

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ

ATATÜRK'ÜN SÖYLEV VE DEMEÇLERİ

I-III

(AÇIKLAMALI DİZİN İLE)

2006

ISBN 975-16-0163-0

BASKI: DİVAN YAYINCILIK LTD. ŞTİ.

BİRKAÇ SÖZ

Merkezimiz, evvelce Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü tarafından yayımlanan “Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri” adlı dizi yayının, sonradan belirlenen metinleri de kapsamak üzere yeni bir yayınının hazırlığı içindedir. Ancak bu geniş çalışma, zamana ihtiyaç göstermektedir. Diğer taraftan “Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri”nin son basımının uzun süredir tükenmiş bulunması ve ısrarla aranması, bu eserin acele bir basımını gerektirmektedir. Merkezimiz, bu düşünceden hareketle hazırlanmakta olan eser yayımlanıncaya kadar mevcut ihtiyacı karşılamak üzere, 1981 yılında 3. basım olarak tek cilt halinde yayımlanan “Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri I-III” adlı eseri, aynı dizinin V. cildindeki konuşma, demeç ve görüşmeler de eklenmek suretiyle ofset basımla çoğaltma kararı almıştır.

Bu kararın ışığında hazırlanan bu yeni cilt, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü tarafından evvelce yayınlanan üç cilde, 5. ciltteki ilgili metinlerin de eklenmesi suretiyle oluşturulmuştur.

Merkezimiz, “Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri I-III” adlı eserin yeni basımı için gerekli izni veren Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü’ne teşekkür eder.

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ

BAŞKANLIĞI

ATATÜRK'ÜN SÖYLEV VE DEMEÇLERİ I

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde ve C. H. P Kurultaylarında (1919 – 1938)

5. BASKI

2006

ATATÜRK'ün Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde ve C.H.P. Kurultaylarında söylediği bu söylev ve demeçler Zabıt Ceridelerinden alınmıştır.

Bu cilt, Nimet Arsan tarafından derlenip Türk İnkulâp Tarihi Enstitüsü tarafından 1961 yılında 2. basımı yapılan "Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri III" adlı esere, Sadi Borak-Utkan Kocatürk tarafından derlenip yine aynı enstitü tarafından 1971 yılında yayınlanan "Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri V" adlı eserlerdeki demeç ve görüşmeler eklenmek suretiyle ofset basım olarak çoğaltulmuştur.

İÇİNDEKİLER

	Tarih	Sayfa
Erzurum Kongresi'ni Açarken	23 Temmuz 1919	1
Erzurum Kongresi'ni Kaparken	7 Ağustos 1919	5
Sivas Kongresi'ni Açarken.....	4 Eylül 1919	6
Meclis'in Hangi Üyelerden Teşekkül Edeceği Hakkında	23 Nisan 1920	9
Milletvekillerinin Mazbatalarını Tetkik Etmek Üzere Encümen Teşkili Hakkında.....	23 Nisan 1920	10
Milletvekili Seçildikleri Halde Görevlerine Başlayamayanların Yerlerinin Ne Suretle Doldurulacağı Hakkında	24 Nisan 1920	11
Mütarekeden Meclis'in Açılmasına Kadar Geçen Zaman Zarfında Cereyan Eden Siyasî Olaylar Hakkında	24 Nisan 1920	12
Hükûmet Teşkilâtı Hakkında	24 Nisan 1920	60
Verdiği Geniş İzahat Münasebetiyle Meclis'in Teşekkürlerini Bildirmesi Üzerine	24 Nisan 1920	63
Devlet Görev ve Sorumunun Heyet-i Temsiliye'den Meclis'e Alınması Hakkında.....	24 Nisan 1920	64
Meclis Reisi Seçildikten Sonra	24 Nisan 1920	65
Beypazarı Olayları Hakkında	25 Nisan 1920	66
Tokat Milletvekili Nâzım ve Arkadaşlarının Verdikleri Takrir Hakkında	25 Nisan 1920	70
Miralay İsmet Beyin Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisliği Görevini Yapmak Üzere İcra Heyeti Arasında Çalışması Hakkında	25 Nisan 1920	71
Şile'nin İngilizler Tarafından İşgal Edildiğine Dair Gelen Telgraflar Hakkında.....	25 Nisan 1920	71
Genel Kurmay Başkanının da Bakanlar Kurulunda Bulunması Hakkında..	1 Mayıs 1920	72
Türk Milletini Teşkil Eden Müslüman Öğeler Hakkında	1 Mayıs 1920	74
Adapazarı, Düzce ve Bolu Taraflarındaki Olaylar Hakkında	24 Mayıs 1920	75
İç ve Dış Siyaset Hakkında	7 Haziran 1920	78
Bakanlara ve Resmî Makamlara Gönderilecek Yazıların Sansürden Geçirilmesi Hakkındaki Takrir Münasebetiyle	4 Temmuz 1920	80
Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi İsmet Beyin Umumî Vaziyet Hakkındaki Demeci Münasebetiyle	8 Temmuz 1920	81
Millî Mücadelede Bir An Evvel Muvaffak Olmak İçin Subaylardan Kıtalar Teşkili, Milletvekillerinin Gönüllü Kuvvetler Teşkil Etmeleri ve Subayların Yanlarındaki Hizmet Eplerinin Alınması Hakkındaki Takrir Münasebetiyle	12 Temmuz 1920	86
	Tarih	Sayfa
Ondördüncü Kolordunun Durumu ve Subay Kıtaları Teşkili Hakkında Verilen Takrir Üzerine	14 Temmuz 1920	92
Yunanlıların Bursa'dan Yürüttüklerine Dair Gelen Haber Hakkında..	14 Temmuz 1920	93
Erzurum Milletvekili Durak ve Arkadaşlarının, Şark Cephesi Kuvvetlerinin Mütecavizlere Karşı Mukabele Etmemeleri Sebeplerinin Bildirilmesi Hakkındaki Sual Takriri Üzerine	14 Ağustos 1920	93

Trakya ve Düzce Olayları Hakkında	14 Ağustos 1920	103
Bekir Sami, Hacı Muhittin ve Âşir Beyler Hakkındaki Takrir Münasebetiyle	14 Ağustos 1920	107
Garp Cephesinde Demirci ve Civarındaki Harp Hareketleriyle Düzce ve Gaziantep Cepheleri Hakkında	21 Ağustos 1920	115
Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi Hakkında	26 Eylül 1920	123
Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesinin İşleri Hakkında	28 Eylül 1920	123
Erzurum Milletvekili İsmail ve Arkadaşlarının, Ermenistan Mütareke Şartları Hakkındaki Sual Takriri Münasebetiyle	18 Kasım 1920	130
Konya Ayaklanması Hakkında Soruşturma Yapmak, Bu Ayaklanmayla İlgisi Olmadığı Halde Haksızlığa Uğratılan Varsa Sebep Olanları İstiklâl Mahkemesine Vermek Üzere Konya'ya Bir Heyetin Gönderilmesi Hakkındaki Takrir Münasebetiyle	25 Kasım 1920	130
Diyarbakır Milletvekili Hacı Şükrü'nün Kurmaylar Hakkında Kullanılan Sözlerin Zabıttan Çıkarılması Hakkındaki Takriri Münasebetiyle	16 Aralık 1920	131
Seyahat Belgeleri Hakkında Sorulan Sual Münasebetiyle	21 Aralık 1920	132
İtilâf Devletleri, Sovyet Rusya, Gürcistan ve Ermenistan İle Olan Münasebetler Hakkında	3 Ocak 1921	133
Batı Cephesi Birinci Gezgin Kuvvetler Komutanı Çerkez Ethem ve Kardeşi Tevfik'in Hareketleri Hakkında	8 Ocak 1921	138
Mahkemece Verilen Ölüm Cezalarının Büyük Millet Meclisince Onanması Hakkındaki Kanun Tasarısının Müzakeresi Hakkında	8 Ocak 1921	147
İstanbul'dan Ankara'ya Gelen Subay ve Memurların Yol Paraları, Emeklilerin Aylıkları, İstanbul Memuru İken Anadolu'ya Gelenlere Almamış Oldukları Aylıkların Verilmesi Meseleleri Hakkında	10 Ocak 1921	148
Askerî Hareketler Hakkında	10 Ocak 1921	149
Birinci İnönü Muharebesi Hakkında	13 Ocak 1921	150
Anayasa Kanunu Münasebetiyle	20 Ocak 1921	155
Harekât-ı Harbiye Hakkında	20 Ocak 1921	158
Tevfik Paşa İle Muhaberatı Hakkında	29 Ocak 1921	159
Londra'da Toplanacak Olan Konferansa Gidecek Murahhaslar İçin Tevfik Paşa İle Cereyan Eden Muhabere Hakkında	31 Ocak 1921	169
Mersin Milletvekili Salâhattin'in, Hafiyeye Meselelerinin Halliyle Söz Serbestliğinin Temini Hakkındaki Takriri Münasebetiyle	31 Ocak 1921	172
Heyet-i Murahhasa'nın Hareketi Hakkında	5 Şubat 1921	172
	Tarih	Sayfa
Cepheye Hareket Edişini Meclis'e Bildirmesi	10 Şubat 1921	173
Anayasa Kanununun Yedinci Maddesinin Değiştirilmesi Hakkındaki Teklif Münasebetiyle	21 Şubat 1921	173
Londra Konferansı'nda Sözün Tevfik Paşa Tarafından Ankara Murahhaslarına Bırakılmış Olduğuna Dair Gelen Telgraf Üzerine	26 Şubat 1921	175
İkinci Toplanma Yılıni Açarken	1 Mart 1921	175
Cephe Zamları Hakkındaki Kanun Münasebetiyle	14 Mart 1921	184
Hükûmetin İstifası Hakkında	16 Mayıs 1921	186

Erzurum Kadısı İken Görevden Çıkarılan Edip Hakkındaki Sual		
Takriri Münasebetiyle	7 Temmuz 1921	187
Mustafa Kemal Paşaya Başkumandanlık Verilmesine Dair Kanu		
Münasebetiyle	5 Ağustos 1921	187
Sakarya Meydan Muharebesi Hakkında	19 Eylül 1921	188
Kanunla Gazilik Unvanı ve Müşirlik Rütbesi Verilişi Münasebetiyle		
Meclis'e Teşekkürü	19 Eylül 1921	201
Elcezire Cephesi Kumandanı Nihat Paşa Hakkındaki Sual Takriri		
Münasebetiyle	7 Kasım 1921	202
Bakanlar Kurulunun Görev ve Yetkisini Belirten Kanun Teklifi		
Münasebetiyle	1 Aralık 1921	202
Üçüncü Toplanma Yılıni Açarken	1 Mart 1922	236
Ordu Hakkında	18 Nisan 1922	260
İcra Vekillerinin Vazife ve Salâhiyetleri Hakkındaki Kanunun		
Görüşülmesi Hakkında	1 Temmuz 1922	262
Başkumandanlık Kanunu Münasebetiyle	20 Temmuz 1922	262
Büyük Zafer Hakkında	4 Ekim 1922	265
Saltanatın Yıkıldığına Dair Verilen Karar Münasebetiyle	1 Kasım 1922	287
Halife Abdülmecid'e Emanat-ı Mübarekeyi Teslim ve Tebrikleri		
Bildirmek Üzere Meclis'ten Bir Heyetin Seçilerek Gönderilmesine		
Dair Meclis Reisliği Tezkereleri Münasebetiyle	20 Kasım 1922	298
Seçim Kanununun Değiştirilmesi Hakkındaki Teklif Münasebetiyle	2 Aralık 1922	298
Dördüncü Toplanma Yılıni Açarken	1 Mart 1923	300
Seçimin Yenilenmesi Hakkındaki Karar Münasebetiyle	1 Nisan 1923	328
İkinci Dönemi Açarken	13 Ağustos 1923	330
Subayların Aylık ve Olağanüstü Ödenekleri Hakkındaki Kanun		
Tasarısı Münasebetiyle	21 Ekim 1923	339
Cumhurbaşkanlığına Seçilmeleri Üzerine	29 Ekim 1923	343
İkinci Dönem Birinci Toplanma Yılıni Açarken	1 Mart 1924	344
İkinci Dönem İkinci Toplanma Yılıni Açarken	1 Kasım 1924	350
İkinci Dönem Üçüncü Toplanma Yılıni Açarken	1 Kasım 1925	355
İkinci Dönem Dördüncü Toplanma Yılıni Açarken	1 Kasım 1926	362
	Tarih	Sayfa
C.H.P. Büyük Kongresini Açarken	15 Ekim 1927	369
İkinci Defa Cumhurbaşkanı Seçildikten Sonra, Üçüncü Dönem Birinci		
Toplanma Yılıni Açarken	1 Kasım 1927	371
Üçüncü Dönem İkinci Toplanma Yılıni Açarken	1 Kasım 1928	373
Üçüncü Dönem Üçüncü Toplanma Yılıni Açarken	1 Kasım 1929	378
Üçüncü Dönem Dördüncü Toplanma Yılıni Açarken	1 Kasım 1930	381
Üçüncü Defa Cumhurbaşkanlığına Seçilmeleri Üzerine	4 Mayıs 1931	385
C.H.P. Üçüncü Büyük Kongresini Açarken	10 Mayıs 1931	385
Dördüncü Dönem Birinci Toplanma Yılıni Açarken	1 Kasım 1931	387
Dördüncü Dönem İkinci Toplanma Yılıni Açarken	1 Kasım 1932	389
Dördüncü Dönem Üçüncü Toplanma Yılıni Açarken	1 Kasım 1933	391

Dördüncü Dönem Dördüncü Toplanma Yılına Açarken	1 Kasım 1934	394
Dördüncü Defa Cumhurbaşkanlığına Seçilmesi Üzerine	1 Mart 1935	397
C.H.P. Dördüncü Büyük Kurultayını Açarken	9 Mayıs 1935	397
Beşinci Dönem Birinci Toplanma Yılına Açarken	1 Kasım 1935	401
Beşinci Dönem İkinci Toplanma Yılına Açarken	1 Kasım 1936	404
Beşinci Dönem Üçüncü Toplanma Yılına Açarken	1 Kasım 1937	410
Beşinci Dönem Dördüncü Toplantı Yılına Açılışında Atatürk Adına Başvekil Celâl Bayar Tarafından Okunan Söylev	1 Kasım 1938	423
AÇIKLAMALI DİZİN (III.ncü Kısımın Sonunda)		143

ERZURUM KONGRESİ'Nİ AÇARKEN

23 Temmuz 1919

Muhterem Murahhas Efendiler!

Kongremiz heyeti riyasetine, âcizlerini intihabeylemek suretiyle gösterilen âsarı itimat ve teveccühe hassaten teşekkür ederim. Bu münasebetle bazı mâruzatta bulunmak isterim.

Efendiler!

Tarih ve hâdisatın şevkiyle, bilfiil içine düştüğümüz bugünkü kanlı ve kara tehlikeleri görmeyecek ve bundan müteheyyiç ve müteessir olmayacak hiçbir vatanperver tasavvur edilemez.

Harbi Umuminin sonlarına doğru, milliyetler esasına müstenit vaitleri üzerine Hükûmeti Osmaniyemiz de âdilâne bir sulha nail olmak emeliyle mütarekeye tâliboldu. İstiklâl uğrunda namus ve şehametiyle dövüşen milletimiz, 30 teşrinievvel 1918'de imzalanan mütarekenâme ile silâhını elinden bıraktı.

Devletlerin şahsiyeti mâneviyesi ve vâziülizma murahhasların namusu zatileri zıman ve kefaletinde bulunan işbu mütarekenâme ahkâmı bir tarafa bırakılarak İtilâf Devletleri kuvayi askeriyesi payitahtı saltanat ve makarrı celili hilâfet olan İstanbullumuzu işgal etti. Gün geçtikçe artan bir şiddetle hukuku hilâfet ve saltanat, haysiyeti hükûmet, izzetinefsi millîmiz tecavüz ve taaddilere uğradı. Tebaa-i Osmaniyeden olan Rum ve Ermeni anasırı gördükleri teşvik ve müzaheretin netayiciyle de namusu millîmizi cerihadar edecek taşkınlıklardan başlayarak nihayet hazin ve kanlı safhalara girinceye kadar küstahane tecavüzata koyuldular. Fakat, derin bir telehhüf ile itiraf etmeliyiz ki, bu cüretler, sekiz aydan beri, birbirini takiben mevki-i iktidara geçen, murakabe-i millîyeden azade hükûmat-ı merkeziyenin, birinin diğerinden daha fena olarak gösterdiği zaif ve aciz asarından ve payitahtta ve bazı matbuatta görülen pek mezmum ihtirasattan ve vicdan-ı millînin inkâr, kuvayi millîyenin ihmal olunmasından naşi vüsat bulmuştur.

Salifularz esbap ve payitaht-ı saltanatın da mahsur ve tamamıyla mukadderata sahip bir kudret ve irade-i millîyenin mevcut olmadığı zehabı bâtili hükümran olmuş ve cansız bir vatan, kansız bir millet nelere müstahak ise bîmehaba onların tatbikatına İtilâf Devletleri'nce başlanmıştır.

İnkısam-ı vatan mevzuubahis ve karar olarak vilâyat-ı şarkiyemizde “Ermenistan”, Adana ve Kozan havalisinde “Kilikya” namlarına Ermenistan, Garbî Anadolu'nun İzmir ve Aydın havalisinde Yunanistan, Trakya'da payitahtımızın kapısına kadar kezalik Yunanistan; Karadeniz sahillerimizde “Pontus” kıralığı ve ondan sonra kalan bakiye-i aksamı vatanda da ecnebi işgal ve himayesi gibi artık 650 seneden beri müstakillen saltanat sürmüş ve tarihî adlû celâdetini vaktiyle Hindistan hududuna, Afrika'nın ortasına ve Macaristan'ın garbına kadar yürütmüş olan bu milletin esarete, kölelik payesine indirilmesi ve nihayet bu devletin sahife-i tarihini kapatarak mezarı ebediyete defnetmek gibi insaniyet ve medeniyetle ve aelhusus milliyet esasıyla kabili telif olmıyan emeller cayı kabul ve tasvip bulmuş ve görülüyor ki tatbikat devresi de başlamıştır.

Bu tatbikat bu anda gözümüzün önünde hazin bir surette cereyan ediyor. İzmir, Aydın, Bergama ve Manisa havalisinde şimdiye kadar binlerle anaların, babaların, kahramanların ve çocukların revan olan hunu pâki, Aydın gibi Anadolu'muzun en güzide bir şehrinin Yunanlıların zalim ve ateşin tahribatına kurban oluşu, muhtelif aksamı memleketin İtalyan vesaire işgali altına alınışı ve dâhile doğru elim bir surette muhaceret yapılması elbette gayretullaha ve gayret-i millîyeye dokunmuştur.

Efendiler!

Malûm hakayıktandır ki: Tarih; bir milletin kanını, hakkını, varlığını hiçbir zaman inkâr edemez. Binaenaleyh böyle bir nikab-ı bâtilin arkasından vatanımız ve milletimiz aleyhinde verilen hükümler, kanaatler muhakkak mahkûmu iflâstır! Ve işte bütün bu menfur zulümlerden ve bu bedbaht âcizlerden, tarihimize karşı reva görülen haksızlıklardan müteessir olan vicdan-ı millî nihayet sayha-i intibamı yükseltmiş ve Müdafaai Hukuku Milliye ve Muhafazai Hukuku Milliye ve Müdafaai Vatan ve Müdafaai Hukuku Milliye ve Reddi İlhak gibi muhtelif namlarla ve fakat aynı mukaddesatın temini sıyaneti için ebarüz eden millî cereyan, bütün vatanımızda artık bir elektrik şebekesi haline girmiş bulunuyor. İşte bu şebeke-i azimkâranenin vücuda getirdiği ruhu celâdettir ki

mübarek vatan ve milletin mukaddesatını tahlis ve himayeye müstenit son sözü söyleyecek ve hükmünü tatbik ettirecektir.

Efendiler!

Vaziyet-i umumiye ve hususiye hakkında cümlelizce malûm olan bazı hususâtı burada tekrar hatırlatmayı faydadan hâli bulmuyorum :

a) Dört aydan beri Mısır'da istiklâli millînin temin ve istirdadı için pek kanlı vakayi ve ihtilâlât devam ediyor. Nihayet İngilizler tarafından bittevkif Malta'ya götürülmüş olan murahhaslar tahliye olunmuş ve Paris Sulh Konferansı'na azimetlerine muvafakate mecbur olmuşlardır.

b) Hindistan'da istiklâl için vâsi mikyasta ihtilâller oluyor. Maksud-ı millîlerine vusul için bankalar, Avrupa müessesatı, demiryolları bombalarla tahribediliyor.

c) Afganistan ordusu da İngilizlerin milliyeti imha siyasetine karşı harbediyor. İngilizlerin bel bağladıkları hudut kabailinin dahi Afganlılara iştirak ettiğini ve bu yüzden İngiliz askerlerinin dâhile çekilmeğe mecbur olduğunu İngiliz gazeteleri itiraf etmişlerdir.

d) Suriye'de ve Irak'ta İngilizlerin ve ecnebilerin tahakküm ve idaresinden tekmil Arabistan hali galeyendadır. Arabistan'ın her yerinde ecnebi boyunduruğu reddolunuyor. Yalnız refah ve saadeti memleket için ecnebilerin iktisadî, umranî, medenî vesaitinden muavenete rıza gösteriliyor.

Bağdat ve Şam içtimarı umumileri her tarafa bu kararı neşretmiştir.

e) Ahiren devletler arasında hâsıl olan rekabet münasebetiyle İngilizlerin Kafkasya'dan kamilen çekilmesine karar verilmiş ve tatbikat bir müddetten beri başlamıştır, İtalyan kuvvetlerinin Batum tarikiyle Kafkasya'ya gelmesi mukarrer ise de İtalya'daki ve Kafkasya'daki ahvali dâhiliye münasebetiyle bu kararın tatbikından korkuyorlar.

f) İstiklâli millîlerini tehlikede gören ve her taraftan istilâyâ maruz kalan Rus milleti bu tahakkümü umumiye karşı bütün efradı milletin kudreti müşterekesiyle çarpışıp ve umumun malûmu olduğu veçhile bu kuvvet kendi memleketleri dâhilinde galebe çalmış ve kendi üzerine musallat olan milletleri de daire-i nüfuz ve sirayetinde almakta bulunmuştur.

g) Şimalî Kafkas, Azerbaycan ve Gürcistan birbirleriyle ittihat ederek mevcudiyeti millîyeleri aleyhine yürümek istiyen Denikin ordusunu harben tazyik ve Karadeniz sahiline sürmüştür.

h) Ermenistan'a gelince : Bir fikri istilâ perverde eden Ermeniler, Nahcivan'dan Oltu'ya kadar bütün ahali-i islâmiyeyi tazyik ve bazı mahallerde katliam ve yağmagerlikte bulunuyorlar. Hudutlarımıza kadar islâmları mahva mahkûm ve hicrete mecbur ederek vilâyat-ı şarkiyemiz hakkındaki emellerine doğru emniyetle takarrübetmek ve bir taraftan da 400 bin olduğunu iddia eyledikleri Osmanlı Ermenisini bir istinatgah olmak üzere memleketimize sürmek istiyorlar.

Karadeniz'in garp tarafındaki vakayie gelince, Macar ve Bulgarlar memleketlerinin mühim bir kısmını istilâ etmek isteyenlere karşı bütün mevcudiyeti millîyeleriyle çarpışıyorlar.

Meriç nehri garbında yani Balkan Harbinden evvel devletimizin malikânesi olan Garbi Trakya'nın Bulgarlardan alınarak Yunanlılara verilmesi Düveli İtilâfiyece karargir olmasından nâşi harekât-ı tatbikiye başlamış ve Yunan işgal kuvvetlerine karşı Bulgar kuvayi millîyesi tarafından takviye edilen Bulgar kuvvetleri Garbi Trakya mıntakası dâhilinde verdikleri muharebat neticesinde müteaddit Yunan fırkalarını defetmiştir.

Vaziyeti hususiyemize gelince: Daha Dersaadet'ten çıkmadan evvel vatan ve milletin çare-i tahlisi hakkında birçok ricali mes'ule ve muktedire ile görüşülmüştü. Payitahttaki münevveranın ve din-ü devlete hizmetleri mesbuk zevatı âliyenin mesai-i masrufeleri kıymettar olmakla beraber tesir ve murakabe altında mahsur bir muhit; kendilerini daima tehdit ve akametle müteessir etmektedir. Herhalde mukadderata hâkim bir idare-i millîyenin müdahaleden masun bir surette zuhuru ancak Anadolu'dan muntazırdır. Buna istinadendir ki bir şûray-i millînin vücudunu ve ancak kuvvetini irade-i millîyeden alacak mesul bir hükûmetin mevcudiyetini talebetmek bilhassa son zamanlarda paytahtın hemen tekmil tabakatı mütefekkirini için bir fikri sabit halini almıştır.

Şurada acıklı bir hakikat olmak üzere arz edeyim ki, memleketimizde külliyetli ecnebi parası ve birçok propagandalar cereyan ediyor. Bundaki gaye pek aşikârdır ki, hareket-i milliyeyi akim bırakmak, âmali milliyeyi felce uğratmak, Yunan, Ermeni âmali ve bazı aksamı mühimme-i vatani işgal gayelerini teshil etmektir. Bununla beraber her devirde, her memlekette ve her zaman zuhur ettiği gibi bizde de kalb ve asabı zayıf, gayri müdrik insanlarla beraber vatansız ve aynı zamanda refah ve menfaati şahsiyesini vatan ve milletin zararında arıyan esafil de vardır. Şark umurunu tedvirde ve zayıf noktaları arayıp bulmakta pek mahir olan düşmanlarımız memleketimizde bunu âdeta bir teşkilât haline getirmişlerdir. Fakat mukaddesatının gaye-yi necatiyle çırpınan bütün millet işbu tarikî azim ve mücahedesinde her türlü mevani, muhakkak ve mutlaka kırıp süpürecektir.

Bütün bu gayeleri istihsal için vakfî âmali eyliyen milleti necibemizin içinde bir ferdi millî gibi çalışmaktan mütehasıl zevk ve mübahatı burada şükran ve mefharetle arz eylerim.

En son olarak niyazım şudur ki, Cenabı Yahibülâmâl Hazretleri Habib-i Ekremî hürmetine bu mübarek vatanın sahip ve müdafî ve diyaneti Celile-i Ahmediye'nin ilâ yevmül kıyam hârisi esdakı olan milleti necibemizi ve makamı saltanat ve hilâfeti kübrayı masun ve mukaddesatımızı düşünmekle mükellef olan heyetimizi muvaffak buyursun!... Amin.

* * *

ERZURUM KONGRESİ'Nİ KAPARKEN

7 Ağustos 1919

Muhterem Efendiler,

Milletimizin ümidi necat ile çırpındığı en heyecanlı bir zamanda fedakâr heyeti muhteremeniz her türlü mezahime katlararak burada, Erzurum'da toplandı. Hassas ve necip bir ruh ve pek salâbetli bir iman ile vatan ve milletimizin halâsına ait esaslı mukarrerat ittihaz etti. Bilhassa bütün cihana karşı milletimizin mevcudiyetini ve birliğini gösterdi. Tarih, bu kongremizi şüphesiz ender ve büyük bir eser olarak kaydedecektir. Heyeti muhteremenizin, rüfeka-yı kiramımn hakkımda gösterdiği samimî muhabbet ve itimat asarına buradan alenen teşekkür etmeği bir vecibe addederim. Bu felâhpira içtimimiz, hitampezir olurken Cenabı Vahibülâmâl Hazretlerinden avnû hidayet ve Peygamberi Zîşanımızın ruhu pür fütuhundan feyzü şefaât niyaziyle vatan ve milletimize ve devleti ebet müddetimize mesut akıbetler temenni ederim.

SİVAS KONGRESİ'Nİ AÇARKEN

4 Eylül 1919

Muhterem Efendiler,

Vatan ve milletin halâsını istihdaf eyliyen sevaikî mücbire, sizleri bunca meşak ve mevani karşısında Sivas'ta topladı. Celâdetperver azminizi tebrik ve beyanı hoşamedî eylemekle bahtiyarlığımı arz ederim.

Efendiler, muhterem heyetiniz, rehakâr müzakeratına girişmeden evvel bazı mâruzâtta bulunmama müsaadenizi rica ederim. Malûmdur ki milliyetler esasına müstenit vaitler üzerine 30 teşrinievvel 1918 tarihinde Düveli İtilâfiye ile mütareke aktedildi. Milletimiz âdilâne bir sulha nail olacağını ümidetti. Halbuki mütarekename ahkâmı, vatan ve milletimiz aleyhinde her gün bir suretle suiistimal ve taarruz ve icbar suretiyle tatbik edildi. Düveli İtilâfiyeden kuvvet alan memleketimizdeki anasırı hristiyanîye milletimizin haysiyetini kesir ve ihlâl mahiyetinde çılgınca harekâta koyuldu. Garbî Anadolu'da İslâmın harimi ismetine dâhil olan Yunan zalimleri Düveli İtilâfiyenin enzarı tesamühü karşısında canavarca fecayi ika etti.

Şarkta Ermeniler Kızılıрмаğa kadar tevessü hazırlıklarına ve şimdiden hudutlarımıza kadar dayanan katliam siyasetine başladı. Karadeniz sahillerimizde Pontus kırallığı hayalinin tahakkukuna bile çalışıldı. Adana, Antep, Maraş ve Konya havalisine kadar Antalya işgal ve Trakya da işgal mıntakasına ithal edildi.

Payitaht-ı saltanat ve makarrı hilâfetin ise hükümdar saraylarına kadar boğucu bir tarzda işgali suretiyle kalbgâh-ı devlette ecnebi inhisar ve tahakkümü teessüs etti ve bütün bu hakşiken tasaddilere karşı hükümet-i merkeziye, ihtimalki tarihte bir misli daha görülmemiş surette tahammül etti ve daima zayıf ve âciz bir mevkide kaldı. İşte bu ahval milletimizi şedit bir intibaha şevketti. Artık milletimiz pek güzel anladı ki Düveli İtilâfiye bu

vatanda mukaddesat ve mukadderatına sahip bir kudret ve irade-i millîye mevcut olmadığı zehabı bâtilına kapıldı. Ve bu zehap yüzünden cansız bir vatan, kansız bir millet nelere müstahak ise bîmehaba onların tatbikatına koyuldu, buna karşı tevekkül ve teslimiyetin inkırazı tam faciasından başka bir netice vermiyeceği kanaati teyyüt etti.

Efendiler, milletimizin sizler gibi münevveran ve hainiyetperveranı manzaranın elemli karanlıklarından naümit olmadılar. Çünkü onlar bilirler ki tarih bir milletin varlığını, hakkını hiçbir zaman inkâr edemez. Çünkü onlar kuvvetli bir iman ile kanidirler ki, bir nikab-ı bâtil arkasından vatan ve milletimiz aleyhinde verilen hükümler, ortaya sürülen kanaatler muhakkak iflâsa mahkûmdur.

Efendiler, İtilâf Devletleri'nin haksızlıkları ve hükümet-i merkeziyenin zayıf ve aczi karşısında milletimiz mevcudiyetini ispat ve fiilî tecavüzlere karşı namus ve istiklâlini bilfiil müdafaa hükmünü vermekte muztar kaldı. Matlup olduğu veçhile: Şarkta harbi zailin her türlü meşakkat ve elemelerini görmüş ve bilhassa Ermenilerin vahşet ve zulümlerine sahne olmuş matemzede hudut vilâyetlerimiz namus ve istiklâli millîyi kurtarmak maksadiyle Müdafaa Hukuku Milliye, Muhafazai Hukuku Milliye Cemiyetleri teşkil eylediler. Şarktan ve cenuptan tehlike hisseden Diyarbekir vilâyetimizde de Müdafaa Vatan Cemiyeti teşekkül etti.

Garpta Yunanlıların tecavüzü ihtimaline karşı teşekkül eden Müdafaa Hukuku Milliye Cemiyeti Yunanlıların sevgili topraklarımıza ayak basması üzerine ilhakı fiilen redde kıyam etti.

Trakya'da, Kilikya'da ve her tarafta millî cemiyetler teşekkül etti. Hulâsa garptan ve şarktan yükselen sadayı millet Anadolu'nun en hücre köşesinde mâkes buldu. Binaenaleyh millî cemiyetler düşmanların esaret boyunduruğuna girmemek kastiyle millî vicdanın azmü iradesinden doğmuş yegâne teşkilât oldu. Bu sayede asırlardan beri müstakil yaşayan milletimiz mevcudiyetini âleme göstermeğe başladı.

Efendiler, milletçe çare-i halâsın ancak kendi ruhundan ve kendi taazzuvundan doğacağı kanaati tahakkuk edince; bariz tehlikeler karşısında bulunan Şarkî Anadolu vilâyatı Erzurum Kongresi'ni davet etti. Bu sırada idi ki cereyan eden muhaberat ve saik olan hâdisat ve zarurat ile de halâsı umumî vatanı istihdaf eyliyen Sivas Kongresi, bugün heyeti muhteremenizin vücuda getirdiği Umumi Kongre, 21 Haziran 1919 tarihinde karargir olmuştur.

Efendiler, burada azîm teessüflerle heyeti âliyenize arz edeceğim ki, memleketin ve milletin mukaddesatını teminde aczü meskenetten başka bir kudret gösterememiş olan hükümet-i merkeziye sadayı milleti boğmak, revabıtı müştereke-i millîyeyi kırmak ve bu suretle milleti daima mağlûp göstermek gibi ancak düşmanlarımızın hesabı menfaatine kaydolunan harekâtı mezbuhane ve mütehalifede bütün celâdetini takındı. Bu hal tarihî millîmizde bittabi hükümet-i merkeziye hesabına pek şaibedar bir fasıldır.

Teşekkür olunur ki Efendiler, millet ve kudreti millîyenin tamamen müzahiri olan namuskâr ordumuz, hükümet-i merkeziyeyi ikaz suretiyle zararlar takimedilmiştir. Maahaza suitesirler bazı mertebe teahhuratı bâdi olmuştur.

Hatırlarda olacaktır ki, Sivas Umumi Kongresi'ne teşrifleri için 22 Haziranda vukubulan davetnamede Erzurum Kongresi'nden bahsedilerek 10 Temmuz, inikat için esas itibar edilmişti. Garbî Anadolu murahhaslarının bu zamana kadar Sivas'a vâsıl olabilecekleri tahmin olunarak Erzurum Kongre Heyetinin de Sivas'ta umumi içtimaâ dâhil olabileceğine imkân tasavvur edilmişti. Halbuki Sivas Kongresi'nin inikadı ancak bugün müyesser oldu. Aradan bir ayı müteceviz zaman geçti. Bu uzun müddet zarfında Erzurum Kongresi Heyetinin intizar etmesinden ise zaten malûm ve müşterek olan makasıdı asliye ve nikatı esasiye üzerinde icrayı müzakerat ve ittihaz-ı mukarrerat eylemesi münasip görüldü. Ve sonra da murahhasların mahallî intihaplarına avdetleriyle mukarreratın fiilen tatbikatına başlamaları tercih edildi. Fakat kongre heyeti umumiyesi ve binaenaleyh Şarkî Anadolu namına Sivas Kongresi'nde hazır bulunmak üzere Heyeti Temsiliye'den bir heyetin tevkiline karar verdi.

Erzurum Kongresi'nin beyanname ve nizamnamesi muhteviyatından başka hafî kalmış hiçbir karar yoktur. Yalnız Sadrâzam Ferit Paşanın Paris seyahatinden avdetinde Anadolu'da şuriş olduğuna dair vukubulan bir tamimi kongrece büyük teessüflerle okunmuş ve muhalifi hakikat ve menafii memleket ve millete muzır bu gafilâne tebliğin derhal tezkibi şiddetle kendisinden talebedilmiştir. Bir de intihabı mebusanın tesrii talep

olunmuştur. Erzurum Kongresi yalnız Şarkî Anadolu murahhaslarından teşekkül etmiş bulunduğu için salâhiyetini bu daire dâhiline hasretmek mecburiyetini nazarı dikkatte tutmuştur. Ancak Garbî Anadolu ve Rumeli murahhaslarının iştirakiyle tecelli edebilecek âm ve şâmil salâhiyetin istimalini heyeti muhteremenizin huzuriyle meşrut ve mukayyet gördü. Hattâ bu sebeptendir ki Şarkî Anadolu'daki millî cemiyetlerin birleşmesinden hâsıl olan kütleyle unvan verirken Şarkî Anadolu kaydı konuldu. Alelittlak “Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti” yahut “Anadolu - Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti” unvanı umumisi istimal edilmek ve bütün milletin hukuku namına kendi kendine salâhiyet vermek doğru olamazdı. Bu takdirde İstanbul'da vukubulduğu gibi beş, on kişinin bir araya gelerek bütün milletin sahibi salâhiyet vekilleri imiş gibi indî ve sahibi asli olan milletle alâkasız bir teşebbüs mahiyetinde olabilirdi.

Bununla beraber Efendiler, Erzurum Kongresi bütün memleketin ve milletin ittihat ve ittifak noktasında Şarkî Anadolu vilâyetlerince vilâyatı saire ile her nokta-i nazardan iştiraki mesai temini emeli katîdir üssülesasını kabul eylemiştir. Bittabi huzuru âlinizle münakit işbu Sivas Umumi Kongremizde vatanımızın yekpare, milletimizin yekvücut olduğunu lüzumu gibi ifade ve ispat edecek esasat vazolunur.

Efendiler, Millet Meclisi'nin toplanması için öteden beri gösterilen amali millîye karşısında hükümet-i merkeziyenin bidayetinden beri aldığı ihmalkâr ve bilâhare mütemerridane ve Kanunu Esasî'ye külliyyen mugayir etvarı son günlerde cereyanı millî tesiratiyle mümaşatkâr bir vaziyete girmiştir. İntihabata emir verildiği malûmunuzdur. Bunun tahakkukunu, İnşallah azmü celâdetiniz vücuda getirecektir. Ancak buna takaddüm eden safha-i vakayide müteaddit veya münferit ecnebi mandaterlikleri gibi doğrudan doğruya hayat ve istiklâlimize alâkadar bir mesele mevzuubahis olmaktadır.

Meclisi Millînin henüz toplanmamış olduğu bir sırada matsur ve istiklâlini zayi etmiş olan hükümet-i merkeziyenin münferit ve gayri meşru bir kararı veyahut amali millîyeye muhalif bazı tekâlifî hariciyeye inkıyat ve serfûru etmiş gibi emrivakilerin ihtimali zuhuratına karşı Erzurum ve Sivas Kongrelerinin ruhu millîyi temsilen ve birbirini takiben içtimai, muhakkak bir fali hayrî selâmettir. Mâruzâtım hitam bulurken vatan ve milletin fevzû halâsı gayesine merbut olan heyetimizin muvaffakî bilhayr olması temenniyatını bârigâhı ilâhiye refeylerim.

* * *

MECLİSİN HANGİ ÜYELERDEN TEŞEKKÜL

EDECEĞİ HAKKINDA

23 Nisan 1920

Meclisi âliniz, malûmu âlileri salâhiyeti fevkalâdeyi haiz olarak yeniden intihabedilen mebusanı kiram ile duçarî taarruz olan makarrı saltanattan tahlisi nefis ile buraya gelen mebusanı kiramdan mürek- keptir. Tahlisi nefis edip gelebilecek olan mebusan ile birlikte bir meclisi. âli vücuda getirilmesi ancak yeni intihabedilen tarzı intihapta mevzu- bahis olmuştur. Bu anda meclisimiz münakittir. Evvelce intihabedilen mebusanın dahi aynı derece-i salâhiyette ifayı vazife etmesinin mebu- sanın tarzı intihabından daha ziyade şümüllü olduğu için bunun mu- vafık olacağı kanaatindeyim. Bu hususu teyid etmek isterim (muvafık, muvafık sadaları).

* * *

MİLLETVEKİLLERİNİN MAZBATALARINI TETKİK

ETMEK ÜZERE ENCÜMEN TEŞKİLİ HAKKINDA

23 Nisan 1920

I. Türkiye Büyük Millet Meclisi 23 Nisan 1920 öğleden sonra saat 1,45 de Reis-i sin Sinop mebusu Şerif Bey'in kısa bir nutkuyla açılmış, müteakiben Ankara mebusu Mustafa Kemal Paşa Meclisin hangi azalardan teşekkül edeceğine dair kısa beyanatta bulunmuş, beyanatının sonlarına doğru “Mebusların mazbatalarını tetkik etmek üzere encümen teşkilini” teklif etmiştir:

Mustafa Kemal Paşa (Ankara) Devamla-Mebusların mazbatalarını tetkik etmek üzere encümen teşkili tensib olunursa o meseleye geçilsin.

Reis-i sin Şerif Bey-Yalnız mazbatalar mı tetkik edilecek?

Mustafa Kemal Paşa (Ankara)-Efendim, diğeri bir şeyi hatırlatmak istiyorum. Encümen teşkilini arzetmiştim. Bu hususta gençlerden iki kâtip zat-ı âlinize muavenet eylesen... (Umum-Muvafıktır, muvafıktır sadaları).

Mustafa Kemal Paşa (Ankara) Devamla — Zaten bu iş ile iştilal etmiş olan Muhittin Baha Bey birisi olabilir zannedirim (Diğeri de Cevdet Bey olsun sesleri).

Reis-i sin — Buraya teşrif etsinler.

(Bursa Mebusu Muhittin Baha Bey ile Kütahya Mebusu Cevdet Bey kitabet mevkiine geldiler).

Müteakiben mazbataların tetkiki için onbeşer kişilik iki encümen seçilmiş ve ertesi gün saat on'da toplanılmak üzere müzakere tatil edilmiştir, (saat 2.30)

* * *

MİLLETVEKİLİ SEÇİLDİKLERİ HALDE GÖREVLERİNE BAŞLIYAMIYANLARIN YERLERİNİN NE SURETLE DOLDURULACAĞI HAKKINDA

24 Nisan 1920

Milletçe ilk yapılan intihap neticesinde müntehip bazı zevat istifa etti. Veyahut beyan-ı mazeret ederek buraya gelemecek şeraitte olduğunu beyan etti. Bunun üzerine mevaki-i muhtelifeden vukubulan istizahlarda iki şey soruluyordu.

Yeniden intihap etmek, yahut müteakiben rey kazanmış olan zevatı buraya göndermek! Biz vaziyetin sürat iltizam ettiğini tasavvur ederek bazı yerlerde intihap yapılmasını ve bazı yerlerde şerait gayri müsait olduğundan o gibi zevatın istifa edenlerin yerine gönderilmesini muvafık görmüştük. Binaenaleyh mevzuubahis olan zat da böyle olacaktır zannedirim.

Rıza Bey (Kırşehir) — Fakat istifaneme mevcut mu?

Mustafa Kemal Paşa (devamla) — İstifa edenler yerine fazla rey kazanmış olanların gelmeleri...

Rıza Bey (Kırşehir) — İstifanemenin mevcut olması lâzım.

Mustafa Kemal Paşa (devamla) — İstifaneme mahallî intihapta rüesa-yı memurin-i mülkiyeye verilmiştir. Ve bu malûmat sahibi salâhiyet olan rüesa-yı memurin tarafından iblâğ edilmiştir. Esasen intihabatın hüsn-ü cereyanını temin etmekten mesul edilebilecek olan rüesa-yı memurin-i mülkiye idi. Eğer bu hususta heyeti âliyenizce şüphe ve tereddüt hâsıl olacak olursa doğrudan doğruya mahallinden istilâm edebilir (kabul kabul sesleri).

* * *

MÜTAREKEDEN MECLİS'İN AÇILMASINA KADAR GEÇEN ZAMAN ZARFINDA CEREYAN EDEN SİYASÎ OLAYLAR HAKKINDA

24 Nisan 1920

Muhterem Millet Vekilleri! Bugün içinde bulunduğumuz vaziyeti, meclisi âlinizin nazarında tamamiyle tecelli ettirebilmek için bazı beyanatta bulunmak istiyorum. Vukubulacak mâruzatım birkaç devreye ayrılabilir. Birincisi; mütarekeden Erzurum Kongresi'ne kadar geçen zaman zarfındaki ahvale dairdir.

İkincisi; Erzurum Kongresi'nden on altı mart tarihine kadar yani İstanbul'un düşmanlar tarafından işgal edildiği güne kadar, üçüncü safhası da 16 Marttan bu dakikaya kadar olan ahvale dair olacaktır. Mâruzatım birtakım vesaika müstenittir ki müsaade buyurulursa o vesaiki icabettikçe burada okuyacağım. Yalnız birinci safhaya ait olacak maruzatım belki biraz şahsi olacaktır. Fakat vaziyeti tamamiyle tenvir edebilmek için ondan bahsetmeğe lüzum görüyorum.

Malûmu âlileridir ki Ahmet izzet Paşa Hükûmeti milliyetler esasına müstenit âdilâne bir sulha nail olmak emeliyle mütarekeye talib oldu. İstiklâl uğrunda namus ve şehametle döğüşen milletimiz 30 teşrinievvel 1334 tarihinde imza olunan mütarekenâme ile silâhını elinden bıraktı.

İtilâf donanmaları İstanbul'a girdikten sonra mütarekenâme ahkâmı bir tarafa bırakıldı. Gün geçtikçe artan bir şiddetle, hukuku saltanat, haysiyeti hükûmet, izzetinefsi millîmiz taaddiyata uğradı. Heyeti itilâfiyeden gördükleri teşvik ve fiilî himaye sayesinde tebaa-i Osmaniyeden olan anasını gayri müelime her yerde küstahane tecavüze haşladılar.

Meclisi Mebusan'ın feshi, kuvvetini milletten almıyan hükûmet-i merkeziyenin sık sık değışmesi ve halkın vicdanından doğan millî birlik uğrunda teşebbüsâtın maalesef ihtirasatı siyasiyeye kurban edilmesi yüzünden âleme karşı mevcudiyeti millîyemiz ihsas edilemedi.

Ecnebi kuvvetlerinin işğali altında inleyen payitahtımızda kan ağılayan bilûmum erbabı hamiyet, münevveranı millet ve din ve devlete hizmetleri mesbuk zevatı âliye makamı hilâfet ve saltanatın, istiklâli millînin bu haternâk vaziyetten kurtarılması ancak vicdan-ı millîden doğan birliğin azim ve iradesine müftekar bulunduğuna iman getirdiler. Fakat İstanbul'un tahtı tazyik ve muhasarada bulunan muhitinde icabat-ı hamiyeti ifaya maddeten imkân kalmamıştır.

İşte bu sırada idi ki Anadolu'ya mülkî ve askerî hususatla muvazzaf olmak üzere ordu müfettişliğine tâyin edildim; bu teveccühü, din ve millete hizmet etmek için en büyük bir mazhariyet-i ilâhiye addeyledim.

Vicdan-ı millînin irade-i âliyesine tâbi olarak milleti müstakil, vatanımızı masun görünceye kadar çalışmak ahdiyle 16 Mayıs 335 günü Dersaadet'i terkeyledim. Samsun'da işe başladım. İlk düşündüğüm, memleketimizde asayişin istikrarına kendi vesaitimiz ile muktedir bulunduğumuzu göstermek oldu. Esasen Canik Livasının vaziyeti hususiyesi de bu bapta en seri davranmayı müstelzim bulunmakta idi. Filhakika Rumların hâkimiyetini ve İslâm unsurunun esaretini istihdaf eden ve Atina ve Dersaadet komitaları tarafından idare olunan Pontus Hükûmeti âmali, Karadeniz sahiliyle kısmen Amasya ve Tokat'ın şimal kazalarında mukim Osmanlı Rumlarının hayalhanelerini çılgınca bürümüşü. İttihaz olunan tedabir sayesinde muvaffakiyetli netayıç istihsâl edildi. Fakat ittihaz olunan tedabir ve muvaffakiyet yalnız Pontus havalisine ait ve mevzii idi. Halbuki her gün haksızlıklarını artıran İtilâf Devletleri'ne, mevcudiyeti millîyemizi siyaseten ispat etmek ve fiilî tecavüzler karşısında milletin namus ve istiklâlini bilfiil müdafaa etmek pek mühim idi. Esasen Şarkta ve Garpta, hemen memleketimizin her tarafında müdafaa ve muhafaza-i hukuku millet ve memleket için cemiyetler teşkil edilmişti. Bu cemiyetler düşmanların esaret boyunduruğuna girmemek kastiyle millî vicdanın azim ve iradesinden doğmuş yegâne teşkilât idi.

Bu sıralarda idi ki umum belediye riyasetlerine Dersaadet'te İngiliz Muhipleri Cemiyeti teşekkül ettiği ve her tarafta bu cemiyete iştirak ile İngiltere müzaheretinin talebedilmesi lüzumu hakkında (Sait Molla) imzasiyle bir telgraf geldi. Bu meselede hükûmetin alâkasının derecesini anlamak için sadrazam olan Ferit Paşa'dan keyfiyeti istilâm ettim, hiçbir cevap alamadım.

Kendisinin eşhası meçhule tarafından böyle gayri muttarit ve muhtelif siyasî maceralara teveccühündeki teşebbüsâtın azim felâketlere sebep olacağını takdir eden millet, Sait Molla'nın tebliğine havale-i sem'i itibar etmedi.

Binlerce tecavüz ve haksızlıklar altında inleyen ve İzmir vak'a-i feciası karşısında kan ağılayan millet, hükûmet-i merkeziye ve İtilâf Devletleri mümessillerinden ağıyarak istimdat ve istidayı hak ederken, müteaddit belediye riyasetleri ve birçok müdafaa-i hukuku millîye cemiyetleri marifetiyle aldığım telgrafnamelerde hakkımda itimat beyan olunarak benden de bu hususla hizmet ve fedakârlık talebedilyordu.

Hayat ve şahsiyetim, kendi malı olan necip ve mazlum milletimizin bu haklı talebi üzerine artık benim için en mukaddes vazife irade-i millîyeye mütavaatı her şeyin fevkinde görmektir (sürekli alkışlar).

Bunun üzerine yaptığım bir tamimle millete katî sözümü verdim. İşbu tamimin son cümleleri şu idi: "Geçirdiğimiz şu hayat ve memat günlerinde umum milletçe her taraftaki amal ve tezahürat ile temine azmedilen istiklâli millîmiz uğrunda bütün mevcudiyetimle çalıştığımı temin eylerim.

Bu emelî mukaddes uğrunda milletle beraber nihayete kadar çalışacağıma da mukaddesatım namına söz veririm”.

27 Mayıs sene 335 “Türkiye Havas-Royter” namında İtilâf Devletleri’nin tesis ettikleri ajans malûm olduğu veçhile inikadeden şûrayi saltanat hakkındaki tafsilâtta “heyeti umumiyenin fikri Türkiye’nin düveli muazzamadan birinin müzaheretini temin merkezindedir” kaydını neşir ve tamim eylemişti. Bu tamimin derece-i mevsukiyeti hakkında bütün millette büyük bir şüphe ve tereddüt uyandı. Ajans ihbaratının tamamen bir sania olduğu ve şûrayi saltanatın hiçbir şeye karar vermediği ve ekseriyetin hükûmete ademi itimadı ve mukadderat meselesinin bir şûrayi millîye tevdiini mutazammın ifadatta bulunduğu ve binaenaleyh herkesin istiklâli millî taraftarı olduğu anlaşıldı. Bunun üzerine makamı sadarete berveçhiati mâruzatta bulundum ve keyfiyetten umumu haberdar eyledim.

Makamı Celili Sadareti Uzmaya :

27 Mayıs, sene 335 tarihli (Türkiye, Havas-Royter) ajansı şûrayi saltanatta heyeti umumiyenin fikri Türkiye’nin tamamıyeti mülkiyesini muhafaza şartıyla düveli muazzamadan birinin müzaheretini temin merkezinde olduğunu kayıt ve ihbar ediyordu. Şûrayi saltanat müzakeratını aynen neşreden 27 Mayıs, sene 335 tarihli İstanbul gazetelerinin tavzihatına nazaran yalnız Sadık Bey’in ifade-i tahririyesinde İngiltere himayesinin teklif olduğu ve bunun heyeti umumiyenin fikri bulunmadığı anlaşılıyor. Ajans ile gazetelerin neşriyatı arasındaki tezat, bazı taraflarca nazarı dikkati calıp ve ajansın tahrifi hakikat salâhiyetine cüreti cayi sual görülmüştür. İçinde bulunduğumuz bu hassas devirde artık her hakikati kemaliyle müdrük ve bütün avakıbi meş’umeye karşı en son fedakârlığı göze aldirarak muhafaza-i istiklâliyeti millîyeye azim olan milletin mazharı sükûnet ve teselliyet olması merkez-i hilâfet ve saltanattan vâsıl olacak iş’aratı sahihe ve samimîyeye vabeste olduğu kanaatindeyim. Vicdan-ı millîyi temsil etmiyen ihbarat, şayanı endişe akisler tevlid edebileceği cihetle bu bapta tenvir ve irşat buyurmaklığımı hassaten istirham eylerim.

Üçüncü Ordu Müfettişi

Fahri Yaveri Hazret-i Şehriyari

M. Kemal

Bu sıralarda, İzmir ve Aydın’daki fecayî müessirenin tesiriyle de milletin uyanıklığı ve heyecanı nazarı dikkati calıp bir dereceye varmıştı. Efkârı milleti muvakkaten uyuşturmak emeliyle olacak. Sadrazam Paşa Paris’e davet olundu. Ferit Paşa’nın riyaseti altında giden heyete milletin itimadı teallük etmedi, ben de şahsan milletin bu musip şüphesine iştirak ettim. Millet, giden heyetin programını istizah etti. Bu pek nazık zamanda idi ki Harbiye Nazırından âtideki telgrafi aldım: Maiyeti âlinizdeki istimpotlardan biriyle hemen buraya teşrifiniz rica olunur.

8 Haziran, sene 335

Harbiye Nazırı

Şevket Turgut

Bu davetin mâna ve mahiyetini anlıyamadım, istizah ettim; bir taraftan Erkânı Harbiye-i Umumiye Reisi olan Cevat Paşa’dan da sordum, müşarünileyhten 11 Haziran 1335’te aldığım cevapta “kıymetli bir generalin Anadolu’da seyahati efkârı umumiyyeye iyi bir tesir yapmıyacağı cihetle İngilizlerin beni talebeylediği” bildiriliyordu. Bu hakikate vâkıf olunca doğrudan doğruya zat-ı akdes-i hazret-i padişahiye şu mâruzâtta bulundum :

Mabeyni Hümâyun Cenabı Mülûkâne Başkitabeti Celilesi

Vasıtasiyle Atebe-i Hümâyunu Cenabı Padişahiye

Büyük milletin ve mukaddes hilâfetin imadı sahih ve yegânesi bulunan saltanatı hümâyunlarını Cenabıhak masunu afat buyursun! Şevketpenahım! Memleketin bugün uğradığı afatı tazyik ve tehlike-i inkısam karşısında ancak zatı hümâyunları başta olmak üzere, millî ve mukaddes bir kudretin sayha-i mevcudiyeti, vatani ve istiklâli devlet ve milleti ve hanedanı celilüşşanınuzın altı buçuk asırlık mübeccel tarihini kurtarabilir. Her tarafta bu

içtihat ve kanaat yektadır. En son huzuru şahanelerinde şeref müsûle mazhar buyurulduğumda izmir vakayii müellimesinden pek mahzun olan kalbi hümâyunlarının bu nokta-i necata ait ilhamatı bu anda dahi hafıza ârayı intibahıdır.

Bu ilhamatı izah etmek isterim. İstanbul'dan en son müfarakat edeceğim gün şeref müsûle nail olmuşum. Bu esnada zatı hazret-i padişahı Boğaziçinde bulunan İngiliz zırlıların, saraya müteveccih olan toplarını göstererek, “görüyorsun dedi, ben artık memleket ve milleti nasıl kurtarmak lâzım geleceğini tasavvurda tereddüde duçar oluyorum ve ellerini kaldırarak, İnşallah millet mütenebbih ve müteyakkız olur, bu vaziyet-i elîmeden gerek beni ve gerekse kendisini tahlis eder” buyurmuşlardı, binaenaleyh maruzatımda arz etmek istediğim bu ifade-i hümâyunlarıdır.

Dilhahı milkdarilerinden mülhem azim ve iman ile vazife-i âciza-nemde müdavim bulunuyorum. İrade-i mülükâneleri veçhile Sadrazam Paşa kulunuzu daima mehamı umurda tenvir ve icabatını arz ve tatbik etmekteyim. Şu bir ay zarfında hemen tekmil Anadolu'yu şahanelerinin vilâyat, elviye ve kazalarına ve hudut boylarına kadar olan efkâr ve amali millete ve tekmil kumandanların ve tabakat-ı memurinin hissiyat ve icraatına vukuf ve nüfuz hâsıl ettim. Binnetice bariz bir surette tahakkuk ediyor ki: Millet baştan aşağı uyanık olup istiklâl devlet ve milleti ve hukuku âliyei saltanat ve hilâfeti teyit için kavi bir azim ve iman ile mücehhez bulunuyor. İstanbul'da iken milletin bu kadar kuvvetli ve az vakitte felâketlerden bu derece müteyakkız olduğunu tahayyül edemezdim.

Şevketpenahım! Bu evsaf ve vaziyette ve zatı akdesi hümâyunlarına revabıtı lâyezal olan milleti necibelerine tamamiyle istinat ve bilmukabele bütün mânasiyle bu millî ve vicdanî kuvvete müzaheret olunur. Son hattı hümâyunları umum milletin azim ve celâdetini artırmıştır.

Yalnız şayanı dikkat ve teessürdür ki: Bu nezih Anadolu halkı bugünkü hassas devirde bile İstanbul'da cari tehalüf ve münafereti efkârdan ve ihtirasatı fitnekâriden pek mütezi bulunuyorlar. Filhakika İstanbul muhitinin tefessuha müsait ahlâkı ve bundan istifadeyi bilen ecnebiler devlet ve milletin imhası ve devlet ve millete ve padişahına sadakat ve fedakâriyle hizmet kabiliyetinde olanların ortadan kaldırılması için pek ileri gitmek cüretini gösteriyorlar.

Şevketmeabım! Hatırı nişanı milkdarileri olacaktır ki: vezaifi mev-duamın ifası sırasında ecnebilerin ve bazı erbabı meşsedetin mutlaka tezvîrat ve mümanaatı ihtimalini daha Dersaadet'te cezm ile bunu mâruzâtım meyanında ihsasa çalışmış ve bilhassa Sadrazam Paşa ile bazı rical-i mühimme-i devlete, pek açık olarak teşrih ve böyle vaziyetler karşısında Ali İhsan ve Yakup Şevki Paşaların akibetine giremeyeceğimi ilâve eylemiştim. İşte vicdanı millîdeki intibahatı ciddîye ve tecelliyatı cedidei menfaati istilâcuyanelerine münafi gören İngilizler ve vatanın zararına da olsa İngilizlere mümaşatı meslek edinen zayıf seciyeliler bu kere âcizlerini biliğfal İstanbul'a celbe teşebbüs ediyorlar. Hakanı celilüş-şanına, milletine, vatanına sadık ve bu uğurda ölümleri istihkar ile melûf kulları gibi bir kumandan elbette hukuku saltanatı hümâyunlarının ve milletin beka ve mevcudiyetinin düşmanı olanlara mümaşatkârlık beklenemezdi. Binaenaleyh abdi memlûkleri bittabi Malta'ya gitmek veyahut en hafif olarak hali atalete mahkûm edilmek gibi ihtimaller karşısında bırakıldım ve bittabi buna muvafakatte mazurum ve eğer icbar edilsem memuriyeti âcizanemden istifa ederek kemakân Anadolu'da ve sine-i millette kalacağım ve vezaifi vataniyeme bu kere daha sarîh hatvelerle devam edeceğim. Tâ ki millet mazharı istiklâl ve saltanat ve hilâfeti muazzama-i hümâyunları masunu indiras olsun, lâyezal sadakati âbidanemin daima mütezayit olduğuna itimadı şahanelerini arz ve istirhama mücaseret eylerim.

Üçüncü Ordu Müfettişi

Fahrî Yaveri Hazreti Şehriyari

M. Kemal

Tekmil milletin vaziyetini idrak ile mukadderatına bizzat hâkim olmağa azmettiğini anlamıştım. Millet ve memleketin hal ü vaziyetini derpiş ve hukukunu muhafaza ve müdafaa eylemek üzere her türlü tesir ve murakabeden azade bir heyeti millîyenin vücudunu elzem gördüm. Bunun için icabedenlerle müzakere ve muhabere ederek Sivas'ta umumî bir millet kongresi akdini kararlaştırdık. Büyük ve kanlı tehlikelere karşı daha

ziyade temasta bulunan vilâvatı şarkiyemiz zaten Erzurum'da mezkûr vilâyat namına aynı maksat altında bir kongre akdine teşebbüs eylemişti. Sivas Kongresi için mahrem bir beyanname ve mektubu tamim ettim.

Bu mektup ve beyanname malûmu âlileridir. Bu esnada Müdafaai Hukuku Millîye cemiyetlerine ait telgrafnamelerin keşide edilmemesi hakkında Posta ve Telgraf Müdüriyeti Umumiyesi tarafından posta ve telgraf müdürlerine bir emir verildiği haber alındı. Vatanın esarete bulunduğu bu tarihî anlarda sadayı milleti ismaa yegâne vasıta olan bitaraf ve sırf millî teşkilâtın men'i muhaberesine ictisar etmenin millete karşı büyük bir cinayet ve hiyanet ve İslâmiyete karşı en azîm bir günah olduğu bedihî idi. Bu hainane teşebbüsün derhal önüne geçmeği vicdanî bir vazife addettim ve tâmimen her tarafa icabeden emirleri verdim. Keyfiyeti Zatı Hazreti Padişahiye arzettim ve Makamı Sadarete ve Harbiye Nezaretine ve aynen Posta Telgraf Müdüriyeti Umumiyesine de yazdım.

24 Haziran 1335 tarihinde Dahiliye Nazırı Ali Kemal Bey'in de bir tamiminden haberdar edildim, bu tamimde :

“Hakşikenane ve gasıbane ve gaddarane işgallerden ne derece müteessir olursa olsun hükûmet ne Yunanistan ve ne de kimse ile bu esnada harb ve darbe tutuşamaz. Paris'teki konferansa giden murahhaslarımızın şimdiye kadar eczayı asliye-i vatanı kurtaracaklarına ümidimiz günden güne artmaktadır. Esbab-ı müdafaâ hazırlayanları men'ediniz, haklarında insafsızca davranınız! Bunlar eski düşmanlarımızdır. İşleri bozulmak üzere iken yeniden düzelmesine meydan vermeyin! (mırıldılar ve alçak sesleri) denilmekte idi.

Ali Kemal Bey'in de bu teşebbüsünün önüne geçtim; bu münasebetle Atebe-i Ulyayı Cenabı Padişahiye şu mâruzâtta bulundum :

“Dahiliye Nazırı Bey, 18 Haziran 1335 tarihli vilâyata neşrettiği şifreli bir tamimde müdafaai hukuku millîye istihzaratını şiddetle men'ediyor. Pek hazin ve müessiftir ki aynı tarihte Posta ve Telgraf Müdürü Umumisi de sadayı milleti boğmaya matuf gafilâne ve derhal akamet ve nedamete mahkûm bir telgraf neşreylemişti.

Şevketpenahım! Bilfiil vâki bugünkü tehlike-i inkısam karşısında başında makamı akdesi saltanatı hümâyunları olmak üzere mukaddesatını tahlis ve muhafazaya azmetmiş olan milleti necibelerini böyle hasis ve haternâk bir zihniyetle inkâr kudretine tevessül etmek tarihin ve vicdanı millînin hiçbir zaman affedemeyeceği hâdisattandır.

Gerçi böyle bir zihniyetin hiçbir yerde cayı kabul ve tatbik bulmadığını maaşşükran arz eylerim. Fakat milleti necibelerine ve vatan ve devletin tarihine karşı reva görülen bu muameleler mukadderat ile pek zalimane bir istihza oluyor. Bu hâdisat müteheyyiç olan enzar ve efkân millete şayi oldukça hükûmeti merkeziyeye itimatsızlık göstermek gibi fena avakıbi ihzar edeceğinde şüphe yoktur, arzı keyfiyete mücâseret eylerken tazimatı ubudiyetkâranemi de teyideylediğim muhatı ilmiâli buyuruldukta ferman.

Üçüncü Ordu Müfettişi

Fahrî Yaveri Hazreti Şehriyari

M. Kemal

27 Haziran 1335'te Sivas'a muvasalat etmiştim. Azledildiğimden bahis Ali Kemal Bey'in bir tamiminin daha varit olduğunu öğrendim. 23 Haziran 1335 tarihli olan bu şifreli tamimde:

“İngiliz mümessil-i fevkalâdesinin talep ve ısrariyle azledildi. Müşarünileyhin İstanbul'a celbi Harbiye Nezaretine ait bir vazifedir. Lâkin Dahiliye Nezaretinin size-emri katisî: Artık o zatın mazûl olduğunu bilmek ve kendisiyle hiçbir muamele-i resmîyeye girişmemek ve umuru hükûmete mûtaallik hiçbir matlûbunu is'af ettirmemektir” deniliyordu.

Bu muameleye dair sadarete ve Harbiye Nezaretine 28 Haziran 1335'te şu telgrafi çektim :

“Müdafaai Hukuku Millîye ve Reddilhak Cemiyetlerine müzaheretimden ve İngilizler tarafından talebedildiğinden bahisle azlolunduğuma, daha bazı nâbeca sözler ilâvesiyle Dahiliye Nazırı Ali Kemal Beyin makamı mülkiyeye tamim eylediğine muttali oldum. Acizlerini bu memuriyete nasp ve tâyin buyuran zatı hazreti padişahının bu bapta birgûna irade-i seniyelerini şeref telâkki eylemediğim gibi ne makamı cehli

sadarettin ve ne de Harbiye Nezareti Celilesinden azlîme dair hiçbir emir almadım. Binaenaleyh Ali Kemal Bey'in bu gizli neşir ve tamiminin ne gibi mülâhazatı sakime tahtında cereyan ettiğini ve rüesayı devlet arasında tefrika ve memlekette kanunsuzluk, inzıbatlıklık ve binnetice millet arasında anarşı tevlidine saik olan bu zihniyetin ne kadar haternâk olduğunu vareste-i arz görüyorum. Ali Kemal Bey'in infisalimi bildiren telgraf haberleri mumaileyhin hattı hareketinin hükûmeti seniyece mazharı tasvip olmadığını tamamen göstermiş bu suretle zail olmuş ise de Meclisi Vükelânın bilküllîye karar ve kanaati haricinde yapıldığına katiyen kaani bulunduğum bu muhataralı ve mesuliyeti cidden ağır düşüncelerin millet ve memleketin selâmeti âtiyesi için ne büyük zararlar tevlidedebileceğini tekrar arza mecburum. Mumaileyh hakkında yapılacak muameleyi takdiri fahimanelerine arz ederim.

Üçüncü Ordu Müfettişi

Fahrî Yaveri Hazreti Şehriyari

M. Kemal

Umum vilâyetlere, müstakil ve mülhak mutasarrıflara ve kolordulara ve ikinci Ordu Müfettişliğine de şu telgrafi yazdım:

27 Haziran 1335

Müdafaai Hukuku Millîye ve Rediilhak gibi münhasıran vatani ve istiklâli milliyeyi tahlise müstenit bir gaye-i mukaddeseye müzaheretimden ve İngilizler tarafından talebedildiğimden bahisle azlolunduğumu Dahiliye Nazırı Ali Kemal Bey'in makamı mülkiyeye mahremane tâmim ettiğine muttali oldum.

1 - Âcizlerini bu memuriyete nasp ve tâyin buyuran zatı hazreti padişahinin bu bapta birgûna irade-i seniyelerini şeref telâkki eylemediğim gibi ne makamı celili sadarettin ve ne de Harbiye Nezareti Celilesinden azlîme dair bu ana kadar hiçbir emir almadım. Binaenaleyh Ali Kemal Bey'in bu gizli neşir ve tamiminin ne gibi mülâhazatı sakime tahtında cereyan ettiğini zaman ve hâdisat kariben umum nazarında ispat edecektir. Rüesayı devlet arasında tefrika ve memlekette kanunsuzluk ve inzıbatlıklık ve binnetice anarşı tevlidine saik olan bu haternâk zihniyetin tarih ve millet nazarında vehamet ve mesuliyeti noktasına nazarı dikkati celbi lâzimedden addederim. Ali Kemal Bey'in salâhiyeti fevkinde olarak mevcudiyeti milliyemiz aleyhindeki bu gizli ve gayrikanunî hareketten rücu ettirileceği tabîdir.

2 - Memuriyetimin hitamı hakkında bir irade-i seniye-i hazreti padişahi şeref telâkki ettiğim takdirde bittabi sıfat ve vazife-i resmîyemden tecerrüt ve bunu başkalarından evvel bizzat benim tamim edeceğim aşikârdır. Böyle bir halde tabiisi vatana müstenit olan dinî ve millî içtihadımı sine-i millette bir ferdi millet olarak dahi takibetmek benim için en mübeccel bir vazife ve en katî bir emeldir. Binaenaleyh devletçe ve bâ irade-i seniye-i padişahi muhdes olan Üçüncü Orduyu Hümâyün Müfettişliği ve bunun devlet ve millete karşı olan mesuliyeti uhdemde buldukça Babîâlî'nin talimatında münderiç vezaifi resmîyeden nâşi tekmil vülâtı kiram ile elviye-i müstakilenin tebligatımı icraya tamamıyla mecbur ve bugünkü hakikate muttali olduktan sonra her vakit ve tarih karşısında da mesul bulduklarını tebliğe müsaraat eylerim. Bundan maada ordu müfettişliği devletin bir makamı resmîsi olup hiçbir zaman şahıs ile kaim ve alâkadar bulunmadığından makamın kendisine mahsus muhaberât ve revabıtını hüsnü suretle muhafaza ve idame ettirmek bir zaruret-i kanuniye olduğunu ve bu tebligatımın Ali Kemal Bey'in tebligatının tamim olduğu makamata da iblâğı lüzumunu ilâveten arz eylerim.

3 - İşbu telgrafname-i âcizinin vusulünün iş'ar buyurulmasını rica ederim.

Üçüncü Ordu Müfettişi

Fahrî Yaveri Hazreti Şehriyari

M. Kemal

Dahiliye Nazırı Ali Kemal Bey'le Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa'nın kabineden istifa eyledikleri ajanslardan anlaşıldı. On saat kadar sonra 28 haziran 1335 tarihli ve Şevket Turgut imzasıyla aldığım şifrede :

“Dakika tehiri mucibi mesuliyettir.”

“Birçok temenniler, niyazlar ile bizden bir heyetin Paris’e gitmesine Dörtler Meclisi müsaade etti. Ne olacağımız henüz değil bizce, hattâ mukadderatımızla hâlâ oynayanların hedefi gayri malûmdur. Yalnız bir medarı teselli buraca mevcut ise o da hakkımızdaki düşmanlarımız efkârının az çok lehimize tadile uğramış gibi görünmesidir. Meselâ sabık aylarda barbar ve idaresiz diye vasfedilirken, şimdi de mazlum fakat muine muhtaç yollu tavsif olunmaklığımız gibi vaz’ı hâzırımızdan seri haberdar olacak olan düşmanlarımız zatiâlinizi pek kolaylıkla elde

edecekleri muhakkak görülmekle beraber zaten meşkûkülhayat yaşıyan bizleri de ortadan kaldırıma savaşacaklardır. Şu izahı meveddetkâra-nemle zati âlilerine karşı vazife-i uhuvvet ve hizmeti vataniyemi ifa etmiş olduğumu zannederek bilâ hâdisе hemen Dersaadet’e teşrifinizi rica ederim.”

Deniliyordu. Buna cevap dahi vermeğe lüzum görmedim.

Sivas’ta teşkilâtı millîyenin ihzar ve ikmalî, Erzurum’dan sonra Sivas’ta Memaliki Osmaniye namına umumî bir kongrenin içtimai ve murahasların celbi için icabeden bazı tedabir ve tertibat alındıktan sonra Erzurum’a müteveccihen hareket olundu.

2 Temmuz 1335 günü Erzincan’da Mabeyni Hümâyün Başkıtabetinden aldığım telgrafın başlıca noktaları şu idi:

“Evvel ve âhir keşide buyurulan telgrafname-i valâları manzuru âli olarak Şevketmeap Efendimiz Hazretleri hakkınızda perverde eyledikleri asarı teveccüh ve hayrihahi icabınca sureti hususiyede vasayayı âtiyenin tebliğine âcizlerini memur buyurmuşlardır. Nezdî âlide malûm olan hissiyatı vatanperveraneleri saikasıyla o havalice bazı tertibat ve teşebbüsata iptidar eylemeleri İngilizlerin nazarı dikkatlerini celp ile hükûmeti tazyika kıyam etmişlerdir.

Devletimizin vaziyeti hâzırası taşraca zan ve tahmin edildiği derecede mucib-i endişe ve telâş değildir. Bimennihilkerim devletin mevcudiyet ve istiklâlinin teminine muvaffakiyet hâsıl olunca merkez-i saltanattan taşranın kurtarılması âsan olur. Şu sırada zatiâlilerinin bilistifa Dersaadet’e avdetleri belki ecanibin hükûmeti tazyik ile hakkınızda haysiyetşikenane bir muamele vukua getirilmek mülâhazasıyla tavsiye buyurulmamakta olduğu gibi daire-i harbiyece azilleri cihetine gidilmesi de nezdî âlide tecviz edilmediğinden Harbiye Nezaretinden iki ay müddetle tebdilhava istenilerek ahval tavazzuh ve sıdh takarrür edinceye kadar ihtiyar buyurulacak bir şehir veya kasabada istirahat eylemeleri en muvafık suret olarak tahattur buyurulmaktadır.”

2/3 Temmuz sene 1335’te Mamahatun’da, Harbiye Nezaretine gelen Ferit Paşa’nın 30 Haziran sene 1335 tarihli şu şifresini aldım :

“Muhabbeti kalbiyelerinin kuvve-i cazibesi, senakâr dâinîzi yine Harbiye Nezaretine getirdi. Hükûmeti epeyce müşkül bir mevkide buldum. Münasebatı hariciyenin eşkâli dehşet istimali arasında bir de bunu büsbütün teşdide sebebiyet verecek bir buhranı dahilî karşısında kalınca bilâihtiyar titredim. Zatiâlileri gibi bendeniz de, kuvayi takdiriye mutemim bulunduğumdan iddia edebilirim ki, benim kadar sizi ruhunuzun en âmik köşelerine kadar anlıyabilmiş bir fert yoktur. Şimdilik tamamiyle bilemiyorum ki nasıl bir saik hükûmetle zatiâlileri arasında bir anlaşmamazlık ihdas eylemiştir. Şüphesiz amayi ağraz ile malûlinin müvellidatından olacaktır. İngilizler tarafından bazı kumandanlarımız hakkında mesbuk muamelenin zatiâlilerine tatbiki hiç de muntazar olmamakla beraber her ihtimale göre bu işin hüsnü suretle halli çaresini düşündüm. Kudreti âliye ve hamiyeti vataniyelerinden hâif olarak, haksızlıkları inkâr olunamayacak düşmanlarımız zatiâlilerinin böyle mühim bir memuriyet-i askeriyede bulunmalarından lerzan olmalarına müptenidir ki, sizi bu vazifeden ayırmak teşebbüsünde bulunmuşlardır. Mağlûbiyet devasız bir illettir. Bunların arzularına ademi iltifat birtakım eracif ihdası suretiyle menafîi vataniyenin imhasına çalışacakları korkusudur ki maatteessüf bir müddet bidemat-ı bergüzidelerinden mahrumiyete hükûmeti mecbur ediyor. Hakkı âlilerinde pek ziyade teveccühkâr bulunan zati hazreti padişahi çakerlerini bilhassa kabul ile bu işin bir hüsnü surete ifrağını tenezzülen müzakere buyurdular. Mazeret-i vücudiyeden bahis ile gerek Dersaadet ve gerekse arzu buyurulacak herhangi bir mahalde tebdilhavaya tarafî âlilerinden müsaade talebolunmak ve mucibince icabı ifa kılınmak nezdî millet ve hükûmette haiz oldukları mevkiin mahfuziyetini temin etmiş olmakla beraber düşmanlarımızın metalibi vakıasına da bu suretle nihayet verilmiş olacağı mütâlâası karin-i tasvibi âli-i şehriyari ve hattâ bizzat tarafî zîşerefi hümâyünlarından dahi ayrıca tarafî saadetlerine yazılacağı irade ve ferman buyurulmuştur.

Elimden gelecek her arzularının husulüne çalışılacağı nezdi âlilerinde de müsellemler olmak lâzım gelen âcizleri işbu temenniyatı hem resmî ve hem de hususî yapıyorum. Ve işte o hususiyete binaen de söyleyeceğim ki vereceğiniz âciz cevabı muvafakat yalnız hakkımdaki itimat ve muhabbetinize delil değil aynı zamanda makamı nezarette ümidettiğim muvaffakiyate da mebde olacaktır. Ellerinizden öperim.”

Zatı şahaneye, sureti hareketim hakkında Harbiye Nezaretine yazdığımı arzettim. Ferit Paşa'ya da cereyanı ahvali izah ettikten sonra tebdilhava suretiyle de Anadolu'da kalmakta bir beis görmediğimi yazdım.

Harbiye Nazırı Ferit Paşa'nın Erzurum'da aldığı bir telgrafna- mesinde :

“Dersaadet'e hareketlerinin tesrî buyurulmasını rica ederim” denilmekte idi.

Telgraf basında da Ferit Paşa şunları söyledi :

“Paşam! İtilâf mümessillerinin pek katî müracaatları bugünkü telgrafnamemi yazmaya mecbur etti. Zatiâliilerini benim kadar kimse bilemez. Hamiyet-i vataniyelerinin ulvî gayelerine vâkıfım.

Bendeniz İstanbul'a teşrif buyurulacağını gerek şevketmeap efendimize ve gerek mümessillere karşı taahhüyletim. Mahcup olmayacağıma eminim.

“Hakkı âlilerinde İtilâf mümessillerinden de burayı teşriflerinde hürmetten başka bir şey muntazar değildir. Bunlar temin edilmiştir (gülmeler). Ancak ve ancak zatiâliilerinin hemen o havaliyi terk ile buraya gelmeniz lâzımdır (beklesinler sesleri ve gülmeler).”

Ferit Paşa'ya verdiğim cevapta şunları söylemişim:

1 – Âcizlerinin vatan ve milletin selâmetine hizmet etmekten başka bir gaye ve maksadım olmadığı ve halen dahi devletin hududu hâzırası dâhilinde mesai ve faaliyetin bu cihete matuf ve masruf olduğu halde Düveli İtilâfiye mümessillerinin şahsiyetimden bu derece mütevehhim bulunmalarının birtakım ağraz ve tezvirattan ileri geldiğini ve bunların da âcizlerini bütün hissiyat ve efkârıyla tanıyan ve amali seniye-i mülûkâne ile evamiri hükûmet dairesinde çalışacağına itimat buyuran zatı devletleri tarafından verilecek izahat ve teminatla kabili tashih ve izale olduğuna mutmainim.

2 – Dört gün evvel arzu ve irade-i şahaneye makrun olmakla İtilâf Mümessillerince de itiraza şayan olmadığı anlaşılan teklifi devletleri cevabı alınıp mütalâa edilmeden Dersaadet'e hareketi âcizanem taahhüt buyurulmamalı idi.

3 – Hiçbir sebebi mâkul yok iken İzmir'in ve Antalya'nın hükûmetimizin malûmatı dahi olmadan düşmanca işgali ve silâhsız biçare halkın Rum eşkıyasına doğratılması ve binlerce ırz ve namusun payimâl edilmesi ve el'an da Aydın vilâyetinin her tarafında bu fecayiî devam ve temadisi bir müddet evvel oradan Nurettin Paşa'nın alınmasının ve vahim bir kumanda tahavvülünün netice-i şükranı mı idi? Bu havali için dahi böyle kanlı bir akıbet hazırlanmış ve buna mâni görülen kumanda heyetlerinin tahvili lüzumu hissedilmiş ise mümessillerin imhayı vatani müstelzim teklifatı karşısında ricali hükûmetimizin ikinci bir hıyanete vasita olmaktan ise efradı millet arasına fert olarak karışması mucibi imtisal bir vatanperverlik olur (alkışlar).

Şarktan Şevki ve İhsan Paşaların alınmasının vatanımızın aksanı garbiyesinin gaddarane işgali programının tatbıkına derece-i mümanaati ne olabilmıştır?

Ferit Paşanın verdiği cevap şudur :

“Beyanatı âliyeleri doğrudur. Ancak bir hareket-i millîye vukubulacağına iman eden İngilizleri kudreti âliye ve hamiyeti müsellemleri endişenak etmiş ve düşmanlarımız tarafından her gün bir suretle işaa edilen tezvirat bu endişeyi tezyideylemiş olacak ki bugün behemehal zatiâliilerinin ordunun başında İstanbul'a getirilmesini Babıâli'den talebetmişlerdir. Bu taleplerini tehditkârane bir lisanla söylemişlerdir. Dört gün evvelki halin şekline göre zatı hazreti padişahının tensibi şehriyarilerine iktiran eden teklifi âcizanem vâki olmuş idi. Fakat bugünkü hal böyle bir anî ve âciz bir davete icbar ediyor.

“Babıâli'de makine başında geç vakte kadar sizi rahatsız etmeğliğim takdir buyurulur ki bir mecburiyet ve hissî menfaat-i vatan icabıdır. Aynı zamanda istihkakı âlileri bulunan hürmet, İngilizler tarafından ibraz olunacağı Hariciye Nazırı Vekili marifetiyle temin olunmuştur, ilk telgrafname-i âcizanemde de ima eylediğim vechile Paris

Konferansı mukarreratına inkıyattan gayri yapılacak bir şey görülememektedir. Şimdilik hüsnü âmizeş şikkını ihtiyar münasip gibi görülüyor. Ve işte bu sebebe mebnidir ki acilen Dersaadet'e hareket-i âliyelerine intizar olunuyor.

“Elbette ki huzuren mülâkatımız bizi de tenvir edecektir. Mümessillere ol veçhile tebligat ifa edilmek üzere hareket buyurulacak anı karibin tâyinini ricaen intizar etmekteyim.”

Verdiğim cevapta şu maddeler vardı :

1 – Dünkü telgrafname-i âlilerinde Paris Konferansı mukarreratına inkıyattan gayri yapılacak bir şey görülemediği beyan buyuruluyordu. Bu mukarrerat nelerdir? Ajansların en son tebligatı, istiklâli millîmizi ve mukadderatımızı pek ümitsiz bir halde gösteriyor. Meselâ Paris Konferansı, Trakya, Pontus, İzmir, Kilikya mesailini devletin aleyhine olarak tâyin etmiş ve vilâyat-ı şarkiyede de Ermenistan hâkimiyetini kabul ve teyideylemiş ise bu mukarrerata inkıyat için vekâlet ve salâhiyeti alan ve takdir eden kimlerdir? Sadrazam Paşa Hazretleri vatan ve milletin hukuku mukaddesesini imha eden bu fena vaziyetleri men ve izale için ne gibi müspet ve maddî teminatla ve ümitle avdet ediyorlar ?

2 – Zatı şahaneyi tek mil hakaikî devlet ve milletten ve dekaikî hukuku hilâfetten samimane bir lisanı sadakatle tenvir buyurmak ve gayri mesul olan zatı akdesi padişahının amal ve iradat-ı seniyelerini daima amali hakikiye-i din ve devlete imale eylemek lâzımdır. Dersaadet'teki bazı zevat ve bilhassa maalesef bir iki ay bile payidar olamıyan mütehavvil kabineler, kendilerinde zahir olan galatı rüyet, za'fî kalb, milletin amali umumiyesine makûs ve gayrimeşru fikirlerle vekâlet ve istimali salâhiyet etmek gibi tarihin en feci mesuliyetlerinden katiyen uzak kalmalıdır.

3 – Şahsiyet-i âcizaneme gelince : Pek yanlış ve hatalı telâkkiler olduğunu görüyorum. Bugün vatanımızda bir kudret-i millîye varsa o cereyan, felâketlerden mütenebbih olan milletin kalb ve dimağından doğmuştur. Âcizleri de ancak ona tâbi bulunmuş oluyorum. Acizlerinin buradan çekilmesi vesaire gibi tertibat pek yanlış ve bilâkis pek haternâktir. Âcizlerinin masuniyeti hakkında Hariciye Nazırı Vekili Beyefendi tarafından İngilizlerden teminat alındığı beyan buyuruluyor; buna pek mütehayyir oldum. Çünkü devletleri ve milletleri nam ve şerefine olarak bir tarzı resmîde imzaladıkları mütareke ahkâmını muhafazaya bile asla riayet etmeksizin alabildiğine tecavüzlerde bulunan ve mütaaddit haysiyetsiz misaller ihdas eyliyen İngilizlerin bu teminatına itimadetmek pek safderunluk olur. Yalnız tamamıyla itimat buyurulsun ki eğer memleketin halâs ve selâmeti şahsımın çekilmesine vabeste olsaydı bilâkaydüşart ve nev'i beşere hiçbir ümit ve emel raptına tenezzül etmiyerek nefsimi kurban etmek kadar vicdanî ve basit bir şey olamazdı (alkışlar). Binaenaleyh aradaki tefavütü azîm, hakikî vaziyetin henüz oraca takdir olunamamasındadır.

4 – İhtiyar edildiği tasvir buyurulan hüsnü âmizeş tarikini müessif buluyorum. Çünkü hüsnü âmizeş za'fî terviç ve idame değildir.

Mütarekenin akdinden bugüne kadar hükûmet-i merkeziyenin maalesef birbirini takliden âciz ve zayıf vaziyetler alması ve kuvve-i millîyeden zerre kadar ahzı kuvvet etmemesi nihayet Düveli İtilâfiye'nin memleketimizi bilâmâni istilâ emellerini teshil eylemiştir.

Ceneral Allenbi ile elyevm Zatı Hazreti Padişahının Başmabeyincisi olan Harbiye Nazırı esbakı Yaver Paşa'nın bizzat vâki olan muhaveresine ve müşarünileyhin mâruz kaldığı muamele-i dilsûze ve ayrıca bir ecnebi ceneral ile Harbiye Nazırı esbakı Abdullah Paşa'nın mülâkatında ceneralin kullandığı istiklâlşiken lisanı bu münasebetle celbi dikkat eylerim.

Şimdiye kadar evvelki kabineler tarafından takip olunan bu tarik hüsnü âmizeştir ki Anadolu'nun garp aksanı ve payitaht-ı saltanat ve hilâfette hükümdarı zişanımızın saraylarına kadar feci bir şekilde işgal ve kuvayı millîyeyi tefrik ve imhaya tasaddi ettirmiş ve Şarkî Anadolu için de aynı muamele-i garibeyi ihzara başlamıştır. Binaenaleyh zatiâlilerinin ve dâhil buldukları kabinenin buna âlet ve vasıta olmaması vatanperverliği temenni olunur. İlâve eylerim ki : içtihat ve kanaati âcizanemde isabet-i mutlaka olduğundan hiç şüphem yoktur. Çünkü bu içtihat ve kanaat her taraftaki ashâbı vukuf ve hamiyetin ve nüfuzu nazar erbabının kanaati müştereke ve umumiyesine ve hassaten vicdanı millînin intibaatına müstenittir.

Anadolu'daki büyük kumanda makamlarının bir müddetten beri sarsılması ve o boşlukların yerine ancak zayıf ve nadaninin ikamesi gibi Garbı Anadolu'yu mezruhane bir surette kaptıran eslâfî kıranımızın siyasetine bir kere daha celbi dikkat eylerim.

Ali İhsan Paşa ile Nurettin Paşa ve onun yerine getirilen Ali Nadir Paşa hâdisesini tarihî millî teşhir edecektir. Mademki bugün zatı devletlerinin haiz buldukları makam, vatan ve milletin selâmetini temine kâfi ve kudretbahş olamıyor. O halde eslâfın açtığı rahneleri bu kere de vatan ve milletin aksanı şarkiyesinde tevsî için zatı devletleri gibi sermayesi ancak hamiyet olması lâzım gelen kıymettar ve tecrübekâr bir vücudun serfuru etmesine hiç de lüzum ve saiki mücbir yoktur. İstiklâlini zayı eden makamınızın terki suretiyle tarihin ayan olan bir sahife-i bîemanından bir şerefi memduh ile sıyrılmak herhalde bütün erbabı namus ve hamiyet tarafından intizar olunuyordu (bravo sadaları).

Ferit Paşaya en son verdiğim cevap şudur :

Harbiye Nazırı Ferit Paşa Hazretlerine

Erzurum 6. VII. 1335

Ermenistan'a mevut olduğunu bilmekle, heyecan ve galeyanda bulunan vilâyatı şarkiyeye ahalisi arasından çıkıp gelmek hususundaki teklifi devletlerini ifade irade-i şahsiyemi istimalden mânen ve maddeten memnu bulunuyorum. Vaziyetin takdirini müsellemlen olan fetanet ve nüfuzu nazarı samilerine arz eylerim efendim.

Üçüncü Ordu Müfettişi

Fahrî Yaveri Hazreti Şehriyari

M. Kemal

Bunu mütaakıp Mabeyni Hümâyün Başkitabeti celilesi vasıtasıyla aldığım telgrafnamede “oraca vâki olan teşebbüsâtı vâlâları her nasılsa İngilizlerce müdafaa-i vatan suretinde değil şekli aharda telâkki edilmektedir, İngilizler şahsı vâlâlarına karşı muhilli haysiyet hiçbir muamelede bulunmıyacaklarını sureti katîyede taahhüdeylediler” denilmekte idi.

Buna cevap intizar etmeden şu telgrafi verdiler :

Memuriyeti âliyelerine hasbelicap hitam verilmiş olduğundan hemen bilâteahhur Dersaadet'e avdetleri irade-i hazreti padişahi iktizasındandır efendim.

Serkâtibi Şehriyari

Ali Fuat

Son cevabım bu idi :

8-9.VII. 1335 Erzurum

Mabeyni Hümâyün Cenabı Mülûkâne Başkitabeti Celilesi

Vasıtasıyla Atabe-i Ulyayı Hazreti Padişahiye

“Şimdiye kadar gerek zatı akdesi hümâyünlarına ve gerek Harbiye Nezaretine vâki olan mâruzatımda vatan ve milletin ve makamı muallâyî hilâfetin mâruz ve giriftar olduğu avakıbi elîme ve buna karşı mütehassil alâm ve evza-i millîyeyi tekmlil safahat ve hakikatiyle arz ettim. Bunu ifa etmekle, mukaddesatımın nefsi âcizaneme tahmil eylediği en yüksek ve en vicdanî vazifelerden birini yapmış oldum. Amal ve teşebbüsât-ı âbidanemin İngilizlerce müdafaa-i vataniye suretinde değil; şekli aharda telâkki olunmasından nâşi hükûmet-i seniyelerinin müşkül bir vaz'ı tazyik altında kaldığı irade ve ifham buyuruluyor. Hükûmet-i seniyelerinin ve payitaht-ı saltanatı hümâyünlarının zaten ne gibi tazyik ve şeraiti elîme-i inhisar altında bulunduğu gerek çakerlerince ve gerek bütün millet-i necibelerince tamamen malûm ve ayan olduğu cihetle bu tazyik ve inhisarın daha ziyade tevessüüne ve bahusus pek büyük revabıt-ı sıdk ve ubudiyetle merbut olduğum kalb ve amali müşfika-i hümâyünlarının duçarî kelâl olmasına hiçbir veçhile razı olamıyacağım cihetle yalnız memuriyet-i âcizaneme değil, tekmlil mübahatını, vatan ve milletimin ve makamı akdesi hümâyünlarının nuru feyiz ve necatından alan pek çok

sevdiğim mübarek hayatı askeriye de veda suretiyle arzı fedakâri eylerim (alkışlar). Makamı uzmayı saltanat ve hilâfetin ve millet-i necibelerinin hayatımın son noktasına kadar daima haris ve sadık bir ferdi gibi kalacağımı kemali ubudiyetle arz ve temin eylerim. Silki celili askerîden istifa ettiğimi Harbiye Nezaretine arz ettim. Sıhhat ve afiyeti cenabı mülûkâneye dua ve her türlü afattan masun buyurmalarını Cenabı Kibriya'dan niyaz eylediğim muhata ilmi âli buyuruldukta ferman.

Kulları

Mustafa Kemal

Fuat Bey (Çorum) — Fedakârlığın en mühim noktası bu değil mi arkadaşlar?

Mustafa Kemal Paşa (devamla) — Birinci safhaya ait olan mâruzatım hitam bulmuştur. Arkadaşlar! Fakat zannediyorum, fazla yoracak, ufak bir teneffüsten sonra devam etmek istiyorum.

İsmail Fazıl Paşa (Yozgat) — Siz yoruluyorsunuz. Fakat biz dinlemekle mütelezziz oluyoruz.

Reisisin Bey¹ — Beş dakika istirahat.

Efendiler,

Cümlenizce malûmdur ki 10 Temmuz rumi ve 23 Temmuz efenci tarihinde Erzurum'da Şarkî Anadolu vilâyatına ait olmak üzere bir millî kongre inikadetmişti. Bu millî kongrenin vaz'ettiği esaslar her halde malûmunuz idi. Fakat şimdiye kadar hattı hareketimizi bu esasat teşkil ettiği için hatırlatmak üzere esas noktalarını tekrar edeceğim. Erzurum Kongresinin vaz'ettiği esasattan birincisi; Harbi Umumiye mütaakıp vaziyet-i umumiye icabı duçar olduğumuz mağlûbiyet itiba- riyle vatanımızın birçok mühim aksami düşmanlarımızın yed-i istilâsına geçmişti. Millet bütün makasidinde maddî ve hakikî düşünmek ve ancak kuvvet ve kudretiyle temin edeceği hususat üzerinde kendisine yeni bir hudut çizmek üzere idi. İşte kongre bu hududu çizmiştir. Bu hududu milliyi suhuletle ipka için demiştir ki; mütarekenamenin imza olunduğu 30 Teşrinievvel 1334 tarihinde çizdiği hudut, hududumuz olacaktır. Vatanımızın hududu olacak bu hududu ihtimal teferruatiyle bilmiyen arkadaşlarımız vardır. Yeniden fazla teferruata girmek istemediğim için şu suretle izahat vereceğim: Şark hududuna elviye-i selâseyi dâhil ederek tasavvur buyurunuz. Garp hududu Edirne'den bildiğimiz gibi geçiyor. En büyük tebeddülât cenup hududunda olmuştur. Cenup hududu İskenderun cenubundan başlar. Halep'le Katıma arasından Cerablus köprüsüne müntehi olur bir hat ve şark parçasında da Musul vilâyeti Süleymaniye ve Kerkük havalisi ve bu iki mıntakayı yekdiğerine kalbeden hat. Efendiler, bu hudut sırf askerî mülâhazat ile çizilmiş bir hudut değildir, hududu millîdir. Hududu millî olmak üzere tesbit edilmiştir. Fakat bu hudut dâhilinde tasavvur edilmesin ki anasırı islâmiyeden yalnız bir cins millet vardır. Bu hudut dâhilinde Türk vardır, Çerkeş vardır ve anasırı saire-i islâmiye vardır. İşte bu hudut memzuç bir halde yaşayan, bütün maksatlarını bütün mânasiyle tevhidetmiş olan kardeş milletlerin hududu millîsidir (hepsi islâmdır, kardeşler sesleri). Bu hudut meselesini tesbit eden maddenin içerisinde büyük bir esas vardır. Fazla olarak o da bu vatan hududu dahilinde yaşayan anasır-ı islâmiyenin her birinin kendine mahsus olan muhitine, âdadına, ırkına mahsus olan imtiyazatı bütün samimiyetle ve mukabilen kabul ve tasdik edilmiştir. Bittabi buna ait teferruat ve tafsilât yoktur. Çünkü bu tafsilât ve teferruata girmenin zamanı da değildir. İnşallah, mevcudiyetimiz tahlis edildikten sonra (İNŞALLAH SADALARI) kardeşler beyninde hal ve fasledileceğinden bırakılmış ve teferruatına girililmemiştir. Fakat esas olarak bu maddede mündemiçtir. Yine Erzurum Kongresinin milliyet esasından birisi, Efendiler; işte bu hududu millî dahilindeki idarenin hâkimiyeti millîye esasatına müstenit olmasıdır.

Çünkü, bizzat bulunmuş olmak itibariyle kongrenin o zamanki zihniyetine yakından vâkıfım. Herhalde camia-i Osmaniye'nin tamamıyeti, istiklâli millînin temini, bilhassa makamı muallâyî saltanatın masuniyeti mutlaka şayanı itimat bir kuvvete ve sağlam bir idareye mütevakıftır ve bunlar ise ancak hâkimiyeti millîye esasına müstenit idare ve kuvvettir. Erzurum Kongresinde hududu millîmiz dairesinde yaşayan anasır-ı gayri müslime dahi nazarı dikkate alınmıştır. Cümlemizce malûmdur Efendiler.

Anasır-ı gayri müslime ekalliyetler namı altında bütün dünyanın mevzuubahis ettiği ve bilhassa bizim memleketimize teallûk ettikçe pek büyük ehemmiyetle nazarı dikkate alınan bir meseledir. Bittabi bu meselede bir esas düşünmek lâzımdır ve o zaman da lâzım idi. Kongrenin vaz'ettiği esas veçhile anasır-ı gayri müslimeye, anasır-ı müslimeye verilmiş olan hukuku vermektan ibaret olacaktır ve bundan daha tabî bir esas bulamam.

Bununla aynı hudut dâhilinde yaşayan insanlara aynı hukuku kanuniyeyi bahşetmiş oluyordu. Yine en mühim esaslardan birisi devletin, dahilî ve haricî istiklâlinden ibaretti. Millet istiklâlinden vazgeçmiyor ve geçmiyecek esası kabul edilmişti. Ancak bu şartı esası daima mahfuz ve muhterem tanımak üzere memleketimizin derece-i imarı, milletimizin serveti, umumiyetle seviye-i fikriyemiz nazarı dikkate alınınca ve bütün dünyadaki terakkیات ile bunu mukayese edince itiraf etmek mecburiyetindeyiz ki biraz değil, çok geriyiz. Binaenaleyh; bunu telâfi edebilmek için çok büyük membalara, çok büyük vesaitelâhıl her şeye ihtiyacımız vardır. İşte bu ihtiyacı, milletin terakki ve tefeyyüzü için memleketin mamuriyeti için muhtaç olduğumuz her şeyi hariçten almak hususunda bittabi kemali sıhhatle hareket edecek, yani haricî müzaheretelâhıl muavenete tamamen muvafakat edeceğiz. Ancak arz eylediğim gibi müstakil kalmak sıfat ve salâhiyetini daima muhafaza etmek... Erzurum Kongresinin şeraiti esasıyısı bundan ibaretti.

Teşkilât vesairesinden bahsetmiyeceğim. İşte Erzurum Kongresi milletin böyle hayatına, menafiine müteallik hususatla meşgul olmak üzere içtima ederken İstanbul'da mevkiî iktidarda bulunan Sadrazam Ferit Paşa, kâffesini mücrim, şaki telâkki, derhal derdestleriyle İstanbul'a izamlarını bütün makamatı resmiye-i mülkiye ve askeriye tebliğ ediyor. Bunun da teferruatından bahsetmek istemiyorum. Buradan Sivas Kongresine geçeceğim. Erzurum Kongresini müteakip 4 Eylülde Sivas'ta umumi bir kongre oldu. Erzurum Kongresi yalnız Şarkî Anadolu'yu temsil etmiş oluyordu. Sivas'ta Garbî Anadolu'dan ve Rumeli'den de murahhaslar gelmiş olmak itibarıyla artık vatanın heyeti umumiyesi Anadolu ve Rumeli'de yaşayan bütün millettaşlarımızın nokta-i nazarlarını teyid etmiş oluyorlardı ve Sivas Kongresi, Erzurum Kongresinde tesbit edilen esasatı aynen kabul etmiş, yalnız ismini teşmil etmekle kalmamıştır. Bütün Anadolu ve Rumeli'ye şumulü olmak üzere vahdet ve tesanüdü millî temin edilmişti ve bilhassa Dahiliye Nazırı bulunan Âdil Bey ve Harbiye Nazırı Şefik Paşa Erzurum Kongresi esnasında olduğu gibi ve belki bundan daha ziyade yine hâkimiyeti millîyenin tesisi için, yine hayatı memleket ve milleti kurtarmak için çalışanlar aleyhine birtakım kararlar veriyorlar ve bu kararlar pek vakurane bir suretle takib ediyorlardı. Kongrenin tam münakit bulunduğu sıralarda ki, Ferit Paşa ve rüfekası Malatya'da Elâziz Valisi Galip Beyin tahtı emir ve idaresinde ahaliî mâsumeyi iğfal etmek suretiyle bir kuvvet cemine teşebbüs eylemişlerdi. Harbiye Nazırı Şefik Paşa da bu kuvayı, masum millettaşlarımızdan ve dindaşlardan kuvayı askeriyesiyle takviye etmek üzere kavi emirler veriyordu. Ali Galip Bey bu kuvvetlerle birdenbire gelecek, Sivas'ı basacak, orada bulunan kuvayı millîyeyi birer birer bir canı gibi asacak, kesecekti. Bütün bu tertibat kendisinin vilâyete ve kumandanlığa tâyini içindi ve orada hareket için bir irade-i seniye almışlar ve bu zatın bu irade-i seniyecebinde taşıdığı tahakkuk etti. Sivas'a muvasalatını müteakip derhal telgraf başında İstanbul ile muhabere edecek ve o zaman irade-i seniyecebinde neşredecekti. Diğer taraftan Ankara'da vali bulunan Muhittin Paşa Çorum'a gitmiş ve orada yine Harbiye Nazırının kendi emrine vermiş olduğu kuvayı askeriye ile hareket ederek böyle iki taraftan Sivas'a baskın yapacaklardı. Bittesadüf İstanbul ile bu zevat arasında teati edilen şifreli telgraflar mahlûlü vadimize geçti. Bunun üzerine derhal İstanbul'a müracaat ettik ve bunun esbabını anlamıya teşebbüs ettik ve bittabi Ferit Paşa, Şefik Paşa, Âdil Bey emniyete şayan görülemezdi ve millet namına orada toplanmış olan kongre âzası yine makamı muallâyı hilâfete, saltanata zatı şahaneyelâhıl telgraflar verdiler. Bütün heyet telgrafhaneye koştı ve padişahdan hakkını talebettilâhıl.

Mehmet Şükrü Bey (Karahisarlı Sahip) — Paşa Hazretleri bir nokta var; İngiliz amirali "Mister Növil"ın iştirakini zikir buyurmanız lâzımdır.

Mustafa Kemal Paşa (devamla) — Pek doğru! İngilizlerden bahsetmek istemediğim için bu noktayı dercetmedim efendim. Hakikaten İngilizler daha evvel bütün Kürdistanı iğfal etmek, Türk vesair dindaşlarından ayırmak için tasavvur edebildikleri her şeyi orada tatbikle meşgul idiler. Bu tatbıkatta en büyük faaliyeti gösteren yüzbaşı ve bir rivayete göre binbaşı rütbesini haiz birisi idi ve buna maatteessüf islamlardan bir iki kişi muavenet ediyorlardı. Tam bu esnada (Növil) dahi Malatya'ya gelmiş ve Ali Galip Bey'le teşriki mesai eylemişti. Sivas istikametine tahriki tasavvur edilen kuvvetin başında bulunuyordu. Yine bıraktığım noktaya avdet ediyorum. Zatı şahaneyelâhıl arz etmek niyetinde bulunmak istedik, tekmiel telgraf muhaberatinin Ferit Paşa, Adil Bey ve rüfekası tarafından katedildiğini gördük ve bize zatı şahane ile görüşmeğe müsaade etmiyorlardı.

Ferit Paşa'ya müracaat edildiğini ve sonra zatı şahaneyelâhıl müracaat edildiğini arz etmiştim. Ferit Paşa'ya ademi itimadımızı ve müracaatta kendisine itimad etmemekte olduğumuzu ve hattâ vaziyeti tamamen izah ettikten sonra Ferit Paşa kabinesinin yerine artık herhalde milletin emel ve itimadına mazhar bir kabineyi mevkiî iktidara getirmek lüzumunu arz etmiş idik. Bu mâruzatımız Ferit Paşa'nın haylûletiyelâhıl vâsılı semî şahane olamamıştır ve

bunu mütaakiben Ferit Paşa'ya dedik ki : Bizi mâruzatımızda serbest bırakmazsanız o zaman millet harekâtında kendini hür ve serbest telâkkide mazur olacaktır. Cevap vermediler. Serbesti kendiliğinden tanınmış oldu. Kongre kendisini serbest telâkki ettikten sonra, bittabi Mister (Növil) ve Ali Galip Bey'e ve onun iğfal ettiği masum insanlara karşı tedabir ittihaz etti. İlk tedbir, bittabi iğfal edilmiş olan dindaşlarımızı tenvir etmekte ve buna muvaffakiyet hâsıl olur olmaz tekmlil iğfal edenler, bütün o caniler yalnız kaldılar ve oradan firar etmeğe muvaffak oldular. Çorum da bulunan Muhittin Pasa da Sivas'a davet olundu. Efendiler :

İstanbul'da Ferit Paşa kabinesiyle milletin, bilcümle rüesayi mülkiyenin ve ordunun rabtası bu suretle inkıtaa uğratıldı ve bu hal tam 23 gün devam etti. 23 gün zarfında cümlemizce malûmdur ki, milletimiz makasıdı mukaddesini istihsâlde vahdet ve tesanüdünü ne dereceye kadar gösterebileceğini o müddet zarfındaki aşariyle, metanetiyle izhar etmişti. Bu millet için, cümlemiz için calibi şükür ve mahmedet bir haldir. Nihayet 23 gün sonra, Ferit Paşa irtikâbetiği cinayati millet ve memleketin idrak eylediğine, milletin azîm ve celâdetten geri durmayacağına kanaat getirdiğinden dolayı istifa etmeğe mecbur oldu. Bunu mütaakıp mevkii iktidara Ali Rıza Pasa gelmişti. Ali Rıza Paşa'nın mevkii iktidara gelmesi ve istediği zevattan malûmunuz olan kabineyi teşkil etmesi hakkında Sivas Kongresinin veyahut Sivas Kongresinin tevkil eylediği Heyeti Temsiliyenin hiçbir alâka ve münasebeti olmadığı malûmunuzdur. Binaenaleyh, Kongre Heyeti Temsiliyesi kendiliğinden karşı karşıya gelmiş oldu, ilk nazarda Ali Rıza Paşa kabinesinin erkânı Ferit Paşa kabinesinden müdevver göründü. Bu cihetle, itimadetmekte biraz tereddüt hâsıl oldu. İşte bundan dolayı o zaman Ali Rıza Paşaya karşı bulunmak lüzumu hissedilmiştir. Esas olduğu için müsaadenizle aynen okuyacağım.

Mevkii iktidara gelen Ali Rıza Paşa'ya 3 Teşrinievvel 1335 günü şu telgrafla mâruzatta bulunduk :

Sadrazam Fehametlû, Devletlû Ali Rıza Paşa Hazretlerine, Millet, şimdiye kadar resikârına geçenerin Kanunu Esasiye ve amali millîyeye münafi harekât-ı malûmesinden müteessiren hukuku meşruasını tanımak ve mukadderatını emin ve ehil ellerde görmek kararı katisini vermiş ve lâzım gelen teşebbüsât-ı azimkâraneye tevessül eylemiştir. Teşkilât-ı muntazamaya tâbi kuvayi millîye irade-i katîye-i milleti, bîinayetullahi kerîm, tamamen izharı ispat etmek kudretini ihraz eylemiştir.

Millet, kuvvet ve iradesini hiçbir vakit amali mukaddese-i şahaneye mugayir ve menafii mülk ve millete mübayin bir tarzda sarfetmek niyet-i gayri mâkulânesinde değildir. Millet zatı akdesi hilâfetpenahinin mazharı emmi itimadı olan zatı fehametpenahileriyle rüfekayi kiramınızı müşkül vaziyette bırakmadan katiyen mütevakki olup bilâkis tamamen müzahir olmıya bütün samimiyetiyle hazırdır. Ancak heyeti vükelâ meyanında Ferit Paşa ile teşriki faaliyet eylemiş nuzzarın mevcudiyeti heyeti celilelerinin nokta-i nazariyle amali millîyenin derece-i mutabakatını kemali hulûs ile anlamak mecburiyetini hâsıl eylemiştir. Milletçe emniyet-i tamme tahassül etmedikçe atılmış olan hatve-i iptidai salâhın tevkifi ve yarım tedbirlerle iktifa olunması milletle heyet-i celileleri arasında da suitefehümâtı mucip olabileceğinden, gayri caiz görmektedir. Binaenaleyh heyet, katî ve sarîh olarak zatı samii hazreti sadaretpenahilerinden berveçhiati hususâtın hükûmet-i cedidece tasvip ve kabul edilip edilmeyeceğini kemali hürmetle anlamayı vecibeden addeder :

1 – Hükûmet-i cedidenin Erzurum ve Sivas Kongrelerinde tâyin ve tesbit edilen teşkilât ve makasıdı meşrua-i millete riayetkar kalması,

2 – Meclisi Millînin inikadiyle murakabe-i fiiliye başlayıncaya kadar mukadderat-ı millet hakkında bir gûna taahhüdü katî ve resmîyeye girilmemesi,

3 – Sulh konferansında tâyini mukadderat-ı millet ve memlekete memur olacak murahasların, sabıkı gibi nâehillerden tâyin edilmeyip milletin bihakkın amalını müdrîk ve itimadına mazhar ehli vukuf ve iktidardan intihap buyurulması.

Bu esasatta tamamen itilâf hâsıl olduğu takdirde milletin vicdanından doğmuş ve bilcümle Düveli İtilâfiyeye meşruiyeti ve kudreti tanınmış olan teşkilât-ı millîyemizin hükûmetin müzahiri olacağı ve bu suretle hükûmetin temini mukadderat-ı millet ve memleket hususunda sulh konferansında vuku bulacak teşebbüsâtının daha emîn ve müessir bulunacağı tabiidir.

Bir defa bu nikat-ı esasiyede mutabakat hâsıl olduğu anlaşıldıktan sonra hâdisat-ı ahire sebebiyle hâsıl olan ahvali gayri tabiiyenin izalesi maksadiyle bazı mâruzat-ı tâliyede bulunmaktığımızı müsaade-i şadaretpenahileri istirham olunacaktır.

3 Teşrinievvel 1335

Anadolu ve Rumeli Müdafai Hukuk Cemiyeti

Heyeti Temsiliyesi namına

Mustafa Kemal

İşte bu esasat da anlaşıldıktan sonra arada yazılan yazıları yazdık. Ali Rıza Paşa Erzurum ve Sivas Kongrelerinden ademi malûmat beyan etti. “Badehu icabı keyfiyet tetkik edilmek üzere evvelâ bunları bildiriniz” dediler. Cümnenizin malûmu olan beyannameyi kendilerine bildirdik. İşte bunu mütalâa ettikten sonra heyeti vükelâ bize sadrazamın verdiği cevapta tamamen bu esasatı heyeti vükelânın kabul ettiği bildiriliyor ve ondan sonra da bizim hakkımızda birtakım takayyüdatta bulunuyordu. Bu takyidatın başlıcası, fevkalâde cereyandan ve hâsıl olan yirmi üç günlük vaziyetin izalesinden sonra Meclisi Mebusan intihabatına müdahale edilmemesi ve umuru muamelâtı hükûmete karışılmaması noktalarına münhasır idi. Bizim verdiğimiz cevabı aynen okursam mesele daha ziyade tavazzuh edecektir.

Makamı Sadareti Uzmaya:

4 Teşrinievvel 1335 tarihli cevabî telgrafname-i sadaret penahileri muhteviyatına nazaran Cemiyetimiz Heyeti Temsiliyesinin vuku bulmuş olan mâruzat ve tekâlifinin tamamen tasvip ve kabul buyurulmuş olduğu kemali şükranla anlaşıldı. Ancak tarafı âcizanemizden taahhüt edilmesini talep buyurduğunuz nikat hakkında berveçhiati izahatta bulunmaktığımızı müsaade-i sâmilere rica ederiz. Hükûmetin rehberi harekâtında ahkâmı kanuniyeye tamamiyle riayet edilmesi tabî olup heyeti âcizanemizce de bunun tecellisini temin etmek yegâne gayedir. Son zamanda hadis olan ahvali gayri tabiiye ve gayri kanuniyenin âmîl ve müsebbibi olan Ferit Paşa kabinesi idi. Bu husus, mezkûr kabinenin sükutıyla heyeti celilelerince ahkâmı kanuniye dairesinde hareket ve Ferit Paşa kabinesi tarafından ika edilmiş gayri meşru e’al ve harekât esbap ve müvellidatının ref’i için icabeden tedabir-i katiye ittihaz buyurulduğu takdirde, bizatihi zâil ve bu yüzden vukuu melhuz mehazir ve devamı muhtemel harekâta sebebiyet verilmemiş olur. Cemiyetimizin heyeti vükelâyı hâzıraya ahkâmı kanuniye dairesinde her türlü taahhüdât ve müzaheratta bulunabilmesi için evvelâ hükûmetin meşru ve kanunî olan teşkilât-ı milliyemizi hüsnü kabul eylediğini sarih ve katî bir lisanla ifade buyurması lâzımdır. Aksi takdirde cemiyetimiz ile hükûmet-i merkeziye arasında emniyet ve samimiyet-i mütekabilenin husul bulduğu meşkûk kalacak ve binnetice mütebayin harekât ve teşebbüsâtın zuhuru melhuz bulunacaktır. Payitaht ile Anadolu’yu yekdiğerinden tefrike heyeti âcizanemiz ve mümessilleri bulunduğumuz efradı millet sebebiyet vermiş olmayıp bilâkis hükûmet-i sabıkanın Paris Sulh Konferansından vilâyatı şarkiyenin ve bittamam vâsi bir muhtariyeti haiz Ermenistan olmak üzere kabulü ve Toros, hududu Osmaniye gösterilerek iki üç vilâyetin camia-i Osmaniye haricinde bırakılması ve payitaht ve vilâyatımızın ekser yerlerinde mütareke ahkâmı hilâfına birçok işgaller ve haysiyet-i istiklâli devlet ve milleti muhil ahvale seyirci kalması ve mevcudiyet-i milliyesini muhafaza azmi dindaranesiyle hukuku mükaddesini müdafaaaya kıyam eden kongre azasını eşkiya çetesi gibi tenkil maksadiyle Mamuretülâziz vilâyetinde birtakım eşkiya cemine bittevessül Sivas ve Mamuretülâziz vilâyetleri ahalisi arasında mukatele esbabını ihzar emrini veren hükûmet-i sabıkanın icraatı gayri meşruası olmuştur. Aksamı memaliki Osmaniye’nin işgali tehlikesine gelince: Teşkilât-ı millîye izharı mevcudiyet eylediği günden beri hiçbir işgal vâki olmadığı gibi bilâkis Ferit Paşa kabinesinin müsamaha ve seyyiatı neticesi olmak üzere ahkâmı mütarekeye mugayir olarak işgal edilen Merzifon ve Samsun gibi yerlerimiz tahliye edilmiştir. Binaenaleyh vahdeti mülkiyeyi, heyeti âcizanemiz değil hükûmet-i sabıkanın ihlâl eylediği müstağniî arz ve beyandır. Tarafımızdan hiçbir daire-i resmiye işgal edilmemiş olduğundan gayri vâki bir halin tashihi gayri varittir. Ecanip ile vâki olan münasebatımız bir şekli siyasii resmîde olmayıp kuvayi milliyemiz aleyhinde hükûmet-i sabıkanın neşriyatı vakiasının sıhhat ve ademi sıhhatini tahkik zımnında gelen ve payitahtta milletin itimadına mazhar ve kuvayi millîyeye müstenit ve meşru bir hükûmet göremiyen Düveli İtilâfiye’nin nezdimize izam eyledikleri birtakım memurin-i siyasiyeleriyle vâki olan temaslardan ibaret olup gayesi amali millîyeyi, teşkilât-ı millîyenin vüsat ve kudretini, irade-i millîyenin şümul ve katîyetini yakinen onlara ibraz ve irae ile milletimiz hakkında celbi hürmet ve itimadı temine

inhisar etmiştir ki, bu da sulh konferansında mukadderat hakkında muzır değil, bilâkis birçok netayici müfide istihâl edeceği azade-i şek ve şüphedir. Mebusan intihabı hakkında hükûmet-i sabıkanın verdiği evamiri zahire dairesinde hareket eden mahallî hükûmetler henüz defatiri esasiyeyi bile tanzime yeni başlamış olduklarından intihabatta ahalinin hürriyetine tecavüz ve müdahale şimdiye kadar maddeten gayri kabil olduğu gibi cemiyetimiz bir fırka-i siyasiye olmadığından ihtirasat-ı siyasiyeden bittamam beri bulunacağını ve intihabatta katiyen ahalinin içtihat ve hürriyet-i vicdaniyesine müdahale etmeyeceğini biddefaat beyannameleriyle esasen ilân eylemiştir. Muamelât-ı hükûmete iras edilen sekte, ancak muhaberat-ı resmîyenin inkıtaıdır ki bu da milletin ebi müşfik ve ekremi bulunan padişahına mâruzat ve istirhamatını takdime mâni teşkiliyle padişah ve efradı millet arasında bir şeddi hail teşkil eden Ferit Paşa kabinesinin harekâtı nâmeşruasının netayici zaruriyesindedir. Şu noktaya da kemali ciddiyet ve ehemmiyetle nazarı dikkati fehâmetpenahilerini celbe mecburuz ki beyanat-ı sâmilerinde memleketimizde usulü meşrutiyet icabınca hâkimiyeti millîye cari bulunduğu mezkûr ise de feshinden itibaren Meclisi Mebusanın dört ay zarfında içtimai Kanunu Esasimizin ahkâmı sarıhasından iken bugüne kadar intihabatın defatir-i esasiyesi bile tanzim edilmemiştir. Muhtacı izah olmadığı veçhile dört ay zarfında içtimai bir mecburiyeti kanuniye tahtında bulunan Meclisi Millînin şu ana kadar ademi içtimai Ferit Paşa kabinesinin açıktan açığa meşrutiyete bir darbesini ve Kanunu Esasiye bir tecavüzü katisini teşkil eder ve Kanunu Cezanın madde-i mahsusasına tevfikân bir cinayet addedilerek müsebbipleri hakkında ahkâmı kanuniyenin tamami-i tatbiki hâkimiyet-i millîyeyi kabul ve ahkâm-ı kanuniyenin tatbikini kendisi için bir vazife-i kanuniye addedecek her hükûmet-i meşruanın ilk vazife-i mukaddesidir.”

Bundan sonra teferruata ait bazı noktalar vardır. Efendim, Ali Rıza Paşa bu cevabımızdan sonra birkaç gün ihtiyarı sükût etti. Nihayet üç gün sonra karşımıza muhatap olmak üzere Harbiye Nazırı Cemal Paşa çıktı. Cemal Paşa'nın verdiği telgrafta heyeti vükelânın tamamen amali millîye dairesinde hareket için teklif olunan şeraitin kâffesini kabul eylediği münderiçti ve bilmukabele vuku bulan teklifatta hükûmetle hepimizin gayet ciddî ve samimî bir itilâf yapmış olduğu kanaati hâsıl oldu. Fakat bu itilâfın tahakkuku kavlından sonra Cemal Paşa yeniden bazı teklifatta bulundu. Kabine namına teklif ettiği mevat haizi ehemmiyet olduğu için birer birer işaret edeceğim :

1 – İttihatçılıkla münasebeti bulunmadığı, 2 – Devleti Osmaniye'nin Harbi Umumiye karışması doğru olmadığı ve müsebbipleri aleyhinde tâyini esami suretiyle bazı neşriyat icrası ve haklarında takibat ve mücazat-ı kanuniyenin tatbiki, 3 – Her nevi cinayat faillerinin tecziyeden kurtulmıyacağı, 4 – İntihabatın serbest cereyan edebilmesine dair teminat istiyordu.

Buna verdiğimiz cevap serdettiğimiz mütalâat şöyle idi:

Harbiye Nazırı Cemal Paşa Hazretlerine:

C. 9-10-1335, maruzatı cevabiyede bulunmadan evvel Heyeti Temsiliyenin kabine erkânı muhteremesi hakkında hissi hürmet ve hüsnü zan perverde eylediğini ve müdavele-i efkâr ve teatii mütalâatta tarafeynin safiyet ve samimiyeti rehber ittihaz edildiğine kanaat olunduğunu arz ederim. Vesait-i muhtelif ile tamimi lüzumlu görüldüğü emir ve iş'ar buyurulan dört madde hakkında Heyeti Temsiliyenin nokta-i nazar ve mütalâatı berveçhiati mâruzdur :

Rum ve Ermenilerle İngilizler başta olmak üzere Düveli İtilâfiye'nin ve bunların seyyiatına alet olan sakıt Ferit Paşa kabinesinin vahdet-i millîye ve saadet-i yatana matuf her nevi teşebbüsât ve harekâtı meşrua-i millîyeyi alelittlak İttihatçılıkla ittihamı bir meslek edinmiş oldukları cümlece malûmdur. Teşebbüsât ve teşkilât-ı millîyemizin ittihatçılıkla hiçbir alâka ve münasebeti olmadığı bedhahandan gayri gerek millet ve gerek temasta bulunan ecanibçe taayyün eylemiş olduğu halde maahzâ buyurduğunuz sui telkinat ve işaatı bertaraf etmek maksadiyle Sivas Umumi Kongresinin birinci celse-i içtimainda müzakerata başlanmadan evvel umum murahaslar İttihat ve Terakki Cemiyetinin ihyasına çalışılmıyacağına dair alenen birer birer tahlif edilmiş ve bu yemin sureti her tarafa neşir ve ilân olunmuştur. Bundan başka münasebet düştükçe ve bilhassa ecanible temaslarda bulunuldukça bu noktaya ehemmiyeti mahsusa atfolunarak beyanat ve izahatı lâzimedede bulunulmaktadır. Maahaza tavsiye buyurulduğu veçhile bu bapta yine fırsat çıktıkça beyanat ve neşriyattan geri kalınmıyacaktır. Yalnız bu mesele şekli zahirisinden sarfinazar edilirse mahiyeti esasiyesi itibariyle ehemmiyeti mahsusayı haizdir. Bu cihetle sırf kabine azayı kiramı ile teati-i efkâr ve heyeti celilerinin bu noktadaki kanaati hâkimeşini istimzaç maksadiyle bu Heyeti Temsiliyenin mütalâasını arz etmeği lüzumlu görmekteyiz. Biz anasır-ı

gayri müslime ile İtilâf Hükûmatının maksad-ı siyasiye tahtında gördükleri alelittlak İttihatçılık düşmanlığını esas itibariyle doğru görmüyoruz, ittihatçılardan seyiyatı idaresi ve suiistimalleri ile memleketi harabeye sürükleyenlerden ibaret bir hizbi kalil vardır ki işte asıl millet ve bizim nazarımızla müttehem olanlar bunlardır. Yoksa ittihat ve Terakki mensubinin olup muhafaza-i bitarafi etmiş, fenalığa âlet olmamış eshabı namusun bu suretle suizan altında kalması ve bilhassa her millette olduğu gibi nikübedi lüzumlu derecede temyiz edemiyen alelûmum avam kısmının duçarı töhmet olmasını doğru görmedikten başka memleketin asayiş ve intizam-ı dâhilisi ve âtisi itibariyle de tehlike addeyiyoruz.

Binaenaleyh, kabinenin bu maddeden ruhu maksadı ne olduğunu izah buyurmanızı hassaten istirham ederiz.

2 – İkinci madde muhteviyatına gelince : Bu husus şayani teemmül ve muhtelif suretlerle münakaşaya kabiliyetlidir. Meselâ, mütalâa-i âtiye dahi varittir. Gayri kabili tamir felâket ve netayici elîmeye müncer olduğundan bugün milletin ademi memnuniyetini celbeden Harbi Umumiye iştirak etmemek elbette son derecede şayani arzu idi. Fakat buna imkânı maddi mevcut değildi. Çünkü ademi iştirak müsellâh bir bitarafılığı, yani Boğazların mesdut bulundurulmasını icabettiriyordu. Halbuki vatanımızın mevki-i coğrafisi, İstanbul'un vaziyet-i sevkulceyşiyesi Rusların, itilâf Hükûmetleri yanında ahzı mevki etmiş olması bizim seyirci kalmamıza asla müsait değildi. Bundan başka müsellâh bir bitarafılığın idamesi için paramız, silâhımız, sanayimiz, hulâsa lâzım olan vesaitimiz mevcut değildi, İtilâf Devletlerinin ve bilhassa İngilizlerin para vermemesinden sarfi nazar gemilerimizi zapt ve milletin dışından tırnağından artırarak biriktirdiği inşaat-ı bahriyeye ait yedi milyon liramızı gasbeylemeleri (Abdülkadir Kemali Bey : Kahrolsunlar!) ve Düveli İtilâfiye'nin ilânı harble beraber bizim harbe duhulümüzden daha dört ay evvel tamamen Hükûmet-i Osmaniye zararına bir Ermenistan Cumhuriyeti teşkiline karar verdiklerini ilân eylemiş olmaları ve hattâ bolşeviklerin neşrettiği gizli muahedattan anlaşıldığına göre İstanbul'un Çarlık Rusya'sına vâdedilmiş olması harbe İtilâf Devletleri aleyhine girmekliğin gayri kabili içtinap olduğunu gösterir delâili vazihadandır.

Bir de İngiltere ve Fransa'nın kendisine İstanbul'u vadeyledikleri Rusya dururken Balkan Harb-i meşumundan sonra hiçbir kıymeti askerîye, mevcudiyet-i millîye atfeylemedikleri milletimizi, kendilerine iltihak eylemiş farzetsek bile tercih edeceklerini tasavvur eylemek elbette doğru olamaz. Harbe girme kliğimizi bir hıyanet telâkki eylemek ve koca bir milleti dört beş kişinin bazıçesi olacak derecede addeylemek fikrimizce lehimizde bir faideyi mucip olmak şöyle dursun, bilâkis sakıt Ferit Paşa'nın Paris'te Avrupa'dan merhamet dilenmek efkârı sakımanesi ile serdeylediği beyanat-ı zelilânesine Klemanso'nun vermiş olduğu hakaretâlût cevabın maazallah bir kere daha işitilmesine sebep olabilir. Binaenaleyh, merdane bir surette hakikati söylemek ve kahramanca harbeden bu koca milletin mağlûbiyetinin netayici zaruriyesine katlanmakla beraber hareketin cinayet telâkki ve bu yüzden itham ve tecziye edilmesini kabul etmemek en salim ve en hayırlı bir prensip telâkki olunabilir (bravo sesleri ve alkışlar).

Harbin müsebbipleri hakkındaki noktaya gelince : İlânı harb gayri mesul olan zatı şahanenin hakkı olduğuna ve o zamanki kabinenin ilânı harbden dört ay sonra içtima eden Meclisi Millîde verdiği izahat üzerine alkışlarla mazharı itimat olmuş bulunmasına nazaran mesele Divanı Âlinin tetkikından geçmeden alelittlak şu veya bunun aleyhine ithamata kalkışmakta isabet olmayabilir.

3 – Harb esnasındaki suidarelerin meydana çıkarılıp tecziyesi, vatanımızda mesuliyetin büyük ve küçüklere seyyan olduğu, kanun devrinin bitarafane ve kemal-i adlû hakkaniyetle başladığını idrak etmek ahassî âmalimizdir. Fakat biz bunun birçok münakaşata sebep olan kâğıt üzerinde, reklâm tarzında neşrinden ziyade bilfiil tatbikiyle yar-u ağıyara izharını daha muvafık ve faideli görüyoruz.

4 – İntihap hakkındaki nikat-ı nazarımızı, sureti berveçhi âti beyanname ile neşir ve ilân eylemiştik, bu bapta varit olacak başkaca mütalâat varsa emir ve iş'arını istirham eyleyiriz.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa Hukuk

Cemiyeti Heyeti Temsiliyesi Namına

Mustafa Kemal

Efendim, Ali Rıza Paşa kabinesi ile cereyan eden mühimce muhaberat burada hitam buluyor. Fakat bu son günde kabine, heyetimiz ile yakından görüşmek ve teferruat üzerinde anlaşmak için Bahriye Nazırı Salih Paşa'nın

bizimle mülâkatını tensip etmişti ve Amasya’da kendileriyle mülâkat ettik. Salih Paşa Hazretleriyle hemen üç gün üç gece devam eden mülâkatımız esnasında demin izah ettiğim kongrelerin tesbit ettiği prensipler ve teşkilât nizamnamesinin mevaddı mühimmesi birer birer okundu ve münakaşa edildi ve tamamen müttehit kalındı ve müzakeremiz aynen zapt olunuyordu ve binnetice de Salih Paşa Hazretleriyle ve kongre namına kendileriyle mülâkat eden heyet tarafından imza edilmiş ve muvafık kalınmıştı. Bunu aynen okumuyacağım. Arz ettiğimden ibarettir. Bütün maddeler okunmuş, yalnız Meclisi Millînin tasdikına tâbidir. Bu müzakerenin tafsilâtından sarfı nazar edeceğim. Yalnız Salih Paşa Hazretlerinin imza vaz’ettikleri zabıtnamede bizim esasatımızda münderiç olmıyan bir mesele mukayyetti. Oraya nazarı dikkati âlilerinizi celbedeceğim. O mesele, Efendiler Meclisi Millînin mahallî inikat ve içtimai meselesiydi. Vaziyeti umumiyemiz, İstanbul’un hali hususisi müzakere ve münakaşa edildi. O fıkraları aynen okuyacağım.

“Bundan sonra Sivas Kongresinin 4 Eylül 1335 tarihli mukarreratın teşkilât kısmına ait on birinci maddesi muhteviyatı olan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin vaziyeti ve bundan sonraki şekil ve saha-i faaliyeti hususu mevzuubahis oldu ve bu maddede irade-i millîyeyi hâkim kılacak olan Meclisi Millînin hukuku teşriye ve murakabesine emniyet ve serbesti ile sahip olduktan ve bu emniyet Meclisi Millîce teyidedildikten sonra cemiyetin şekli kongre kararıyla tâyin edileceği musarrahtır. Burada mevzuubahis olan kongrenin şimdiye kadar vuku bulan Erzurum ve Sivas Kongreleri gibi hariçte ayrı bir kongre halinde olması meşrut değildir. Cemiyetin programını kabul eden mebusan, cemiyetin nizamnamesinde musarrah olan murahaslar ad ve telâkki edilerek aktedecekleri içtimai mahsus kongre makamına kaim olabilir.

Meclisi Millînin İstanbul’da tamamen hali emniyette serbest olarak icrayı vazife edebilmesi şarttır. Bunun şeraiti hazıraya göre ne dereceye kadar temin edilebileceği teemmül edildi. İstanbul’un ecnebi tahtı işgalinde bulunması hasebiyle mebusanın vazife-i teşrüyelerini hakkiyle ifaya pek müsait olamayacağı fikri hâsıl oldu. Yetmiş seferinde Fransızların Liyon’da ve ahiren Almanların Vaymar’da yaptıkları veçhile sulhun akdine kadar muvakkaten Meclisi Millînin Anadolu-i şahanede hükümet-i seniyeenin tensibedeceği emin başka bir mahalde içtimai muvafık görüldü. Meclisi Millînin içtimaidan sonra derece-i emniyet ve mahfuziyeti taayyün edeceğinden emniyeti tamme görüldüğü takdirde cemiyet heyeti temsiliyesinin ilgasiyle teşkilât-ı hazırasının hedef-i mesaisinin tâyini balâda tasrih olunduğu veçhile kongre makamına kaim olacak olan içtimai mahsusta kararlaştırılacaktır.

Mebusanın intihabında serbesti-i tam bulunması lüzumu hükümet-i seniyece emir buyurulmuş olması hasebiyle intihabatın icrasında cemiyet heyeti temsiliyesince edna bir müdahale vâki olmamaktadır.”

Efendim, Salih Paşa Hazretleri bu zabıtnameye vaz’ı imza ettikten sonra dediler ki, bu noktaya, Meclisi Millînin mahallî içtimainin İstanbul’dan hariç mahalde olması noktasına, vükelâ-yı sairenin muvafakat edeceklerine emin değilim, vakıa ben kabine namına buraya geldim ve kabine namına sizinle müzakere ediyorum, onların mütevakki davranacaklarını zannediyorum. Ancak ben vicdanen, aklen, kanaaten buna kaniim dediler. Bu kanaat-i vicdaniyemi bütün heyeti vükelâya, zatı şahaneye anlatmaya gayret edeceğim, şayet bunu kabul ettiremezsem bu hakikati mahzâ karşısında tekrar hükümet, Meclisi Millînin İstanbul’da içtimaini emrederse bu mesele benim için bir namus meselesidir, bunun için terk-i mevki etmek mecburiyetindeyim, dedi. Fakat zannederim terk-i mevki etmemiştir. Salih Paşa’nın tahmin ettiği gibi kendilerinin İstanbul’a avdetini mütaakıp bu defa Harbiye Nazırı Cemal Paşa tarafından yine kabine namına vürud eden bir telgrafta bu mesele mevzuubahis oldu. Pek esaslı olduğu için telgrafi aynen okuyacağım :

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine takdim edilecektir.

Bahriye Nazırı Salih Paşa Hazretleriyle Amasya’da vâki olan müzakerenin hüsnü neticeye iktiranı heyeti vükelâca mucib-i memnuniyet oldu. Yalnız mebusanın, payitaht-ı hilâfet ve saltanattan gayri bir mahalde içtimai, fevkalâde haiz-i ehemmiyet ve haternâk görüldüğünden bu baptaki mütalâat berveçhi âti arz olunur.

Evvêlâ, İstanbul’da Meclisi Mebusanın içtima etmemesi için gösterilen sebep payitahtta düveli mütelife kuva-yi berriye ve bahriyesi bulunduğundan müzakeratın serbesti-i cereyanı hakkiyle temin olunmıyacağı ve bazı mebusların reylerine bile taarruz vukuu muhtemel olduğu mütalâasıdır (gülmeler).

– ... ki bizim mütalâamızdır- Halbuki Düveli İtilâfiye’nin cümlesi meşrutiyetle idare olunduğu cihetle Mecalisi Millîyenin her türlü taarruzdan masuniyeti onlarca bittabi takdir olunacağı gibi böyle bir muamelenin âlemi

medeniyet nazarında ne derece sui tesir hâsıl edeceği de kendilerince malûmdur. Binaenaleyh Meclisi Mebusanın selâmet-i müzakeresinin haleldar edilmesi varit değildir. Düveli İtilâfiye tarafından şahıslarına karşı bir muamele vukuu melhuz olan zevat esasen pek mahdut olduğundan bu zatların selâmet-i mülk ve millet için bir fedakârlık daha ibraziyle mebusluktan istifa etmeleri suretiyle bu mahzur dahi ref ve izale olunabilir ve böyle bir eser-i ulüvvücenap hamiyetlerinden bihakkın muntazardır.

Saniyen : Bu ânı buhranda vükelâ-yı devlet ve milletin daima yekdiğeriyle temasta bulunması ve yeknazar, yekvücut olarak içinde bulunduğumuz badireden tahlis-i vatan vesailine çalışmamız lâbüddür. Meclisi Mebusanın taşrada içtimai halinde vükelânın kısmen ve devair-i hükûmetin dahi oraya nakli icabedeceğinden bunun usret ve ademi imkânı ile beraber merkezî hükûmetin nakline bir mukaddeme yolunda telâkki edileceği vareste-i îtyandır. Vükelâ ile mebusan daima yekdiğeriyle temasta bulunmak mecburiyetinde olduğundan vükelânın İstanbul'da ve mebusanın taşrada bulunması mümkün değildir. Hattâ İstanbul'a en karip olan bir Bursa bile mahallî içtima olsa vesaiti nakliyenin haline nazaran muntazaman ve vaktü zamaniyle gidip gelmek ve kuyut ve vesaiki getirip götürmek hemen kabil değildir. Hususiyle Sadrazam Paşa Hazretleriyle Dahiliye ve Hariciye Nazırlarının Meclis ile daima münasebatta bulunması ve İstanbul'dan da ayrılmaması lâzım olduğundan bu iki zaruretin telifi müstahil olur.

Salisen : Meclisi Mebusanın taşrada içtimai İstanbul'dan başka bir merkezin daha ihdası manasını işrab edeceğinden maada İstanbul'un henüz mukadderatı katiyen taayyün etmediği cihetle daima müterakkıb-ı fırsat olan âdâya ve bahusus Venizelos ve emsaline muzır propagandalar yapılmak için vesile ihzar eder. İstanbul düveli saire payitahtlarına mâkis değildir. Yalnız Osmanlıların payitahtı olmayıp yüz milyonlarca İslâmın teveccühgâhı ve kible-i amali bulunduğu cihetle her ne suretle olursa olsun müstakillen merkez-i hükûmet olmak şerefini kaybedince saltanat-ı asırdide-i Osmaniyе'nin Avrupa'dan infikâkiyle bir Asya emareti haline sukut eyliyeceğinden erbabı kin ve garaza yeni bir silâh vermemek için bilcümle kuvayi memleketin İstanbul'da cemi, bahusus bu zaman mutlak elzemdir.

Rabian: Bazı fırak-ı siyasiye ile anasır-ı gayri müslimenin intihabatın bitarafane icra olunmayacağı zannında bulunarak intihabat a iştirak edip etmemekte hâlâ mütereddît iken Meclisin Anadolu'da temerküz edeceği ve Meclisi Mebusanın teşkilât-ı Millîye mensubinine münhasır kalacağı fikrine takviyet verir. Bu sebeple onlar intihabata iştirak etseler bile mebusanın kısmen Anadolu'ya gitmekten içtinap ve İstanbul'da toplanmak sadasını ilâ etmeleri de vârid-i hatır olmakla bu suretle Meclisi Mebusanın ikiye ayrılarak her ikisinde nisab-ı ekseriyet vücuda gelemiyerek kararların sarîh ve muteber olmaması netice-i elimesi hâsıl olur ve bu suretle ahvali umumiyeye ve hususiyemizi tefahhus-u mütemadi altında bulunduran ve Türkler kendilerini idareye ve muhataralı zamanlarda bile ittifaka muktedir değildir dâvasını ispat için delil aramakta olan düşmanlara girizgâhı mekal verilmiş olur. Zaten konferans huzuruna çıkmamız ve orada hüsnü kabule mazhar olmamız efrad-ı milletin hemdest-i ittifak olmasına ve hükûmetin de böyle bir kitle-i müttehede istinadetmesine mütevakkıf bulunduğu muhtac-ı izah değildir.

Meclisin Anadolu'da içtimai şayiası şimdiden birtakım güftügülere ve ecanip tarafından enva-ı tefsirata yol açtığı cihetle bunun avakıb-ı vahimesini kemali ehemmiyetle nazarı dikkatte bulundurmak lâzımdır.

Harbiye Nazırı

Cemal

İşte Efendiler, Ali Rıza Paşa Hükûmetinin Meclisi Millînin İstanbul'da inikadı lüzumuna dair serdettiği esbap ve mütalâatı bundan ibarettir.

İşte bu nokta-i nazar şahıslarına bile tecavüz vuku bulduğu mütalâasıdır ki bizim bütün bu mütalâaya karşı cevap olmak üzere bildirdiğimiz nokta-i nazarlar şunlardı: Bugün payitahtı saltanat-ı seniyyede Meclisi Millînin içtima etmesi fikrini tensip etmeyenler de umumiyetle hemen hemen aynı noktalara istinaden serd-i mutaleat eylemişlerdir. Bizim bütün bu mutaleata karşı cevap olmak üzere 29.10.1335 tarihli bildirdiğimiz nokta-i nazarlar şunlardır :

Harbiye Nazırı Cemal Paşa Hazretlerine :

Sivas 29.10.1335

C. 27. 28 Teşrinievvel 1335 tarihli ve (300,301) numaralı şifrelere : Bugün payitaht-ı saltanatı seniye ve makam hilâfet-i islâmiyemiz olan İstanbul düşman donanmasının topları ve kuva-yi işgaliyesi altında, düşman polis ve jandarmasının fiilî müdahale ve iştiraki tahtında bulunuyor. Matbuat mütelifin tarafından murakabede, hukuk-u şahsiye ve içtimaiyemiz bunların tazyiki altında, kabine erkânı muhteremesine varıncaya kadar giren ve çıkanlar ecnebi muayene ve teftişine tabi bulunmaktadır. Bütün mânası ile payitaht-ı saltanat ve hilâfetimiz hali muhasarada olup hâkimiyetimiz burada manen, fiilen gayri caridir. Buna bir de Rum ve Ermenilerin Hükûmeti tanımamalarını ve İtilâf Devletlerine istinadederek âdeta hali isyanda ve bir takım teşkilâtı mefsedetkâranede bulduklarını ilâve edersek payitahtımızın içinde bulunduğu vaziyet-i elîme ve haternâki tamamen tavsif eylemiş oluruz.

Binaenaleyh, bütün bu hakşiken muamelâtı ve hâlâtı tafsil ve izah ile Avrupa'dan, efkârı umumiye-i cihandan hak ve adalet talebedecek ve teminine çalışacak olan Meclisi Millînin İstanbul'da ifa-yi vazife etmesine bizce imkân mutasavver değildir.

Düveli İtilâfiye meşrutî birer hükûmet olduğu binaenaleyh Meclisi Millîmiz aleyhinde teşebbüsatta bulunmayacakları hakkındaki mütalâatı tamamen bir hüsnü zan telâkki eylemeğe mecburuz (alkışlar). Ancak Avrupa devletleri milletimizi meşrutiyet ve hürriyet ve hürriyeti müdrük, reşid bir millet olarak ad ve telâkki etmiş bulunsalardı bu mütalâa varit ve doğru olabilirdi. Halbuki hakikat tamamen bu hüsnü zannın aksine tecelli etmiş ve etmektedir.

Vazi-ül-imza oldukları mütarekenâme ahkâmına mugayir icraatları ve Hükûmetin hakk-ı kazasına tecavüzleri bizi insan telâkki eylemediklerine ve verdikleri söze riayet etmemeği bize karşı muhalif-i namus bir şey addeylemediklerine delildir.

Birkaç kişinin şahıslarına karşı vukuuna ihtimal verilen muamelenin sebebi bu zevatın devlet ve milletin ve makam-ı saltanat ve hilâfetin istiklâl ve tamamısı uğrunda mücadele ve mesailerini ise bunlardan başka aynı ruh ve kanaatte bulunan zevat-ı sairenin de hedef-i taarruz olmayacağını kestirmek ve temin eylemek bittabi mümkün olamaz. Binaenaleyh bu hal tekmil Meclisi Millî aleyhinde vâki olabilir.

Esasen yukarıda arz ve tafsil eylediğimiz veçhile İstanbul meşgul ve tehlike fiilen mevcuttur. Meclisi Millînin içtimainin ise emniyet-i mutlaka içinde bulunması şartı evvel ve esasıdır. Bu sebeple taşrada emniyet-i tamme mevcut olan bir mahalde içtima bir zaruret-i katîye halinde görülmektedir.

Meclisin inikat ve sulha kadar muvakkaten taşrada içtimai halinde izah buyurulan mehzazirden vükelânın kısmen ve aleddevam Dersaadet'i terketmeleri zarureti mevcut değildir. Bazı nazırların gidip gelmeleri veya komiser bırakmaları merkez-i hükûmetin nakli mânasını hiçbir vakit tazammun edemez. Bundan maada Meclisi Millînin taşrada içtimai bir zaruret-i katîyeye müstenit olacağından İstanbul'dan başka bir merkez daha ihdası mânasını da işabetmemesi lâzım gelir. Bilhassa mukadderatı meşkûk olan İstanbul'un ancak mukadderatı malûm ve emniyet-i mutlaka içinde bulunan bir mahalden tahlise çalışılması maksadı temin edebilir. Venizelos'un Atina'yı emin göremediğinden heyeti icraiye-yi bile Selanik'te teşkil ve tesis eylemesi Yunan payitahtını tehlikeye koymayıp bilâkis tahlis eylediği, bazı vakayı ile malûmdur. Ferit Paşa'nın Sadrazam ve Hariciye Nazırı iken Avrupa'da aylarca kalması muamelâtı hükûmetçe mahzurlu telâkki edilmediğine göre zarureti fevkalâde yüzünden hükûmet-i hâzıra ricalinin icabettikçe Meclisi Millînin bulunacağı mahalle gelip gitmelerinde hiçbir mahzur olmayacağı tabîdir. Bu içtimain hariçte olmasından dolayı Venizelos ve emsali düşmanların propagandada bulunacakları pek tabî görülmektedir. Çünkü bu içtimain kendi zararlarına olacağını şimdiden kestirmekte oldukları şüphesizdir. Salih Paşa Hazretleriyle bu bapta görüşüleli iki gün olduğu halde mahallî inikadın daha evvel mahafili ecnebiyede dahi mucib-i mübahasat olmuş bulunduğu anlaşılıyor ki, aynı nikat-ı nazardan bu da pek tabîdir. Herhalde ecnebilerin milletimizin derece-i idrakini anlamak hususunda tefahhusatta buldukları muhakkaktır.

Meşruiyeti ve hukukunu müdrük olan hiçbir milletin düşman içinde, düşman tazyiki altında kendi hukukunu müdafaa etmek üzere içtima etmek isteyeceğini kabul etmek doğru olamaz. Bugün İstanbul'da içtima etmek istemek bilcümle kuva-yi memleketi burada cemetmek, bu kuvvetleri mefluç kılmak, neticede intihara kasdetmek demektir. Bundan maada Meclisi Millînin bu Vaziyet altında payitahtta toplanması milletin İstanbul'un işgali hâzırını, mevki-i fiile konmuş olan Mütelifin hakşikenliklerini aynen kabul eylemesi demektir. Halbuki hariçte

içtima edilmesi aynı zamanda payitahtın vaziyeti hâzıra-i elîmesinin de cihana karşı alenen ve fiilen protesto edilmiş olması ifadesini haizdir.

Zat-ı akdesi hilâfetpenahinin İstanbul'da bulunmaları cihetiyle Meclisi Millînin taşrada bulunmasından dolayı makamı hilâfet itibariyle enzârı islâmda bir tebeddül ve tesir vukuu gayri varittir. Çünkü Meclisi Millî milletimizi temsil eden heyetten ibarettir. Hattâ kuşat için zat-ı hümâyunun bir vekil tâyin buyurmaları da mümkündür. Hem bu suretle âlemi islâm Meclisi Millînin makamı hilâfette toplanmaya cesaretyap olamadığını görmekle bu makamı mukaddesin düşman tehlikesi altında bulunduğunu hissedecektir ki faydası derkârdır.

Anasır-ı gayri müslimeye gelince, bunlar daha Tevfik Paşa kabinesi zamanında intihabata iştirak etmeyeceklerini ilân eylemişlerdir. Bunların iştirak etmemeleri kendi zararlarından başka bir netice vermez, İnşallah, vatan ve millet nail-i istiklâl olunca ister istemez aynı hukuk dâhilinde Osmanlı vatandaşı olarak oturmaya mecburdurlar.

Fırakı siyasiye-i sairemizden bazılarının Anadolu'yu istememeleri bittabi kuva-yi millîye tesiri altında kalmak endişesinden olacaktır. Halbuki milletin asıl kahir ekseriyetini temsil eden milliyetperver mebusan da İngilizlerin tesiri ve taziyki tehlikesinden dolayı İstanbul'u istemeyeceklerdir. İstanbul'un çıkaracağı mahdud-ül miktar mebusanın bir kısmı mühimmi hiç şüphesiz milletle beraber olacağına nazaran taşraya geleceklerdir. Hattâ hiç gelmeyeceğini farzetsek ve meclisin ikiye ayrıldığını kabul eylesek bile nisap hususunun İstanbul'a mı yoksa taşraya mı ait bulunacağını tabîî şimdiden kestirmek mümkündür. Esasen bu gibi zan ve tereddüde düşecek mebusların menafi-i mülk ve millet uğrunda istifa suretiyle fedakârlık ibraz eyleyecekleri memul ve muntazardır. Aydın taraflarından intihabata dair vâki olduğu işar buyurulan şikâyet Yunan işgali altındaki aksami memalimizden ise, bunun Rumlar tarafından yapıldığına hiç şüphe edilmemekte ve pek tabîî görülmektedir. Haksız işgal olunan bu muazzez vilâyetimizin Meclisi Millîye mebus gönderebilmesi ahası âmaümüzdir. Bu suretle millet bilfiil işgali tanımadığını ve bu zengin topraklarından ayrılıma asla razı olmadığını dünyaya ispat edecektir. Buna hükûmetin de resmen müdahale etmesini, İzmir valisine keza Adana, Musul vilayetleriyle Maraş, Antep, Urfa sancaklarına resmen intihabat için katî emirler vermesini siyaset-i haziranın icabat-ı mâkulelerinden ad ve telâkki eyleyiz. Heyetimizin verdiği sözü tutan zevattan müteşekkil olduğuna itimat buyurulmasını hassaten istirham eyleyiz. Daha itilâf husul bulduğu gün, bütün mevcudiyetimizle müzaheret ve muavenetimizi arz ve vadetmiş, keyfiyeti bütün millete tamim eylemiştik. Aradan yirmi beş gün geçti. Bu müddet zarfında bütün efal ve harekâtımızla vezaif-i hükûmeti teshile, kuvve-i hükûmeti tarsine çalışıyoruz. Buna rağmen kabinenin hâlâ hulûs-u niyetimizden şüpheli bulunması, elan icraat namına adım atmamış bulunması teessürümüzü mucip olmaktadır, bittabi teşkilât-ı millîyedeki maksadın meşruiyeti kabul ve ahkâmına tevfikana idare-i hükûmeti vait ve tekeffül eden hükûmetin, teşkilât lağvını ve nizamnamemizde musarrah olan Heyeti Temsiliyenin faaliyet-i hâzirasının tadilini talebedeceğini hatıra getirmiyoruz. Bu halde nasıl mukavemet ve müzaheret talep Duyuruluyor? Bu cihetin tavzihan izahını istirham eyleyiz.

Bilâkis Heyeti Temsiliye, Ferit Paşa kabinesinin yapmış olduğu haksızlıkların tamiri cihetine el'an gidilmemiş olmasını görmekle müteazzi bulunmaktadır. Meclisi Millî hakkında Heyeti Temsiliyemizin nikat-ı nazarını berveçhi bâlâ arzyledik. Maahaza hattı harekâtımızı efkârı umumiye-i millet üzerine istinadettirmek bizlerce düstur-ül hareket olduğundan bilumum vilâyat heyet-i merkeziyesinin bu baptaki nikat-ı nazarı da ayrıca sorulmuştur. Neticeye göre hareketimiz tabîîdir efendim.

Heyeti Temsiliye namına

Mustafa Kemal

Bizim bütün bu mütalâata karşı cevap olmak üzere bildirdiğimiz nokta-i nazarlar şunlardır : Bugün payitaht-ı saltanat-ı seniye ve Meclisi Millînin İstanbul'da içtima etmemesi fikrini tensibetmienenler de umumiyetle hemen hemen aynı noktaya istinaden serd-i mütalâa etmişlerdir. Bundan sonra Rıza Paşa kabinesi nokta-i nazarında ısrar etti. Bu mütalâat o zaman yalnız bizim heyetimizin nokta-i nazarı idi. Bittabi kararı katî kabulü mahiyetinde değildi. Onun için muhtelif vesaitle bütün milletin efkâr ve temâyülâtını anlamaya çalışıyordum. Burada olduğu gibi tasrih ve teşrih ettik ve sorduk, mahallî içtima nerede olmalı? Vürudeden cevaplarda her tarafta suret-i umumiyetle bu vaziyet idrak edilmişti. Hakikaten İstanbul'da içtimain felâketi bârize olduğu herkes tarafından itiraf edilmişti. Ancak ortada bir mesele vardı. O da hükûmet-i merkeziyenin ademi muvafakati! Meclisi Millînin,

Meclisi Millî olarak Anadolu'da daha emin bir mahalde içtima edebilmesi bittabi hükûmet-i merkeziyenin muvafakatine ve zat-ı şahaneve arz-ı hal ve hakikatle istihsâl edilecek irade-i seniyye mütevaffık idi. Mebuslar hariçte toplanır, ayan oraya gelir ve Meclisi Millî halinde içtima eder: bu olmadıkça Meclisi Millînin, Meclisi Millî olarak içtimama maddeten imkân kalmamıştır. Bu mesele bizce fevkalâde mühim olduğu için arz ettiğim gibi istinzaca tevessül edilmekle beraber Sivas'ta sahib-i salâhiyet bazı zevat ile bilhassa bütün kumandanların huzuriyle bir içtima-ı fevkalâde yaptık. Aynı neticeye vâsıl olduk. Bu netice-i katîyeye göre bir şey vardı. O da mebusanın kâffesi aynı kanaatle vaziyeti tehlikeli görüp kendiliğinden hariçte bir yerde içtima etmesi! Bittabi bu heyet Meclisi Millî olamazdı, belki bir Millet Meclisi olurdu. O mahiyette olmamakla beraber, fakat böyle olsa dahi basit bir kongre halinde toplanmış olsa idi yapabileceği vazifeden daha büyük vazife ifa etmiş olacaktı ve benim kanaatim mebusan İstanbul'a gitmeseydi, Meclisi Mebusan orada içtima etmeseydi, hariçte emin bir yerde toplanıp orada bütün memleketi, bütün milletin, payitahtın mukadderatını muhafaza etmiş olsaydı İstanbul işgal olunmazdı.

İstanbul'un işgaline sebep-i yegâne hükûmetin birtakım vahi ve çürük mütalâata saparak zayıf göstermiş olmasından dolayıdır. Meclisi Millînin hariçte inikadı lüzum ve zaruretini anlatmaya muvaffak olamadıktan sonra artık serd-i mütalâattan sarfınazar ettik. Yalnız yine bu felâketin zuhura geleceği kanaati baki olduğundan bazı tedabir yapmakla vazife-i vataniyemizi ifaya kavuştuk. O tedabir cümlemizce malûmdur. Hiç olmazsa mebuslar İstanbul'un o tesmim edici muhitine, havasına girmeden evvel haricinde biribirleriyle görüşünler, tanışsınlar ve biribirleriyle müdavele-i efkâr ederek tenevvür etsinler. İşte bu maksatla Erzurum'da, Trabzon'da, Samsun'da hulâsa muhtelif merkezlerde, biliyorsunuz, mebusların toplanması, muntaka muntaka İstanbul'a girecek mebuslardan -ve bundan fazla olarak da rica ettik- Ankara'ya mümkün olabilenler gelsin de müdavele-i efkâr edelim. Bu tedabirin birincisi ve gerek ikincisi kısmen oldu, buraya gelen mebusan-ı kiramla müdavele-i efkâr edildi, bütün bu acı ihtimaller mevzuubahis oldu ve âtiye ait bazı tedabir de düşünöldü. Hatırladığıma göre her şeyden evvel Meclisi Mebusanda bir grup vücuda getirmek şart telâkki edildi. Çünkü mebusanın heyeti umumiyesi mütesanit bir halde bulunmazsa hiçbir maksadın müdafaa ve muhafazasının imkânı kalmazdı ve yine burada görölmüştü ki teşekkül edecek grup bütün mânasiyle, vuzuhiyle ve zevahiriyle kuva-yi millîyeye müstenit olacaktır, bütün dünya bilecektir; bu mel'unlar, milletin kuvvetine istinadetmekten korkan mel'unlar, hiçbir kimsenin indinde, muteber olamaz (sürekli alkışlar).

Burada müzakereye iştirak eden rüfekamız bu hakikati tamamen teslim etmişler ve o suretle İstanbul'a gitmişlerdir. Fakat hariçte göröldüğüne nazaran bu kararda katiyetle sebat edilmemiştir. Ve sebat edilemeyişinin sebebi de arz ettiğim gibi zahiren kuva-yi millîyeye mensup telâkki edilmesidir. Her iki tarafa müteveccih bir cephe gibidir, o zaman nasıl oldu? Efendiler! Haricen hükmolundu ki hu millet vekilleri teşkilâtı millîye denilen şeyle o kadar alâkadar değil, o halde ya teşkilâtı millîye yoktur veya zayıftır, şayanı havf bir şey değildir. Veyahut varsa bile bu mebusan ile onun alâkası yoktur; binaenaleyh her iki taraf için zayıf bir kuvvet hükmolundu, hem de kuva-yi millî-yenin ehemmiyeti ıskat edilmiş oldu, işte düşmanlarımız bundan fevkalâde cesaret aldılar, artık kuva-yi millîyeden korkmadılar, artık Meclisi Mebusanı teşkil eden heyeti muhtermeden de korkmadılar.

Efendim, son bir parça vardır, müsaade buyurur musunuz? (Yemekten sonra sesleri... Bunu mütaakıp, saat kaçta içtima sadaları).

Reis sin Bey —Saat üçte¹.

Muhterem arkadaşlarımız, İngilizlerin mevcudiyetimizi imha etmek için tatbikına tevessül ettikleri gizli ve kirlî namütenahi tedabir aldığını cümleliz bilirsiniz. İşte bu cümleden olmak üzere İngilizler İstanbul'da heyeti teşriiyemize taarruz hazırlığı olmak üzere daha evvelce heyeti icraiyyeye taarruz etmeği tasmm etmişlerdi. Bu taarruzun en bariz şekli Harbiye Nazırı olan Cemal Paşa ile Erkânıharbiye-i Umumiye Reisi olan Cevat Paşa'ya karşı yaptıkları taarruz idi. Cümlelizce malûmdur ki İngilizlerin bu iki zatın menafi-i hakikiye-i millete mutabık olan ef'al ve harekâtını kendi menfaatlerine muzır olduğunu gördüklerinden bir defa bunları ıskat etmek istediler. Fakat aynı talepte Devleti Aliye-i Osmaniye'nin kuvve-i icraiyesine de bir darbe vurmak istediler ve Ali Rıza Paşa kabinesine bu teklifi yaptılar. Ali Rıza Paşa kabinesi bu teklif karşısında birçok tereddütten sonra nihayet İngilizlerin talebini is'afa temayül etti ve binnetice Cemal Paşa, Cevat Paşa mevkilerini terketti. O zamanlar vârid-i hatırdır ki, Ali Rıza Paşa Hazretleri vuku bulan bu tecavüz-ü ecnebiyye karşı heyeti umumiyesiyle belki

bir kabine meselesi, bir tecavüz, bir taarruz meselesi yapardı. Fakat ekseriya olduğu gibi kabinelerimiz bazı tevehhümata ve idare-i maslahat politikasına daha çok ehemmiyet verdi ve düşman arzusunu is'af suretiyle meseleyi kapattı. Bunu mütaakıp idi ki İngilizler zahiren tatlı, bütün efkârı tatyibedecek bir tebliğde bulundular: İngiliz mü-messil-i siyasisi Londra'daki Hariciye Nezareti tarafından hükümetimize bir tebliğde bulundu ve dedi ki : Yunanlılar da dâhil olmak üzere İtilâf kuvvetlerine karşı başlamış olan harekâtı tatil ediniz, ikincisi Türkiye'de Ermenilere karşı icra edilmekte bulunan katliâmdan sarfınazar ediniz! İşte bu iki şeyi yaptığınız halde İstanbul size terk olunacaktır. Fakat bu iki harekette bulunmadığımız takdirde sulh şeraiti fevkalâde fena olacaktır.

Efendiler! Bu teklif bittabi pek hainane ve gayri samimî bir teklif idi. Çünkü her iki teklif de hakikatte gayri varit idi. Birincisi Yunanlıların da dâhil olduğu İtilâf Hükûmetlerine karşı hareket etmemek; taarruz etmemek, tecavüz etmemek, zaten böyle bir şey vâki değildi. Vakaa Yunan cephesinde, İzmir cephesinde, silâhiyle ahzı mevki etmiş birtakım kuvvetler, millet kuvvetleri vardı. Fakat bu, devlet kuvveti, hükûmet kuvveti, ordu kuvveti değildi. Belki Yunanlıların mütarekenâme ahkâmına mugayir insaniyete, bütün fezaile mugayir olarak vuku bulmuş olan fecayie karşı vesaiti devletle siyanetten mahrum olan milletimiz, bizatihi namusunu, şerefini muhafaza ve müdafaa edebilmek için silâha sarılmak mecburiyetinde kalmış idi. İtilâf Devletleri bu masum ahali-i islâmiyenin sıyaneti vücutlarından bahsetmemişlerdi. Belki onların mevcudiyetlerine taarruz eden kuvvetin önüne sed çekmemek lüzumundan bahsedilmişti. Diğer taraflarda dahi İtilâf Devletleri'nden hiçbirine taarruz vuku bulmakta değil idi. Binaenaleyh bu teklif mahiyet-i asliyesi itibariyle hakikatten uzaktı. Hükûmet mevkiinde olan bir hükûmet bittabi bu teklifi yapabilecek kuvvete, kudrete, salâhiyete malik bulunmuyordu. Bu meselenin yegâne ve en katı sureti halli, İtilâf Devletleri tarafından Yunanlılara, hayat-ı islâmiyete ve şeref ve namus-u millete taarruz edilmemeği temin ettirmekten ibaretti. İkinci teklif ki, memleket dâhilinde katliam yapılmaması. Ermenilere karşı bu, gayri varit idi. Memleketimiz cümlemizce malûmdur. Hangi kıtasında Ermenilere karşı katliam yapılmıştır veya yapılmaktadır. Harb-i Umuminin bidayet-i safahatından bahsetmek istemem ve zaten İtilâf Devletleri'nin de bahsettikleri bittabi maziye ait fezahat değildir. Bugün memleketimizde bu gibi fecayiini icra edildiğini iddia ederek bundan sarfı nazar etmenizi talebediyorlardı. Şüphe yok Ali Rıza Paşa kabinesinin bu tekâlif karşısında cevap vermiş olacağını kabul ediyoruz. Ancak yine Ali Rıza Paşa kabinesine mensup olan nazırlar kendi mensubinine, kendi memurlarına, kendi madunlarına İngilizlerin lâtif olan vadini mukaddeme yaparak iki teklifini tamim etmiş ve binnetice bunlardan sarf-ı nazar edilmesini tamim etmiş idi. Bu muamele hiç şüphesiz ki suiniyete makrun değildir; fakat muamelenin tarzı ifasını bilememekten neşet etmiştir. Elbette hükûmet ricalinin yaptığı bu tamimler ise düşmanlarca malûm olmuştur. Bunu tâmim etmiş olmak bittabi teklifin hakikatini kabul etmek değildi. Bu kadar mümaşatkâr harekâta göre İngilizler tatyibedilememiştir. Biraz sonra Âli Rıza Paşa kabinesine Yunanlılar karşısında bulunan kuvvetlerin geriye çekilmesi talebi vuku bulmuştur. Cümlemizce malûm (Milen) hattına çekilmek meselesi... Artık Ali Rıza Paşa böyle bir teklifi gayri kabili icra gördüğünden ve belki başka sebeplerden dolayı bu tecavüzü lüzumu gibi izhar ederekten mevkiini terketti. İstifa etti.

Ali Rıza Paşa kabinesi 23 Mart 1336 günü istifanamesini verdi.

Mahiyetinin, kabineye ittifaka yakın bir ekseriyetle itimatetmiş olan Meclisi Mebusan'ın hürriyet-i mesaisini ve kudret-i teşriyesini iptal ve âmali millîyenin tecelligâhı olan Meclisi Millîyi herhangi bir suretle mukarreratı sulhiyemiz üzerinde haiz-i tesir olamıyacak bir şekle ifrağ eylemek olduğu vazıhan anlaşılıyordu. Binaenaleyh bütün millet bu tecavüz karşısında, vekillerinin haiz-i itimadı olan Ali Rıza Paşa kabinesinin istifasını kemali şiddetle ve memleketimizde pak nadir görülen bir vahdet ve galeyan ile protesto etti. Rikâb-ı şahaneye ve Meclisi Mebusan'a, Anadolu'nun en hücre köşelerinden protesto telgrafları keşide olundu. Düşmanların bütün mesaisi, esasat-ı sulhiyemizin takarrür edeceği esnada memleketimizi haricen ve dahilen bir za'fı mutlak içinde bırakarak istedikleri her şeyi bize kabul ettirmek gayesini istihdaf eyliyordu.

Şöyle ki:

İzmir meselesini mahallinde tetkik eyliyen ve Anadolu'nun menatik-ı muhtelifesinde tetkik ve tahlil için seyahatler yapan bütün Amerikalı ve Avrupalı zevat ve heyet daima lehimizde efkâr ile meşbu olarak memleketlerine dönmüşlerdir. Bu zevat ve heyet Avrupa ve Amerika efkâr-ı umumiyesini milletimiz aleyhine lâyuad vesait ile tesmim ve tahrik eyliyen propagandalara tamamen galebe çalamamışlarsa da mukarrerat-ı katîye-i sulhiyemizin tesbitini deruhde eden sulh konferansı mahafilî için az çok bir ehemmiyetle nazarı dikkate

alınmaya şayan bir cereyan tevlidinde muvaffak olmuşlardı. İşte menfaatlerini, türlü türlü tazyikat ile bütün âlemi haricîyi aleyhimize tahrik eylemekte gören bazı mehafil ve anasır lehimize inkişafa başlayan bu cereyanı temelinden yıkmak ve bütün âlem-i haricînin milletimiz lehine tashih-i zehap etmesine meydan vermemek için külliye kizb-i mahz olan en son Ermeni kıtal-i saniasını tertip ve ilân eylediler. Ve zaten pek mahdut ve basit olan vesait-i tekziyemizi, gazetelerimizi de katilâne bir sansüre tâbi tutarak hiçbir vasıta ile cihan medeniyetine karşı müdafaa-i hukuk etmemize müsaade eylemediler ve bu suretle hukuk-u beşerin esasat-ı mukaddesinden bulunan müdafaa-i nefis, hakkından da milletimizi külliye mahrum ederek efkâr ve temayülât-ı cihanı, harap memleketimiz ve mazlum milletimiz aleyhinde yeniden pek müthiş ittihamat ile zehirlediler.

Milletimizin hariçteki mevki-i şeref ve hukukunu çürütecek vesaitle efkâr-ı umumiye-i cihan izlâl edildikten sonra iş, dâhildeki idare makinemizi, Meclisi Mebusan'ımızı tezlil ve iptal ederek memleketimizi emsali görülmemiş bir salâhiyet-i müstebidane ile, bütün mesail-i cihanı kendi keyiflerine göre halletmek isteyen sulh konferansının mukarrerat-ı zalımanesini kabule icbar eylemeğe kaldı. İşte Ali Rıza Paşa kabinesi bu manevra neticesinde ecnebilerin eliyle ıskat edilmiş oldu.

Sakıt kabinenin muvakkaten ifa-yı vazife eylediği buhran günlerinde Ferit Paşa'nın huzuru şahaneye kabul edilerek saatlerce icra-yı müzakerat eylemiş olmasına nazaran âmalı millîyeyi yıkacak muhalif bir kabinenin resikâra gelmesi mevzuubahis olduğunu zannetmek yanlış bir şey olmayacaktı. Böyle bir kabinenin mevki-i iktidara gelmesi neticesinde tahaddüs edecek vaziyeti anlamak güç değildir.

Âmalı millîyenin yegâne tecelligâhı meşruu bulunan Meclisi Mebu-san'ımızın kudret-i teşriyesini tahkim sadedinde sine-i milletten nebaan eden huruşu infial ve protestolar müsmir olmuş ve yeni kabinenin amali millîyeye muhalif zevattan teşkiline mümanaat için Meclis Divanı Riyasetinin nezdi şahanede icrasına tevessül eylediği teşebbüsâtı teshil eylemiştir.

İşte Salih Paşa kabinesi bu şerait altında teşekkül ederek ifa-yı vazifeye başlamıştı.

İngilizler bir taraftan mevki-i hariciyemizi yeni katliam bûhtanları ile sarsmaya, diğer taraftan da kabineyi, Meclisi Mebusan'ımızı mevki-i faaliyetten ıskat suretiyle vaziyeti dâhiliyemizde vahîm buhranlar ihdasına çalışarak tasmin eyledikleri İstanbul işgalini suhuletle tatbik edecek bir zemin ihzar eyliyorlardı. Bunun bizim elimize geçebilen ilk delili, daha Ali Rıza Paşa kabinesinin ıskatını tasmin eyledikleri sıralarda bir taraftan da İstanbul işgaline hazırlık olmak üzere Anadolu muhabere-i telgrafiyeye şebekesi hakkında etüt yapmaları ve Posta ve Telgraf Müdür-ü Umumisini ziyaret ederek Anadolu telgraf merakizi hakkında tetkikatta bulunmaları, resmî telgraf haritalarını müdiriyet-i umumiyeden talep ve ahz eylemeleridir.

İngilizler 12 Martta hututu telgrafiyemiz hakkında tekrar tettebbuatta bulunmuşlardır. Muhteviyat-ı telgrafiyenin kat'ı için İstanbul'dan vuku bulacak teşebbüsata karşı tedabir-i lâzimenin ittihazi Heyeti Temsiliece nazarı dikkate alınmıştır. Dersaadet'ten alınan 11 Mart tarihli şifrede mevsub bir membadan alınan malûmata atfen Dersaadet'teki rüfekamızın tevkif olunacağı zikrediliyordu. Aynı gün [Ankara'daki İngiliz mümessili Vitelin Dersaadet'e hareket edeceği ve badema şimendiferlerin işlemeyeceği] ihbar edilmiş ve filhakika Vitel ertesi gün Ankara'yı terkeylemiştir.

Fransız mümessili Duvazo dahi hareket etmiş ve Konya civarındaki İtalyanların da Dersaadet'e hareketi haber alınmış olduğundan İstanbul hakkındaki suikastın alâimi bariz bir surette mahsûs olmağa başlamış idi. Vaziyet tarafımızdan şu suretle mütalâa edilmiştir. "Düveli İtilâfiye bir yandan hututu telgrafiyemizi tetkik ederken bir yandan da Anadolu'daki müteferrik zabitlerini ve kuvvetlerini İstanbul'a celbediyorlar, aynı zamanda Anadolu'nun şimendifer münakalâtını kata hazırlıyorlar ve Meclisi Mebusan'da hukuk-u milliyemizi müdafaa eden arkadaşlarımızı tevkif etmeği tasmin eyliyorlar. Bu vaziyete nazaran kariben vakayı-i fevkalâdeye intizar etmek lâzım geliyor. Tahminimize göre İstanbul'da yeni bir vaziyet ihdas ederek Anadolu telgraf muhaberatına vaziyet edecekler, meclisteki erkân-ı millîyeyi tevkif eyleyecekler. Kara ve denizden Anadolu muvasalatını kat'ederek umumî bir mahiyette bir (Blocus) abluka ilân ve milletin galeyân-ı şedidi karşısında mevki-i sadarete getirmeğe muvaffak olmadıkları Ferit Paşa kabinesini bu suretle mevki-i iktidara is'ad ile amal ve maksatlarını tatbik ve belki de menfi bir şekilde ihzar edilmekte bulunan şerait-i sulhiyeyi de hükûmete tebliğ edecekler ve bu şiddetli tazyik altında ya Anadolu'nun inhilâlüne intizaren bu feci vaziyeti idame etmek veyahut İstanbul'da ve civarında teksif ettikleri İngiliz, Fransız, Yunan kıtaatiyle şimalden ve İzmir cephesindeki Yunan ordusuyla

garptan, Adana'daki Fransız kuvvetiyle de cenuptan şimale taarruz ederek ve belki de bir kısım kuvvetlerle Karadeniz sahilllerinden cenuba icra-yı tesir ederek nail-i maksat olmak istiycekler".

İşte bu mütalâata istinaden her türlü tedabire tevessül ve İstanbul'daki rüfeka Anadolu'ya harekete teşvik edildi.

16 Mart sene 1336 [1920] saat 10 evvelde İstanbul telgrafçılarından (ismini şimdi söyleyemeyeceğim) sahib-i hamiyet bir zatın Ankara'da Ziraat Mektebindeki merkeze verdiği bir servis, İstanbul işgalinin kanlı bir surette başladığını ihbar eyledi. Yekdiğerini takiben İstanbul merkezinden, Harbiye telgrafhanesinden ve makine başındaki müteaddit hamiyetli memurlardan muhtelif telgraflar alıyorduk. Saat 11 evvele kadar toplanan malûmatı derhal tamim ettik.

Bu saatten sonra artık İstanbul'la muhabere münkatî olmuş ve istihzarat-ı fikriyemize nazaran payitahtın vaziyet-i muhtemelesi ve Anadolu'nun vaziyeti nazarı dikkate alınarak tedabir-i lâzimeye tevessülün sırası gelmişti. Alınan başlıca mühim tedabir berveçiatidir:

a) İzmir cephesinin arkasını tehdid eden Biga havalisindeki Anzavur harekâtına kuvvetli bir mesnet teşkil eyliyen ve ihtimalki İstanbul'dan Anadolu'ya vuku bulacak Kuva-yi İtilâfiye sevkıyatını temin ve himaye eyliyecek olan Eskişehir ve Afyon Karahisarı'ndaki İngiliz kıtaatının silâhtan tecridi.

b) İstanbul'da ecnebi tazyiki karşısında feveran edecek Anadolu efkârını tazyik ve tehdid eylemek üzere İstanbul'dan ve Kilikya'dan vukuu melhuz düşman sevkıyat-ı askeriyesine imkân bırakmamak ve Anadolu'nun nikat-ı mühimmesini kuvvetli bir işgal ve istilâ tehlikesine mâruzîyetten kurtarmak üzere Geyve ve Ulukışla civarında şimendifer hatlarının tahribi.

c) Telgraf merakizi İngilizlerin eline geçtiği için İstanbul'dan vuku bulacak herhangi bir tebliğin meşru bir makamdan itası imkânı olamayacağından İngiliz tebligatiyle ezhan-i ahaliyi teşevvüşten vikaye için İstanbul ile muhaberat-ı telgrafiyenin kat'ı için makamâtı mülkiye ve askeriye tebligat-ı lâzime icrası. Tedabir-i iptidaiyemiz meyanında mesail-i maliyeye taallük eden başlıca nikatı da ihmal etmedik. Ezcümle Anadolu'da mevcut resmî, gayri resmî bilumum müessesat-ı maliyenin ihtiva eylediği nakit veya nakit mukabili zikıymet eşya miktarlarını vilâyattan sorduk ve hiçbir müesseseden Dersaadet'e para gönderilmemesi lüzumunu tamim eyledik. Diğer taraftan muhaberat-ı telgrafiyenin kontrolü, sahil iskelelerinden ve dâhilden gelecek eşhasın tetkiki ve şüphelilerin takibi, postanelerde şüpheli mektupların küşadı gibi tedabir-i lâzime ittihaz ve icabedenlere icra-yı tebligat olundu.

Bu suretle muhtelif vesait-i muhaberenin veyahut maksadı tezvir ve ifsat ile Anadolu'ya şevkleri memul muzır eşhasın aheng-i millîyi ihlâl edebilecek faaliyetlerine imkân bırakılmamıya çalışıldı.

Dersaadet'te vuku bulan tevkifata mukabil rehine makamında olmak üzere Anadolu'daki Düveli İtilâfiye zâbitamının tevkifi de icabeyliyordu. Elde bulunanların tevkifini icabedenlere tebliğ eyledik.

İstanbul muhaberatı hakkında ittihaz edilen tedabirin isabetini müsbit İngiliz teşebbüsâtının vukuu gecikmedi. 16 Mart 1336 saat 11 sonra da İstanbul telgrafhanesi Ankara merkezine bir tebliği resmî vermek istiyordu. İstanbul merkezinde telgraf başında, bir İngiliz zabiti bulunuyor ve bütün Anadolu'ya bu tebliği neşretmeğe çalışıyordu.

Bu beyanname, teşkilât-ı millîye müteşebbislerini halk nazarında ittihatçılıkla ittiham ederek Anadolu'da bir nifak ve tefrika ihdas etmek ve İstanbul işgal-i fiilisini muvakkat göstererek hukuk-u hilâfet ve saltanata indirilen darbenin mahiyet-i feciasını tahrif eylemek ve binnetice bütün tecavüzatı milletimize tabîî telâkki ettirmek maksadiyle tertib olunduğu anlaşılıyordu. Bu tebliğin imzası (Düveli İtilâfiye Mümessilleri) olarak verildi. Memleketimizde ahenk ve vahdeti ihlâl için zayıf kalbli bazı insanları işgal ve tehdit edecek mahiyette bulunan bu tebliği resmînin Anadolu merakizince alınmaması için tedabir-i mümkününe ittihaz edildi. Bunu mütaakıp İngilizlerin tazyikiyle yazdırıldığında şüphe olmıyan hükümetin (İstanbul işgalindeki mahiyet-i muvakkatenin devamına sebebiyet vermemek üzere dâhil-i memlekette sükûnetin muhafazası lüzumunu) nâtik bir tebliği resmî İstanbul'dan Anadolu'ya verilmeğe teşebbüs olunmuşsa da aynı mahzurdan dolayı tamimine müsaade olunmadı. İngilizler Anadolu efkârını avutmak üzere teşebbüs ettikleri işbu tebliği resmî oyununda muvaffak olmadıklarını görünce, Anadolu'nun İstanbul faciası karşısındaki vakar ve temkinini, azim ve celâdetini ihlâl için zehiralûd

efkârı fesatkâranelerinin neşrine, şimendifer, telgraf hatlarını tavsit çaresine tevessül ettiler. Ankara İstasyonundaki telgraf merkezinde şimendifer müstahdemininden bir İtalyanın İngiliz tebliği resmîsinin Fransızca bir suretini aldığı istihbar edilerek derdest ve elindeki telgrafname iptal olundu.

Anadolu'da sakin Ermenilerin ve Rumların evamir-i hükûmete ve âmalı milliyeye muhalefetleri vuku bulmadıkça her türlü tecavülden masun ve tamamen mesut ve müreffeh bir hayata mazhariyetleri öteden beri kabul edilmiş bir esas idi. Kilikya ve havalisinde ve şark hududumuz haricindeki resmî ve gayri resmî Ermeni kuvvetlerinin dindaş ve ırkdaşlarımıza karşı vuku bulan tecavüzlere cinayetkâraneleri karşısında dahi memleketimizde yaşayan sakin Ermenilerin her türlü taarruzdan masuniyetlerini temin eylemeği pek mühim bir vazife-i medeniye telâkki eyledik ve Anadolu'nun âlemi haricî ile temasının münkatî olduğu bu günlerde menafi-i âliye-i vataniyeyi istihdaf eyliyen tedabir meyanında Ermeni ahalinin muhafaza-i selâmeti lüzumunu bütün makamata bildirdik.

İşte İstanbul'un ecnebi işgalinden bugüne kadar güzeran eden eyyam-ı ıstırabımız esnasında hiçbir devlet-i ecnebiyenin himaye-i fiiliyesine mazhar olmıyan Anadolu Ermenilerinden hiçbir feridin, hattâ en basit bir surette, mâruz-u tecavüz olmaması bize her vesile ile isnad-ı cinayet eden ve hasais-i- medeniye-yi tahtı inhisara alan entrikacı Avrupa'nın yüzlerini kızartacak ve milletimizin fitratan mütehalli olduğu şair-i insaniyenin derece-i ulviyetini ispat edecek pek mühim bir noktadır.

İstanbul işgalinin bugün memlekette tevliedettiği vaziyet, ittihaz eylediğimiz tedabir-i muvakkate ile kabili idame bir mahiyette olmayıp bu vaziyetin devamı takdirinde memleketteki idare makinesini salim bir esasa rapteylemek icabediyordu. Karşımızda hiçbir ahit ve kanun tanımayan ve bütün harekâtı kendi menafi-i mahsusalarından başka hiçbir kayd-i insanî ve hukukî ile mukayyet görmeyen bir Heyeti İtilâfiye, başımızda hukuk-u vatanı müdafaa, akdelediğimiz ahkâmı mütarekeyi tatbik, ecnebi tecavüzatını tahdit için her türlü vesaitten tamamen mahrum, esir bir hükûmettir. Bunlardan birincisinin lâyuad tazyikatı, ikincisinin de esareti karşısında mercîsiz, mütehayyir ve muztarip bir millet!...

İstanbul faciasıyla Anadolu'da tebarüz eden vaziyet bu idi ve bu vaziyetin devamı takdirinde vatanımızda müthiş ve feci bir anarşinin hükümran olması tabîî idi. İşte bu mülâhazat neticesinde katı bir karar vermek icabetti. Derhal icabeden makamat-ı mülkiye ve askerîye ile görüşerek memleketin idaresini anarşiden kurtarmak üzere rüesa-yi mezkûrenin bizimle tevhid-i harekât etmesi teklif edildi. Bu teklif kemali samimiyetle her tarafça hüsnü kabule mazhar oldu.

İşgal neticesinde hâsıl olan vaziyet-i fevkalâdenin icabat-ı müstacelesini teemmül ve tatbika çalışmakla beraber İstanbul işgalinden mütevellit teessürat ve ıstırabatımız bütün cihanın beşeriyet-i münevveresine ve bütün âlemi İslâma bir beyanname-i mahsusla iblâğ olundu. Düveli İtilâfiye mümessilleri ve bitaraf hükûmat nezdinde protesto edildi. Bütün millet de protestoya iştirak eyledi.

İstanbul vaziyetine dair malûmat alacak mutemet menabiden mahrum idik.

18-19 Mart 1336 gecesi ilk defa temas edildi ve cümlece malûm olmuş bulunan hususata kesb-i ittila edildi. Bu meydana, Meclisi Mebusan'ın işbu tecavüz karşısında tatili müzakerat eylediği anlaşıldı.

Bunun üzerine 19 Mart 1336 tarihinde:

Makam-ı hilâfet ve saltanatın masuniyet-i istiklâlini, istiklâl-i millî ve millî hudutlarımız dâhilinde imkân-ı hayat bahşedecek bir sulhu temin edecek tedabiri teemmül ve tatbik etmek üzere millet tarafından salâhiyet-i fevkalâdeyi haiz bir Meclisin Ankara'da içtimai lüzumuna milletın nazarı dikkatini celbetmek hususundaki vazife-i millîye ve vataniyemizi de ifa ettik.

İstanbul'un işgali, şekil ve mahiyeti itibariyle Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetini esasından ıskat etmek ve milletın esaret ve zilleti bir emr-i vaki olarak telâkki etmesine yol açmak hedeflerine müteveccih bir harekettir. Çünkü İstanbul'da doğrudan doğruya kuva-yi devlete vaziyet edilmiştir. Şöyle ki: Evvelâ Meclisi Mebusan cebren ıskat edilmiştir. Şu halde kuvve-i teşriye mevcut değildir.

Saniyen; kuvve-i icraiye esaret-i siyasiye altına konulmuştur çünkü, her kim olursa olsun ecnebi kanununa tebaan muhakeme olunabileceği ilân olunmuş, bütün muhaberât ve muvasalâtı tahtı murakabeye alınmış,

müdafaa-i nefse ait teşkilâtı doğrudan doğruya iptal edilmiş ve mütecavizlerin tamamen tahtı tâbiyetine sokulmuştur. Binaenaleyh bu zelilâne vaziyeti terviç ve kabul etmiş olan Ferit Paşa Hükûmeti, istiklâline pek şedit ve pek samimane merbut olan milletle arasındaki her türlü revabit ve münasebatı bittabi zayi etmiş ve millet aleyhinde düşmanla bilittifak hareket etmekte bulunmuştur.

Salisen : Devlet halinde müteşekkil bir cemiyet-i beşeriyenin teşkilât-ı esasiyesinde, kuvve-i adliye istiklâlinin ehemmiyeti müstağni-i izahıdır. Milletlerin hakk-ı kazası istiklâlinin birinci şartıdır. Kuvve-i adliyesi müstakil olmayan bir milletin devlet halinde mevcudiyeti kabul olunamaz. Halbuki İstanbul'da efrad-ı ahali arasında hiçbir cürm ü kanuni ile maznun veya müttehem olmadıkları halde yüzlerce eşhasın tevkifine devam olunması Düveli İtilâfiye'nin nokta-i nazarlarına muhalif söz söylemek bile cürüm telâkki olunarak kurun-u vustanın teamülât-ı harbîyesi şeklinde tecavüzatta bulunulması kuvve-i adliyenin hükmen sakıt olduğunu göstermiştir.

Şu halde millet bugün yedi yüz seneden beri kemali şan ve şevketle muhafaza ve müdafaa ettiği istiklâl ve mevcudiyetinin bekası için İstanbul hâdisesinin vücuda getirdiği vaziyet-i hukukiyeyi tamir etmek ızırarındadır ve bunda o kadar istical edilmelidir ki, temadi edilecek bir fasıla-i hâkimiyetin maazzallah inhilâl-i tammı müeddi olmak suretiyle düşmanlarımızın tasavvuratını fiilen tesis etmesine imkân kalmayın. Binaenaleyh her şeyden evvel müdafaa-i hukuk ve mevcudiyete kabiliyetli bir millet halinde beynelmilel hukuk ve vezaifine hürmet olunmasını talebedebilecek teşkilât-ı medeniye ve esasiye ile henüz yaşamakta olduğumuzun bütün cihana bu defa daha büyük bir kuvvet ve metanetle ilânı ihtiyacındayız. Bunun için de inhilâl eden Teşkilât-ı Esasiyemizin bıraktığı boşluğu derhal doldurmak zaruretindedir.

İşte : Vaziyet-i esasiye ve hukukiyemizin tevliedettiği bu lüzum ve zaruret üzerinedir ki hâkimiyet-i millîyenin her şeyden evvel tecellisi maksadiyle Meclisi âliniz salâhiyet-i fevkalâde ile içtima etmiştir. İntihabatın kemali istical ve hararetle icrası, vaziyet-i hukukiyemizin bilûmum milletçe de aynı kanaatler dairesinde idrak ve ihata olunduğunu ve Meclisi âlinizin şekil ve mahiyetinin, irade-i millîyeye samimiyetle, kuvvetle müstenit bulunduğunu göstermiştir.

Meclisinizde temessül ve tecellî eden kudret-i millîyemiz makam-ı hilâfet ve saltanatı ecnebi tazyikatından kurtaracak ve Devlet-i Osmaniye'yi inhilâl ve esaretten tahlis edecek tedabiri ittihaz eyliyecektir ve istiklâl-i tammesi şart olan makam-ı hilâfete mecburiyet-i vicdaniyeleriyle müftehir ve müteselli olan âlemi İslâmiyet ile yaşamak kabiliyetini nefsinde gören bir milletin esir olmayacağına kanaatle harekâtımızı hatve hatve takibeden bütün cihan-ı medeniyet ve insaniyet sizlere zahîr olacaktır (hararetle alkışlar). İstanbul faciasını takibeden günlerden şimdiye kadar Heyeti Temsiliyemiz millet arasındaki rabîta-i vahdet ve tesanüdü muhafaza etti. Kavanin-i Osmaniye'nin meriyetini temin eyledi. Faaliyetten sakıt olan kuva-yi umumiye-i devletin fikdânını hissettirmemeğe çalıştı. Binaenaleyh emniyet-i umumiye-i sıyanet ve müdafaa eylemiş olmakla vazifesini bihakkın ifa ettiğine kaidir. Bu dakikadan itibaren yedi yüz senelik bir hayat-ı azamet ve şevketten sonra girive-i inkırazın kenarında henüz ayakta durabilen Osmanlı milletinin akîbetinden mesuliyet, heyeti muhteremenizin saik-ı faaliyeti olacaktır.

Dâvamızın meşruiyeti ve bütün milel ve akvamın insaniyet ve adaletten nasibedar olduğuna kaani olduğumuz yüreklerinin bizimle müşterek ve bize daima muin ve zahîr bulunduğuna itminan-ı tammımız, muvaffakiyet ümitlerimizin kalblerimizde bir lâhza-i tereddüde bile duçar olmamasını temin edecek nihayetsiz kuvvetlerdir, hususiyile Cenabıhak daima bizimledir (âmin, âmin sadaları).

Vermek istediğim tafsilât bundan ibarettir.

* * *

HÜKÛMET TEŞKİLÂTI HAKKINDA

24 Nisan 1920

Şimdi müsaade buyurursanız bu dakikadan itibaren takip olunması lâzım gelen bazı nokta-i nazarlara arz edeceğim ve mazbut olan bu nikat-ı nazarı müsaade buyurulursa aynen okuyacağım :

“Bugünkü müşkül vaziyet içinde vatani tehlike-i inhilâl ve izmihlâlden kurtarmak için ittihazı lâzım gelen tedabir bittabi heyeti muhteremelerine ait olacaktır. Ancak bu hususta da kendi tetkikat ve malûmatımıza istinaden

kanaatlerinizi Meclisi âlinize arz etmeği faydeli addetmekteyiz. Gerek hukuk-u esasiye kavaidine gerek tarihteki emsal-i adideye ve gerek zamanımızda aynı şerait-i elîme içinde mâruzu inhidam kalmış olan milletlerin teşkil ettiği ibret-i müessireye nazaran memleketi inkısam ve inhilâlden kurtarmak için derhal kuva-yi umumiye-i millîyeyi esaslı teşkilât ile tevhidetmekten başka çare yoktur. Bunun şekli ne olmak lâzım gelir? İşte mesele buradadır.

Gayri meşru ve gayri mesul kuvvetlerin tahakkümüyle kuva-yi devleti tevhide imkân bulunsa dahi bunun temadisi kabil olamadığını bilirsiniz. Esasen Meclisi âlinizin mevcudiyeti de evveleminde meşruiyet ve mesuliyet esaslarının milletçe vacibülmüraat görüldüğüne en büyük delildir. Binaenaleyh Meclisi âlinizde tekâsüf eden irade-i aliye-i millîyeye istinadetmek suretiyle meşruiyet ve kanuniyetini ve yine heyeti muhteremenizde tecellî eyliyen vicdan-ı milletin muhakemesine merbut bulunmak cihetiyle de mesuliyetini takdir ve tesbit edecek bir kuvvetin idare-i umur etmesi zaruridir, bu kuvvetin şekli tabîsi ise bir hükûmettir.

Hükûmet teşkilâtının şekli esasisi gayri mesul bir reis-i hükûmette tesbit edilen nokta-i tevaüne istinaden kuvve-i teşriye vazifesiyle mükellef bir heyeti murakabe ile vazifede devamı bu heyetin inzıam-ı itimadına mütevakıf bir kuvve-i icraiye ve bu kuvve-i icraiye'nin vezaif-i millîyeye göre taksim ve tensikından ibarettir. Bu şekilde kuva-yi icraiye, reis-i hükûmet tarafından müntehap ve kuvve-i teşriyenin itimat ve muvafakatine müstenit bir kuvvettir ki, hilâfet ve saltanat makamının tahlisine muvaffakiyet hâsıl olduktan sonra padişahımız ve halife-i müslimîn efendimiz her nevi cebir ve ikrahtan âzade ve tamamiyle hür ve müstakil olarak kendini milletin ağuş-u sadakatinde gördüğü gün, Meclisi âlinizin tanzim edeceği esasat-ı kanuniye dairesinde, vaz'ı muhterem ve mübeccelini ahzeder.

Meclisi âliniz murakıp ve müdekkik mahiyetinde bir Meclisi Mebusan değildir. Binaenaleyh yalnız teşri ve taknin ile vazifedar olarak mesul bir mevkiden mukadderat-ı millîyeyi nezaret altında bulunduracak değil, bilfiil onunla iştigal edecektir. Nitekim fevkalâde ahval içinde bütün milletler bu prensipleri terkederek ya kuvve-i teşriyeyi tatil edip icra heyetlerine fazla salâhiyetler bahşederler veyahut bütün milletin âra-yi umumiyesine müracaatla ittihaz-ı mukarrerat eylerler. Biz ittifak-ı cumhura her kuvvetten ziyade salâhiyet bahşeden İslâmiyet esasatını nazarı dikkate alarak Meclisi âlinizi kâffe-i umuru millette doğrudan doğruya vazıülyed tanımak taraftarıyız.

Bu umde-i esasiye kabul edildikten sonra daima Meclisi âlinizin heyeti umumiyesi teferruat-ı umura kadar fiilen tetkik ve müzakere imkânını bulamayacağından heyeti muhteremenizden tefrik ve tevkil edilecek âzanın hükûmet teşkilât-ı hâzırasına nazaran icabeden taksim-i mesai esasına göre memur edilmesi ve her birinin ayrı ayrı ve cümlesinin müştereken heyeti umumiye huzurunda mesul olması temini maksada kâfidir. Bu halde Meclisi âlinize riyaset edecek zatın Meclisi âlinizi temsil etmesi itibariyle tevdi-i umur edilen âzayı muhteremen mürekkep heyete de riyaset etmesi ve Meclisi âliniz namına vaz'ı imzaya ve tasdikî mukarrerata salâhiyettar olması ve icraya ait mesailde diğer âzayı muhtereme gibi heyeti umumiye nezdinde tamamen mesul olması zaruridir. Bu şekilde heyeti icraiye Meclisi âlinin tasvibiyle tevkil edilecek ve heyeti umumiyeye karşı mesul olacak âzayı muhteremen ibaret olacak ve hattâ isimleri de (Vekil) tesmiye edilecektir. Reis olacak zat vakıa ağır bir mesuliyet altında bulunacaktır. Çünkü heyeti icraiye ve vekiller ile heyeti muhteremeniz arasında bütün mesuliyet evvel emirde kendisine racî ve bu mesuliyet hem Meclisi âlinizdeki hem heyeti vekiledeki riyaset makamının ikisine birden sâridir.

Milletin intihabettiği heyeti teşriye ile muvazenetini hükûmet riyaseti makamının teşkil ettiği nokta-i vahdetde bulur. Hükûmet teşkilâtının bu kuyud-u esasiyesine göre içinde bulunduğumuz buhrana ve memleketimizin ahvali hususiyesine nazaran bizim için kabili tatbik olup olmadığını düşünmek mecburiyetindeyiz.

Bizim bu zemindeki tetkikat neticesinde hâsıl ettiğimiz kanaate göre idarenin bu şeklini mahzurdan salim görmemekteyiz. Çünkü Devlet-i Osmaniye diğer herhangi bir devlet gibi hükümdarının nüfuz-u cismanisi etrafında müteşekkil değildir. Makam-ı saltanat aynı zamanda makam-ı hilâfet olmak itibariyle padişahımız cumhur-u islâmın da reisidir. Mücahedatımızın birinci gayesi ise saltanat ve hilâfet makamlarının tefrikını istihdaf eden düşmanlarımıza irade-i millîyenin buna müsait olmadığını göstermek ve bu makam-ı mukaddeseyi esaret-i ecebîyeden tahlis ederek ulüemrin salâhiyetini düşmanın tehdit ve ikrahından azade kılmaktır. Bu esasa göre Anadolu'da muvakkat kaydiyle dahi olsa bir hükûmet reisi tanımak veya bir padişah kaymakamı ihdas etmek hiçbir suretle kabili cevaz değildir.

Şu halde reissiz bir hükümet vücuda getirmek zarureti içindeyiz. Halbuki bir nokta-i vahdette tevazün etmiyen kuva-yi devletin ahengi mesaisini idameye dahi imkân yoktur. Diğer taraftan her hangi bir makama kuva-yi devlet ve milleti tevhit ve tevin salâhiyeti bahşederek o makamı gayri mesul tanımak mucib-i felâkettir. Halifenin bile mesuliyetini esas olarak kabul etmiş olan İslâmiyetin böyle sureti tesviyelere müsait olamayacağı aşikârdır.

Bu müşkül ve yekdiğeriyle telifi imkânsız esasat içinde dur-ü diraz tetkikat icra ederek nihayet İslâmiyetin şerait-i esasiyesine müracaatla Meclisi âlinizde teksif edilmiş olan ve bütün cumhur-u islâmın da müzaheret ve muvafakatine mazhar bulunan irade-i milliyeyi bilfiil mukadderat-ı vatana vaziyüled tanımak umde-i esasiyesini kabul ediyoruz. Âzayi muhteremenin, bu nikat-ı nazar hulâsatan tâmin olunarak, intihabına delâlet olunması ve salâhiyet-i fevkalâde kaydiyle intihap edilmiş bulunmaları ve müntehiplerin de teksir ve tevsî olunması, esas itibariyle bu umdenin milletçe de tamamen kabul edilmiş olduğuna delildir. Binaenaleyh Meclisi âliniz, haiz olduğu salâhiyet-i fevkalâdeye binaen karşısına çıkacak bir kuvve-i icraiye yi yalnız murakabe etmek ve mesail-i hayatiye-i millet üzerinde böyle bir heyetle mücadeleyle mecbur kalmak gibi vaziyet-i haziranın mütehammil olamayacağı mahdut bir vazife-i teşriye ile değil, idare-i umumiye-i milleti fiilen deruhde ve selâmet-i memleket ve hilâfeti bizzat temin ve müdafaa vazife ve salâhiyetiyle teşekkül etmiştir ve artık Meclisi âlinizin fevkında bir kuvvet mevcut değildir.

İşte memleketimizin şimdiye kadar geçirdiği buhrandan, felâketlerden, kâh Avrupa'yı taklidetmek, kâh idare-i umur-u devleti şahsi nokta-i nazarlara göre tanzim ve tensika çalışmak, kâh Kanunu Esasiyi bile ihtirasat-ı şahsiyeye bazıce eylemek gibi pek elîm neticelerini gördüğü basiretsizliklerden hâsıl olan intibah-ı umumiye tercüman olduğumuz itikadiyle şu müşkül ve buhranlı devri tarihînin mücahedatını bu yolda tensik etmek taraftarıyız. Bittabi hüküm heyeti muhteremelerininindir. Yalnız mâruz olduğumuz inhilâl tehlikesine ve umur-u devlet ve milletin uzun müddetten beri mercîsiz kaldığına tekrar nazarı dikkati celbederek bilüzum nazariyat arasında devam edecek münakaşatın en fena idarelerden daha ziyade sui tesirat tevli dedeceğine arz etmeği de vazife-i hamiyet icabı görüyorum. Cenabıhak muvaffakiyet ihsan etsin, âmin” (üç dakika süren şiddetli alkışlar).

* * *

VERDİĞİ GENİŞ İZAHAT MÜNASEBETİYLE MECLİS'İN TEŞEKKÜRLERİNİ BİLDİRMESİ ÜZERİNE

24 Nisan 1920

Mustafa Kemal Paşa (Ankara) — Muhterem Milletvekilleri arkadaşlarımla hakkımda izhar buyurdıkları teveccüh ve itimaddan dolayı bütün samimiyetimle arz-ı teşekkür ederim. Benim için dünyada en büyük mükâfat, milletin en ufak bir takdir ve iltifatıdır. Meclis-i Âlinizi teşkil eden aza-yi kiram bütün milletin mümessili olmak itibariyle teveccühâtını umum milletin teveccühâtı gibi telâkki ederim (Alkışlar).

Binaenaleyh bu dakikada hissettiğim saadetin, azametini tarif edemem. Yalnız hayatımda en zevkli bir an yaşadığımı arzetmekle kesb-i mübahat eylerim (Alkışlar). Teşekküratımı ikmal etmek için şunu ilâve etmeliyim ki ben diğer millettaşlarımdan fazla bu vatana ve millete medyun olduğum vazifeden daha fazla bir şey yapmış değilim. Eğer mütezahir bir muhassala varsa bunu yine milletin bana müteveccih olan enzar-ı itimadına medyunum ve millet esas olduktan sonra her ferdinin azamî muhassalasından istifade edilmek pek tabiidir. Tekrar teşekkür ederim efendim (Şiddetli alkışlar).

* * *

DEVLET GÖREV VE SORUMUNUN HEYETİ

TEMSİLİYEDEN MECLİSE ALINMASI HAKKINDA

24 Nisan 1920

Efendiler! Bütün maddi, mânevi mesuliyeti Heyeti Temsiliye namı altında bulunan heyet üzerine almış ve 16 mart 1336 tarihinden bu dakikaya kadar bütün acı safhalara, manzaralara karşı ifa-yi vazifeyi fevkalâde bir vazife bilmiştir, bu mesuliyet çok ağırdır. O heyeti artık bu ağır yükün altında bırakmayınız, bu dakikadan itibaren teklif ediyorum, derhal mukadderat-ı memleketi deruhde buyurunuz.

Bundan içtinabetmeğe lüzum yoktur. Bu vazife o kadar mühim, içinde bulunduğumuz zaman o kadar tarihidir ki bu koca mesuliyeti içinizde üç, beş kişiye tahmil etmekle iktifa edemeyiz. Bütün bu Meclis bütün mânasiyle mesul olmak lâzım gelir. Millet bizi ancak bunun için gönderdi, bizi buraya beş kişinin eline milleti terk edelim diye göndermemiştir (hayhay sadaları).

Binaenaleyh mâruzatım anlaşılmamış ise bir daha ve bir daha okunsun, müspet veya menfi bir karara rabtedilsin. Bir celse-i hafiyenin akdiyle ahvali dâhiliye hakkında mâruzatta bulunacağım (muvafık sadaları).

* * *

MECLİS REİSİ SEÇİLDİKTEN SONRA

24 Nisan 1920

Muhterem Efendiler! Milletın mukadderat-ı umumiyesine fiilen ve tamamen vaziyed edecek makam-ı hilâfet ve saltanatın duçar olduğu esaretten tahlis ve memleketin tamamıyet ve selâmeti uğrunda her fedakârlığı büyük bir azim ile iktihama karar vermiş olan Meclisi âlinizin riyasetine intihabedilmek suretiyle hakkımda ibzal buyurulan itimat ve teveccühün müteşekkiri ve minnettariyım (estağfurullah sesleri). Hayatımın bütün safahatında olduğu gibi, son zamanların buhranları ve felâketleri arasında da bir dakika geçmemiştir ki her türlü huzur ve istirahatimi, her nevi şahsi duygularımı milletin selâmetine ve saadeti namına feda etmekten zevkıyap olmıyayım (yaşa sadaları ve alkışlar). Gerek hayat-ı askerîye ve gerek hayat-ı siyasiyemin bütün edvar ve safahatını işgal eden mücadelâtımda daima düstur-u hareketim irade-i millîyeye istinadederek milletin ve vatanın muhtaç olduğu gayelere yürümek olmuştur. Bugün heyeti muhteremenizin âra-yi umumiyesinde tecelli etmiş olan itimad-ı millîyi liyakatimin çok fevkinda görmekle beraber şahsım için bir gaye olarak değil, müştereken giriştiğimiz mücadele-i mukaddesenin mâtuf olduğu gayeleri istihsâl için milletin bahşettiği bir istinatgâh olarak telâkki ediyorum. Bu ittihad-ı millînin bana tahmil ettiği mesuliyet, biliyorum ve hepimiz de bilirsiniz ki, pek ağırdır, içinde yaşadığımız nadirülemsal dakikaların vahametine rağmen bu ağır mesuliyet-i millîyenin altında ancak heyeti muhteremenizin muavenet ve müzaheretinin daima ve daima hak yolundaki mücahedata rağmen, avn-i inayet-i subhaniyeden ümitvar olarak çalışacağım. İnşallah padişah-ı âlempenah efendimiz hazretlerinin sıhhat ve afiyetle ve her türlü kuyudat-ı ecnebiyeden âzade olarak tahtı hümâyunlarında daim kalmasını eltaf-ı ilâhiyeden tazarru eylerim (şiddetli alkışlar).

* * *

BEYPAZARI OLAYLARI HAKKINDA

25 Nisan 1920

Müsaade buyurursanız bu okunan telgrafnamenin¹ geldiği Beypazarı ahvali hakkında bazı malûmat arz edeyim. Bundan takriben dört, beş gün evvel bazı erbabı mefsedetın ahali-i mâsumeyi işgal etmesi neticesi olarak halk toplanmış ve orada bulunan depoyu basarak silâhları almışlar ve tevzi etmişler; bundan fazla olarak telgrafhaneyi basmışlardı ve âdeta bir isyan vaziyetine geçmişlerdi. Vilâyetçe oradaki ulemayı kiram ve kaymakam vesaire telgraf başına çağırılarak kendilerine nasayih-i lâzime icra edilmişti. Bu nasayih neticesi de silâhların iadesi ve müfsitlerin Ankara'ya izamı ve toplanmış olan halkın dağılmasından ibaret idi. Buna cevaben silâhların iade edileceği bildirilmekle beraber diğer hususata cevap verilmemişti. Bir, iki gün böyle geçti. Nihayet oradaki memurin, buraya bir kuvvet izam edilmedikçe vaziyetin tebdil-i mahiyet etmesine imkân yoktur, demişlerdi. Bu talep üzerine Ankara'dan oraya bir müfreze gönderildi. Bu müfrezeye verilen talimat, vilâyetten zaten tebliğ edilmiş olan hususatın temininden ibaretti; yani erbab-ı mefsedetı alıp buraya getirmek, silâhları iade etmek ve diğer mâsum olan halkı irşadedip mahallerine iade eylemektir. Müfreze-i askerîye verilen talimat

dairesinde oraya gider, fakat onlar daima talebolunan hususatı is'af edecekler gibi davranmakla beraber ne silâhlarını iade etmişlerdi ve ne de müfsitleri hükûmete teslim etmişlerdi ve hattâ öyle bir an oldu ki oradaki müfreze-i askerîyenin dahi içine girerek onları dahi ifsadetmek ve onların bile silâhlarını almak teşebbüsünde bulunabilecekleri hissedildi. Bunun üzerine müfreze-i askerîye şehirden hariç bir yerde mevzi almak mecburiyetinde kaldı ve bu vaziyet karşısında yine makam-ı vilâyet taleplerini tekrar etti ve oradaki zevat da neticesi olmyan bir takım cevaplarla vakit geçirmekte devam ettiler. En nihayet giden müfreze kumandanı ve daha evvel icra-yi nasihat için gönderilmiş olan bir takım zevat dediler ki, buraya daha fazla kuvvet gelmedikçe erbab-ı mefsedetın icra-yi mefsedet etmesine mâni olunamayacaktır. İşte bu sebeple oraya yeniden bir kuvvet göndermek mecburiyeti hâsıl oldu. Evvelsi gün miktar-ı kâfi kuvvet sevkolundu. İşte bu kuvvet Ayaşa dün vâsıl olmuştur. Bugün Meclisi âlinize bu telgraf geliyor. Bu telgraf mefadına nazaran bir iki, üç kişiden ibaret olan müfsitler firar etmiştir. Esliha da iade edilmiştir ve başka bir şey yoktur; mealindedir. Filhakika bir miktar eslihayı iade ettiklerini tevsik edecek başka bir vasıtamız da yoktur. Her halde Beypazarı ahalisinin lüzumsuz yere zarara duçar edilmesi hiçbir vakit şayanı arzu olmadığından Meclisi âlinizce muttali olunduktan, bizce de malûm olduktan sonra derhal Ayaş'tan hareket etmiş olan yeni kuvvete yeniden Ayaş'a dönmesini ve orada tevakkuf etmesini emrettik ve oradaki müfreze kumandanına da, Beypazarlıların vermiş olduğu bu teminat hakikat ise, buna emniyet hâsıl olmuşsa derhal geri avdet ediniz emrini verdik. İfsat cereyanı yukarıdan geliyor denildi. Yeknazarda mahallî bir vak'a gibi görülüyor efendim, fakat esasen cereyan yukarıdan geliyor.

Bir mebus — Ayrıca mevsuk mudur.

Haşım Bey (Çorum) — Müsaade buyurur musunuz, bu tariki mefsedete yegâne sebep ne imiş? Mahiyeti hakikiyesi nedir; izah buyurursanız tenevvür etmiş oluruz.

Mustafa Kemal Paşa (devamla) — Dünkü mâruzatımda erbab-ı mefsedetın temin etmek istedikleri menafii bir dereceye kadar işaret etmiştim. Bu cereyan esasen şimali garbiden geliyor, binaenaleyh yukarıdan aşağıya meselâ Düzce, Nallıhan ondan sonra Beypazarı'na gelmiştir. Evvelâ fenalık birinci mevkide oldu. Sonra ikinciye, sonra Beypazarı'na intikal etti ve aşağıdan miktarı kâfi tedip kuvvetleri görününce bu şekil hâsıl olmuş bulunuyordu. Sebeb-i hakikî doğrudan doğruya icadedilmiş, tasni edilmiş yalanlardan ibarettir.

Haşım Bey (Çorum) — Kahrolsun.

Mustafa Kemal Paşa (devamla) — Meselâ: Makam-ı hilâfete karşı hiçbirimizin vârid-i hatırı olamayacak yalanlar, icat ve ihtira ediliyor. Meselâ Bolşevikler geliyor. Köyümüzü, kasabamızı, harabedecek, hepimizi idam edecek, çabuk silâh başına, tabii köylü cahil, bilmez, silâhlarını alıyor ve geliyor. Ne olduğunu anlamadan, karşı karşıya geldiği kimselerle müsademe olduktan ve bir defa kan döküldükten sonra tabiatıyla bir husumet ve bir anlaşamamazlık vücuda geliyor. Her halde efkârın tesemmüattan vikaye edileceğine hiç şüphemiz yoktur. Ve bu sebepledir ki Beypazarı'na karşı yine Meclisi âlinizin lûtufluk muamele etmesini pek muvafık görüyorum. Ancak şunu teklif etmek isterim ki şimdi âza-yi kiramdan, ulema-yi kiramdan üç, beş zat intihap olunsun, bunlar telgraf başına gitsinler, oradaki ulema ve eşrafi da çağırınsınlar. Bu telgrafnamelerinin Meclis huzurunda okunduğunu ve gösterdikleri salâhı halden memnuniyet hâsıl olduğunu bildirsinler ve bittabi yalnız mücrim olup firar edenler mevzuubahis olabilip diğerlerinin iğfal edilerek aynı harekete iştirak etmiş bulduklarından dolayı kendilerini, tensip buyurursanız affetmek de muvafık olabilir¹.

Mustafa Kemal Paşa (Ankara) — İcraatta şiddet, katîyet göstermek hususunda dermeyan edilen nokta-i nazara tamamiyle iştirak ederim. Ancak mevzuubahis olan vaziyet bu derece -bu an için- şiddeti müstelzim olduğu kanaatinde değilim. Bahusus telgraname muhteviyatına nazaran esasen müfsit ve müşevvik olanların firar etmiş oldukları ve bunların elde edilmesi için oradaki ahaliyi tazyik müsmir olamayacağı cihetiyle onlar hakkında yapılacak muameleyi şimdilik mevzuubahis etmiyebiliriz. Ancak o erbab-ı mefsedetın ifsadatına kapılmış olmakla da Beypazarı ahali hakkında bir ceza yapmak varid-i hatırdır. Bu lâzım gelir. İçlerinde erbab-ı mefsedet yaşatmak, onların ifsadatına zemin ihzar etmek, bu da bir kabahattir. Bunu da cezasız bırakmamak lâzımdır. İhtimal ki biraz daha taannüt ve temerrüt etselerdi; ceza tatbik olunurdu. Fakat Meclis-i âlinizin küşadı üzerine Meclise müracaat ve dehalet etmiş olmalarından, bendeniz halkın heyeti umumiyesinin zarardide olmayarak mazhar-ı af olmasını tercih ederim (teşekkür ederiz, pek muvafıktır sesleri, alkışlar). Orada daimî bir hissi tehdit için bir kuvvet bulundurmamak meselesine gelince, vakıa bu da gayri mümkün değildir. Lâkin malûm-u âliniz askerlikte esas olan kaide kuvveti daima toplu olarak elde bulundurmamak ve bir yer tedipedilmek istenildiği vakit,

lüzumu kadar ve belki biraz fazla göndermek suretiyle orayı tedipetmek, yine kuvveti daima kabili istimal bir halde bulundurmaktır. İhtimal Nallıhan, Beypazarı gibi yarın şurada, burada, daha üç beş yerde bir takım tezahürat olabilir. Her birinde ayrı ayrı birer kuvve-i tedibiye, tehdidiye bırakmak prensibini, kaidesini iltizam edecek olursak, o zaman elimizde bulunan ve icabında bütün şiddetimizi tatbika vasıta olacak kuvveti inkısama uğratmış oluruz. Onun için tensip buyursanız oradaki halkın artık bir şey yapmıyacağından, buradan intihap buyuracağınız heyeti muhtereme tamamen emin olduktan sonra, o kuvvetin orada kalmasındansa belki başka bir yerde nafi bir surette istimal edilmesi, ümidederim ki, Meclisi âlinizce de tensip olunacaktır (müzakere kâfi sadaları)¹.

Mustafa Kemal Paşa (Ankara) — Beypazarı'ndan bahsedeceğim efendim, bir heyet telgraf başında Beypazarıyla görüşmek istemişti. Muhabere münkatî olduğundan maalesef görüşmek kabil olmadı. Daha evvel vuku bulmuş olan mâruzâtımda, Beypazarında ufak bir kıta-i askerîyemiz bulunduğunu fakat Beypazarı'ndaki ussatın bu müfrezinin mevcudiyetine rağmen âdeta iğfalkâr bir tarzda hareket ettiği anlaşıldığını ima etmiştim. Ve bunun üzerine idi ki buradan lüzumu kadar kuvvet sevk edilmiş idi. Fakat Meclisi âlinizce muhteviyatına ıttıla hâsıl edilmiş telgrafname üzerine yeni giden kuvveti tevkif etmeği ve orada bulunan kuvvetimizi de çekmeği ve bu suretle talebeyledikleri affı Meclisi âlinizden rica etmeği muvafık görmüştüm. Şimdi okuyacağım telgrafname ile evvelki işaretin hakikate mukarin olmadığı anlaşılacaktır. Yalnız şunu ilâve edeyim ki giden müfrezemiz verilen tevakkuf emrini almıştır. Müfreme kumandanı emri telâkki ettiği zaman yakından istihsâl etmiş olduğu malûmatta, orada başka türlü tedabir-i mütecavizane bulunulduğunu anlamış ve yürüyüşüne devam etmişti. Şimdi Beypazarından şu telgrafi veriyor. Giden kumandan Arif Bey'dir.

TELGRAF

Bugün Beypazarındaki müfreme-i askerîyeye taarruzda bulunmuş olan ve nasayih-i lâzimeye inkıyadetmiyen Beypazarı ve havalisi âsileri, Karahisar alayı ile yapılan müsademede bir saatten ziyade mukavemet edemiyerek ve birçok maktul vererek suret-i kahkariyede inhizama uğrayıp firar etmişlerdir. Ulema ve eşraf ve ahali-i belde müfreme-i mücahidinimizi bayraklarla istikbal ederek kendilerini, birtakım münafık ve müfsitlerin teşvikatına kapılarak silâhli isyan ve şekavete sarılan cühelâ ve eşirranın zulüm ve taarruzlarından tahlis ettiğimizden dolayı sürur ve huburlarını şükran ile beyan ettiler, şehir ussattan tamamen tathir ve işgal edilmiştir. Cenabihak ümmeti islâmı nifak ve dalâlden muhafaza ve maksat ve gayesi vatan ve milletin selâmetine merbut bulunan mücahedat-ı millîyeyi daima muvaffakiyete makrun buyursun amin.

25 nisan 1336

Kuva-yi Tedibiye Kumandanı

Kaymakam Arif

Şayanı teşekkürdür. Bundan sonra Arif Bey'e verilecek talimat müfsitleri ve hamilerini lüzum-u gibi tedipetmek olacaktır.

* * *

TOKAT MİLLETVEKİLİ NAZIM VE

ARKADAŞLARININ VERDİKLERİ TAKRİR HAKKINDA

25 Nisan 1920

Şimdi beyanatta bulunan arkadaşımızın teklifi hakikaten vârid-i hatırdır. Fakat kısa ve amelî olarak ifade etmek isterim ki bunun kabiliyet-i icraiyesi yoktur. Çünkü bu dakikada teraküm etmiş nâmütenahi telgraflar vesaire var. Bunları şimdi ayrılıp başka bir odada gözden geçirmek, bütün icabatını yapmak lâzımdır. Halbuki: intihap edilen divan-ı riyaset heyeti muhteremesi, işte görüyoruz burada meşguldürler ve ayrılamazlar, aynı zamanda her iki nokta-i nazardan buna imkân yoktur. Binaenaleyh, müstacelen, basit ve muvakkat encümen deyiniz, heyeti idare deyiniz, her ne dersiniz deyiniz, içinizden birkaç kişi ayrılınsın ve bütün vatanın her bir köşesinden vuku bulmakta olan müracaatlara verilecek cevaplar tevakkuf halindedir, bunları çıkarsın ve icapedenleri heyeti umumiyyeye arz etsin, mukarrerat-ı asliye ve esasıyeyi buradan istihsâl etsin ve teferruata ait olan şeyleri de yapıversin ve bu suretle makine durmuş olmasın ve sonra Vekiller Heyeti, İcra Heyeti, buna verilecek şekil, bendeniz de Celâlettin Arif Bey'in fikrindeyim, daha amik bir surette tetkik olunmalı ve oraya

intihap olunacak zevat temasla kendileri anlaşabilirler. Bunun için zaman bırakılabilir. Fakat beklemeğe müsait olmıyan bir şey varsa derhal müterakim olan mevaddı tetkik edecek muvakkat bir heyetin intihabıdır.

* * *

MİRALAY İSMET BEYİN ERKÂNI HARBİYE-İ UMUMİYE REİSLİĞİ GÖREVİNİ YAPMAK ÜZERE İCRA HEYETİ ARASINDA ÇALIŞMASI HAKKINDA

25 Nisan 1920

İsmet Bey'in filhakika fiilen ifa ettiği vazife bütün harekât-ı askerîyeyi takipten ibarettir. Bu nokta-i nazardan vazifesi Erkânı Harbiye-i Umumiye Riyasetidir. Ancak Meclisi âlinizce bu husus malûm olmamış ve tasvib-i âlinize iktiran etmemiştir. Bunun için bugünkü vazifesi hususiyet dairesinde kalır. Eğer heyeti âliyeniz tensip buyurur da kendisini bu vazifeden dolayı mesul tanırırsanız o zaman bu zevat meyanında bulunur ve onlarla beraber çalışabilir (kabul, kabul sadaları). O halde İsmet Bey'in Erkânı Harbiye-i Umumiye Riyaseti vazifesini ifa etmek üzere bu icra heyeti meyanında çalışmasını tensip ederseniz reye koyunuz (kabul, kabul sadaları).

* * *

ŞİLE'NİN İNGİLİZLER TARAFINDAN İŞGAL EDİLDİĞİNE DAİR GELEN TELGRAFLAR HAKKINDA

25 Nisan 1920

Müsaadenizle efendim, bu malûmatı iyice tenvir için bazı izahat vereyim :

Malûm-u âlileri bizim Düzce'de, Hendek'te ve Adapazarında ufak, tefek bazı kıtaatımız vardı. O havali denilebilir ki öteden beri birçok ifsadata mâruz kaldığı için daima menfi hareketi iltizam etmişler idi. Son günlerde İngilizlerin bütün vesaitle bunları takviye ve teşvik ederek harekete geçirdikleri malûmunuz oldu. Bittabi bu harekete geçenlerin kendileri bile İngilizler tarafından tahrik edildiklerinin fariki değildiler. Çünkü arada vesat edenler yine bizim kıyafet-i askerîyemizdeki insanlardı. Bir şuriş çıkardılar, Adapazarı ahali ilk gaflet-i mütaakıp bizimle vukubulan temaslarında hakikati idrak ettiler ve derhal sükûnete geçtiler. Fakat bu dalga Hendek ve Düzce'de temadî etti. Bu defa Adapazarı ahali, eşrafi ussata bir heyeti nasıha göndermek istediler, ileri gelenlerden üç zat maiyetlerine birkaç arkadaş alarak hareket etmişler, ussata takarrübettikleri zaman ussat, kendilerinden maiyetlerini bırakarak münferiden gelip görüşmelerini temenni ettiler. Giden heyeti nasıha bu talebi hüsnü telâkki etti ve maiyetlerini terkederek gittiler. İlk temas eder etmez ussat bunları şehidetti. İşte bunun üzerine şühedaya mensup olanlarla yani Adapazarlılarla Hendek ve Düzcüliler arasında müsademat başlamıştır. Çünkü ussat aynı zamanda Adapazarı'na da girmek istiyorlardı. Diğer taraftan İngilizler az çok teşvikatın semere verir gibi olduğunu görmüş olacaktı ki, bunları yakından takviye etmek için Şile'ye bir miktar asker çıkarmış oluyorlar. Bizim de orada mevcudiyetinden bahsettiğim askerlerimiz hakkında telgraf hututunun münkatî olması hasebiyle henüz sahih malûmat alamadık.

Sırrı Bey (İzmit) — Hendek hangi taraftadır Paşa Hazretleri?

Mustafa Kemal Paşa (devamla) — Hendek Adapazarı tarafında Düzce'ye mütemayildir. Ve bu ussat Hendek'i yağma etmişlerdi ve ettikten sonra gitmişlerdi. Ussat doğrudan doğruya Düzce'den giden ussattır.

Haşim Bey (Çorum) — Bunlar Türk veya İngiliz askeri midir?

Mustafa Kemal Paşa (devamla) — Yalnız İngiliz askeridir. Bunların iki gemisi varmış, birisini oraya koymuşlar, diğerini de o sevahilde belki daha şarkta bir noktaya çıkaracaklardır.

* * *

GENEL KURMAY BAŞKANININ DA BAKANLAR KURULUNDA BULUNMASI HAKKINDA

1 Mayıs 1920

Erkânı Harbiye-i Umumiye Riyaseti makamıyla Müdafaa-i Milliye Vekâleti hakkında birkaç söz söyleyeceğim efendim: Burada Müdafaa-i Milliye doğrudan doğruya Harbiye Nezareti mukabili istimal edilmiş bir tâbirdir. Malûm-u âliniz Harbiye Nezaretinin iştilal ettiği vezaif, ordunun işesi, ilbas ve teçhizi gibi hususattır. Vezaifinde emr-ü kumanda dâhil değildir. Bizim memleketimizde öteden beri Harbiye Nazırları harekât-ı harbiyeyi ve kumandayı dahi uhdelerinde bulundurmaktan zevk alırdı. Onun için memleketimizde müstakil Erkânı Harbiye Riyaseti yoktur. Doğrudan doğruya Harbiye Nazırının arzusu dâhilinde hareket eder bir Erkânı Harbiye Reisi vardı. Tabîî Harbiye Nezaretine, Harbiye Nazırına merbut olan bir Erkânı Harbiye-i Umumiye Reisinin mesuliyeti de Harbiye Nazırı olan zata münhasırdır. Bazan bu iki makam bir şahısta birleşmiştir. Enver Paşa'da olduğu gibi. Fakat kaideten hiçbir vakit harbiye umuriyle Erkânı Harbiye-i Umumiye birleştirmek muvafık değildir ve garp memleketlerinde ve her yerde daima Erkânı Harbiye-i Umumiye Riyaseti müstakil bırakılmıştır. Çünkü Erkânı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'nin vazifesi ordunun teşkilini, tensikını, fennî olarak düşünmek ve memleketin esbab-ı müdafaaasını nazarı dikkate almak ve bunlarla iştilal etmektir. Harbiye Nezareti umuriyle kendi vezaifi arasında gayet büyük bir fark vardır. Harbiye Nezareti, Erkânı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'nin tensipettiği yahut onun plânına göre teşkil ve tensik edilen bir orduyu işe eder, ilbas eder vesaire. Fakat Erkânı Harbiye-i Umumiye Reisi nasıl harb edecek, vatani nasıl müdafaa edecek ve nasıl hazırlanmak lâzım geldiğini düşünür ve onunla iştilal eder ve böyle bir Erkânı Harbiye-i Umumiye Reisi doğrudan doğruya imparatora, padişaha merbut olur. Bizim ise bugün idare-i memleket için vaz'ettiğimiz ve cümlelizce kabul edilmiş esasatta bu gibi şeyler yoktur. Yalnız Büyük Millet Meclisi vardır. Bu itibarla Erkânı Harbiye-i Umumiye Riyaseti müstakildir ve bütün ef'al ve harekâtından Millet Meclisine karşı mesuldür. Zaten bir mesul Erkânıharb Reisi, heyeti âliyeniz tarafından intihapedilmiş idi. Yalnız bir nokta vârid-i hâtırdır ki: Daha demin mevaddı kanuniye okunurken beyan-ı mütalâa eden Bey biraderimizin mütalâası vardır. Erkânı Harbiye-i Umumiye Reisi sırf hususat-ı askerîye ile iştilal eder ve böyle bir zatın siyaset mesailinde zimethal olması kendisinin kabine ile beraber icabında düşmesini icabeder. Onun için Erkânı Harbiye-i Umumiye Reisi daima bitaraf kalmalı, sırf tensikat ile, teşkilât-ı askerîye ile ve esbab-ı müdafaa-i memleket ile meşgul bulunmalıdır. Bu gayet kuvvetli bir mütalâadır. Fakat her halde teşkilât-ı askerîye; vatanımızın esbab-ı müdafaaası ve muhtelif cepelerde icra edilecek harekât-ı askerîye ve siyaseti dâhiliye ve hariciye ile yakından alâkadar bulunuyor ve bu mesailde Erkânı Harbiye-i Umumiye Reisi'nin mütalâası bulunmak ve diğer haiz-i mesuliyet olan zevatın nokta-i nazarlarına yakından vâkıf olmak için onlarla bir arada çalışmak ve bir mesele hakkında Erkânı Harbiye-i Umumiye Reisi'nin rey ve mütalâası da bulunmak üzere, diğer haiz-i mesuliyet olan zevat gibi, İcra Vekilleri meyanında ifa-yi hizmet etmesi arz ve teklif edilmişti. Şu mütalâatımla şunu temhidetmek istiyorum ki, Müdafaa-i Milliyeyi deruhde edecek zevat emr-ü kumandayı deruhde etmiyeceği içindir ki, Erkânı Harbiye-i Umumiye Reisi'nin diğerleri meyanında bulunarak bu suretle emir ve kumandanın yine heyeti âliyeniz üzerinde kalması daha muvafıktır. Yani şu Büyük Millet Meclisi'nin elinde durması daha muvafıktır. İşte emir ve kumanda Büyük Millet Meclisi'nin elinde bulununca, buna mütalâa olan vezaifi ifa etmek için emir ve kumandayı deruhde etmesi lâzım gelir. Emr-ü kumanda Büyük Millet Meclisi'nin elinde bulunmak suretiyle ifa-yi vazife eder. Binaenaleyh, ikisini bir zatın üzerinde cemetmek doğru değildir. Vazifeleri başka başkadır ve bu zat da müstakildir ve heyeti âliyenize karşı mesuldür. Büyük Millet Meclisi'ne karşı mesul bir Erkânı Harbiye-i Umumiye Reisi ifa-yı vazife eder ve siyaseten düşmesi meselesi de haiz-i ehemmiyet değildir. Çünkü diğer vekillerin ayrı ayrı heyeti âliyeniz tarafından intihap olunması teklif edilmiştir. Diğer İcra Vekilleri'nin vezaifi ile vazifesinin yakından alâkadar olmasına ve diğer vekiller gibi heyeti umumiye tarafından tâyin edilmiş bulunmasına binaen diğerlerinin düşmeleri için nazarı dikkate alınacak esbabın bunun üzerinde dahi bulunmasında hiçbir beis yoktur. Bilâkis daha kuvvetli olur.

* * *

TÜRK MİLLETİNİ TEŞKİL EDEN MÜSLÜMAN

ÖĞELER HAKKINDA

1 Mayıs 1920

Efendiler, meselenin bir daha tekerrür etmemesi ricasiyle bir iki noktayı arz etmek isterim : Burada maksut olan ve Meclisi âlinizi teşkil eden zevat yalnız Türk değildir, yalnız Çerkeş değildir, yalnız Kürt değildir, yalnız

Lâz değildir. Fakat hepsinden mürekkep anasır-ı islâmiyedir, samimî bir mecmuadır. Binaenaleyh bu heyeti âliyenin temsil ettiği, hukukunu, hayatını, şeref ve şanını kurtarmak için azmettiğimiz emeller, yalnız bir unsur-u islâma münhasır değildir. Anasır-ı İslâmiyeden mürekkep bir kütleyle aittir. Bunun böyle olduğunu hepimiz biliriz. Hep kabul ettiğimiz esaslardan birisi ve belki birincisi olan, hudut meselesi tâyin ve tesbit edilirken, hudud-u millîmiz İskenderun'un cenubundan geçer, şarka doğru uzanarak Musul'u, Süleymaniye'yi, Kerkük'ü ihtiva eder. İşte hudud-u millîmiz budur dedik! Halbuki Kerkük şimalinde Türk olduğu gibi Kürt de vardır. Biz onları tefrik etmedik. Binaenaleyh muhafaza ve müdafaasıyla iştilal ettiğiniz millet bittabi bir unsurdan ibaret değildir. Muhtelif anasır-ı İslâmiyeden mürekkeptir. Bu mecmuayı teşkil eden her bir unsuru islâm, bizim kardeşimiz ve menafîi tamamıyla müşterek olan vatandaşımızdır ve yine kabul ettiğimiz esasatın ilk satırlarında bu muhtelif anasır-ı islâmiye ki: Vatandaşlıklar, yekdiğerine karşı hürmet-i müteakabile ile riayetkârdırlar ve yekdiğerinin her türlü hukukuna, ırkî, içtimaî, coğrafi hukukuna daima riayetkâr olduğunu tekrar ve teyidettik ve cümlemiz bugün samimiyetle kabul ettik. Binaenaleyh menafîimiz müşterektir. Tahlisine azmettiğimiz vahdet, yalnız Türk, yalnız Çerkeş değil hepsinden memzuç bir unsur-u islâmıdır. Bunun böyle telâkkisini ve sui tefehhümata meydan verilmemesini rica ediyorum (alkışlar).

* * *

ADAPAZARI, DÜZCE VE BOLU TARAFLARINDAKİ OLAYLAR HAKKINDA

24 Mayıs 1920

Bu takrir muhteviyatındaki¹ hususata dair izahat verilmek üzere bir celse-i hafiyeye akdi teklif buyuruluyor, tensip buyurursanız bundan sonraki içtimada izah-ı kâfiye verilebilir. Bunu Heyeti İcraiyyeye havale ediyorsunuz değil mi? Bu takririn bazı noktalarına cevap olmak üzere bir telgrafi okuyacağım. Fuat Paşa Hazretlerinden alıyoruz. Dün geceki tarihle.

Geyve istasyonu,

Dakika tehiri mucibi mesuliyettir.

23, 24 Mayıs 1336

Erkâmı Harbiye-i Umumiye Riyasetine :

1 - Bugün zevalde Adapazarı ve Sapanca istikametlerine başlayan taarruzumuz biavnihitaalâ kısa bir zamanda muvaffakiyat ile neticelenmiş, kısmı küllisi kuva-yi inzibatiyyeye mensup efradı teşkil eden toplu ussat kâmilan dağılmış, üç zabıt ve bir miktar esir alınmış, dört topla dört makineli tüfek külliyetli malzeme iğtinam edilmiş, Adapazarı ve Sapanca işgal ve memurin-i mülkiye ikame edilerek icraata başlanmıştır. Maahaza bu erkam kuva-yi tedibiye kumandanlığından telefonla Adapazarından şimdi verildiği için mekadiri hakikiyelerini ve ussat grubunun nerelerde bulunduğunu ancak yarın tesbit ve arz etmek kabil olacaktır. Bundan başka Sakarya tarafından ve Sapanca istikametinde ileri hareketimize silâhla mümanaat etmek isteyen köyler yakılmış, silâhları alınmıştır. Bu tedabire yarın dahi devam olunacaktır. Adapazarı şarkılıdaki Sakarya köprüleri tahtı işgalimizdedir. Adapazarıyla muhaberemiz vardır. Sapanca ile muhaberemiz açılmamıştır.

Etem Bey kuva-yi tedibiyesiyle, Sapanca'yı işgal eden ve boğaz şimalinde ihtiyaten bulundurulmuş kıtaat-ı nizamiye yarın buldukları mahallerde istirahat edecek ve inzibatla meşgul olacaklardır. Etem Bey, kuvvetlerinin 26 mayıs sabahı tekrar harekete hazır bulunduğunu bildirmiştir.

K. 20 K.

Fuat

Efendim malûm-u âlileriniz geçen gün vermiş olduğum izahatta ussatın Geyve boğazının şarkındaki taarruzlarının defolduğundan bahs olunmuş idi. Fakat burada mâruzatta bulduktan sonra Fuat Paşadan tekrar aldığım yeni malûmatta ussat Geyve'nin garbında da taarruza geçmiştir. Hattâ oradan bir çevirme yaparak Geyve istasyonuna kadar takarrübetmişlerdir. Geyve'ye tahsis olunan kuvvetlerimizin vürudundan evvel orada bulunan kuvvetlerimiz ussatı püskürtmüşlerdir. Oraya tahsis olunan kuvvetler geldi ve ertesi gün taarruza geçti. Bu telgraf 23'te akşama kadar istihsâl olunmuş muvaffakiyatın neticesini göstermektedir. Tafsilât bu gece alınabilecek.

Aynı zamanda biliyorsunuz ki, Düzce istikametinde harekâtımız vardı. Ona dair bazı malûmat vardır. Birçok telgrafların hulâsasını gösterebilir iki telgraf vardır. Malûm-u âliniz mebus arkadaşlarımız vardı, Hüsrev Bey ve Osman Bey, onları esir etmişlerdi. Bu grupta muvaffakiyat görülmüş olacak ki, bunları bize elçi olarak gönderiyorlar ve Hüsrev Bey'in böyle bir telgrafı vardır. Mudurnu'dan gelmiştir:

Mudurnu 23. V. 1336

Büyük Millet Meclisi Riyasetine :

Adapazarı, Düzce ve Bolu mukabil harekâtını idare eden rüesa-yı Çerakise Osmanlı müslümanlığının esaret ve felâketini bugünkü sulh karşısında ikinci derecede bazı eşhasın, yanlış hareketleri ve esbabı saire yüzünden tahassül eden vak'ai âhire-i müteessifeyi selâmeti milk ve millete tamamen muzır görüyorlar ve tarihî millîmizin kaydetmediği bu elîm zamanda beynelislâm münazaat ve müsadematı terk ile sevgili vatanımız için yekvücut bir halde haricî tehlike ve taarruzlara göğüs vermeğe hazırlanmayı her müslüman için farzıyın telâkki eyliyorlar. Böyle pek mukaddes ve mübeccel bir tavassuta âcizleri ile refikim Lâsıztan Mebusu Osman Beyi tâyin eyledikleri mâruzdur.

Trabzon Mebusu

Hüsrev

Efendim, bu müracaat öyle bir zamanda vaki oluyor ki, Mudurnu'ya Düzce ve Bolu havalisinden toplanabilen tekmil usat toplanmış ve taarruz etmiş ve bu taarruz bertaraf edildikten sonra orada tecemmüü ikmal eden kuvvetlerimiz şimalde harekât-ı taarruziyeye geçmişlerdir ve bu hareketlerinde (Ayaz) silsilesini alıp kemali süratle ilerliyorlardı. Öyle bir zamanda, tam Adapazarı'na, Sapanca'ya, Geyve kuvvetlerimizin muvaffakiyetle taarruzlarının ilerlediği bir zamanda vuku buluyor. Maamafih bu müracaat yine hüsnü kabule mazhar olmuştur efendim. Mudurnu'da umum kumandayı idare eden Miralay Refet Beyefendi bizzat ileri giderek orada Safer Bey ve sair rüesayı nezdine celbetti. Onlar da geldiler. Onlara ilk verdiği emir derhal ussat dağılacaktır ve bittabi kuvvetlerimiz asayiş iade etmek için plânı dairesinde harekâta devam edecek ve onlar da her şeyi kabul edeceklerini söylediler. Bu harekât devam ediyor ve bittabi Hüsrev Bey, Osman Bey ve şimdiye kadar iğfal ederek tevkif ettikleri zâbitan ve bazı efradımız gelmektedirler ve bazı ufak müfrezelerimizden aldıkları mitralyöz vesair eslihayı iade ediyorlar. Yani bütün mânasiyle arzı istiman ediyorlar. Adapazarında mağlûp ussatı doğrudan doğruya Anzavur idare ediyormuş. Demek ki, bu Safer Bey daha akıllı hareket etmiştir. Son dakikaya intizar etmeksizin bu suretle müracaat etti. Bu harekât hakkında alacağımız mufassal malûmatı da ayrıca yine daha bazı mütalâat ile bundan sonraki celsede arz edeceğim efendim.

* * *

İÇ VE DIŞ SİYASET HAKKINDA

7 Haziran 1920

Efendim, birkaç gün bayram münasebetiyle görüşemeyeceğiz. Bu münasebetle vaziyet-i umumiye hakkındaki malûmatı gayet kısa olarak arz etmeği münasip gördüm. Malûm-u âliniz, bir Düzce, Hendek ve havalisi vak'ası vardı efendim, birçok safahat geçirdi. Şimdi arz edeceğim son safhasıdır. Hendek, Adapazarı, Düzce, Bolu, Gerede ve bunu tahdideden bütün sahil ve sahile kadar olan mıntakada malûmunuz olan harekât-ı fesadiye kâmilin imha ve itfâ edilmiştir. Ve düşmanlarımızın alet-i icraiyesi olan tekmil rüesa-yi şekavet, tekmil rüesa-yi cinayet ahkâm-ı kanuniye dairesinde tecziye edilmişlerdir. Suret-i teczive hakkında bütün vesaik ile Meclisi âliniz zamanında tenvir edilecektir. Orada bulunan kuvvetlerimiz, takibat ve tedibat ile meşgul olan kuvvetlerimiz, bugün hemen kâmilin serbest bir haldedirler. Artık onları istediğimiz gibi düşmanlara karşı istimal edebilecek bir haldeyiz. Diğer taraftan Sivas şimalinde Yenihan'da ve Tokat havalisinde de bazı şayanı memnuniyet olmıyan ahval tahaddüs etmiş idi. Bu ahval, bu hâdisatın dahi bugünkü şekli, efendim, Tokat havalisinde ifsat edilmiş olan mâsum halk derhal hakikati anlamış ve orada ittihaz-ı tedabir ile meşgul olan rüesa-yi memurin-i mülkiyemize arz-ı dehalet etmişlerdir ve af talebetmişlerdir. Heyeti icraiye de, heyeti âliniz namına, bu masum insanları, iğfal edilmiş olanları atfetmiştir efendim. Bunlar atfedildikten sonra herkes işiyle gücüyle iştigale başlamıştır. Akdağ ve Zile arasındaki parçada, o müselle içinde de ufak tefek şakavet yapmaya cüret gösterenler oldu efendim. Fakat bu saydığım yine üç noktadan bu mıntakaya karşı ittihaz edilen tedabir neticesinde ussut kâmilin dağılmış ve

iltica vaziyetine gelmiştir. Bütün bu harekâtın içinde yalnız iki kişi ortada kalmıştır. Birisi şaki Mustafa demekle mâruf diğeri de Nâzım namındaki iki şakiyi henüz affetmedik ve affetmek için de niyetimiz yoktur (gülmeler). Kilikya vaziyeti efendim, yani Adana havalisi ve Antep havalisi vaziyeti şayanı memnuniyettir. Pozantı'nın tarafımızdan işgal edildiğini ve orada beş yüz elli nefer ve dokuz kadar zabıt Fransız olmak üzere esir edildiğini işitmişsiniz. Efendim, bundan sonra (Sis) Fransızlar tarafından doğrudan doğruya tahliye edildi. Bu mıntakada tamamen tahliye devam etmektedir ve Antep şehri de Fransız kıtaatı tarafından tahliye edilmiştir ve oraya gelmiş olan mühimce bir Fransız kuvveti Kilis'e gitmiştir. Yalnız orada Kolejde ufak bir müfreze, yirmi, otuz kişi kadar bir kuvvetleri vardır. Fakat onların da diğer bütün Fransız kuvvetleriyle beraber bütün Kilikya'dan ve bütün hudud-u millimizden çekilmesi esbabına tevessül edilmiştir.

Trakya'da, efendim, malûm-u âliniz Fransızlar Trakya'yı ve İtilâf Devletleri bizim Trakyamızı ve Garbî Trakya'yı Yunanlılara bahsetmişlerdir. Yunan kıtaatı kısmen orada bulunuyordu. Oradaki kıtaatını takviyeye başladı. Onun üzerine Garbî Trakya'da müstakillen teşekkül etmiş olan Hükûmet-i İslâmiye derhal şehirleri terkederek Yunan kıtaatına karşı muhasım bir vaziyet almıştır ve ahali-i islâmiye kuvvetleriyle beraber Bulgarlar da bu mıntaka ile fevkalâde alâkadar oldukları için Yunanlılara karşı müştereken müsademata, muhasemata başlamışlardır (Allah muvaffak etsin sadaları). Binaenaleyh Şarkî Trakya'yı yani Edirne havalisini işgale teşebbüs etmiş bulunan Yunan kıtaatı henüz hududumuz dâhiline girmemiştir. Orada bulunan kıtaat-ı askerîyemizin kâffesi bütün mânasiyle seferberliğini yapmış ve gelecek olan düşmanı silâhla karşılamağa müheyya bulunmuştur.

Efendim, İzmir cephesinin heyeti umumiyesinde fevkalâde bir tebeddül yoktur. Yalnız ufak tefek keşif kuvvetleri müsadematı vardır. Ancak havadis kabîlinden olmak üzere Akhisar'a Yunanlıların bir taarruz teşebbüsünde olduklarını bazı menabiden işitiyoruz. Böyle bir taarruz için öteden beri çalıştıklarını söyleyenler var. Biz bunu ihtimal dâhilinde görüyoruz ve buna karşı da tedabir-i kâfiye alınmıştır. Efendim, böyle bir düşman taarruzuna karşı kullanacak kuvvetlerimiz vardır ve tezyid olunmuştur.

Efendiler; hudud-u millimiz dâhilinde bulunan ve fakat mütareke ahkâmına tevfikân kuva-yi askerîyemizin tahliye etmiş bulunduğu elviye-i selâsenin icabında tekrar işgali için heyeti âliyeniz Heyeti İcraiyyeye salâhiyet vermişti. Fakat bu salâhiyetin zaman-ı takdirini Heyeti İcraiyyeye terk buyurmuşunuz. Belki mesmu-u âlileri olmaktadır efendim.

Ermeniler eski hududun ilerisinde bulunan ahali-i İslâmiyeye fevkalâde zulüm ve itisaf yapmakta ve katliâm icra eylemektedir ve pek çok islâmlar, pek sefil ve perişan, şayan-ı merhamet bir halde bize iltica etmekte, muhaceret etmektedirler. Binaenaleyh Heyeti İcraiyyeye vermiş olduğunuz salâhiyetin tatbikına lüzum ve mecburiyet hâsıl olacağını zannetmekteyiz. Heyeti âliyenize şimdiden berayi malûmat arz ediyorum. Vaziyet-i umumiye-i dâhiliyemizde şayanı arz başka bir şey yoktur. Her tarafta kemali sükûn ve asayişle ahali işleriyle meşgul olmaktadır. Vaziyet-i hariciyemiz pek iyi bir şekildedir efendim. Şayanı memnuniyet bir vaziyettedir. İnşallah yakında netayic-i maddiye istihsâl ederiz efendim (alkışlar).

* * *

BAKANLARA VE RESMÎ MAKAMLARA GÖNDERİLECEK YAZILARIN SANSÜRDEN GEÇİRİLMESİ HAKKINDAKİ TAKRİR MÜNASEBETİYLE

4 Temmuz 1920

Efendiler: Bendeniz meselenin halline medar olmak için ikiye ayırmak istiyorum. Evvelen sansör vaz'ı lâzım mıdır? değil midir? İdamesi lâzım mıdır? değil midir; ikincisi, bu lüzuma kanaat-i umumiye hâsıl olursa Mebusan-ı kiramın bundan istisnası muvafık olur mu? Olmaz mı ? Bir defa sansör, yalnız erbab-ı, mefseleti kastederek, fesadı men için vaz' edilmiş bir şey değildir. Memleketimizin ahvali dâhiliyesini nazarı dikkate alacak olursanız, tamamen hüsn-ü niyete makrun olmak üzere, bazı yerlerdeki malûmatı, havadis diğeri yerlere nakletmek dahi muzır olabilir. Meselâ Düzce'de isyan varken Yozgat havalisinde de hafî olarak bir takım erbab-ı

mefsedet çalışmakta idi. Bu müfsitler Düzce'deki vakayie velev havadis kabilinden olsun serî bir surette vâkıf olabilselerdi, Düzce isyanının vukuu sırasında Yozgat isyanı da vâki olurdu. Binaenaleyh bazan bir tarafın malûmatını diğer tarafa isâlde de teahhuratı icabedecek esbab-ı katiye olabilir. Bundan dolayı dâhilen sansör vaz'ına Heyeti İcraiye lüzum görmüş ve bunu vaz'etmiştir. Bu lüzuma kani olduktan sonra âza-yi kiramın bundan istisnası meselesi de nazarı dikkate alınmıştır. Bittabi hiç biribirimizden şüphe etmiş değiliz. Böyle bir şüphe ve tereddüt bizden uzak olsun. Yalnız Mebusan-ı kiramın bu kaide-i umumiyyeden istisna edilmemesinin bir sebebi var. O da sansörü vaz'eden vakaa Heyeti İcraiye idi, malûm-u âliniz Heyeti İcraiye, heyeti umumiyyemiz namına ifa-yi vazife etmektedir. Binaenaleyh sansörü vaz'eden heyeti âliyeniz, kendisini bu kaideden istisna etmek isterse ve bunu izzettinefis meselesi ve itimat meselesi olarak telâkki ederse o zaman bütün rüesa-yı memurin-i mülkiye, valiler mutasarrıflar, kaymakamlar hepsi şayanı itimat insanlardır ve bütün memurlar ve bütün kumandanlar ve zabitan şayanı itimat insanlardır. Bunlara diyeceğiz ki, biz şayanı itimadız, fakat bizden başka herkes şüphe edilecek insanlardır. Tabii böyle bir şey diyemeyeceğiz. Binaenaleyh bu gibi şeyleri söyletmemek için, hiçbir kimsenin böyle itirazına mahal bırakmamak için, kendimizi de bu istisnadan hariç tutmayı muvafık bulmamış idik. Eğer Mebusanı kiram, rüesa-yı memurin vesaireyi şayanı itimat bulup ondan gayrisine sansörü tatbik etmek isterlerse ondan gayri ne kalır? Efrad-ı millet, kütle-i asliye-i millet, demek ki kendilerine vekâlet ettiğimiz millet şayanı itimat değildir. Böyle bir şey olamaz. Meseleyi izzettinefis meselesi yapmak doğru değildir. Sansörü idame etmek lüzumuna kail iseniz, kendimizi istisna etmemeliyiz. Yalnız sansörün vaz'ından dolayı bazı mehaziri bertaraf edecek tedabir almalıdır. Arkadaşımız buyurdular ki Konya'da şu kadar bin mektubun postahannede teraküm ettiğini görüyoruz. İşte takip edeceğimiz nokta budur. Sansör memuru vazifesini hüsn-ü ifa etmemiş, neden o kadar mektubu teraküm ettirmiş ve mahalline isâl etmemiştir? Bu noktayı tahkik edebiliriz. Diğer bir nokta dahi mevzubahis olabilir: Mebusanı kiramın mektuplarını sansör etmek mutlaka falan ve filân Efendiye muhavvel bir vazife olması şart değildir.

İçinizden de birkaç kişi intihap olunur. Onlar vasıtasıyla bu iş daha serî bir surette yapılabilir. Bunlar teferruattan ibarettir (doğru, doğru sadaları). Sansörün muhafazası henüz lâzımdır kanaatindeyim. Bu kabul edildikten sonra heyeti umumiyyemize müsavi olarak tatbik edilmelidir. Sonra tesrii muamelât için tedabir düşünelim (alkışlar, kâfi kâfi sadaları).

Bir mebus — Mahalli memurinden şikâyatı havi mektupları kim saner edecek? Bunu mevzuubuhis ediniz, onu da düşünün. Memleketimizde memurinin suîsmalinden ne suretle haberdar olacağız?

Mustafa Kemal Paşa — Hakkında şikâyet edilmesi lâzım gelen memurların, sansör şikâyetine mâni oluyorsa buna da ayrıca bir tedbir düşünelim.

* * *

ERKÂNI HARBİYE-İ UMUMİYE REİSİ İSMET BEYİN UMUMÎ VAZİYET HAKKINDAKİ DEMECİ MÜNASEBETİYLE

8 Temmuz 1920

Sırrı Bey, takip edilen gayedeki muvaffakiyete ait salâbet ve imanımızı ifade için bir tâbir kullandılar. Buyurdular ki bugün memleketimizin meşgul olan aksamı heyeti umumiyesine nispeten ellide biri kadar olamaz. Binaenaleyh bu kısmın düşman elinde bulunmuş olması heyeti umumiyenin gayesinden sarfı nazar etmiş olmasını hiçbir vakitte iktiza ettiremez. Ben Sırrı Bey'in ifadesinden bu mânayı çıkardım. Şimdi beyanat ve mütalâatta bulunan bir arkadaşımız da, memleket işgal olunduktan, tahripedildikten sonra artık yapılacak başka bir şey kalır mı, gibi gayet zayıf bir mütalâada bulundular ve kendilerinin müsaadeleriyle buna zayıf diyorum. Bir defa bu mütalâa hakikat-i meseleyi ifade eder bir mütalâa değildir. Efendiler; biz bir maksat takip ediyoruz. Bu maksadımız öteden beri muhtelif vesilelerle ifade edilmiştir. Ben şimdi de onu tekrar diyorum : Millet, devletin istiklâlini muhafaza etmek. Bunun içinde namus ve şeref tamamen mündemiç olacaktır. Müstakil olarak milletimizin muayyen hudutlar dahilindeki tamamîyetini muhafaza etmektir. Bunun için muharebe ediyoruz. Efendiler; memleketimizin ellide biri değil, heyeti umumiyesi tahrip edilse, heyeti umumiyesi ateşler içinde bırakılsa, biz bu toprakların üstünde bir tepeye çıkacağız ve oradan müdafaa ile meşgul olacağız (gayet şiddetli alkışlar). Binaenaleyh iki karış yer işgal edilmiş, üç beş köy tahrip edilmiş diye burada feryada lüzum yoktur

(alkışlar). Ben size açık söyleyeyim; Efendiler bazı yerler işgal edilmiştir ve bunun üç misli daha işgal olunabilir. Fakat bu işgal hiçbir vakitte bizim imanımızı sarsmayacaktır (alkışlar). Efendiler, maksadımız müdafaa için yapılan harekât-ı askerîyedir ve burada Erkânı Harbiye Reisi'nin size verdiği malûmat harekât-ı askerîyenin fen dairesinde sevk ve idaresinden ibarettir. Asker olanlar pekâlâ bilirler ki kuvvet, hedef-i asliyi teşkil eder. Müdafaaaya memur olan kuvvet, hedef-i asli ile işgal eder. Mevaki hiçbir vakit mevzuubahis değildir. Bu nazariyat belki eski askerlerin kafasında yaşar. Bir mevki muhafaza etmeğe çalışan bir ordu, bir kuvvet mahkûmdur. Fakat bu suretle mahkûm-u akamet, mahkûm-u esaret olan, mahkûm-u mağlûbiyet olan binnetice o mevki de muhafaza ve müdafaa edemez. Halbuki; bizce mevzuubahis olan binnetice maksada vusuldür. Binaenaleyh kuva-yi daimemizden âzami derecede istifade edebilmek için bugün ve belki yarın için elimizde bulunan kuvvetleri idareli istihdam etmek mecburiyetinde kalacağız. Kuvvetlerimizi faik düşman kuvveti, faik düşman vesaiti karşısında izmihlâle duçar etmekten ise daima elimizde onu düşmana faik bir hale getirecek güne kadar hüsn-ü muhafaza etmeğe mecburuz. Binaenaleyh bu halin hiçbir vakit bizde nevidi tevlihetmeyeceği kanaatindeyim (alkışlar). Efendiler; bugün ilerliyen veyahut bir dereceye kadar ilerlemiş olan düşmana karşı ittihaz edilen tedabiri hafî celselerde diğer arkadaşlarımızla beraber izah etmiş idim. Burada ona dair bir şey söylemeyeceğim. Fakat düşmanla yakın bir temasta bulunan Bursa mevzuubahis oldu ve bir arkadaşımız demiş idi ki; Bursa sukut etse de ehemmiyeti yoktur. Fakat bu sukut ne demektir? Bir yer sukut eder. Ne vakit ? Eğer bir kale gibi müdafaa olunursa, eğer bir yerin etrafında mevcut kuvvet vesait-i harbiyesiyle nihayete kadar mukabele eder de düşman o kuva-yi müdafaaayı zir-ü zeber eder ve o mevkie gelirse o mevki sukut eder. Fakat bugün Bursa'nın böyle bir vaziyette olduğunu zannetmiyorum. Yani orada mevcut olan bizim kuvvetlerimiz doğrudan doğruya Bursa şehrini bir mevki müstahkem gibi müdafaa etmekte değildir. Belki Bursa'dan uzak ve hariçte açık sahra muharebesi yapmaktadır. Binaenaleyh o kuvvetler Bursa şehrine merbut değildir. Karşısında bulunan düşman kuvvetleriyle ancak hesap görmek mecburiyetindedir. Binaenaleyh caiz ki, bu temasta ve bu muharebede Bursa'yı müsamaha edebilir. Tarihte bunun birçok emsali görülmüştür. Bursamız gibi tarihî ve bizim için gayet mukaddes olan bir şehri müsamaha etmek ağır gelir. Fakat askerlik sanatinde gayet bariz bir şekilde müsamaha olunabilir bir noktadır ve biz hepimiz bir asker gibi bu gibi acı noktalara karar vermek itiyadını hâsıl etmeğe çalışmalıyız.

Sırrı Bey (İzmit) — O kararı verdik Paşa Hazretleri.

Mustafa Kemal Paşa (devamla) — Meselâ; Efendiler; belki başka bir münasebetle de arz etmişim. Vaktiyle Medine'de bulunan kuva-yi askerîyemizi oradan alıp Suriye'yi müdafaaaya tahsis etmekten içtinap edilmişti. Çünkü bütün efkârı umumiyemizde Medine nasıl terk olunur diye düşünülmüştü. Halbuki dolayısıyla Suriye'yi tehlikeye koymakla Medine'nin tehdedilmiş olduğunu hiç kimse nazarı dikkate almak istemiyordu. O zaman bazı arkadaşlarımız kemali cesaretle karar vermişler ve demişlerdi ki, Medine tahliye olunmalıdır. Bu tahliye üzerine belki muvakkaten düşman oraya girerdi, fakat oradan kurtarılacak kuvvetler Suriye'de temin-i muvaffakiyet eder ve belki bu muvaffakiyetin neticesinde Medine bizim elimizde kalırdı. Ani hissiyata ve bir takım asli, katî düsturların hilâfında bir takım muhakemelere saparak gayeden uzaklaşmak katîyen caiz değildir. Binaenaleyh Bursa'nın sukutu mevzuubahis olamaz. Belki Bursa civarında bulunan kuva-yi askerîye ileri, geri, şimale, cenuba gidebilir. Böyle bir haber ve bir şayiaya kendimizi alıştırmalıyız ve böyle bir hâdise ve şayia karşısında hiçbir vakit telâşa lüzum yoktur. Efendiler; Azerbaycan'dan buraya bazı kuvvetlerin geleceğinden bahsolununca, ne lüzumu var, biz kâfi kuvaya malikiz zemininde bazı sözler söylendiğini işittim. Heyeti celilenizce malûmdur ki, bizim cümlemizin ve Heyeti İcraiyesimizin takip ettiği düstur, kendi maksadımızı, hayatımızı, şerefimizi kendi kuvvet ve mevcudiyetimizle kurtarmak ve temin etmektir. Fakat mevcudiyetimize tasallut eden bütün garp âlemi, Amerika da dâhil olduğu halde, tabiatıyla azîm bir kuvvet teşkil ediyor. Biz de şüphesiz esasta yalnız kendi kuvvetimize istinadetmekle beraber, bizim hayatımızla alâkadar olan bilcümle kuvvetlerden âzami derecede istifadede kusur etmiyeceğiz ve böyle bir kuvveti reddetmek bittabi doğru bir şey değildir. Gelmekte olduğundan bahsedilen kuvvet ise bizim kuvvetimizi pek çok tezyidetmez. Fakat yalnız şark ve âlemi islâmın mukadderatımızla ne kadar yakından alâkadar olduğunu göstereceği için bizce haiz-i kıymettir. Bilhassa bu nokta-i nazardan gelecek olan kuvvetin -ki belki daha çok kuvvetlerin piştarını teşkil eder- bir kıymet-i mahsusası vardır. Efendiler; bir de bolşeviklik âleminden bahsolundu. Yine diğer zamanlarda da bahsolunmuştur ki; biz bolşevikleri aramış ve bulmuşuzdur ve en son temasımız az çok maddi ve kati bir şekle girmiştir. Resmen Sovyet Cumhuriyetiyle muhabere edilmiştir. Pekâlâ cereyan eden muhabere muhtevisiyatını biliyorsunuz. Sovyet Cumhuriyeti bizim muhtaç olabileceğimiz maddi muavenetin hepsini vadetmiştir. Silâh, top,

para vadetmiştir (bravo sesleri, alkışlar). Eğer şimdiye kadar maddi olan bu muavenetlerden istifade edememiş isek o kabahat ne bizde ve ne de Sovyet Cumhuriyetindedir. Belki son günlerde Kafkasya'da vukua gelen suitefehhümat neticesidir. Bu suitefehhümatın tamamıyla önüne geçilmek üzere bulunuluyor efendim. Efendiler; Yunanlılar vatanımızı çiğnemeğe çalıştıkları halde yine Garp hükümetlerinden bize mümaşaat edenler vardır. Ezcümle Fransızlar bütün bu harekâta rağmen suret-i mahsusada son günlerde adam göndermişlerdir ve derhal Paris'te doğrudan doğruya münasebat-ı siyasiyeye girişmemizi bize teklif etmişlerdir. Bittabi bu temas ve münasebetin icabatı yapılmaktadır ve yine bir arkadaşımız milletin ahval-i ruhiyesinden bahsetti ve Belçika ile mukayeseye kalkıştı. Belçika nerede? Bizim memleket ve milletimiz nerede? Efendiler; ben de bazı arkadaşlarım gibi garp milletlerini, bütün dünyanın milletlerini tanırım. Fransızları tanırım. Almanları, Rusları ve bütün dünyanın milletlerini şahsan tanırım ve bu muarefem de harb sahalarında olmuştur, ateş altında olmuştur, ölüm karşısında olmuştur. Yemin ederek size temin ederim ki, bizim milletimizin kuvve-i mâneviyesi bütün milletlerin kuvve-i mâneviyesinin fevkindedir (şiddetli alkışlar). Efendiler; her manzara insanın kendi ruhunun ve hissiyatının tahrikâtıyla mütecelli olur. Korkak insanlar bu gibi manzarayı korkaklıkla karşılarlar, onun mahiyet-i hakikiyesine nazarını infaz etmezler. Bizim milletimizin kuvve-i mâneviye noksanlığı nerededir? Ben bunu iddia ediyorum, kuvve-i mâneviyenin düşkün olduğunu iddia edenler; Garp Cephesinde, İzmir cephesinde Yunanlıların vuku bulan taarruzları karşısında filân veya filân cephede bulunan kuvve-i millîye dağılmıştır, şu şekilde veya bu şekilde dağınkıtır diyorlar. Evet Efendiler, dağılmıştır. Fakat bu avamın ifadesidir. Efendiler, onlar dağılmamış, çekilmiştir. Şu istikamete veyahut bu istikamete çekilmişlerdir ve yürümüşlerdir Efendiler. Dünyanın bütün askerleri, şimdi takbih ettiğimiz insanlardan daha iyi hareket etmez. Yalnız şeklen tahavvül edebilir. Akhisar cephesine taarruz eden üç Yunan fırkası olduğu halde bunun karşısında bin beş yüz kadar kuvve-i milliyemiz vardır. Biz de onların içerisine dâhil olsak ne yaparız ? Efendiler, tabî çekiliriz, işte kuva-yı milliyemiz on misli faik bir kuvvet karşısında çekildiler. Çekilmek lâzımdır. Eğer ölmek lâzım gelirse o da yapılır. Ölmek ancak öldürmek maksat ve gayesine matuf olmak lâzım gelir. Fakat öldükten sonra hiçbir gaye temin edemeyecekse neye yarar? Gayeyi muhafaza edebilmek için on misli kuvvet karşısında bu bin beş yüz kişinin çekilmesi lâzımdır. Hususiyile ancak bunlardan bin kişinin cephede bulunduğu ve mütebakisinin de oradaki köy halkından ibaret bulunduğu nazarı itibare alınmalıdır. Esasen böyle gece gündüz talim ve terbiye ile meşgul olmıyan insanlardan mürekkep bir kütle çekilmek için nasıl çekilir? Tabiatıyla geriye döner ve yürür. Onun manzarası belki hoş gitmiyebilir. Fakat bu çekilmedir ve çekilmekten ibarettir ve bunu daha fazla izâm etmeğe lüzum yoktur ve bu manzara kuvve-i mâneviyenin mefkudiyetine veyahut noksan bulunduğuna delâlet etmez. Kuvve-i mâneviyenin noksanı orada değildir. Bizim kendi kalbimizde olabilir. O da yoktur ve belki bazılarında görülmüş ise yalnız onların şahıslarına tahsis etmek lâzım gelir. Yoksa milletimizin kuvve-i mâneviyesi gayet salâbetlidir ve bu sayede bütün düşmanlarımızı galip vaziyetinden mağlûp vaziyetine koyacağımıza emniyet-i umumiyenin tahassülünü rica ederim (alkışlar).

* * *

**MİLLÎ MÜCADELEDE BİRAN EVVEL MUVAFFAK
OLMAK İÇİN SUBAYLARDAN KITALAR TEŞKİLİ,
MİLLETVEKİLLERİNİN GÖNÜLLÜ
KUVVETLER TEŞKİL ETMELERİ VE SUBAYLARIN
YANLARINDAKİ HİZMET ERLERİNİN ALINMASI
HAKKINDAKİ TAKRİR MÜNASEBETİYLE**

12 Temmuz 1920

Evvelâ takrir muhteviyatı hakkında izahat veren Refik Bey arkadaşımızın hakkımda izhar ettiği samimî hissiyata ve itimada ben de bütün mevcudiyetimle arz-ı teşekkür ederim. Bu hissiyat-ı samimîye ve itimadın suüstimal edilmeyeceğine dair tarafımdan dahi teminat veririm. Şimdi vuku bulacak mâruzatım doğrudan doğruya, bu takirde tasrih edilen mevaddın cevabı olacaktır. Ayrı ayrı vekâletlere ait olan hususat bittabi kendilerine ait olduğundan müdafaasını kendilerine terkedeceğim. Efendiler; Yunan taarruzıyla husule gelen bugünkü vaziyet netice değildir. Bu neticeye bakarak hüküm vermek doğru olamaz. Ancak bugünkü neticeye

karşı bütün mütalâatı tevhidedecek olursak, bunun bittabi esbap ve avamilini aramak lâzımdır. Bu hususta evvelki celselerde vermiş olduğum izahattan başka bir hususun izahına bendeniz hakikat halde lüzum görmüyorum.

Fakat verilmiş olan umumi izahatın teferruat ve avamiline nüfuz etmek; bütün mahiyetine, bütün teferruatına yakından vukuf ve nüfuz hâsıl etmek isterseniz bir şeyi teklif etmek istiyorum. Encümenlerden veya reislerinden müntehap birer arkadaşımız ayrılınsın, bir fevkalâde encümen olsun, Müdafaa-i Milliye Vekili ile Erkânı Harbiye-i Umumiye Reisi oraya gitsinler, her şeyi bütün teferruatıyla, hakikatte olduğu gibi söylesinler. Ben zannediyorum ki, o zaman, vaziyet-i umumiye hakkında orada izahat aldıktan sonra serdedeceğiniz mütalâat tebeddül edecektir. Çünkü malûm-u âlinizdir ki insanların hatırına birçok şeyler vârit olabilir. Şöyle yapmalı, böyle yapmalı denir ve pek güzel şeyler vârid-i hâtır olur.

Dünyada insanların vârid-i hâtırı olan her mâkul şeyin husulüne imkân-ı maddi olsa idi, hakikaten bütün dünyanın manzara-i umumiyesi başka türlü olurdu. Fakat Efendiler; insanlar için her şeyi yapmakta imkân-ı maddi bulunamaz. Nelerin mümkünülcra olabileceğini takdir, ancak vaziyet-i umumiyenin bütün safahatını, bütün teferruatını daima nazarı dikkatte tutmağa vabestedir.

Şimdi takrir muhteviyatına cevap vermek istiyorum : Birinci maddede ordunun ikmalî mevzuubahis idi. Bittabi ben anladığım gibi ifade ediyorum. Müdafaa-i Milliye demek ordu teşkilâtı demektir. Takrir sahibi olan zevat ordu teşkilâtında bir noksan görerek onun ikmal ve itmamını talebediyorlar. Efendiler suret-i katîyede söylerim ki; ordumuzun teşkilâtı pek mükemmeldir ve dünyada bizim ordumuzun teşkilâtından muntazam bir ordu teşkilâtı yoktur. Diyebilirim ki bu, en son teşkilâttır. Binaenaleyh bugünkü manzara ordu teşkilâtının noksanından münbais değildir. Ordunun teşkilâtı, teşkilât olmak itibariyle en mükemmel derecededir. Binaenaleyh bunun istikmaline hiç hacet olmadığından bunun için sarfı dimağ edilmemesini tavsiye ederim. Ahvali hâzırının esbap ve avamilini, ordunun teşkilâtındaki noksanda değil, başka noktalarda aramalıdır. Aynı zamanda küçük kütlelerin başına çok zâbit geçirmek ve Bulgaristan'da, Almanya'da vesairede olduğu gibi yalnız zâbitandan mürekkep kıtalar vücuda getirmek mevzuubahis olmuştur.

Efendiler, böyle küçük küçük müfrezelerin başında zâbit buldurmakla vücuda getirilen teşkilât, harb-i sağır teşkilâttır. . . (Gerilla) denilen harb-i sağır teşkilâttır. Cümlelizin hatırındadır ki; Heyeti İcraiye'nin muharebe hususundaki nokta-i nazarını burada izah ederken demiştim ki : Uzun zaman muharebe etmek ve bütün milletin his-si cengâveranesini daima zinde tutabilmek için harb-i sağır yapacağız. Bunu söylediğim zaman kuvvetimizin ufak ufak kütlelerden müteşekkil olacağını cümleliz anladınız. Bu ufak kuvvetlerin başında zâbitler hali faaliyette bulunacaktır. Bu, esasen hükûmetin, Heyeti İcraiye'nin vermiş olduğu bir karar ve kabul etmiş olduğu bir usul, bir nokta-i nazardır ve tatbikatına başlanılmış olduğunu tebşir ederim. Bu lüzumu takdir ederim ve isabet de vardır. Heyeti icraiye de zaten bu nokta-i nazara iştirak etmiştir ve icraatına başlanmıştır efendim. Hem bu usul Almanlardan, Bulgarlardan alınmamıştır. Vakaa Bulgarlar çete teşkilâtı yapmışlardır. Balkan muharebatı, mebdenden nihayetine kadar bütün çete teşkilâtıyla memlûdur. Bunu demek istiyoruz. Bulgarlar vatani kurtarmak için böyle bir teşkilât yapmışlardı. Fakat biz vatanımızı kurtarmak için, kavi olan düşmanı mütemadiyen ümitsiz kalacak bir surette ve kendi ümitlerimizin lâyetezelzel olduğunu göstermek için böyle bir teşkilât yapmışız. Binaenaleyh biz bu hareketi ne Almanların ve ne de Bulgarların harekâtından almışızdır. Efendiler, onların teşkilâtını bize tavsiyeye lüzum yoktur.

Üçüncü bir nokta: Zâbitandan kıta teşkil etmek, alay ve tabur teşkil etmek. Efendiler size teminat veririm; dünyanın hiçbir milleti, bin türlü müşkülât ile, paralar ve seneler, meşakkatler sarfederek vücuda getirdikleri zabitlerini, hiçbir vakit kütleler halinde bulundurarak ateş altına atmaz. Bu hiçbir vakit de doğru olmıyan bir şeydir. Bir zâbit kolay kolay yetişemez. Bunu hiçbir millet yapmamıştır. Yalnız bolşevikler yapmıştır. Çünkü efrat kendilerine muhalifti. Efrat hepsini öldürüyordu.

Binaenaleyh o zaman zâbitan bir araya gelmiş ve kendi hayatlarını kurtarmak için böyle teşkilât yapmışlardı. Yalnız onlar bu maksadı takip için bunu yaptılar. Yoksa lüzum ve mecburiyet-i katîye olmadıkça zâbitanı israf etmek doğru değildir. Kütle halinde düşmanla temas edilince çok zâbit ölür. Almanlar zâbitleri geride buldurup ölmemelerini tavsiye ederler. Onun için zâbitanımızın kıymet ve ehemmiyetini takdir edelim. Zâbitan da milletin ve milletvekillerinin kendileri için pek müşfik ve samimî büyük pederleri olduğunu hissetsinler, babaları olduğunu anlasınlar da zaten vatan için hasretmiş oldukları vücutlarını daha çok seve seve düşman karsısında istimâl etsinler. Maamafih bugün ittihaz etmiş olduğumuz tedbir meyanında evvelâ düşman kıtaatını tevkif için

tedabir-i askerîye alındığı gibi, mücadelemizde devam etmek için de, arz ettiğim gibi, harb-i sağır teşkilâtı yapmaya fiilen teşebbüs edilmiştir. Bundan başka yine birçok zâbitanımız vardır ki eline bir kıta geçirememiş veyahut elindeki kıta elinden çıkmış, bunlar zâbitan bölüğü namı altında, neferler gibi muharebeye atılmıya hazırlanmışlardır. Bunu kendi gözümle gördüm (alkışlar). Fakat bunun idamesini arzu etmemeliyiz. Çünkü iki yüz elli zâbitten mürekkep bir zâbitan bölüğü büyük bir kuvvet teşkil etmez. Halbuki iki yüz elli zâbitin her biri beş on kişinin başına geçerse ne kadar büyük bir kuvvet teşkil eder.

Binaenaleyh birinci madde hakkındaki cevabı tekrar ediyorum. Bugünkü vaziyetin esbap ve avamilini başka bir noktada aramak lâzımdır. Bugünkü izahattan başka bir şeyin izahına lüzum görmüyorum. Teferruata daha çok vâkıf olmak istiyorsanız, muhtelif encümenlerden bir encümen teşkil edersiniz, alâkadaran orada her şeyi söyler ve mutmain olursunuz. Bu hususa dair evvelce verdiğim izahatta harb-i sağır teşkilâtına fiilen başlanmıştır ve pek kıymetli ve büyük salâhiyetle arkadaşlarımız buna memur edilmiştir. Zâbitanımızı israf etmek taraftarı değiliz. Zâbitan bölükleri de vardır. Bunları bu halde bırakmıya şahsan taraftar değilim. Bilâkis kendilerinden daha kıymetli surette iştigal etmeği arzu ederim.

Efendim, ikinci maddeye geçeceğim; rüfeka-yi muhteremeden bir kısmı, gönüllü kıtaat teşkil etmek, kuva-yi millîye vücuda getirmek, düşman karşısına hareket etmek üzere bu suretle tavzif edilmişlerdir ve yine içinde mevcut arkadaşlardan her hangi birisi -kaç kişi olursa olsun- ben falan yerde kuvvet teşkil edebilirim derse, derhal arzu ettiği vazifeyi tevdi ederiz. Biz zaten böyle arkadaşları arıyoruz ve bizim derhâtır edemediğimiz arkadaşlarımız lütfen derhal gelsinler, konuşalım ve bilâifate-i ân böyle vatanî vazifeye tevessül buyursunlar. Yalnız bu noktada bir şey söylemek mecburiyetindeyim. Böyle bir vazife talebeden arkadaşımız bir takım nukatı dikkatle takibetmelidir.

O da şudur : Falan muhitte ben kuvvet teşkil edebilirim dediği zaman, o kuvveti hakikaten teşkil edebilmek iktidarını haiz olmalıdır. Yani hükûmetten silâh isterse, cephaneye isterse ve hükûmetten efrat toplamak ve tesis-i nüfuz için jandarma isterse, o arkadaş bu kuvveti toplar amma bu kuvvetin mahiyeti matlup ve mevzu olan kuvvet olmaz. Binaenaleyh hiç tereddüdümüz yoktur. Rica ederiz ve çok istirham ederiz. Hangi arkadaşımız bu şerait dairesinde bir kuvvet yapabilecekse ve nerede ise derhal yapmalıdır ve yapmak arzusunu izhar edenler de zaten işe başlamışlardır.

Üçüncü maddeye geçiyorum : Bu üçüncü madde, heyeti umumiyesi itibariyle heyeti umumiyemize taallük eden bir maddedir. Sahib-i imza olan arkadaşlarımız cümlemize tavsiye ediyorlar ve diyorlar ki: Müdafaa-i vatan emrindeki umuru tercihan nazarı dikkate alalım ve bütün mesaimizi o istikamete tevcih edelim ve pek çok kanunî şeylerle iştigal etmiyelim. Bu tavsiyeye bendeniz suret-i mahsusada takdim-i teşekkürat ederim. Yalnız bu sözlerimiz fiiliyatta da mütecellî olmalıdır. Fakat maatteessüf görüyorum ki bu keyfiyet fiilen mütecellî değil; o kadar mütecellî değildir ki, Refik Bey biraderimizin müsaadelerine iktiranan arz etmek istiyorum, bu takririn mebedinde elinde Nizamname-i Dahilînin maddesi olduğu halde halli meseleye kıyam buyurmuşlardı. Demek oluyor ki, bazı hususatta ahkâm-ı kanuniyenin haricine çıkamıyacağız.

Hizmetçi meselesine gelince : En son madde, zâbitanın nezdinde hizmetçi bulunmasını ve icabederse onlara para verelim, uşak tedarik etsinler. Bittabi benim bildiğim ve Müdafaa-i Milliyece takibedilen husus : Suret-i umumiyede zâbitanın harb cephelelerinden uzak bırakılan aileleri nezdinde bulunan efrat bir defa silâhsız efrattır. İkincisi; hıdemat-ı sabitede kullanılması lâzım mümkün malûl efrat olacaktır. Hizmetçi neferlerinin bu gibi neferlerden olması lâzım gelir. Bu kadarını bendeniz elzem addediyorum. Çünkü çoluğunu, çocuğunu bir mahalde bırakarak muharebe cephesine giden bir zabıt mutlaka ailesinin hıdematına ve onun muhafazasına birisini tahsis etmek ister. Para ile bir uşak tutsa belki ona bir asker kadar emniyet edemez. Ailesini kimsesiz bırakıp giden bir zâbit kalben ve vicdanen müsterih olmaz. Binaenaleyh bu ihtiyacı para ile temin etmek pek müşküldür. Bu sebeple zâbitan aileleri nezdinde bulundurulacak neferleri çok görmek taraftarı değilim. Yalnız ellerindeki silâhı çok görürüm. Silâh mutlaka muharebe cephesinde bulunmalıdır.

Efendim, bir de Refik Bey biraderimiz hariçten bir kuvvet tedariki hakkında vuku bulan bir teşebbüsün daha evvel niçin vuku bulmadığını söylediler. Bu teşebbüs çok evvel olmuştur. Ekseriyetin vârid-i hâtırı olan bu teşebbüs bir aydan, iki aydan, üç aydan beri değil, daha kadimden beri maddeten vâki olmuştur ve ancak bu kadar kadim müracaatlarımızın semeratını bugün iktitaf edebiliyoruz. Eğer biz dün ve evvelisi gün işe başlamış

olsaydık belki hiç bir semere almanın imkânı olmazdı. Binaenaleyh emniyetinizi rica ederim, kendinizi tatmin buyurunuz, çok eskiden beri bu teşebbüslerde bulunulmuştur.

Bu meyanda Azerbaycan'dan da bahsolundu. İttisalizimde bulunan Azerbaycan'a bir seneden beri propagandacılar gönderilmesi vesaire... Zannediyorum ki bendenizden evvel idare-i kelâm eden arkadaşımız Azerbaycan'la yakından alâkadardır. Bittabi kendileri çok iyi bilirler ki, orada yakın zamana kadar büsbütün başka mahiyette bir hükümet mevcut idi. Halbuki son zamanlarda Azerbaycan içinde bir takım inkılâbat oldu. Bu inkılâbatın esbab-ı hakikîyesini tetkik buyurmanızı rica ederim. Binaenaleyh Türkiye, Azerbaycan kardeşine kendi nokta-i nazarlarını, hissiyat-ı uhuvvetkâranesini ve âtiye ait bütün mütalâatını iblâğ etmiştir ve Türkiye Azerbaycan'a kumandan göndermiş, zâbit göndermiş, her şey göndermiştir. Azerbaycan askerî mevcudiyetini bu suretle kendine lâyük bir tarza ifrağ etmiştir. Binaenaleyh Türkiye Azerbaycan'la çok alâkadar olmuştur. Fakat biz arzu ederdik ki Azerbaycan bizimle bizden daha çok alâkadar olsun. Binaenaleyh soruyorum, Azerbaycanlılar niçin kuvvet göndermediler ? Fakat biz gönderdik Efendiler. Biz gönderdik ve semerat-ı nafiasını da aldık.

Efendiler; sözlerime hitam vermek için bir nokta-i nazar arz etmek istiyorum: Umur-u dâhiliyeden bahsolundu, memurin-i dâhiliyeden bahsolundu. Ben de sizinle beraber itiraf ederim ki; dâhili idare etmekte arzu edildiği kadar muvaffakiyet yoktur. Fakat adem-i muvaffakiyetin, başta en büyük sebebi, zannediyorum ki, arzu edildiği gibi muktedir memur bulamamaktadır. Bu aczi ben de gayet tabii buluyorum. Kendi kendime, elli livamız var ve her liva dâhilindeki kaymakamları da düşüncecek olursak, şu kadar kaymakamımız var. Bir vekil veya vekile merbut üç kişi beş kişi -isterse on beş kişi olsun- bu zat; falan yere mutasarrıf, falan yere kaymakam olarak gidecekleri düşüncecek ve bütün düşüncelerinde isabet edecek, bu gayet müşkül bir vazifedir ve bunun müşkülâtını bütün arkadaşlarımız kendi şahıslarında tecrübe edebilirler. Birçok arkadaşlarımız bizimle müdavele-i efkâr ettiği sırada, falan mı olsun, filân mı olsun dediği sırada, her ikimiz karşı karşıya âciz kaldık. Binaenaleyh bu müşkülâta nazar-ı dikkati âlinizi celb ederim. Dahilî idaremiz hususunda müşkülâtı bertaraf edebilmek, iyi memur tâyin etmek, yahut memur azletmek usulünü bertaraf etmek mecburiyetindeyiz. Biz bu usulü iki prensip sayesinde halledebileceğiz. Binaenaleyh hangi prensibi koyabileceğimizi düşünmekle meşgul olalım. Zannedirim bugünkü mevcudiyetimizin mahiyet-i asliyesi, milletin temayülât-t umumiyesini ispat etmiştir, o da halkçılıktır ve halk hükümetidir. Hükümetlerin halkın eline geçmesidir (alkışlar). Efendiler biz memur sınıfı yaratmak için çalışmalıyım ve mutlaka bir memur kadrosu dâhilinde bulunanları bir yere koymakla dimağımızı itabetmiyelim. İdareyi halka teslim etmek için çalışalım (alkışlar). O zaman bütün müşkülâtın bertaraf olacağına bendeniz kaniim. Ben bununla şahsan iştigal etmekteyim. Yakın zamanda bu nokta-i nazarımı ifade eden mütalâatının heyeti aliyenize arzedeceğim.¹

Mustafa Kemal Paşa (Ankara) — Efendiler; Refik Bey ve rüfe- kasının vermiş olduğu dört maddelik takrir hakkında bendeniz izahat vermiştim. Verdiğim izahatla, takrir muhteviyatı itikadımca, Heyeti İcraiye ile heyeti âliyeniz arasında mevzuubahis olan noktalarda hiç bir itilâf olmadığını irae ediyor. Hatırlarsınız, ordu teşkilâtı, harb-i sağır teşkilâtı, arkadaşlarımızdan âzami istifade, zâbitan aileleri nezdindeki hizmetçi meselesi gibi hususattır ki, bunlar âtiye ait mesailendir. Binaenaleyh şimdi arzettiğim cevap ve izahat bu maddelere tekabül ediyorsa ve gayri kâfi görünüyorsa bir defa bunu halletmek lâzım gelir ve ondan sonra buna nihayet vermek lâzım gelir. Ondan sonra Refik Bey biraderimizin bu mevat haricinde olmak üzere mevzuubahis ettiği ve maziye ait olan bir takım hususat vardır ki bunlar doğrudan doğruya muayyen bir takım vekâletlerin umuruna taallük ediyor. Bu meseleler hakkında tabii müzakereye devam edilebilir ve neticesini talebettiğiniz ve arzu ettiğiniz gibi bulursunuz. Fakat takrir muhteviyatıyla takrir haricinde mevzuubahis olan bu mesaili yediğerinden tefrik etmenizi teklif ederim efendim (muvafik sesleri).

* * *

ONDÖRDÜNCÜ KOLORDUNUN DURUMU VE SUBAY KITALARI TEŞKİLİ HAKKINDA VERİLEN TAKRİR ÜZERİNE

14 Temmuz 1920

Beyefendinin mevzuubahis ettiği mesele gayet mühim bir meseledir. Bu mesele üzerinde beyan-ı mütalâa ederken malûmatın sıhhati lâzımdır. Halbuki mütalâatına esas ittihaz ederek dermeyen ettiği noktaların kâffesi mugayir-i hakikattir. On Dördüncü Kolordunun buraya geldiği doğru değildir. On Dördüncü Kolordu ve karargâhı buraya gelmemiştir. Vaktiyle 14 üncü Kolordu Kumandanı olan bir zat, vazifesi hitam bulmuş ve kendisi buraya gelmiştir. Kendisinin buraya gelmesiyle kolordu karargâhının buraya gelmesi lâzım gelmez. Fakat böyle sözü söylemek, ve bunu heyeti celilenize karşı hakikat olarak zabıtnamelerle ilân etmek, bütün tedabir-i askerîyemizin yanlışlıklarını veya doğruluklarını meydana çıkarmak, yarım yamalak istihbara göre beyan-ı mütalâaya gelmez Efendiler. İkincisi zâbitandan kıtaat teşkili mükerreren mevzuubahis ediliyor. Efendiler zannettiğiniz gibi, zâbitanımızın mevcudu israf edilecek kadar değildir. Bilâkis her biri ayrı ayrı pek güzide birer cevher olarak muhafaza edilmek raddelerindedir. Efrat yokmuş, zâbitan yokmuş, evet kadrolar pek mühimdir. Onları biz zâbitanla dolduracağız ve bugün az olan efradı âzami dereceye getireceğiz ve o vakit, zaman, zâbitanın daha çok kıymeti olduğunu bize gösterecektir.

* * *

YUNANLILARIN BURSA'DAN YÜRÜDÜKLERİNE DAİR GELEN HABER HAKKINDA

14 Temmuz 1920

Reis Bey, lûtfen Beyefendiye sorar mısınız efendim, bu malûmatı nereden almışlar? Maamafih, bir iki saat evvel, Meclise gelmeden evvel böyle bir şey işittim ve Bozöyük'te kumandanla telgrafla görüşmüştüm. Biraz evvel böyle bir şaya kulağıma geldi. Tekrar Erkânı Harbiye Reisinden telefonla sordum. Benim bildiğimi tebdil edecek yeni bir haber geldi mi? Hayır gelmedi, diye cevap verdi. Belki hususî bir servis gelmiştir diye suret-i mahsusada telgrafhaneye de soruldu. Buna dair yeni bir malûmat alınmadı. Binaenaleyh bu dakikada mevsum olan malûmat Beyefendinin söylediğini teyidetmiyor efendim. Gayrimümkün değildir efendim. Bir daha tekrar buyursunlar.

Reisisani Bey — Yunanlıların taarruzlarını söylediklerini ve Bursa'dan Eskişehir üzerine taarruza başladıklarını...

Mustafa Kemal Paşa (devamla) — Binaenaleyh Beyefendinin ve heyeti âliyenizin nazarı dikkati âlilerini bir noktaya celbetmek isterim. Söylenilen şey bu dakikada gayri vâkıdır. Eğer maksatları, efkârı umumiyemizi burada tehyicetmek ise, bundan da bir gaye ve bir maksat tasavvur etmek lâzım gelir ve usuldendir, zannederim ki bu iyi bir tesir yapmaz. Vâki olsa bile insanları tehyicetmek değil, teskin etmek lâzım gelir. Binaenaleyh böyle mesamat üzerine heyeti âliyelerine mâruzâtta bulunmamak muvafık olsa gerek (alkışlar).

* * *

ERZURUM MİLLETVEKİLİ DURAK VE ARKADAŞLARININ, ŞARK CEPHESİ KUVVETLERİNİN MÜTECAVİZLERE KARŞI MUKABELE ETMEMELERİ SEBEPLERİNİN BİLDİRİLMESİ HAKKINDAKİ SUAL TAKRİRİ ÜZERİNE

14 Ağustos 1920

Efendim; seyahat münasebetiyle gaybubet ettiğimiz sırada rüfeka-yi muhterememizden bazılarının verdiği takirde Şark Cephesi hakkında tafsilât arzu buyurulmaktadır. İhtimal bu takrir huzuru âlinizde okunmuştur.

Fakat arkadaşlarımızın tenevvür etmek istedikleri noktaları bir daha hatırlatmak maksadiyle aynen okuyacağım :

Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine,

Şu günlerde Şark Cephesinde, bilhassa Erzurum hudutlarında Ermenilerle Gürcülerin fazla faaliyeti meşhut olduğu hattâ Gürcüler Erzurum'un şimal hudutlarına ve Ermenilerin de şark hudutlarında şiddetle taarruz ettikleri ve bu meyanda bilhassa Olti'nin de işgal edildiği istihbar ediliyor.

Diğer taraftan islâm bolşevik ordusunun piştarları da Erzurum'a geldiği söyleniyor. Şark cephesinde kuvvetlerimizin Ermeni ve Gürcülerin taarruzunu def'e değil, hattâ taarruz ederek bütün memleketlerini istilâya kaadir bulunduğuna kaniiz. Acaba orada bulunan kuvvetlerimizin mukabele etmemesi bir esbab-ı siyasiyeden mi münbaistir? Bu muğlak mesele hakkında her halde hükûmetin bize müstacelen izahat vererek tenvir eylemesini talebederiz.

2 Ağustos 1336

Erzurum	Erzurum	Erzurum	Olti
Durak	Süleyman Necati	Hüseyin Avni	Yasin

Efendiler; bu suali soran arkadaşlarımızın cidden hakkı vardır. Filhakika birkaç aydan beri Kafkasya'da ve Şark cephesinde cereyan eden ahval, enzar-ı umumiyemizde muğlak, mütenevvi ve zâhiren yekdiğerine muarız safahat göstermiştir. Bu sebeple sorulan sualleri esas ittihaz ederek heyeti âliyenize izahat vermediği Heyeti Vekileniz de pek muvafık görmüştür.

30 Mayıs ve 4 Haziran tarihlerinde Şark Cephesi Kumandanı tarafından Heyeti Vekileye bir teklif vâki olmuştur. Teklif şu idi : Evvelâ; Erzurum'da bulunan heyeti murahhasamızın Kars - Bakû üzerinden tirenle serian Moskova'ya gidebilmesini temin için. Saniyen : Ermenistan dâhilinde ahali-i İslâmiyeye icra edilmekte olan katliâmı tevkif için. Salisen : Ermenilerin ilk fırsatta Erzurum'u dahi ellerine geçirmek için faaliyet ve teşebbüsatta bulunacaklarından, Ermeni ordusuna, karşı hâkim ve müsait bir vaziyet-i asliye almak için zaten Brestlitovsk ve Batum muahedeleri ile bizim olan Elviye-i Selâse dâhilindeki Sarıkamış, Soğanlı dağlarını ve Soğanlı dağlarının geçitlerini işgal etmek faydalı olacağı bildiriliyordu. Bu üç sebepten bilhassa sonuncusu Heyeti Vekilece de tetkik olundu ve muvafık görüldü. Zaten Meclisi âliniz Elviye-i Selâse'nin zamanında, zaman-ı münasibinde işgali salâhiyetini Heyeti Vekileye vermiş olduğundan buna istinaden kumandanın teklifini kabul etti. Binaenaleyh, 6 haziran tarihinde Şark Ordumuzun harekât-ı askerîye icrası için hazırlanmasını emrettik. Ordu hazırlığıyla iştilal etmekte bulunduğu bir sırada takriben on gün sonra, 16 Haziranda, akdemce tarafımızdan Moskova'ya gönderilmiş olan murahhaslarımızdan birisi memleketimize avdet etti. Bu zat, cümlemizce malûm olan Sovyet Cumhuriyeti Hariciye Nazırı (Çiçerin)in mektubunu getirdi. Diğer bir takım zevatın dahi hususî, resmî rapor ve mektuplarını getirdi. Diğer raporlar ve mektuplar muhteviyatından sarf-ı nazar Rusya Sovyet Cumhuriyeti Hariciye Nazırının, hükûmetleri namına Meclisi âlinize, Meclisi âliniz riyasetine hitaben yazmış olduğu mektup burada okunmuştu. Tahattur buyurulursa denmişti ki; Ermenistan, Acemistan ve Türkiye hudutlarının tesbitinde Rus Sovyet Hükûmetinin tavassutiyle meselenin siyaseten halli mümkündür. Diğer lâyiha ve mektuplarda bu nokta daha ziyade izah edilmekte idi.

Ve bu izahata nazaran herhalde bizim Ermenilere daha ziyade taarruz etmemizi Rus Hükûmeti Cumhuriyesi arzu etmiyordu, muvafık görmüyordu. Fakat biz, Elviye-i Selâse dâhilinde bulunan her hangi bir noktayı işgal etmek demek, Ermenistan'a taarruz demek olamayacağından, zaten karar vermiş olduğumuz harekât-ı askerîye hakkında bir muhalefet görmedik ve bunun üzerine Şark Ordusu Kumandanına harekât-ı askerîyeye devam etmesini ve tacil etmesini emrettik. Fakat bundan birkaç gün sonra idi ki yeni gelen resmî bir haberde Rusya Hükûmetinin bir heyeti sefâreti nezdimize gelmek üzere Kars üzerinden tirenle hali harekette bulunduğu anlaşılıyordu. Bunun üzerine bu gelecek olan heyeti sefâretle zaten Erzurum'da bulunmakta olan heyeti murahhasamızın mülâkatını mütaakıp harekete başlamak üzere, hareketin tevkifini emrettik ki bu yirmi haziranda idi efendim, bu esbaptan dolayı 20 Haziranda Şark Ordumuzun harekât-ı taarruziyesini tevkif etmiş olduk. Bu arz ettiğim mesele şark vaziyet-i umumiyesi içinde ve Türkiye'nin, Bolşevik Hükûmetiyle olan münasebat-ı umumiyesinde ufak bir parça, bir safhadır. Bunu daha iyi ihata etmek için ve esasen vaziyeti de teyid etmek için baştan başlayarak vaziyeti daha vâsi bir daire dâhilinde izah edeceğim :

Arkadaşlar, cümlelenizin malûmudur ki, Harb-i Umuminin son senelerinde Rusya dâhilinde infilâk eden inkılâp, insanların ekseriyet-i mutlakasını teşkil eden fakir halk içinde, bilhassa bu halkın en çok mihnet ve meşaka ve ıstıraba mâruz kalmış olan amele sınıfı içinde, eskiden beri mevcut olan sosyalistlik makasid-i hakikîyesini ve

gayatını ilân etti. Daha vazih daha bâriz ve daha şedit bir surette ilân etti. Ve umum beşeriyetin emperyalist ve kapitalist idarelerin tahakküm ve tagallüb-ü zalımanesinden kurtarılmasını bir hedef ittihaz etti. Bittabi bu hedefe vâsıl olabilmek için mücadeleyi esas ittihaz etti ve son amelî noktası da bu gayeye bütün beşeriyeti iştirak ettirmek için teşebbüs alması idi. Ruslar, Çar'ın idare-i müstebidesi altında takip eden harb senelerinin teyidettiği sefalet neticesinde bu hissiyatı âzami derecede tenmiye etmişlerdi. Memleketlerinin, gayet vâsi olmasına ve birçok avamil ve şerait-i tabiiyeyi haiz bulunmasına istinaden bütün dünyanın emperyalistlerine karşı ilân-ı husumet ve ilân-ı harb etmekten çekinmediler. Garp emperyalistleri de bütün kuvvetlerini, bütün kudretlerini, bütün vesaitini kendi aleyhlerinde istimal ettikleri halde yaptıkları harekât-ı inkılâbı bugüne kadar kemali muvaffakiyetle yaşatmaya muktedir oldular. Bolşeviklerin bilhassa son günlerde Lehistan dâhilinde tevali eden muvaffakiyatı ve muzafferiyatı cidden inkılâplarının pek mesut, pek parlak ve pek mühim bir neticesidir. İslâmiyetin en âli kaide ve kanunlarını ihtiva eden Bolşevizmin bizim dahi mevcudiyetimize kasdetmiş olan müşterek düşman aleyhinde, bugün ihraz etmiş bulunduğu zafer, bizim için de şayan-ı teşekkür bir neticedir.

Efendiler; Şark âleminin bilâkayd-ü şart sahibi, mutasarrıfı olmak emelini mağrur kafalarına sokmuş olan İtilâf Devletleri, kendi hayat ve mevcudiyetlerinin devam ve bakasının, bu tesahupta ve bu tasarrufta olduğunu pek güzel takdir etmişlerdir. Binaenaleyh bu tesahup ve tasarrufu temin etmek için başta İngilizler olmak üzere, bütün İtilâf Devletleri, bir taraftan tekmil kullanabildikleri vasıta ve kuvvetlerle bizi mahvetmek, bizi ezmek için çalıştıkları bir sırada, diğer taraftan da bütün beşeriyet-i mazlûmeyi tahlis için çalışan Bolşeviklerin, mazlûm milletimize el uzatılmaması için yine servetlerini kuvvet ve kudretlerini sarfederek uğraşmışlardır.

Fakat Bolşevik Cumhuriyeti, hem kendi hayat ve mevcudiyetlerinin ehemmiyetini taz'if etmek, hem de İtilâf Devletlerinin pençe-i zulmünden kurtuldukları takdirde, âlemşümül olan inkılâbın istihali gayatı için kendilerine en kuvvetli, en kudretli bir muavin ve müzahir olacak milletimizin dest-i vifak ve ittihadını tutmak için teşebbüsât-ı fiiliyede bulunmuştur. Yaptığı teşebbüs Efendiler; onuncu ve on birinci ordularını doğrudan doğruya Kafkasya'ya, Şark Cephesine tahsis etmek oldu. Bu ordular, bizim delâletimiz, tesirimiz ve hizmetimiz sayesinde suhuletle Şimalî Kafkasya'yı geçtiler ve Azerbaycan'a dâhil oldular ve Azerbaycanlılar da gelen orduları kemali sükûnetle kabul ettiler. Bu ordular bir taraftan Ermenistan ve Gürcistan hudutlarında lâzımgelen tedabiri ve vaziyet-i askerîyeyi aldılar. Diğer taraftan da maddeten bizimle tesis-i irtibata tevessül ettiler -ki bu mayıs aylarında idi-. Tam bu sırada idi ki; Lehistan'da cereyan eden ahval, vakayı ve hâdisat gittikçe Bolşeviklerin aleyhine olarak kesb-i ehemmiyet etmişti ve Bolşevik Hükûmeti mümkün olduğu kadar çok kuvveti Lehistan cephesine sevk etmek mecburiyetinde idi. Buna binaen Kafkasya'ya sevk etmiş olduğu, tahsis ettiği ordulardan onuncu orduyu kamilen simale sevketti. Onbirinci ordunun da bir kısmını sevketti. Binaenaleyh Kafkasya'da Ermenilere, Gürcülere ve heyeti umumiyeye karşı maddi kuvvetleri tenakus etti ve zayıf bulundu. İşte tam bu sırada İngilizlerin mütemadî gayretleri ve teşvikleri eseri olarak, İngilizlere bendelik etmekle zevk alan Azerbaycan'ın müsavat hükûmeti ve bu hükûmetin hempalarının teşvikatiyle, şüphe yok Gürcülerin ve Ermenilerin dahliyle, ordunun Bolşevik ordusunun tamamen gerilerine düşen Gence havalisinde Azerbaycan'ın muhalif kuvvetleri tarafından bir irtica vücuda getirildi. Bu hâdisi üzerine Onbirinci Kolordu Kumandanı Ermeni ve Gürcü hudutlarında bulunan kuvvetlerin kâffesini çekti ve bunlarla tatil-i muhasamat etti ve topladığı kuvvetlerle yirmi iki mayısta Gencede isyan eden kuva-yı muhalife aleyhine hareket etti ve onları kâmilan tedip ve tenkil etti. Nuri Paşa cümleden malûm bir zattır. Bu zatın tahtı kumandasında iki üç bin kişiden mürekkep bir Azerî kuvvet vardı. Bu zatı İngilizler her nasılsa iğfal etmişler, kendisiyle beraber kuvvetini kendi lehlerine istimal etmişlerdi. Yani, Nuri Paşa ve kuvvetleri dahi bu kırmızı ordu aleyhine diğer irtica edenlerle beraber hareket etmişti. Onun için Onbirinci Ordu Gence'deki ussatı tedip ettikten sonra Akdam istikametinde yürüdü. Akdam, Gence'nin cenubu şarkısindedir. Orada dokuz haziran tarihinde Nuri Paşa kuvvetlerini de mağlûp ve perişan etti. Mağlûp olan bu kuvvetler Akdam'dan sonra cenuba, İran içlerine doğru çekildi. Bilâhare bunun neticesini de arzedeceğim. Akdam hâdisesinden sonra Kızılılordu Şuşa üzerinden Gerus'a geldi. Bilâhâdisi Gerus'u işgal etti. Gerus'a gelen otuz ikinci Rus kızıl fırkasıdır ki -bu, dört temmuzdadır efendim- bu kuvvetin hareketini burada bırakalım ve bizim hududumuzu aynı tarihlerde gözden geçirelim.

Ermeniler; kızıl kuvvetler kısm-ı küllisinin bu havaliden uzaklaşmasından ve Azerîlerin kızıl kuvvetler aleyhine isyan etmesinden ve bizim hareketimizin siyasî esbaba istinaden tevkif ettirilmesinden istifade ederek, derhal on dokuz haziran tarihinde, bir iki kolla Oltu Şûrası aleyhine, diğer bir kısım kuvvetleriyle de Zengisar Şûrası aleyhine taarruz harekâtına başladılar. Filhakika gerek Zengisar Şûrası ve gerek Oltu Şûrası, bizim eski

hududumuzun ilerisinde ve doğrudan doğruya Ermeni Cumhuriyetini yakından tehdit eden vaziyetlerdir. Binaenaleyh bu tehdidedici vaziyetten kendilerini kurtarabilmek için şu suretle istifadeye kıyam ettiler. Ermenilerin bu hareketi üzerine henüz o civarda bulunan Hariciye Vekilimiz tarafından Ermenistan Hariciye Nezaretine ve keza Şark Ordumuz Kumandanı tarafından Ermenistan ordusu kumandanına lâzımgelen siyasi teşebbüsler yapılmakla beraber Erzurum ve havalisinde zaten mütehaşşit ve her an harekete müheyya bulunan ordumuz bazı tedabir almak mecburiyetini hissetti. Ermeniler Oltu Şûrası dâhilinde Tuzla civarına kadar olan mahalleri işgale muvaffak olabılmışlardır. Bittabi Oltu Şûrasının millî kuvvetleri, bu Ermeni taarruzunu tevkif edecek kadar kuvvetli değildi. Onun için ordu, sol cenahını ileriye ve hududun öteki tarafına sürerek, Bardiz ve Tuzla hattını tuttu. Diğer taraftan da Beyazıt cihetinden de lüzumu kadar kuvvetleri Zengisar Şûrası dâhiline geçirdi. Aras'ın cenubuna çekilmiş olan millî kuvvetlerle gönderilen bu kuvvet birleşti ve netice olarak gerek Zengisar'a ve gerekse Oltu'ya karşı hareket eden Ermeni kuvvetleri tevkif edildi. Bugün hali tevkiftedir. Binaenaleyh takririn bir noktasına cevap vermiş oluyorum. Taarruz eden Ermeni kuvvetlerine karşı büyük ve kahredici hareket yapmadık ve henüz yapmıyoruz. Fakat vuku bulan Ermeni taarruzları tevkif edilmiştir ve tevkif için de icabeden tedabir alınmıştır. Bundan sonra ağustosun onunda Ermeniler zırhlı tirenlerden istifade ederek Erivan ve Çulfa şimendiferleri boyunca şimalden cenuba doğru ilerlemeğe başladılar. Bu ilerliyen Ermeni kuvvetleri karşısında bizim hududu geçmiş ufak bir müfreze halinde kuva-yi muntazamamız vardı. Bu müfrezeyi faik düşman karşısında ezdirmemek için Aras'ın cenubuna ve garbına geçmek üzere emir verildi ve bu kuvvet de aldığı emir ve talimat dairesinde Ermenilerle ciddî muharebeyi kabul etmeksizin Aras'ın cenubuna gelmiştir ve bunun neticesi olarak, hududun yine öteki tarafında olan

Şahtahtı yirmi dört temmuzda Ermeniler tarafından işgal edildi. Demin arz etmiştim ki; temmuzda kızıl kuvvetler Gerus'a gelmişlerdir. Temmuzun hemen nihayetine kadar bu kuvvetler burada kaldılar ve kendilerine aleyhtar olan kuvvetlerin elinden silâhlarını toplamakla vakit geçirdiler. Fakat Ermenilerin böyle Şahtahtı istikametinde ilerlemesi üzerine derhal bu kuvvet Nahcivan üzerine hareket etti ve yirmi sekiz temmuzda yani Ermenilerin Şahtahtı'nı işgal ettiklerinden dört gün sonra piştarlarıyla —ki bir süvari livasından ibarettir— Nahcivan'a vâsıl oldu. Bu kırmızı kuvvetin Nahcivan'a gelmesi üzerine Ermeniler bu kuvvetle gerisinde kalan kısm-ı küllisinin arasına girerek hattı ricatını katetmek için Ankelât istikametinde hareket ettiler. Kızıl kuvvetler buna karşı da Şoşa'dan miktar-i kâfi kuvveti 31 Temmuzda Ankelât istikametinde hareket ettirerek Ermenilerin maksatlarını mevki-i fiile koydurmadılar. 1 Ağustos tarihinde Rus Bolşevik Hükûmetinin Kızılordusuyla Büyük Millet Meclisi'nin ordusu Nahcivan'da biribirleriyle maddeten birleşmiş oldu (alkışlar) oraya giden kuvvetlerimiz, kızıl kuvvetler tarafından merasim-i mahsusa ve ihtiramat-ı fevkalâde ile kabul edilmişlerdir. Burada birleşen iki hükûmet kuvvetleri diğer kuvvetler gelinceye kadar mahallinde müştereken tedabir ittihaz etmekle el'an bugün dahi meşguldür. Kızılordu süvarisinden Şahtahtı istikametine çıkan bazı seyyar kuvvetler Nahcivan'ın otuz kilometre kadar şimalinde Ermeni keşif kollarını bulmuş ve onları tardetmiştir. Demin bahsettiğim Nuri Paşa kuvveti Akdam'dan sonra Hüdaaferin'e gelmiştir. İran'a doğru hareket ediyorlardı. Bu kuvvetler, Nuri Paşa tarafından, doğrudan doğruya İngilizlerin emrine girmek için talimat almıştı. Fakat vakit ve zamaniyle haberdar olduk. Şark Ordumuz Kumandanı tedabir-i seria ittihaz etti ve binnetice bu kuvvetler tenvir edildi, irşat edildi ve bu kuvvetler doğrudan doğruya tahtı kumandamıza alındı (teşekkür olunur sadaları). Ve Hüdaaferin'den sonra Nahcivan'a getirildi. Fakat tam bu kuvvetler Nahcivan'a geldiği sırada idi ki Ermeniler Nahcivan istikametinde demin izah ettiğim Şahtahtı'na taarruz ediyorlardı. Bu taarruz az çok sarsılmış bulunan bu Nuri Paşa kuvvetleri üzerinde iyi bir tesir bırakmadı. Başlarında bulunan Azerî kumandanlar da kuvvetlerini elde tutamayacak kabiliyette görüldü. Maahaza bu kuvvetin ele alınabilen kısmı on yedi temmuzdan itibaren yirmi üç temmuza kadar Beyazıt'a getirildi. Beyazıt'tan sonra Karakilise üzerinden Hasankale'ye ve Erzurum'a sevk olunuyor. İlk kademesi 31 Temmuzda Hasankale'ye vâsıl olmuştu. Bütün mâruzâtım, Ermenilere mücavir bulunan arazideki harekât ve hâdisata şâmilidir. Fakat aynı zamanda, aynı tarihlerde Batum havalisinde de bir takım hâdisat cereyan etmekteydi. Bir temmuzda yani Kızılordu Gerus'a takarrüp etmek üzere iken sunuf-u muhtelifeden mürekkep bir İngiliz müfrezesi Çürüksu istasyonunu işgal etti ve bunu mütaakıp zırhlı tirenlerle iki tabur Gürcü askeri Çürüksu'ya getirildi. Orada bulunan Cemiyet-i İslâmiye milislerinin mukabele ve ateşine rağmen İngilizlerin muavenet ve müzaheretini ve zırhlı tirenlerin himayesi neticesinde Çürüksu bu Gürcü kuvvetleri tarafından işgal edildi. Ondandan sonra aynı tarzda ve tertipte bu Gürcü kuvvetleri Çürüksu'dan Batum'a kadar olan istasyonları birer birer işgal ve nihayet iki alay piyade bir miktar süvari ve sekiz toptan ibaret olan bir müfreze ile Batum'a geldiler ve oradan İngilizlerden, İtilâf Devletlerinden Batum'u merasim-i mahsusa ile teslim aldılar. İtilâf

Devletleri de kâmilen Batum'u terkettiler. Yalnız limanda bazı sefain kaldı. Gürcü kuvvetleri bidayette istilâ mıntakasını Çoruh nehrine kadar isâl ettiler ve Çoruh nehrini geçmediler ve Cemiyet-i İslâmiye milisleri Çoruh nehrinin cenubuna geçtiler ve Borçika mevkiinde merkezlerini tesis ettiler. Efendiler; görüyoruz ki burada bulunan Cemiyet-i İslâmiye milislerinin, kuvvetleri tabîî zayıftır ve biz bu kuvvetlere maddeten doğrudan doğruya muavenet dahi etmedik ve bugün de edilmemektedir. Bunun sebebi gayet basittir. Haritayı açıp kuvvetlerimizin ordumuzun, ne merkezde ve ne maksatla nerede, nasıl tahaş-şüdettiğini mütalâa ederseniz pek iyi görürsünüz ki; buraya asker göndermek belki oradaki vaziyet üzerinde bir an için hüsn-ü tesir yapar. Fakat asıl lüzum ve ihtiyaç mübrem görüldüğü takdirde hazırladığımız şiddetli ve katî darbeyi duçar-ı zaîf edebilir. Bu itibarla mülâhazat-ı askerîye bizi oraya kuvvet göndermekten meneder. İkincisi; esbab-ı siyasiye de vardır. Siyasî sebeplerin başında ve bizi en çok alâkadar eden nokta şudur : Malûm-u âliniz yine Rus Bolşevik Cumhuriyeti; Batum ve havalisinin mukadderatı, Batum ve havalisi insanların reyine, arzusuna tâbidir, onlar tâyin ve takdir edecek demiştir. Binaenaleyh bugün Batum Gürcülerin eline geçse dahi bunun muvakkat olduğu cümlelenince malûm ve muhakkaktır. Binaenaleyh esaslı ve her türlü ihtimalât karşısında bizi kuvvetli bulunduracak olan askerî plânımızı tebdil ve tağyire lüzum görmedik. İşte bu gibi esbaptan dolayı tarafımızdan muavenet görmiyen Batum ve havalisindeki Cemiyet-i İslâmiye milisleri, Çoruh nehrinin cenubuna geçtikten sonra, Batum'u işgal etmiş bulunan Gürcüler yine hareketlerine devam ederek yirmibeş temmuzda küçük bir müfreze ile Artvin'i işgal ettiler ve orada bizim küçük bir müfrezemize karşı iki yüz kişilik bir müfreze ile hudut karakolları tesis ettiler. Binaenaleyh burada takririn diğer bir noktasına cevap vermek istiyorum. Gürcüler Erzurum'un şimaline gelmişler ve tecavüz etmişler gibi falan bir nokta vardır. Gürcülerin en son geldikleri nokta Artvin'dir ve orada da yaptıkları iş, hududumuza karşı alelade hudut karakolları tesis etmekten ibaret kalmıştır.

Efendiler; bütün bu tafsilâtı tekrar hulâsa etmek lâzım gelirse şu noktalara işaret koymak istiyorum : Anlaşıyor ki Bolşevik Hükûmeti bizimle irtibat ve temas yapmak için fiilen teşebbüsatta bulunmuştur. Ordu göndermiştir, ikincisi; vaziyetin bir iki aydan beri şarkta mühmel, muğlak kalmış olması Lehistan vaziyetinden ileri gelmiş oluyor. Lehistan'a kuvvet gitmiş olmasıyla Ermenilerin, Gürcülerin, Azerîlerin mahallî, muhalif ve muarız hareketleri buna sebebiyet vermiş olur. Üçüncüsü; bütün bunlara rağmen, burada kalan kızıl kuvvetlerin zarfına rağmen Azerîlerin, Gürcülerin, Ermenilerin mukavemet ve taarruzuna rağmen yine Kızılıordu yol, vasıta buluyor ve imkân buluyor Nahcivan'a kadar gelip bizimle teması arıyor ve buluyor. Bu üç nokta; müşterek düşmanları binnetice mağlûbetmek için azmetmiş olan iki milletin, iki hükûmetin münasebatı âtiyesinin de arzu edildiği veçhile olacağına dair bir itminan verebilir. Hususî bir nokta-i nazardan da Ermenilerin bütün müteceviz hareketleri tevkif edilerek onlara daima hâkim bulunduğumuz görülüyor.

Kezalik Gürcülerin harekâtı, bizim vaziyetimizi, kuvvetimizi, plânımızı sarsacak bir surette değildir. Yalnız ufak bir tesiri kalbi ve vicdanî vardır ki o da Batum'da bulunan dindaşlarımızın biraz zulüm ve tazyike mâruz kalmış olmalarıdır. En mühim nokta bu olabilir. Efendiler Bolşevikler, siyasî ve hattâ içtimai nokta-i nazardan - çünkü bilirsiniz ki garp ve Amerika amelesi nezdinde Ermeniler mazlum tanıtılmışlardır- Ermenilere atfı ehemmiyet etmişlerdir. Himayekâr bir siyaset takibeder görünmüşlerdir. Fakat bugün bu Ermeniler onlara dahi nankörlük etmiştir. Onların kuvvetine dahi fiilen tecavüz etmiştir (kahrolsun sadaları). Pek ziyade memûl ve muntazırdır ki, bu defa Bolşevik Cumhuriyeti artık bu küstah milletin haddini tanıtmak için şedit ve katî kararını verecektir ve pek ziyade intizar olunur ki, Lehistan muvaffakiyatını mütaakıp Bolşevikler bizim ile maddeten vücutte getirdikleri ratbitayı takviye edeceklerdir. Yine cümlemizce malûmdur ki, takriben yirmi günden beri Moskova'da bulunan heyeti murahhasamızın teşebbüsat-ı siyasiyesi, bütün bu vekayiden alınan netayice göre hüsn-ü hale ifrağ edilecektir.

Bu münasebetle Efendiler, yine şarka ait olan bir noktadan bahsedeceğim. Mesmu-u âlileri olmuş olacaktır ki, son günlerde Bakû'da beynelmilî bir kongre yapılmaktadır. Resmî ve gayri resmî vuku bulmakta olan müracaatlarda bizden de oraya murahhaslar davet ediyorlar. Bu davetler doğrudan doğruya halkımıza vuku buluyor. Trabzonlulara, Erzurumlulara, her tarafa bir takım davetnameler geliyor, gönderiliyor. Aldığımız malûmata göre bazı yerlerden, bilhassa hududa civar yerlerden bazı zevat bu kongreye icabet etmiştir. Efendiler; her münasebet düştükçe arz etmiştim ve bu münasebetle de bir defa daha tekrar ve teyid etmek isterim ki; biz memleket ve milletimizin mevcudiyetini ve istiklâlîni kurtarmak için karar verdiğimiz zaman kendi nokta-i nazarlarımıza tâbi bulunuyorduk ve kendi kuvvetimize istinadediyorduk. Hiçbir kimseden ders almadık, hiç kimsenin muğfil mevaidine aldanarak işe girişmedik. Bizim nokta-i nazarlarımız, bizim prensiplerimiz cümlece

malûmdur ki, Bolşevik prensipleri değildir ve Bolşevik prensiplerini milletimize kabul ettirmek için de şimdiye kadar hiç düşünmedik ve teşebbüste bulunmadık. Bizim itikadımıza göre, milletimizin temin-i hayat ve tealisi kendi kabiliyet-i hazmiesiyle mütenasip olan nokta-i nazarlardır. Fakat esas itibariyle tetkik olunursa bizim nokta-i nazarlarımız —ki halkçılıktır— kuvvetin, kudretin, hâkimiyetin, idarenin doğrudan doğruya halka verilmesidir, halkın elinde bulundurulmasıdır. Yine şüphe yok ki, bu dünyanın en kuvvetli bir esası, bir prensiptir. Elbette böyle bir prensip Bolşevik prensipleriyle tearuz etmez. Vakaa bize milliyetperver derler. Fakat biz öyle milliyetperveranız ki, bizimle teşriki mesai eden bütün milletlere hürmet ve riayet ederiz. Onların bütün milliyetlerinin icabatını tanırız. Bizim milliyetperverliğimiz her halde hodbinane ve mağrurane bir milliyetperverlik değildir ve bhusus biz islâm olduğumuz için, İslâmiyet nokta-i nazarından bizim ümmetçiliğimiz vardır ki, milliyetperverliğin çizmiş olduğu daire-i mahdudeyi nâmütenahi bir sahaya nakleder ve bu itibarla da bu nokta-i nazardan bizim istikametimizde Bolşevik istikameti görülebilir. Bhusus Bolşevizm millet içinde mağdur olan bir sınıf halkı nazar-ı mütâlâaya alır. Bizim milletimiz ise heyeti umumiyesiyle mağdur ve mazlûmdur. Bu itibarla dahi bizim milletimiz beşeriyeti tahlise müteşebbis olan kuvvetler tarafından himayeye şayestedir. Bunları söylemekten maksadım, bu noktayı açık, samimî ve katî olarak ifade ediyorum. Memleket ve milletimizi kurtarabilmek için, memleketin ahengini, intizamını muhafaza etmek lâzımdır. Her tarafta muhtelif kafaların, dimağların, vücutların teşebbüsü, memleketin içinde muhtelif cereyanlar, muhtelif vaziyetler tevlidedebilir. Halbuki, Efendiler, biz her taraftan, hariçten ve haricin tesiriyle dâhilden, namütenahi taarruzlara, hücumlara mâruz bulunmaktayız. Bu vaziyet içinde bizim için esas, sâkitane vahdeti muhafaza etmektir. Bu vahdeti böyle teşebbüsât-ı münferide ile halele duçar ettiğimiz gün, o teşebbüsât-ı münferidenin netice-i muvaffakiyatı en parlak dahi olsa, heyeti umumiyeyi kurtarmak kabiliyetinden mahrumdur. Binaenaleyh, falan yerde falan, ve filân ve filân yerlerde yapılan kongrelere filân, filân, filân münferiden dâvet olunurlar ve bunlar oraya gider ve orada mevzuubahis olan esasatı kabul eder memleket içinde tatbik etmeğe başlarsa bu, doğru bir istikamet olamaz. Biz kongrelere de gideriz. Her tarafa gideriz, her şeye iştirak ederiz. Yalnız biz ederiz. Millet gider, yani yalnız milletin mümessillerinden mürekkep olan Meclis gider ve yapılması lâzımgelen şeyi o yapar ve ancak Meclisi âlinizin salâhiyetini haiz olan memurların her hangi kongrede, her hangi bir mahalde her hangi bir cemiyette, her hangi bir hükûmette yapacağı temas, söyleyeceği söz, vereceği imza makul ve muteber olmak lâzımgelir. Her halde biz bugün için kendi nokta-i nazarlarımıza, milletimizden, halkımızdan aldığımız hakikî nokta-i nazarlara tabi olarak hareket etmekteyiz.

Hulûsi Bey (Karahisar) — Paşa Hazretleri. Bakû'deki kongre resmî mi, gayri resmî, midir?

Mustafa Kemal Paşa (Ankara) — Gayri resmîdir efendim. O resmî olsa tabî Millet Meclisini davet ederdi. Şark vaziyeti hakkında resmî rapor ve malûmata istinaden heyeti âliyenizi tenvir için vukubulacak mâruzâtım hulâsaten bundan ibarettir. Maahaza bazı noktaların tenvirine daha lüzum ve ihtiyaç görüyorsanız malûmatım dâhilinde izahat veririm.

* * *

TRAKYA VE DÜZCE OLAYLARI HAKKINDA

14 Ağustos 1920

Bugünkü vaziyet hakkında yeni bir şey yoktur ve haiz-i ehemmiyet yeni bir malûmat almadık. Yalnız Düzce'de yeni bir vak'anın tahaddüsü mesmu-u âliniz olmuştur.

Salih Efendi (Erzurum) — Hayır Paşa Hazretleri, Düzce meselesini sormuyorum. Onların hiçbir ehemmiyeti yok. Edirne'yi kastediyorum.

Mustafa Kemal Paşa — Çoktan beri Edirne'den bir resmî malûmat alamadık. Ona dair izahat veremeyeceğim. Çünkü münasebatımız, irtibatımız birkaç günden beri munkatı bir halde bulunuyor. Belki söyleyebileceğim şeyler şuradan buradan öğrendiğimiz, İstanbul veyahut Rum gazetelerinin hulâsa-i neşriyatına inhisar eder. Bu hulâsa-i neşriyat da tabî bizim aleyhimizdedir.

Fakat elimizde mevsuk bir malûmat yoktur. Yalnız bu münasebetle şunu arz edeyim : Malûm-u âliniz Trakya, Bulgaristan'la üç deniz arasında çıkmış küçük bir parçadır. Yani Anadolu'nun vâsi sahalarıyla mukayese edilirse küçük bir parçadır ve bu küçük parça içinde bulunan kuvvetlerimiz de her tarafta düşman kuvvetleriyle muhat bir haldedir. Fakat Trakya için en muzır, en müessir, zehirden daha müessir bir cihet var ki, o da, İstanbul ile hali

temasıdır, İstanbul ile temasta ve münasebatta bulunanlar zehirlenirler ve mahkûm-u mevt olurlar. Eğer Trakya'nın başına bir felâket gelmiş ise biliniz ki ve sizi temin ederim ki, zehirnak olan İstanbul'un iğfalâtına kapılmış olduğu içindir.

İsmail Suphi Bey (Burdur) — Paşa Hazretleri üç sual sormaya müsaade buyurur musunuz:

Mustafa Kemal Paşa — Müsaade buyurunuz daha bitirmedim Beyefendi. Binaenaleyh Trakyalılarla İstanbul çok münasebette bulundular. Çok politika yaptılar. Fransızlarla birçok münasebatta bulundular ve zannettiler ki, Fransızlarla İstanbul'dakiler, kendilerini himaye eder, sıyanet ve tahlis eder. Gerek İstanbul'dakiler, gerek Fransızlar Trakya'yı ve Trakyalıları sühuletle Yunanlılara ezdirebilmek için icap eden tedabiri almak ile meşgul idiler. Binaenaleyh, bu felâketi münteç olmuş ise bunu görüp takdir edemiyenlerin eser-i hatasıdır. Maahaza her ne olursa olsun, Trakya'yı bugün Yunanlılar, İngilizler işgal edebilirler. Kim isterse işgal edebilir. Madem ki, bu milletin akıbeti bu Mecliste takarrür edecektir ve bu Meclis de koca Anadolu'ya ve büyük millete istinat ediyor, binnetice İstanbul'u olduğu gibi, Trakya'yı da yine burası kurtaracaktır (alkışlar).

(İsmail Suphi Beye hitaben) Buyurun efendim suallerinizi şimdi sorabilirsiniz.

İsmail Suphi Bey (Burdur) — Paşa Hazretleri birinci sualim, bizim kuvvetler Rus kuvvetleriyle ittifak edeli epey zaman olmuştur. O zamandan beri o kuvvetlerin buraya celbi düşünülmüş müdür, böyle bir teşebbüse lüzum var mıdır?

Mustafa Kemal Paşa (Ankara) — Neden dolayı böyle bir teşebbüs yapalım? Böyle teşebbüs var mıdır? Ne sebep vardır efendim? Kızıldoları bizim memleketimize davet etmek teşebbüsünün bizce düşünüldüğüne zatiâliniz vâkıf mıdır?

İsmail Suphi Bey (Burdur) — Soruyorum efendim.

Mustafa Kemal Paşa (Ankara) — Yaptınız mı, yapmadınız mı diye soruyorsunuz rica ederim. Böyle bir sual sorabilmek için vaziyeti gayet iyi mütalâa ediniz. Tahlil ediniz, ondan sonra heyeti umumiye huzurunda sual sorunuz. Biz böyle bir şey düşünmedik ve düşünmek de istemiyoruz.

İsmail Suphi Bey (Burdur) — Bu halde fiili muavenet ne suretle olabilir? Bizim heyeti murahhasamız Moskova'da Sovyetlerle müzakereye mübaşeret eylemiş midir?

Mustafa Kemal Paşa (Ankara) — Müzakerata mübaşeret edilip edilmediğine dair henüz bir malûmat almadık. Yalnız onların oraya muvasalatını mütaakıp telsiz telgrafla, Türkçe yazılı iki telgraf aldık, onu mütaakıp hiçbir malûmat vermediler. Biz de bunu merak ettik ve biz de iki defadır, vasıta-i seria ile kendilerine sorduk, niçin bize malûmat ve izahat vermiyorsunuz diye, yalnız gideli on beş gün oldu. Biliyorsunuz ki (Enternasyonal) kongreleri içtima ediyor. İhtimal ki bizim murahhaslarımız bu kongreye dâhil oldu. Belki de bizim murahhaslarımız orada müzakerata girişmişler, netayic-i müzakerat hakkında bizi tenvire zaman müsait olmamış olabilir. Üçüncüsü nedir efendim;

İsmail Suphi Bey (Burdur) — Lehistan'da Bolşevik ordularının ilerlemesine nazaran, âhiren İngiliz, Fransızlar tarafından Lehlilere yardım için kuvvet gönderileceğine dair haber gelmesine nazaran hakikaten Bolşevik ordularının muvaffakiyetini akim bırakacak bir şey yapabilirler mi?

Mustafa Kemal Paşa (Ankara) — Beyefendi böyle bir şeyi halletmek için evvelâ Rus Bolşevik ordusunun vaziyet-i askerîyesi ve sahne-i fiiliyata koymuş olduğu kuvvetin miktar-ı hakikîsi nedir? İkincisi; kendisiyle doğrudan doğruya muharebede bulunan ve mağlûp olan Leh kuvvetleri nedir? Üçüncüsü; oraya Fransız ve diğer İtilâf Devletlerinin sevkedebilecekleri âzami kuvvet nedir? Ve bu kuvvetler hangi tarikle ve ne zaman sevkolunabilir? İşte bu malûmatı cemetmiş olmak lâzım gelir. Böyle bir malûmat, bu Bolşevik Hükûmet-i Cumhuriyesinin Erkânı Harbiye-i Umumiye Reisi'nin masasında dahi yoktur (gülmeler).

Husrev Bey (Trabzon) — Beyanatı âliyeleri sırasında Düzce'de yeni yolsuzluk ve Uygunsuzluk olduğundan bahis buyurdunuz. Rûfeka-yi kiram bunu işitmişler, fakat katî anlayamamışlar. İzah buyurursanız daha iyi anlarız.

Nuri Bey (Bolu) — Düzce'ye ait vaziyeti dinlemek istiyoruz.

Mustafa Kemal Paşa (Ankara) — Yalnız ben size bu meselenin esasına dair kısa bir malûmat vereyim. Belki Dahiliye Vekâletinden, cihet-i askerîyeye ait olan kısmı da Erkânı Harbiye-i Umumiye Riyasetinden sormak arzu edilirse daha çok malûmat edebilirsiniz efendim. Meselenin, hâdisenin esası şundan ibarettir: Vaktiyle isyan eden ve fakat esna-yi tedibatta dehalet eden bir takım insanlar vardı. Bu dehalet edenler affolundu ve şurada burada

istihdam edilmek dahi istenildi. Bunlar son zamanda firar ettiler ve bunlar tekrar o muhite girdiler. Anlaşılan o muhitlerde gizlenip kalmış olan diğer bir takım müfsitler daha vardır. Bunlar ihtimal kendileri için müsait zannettikleri bir vaziyetin hulûlüne zâhip olarak isyan ettiler ve Düzce'yi, gelip eskiden yaptıkları gibi, işgal ettiler. Garbe doğru gidip Hendek'i işgal ettiler. Şarka doğru gittiler, Bolu'nun içine girdiler. Malûm-u âliniz orada bulundurduğumuz kuvvetlerimizi Yunan taarruzu üzerine hemen kâmil denilecek derecede sevk etmiş bulunuyorduk. Orada ufak ufak bazı müfrezeler bırakılmıştı, işte bu müfrezelerin zayıf olmasından, Yunanlıların ve İngilizlerin müştereken Adapazarı havalisinde icra-yi faaliyet eylemesinden ve İstanbul'un da mübalâğalı bir takım teşvikatta bulunmasından, arz ettiğim insanlar bu cürette bulundular. Fakat bu defa görülüyor ki halk bunlara iştirak etmedi. Ortada yalnız kaldılar. Biz bittabi haberdar olduğumuz gün derhal ve seri vasıta ile o istikamete kuvvet sevk etmeğe başladık ve bu kuvvetlerimiz hemen iki gün zarfında Gerede ve Mudurnu'ya kadar yetişebildi. Diğer taraftan da muhtelif istikametten kuvvetler yürümeğe başladı. Bir defa kendilerinin İstanbul tarafından aldatıldıklarını, mev'ut olan şeylerin gelmemesiyle gördüler, ikincisi; zayıf zannettikleri bizi, ikinci defa olmak üzere kuvvetli olduğumuzu gözleriyle tekrar görmeğe başladılar ve ikinci defa oraya girecek olan kuvvetin elbette birincisinden daha müessir tedibat ve terhibat yapacağı muhakkaktır. Bunun üzerine derhal Düzce ahali, eşrafı, kâmil telgrafla riyasete, bana müracaat ettiler. Dahiliye Vekâletine, Garp Ordusuna vuku bulan müracaatlarında, her halde kendilerinin bu işe iştirak etmediklerini kabul ediyoruz, gelen ussatın da nadim olduklarını bildirdiler. Fakat bu defa tekrar tedip edileceklerinden korkarak af talebediyorlar. Maahaza gerek Düzce, gerek Bolu, gerek Hendek'te kâmil hükûmet yerinde, inzibat ve asayiş yerinde ve hükûmetle, yani burasıyla muhabere muntazamdır. Yalnız Düzce'de bazı zabıtları ve memurları mevkuf bulundurdular. Bu muhaberat neticesinde Garp Ordusu Kumandanı kendilerine yirmi dört saat mühlet verdi. Bu müddet zarfında dağılacaklar. Ancak talep ettikleri affı ne Garp Ordusu Kumandanı ve ne de biz vermeğe salâhiyetar değiliz. Ancak onu Meclisi âliniz takdir ve ita edebilir. Bizim onlara karşı yaptığımız bir şey var ise, o da kendileri dediğimiz noktaları yaparlarsa, dağılırlarsa, arz-ı mütavaat ve inkıyat ederlerse biz de kendilerini Meclisi âlinize affettirmeğe tavassut edeceğimizi, istirahatda bulunacağımızı vadedtik. Düzce'nin vaziyeti bundan ibarettir.

Hakkı Bey (Van) — Miktarları çok mudur efendim?

Mustafa Kemal Paşa (Ankara) — Hayır, birkaç yüz kişiden ibarettir.

Haşim Bey (Çorum) — Zannedersen Düzce ve havalisinde olan isyan. Bursa ve havalisinin sukutuna sebebiyet verenler hakkında Hiyaneti Vataniye Kanununu bihakkın tatbik etmediğimizden ileri geliyor. Müsaade buyursanız bunlar bugün içerimizdedir.

Mustafa Kemal Paşa (Ankara) — Meclisi âlinize arz ettiğim cevap şimdilik kâfi görülüyorsa beyanatıma nihayet vermek için müsaadenizi rica edeceğim (kâfi, kâfi sesleri ve alkışlar).

* * *

BEKİR SAMİ, HACI MUHİTTİN VE ÂŞİR BEYLER

HAKKINDAKİ TAKRİR MÜNASEBETİYLE

14 Ağustos 1920

Muhterem Efendiler! Memleketimizin her hangi bir şekil ve surette duçar-ı zarar olmasından dolayı heyeti celilenizin bu derece teessür ve alâka göstermesi, memleketin ve milletin avakıbi nokta-i nazarından, şayanı şükür ve mahmedettir, şayanı takdirdir (alkışlar). Ben de reisiniz olmak itibarıyla bundan büyük bir saadet ve memnuniyet hissetmekteyim. Hakikaten Millet Meclisi millete müteallik olan mesailde milletin hayatına, milletin istiklâline taallük eden işlerle yakından ve müessir bir surette alâkadar olmalıdır. Meclisi âlinizin Garp Cephesinde tahaddüs eden hâdisattan müteahhis olması pek tabiidir. Bu tahassusatı şimdiye kadar müteaddit celselerde, müteaddit müzakerelerde muhtelif surette izhar etmiş olmasını da tabii buluyorum. Yalnız bir noktaya nazar-ı dikkati âlinizi celbetmek istiyorum. Mevzuubahis olan mesele, bir ordunun harekât-ı harbiyesidir, bir ordunun sevk ve idaresidir. Binaenaleyh esbab-ı ricatı, esbab-ı mağlûbiyeti meydana çıkarabilmek için tabii ilk nokta-i temas, yine bu mesleğin ihtisas erbabı olması lâzımdır. Halbuki şimdiye kadar ve bugün dahi bu kürsüden bu mesele hakkında idare-i kelâm eden arkadaşların hiç birisi hakikat-i meseleye esbap ve avamil-i harbiyeye temas dahi etmemişlerdir ve bunları, her hatibin söylediği sözlerle buradan yine size ispat edeceğim. Meselâ Ali Şükrü Bey arkadaşımız vaziyeti mâkul bir surette ifade ve izah ettikten sonra buyurdular ki; Garp Cephesindeki harekât-ı askerîyenin sevk ve idaresinde hata yoktur denilemez, hata vardır. Bu hatayı meydana çıkarmak

icabeder. Efendiler, her hangi bir hareket-i askerîyenin, her hangi bir nokta-i nazardan tetkik ve mütalâası, onu baştan nihayete kadar hata alût gösterebilir. Yine aynı hareket-i askerîyenin başka nokta-i nazardan mütalâası, onu baştan nihayete kadar dürüst gösterebilir. Bunu bugünkü hâdisat ile mukayese etmek, edvar-ı tarihiye ile mütalâa etmek lâzım gelir. Burada devir ve şerait, bilhassa içinde bulunulan şerait âmili yegâne olur. Bir hareket-i askerîyeye uzaktan bakmak ve bakanın kendisinin bulunduğu şerait dâhilinde onu mütalâa etmek, onu hiçbir vakitte doğru netayice isâl etmez. İnsanları, harekâtı mütalâa ederken harekâtı icra eden kumandanların, zâbitlerin içinde bulunduğu mahalli ve malik olduğu vesaiti, karşısında bulunduğu tazyiki, karşısında duçar olduğu müşkülâtı o anda tetkik etmek lâzım gelir. Yoksa Meclisi âlide ve aradan bu kadar zaman geçtikten sonra sükûnetle düşünüp yapılacak mütalâalar, orada düşünülmüş mütalâatla tetabuk etmiyebilir. Suret-i umumiyede yapılmış olan bu hareketin netice-i meş'umesi zannediyorduk ki ve el'an zannetmek istiyoruz ki erbab-ı insafça malûm olmuştur. Heyeti İcraiye, Erkânı Harbiye-i Umumiye Riyaseti, Müdafaai Milliye Vekâleti hiçbir vakitte dememiştir ki (hareket kusursuzdur, mutlaka böyle olmak lâzım gelirdi. Binaenaleyh ortada mesul olmamak lâzımdır) böyle dememiştir. Müdafaai Milliye Vekâleti, Erkânı Harbiye-i Umumiye Riyaseti, Meclisi âlinizin reisi, efal-i umumiyede zimethal ve mesul olmak itibariyle, bittabi alâkadar oldu ve tahkikat yaptı, takibat yaptı, almış olduğu netice; sizin bir aydan beri, her gün müteaddit defalar talep ve ısrar ettiğiniz muamelenin mevki-i fiile konmasını isteseydi bunda bir an bile tereddüt etmezdi. Bittabi vaziyeti anlamak, esbap ve avamilini tetkik etmek için bir usul vardır, bir kaide vardır. Biz bugün Garp Cephesinin bütün harekâtından mesul olmak üzere oraya bir kumandan tâyin etmiştik. Şimdiye kadar dermeyan edilen mütalâatı umumiyede, heyeti âliyenizin kâffesi, bu kumandana karşı emniyet ve itimat izhar etti ve etmektedir. Bunun aleyhinde, bu zata karşı itimatsızlığa delâlet edecek hiçbir mütalâa işitilmemiştir. Binaenaleyh işte bu zat diyor ki; vukubulan iş'aratınız, evamiriniz ve tebligatınız üzerine bu kumandanların harekâtını tetkik ettim ve takibettim ve binnetice delâil ve vesaikiye arz ediyorum ki bunları ittiham edecek sebep yoktur. Bu; heyeti âliyenize arz edildiği halde yine ısrar edilmek isteniliyor. Şu halde Bekir Sami Beyi, Aşir Beyi vesaireyi tetkik ve tahkika lüzum yoktur Efendiler! Eğer Garp Cephesi Kumandanına emniyet ve itimadınız varsa onun söylediği sözün nazarı dikkate alınması lâzımdır. Maahaza yine iddianıza iştirak ederek ben de devam etmek istiyorum. Fakat devam edebilmek için müsaade-i âliyelerle heyetinizden bir şey sormak istiyorum. Bekir Sami Beyi ne için itham etmeli? Ve bu iddiada ısrar gösteren zatın sebep olarak gösterdiği şeyler nedir? Müddei olan, lûtfen rica ederim, benden sorsun, ben cevap vereyim.

Hamdullah Suphi Bey (Antalya) — Bursa'dan alınan bütün malûmat, Bursa'dan gelen mebuslar bizi temin etmişti. Düşman civara gelmeden, şehirden çıkmıştır.

Mustafa Kemal Paşa (devamla) — Çok aldaniyorsunuz Beyefendi hazretleri.

Hamdullah Suphi Bey (Antalya) — Soran sizensiz, cevap veriyorum. Rica ederim, eğer mebusluk sıfatını tanıyorsanız, dürüst söylemeğe hakkınız yoktur. Deminden de İsmail Suphi Bey'e öyle muamele yaptınız.

Mustafa Kemal Paşa (devamla) — Müsaade buyurun, cevap veriyorum. Bu zatın söylediği umumiyetle yalandır ve yanlışır.

Hamdullah Suphi Bey (Antalya) — Müsaade buyurun yalan değildir, yanlış değildir. Asla efendim. . .

Mustafa Kemal Paşa (devamla) — Ben söz aldım, söz söylemek hakkı benimdir.

Efendiler; Bekir Sami Bey Bursa'yı terketmemiştir ve ben kendi imzam tahtında Bursa işgal edilmeden evvel emir verdim. Harekât-ı askerîyenin istilzam ettiği hareketin doğrusu Bursa'yı terketmek idi.

Nafiz Bey (Canik) — Şu halde siz de mesulsünüz!

Mustafa Kemal Paşa (devamla) — Kumandanlara Bursa'yı terkediniz dedim ve ben bu emri verdiğim zaman heyeti âliyenize bilmünasebe izahat vermiştim. Harekât-ı askerîyede mevzuubahis olması lâzım gelen şey, eldeki kuvvetlerin neticeye kadar her hangi bir mevki muhafaza etmesi değildir, harekât-ı harbiyede, bu, esas değildir. Binaenaleyh Bekir Sami Bey'in Bursa'yı terketmiş olması gibi bir mesele yoktur. Filân ve falan yeri muhafaza etmek, harekât-ı askerîyede esas değildir. Muahaze edilecek nokta, filhakika Bursa'yı Bekir Sami Bey ne için daha evvel terketmemiştir? Budur tenkid olunacak şey Efendiler. Yoksa Bursa'yı terketmiş olması değildir.

Haşim Bey (Çorum) — Şu halde yine emri âliniz tutulmamıştır.

Mustafa Kemal Paşa (devamla) — Filhakika benim emrettiğim zamanda tahliye edilmiş olsaydı bugün ordumuza bir fırka daha ilâve edilmiş olacaktı. Binaenaleyh sözlerimi tekrar ediyorum. Meselede, tarzı telâkkide bir hata vardır, bir yanlışlık vardır ve bu hata herkesin kalb ve vicdanına sanih oluyor. Böyle bir emir ve tebliğin icra edilmemiş olmasının elbette esbab ve avamili vardır. Bursa gibi payitahtımız olmuş, mukaddesatımızı câmi bir mevki-i muallânın suhuletle düşman eline geçmiş olmasından, evet bundan dolayı fevkalâde müteessirsiniz ve bunun bütün cihanda tesirâtı olmuştur. Hamdullah Suphi Bey'in ısrar ettiği gibi elbette İstanbullular üzerinde de çok tesiri olmuştur. Fakat bu teessürat doğrudan doğruya hissî bir takım teessürattır. Bendenizin arz etmek istediğim, Heyeti Vekilenin nazarı dikkatinde bulundurulması lâzım gelen nokta, heyeti âliyenizce daima takibedecek nokta, böyle şunun bunun hissiyatından dolayı filân ve falanı tenkid etmemektir. Hamdullah Suphi Bey, benim idrakime nazaran, bu meselede iki noktaya temas ediyor. Birisi; şimdiye kadar harekât-ı harbiye lüzumu gibi idare edilememiş veyahut şimdiye kadar, bugün olduğu gibi, harekât-ı askerîye ile alâkadarlık gösterilmemiş, bugünkü gibi faal bulunulamamış! Rica ederim, hangi günden bahsediyoruz? Efendiler! Hamdullah Suphi Bey'den sormak istiyorum, hangi maziden ve hangi günden bahsediyorlar? Biz bu harekât ile iştigal ederken Hamdullah Suphi Beyefendi İstanbul'da oturuyordu. Ne için buraya gelip de bugünkü gibi davranmak istemiyordu?

Hamdullah Suphi Bey (Antalya) — İstanbul'da vazifem vardı.

Mustafa Kemal Paşa (devamla) — İstanbul'da vazifesi var, falan yerde vazifesi vardı. Bütün vezâifin fevkinde bizim de bir vazife-i vicdaniyemiz vardı. O da, herkesin sudan bir takım vazifeler yaptığı sırada hayatımızı, mevcudiyetimizi bu milletin sinesine sokarak, onlarla beraber düşman karşısında uğraşmak olmuştur (alkışlar). Binaenaleyh iki buçuk aydan beri bu milletin içine gelmiş insanlar hakikatin âmâkına henüz nüfuz için zaman dahi kazanamamış olan insanlar, mazi ve halin harekât ve namus ve vicdanına malik olamazlar, suhuletten tenkid salâhiyetine malik olamazlar.

Hulûsi Bey (Karahisarî Sahip) — Vesaiki görerek malik olabilirler Paşa Hazretleri.

Mustafa Kemal Paşa (devamla) — Zatiâlilerinin göreceği vesaik vardır.

Hulûsi Bey (Karahisarî Sahip) — Görürüz Paşa Hazretleri, biz de askeriz (gürültüler).

Mustafa Kemal Paşa (devamla) — Hamdullah Suphi Beyefendi buyuruyorlar ki; silâhsızlıktan bahsolundu. Hayır silâhsızlıktan bahseden yok ve olmamıştır. Müdafaa-i Milliye Vekilimiz hiçbir vakit silâhsızlıktan, silâh ihtiyacından, silâh bulamamaktan bahsetmemiştir. Heyeti âliyeniz, bilâkis silâhımız olduğundan ve silâh bulabileceğinden bahsetmiştir. Bunun mabadi olmak üzere buyurdular ki: çok silâhımız vardır, bunları Yunanlılar alıyor. Yunan mıntakasında, Yunan tahtı işgalinde kalmış olan masum insanların elinden cellâtlıkla silâh alınmıyorsa, burada Müdafaa-i Milliye Vekilinin ne taksirâtı vardır, buradaki Heyeti Vekilenin ne kusuru vardır? Bunu burada dâvayı teyid etmek için zikretmekteki maksadı anlıyamadım. Sonra Efendiler, bazı arkadaşlarımız diğer kumandanları da tenkid ediyorlar. Fakat müsaadeleriyle arz etmek isterim ki; tenkidatta takip ettikleri istikamette hata vardır. Meselâ Şefik Bey hakkında beyan-ı mütalâa edilirken kabahat ve kusur olmak üzere denildi ki: Bir takım zevat demiş ki; buyurun kumandan olun, falan sırtları tutalım, kumandan da o sırtları tutmak istememiştir. Bir defa her hangi bir heyetin, her hangi bir kumandana sırt gösterip tutturması doğru değildir. Esas itibariyle ben de onun yerinde olmuş olsaydım her hangi bir heyet bu sırtı tut derse ben de yapmazdım. Bu, doğru bir şey değildir. Binaenaleyh bundan dolayı hiçbir şahsı tahtie edemeyiz. Şefik Bey çekilmek lâzım geldiği vakit filân istikamete, İtalyan mıntaka-i nüfuzu telâkki edilecek istikamete çekildi. Bu da bir tetkik ve tenkid-i askerîdir, tâbiye ve sevkulceyşe ait bir harekettir. Şuraya buraya çekilmiş olmasıyla bir kumandanı tahtie edemeyiz Efendiler. Sonra düşman kuvvetleri hakkında lâzımgelen haberleri ciddî telâkki etmemiş, düşman gelmez demiş, çekinmeyin kuvveti yoktur, gelemez demiş, ihtimal ki bu kumandan düşmanın kuva-yi hakikîyesini biliyordu. Fakat yanında bulunanlara düşman çoktur, geliyor; şöyle yapacak demesi belki kuvve-i mâneviyeyi sarsardı ve bundan dolayı söylememesi icabederdi. Yani bunu da bir adamı ittiham etmek için söylememeliyiz. Sonra meselâ bu meselede ve buna mümasil olan mesailde şahsiyatta o kadar ileri gidiliyor ki bu da doğru değildir. Mukaddes olan Meclisi âliniz âzasından birinin yine Meclisi âlide bu kadar şahsiyata girişmesi doğru bir şey değildir. Meselâ deniliyor ki, bilâ mezuniyet Antalya'ya gitmiştir, orada çiftlik çubuk tedarikiyle meşguldür. Bunlar nasıl söylenilir. Bir defa bu adam tabi olduğu kumandandan resmen izin alarak gitmiştir ve esbab-ı mâkule-i meşrua zikrederek müsaade istihsâl etmiştir, müsaadesiz gitmemiştir. Demek ki yanlış

anlaşılabilir, vesaire olabilir. Buradan bunu hükmetmek doğru değildir. Nitekim doğru olmadığını arz ediyorum. Çünkü mezunen gitmiştir. Sonra diğer bir noktaya nazarı dikkatinizi celbederim. Vakaa bu zat orada bir fırka kumandanı ismini taşıyordu. Bilhassa âza olan arkadaşlarımızca malûmdur ki orada müessir olan, âmil olan, hâkim olan başka şahsiyetler, başka kuvvetler de vardır. Sonra meselâ bir takım heyetler kendisini müzakereye davet etmiş. İcabet etmemiş. Onu bugün ittihama bir sebep teşkil edemez. Pek haklı ve insafı olarak bir şey buyurdular ki, o da, kumandan lüzum ve ihtiyacı mübremini hissettik, her birimiz bir tarafa koştuk, İstanbul'a gittik, Ankara'ya gittik, aman gelin bize kumandanlık edin, dedik de gelmediler, buyurdular. Ne sebepten dolayı gelmediler? Ben biliyorum. Hangi sebepten dolayı gelmediler Efendiler?

Diğerleri oraya gelmekten içtinabettikleri bir sırada orada oturan bu adamlara ufak bir teşekkür deynimizdir. Diğerleri öyle bir hayata iştirak edebilmek için mahiye bu kadar maaş, bankaya bu kadar para yatırılmasını talep etmelerine rağmen bunlar, burada, bu muhitte her şeyi istihkar eden insanlar meyanında bulunuyorlardı. Sonra emir vermişler de; ben İstanbul'a merbutum, size mutavaat edemem demiş. Zannederim böyle bir şey vaki olmamıştır efendim. Bütün bu mâruzatımla görülüyor ki tahakkuk etmemiş, sahih olmamış yalan ve yanlış şeyler üzerine istinat ediliyor. Bu gibi esasata istinaden bir insanın hayatına, âtisine, haysiyetine taarruz edilmez Efendiler. Denizli vak'asından bahsolundu. Burada âmil ve müessir olarak Şefik Beyi gösterdiler. Bunda da isabet yoktur efendim. Bu defaki seyahatimiz esnasında bu işle iştigal ettik, her halde Denizli'de tedibi istilzam edecek hareket olmuştur. Ancak bu muamele-i tedibiye bizim ve cümlenizin takdir etmiyeceği ve tensibetmiyeceği bir şekilde olmuştur. Maahaza Heyeti Vekile bu mesele ile yakından alâkadar olmuştur ve bugün için mümkün olan, mâkul olan tedabirleri ittihazda da kusur etmemiştir. Efendiler; burada Şefik Bey âmil değil, müşevvik dahi değildir. Mevzuubahis olan şahsiyetler hakkında bir cümle daha arz etmek isterim. Filân, filân zevat inhizamın müsebbipleri değildir ve olmadığı vukubulan tahkikat ve tetkikat ile taayyün etmiştir ve neticeye, resmen ve usulen tevessül neticesinde destires olunmuştur. Ancak mevzuubahis olan kumandanlar hakkında tetkik ve teftişten evvel birçok söz söylenmiş olduğu için, bahusus Meclisi âlinizde kendilerine tecavüz edildiği için, bu adamlar sarsılmıştır. İşte böyle sarsılmış olan kimselerin kumanda başında bulundurulması, düşmanlarımız için faydalı olacağı düşünülerek Heyeti Vekile sırf Meclisi âlinizin hareketinden ve muamelesinden dolayı bunları işten el çektirmişler ve bununla iktifanın mâkul olacağı kanaatinde bulunuyor. Çünkü bunları divanı harbe vermek için elde hiçbir vesika yoktur. Efendiler, Hamdullah Suphi Bey'in ne için düşman gelmeden kaçtı, sualine cevaben diyorum ki : Daha evvel tahliyesi için ben emir vermiştim.

Hamdullah Suphi Bey (Antalya) — Bunu vaktiyle söylemeliydiniz. Paşa Hazretleri.

Mustafa Kemal Paşa (devamla) — Bu bir sebep ve mesele teşkil etmez. Bence hata onun bir an evvel hareket etmemiş olmasındadır. Askerlik nokta-i nazarından şayanı tenkiddir. Halbuki zat-ı âlileri, ne için orada durmadı, diye tenkid buyuruyorsunuz. Demek ki istinadettiğiniz sebep haddi zatında doğru değildir. Diğer arkadaşlarımız da söylediler ki : Bir takım zâbitler eşyalarını geriye göndermişler. Filhakika gönderilmiştir. Fakat geriye giden nedir efendim? Malûm-u âlileridir ki orada vaktiyle ondördüncü Kolordu Karargâhı vardı. Bu Ondördüncü Kolordu karargâhı daha evvel Eskişehir'e hareket emrini almış bulunuyordu. İşte bu karargâh sepetiyle, arabasiyle giderken bu vak'a olmuştur. Ha! Bekir Sami Bey zâbitlerin eşyalarını kaçırıyor. Giden ve kaçan, gönderilen Bekir Sami Beyin eşyası değildir ve o hareketin neticesi nazarı dikkate alınarak yapılmış bir münakale değildir. Daha evvel yapılan bir karargâh naklinden ibarettir. Sonra Efendiler, malûm-u âlileridir ki, askerlikte bir takım kademeler vardır ve her kademenin kendisine mahsus salâhiyeti vardır, vaziyeti vardır. Bekir Sami Bey bir kolordu kumandanıdır. Tabii âza-yı muhteremece bir kolordu kumandanının ne demek olduğu pek iyi idrak olunur. Kolordu kumandanı demek Efendiler, dünyanın her yerinde, her millette, en büyük kumandan demektir. Kolordu kumandanından sonra başka büyük kumandan yoktur. Ancak muhtelif kolorduların harekâtını sevk ve idare etmesi için üzerine ordu ve grup kumandanı geçer. Daima teşkilât-ı askeriyede en büyük kumandan kolordu kumandanıdır ve kolordu kumandanının ifa-yı vazife etmesi demek, muharebatın içinde ve zâbitanın içinde bulunması demek değildir ve böyle bir hareket makbul değildir. Kolordu kumandanı maiyetindeki fırka kumandanlarına emir verir ve anı yaptırır, vazifesini bu suretle ifa eder. Binaenaleyh Bekir Sami Beyi muahaze ve tenkidetmeden evvel yapılacak gayet basit bir şey vardı ve ben bunu yapmışımdır. Bundan evvelki seyahatimde kalktım, buradan doğru Bilecik'e gittim. Bekir Sami Beye, ordu kumandanı ve vali ve mebus arkadaşlarım muvacehesinde icabeden sualimi sordum. Ne emir verdiniz, verdiğiniz emri bana izah ediniz dedim. Bu zat, bunların muvacehesinde bana, hakikatte verilmesi lâzım gelen emri vermiş olduğunu söyledi. Ordu

kumandanı da bunu tasdik etti. Binaenaleyh askerlik nokta-i nazarından ben bunu nasıl tenkid ederim? İttihâm etmek lâzım gelince bir defa bu emrin yanlış olması ve zamanında verilmemiş olması mevzu bahis olabilir. Halbuki bizce böyle bir şey yoktur. Hareketin fiiliyatı itibarıyla tenkidat yapmak lâzım geliyorsa bu emri almış olan fırka kumandanlarını tenkid etmek lâzım gelir. Halbuki yine Bekir Sami Beyin aleyhinde idare-i kelâm eden zatıâli, bir fırka kumandanının gayet cesur, gayet müdebbir, gayet kıymetli ve son dakikaya kadar, son neferiyle beraber hareket ettiğini söylüyorlar. Kimi tenkid etmek istiyorsunuz ? Harekâtın netice-i fiiliyesinden tevkif edilmek ve mahkûm edilmek lâzım gelen adam işte o adamdır. Binaenaleyh Efendiler çok söyleyebilir ve daha çok izah edebilirim. Bütün kardeşlerimden eminim ki sözlerimde esassız, ispatsız, delilsiz hiçbir şey yoktur. Söylersem samimî olarak söylerim ve kaani olursunuz. Bunun için çok rica ederim, bu safhayı kökünden kapamak lâzımdır. İcabedenler hakkında, emin olunuz, arzunuz gibi muamele yapılmıştır ve yapılacaktır. Bunu başka türlü hal ve fasletmek için bugünkü şerait müsait değildir Efendiler (şiddetli alkışlar). Ordu yapmak, orduyu muntazam sevketmek ve idare etmek, orduyu mükemmel teçhizatmek... Hamdullah Suphi Bey diyor ki daha iyi teçhiz ve ilbas edebilirdik. Hayır Hamdullah Suphi Bey, daha iyi teçhiz edemedik, edemezsin ve edemeyeceksin. Bunu söylüyorum Efendiler. Fakat askerlerimizin biraz çıplak, yırtık elbise ile bulunması hiçbir vakit bizim için bir şîn teşkil etmez ve size söylüyorum ki Efendiler, dünya inkılâbı azîmini, âlemşümül olan inkılâbı vücuda getirmiş olan Bolşevik orduları ki Lehistan'da zaferden zafere gidiyor, onların da üstleri başları bizim askerlerimizden daha çok iyi değildir. Bana Fransızlar, elbisesiz askerlerin çete olduklarından bahsettikleri zaman, hayır onlar çete değildir, bizim efradımızdır dedim. Üzerinde üniforma yoktur dediler. Üzerindeki elbisesi üniforma dedim ve bunu Fransızlar mânidar bir cevap-ı kâfi buldular. Binaenaleyh elbisesiz olsun, köylü elbiseli olsun, yeter ki onları mahallinde istihdam edelim ve gaye-i mukaddesimize vâsıl olalım. Binaenaleyh hataları, sahib-i kudret ve salâhiyet olduğumuz dakikadan itibaren takib ediyoruz. Her gün daha iyi takip edeceğiz. Elbette her gün geçtikçe ordumuz ve işimiz daha iyi intizama girecektir. Fakat bir takım hususî ve hafî maksatları gizliyerek, kalbinde vicdanında tutarak, esbap diye böyle bilir bilmez şeyleri söylemek doğru değildir. Efendiler bu vicdanî değildir; binaenaleyh heyeti âliyenizin salâbeti, nezahati ve cıyadeti namına ve ordumuzun bundan sonra ifa edeceği gayet mukaddes vezâifin netayici namına rica ederim bu meseleyi kapatınız ve herkese müsterihane vazifesiyle iştigale meydan bırakınız (alkışlar).

* * *

GARP CEPHESİNDE DEMİRCİ VE CİVARINDAKİ HARB HAREKETLERİYLE DÜZCE VE GAZİANTEP CEPHELERİ HAKKINDA

21 Ağustos 1920

Tensip buyursanız madde-i kanuniyenin müzakeresine geçmeden evvel tensip buyurduğunuz nikat hakkında kısaca arzı malûmat edeyim. Demirci vakayii hakkında izah itası tensip buyurulmuştu. Demirci havalisindeki son havadisi izah edebilmek için müsaade buyursanız birkaç gün evvelki tarihten itibaren cereyan eden vukuatı bir silsile halinde arz edeyim. Bu mâruzatımın bir çoğu cümlelenizce malûmdur. Yalnız bendeniz vakayii birbirine raptetmiş olacağım. 12 Temmuz tarihinden evvel, mesmu-u âlileri olmuş bulunacağı veçhile Salihli civarında bulunan Yunan kıtaatında, ziyade bir faaliyet his olunmuştu. Bu faaliyeti mütaakıp Yunaniler 12 Temmuzda Burlu'yu işgal ettiler. O havalide olan arkadaşlarımızın kâffesinin malûmu olduğu üzere ki Demirci'nin cenubunda aynı günde Yunanlılar iki kol ile şimal istikametinde yürüyüşe devam ettiler. Birisi Gördes istikametinde, diğer birisi de Demirci istikametinde idi. Her iki istikamette yürüyen kol 12 Temmuz akşamına kadar o istikamet üzerinde bulunan Bozköyü işgal etti. Bu vaziyette birkaç gün kaldılar. Etrafında bulunan ahali-i islâmiyenin ellerinden silâh toplamakla iştigal ettiler. Düşmanın bu hareketi üzerine Demirci'de, Simav'da bulunduğunu kabul ettiğimiz bazı kuva-yi millîye ve gönüllü kuvvetleri maatteessüf düşman ile temas dahi kabul etmeksizin dağılmışlardır. Düşman 12 Temmuzdan 21 Temmuza kadar bu vaziyette kaldı. Ondan sonra tekrar şimale doğru yürüyüşüne devam etti ve temmuzun 21 inci günü Demircinin cenubunda bulunan Hadî Değirmeni'ndeki ufak bir müfrezemizle temas ederek bu müfrezeye taarruz etti. Faik düşman karşısında kalan müfreze geriye çekilmeğe mecbur olduğundan Yunanlılar Demirci mevkiini işgal ettiler. Bir iki gün sonra Yunanlılar Simav istikametinde yürüyüşlerine devam etmişlerdi. 23 Temmuzda Hisarköyü civarına kadar geldiler. Fakat burada durmadılar. Biraz geriye çekilerek Demirci'nin biraz şimalinde bulunan Demirci

dağlarında bir vaziyet aldılar. 25 Temmuzda idi, yani bundan iki gün sonra Kütahya ve havalisi kumandanlığına tâyin edilen Etem Bey maiyetindeki kuvvetlerle Kütahya'dan Simav cihetine tahrik edildi. 26 Temmuzda Simavlılar yahut Simavlılar meyanında bulunan bazı muzır ve muhalif eşhas doğrudan doğruya Yunanlılar ile teşrik-i mesai ettiler (kahrolsun sadaları). Hattâ tertibine çalıştıkları ufak tefek müfrezeleri şarka doğru Kütahya istikameti umumiyesine tâ Gedis'e kadar göndermişlerdi. Etem Bey kuvvetleri ile 30 temmuzda Simav civarına geldi. Simavlılar iptida sui telkinat tesiriyle muhalif vaziyet aldılar ve kendilerine icra edilen nasayihî hüsn-ü telâkki etmediler. Binaenaleyh tedibedilmek suretiyle Simav'a dâhil olundu ve bu kuvvetler burada katîyen durmaksızın Hisarköyü istikametinde yürüyüşlerine devam ettiler ve aynı günde 30 temmuz günü Demirci'nin 10 kilometre kadar şimalinde bulunan Yunan kuvvetleriyle temasa geldiler ve, bu kuvvetlere taarruz ettiler ve bu taarruz neticesinde düşmanın vaziyeti sarsıldı ve kendisi beş kilometre kadar cenuba ricate mecbur edildi. Ertesi günü 30 temmuzda düşman cenubunda birtakım takviye kıtaatı almıştı ve bu kuvvetleri aldıktan sonra Etem Bey kuvvetlerine mukabil taarruza başladı. Yedi buçuk saat kadar şedit ve ciddî muharebenin cereyanından sonra Yunan kuvvetleri mağlûp oldu ve Demirci'nin 5 kilometre kadar cenubuna çekilmeğe mecbur edilmişlerdi. Bunu mütaakıp Yunanlılar tekrar cenupta mühimce takviye kıtaatı aldılar ve 4 ağustosta Demirci'nin cenubuna geçmiş bulunan Etem Bey kuvvetlerine şiddetli ve kuvvetli mukabil taarruza geçtiler. Muharebe 3 ağustosta başladı, akşama kadar devam etti. 5 ağustosta tekrar devam etti. Bu muharebe neticesinde düşmanın faik kuvvetleri karşısında kalındığı anlaşıldı. Vaziyet münasip görülmediğinden burada netice-i katîyeye kadar muharebenin devamına intizar edilmeksizin, Demirci'de bulunan kuvvetlerimiz Demirci'nin şarkına, daha münasip, daha müsait bir mevzie çekildi. Düşman, bu mevzie çekilmiş olan kuvvetlerimizi takibetti ve yeniden taarruza başladı. Cepheden ve cenahlardan olmak üzere, bilhassa cephenin sol cenahına şiddetli taarruzlarını tevcih ediyordu. Bu taarruzlar 6 Ağustosta bertaraf ve tardedildi. Fakat düşman hakikaten mühim kuvvetler almıştı. Gerek muharebede esir edilen Yunanlılardan ve gerek birçok emmarelerden ve gerek civar ahalinin edinebildiği malûmattan binnetice tahakkuk etti ki; burada hali faaliyette bulunan düşman kuvvetleri, numaralariyle malûm olmak üzere, bir fırkaya balığ oluyordu. 31 inci, 32 inci 33 üncü Yunan piyade alayları ve ona göre topçu ve süvari kıtaatı burada muharebe ediyordu. Bu kuvvetler tekrar 14 ağustosta daha şiddetli bir surette Etem Bey kuvvetlerine taarruz etti. Muharebe ağustosun 14-15 inci günleri devam etti. 15 Ağustos günü bu taarruzu yapan düşman kuvvetleri fazla sarsılarak ve mağlûp edilerek atılmıştı. Bu düşman kuvvetlerine taarruzdan sarf-ı nazar ettirilmişti. Bundan sonra 17-18 Ağustos gecesi Etem Bey kuvvetleri gayet kıymetli kararlar verdi. Düşman kendisini toplamıya vakit bulmaksızın düşman üzerine sabaha karşı baskın tarzında bir taarruz yaptı. Bu taarruz neticesinde bütün düşman kuvvetleri tamamen mağlûp ve münhezim olarak Demirci'nin cenubuna atılmıştır (şiddetli alkışlar).

Son aldığımız raporlara göre Demirci'ye ait havadis bundan ibarettir. Yani düşman kuvvetleri birçok didinmelerde kısa mağlûbiyetlere duçar olmakla beraber binnetice uzunca bir darbe ile Demirci'nin cenubuna atılmış bulunuyordu. Ve bittabi el'an dahi temas ve belki muharebe devam etmektedir.

Hâcım Muhittin Bey (Karesi) — Demircinin ne kadar cenubuna atıldı Paşa Hazretleri.

Mustafa Kemal Paşa (devamla) — Beş kilometre cenubuna atılmıştır. Bu arzettiğim cephe, malûm-u âliniz, Garp Cephesinin merkez mıntakasıdır. Bunun şimalinde, Ertuğrul mıntakası ve cenubunda Uşak mıntakası vardır. Bu iki mıntıkada şayanı arz bir vakıa yoktur. Şimal cephesinin şimaline tesadüf eden İzmit mıntakasında bazı ufak tefek faaliyetler mevcuttur. Bu faaliyetler bugün bizim lehimizde cereyan etmektedir.

Cemil Bey (Kütahya) — Paşa Hazretleri Sındırgı hakkında malûmat verir misiniz?

Mustafa Kemal Paşa (devamla) — Sındırgı hakkında mı?

Cemil Bey (Kütahya) — Evet Simav civarında bir yer.

Mustafa Kemal Paşa (devamla) — Efendim, bizim kuvvetlerimiz, arzettiğim gibi, Demirci'de Demirci'nin cenubundadır. O halde Sındırgı'da bir şey yoktur.

Müfit Efendi (Kırşehir) — Kandıra'nın istirdadı hakkındaki mesele nasıldır?

Mustafa Kemal Paşa (devamla) — Oraya, şimdi arzettiğim İzmit cephesine, Yunanlılarla, İngilizler müştereken girmişlerdi. Sonra mukabil taarruzlar yapıldı. Şile istikametine ricate mecbur edildiklerini vaktiyle arzetmiştim.

Oradaki kuvvetlerimiz Yunanlıları takibetmek üzere faaliyete geçti. Böyle ufak tefek bir takım müsademe ve temaslar olmaktadır. Diğer taraftan da (Düzce, Hendek) âsilerinin ufak tefek faaliyetleri vardır. Bilhassa Adapazarı ve Geyve civarında faaliyetleri tamamen düşmanla müştereken cereyan ediyor. Binaenaleyh bir taraftan onlar da tedip ve tenkil edilmektedir ve vakayı suret-i umumiyede lehimize cereyan etmektedir.

Hamdi Namık Bey (İzmit) — Geyve buyurduğunuz, nefsi Geyve midir?

Mustafa Kemal Paşa (devamla) — Geyve'nin şarkı-şimalinde ufak tefek, beş kişilik, on kişilik kuvvetlerle temas hâsıl olmaktadır. Bu böyle efendim.

Şimdi Ayıntap hakkında da arzı malûmat edeyim. Filhakika Ayıntap'tan bazı mebus arkadaşlarımıza mufassal telgrafnameler vürud ettiği ve bu telgrafnameler muhteviyatına göre oradaki vaziyeti biraz acıklı gösterdiklerini biliyorum. Bu münasebetle Yasin Beyefendi'nin izahat talep buyurmuş olmalarından dolayı bilhassa teşekkür ederim. Buradaki vaziyeti izah edebilmekliğim için müsaade buyurursanız daha evvelki safahatından başlayacağım. 3 Ağustostan bugüne kadar olan vakayı-i arz edeceğim. 3 Ağustostan evvel Fransızlar, Fırat'ın şarkında bulunan teknil kuvvetlerini Fırat'ın garbına geçirmek suretiyle o havaliyi tamamen tahliye etmiş bulunuyorlardı. 3 Ağustos vaziyeti tamamen şöyle idi: Fransız kuvvetleri Cerablus'un cenubu-garbisinde ve şimendifer üzerinde bulunan Akçakoyunlu'da tahaşşüdetmiş bulunuyor ve düşmanlarla teması muhafaza etmek suretiyle, Cerablus köprüsünü geçip ilerliyen, bize mensup bazı ufak müfrezeler de Akçakoyunlu karşısında düşmanla karşı karşıya temas halinde bulunuyorlardı. Bu tarihte Ayıntap'ta (400) kişiden ibaret olmak üzere bir Fransız kuvveti vardı ki bu Fransız kuvveti oradaki kolejle, kolej civarında bulunan mahallâtta mutahassın bir halde bulunuyorlardı. Gerek şehir civarında ve gerekse şehir kenarında bizim bazı millî kuvvetlerimiz mevcut idi. Fransızlar 3 ağustosta Halep'ten ve Kilis'ten, her biri takriben birer tabur olmak üzere, yeniden bir takım kuvvetler celbettiler ve bu kuvvetlerle 3-4 Ağustosta gece yarısından itibaren şark istikametinde, karşılarında bulunan zayıf müfrezemize taarruz ettiler. Müfrezemiz Fransızların bu taarruzu karşısında ciddî bir muharebeyi kabul etmeksizin, düşmanı tevkif ve harekâtını tehir etmeğe çalışarak çekildi ve 4 Ağustos günü akşamına kadar düşman Cerablus'u işgal etti ve bizim müfrezemiz de Cerablus'dan Fırat'ın karşısına, şark cihetine geçti. Biz düşmanın öyle şarka doğru giden bu hareketini şöyle tefsir etmiştik : Fransızlar kabul ettikleri musalâha ahkâmına göre Urfa'yı ve Mardin'i işgal etmek üzere şarka yürüyorlar. Bunun için; Cerablus'da Birecik'de, Telahmer'de mevcut olabilen bilcümle vesait-i müruriyeyi ve köyleri imha ve tahribetmek ve Fırat'ı müdafaa etmek ve Cerablus'tan Mardin'e kadar olan şimendifer hattını tamamen tahribetmek için Elcezire Cephesi Ordu Kumandanlığına, Erkânı Harbiye-i Umumiyece talimat-ı lâzime verildi. Derhal o gün Cerablus köprüsü tarafımızdan tahrip edildi ve mevcut olan vesait-i müruriye de bertaraf edildi.

Hacı Hayali Efendi (Urfa) — Kâmilen mi Paşa Hazretleri, yoksa kısmen mi?

Mustafa Kemal Paşa (devamla) — Mümkün olabildiği kadar. Malûm-u aliniz Cerablus köprüsü gayet metindir. Kısmen olsa gerek, derecesi bence meçhuldür. Fransızlar bu suretle bu vaziyet ve faaliyet karşısında şarka yürümekten sarf-ı nazarla, Ayıntap civarından kendi aleyhlerine yapılmakta olan ufak tefek teşebbüsattan da müteessir oldular. Çünkü Ayıntap'taki kuva-yi milliyemiz filhakika bir taraftan Akçakoyunlu istikametindeki Fransız kuvvetlerine karşı diğer taraftan da Akçakoyunlu'daki Fransız kuvvetlerinin Halep ve Kilis arasında muvasalalarını kesecek surette müfrezeler sevk etmişlerdi. Binaenaleyh bu faaliyet karşısında Fransızlar Cerablus'ta dahi durmaksızın derhal 5 Ağustos günü garba yürüdüler ve Cerablus'tan 25 kilometre kadar garpta bir mevkie 5-6 Ağustos gecesini geçirdiler ve 6 Ağustosta dahi yine yürüyüşlerine devam ettiler ve o gün akşam Akçakoyunlu'ya geldiler. Bizim Cerablus şarkına geçmiş bulunan müfrezelerimiz tekrar garba geçerek Cerablus istasyonunu işgal etti. Diğer taraftan Ayıntap civarında bulunan kuva-yi milliyemiz de orada bulunan Fransız kuvvetlerini tazyik etmeğe başladı. Fransızlar 7 Ağustos günü, takriben 2 alay piyade, bir süvari alayı ve iki batarya kadar toptan ibaret bir kuvvetle Ayıntap istikamet-i umumiyesinde olmak üzere Karacaviran'a doğru bir yürüyüş yaptılar ve akşama kadar Karacaviran'ı işgal ettiler. Hattâ Karacaviran'ın şimali - garbisinde bulunan Kızıldağ'a kadar ilerlediler ve burada durmaksızın tekrar Akçakoyunlu'ya döndüler ve 9 ağustosa kadar burada kaldılar. 9 Ağustos günü mühimce bir kuvvet olduğu tahmin edilen bir Fransız kuvveti Ayıntap istikametine yürüdü ve orada Tüzülsuyu vardı, o suyu geçti ve Ayıntap'ın cenubuna kadar vâsıl oldu. Bu Fransız hareketine karşı Ayıntap'taki kuva-yi milliyemizin de bir kısmı Ayıntap'ın cenubuna geçerek orada bir mevkiî münasip aldılar. Fransızlar 10 ağustos günü bu mevkie taarruz ettiler. Bilhassa mevkiin sağ cenahına yaptıkları tazyik neticesinde, oradaki kuvvetlerimiz Sacursuyu şarkına geçmeğe mecbur oldular. Bunun neticesinde Fransızlar

Ayıntap'ın cenup sırtlarına hâkim oldular ve şehre girerek oradaki kuvvetleriyle birleşmiş oldular. İleri kıtaatını da Sacur nehrinin şarkı - şimalisine geçirdiler. 10 ağustosta bizim çekilen kuvvetlerimizin bir kısmı şehri müdafaa etmek üzere şehrin içine girdi. Diğer bir kısmı da şehrin kenarındaki tepelere çekildi. Fransızlar 11 Ağustosta taarruzlarına devam ile Ayıntap'ın şimalinde Beylerbeyi istikametinde yürüdüler. Orada Dülükbaba tepesi vardır. Orada bulunan kuvvetlerimizle muharebe ederek orasını da işgal ettiler ki, bu tepe haritaya göre ve işittiğimize nazaran Ayıntap üzerinde hâkim olacak kıymetli bir mevkidir.

Şahin Efendi (Ayıntap) — Evet çok mühim bir tepedir.

Mustafa Kemal Paşa (devamla) — Bu vekayi cereyan ederken, bittabi diğer taraftan Fransız kuvvetlerine tekabül edecek kuvvetlerimizin Ayıntap'a tahşidi için tedabir-i lâzimeye tevessül edilmiştir. Biliyorsunuz ki bizim İslahiye'de, Kilis'de, Pazarcık'da, Maraş'da, Birecik'de ve Nizip'de kuvvetlerimiz vardı ve Fırat'ın şarkında dahi kuvvetlerimiz vardı. Binaenaleyh Fransızlar için bu saydığım mahallerden lüzumu kadar kuvvetin sürat-i mümkününe ile tahşidi icabedenlere emredilmişti. Filhakika 12 ağustos günü bu mevakiden hareket eden kuvvetlerimiz Ayıntap'ın şimalinde Suboğazi civarında tahaşşüt etti ve tahaşşüdünü mütakaiben Ayıntap'ın şimal cephesine tevcih edilmek üzere, Beylerbeyi'nin şarkı - şimalisinden mukabil taarruza geçildi.

Fransızlara karşı 12 Ağustosta başlıyan bu taarruz ağustosun on ikinci ve ondördüncü günleri devam etti. Ağustosun onbeşinci günü Ayıntap'ın şimal cephesinden bazı mühim noktalar zaptolundu. Meselâ: Hacıbaba denilen yer, sonra Rumevlek'in sırtları gibi, ki bunların zaptı üzerine uzakta Dülükbaba tepesinde kalmış olan Fransızlar kendiliklerinden orayı terke ve ricate mecbur oldu ve bir taraftan da şehir dâhilinde bulunan mücahidinle temas hâsıl oldu ve onlara cephaneye ve sair hususatta muavenet imkânına da mazhariyet mümkün oldu. 16-17 Ağustos günü kuvvetlerimiz mütamadî taarruzlarına devam ettiler. Nihayet 18 Ağustos günü ki, bundan iki gün evvel en son ve katî taarruzlarını yaptılar. Yalnız 12 Ağustostan 18 Ağustosa kadar geçen takriben bir haftalık müddet zarfında Ayıntap ahali büyük istirahatata ve takibata mâruz kaldılar. Fransız kuvvetleri kumandanı ahaliye hitaben gönderdiği bir beyannamede; sulh muahedesi mucibince buraları Suriye'den addedilerek Fransız mandasına teslim edilmiştir. Burası da Suriye mıntakasına dâhildir. İki saat zarfında teslim olmadığınız takdirde bütün şehri toplarımızla yakacağız ve hepinizi öldüreceğiz, dediler. Oradaki ahali bu teklif üzerine içtima ettiler. Binnetice; Ayıntap yanar ve bütün Ayıntap ahali bu yangının içinde ölür, fakat düşmana teslim olmaz, dediler (şiddetli ve sürekli alkışlar), işte İslâmiyete ve ırkımıza şayeste olan bu celâdeti gösterdiler. Bu celâdeti ifsadetmek isteyen birkaç kişiyi de derhal bertaraf ettiler (gülmeler). Düşmana karşı müdafaat-i mukaddeselerine devam ettiler. Bunun neticesi olarak 18 ağustos günü öğleden sonra saat ikide, düşmanın muhasara hattında, şark cephesinde bulunan kuvvetleri kâmilen mağlûp edildi ve münhezimen parçalandı ve kuvvetlerimiz Ayıntap'ın içerisine girdi. Düşman kuvvetlerinin bir kısmı Ayıntap'ın cenup sırtlarında tutunmak istiyordu. Diğer bir kısmı da münhezim bir tarzda ricat ediyorlardı. Bizim de kuvvetlerimiz, bilhassa süvari kıtaatımız, bu ricat eden düşmanı takibediyordu. Binaenaleyh Ayıntap'ın en son malûmumuz olan vaziyeti bundan ibarettir.

Yasin Bey (Ayıntap) — Paşa Hazretleri; bu kadar muharebatın devamı esnasında Ayıntap ahalisinin, hicret, kelimesini katfien ağızlarına bile almadıklarının zikredilmesini çok rica ederim.

Mustafa Kemal Paşa (devamla) — Filhakika Efendiler, Ayıntap havalisinde bulunan dindaşlarımız, istiklâl mücadelesine başladığımızdan beri, Yasin Bey biraderimizin de ifade buyurdıkları gibi, hiçbir zaman, hiçbir sebep ve suretle hicretten bahsetmemişlerdir. Ayıntap'taki kahraman dindaşlarımızın daima bahsettikleri bir şey var ise o da; memleketlerini düşman ayakları altında bırakmamak ve memleketlerine tecavüz cüretini gösteren düşmanı, kendi kuvvetlerine istinadederek, daima kahr-ü tedmir ve mağlûp ve taretmektir (şiddetli alkışlar). Ayıntap ve havalisi ahalisinin vatan müdafaaasında, izzetinefs ve namus ve istiklâl müdafaaasında gösterdikleri tavr-u hareket cidden şayanı takdir ve şayanı imtisaldir.

Hacı Hayali Efendi (Urfa) — Efendim, cepheyi yaran bilhassa Birecik ve Nizip Kuva-yi Millîyesidir ki bunların da zikrini istirham ederim. Kuva-yi Millîye kumandanının bu bapta bir telgrafı vardır.

Mustafa Kemal Paşa (devamla) — Efendim, oraya, arzettiğim gibi Birecik Kuva-yi Millîyesi geldi, Nizip Kuva-yi Millîyesi geldi ve Cerablus'taki kuva-yi nizamiye de geldi. Elcezire cephesi kumandanlığından Kuva-yi nizamiye de gelmişti ki, piyade ve süvariden ve topçudan ibaret idi ve bu hareketi icra eden, Kuva-yi Millîye ile kuva-yi nizamiye de beraberdir. Urfa havalisi Kuva-yi Millîye kumandanı Pehlivanzade'den bana da bir telgraf

vardır. 18 ağustos yazıyor. Orada “Allah’ın inayeti Birecik ve Nizip Kuva-yi Millîyesinin şedit taarruzları neticesi olarak kahraman Kuva-yi Millîyemiz kasabaya dâhil olmuştur” diyor. Bu zat orada bulunan Kuva-yi Millîye kumandanlarından birisidir. Bunun gibi daha birçok kahraman kumandanlarımız vardır. Orada bu Kuva-yi Millîyeyi sevk ve idare eden Kolordu Kumandanı Salâhaddin Bey’dir.

Efendim, hazır bu tafsilâta girişmiş iken şarktan da bir kelime ile bahsedeyim. Şarkta heyeti âliyenize şayanı arz yeni bir havadis yoktur. İnşallah yakında memnun olabileceğiniz malûmatı arza muvaffak oluruz. Yalnız Şark Cephesi Ordu Kumandanlığı tarafından Erkânı Harbiye-i Umumiye Riyaseti’ne çekilmiş bir telgrafname vardır ki bunu heyeti âliyenize arzedilmek üzere Makam-ı Riyasete göndermişlerdir. Bunda Ermenilerden bâhis bazı malûmat olduğu için Kâtip Beye vereceğim, okusun efendim. Başka bir arzunuz var mı efendim? (Hayır, hayır sadaları).

Sırrı Bey (İzmit) — Etem Bey, bizim sıkıntılı bir zamanımızda yetişerek bize pek ferahlı günler verdi. Onun böyle hasta olduğunu işittiğimiz zaman müteessir olduğumuzun Meclis namına Etem Bey biraderimize bir teessürname ile bildirilmesini teklif ediyorum (muvafık, muvafık sesleri).

Mustafa Kemal Paşa (devamla) — Efendim, Etem Bey biraderimizin rahatsızlığından dolayı hakikaten bendeniz de o teessürü şahsan kendimde duydum ve Riyaset Makamından kendilerine zaten bildirmiştim. Maahaza Heyeti Umumiye namına da tensip buyurur iseniz tekrar biraderi vasıtasıyla yazarız (hay hay sadaları).

* * *

MATBUAT VE İSTİHBARAT MÜDÜRİYET-İ UMUMİYESİ HAKKINDA

26 Eylül 1920

Bir kelime arzedeceğim. Beyefendi matbuat ve istihbarattan bahsettiler, ona müteferri bazı şeyler teklif ettiler. Heyeti celile kabul buyurlarsa bir şey teklif edeceğim. Müdiriyeti Umumiyenin tarih-i teşekkülünden bugüne kadar gösterdiği mesai hakkında heyeti celileye arz-ı malûmat ve izahat vermek ve ondan sonra yeni tedabir hakkında heyeti celilenin kararına arz-ı malûmat etmek üzere eğer tensip buyurulursa müdir-i umumi heyeti umumiyeye yarın veyahut her ne zaman arzu ederseniz izahat verirler. Ve ondan sonra müzakerat ve münakaşata geçilir.

Reis — Efendim, şimdi iki teklif var.

Refik Bey (Konya) — Paşa Hazretlerinin buyurdıkları doğrudan doğruya, teşekkül eden Matbuat ve İstihbarat Müdiriyetinin yaptığı şeyler hakkında izahat almaktır. Halbuki, dünkü cereyan eden müzakerede, Matbuat ve İstihbarat Müdiriyeti Umumiyesinin lâyük olduğu veçhile, arzu ettiğimiz vezaifi ifa etmediğinden bâhis idi ve buna binaen doğrudan doğruya bir vekâlete tevdiyle bunun daha şâmil bir surette tatbiki meselesi mevzuubahis olmuştu.

Mustafa Kemal Paşa (Ankara) — Müsaade ederseniz buradan söyleyeyim. Beyefendi’nin söyledikleri çok doğrudur. Fakat, yapılan vezaifin gayri kâfi olduğunu ve lâzım gelen malûmatı verip vermediğini takdir edebilmek için, şimdiye kadar derece-i mesaisini ve muhassala-i mesaisini, bu mesaiyi ifa edenlerin ağzından ve bu mesuliyetin üzerinde bulunanlardan işitmek lâzım gelir, ondan sonra kifayet, ademi kifayetine hükmolunabilir.

* * *

MATBUAT VE İSTİHBARAT MÜDÜRİYET-İ UMUMİYESİNİN İŞLERİ HAKKINDA

28 Eylül 1920

Efendiler, mesaisi huzur-u âlinizde mevzuubahis olan Matbuat ve İstihbarat Müdiriyeti Umumiyesi, heyeti celileniz kararıyla, riyasetin tahtı idaresine verilmiş bir müessesedir. Binaenaleyh bu müdiriyet-i umumiyenin bilcümle ef’al ve harekâtından ve teşebbüsâtından mesul olan makam, müdiriyet-i umumiye makamı değil, riyasettir. Binaenaleyh, o riyaset makamını işgal eden bendeniz; bu itibarla mevzuubahis olan işler hakkında, izahat verenlerle, izahatı dinleyen heyeti celileniz arasında, vukuunu zannettiğim bir iki sui tefekkürü izale için, bir iki kelime arz edeceğim.

Zannediyorum, sui tefekkürün en büyük kısmı iki noktada temerküz ediyor ve o kadar büyük temerküz ediyor ki, suret-i telâkkiye göre, bütün âza-yi kiramın fikri, teşevvüşe duçar olabilir. O noktalardan birisi, düveli muazzamadan birisinin, bütün vesait-i istihbariyesini, Hükümetimizin emrine âmade kılmış ve fakat bundan istifade edilememiş olmasıdır.

Efendiler; bu mesele hakkında Mecliste beyanatta bulunan arkadaşlar bu noktaya temas eden sözlerini ihtimal ki biraz kuvvetli sarfetmiş oldukları için, fikir de o kadar kuvvetli tecellî etmiş oluyor. Hakikat halde mesele tasvir edildiği gibi değildir. Efendiler, filhakika Avrupa'da bulunan İstanbul'lu bir genç arkadaşımız Ankara'ya gelmek istemiş ve buraya gelinebilen tarik ne ise o tarik üzerinde yürüyerek Ankara'ya gelmiştir. Güzergâhında büyük ve mühim bir Avrupa payitahtına uğradığı sırada, orada zaten bulunan bir takım rüfekamızla görüşmüş ve ondan sonra buraya gelmiştir. Bu arkadaşla ben bizzat görüştüm ve bana oradan mektuplar getirmiştir ve o mektupların muhteviyatına dair kendisi de şifahî bazı malûmat vermiştir. Fakat bu Efendi bana öyle bir şeyden bahsetmemiştir. Bu Efendi kendi nokta-i nazarından, Avrupa'da neşriyat hakkında bazı mütalâat dermeyan etmiş olabilir ve bu itibarla burada bulunan ve alâkadar olan arkadaşlarımızla da bir proje yapmış olabilir. Fakat söylenen söz, düveli muazzamadan birinin bilcümle vesait-i istihbariyesini bizim emrimize âmade bulundurmasıdır ki, böyle bir mesele yoktur ve mühim değildir. Bu kadar mühim olsa, yalnız o zaman müdir-i umumi olan zatın değil, bilhassa benim malûmatım olmak lâzım gelirdi.

Efendiler; mevzuubahis olan projeyi gördüm. Bunun ifa edilebilmesi, demin müdir-i umumi Beyefendi'nin pek güzel ifade ettikleri gibi, bir noktaya mütevakkıf idi, öyle görülüyor ve hakikaten o nokta anahtar noktasıdır, o temin edilmedikçe bütün proje ve bütün mevait mânasız kalır. Halbuki o noktayı bize bütün vesait-i istihbariyesini vadetmiş olduğunu söylemiş olduğunuz devlet kabul etmemiştir. Binaenaleyh meselenin aslını bu suretle tashih etmek lâzım gelir, böyle bir şey yoktur.

İkinci nokta efendim; bir Amerikalı buraya gelmiş, kırk dört milyon kari kazandıran bir itilâfname yapmış, böyle bir itilâfnamenin yapılabilmesi için mutlaka benim tasdik etmeliğim ve mutlaka benim haberdar olmalığım lâzım gelirdi. Benim malûmat ve muvafakatim olmadan, tasdikimi almadan, benim tahtı emrimde bulunan müdir-i umumi böyle bir itilâfname yapamaz. Yalnız buraya gelen bir Amerikalıyı ben hatırlıyorum. Filhakika gayet kıymetli Amerikalı bir muhabir buraya geldi. Öyle bir zamanda geldi ki; o zaman daha Matbuat Müdiriyeti olmadığı gibi, Meclis de küşat edilmemişti. O zat Meclisin küşadı günleri burada bulundu. Bu muhabir benim ile görüştü. Birçok sualler sordu. Kendisine lâzım gelen cevaplar verildi. Bilhassa burada Meclisin küşadını vesairesini gördü ve hakikaten kıymetli malûmatla buradan İstanbul'a avdet etti ve bütün müşahadatım ve buradan aldığı esasatı da neşretti. Fakat bizimle böyle samimî irtibatla bulunduğu için ve bizim menafimize yardım eder neşriyatta bulunduğu için, yine o Amerikalı, Amerika Hükümetinin İstanbul'da bulunan memurin-i siyasiyesi tarafından derhal İstanbul'dan tardedildi. Bundan başka Amerikalı buraya gelmemiştir ve buraya gelip bizim menaf-i hakikiyemize hizmet eden o Amerikalıyı, yine Amerika Hükümeti memurin-i siyasiyesi uzaklaştırmıştır. Ancak buraya Amerikalı muhabir namı altında bizim İstanbul'lu Beylerden birisi gelmiştir (gülmeler). Eğer mevzuubahis olan Amerikalı bu ise, bu, Amerikalı değildir. Bu, bir arkadaşır ve buraya Amerika muhabiri sıfatıyla gelmiştir. Bunu hatırlıyorum efendim. Hastalığım zamanında idi, beni ziyarete geldi, kendisiyle görüştüm, bir iki gün sonra, bu zat ne için buraya gelmiştir dedim. Benim ile bir mükâleme yapmak istediği mevzuubahis olmuştu. Rahatsızlığım buna mâni olduğu için yazsın göndersin dedim. Filhakika arkadaşlardan birisi buna delâlet etti. Birkaç şey sordu, cevap verdim ve buradan gittiğini işittim. Binaenaleyh böyle bir itilâf da mevcut değildir. Filhakika böyle bir itilâfname yapılmış, istifade edilmemiş ise, cidden alâkadaran hakkında Meclisi âlinin nazarı dikkatini celbe değer bir nokta olurdu. Fakat böyle bir şey yoktur Efendiler. Esasen bu mesele hakkında çok söz söylemek istiyorum. Fakat madem ki başlandı, bir iki noktasını daha izah edeyim:

Evvelki gün bu mesele hakkında beyanatta bulunan arkadaşlarımızdan birisi, bilhassa dinin telkin kuvvetinden muntazaman istifade edilmediğini beyan buyurmuşlar. Efendim müdir-i umumi Bey'in bir nebze söyledikleri gibi, Umur-u Şer'îye Vekâletince bütün mahallerdeki müftü ve kadı ve sair ulema-yi kirama umumi tebligat-ı mahsusa yapılmıştır. Her yerde, camilerde halkı tenvir ve irşat için vaiz ve nasihatler yapılması hakkında talimat verilmişti ve filhakika her tarafta camilerde vaiz ve nasihat edilmiştir. Burada kendi arkadaşlarımızın yapmakta oldukları mesai ve irşadını da kulaklarımızla işitiyoruz ve bundan pek çok istifadeler temin edilmiştir. Konya'da, Sivas'ta, Kayseri'de birçok yerlerde bu tarz-ı mesai netayic-i fevkalâde göstermiştir. Bundan başka müntesibin-i

ilmiyeden birçok arkadaşlarımız vardır ki tabii elinde bayraklar olarak değil, sırf bu vesile ile, tarafımızdan, tenvir ve irşat için memur edilmişler ve memleket içersinde dolaşmaktadırlar.

Efendim, ulemadan başka diğer birçok arkadaşlarımız vardır ki memlekette ve halkın içinde irşat ve tenvir ile meşgul olmaktadır. Efendiler; sahile çok ehemmiyet verilmiştir. Suret-i mahsusada arz ederim. Sırf sahil üzerinde garptan tâ Trabzon'a, şarka kadar halk içinde çalışmak üzere suret-i hususiyede gönderilmiş arkadaşlarımız vardır. Efendiler, yalnız müdiriyet-i umumiye makamında bulunmuş olan bir arkadaşımın bunları tamamiyle bilmemesi vârit ve vâki olabilir. Çünkü birçokları makam-ı riyasetçe gönderilmiştir. Veyahut vekâletlerden bazıları göndermiştir. Malûmu âliniz, tenvir ve irşat meselesi o kadar vâsıdır ki bunu yalnız bir şube ve bir müdiriyete tahmil etmek ve oradan çıkmasına intizar etmek doğru değildir. Bütün vesaitimizden istifade ederek irşadatta bulunmak lâzım gelir ki biz de böyle yapmaktayız.

Bir de, memlekette matbuat var mıdır denilmiş. Yani memlekette matbuatın olmadığından bahs olunmuş. Filhakika Efendiler, Anadolu'da bir sene evvel, altı ay evvel, sekiz ay evvel matbuat denecek bir şeyler yoktu. Bunu cümlemiz biliriz. Fakat bugün hakikaten Anadolu'da matbuat vardır ve bu matbuat, yine Anadolu'da vukubulan mesainin neticesidir. Hemen hemen mühim bir merkezimiz yoktur ki orada bir gazete çıkmamış olsun. Demek ki Anadolu'da matbuat vardır. Binaenaleyh matbuat ihmal edilmemiştir. Efendiler; bu matbuatın vücut bulması için ilk teşebbüsler yapılmış ve vücut bulmuştur. Hayatlarını idame etmek için maddi muavenet; fakat ihtimal ki mevzuubahis edilmek lâzım gelen en mühim ve hakikî muavenet, fikrî muavenet olacaktır ki bu da yapılmıştır. Bütün gazetelere ne yolda idare-i kalem edeceklerine dair tarafımızdan talimat, verilmiştir ve takip olunmuştur ve bütün matbuatımız bu dairede ifa-yı vazife etmektedir. Bundan yalnız hulfeden bir gazete olmuştur. İsmi Yenidünya'dır. Binaenaleyh ihmal yoktur efendim. Belki müdir-i umumiler kısa bir zaman müdiriyet-i umumiyede kaldıkları ve kısa bir zamanda ifa-yı vazife ettikleri için, vaziyet-i umumiye tamamiyle ihata edemeyecekleri için, ihmal vâki olduğunu zannedebilirler.

Efendim sulh muahedesi ve onun tercümesi hakkında da bir kelime ilâve etmek istiyorum. Filhakika burada vesait bulunup tabedilememiş, Konya'ya gönderilmiş. Fakat intişarını ben tehir ettirdim. Çünkü, en mühim bir bahsi yanlış tercüme etmişler ve tahrif ederek tercüme etmişlerdir. Bu da hakkı kaza meselesidir. (Eğer hakikatte olduğu gibi tercüme edilirse gayet büyük bir noktaya temas ediyor. Fakat İstanbul'da yapılan tercümeleri oraya aynen vermişler ve o suretle orada da bu tahrifi yapmışlar. Ben de intişarına razı olmadığım için müdiriyet-i umumiyeden rica ettim, tekrar buraya getiriniz, tashih ediniz ve yeniden tabediniz dedim. Binaenaleyh yanlış yaptıkları için teahhur etmiştir.

Efendim sahil propagandası hakkında da birkaç kelime daha ilâve ediyorum : Arkadaşlarımız sahil propagandamızın hiç yapılmamakta olduğundan ve sahilden küçük bir şada gelmediğinden bahsettiler. Bunda da hata vardır. Efendiler sahil propagandamız vardır, bu pek kuvvetlidir. Hiçbir sada gelmiyor değil, ben yirmi dört saat zarfında yirmi dört tane rapor alıyorum. Arzu buyurursanız bütün bu raporları size havale edeyim, heyeti celileniz okuyabilirler. Binaenaleyh Karadeniz sahilimiz gayet müteyakkızdır, uçan kuştan dahi haber vermektedirler ve oraya uğrayan vapurun derhal içerisine girerler, yapılması icabeden şeyleri yaparlar. Efendim sahil propagandamız vardır.

Bir de bir takım nüshalardan bahs olunuyor. Bir takım nüshalar hazırlanmış, fakat haftalar geçmiş, tabolunmamış. Doğru, Müdiriyet-i Umumiyenin de beyanatı sırasında işittik ki; filhakika bizim Matbuat ve İstihbarat Müdiriyet-i Umumiye'de tabı ve neşredilmek üzere birtakım Bolşevik risaleleri vardır. Yine Beyefendi izah buyurdular; Bolşevik nizamnamesi, sonra Bolşevikliğin İslâmiyetle alâkası var mı yok mu? ve İstanbul hakkında bazı nokta-i nazarlar ve sonra iki tane destan. Arkadaşlarımızdan birinin gayet kıymetli olan destanını beraber okuduk, diğerlerine takdimen tab için Karahisar'a gönderdik. Çünkü burada yapamadık.

Birde diğer bir noktadan bahsediliyor Efendiler; Avrupa'ya kendiliklerinden giden birtakım zevat varmış. Meselâ Londra'da, Paris'te ve sair Avrupa'nın büyük şehirlerinde çalışıyorlarmış ve ecnebilerden para alıyorlarmış ve biz kendilerine alâka ve rabıta göstermiyormuşuz. Bu nazarı dikkatimizi celbettiği için mâruzatta bulunacağım. Filhakika Avrupa'da bu memleket ve millet için çalışan birçok rüfekamız vardır ve bu rüfeka-yi kiramımızla da gayet muntazam ve emin irtibatımız vardır ve bu arkadaşlar; tarafımızdan verilen talimat dairesinde ifa-yı vazife etmektedirler. Fakat kendiliğinden oraya gitmiş ve ecnebiden para almış ve bu suretle temin-i hayat etmekte bulunmuş birtakım insanlar varsa, Londra'da İngilizlerden, Paris'te Fransızlardan, bilmem

nerede kimlerden. . . Zaten öyle adamlara ben iş vermem. Böyle adamlarla irtibatı muhafaza etmekte mütereddidim ve bunda bendenizi mazur görmenizi rica ederim (çok doğru sesleri). Binaenaleyh Hükûmetin haberi yoktur sözü söylendi. Yalnız matbuat müdürü haberdardır, bu, doğru değildir. Çünkü Hükûmetin haberi olmadan bir şey yapılamaz. Eğer Hükûmetin ve benim haberim olmadan, Matbuat Müdüriyeti ifa-yi vazife edecekse, o halde bunu bana emniyet buyurmamanızı rica ederim. Her şeyden haberim olacaktır ve benim malûmatım olmadığı halde birtakım şeyler vardır ki; onlar da ret ve muvafakatim tahtında yapılacaktır ve muvafakat etmiş isem, ondan dolayı da bendenizi mazur görünüz.

Efendim diğer bir arkadaşımız, yine irşat meselesi dolayısıyla Matbuat ve İstihbarat Müdüriyetinin mesaisini tenkid ettiği sırada, tenkidatını teyit için demişlerdir ki; meselâ Afyon Karahisarı'na bir telgraf dört günde gider, sonra Bilecik'e, buradan kalkarsınız, siz oraya gidirsiniz, ajans henüz gelmemiş olur. Bunların hepsi doğrudur. Fakat bu mesele; doğrudan doğruya telgraf ve posta muamelâtına ait bir meseledir. Şimdi telgraf ve posta muntazam işlemiyorsa, bundan dolayı da Matbuat ve İstihbarat Müdüriyetini tenkid etmeğe lüzum var mıdır? Onu Dahiliye Vekilinden sorunuz. Bittabi telgrafların seri teatisi esbabını istikmal buyururlar. Fakat İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesiyle bunun alâkası yoktur.

Sonra diğer bir meseleden bahsolundu. Geçenlerde bazı rüfeka-yi kiramımız, Matbuat ve İstihbarat Müdüriyetinin mesaisini teshil için ona âzami muaveneti yapmak için bendenizle de görüşerek, hususî olarak toplandılar. Fakat bu içtimaları çok devam edemedi zannediyorum, şimdi biraz içtimaları teahhur ediyor, içtimain tekerrür etmesi, bu tabîî şayanı arzu bir şeydir. Yalnız bu içtimaatın bu suretle teahhur etmesine bir sebep olduğunu son günlerde haber aldım. Onu da biraz izah etmek isterim. Bu toplanan arkadaşlar, benim telâkkime göre tenvir ve irşat için fikrî olan âzami muaveneti yapacaklardır. Fakat sonradan gördüm ki, memlekette yeniden bir teşkilât projesi yapmışlar. Meselâ burada bir merkez-i umumi ve başka yerlerde diğer merkezler vesaire. . bu, tabîî gayet güzel bir şeydir. Fakat tecrübeme nazaran söyleyebilirim ki, böyle vâsi ve vesaiti az olan bir memlekette ve bilhassa bizim memleketimizde, bu gibi teşkilât kolay kolay vücut bulmaz. Bunu hepimiz tecrübe ettik. Hem gayrikabildir, hem de her yapılan teşkilâtta mutlaka istifade edilmek lâzım gelmez. Onun için dedim ki; diğer cemiyet teşkilâtımızdan istifade ederek bunu yapabiliriz, teşkilâta lüzum yoktur. Eğer o arkadaşlarımız bu itirazımdan dolayı içtimaat devam etmiyorlarsa tabîî haksızlık ediyorlar.

Efendim bir de vekâlet meselesi mevzuubahistir. Hakikaten bendeniz de düşündüm; bu irşat ve tenvir, propaganda meselesi gayet mühimdir, ordu kadar mühimdir, hattâ ordudan daha mühim bir meseledir. Binaenaleyh ordunun vesairenin bir vekâleti olur da, onlardan daha mühim olan bu umur neden vekâlet değil Efendiler? Neden bir vekâlete tevdi edilmiyor? Bunların hepsi doğru. Vekâletin fevkinde bir makam varsa onu da yapalım. Fakat sizi temin ederim ki; arzu ettiğimiz bir şekilde işi yürütmeğe kâfi gelmez. Memlekette propagandayı arzu ettiğimiz gibi yapabilmek, yalnız bir propaganda vekâleti yapmakla değil, bütün vekâletlerin umurunu bihakkın tanzim etmekle ve bütün vekâletler makinesini beraber işletmekle mümkün olur. Binaenaleyh vekâlet değil, mümkünse bunu Dahiliye Vekâletine raptetmelidir. Çünkü Dahiliye Vekâletine raptedersek, Dahiliye Vekâletinin birçok vesaiti vardır ki, doğrudan doğruya ondan istifade mümkün olur. Meselâ posta ve telgraf umuru, sonra teşkilât-ı mülkiye, memurin-i mülkiye, vesait-i mülkiye, sonra meselâ emniyet-i umumiye istihbaratı vardır. Bu itibarla belki daha muvafık olur. Mâruzâtım bundan ibarettir (muvafık, muvafık sesleri).

* * *

ERZURUM MİLLETVEKİLİ İSMAIL VE ARKADAŞLARININ ERMENİSTAN MÜTAREKE ŞARTLARI HAKKINDAKİ SUAL TAKRİRİ MÜNASEBETİYLE

18 Kasım 1920

Bir noktayı hatırlatmak istiyorum ve askerî nikat-ı nazara taallük ettiği için heyet-i askerîyeden aldığım malûmat üzerine heyeti umumiye'yi tenvir etmek istiyorum. Beyefendinin buyurdukları gibi; evvelce teklif edilmiş olan mütareke şeraitini Ermenilerin kabul ettiğini söylüyor ki o mütareke şeraiti iki nokta-i nazarı ihtiva ediyordu. Birisi; Ermeni ordusundan silâh almak, ikincisi o günkü vaziyete göre Ermeni ordusunun çekileceği hatla, bizim muhafaza edeceğimiz hat arasında bitaraf muntaka bırakmak. Halbuki bilâhare harekât-ı askerîye başladı. Evvelki hattı çok ileri geçtik. Yalnız bulunduğu vaziyetten şarka doğru değil, merkezden cenuba ve Şahtahtı'ndan dahi kıtaatımız ileriye yürümüştür. Binaenaleyh mütarekenamenin hututa taallük eden kısmı bittabi

yeni vaziyete göre tebeddül etmiştir. Bunun üzerine erkânı harbiyece yeni bazı tekâlif yapmışlardı. Fakat bu haiz-i ehemmiyet değildir. O, yeni hattın biraz garbında; bu, biraz daha ileride idi. Yalnız bunda yeni nokta-i nazar muhafaza edilmiştir. O da cenuptan Azerbaycan'a giden yolların tamamen emniyette tutulmasıdır. Erkânı harbiyece böyle bir şey vardır efendim, askerî talimat sırasında verilmiştir.

* * *

KONYA AYAKLANMASI HAKKINDA SORUŞTURMA YAPMAK, BU AYAKLANMAYLA İLGİSİ OLMADIĞI HALDE HAKSIZLIĞA UĞRATILAN VARSA SEBEP OLANLARI İSTİKLÂL MAHKEMESİNE VERMEK ÜZERE KONYA'YA BİR HEYETİN GÖNDERİLMESİ HAKKINDAKİ TAKRİR MÜNASEBETİYLE

25 Kasım 1920

Efendim, Konya vekayiiinde zimethal olduğu zannolunan birtakım zevat orada teşekkül eden divanıharbe tevdi olunmuşlardır. Divanı harbin heyeti umumiye hakkında verdiği karara heyeti âliyeniz itiraz buyurmamıştınız. Yalnız Büyük Millet Meclisi âzasından bazı refiklerimizin orada ittiham edilmiş olduğu nazarı dikkatinizi celbetti. Ve heyeti âliyeniz bu meseleye vaziyet etti. Bu mesele münasebetiyle zaten mühim olan Konya hâdisesini daha esaslı tetkik etmek, tamik etmek Heyeti Vekilece takarrür etti. Heyeti Vekile muhtelif vesaitle bu tahkikatını ifa etmektedir. En son vermiş olduğu bir karar ki oraya suret-i mahsusada bir heyet gönderecektir. Fakat Heyeti Vekile arzu etti ki bu heyet-i mahsusaya rüfekamızdan da birkaç kişiyi ilhak etsin. Bu doğrudan doğruya Heyeti Vekilece yapılmış bir tedbirdir. Gidecek olan heyet-i mahsusaya, heyeti âliyeniz namına orada icra-yı tetkikat edecek değildir. Zaten Heyeti Vekilenin bu icraî meselede taraf-ı âlinizden müstakil bırakılması daha muvafık olacaktır. Yalnız Heyeti Vekilenin sizden ricası, intihap olunan zevata mezuniyet ita buyurmanızdan ibarettir. Binaenaleyh bu arkadaşlara mezuniyet verirseniz onlar da bu heyetle beraber gideceklerdir. Vermezseniz tabî gidemez. Binaenaleyh bunları rey-i âlinize arz ediyorum.

Nadir Efendi (Isparta) — Bir şey arzedeceğim. Heyetimizden gidecek zevat, usulü muhakemeye, usulü adliyyeye bihakkın vâkif olanlardan gitsinler rica ederim. Onun çok tesiri vardır. Şevket Bey'e diyecek yoksa da diğer zevatı muhtereme zannederim, adliye ile mütevegil olmuş zevat değildir.

Mustafa Kemal Paşa (devamla) — Efendim, bu gidecek olan heyet-i mahsusanın vazifesinde yalnız Çelebi Efendi Hazretlerinin işini takibetmesi esas değildir ve heyeti umumiyyeye verdiğim takrirden Çelebi Efendi'den ve Çelebi Efendi meselesinden bahs olunmamıştır. Suret-i umumiyyede Konya meselesini tahkik ve tetkik edecek ve istihsâl etmiş olduğumuz malûmatı tevsi edecek, bizi daha çok tenvir edecek bir rapor istiyoruz. Bu mesail-i umumiye içerisinde ihtimal ki Çelebi Efendi Hazretlerinin de meselesi nazarı dikkate alınabilir. Fakat kendilerinin diğer bir arkadaşımızın da söylediği gibi bu meselede tamamen bitaraf kalmaları lâzım gelir. Bu mesele burada bir mahkeme icra olunur gibi...

Çelebi Efendi (Konya) — Doğru Efendim, bitaraf kalmaklığım icabeder, fakat...

Mustafa Kemal Paşa (devamla) — Henüz Çelebi Efendi müttehimdir. Eğer heyeti âliyeniz işe vaziyet etmemiş olsalardı, divanıharbin kararı haklarında tatbik edilecekti ve bilhassa bendeniz Çelebi Efendi'nin haklarını düşünmek için heyet-i tahkikiye göndermeğe lüzum görüyorum. Meseleyi tahkikat neticesinde meydana çıkarmak için böyle bir tahkikat yapmaya lüzum gördüm.

* * *

DİYARBAKIR MİLLETVEKİLİ HACI ŞÜKRÜ'NÜN, KURMAYLAR HAKKINDA KULLANILAN SÖZLERİN ZABITTAN ÇIKARILMASI HAKKINDAKİ TAKRİRİ MÜNASEBETİYLE

16 Aralık 1920

Muhterem arkadaşlar! Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Müdafaa-i Millîye Encümeni Reisi olan zat tarafından bu kürsüde (erkânı harblerin tahtı esaretinde, istibdadında ordu duramaz) bu mahiyette bir şey

söylendiğini işittiğim zaman fevkalâde meyus ve müteessir oldum. Nizamın ve intizamın, ordu¹, mübeccel aile içinde sarf-ı dimağ etmekle mükellef olan bu encümen-i mahsusun, bu encümeni âlinin reisi olan zatın ağzından bu kadar fena bir söz çıkmamalıydı. Efendiler, ordumuzda ayrıca bir erkânı harb sınıfı yoktur. Bunlar mazinin paslı sahifelerine karışmış şeylerdir. Bugün orduda yalnız zâbitan heyeti vardır. Erkânı harblık zâbitanın ifa ettiği vazife itibariyledir. O vazifenin yanına kim geçerse erkânıharb vazifesini ifa eder. O vazifeden ayrıldığı dakikada nereye memur olursa, diğer herhangi bir zâbit gibi o da bir zâbittir. O da bir kumandandır. Zâbitanımız arasında, orduda hiçbir fark yoktur Efendiler (bravo sadaları). Fazla bir tahsil görmüş olmakla da cihanın hiçbir yerinde bir hata, bir kusur gibi telâkki edilemez.

Encümen Reisinin, heyet-i zâbitanımızın bir kısmının diğer kısmına tefevvukuna ve istibdadına temas eder bir fikir dermeyan etmesinin bir sui maksatla olduğunu heyeti celilenize alenen söylüyorum. Ve tekrar olarak söylüyorum (alkışlar, bravo sadaları). Çok rica ederim arkadaşlarımıza ki bu gibi insanlara çok dikkat edelim. Binaenaleyh encümen reisi bu sözünü behemehal geriye almalıdır. Çünkü, bütün zâbitanımızın Meclisi âliye olan hürmet ve muhabbetine bir nakise teşkil edecektir. Meclis bu gibi hasis şeyleri mevzuubahis ve müzakere etmekten çok yüksektir (alkışlar). Meclis dimağında böyle hasis maksatlar dönen insanların bâziçesi olmaktan çok uzaktır (alkışlar). Binaenaleyh nezahatle, vatan ve millete olan aşk ile vazife-i milliyemizi ifa edelim. Hükümetimizin nizam ve intizamını tutmak için yegâne kuvvet olan ordunun içine fesat ilka etmiyelim. Emin olunuz arkadaşlar; buna teşebbüs ve tevessül etmek isteyenlerin hiçbir vakit muvaffak olması ihtimali yoktur. Bu Meclis ve bu millet ona katıyen müsaade etmez. Ve bu Meclis ve bu millet o gibilerin kafasını ezmeğe muktedirdir. Binaenaleyh ben de Beyefendinin fikrine iştirak ediyorum. O söz nasıl olmuşsa burada sarfedilmiş, hiç olmazsa bizim zabıt ceridesinde bulunmasın.

* * *

SEYAHAT BELGELERİ HAKKINDA SORULAN

SUAL MÜNASEBETİYLE

21 Aralık 1920

Şimdi yeni elime gelen bir şifreli telgrafnameyi, mevzuubahis olan meseleye ve benim şahsıma da çok yakından taallük ettiği ve efkârı tenvire medar olacağı için arz ediyorum. Belki söylenmemesi caiz olan bir şeydir. Fakat söyleyeceğim, bunu bana yazan bir reis-i hükûmettir. Benim yakın akrabamdan birinin zevci buraya geldi diyor. Malûm-u devletleri bulunacağı veçhile filân yerde filân ve filândır, hakikaten böyle. İngilizler zat-ı devletlerine mahremane mükâlemeye kapı açmak üzere İstanbul'da mahrem vasıta aramışlar ve mahremane bir tarzda filân Beye müracaat etmişler ve yedine suret-i tercümesi aşağıda arz edilen resmî mührü haiz ve İngilizlerin İstanbul'da hususî memuru yüzbaşı Ponet imzalı İngilizce bir vesika vermişlerdir. Bu bapta emir ve mütalâat-ı devletlerini bekliyoruz (vesikayı göstererek). Verilen vesika da budur. Tarihi 1 kânunuevvel 1920 (Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin taallukatından olduğuna emin olarak size, Mustafa Kemal Paşa Hazretleriyle mahremane mütalâat tesisini istihraç etmek için bu vesikayı verdim). Bunu eline alan bir reis-i hükûmet fevkalâde bir mesele-i siyasiyeye temas etmiş olduğuna zâhibolabilir. Hakikaten bu adam böyle tasvir edildiği gibi benim yakın akrabamın kocasıdır. Ve bu kapiten Ponet malûm bir zattır. Meşhur bir zattır ve böyle bir teşebbüste bulunmuş olmasını pek tabii telâkki edebilirsiniz. Halbuki işte ben söylüyorum, bu zat casustur. Casus olduğu bence daha evvel malûm (kimdir sadaları). Bu akrabamın kocası olan zat binaenaleyh bu benim akrabamdır diye ve elinde bu vesika vardır diye oradaki reis-i hükûmet bu vesika ile buyurun Ankara'ya gidiniz deseydi bu bana gelmiyecekti ve bunu getirmiyecekti. Ve kendisini tutmasalardı bunu belki de meydana çıkarmıyacaktı. Binaenaleyh casusluk yapacaktı. Kimbilir memlekete ne kadar fenalık yapacaktı. Kimbilir ne kadar müfsitkârane vezaif ifâ edecekti. Bundan bana malûmat verdiler. Hükümetin bu takyidatı sayesinde ben de muttali oldum ve kendilerini tevkif etmeleri için icabeden makam vasıtasıyla emir verdim. Binaenaleyh takyidattan vazgeçmiyelim ve düşmanlarımız pek habistir (şüphesiz sadaları).

* * *

İTİLÂF DEVLETLERİ, SOVYET RUSYA GÜRCİSTAN

VE ERMENİSTAN İLE OLAN MÜNASEBETLER

HAKKINDA

3 Ocak 1921

Efendiler; bu noktanın suitefehhüme uğradığını zannediyorum. Bunun için müsaade buyurursanız Heyeti Vekile namına ufak bir izahta bulunacağım. Biz Ermenileri mağlûp ettikten sonra dermeyan ettiğimiz şeraitten biri de kendilerinden muayyen miktarda silâh almak idi. Bu silâhların bir miktarını aldık, mütebaki miktarını dahi talebetmekte bulunuyoruz. Binaenaleyh bugün mevki-i icra ve muamelede bulunan mesele hükûmetin şerait-i mevcudeyi bitamamiha tatbikına aittir. Biz Ermenilerden üç nokta-i nazardan silâh talep ettik. Birincisi Ermenilerin henüz rengi, mahiyeti ve makasıtı tamamen inkişaf etmiş değildir. Binaenaleyh böyle renksiz bir milletin elinde silâhı buldukça mücavirinde bulunanlara daima zarar ika eder. Binaenaleyh biz mutazarrır olabiliriz. Diğer taraftan mutazammın talebimiz olduğunu mütebaki söyletiğimiz Ruslar dahi mutazarrır olabilirler. Binaenaleyh tarafeynin menfaatini temin için Ermenilerin ellerinden silâhlarını almak lâzımdır. Bunun için silâhlarını istedik ve istiyoruz. İkincisi Ermeniler iddia olunduğu gibi komünist olmuşlarsa kendilerinin silâha ihtiyacı kalmamıştır. O halde müsâlâha şeraitini tatbik etmekte hiçbir mahzur yoktur.

Üçüncüsü, her gün ordularımızı tezyidetmekteyiz. Binaenaleyh silâha ihtiyacımız vardır. Galibiyetimizin mukabil hakkı olmak üzere Ermenilerin elinde bulunan fazla silâhları istiyoruz. Binaenaleyh hükûmet bu dakikaya kadar bu nokta-i nazarından inhiraf etmiş değildir. Yani Ermenilere silâhlarını terketmiş veyahut terk teklifine karşı muvafakat etmiş değildir. Yalnız Rusya Bolşevik Hükûmeti komünist yapmak istediği Ermenilere cemile göstermek arzusunu izhar ettiğinden ve bu da o meyanda tadadedildiğinden bize aksetmiş bir mesele haline girdi. Ve komünist olmuş Ermenilerin elinde silâh bulunmaktan bir mahzur tevellüt edebileceği zikredildikten sonra bize muhtaç olabileceğimiz silâhları Ermenilerin ellerinden almak suretiyle değil Moskova'dan telâfi etmek imkânından da bahsolunuyor. Bir de silâhlar komünist olmıyan Ermenilerin ellerindedir. Fakat bunlar komünist olanların aleyhinde istimal edileceğinden bu silâhları komünist olmıyanların elinden almak ve komünist olanların eline vermek cihetini Ruslar tercih etmektedir. Bütün bu vaziyetler düşünülecek olursa meselenin suret-i katıyede halli bizim tevahhuş ettiğimiz noktaların tanzimine ve bizim muhtaç olduğumuz menafiiin teminine taallük eder. Eğer Ruslarla olan münasebatımızın netayici bütün bu korktuğumuz ve korkmadığımız noktalara tekabül ederse bittabi mesele o vakit mevzuubahis olur, yoksa bugün tebeddül etmiş hiçbir mesele yoktur. Müsamaha edilmiş bir husus da mevcut değildir efendim.

Hüseyin Avni Bey (Erzurum) — Müsaade buyurulursa efendim, ehemmiyetli bir nokta arzedeceğim. Beyler, bendeniz Ermenilerin silâhlılarından değil, silâhsızından korkuyorum. Yani Ermenilerin silâhlı olan Taşnaklardır. Onlar silâhla karşımıza çıktığı zaman daima onları silâhla ezecek kuvvete malikiz. Şimdi korktuğum bir safha var, o da, Ermenilerin silâhsız olarak kızıl bayrağa bürünüp memleketimiz içerisinde ika edecekleri zararları vardır, fesatları vardır, bu muhakkaktır. Size bir noktayı arz etmek isterim: Gümrü'de bulunuyordum. Daha müzakere başlamazdan evvel Çiçerin Ermenilerden evvel müracaat etti. Bu, himaye ve sigorta mahiyetindedir. Bugün onların komünist olması Ruslar tarafından sigorta edilmelerinden bu vaziyete girmeleri kendilerini komünist göstererek memleketimiz içerisinde girmek içindir, katıyen bilirsiniz ki Ermeni Taşnakları komünist değildir. Bu bir dindir. Fakat din ama düsturları gayet zehirleyici bir dindir ve kolay nüfuz ediyor. Malûm-u âlileridir ki Rusya'ya ve Azerbaycan'a girdiği zaman ne gibi ellerle giriyordu ve ne gibi tahribat yapıyordu? Bunlar hakkıdır. Şimdi Ermeniler de bizim zayıf damarlı insanlarımızı arıyacaklardır. Dediğim gibi, bir din, bir kaide olarak memleketimize komünistlik girmeyecektir. Bir çapulcu, bir yağmakâr, bir cani sıfatıyla memleketimize girecektir. Ben ondan korkuyorum. Bu katı, sabit, muayyen ve şahsî bir meseledir. Şimdi Şark Cephesinin, evvelki safhasından daha nazik bir safhaya dâhil olduğunu görüyorum. Bunun için hükûmet en ziyade tedabir-i âcilesini ittihaz etmelidir. Böyle, hükûmeti istiyorum, istemiyorum demişsin bence kıymeti yoktur. Bu bir hastalıktır, bu ordu değildir ki görünsün. Bu, sızar. Hükûmet arzu etmez, fakat arzu etmediği halde memleketin içerisinde girer, tahribat yapar ve o güvendiğimiz kaviyüşşekime orduları maazallah inhilâl ettirir. İşte Ermeniler böyle kurnaz bir millettir. Karşılarında bulunan ordumuzu bu suretle inhilâlê duçar etmek isterler. Hükûmetin gayesi, hududu millîsi dahilinde müstakil yaşamaktır. Hükûmet muktedir midir ki bu mefkûre memlekete girmesin veya bu maske memlekete girmesin? Ermenilerin getireceği mefkûre, milletimizi inhilâl ettirmek mahiyetinde kalacaktır ve bunda ben müttefik-i tabiiimiz olan Rusların samimiyetine pek kani değilim. Dediğim gibi; henüz Ermenilerle anlaşmadan bize Ruslar müracaat etmişlerdi. Bugün gelmiş, bizimle aramızda olan bir mukaveleyi Ermenilere kabul etmemek cesaretini veriyor.

Mehmet Şükrü Bey (Karahisarı Sahip) — Bunları celse-i hafiyede söyleyelim.

Reis — Efendim söz alan birkaç arkadaşımız daha vardır. Yarın saat kaçta toplanalım ?

Mustafa Kemal Paşa (Ankara) — Beyefendi sözlerini ikmal buyursunlar Reis Bey.

Hüseyin Avni Bey (devamla) — Efendim; tabii, celse-i hafiyeye ait olan meseleleri bendeniz de takdir ediyorum. Yalnız birşey var ki aldanmamak ve görülmüş mesaili görmemek de olamaz. Tabii, Ermenilerin samimiyetine katıyen güvenmeyiz. Katıyen itimadımız

yoktur. Onların bugün memleketimizin Şark Cephesinde muzır bir vaziyet almakta olduklarına kaniim. Bunun çaresini hükûmetten istirham ediyorum.

Mustafa Kemal Paşa (Ankara) — Hüseyin Avni Beye kısa bir cevap vermek istiyorum. Biz Rus Bolşevik Hükûmetinin bize karşı olan hissiyatına emniyet ve itimat etmek isteriz. Bu emniyet ve itimadımız hayalâta, zanniyata ve güzel sözlere aldanmaya muallâk değildir. Tamamen maddiyata istinadedmektedir. Fakat bunun ne olacağını izah etmeyeceğim. Yalnız tekrar ediyorum ki lâfa değil maddiyata istinadediyoruz. Onun için samimiyetine itimat ederiz. Komünizmin intişarı meselesine gelince kendileri buyurdular ki, istense de istenmese de bu bir mikroptur. Girer. O halde çaresi yok demektir. Madem ki maddi tedabirle önüne geçmek imkânı olmayan bir sirayettir. Bu mutlaka sâri olacaktır. Zannediyorum ki buna karşı tedbir düşünmek meselesiyle mevzuubahis olan mesail-i siyasiyeyi birbirinden tefrik ve temyiz etmek daha muvafık olur. Yalnız sırf bu noktaya temas etmek üzere arz edebilirim ki bu sâri ve gayrikabil-i içtinap olmak üzere tasvir buyurdıkları komünizme karşı çare vardır. Komünizm prensiplerinin, kaidelerinin memleketimizde ve milletimiz arasında kabiliyet-i tatbikiyesini idrak etmek veyahut idrak edenlerimiz vasıtasıyla bütün memlekete ve bütün millete anlatmaktır. Eğer bu hakayık milletimizin ekseriyeti tarafından tamamiyle idrak buyurulmuş olursa, ya kabiliyetimiz vardır yaparız veyahut kabiliyet-i tatbikiyesi yoktur, anlarız. Tevahhuş ederiz, yapmayız. Ancak bu hakikate karşı da kabiliyet-i tatbikiyesi olmadığına göre ve hattâ tatbik etmeğe kıyam edenlere karşı hükûmet her türlü vesaiti istimalde kendisini gayet meşru görür. Bu münasebetle geçmiş ifadata ait bir meseleyi arzetmek istiyorum. Memleketimizde malûm-u âlileri teşekkül etmiş Komünist Fırkası diğeri Halk İştirakiyun Fırkası namı altında yine komünist fırkasıdır. Türkiye Komünist Fırkasının suret-i teşekkülünden vazihan malûmatım vardır, bu fırkayı kimlerin ve ne gibi maksatla teşkil ettiklerine vâkıfım. Maksatlarının tamamiyle menafi-i âliyeyi vataniye ile hali mutabakatta olduğuna ve şahıslarının en kıymetli, en namuslu ve en vatanperver arkadaşlarımızdan bulunduğu tamamen imanım vardır. Yalnız geçenlerde Ethem Bey meselesiyle alâkadar olan sözlerim meyanında bir şey söylemiştim ki onun bilâhare yanlış tefsirata sebebiyet vermiş olduğunu işittim. O mesailden dolayı tahtı tevkife alınan bir zatın üzerinde Ethem Bey’i isyana teşvik zemininde yazmış olduğu bir mektupla beraber komünist fırkasının teşkilâta mahsus memuriyeti mutazammın bir vesikası bulunduğunu söylemiştim. Bu iki vesikanın bir şahıs üzerinde çıkmış olması vak’ada bir münasebet olabileceği zannını tevlietmiş olmalı ki bazı suitefehhumat oluyor. Halbuki bunun bir tesadüften ibaret olduğu muhakkaktır. Çünkü Hakkı Behiç Beyin de Ethem Beyin bugün malûmumuz olan ef’al ve harekâtiyle hiçbir münasebeti olamayacağı...

Memduh Bey (Karahisarı Şarki) — Bu müzakere celse-i hafiyeye olmuştur.

Mustafa Kemal Paşa (devamla) — Zarar yok efendim.

Memduh Bey — Bendeniz unutulmuş zannediyordum. Başka bir şey yoktur.

Mustafa Kemal Paşa (devamla) — Diğer Halk İştirakiyun Fırkası bilâhare teşekkül etti. Tabî o fırkanın da gayet kıymetli arkadaşlardan mürekkep olduğunu söyledim.

Vehbi Bey (Karesi) — Bendeniz diğer celsede sözümü muhafaza ediyorum.

Hüseyin Avni Bey (Erzurum) — Demin arzettiğim mesele, hükûmetimiz Ruslarla akdi ittifak ediyor. Malûm-u âliniz Rusların prensipleri; kendileri komünist olmak hasebiyle münasebette buldukları milletleri de daima komünizm etrafında toplamak yolundadır. Biz zaten müttefik-i tabiiyiz, onlar da bizimle beraber harbediyorlar. Biz de aynı gaye ile harbediyoruz. Fakat, millî gaye, duygu itibarıyla ayrılırız. Çünkü Rusların güttüğü emel başkadır. Ermenistan’ı sıyanet etti, demekten maksadım budur. Paşa Hazretleri çünkü orasını Moskova’ya tabi bir millet olarak tanıyarak âdeta Rus mahiyetinde göstermek istiyorlar. Halbuki Ermeniler desisekâr bir millettir ve bu vesile ile bizi içimizden yıkar. Yeni bir tehlike, yeni bir safha açılabilir. Biz Ruslarla müttefikiz, bu mesele yalnız harbetmekle biter, yoksa, onların gayesine hâdim olmak değildir.

Mustafa Kemal Paşa (Ankara) — Efendim Hüseyin Avni Beyin Ermeniler hakkındaki buyurduğu tamamen doğrudur. Ve biz Ruslarla bu meseleyi mevzuubahis ederken onları da bu hakikate irca etmek için teşebbüsatta bulunmaktayız. Tamamen hakları vardır.

Nafiz Bey (Canik) — Komünist fırkası şüphesiz buradaki âzadan müteşekkildir ve arkadaşlarımızdır. Fakat hükûmet, siyasetini meclisteki ekseriyete istinadettirmek mecburiyetindedir. Doğrudan doğruya komünistleri tercih ederse bugün meclisin ekseriyeti o tarafta değildir. Hükûmet takibettiği çığırda hakikate doğru gitmiyor demektir.

Mustafa Kemal Paşa (Ankara) — Efendim, Hükûmet dediğiniz şey heyeti celilenizce kendi arasından ekseriyetle intihap edilmiş olan ve kendilerine vezaif-i muayyene tevdi kılınmış bir heyettir. Yahut vezaif-i muayyeneyi tevdi ettiğiniz zevatın teşkil ettiği hükûmet sizsiniz. Hükûmetin siyaseti demek bu Meclisi âlinin

maksad-ı yegâneyi teşekkül demektir. O da kısa bir (formül) ile ifade edilmektedir. Hudud-u millîmiz dâhilinde demin Beyefendinin de buyurduğu gibi bütün milletin istiklâlîni temine mâtuftur. Binaenaleyh hepimizin maksadı bundan ibarettir. Bu tahlil olunursa tabîî komünizm esasatıyla taarruz eder. Bakınız hudud-u millîden bahsediyoruz. Ben çok içtimaiyat ile meşgul olmadım. Fakat komünizm bittabi hudut tanımaz. Halbuki biz bir hudud-u millî kabul ediyoruz. Sonra istiklâlî tamdan bahsediyoruz. İhtimal komünizm bilâkayd-ü şart serbestiyi iltizam eder. Biz de bunu kabul edemeyiz. Binaenaleyh Hükümetin siyaseti gayet bâriz ve vâzih bir siyasettir. Ve bu siyasette ekseriyetimize veya heyet-i umumiyemize değil milletin heyet-i umumiyesine istinadetmekte olduğuna kanaat-i tammesi vardır. Yoksa şu veya bu zümre veya partiye istinadeden hiç kimse mevcut değildir. Hariciye Vekilinin beyanatında bu nokta tasrih edilmiştir. Bizim Ruslarla olan münasebatımızda esas olarak kapitalizm aleyhine yani komünizm esasatına temas dahi edilmemiştir. Görüşebilmek için komünist olunuz veyahut olmağa mecbursunuz diye kimse bize bir şey demediği gibi, sizinle dost olabilmek için komünist olmağa karar verdik dememişizdir. Böyle bir esas mevcut değildir. Yalnız Rus Bolşevik Hükümeti komünisttir. Ve gaye-i aslisi budur. Bütün milletlere bu fikri, bu kaide-i asliye-i içtimaiyeyi infaz etmek ister. Şunu ifham etmek isterim ki, biz buna mâni olacağız, veyahut bunu yapmıyacaksınız demek Rusya Bolşevik Hükümetinin mevcudiyetini tanımamak ve onu reddetmek demektir ki bunu da yapamayız. Yalnız memleketimize ve milletimize zarar iras edebilecek tarzda gelmesine karşı tedabir-i katîyeyi ittihaz etmek mecburiyetindeyiz ve bu tedabiri ittihazda onlar elbette bize muhalif olamaz. Yalnız hükümet başkadır. Hükümetin ricali resmîyesi başkadır. Bir de alelittlak millet içinde bulunan cemiyetlerin teşebbüsâtı başkadır. Malûm-u âliniz Rus Hükümeti ricaliyle olan temasımızda başka türlü muhatabada bulunulduğu halde diğer taraftan gayri mesul birtakım insanların tamamen Rus komünistliğini memlekete sokmak için teşebbüsatta bulunabilirler. Binaenaleyh bu içtimai bir meseledir. Biz burada içtimai inkılâptan bahsetmiyoruz. O milletin tekâmül ve istidadına vabestedir.

* * *

BATI CEPHESİ BİRİNCİ GEZGİN KUVVETLER KOMUTANI ÇERKEZ ETHEM VE KARDEŞİ TEVFİK'İN HAREKETLERİ HAKKINDA

8 Ocak 1921

Muhterem Efendiler! Garp Cephemizi teşkil eden kuva-yi askerîyemiz meyanında birinci kuvve-i seyyare tesmiye ettiğimiz kıtanın başında kumandan olarak Ethem Bey ve bunun biraderi Tevfik Bey'in bulunduğunu cümleleriniz bilirsiniz. Bunlar hakkında ve bunların son zamanlardaki teşebbüsâtı hakkında bir iki münasebetle heyet-i âliyenize bazı izahat vermiştim; fakat bu izahatım celse-i hafiyelerde vukubulduğu için bütün milletçe mesele henüz gayri malûmdur. Binaenaleyh en son safha hakkında beyanatta bulunmadan evvel şimdiye kadar cereyan etmiş olan vekayii gayet kısa bir hulâsasını yapmak istiyorum; fakat vukubulacak mâruzatım pek çok hulâsa olacaktır ve birçok tetkikatın neticesinde elde edilen delâil ve vesaikin verdiği katî kanaatlere istinadedecektir. Ethem ve Tevfik Beyler, maatteessüf mebdenden son zamanlara kadar bizimle beraber ve içimizde arkadaşlık etmiş bulunan Reşit Beyle beraber menafî-i mülk-ü milleti müdafaa etmek için emir ve kumandalarında bulundurmaya muvaffak oldukları kuvvetlere istinadederek birtakım hayalâta saptılar. Bizce kanaat-i katîyeye müstenit olarak inkişaf etmiş olan bu kanaat şu idi. Evvelâ: Kütahya ve havalisinde kendi tâbirlerince bir hükümet, fakat bizim hakikati ifade etmek üzere kullanacağımız tedbirlerle bir derebeylik teşkiline yeltendiler. Bir taraftan bu derebeyliğini Afyonkarahisarı'na, Isparta'ya ve belki Konya'ya, Eskişehir'e kadar teşmile teşebbüs etmekle beraber memleketin aksam-ı sairesinde dahi kuvvetler teşkili ile daha ziyade tevessü ve taazzuv etmek ve binnetice Türkiye Büyük Millet Meclisini iskat ederek yerine heyeti umumiyeye hâkim bir hükümet vücuda getirmek istemişlerdir. Bittabi bu kadar sakim fikirlere zâhibolacaklarını ve fena yola sapacaklarını hiç birimiz tasavvur etmek istemezdik. Yalnız cümlemizce malûm olan bir hakikat var idi ise, o da Ethem Bey ve Tevfik Bey kendilerine raptedebildikleri bazı kimselerle memleket içinde daimî bir anarşinin idamesine taraftar bulunuyorlardı. Yine bu adamlar memleket ve millet menafii namına ifa-yı vazife ederken her vazife ifa ettikleri yerde milleti mutazarır ediyorlardı. Şüphe yok ki heyet-i celileniz ve cümlemiz bu adamların ve kuvvetlerinin millete ika etmekte oldukları mazarratı yakinen görüyorduk. Lâkin öyle devirler geçirdik ki o devirlerde bittabi her kuvvetten istifade etmek zaruretinde idik ve fakat her kuvvetin fenalıklarını bertaraf ederek müspet ve nafi bir hale getirmek ümidini de kuvvetli olarak muhafaza ediyorduk. Ethem ve Tevfik Beylerin

kuvvetleri hakkında ilk tatbik etmek istediğimiz tedabir bunları mantıkî, mâkul, meşru ve kabil-i istifade bir hale getirmek olmuştu; bununla uzun zaman mücadele edildi. Bittabi Hükûmetimiz ve Hükûmetimizin memleket içinde bütün teşkilâtı bir taraftan cepheledeki ordularımız günden güne kesb-i intizam ve mükemmeliyet ve kudret peyda ediyor, ordu ve Hükûmet her tarafta tedbirlerini tatbik ettikçe ve bu tatbikatta kudretini gösterdikçe Ethem ve Tefvik Beylerin hayalhanesinde; yalnız hayalhanelerinde tekevvün eden emel saha-yı intişar bulmaktan mahrum oluyordu. Son zamanlarda Garp cephesinde bir kumandan tebeddülü oldu. Malûm-u âliniz Fuat Paşa oradan infikâk etti. Yerine; bütün cephe ikiye ayrılarak bir kısmına Erkânı Harbiye Reisi İsmet Bey, diğer kısmına da Dahiliye Vekili Rafet Bey memur edildiler. Hükûmetin bu iki zata vermiş olduğu vazife bu iki cephe üzerinde kuvvetli ve muntazam birer ordu vücuda getirmek ve diğer taraftan bütün o sahada ve bütün o menatıkta Hükûmetin hakikî olarak teessüs ettiğini ve bu teessüs eden Hükûmetin şeref ve haysiyetinin daima mahfuz kaldığını herkese göstermek ve icabederse fiilen teyid etmek idi. Bu iki zat deruhde ettikleri vazifeleri ilk andan itibaren fevkalâde bir surette, müdebbirane bir tarzda tatbik etmeğe başladılar. İşte bu tatbikat esnasında idi ki, Ethem ve Tefvik Beyler kendi plânlarının biraz zaman sonra mevkiî tatbika katîyen ve külliyyen çıkmaktan menedileceğini idrak ettiler ve plânlarının tatbiki için isticâl lüzumuna kail oldular. Ethem Bey rahatsızlığını bahane ederek kâh Eskişehir’de ve kâh Ankara’da çalışıyordu. Reşit Bey Meclisin içinde çalışıyordu. Tefvik Bey kardeşi Ethem Bey’in vekili sıfatıyla Kütahya ve o havalideki kuvvetlerinin başında çalışıyordu ve her üçü aynı maksada çalışıyorlardı. Ethem Bey hastalık bahanesiyle burada bulunduğu bir sırada cepheye bulunan biraderi Tefvik Bey hiç mânâsı olmıyan birtakım esbab-ı zahiriye ile Hükûmet ve ordunun icraatına itiraz etmeğe başladı ve bu itirazlarını Büyük Millet Meclisi’nin kanunlarının tatbik olunmamasına kadar ilerletti. Misâl olarak hatırıma gelen birkaç şeyi söyleyeceğim. Meselâ: Casuslar Büyük Millet Meclisi’nin vaz’ettiği kanun mucibince İstiklâl Mahkemelerine tevdi olunur. Fırar mesaili İstiklâl Mahkemelerine tevdi olunur. Halbuki kuvve-i seyyarenin başında bulunan Tefvik Bey her iki meseleyi doğrudan doğruya kendisi hallediyordu. Yani filân adam casustur diye Tefvik Bey tarafından derhal idam olunur yahut fırra sebebiyet vermiştir diye Tefvik Bey veyahut Ethem Bey tarafından idam olunuyordu. Halbuki mutlaka her idam olunan, casus veyahut müsebbibi fırra değildir. Bunlar kendi nüfuzlarını, tehditlerini ika ve teşmil etmek için böyle terör yapıyorlardı. Garp Ordusu Kumandanı, bütün kumandanlara olduğu gibi bunlara da yapmış olduğu bir tâminde, bir tebliğde bunu menetmişti. Onlar buna itiraz ettiler ve bu itirazlarında haksız olduklarını basit bir mükâleme neticesinde kendileri dahi itiraf ettiler. Meselâ Simav ve havalisinden düşman çekildikten sonra Hükûmet memurları bulunmadığından halkın ahvali mütezebzip bir halde bulunuyordu. Hükûmet-i merkeziye icabeden memurlarını, jandarma ve polis tâyin edip gönderinceye kadar orada sırf halka bir merci-i idarî olmak üzere Garp Ordusu Kumandanı oraya bir havalî kumandanı tâyin etti. Simav ve Havalisi Kumandanı diye bir zatı tâyin etti ve oraya miktar-ı kâfi jandarma ve kuvvet gönderdi. Bunda da itiraz ettiler. Garp Ordusunun böyle bir tedbiri tatbik etmekten diğer bir fikir ve maksadı da vardı. O da şu idi: Yunanlılar çekildikçe derhal birinci kuvve-i seyyareye mensup olan müfrezeler oralara gider, halkı soyar veyahut asker yapacağız diye icabedenleri alır ve bir kısmını siz Yunanlılarla beraber hareket ettiniz diye öldürür. Böyle birtakım taaddiyat-ı nâmütenahiyyede bulunuyorlardı ve bunun neticesi olarak, hıyanet neticesi olarak, ya Yunanlılara kendilerini yalnız bırakmalarını için rica ediyorlardı veyahut Yunanlılarla beraber kaçıyorlardı veyahut da bu gelen gayri muntazam şaki kuvvetlere karşı silâhını istimal ederek cephe teşkiline mecbur kalıyorlardı. İşte Garp Ordusu Kumandanı, bu zavallı müslüman halkın kalbini tatmin etmek, hayat ve menafimi sıyanet etmek ve düşmanla beraber kendilerini yürümekten men için yegâne bir tedbir olmak üzere Simav ve havalisine sırf halka merci olmak üzere böyle bir heyet göndermişti. Tefvik Bey bunu da istemedi ve gönderilen havalî kumandanlığını maiyetindeki jandarmasıyla beraber oradan iade etti, bu tarzdaki muhalefetlerini birgün o raddeye getirdi ki “ben Garp Ordusu tanımam” dedi. Yani düşman karşısında kuvve-i müsellâha ile Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin Garp Ordusu Kumandanına isyan ediyordu. Bu vak’a riyasete intikal etmişti. Ben bunun bir tarz -ı muslihanede hallini pek çok arzu ediyordum. Bunun için meseleyi resmen heyet-i vekileye ve heyet-i âliyenize intikal ettirmeden evvel bizzat halledebileceğimi zannederek teşebbüs ettim. Ve burada bulunan Ethem ve Reşid Bey’i alarak cepheye gittim; Oradaki Kumandanlarla görüştim, mevzu-u münakaşa olan esbap o kadar basit, o kadar mânâsız idi ki; hakikaten ne Reşit Beyce, ne Ethem Beyce ve ne de diğer bu işlerle temasta bulunan ve alâkadâr olan arkadaşlarca haiz-i ehemmiyet görülmedi. Ve bir mesele olarak telâkki edilmedi.

Ve Garp Ordusu Kumandanının bu nokta-i nazardaki tebligatının herhangi bir zat, herhangi bir kumandan tarafından reddedilmiş olmasını mâkul bulmadılar. Binaenaleyh böyle bir mesele âdeta mevhum kaldı. Fakat

derakap bunlar bu esasın çürük olduğunu görünce ikinci bir esasa geçtiler. Dediler ki: Biz filân, filân, filân kumandanları istemeyiz, onlar yapamazlar, istemedikleri kumandanların heyet-i umumiyesi nazarı itibare alınırsa âdeta Garp Ordusunda hiçbir kumandan kalmıyordu. Bütün Garp Ordusunu bunların emrine tâbi kılmak icap ediyordu. Halbuki reddettikleri kumandanların her biri ayrı ayrı sahib-i fazilet ve sahib-i kıymet insanlardır. Bu hususta dahi iddialarının gayri mâkul olduğunu görünce mikyası biraz tebdil ettiler ve dediler ki yalnız filân kumandanı istemeyiz. Meselâ Refet Beyi istemeyiz dediler. Niçin Refet Beyi istemiyorsunuz dedik. Emniyetim yok diye cevap verdi. Biz bu emniyetsizliği, Refet Beyin noksan mezayasından münbais olduğunu farzetmekte olduğunu telâkki ederek bunun böyle olmadığını söyledik. Refet Beyin gayet kıymetli, gayet fatin, gayet cesur ve kıymetli, mücerrep bir kumandan olduğunu kendisine söylediğim zaman, böyle faziletlerin herkesten ziyade Refet Beyde mevcut olduğuna ve buna herkesten ziyade kanaatleri olduğunu beyan ettikten sonra şahsan ademi emniyet beyan ederek Refet Beyin oradan kalkmasını ve Refet Beyle beraber Karahisar'da bulunan Kolordu Kumandanı Fahrettin Beyin de kalkmasını arzu ediyorlardı. Fakat böyle her an başka bir safhada, başka bir renkte, başka bir maksatta tecellî ettirilen mesele bittabi bizim nazarı dikkatimizi celbetmişti. Ve bunun için Hükûmet de bu işi bütün vesaitiyle tetkik ve tâmike koyuldu. Bu esnada gördük ki bunlar meselâ Demirci Mehmet Efe, Yörük Ali Efe vesaire, vesaire gibi ne kadar böyle kimseler varsa bunların hepsini gizli mektuplar, şifreli mektuplarla, hususî adamlarla hükûmet aleyhine, kendisiyle beraberliğe teşvik ediyordu. Hükûmet bir taraftan bunlara nasihat etmek suretiyle daire-i akli mantığa ircaa çalıştığı sırada bittabi diğer taraftan da bunların fenalıklarının memlekete intişar etmemesine çalışıyordu, bunun için icabeden tedbirleri alıyordu. Bu adamlar baktılar ki bu tedbirlerinde bu teşebbüslerinde de muvaffak olamıyorlar, o zaman nokta-i nazarlarını tebdil ettiler. Tebdil ettikleri nokta-i nazar şimdi arz edeceğim gibi bir zihniyete istinadediyordu. Bu zihniyet doğrudan doğruya Reşit Bey'in ağzından çıkmış, benim ve Meclisi âlinizde bulunan birçok zevatın huzurunda telâffuz edilmiştir. Bu adamlar demişlerdir ki bizim için, hayatımız, haysiyetimiz, bizim menafimiz bu milletin, bu vatanın hayat ve menafimden yüksektir. Biz İran'da da, Turan'da da kendimize yaşayacak bir yer buluruz.

Hüseyin Avni Bey (Erzurum) — Tarihini söyler misiniz; ne zaman söylediler?

Mustafa Kemal Paşa (devamla) — O kadar hafızam kuvvetli değildir Beyefendi hazretleri. Müsaade buyursanız bunu iştmiş arkadaşlardan Celâl Bey'in hâfızası daha kuvvetlidir. Bu on, on beş gün içinde, son zamanlarda vuku bulmuştur. Ve yine bu adamlar demişlerdir ki “biz İzmir ve havalisinde vâsi arazi ve çiftliklere ve servete malikiz ve size iştirak etmekle büyük işler ve büyük fedakârlıklar yaptık, biz Yunanlılarla beraber kalabilirdik ve Venizelos'la ben, diz dize oturabilirdim”. Binaenaleyh birinci hayale, birinci gayeye vâsil olamayacaklarını gördükten sonra ikinci bir nokta-i menfaatin istihsaline teşebbüs etmişlerdir. Yani hıyanet noktası aramaya teşebbüs etmişlerdir, bunun için tevessül ettikleri tarz-ı hareketleri şunlardır. Evvelâ: Bolşevikleri iğfal etmek, komünist renk ve şekil ve kisvesinde görünmek, Bolşevikleri aldatmak, Bolşeviklere bu memleket içinde bir feveran, derhal bir inkılâp, bir ihtilâl yapmak imkânı olduğu kanaatini verdirmek istediler ve bunun için gönderdikleri memur-u mahsuslarla burada bir beyanname yazdılar. Evvelâ: Eskişehir'de bulunan ameleyi isyan ettirmek istiyorlardı, o ameleye hitaben bir beyanname yazdılar, tabettiler, oraya götürüp tevzi edeceklerdi. Tabî müsvedesini yazdılar ve makede tabettiler, ancak ondan sonrasına muvaffak olamadılar. Bunların bu hareketi evvelce malûm idi ise de vakta halinde görelim dedik. Fakat diğer taraftan Bolşevikler de bu adamların böyle mesleksiz ve mezhepsiz olduklarını anlamışlardır. Binaenaleyh kendilerine hıyanete daha müsait olan bir muhit, bir nokta-i temas aradılar ve onun için Yunanilerle dostluk taharri ettiler. Böyle Bolşeviklerle, Yunanilerle ve aynı zamanda İstanbul'la ve aynı zamanda İngilizlerle böyle muhtelif kisvelere ve renklere ve zihniyetlere bürünerek muhtelif siyasetler takip ve muhtelif siyasetler düzdüler. Hangi siyaset kendi emellerine, menfaatlerine, hıyanetlerine mutabık gelirse derhal oraya tevessül için müheyya bulunuyorlardı. Bir taraftan da milletin vahdetini ve bilhassa ordunun vahdet ve itaatini, inzibatını ihlâl için teşebbüsatta bulunuyorlardı, orduya sağlepçi kıyafetinde birtakım adamlar soktular ki bunlar askere diyeceklerdi ki: Derhal zâbitlerinizi öldürünüz, memleketlerinize gidiniz, böyle bir şeye lüzum yoktur. Diğer taraftan da bütün zâbitanın kendileriyle beraber bulunmaları için ayrı ayrı propaganda yapmışlardır, diğer bir istikametteki teşebbüsleri de bütün millet nazarında Büyük Millet Meclisi'nin muhterem âzalarını lekelemek, Büyük Millet Meclisi'nin kadir ve haysiyetini tenkisetmek idi, dâhile ve harice karşı bütün bu teşebbüsler esnasında Hükûmet tedbirlerini tatbik etmekle beraber arzettiğim gibi mümkün olduğu kadar bu adamları ıslah-i hal ettirmeğe çalıştı.

Ve en son olmak üzere gerek heyet-i âliyenizden ve gerek onlara emniyet bahşolabilecek kıymetli ve faziletli arkadaşlarımızdan birkaçı tâ oraya kadar gittiler. Kendilerine icabeden nesayihde bulundular. Fakat bu da müessir olmadı. Ve belki bu arkadaşları iğfal etmek için birçok yalanlar söylemişlerdir. Çünkü bu arkadaşlarla orada müdavele-i efkâr ettikleri sırada Hükûmetin kendi emirlerine vermiş olduğu bir piyade alayının, 159 uncu alayın zâbitasının kâffesini tevkif etmişlerdi ve efradına da birer vesika verdiler ve bu vesikalar üzerinde “artık muharebe bitmiştir, hepimiz padişahın evamirine itaat edeceğiz, haydi memleketlerinize gidiniz ve bunu neşrediniz” diye terhis etmişler ve ellerinden silâhlarını alarak şuradan, buradan topladıkları adamlara ve ondan sonra da Yunanlılara verdiler. O sıralarda idi ki, yani heyet daha orada bulunduğu zaman idi ki -hatırı âlinizdedir-doğrudan doğruya Meclis Riyasetine hitaben yazdıkları bir telgraf, daha doğrusu bir protestoname diyelim, çünkü onlar öyle demişlerdi. Bu protestoname ile doğrudan doğruya Meclisi âlinizin meşruiyetine, mevcudiyetine tecavüz ve taarruz etmişlerdi. Bütün mânasiyle isyan etmişlerdi.

Nusret Efendi (Erzurum) — Paşa Hazretleri bu telgrafa isyanname desek doğru olur.

Mustafa Kemal Paşa (devamla) — Evet bu isyannamelerini kendileri için kıymetli bir vesika addederek düşmanlarımız nezdinde kendilerini kurtarmıya kifayet edecek bir vesika telâkki ettiklerinden son elde ettiğimiz vesaihte bunun bir suretini de düşmanlarımıza vermiş oldukları anlaşılıyor. Bu adamlar bütün milletin ve memleketin menafi-i mukaddesini tahkir etmekten, bu adamlar Meclisi âlinize karşı hiçbir ferd-i zelilin telâffuz edemeyeceği bîdebane tahkirata cüret ettiklerinden, bu adamlar müdafaa-i vatan için hudutlarda, cephelerde duran askerlerimize silâhlarını çevirmekten utanmadıkları halde yine Meclisi âliniz bunların lehinde, bunların salâhında bulunmak istediniz ve en son kabul etmiş olduğunuz karar; bu adamların ilticaları halinde hayatlarının masun kalacağı ve irtikâp etmiş oldukları denaetten dolayı haklarında sâdir olması tabii olan hükm-ü kanununun delâleti âcizanemle mazharı affolacağı vâdinin kendilerine bildirilmesinden ibaret idi. Efendiler! Heyeti âliyenizin bu emrini harfiyen ifa ettim. Bu tebliğ Garp Ordusu Kumandanı İsmet Bey tarafından aynen bunlara tebliğ edilmiştir. Garp Ordusu Kumandanı İsmet Bey her insana nasip olmayacak bir büyüklüğü de kendiliğinden göstermiştir. Bu adamların kafasını on kere parçalamak için nâmütenahi fırsatlara malik iken, pek kuvvetli kıtaat elinde iken ve bütün vaziyete hâkim iken vurmamıştır. Vuracağı zaman demiştir ki... (hata etmiş sesleri) o hata etmemiştir, o daima Meclisi âlinizin mukareratına tevfiği hareket etmekle pek büyük bir sevap işlemiştir (doğrudur sesleri). İsmet Bey bunlara demiştir ki: “İşte Büyük Millet Meclisi’nin size olan en büyük lûtfu âtufeti; bunu size resmen tebliğ ediyorum. Fakat hususî olarak kendiliğimden de diyorum ki: yaptığınız hiyanet, cinayet ve denaattir. Güvencük hiçbir şeyiniz yoktur, maiyetinizdeki kuvvetleri pek mübalâğalı olarak söylüyorsunuz, ben onu üç misli addederekten tedabirimi almışımdır. Binaenaleyh Büyük Millet Meclisi’nin emrine itaat ediniz”. Bu adamlar ona da itaat etmemişlerdir. İşte ondan sonra ordu kumandanı, kıtaatı bunların bulunduğu istikamete tevcih etmiştir. Halbuki bunlar daha evvel Yunanlılarla ittifak etmişlerdir ve bütün safahat gösteriyor ki bu ittifaklarını fiilen izhar etmek için bahane taharri ediyorlardı. Ordu Gediz istikametine teveccüh edince bunların maiyetlerinde bulunan ve kısım-ı küllisi zorla tutulabilen insanlar derhal vaziyeti anladılar ve kısım, kısım ayrıldılar ve bu ayrılanların bir kısmı orduya iltihak etmiştir ve bir kısmı da iltihak etmek üzere bulunuyor. Ethem, Tevfik ve Reşit Beyler doğrudan doğruya maiyetlerinde kalan bir kısım kuvvetler ki -en son vaziyetle üç yüz kişi kadar görülmüştür- bunlarla bilâkaydüşart Yunanlıların emrine tâbi olmuştur (kahrolsun, lânet olsun sesleri). Yunanlılara, şüphe yok ki bunlar birçok esrar tevdi etmişlerdir. Yalnız bu adamlar bittabi ne ordumuzu bilirler ve ne de ordumuzun celâdetini lüzumu gibi takdir edebilirler. Onların esrar diye tevdi ettikleri şeyin hükm-ü tesiri yoktur. Fakat herhalde mübalâğalı bir surette vermiş oldukları malûmat ve izahat Yunan ordusunu ve İngilizleri fevkalâde heveslendirmiştir. Bunun neticesi olarak iki gün evvel Yunan ordusu bütün Garp Cephesinin her noktasında, kendi safları arasında Ethem Bey dâhil olduğu halde, taarruza geçmişlerdir (Allah kahretsin sesleri).

Nusret Efendi (Erzurum) — Paşa Hazretleri artık bey demeyiniz, hain deyiniz.

Mustafa Kemal Paşa (devamla) — İşte Ethem, Tevfik ve Reşit Beylerin bu hareket-i hainanelerini fiilen dahi izhar ettikten sonra tabii haklarında verilecek olan hüküm pek bârizdir. Bittabi o dakikadan itibaren bunlar bizim için hiçbir sıfat-ı necabeti haiz olamazlar ve ihtar-ı âlileri veçhile Ethem ve Tevfik hainleri diyeceğim. Ancak henüz Büyük Millet Meclisi âzası sıfatını taşımakta bulunan Reşit Bey hakkında dahi aynı şeyi kullanmak mecburiyetindeyim. Heyet-i âliyenize hürmeten bunu telâffuz edebilmek için Reşit Bey’in âzalıktan sukutuna rey vermenizi istirham eylerim (kabul, reye sesleri).

Reis — Menafii millet ve memleket aleyhine istimali silâh ederek düşmanlarla teşriki mesai eden Saruhan Mebusu Reşit Bey'in mebusluktan ihracını kabul buyuranlar el kaldırsın. . . Ekseriyetle kabul edilmiştir (alkışlar).

Mustafa Kemal Paşa (devamla) — Binaenaleyh Efendiler, artık Ethem, Tevfik ve Reşit meselesi kalmamıştır. Maiyetlerindeki namuslu kuvvetler ayrılmışlar ve orduya iltihak etmişlerdir. Ve kendileri de ne kadar âciz ve naçiz olduklarını anlamışlardır. Ve en son kendilerine lâayık olan mevki de ancak Rum saffi harbleri meyanında bulabilmişlerdir. Şimdi karşınızda bir Yunan meselesi vardır. Bu münasebetle belki icabederse Müdafaa-i Milliye Vekili Paşa Hazretleri de vaziyet inkişaf ettikçe tabiatıyla beyanatta bulunurlar. Ben yalnız ufak bir hulâsa yapayım:

Vehbi Bey (Karesi) — Bir şey arz edeceğim. Bizim arkadaşlardan Saruhan Mebusu Reşat Bey vardı, acaba o ne oldu?

Mustafa Kemal Paşa (devamla) — Efendim Saruhan Mebusu Reşat Bey, Saruhan Mutasarrıfı Aziz Bey ve Demirci Kaymakamı Hilmi Bey daha evvel İsmet Bey'in yanına gelmişlerdi. Ve onlar mahremane bu adamların Yunanlılarla temas ve münasebette bulduklarını bildirmişlerdi ve İsmet Bey zannederim; onları beraberinde bulundurdu. Efendim evvelsi gün düşman Yenişehir, İnegöl, Gediz ve Uşak'tan, yani her noktadan taarruz etmiştir. Uşak'tan şarka ilerlemek isteyen düşmana karşı Cenup Ordusu Kumandanı Refet Bey ve orada bulunan Kolordu Kumandanı Fahrettin Bey taraflarından seri bir surette ittihaz olunan tedabir karşısında düşman Uşak'ın pek yakınında İslâm köyünden ileri geçememiştir. Orada tevakkuf etti, dün ve bugün hiçbir hareket ve faaliyeti görülmemiştir. Gediz'de bulunan kuvvetimize Ethem 300 kişi kadar bir kuvvetle taarruz etmiştir. Tabii püskürtülmüştür. Bunun taarruzu üzerine tabii oradaki kuvvetlerimiz mukabil taarruza geçmiş, takip ediyordu. Son vaziyeti henüz takip ediyoruz.

Bunlar haiz-i ehemmiyet bir şey değildir. Daha çok vekayii halledeceğiz. Şimalde, efendim malûm-u âliniz Yenişehir ve İnegöl'de büyük kuvvetlerimiz yoktur. İleri karakol postası halinde ufak şeylerimiz var, asıl mevzilerimiz daha şarkta. Meselâ Köprühisar'da mevziimiz vardır. Onun cenubunda Nazıfpaşa'da esaslı tahkim olunmuş mevzilerimiz vardır. Düşman Köprühisar mevzilerine mühimce bir kuvvetle ilerledi, taarruz etti. Fakat bu taarruzunda muvaffak olamadı, püskürtüldü. Kuvvetini tekrar bir alayla takviye etti. Dün akşamki vaziyette bozulup giden kuvvetlerle onu tazyik eden kuvvet mevziine karşısında kalmıştır. Bugün de en son malûmatıma göre düşman tarafından yeni bir hareket vuku bulmadı. Yeni bir faaliyet meşhut değildir. Bunun cenubunda İnegöl şarkındaki Nazıfpaşa mevkiine düşman fazla bir kuvvetle fazla bir tazyik yapmıştır. Fakat son okuduğum raporda vaziyet o tazyiki mütaakıp bir eser-i faaliyet göstermemiş olduğu merkezinde idi. Tabii vaziyete henüz tamamen inkişaf etmiş nazariyle bakılmaz. Henüz düşmana karşı mevcut olan kuvvetlerimizi kullanmamışız ve temas eden, tevakkuf eden ufak hareket yapan kuvvetlerimiz esasen düşman temasında bırakılmış olan kuvvetlerdir.

Yalnız şurasını arz edeyim ki bu adamlar Ethem ve Tevfik, bir aydan beri iki aydan beri fiiliyat sahasına nakletmek istedikleri emel peşinde bizi ve orduyu dahi biraz meşgul etmişlerdir. Bu meşguliyetler yüzünden memleket ve millet hesabına çok büyük zayıat olmuştur, çok fırsatlar kaybedilmiştir. İnşallah bundan sonra o fırsatları telâfi ederiz (İnşallah sesleri). Efendiler maksadımız meşrudur, muvaffakiyet imanımız lâyetezelzeldir. Binaenaleyh dâhilde ve hariçteki düşmanlarımız ister çok ister az olsun teşebbüslerinin vüsati ne olursa olsun muvaffakiyet-i katiye, muvaffakiyet-i nihaiye meşru bir maksat takip edenlerde kalacaktır.

* * *

MAHKEMECE VERİLEN ÖLÜM CEZALARININ BÜYÜK MİLLET MECLİSİNCE ONANMASI HAKKINDAKİ KANUN TASARISININ MÜZAKERESİ MÜNASEBETİYLE

8 Ocak 1921

Arkadaşlar, Şükrü Bey'in vukubulan beyanatından bir iki noktaya temas edecek birkaç söz söylemek isterim : Şükrü Bey Heyeti Vekileyi tenkid ederken heyeti umumiyenin vazifesini ifa etmemiş olduğunu ima eder sözler söylediler. Efendiler, Meclisi âli kuvve-i teşriye ve icraiyei nefsinde cemetmiş ve bütün mukadderat-ı millet ve

memlekete fiilen vazıyled bir heyettir. Yani hükümet kendisidir. Bu esas ilk celsemizde heyet-i umumiyece takarrür etmiş katî bir esastır. Fakat; ilk anda bu esasın teferruatından ve tetimmatından olmak üzere kabul edilmiş olan bir şey varsa o da şudur ki; heyet-i âliyeniz -360 âzadan mürekkeptir- aynı zamanda meham-ı umur-u devletin her türlü teferruatıyla işğal edemez. Eğer bu işleri deruhde etmek arzu buyurulursa bütün işler çok teahhurata uğrayabilir. Binaenaleyh mesail-i müteaddide için, hususat-ı muhtelif için birer vekil intihabetmiştir. Ve bu vekillere Meclisi âli, nokta-i nazarı aslisini bildirir. Ve teferruatının icrasına, mesuliyet onun üzerinde olmak üzere, kendisine terkeder. Kabul edilmiş esasat bundan ibarettir. Ve bu esas dâhilinde Meclisi âli bendenizce ve zannediyorum bütün milletçe mebeinden bugüne kadar vazife-i hakikiyesini, vazife-i vataniye ve millîyesini bihakkın ifa etmektedir. Binaenaleyh ikide birde Meclisi âli; salâhiyetini gayri müdriktir, vazifesini ifa etmiyor, demek doğru değildir. Efendiler! Meclisin çıkaracağı nâmütenahi işler vardır. Kanundan bahsediyoruz. Bu Meclisi âliye düsturu hareket ittihaz edilmek üzere arz ve takdim edilmiş olan kanun nerededir? Ve ne için çıkmıyor? Muhteviyatı nokta-i nazarı âlinize mutabık veya gayri mutabık olabilir. Fakat bunu istediğiniz gibi tadil ve ıslâh etmek elinizdedir. Fakat niçin çıkmıyor? Bunu Şükrü Bey'den sormak isterim. Binaenaleyh bu Meclisi âlinin nazarı teveccüh ve itimadına mazhar reis sıfatıyla bütün arkadaşlarımdan istirham ederim. Meclisi âlinin kuvvetini tenkis edecek surette beyanatta bulunmak caiz değildir. Bahusus bigayri hakkın olursa...

* * *

İSTANBUL'DAN ANKARA'YA GELEN SUBAY VE MEMURLARIN YOL PARALARI, EMEKLİLERİN AYLIKLARI, İSTANBUL MEMURU İKEN ANADOLU'YA GELENLERE ALMAMIŞ OLDUKLARI AYLIKLARIN VERİLMESİ MESELELERİ HAKKINDA

10 Ocak 1921

Efendiler, Meclisi âlinizi işgal eden bu mesele pek nazik bir meseledir. Zannediyorum ki bundan evvel de yine aynı meseleye temas edilmişti. Vukubulan birçok münakaşa ve müzakerat neticesinde meselenin ehemmiyeti nezaketi heyeti âliyenizce takdir edilerek hüsn-ü neticeye iktiran ettirilmişti. Aynı meselenin bugün tekrar mevzu-u bahis olması doğru değildir. Efendiler, Meclisi âlinizin kıymetli zâbitana ihtiyacı vardır. Ordularımız ve dâhili memleketteki vezaif-i askerîye için zâbitan elzemdir. Halbuki Anadolu'da mevcut olan zâbitan maksadı temin edecek miktarda değildir. En kıymetli zâbitanımız Harb-i Umumi içinde muhtelif cephelerde esir düşmüşlerdir. Ve bugüne kadar onlar düşmanın zincir-i esareti altında kalmışlardı, işte İstanbul'dan buraya gelen zâbitan o kıymetli zâbitandır.

Bir de alelîtlak her hangi bir zâbit kabul edilmiş değildir. Belki İstanbul'dan Anadolu'ya getirilen zâbitan daha evvelden takarrür ettirilmiş ve vücutlarına cidden ihtiyaç olduğu anlaşılmış ve ondan sonra buraya celbolunmuştur. Anzavur'un netice-i muvaffakiyatına intizar eden zâbitan varsa zaten kendiliğinden buraya gelmez ve gelemez. Binaenaleyh Anadolu'ya gelen ve sine-i millete kendini atan ve orduya arz-ı hizmet eden kıymetli, namuslu, şerefli zâbitanımız hakkında burada beyan-ı mütalâa ve münakaşa yapmak doğru değildir ve bundan sarf-ı nazar edilmesini cümlemizden rica ederim (bravo, doğru sesleri). Zâbitanın ademi lüzumuna, ademi iktidarına dair söz söyleyeceğimize, zannediyorum bugün zâbitanın düşman karşısında bu dakikada ne suretle ifa-yı vazife ettiklerini düşünmek daha münasiptir.

* * *

ASKERÎ HAREKETLER HAKKINDA

10 Ocak 1921

Müdafaai Milliye Vekili Fevzi Paşa Hazretleri mâruzatta bulunacaklar. Fakat müstacelen tenevvür arzu buyurulduğu için hulâsaten vaziyeti söyleyeyim (teşekkür ederiz sesleri). Malûm-u âlileri Yunanlılar Bursa cephesinde iki istikametten taarruza geçmişlerdi. Biri Yenişehir, Köprühisar, Bilecik istikameti, ikincisi İnegöl, Nazıfpaşa, Pazarcık, Taraklı ve cenuba doğru da Gediz'de Ethem kuvveti Uşak'ta da İslâmköy istikametinde gene

Yunan kıtaatıdır. Uşak'tan ilerleyen düşman kıtaatı İslâmköyünden ileri geçmemişlerdir. Gediz'de 300 kişi ile taarruz eden Ethem püskürtülmüştür. Fakat yine orada bulunan kuvvetlerimizle karşı karşıyadır. Köprühisar mevkiinde düşman tevkif edilmiştir. Evvelâ tardedildi, sonra takviye aldı fakat yine binnetice tevkif edilmişti. Yalnız ilk beyanatımda bulunurken arz etmişim, Nazifpaşa mevkiindeki kuvvetimizi düşman büyük kuvvetlerle ciddî tazyik altında bulundurmaktadır. Bu tazyikin neticesi olmak üzere oradaki kuvvetimiz çekilmek mecburiyetinde kaldı. Oradaki kuvvet denildiği zaman efendim gayet zayıf bir tarassut kuvveti olduğunu söylemek mecburiyetindeyim. Çünkü malûm-u âliniz vaziyet-i askerîyemiz bu isyan münasebetiyle ve düşmanın daha evvel Uşak karşısında bazı tahşidatta bulunması dolayısıyla merkez-i sıklet Kütahya havalisine inhisar etmiştir. Ethem'in o tarafa iltihak etmesi itibariyle düşman bütün vaziyete vâkif olmuştur. Binaenaleyh Nazifpaşa çiftliğindeki kuvvetin zaîfı düşmanca malûmdur. Düşman o istikamette Karaköy'e kadar ilerledi. Tabîî bunun şimalinde düşmana karşı kuvvet yetiştirilmeye çalışıldı. Fakat bu kuvvetlerin ancak İnönü'nde toplanabileceğini hesab ederek parça parça kaptırmamak için İnönü'nde kuvvetler tahşidine başlanmıştı. Dün düşman İnönü civarındaki mevzilerimize temas etti. Cepheden taarruz etti. Bu taarruz tevkif edildi. Sonra sol cenaha taarruz edildi. O taarruz da tevkif olundu. Bugün aynı mevazide muharebe cereyan etmektedir. Kuvvetlerimiz tamamen İnönü'nün şimalinde ve şarkında imtidadeden sırtlar üzerindedir. Düşmanın şimdiye kadar inkişaf eden ve doğrudan doğruya muharebeye iştirak eden kuvveti iki fırka kadardır. Bunun gerisinde daha bir Efun fırkası tahmin edilmektedir. Binaenaleyh bu dakikada aldığımız son rapora göre bu mevazi üzerinde gayet şiddetli muharebat cereyan etmektedir (Allah muvaffakiyet versin sesleri). Neticesi tabîî inkişaf ettikçe Fevzi Paşa Hazretleri izahatta bulunurlar.

* * *

BİRİNCİ İNÖNÜ MUHAREBESİ HAKKINDA

13 Ocak 1921

Efendiler! Vaziyet-i harbiyenin safahat-ı muhtelifesi ve suret-i inkişafı hakkında Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi ve Müdafaa-i Milliye Vekili Paşa Hazretleri heyet-i âliyenize daha mufassal malûmat arz edecektir. Fakat kendileri henüz harekâtı idare etmekle meşgul olduklarından biraz teahhur edecektir. Onun için bendeniz sizce lâzım olan ve bu anda bilinmesi mucib-i memnuniyet olabilen hususâtı hulâsaten arz edeceğim. Malûm-u âlinizdir ki Venizelos'un sükutıyla Yunanistan'da bir mesele bir vaziyet-i mahsusa hâsıl olmuştu. Mevkii iktidara gelen Konstantin'in takip edeceği siyaset tamamen taayyün etmemiş gibi idi. Fakat alınan malûmata nazaran İngilizler Konstantin'i dahi tazyik ederek kendi emperyalist emellerinin uğrunda bâziçe etmek istiyorlardı. Konstantin kırallığını tasdik ettirebilmek için bu hususa mütemayil görünüyordu. Fakat İngilizlere karşı deruhde edeceği vazifeyi ifa etmek için Yunan ordusunu taarruz ettirmek ve bu taarruzunda muvaffak olmak lâzım geliyordu, işte bu sırada idi ki Ethem ve Tevfik ve Reşit hainleri hıyanetlerini fiilen izhar ederek Yunan ordusuna iltihak etmiş bulunuyorlardı. Efendiler, Yunan karargâhında ve İngilizlerde bu iltihak ile husule gelen beşâsetin derecesini takdir etmek için Ethem, Tevfik ve Reşit'in zihniyetlerini biraz izah edeceğim, telâkkilerini tefsir edeceğim. Bu bedbahtlarca Garp Ordusunda maddeten ve mânen kuvvet olarak yalnız onların tahtı emrinde bulunan insanlar vardı. Esasen ordumuzun kuvve-i maddiyesi bunlardan dün idi. Öyle farzediyorlar öyle zannediyorlardı. Hele maneviyatça ordunun hiç kıymeti yoktu. Ancak düşman karşısında ve harekât muntikasında Ethem ve kardeşlerinin kuvveti sayesinde ve bu kuvvetin tesiri altında bu kuvvetin tethişiyle durabiliyorlardı. Yani kuvve-i seyyare ortadan kalkarsa onların telâkkilerine göre hemen ordu ortadan kalkacaktı. Yine onların zanlarınca ve zannı bâtıllarınca milletimizde vahdet ve tesanüt yoktu. Milletimizin mümessil-i yegânesi olan heyet-i âliyenizde de hiçbir vahdet ve katîyet azmi yoktu. Binaenaleyh bütün bu zihniyetleri Yunan karargâhına ve bittabi İngilizlere, İstanbul'a yetiştirilmişti. Şüphe yok bundan fazla olarak bütün tertibat-ı askerîyemizi nerelerde ne kadar askerimiz var, nelerimiz mevcut, vesaitimiz ne derecededir, hangi yerlerden ne kadar zamanda ne kadar kuvvet getirebiliriz. Bittabi bunları da söylemişlerdi (Allah kahretsiz sesleri), işte Konstantin'in bundan fevkalâde cüret alarak seri bir hareketle zayıf olduğu kendilerince tâyin edilen istikametten yürüyerek Eskişehir'i işgal etmek, ona göre harekât-ı sairesini tertibetmek istemiş olduğu tahakkuk etti. Şüphe yoktur ki bu harekete Ethem kendi kuvvetleriyle dahi bilfiil iştirak etti.

Ethem ve kardeşlerinin kuvveti henüz kuvvetlerimiz Gediz civarında bulunurken bir darbe ile dağıldı. Malûmu âliniz onu mütâakıp kıtaat-ı askerîyemiz asıl tehlikenin gelmekte olduğu istikamete tevcih edildi. O istikamette yani Kütahya havalisinde bazı şeyleri söylemekte beis görmeyeceğim.

Orada (600-800) kişiden ibaret ufak bir kuvvet Ethem'i dağıttıktan sonra yalnız 300 kişi beraberinde kalmıştır. Yanında bir bataryayı beraber götürmüş fakat o bataryanın zâbiti kaçmıştı. Batarya istimal edilemeyecek bir halde bulunuyordu. Bu kuvvetlerin buradan çekilip gittiğini görünce yine birtakım insanları başında toplamış, 600 kişiye belki 800 kişiye çıkarmış. Bataryaya da ihtimal Yunanlılardan gönderilen topçularla bir faaliyet vermiş ve evvelki günden beri Kütahya'da bulunan ufak kuvvetimize tasallûta başlamıştır. Binaenaleyh evvelki gün, dün ve bugün orada bulunan bu cüzi kuvvet bu âciz kuvveti mütemadiyen darbelerle meşgul etmiştir. Hattâ şimdi gelen bir raporda sağ cenahta Aydoğdu sırtları istikametine ricat eden ussat takip olunmaktadır. Efendim, işte bu ufaklık kuvvet mağlûp etmeğe kâfi gelebilir. Fakat bittabi vaziyeti daha ciddî mütalâa etmek ve bulaşık insanları bir an evvel tathir edebilmek için oraya süvari ve piyade olmak üzere bugün faik kuvvet sevk olunmuştur. İntizar ediyorum. Bu faik kuvvet bunu büsbütün perişan edecektir (İnşallah sesleri). Şimdi Fevzi Paşa Hazretleri haber göndermişler gelecektir. Onun için daha çok muhtasar geçeceğim. Asıl İnönü Meydan Muharebesine intikal ediyorum:

Malûmu âliniz kuvvetlerimizi İnönü havalisinde toplamaya başladık, düşman oraya kadar geldi. Fakat Nazıfpaşa mevkiinde ve sonra Pazarcık mevkiinde daima bir taburdan ibaret olan küçük kuvvetler bütün bu düşman ordusuna iki üç gün kadar zayı etti. Düşmana nazaran az olan kuvvetlerimiz İnönü'nde toplanmıştı. Burada vukubulan meydan muharebesinde düşman, zayıat-ı azîme ile mağlûbiyeti his ve idrak etti ve seri bir suretle ricate başladı. Kuvvetlerimiz malûmu âliniz Otabalı, Beşkardeş tepeleri hattında bulunuyordu. Dün teknil ordu düşmanı takiben ileriye hareket etti ve dün akşam aldıkları vaziyet (20-30) kilometre kadar daha ileride olmak üzere Gündüzbey, Metris, Akpınar ve Karaağaç hattına kadar ilerledi ki bu hat piyade kısm-ı küllilerinin hattıdır. Fakat süvari kolları daha ileri gitmiştir. Bir kısmı Bozüyük bir kısmı da Mezit vâdisine doğru ve daha ileride Söğüt ve Pazarcık istikametinde keşif kıtaatı sevk edilmiştir. Bugün ordu kumandanlığından gelen bir raporda düşmanın iki alay piyade, iki bölük süvari ve bir batarya toptan ibaret kuvvetinin Söğüt, Bilecik, Yenişehir istikametinde ricat etmekte olduğu bildiriliyor. Kuva-i asliyesinin de (Pazarcık, Nazıfpaşa, İnegöl, Bursa) istikametine doğru çekildiği bildiriliyor. Düşman gayet seri bir ricat yapıyor. Birçok eşya ve malzeme terkederek çekiliyor. Yalnız güzergâhlarında ahali-yi İslâmiyeye tecavüz ve zulüm ikaından geri durmuyorlar. Buna mukabil ordu kumandanı doğrudan doğruya Mezit vâdisinden düşmanın hattı ricatini kesmek üzere mühimce bir süvari kuvveti sevk ediyor. Şimalde de piyade ve süvari kuvvetinden mürekkep bir kuvvet doğrudan doğruya Yenişehir istikametine doğru düşmanın hattı ricatini kesmek emrini almış bulunuyor. Şimdi bunun netayicine intizar edeceğiz. Efendim, Meclisi âliniz hali içtimada bulunmadığı için bu muzafferiyetin hakikaten pek mühim ve kıymetli olan vaziyet-i siyasiye ve askerîyemizin, ahvali dahiliyemiz üzerindeki tesirinin derece-i ehemmiyetini takdir buyuracağımıza emin olarak İnönü Meydan Muharebesini kazanmış olduğundan dolayı Garp Ordusu Kumandanını ve teknil zâbitan ve kumandan ve efradını heyeti âliyeniz namına tebrik etmiştim (şiddetli alkışlar). Belki okudunuz, tekrar okuyayım, yazdığım tebrik şu idi:

Erkânı Harbiye-i Umumiye Reisi ve Garp Cephesi Kumandanı İsmet Beyefendi!

İnönü Meydan Muharebesinde Garp Cephesi kıtaatının yümünlü ve kahir kumandanız altında ihraz eyledikler-i galebei katîyeden dolayı zat-ı devletlerine ve kahraman ordumuzun bilûmum kumandanlarıyla zâbitan ve efradına Büyük Millet Meclisi'nin kalbî tebrikâtını takdim ve bu muvaffakiyetin mukaddes topraklarımızı düşman istilâsından kâmilten tahlis edecek olan zafer-i katîye bir mukaddeme-i hayır olmasını eltaf-ı ilâhiyeden tazarru eder ve işbu tebrikâtın umum Garp Ordusu ve zâbitanına iblâğını rica ederim.

Büyük Millet Meclisi Reisi

Mustafa Kemal

Hilmi Bey (Bolu) — Müsaade buyurulur mu Paşa Hazretleri? Bendeniz, İsmet Bey'in ve gerek kumandanların ve icabedenlerin birer derece terfilerini teklif ediyorum.

Mustafa Kemal Paşa — Müsaade buyurur musunuz? Bu mesele hakkında daha biraz vaziyet-i umumiye tesbit edilsin ve ihraz edilmiş olan bu meydan muharebesi muzafferiyetini tetviç edecek intizar ettiğimiz birkaç şey

vardır. Ondan sonra yine tensip buyurursanız buyurduğunuz şey yapılır efendim. İsmet Beyin verdiği cevabı da aynen okuyacağım.

Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

Avni hakla İnönü Meydan Muharebesi'nin kazanılmasından dolayı Büyük Millet Meclisinin kalbî tahrikât ve temenniyatı, ordunun bütün efrat ve zâbitanını, fahr-ü şükranı müstağrak kılmıştır. Mukadderatımızı istiklâl-i mutlak ile deruhde etmiş olan Büyük Millet Meclisine bilâkaydüşart irtibat ve inkıyattan aldığı feyz-i mânevi ve kutsi ile (şiddetli alkışlar) mukaddes topraklarımızın istihlâsı vazifesini ifa edeceğine ordunun kanaat-i katîye ile mutmain bulunduğu zatı riyasetpenahilerine arz ve temin eylerim (Allah muvaffak etsin sesleri).

Erkânı Harbiye-i Umumiye Reisi

ve Garp Cephesi Kumandanı

İsmet

Efendiler, bendeniz bu meyanda heyet-i âliyenize suret-i mahsusada teşekküratımı arz etmek istiyorum. Sebebini izah edeceğim. Aleyhimize cereyan eden harekât, hakikaten birçok kalbleri endişeye duçar edecek mahiyette olduğunu itiraf etmek lâzımdır. Böyle bir manzara karşısında Meclisi âliniz fevkalâde bir sükûnet, itidal-i dem ve azim göstermiştir. Hükûmet de, kumandanlara, orduya karşı emniyet ve itimadını hüsn-ü muhafaza etmiş ve neticeye kemali sükûnetle intizar etmiştir. Meclisi âlinizde tezahür eden bu halî ulvî emin olunuz hepimize ve bütün millete aynı suretle hüsn-ü tesirini yapmıştır. Eskişehir'den gelen birçok zevata bizzat sorabilirsiniz. Daima buradaki sükûnet oraya sükûnetbahş olmuştur. Halbuki düşman Eskişehir'e iki üç saat mesafeye kadar gelmişti. Eğer Mecliste ufak bir telâş olsaydı bu; bütün memlekete sirayet edebilirdi. Hattâ orduya sirayet edebilirdi ve maazallah arzu edilmeyen netayiç karşısında kalınabilirdi. İşte heyet-i celilenizin sükûnet ve metanetinin tesir ve neticesi olmak üzere İnönü Meydan Muharebesi kazanılmıştır. Bundan dolayı teşekküratımı arz eylerim (estağfurullah sesleri). Efendim, Fevzi Paşa Hazretleri geldikleri vakit daha fazla malûmat vereceklerdir. Bu kadarla iktifa ediyorum¹.

Mustafa Kemal Paşa (Ankara) — Arkadaşlar, Muhittin Bey'in gayet kıymetli sözlerinin hâsıl ettiği hissiyata tercüman olmak üzere bir iki kelime arzedeceğim. Milletimiz bugün bütün mazisinde olduğundan daha çok ve ecdadından daha çok ümitvardır. Bunu ifade için şunu arz ediyorum. Kendilerinin tâbiri veçhile cennetten vatanımıza nigeşban olan merhum Kemal demiştir ki:

Vatanın bağına düşman dayadı hançerini

Yok mudur kurtaracak bahtı kara mâderini

İşte bu kürsüden bu Meclisi âlinin reisi sıfatıyla heyet-i âliyenizi teşkil eden bütün âzanın her biri namına ve bütün millet namına diyorum ki:

Vatanın bağına düşman dayasın hançerini

Bulunur kurtaracak bahtı kara mâderini

(Sürekli alkışlar).

* * *

ANAYASA KANUNU MÜNASEBETİYLE

20 Ocak 1921

Efendiler! Zannediyorum ki bu yedinci maddenin hükmünü daha evvel mevcut olan ve fakat kabul edilmemiş olan bu esasın mevcudiyeti tesbit etmekte idi. Yani meslekî temsil usulüyle alâkadar bir maddedir. Halbuki heyet-i âliyeniz o esası reddetmiştir. Filhakika meslekler erbabı temsil edilmek üzere bir intihap yapılmış olsa 800, 1000 kişilik muazzam bir Meclis husule gelecekti. O kadar büyük bir Meclisin salâhiyet-i icraiye ile ifa-yı vazife etmesi fevkalâde müşkül olduğundan yedinci madde konulmuş. Bendenize kalırsa, madem ki bu meslekî temsil maddesi reddolunmuştur, o halde artık bu yedinci maddeye de lüzum kalmamıştır¹ (çok muvafık sesleri, alkışlar).

Mustafa Kemal Paşa (Ankara) — Efendim, Hüseyin Avni Bey'in beyanatına nazaran 8 inci madde Meclisi âlinizin hukuk ve salâhiyetini tahdid ediyor. Efendi hazretlerinin beyanatına nazaran da buna esasen lüzum yoktur. Çünkü birinci maddede Meclisi âlinin salâhiyeti vasî bir surette işaret edilmiştir. Bendenize kalırsa her iki nokta-i nazarda isabet yoktur. Bir defa birinci maddede vukubulan ifadenin mânası hâkimiyetin bilâkayd-ü şart millete ait olduğuna dairdir. Fakat ondan sonra da halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil idare etmesine müstenit bir usulü idarenin de takip edileceği söyleniyor. Binaenaleyh halkın mukadderatını bizzat bilfiil deruhde etmesinde gayet şümüllü bir mâna vardır. Bunların her birini ayrı ayrı tâyin ve tahdit etmek lâzım gelir ve bu tâyin ve tahdide başladığımız zaman bunun mebdî Meclisi âlinizdir. Onun için Meclisi âlinizin dahi salâhiyeti gayet bariz bir surette bütün milletçe bilinmek lâzımdır. Yoksa alelîtlak ve bilâkayd-ü şart kelimesi ile başlayan cümle Meclisi âlinizin salâhiyetini ifadeye kâfi değildir. Bir de Meclisi âlinizce kabul edilmiş bir esas vardır ki o da kavanin-i mevcude yerine yenisi konulmadıkça diğerleri caridir. Binaenaleyh öteden beri mevcut ve mer'i olan Kanun-u Esasi mevadî mûndericesinden herhangi birinin yerine diğer bir madde konulmadıkça, veyahut heyeti umumiyesinin yerine yeni bir Kanun-u Esasi kitabı vaz' edilmedikçe ahkâmı bakidir. O halde birinci maddenin mevcudiyetiyle iktifa edersek sekizinci maddede Meclisi âlinizin salâhiyetini tahdit eden hususâtın hiç birisi vaki olamaz. Bunun vaki olmayacağını anlamak için sekizinci maddede Meclisi âliniz bu madde muhteviyatına göre umum kavanin vaz'ına salâhiyettardır. Halbuki mevcut olan Kanun-u Esasi'ye göre meclisin Kanun-u Esasi'yi tamamen tebdil ve tağyire bilmem ki salâhiyeti var mıdır? Vakaa Meclisi Mebusan'ın Kanun-u Esasi mevaddı sülûsan-ı ekseriyet mevcudiyetle karar vermesi şartıyla tadile salâhiyeti olduğuna dair bir işaret vardır. Fakat tamamen Kanun-u Esasi'yi kökünden yıkarak yerine diğer Kanun-u Esasi koymağa salâhiyeti var mıdır? Halbuki Meclisi âliniz aynı zamanda bir Meclisi Müessesan salâhiyetini haizdir. Mevcut Kanun-u Esasi'yi kaldırır, yerine yenisini koyabilir. Binaenaleyh bunu ifade etmezsek henüz mevaddının bir çoğu cari olan Kanun-u Esasi'ye göre Kanunu tebdile cesaret bulamayız. Bundan dolayı bunu ifade etmek lâzımdır ve bu zannolunduğu gibi Meclisi âlinizin salâhiyetini tahdit değil, tevsî ediyor. Meclisi âlinizin aynı zamanda bir de Meclisi Müessesan mahiyetinde olduğunu dahi tamamen ispat ediyor. Ondan sonra muahede ve sulh akdi, vatan müdafaası ilânı, yani ilân-ı harb gibi salâhiyetlerin, mevcut olan Kanun-u Esasi'de kime ait olduğu malûm-u âlinizdir. O kanuna göre kime ait ise bu madde o aidiyeti izah eder. Halbuki zannediyorum ki milletin hakikî vekillerinden mürekkep olan Meclisi âli artık bu salâhiyetleri bir şahsa bırakmak istemiyor. Kendi yapmak ve tamamen üzerine almak istiyor. Binaenaleyh bunu ifade etmek lâzımdır (alkışlar). Avni Bey diyor ki bunun lüzumu yoktur. Ancak vekillerin hukuk ve salâhiyetlerini tâyin ve tahdit etmeli. Efendiler, vekillerin vezaifinin tâyin ve tahdidi meselesi gayet basit teferruattan ibarettir. Onu istediğiniz gibi yapabilirsiniz. Hattâ talimatla bile yaparsınız. Bunun için böyle esas kanunlarda mevât koymağa bence lüzum yoktur. O her zaman elinizdedir. Fakat heyet-i âliyenizin mahiyet-i hakikîyesini ve salâhiyet-i vâsiasını tâyin edecek esasatı korsanız diğerlerini her zaman yapmak elimizde olur. Bendenizce bu madde bittabi lâzımdır ve Heyeti Vekilenin vezaifini tavih edecek şeyleri alelâde talimat menzilesinde yapabilirsiniz¹.

Mustafa Kemal Paşa (Ankara) — Hüseyin Avni Bey, bu maddeye ilâve ettirmek istediği yahut tadil ettirmek istediği hususta gayet mühim ve esaslı bir noktaya temas etmişlerdi. Hukuk-u hilâfet ve hukuk-u padişahi; - zannediyorum ki kendileri burada ya hazırды, yahut değildi- hafî bir celsemizde bu meseleye ait nikatımızı ve nokta-i nazarımızı mahfuz bulundurmağa Meclisi âliniz suret-i hususiyede karar vermişti. Şimdi Beyefendi nişandan bahsediyor. Rütbeden bahsediyor. Bilmem neden bahsediyor. Bunları kim verecek, bendeniz diyorum ki bugün bunları sarîh bir ifade ile söylemek caiz değildir. Bir prensip olarak makam-ı hilâfet ve saltanatı kabul ediyoruz.

Bunu kabul ettikten sonra Efendiler, mukteza-yi şer'i şerif ve mukteza-yi tabiat ona birtakım hukuk ve salâhiyet vereceğiz. Fakat istiyor musunuz? Bunları bugün konuşmaya karar verelim (hayır sadaları). Bugün konuştuğumuz ona vermeyeceğimiz şeylerdir. Burada vermemek istediğimiz şeyleri mevzu bahis ediyoruz. Fakat vereceğimiz ve vermek istediğimiz şeyleri bahsetmenin zamanı değildir¹.

Mustafa Kemal Paşa (Ankara) — Reis Bey, ben de Hükûmet namına bir şey anlamak istiyorum, müsaade buyurulursa. İfâsı irade-i seniyye taallûk eden her şey Meclisi âliye gelecektir, buyuruluyor. Bir defa bugünkü vaziyetimize göre hangi hususâtın irade-i seniyye iktiranı lâzım gelecektir ve hangisi gelmiyecektir. Bu malûm değildir. İkincisi bugün ameliyat ve icraatı mesul zevat ifâ etmektedir. Meselâ kaymakam tâyini gibi, mutasarrıf tâyini gibi, sefir tâyini gibi ve saire eğer bunları Heyeti Vekileden hemen nezediyorsanız evvelâ Heyeti Vekilenin

nokta-i nazarını dinlemek faydalı olacağı itikadındayım. Çünkü bu kayd-ü şartla ihtimal ki bu dakikadan itibaren ben de dâhil olduğum halde Heyeti Vekile vazifesine devam edemez. Bu kayd-ü şart tahtında mesuliyet deruhde edemez. Belki heyet-i âliyeniz içerisinde meselâ Hüseyin Avni Bey arkadaşımız vardır ki bu kuyut ve şurut ile Hükûmeti deruhde etmeğe cesaretyap olabilir.

* * *

HAREKÂT-I HARBİYE HAKKINDA

20 Ocak 1921

Sivas Mebusa Emir Paşa ile refiklerinin, âsi Etem'e ve cephelerdeki harekât-ı harbiyeye dair Müdafaa-i Milliye Vekâletinden sual taktirî münasebetiyle Müdafaa-i Milliye Vekili Fevzi Paşa'dan sonra konuşması:

Mustafa Kemal Paşa (Ankara) — Efendim, Paşa Hazretlerinin vermiş oldukları izahat-ı umumiye meyanında Bursa'ya çekilen düşman kuvvetlerini takibe ait noktaya bir kelime ilâve etmek istiyorum. Paşa Hazretlerinden müsaade aldım. Buyurdular ki, çekilen bozgun düşman kuvvetleri aldıkları yeni kuvvetlerle takviye edilerek Bursa'ya takriben iki, iki buçuk saat mesafede bulunan mevzilerinde yerleştiler ve daha fazla takip etmedik. Bendeniz de şunu ilâve etmek isliyorum ki; Erkân-ı Harbiye-i Umumiye cidden nihayetine kadar takip etmek ve Bursa'ya girmek kararını vermiş olsa idi kuvveti ona müsait idi. Takipten sarf-ı nazar eden kuvvetler esasen taarruz emrini almış kuvvetlerimiz değildir. Yani kuvvetimizin adem-i kifayesinden tevakkuf etmiş değiliz. Karar vermemiş olduğumuzdan dolayı tevakkuf ettik ve zannediyorum ki bunun bazı esbap ve- mülâhazatını da bir münasebetle arzetmiştim.

Hasan Bey (Van) — İzmit'in neresine kadar ilerlenmiştir?

Mustafa Kemal Paşa (Ankara) — Zannediyorum ki sabit bir cephe yoktur. Bazan biraz garbe, bazan şarka hareket eden seygar kuvvetler vardır. Zannediyorum.

* * *

4151905

TEVFİK PAŞA İLE MUHABERATI HAKKINDA

29 Ocak 1921

Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa'nın, Londra'ya gönderilecek heyet-i murahhasa vesilesiyle, İstanbul'da bulunan Tefvik Paşa ile cereyan eden muhaberata dair beyanatı:

Mustafa Kemal Paşa (Ankara) — Efendiler, celse-i umumiyenin inikat etmediği son üç gün zarfında cereyan eden bazı muamelât ve hususata dair Heyet-i Âliyenize arz-ı malûmat edeceğim. Doğrudan doğruya vermek istediğim malûmata geçmeden evvel kısa bir mukaddime yapmak istiyorum. Malum-i âlileridirki, milletimiz asırlardan beri iki kuvvetin, iki müstebit kuvvetin, iki imhakâr kuvvetin taht-ı tazyikında müteessir ve müteellim olmakta idi. O kuvvetlerden birisi; doğrudan doğruya memleket ve milleti idare etmek iddiasında bulunan müstebitler, ikincisi; bütün bir emperyalist ve kapitalist âlemidir.

Asırlarca bu iki kuvvetin taht-ı tazyikinde kalmış olan millet bit- tabi gayet zebun bir haldedir. Fakat efendiler, tazyikatın neticesinde büyük intibahlar hâsıl oldu. İşte bizim milletimizde de o intibah-ı hakikî hâsıl olmuştur ve biz böyle bir devre-i intibahın içinde bulunuyoruz. Filhakika bir buçuk sene evvel, bir sene evvel millet aynı zamanda bu iki kuvvete karşı isyan elmiş ve mücadeleye başlamıştır. Emperyalist kuvvetler milletimizi hukuk ve haysiyet ve istiklâlden mahrum ve bunları gayr-i müdrîk bir hayvan sürüsü telâkki ettiği için böyle bir sürünün elinde namütenahi bazain-i tabiiyeye malik, kıymetli ve vâsi bir memleketin bırakılmasını tabii caiz göremezdi. Onların telâkkisine göre bu memleketi parçalamak ve bu memleketteki insanları taht-ı esaretlerine almak lâzım idi. Böyle bir emel, böyle bir gaye takip ediyorlardı ve Harb-i Umuminin neticesiyle hâsıl olan fırsattan istifade ederek mütareke ile milletin ve ordunun elinden silâhlarını da aldıktan sonra fiiliyata girişmişlerdir. Bir taraftan dahilde bulunan gafil veya hain kuvvetler, memleket ve milleti âdeta bu hariç kuvvetler gibi, bu hariç nazarlar

gibi telâkki ediyorlardı. Binaenaleyh onların dahi mesaisi, en hain düşmanların mesaisi mahiyetinde tecelliyatını göstermiştir, işte bundan bir sene evvelki vaziyetimiz böyle bir şekil ve renk ve manzara gösteriyordu. Halbuki efendiler milletimiz hiçbir vakitte düşmanlarımızın telâkki ettiği gibi hukukuna ve istiklâline yabancı değildir. Bilâkis büyük bir aşk ile ve rabıta-i aşkiye ile, rabıta-i vicdaniye ile istiklâl ve haysiyetine merbuttur ve yine milletimiz dahildeki cahil ve gafillerin ve hainlerin telâkki ve ifade etmek istedikleri mahiyette değildir. İşte bir seneden beri vuku bulmakta olan mücadelemiz, mücahedemiz neticesinde millet dâhile karşı, harice karşı ve bütün kâinata karşı mevcudiyetinin yüksek mahiyetini bütün delâliyle ispat etmiş bulunuyor. Binaenaleyh mücadeleye başladıktan sekiz, on ay, bir sene sonra bugünkü vaziyetimiz hâsıl olmuş bulunuyor. Bugünkü vaziyetimizi ifade etmek lâzım gelirse; milletin tabii mümessillerinden teşekkül eden Meclis ve onun Hükûmeti bilâistisna bütün memlekette hâkimdir ve hâkimiyeti muhafaza etmek kuvvet ve kudretine maliktir. Vaziyet-i askeriyemiz Şarkta ve Garp'ta ve bütün düşmanla temasta bulunduğumuz yerlerde hukuk-u âliye-i milleti müdafaa edebilecek kabiliyeti fiilen ispat ve izhar etmektedir.

Vaziyet-i umumiye-i siyasiyemizi görmek istersek; Şarkta Ruslarla aramızda tabii bir dostluk mevcuttur ve bu tabii dostluğu maddi esaslara istinat ettirmekle meşgul bulunuyoruz. Garba tevcih-i nazar edersek vaziyeti bir iki safhada mütalâa edebiliriz. Garp âleminin bundan bir sene evvel bize tevcih etmiş oldukları efkâr ve enzarı kısaca arz edeyim. Milletin müdafaa sebatı devam ettikçe garp âlemi başka başka fikirlere maruz kaldılar, başka fikirlere sahip oldular. Evvelâ garp milletleri kendi hükûmetlerinden başka türlü düşünmeğe başladılar. Herhalde burada bir milletin mevcudiyetini tanımak kanaatim izhar ettiler. İkinci bir devrede bazı Hükûmetlerin milletleriyle beraber olmaya başladığı görüldü. Meselâ Fransızlar, İtalyanlar hakikaten son zamanlarda fikirlerini tashih ve tebdil ettiler. Hatta İngiliz milleti dahi kendi rical-i Hükûmetlerinin iğfalâtına aldanmakta olduklarını idrak etmeye başladılar. Yalnız diğerlerine nispeten çok muannit davranan Loit Corç (Kahrolsun sadaları). İşte şimdi arzetmek istediğim vaka ile de Loit Corç'un lebdil-i kanaat lüzumuna kail olduğunu istidlül edeceğiz.

Efendiler 25 Kânunusanide Paris'te bir içtima vuku buldu. Bu içtimada verdikleri karar: 21 Şubatta Londra'da bir konferans akdetmektir ve bu konferansta Şark meselesini halletmektir ve esas olarak Sevr muahedesini hâdisatın icbar ettiği tarzda tebdil etmekte karar vermiş bulunuyorlar. Biz bu vukuata İstanbul vasıtasıyla vakif oluyoruz. Bundan iki gece evvel İstanbul'da Tefvik Paşa doğrudan doğruya bendenizle görüşmek arzu etti. Bendeniz bu müracaatı doğrudan doğruya kendi şahsıma ve şahsî bir mahiyette gördüğüm için hüsn-ü telâkki etmedim ve kendisine verdiğim cevapta; benim şahsımla bitecek bir şey yoktur ve olamaz. Eğer Tefvik Paşa Hazretleri Türkiye Büyük Millet Meclisine müracaat etmek istiyorsa müracaatta bulunabilirler ve ümit ederim ki bu müracaatları hüsn-ü kabul görür demiştim. Aradan 24 saat geçtikten sonra ve kendilerine bu ihtarımızın vusulu de anlaşıldıktan sonra Tefvik Paşa tarafından tekrar Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine serlevhasıyla bir telgraf geldi. Bunu aynen okuyacağım.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

25 Kânunusani 21 tarihinde Paris'te inikat eden Meclis tarafından müttehaz mukarrerat Şark meselesinin hallini müzakere etmek üzere 21 şubatta Londra'da Düvel-i İtilâfiye, Osmanlı ve Yunan Hükûmetleri murahhaslarından mürekkep bir konferans içtima davet olunacaktır. Mevcut muahdede hâdisat dolayısıyla zarurî görülecek tadilat icra edilecektir. Hükûmet-i seniyyeye gönderilecek davet Mustafa Kemal Paşa'nın veyahut Ankara'ca mezuniyet-i lâzimeyi hâiz murahhasların Osmanlı Heyet-i Murahhasası meyanında bulunmalarıyla meşruttur. İşbu mukarrerat Duvel-i Müttefikanın İstanbul mümessilleri tarafından tebliğ edildi. Tayin buyuracağınız murahhaslar buradan intihap edeceğimiz zevatla birleşerek azimet eylemek üzere karar ve cevabınızı intizar ediyorum. Zamanın nezaketine binaen bu gibi tebligat-ı mühimine için hattın açık bulundurulmasını rica ederim. Makine başında hemen cevap vermek mümkün ise telgraf başında intizar etmekteyim efendim.

Tefvik

Mustafa Kemal Paşa (Devamla) — Efendim fazla izahatla Heyet-i Âliyenizi yormamak için cereyan etmiş olan muhabereyi aynen okuyacağım: Bu telgraf tabii açık gelmiştir. Binaenaleyh biz de açık olarak, resmî olarak Tefvik Paşa'ya şu cevabı verdik:

İstanbul'da Tefvik Paşa Hazretlerine

İrade-i milliyeye müsteniden Türkiyenin mukadderatına vazıüyed eden yegâne meşru ve müstakil kuvve-i hâkime Ankara'da müstemiren münakit Türkiye Büyük Millet Meclisi'dir. Türkiye'ye müteallik bilcümle mesailin halline memur ve her türlü münasebat-ı hariciyede muhatap ancak işbu Meclisin Heyet-i Hükûmetidir.

İstanbul'da herhangi bir heyetin minküllilvücu bir vaz-ı meşru ve hukukisi yoktur. Binaenaleyh böyle bir heyetin kendine Hükûmet namı vermiş olması milletin hukuk-u hâkimiyetine sarahaten mugayir ve bu nam altında memleket ve milletin hayatına ait mesailde harice karşı kendinî muhatap göstermesi nakabil-i tecvizdir. Heyetinize teveccüh eden vatani ve vicdanî vazife de hal ve hakikat-i vaziyete iktifa ederek millet ve memleket namına meşru muhatab Hükûmetin Ankara'da olduğunu kabul ve ilân etmektir. (Yaşa, bravo sadaları) Millet ve memleketimiz nâmına salâhiyet-i meşruaya sahip Hükûmetin Ankara'da olduğu Düvel-i İtilâfiyece takdir edildiği şüphesiz bulunduğu halde düvel-i mezkûrenin bu nokta-i nazarlarını izharda tehhür etmeleri; İstanbul'da mutavassıt bir heyetin mevcudiyeti kendileri için istifadeli olabileceğini zannetmelerinden neşet etmektedir. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti sulh ve müsalemetsi ciddiyet ve samimiyetle arzu ettiğini ve yalnız hukuk-u milliyenin tanınması talebinden ibaret olan şeraitini mükerreren ilân ve işbu hukukun tasdiki halinde teklif olunacak sulh müzakeratını kabule âmade olduğunu beyan eylemiştir. Düvel-i İtilâfiye Londra'da akdedecekleri konferansta Şark meselesini adlû hak dairesinde fasletmeğe karar vermişler ise davetlerini doğrudan doğruya Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne tevcih etmelidirler. Şerait-i ânife dairesinde vuku bulacak dâvetin Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti tarafından hüsn-ü kabul edileceğini tekrar beyan ederiz.

T. B. M. Meclisi Reisi

Mustafa Kemal

(Şiddetli alkışlar)

Efendiler Meclis-i Âliniz adına bu cevabı verdim ve bunu Haricîye Vekâletinden rica ettim. Zat-ı âlileri de tensip buyurursanız doğrudan doğruya tekmil Düvel-i İtilâfiye Haricîye Nezaretlerine dahi göndereceğiz (muafık sadaları) Bu resmî cevaptan sonra doğrudan doğruya Tefvik Paşa Hazretlerinin şahıslarına tarafımdan bunu teyidin hususî bir telgraf daha çektim. Onu da okuyacağım.

İstanbul'da Tefvik Pasa Hazretlerine (Hususidir)

Paşa Hazretleri; zat-ı samileri gibi bütün bir ömür bu millet ve memlekete bilâ fasıla meşkûr hizmetlerde bulunmuş bir recül-ü muhtereme bütün hidemat-ı sabıkanızı tetviç ve ikmal edecek müstesna ve tarihi bir fırsat zukur ettiğine kaniiz. Biz vahdet-i tam üzere hareket etmek istiyoruz. Bilvasıta med'uv olduğumuz konferansa memleketi ayrı ayrı temsil edecek iki heyetin gitmesi nekadar mezahiri dâi olduğunu tamamiyle takdir buyuracağımıza eminiz. Milletin sırf hukuk-u hâkimiyetini muhafaza daiyesiyle sarfettiği emekler, akıttığı hesapsız kanlar, dahilî ve haricî bir çok müşkülâta karşı gösterdiği sebat ve mukavemet bugün karşısında bulunduğumuz müsait yeni vaziyeti ihdas etti. Bir taraftan da hâdisat-ı âlem bu sebat ve mukavemetin hedef-i aslisi olan istiklâl-i tamımızı teyid edecek surette inkişaf etmekte devam ediyor. Bizi esaret ve izmihlâle mahkûm etmek istemiş olan Hükûmetler muvacehesinde hukuk-u milliyemizi müdafaa ederken Büyük Millet Meclisinin daima tevkir ve hürmeti kendisine teveccüh etmiş olan makarr-ı saltanat ve hilâfetten bağliyerek maddi ve manevi bütün kuva-yı memleketin müttehiden hareket etmesi elzemdir. (Bravo sadaları) Bunun için Zat-ı Şahanenin, irade-i milliyeye memlekette yegâne tecelligâh olan Türkiye Büyük Millet Meclisini tanıdığını resmen ilân etmesi artık icap etmiştir. (Şiddetli alkışlar) Bu suretle İstanbul'un, memlekete mütevali zararlar ika ettiği tecarib-i meş'ume ile sabit olan ve ancak ecnebiler lehine idame edilen gayr-i tabii vaziyetine bir nihayet vermek müyesser olur. Düvel-i mütelife mümessilleri tarafından vâki olan tebligat gösteriyor ki; İstanbul'dan hareket edecek olan bir heyet-i murahhasanın Londra Konferansına iştirak edebilmesi ancak onun Ankara Hükûmeti tarafından salâhiyet-i tamme ile terfik edilmiş mümessilleri ihtiva etmesiyle meşruttur. Bu suretle İtilâf Devletleri Türkiye namına sulh müzakeratına girecek murahhasların ancak Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti tarafından gönderilebileceğini kâfi bir vuzuh ile itiraf etmiş bulunuyorlar. Fiilen ve hukuken memleketle yegâne hükûmet-i meşrua olan Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin vaz ve ilân ettiği esasatı kabul ve bu esasatın düşmanlarımız tarafından tasdikini teshil için bize iltihak suretiyle vaziyetimizi tasrih ve tesbit buyurmanızı tarih ve millet muvacehesinde deruhte etmiş olduğumuz vazife ve salâhiyetle teklif ederiz. Bu suretle mücadelemizi bir netice-i mesudeye erişirmek hususu tesri edilmiş olur. Müttehiden hareket ve âmal-i milliyeyi âzami bir kuvvetle

müdafaa etmek fikriyle vâki olan bu teklifat-ı samimanemiz kabul ve infaz buyurulmadığı takdirde calis-i makam-ı saltanat ve hilâfet olan Zat-ı Şahanenin vaziyeti mütezelzel olmak teldikesinden bihakkın korkulur. (Çok doğru sesleri) ve biz irade-i milliye'nin bahşetmiş olduğu fiilî ve hukukî bütün salâhiyetleri haiz bir hükûmet sıfatıyla şimdiden kayıt ve işaret ederiz ki bundan tevellüd edecek bütün mesuliyet nakahil-i tahmin olan avakible doğrudan doğruya Zat-ı Şahaneye aittir (Alkışlar). Zat-ı samilerinin bu vaziyet karşısında vicdanî ve tarihî vazifenizi tamamiyle ifa ve netayici tarafımıza katî ve sarîh olarak işar buyurmanıza intizar ediyoruz. Bu vesile ile ihtiram-ı mahsusamızın kabulünü rica ederiz efendim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi

Mustâfa Kemal

Bundan sonra efendim her ikisini hulâsa eden ve yapılması lâzım gelen şeyleri basit bir surette ifade eden şu telgrafi çekti (Oradan cevap alınmadı mı? sesleri). Müsaade buyurun efendim.

Dersaadet'de Tevfik Paşa Hazretlerine

Resmî ve hususî telgrafnamelerimizdeki mülalâat ve teklifatımızı berveçhi âti hulâseten tekrar ve icabatının süratle ifasıyla neticesinin işarını rica ederiz.

1 – Zat-ı Şahane, Türkiye Büyük Millet Meclisini tanıdığını kısa bir hatt-ı hümayun ile ilân buyuracaklardır. Bu hatt-ı hümayun, makam-ı hilâfet ve saltanatın masuniyetini esas olarak kabul etmiş olan Türkiye Büyük Millet Meclisini şekil ve mahiyet ve salâhiyet-i hazırasıyla kabul buyurdıklarını ihtiva edecektir. Tafsilât ve teferruat-ı sairenin ilâvesi şimdilik mucib-i teşevvüş olabilir.

2 – Birinci madde hükmü infaz olunduğu takdirde âilevî olan dahilî vaziyetimizin tanzimi bervech-i âti olabilir:

Zat-ı Şahane kemafissabık Dersaadet'te ikamet buyururlar. Sahib-i salâhiyet ve mesuliyet olup her türlü tecavüzdən masun ve her türlü şeraî-i istiklâlî câmi olan Türkiye Büyük Millet Meclis-i ve Hükûmeti şimdilik Ankara'da bulunur. Bittabi İstanbul'da artık kabine namı altında bir heyet kalmaz. Ancak İstanbul'un vaziyet-i mahsusası ilcasıyla nezd-i Şahanede Büyük Millet Meclisinden vazife ve salâhiyeti haiz bir heyet bulundurulur.

3 – İstanbul şehir ve havalisi umur-u idaresinin suret-i tanzimi badehu teemmül ve tatbik olunur.

4 – Şerait-i mezkûrenin kabul ve tatbikiyle beraber Büyük Millet Meclisince musaddak bütçemizde esasen mevcut tahsisat-ı seniye ve hanedan-ı saltanat tahsisatı ile beraber bilumum memurin-i lâzime ve sair eshab-ı maâşın muhassasatlarını itaya muktazi mebalîğ Hükûmetçe temin ve tediyeye edilecektir. Kudret-i maliyemiz bu hususu mütekeffildir (Alkışlar).

28 Kânunu sani 1337

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi

Mustafa Kemal

Efendim bu muhaberat dün gece cereyan etmiştir. Ancak biz bunları verebildik ve Tevfik Paşa'dan bu cevap geldi:

Telgrafnameleri aldım. Yarın heyeti toplayarak saat altı'da arz-ı mâlumat ederim efendim. (Ne heyeti sadaları)

Nusrat Efendi (Erzurum) — Bir sual irad edebilir miyiz? Hadise-i ahire Ruslarla aramızda cari müzakeratı ihlâl mahiyetinde telâkki olunamaz mı?

Mustafa Kemal Paşa (Ankara) — Efendiler; Efendi Hazretlerinin suali cidden vârittir. Bir çok dimağlara vârit olabilir, onun için ufak bir izahta bulunayım. Biz her zaman söyledik ve bu vesile ile de tekrar ederiz ki; Türkiye Devleti ve Türkiye'de yaşayan halk bilâkaydüşart müstakildir ve bilâkaydüşart istiklâlini muhafaza etmek için mücadele eder. (Alkışlar)

Müstakil bir devlet bütün dünyanın milletleriyle, hükûmetleriyle sulh yapar. Hal-i sulhta bulunduğu devletlerden menafii müşterek olanlarla da ittifaklar yapabilir. Binaenaleyh Rusya ile mevcut olan ve her gün

tezayüt eden münasebat-ı dostanemiz garp âlemi ile namütenahi hal-i harbte bulunmamızı istilzam edemez. Bunu biz böyle ifade ettiğimiz gibi Rusya Sovyet Cumhuriyetinin Hariciye Komiseri olan Çiçerin'in dahi, zannediyorum, Meclis-i Âlinin huzurunda okunmuş bir cevapnamesinde bu hususat gayet samimi bir lisanla ifade edilmiştir. Binaenaleyh böyle bir sual tahtındaki tereddüde mahal yoktur. Nitekim Ruslar dahi elân, elyevm Londrada İngilizlerle müzakere etmektedirler. Onların da heyet-i murahhasaları oradadır. Onun için garp âlemi bizim ötedenberi haklı olarak iddia etmekte olduğumuz ve hiç şüphesiz bu iddiamızın hiçbir noktasından hiçbir sebep ve suretle vazgeçmiyeceğiz, hukukumuzu kabul edeceklerini söyledikleri takdirde maalmemnuniye onlarla münasebata gireriz, müzakerata girişiriz ve sulh ve müsalemeti iade ederiz. Milletimizin ve bütün cihanın sulh ve müsalemete ihtiyacı vardır, bu ihtiyacı âlemi tatmine Türkiye Devleti vesile teşkil ederse kendisi için ayrıca ve büyük bir bahtiyarlık olacaktır.

Şimdi efendiler; vukubulan mâruzatımla beraber okuduğum telgrafnameler muhteviyatından hulâsa edilen noktaları tekrar etmek isterim ve bu tekrar edeceğim noktalar bizce Meclis-i Âlinizin muhassala-i kanaati olmak üzere telâkki edilmektedir: Bir defa bütün cihanla sulh yapmak isteriz. Fakat sulh yapabilmek için şeraitimiz muayyendir. Onları tekrar ederiz.

İkincisi: Millet ve memleket nam ve hesabına yegâne müracaatgâh burasıdır, yani Meclis-i Âlinizdir. Bu hakk-ı meşrutı, bu hakk-ı milliyi, bu hakk-ı tabiiyi hiçbir sebep ve bahane ile ve hiçbir mütalâa ile, hiçbir şahsa ve hiçbir heyete terkedemeyiz (Alkışlar). Bu esasat dairesinde birden iki meselenin halli ile iştigal ediyoruz. Birisi; İtilâf Devletleriyle sulh meselesi. İkincisi; dahilî bir meseleyi halletmekle meşgulüz. Dahilî meselenin suret-i hallinde şimdilik Meclis-i Âliniz hal-i içtimada olmak itibariyle Meclis-i Âlinizce şayan-ı kabul olduğuna kail olduğum nikat-i nazar okuduğum telgraflarda münderiçtir. Bu tarz-ı hal bugünün ihtiyacını, fevaidini ve menafimi temin edebileceği kanaatindeyim. Maahaza heyet-i Âliyeniz her iki nokta-i nazara dair, esasat ve teferruata dair mütalâatta bulunmak arzu buyurlarsa bittabi onları da dinleriz ve Heyet-i Vekileye o daire dahilinde hareket etmesini tebliğ ederiz efendim.

Bu konuşmadan sonra söz alan bazı hatipler, özellikle "Zat-ı Şahane, Ankara Hükümetinin bu teklifini kabul etmediği veya sükutu tercih ettiği takdirde tutumumuz ne olacaktır?" sorusu üzerinde durmuşlar, bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa tekrar kürsüye gelmiştir.

Mustafa Kemal Paşa (Ankara) — Efendiler; bu sorulan suallerin esasen cevapları verilmiş gibidir, bazı rüfeka tarafından.. Yalnız bendeniz de aynı cevaplara temas eden ve edecek olan bir kaç kelime söyleyerek bu meseleye bugün için hatime vermeği rica edeceğim. Efendiler, Zat-ı Şahaneyi -zannediyorum ki- içinizde benim kadar tanıyan azdır. Ben kendileriyle daha câlis-i saltanat olmadan evvel seyahat ettim, refakatlerinde bulundum. Binaenaleyh, ahlâkına, âdatına, efkârına, diyebilirim ki, yakından vâkıfım. Şimdi bu mâlûmatıma bazı hususatı zammetmek istiyorum. Mâlûm-u âlileridir ki, İngilizler taht-ı esaretlerinde bulundurdıkları İslâm âlemine karşı daima tazyiklerini muhafaza edebilmekte mazhar-ı suhulet olmak için kıymetli bir âlete, bir vasıtaya muhtaçtırlar. Bu ihtiyaçlarını devir devir izhar etmişlerdir. İngilizler nazarında bu kıymetli vasıta Makam-ı Hilâfete oturtacakları zattır. Cümledenize mâlûmdur ki, İngilizler bir aralık Mısır'da böyle bir vaziyet ihdasına teşebbüs etmişler ve bunun için bir çok vesaitle ihzaratta bulunmuşlardır. İngilizler, Hicaz'da isyan ettirdikleri Emîr ile yine böyle bir vaziyet ihdasını arzu etmişlerdir. Yine İngilizler belki elyevm Afganistan'da böyle bir oyuncak icadına çalışmışlardır. İşte bu teşebbüs içinde bulunan mütarekeyi müteakip o aradıkları vasıtanın -ki kendi tabirlerince kendilerinden işittim- (Ün söz presiyöz). Pek kıymetli cevherdir. Behemehal bu cevheri avuç içinde bulundurmamak lâzım olduğu kanaatinde idirler. Hakikaten avuçları içinde buldular. Bu İngiliz avucunun içine giren şey Zat-ı Şahanedir. Yani Zat-ı Şahanenin iki sebeple bu tuzağa düşmüş olduğu kanaatindeyim. Birincisi, ciddi olarak memleketi bilmediğinden, milletini tanımadığından, milletinin istidat ve kabiliyetine dair ecdadımızın misallerini, belki hepimizden daha iyi tarih yapıklarında okumuş olmasına rağmen, katî bir nüfuz-u nazarla vâkıf olamaması itibariyle bu milletin kendi hayatını kendi menabi ve vesaiti ile müdafaa edebileceğine kani değildi. Binaenaleyh, kendisi için memleket ve milleti; âdetâ çürük, mahkûm-u sukut bir mesnet makamında buluyordu. Kendisince gayr-i kabil-i içtinap ve ihtiraz olduğu farz ve zannedilen bu mesnetle beraber kendisinin dahi mahvolacağını levehhüm ederek bir nokta-i istinat aramak temayül-ü tabiisine kapıldı. İşte bu halet-i ruhiye ve fikriye içinde bulunan Zat-ı Şahaneye derhal İngilizler gayet geniş bir aguş-u himayet gösterdiler ve öyle bir aguş-u himayet ki, zırhlılarla ve zırhlıların toplarıyla mücehhez... Hakikaten kendisiyle mülakatımda penceresinden İngiliz zırhlılarının saraya müteveccih olan toplarını göstermiştir, işte bu tarzda bir aguş içinde bulundu ve bulunuyordu. Fakat efendiler; Zat-ı Şahaneyi tevehhümlere düşüren şey, tevehhümata düşmekten

dolayı kendi vatanında, kendi milletinin sinesinde penah arıyacağı yerde maalesef böyle hariçte nokta-i istinat aramağa sevkeden esbap kâmilten zail olmuştur itikadındayım. Birincisi millet kudretini ve kuvvetini maddeten gösterdi, yine milletin içinde düşman fikrine hâdim olarak ve dolayısıyla Zat-ı Şahane için bir zemin-i istinat hazırlayabileceğini zannettikleri fikirler dahi kanaatlerim tebdil etmişler veyahut kanaatları tebdil ettirilmiştir. Artık bundan sonra memleket içinde bugün taayyün eden, tecelli eden samimi ve kutsî gayatı düşünenlerden başka bir gaye ile bir vaziyetin tahassuluna bendeniz maddeten imkân görmüyorum, ikincisi ki, kendisinin nokta-i istinadı olabilirdi. Haricî kuvvetler; bugün tamamen tahakkuk etmek üzeredir ki, harici kuvvetler dahi, İngilizler dahi Zat-ı Şahaneyi yalnız bırakmışlardır. Çünkü efendiler, İngilizler ve herhangi bir millet ve herhangi bir Hükûmet ancak kuvvet karşısında vaziyet alır, kudretten ve kuvvetten mahrum olduğu maddeten şahit olmuş olan bir şahsın kendi tabirlerince (Petro)luğu kalmamıştır. Artık kendilerince hiç bir kıymeti haiz olmıyan Zat-ı Şahaneyi bırakmışlardır, işte böyle bir vaziyet karşısında millet, yüksek bir hiss-i vicdan ile yine Makam-ı Hilâfet ve Saltanatın câlisi olduğu için bugün kendisine son ve katî teklifini yapıyor. Pek çok ümit ederim ki, Zat-ı Şahane bu teklifi maalmemnuniye kabul buyurlar. Çünkü kâr-ı âkil olan, icab-ı mantık olan, icab-ı hâdisat ve efal olan budur.

Sorulan suale cevap vermek istiyorum: eğer Zat-ı Şahane bu teklifatımıza muvafık bir cevap vermezse ne yapacağız ? Efendiler, bu meselenin halli ve- faslı bittabii gayet basittir. Fakat meselenin besateti bir şeyle meşruttur ki, o da milletin vahdet-i tamme halinde gayesine sadık olarak salâhiyetini kullanması ve kullanabileceğini ispat etmiş olmasıdır. Bu vaziyet bir defa tekevvün etlikten sonra mevzuubahis olan şey basit olarak hallolunabilir. Bu meselenin Türkiye halkı tarafından, Türkiye Devleti tarafından suhuletle hallolunabilmesi için ikinci bir sebepte vardır. Bu, pek kuvvetli bir sebeptir. Malûm-u âlileridir ki, âlem-i İslâm gayet samimi ve vicdanî rabitalarla Makam-ı Hilâfet ve Saltanata merbuturlar. Bu irtibat-ı umumi-i islâmî lâyetzelzildir. Fakat bu irtibat hakikî ve bu irtibat katî Makam-ı Hilâfet ve Saltanata câlis olan zattan birşey talep eder. O da bugüne kadar İstanbul'daki zatın göstermemiş olduğu efal ve harekâttir. Halbuki göstermiş olmasından dolayı o Makam-ı Saltanat ve Hilâfete merbut olan bütün âlem-i islâm, yine o Makam-ı Hilâfet ve Saltanatın temin-i masuniyeti için bun kadar olan ve bunu mütekeffil olan Türkiye Devletinin fikriyle hemfikirdir. Binaenaleyh bu meselenin hal ve faslında Meclis-i Âlinizce verilecek olan kararın âlem-i İslâm üzerinde dahi arzu edildiği gibi hüsn-ü tesir yapacağına pek çok delâil vardır. Hulâsa hu mesele, milletin arzu, ettiği dakikada halledebileceği bir meseledir. Hallinde müşkülât olmıyabilir. Fakat bugünden mevzuubahis edilmesine bendenizce lüzum yoktur. (Çok doğru sadaları)

Sonra Hüsrev Beyefendi bir şey buyurdular. Bu yazılan telgrafların meali ve bu teşebbüs, İtilâf Devletleri Hariciye nazırlarına bildirildiği gibi Rusya'ya da bildirilse, muvafık olur, buyurdular tabii efendim. Daha evvel Hariciye Vekâletimiz tarafından bildirilmiştir, bu icab-ı siyasettir. Bu yapılmıştır efendim.

Hüsrev Bey (Trabzon) — Efendim, bundan maksadım, İngiltere bir çok tedbirlerle daima Şark'tan bizi ayırmağa çalışıyor, bu şüphesizdir. İstanbul'dan gelenler, Ahmet İzzet Paşa gibi vesaire vesaire vesilelerle.... Binaenaleyh bizce en samimi olması lâzım gelen şu teklifi dahi bir hile ve bir hud'a olarak telâkkiye mecburuz. Değildir inşallah.... Evet Loid Çorç'un ikinci bir oyunu olabilir... Onun için müteyakkızane davranmak lâzımdır. Şüphesiz ki, Hükûmetin bunları takdir edeceğini biliyorum. Fakat mühim olduğundan bir kere hatıra getireyim dedim.

Mustafa Kemal Paşa (Devamla) — Efendim, bu pek vârittir. İngilizlerin her hareketinin bir oyun olduğuna inanırsak hata etmiş olmayız. Fakat Heyet-i Vekilenin, teşebbüsâtı sayesinde her ciheti nazar-ı dikkate almakta ve tedabirini ona göre ittihaz etmekte olduğunu gördüm, tabii Heyet-i Âliyeleri arzu buyurlarsa bu teşebbüsâtın tarzı hakkında Heyet-i Vekileden malûmattar olabilirler. Başka bir mâruzâtım yoktur efendim (Kâfi sadaları)

* * *

LONDRA'DA TOPLANACAK OLAN KONFERANSA GİDECEK MURAHHASLAR İÇİN TEVFİK PAŞA İLE CEREYAN EDEN MUHABERELER HAKKINDA

31 Ocak 1921

Efendiler, evvelki gün vermiş olduğum izahatı müsaadenizle bir defa daha hulâsa etmek isterim: Demiştik ki; Tevfik Paşa 21 şubatta vukubulacak konferansa iştirak ettirilmesi vadolunan heyete buradan da murahhas gönderilmesi hususundaki teklifi iş'ar etmişti. Bu noktayı tekrar etmekten maksadım, teklifin mahiyetini ve hakikatini Meclisi âlinin nazarında bir defa daha tecellî ettirmektir. Teklif doğrudan doğruya Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetine vâki olmuş değildir, İstanbul'a vâki olmuştur. Oradan gidecek olan heyete buradan dahi murahhas iştiraki mahiyetindedir. Bu teklif üzerine memleketi vahdet-i tamme halinde temsil edebilmek için İstanbul'un Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne karşı olan vaziyetini halletmek lüzumuna kaani bulunduğumuzu ve bunun için teşebbüs olunduğunu arz etmiştim.

Buna mütedair olan telgrafnameleri burada okuduğumuz gibi ajanslar ve gazetelerle de neşretmiştik. İstanbul'dan Tevfik Paşa'dan, alınan son telgrafnamede, bizim kendilerine vukubulan teklifatımıza sarih ve kafî cevap verilmiş değildir. Birtakım mülâhazat ile ve mütalâat ile malidir. Malûm-u âlinizdir ki ben bu meseleyi Heyeti Vekile namına takip etmekte değilim. Doğrudan doğruya Meclisi âlinizin reisi sıfatiyle takip ediyordum. Benim yaptığım; bir muhabereden ibaretti ve bu muhaberatın metn-i aslisini de; heyet-i celilenizin öteden beri tebellür etmiş olan nikatı nazarına ve vaz'etmiş olduğu kanunların ruhu esasına, tatbik etmekten ibaretti... Fakat mesele, teferruatıyla ve icrai noktadan takip edilmek lâzım gelince; bittabi benim vazifem hitam bulmuş oluyor. Buna binaen; en son olmak üzere Tevfik Paşa'ya, tarafımdan yazılan telgrafnamede dedim ki: Ben size, şimdiye kadar yazmış olduğum telgrafnamelerle; vaziyeti, hakikî bir surette mütalâa etmek, münakaşa etmek ve muhakeme etmek için lâzım gelen bilcümle malûmatı vermiş olduğumu zannederim. Fakat buna rağmen; muhakematınızda henüz lüzumu derecede isabet olmadığını gördüğüm için bir defa tenvir maksadiyle lâzım gelen malûmatı veriyordum; dedim... Ve bu münasebetle; Meclisi âlinizin vaz'etmiş olduğu esasatı bildirdim... Ve en nihayette dedim ki : Ne ben şahsan ve ne de hiç kimse burada, Meclisi âlinin vaz'etmiş olduğu nokta-i nazarlar haricinde hiçbir meselenin hal ve faslına mezun ve salâhiyettar değildir. Meclis riyasetiyle başlıyan muhaberenin müstelzim olduğu muamele, Heyeti Vekileye tevdi kılınmıştır. Binaenaleyh İstanbul'la olan münasebeti ve Londra'ya heyeti murahhasa göndermek hususundaki meselenin takibini; Heyeti Vekileye terketmiş bulunuyorum. Heyeti Vekilenin, bittabi bilcümle mukarreratı; yine heyet-i âliyenizin teveccühâtı ve talimatı dairesinde olacağına şüphe etmemek lâzım gelir.

Muttalî olduğum kararlarını; heyet-i celilenizi tenvir etmek için kısaca arz ediyorum : Bittabi zamanı gelince Heyeti Vekile arzu ettiğiniz, derece-i tafsilâta malûmat verecektir.

Bir defa Heyeti Vekile, İstanbul'a hakikat-i hali anlatmak ve millet ve memleketi vahdet halinde temsil etmek için icabeden neticeyi almakla elân, şimdi telgraf başında meşguldür. Şimdi buraya gelirken de yeni bir telgraf geldiğini ve açılmakta olduğunu işittim.

Diğer taraftan; her ihtimale karşı, Londra'ya bir heyet-i murahhasa göndermeği faideli addediyor ve bunun için de istihzarata başlamıştır. Ancak; bu kadar azîm bir meselenin hal ve faslında bittabi Heyeti Vekile müstakillen hareket etmek salâhiyetini kendinde görmüyor. Bilâkis, oraya heyet-i murahhasa göndermek için ve göndereceği heyet-i murahhasanın eline vereceği talimatı daha evvel Meclisi âlinize bütün teferruatıyla arzedecektir. Meclisi âlinizce; münakaşa edildikten ve tamamen tesbit kılındıktan sonra karar-ı katîye iktiran etmiş olacaktır. Bundan da müsterih olabilirsiniz. Bu münasebetle bir noktayı arzetmek istiyorum.

Biraz evvel; riyasete bir takririn verilmiş olduğunu haber aldım. Bu takirde, bu noktalar üzerinde ve bu mesailde endişe edildiğini gördüm. Vermiş olduğum tafsilât ile; bu gibi endişelere mahal olmadığı kanaatindeyim. Bilâkis bugün, ben de dâhil olduğum halde, meclisinin Heyeti Vekileye karşı alacağı vaz'ı tavır; mümkün olabildiği kadar onu takviye etmek noktasına mâtuf olmak lâzım gelir. Gerek İstanbul gerek Londra; bilmelidir ki: Meclisin her nokta-i nazardan haiz-i emniyet ve itimat olduğu insanlar bu işi tedvir etmektedir. Eğer bunun aksi bir kanaati; düşmanlarımızın eline verirsek bunu bizim aleyhimizde ve bütün teşebbüsümüzün aleyhinde, çok fena olarak istimâl ederler (bravo sesleri). Binaenaleyh ciddî olarak, samimî olarak heyet-i âliyenizden rica ederim : Böyle ufak tefek vesveselere düşmenin lüzumu yoktur. Heyeti Vekileye emniyetimiz baki kaldıkça vazifelerini ifa ederler. Bu emniyet, münselibolduğu dakikada bu heyeti tebdil etmek, yerlerine başka arkadaşları geçirmek; daima heyet-i âliyenizin elindedir. Söyleyeceğim bunlardır.

* * *

MERSİN MİLLETVEKİLİ SALÂHATTİN'İN HAFİYE MESELELERİNİN HALLİYLE SÖZ SERBESTLİĞİNİN TEMİNİ HAKKINDAKİ TAKRİRİ MÜNASEBETİYLE

31 Ocak 1921

Efendim; Salâhattin Beyefendinin Meclisin bidayet-i teşekkülünden bu ana kadar rüfeka-yı saireye iştiraken bulunmadıklarından birçok noktaları henüz tamamen ihata etmemiş olduklarını kabul etmek isterim. Henüz yakın bir zamanda içimizde bulunuyorlar. Salâhattin Beyefendiyi böyle daima tereddüt çıkaracak tarzda kanaate sevkeden ikinci bir kanaat de olabilir. Çünkü Salâhattin Beyefendi bu mahiyette bir Meclisin bu memleket için bilüzum olduğu kanaat-i iptidaiyesinde bulunuyorlardı.” Mevcut olan heyeti temsiliyenin bu mesele için kâfi gelebileceği ve bu suretle iktifa edilmesi fikrindeydiler ve bu kanaati muhafaza etmekte bulunduğu için bugün bu Meclisin mahiyetini idrak etmemektedir. Bu husustan dolayı kendisini mâzur görürüm.

Üçüncü bir sebep de Salâhattin Beyefendiyi yanlış mütalâata, yanlış muhakemata, yanlış netayice sevkedebilir. O da kendi zihniyeti itibariyledir. Malûm-u âliniz Salâhattin Bey bu Meclisin içine gelirken, bu milletin sinesine girerken İngiliz sefarethanensinden geçerek İngiliz torpitosuna binmiştir.

Salâhattin Bey (Mersin) — Evet İngiliz torpitosıyla geldim.

Mustafa Kemal Paşa (devamla) — Ve ilk yaptığı şey vazife-i millîye ve vataniyesiyle meşgul olan bir arkadaşı yerinden oynatmak ve yerine geçmek olmuştu. Binaenaleyh kendileri haddi zatında fena bir adamdır demek istemiyorum, diyelim ancak bu zihniyetlerle içimize geldiği için bazı vaziyetimizi bu suretle görmektedir. Binaenaleyh aynı suretle muhakeme etmekte beraber olamayız.

* * *

HEYET-İ MURAHHASA'NIN HAREKETİ HAKKINDA

5 Şubat 1921

Heyet-i Murahhasaya girişine müsaade edilmeyen Bolu Mebusu Yusuf İzzet Paşanın yerine, Adana Mebusu Zekâi Bey'in gönderilmesi için izin verilmesine dair Heyet-i Vekile Riyaseti tezkeresinin görüşmesi sırasında:

Reis— Efendim Adana Mebusu Zekâi beyin, Heyet-i Vekilenin tezkeresi mucibince, mezuniyetini kabul buyuranlar lütfen ellerini kaldırsınlar. Kabul buyuruldu.

Mustafa Kemal Paşa (Ankara) — Arkadaşlara bir şey arzetmek isterim efendim. Bu heyetin hemen, belki yarın; yarın akşam yola çıkarılmasını Heyet-i Vekileden rica edelim. Fakat düşünelim ki bunlara vereceğimiz talimatı, Heyet-i Celileniz takarrür ettirmemiştir. Fakat böyle bir talimatı takarrür ettirmek için heyeti intizar ettirsek, çok zaman geçecektir. Bizim düşündüğümüz; Heyet hareket etsin. Biz de bu talimatı, bir iki gün zarfında takarrür ettiririz ve şifreli telgrafla Antalya'da kendilerine tebliğ ederiz. (Muvafık sadaları)

Tahsin Bey (Aydın) — O halde efendim yarın da içtima edelim.

Mustafa Kemal Paşa (Devamla) — Tabî yarın, öbür gün içtima ederiz. Bittabi talimat bir günde, iki günde bitmez, bir hafta zarfından istediğimiz gibi münakaşalar yaparız. Zaten bu heyet de bir hafta evvel varamaz... Bunu arzedecektim...

* * *

CEPHEYE HAREKET EDİŞİNİ MECLİSE BİLDİRMESİ

10 Şubat 1921

Reis — Celse kuşat edildi.

Mustafa Kemal Paşa (Ankara) — Arkadaşlar; başka bir mani zuhur etmezse müsaadenizle bu akşam Garp Cephesine hareket edeceğim. Bu münasebetle bir iki gün gaybubet edeceğim, arz-ı mâlûmat ederim. (Allah selâmet versin sesleri)

* * *

ANAYASA KANUNUNUN YEDİNCİ MADDESİNİN DEĞİŞTİRİLMESİ HAKKINDAKİ TEKLİF MÜNASEBETİYLE

21 Şubat 1921

Efendiler, Teşkilât-ı Esasiye Kanunumuz milletin tamamıyla arzularını ve Meclisin mahiyetini ve şekli hakikîsini gösterir bir kanundur.

Bu kanun mevcut olmasaydı Türkiye Büyük Millet Meclisinin mahiyet-i asliyesi hakkında dünyaca hiçbir fikri katî edinilmemiş bulunacaktı ve düşmanlarımız buna sâyi olmuşlardır. Heyet-i âliyenizin muvakkat, havada, esassız, hiçbir şey temsil etmeyen bir heyet olduğunu göstermek için çok çalışmışlardır. Teşkilât-ı Esasiye Kanunumuz bütün bu fena fikirleri zir-üzir edecek bir kanun olarak ortaya konmuştur. Bugün İstanbul'da Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ve bunun Hükümetinin kıymet ve mahiyetini izale etmek için, iptal etmek için sarf-i mesai edenlerin kâffesi Teşkilât-ı Esasiye Kanunumuzu iptal etmeğe çalışmaktadırlar. Bugün Londra'da ispat-ı vücut eden heyet-i murahhasamızın bütün kudreti bütün kuvveti ve salâhiyet-i temsiliyesi Teşkilât-ı Esasiye Kanununun sayesinde. Binaenaleyh bu kanunu bozmıya çalışmak bendenizce bugün için memleket ve menafîi millete ve Meclisi âlinizin vaz'ı meşruuna darbe vurmaktır. Bundan başka birçok rüfekanın dediği gibi beş aydan altı aydan beri, hafî, alenî, hususî celselerde mevzuubahis ve münakaşa olmuş, encümenlerde ariz ve amik tetkik edilmiş ve ancak bundan sonra yine bir maksad-ı ulvî ile daha beş on gün evvel karar-ı katîye iktiran ettirilmiş olan bir kanunu bozmak için tekrar müracaat etmek kanunen gayri caizdir. Böyle bir müracaati makam-ı riyasetin kabul etmesi zaten hatadır. Onun için teklif ederim; bunun için bu, burada mevzuubahis, müzakere olmasın. Bu dahi zarardır.

Mustafa Bey biraderimiz bilmem hasta mıdır nedir? Bunun tadili için on keredir müracaat ediyor ve ilk müracaatında bu zaten reddedildi. Reddolunduktan sonra nasıl mevkiî münakaşaya konulur? Bu münakaşa muzırdır. Arkadaşlar, kemali hulûs ile, kemali ciddiyetle arz ederim, bu mevzuubahis ve münakaşa olamaz¹ (müzakere kâfi sadaları).

Mustafa Kemal Paşa (Ankara) — Bu mesele encümende dahi mevzuubahis olamaz. Encümenin vazifesi Teşkilât-ı Esasiye Kanununu tadil etmek değildir. Heyeti Vekilenin vazife ve salâhiyetini tâyin etmektir.

LONDRA KONFERANSINDA SÖZÜN TEVFİK PAŞA TARAFINDAN ANKARA MURAHHASLARINA BIRAKILMIŞ OLDUĞUNA DAİR GELEN TELGRAF ÜZERİNE

26 Şubat 1921

Efendiler, Sırrı Bey imzasıyla evvelki gün Londra'dan bir telgraf gelmişti, huzur-u âlinizde okunmuştu. Bittabi o gayri resmî bir telgraftı. Şimdi Makam-ı Riyasete doğrudan doğruya Başmuraahasımız Bekir Sami Bey'den gelen bir telgrafname vardır ki bunun da muhteviyatı tamamıyla Sırrı Bey'in verdiği malûmatı müeyyettir. Efendim 23 şubatta (St. Ceyms) sarayında konferansa iştirak ettiklerini söylüyor. Tefvik Paşa kısa birkaç sözden sonra, sözün milleti temsil eden heyete ait olduğunu söylediği ve müzakerenin devamı müddetince ihtiyar-ı sükût ettiğini yazıyor. Bu celsede (memleketin istiklâl ve mevcudiyetine ait esasat tarafımızdan müdafaa edildi. Louit Corç bu esasatın tatbikatındaki nokta-i nazarımızın izahını arzu etti. Müzakerenin celse-i âtiyeye terki talebolundu) diyor. Louit Corç celse-i âtiyede de İstanbul heyetiyle içtima etmek arzusunu gösterdi. Fakat hakkı kelâmın milleti temsil eden heyetimize ait olduğu tekrar edildi (alkışlar). Bu makam-ı riyasete gelmiş bir

telgrafnamedir. Heyet-i âliyenizi haberdar ediyorum ve bittabi Hariciye Vekâletimizde gelmiş şifreler olduğundan haberdarım efendim (alkışlar). İhtimal orada daha başka tafsilât vardır. Suret-i ameliyede konferansın iyi bir halde cereyan ettiğini anlıyorum.

* * *

İKİNCİ TOPLANMA YILINI AÇARKEN

1 Mart 1921

Efendiler!

Türkiye Büyük Millet Meclisi bugün ikinci içtima senesine giriyor (Allah muvaffakiyet ihsan etsin sadaları). Geçirdiğimiz bu bir sene zarfında Meclisi âlice ve bütün milletçe sebkedenden mesai-yi fedakâraneyi kemali takdis ve tebcil ile tezkâr eylerim (alkışlar). Millî faaliyetimizin bugüne kadar tevliedettiği mesut neticelerden bahsederken millî senemizin -bu sene-yi millî vasfiyle yadetmekte müstesna bir zevk duyabiliriz- ihtiva ettiği haricî ve dahilî vekayii hulâsaten hatırlatmak isterim. Malûmunuzdur ki İtilâf Devletleri on altı martta payitahtımızı suret-i feciada işgal ederek hükümetimizi felce duçar eylediler (Allah kahretsin sadaları). Makam-ı hilâfet ve saltanatı ellerinde bazıce kıldılar. Bir suikast darbesiyle milletimizi zebûn ve hakkı hayatını müdafaadan âciz bir hale koyduklarını zannettiler ve imhakâr arzularının tahakkukuna artık hiçbir mania kalmadığı zehabına düştüler. Halbuki mütarekenin imzasından beri düşmanlar tarafından ika olunan feci, ahtışikenane ve imhakârane tecavüzet muvacehesinde kâfi derecede ikaz edilmiş olan milletimiz bu son darbeyi hazmetmedi. Derhal mukadderatının sahib-i hakikîsi olduğunu, hâkimiyetinin ehli bulunduğunu cihana ispat için metin ve vakur vaz'ını takındı (yaşasın sadaları).

İntihabat icrasına dâvet edilen milletimiz hemen vekillerini intihap ederek vazife başına gönderdi. Mukadderat-ı memleketi, vekillerinden teşekkül eden Meclisi âlinizin yed-i emanetine tevdi eyledi. Meclisi âliniz dahi inikadının birinci 23 nisan 1336 günü milletimizin dahilî ve haricî istiklâl-i tam dâhilinde mukadderatını bizzat deruhde ve idareye başladığını bütün cihana ilân eyledi (alkışlar). Meclisinizi vücuda getiren âza-yı kiramın her biri uzak yerlerden bin türlü mihnet ve meşakkatler ihtiyar ederek Ankara'ya geldiler. İstanbul'da duçar-ı tecavüz olan Meclisi Mebusan âzasından dahi bir kısmı düşman tehdidat ve takibatı altında Anadolu'ya geçtiler. Bu suretle Büyük Millet Meclisi'nin bilûmum âza-yı kiramı o karanlık ve müşevveş günlerde milletin talebeylediği ulvî vazifenin ifasına kemali azîm ve metanetle şitabeylediler. Bugün bütün bu muhterem arkadaşlarımı tekrar tebrik ve tevkîre vesile ve fırsat bulduğumdan dolayı pek bahtiyarım (alkışlar). Meclisimizin ne kadar müşkül şerait tahtında ve ne büyük fedakârlıklarla ifa-yı vazifeye başladığını ve devam eylediğini takdir edebilmek için tarihî inikadında ve mütaakıp eyyamdaki vaziyet-i dâhiliyemizi derhâtır etmek kifayet eder.

Efendiler, hatırlarınızdadır ki İtilâf Devletlerinin himayesi ve İstanbul'un bazı mehafilinın teşvikiyle efrad-ı milleti yekdiğerine kırdırmak üzere hareket eden Anzavur, Biga havalisinde faaliyete başladı. Aynı teşvikatın tesiriyle Düzce, Hendek, Adapazarı, Bulu ve Cerede havalisi Hilâfet Ordusu namı altında icra-yi faaliyet eden hainlerin tahtı tesirine girdi. Din ve millet ve memleketin halâsı gayesine matuf olan teşebbüsât-ı millîmizi güya lisan-ı şeriatle tezyif eden fetvalar çıkarıyorlardı. Bu iblisane ve hainane tahrikat ve teşebbüsât neticesinde Meclisinizin burada ilk içtimai günü ussat Ankara'nın sekiz saat mesafesine gelmiş bulunuyordu. Büyük Millet Meclisinin büyük ve metin vaz'ı ve durbinane tedabiri sayesinde teskin edilen bu huruşu isyanı Yozgat, Zile ve Akdağmadeni ve Sivas havalisi isyanları ve bunları da Konya, Karaman. İlgin kıyımları takip etti.

Süleyman Sırrı Bey (Yozgat) — Paşa Hazretleri rica ederim, isyan Yozgat'ta değildir. Çapanoğulları'nındır.

Reis Paşa (devamla) — Memleketimizin diğér bazı yerlerinde de hükümet-i millîyemize itaatsizlik âsarı görüldü ve daha sonra Demirci Mehmet Efe ve Ethem'le kardeşlerinin hıyanetlerine şahit olduk. İşte Efendiler, Meclisi âliniz ve onun Hükümeti düşmanların ve hainlerin tertip ve teşvikiyle meydana getirilen bu irticaları ve asayişsizlikleri bastırma-yı muvaffak oldu (elhamdülillâh sadaları). Nispeten pek az tahribat ve telefata bu keşmekeşi bertaraf etti. İdlâl ve iğfal edilmiş olan ahaliyi irşat ve tenvir ederek halkın tabaka-i cahilesini de hakikat halden haberdar eyledi. Bu noktada bilhassa Anadolu ulema-yı kiramının hakikî fetvalariyle ifa buyurdıkları irşadatı müteşekkirene yadetmeği kendime bir vazife bilirim (alkışlar).

Efendiler, hatırlatmak isterim ki azim ve imanımızı sarsmak için dâhilde ihdas olunan vekayi-i müessife henüz cereyan ederken düşmanlarımız hariçten de tazyikat ve teşvikat-ı zalimanelerinde bir an bile tevakkuf etmiyorlardı. Garpta Yunanlılar ve cenupta Fransızlarla onların teslih ve aleyhimize taslit ettiği Ermeniler ve şarkta Ermenistan Ermenileri memleketimizin aksam-ı müstevliyesinde ve işgal edilen hudut ve cepheler civarındaki ahali-i islâmiyeye enva-ı mezalim ve kıtal icra ediyorlardı. Yunanlılar birçok kuvvetlerimizin dahili isyanlarla meşgul olduğu ve zaten henüz muntazam millî ordumuzun teşekkül edemediği bir sırada kuva-yi mahalliye ile müdafaa edilen garp cephelerimize tecavüz ettiler. Bu muharebatın maddi netayici müessif olmakla beraber milleti daha kuvvetli bir imanı müdafaa ile teşhise medar olduğu cihetle faydalı addedilmelidir. Filhakika, mütarekeyi mütakıp düşmanlarımız tarafından silâhları alınarak, mevcutları tenkis edilerek eritilen orduları az zamanda âdeta yeniden teşkil, tecdit ve teşhiz ve ilbas ettik. Bugün her cephede muzafferane harbdeden ve vatan müdafaasının ne demek olduğunu tamamen müdrük ordularımız vardır (alkışlar). Bu ordular sayesinde şarkta Ermenistan muzafferiyetini kazandık ve garpta Yunanlıları mağlûp ettik (alkışlar). Şark Ordumuzun vaz'ı müessiri bizi esasat-ı millîyetimizin nikat-ı mühimmesinden bulunan Kars, Ardahan ve Artvin'i istirdada muvaffak etti (alkışlar). Ordularımız memleketi müdafaa ve memleketin istiklâl-i tamamını muhafaza kudretini izhar ve ispata müheyya bulunuyorlar (yaşasın sadaları). İnşallah, pek uzak olmıyan bir âtide hayat ve istiklâl-i katîmizi temin edecek olan kahraman ordularımızın kumandanlarıyla, zâbitan ve efradına ve kemali şan ve şerefle müdafaa-i millîyeye fiilen iştirak eden ahaliye ve bilhassa vatanlarının müdafaasında müstesna kahramanlık gösteren Gazi Ayıntap ahalisine ve umumiyetle halkın başında vazife-i resmîyelerini vatanperverane ve fedakârane ifa etmekte bulunan memurin-i hükûmete bütün milletin ve heyet-i celilenizin hissiyatına tercüman olarak arz-ı minnettari eylemeği vecibe addederim (alkışlar).

Efendiler!

Türkiye Büyük Millet Meclisi mukadderat-ı milleti bilfiil demlide eylediği gün bulduğu idare makinesinin mazinin istibdat fikirleri ve esasları üzerine kurulmuş çürük bir makine olduğunu izaha lüzum görmem. Meclisi âliniz ve Hükümetiniz işte böyle bir makinenin islâhına çalışmakta bulunmuştur. Ve vaz'ettiği ve peyderpey ikmal edeceği esasat ile idare-i umumiyeyi nispeten şayanı emniyet bir hale ifrağa muvaffak olmaktadır. Teşkilât-ı Esasiye Kanununun muhteviyatı tatbik ve yeni idare-i vilâyat kanunu ile ikmal edildiği takdirde memleketin dâhilen muhtaç olduğu esbab-ı inkişafın tamamen ihzar edilmiş olacağına kaniim.

Efendiler!

Mücadelenin ehemmiyetini idrâk eden milletimiz sây-i mütemadisiyle büyük bir cehd-i malî göstermiş, memleketin bütün ihtiyac-ı millîsini temin edici kavi ümitler bahşeylemiştir. Umur-u maliyede memleketimizce pek mühim bir meselenin halline az çok mütevazın bir bütçe tanzimine, muvaffakiyet hâsıl olmuştur. Memleketimizde umur-u iktisadiyenin mahiyet ve ehemmiyeti belki de tanınmamış olduğu halde Meclisi âliniz memleketin menabi-i varidatına sahip olmak için esaslar vaz'etmiştir. Mütarekeyi mütakıp ecnebiler menabi-i varidatımıza tamamen vaziyed etmek tedbirlerine derhal tevessül ettiler. İstanbul'daki vaz'ı mütehakkimlerinden istifade ederek maadin taharrisi için muktazi ruhsatnamelerin itasını menettirdiler. Biz memleketin bütün menabi-i servetine sahibolarak ihracat ve ithalât arasında temini tevazüne ve hâsılâtın mahreçlere temini isâli için yolların islâhına vesait-i mümkünenin ihzarına tevessül ettik. Maarif, sıhhati umumiye, nüfus ve ümran cihetiyle pek göze görünür netayiş henüz istimal edilemedi. Ancak bu hususatta bâriz semerat-ı fiiliye iktitafi için zemin ve zaman ve vesait ve çok paraya da ihtiyaç olduğu tasdik olunmalıdır. Mamafih memleket ve milletin âzami ihtiyacı temin edilmek çareleri tetkik ve tettebbu edilmekte âti-i karipte şayan-ı memnuniyet bir netice vücuda getirebilecek zeminin ihzariyle iştilgal olunmaktadır. Meclisi âlinin tesis eylediği İstiklâl Mahkemeleri sayesinde seri ve âdilâne surette birçok fenalıklara nihayet verilmiştir. Bugün memleket medeni kavanin ve daimî derecatı muhakimle temini âsaişe muktedir bir hale getirilmiştir.

Efendiler, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin bir seneden beri kemali muvaffakiyetle takip ve tatbik ettiği dahilî ve haricî siyaseti asarı fiiliyesi ile tamamen tavazzuh etmiştir. Efendiler, siyasetimizde muayyen olan prensiplere bugüne kadar sadık kaldığımız gibi bundan sonra da milletin inkişafını, istiklâlinin masuniyetini temin edecek olan bu siyasetimize muhafaza-i sadakatımız tabiidir. Siyaset-i dâhiliyemizde şiarımız olan halkçılık, yani milleti bizzat kendi mukadderatına hâkim kılmak esası Teşkilât-ı Esasiye Kanunumuzla tesbit edilmiştir. Bu kanunu ve bu kanuna müteferri olan kanunları bir an evvel çıkararak hüsnü tatbika çalışacağız.

Siyaset-i hariciyemizde menafi-i milletin istilzam eylediği esasatı ihtiva eden tamamen müstakil ve serbest bir siyaset takip edilmektedir (alkışlar). Meclisimiz ve meclisimizin hükûmeti cenkcu ve maceraperest olmaktan uzaktır. Bilâkis sulh ve selâmeti tercih eder. Bilhassa insanî, medenî mefkûrelerin hayyizi husule çıkmasına fevkalâde taraftardır. İşte bu esaslar dairesinde gerek şark ve gerek garp âlemleriyle daima hüsnü münasebet ve revabit-ı dostiyi ararlar. Şarkta Azerbaycan, Şimalî Kafkas ve Efganistan Hükûmetleriyle samimî ve vicdanî münasebetler tesis ettiğimiz gibi Irak ve Suriye İslâm ahaliyle fevkalâde samimî rabitalar vücuda getirdik. Bizce kıymetli olan bu revabıtı muhafaza etmekteyiz. İran Hükûmetiyle de münasebetimiz vardır. Bunu teyit, cümle-i âmalimizdendir. Ermenistan ve Gürcistan ile mevcut münasebatımızın kariben müstakar ve menafi-i milliyemize mutabık bir surete iktiran edeceğini ümid ederiz. Rus Bolşevik Cumhuriyetiyle mevcut münasebatımız hüsnü cereyan ve devam etmektedir ve bu münasebatı elyevm Moskova'da bulunan heyet-i murahhasamızın dâhil bulunduğu konferansta daha ciddî esasata istinad ettirerek takviyeye çalışılmaktadır. Bu mesaimizin tamamen arzu-yu millete tevfiik olunacağına şüphe yoktur.

Garp âlemine gelince: İtilâf Devletlerinden bazılarıyla zaman zaman nim resmî temaslar yapılmış ve daima memleket ve milletimizin menafini temin etmek şartıyla sulh ve sükûn-u âleme hâdim olmak çaresi aranmıştır. İngiliz ricali siyaseti bizim makasid-ı müsalmıperveranemizden daima tecahül etmişlerdir. Ancak milletimizin bir senelik mücadelesi neticesinde mevcudiyet ve istiklâlini müdafaa etmek hususundaki azim ve kararının lâyetezelzel olduğu fiilen sabit olduktan, sonra ancak milletimiz İstanbul'da padişahın huzuru ile içtima edilerek şûrayı saltanatta ayağa kalkmak suretiyle alınan karara müsteniden İstanbul Hükûmetinin kabul ettiği Sevr Muahednamesi altındaki idam kararının mahiyet-i imhakâranesini idrâk ettiğini ve buna Türkiye'de mahalli tatbik olamayacağını mücahedat-ı azimkâranesiyle maddeten ispata muvaffak olduktan sonra nihayet İtilâf ricali siyaseti bizimle görüşmeğe lüzum hissetmişlerdir (alkışlar).

Geçen senenin bugünlerinde sulha mütedair gelen haberler, herkese yeis veriyordu; her tarafta düşmanların maddi ve mânevi hücumlarına mâruzduk; herkes bizim aleyhimizde idi. Bugün bütün dünya dâvamızın kutsiyetini anlamış bulunuyor. Âlem-i insaniyet ve medeniyet bize her taraftan günden güne artan bir teveccüh gösteriyor. Geçen senenin bugünlerini derin bir endişe ve ıstırap içinde idrâk eden milletimiz, bu senenin aynı günlerinde azim ve metanetinin âsarını görmeye müftechir olabilir (alkışlar). Geçen senenin bize getireceği en büyük felâket ve musibet Sevr Muahedesi idi.

Efendiler!

Düşmanların bütün bir senelik gayretlerine rağmen neticede bugün Sevr Muahedesi muhteviyatı fiilen ve hükmen yoktur (şiddetli ve sürekli alkışlar).

Neticesinden ümitvar olmak istediğim Londra Konferansı cihan-ı insaniyetin müstahak olduğu sulh ve müsalemeye bir hali intizarda bıraksa dahi bugün anlaşılmıştır ki Sevr Muahednamesi ahkâmı Türkiye'ye cebren tatbik olunamaz (şiddetli alkışlar).

Efendiler, mağlûp sıfatıyla 1918 mütarekenamelerini imzalamış olan milletler arasında bu neticeye ancak Türkiye takip ettiği siyasetinin dürendişliği ve silâhlarının kuvveti sayesinde nail olmuştur.

Efendiler, İtilâf Devletleri bizi müstakil bir devlet halinde yaşamaya kabiliyeti olmayan bir millet telâkki ediyor (çok yanlış sadaları). Ve bu yanlış telâkki bahanesiyle memleketimizi parçalamak ve milletimizi esaret altına almak istiyorlardı. Onları bu telâkkide aldatan saik milletimizin kendi kendisini idareye muktedir olamaması zehabıdır. Halbuki milletimiz ilk seneden beri her türlü muavenet ve delâletten ve asırlardan beri şekli idareden mücerret olarak milletlerin başına gelebilecek olan felâketlerin en büyüğüne mâruz bulunduğu halde en medenî, en insanî ve bütün şerait-i hürriyete riayetkâr bir tarzda kendini idare etmektedir (alkışlar). Düşmanlarımız istilâ ettikleri memleketlerimizde her nevi müdafaa vesaitinden tecrid edilmiş olan millettaşlarımıza karşı bugüne kadar bilâfasıla tahrip, yağma, katil, tehcir gibi mezalimi irtikâp eylemekte devam ettikleri halde Büyük Millet Meclisi'nin havza-i hükûmetine dâhil bulunan bütün gayri müslim unsurlar, kanunlarımızın ve silâhlarımızın himayesi altında mazhar-i emn-ü âsayiş olarak yaşamaktadır (şiar-ı İslâmiyet ve insaniyetimizdir sadaları).

Efendiler; bu beyanatıma ilâveten Meclisi âlinizin bir senelik meselesini de kemali takdir ile hulâsa etmek isterim. Meclis-i âlinin mebd-i içtimai olan 23 Nisan 336 tarihinden dünkü güne 28 Şubata kadar 311 gün

geçmiştir. Bu eyyam zarfında Meclisi âliniz 159 gün içtima akdetmiştir. Bu içtimaat (51)j hafî ve (356)sı aleni olmak üzere (407) celseyi ihtiva eder. Meclisi âliniz bu meşagil ile şimdiye kadar heyet-i umumiyece (104) kanun kabul etmiştir. Ve bundan başka (149) teklif-i kanuniyi müzakere ettikten sonra reddetmiştir. Demek ki (252) kanunla iştigal etmiştir. Bundan maada hasbelicap (67) teklif-i kanuniyi Heyeti Vekileye tevdi etmiştir. (6) kanunun müzakeresi tehir edilmiştir. (55) kanun yeni seneye devredilmiştir. Demek oluyor ki ceman (381) kanunla Meclisi âliniz iştigal etmiştir. Meclisi âlinizin çıkardığı kavanin meyanında Hıyanet-i Vataniye Kanunu, İcra Vekilleri İntihabı Kanunu, Temyiz Heyeti teşkiline dair Kanun, İstanbul'un işgalinden sonra İstanbul Hükûmetince münakit muahedat vesairenin lâğvı kanunu, Nisab-ı Ekseriyet Kanunu, İstiklâl Mehakimi teşkili Kanunu, Men'i Müskirat Kanunu, köylünün saadet ve refahına mütaallik olmak üzere Baltalık Kanunu, Cephe Zammı Kanunu, yine milletin sıhhat ve hayatına mütaallik olması itibariyle Frenginin Men'i Sirayeti Kanunu, milletin ve heyet-i celilenizin mahiyetini, şeklini ve salâhiyetini tâyin etmek itibariyle Teşkilât-ı Esasiye ve kudret ve iktidar-ı malîmizi göstermiş olmak itibariyle Bütçe Kanunları zikre şayandır. Encümenlerdeki mesaiye gelince : Efendiler, muhtelif mesaile ait olmak üzere kanunlar da dâhil olduğu halde encümenlere 703 parça iş havale olunmuştur. Bunlardan 422'si encümenlerden çıkmıştır. 281'i yeni seneye devredilmiştir. Bundan başka heyet-i celileniz alâkadar olduğu mesaili takip etmiş olması itibariyle haiz-i ehemmiyet olarak ayrıca 111 takrir vermiş ve bunlar Heyeti Vekileye havale olunmuştur. Bundan maada yine umur-u içtimaiyeyi takipteki teyakkuz ve intibahına delâlet etmiş olması itibariyle fevkalâde haiz-i ehemmiyettir: 122 takrir ile Heyeti Vekileden istizah ve sualde bulunmuştur. Arkadaşlar, heyet-i celilenizin bu Meclis dairesine ait olan bu mesaisinden başka doğrudan doğruya rüfeka-yi kiramınızdan bir çokları Meclisi âliniz namına hidemat-ı devlete de fiilen iştirak etmek suretiyle ifa-yı vazife-i vataniyede bulunmuşlardır. Ezcümle rüfekamızdan bir kısmı sefaretlere tâyin olunmuşlardır; bir kısmı şarkta ve garpta heyet-i murahhas halinde en mühim mesail-i siyasiye ile iştigal etmekte bulunmuşlardır. Ve yine rüfekamızdan birçokları orduların, kolorduların, müfrezelerin, kıtaların başında olarak düşmanlarla çarpışmışlardır ve çarpışıyorlar. Ve yine güzide arkadaşlarımızdan bir kısmı nefer olarak cephelere gitmiş, kıtaat-ı askerîyenin içinde düşmanlarla muharebe etmiştir. Arkadaşlarımızdan bir kısmı da İstiklâl Mahkemelerinde umur-u adliye ile iştigal etmiştir. Yine bir kısım arkadaşlarımız memleket dâhilinde mühim vekayiin icra-yı tahkikatına memur edilmiştir. Ekseri arkadaşlarımız milletin irşat ve tenviri için külfetli seyahatler ihtiyar eylemişlerdir. Çok defalar ordu cephelerini terqip ve teşvik için dolaşmışlardır. Doktor olan arkadaşlarımız muharebe meydanlarında mecruh olan askerlerimizin derhal tedavisine şitabeylemişlerdir. Âzalıkla memurlarğun imtizacı mesağı kanuni dâhilinde bulunduğu zamanlarda da birçok rüfekamız valiliklerde, mutasarrıflıklarda, kaymakamlıklarda vesair adlî ve mülkî memuriyetlerde bulunmak suretiyle devletin hidematına iştirak eylemişlerdir.

Efendiler, Meclisi âliniz bu mesai-i fevkalâde ile meşgul olurken vezaif-i icraiyyeye tevkil buyurduğunuz İcra Heyeti Vekilleriniz de muharebe meydanlarındaki kumandanlık karargâhları gibi geceli gündüzlü mesaisiyle temayüz etmiştir. Vekâletlerin ve bilcümle mesai refiklerimizin vazifelerini kemali intizam ile tedvir etmelerinden dolayı kendilerine teşekkür ederiz (iştirak ederiz sadaları). Bu buhranlı sene-i mesainin mükâfatını görmekle mesut olan Meclisiniz ilk gününü idrâk ettiği ikinci sene-i mesaide de aynı faaliyetle çalışarak İnşallah nihaî muvaffakiyeti elde edilecektir (İnşallah sadaları). Cenabıhaktan cümlemize muvaffakiyet dua ederken hakkı beka ve istiklâlimizi kurtarmak gibi bülent ve kutsî mücadele uğrunda ihraz-ı şehadet eden kardeşlerimizin mübarek ruhlarına da fatihalar ithaf eylerim (Fatiha okundu). Meclisi âli ikinci sene-i mesaisine on ikisi Malta'da mevkuf, altmış sekizi İstanbul Meclisi Mebusanından iltihak eden ve iki yüz yetmiş de Büyük Millet Meclisine âza olarak intihabedilen ki ceman (350) muhterem âza ile başlıyor. Malta'daki mağdur ve muhterem arkadaşlarımızı da kariben aramızda görmemizi temenni ederim (inşallah sadaları).

Efendiler!

Milletimizin fevkalâde kabiliyetleri vardır. Bu kabiliyetlerin inkişafı ve faydalı tecelliyatı şüphesiz parlak netayice iktiran edecektir. Ancak tarihin bazı korkunç kayıtlarını kemali teyakkuz ile hatırlatmayı faydalı buluyorum. Arkadaşlar, bir millette, bâhusus bir milletin sergâr-ı idaresinde bulunan müdürânında ihtirasat ve münakaşat-ı şahsiye, vazife-i millîye ve vataniyenin müstelzim olduğu hissiyat-ı âliyyeye galebe derecesini bulduğu memleketlerde inhilâl ve inkıraz gayri kabil-i ihtirazdır. Milletimizin hakikî mümessilleri olan bilcümle rüfekanın bu gibi nekaisten daima münezzeh kalacaklarına asla şüphe edilemez. Heyet-i celilenin mütekabil hissi uhuvvet ve tesanüdünün müvekkilleriniz olan umum millete de daima aynı feyiz ile şâmil ve sâri olacağı tabîdir.

Muhterem arkadaşlarım; bütün bir millet ölümle göz göze baktığımız Mütareke günlerinden başlayarak bugüne kadar katettiğimiz mesafeleri, atlattığımız sayısız müşkülâtı bir defa daha beraber tahattur edelim. Ne vakit başladığı bilinmiyen zamanlardan beri şeref-i istiklâl ile yaşayan milletimiz en feci bir izmihlalle nihayet buluyor gibi görünmüşken kaydı esarete karşı evlâdını kıyama davet eden ecdat sesi kalblerimiz içinde yükseldi ve bizi son halâs mücahedesine davet etti. Artık yeis ve fütur günleri çok arkada kaldı. Memlekete halâs ve hakikat yolunu işaret etmiş ve bütün milleti kendi istiklâl bayrağı altında toplamış olan Meclisi âliniz ikinci sene-i mesaisine dâhil olurken ben ufkumuzda inkişafa başlayan ışıkların bu kadar felâket görmüş olan bedbaht vatanımızda bir sabah-i hayır olmasına dua ediyorum.

* * *

CEPHE ZAMLARI HAKKINDAKİ KANUN

MÜNASEBETİYLE

14 Mart 1921

Efendim, bu cephe zammı hakkındaki madde-i kanuniyenin tefsiratından bahsedilmekte olduğu için bir iki nokta-i nazar arzetmek istiyorum. Üçüncü maddenin dâhilinde deniyor ki: (Düşman veya müsellâh eşkıya karşısında hattı harbe dâhil olduğu veya hattı harb ihtiyatı olarak buldukları zaman cepheye ait kıtaat addolunur). Hattı harbin ne demek olduğunu bütün rüfeka bilir. Binaenaleyh bir defa nazarımızı ve hayalimizi memleketi müdafaa etmekte olan hattı harblerimize atfedelim. Garpta hattı harblerimiz vardır. Karadeniz'den başlar, Akdeniz'e kadar devam eder. Doğrudan doğruya düşmana karşı silâhını tevcih etmiş olan avcı hatlarından başlayınız, asker olanlar teferruatı pek iyi bilirler, onların istinatlarından -ki birer takımdan ibarettir-sonra ihtiyatlar; taburlardan alaylardan itibaren bunlar o hattı harbin ihtiyatlarını teşkil eder. Bittabi Karadeniz'den Akdeniz'e kadar imtidad-eden bu uzun cephenin her tarafına yetişebilecek olan ihtiyatlar daha merkezî ve daha geride bulunur.

Hattı harbimizin imtidadını takip edelim. Mersin, Tarsus, Adana, Ayıntap böyle Cenup Cephesi gider. Tâ Musul karşısına kadar... ve oradan da şarka teveccüh eder. Demek ki memleketimizin bütün hudutları bugün için hattı harblerden ibarettir.

Binaenaleyh bu hattı harbleri idare eden büyük küçük karargâhlar, ait oldukları cepheyi idare edecek kadar usulen geride bulunur. Bu itibarla bütün bu hatları idare eden karargâh-ı umuminin de tabiidir ki herhangi bir hattı harbe yapışık olarak bulunması lâzım gelmez ve caiz değildir. Onun da heyet-i umumiye-i idare edebilecek kadar merkezî bir vaziyette bulunması lâzımdır. Şimdi bu hattı harbin ihtiyatlarını nazarı itibare alınız, icabında yetiştirilmesi lâzım gelecek umumi ihtiyatlar nerede bulunur? Sivas'ta bulunur, o halde cepheye ait kıtaat denildiği zaman; bütün bu hattı harblere dâhil olan kıtaat ile icabında hareket edecek olan kıtaattır. Buna nazaran cepheye ait kıtaat ve cepheye ait karargâhlar bittabi neferden, takımdan, tâ ordugâh-ı umumiyesine kadar gelir ki o da Erkânı Harbiye-i Umumiye Dairesidir. Erkânı Harbiye-i Umumiye Dairesi vakti hizada işgal eden bir daire hükmünde değildir. Daima seygar olmağa mahkûm bir karargâh-ı umumi mahiyetindedir. Yine o madde okunacak olursa hattı harbe dâhil olmyanlar kimlerdir? Karargâhlar kimlerdir? Teşkilâtlar kimlerdir? Buna dair sarahat-i kâfiye vardır. Bakınız, geri hidemata memur kıtaat bunların kadrolarına ithal edilir. Veya bir cephe ve kolordu ihtiyatı olarak âmirlerine verilir. Meselâ doğrudan doğruya Ankara'nın mahallî inzibatı için bir kumandanlık teşkil edilmiştir. Ankara Kumandanlığı; bunun vazifesi burada çalışmaktır ve cepheye gitmekten uzaktır. Binaenaleyh bunları tefrik etmek kolaydır. Bu esasa göre karargâh-ı umumiden başlayarak tâ süngüsünü düşmana tevcih etmiş olan efrada kadar cephe zammı vermek lâzımdır. Arkadaşlarımızdan birisi, buyurdular ki; bu kanunu, Erkânı Harbiye-i Umumiye Reisi İsmet Paşa yapmıştır. Kendileri; Erkânı Harbiye-i Umumiyenin bundan istisna edilmesi taraftarıdır. Bundan benim de malûmatım vardır. Hakikaten İsmet Paşa karargâh-ı umuminin bundan istisna edilmesi taraftarı idi. Hattâ ordu karargâhlarının, hattâ kolordu karargâhlarının, hattâ fırka karargâhlarının bundan istisna edilmesi taraftarı idi. Gaye; bizim burada tefsir etmek istediğimiz gibi bu cepheye aittir, bu cepheye ait değildir tarzında olursa doğru bir nokta-i nazar değildir. İsmet Paşa'nın ve İsmet Paşa ile bu noktada hemfikir olan rüfekanın düşündüğü şey; bugün memleketin, milletin paraya ihtiyacı vardır. Bu parayı nereden kesmek mümkünse oradan kesmek lâzımdır. Binaenaleyh karargâh-ı umumiye teşkil eden zâbitana cephe zammı vermezsek onlar mutazarrır olmyacaklar gibi anlaşılır tarzında, mütalâat ve mülâhazat

nazarı dikkate alınırsa hakikaten bu karargâhlar için cephe zammı ita etmemek muvafıktır. Fakat bu muharip kıtadır, veya gayri muharip kıtadır, noktasından tutarsanız bütün dünyaya karşı ilân ettiğimiz harbi idame eden bir karargâh-ı umumiye gayri muharipsin demek bütün ordumuzun gayri muharip olduğunu kabul etmek demektir ki bunu bendeniz kendi şahsıma katıyen reddederim. Cephe zammı vermemeli. Fakat bizim Erkânı Harbiye-i Umumiye Karargâhı muhariptir.

* * *

HÜKÛMETİN İSTİFASI HAKKINDA

16 Mayıs 1921

Meclis müzakereleri esnasında Muvazene-i Maliye Encümeni ile Heyet-i Vekile arasında çıkan fikir ihtilâfi üzerine Fevzi Paşa riyasetindeki Hükûmetin ifa-i vazife etmesine meydan kalmadığını ifade etmesi münasebetiyle:

Mustafa Kemal Paşa (Ankara) — Efendiler, Heyet-i Vekile Reisi ve diğer rüfekaşı burada cereyan eden münakaşa neticesinde Makam-ı Riyasete istifasını vermişlerdir. Binaenaleyh yeni Heyet-i Vekile taraf-ı âlinizden intihabedilinceye kadar vekâleten ifa-i vazife edeceklerdir.

Reis —Fevzi Paşa Hazretlerinin taht-ı riyasetinde bulunan Heyet-i Vekilenin heyet-i mecmuasına itimat, adem-i itimat meselesi mevzuubahs değildir. Bu şekilde Heyet-i Âliyenizin rey-i âlinize arz edeceğim.

Refik Bey (Konya) — Efendim, esasen bu şekil istifayı kabul etmeyiz, efendim.

Mustafa Kemal Paşa (Ankara) — Reis Beyefendi, Heyet-i Vekile Reisi Fevzi Paşa Hazretlerinin Meclis huzurunda söylemiş olduğu söz belki istifa telâkki edilmez. Heyet-i Celileye arz ediyorum ki, Vekillerin her biri ayrı geldiler. Makam-ı Riyasete karşı istifalarını verdiler. Mesele bu kadar. Yenileri intihap edilinceye kadar vekâleten idare-i umur edeceklerdir. Binaenaleyh devam etmekte bulunan müzakereyi yeni Heyet-i Vekilenin huzuruna mı talik edeceksiniz? Yoksa kendiliğinizden mi devam edeceksiniz? Sizin reyinize muhavveldir.

Reis — Yarın içtima etmek üzere müzakereyi tatil ediyorum.

* * *

ERZURUM KADISI İKEN GÖREVDEN ÇIKARILAN EDİP HAKKINDAKİ SUAL TAKRİRİ MÜNASEBETİYLE

7 Temmuz 1921

Efendiler! Şimdi münakaşa etmekte olduğumuz mesele Nizamname-i Dahilîde...

Mustafa Bey (Karahisarî Şarkî) — Söz istiyorum Beis Bey!

Mustafa Kemal Paşa (devamla) — Susunuz Mustafa Bey rica ederim. Nizamname-i Dahilî mucibince her mebus vükelâdan birine sual iradeder. Halbuki, ben zannediyorum ki Hüseyin Avni Beyefendi Heyeti Vekileden birine sual tevcih etmemiştir. O halde bu mevzuubahis değildir. Mevzuubahis olan mesele doğrudan doğruya Hüseyin Avni Beyin takririnin metnidir. Hüseyin Avni Bey Heyeti Vekileden sual soruyor. Heyeti Vekilenin heyet-i umumiyesinden birden sual sormak için Nizamname-i Dahilîde bir madde, bir sarahat var mı? (yoktur sesleri). Yoksa beyhude yere bu madde ile iştilal etmeyiniz. Doğrudan doğruya Beyefendinin teklifini heyet-i celileniz nazarı dikkate alsın; Beyefendi, meslekten yetişmiş olan ve bazı idarî ve siyasî sui harekâtı görülen bir kadı Efendiyi, Hükûmetin heyet-i umumiyesi azlettiğinden dolayı, heyet-i umumiyesine sual tevcih ediyor. Eğer heyet-i celileniz bu suali nazarı dikkate alırsa, Heyeti Vekile Reisi gelir, burada cevap verir, izahat verir, nazarı dikkate alınması lâzım gelen; rey-i âlinize vaz' olunması lâzım gelen mesele bundan ibarettir.

* * *

MUSTAFA KEMAL PAŞAYA BAŞKUMANDANLIK VERİLMESİNE DAİR KANUN MÜNASEBETİYLE

5 Ağustos 1921

Meclisi âlinin şahsiyet-i mâneviyesinde mütecelli ve mündemiç olan başkumandanlık vazifesini fiilen ifa etmek üzere bendenizi memur etmiş olduğunuzdan dolayı arzı teşekkür ederim. Bu tevcih, heyet-i celilenizin hakkımdaki itimat ve emniyetinin bâriz bir delili olduğundan dolayı benim için pek kıymetli bir taltiftir ve bu mükâfatın hayatımın en kıymetli mükâfatı olacağını arz ederim. Binaenaleyh bu tevcihe kesb-i liyakat etmek için bütün mevcudiyetimi âmalınız dairesinde sarfetmekten bir dakika içtinap etmiyeceğimi ve bunda tereddüt etmiyeceğimi telâkki ve kabul buyurmanızı rica ederim. Efendiler, zavallı milletimizi esir etmek isteyen düşmanları, inayet-i sübhaniye ile behemehal mağlûp edeceğimize dair olan emniyet ve itimadım bir dakika olsun sarsılmamıştır. Bu dakikada bu itminan-ı tammı, heyet-i celilenize karşı, bütün millete karşı ve bütün âleme karşı ilân ederim. Bu itminanımın fiiliyata münkalip olması için yegâne arz-ı ihtiyaç ve iftikar ettiği bir şey varsa o da heyet-i celilenizin beni sıyanet etmesi ve milletimizin bana daima muavenet etmesidir. Gerek heyeti celilenizden ve gerek büyük ve şefkatli milletimden daima büyük bir şefkat ve sıyanete mazhar olacağıma dair olan emniyetim büyüktür. Binaenaleyh, heyet-i celilenizden aldığım feyizle bu dakikadan itibaren Başkumandanlık vazife-i fiilîyesine başlıyorum.

* * *

SAKARYA MEYDAN MUHAREBESİ HAKKINDA

19 Eylül 1921

Muhterem Arkadaşlarım!

Milletimizi imha etmek kastinde bulunan düşmanlarımız, Harb-i Umumide dâhil bulunduğumuz zümrenin mağlûbiyetinden istifade ederek maksatlarını seri bir surette mevki-i fiile çıkarmak teşebbüsünde bulundular. Cümlece malûmdur ki mütareke zamanında memleket ve milletin hayatını müdafaa etmek için elimizde mevcut olan bilcümle vesaiti almak hususunda teşebbüs etmedikleri hiçbir vasıta kalmamıştır. Filhakika ordumuz inhilâl ettirilmiş ve elimizde silâhımız, topumuz hemen yok denecek bir hale getirilmişti, işte böyle bir zamanda idi ki; düşmanlar maksatlarını tamamen temin etmek için Yunan ordusunu memleketimize saldırdılar. Bu sırada düşman karşısına çıkabilenler yalnız kalb ve vicdanları hamiyet ateşiyle dolu efrad-ı millet olmuştu. Filhakika, Yunan ordusu, karşısında yalnız millî kuvvetlerden ibaret zayıf bir hat bulmuştu. Fakat, bunun gerisinde millet ve milletin mümessillerinden mürekkep olan heyet-i celileniz, mevcudiyetimizi müdafaa etmek için yegâne vasıtanın ordu olduğunu takdir ederek, böyle bir orduyu meydana getirmek için, bütün himmet ve gayretlerini sarfetmeğe başlamıştı. Ancak düşmanlarımız bize bu fırsatı vermek istemediklerinden derhal millî kuvvetlerimizin üzerine hücum ettiler. Ve bunun neticesinde Bursa, Uşak gibi kıymetli şehirlerimiz dahi -İzmir gibi- düşmanın yed-i gaspına geçti. Fakat, hükûmet, hükûmetiniz bundan müteessir olmadı. Ve bir an tereddüt göstermedi, ordusunu vücuda getirmek için istihzaratına devam etti. Ve bu gayret ve himmetlerle, memleketimizin harb kısmında ordunun esas mukaddemesi denebilecek bazı teşkilât taazzuv etmeğe başlamıştı. Fakat, düşman buna behemehal mâni olmak için fırsatçı idi. Ordunun vücut bulmasını kendi menfaatlerine mugayir gören bazı hainler, İstanbul ricalinin, İstanbul'un daima gafil ricalinin, tavr-ı mişvarından da istifade ederek hükûmetimize isyan etti ve düşmanlara iltihak eyledi. Bunu pek müsait bir fırsat addeden düşmanlarımız derhal baskın tarzında Bursa'dan, Eskişehir istikametinde taarruza geçtiler, öyle bir zamanda idi ki, kuvvetlerimiz Gediz ve Simav cihetlerinde meşgul bulunuyorlardı. Fakat, bu meşgul olan kuvvetlerimiz derhal İnönü'nde toplandı, düşman taarruz ve tecavüzünü emniyetle kabul etti ve ordumuz tarih-i millîmize Birinci İnönü zaferini kaydetti. Vakaa İnönü'nde bu zaferi ihraz etmiştik. Fakat arzu edilen orduyu vücuda getirmek için muhtaç olduğumuz zaman tehhür etmişti. Binaenaleyh artık bundan sonra yeniden ordumuzu teşkil ve taazzuv ettirebilmek için çalışmağa başlandı. Düşmanlarımız bu istihzarata da takaddüm etmek istediler. Bu defa daha çok kuvvetlerle ve daha büyük mikyasta, muhtelif istikametlerden yeni bir baskın hareketi icra eylemişlerdi. Bu baskın hareketi de yine ordumuz tarafından emniyet ile karşılanmış ve neticesinde de İkinci İnönü zaferini kazanmıştık. Tıpkı birincisi gibi, bu ikinci zafer istihsâl olunmakla beraber ordunun istihzaratı için yine tehhür vâki olmuştu. Binaenaleyh; üçüncü defa yeniden pek büyük himmet ve gayretlerle ordunun istihzaratına devam edilmeğe başlandı. Üzerimize saldıran Yunan kuvvetleri böyle Türk kuvvetlerine çarparak parçalandıkça, hakikaten bizi imha etmek isteyen düşmanlarımız daha büyük mikyasta tedbirler, teşvikler icra etmek ve hırslar uyandırmakla meşgul oldular. Ve bütün bu mesai neticesinde Yunanistan'ın hemen tekmil kuva-yi müsellâhasından mürekkep, fevkalâde mükemmel, mücehhez, kuvvetli büyük bir orduyu Anadolu'nun içerisine saldırdılar. Artık düşmanlarımız kanaat

getirmişlerdi ki, bu kuvvetli ordu hali teşekkülde bulunan ve istihzaratını ikmale vakit bulamıyan Türkiye Büyük Millet Meclisi ordusunu tamamen ortadan kaldıracak memleket ve milletimizi imha hususundaki kararlarının tatbikına hiçbir mâni bırakmayacaktır. Bu düşman ordusu temmuz avâsıtında harekât-ı taarruziyesine başlamıştı. Ordumuz bu harekâta karşı malûmunuz olduğu veçhile İnönü, Kütahya ve Altıntaş şimal ve şimali-şarkisinde bulunan uzun bir hatta bulunuyordu. Bu hatta düşmanın muharebe temasını kabul etmiştik. Fakat, daha ilk temasta, düşmanın adeden ve vesaitçe tefevvuku tebarüz ediyordu. Buna binaen ordumuz bu hat üzerinde muharebe-i katfiyeyi kabulden içtinap ile yalnız mevziî muharebeler vererek düşmanı fazla zayiata uğratmakla iktifa etti. Ve bunun neticesinde ordumuz Eskişehir şarkı ve Seyitgazi hattına çekildi. Kezalik bu hatta dahi görüldü ki düşman ordusunun tefevvuku bakidir. Binaenaleyh meydan muharebesi vermeden, yalnız düşmanı zayiata duçar etmek için muharebeler icra edildi. Ve bundan sonra ordumuzu biraz daha ikmal etmek ve memleketimizin aksam-ı sairesinde bulunan kuva-yi ihtiyatiyenin iltihakına zaman bırakmak ve her halde bizim için müsait ve düşman için gayri müsait bir mahalde meydan muharebesini kabul etmek muvafık görülmüştü. İşte böyle bir kararla ordumuzun aksam-ı asliyesi düşman ordusu ile olan temasını katetmiş... ve uzak bir mesafe şarka çekilmiş, takriben 26 temmuzda Sakarya gerisinde toplanmıştı. Düşmanlarımız ve düşmanlarımızın vasıta-i icraiyesi olan Yunan ordusu, ordumuzu sıkıştırıp mağlûp edemeyince elinde yalnız birkaç şehir ve biraz arazinin kaldığını gördü. Ve bunun bir maksat temin edemeyeceğine bittabi kaani oldu. Herhalde tasavvur ettikleri maksada vusûl için ordumuzla mutlaka netice-i katfiye verecek bir meydan muharebesi yapmak zaruretinde bulunuyordu. İşte biz bu zarureten dolayı düşmanın behemehal şarka teveccüh edeceğine kaani bulunuyorduk ve Sakarya şarkında, gelecek olan düşmanı emniyetle karşılamak için lâzım gelen istihzaratta bulunduk. Filhakika: düşman Eskişehir'de o güne kadar vâki olan zayıtı ikmal etmek ve ileri yürüyüş esnasında uzayacak menzil hatları üzerinde lâzımgelen tertibatı yapmak için 15-20 gün kadar bir zaman sarfettikten sonra 13 ağustosta ileri yürüyüşüne başladı. 13 ağustostan 17 ağustosa kadar Porsuk suyunun şimalinden ve cenubundan ve Sakarya'nın kısm-ı ulyası cenubundan olmak üzere ceman 10 piyade fırkası ve bir süvari fırkasından mürekkep olan kuvvetli ordularını yürüttüler. Ağustosun 17 ve 18 inci günleri bu düşman Sakarya garbında orduyu aslimizle temasa geldi. Düşman ihtimal bizim Mihaliçcik ve Sivrihisar'da ciddî bir mukavemette bulunacağımızı farzederek bu hatta kuvvetlerini mütemerkez olarak tahrik etmişti. Halbuki bu sahada düşmanla temasta bıraktığımız kuvvetler yalnız süvari kıtaatıyla sebükbar ve küçük piyade müfrezelerinden ibaretti. Ve bunlar düşmanın harekâtını mümkün olduğu kadar tehir ve tevkif ederek ve teması muhafaza eyliyerek geriye çekilmişlerdir. Bilhassa düşman ordusunun sağ cenahı ve sağ cenahının gerisinde faaliyetler gösteren süvari kütlelerimiz düşmanın harekâtını fevkalâde müşkülâta duçar etti. Bu suretle düşmanın bütün sevkulceyş plânlarını meydana çıkarmıştı. Düşman Sakarya karşısına geldikten sonra almış olduğu tertibatın ordumuza taarruz ve ordumuzu arzu ettiği gibi mağlûbetmeğe müsait olmadığını anlamış olacaktır ki, 13 ağustostan 23 ağustosa kadar mühim bir hareket yapamadı. Bu müddet zarfında yalnız sevkulceyş tertibatını tebdil ile iştilal etti. Düşmanın bu yeni tertibat-ı sevkulceyşinde takip ettiği nokta-i nazar, kuva-yi asliyesiyle ordumuzun sol cenahını ihata ederek ordumuzu imha etmek ve ondan sonra Ankara'ya gelip Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Hükümetini dağıtmak ve bütün Anadolu'ya hâkim olmak idi. İşte bu maksada istinadeden sevkulceyş plânını yaparken bizim nazarımızda tecellî eden safahat şu idi : Düşman 1-2 fırkasını Sakarya'nın garbında terkettikten sonra mütebaki sekiz fırkasını cenuba ve şarka kaydırarak Ilıca vadisinin cenup sahasında şarka doğru yürütüyordu. Bittabi biz de daha çok evvelinden düşmanın bu maksadını keşfetmiş bulunduğumuz için ordumuza ona göre tertibat aldırılmış bulunuyorduk. Daima düşman sağ cenahı karşısında icra-yı harekât eden süvari kıtaatımız ve sebükbar piyade kıtaatımız düşmanın hattı ricatleri üzerine, menzil hatları üzerine birçok hücumda ve mütemadî taarruzlarda bulundular. Birçok kollarını vurdular, birçok otomobillerini vesair vesait-i nakliyesini tahrip ettiler, yahut içtinap ettiler ve binlerce düşmanın Çeltik civarından geçen menzil hatları şimale intikal etmek zaruretinde kaldı. Düşman 23 ağustos sabahına kadar tasavvur ettiği plânın bütün tatbikatını ikmal etmişti. Ve bugün sabahleyin bütün şarka gitmekte olan kuvvetlerini şimale tevcih etti ve ileri harekete başladı. Bizim; İnler, Katrancı cenubunda ve onun şarkında Kirazoğlu ve daha şarkta Mangaldağı denilen bazı mevazide ileri kıtaatımız vardı. Düşman bu ileri kıtaatımıza hücum etti. Bazı yerler hafif ve bazı yerler de ciddî ve kanlı muharebelerle müdafaa olundu. Nihayet 23-24 ağustos gecesi orada bulunan kıtaatımız zaten musammem olduğu veçhile ve evvelce aldıkları talimat mucibince geriye, mevazi-i asliyeye alındılar. Düşman aynı günü takip eden gecenin sabahında Beylikköprü civarında da hafif postalarla tarsin edilmekte bulunan kısımdan bir ilâ bir buçuk fırkasını nehrin şarkına geçirmeğe başladı. Ağustosun 24 üncü günü düşmanın Beylikköprü'den şarka geçmiş olan kuvveti

üzerine o civarda bulunan kıtaatımız şimalden ve cenuptan taarruz ettiler. Muharebe akşama kadar ve bütün gece devam etti. Bunun neticesinde düşmanın şarka geçirmiş olduğu kıtaat fevkalâde zayıata duçar edildi. Ve hemen köprü'nün civarında ve şarkında tesis edilmiş olduğu mevazie kadar sürüldü. 25 ağustos günü düşman Beylikköprü'den Haymana'nın 20-30 kilometre daha şarkına kadar imtidadeden bütün cephe üzerinde umumi taarruza geçti. Bu taarruzlar daha bidayetinde suret-i umumiyede yalnız bir nokta müstesna olmak üzere zayıat-ı azîme ile tard ve tevkif edildi. Yalnız Haymana cenup sahasında Alancık şimalinde Türbetepe denilen bir mevziimiz vardı ki, düşman burayı muvakkat bir surette işgal etmiş bulunuyordu. Fakat, aynı günde o civarda bulunan ihtiyat kıtaatımız mukabil taarruza geçti. Ve pek kahramanane taarruz ve hücumlarla düşmanın oraya dâhil olmuş olan kıtaatını hemen tamamen denilecek bir surette imha etmiş, buradaki düşman askerinin bir kısm-ı cüzisini teşkil eden kısm-ı mütebakisini kıyıya atmıştır. Ve bu suretle aynı günde orası tekrar istirdededildi. Bugünkü muharebede düşman bu tepede ve Yıldızdağı civarında fevkalâde zayıata duçar edildi. Ağustosun 26 inci günü düşman yine tekml cephe üzerinde umumi taarruzlarına devam etmiştir. Ve bu taarruz harekâtında inkişaf eden düşman kıtalarının inkisamı şöyle idi: Bir buçuk fırka kadar kuvveti Beylikköprü ve bunun şimalinden hücum ediyordu, İki fırka kadar bir kuvveti Yıldız ve bunun şarkındaki Devidemir mevzilerimize taarruz etti. Ve bunun daha şarkında Sapanca sahasında 4-5 fırka kadar kuvveti taarruz etti. Düşmanın bugünkü taarruzu dahi suret-i umumiyede her yerde tard ve tevkif edildi ve pek çok zayıat verdirildi. Yalnız Haymana cenubunda Yamak şarkında bir miktar arazi kazanmıya muvaffak oldu. Fakat kısa bir mesafe dâhilinde ilerliyeabilen düşman kuvvetleri derhal alınan tedabir ile tevkif olundu. Bunu mütaakıp günde, 27 Ağustosta düşman ordusu Sapanca-Yamak arasındaki kısmı müstesna olmak üzere yine tekml cephe üzerine umumi taarruz yaptı. Düşman bu taarruzda hiçbir yerde en ufak bir muvaffakiyet dahi kazanamadı. 28 Ağustosta yine düşman gündüz ve gece devam etmek üzere bütün hattımıza taarruz etti. Bu taarruz neticesinde Beylikköprü civarında ve sol cenahımız karşısında düşman bir kısım arazi kazanmıya muvaffak oldu. Fakat, buna mukabil, bilhassa sol cenahımız karşısında telâfisi kabil olamıyacak azîm zayıata duçar edilmiştir. Maahaza düşman taarruzlarında ısrar ediyordu. Ağustosun 29 uncu günü yine Beylikköprü'den tâ Dikilitaş ve daha onun şarkında Büyükgökgöz mevaziine kadar bütün kuvvetiyle umumi taarruza kalkışmıştır. Bugünkü muharebe neticesinde Dikilitaş civarında ve onun daha biraz garbında fazlaca bir kısım arazi kazanmıya muvaffak oldu. Bunu mütaakıp ordunun merkezini Sarrı Halil ve Kursak mevakiinden geçen hatta almayı münasip gördük. Dikilitaş civarında ilerlemeğe muvaffak olan düşmana karşı tertibat almış olan kuvvetlerimizle düşmanın bir hizaya gelmesi için umum cephede böyle bir tadili muvafık bulduk. Filhakika vaziyet harita üzerinde mütalâa buyurulursa görülür ki, bugüne kadar kıtaatımızın müdafaa ettiği hat, tamamen bir zaviye-i kaime teşkil etmek üzere şimalden cenuba uzanan Sakarya hattı ve tamamen garptan şarka imtidadeden Ihça hattından teşekkül ediyordu. Şimdi biz bu zaviye-i kaimeyi atarak hattı müdafaa merkezini geriye almak suretiyle daha kısa, daha kesafetli hale konan bir kattı müdafaaya malik bulunmuş oluyorduk. Yani düşmanın Dikilitaş istikametinde biraz arazi kazanmış olması bize cephe tadilâtı yaptırttı. Ve bu tadilât düşmanın aleyhine ve bizim lehimize olmuştur. Bittabi böyle bir cephe tadili manzarası düşmanı çok ümitlere düşürdü. Onun için 30 Ağustosta tekrar düşman Beylikköprü mıntakasında ve San Halil ile Kursak mıntakasında ve buradan şarkta Büyükçalış istikametinde ordumuzun sol cenahı aleyhine olmak üzere umumi taarruza geçti. Bugünkü harekât neticesinde düşmanın tekml taarruzları hemen her yerde muvaffakiyetle tardolundu. Yalnız Çaldağı garbında hafif kıtaatla tarsin edilmekte olan araziye suhuletle dâhil olmuş bulundu. Binaenaleyh düşman biraz daha zannederim ümitlendi. 31 Ağustosta tekrar bütün cephede taarruzunu idame etti ve bu taarruz neticesinde Sivrihisar ve bunun şarkında bulunan Çaldağı sahasında bir kısım arazi kazandı. Bugüne kadar cereyan eden muhaberattan orada meşhut olan vaziyet şu idi : Düşman duçar olduğu azîm zayıat yüzünden artık bizim sol cenahımız aleyhine olan taarruzdan tamamen feragat etti. Fakat, merkezde hafif tutulmuş mahallerde taarruzunu tecdidetmekle belki bir netice alabileceğini zannettiği kanaati hâsıl oldu. Ve filhakika bir eylülde şarktan kaydırabildiği kuvvetlerin inzimamiyle sağ cenahımız aleyhine ve merkeze, Haymana ve Dikilitaş'a kadar olan sahada umumi taarruz yaptı. Ve bu taarruzu iki eylülde yine sağ cenahımıza ve merkezimize karşı tecdideyledi. Bugünkü taarruz neticesinde düşman Çaldağı üzerinde bulunan bazı kıtaatımızın daha şarka çekilmesine sebebiyet verdi. Bu, elimizde bulunan harita, Kiepert'in tercüme olunmuş haritasıdır. Tabî bütün dünya bu harita ile takib-i harekât ediyor. Filhakika bu haritaya bakılınca Çaldağı bütün sahaya fevkalâde hâkim bir mevzi gibi görünüyor. Zâhiren böyle bir mevziin düşman eline geçmesi muharebenin artık aleyhimize döndüğü gibi bir fikir verebilir. Fakat Efendiler, bu çok yanlış bir fikirdir. Daima cevherini muhafaza eden, aklını ve ferasetini muhafaza eden bir ordu için mevziin ehemmiyeti yoktur. Bir asker her yerde

muharebe eder. Tepenin üstünde, tepenin altında, derenin içinde de muharebe eder. Binaenaleyh bu kaideye tevfikân hareket eden ordumuz Çaldağı'nın düşman eline geçmesinden de hiç endişe etmedi. Çaldağı'nın 500 metre, bin metre şarkında bulunan müdafaa nokta-i nazarından daha emniyetli ve daha sağlam bir hat üzerinde yerleşti. Üç eylülde düşmanın umum cepheye sükûneti görülüyordu. Yorgunluğu görünüyordu ve birtakım tedabir almakta olduğu hissediliyordu. Fakat, eylülün dördüncü günü düşman toplıyabildiği kuvvetlerle sağ cenahımız ve merkezimiz karşısında bulunan mevzilerini takviye etti ve oradan tekrar taarruza geçmek istedi. Fakat, bu defa düşmanın tekml taarruzları fevkalâde zayıfla her noktada tevkif ve tardolundu. Düşman hakikatta mağlûp olmak üzere idi veyahut mağlûp olmuştu. Fakat, öyle birtakım emeller peşinde, o kadar hayalât arkasında geziyordu ki bu mağlûbiyeti bir türlü kendi kendine itiraf etmek istemiyordu. Onun için eylülün beşinci günü dahi toplıyabildiği son ihtiyatlarıyla son bir taarruz ve mezbuhane bir harekette bulunmaktan men'i nefis edemedi. Filhakika bütün bu kuvvetlerle yalnız ordumuzun merkezine bir taarruz yaptı. Fakat, bu taarruzu dahi zayıfla ile tevkif ve tardedildi. Artık düşman bütün cephe üzerinde taarruzdan sarf-ı nazar etmek mecburiyetinde kaldı ve müdafaaaya geçmek zaruretini hissetti. Papulas'ın resmî olarak neşrettiği raporunu burada okudum. O rapora nazaran Papulas, zannediyorum ki, bugüne kadar cereyan eden muharebattan ve bilhassa altı eylûlden sonra kendisince muharebeyi bitiriyor. Raporunda hulâsaten diyor ki: Türkiye ordusunu mağlûbettim, nehrin şarkında yerleştim. Halbuki bizim plânımızın yalnız birinci safhası hitam bulmuştu. Henüz ikinci safhasına başlamamıştık. Filhakika Türkiye Büyük Millet Meclisi ordusunun plânı düşmana istediği yerde muharebe vermek ve evvelâ onu çarpışmaya mecbur etmek ve çarpıştıkça kırmak ve beli üzerine atılmaktı, binaenaleyh maksadımızın birinci safhası tamamen tasavvur ettiğimiz gibi tecellî etmişti. Onun için ikinci safhası başlıyordu. 6 eylûlde artık düşmanın harekete ve faaliyete mecali kalmadığı tamamen görünüyordu. Fakat, mukavemetinin ne dereceye kadar kırıldığını anlamak için derhal cephemizin merkezinden mukabil taarruza geçildi. Ve takriben iki firkalık bir cephe üzerinde bu taarruz hareketi icra olundu ve muvaffak olundu. Ve zamanın müsait olduğu derecede ileriye gidildi. Eylülün sekizinci günü bu harekete devam edildi ve yine istihsâl edilmiş olan muvaffakiyat tezyidolundu ve artık kanaat geldi ki, düşman ordusunun tepelenmesi zamandır. Binaenaleyh daha esaslı ve daha umumî surette istihzarata başlanıldı. Eylülün dokuzuncu günü istihzarat ile vakit geçirdik. 10 Eylül günü bütün ordu cephesinde ve bilhassa düşmanın sol cenahı aleyhinde Beylikköprü şarkında bulunan kuvvetlerine umumî taarruz icra ettik. Bu taarruzumuz pek kısa bir zamanda gayet büyük netaiç verdi. Düşman ordusunun hayat ve mematiyle alâkadar ve fevkalâde mühim olan mevazi kahraman askerlerimiz tarafından derhal işgal edildi. Ve buraları işgal eden düşman, topunu, tüfeğini terkederek perişan bir surette Beylikköprü istikametinde kaçmaya başladı (alkışlar). İşte bugüne kadar burada oturmağa, burada yerleşmeğe ve harekât-ı mütaakibe için hazırlanmaya karar vermiş olan Yunan ordusu derhal ricate karar vermiştir. Bu darbe ile düşman ordusunu ricate icbar ettik. Hakikaten on bir eylûlde düşman sağ cenahından başlamak üzere garba doğru ricat ediyordu. Fakat, bizim tevcih ettiğimiz taarruz o kadar müessir, o kadar imhakâr idi ki, buna karşı düşman ordusu Yunan milletinin gösterebileceği âzami cesaret, besalet, kahramanlık ne ise onların hepsini göstermek suretiyle mukabele ve müdafaaada bulunmak mecburiyetinde idi. Ve filhakika öyle olmuştur. Düşman sağ cenahından getirmiş olduğu kuvvetlerle takviye bulmuş ve ordusunun ricat hareketini temin edebilmek için mukabil taarruza geçmiştir. 11 Eylül günü düşmanın yaptığı bu taarruzların kâffesi kinci ve ezici bir surette tard olunmuş tur. Ve 12 Eylülde ordumuz şedit hareketlerle taarruza devam etti. Ve düşman bütün gayretlerine rağmen en mühim mevazii süngülerimize terketmek mecburiyetinde kaldı. Kartaltepe, Beştepeler, onun cenubunda uzayan mevazii bırakmış idi. Zaten düşman ordusunun maddiyat ve mâneviyatı bozulmuş ve sarsılmıştı. Bu darbenin tesiri altında artık muntazam bir ricat manzarasını da kaybederek perişan bir halde bir an evvel nehrin garbına atılmaktan başka bir şey düşünmedikleri anlaşılıyordu. Nihayet 13 Eylülde bu saha düşmandan tamamen tathir edilmiş bulunuyordu. Bu sahada meydan muharebesi cereyan ederken Afyonkarahisar ve Dinar taraflarında bulunan kıtaatımız dahi Uşak, Karahisar hattına taarruz ettiler. Hat ve köprüleri tahribettiler. Düşmanın menzil hidematını teşevvüşe duçar etmek suretiyle buradaki meydan muharebesinin istihsaline yardım eylemişlerdir. Düşmanın ricat harekâtı olurken daha evvel düşman sağ cenahı arkasında bulunan sebükbar kıtaatımız derhal düşman hattı ricatı istikametinde taarruz etti ve önüne gelen düşman kıtaatını perişan etti, dağıttı. Ve biliyorsunuz, Sivrihisar'a kadar girdi. Yunan ordusu Başkumandanının eşya-yı zatiyesine varıncaya kadar birçok şeyler iğtinam eyledi. 13 Eylülde bugüne kadar (ki, bugün 19 Eylüldür) geçen safahatı kısaca arz edeceğim : Düşman nehrin garbına atıldıktan sonra tamamen ricate devam edecek halde değildi. Onun için evvelâ toplanmak ve ondan sonra yürümek mecburiyetinde kaldı. Binaenaleyh mümkün olduğu kadar kuvvetli olarak nehrin geçitlerini tutmuş ve

onun gerisinde toplanmakla meşgul bulunmuştu. Bizim ona mukabil tatbik etmek istediğimiz harekât nehir boyunca yalnız işgal hareketi yapmak, düşmanın şimal ve cenup cenahları haricinden hattı ricatini kesmek, bu hareketimiz şimdiye kadar muvaffakiyetle cereyan etmiş ve muvaffakiyetle devam etmekte bulunmuştur (elhamdülillâh sadaları). Yalnız çok arzu ederim ki: Düşman daha çok burada uğraşmış bulunsun. Ancak bu hareketin tehlikesini farik olmuş bulunacaktır ki, artık nehrin müdafaasından sarfinazar ederek garba doğru süratle çekilmeğe başlamıştır. En son vaziyet şudur; düşman ordusu Mihaliççık ile Sivrihisar arasında ve daha çok şimendifer güzergâhında toplanıyor ve oradan ricat etmek istiyor. Ve bizim kıtaatımız nehri her noktadan geçmiş. Mihaliççık ve Sivrihisar hattına takarrüp etmekte bulunuyor. İhataya memur olan kuvvetlerimizden bir kısmı Hamidiye, Mahmudiye, Arapören civarındadır. Yani Seyitgazi'nin şark-î şimalisinde ve Alpi köyünün cenubundadır. Diğer, şimalden gelen, ihata kolumuz Kartaltepe'yi işgal etmiştir ve doğru Alpi istikametinde hareket halinde bulunuyor. Tabî bu vaziyete nazaran düşmanın hali pek de şayan-ı memnuniyet olmasa gerekir (Allah daha fena etsin sesleri). Bu teferruatlı malûmatı hulâsa etmek istersek diyebiliriz ki: Düşman, ordumuzun sol cenahını ihata etmek suretiyle seri ve imhakâr bir netice almak istiyordu. Düşmanın bu sevkulceş harekâtını iptal ettik. Düşmanı tâbiye dairesinde muharebeye mecbur etmek suretiyle, evvelâ sevkulceşe mağlûbettik. Muharebeyi cephe muharebesine kalbettik. Onu mütaakıp merkezimizi yarmak istedi, bunda da muvaffak olamadı. Ondan sonra müdafaâ ederek kalmıya karar verdi. Harekât-ı taarruziyemizle buna da mâni olduk. Ve bu suretle yirmi bir gün, gecesiyle beraber, devam etmek üzere Sakarya Meydan Muharebesi kahraman ordumuz tarafından kazanıldı (şiddetli alkışlar).

Efendiler! Türkiye Büyük Millet Meclisi ordusunun Sakarya'da kazanmış olduğu meydan muharebesi pek büyük bir meydan muharebesidir. Tarihî harbde misli belki olmıyan bir meydan muharebesidir. Malûm-u âlileridir ki, büyük meydan muharebelerinden biri olan Mukden Meydan Muharebesi dahi yirmi bir gün devam etmemiştir. Binaenaleyh ordumuzun tarihî harbe bir numune bahşeden bu zaferi ihraz etmiş olması itibariyle heyeti celilenizi tebrik ederim (alkışlar). Bu parlak muzafferiyetin âmili olan zevatı huzur-u âlinizde ve bu kürsüden büyük hürmet ve takdirat ile yâdetmeği bir vecibe-i vicdaniye addederim. Erkânı Harbiye-i Umumiye Reisimiz Fevzi Paşa Hazretlerinin bu meydan muharebesinde ifa ettiği hidemat pek büyük sitayişlerle yâdedilmeğe sezadır. Pek muhterem, faziletli ve kıymetli olan bu zatîali muharebe meydanlarının hemen her noktasında gece ve gündüz hazır bulunmuş ve pek musip ve kıymetli tedabirini mahallinde icabedenlere tebliğ etmiş ve daima ferahbahş olacak, kuvve-i mâneviyeyi yükseltecek nesayihini ibzâl eylemiştir. Müşarünileyhin hidemat-ı fevkalâdesi şayanı takdir ve tahsindir. Garp Cephesi Kumandanı İsmet Paşa Hazretleri derin bir zekâ, yorulmaz bir azim ve iman ve faaliyetleriyle gece gündüz harekâtın en ufak noktalarına varıncaya kadar nafiz olmuş ve fevkalâde bir nazarla ordusunu sevk ve idare ederek bu muvaffakiyet ve muzafferiyete isâl etmiştir. Diğer grup ve kolordu ve fırka alay ve ilâh... Kumandanların her biri yekdiğeriyle müsabaka edercesine fedakârlık, kahramanlık ve dirayet göstermişlerdir. Zâbitanımızın kahramanlıkları hakkında söyleyecek söz bulamam, yalnız ifadede isabet edebilmek için diyebilirim ki, bu muharebe zâbit muharebesi olmuştur. Binaenaleyh zâbit arkadaşlarımızın en ufak rütbelisinden en büyük rütbelisine kadar kıymet ve fedakârlıklarını bütün kalb ve vicdanıyla ve takdirlerle yâdeylerim. Efradımızı meth ü senadan çok yüksek görürüm. Zaten bu milletin evlâdı başka türlü tasavvur edilemez. Bu milletin evlâtlarının fedakârlıkları, kahramanlıkları için vahidi kıyasi bulunamaz. Efradımız hakkında yeni bir şey ilâve etmek isterim: Kahraman Türk neferi Anadolu muharebelerinin mânasını anlamış, yeni bir mefkure ile muharebe etmiştir.

Efendiler! Böyle evlâtlara ve böyle evlâtlardan mürekkep ordulara malik bir millet elbette hakkını ve istiklâlini bütün mânasıyla muhafaza etmeğe muvaffak olacaktır. Böyle bir milleti istiklâlinde mahrum etmeğe kalkışmak hayal ile iştigaldir. Efendiler! Müdafaai Milliye Vekilimiz Refet Paşa Hazretleri muharebenin bütün cereyanı esnasında ordunun arzı ihtiyaç ettiği ve etmediği her şeyi muvaffakiyetle ve zamanında yetiştirmiştir. Bu, muzafferiyetin istihsalı için birinci âmillerdendir. Binaenaleyh kendisine takdim-i teşekkürat ederim.

Efendiler! Düşmanın pek büyük gayretlerle, fedakârlıklarla vücuda getirdiği ve diğer bazı devletlerin de büyük muavenetleriyle takviye eyledikleri hakikaten mükemmel ve kuvvetli ordularını mağlûp etmek için kendimizde bulduğumuz kuvvet ve kudret, dâvamızın meşruiyetindedir. Filhakika biz hudud u millîyemiz dâhilinde hür ve müstakil yaşamaktan başka bir şey istemiyoruz. Biz, Avrupa'nın diğer milletlerinden esirgenmeyen, hukukumuza tecavüz edilmemesini istiyoruz. Harb-i Umumide dâhil olduğumuz zümrenin mağlûp olması yüzünden duçar olmamız lâzım gelen cezayı Suriye ve Irak gibi memalik-i vâsiamızın idaresi ve tâyin-i mukadderatı hakkını o

memleketler halkına terketmek suretiyle hukuk-u hâkimiyetimizden feragat ederek çekmiş bulunuyoruz. Hiçbir mağlûp devletten bu kadar vâsi ve bu kadar zengin memleketler alınmamıştır. Bu araziyi bizden almak için idaremiz aleyhinde isnadolunan hususatın kâffesi esassızdır. Ve zahirî sebeplerden ibarettir. Çünkü bugün tahtı işgalde bulunan bu memleketlerdeki halkın, medeni olduğu iddia olunan idarelere karşı mükerreren isyan etmekte olmaları bütün kalb ve vicdanları ile tekrar bizim idaremizde bulunmak arzusunu izhar eylemeleri, bizim sui idaremiz hakkında serdedilen, işaa edilen hususatın ne dereceye kadar hakikatten baid olduğunu tamamen ispat eder. Hükûmetimizin ve milletimizin anâsır-ı hıristiyaniyeye karşı âdilâne bir surette hareket etmeliğimiz an'anatımız icabatından ve dinimiz mukteziyatındandır. Ve hakikaten hıristiyanlara âdilâne muamele edildiğine en büyük delil memleketimizin her noktasında en ufak köyünde bile anâsır-ı hıristiyaniyenin müslümanlardan ziyade huzur ve refaha ve servete malik olmalarıdır. Eğer bunlar hakkında zulüm ile, gasp ile adaletsizce muamele edilmiş bulunsaydı bittabi bugünkü hal ve vaziyette bulunmamaları lâzımdı. Binaenaleyh bunun için başka bir delil ve esbap serdine lüzum görmüyorum. Fakat, bu ânasır-ı hıristiyaniyeden haricin teşvikatiyle veyahut ekmeğini yediği toprağa nankörlük ederek mevcudiyet-i millîyemizi izrar etmek, ihlâl etmek teşebbüsünde bulunacakların fenalıklarına set çekmek pek tabî ve zaruridir. Binaenaleyh bundan dolayı Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetini tahtie etmek hiç kimsenin hakkı değildir. Bugün en büyük, en kavi ve en medeni milletlerin bu gibi mesailde bize nispetle pek şedit ve zecrî muamelâta teşebbüs etmekte olduğu cümlece malûmdur. Fakat, bütün cihan bilmelidir ki: sakın ve muti tebaa daima himaye edilmiştir. Ve daima himaye edilecektir. Anâsır-ı hıristiyaniyeden olanların islâm vatandaşlardan bir farkı yoktur. Aynı hukuka maliktir. Ve malik kalacaktır. Düşmanlarımızın müddeiyat-ı sairesi de bu arz ettiklerim gibi bâsıl ve esastır. Yunanlılar gaspetmek suretiyle tahtı işgaline geçirdikleri menatıkta ekseriyetin Rumlarda olduğunu iddia ederler. Halbuki; hakikat tamamen aksidir. Bütün bitaraf istatistikler bunu böyle göstermektedir ve beynelmilel komisyon raporlarının neticesi bunu teyid etmektedir. Ve nihayet Londra'da harb menatığında tahkikat icrasını teklif ettikleri zaman bunu heyet-i murahhasımız kabul ettiği halde Yunan Hükûmeti reddetmiştir. Çünkü : Netice-i tahkikatın onların değil bizim lehimize olan hakikati teyidedeceğine şüphe yoktu. O halde Yunanlılar bizim memleketimizin servetini çalmaktan başka bir gaye beslemiyorlar. Yunanlıların bizim idaremiz aleyhinde neşretmeğe devam ettikleri isnadat maatteessüf bazı yerlerde ruy-u kabul görüyor. Fakat, sormak lâzım gelir ki: Onların gösterdikleri âsar-ı medeniyet nedir ? Yunanlıların medeniyeti Efendiler, yangın, mazlûm insanların kanına, malına, canına, ırzına tecavüz ve mâsum kadın ve çocukları katletmektir. İtilâf Devletlerinin gözleri önünde cereyan eden bu şenaatler filhakika Yunanlıların Anadolu'ya getirmek istedikleri medeniyetin âsar-ı menfuresidir! Evet, Ehlisalip kahramanları arasına girmek isteyen Kıral Konstantin'in Anadolu'ya îsiline memur olduğu medeniyetin eserleri : Yangın yerleri ve ihtiyar kadın ve çocuk cesetleridir (kahrolsun sesleri). Mazlûm kanı dökmekten zevk alan Yunanlıların icra edegelmekte oldukları mezalime neden büyük devletler göz yumuyorlar? Ve neden bizim mevcudiyet-i millîyemizi izrar edenlere karşı ittihaz ettiğimiz tedabire kıyametler koparıyorlar? Bu sualın cevabını âlem-i medeniyet versin! Kıral Konstantin bazı hükûmetlerin hoşuna gitmek için Venizelos tarafından açılan sefere daha büyük bir germi vermek istediği zaman bu gasp ve istilâ seferine gayet derin bir taassub-u dinî ile girişmişti. Ehlisalibin asırlarca evvel takip ettiği dinî gayeleri ihya etmek için mintarafilmesih kendisini memur zannetti. İzmir'de ilk karaya çıktığı zaman İzmir şehrine değil, vaktiyle Ehlisalibin çıktığı yeri intihap ederek oraya çıkmıştır. O mahallin, Eskişehir ve diğer müslüman Türk şehirlerini isimlerini tebdil etti. Kıral Konstantin, Mareşal Foch ve General Gouraud gibi kıymet ve şöhrat-i askerîyeleri bütün dünyaca tanınmış büyük kumandanların musip nasihatlerini gururla reddetti. Kıral Konstantin'in arzusu Ehlisalip kahramanları sırasına geçmek ve eski müstevli zalimleri taklidetmekti. Avrupa bu serserilikleri uzaktan seyretti. Fakat, Efendiler, Cenabihak bize yardım etti (elhamdülillâh sesleri) Yunan ordusu Türkiye Büyük Millet Meclisi ordusu karşısında yüz geri etti.

Sırrı Bey (İzmit) — Senin dehan karşısında...

Mustafa Kemal Paşa (devamla) — Şüphesiz, hukukumuzu temin edinceye kadar silâhımızı elden bırakamayız. Fakat, bundan bizim müfrit harb taraftarı olduğumuz zannolunmasın. Böyle bir telâkki kadar büyük haksızlık olamaz. Biz bilâkis herkesle sulh yapmak istiyoruz. Efendiler! Sulhen hukukumuzu temin etmek için her vasıtaya tevessül ettik. Bu hususta hiçbir kusur etmedik. Fakat, bizim bütün hüsnü niyetlerimizi, ciddiyetimizi âlem-i medeniyet nazarında gizlediler. Ve ancak akvam-ı iptidaiyeye tatbik edilebilir muamele ile ve çocukça birtakım mânasız tehditlerle bizi karşıladılar. Efendiler! Bütün cihanın bilmesi lâzımdır ki: Türkiye halkı, Türkiye Büyük Millet Meclisi ve onun Hükûmeti, uşak muamelesine tahammül edemez. Her medenî millet ve hükûmet gibi

varlığının, hürriyet ve istiklâlinin tanınması talebinde katiyen musirdir (hay hay sesleri). Ve bütün dâvası da bundan ibarettir! Biz cenkcu değiliz. Sulhperveriz. Ve biran evvel sulhun teessüsünü görmek ve ona yardım ve hizmet etmek isteriz. Biz, Rusya ile dostuz. Çünkü: Rusya herkesten evvel bizim hukuk-u milliyemizi tanıdı. Ve ona riayet etti (alkışlar). Bu şart dâhilinde bugün olduğu gibi yarın da ve daima Rusya, Türkiye'nin dostluğundan emin olabilir (alkışlar). Binaenaleyh İtilâf Devletleri dahi mevcudiyeti ve istiklâl-i millîmizi tanıdıkları halde onlarla da aramızda hiçbir sebab-i ihtilâf kalmıyacaktır. Ve derhal sulh ve münasebat teessüs edebilir.

Açık ve hakikî cephemizi tamamen arz edebilmek için işte bu kürsüden ve teşriî, icraî salâhiyet-i vâsiyaya malik olan heyet-i celilenizin reisi sıfatiyle beyan ederim ki: Biz cenk değil, sulh istiyoruz. Sulh yapmaya hazırız, ve bence buna mâni hiçbir sebep yoktur. Eğer Yunan ordusunun bizi meşru olan, haklı olan dâvamızdan sarf-ı nazar ettireceği düşünülüyorsa, bu gayri mümkündür. Nazariyenin butlanını anlamak için pek basit bir muhakeme kâfidir. Lloyd George on altı ağustosta Avam Kamarasında verdiği nutukta : “Muvaffakiyetli bir harbi göze almış olan memleketin lehinde muamele etmek lüzumunu” kabul ediyordu. Binaenaleyh bu muvaffakiyeti, bu muzafferiyeti ihraz eden Türkiye olmuştur. Buna nazaran Lloyd George'un sözünden dönmiyeceğini ümit etmek isterim. Maamafih bizi imha etmek nazariyesi karşısında mevcudiyetimizi silâhla muhafaza ve müdafaa etmek pek tabîdir. Bundan daha tabîi ve daha meşru bir hareket olamaz (hay hay sesleri).

Tunalı Hilmi Bey — Bu mesai daima zaferle tetevvüç edecektir.

Mustafa Kemal Paşa (devamla) — Efendiler! Harekât-ı askerîyemiz hakkında son malûmatı ve son sözü söylemiş olmak için arz ederim ki : Ordumuz vatanımız dâhilinde bir tek düşman neferi bırakmayınca kadar takip, tazyik ve taarruzuna devam edecektir (yaşasın sesleri ve sürekli alkışlar).

* * *

KANUNLA GAZİLİK ÜNVANI VE MÜŞİRLİK RÜTBESİ VERİLİŞİ MÜNASEBETİYLE MECLİS'E TEŞEKKÜRÜ

19 Eylül 1921

— Muhterem arkadaşlar, Türkiye Büyük Millet Meclisi ordusunun Sakarya'da ihraz etmiş olduğu muzafferiyet hasebiyle birkaç gün evvel Meclis-i Âlinizden vuku bulan tebrikâta ancak bugün arz-ı teşekkürat etmek fırsatına nail oluyorum. Aynı zamanda bugün uhde-i âcizaneme tevcih buyurduğunuz ünvan ve rütbeden dolayı suret-i mahsusada minnet ve şükranımı arz ederim. (Estağfurullah sesleri, şiddetli alkışlar) İhraz edilen bu muvaffakiyet Heyet-i Celilelerinin iradesiyle kuvvet bulan ordumuzun iradesi sayesinde düşman ordusunun iradesinin kesredilmesi suretiyle tecelli etmiştir. Binaenaleyh taltifatınızın hakiki muhatabı yine ordumuzdur. Bunun için ordu namına da, kendi namıma da arz ettiğim teşekküratımı ilâveten tekrar etmeyi bir vazife addederim.

ELCEZİRE CEPHESİ KUMANDANI NİHAT PAŞA HAKKINDAKİ SUAL TAKRİRİ MÜNASEBETİYLE

7 Kasım 1921

Müsaade buyurulursa ve Paşa Hazretleri de müsaade buyurlurlarsa bu sualinize bendeniz başkumandan sıfatiyle cevap vereyim. Dahiliye Vekâleti memleket dâhilinde, memleketin her noktasında bütün mânasiyle asayiş ve inzibatın teessüsünün temin-i mesuliyetini kabul ettikçe ve buna muktedir olduğunu ifade ettikçe ordular ve ordu kumandanları Dahiliye Vekâletinin yapmağa mecbur olduğu hiçbir işe müdahale etmiyecektir (teşekkür ederiz sadaları, alkışlar).

* * *

BAKANLAR KURULUNUN GÖREV VE YETKİSİNİ BELİRTEN KANUN TEKLİFİ MÜNASEBETİYLE

1 Aralık 1921

Efendiler!

Bir haftadan beri müzakere ve münakaşası devam eden, Heyeti Vekilenin vazife ve salâhiyetinin tâyinine ait kanun lâyihası üzerinde en son müdafaatta bulunan mazbata muharriri Beyefendinin söylediği sözleri hatırlıyorum. Buyurdular ki: “Mevzuubahis olan kanun fev- kalâde mühimdir. Doğrudan doğruya Heyeti Vekileye aittir. Halbuki Heyeti Vekileyi burada göremiyorum. Alâkadaranın dahi bu mesele

hakkında beyan-ı fikir ve mütalâaları lâzımdır...” Beyefendi bu mütalâalarıyla bir noktada bendenizce haklıdır. Fakat diğer noktada fikirlerine iştirak etmiyorum, yani kanun vaz’ında Heyeti Vekile müstakil bir vaziyet ile Meclisi âlinizin karşısında ahzi mevki etmek salâhiyetine malik değildir. Heyet-i celileniz onların mevcudiyetini nazarı itibare almıyarak kanun vaz’eder. Ve onların vazifesi bu kanuna tebaiyet ve itaat etmekten ibarettir. Heyeti Vekilenin her bir uzvu olsa olsa heyet-i celilenizin içinde bir âza gibi, bir mebus gibi yalnız fikrinin tecelliyatını ve mütalâat-ı zatiyesini söyleyebilir. Fakat iştirak ettiğim nokta şudur : “Bu meselede kendini alâkadar telâkki edenlerin hakikaten mütalâa ve nokta-i nazarlarını beyan etmesi lâzımdır”. Âcizleri mevzuubahis olan meselede kendimi bütün mevcudiyetimle cidden alâkadar telâkki edenlerden birisiyim. Bu itibarla mazbata muharriri Beyefendinin tekliflerini maalmemnuniye kabul ederek dâvetlerine icabeten huzur-u âlinize çıkmış bulunuyorum.

Efendiler!

Bu mesele hakkında beyan-ı fikir ve mütalâa eden rüfeka-yi muhterememiz ikiye ayrılmış görülüyor. Bunlardan bir kısmı bu kanunun lüzum-u kabulünden bahseden rüfekamızdır. Diğer bir kısım arkadaşlarımız da teklif edilmekte olan bu kanunun ruh ve mahiyetine muarız olarak beyanatta bulunmuşlardır. Bendeniz, her iki nokta-i nazardan beyan-ı mütalâa eden rüfekamı gayet samimî bir surette ve dikkatle dinledim. Heyeti umumiyesinin beyanatından cidden müstefit ve müstefiz oldum. Ancak tarz-ı istifadem başka başka tecelli etmiştir. Bu kanunun lüzum-u kabulünden bahseden rüfekamın mütalâalarına her noktasında mutabık değilim. Mutabık olduğum noktalar vardır. Fikrimin tehalüf ettiği noktaları da sırasında birer birer arz edeceğim. Beyanatımla rüfeka-yi kiramımdan hiçbirini, hiçbir surette rencide etmek mutasavver değildir. Katîyen böyle bir niyette değilim. Hepsine ayrı ayrı hürmetkârim. Bu kanun lâyihası veya teklifinin muhteviyatının ve bunun üzerinde dermeyeran edilmiş olan mütalâatın bazı nikatını o kadar ciddî, o kadar mühim gördüm ki bunları birer birer tenkidedeceğim. Binaenaleyh tenkid içindeki tarz-ı beyanatımın şimdiden mâzur görülmesini rica ederim. Ve bu ricamı mukaddeme-i mütalâatım olarak kabul ediniz. Salâhattin Beyefendi bu kanunun ruhuna muarız mütalâat dermeyeran eden arkadaşlarımıza karşı en son sözlerinde buyurmuşlardı ki: “Söylenilen şeyler yalnız teklif edilmiş olan maddelerin tahribine aittir, tenkidine aittir, fakat bunların yerine nelerin konulması lâzım geleceğine dair mütekâsif efkâr ve mütalâat dermeyeran edilmemiştir”. Belki kendileri bir nokta-i nazardan böyle telâkki edebilirler. Fakat bendeniz böyle mütalâa etmiyorum. Bilâkis, bu tarzda beyanatta bulunan rüfekamızın bütün beyanatı tetkik ve tahlil edildikten sonra şu netice çıkar ki bu teklif olunan kanunun her maddesi yalnız tahrip edilmeğe mahkûmdur. Bunu tahrip ettikten sonra bunun yerine başka bir şey koymak için beyanatta bulunmamak demek, zaten mevcut ve zaten mer’î olan kanunumuzun mevcudiyetini tasdik etmek demektir. Onun için bu teklif tahrip olunması lâzım gelen bir şeydir. Bu ortadan bertaraf edildikten sonra zaten mevcut olan şey muhafaza-i meriyet edecektir. Maahaza gerek mazbata muharriri Beyefendinin fikrini ve gerek kendilerinin bu tarz beyanatından mülhem olan teşevvüş-ü fikrîyi bertaraf edebilmek için kendilerinin bu arzusunu muvafık buluyorum. Kendileri o nokta-i nazarı heyet-i celilerine vazih bir surette gösterebilmek için bir ricada bulunmuştu. Müsaade buyurulursa aynı ricada ben de bulunacağım, yani bu teklif-i kanuniyi bir defa da lûtfen beraber baştan nihayete kadar mütalâa edelim. Bu ricama bir noktayı daha ilâve etmeme müsaade buyurunuz. Bu teklifin karşısına da Teşkilât-ı Esasiye Kanununuzun koyunuz. Arkadaşlar! Mâruzatım bittabi teklif-i kanununin heyeti umumiyesi üzerinde olacaktır. Mesele o kadar mühim o, kadar tetkik ve tahlile muhtaçtır ki bu mütalâat-ı umumiyenin nikat-ı istinadiyesini maddelerin içinden almak zaruridir. Buna binaen birinci maddeye atfı nazar buyurmanızı rica edeceğim. Efendiler! Bu madde üç nokta-i nazardan Teşkilât-ı Esasiyemizin mevaddı asliyesini ve ruhunu tahribeden bir maddedir. Birinci nokta : Teşkilât-ı Esasiyenizin birinci maddesinde “hâkimiyet bilâkayd-ü şart milletindir” denmiştir. Hiçbir takyit, hiçbir tenkid kabul etmez. Teşkilât-ı Esasiye Kanununuzun yedinci maddesinde bu hâkimiyetin ve irade-i millîyenin suret-i tecellisi maddeten izah edilmek lâzım geldiği vakit “hukuk-u esasiye denilen şeylerin kâffesi Türkiye Büyük Millet Meclisine aittir” denilmiştir. Hukuk-u esasiyenin kâffesi ve bir kayd-ü şartla; hâkimiyeti daima elinde tutmak şartıyla... Halbuki bu birinci ve yedinci maddelerde mevcut olanlardan başka şu ve şu vazifeler teşkilât kanununa mugayir olarak heyet-i celilenize tevcih

edilmekle heyet-i celilenizin salâhiyeti ve kudretinin vüsati tahdid edilmiştir. Efendiler, bir heyet ki milletin irade ve hâkimiyetini tecellî ve temsil ettirmiştir ve bunun fevkinde bir kuvve-i âliye yoktur! Bu maddeyi vaz'etmek, bunun vazifesini tahdidetmek; bunun kudret ve kuvvetini tenzil etmektir. Milletin bize emanet etmiş olduğu hâkimiyet ve iradeyi sui-istimal etmek demektir. Binaenaleyh Meclisi âliniz ifa-yi vazifede hiçbir hat ve hudut kabul etmez. Bircümle hukuk-u esasiyi yalnız ve ancak kendisi ifa eder. Tahdit olunacak şey Meclisi âlinizin hukuk ve salâhiyeti değildir, vezaifi değildir. Bu encümenden bu vazife talep olunmamıştır. Bu encüme heyet-i celileniz böyle bir vazife vermemiştir. Encümen vazifesinin hakikaten haricine çıkmıştır. Ve fevkine çıkmıştır. Hakikaten bu hakka kimse malik olamaz. Binaenaleyh kanunun şeklini olduğu gibi alırsanız onun bu söylediğim fikarati, Teşkilât-ı Esasiye'nin birinci maddesini tahdidetmiştir. Yedinci maddesini tahdidetmiştir. Efendiler! Aynı maddenin içinde şu satırları okuyunuz “vekillerin münferiden veya müctemian ıskatı”, diğer taraftan Teşkilât-ı Esasiye Kanununa bakınız. Sekizinci maddesi “Büyük Millet Meclisi inkısam eylediği devairi, kanun-u mahsus mucibince intihabkerdesi olan vekiller vasıtasıyla idare eder. Meclis, icra-i hususat için vekillere veche tâyin eder ve ledelhace bunları tebdil eder”. Demek ki burada mevzu bahis olan mesele muayyen bir şekil içinde gayet şâmil bir surette Teşkilât-ı Esasiye Kanununda mevcuttur. Bunu buraya koymak demek onun bu maddesini tahrip etmek demektir. Binaenaleyh bu nokta, Teşkilât-ı Esasiye Kanunumuzu tahrip ediyor. Aynı maddenin son fikaratına nazar-ı dikkati âlinizi celbelerim. Meclisin mebd ve zamanı inikadını tâyin ve tebdil ve indellüzum feshi gibi bir vazifeden bahsolunuyor. Bakınız Teşkilât-ı Esasiye Kanununa, altıncı maddeye : “Büyük Millet Meclisi'nin heyeti umumiyesi teşrinisani iptidasında dâvetsiz toplanır”. Efendiler! Bu nokta şekil itibariyle Teşkilât-ı Esasiyeyi tahrip etmekle iktifa etmiyor bu nokta hakikat-ı halde milletin hâkimiyetini tahdit ve iptal ediyor. Efendiler! Millet bizi buraya gönderdi. Fakat ilâahirilömür biz burada ve bu milletin idaresini ve hâkimiyetini mal-i mevrus gibi temsil etmek için toplanmış değiliz. Ve sizi toplamak ve dağıtmak hakkını hiç kimse haiz değildir. Millet bilmelidir ki, bir günde vekillerini toplar ve gönderir. Burayı hiçbir kimsenin takyidetmeğe hak ve salâhiyeti yoktur ve olmamalıdır. Fakat Teşkilât-ı Esasiye Kanununda bir mebd gösterilmiş olması, zannetmeyiniz ki kavanin-i esasiyenin ruhundan doğmuş bir meseledir. Yalnız idarî bir meseledir. Ve o madde idareten vaz'olunduktan sonra kesb-i kanuniyet etmiştir. Bu bir inzibati meseledir. Fakat o muayyen olan şey tebeddül edemez. Millet vekillerini gönderir. Efendiler! İnsanlar kuvvet istimaline ve bahusus başkalarının kuvvetini istimaline fitreten mütemayil oldukça bu kaideyi çok kıskanç olarak muhafaza etmekte musir olmalısınız. Şimdiye kadar bu milletin meclisinin devam edememesi, bu “indellüzum Meclisin feshi” kaydının bu yapraklarda, bu kitaplarda ve bu dünyada mevcudiyetinden neşet etmiştir. Bu salâhiyeti istediğiniz heyete veriniz, sui-istimal eder. Padişahlar işte bu noktaya istinaden milletimizin meclislerini tahkir ederek koğmuşlardır. Binaenaleyh böyle bir kayıt ve şartın esasat-ı kanuniyede hiçbir vakit de yeri olmayacaktır (alkışlar)! İşte bu nokta Efendiler, hem bunun şeklini, hem de milletin hâkimiyetini tahrip etmiş olmak itibariyle katîyen merduttur. İkinci maddesi hakikaten Heyeti Vekilenin vezaifinden birini gösteren bir maddedir. Fakat üçüncü maddesi Efendiler; yine heyet-i celilenize millet tarafından mevdu salâhiyeti gasbeden bir maddedir. Hem, Teşkilât-ı Esasiyenin yedinci maddesinde : “Bircümle hukuk-u esasiye Meclise aittir” deniliyor, hem de bu hukuk-u esasiyeden bir tanesi Heyeti Vekileye veriliyor, “İdam hükümleri derecat-ı mehakimden geçerek son hükmü Heyeti Vekile verecektir” deniyor. Halbuki o hükmü ancak heyet-i celileniz verir.

Binaenaleyh işte bu madde dahi hem ruh-u hâkimiyeti, hem de bu maddeyi tahrip ediyor. Ondaki sonraki madde Heyeti Vekileye verilebilecek bir vazifedir. Fakat bundan sonraki maddelerin hepsi Heyeti Vekilenin vazife ve salâhiyetiyle alâkadar olmıyan şeydir! Bakınız beşinci maddeye; bu madde dahi bir defa şekl-i mevzuu ile Teşkilât-ı Esasiyenizin ifade olunmuş şeklini tebdil ediyor. Dokuzuncu maddede reis salâhiyeti ifade olunmuştur. “Meclis namına vaz'ı imza eder. Heyeti Vekile mukarreratını tasdik eder”. Bunu bu madde tahrip etmiştir. Ve o suretle tahrip etmiştir ki reis ister tasdik etsin, isterse etmesin, Heyeti Vekile derhal mukarreratını yapar!.. Efendiler, bu madde ile, emin olunuz ki, bindiğiniz dalı baltalamaktasınız. Efendiler, emin olasınız ki bu madde ile makam-ı riyasetinize ik'ad ettiğiniz bir zatın taallûku yoktur. Yalnız sizin doğrudan doğruya taallûkunuz vardır ve yalnız sizin alâkanız vardır. Ve yalnız milletin sizin alâkanız vardır (bravo sesleri).

Efendiler, Meclis Reisinin, Heyeti Vekile mukarreratını tasdik etmesi ne demektir ? Heyeti Vekile mukarreratının nokta-i nazarı âlinize tevafuk ve tetabukunu tetkik etmek, Heyeti Vekile mukarreratının âmalı hakikiye-i millîyesini heyet-i celileniz de temsil ediyor, ona mutabakatını tetkik etmek ve yalnız bunu tetkik ve tasdik etmektir. Yoksa onların teferruat-ı umurda hatalarını bir adamın bertaraf etmesi imkânı yoktur. Fakat reisinizin vasıtasıyla heyet-i celileniz bu iki istikamet-i mühimmenin daimî nâzımı olmak mecburiyetindedir! Bir

Heyeti Vekile ki irade-i millîyenin mümessili olacaktır. İspat edeceğim: Onun eline salâhiyet verdiğiniz zaman o istediğini yapacaktır. Ve haberiniz olmayacaktır. Sorarım size : “Heyeti Vekile sizin buradan dağıtılmanıza karar verirse siz ne yapacaksınız?”

Hüseyin Avni Bey (Erzurum) — Güleriz!

Mustafa Kemal Paşa (devamla) — Gülemezsiniz! İstanbul Meclisi Mebusana giden zatiâliniz o zaman da “güleriz” dediniz ama bunu yapamadınız! Kulaklarınızdan tutup kapıdan dışarı atmışlardı!

Hüseyin Avni Bey (Erzurum) — Yapanlar saray kumandanı idi. Halbuki bizi tutanlar millî kuvvet ve millî kumandanlardır. Binaenaleyh kimse atamaz.

Mustafa Kemal Paşa (devamla) — İşte bunu o saray ihdas etmiştir. Şimdi millet kumandanları var. Efendiler, heyet-i celileniz behemehal bu vazifeyi birine yaptırmak mecburiyetindedir. Binaenaleyh kime yaptırmak lâzımdır ? En çok ve her nokta-i nazardan şâmil bir emniyet ve itimada lâıyk, gördüğü bir adam kim olabilir ? O adam, işte makam-ı riyasetiniz için intihap edeceğiniz zattır. Eğer bu maddeyi koymaktan maksat, Efendiler, reise karşı bir vesvese beslemekse bu katfiyen vârit olamaz. Böyle bir vesvese hâsıl olduğu gün imha edilmeğe mahkûm olacaktır. Yoksa felâkettir.

Hüseyin Avni Bey (Erzurum) — İmha etmeğe kudretimiz olmadığını beyan etmekle beraber itimadımız da vardır.

Mustafa Kemal Paşa (devamla) — Hele yalnız senin yoktur.

Binaenaleyh bu madde dahi Teşkilât-ı Esasiyemizin şeklini, ruhunu ve Meclisi âlinizin hikmeti mevcudiyetini bozan bir maddedir! Ve Heyeti Vekilenin vezaifi ile, salâhiyeti ile bir alâkası yoktur.

Ondan sonraki maddenin yalnız son cümlesi zaittir. “Reisin reyî ancak istişârî olur” bu zaittir. Bu, makam-ı riyasetinize intihap edeceğiniz zatın şeref ve haysiyet-i zatiyesini tenkisten başka bir faideyi temin edemez. Burada yeri olmamak lâzım gelir. Bundan sonraki maddeye bakacak olursak, Efendiler, bu madde, Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisini posta müvezzii mevkiine indirmek demektir (hâşâ sesleri). Maddede (reis gerek Meclisin, gerek Heyeti Vekilenin kararlarını makamât-ı âidesine tebliğ ile mükelleftir) deniyor. Efendiler! Heyeti Vekile mukarreratını Heyeti Vekile Reisinin kalem-i mahsusı tebliğ eder. Ve heyet-i âliyenizin mukarreratını, başkitabetin maiyetindeki aklâm-ı muhtelifte vardır, onlar yapar. Meclisi âlinizin reisi mukarreratı tasdik eder ve nam-ı âlinize imzasını koyar; yoksa tevziat yapmaz. Bunun hiç lüzumu yoktur ve Heyeti Vekilenin vazife ve salâhiyeti ile cihet-i taallükunu anlayamadım.

Ondan sonraki madde pek tabîidir. Ondan sonra vekillere de bir şey caiz değildir. Bunlar dahi Heyeti Vekilenin vazife ve salâhiyeti ile alâkadar olan maddeler değildir. Divan-ı riyaseti teşkil eden zevat hakkında bir kanun yapacak iseniz bunlar o zaman konulacak ve düşünülecek şeylerdir. Ondan sonraki 10 uncu madde dahi bir defa şekil itibariyle Teşkilât-ı Esasiye maddesini nakzediyor. Bu, ruh itibariyle çok derin bir tarzda yine Teşkilât-ı Esasiye Kanunumuzu tahrir eden bir maddedir! Teşkilât-ı Esasiye Kanunumuzun demin okuduğum sekizinci maddesinde heyet-i celilenizin teferruat-ı icraiye kimlerle ve ne suretle ifa edeceğine dair sarahat-i kâfiye mevcuttur. O ise bunu tebdil etmiştir. Bu dahi bunu nakizdir. Başka mütalâamı da ayrıca söyleyeceğim. Hulâsa Efendiler, daha çok sizi yormıyayım, fakat bundan sonraki maddeler zaten Teşkilât-ı Esasiye Kanunumuzun ruhunu iptal eden esasattır. O halde bu kanun hakikaten bizim aradığımız kanun değildir. Ve bu kanunun o kanun olmadığını ispat etmek için, bu mevaddı kanuniye için menşe ittihaz edilmiş olan eski Kanun-u Esasi’yi irae edeceğim! Bu kitap yapılırken dahi yine nazırların ve heyeti vükelânın ve Heyeti Vekilede ifa-yı hizmet edecek olan adamların vazifesi, salâhiyetleri nedir ve bunları ne suretle istimal edecek meselesi mevzuu-bahis olmuş ve fakat yapamamışlar, onlar da tutmuşlar, buraya demişlerdir ki : Bu mesalihin enva ve derecat-ı kanunu mahsusla tâyin olunacaktır! Onların yapamadığı şeyi biz dahi bunların safsatasına kapılarak maatteessüf bu şekilde yapmış bulunuyoruz. Yapılacak şey, Efendiler, onların dahi henüz yapmamış olduğu şeydir. Nedir ? Bunları kim ve ne suretle istimal eder ve ne dereceye kadar mezundur, hangi noktada heyet-i celilenizin huzuruna gelmek mecburiyetindedir? Bu lâyhada bunlar var mıdır? Efendiler, yoktur, yapılmamıştır, çünkü yapılmamış olan bir esastan alınmıştır!

Efendiler! Yalnız bu kadar tasdiatımla bu mevaddı kanuniyenin Teşkilât-ı Esasiye Kanunumuzu tahrir eden birtakım mevaddı ihtiva ettiğini ve fakat maatteessüf buna mukabil hakikaten lâyiha-i kanuniye vekillerinize tâyin ve tahsis olunacak vazifelerin neden ibaret olduğunu göstermekte de sâmit kalmış olduğunu görüyoruz!..

Binaenaleyh bu vazifeyi bittabi yapmak lâzımdır. Ve bu vazife elbette yapılacaktır. Ancak mesele bu mevaddı mukayyedenin muhteviyatından ziyade buna takaddüm eden esbab-ı mucibe lâyihasının bazı noktalarıyla daha ziyade ehemmiyet kesbetmiş ve âdeta bir mahiyet-i siyasiye iktisap eylemiştir. Gerçi bu kanunun müdafaasını deruhde buyurmuş olan Salâhattin Beyefendi bu kanunun esbab-ı mucibesinden sarf-ı nazar etmiş olduklarını buyurmuşlardır. Bu itibarla mevzuubahis olmaması hatıra gelir. Halbuki, zannederim, öyle değildir. Efendiler! Bir kanun birtakım esbaba, birtakım muciplere istinadeder! Mucibi olmıyan şeyin lüzumu olmaz, icap yoksa lüzum kalmaz! Binaenaleyh bu mevat nedir ve ne gibi esbaptan ve icabattan dolayı lâzımdır. Bunu ifade etmek lâzımdır ve zaruridir. Başka türlü kanun nâtamamdır ve onun için bu bir mevcudiyettir. Esbab-ı mucibe lâyihası mevcut olmuş bir şeydir! Malûm-u âliniz, mevcut olan şey mevcut kalır. Bu bir vesikadır ki heyet-i celilenizin tarihinde yeri olacaktır! Bu itibarla bunun üzerinde beyan-ı mütalâa etmeksizin geçmek doğru olamaz, bahusus iktisap etmiş olduğu mahiyet-i siyasiye itibariyle!

Efendiler! Bu esbab-ı mucibe lâyihası dikkatle tetkik olunursa bazı noktaların cidden bir zihniyet-i mahsusanın muhassalası olduğunu görürüz. Bu ifadenin, medar-ı teyit olmak üzere, bir noktasını alıyorum : Bunu yapan encümen âzası beyinde vukubulan ilk münakaşatta Heyeti Vekilenin merbut ve mensup olduğu hükûmetin şekil ve vaziyetinin tasrihi ve kuva-yi âliye-i devletin buna göre tevzini düşünölmüştür. Dür-udraz münakaşattan sonra bu noktayı halledemiyerek muzlim ve metrûk bırakmışlardır. Hakikat böyle midir, Efendiler? Mevcudiyetiniz muğlak mıdır, müphem midir, Efendiler (hayır sadaları). Haşa! Şeklinizin kanuniyeti ve meşruiyeti muzlim midir Efendiler? Bunu söylemek için cesaret lâzımdır Efendiler. Bu, katıyen merduttur, hakikaten merduttur Efendiler. Bunu nasıl söyler, nasıl söyler bir arkadaşa!

Salâhattin Bey (Mersin) — Söylemekle müftehirim ve arzederim...

Hüseyin Avni Bey (Erzurum) — Keza.

Reis Paşa Hazretleri — İftiharınızın mahiyetini tarih ve zaman gösterecektir. Efendiler! Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti mevcuttur, meşrudur ve kanunîdir. Bunu bütün milletimiz tanımıştır. Ve bütün dünya tanımıştır (alkışlar)! İşte böyle bütün dünyaca tanınmak mefharat-i hakikiyesine malik olan hükûmet-i celileniz birçok medenî hükûmetlerle münasebat-ı siyasiyeye girişmiştir. Mukavelât-ı esasiye yapmıştır, muahedat-ı siyasiye yapmıştır. Nam-ı âlinize vaz'ı imza eden adamın imzasını ilâ-ahiriddem muteber tutmaya söz vermiştir (alkışlar). Şekli, vaziyeti, mahiyeti meçhul olan bir hükûmet karşısına hangi medenî devlet geçer Efendiler? Hangi medenî devlet onların sözüne emniyet ve itimadeder Efendiler? Halbuki bu vâkidir! Tarihe geçmiştir! Ve daima bâki kalacaktır (İnşallah sadaları)! Efendiler, hâdiseten, hakikaten mevcut olan Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin şekli ve vaziyeti, mahiyeti, kanunen, ilmen ve hâdiseten müberhen olan bir şeydir, bedihiyattan olan bir şeydir! Fakat böyle olmakla beraber mademki bu bir vesikadır ve cihan da okunmuştur ve bundan mülhem birtakım fikirler vardır; o halde bütün bunları söylemek lâzımdır! Efendim içinizde kanunşinasan çoktur! Sorarım, bir hükûmetin teşekkül etmesi için âmil olan fiil nedir? Müsaadenizle ben tekrar edeyim; bu fiil, kanun yapmadan ve kanunu infâz etmeden mürekkep bir fiilî muhtelittir! Hâkimiyet işte bu fiillerden birincisini kullanarak kanununu yapar, yani “şekli hükûmet böyle olacaktır” der. Yahut “şöyle olacaktır” der. İşte o, bir kanundur. Hâkimiyetin bu ifadesi bir kanundur. Ahali işte bu kanuna tevfiikan kabul edilen o müessese-i hükûmeti tedvir edecek zevatı intihap ve tâyin eder. Fiilin ikincisi bir kanun değildir. Fakat kanunun netice-i tabiiyesi, vazai fi hükûmettir.

Efendiler, bu hakikat-ı kanuniyeyi kendi şeklimize tatbik edelim : bu hükûmet nasıl teşekkül etmiştir? Pek âlâ biliyorsunuz ki hâkimiyet-i millîyemiz kendini tahtı tehditte bulduran mevani bertaraf ettikten sonra tecellî etti. Bunun tecellisiyle bu kuvvetin, bu hâkimiyetin sahib-i hakikîsi olan milletimiz ve bu milleti vücuda getiren halk efradının beheri kendi kendine, kalbinden ve vicdanından, nasıl idare olunmak lâzım geleceğini düşündü. Ve düşünür. Daima böyledir. Kavanin-i esasiye ve kavanin-i hakikîye işte böyle kanunlara denir Efendiler! Bu devirde idi ki millete dendi: “Bilâ kayd-ü şart hâkimiyetinizi ve iradenizi elinizde tutmak lâzım ve bunun için sizi temsil edecek şahısları bir araya getirerek bir Meclis toplayınız ve bu Meclis bilâ kayd-ü şart memleket ve milletin umuruna, vezaifine vazülyed olacaktır”. Millet bu tenevvür ve tebellür eden fikre, teklife, teklif-i tabii kanuniye fiilen cevap vermekle o teklifi kabul ve tasdik etti. Hakikaten Meclisi âlinizi teşkil eden âza-yı kiramın beheri bu saydığım salâhiyetlerle buraya geldi. Ve hükûmet teşekkül etti. Hükûmet heyet-i celilenizdir ve heyet-i celileniz bütün kuvvetleri bilâ kayd-ü şart bizzat istimâl eder. Heyet-i celileniz toplandıktan sonra milletin size vermiş olduğu vazifeyi ve binaenaleyh hikmet-i mevcudiyetinizi, mahiyet-i salâhiyetinizi bir defa düşününüz,

tekrar ediniz. Cümlelerinizin hatırındadır ki, zannederim ikinci içtimamızda üç dakika devam eden alkışlar arasında, müttefikan kabul ettiğiniz esasat bundan ibaret idi! O halde şekil ve mahiyetimiz vardır ve kanun-u hakikîye ve şer’i mübin-i islâme tamamen mutabıktır. Bunun şekli yoktur, vaziyeti yoktur, meşkûttür, müphemdir demek elbette musip olamaz. Fakat ihtimal ki rüfeka-yı kiramımızdan bazılarıyla mazbata muharriri Beyefendinin söylemek istediği başka bir şeydir. Yani: “Bu hükûmet demokrat bir hükûmet midir, sosyalist bir hükûmet midir, yani şimdiye kadar okuduğumuz kitaplarda ismi zikredilen hükûmetlerden hangisidir?” buyurdular! Efendiler bizim hükûmetimiz demokratik bir hükûmet değildir, sosyalist bir hükûmet değildir. Ve hakikaten kitaplarda mevcut olan hükûmetlerin, mahiyet-i ilmiyesi itibariyle, hiçbirine benzemiyen bir hükûmettir. Fakat hâkimiyet-i millîyeyi, irade-i millîyeyi yegâne tecelli ettiren bir hükûmettir, bu mahiyette bir hükûmettir! İlmî, içtimai noktasından bizim hükûmetimizi ifade etmek lâzım gelirse “halk hükûmeti” deriz. Teşkilât-ı Esasiye Kanunumuzun birinciden dördüncüye kadar olan maddeleri hükûmetin ne olduğunu, kimin tarafından idare olunduğunu, idare eden heyetin kuvvet ve salâhiyetini tasrih etmiştir. Şekil ve sureti tesbit olunmuştur. Fakat mesleki içtimai itibariyle dahi düşündüğümüz zaman, biz hayatını, istiklâlini kurtarmak için çalışan erbab-i sâyiz, zavallı bir halkız! Mahiyetimizi bilelim. Kurtulmak, yaşamak için çalışan ve çalışmaya mecbur olan bir halkız! Binaenaleyh her birimizin hakkı vardır. Salâhiyeti vardır. Fakat çalışmak sayesinde bir hakkı iktisap ederiz. Yoksa arka üstü yatmak ve hayatını sâyden muarra geçirmek isteyen insanların bizim heyet-i içtimaiyemiz içerisinde yeri yoktur, hakkı yoktur (alkışlar)! O halde ifade ediniz Efendiler! Halkçılık, nizam-ı içtimaisini sâyine, hukukuna istinad ettirmek isteyen bir meslekî içtimaidir. Efendiler! Biz bu hakkımızı mahfuz bulundurmamak, istiklâlimizi emin bulundurabilmek için heyet-i umumiyemizce, heyet-i milliyemizce bizi mahvetmek isteyen emperyalizme karşı ve bizi yutmak isteyen kapitalizme karşı heyet-i milliyeye mücahedeyi caiz gören bir mesleği takip eden insanlarız. Binaenaleyh bu ve bu gibi teşvikatla ve izahatla hükûmetimizin istinad ettiği esasın, ilmi içtimaiye müstenit bir esas olduğunu bâriz bir surette görürüz! Fakat ne yapalım ki demokrasiye benzemiyormuş, sosyalizme benzemiyormuş, hiçbir şeye benzemiyormuş! Efendiler biz benzememekle ve benzetmemekle iftihar etmeliyiz! Çünkü biz bize benziyoruz Efendiler (alkışlar)!

Efendiler, bu noktadaki mütalâatımın bu kadar uzun sürmesini ve bu kadar tahlilâtı mucip olmasını mâzur görünüz! Çünkü size karşı değil, çünkü bunu yazana ve yazan zevata karşı değil, fakat dünyaya karşı ve yine heyet-i celileniz ve milletimiz namına cevap vermek istiyorum : Hükûmetimizin şekli, vaziyeti, mahiyeti, meşruiyeti ve her şeyi tesbit olunmuştur. Ve bu nama yapılmış olan her şey berdevamdır. Ve berdevam olacaktır (alkışlar). Düşmanlarımız bundan istifadeyi katfiyen düşünmesinler. Bunu yazan arkadaşımızın da hiçbir vakitte böyle düşünmüş olduğunu söyleyemeyiz; çünkü böyle bir zan hiçbir vakitte Meclisi âlinizin ruh-u aslisine nispet ve alâka kabul edemez! Ancak Efendiler, maatteessüf bundan... bundan demiyeyim, fakat garip tesadüfler, fena tesadüfler düşmanlarımızı aynı nokta üzerinde icra-yi münakaşata sevk etmiştir. İsterseniz Hariciye Vekâletimizin son ve mevsuk malûmatına müracaat ediniz. Göreceksiniz ki Damat Ferit Paşanın evinde düşmanlarımız toplanmışlardır: “Ankara Hükûmetinin şekil ve mahiyeti yoktur. Onlar devlet ve millet namına nasıl muzakerata girebilirler, nasıl muamele yapabilirler? Bunların namına vaz’ı imza eden insanların imzaları muteber değildir. Bu, “şunun ve bunun hukukunu gasptır” diyenler vardır. Ve bunun teyidine çalışmaktadırlar (kahrolsun sadaları).

Besim Atalay Bey — Toros’un öbür tarafında Türk olmadığını söylüyorlardı.

Hüseyin Avni Bey — Ankara Hükûmetini dünya tanımıştır.

Mustafa Kemal Paşa (devamla) — Efendiler! Esbabı mucibe lâyihasının nazar-ı dikkati calip ve mahiyet-i siyasiyeyi haiz ikinci bir noktasına cevap vermek isterim : Lâyihada meselâ Kanun-u Esasi-i Osmanînin hukuk-u hilâfet ve saltanata ait olan maddeleri, muhtac-ı müzakere ve münakaşa olmıyan bu esasatın aynen baki kaldığını ifade eden bir nokta... Vakaa mazbata muharriri Beyefendi bundaki hatayı takdir buyurdular ve bunu buradan kaldırarak yerine heyet-i celileniz tarafından esas olarak kabul edilmiş olan ifadeyi kabul buyurdular. Onun için bunun hakikat olmadığını ispata lüzum görmüyorum. Çünkü aksini, yazan zat kabul etmiştir. Yoksa hatırlatacaktım ki bu mahz-ı hatadır. Vakaa heyet-i celileniz yerine bir madde koymadıkça, feshedecek bir karar olmadıkça kavanin-i mevcudenin yerine kanunlar konuncaya kadar berdevam olması tabiat-i idare muktazası görülür. Ve bu meyanda Kanun-u Esasi’de aynı kararın tahtında bulunacağına şüphe etmemek lâzım gelir.

Fakat Efendiler! Meclisi âliniz böyle bir karar ittihaz etmeden çok evvel diğer bir karar almıştır. Onu bazı sebeplerle ve bilhassa mazbata muharriri Bey kendileri irae ve ifade buyurdular ki : “Makam-ı hilâfet ve saltanatı işgal eden zevat her türlü cebir ve ikrahtan azade olarak ağuş-u samimî-i millette kendini gördüğü gün yalnız ve

ancak heyet-i celilenizin vaz'edeceği esasat dairesinde vaz'ı meşruunu alacaktır” ifadesinden ibarettir. Elbette heyet-i celileniz bu kararı ittihaz ettikten sonra Efendiler, bu eski kitabın baş tarafındaki hukuku ifade eder diye mevzuubahis olan bu maddelerin münakaşadan katîyen vareste olduğunu söylemek lâzım gelir. Ve bunun aynen ipkasını ifade etmek bittabi doğru bir şey değildir. Bu, karar-ı âlinize de mugayir bir şeydir. Hakikat değildir. Her halde Efendiler, bu mevat, heyet-i celileniz tarafından zamanında kemal-i dikkat ve ehemmiyetle münakaşa edilecek, muhakeme edilecek ve icabeden şekil ve suret-i mâkulü bulacaktır. Yalnız Beyefendi hazretleri bu hatayı tashih ederken ikinci bir noktaya temas buyurdular ki başlı başına o nokta dahi mevzuubahis olmak değerini haizdir. Efendiler, mazbata muharriri Beyefendi bu yazıları buraya yazmak ve bu mütalâatı buraya dercetmek için bir hissin tahtı tesirinde olduklarını itiraf buyurdular. Ve bu mütalâalarını da bugün gördüm, gazete sütunlarına geçmiş ve cihana malûm olmuştur. Bu noktayı iki istikametten mütalâa edeceğim : Bir defa mazbata muharriri Beyefendi bu eserin birtakım hissiyatın tahtı tesirinde yapılmış olduğunu beyan buyurdular. Efendiler, erbab-ı ihtisaşça malûmdur ki vazı-ı kanun olan insanlar birtakım evsaf-ı mümtazeye malik olmak mecburiyetindedirler. O evsaktan birincisi şudur Efendiler : Kanun teklif eden, kanun yapan, kanun vaz'eden bir insan beşeriyetin bütün hissiyatına, bütün ihtirasatına herkesten daha çok nazif ve vâkıf olur. Fakat nefsinin herkesten ziyade ve tamamen, bütün şümuliyle, bunlardan tecridetmek kudret ve kabiliyetine malik olmalıdır (alkışlar). Bu hassa-i mümtazeye malik olamıyan insanlar cemiyet-i beşeriye için kanun yapmak hak ve salâhiyetinden memnudur. Efendiler! Kanunlar hissiyata iptina ve ittiba olunarak yapılamaz. Yalnız bu sebepten dolayı hissiyata ittiba edilen bu eserin Meclisi âlinize nazar-ı dikkate alınmaması ve mevzuubahis olmaması lâzım gelse yeri vardır. Fakat mesele bu kadarla da kalmıyor. Efendiler, Mazbata Muharriri Beyefendi milletimizin, devletimizin, hükümetimizin âlem-i islâm ile olan rabita-i samimîyesinden, alâkasından, milletimizin îlâ-yı kelimetullah için icra eylemiş olduğu fütuhattan bahis buyurdular. Ben bu hissiyatın samii bulunurken cidden kalbimin inbisat ettiğini ve dimağimde fikrimin bir mütefekkere-i hayaliyeye doğru suudettiğini hissettim, bu ifadede hoşlandım!... Fakat bu zevk bana derhal dünyaca malûm olmuş ve ifade edilmiş birtakım mazmunları hatırlattı. “Acaba, dedim, mevzuubahis olan nedir? Panislâmizm midir; yahut mevzuubahis olan şey Pantürkizm midir ?” İhtimal ki heyet-i celilenize de böyle bir zan, bir hayal geldi. Veya ihtimal ki heyet-i celilenizde hiç böyle bir şey, bir zan hâsıl olmamıştır. Fakat ben eminim ki bu satırları okuyacak dünya, doğrudan doğruya, bu hissi siyasetin medlûlünü burada bulacaktır.

Efendiler! Vatandaşlarımızdan, dindaşlarımızdan, hemşerilerimizden her biri kendi dimağında bir mefkûre-i âliye besliyebilir, hürdür, muhtardır. Buna kimse karışamaz! Fakat Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin sabit, müspet, maddi bir siyaseti vardır : O da efendiler, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin muayyen hudud-u millîsi dâhilinde hayatını ve istiklâlini temin etmeğe mâtuftur. Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Hükümeti, temsil ettiği millet namına çok mütevazıdır ve hayalden tamamen uzak ve tamamen hakikatperesttir. Binaenaleyh kanunlarını yalnız bu nokta-i nazardan ve bu daire-i hakikat dâhilinde tesbit eder. Vâsi, âli ve fakat hayalî ve kıymet-i ameliyeden uzak birtakım hissiyatın peşinden koşarak kanun yapmaz. Böyle bir kanun tatbik edemez. Efendiler! Sözlerim belki biraz acı olacaktır. Belki biraz kendi kendimizi takbih ve tağyibeder gibi olacaktır. Bidayette de çok rica ettim, beni mazur görünüz.

Efendiler! Bu milleti bugün sehpa-yı idam karşısında bulunduran ef'al ve harekâtın menşei hayaldir, hissiyattır (bravo sadaları). Uzaklara gitmeğe hacet yok. Bu milletin umumi seferberliğinin hangi hakikate, hangi hesab-ı hakikîye istinadettiğini bir defa düşününüz. Bunun saiki mahzi hissiyattır! Harb-i Umumiye ne ile girdik? Vaktinden evvel Harb-i Umumiye bu milleti sevkeden nedir? Hangi hakikattir? Histir! Daha ilerisine gidelim, mazimize rücu edelim, küçük bir vaka-i tarihiye : Sadrazam Kara Mustafa Paşa bu milleti Viyana kapılarına sevkederken bütün Almanya-i şimaliyi zapt ve fethederek cihanşümül bir Osmanlı İmparatorluğu yapmak hülyasına düşmüştü. Fakat, fakat zavallı babamız düşünmüyordu ki bütün bu fütuhât emelleri peşinde dolaşırken, bu teşebbüsât ahfada, pederden mevrus yerlerini kaybettirmek için zemin hazırlıyordu.

Hamdullah Suphi Bey (Antalya) — Çok güzel, çok güzel!

Mustafa Kemal Paşa (devamla) — Binaenaleyh Efendiler, münferiden malik olduğumuz akide-i siyasiyeyi ifade edebiliriz; bunun mahallî ifadesi Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin kanunları ve bu kanunların esbab-ı mucibe lâyihaları değildir! Efendiler, Panislâmizmi ben şöyle anlıyorum: Bizim milletimiz ve onu temsil eden Hükümetimiz bittabi dünya yüzünde mevcut bilcümle dindaşlarımızın mesut ve müreffeh olmasını isteriz. Dindaşlarımızın muhitat-ı muhtelifede vücuda getirmiş oldukları heyeti içtimaiyenin müstakilleri yaşamasını

isteriz. Bununla âli bir zevk ve saadet duyarız. Bütün beşeriyet-i islâmiyenin, dünyayı İslâmiyetin refah ve saadeti kendi refah ve saadetimiz gibi kıymetlidir! Ve bununla çok alâkadarız. Ve bütün onların dahi aynı suretle bizim saadetimizle alâkadar olduklarına şahidiz. Ve bu her gün müncelidir. Fakat Efendiler! Bu heyeti içtimaiyenin büyük bir imparatorluk, maddi bir imparatorluk halinde bir noktadan sevk ve idaresini düşünmek istiyorsak bu bir hayaldir! İlme, mantığa, fenne muhalif bir şeydir! Efendiler dikkat buyurunuz ve bir hakikat-i tarihiye, bir hakikat-i fenniye ve ilmiye olarak daima hatırdaki tutunuz ki bir cism-i siyasinin hududunu geçemeyeceği bir gaye-i kuvva vardır! Nasıl ki bir insanın hüsn-ü teşekkülü için birtakım mâkul ve tabii hatlar vardır. Eğer bu hatlarda gayri tabîlik olursa, eğer teşekkülü beşeride bu hatların tecavüz edilmesi mevzu bahis olursa o zaman karşınızda ya sıfıra müncer olmuş bir cüce, veyahut dev gibi bir şey görürsünüz! Teşekkülü insanî için böyle olduğu gibi insanlardan mürekkep olan cemiyetlerde de bu kaide aynen baki ve caridir.

Efendiler! Birkaç asır evvelki vaziyetimize irca-ı nazar buyurunuz : Afrikalar, Suriyeler, Iraklar, Makedonyalar, Bulgaristan, Sırbistan ve ilâahir... Bütün bu aksam-ı memaliki nazarı dikkate alınız. Ve ondan sonra bugünkü vaziyetimizi nazar-ı dikkate alınız. Efendiler, bütün bu muhit, bu vâsi daire içersinde iklimi muhtelif ve orada sakin olan akvamın tabayii muhtelif, her şey muhtelif olduktan sonra bunların heyeti umumiyesini bir imparatorluk altında bulundurmamak ve yaşatmak mümkün müydü?

Tabiata, akla ve kanun-u tabiata mugayir olduğundan dolayı neticenin ne olduğunu görüyorsunuz! Herhalde Afrika'da başka, Suriye'de başka bir şey olacak, Irak'ta başka bir şey olacak, her yerde başka bir şey olacak, bizim muhitimizde başka bir şey olacak!.. Bunların birinin diğerine benzetilmesi, benzetilmeğe kalkışılması doğru değildir. Fakat islâm olan içtimai kütlelerin, dediğim tarz-ı tabîde taazzuv ve teşekkülünü ve muhafaza-i istiklâlini temenni ederek imrar-ı hayat eylemesini ve mesut olmasını -tekrar ediyorum- kendi saadetimiz gibi telâkki eden bir milletiz. Biz ve bütün âlem-i islâm için mübeccel ve mukaddes ve mânevi bir nokta-i irtibat olan makam-ı hilâfet dahi bütün âlem-i islâmla beraber bizim milletimiz tarafından belki daha kuvvetli hissiyat-ı âmika ile mübeccel ve mukaddestir. Fakat Efendiler! Bu makam-ı muallânın kutsiyetini hürmetkârane takdis etmiş olmakla beraber bu makamda oturacak zatı hiçbir vakitte Efendi yapmak mevzu bahis değildir; şeriat-i garra-yi Muhammediye ile kabil-i telif değildir!

(Seydülkavmi hadimihüm) buyurmuşlardır. Millete Efendilik yoktur. Hâdimlik vardır. Bu millete hizmet eden onun Efendisi olur. Efendiler! Tarihî beşerde, tarihî cihanda Devlet-i Aliye-i Osmaniye-yi milletimize istinaden teşkil etmiş olan bir sülâle-i muhteremeye dahi milletimiz derin tarihî hatıratı ile ihtiram eder. Fakat bu nokta-i nazardan ihtiramı dahi kendisine Efendi bulmak ve aramak için değildir. Millet ona ancak vaz'ı kanunisini ve vaz'ı meşruunu verir (alkışlar). Ve hâkimiyetini bizzat muhafaza eder (alkışlar).

Efendiler; bu noktada mütalâamı ikmal için derim ki; büyük hayaller peşinden koşan, yapamıyacağımız şeyleri yapar gibi görünen sahtekâr insanlardan değiliz. Efendiler; büyük ve hayalî şeyleri yapmadan yapmış gibi görünmek yüzünden bütün dünyanın husumetini, garazını, kinini bu memleketin ve bu milletin üzerine celbettik. Biz Panislâmizm yapmadık. Belki “yapıyoruz, yapacağız” dedik. Düşmanlar da “yaptırmamak için bir an evvel öldürelim!” dediler. Panturanizm yapmadık! “Yaparız, yapıyoruz dedik, yapacağız dedik” ve yine “öldürelim” dediler! Bütün dâva bundan ibarettir. Efendiler, bütün cihana havf ve telâş veren mefhum bundan ibarettir. Biz böyle yapmadığımız ve yapamadığımız mefhumlar üzerinde koşarak düşmanlarımızın adedini ve üzerimize olan tazyikatı tezyidetmekten ise haddi tabîiye, haddi meşrua rücu edelim. Haddimizi bilelim. Binaenaleyh Efendiler, biz hayat ve istiklâl isteyen milletiz. Ve yalnız ve ancak bunun için hayatımızı ibzal ederiz (alkışlar)!

Takip ediyorum Efendiler, bu encümen-i mahsus bütün bu karışık bir noktada duruyor ve onu ifade ediyor. Fakat onu takip ederek bir “muvakkat” kelimesi kullanıyor. Tabîî bunun şu veya bu mânada kullanıldığını söylemekten ziyade bunu okuyanlarda hâsıl olacak fikir ve mütalâaya karşı söylüyorum. Bu Meclisi âlinin lâzımül-icra olmak üzere vaz'ettiği kavanin muvakkat değildir. Çünkü heyet-i celileniz muvakkat bir mahiyeti haiz değilsiniz!

Bunu mütaakıp olan satırları okuyorum. Orada da bir noktayı izah etmek lâzım! Hukuk-u hâkimiyetin, hâkimiyet-i asliyenin ahvali hâzıra dolayısıyla millet tarafından istimali zarureti mefhumu vardır. Efendiler! Ahvali hâzıra, esbab-ı saire bilmiyorum! Yalnız bildiğim ve bilinmesi, ilân edilmesi lâzım gelen bir hakikat varsa o da milletin hiç kimsenin muvafakatine lüzum görmeden ve muvafakat etmeyenlere karşı isyan ederek hâkimiyet-i millîyesini almış ve öylece istimal etmekte bulunmuştur (şiddetli alkışlar). Eğer lâyihadaki bu ifade

herhangi bir üslûb-u nazikâneye riayetden münbais ise büyük bir hakikati tahrif etmiş olmak itibariyle dahi tashihe muhtaçtır. Millet hâkimiyetini almıştır. Ve isyan ederek almıştır. Alınmış olan hâkimiyet hiçbir sebep ve suretle terk ve iade edilemez, tevdi edilemez! Bu hâkimiyeti tekrar geri alabilmek için, almak için istimal edilmiş olan vesaiti kullanmak lâzımdır (alkışlar).

Muhterem ve Aziz Arkadaşlarım!

Bundan sonra vuku bulacak mütalâatımda dahi arkadaşlarımızın hiç birinin hiçbir nokta-i nazardan rencide-i kalb olmamasını temenni edeceğim. Bütün tenkidatım, izah edeyim ki hiçbir vakitte heyet-i celilenize dâhil herhangi bir arkadaşımızın şahsı ve kanaat-i vicdaniyesi aleyhinde değildir. Bütün tenkidatım ve verdiğim cevaplar şuna binaendir ki, ortaya konmuş olan bu vesika, mütalâa olunup da suitefsir etmek isteyenler olursa, işte onların yapacağı suitefsirata cevap veriyorum. Çok rica ederim, uzun tenkidatımı bu nokta-i nazardan istima buyurun. Efendiler! Bu teklif-i kanuni esbabı mucibe lâyihasıyla beraber derin bir nazarla tetkik edilmek istenilirse, hakikaten yanlış birtakım mefkurelerin bu yazıların içersinde münderiç olduğuna zahip olunabilir. Meselâ esbab-ı mucibe lâyihasının birinci sütununun vasatına tesadüf eden ve başında bulunan, demin tenkidettiğimiz noktayı ele alır, sonra Heyeti Vekilenin vazife ve mesuliyetine ait olmak üzere tesbit edilen maddelerin ve hattâ tamamen Kanun-u Esasi-i Osmani'den alınmış olduğunu düşünür isek böyle bir şekil zihinde tebellür edebilir.

Bir kuvve-i mutlaka, bir kabine var! Fakat bu kuvve-i mutlaka kuvvetini istimalden mahcur olduğu için o kuvveti kendinde cemetmek suretiyle vazifesini ifa eden bir heyet-i teşriye mevcut! (Kabine kelimesini tevsim ve adem-i tevsimde bir mahzur veyahut bir zarar görmediğimden dolayı bunu telâffuz ediyorum). O halde kabine olunca, kuvve-i mutlaka da yerine oturunca, bu lâyhada olduğu veçhile muvakkaten kaydiyle kuvve-i teşriyenin kendisinden nez'ettiği sıfat ve salâhiyeti tekrar Meclisten nez'ile istirdadeyleyler. O halde netice şekli sabıka rücu olur. Yani böyle bir mefhumu bu satırlar içinden çıkarmak mümkündür. Tekrar edeyim ki bu satırları yazan arkadaşlarımıza böyle bir fikir isnadetmek katiiyen istemiyorum. Bu tefsir itibariyle Efendiler, şöyle bir mâna ifade olunuyor. Yani Kanun-u Esasi denilen bu kitabın iade-i meriyetine doğru bir hatve atılmış oluyor. Bittabi atılan hatve aynı zamanda Teşkilât-ı Esasiye Kanunumuzun iptalini müstelzimidir. O halde Efendiler bu hatve bir müessese-i âliyenin, bir müessese-i millîye-i âliye ve hakikiyenin inhidamı, temelleri sökölümüş, duvarları çökmüş gayri hakikî bir harabenin iadesidir. Efendiler, (Kanun-u Esasiyi göstererek) bu kitabın mahiyetini, menşei, ve esbab-ı velâdetini nazar-ı dikkatinizde teccüm ettirmek için birkaç dakika vaktinizi israfa müsaade ediniz : Nedir Efendiler, bu ihya edilebilecek ve düşünülmesi ihtimali olan kitap nasıl bir kitaptır ? Efendiler, menşei sarîh bir surette ifade edebilmek için ufak bir silsile-i idarîyi, ufak bir silsile-i tarihîyi beraber tahattur edelim : Son yüz senelik hayat-ı devleti, hayat-ı milleti ve hayat-ı siyasiyeyi göz önüne getiriniz! On dokuzuncu asrın bidayetinde Devleti Aliye-i Osmaniye birçok zayıata rağmen vâsi bir imparatorluk halinde idi. Fakat Efendiler, bu imparatorluk bir saltanat-ı müstebide tarafından sevk ve idare edilmekte idi. Buna mukabil Avrupa'yı aynı tarihte düşününüz : Avrupa'nın her tarafında hâsıl olan birtakım efkâr-ı ahraneden dolayı kendilerine lâyük birtakım müessesat-ı ilmiye ve idarîye tesisine başlamışlardı, bizimki devam ediyordu. Dâhilde idaresizlik ve isyan tevali ediyor, bilhassa bu isyan Osmanlı namı altında mezcedilmek istenilen anasır-ı hıristiyanîyenin beraber yaşamak hususundaki adem-i arzularından neşet etmekte idi. Bu isyan-ı dahilî, Avrupa'nın nazar-ı dikkatini celbetmekte gecikmemişti. Sultan Mahmud-u Sani memleketin idaresini ıslah etmek, mazhar-ı terakkiyat etmek için teşebbüste bulunmak istedi. Fakat vuku bulan teşebbüsât Avrupa'yı taklidetmek oldu. Avrupa kanunlarını almak, Avrupa nizamlarını almak, Avrupa'nın elbisesini giymek gibi birtakım teşebbüsât-ı ıslahiyede bulundu. Fakat bu hakikî, müspet bir netice vermedi, veremezdi. Çünkü ıslahat için mukallitliğe tevessül edilmişti. Bu noktada rüfeka-yi kiramdan Hüseyin Avni Bey biraderimize bir cevap vermek isterim. Hüseyin Avni Bey biraderimiz en son telâffuz ettiği cümle ile buyurmuşlardır ki: (Bu bizim şekli hükümetimiz dünyada mevcut hükümetlerin hiçbirine benzemiyor. Müşâbih değildir. Cihan hükümetlerinden birine benzemeliyiz) kelimelerini aynen tekrar ediyorum Efendiler!... Bu bir hatadır. Hüseyin Avni Bey biraderimizin bu sözü tabiat ve fen ve hukuk nokta-i nazarından hatadır. Çünkü bu gayri-kabildir. Bunun lisan-ı maddisi ile ispat etmek lâzım gelirse işte Sultan Mahmud-u Adlî'nin teşebbüs etmiş olduğu ıslahat!... Taklit suretiyle olan bu ıslahat teşebbüsünün tevlideylettiği teşevvüşât elân berdevamdır. Meselâ kıyafete bakınız : Avrupa kıyafetini aldık. Fakat fenalık, saadet, felâket bir milletin tarz-ı telâkkisine tâbidir. Bir milletin saadet telâkki ettiği şey diğer bir millet için felâket olabilir. Binaenaleyh bir millet, kendine göre saadet telâkki edeceği bir şeye vâsıl olabilmek

için tevessül edeceği esbap ve vesait kendi ruhundan çıkarsa o vakit maksada varabilir. Fakat mademki o saadet diğer bir millet için felâket olabilir. Onun esbap ve vesaitini kullandığımız zaman gideceğimiz hedef onun için saadet olmasına rağmen kendimiz için felâkettir. Evet Avrupa'dan elbise alındı: Faraza bakınız, altında pantolon üstünde cepken. Üstünde caket altında şalvar... bir türlü hazmedilemedi ve edilmemekte devam ediyor. Deli Petro dahi taklit ile milletini ıslah etmek istedi. Hakikaten bunda bir deha-yi taklidi vardı. Fakat hiçbir vakit yoktan var eden ve icadeden deha-yi hakikîye malik değildi. Onun için, kendi milletini ıslah için ihzar-ı tedabir ederken, milletini Rus olarak tekâmül ettireceğini zannederken Rus değil bir Alman, bir İngiliz yapan vesaiti kullanıyordu. Halbuki, bir Rus'un Alman olması mümkün olmadığından hem kendi benliğini kaybetmiş, hem de olmak istediği şeyi olamamış ve ortaya böyle müşevveş bir mahlûktan başka bir şey çıkmamıştır.

Cevabımda devam ediyorum. Efendiler! ilmen mutlak mânasiyle ve tamamen yekdiğerine müşabih iki hükûmet mevcut değildir ve olamaz. Bünye-i hükûmet heyeti içtimaiyenin tabiatıyla mütenasiptir. Onun için tehalûf ve tenevvü eder. Binaenaleyh bünye-i hükûmet nâmütenahi tehalûf eder. İlmen böyledir. Dünyaya bakınız Efendiler, bana gösteriniz! Dünyada birbirine kanunları ile, eşkâliyle müşabehet-i tammede iki hükûmet gösteremezsiniz. Bütün Amerika'yı düşününüz!

Bütün Avrupa hükûmetlerini düşününüz. Müttehîde-i Amerika'yı teşkil eden birçok hükûmetlerden herbirinin şekli kanunisi bile başka başka şeylerdir. Binaenaleyh kendimizi dünyada mevcut bulunan herhangi bir hükûmete benzetmek kadar hata olamaz. Bunu tashih etmek muvafık olur zannederim. Biz kendi benliğimiz içinde ve kendi mizaç ve tabiatımızla terakki ediyoruz, ve edeceğiz inşallah!.. Şimdi devam edelim. Size bir tablo yapacağım. Sultan Mahmud-u Adlî devrinde ve ondan sonra Sultan Abdülmecit zamanında belki Reşit Paşaların tevşikiyle, daha doğrusu dâhil-i memlekette isyan ocağını körüklemekte olan anasır-ı gayrimüslimeyi memnun etmek zaruretinden, bunların memnuniyetini iltizam eden Avrupa'nın ve garbın karşısında bir şey yapmak lâzım geldi. Gülhane Hattı Hümâyunu meydana çıktı. Bu Gülhane Hattı Hümâyunu Devleti Aliye-i Osmaniye'ye cihet-i tatbikiyesi itibariyle ıslahat-ı hakikîye denecek derecede bir semere vermedi. İsyân-ı dahilî devam ediyordu. Haricin tazyikatı vesaire devam eyliyordu. Biliyorsunuz, Kırım'da Paris'te müsâlâha neticesinde tekrar bir ıslahat fermanı vücade getirmek lâzım geldi. Bu fermanlar muhteviyatını bir an için hatırlayınız : Birincisinde emniyetten bahsolunuyordu, ikincisinde tebaa-i Osmaniye'nin hürriyet ve müsavâtı mevzuubahis idi. Gerçi, Salâhattin Beyefendinin bilmünasebe, müsavata şu kadar bin sene evvel, mazhariyetimizi beyan buyurmuş olmalarına rağmen, devletin teşkilât-ı esasîyesinde kanun olarak veyahut ferman olarak ilk defa o zaman telâffuz edildi. Bu da arzuy-u ağıyar-ı tatmin edemedi. Onu mütaakıp Sultan Aziz zamanında Âli ve Fuat Paşaların himmetiyle bazı ıslahat-ı adliye yapıldı. Fakat netice-i müsbite yok idi, görülemiyordu. Bunu temin gayesine matuf bir ferman-ı hümâyun daha çıktı, işte bu ferman-ı hümâyunda bir Meclis mevzuubahis oldu. Fakat bu Meclis mevzu ıslahatı takip ve teftişe hizmetle muvazzaf oldu. Avrupalılar, bu Meclisin islâm ve hıristiyan âzadan mürekkep olmasını talebettiler. O dakika-i tarihîyeyi çok kuvvetli hâtıratla düşününüz Efendiler! Dâhilden isyan, hariçten tazyik devam ediyordu. Makam-ı saltanatı işgal eden zat, israfat-ı bînihaye ile meşgul ve mecnundu. İşte o zaman bazı erbab-ı hamiyet, milletin selâmet-i hayatiyesini temin edecek bir kanun talebine kıyam cüretinde bulundular ve en nihayet saraya hücum ettiler. Sultan Aziz'in intiharı üzerine Sultan Murat geçti. O da iki üç günde tecennün etti. Ondan sonra Sultan Hamit tahta geçti. Sultan Hamit tahta geçtiği zaman Avrupalılar Bosna ve Hersek memleketini ellerine geçirmek, ıslahatın behemehal iki ay zarfında tatbikini temin etmek için tazyikatta bulundular. Artık Avrupalılar bu Devleti Osmaniye'nin başlıbaşına kendisini idareye gayri muktedir telâkki edilmesi lâzım geldiğini ve binaenaleyh tahtı vesayete almak icabettiğini katî bir surette beyan ettiler! . . . İşte o zaman, Efendiler bir Paşa'nın tahtı riyasetinde üçü hıristiyan olmak üzere onaltı memur, on ulema ve iki askerden mürekkep bir heyet Babîâli'de toplandı (elindeki Kanun-u Esasî'yi irae ile) ve bu kitabı yazdı! Bu kitap milleti memnun etmek için milletin arzu ve âmal-i hakikîyesi için müspet, maddi bir mâkesi tecellî değildir. Efendiler bu kitap düşmanlarımızı muvakkaten olsun memnun etmek gayesini gözetmiş bir kitaptır. Bu kitabın mahiyetini iyi izah edebilmek için ulemayı kiramdan bir arkadaşımın bir sözünü tekrar etmeme müsaade buyurunuz. Mâruz heyet meyanında Filibeli Halil Efendi isminde bir zat varmış. Sormuş bu heyete ki: "Bu kitabı ne için yapıyorsunuz? Ve bu kitaptaki hukuka istinaden gelecek olan o mebuslar ne yapacaklar? Niçin onları topluyorsunuz?" Vükelâdan hazır olan birisi demiş ki: "Biz padişaha meram anlatamıyoruz. Hiç olmazsa millet vekilleri gelsin, belki onlar anlatırlar!..." Halil Efendi cevaben: "Adam sende, siz ki bu kadar mizac-ı hümâyuna vâkıfsınız, böyle olduğu halde ona meram anlatamıyorsunuz! Hariçten gelen çitaklar mı meram anlatacak!" Hoca Efendi'nin kelâm-ı belîği ile de sabit olduğu veçhile bu kitabın mahiyetinin

millet ile, hâkimiyet ile, irade-i millîye ile hiç alâkası yoktur. Bu zat bu kitaba istinaden gelecek millet vekillerinin hiçbir kıymeti bulunamayacağını, gayet beligane bir surette, yazıldığı gün ifade etmiştir. Efendiler! Sultan Hamit bu kitaba istinaden ve bu kitapta bahşolunan hukuka istinaden, ve bu kitaba bakarak aklanan millet vekillerini dağıttı. Ve 33 sene bu milleti köle gibi istihdam etti! Nihayet zavallı millet tekrar istihsal-i hürriyet için, hâkimiyetin istihsalı için yeniden çalışmağa başladı. Bu mesailin içinde ben şahsan bulunduğum gibi arkadaşlarımın ekserisi de şahsan buldukları için ne kadar elîm ve tehlikeli mesai olduğunu çok güzel tefekkür buyururlar! Nihayet 324'te tekrar ilân-ı hürriyet istedik, meşrutiyet istedik, hâkimiyet-i millîyemizin tecellisini istedik, Sultan Hamit derhal bu kitabı bize gösterdi: “Pekâlâ bu kitabı mı istiyorsunuz! Maksudunuz bu kitap mıdır? Alınz verdim!” dedi. Millet ve onun vekilleri bu kitaba istinaden İstanbul'da toplandı. Çok geçmeden Efendiler, 31 mart vakası çıktı. Ben de 31 mart vakasında İstanbul'a giren Hareket Ordusunun yanında ve belki başında bulunanlardan biriyim. O zavallı millet vekillerinin Ayastafonos'ta, şurada burada mâruz-u felâket bir halde çırpındıklarını kendi gözümle görmüş bir adamım. Nihayet içeriye girdik. Birçok kanlar akıttık, birçok insanlar astık: “İlle dedik, bu kitabı tatbik edeceksiniz”. Derhal: “Pekâlâ tatbik edelim!” cevabını aldık. Ne oldu, Efendiler! Onu mütaakıp, Sultan Hamid'in hal'ini mütaakıp Sultan Reşat tahta çıktı.

Efendiler, bu kitabın ahkâmı cari oldukça memleket ve milletin üzerinde istibdat ve mutlakîyetin berdevam olmasına mâni olacak hiçbir kuvvet yoktur. Bu kitabın kuvvetini, ya bir adam kullanabilir veya o adamı elinde kullanabilecekler kullanabilirler. Filhakika Efendiler, Sultan Reşat merhum bu kitabın bahşettiği kuvve-i istibdadiyeyi kullanamayacak tabiat ve hilkatte olduğundan dolayı bu defa da idare-i hükûmete aynı birkaç kişi tarafından biliyorsunuz Efendiler, mutlakîyet-i idare senelerce bu memleket ve millete tatbik edilmiştir. Nihayet Efendiler, Sultan Mehmet yerine sultan-ı hâzır geldi. Sultan-ı hâzır bu kitabın salâhiyeti dâhilinde verdiği hukuku derhal istimalde kusur etmedi. Derhal burada kendine verilmiş olan hukuk-u şahane-yi bilistimal vükelâ-yı milleti kapı dışarı etti ve gönderdi.

Neşet Bey (Üsküdar) — Allah kahretsin.

Mustafa Kemal Paşa (devamla) — Ne oldu sonra Efendiler! Erzurum Kongresi oldu, Sivas Kongresi oldu ve bu kongrelerde toplanmış olan insanlar millet namına dedi ki: “Hayır, biz hâkimiyet-i millîyemizi isteriz, irade-i millîyemizi kullanacağız! Nasıl? Yine bu kitabın ahkâmını tatbik ile kullanacağız”. Telâkki-i şahane şu yolda idi: “Sahi mi söylüyorsunuz? Kabul ettik!” Millet yine bu kitaba böyle bakarak, çocukların şekere bakıp aklandıkları gibi aldanarak vekillerini İstanbul'a gönderdi. Ne oldu Efendiler? (Malta'ya sesleri). Sorarım! Gelen arkadaşlar içinizedir. Ne oldu Efendiler? İşte Efendiler bu hâdisata master olan bu kitap bu memlekete, bu millete ve bu milletle hâkimiyet-i idaresine ne dereceye kadar riayeti temin eder! Efendiler bu kitap, yapıldığı sırada Hariciye Nazırı olan zatın Avrupa devletleri süferasına yazdığı bir tahriratta dediği gibi, padişah ile milletin taahhüdât-ı müteakibesine müstenit bir kitaptır. Mukavelenamedir! İnsaf edelim, bu kitabı yazan heyetin kimlerden ibaret olduğunu söyledim ve bu heyetin içinde bir âzanın esnayı tahririndeki kanaat-i vicdaniyesini söyledim. Binaenaleyh bu kitapla millet arasında ne alâka ve münasebet vardır? Efendiler! Bu kitap, üstündeki unvan ile milleti senelerce aldatan ve aldattıkça girive-i izmihlâle sevkedemeyen bir kitaptan başka bir şey değildir (paçavra sesleri). Bir paçavradır Efendiler (alkışlar). Tunalı Hilmi Bey (Bolu) — Kundak desek daha iyi olur.

Mustafa Kemal Paşa (devamla) — Binaenaleyh böyle bir kitabın, böyle bir harabenin ihyası için imali fikir edecek, imali nüfuz edecek, içinizde değil, hakikî efrad-ı milletimiz içinde dahî bir fert olmadığına bendeniz vicdanen kaniim! Heyet-i celilenizin ruh-u aslisi, ruh-u hakikîsi katîyen bundan müberradır. Binaenaleyh, bidayette arz ettiğim gibi, sui tefsir, sui tefekkürle makas-ı ulvîyemiz aleyhinde netice çıkarmak isteyen düşmanlarımıza bu söylediklerim bir cevap olsun (alkışlar) ! Bu kitabın mahiyetini bu suretle izah ettikten sonra bir de Teşkilât-ı Esasiye Kanunumuzun ne olduğunu, müsaade buyurursanız, arzedeyim. Efendiler! Tarihî millîmizde ilk defa görülen, ilk defa vuku bulan bu hareketi Erzurum Kongresini akdetmek suretiyle göstermiş olduk. Hakikaten memleketimizin bir kısım insanları emniyet ve itimat ettikleri murahhaslarını orada topladı. Orada toplanan bu murahhasların ilk düşündüğü ve talebettiği şey, halâs için düşünebildikleri şey (her halde, dediler, bizim milletimizin bir kuvveti vardır. Bu işlemiyor, âtil bir haldedir. Bunu âmil kılmak lâzımdır. Ve belki ancak bu suretle biz hâkimiyetimizi istihâl edebiliriz). Binaenaleyh Erzurum Kongresi beyannamesini mütalâa buyuracak olursanız orada millet prensip olarak bu dediğim ifadeyi kayıt ve ilân etmiştir. Sivas Kongresi aynı esas, aynı umde ve aynı akide üzerinde bütün memleketin halkı namına aynı tarzı kabul etmiş, o dahî kuva-yi millîyenin âmil olmasını ve irade-i millîyenin hâkimiyetini talebetmiştir. Fakat demin izah ettiğim gibi bunun

kabiliyet-i temsiliyesi (Kanun-u Esasi'yi göstererek) bu kitapta olamaz. Hakikaten bu kitabın son rolü millet vekillerini, makam-ı hilâfet ve saltanatı ihraz eden zatın en büyük düşmanlarla müttefikan, dağıtmasıyla nihayet bulmuştur. Ve onun üzerine milletimiz çocukçasına aldatılmaktan ibaret olan bu hareketi artık tekrar etmemeğe tövbe ve istiğfar etmiştir ve bu defa hakikaten kuva-yi millîyeyi âmil, ve irade-i millîyeyi hâkim kılmak üzere heyet-i celilenizi buraya göndermiş ve bugünkü şekli hükümetimizi tâyin, tesbit ve bugünkü şekli faaliyete vaz'eylemiştir. Efendiler! Meclisi âlimizin ilk küşadı günlerinde nikat-ı esasiye ve umde-i esasiye olarak kabul etmiş olduğu hususata ve o hususata istinaden Teşkilât-ı Esasiye Kanunumuzun mevaddını düşünecek olursak bu kanun doğrudan doğruya yalnız bizim kafalarımızdan, ilmimizden çıkmış bir kanun değildir! Bu kanun doğrudan doğruya her ferd-i milletin kalb-i vicdanında kendiliğinden tecellî etmiş, ve binaenaleyh heyeti içtimaiyemizin vicdan-ı ulvîsi levhasında merkûz olmuş ve ondan sonra mevkii meriyete geçmiştir. Zaten bu münasebetle demin arz etmişim, kanun, kanun-u hakikî yalnız böyle olur! Taklit ile kanun olamaz. Efendiler, müsaade buyursanız Yusuf Ziya Bey biraderimize bu noktada taallûku itibariyle, temas itibariyle ufak bir cevap vereceğim. Taklit mevzuubahis olduğu zaman Yusuf Ziya Bey biraderimiz demişlerdi ki: "Suret-i katîyede taklit merdut olmakla beraber yine taklit lâzımdır". Bu lüzumu ispat etmek için Kur'an-ı Azimüşşan'ın insanlara inzâl edilmiş olduğunu ve insanların da taklide mecbur olduğunu bildirmişlerdir. Bu katîyen hatadır. Ziya Bey, insanlar Cenabuhakkın lûtfettiği bu kanunun muhteviyatını...

Yusuf Ziya Bey — Paşa Hazretleri, bendeniz böyle dememişim. Kanunun lâzım olduğunu, Kur'an-ı Azimüşşan'ın yazdığını ve taklidin muhasımı olduğunu arzetmişim.

Mustafa Kemal Paşa — Evet Efendim! İfademî kısmen tadil ediyorum. Fakat başlamış olduğum söz kısmen taklit hakkında olup zaten diğer bir nokta-i nazardan da söylemeğe mecbur olduğum bir söz olduğundan ikmal etmeme müsaade etmenizi rica ederim. Cenabı-hak riayetkâr kılmaya mecbur tuttuğu insanların esasen kalb-i vicdanındaki ihtiyacat-ı hakikîyesini tamamen bilir. Binaenaleyh gönderdiği kitap tamamen o ihtiyacata mutabık ahkâm ihtiva eden bir kitaptır (alkışlar). Ve Efendiler! İlmî hakikatin en son emrettiği, ihtar ettiği kanun böyle olabilir. Taklit ile, tebdil ile kanun olamaz, kanun, kanun-u hakikî olmak lâzımdır, kanun-u tabîî olmak lâzımdır. Yani kanun-u ilâhî olmak lâzımdır (alkışlar). İşte Efendiler! Teşkilât-ı Esasiyemiz böyle bir kanun-u hakikîdir. Çünkü milletimizin vicdanından, kanaatinden çıkmıştır. Binaenaleyh Efendiler, heyeti içtimaiyemizi teşkil eden bu umde-i hakikîyede müttehit olan hiçbir ferdiniz (Teşkilât-ı Esasiye Kanununu göstererek) bu müessese-i ilmiyenin inhidamını, (Kanun-u Esasi'yi işaret ederek) ve bu kara kitabın, bu harabenin, baykuş mesnedi olabilecek olan bu nesnenin iade-i meriyeti taraftarlığını vicdanında bulamaz (bravo sesleri, alkışlar)! Efendiler! Bu iki levhayı karşı karşıya mütalâa ettikten sonra müsaade buyursanız üçüncü bir levha yapmak isterim. Ve bu levhada mazbata muharriri Beyefendinin sözlerinden müsaade buyurlarsa istifade edeyim. Mazbata Muharriri Beyefendi buyurdular ki: "Bu kanunu yaparken pürüzsüz bir heyet-i icraiye vücuda getirmek ve buna muvaffak olabilmek için de nazariyat-ı meşrutaya istinadetmeği düşündük. Nazariyat-ı meşrutiyet demek tefrik-ı kuva demektir. Kuva-yi adliye, kuva-yi teşriye, kuva-yi icraiyenin tefrikidir. Meşrutiyetin mevcudiyeti bu üç kuvvetin ayrı ayrı müstakilleri idare edilmesine mütevakkıftır.

Salâhattin Bey (Mersin) — Müsaadenizle bir şey arz edeyim! Bu kelimatı bendeniz dünkü...

Mustafa Kemal Paşa (devamla) — Müsaade buyurunuz ikmal edeyim! Bu kanunu müdafaa etmek için ilk söylediklerinizi tekrar edeceğim. "Binaenaleyh bu üç kuvvet ayrı ayrı müstakilleri tatbik olunmalıdır. Çünkü bir hükümet teşkil edebilmek için tefrik-ı kuva şartı evlâdır, buyurdular. Zira tefrik-ı kuvada istibdat yoktur. Tevhid-i kuvada istibdat vardır". Vakaa şimdi de ihtar buyurdıkları gibi, Beyefendi sonraki mütalâatında maksatlarının tefrik-ı kuva olmayıp tevzi ve taksim-i vezaiten ibaret olduğunu tashihen ve tenviren ifade buyurdular. Buna nazaran artık bu nokta üzerinde söz söylememek lâzım geleceği vârid-i hâtırdır. Yalnız bu kadarla kalacak ise doğrudur. Fakat daha üst tarafına irca-ı nazar edelim : Bu kanun, nazariye-i meş-rutiyete istinad ettirilmiştir. Eğer müsaade buyurlarsa, eğer bundan da sarf-ı nazar ederlerse onu da bırakacağım. Madem ki nazariyat-ı meş-rutiyete istinad ettirilen bir kanundur. Mutlaka nazariyat-ı meşrutiyette taksim-i kuva vardır. Bunu inkâra mahal yoktur. Ve bunu tefsir etmek nazariyenin anasır-ı asliyesi vesairesi arasındaki irtibatı ve münasebatı bertaraf edemez... Nazariyat-ı meşrutiyeti vaz'eden vazı kanunlar kuva-yı taksim etmekle bu çareyi bulmuşlardır. Biz ona tevzii vezaif de dersek nazariyenin mefhumu aynı olur. Eğer tefrik-ı kuva demekten Beyefendi sarf-ı nazar buyurmuşlarsa o halde nazariye-i meşrutiyeti dahi bertaraf etmiş olurlar. Binaenaleyh bu kanunun mesnedi olan bu nazariye iptal edilmiş olunca bu lâyiha hiçbir hakikate iktiran etmemiş olur. Ve hiçbir hakikate istinad etmiyen

bir kanun da olamaz. Hakikatte Efendiler, tabiatte Efendiler, âlemde Efendiler taksim-i kuva yoktur. Yani irade-i millîye ile ifade ettiğimiz kuvvette taksimî kuva yoktur. Bunu, müsaade buyurursanız, izah etmek için bir iki kelimeye istinad edeceğim, hükûmet ve idare kelimelerine istinad edeceğim. Uzun uzadıya teşrih etmiyeceğim; yalnız şu noktaya nazar-ı dikkatinizi celbedeceğim ki hükûmet denilen mefhum idare denilen şeyden daha az ehemmiyetli ve daha az müstakildir. Müstakil olan iradeden, bunun bir hakikat-i tabîye olduğunu bulmak için hâdisat-ı beşeriyeye atf-ı nazar buyurunuz! Ne kadar ihtilâlât vukubulmuş ise o ihtilâlât esna- sında hükûmet mefhumu icra-yi faaliyetten ıskat edilmiştir. Fakat idare devam etmiştir. Birgün bile durmamıştır. Ve hükûmet daima muhtelif şekiller almıştır. Bunu gören ve bunu tetkik eden birtakım dâhiler daha o zamanlar bu hükûmet denilen şeklin bilhassa başına geçmiş olan şahsın bir kuvve-i müstebide veyahut miskin bir kuvvet olduğuna göre büsbütün işe yaramaz bir mahzurdan başka bir şey değildir demişler. Binaenaleyh bundan mülhem olarak asıl idare kuvvetini müstakar bir hale koymak mevzuubahis edilmiştir. Ve bu mevzu- bahis edilen şeye de hattâ frenkçe isim vermişlerdir. Substratum ad-ministrative... Ve bunun, beşeriyetin mahz-ı saadet ve hakiki emniyet ve itimadını kâfil ve zâmin bir şekli idare olacağını tarihler kaydet- miştir. Bu noktada da fazla izahat vermiyeyim, yalnız frenkçe söy- lenen sözlerin nasıl ifade olunmak lâzım geldiğini düşününüz. Bu ne demektir? Efendiler! Benim tetkikatıma göre bu (Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti) demektir (alkışlar). Şimdi kuvveti mütalâa etmek istiyorum, madem ki idare hükûmetten daha esaslı bir şeydir. Binaenaleyh onu ele alalım. Efendiler! İdare, malûm-u âliniz, kuva-yi umumiye ile hidemat-ı umumiye tedvir ve ifa eden bir cihazı umu- midir. Bunda üç uzuv görürsünüz: Kuvvet, teşkilât, vazife!... İşte Efendiler irade, hâkimiyet vesaire dediğimiz kuvvet bu kuvvettir, fakat bu kuvvetin taksimi kabul edip etmediğini de izah etmek için, müsaade buyurursanız tamamen arz edebilmek için, az daha geriye gideceğim. Bu kuvvetin menşei nedir? Malûm-u âlileridir ki veyahut malûm olmak lâzımdır ki -çünkü bu noktada itikadat ve içtihadat ve telâkkiyat-ı ilmiye tebeddül eder- insanlar bizzarur kabiliyet-i içtimaiyeyi haiz mahlûkattır. İnsanlar bizzarur beraber yaşamak ihtiyacında vücut-pezir olmuş mahlûkattır. Binaenaleyh beraber yaşamakta olan insanlar bir cemiyet teşkil eder ki bu cemiyet kendisini teşkil eden efradın kuvvetlerinin içtimainden hâsıl olur. Ve işte irade, hâkimiyet denilen kuvvet bu kuvvetten ibarettir; işte bu kuvvet cemiyetin kuvvetidir; ve bu kuvvet cemiyeti teşkil eden her ferdin ayrı ayrı kuvvetine faiktir. Belki bu ifademden bu kuvvetlerin maddi bir şey olacağı zannedilir! Kuvvetleri cemederek bir muhassala bulmuş oldum. Evet isterseniz maddi telâkki edin; fakat bu maddiyetin içinde mânevi bir kuvvet vardır. Efendiler, bunu da izah edebilmek için müsaadenizle şu tarzda beyanatta bulunacağım : Bir cemiyetin içinde beraber yaşamak mahkûmiyet-i beşeriyesinden, fitriyesinden dolayı müşterek bir hissi içtimai vardır. Mânevi olan bu hissi içtimai bir kuvvet ve nüfuz-u içtimai teşkil eder. İşte bu kudret-i müştereke-i mâneviye demin izah ettiğim gibi o kuvvetle beraberdir, ayrı bir şey değildir. Efendiler! Bu kuvvet zaman ile ve insanların terakkiyat-ı medeniyesiyle teali eder, kesb-i resanet eder ve yükselir ve irade-i millîye, hâkimiyet-i millîye bu kuvvetten ibarettir. Efendiler, işte hükûmet mefhumu bu kuvvetin derece-i tebellüründen çıkar! Şimdi sorarım Efendiler ? Bu kuvvet kabil-i tefrik midir ve kabil-i tevdi midir? Buna verilecek cevaplar evettir. Bu kuvvet kabil-i taksimdir. Filhakika bir heyeti içtimaiyeyi teşkil eden efradın muhassala-i kuvası olan bir kuvveti taksim etmek istediğimiz zaman o heyeti içtimaiyeyi teşkil eden insanları parçalamak lâzım gelir ki, bir muhassala-i kuva olan bir heyeti içtimaiyeyi parçalamadan, inhilâl ettirmeden onların kuvve-i muhassalasını inhilâl ettirmenin imkân-ı tabîisi yoktur. Bu kuvvet kabil-i tevdi midir ? Efendiler, evet kabil-i tevdidir. Fakat bunun için o kuvvetin sahibi olan vücut-u içtimaiyenin meflûç olması ve meflûç bırakılması şarttır. Ve ataleti, betaati kabul etmesi şarttır. Kuvvetini herhangi bir yere veren, kuvvet istimâl etmeyen bir fert, bir uzvu meflûçtur. O halde böyle dememek lâzımdır. Bir vücut-u siyasiyi teşkil eden kuva-yi içtimaiyenin irade-i içtimaiyesi olan bu kuvvet, irade ve hâkimiyet-i millîye ifade olunan bu kuvvet caiz-i tevdi midir? Caiz-i tevdidir. Halbuki, heyeti içtimaiye bir vücut-u siyasiye münkalip olduktan sonra ise bu gayri mümkündür. Mümkün olması vücut-u siyasinin infisahına vabestedir. Efendiler! İrade-i millîye, hâkimiyet-i millîye denilesi kuvvet gayri kabil-i taksim ve tefrik olduğu bedihiyat-ı riyaziye ile de anlaşılıyor. Şunu da ilâve edeyim ki : bütün vazîülkanunlar, bütün müderrisin, bütün ulema bu nazariyeyi daima hakayık-ı riyaziyeye istinaden tesbit etmişlerdir. Bir heyeti içtimaiyenin kuvvetinin menbaı kendisidir, bir heyeti içtimaiyenin bu kuvvetinin mahalli sarfı da o heyeti içtimaiyenin kendisidir. İki nokta arasında, mevsûl hutut kambur zambur olmadıkça mutlaka yekdiğerine mutabıktır. İrade-i millîye müstakimdir. Halbuki : maatteessüf Efendiler! Bendenizce eski denilmesi lâzım gelen kitaplarda bu tefrik-ı kuva vardır. Bu tefrik-ı kuvanın vahidi olan bir nazariye-i meşrutiyet vardır. Efendiler! Ben size şimdi ispat edeceğim ki: meşrutiyet gayri tabîi, gayri kanunî ve gayri meşrudur. Dünyada hükûmet için meşru yalnız ve tek bir esas vardır.

O da meşveretten ibarettir. Hükûmet için şart-ı esasi, şart-ı evvel yalnız ve yalnız meşverettir Efendiler (sürekli alkışlar)! Efendiler, nazariye-i meşrutiyetin vazı olan filozoflar hakikaten kuvveti müstakil üç parçaya ayırırlar..

Her birinin müstakillen icra-yı faaliyet eylemesini arzu ederler, bunun teminine çalışırlar. Bu kuvvetlerin ismine de kuvve-i icraiye, teşriye ve adliye derler. Bunların beynindeki muvazenet ve münasebeti düşündükleri zaman şöyle ifade ederler. Derler ki: kuvve-i teşriye kanun yapan bir kuvvettir. Bütün kanunları o yapar. Heyet-i icraiye'nin mevcudiyeti ancak bu heyet-i teşriyenin yaptığı kanunların içinde o kanunlarla kaim olduğundan dolayı kuvve-i teşriye kuvve-i icraiye'nin fevkındadır. Yalnız burada bir kelime daha ilâve edeyim : Usulü meşrutiyette hâkimiyet-i millîye heyet-i teşriyede tecellî ettiriliyor, heyet-i mebusanda tecellî ettiriliyor, halbuki Efendiler, hâkimiyet-i millîye kuvve-i teşriyede değil bu kuvvetin fevkında tecellî eder. O ise kuvve-i icraiye aittir. Kuvve-i icraiye'yi ele alalım; heyet-i teşriyenin yaptığı kanunları bilhassa hukuk-u şahsiyede müstakillen, hiçbir tarafın müdahalesi olmaksızın tatbik edecek kuvvet, kuvve-i adliyedir. Şimdi ufak ve amelî bir noktayı hep beraber hatırlıyalım : Herhangi kuvve-i adliye, kuvve-i teşriyenin yaptığı kanunu tatbik edebilmek için, filân insanı çağırarak ve onu tecziye etmek için elindeki vasıta nedir? Polis ve jandarma değil mi Efendiler? Polis ve jandarma ise kuvve-i icraiye'dir. O halde kuvve-i adliyenin nokta-i istinadı kuvve-i icraiye'dir. Kuvve-i icraiye, kuvve-i adliye'ye zahir olmaktan teberrî etsin. Kuvve-i adliye âtıldır, mahkûm-u atalettir, yoktur. Böyle bir kuvvetin istiklâli nerededir? Rica ederim böyle bir kuvvet nasıl müstakil olabilir. Gelelim kuvve-i teşriyeye; hakikat halde kuvve-i teşriye kanunu yapar, fakat yine kuvve-i teşriye, yaptığı kanunun tatbikatını bizatihi temin ve tekeffül etmez ve taahhüd etmez. Halbuki Efendiler, her şey kanun yapmaktan ibaret değildir. Bilâkis her şey o kanunları tatbik etmek ve ettirmekten ibarettir. Fazla tafsilât vermeyeyim; dünyada hakikat-i tarihiye, hakikat-i kevnîye olarak söylüyorum, hakikat-i ilmiye olmak üzere söylüyorum; tatbik eden, icra eden, karar verenden daima daha kuvvetlidir.

Salâhattin Bey (Mersin) — Paşa Hazretleri bir kelime müsaade buyurunuz! daha...

Mustafa Kemal Paşa (devamla) — Sual sorunuz, fakat teselsülü kelâma mâni olmamak için mütalâaya girişmemenizi rica ederim.

Salâhattin Bey (Mersin) — Sonra söylememe müsaade edin.

Mustafa Kemal Paşa (devamla) — O halde Efendiler, bu taksim-i kuva-yı ve bu kazıye-i meşrutiyetin menşe, menba ve esasını başka noktalarda ve başka sebeplerde mütalâa etmek lâzımdır. Ve ben zannediyorum ki bütün arkadaşlarımız ve hattâ tetebbuatı gayet mahdud olan herhangi bir vatandaşımız benim işaret edeceğim noktaya bakarsa bunu gayet tabîî ve kendiliğinden anlar. Efendiler, insanlar tabiaten ve fitraten beraber yaşarlar ve fakat; beraber yaşayan insanlar mutlaka idare olunmak ihtiyacındadır. Heyeti içtimaiyenin en basitini nazarı dikkate alınız : Bir aile reisi, bir baba, çocuklarından mürekkep olan ailesinin riyasetini bidayette tabiatıyla deruhde eder. Çünkü efrad-ı aileyi teşkil eden mahlûkat nâçiz ve zayıftır, muhtac-ı himayedir. Bir çocuk bakılmazsa ölür. İşte böyle bir çocuk bilerek değil, fakat bilmiyerek vücudunu böyle bir reise tevdi eder, bakılmak ister. Fakat bu çocuk vâsıl-ı rüşd ve kemal olduktan sonra, benliğini idrak ettikten sonra bilâkayd-ü şart arzuya tâbi olmak istemez. Hepimiz çocukluk ettik. Babalarımızla aramızdaki münasebeti düşünelim. Bilâkayd-ü şart babamızın dahi idaresine tâbi olmaktan zevk almayız. Ve tabiatte de alınmaz. Efendiler! Babası olduğu halde, bunu bakıp yetiştirdiği halde çocuğuna her gün şuraya şu saatte geleceksin dediği zaman “canım yarım saat sonra gelsem ne olur?” der.

O halde heyeti içtimaiyenin bidayet-i teşekkülünde sevk ve idaresi için başında biri hâkim olmak ister, fakat diğeri vâsıl-ı kemal olur olmaz bilâkayd-ü şart bu hâkimiyetin altından çıkmak ister! Şu halde birisi heyeti içtimaiyenin kuvve-i hakikîyesi, kuvve-i tabîîyesi, iradesi, hâkimiyeti... Diğeri esbab-ı muhtelifeden dolayı, fakat her halde diğeri'nin arzusunun, emelinin hilâfında olmak üzere emreden, tahakküm eden, istibdat yapan bir kuvvettir. İnsanların cemiyat-ı muhtelif ve sairesinde tarihin bize göstermiş olduğu numuneler bundan ibarettir. İşte Efendiler; bu kuvve-i müstebide ile bir kuvve-i asliye ve hakikîyenin mücadelesi bidayetten bugüne kadar temadi etmişti. Ve bugünden sonra da daha pek çok temadi edip gidecektir. Fakat ne kadar temadi edeceğini bilemem. Ve bütün bu mücadele, kuva-yı asliyenin sahib-i aslisi olan heyeti içtimaiyenin saadet-i hakikîyesine müteveccih olan bir sâyin, bir kuvve-i müstebide ile mücadelesidir. Kuvve-i asliye, irade-i millîye, kuvvetini ihsasa muvaffak olabilecek derecede kuvve-i müstebideye karşı şekil ve vaziyet almak ister. Fakat hiçbir zaman o kuvve-i müstebide bu kuvvetin tebellür etmesini istemez. Binaenaleyh insanlar terakki ettikçe yavaş yavaş o

kuvvet-i müstebide de heyeti içtimaiyenin tecelliyat-ı idariyesini kısmen tanımak, maslahaten tanımak mecburiyetinde kaldığını görüyor. İşte bütün cihanda mevcut milletler ve o milletlerin şekli idaresi böyle birtakım manzaralar arz etmiştir. Daima saadet-i beşeriyesini düşünen birtakım insanlar, daima düşünmüşlerdir ki: “Ne yapalım ? Bu kuva-yi asliyeyi, bu irade-i asliyeyi, bu irade-i müstebidenin tahtı tazyikından tecrit edelim. Çünkü saadet-i hakikîye-i beşeriye bundadır.” Âlimler, müdekkikler gördükleri manzaralar ve levhalar ve o levhaların ihtiva ettiği esbap ve anasır-ı mütalâa ettikleri zaman görmüşlerdir ki; iki kuvvet vardır. Biri, irade-i asliye-i millîye, diğeri kuvve-i kahire ve müstebide “O halde hiç olmazsa bu iki kuvvetin sahiplerinin birbirine en az bir zarar verecek bir şekil bulalım” demişler. Bir çare ve tedbir bulalım ki kuvve-i müstebidenin tesirini tahfif etsin! Bu düşünülmüş olan şey nazariyat kitaplarında meşruiyetle ifade olunur. Kuvve-i müstebide sahibini de aldatmaya kıyam etmişler ve demişler ki : “Korkma her şeyde hâkim sensin, her şey senin... yalnız senin. Yalnız su istimal ve tatbik ettiğin kuvveti senin de istirahatın için ve fakat senin de mevkiini katfien sarsmamak şartıyla müsaade buyurun da, taksim edelim” demişler, etmişler. Daima yine kendisiyle beraber olmak şartıyla bir kuvve-i icraiye ihdas etmişler. Fakat milleti aldatmak için de bir kuvve-i teşriye ve yine o kuvve-i icraiye ve kuvve-i müstebidenin tesirini tahfif için bir kuvvet daha : kuvve-i adliye! Ve hedefi, heyeti içtimaiyenin menafii hakikîyesini izrar eden kuvvetin tesiratını tahfif için ehvenîşer olmak üzere bu taksim-i kuva, fakat, hiçbir vakit Efendiler, bu şekiller insanların saadet-i beşeriyesini ve saadet-i hakikîyesini temine kifayet edememiştir. Nasıl kifayet etsin ki gayri hakikî ve gayri meşrudur. Bizzarure yapılmıştır. Ehvenîşer olmak üzere yapılmıştır ve Efendiler, insanlar bu şekil dahilinde dahi kalmamışlardır ve kalmıyacaklardır. Daima bu şeklin ve tazyikin -ki bu bir tazyiktir- içinden çıkmak için çalışırlar, çalışmışlar ve çalışacaklardır. Vücuda gelmiş olan inkılâbatın hep bu yüzden olduğunu arz etmişim. Bu inkılâbatın en mühimini, malûm-u âliniz, Fransa inkılâbı kebiridir. İnkılâbat içinde en feyizli ve en velûdu ve taleb-i hak nokta-i nazarından ve bütün beşeriyete, hâkimiyete tesahup fikrini vermek itibariyle fevkalâde mühim olanı budur. Fakat o dahi Fransızların arzu ettiği derecede saadetlerine kâfi değildir. Ve daha tebeddül edecektir. Ve ben eminim ki arkadaşlar, cihanda mevcut olan tarz-ı hükûmetlerden bir hatve daha ileriye çıkmak bu beşeriyet için nasip olursa, emin olunuz ki Efendiler, bulacakları şekil Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin şekli olacaktır (alkışlar). Efendiler, bu tarz da tarihî beşerde yeni görülmüş bir şekil değildir. Veyahut başka suretle ifade edilirse, hakikat-i halde hâkimiyet yalnız bir şekilde tecellî eder. O da bu hâkimiyetin sahibi olan insanların doğrudan doğruya bir araya gelerek teşriî, icraî ve adlî vezaifi bizzat ifa etmeleriyle mümkündür. Ve söylediğim şey, Efendiler, tarihte fiilen mevcut olmuş şeylerdendir. Tabiî, tetebbuat sahibi olan rüfekamız pekâlâ bilirler ki Roma’da, Isparta’da, Atina’da, Kartaca’da mevcut olmuş olan Mecalis-i umumiye hakikat-i halde bizim yaptığımız şeyleri yapıyorlardı Efendiler! Kanun yaparlardı, memur intihap ederlerdi, muhakeme yaparlardı, tecziye ederlerdi. Ve her şey yaparlardı. Ve Roma’da dört milyon halk vardı Efendiler! Bu dört milyon halk şayan-ı hayret bir surette toplanırlar ve beş on kişilik bir kabineden daha seri ve bilhassa daha mâkul ve muhik bir surette; icraî ve adlî ve teşriî vazifelerini ifa eylerlerdi. Fakat, Efendiler! iki bin sene evvel mevcut olan bu arzu-yu hakikî insaniyete ve medeniyete ve şer’ e mutabık ve muvafık olan bu usulü birtakım müstebitler çıkmışlar ve yıkıma teşebbüs etmişler ve bin türlü entrikalar kullanarak cemiyet-i beşeriyedeki bazı insanları iğfal etmişler. Ve nihayet tarihî Kurun-u Kadimede mevcut olan bu güzel şeyler, tarihî Kurun-u Vustada birtakım müstebit krallıklara ve imparatorluklara inkılâbetmiştir. Binaenaleyh, hükûmet-i avam denilen, bu izah ettiğim nokta, bugün için ancak ve yalnız bizim şeklimizde kabil-i tecellî ve tatbiktir. Bundan başkası doğru değildir.

Efendiler! Bu nazariyat-ı meşrutiyeti bulan en büyük filozofların bu nazariyatı kurmak için çalıştıkları esasları tetebbu ettim. Bunlara nüfuz ettim. Benim gördüğüm şudur : düşünmüşler ve nasıl yapalım da bu kuvve-i müstebide o irade-i içtimaiye ve millîyenin dununda kalabilsin. Yahut sifira müncer olabilsin, diyorlar. Ve buna muvaffak olamamak yüzünden büyük ve derin bir ıstırap duyuyorlar. Jean Jacques Rousseau’yu baştan nihayete kadar okuyunuz. Ben bunu okuduğum vakit, hakikat olduğuna kail olduğum, bu kitap sahibinde iki esas gördüm. Birisi bu ıstırap, diğeri bir cinnettir. Merak ettim. Ahvali hususiyesini tetkik ettim anladım ki : hakikaten bu adam mecnun idi. Ve hali cinnette bu eserini yazmıştır. Binaenaleyh; çok ve çok istinadettiğimiz bu nazariye böyle bir dimağın mahsulüdür.

Efendiler, bu uzun mütalâattan sonra son ufak bir parçada ufak bir tahlil yapacağım. Bu tahlilim Salâhattin Beyefendinin sualine son cevabım olacaktır. Beyefendi buyurmuşlardı ki: Bu maddeler tenkid ve tahrip olunuyor. Fakat yerine konulmuyor. İlk cevabım olmak üzere arz etmişim ki, tenkid ve tahribeden arkadaşlar yerine koyacak başka daha güzel bir şey tasavvur edememişlerdir. Çünkü en güzel şey tesbit edilmiş olan ve vücut bulan

usuldür. Şimdi bendeniz işte, bunu ispata çalışacağım. Teşkilât-ı Esasiyemize göre hükûmet heyet-i celilenizden ibarettir. Ve bütün kuvvetler; affedersiniz bu ifade yanlışdır, yalnız bir kuvvetten ibaret olan hâkimiyet ve irade-i millîye heyet-i celilenizden mütecellî ve mütemessildir. Ve bu kayd-ü şartla millet bizi buraya göndermiştir. Milletın bize tevdi etmiş olduğu bu vazife ve bu salâhiyet ve bu mesuliyeti biz içimizden herhangi bir zata verip de o zatın kendi rûfekasiyle bize karşı bütün umur-u muamelât-ı devlet ve milletten mesul olmasını bizim şerait-i mevcudiyetimiz kabul edemez. Efendiler; buna biz mezun değiliz. İşte bunun içindir ki heyet-i celileniz bütün vezaif-i devlet, millet ve memleketi deruhde buyurarak icra-yi faaliyet ederken teferruat-ı icraiye de arkadaşlarımızdan bazılarını hidemat-ı devlete göre tanzif etmişlerdir. Fakat bu heyet hiçbir vakit de irade ve hâkimiyet-i millîyenin istinatgâhı olamaz! Her şeyin merci-i yegânesi Türkiye Büyük Millet Meclisidir. Meclis bu merciiyetini kimseye veremez. Bu nokta-i nazardan kabine diyelim veyahut demiyelim. Kabine de zaten yabancı bir isimdir. Biz Heyeti Vekile diyoruz, eski kitaplarda Heyeti Vükelâdır. Sadrazam, intihap eden bir kuvve-i müstebide veya bir heyet-i âdile diyelim, her ne olursa olsun onun kendi arkadaşlarıyla, program ile gelerek itimat alıp işe başlaması doğrudan doğruya bir kabine meselesidir. Bu bizim şeklimize nazaran doğru değildir; çünkü Salâhattin Beyefendi buyurdular ki; tefrik-ı kuvadan sarf-ı nazar ettikten sonra maksadımız tevzii vezaif ve taksim-i vezaiftir diyorlar. O halde tevzii vezaif için en güzel çare ve şekil Heyeti Vekiledir. Yani vekillerin ayrı ayrı heyet-i celilenizden intihap edilmesidir. Ancak o zaman vazifeleri böylece tevzi edilmiş olur. Halbuki kendileri tevzii vezaif yapıyorum buyurdıkları halde tevhid-i vezaif yaptıklarını fiilen ispat ve ifade etmiş oluyorlar. Tefrik-ı kuva yapıyorum derken tevhid-i kuva yapmış oluyorlar. Çünkü heyet-i celileniz yalnız bir zata, kendi ifadelerine göre, derhâtır buyurduğunuz nazaran, bütün devletin umur-u muamelâtından mesul olmak üzere bir zata tevdiî umur edecek. O halde diyorlar ki bu zat hepsini bir makine gibi, çalıştırsın ve her şeye bu cevap versin ve bu mesul olsun. Bu, tevzii vezaif değildir tevhittir. Sonra buyuruyorlar ki : Heyeti Vekilede tesanüt lâzımdır. Bu şekil tesanüdü temin eder. Bunda tamamen hakları vardır. Hakikaten de; bir zatı intihap etmek o zata kendi rûfekayı mesaisini intihap ettirmek suretiyle bir heyet vücuda getirmek cidden tesanüt temini için çok güzel. Fakat, Efendiler, arzu buyurduğunuz gibi tefsir edebilirsiniz, bendeniz diyorum ki: Heyeti Vekilede bu kadar tesanüt aramayınız! Mademki Hükûmet, Meclisi âlinizdir, mademki bütün programlar ve evamir-i mevcihe buradan çıkar ve mademki her türlü umur-u hususa dâhilen ve haricen merci-i yegâne heyet-i celilenizdir. Asıl tesanüdü heyet-i celilenizde arayınız (alkışlar). Efendiler emin olunuz ki heyet-i celilenizin tesanüdü; heyet-i celilenizin temsil etmiş olduğu ve heyeti umumiyeimizin dahi temsil etmiş olduğu tesanüt her şeyin zâmini olur. O halde böyle mütesanit bir heyetin içinde ve mütesanit bir heyetin nokta-i nazarını, emirlerini temin etmekle muvazzaf olan insanlar beyninde aranacak tesanüt ikinci derecede kalır. İhtiyat lüzumunu ima ettiğim nokta da şudur Efendiler : Her ne mütalâaya binaen olursa olsun, her nasıl olursa olsun kuvve-i icraiye bilfiil tatbik eden insanların beynindeki tesanüdü değil, bunu yalnız kendimiz için alacağım. Bu nokta-i nazardan, esas akide nokta-i nazardan her nokta-i nazardan, bu Meclis umur ve muamelât-ı devleti bir adama itimat ile ve o adamın intihap ve itimat edeceği insanlarla tedvir edemez. Biz tedvir edeceğiz! Ve böyle vekiller vasıtasıyla bazı ikinci derecedeki teferruat-ı icraiye ifa ettireceksiniz! En doğru olan çare, en iyi çare mevcut olan çaredir. İkinci bir nokta-i nazardan mevcut olan usulün teklif olunan şekilden iyi olmadığı ifade buyuruluyor. O da bu heyeti vekilenin reisi yoktur, muhatap olacak bir reis yoktur. Efendiler, reis vardır, fakat o riyasetin mutlaka heyet-i celileniz tarafından da tasdik edilmesi arzu edilirse Teşkilât-ı Esasiye Kanununuz buna mâni değildir. Heyeti Vekilenin müzakeratını, muamelâtını ve mesaisini, faaliyetini böyle takip ve tedvir edecek reis sıfatıyla bir zatın bulunması lâzımdır ki : mevcuttur. Fakat Meclis derse ki, bu zatı şu intihap etsin ben tasdik edeceğim! Buna hiçbir mâni yoktur ve teşkilât buna müsaittir. Ve bu onu tağyir etmez. Diğer bir nokta var efendim! deniliyor ki: Heyeti Vekileyi teşkil etmek için Meclis reisi namzet gösteriyor. Bu heyet-i celilenin salâhiyet-i intihabiyesini tahdit ve takyittir. Evet; bu bir nokta-i nazardan böyledir. Fakat; kabine diye ifade etmekte bulunduğumuz şekilde Efendiler! Kudret-i intihabiyeniz, salâhiyet-i intihabiyeniz üç kere daha tahdidediliyor. Çünkü heyet-i celileniz yalnız bir zat intihap ediyorsunuz ve o zatın kendi gönlüne ve keyfine göre intihap ettiği arkadaşları tasdik etmek vaziyetindedesiniz! Halbuki şimdi mevcut olan usulde mevcut Reisi Meclis, filân vekâlet için şu kadar, filân vekâlet için bu kadar, her vekâlet için bu kadar adam gösteriyor. Onlardan istediğınızı intihap ediyorsunuz. Bunda salâhiyet-i intihabiyenizi muhafaza etmek için tercih edeceğiniz usul nedir Efendiler; gösterdikleri şekle göre tek adama itimat etmek ve onun intihap edeceklerine kendilerini itimada mecbur tutmaktır ki, bu usul bittabi mevcut şekle nazaran daha ağır ve Meclisin hukukuna daha az riayetkârlığı müeyyiddir. Efendiler, bir heyet-i icraiye reisi intihap edip onun intihap edeceği zevata itimat vermediği salâhiyet-i

intihabiyeyi takyidetmez bir nazariye gibi telâkki edersek Meclisinizin reisi dahi yine tarafı celilenizden intihabedilmiş bir reistir; eğer deseydiniz ki: (Doğrudan doğruya bu reis kendi arkadaşlarını bize getirsin hepsine ayrı ayrı emniyetimiz vardır, kimi isterse getirsin, çalıştırsın) o zaman teklif ettikleri şekil ile bu şekil arasında fark görmez ve Meclisinizin hâkimiyeti ve iradesinin tahkimi noktasından bunu da, tabii mahzurlu görürdüm.

Onun için riyaset tarafından namzet gösterilmekte tahdit olduğunu itiraf etmek lâzımdır. Fakat bu tahdit ötekine nispetle çok hafiftir. Fakat riyasetin namzet göstermesi bendenizin telâkkime göre heyet-i celilenizin intihabındaki mesaisini teshil noktasına mâtuftur. Bence başka hiçbir noktaya mâtuf değildir. Efkârın teşevvüşünü, tehalüfünü menetmek, hakikaten şu veya bu vekâlet için elyak olabilecek olan bir insanı, yahut insanları meydana çıkartmak hususunda bir arkadaşınızı, kendi riyaset makamınızda istihdam ediyorsunuz! Meselenin bundan başka bir mânası yoktur. Efendiler çünkü o makam birçok insanlarla istişare edebilir. Birçok insanlarla görüşebilir, bu nokta-i nazardan arkadaşlarını tetkik ile iştigal eder. Binaenaleyh huzur-u âlinize herhalde muvafık bir vekil arzetmek arzu eder. Fakat Efendiler, hepimiz insanız. Bunun suiistimal edilmesi vârit midir? Evet Efendiler, vârittir. Herhangi bir reisin namzet olarak göstereceği zevatın arzusuna göre kendisiyle anlaşmış insanlardan olması ihtimali daima vardır. İşte bu nokta-i nazarda bir fenalık memûldür. Çünkü, memleket işlerinde, millet işlerinde, hakikî işlerde hissiyata, hatıra, uhuvvete bakılmaz. Efendiler, şunu iyi bilmek lâzımdır ki, bu kayıt Teşkilât-ı Esasiyemizin bir kaydı kanunisi değildir. Bu bir tedbir olarak alınmıştır. Bugün böyledir, yarın başka olur. Çünkü bunlar büsbütün kalkar, yahut zamanı gelmiş ise istenildiği anda ref olunabilir. Bu teklifin mevzuunun hikmetini düşünmek lâzımdır. Malûm-u âliniz, ilk Heyeti Vekile Kanunu yapılırken böyle bir kayıt mevcut değildi. Ve bilhassa o kanunu yapan arkadaşlarımız ve haricinde birçok rüfekam bana dediler ki: “Böyle karışık olacaktır. Siz kimi arzu ederseniz o olsun”. Ben katiyen ve şiddetle reddetmişimdir. Bu arkadaşlara cevaben “Hayır dedim. Bu heyet-i celilenin salâhiyetini küçültür. İkinci bir mahzuru daha vardır ki intihap olunan vekilin benim tarafımdan intihap edilmesi ile ihraz edeceği, iktisap edeceği kuvvet ve salâhiyet başkadır. Binaenaleyh; intihap ettiğiniz vekilin kuvvetli olması ve vazifesini o kuvvetle ifa edebilmesi için benim değil heyeti umumiyenin intihap etmesi lâzımdır”. Fakat muhtelif esbaptan dolayı bazı suitefehhümattan dolayı hakikaten, bazı yanlış intihaplar oldu. Efendiler! Bunda arkadaşlarımız mazurdur. Bu sözüm bugüne değil o günlere aittir. Çünkü : o zaman henüz yekdiğerimizi tanımağa muvaffak olamamıştık. Bir iki defa tekerrür eden yanlış muamelelerden dolayı bir tedbir almak lâzım geldi. Onun üzerine, zannederim ki bu namzet meselesi mevzuubahis edilmişti. Ve heyet-i celilenizce de musip bir tedbir olmak üzere kabul edilmişti. Şimdi eğer bir tek adamın namzet göstermesi ezhana hoş gelmiyorsa bu namzet göstermekten maksadı izah ettim, intihabı teshil ve temindir, teşevvüşü izaledir. Ben de sizinle beraber olarak ve sizden çok rica ederek temenni edeceğim ki, bunu tevsî edelim. Bunu şahsiyetten çıkaralım! Bunu temenni ediyorum. Ve bu Teşkilât-ı Esasiye Kanunumuzun hiçbir tarafını ihlâl etmeyen bir meseledir. Teşkilât-ı Esasiyede buna dair hiçbir nokta yoktur, bunu istediğiniz kadar ve istediğiniz zaman tebdil ve tağyir ediniz, yalnız; yerine daha güzel ve daha şâmil ve devam ve istikrarı daha iyi olabilecek usuller koymak lâzımdır. Efendiler! Son sözümü arzederek tasdiatıma nihayet vereceğim (Encümen mazbatasını göstererek). Bu heyeti umumiyesi itibariyle bir vesikadır. Bunun içinde Heyeti Vekilenin vazife ve salâhiyeti ve mesuliyetine ait maddeler vardır. Fakat bunda daha çok divan-ı riyasetteki zevatın vazife ve vaziyetine dair maddeler vardır. Bundan başka Teşkilât-ı Esasiye Kanunumuzun bazı mevaddımı tahrif ve tağyir ve tebdil eden maddeler de vardır. Bundan başka olarak bilhassa esbab-ı mucibe lâyihasında akaid-i siyasiyemizle katiyen kabil-i telif görülmemesi muvafık olan bazı nikat ve mütalâat vardır. Binaenaleyh, bunun için yalnız Teşkilât-ı Esasiye Kanunumuzun yedinci maddesinin fıkra-i âhiresindeki noktayı temin etmiyor. Onu temin edebilmek için o nokta-i nazardan müstacelen bir kanun yapılması lâzımdır. Fakat; bu, heyeti umumiyesi itibariyle çok temenni ederim ki, heyet-i celilenizin malı olmasın! Samimî arz ediyorum ki bunda memleket için mahzur vardır!

Bütün bu mütalâatımla Efendiler, bir hakikati ve bir içtihadı tenvire muvaffak oldum ise kendimi bahtiyar addedeceğim. O hakikat de, millet yürüdüğü yolu pek büyük isabetle intihap etmiştir ve bu yolun müntehasında parlıyan saadet güneşini bütün vuzuhiyle görmektedir (alkışlar). Bu millet o güneşe vâsıl olacaktır. Ve hiçbir kuvvet ona mâni olamayacaktır (şiddetli alkışlar).

ÜÇÜNCÜ TOPLANMA YILINI AÇARKEN

1 Mart 1922

Efendiler! Bugün ikinci içtima senemizi ikmal ederek, üçüncü millî seneye giriyoruz. Bu mazhariyetten dolayı Cenabıhakkı hamd-ü sena ederim. Bu geçen sene zarfında Meclisi âlice, milletçe ve orduca sebkededen fedakârane mesaiyi de tebcil ederim. Pek mütenevvi hâdiselerle mahmûl olan bu mücadele seneleri taakup ettikçe, bütün efrat ve tabakat-ı millette istiklâl ruhunun en hararetili füyuzatı inkişaf etmektedir. Geçirdiğimiz ikinci millî senenin en mütebariz vasfı olarak, iş ve ordu saflarında çalışan efrad-ı millette askerlerin nâkabil-i tahammül tazyikat altında icbar edildiğimiz bu kanlı maceraya alışmış ve ona saik olan rimellim mecburiyetleri anlamış olmalarını zikredebilirim. Sözlerimiz başında memleketin en aziz unsurları bulunan bu iki tabaka-yı millet hakkında sitayişlerimi tezkâr eyledikten sonra dahilî ve haricî ve umumi vaziyet-i siyasiyemiz hakkındaki nokta-i nazarlarımı izaha geçiyorum :

Efendiler! Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin dahilî idare ve siyasette düsturu, Teşkilât-ı Esasiye Kanunumuzun birinci maddesiyle misak-ı millîmizin birinci ve beşinci maddelerinde katî ve sarîh olarak gösterilmiştir. Buna nazaran, idare usulümüz bilâ kayd-ü şart hâkimiyetine sahip olan halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil idare etmesi esasına müstenittir. Meclisi âlilerine takdim edilmiş olan müfettiş-i umumilik, idare-i hususiye-i vilâyet ve idare-i nevahi kanun lâyhalarının bu ruhu ihtiva ederek, kesb-i kanuniyet edecekleri tabîdir. Bu kanunlarla beraber derdest-i müzakere bulunan Heyeti Vekilenin vazife ve mesuliyetine mütaallik lâyiha kesb-i kanuniyet eylediği takdirde, idare-i umumiyemizde esaslı bir vuzuh ve küşayış hâsıl olacaktır. Efendiler! Türkiye halkı ırkan veya dinen ve harsen müttehit, yekdiğerine karşı hürmet-i müteakabile ve fedakârlık hissiyatıyla meşhun ve mukadderat ve menafii müşterek olan bir heyeti içtimaiyedir. Bu camiada hukuk-u ırkiyeye, hukuk-u içtimaiyeye ve serait-i muhiyeye riayet, siyaset-i dahiliyemizin esas noktalarındandır. Dahilî teşkilât-ı idaremizde bu esas noktanın, halk idaresinin bütün mânayı şâmilîyle lâyük olduğu derece-i inkişafa îsal edilmesi siyasetimizin icabatındandır. Ancak, haricî düşmanlara karşı daima ve daima müttehit ve mütesanît bulunmak mecburiyeti de muhakkaktır. Türkiye halkına dâhil olup ekalliyet halinde bulunan anasır-ı hıristiyanîyenin hukuku dahi dünyanın en medenî milletleri meyanında yaşayan ekalliyetlere verilmesi Düveli İtilâfiye ile muhasımları ve bazı müşarikleri arasında takarrür eden esasat-ı ahdiye dairesinde memaliki müteceviredeki müslüman ahalinin de aynı hukuktan istifade eylemesi ümniyesiyle müeyyet ve müemmendir. Ekalliyetlerle beraber, bilumum halkın refah ve saadetinin ve kavaninin bahşettiği her türlü hakların masuniyetinin temini ve memlekette hâkimiyet-i kanuniyenin teyidi dahilî idare ve siyasette değışmez bir düsturumuzdur. Geçirdiğimiz senenin vaziyet-i dahiliyesini telhisen ifade edebilmek için bazı nikatı zikredeceğim.

Bu sene zarfında bütün aksam-ı memalikte suret-i umumiyede müstakil ve ârızasız bir manzara-i sükûn ve asayiş devam eylemiştir. Bazı iğfalât neticesi olarak geçen senenin evailinde Koçkiri'de zuhur eden hâdis, ittihaz edilen tedabirle teskin edilmiştir. Duçar-ı iğfal olanlar hakkında da hükûmetçe lâzime-i adlî şefkat ifa olunmuştur. Yunanlıların teşvikat ve tertibatıyla ihtilâl-kârane teşebbüsatta bulunanların da tasavvur eyledikleri emeller akim bırakılmıştır. Umur-u dahiliyenin emniyetle tedvirinde en mühim ve maddi vasıta olan jandarma teşkilâtı mühim kıtaat ilâvesiyle takviye edilmiş ve müteaddit jandarma mektepleri açılmıştır.

Dahiliyeye ait olan umurdan olmak üzere posta ve telgraf idaresinde vücuda getirilen bazı teceddüdat da memnuniyete şayandır. Efendiler! Milletimizi asayiş tam halinde yaşatmak nuhbe-i amalimiz olduğu gibi onun sıhhatine itina etmek ve vesait-i mevcudemiz nispetinde alâm-ı içtimaiyesine çaresiz olmak da hükûmetimizin cümle-i vezaifindedir. Bu cümleden olmak üzere memleketimizin etibba ihtiyacı imkân müsaadesi nispetinde telâfiye uğraşıldı. 336 senesinde 260 tabip müstahdem idi. Bu miktar, bu geçen sene zarfında 312'ye iblâğ edildi. 50 tabibin daha tedarikiyle hekimsiz kazalara izamları tasavvur edilmektedir. Bu sene emrazı sâriye istilâsına meydan verilmedi, baş gösterenler derhal tedabir-i sıhhiye ittihaziyle olduğu yerde itfa olundu. Emrazı sâriyeye karşı en kati tedbir olan aşılartamamıyla memleketimizde istihsâl olunmaktadır. Üç milyon küsur kişilik çiçek aşısının Sivas'ta istihsâl edilmiş olduğunu zikretmek bu bapta kâfi bir fikir verebilir. Memleketin malaryalı muhitlerinde miktarı kâfi kinin tevzi edildi. Frengi âfetinin itfası için de mümkün olan meblağ sarfedildi ve emrazı içtimaiye ile mücadelemizin daha müsmir ve daha şâmil bir şekilde ifası esbabı da ihzar edilmiştir. Efendiler! Muavenet-i içtimaiye umurundan da muhtasaran bahsetmek isterim. Harb-i Umumi esnasında bu cihetlere iltica etmek mecburiyetinde talan vilâyat-i şarkiye ve müstahlise halkından rub'u memleketlerine tahrik edilmiştir. Bunların hemen nisfı yurtlarına vâsil olmuştur. Bu sene mütebaki mültecilerin de iadesi mukarrerdir. Ahiren istihlâs edilen Adana ve Gaziantep mültecileri memleketlerine iade olundular. Henüz istihlâs

edilemeyen vilâyat-ı garbiye mültecilerine imkân nispetinde muavenete devam olunuyor. Yurtlarına yeni avdet edenlere kanun-u mahsus mucibince, yemeklik, tohumluk ihdası, muafiyet temini vesaire gibi teshilât iraesî suretiyle muavenet edilmektedir. Muhacir ve mülteci eytamı için açılan darüleytamların birer darıssine haline getirilmelerine çalışılmaktadır. Hudud-u millîye haricinde kalan yerlerden iltica eden dindaşlarımız, şimdilik yalnız muavenet-i nakdiye görmektedir. Bu sene bunların ve daha memleket dâhilinde muhtac-ı iskân olanların iskânlarına başlanacaktır. Sıhhiye ve muavenet-i içtimaiye hususâtında takip ettiğimiz gaye şudur : Milletimizin sıhhatinin muhafaza ve takviyesi, vefiyatının tenkisi, nüfusun tezyidi, emrazi içtimaiye ve sâriyenin gayri müessir bir hale ifrağı, bu suretle efrad-ı milletin dinç ve sâye kabiliyetler bir halde sahihül-beden olarak yetiştirilmesi. .. Bu yurtları düşman elinde kalan milletdaşlarımıza muavenet ve ilmî bir tarzda iskâna ehemmiyet-i mahsusa verilmektedir. Bu bapta lâzım gelen tetkikat yapılmakta ve bu gayeleri temin edecek programlar tertip olunmaktadır.

Efendiler! Hükûmet memlekette kanunu hâkim kılmak ve adaleti hüsnü tevzi etmekle mükelleftir. Bu itibarla adliye işi pek mühimdir. Binaenaleyh siyaset-i adliyemizi de izah etmeği faydalı buluyorum. Siyaset-i adliyemizde takip edilecek gaye, evvelâ halkı yormaksızın süratle, isabetle, emniyetle adaleti tevzi etmektir. Saniyen, heyeti içtimaiyemizin bütün dünya ile teması tabîî ve zaruridir; bunun için seviye-i adaletimizi bilcümle medenî heyet-i içtimaiyenin seviye-i adaleti derecesinde bulundurmamak mecburiyetindeyiz. Bu hususâtı tatmin için mevcut kanun ve usullerimizi bu nikatı nazardan ıslah, ihya ve tecdidetmekteyiz ve edeceğiz. Bunda memleketimizin vüsati, vesaiti serianın noksanı vesair mevani ile müşkülâtta başka bazı mahallerin hayat-ı içtimaiyelerindeki hususiyetler de nazar-ı dikkate alınmıştır.

Efendiler! Terakkiyat-ı asriye milletlerin medenî ihtiyaçlarını tevsi, teksir ve tenvir ve bu ihtiyacı medeniye ile mütenasip medenî hakların vücudunu istilzam eder. Her devletin mensup olduğu heyeti içtimaiyenin derece-i temeddüniyle mütenasip, mevzuatı hukukiyesi vardır. Dünyada mevcut bilcümle medenî devletlerin kanunu medenileri hemen yekdiğerinin pek yakınıdır. Bizim milletimiz ve hükûmetimiz fikri adalet ve zihniyeti adalet noktasında hiçbir medenî kavimden dün değildir. Belki tarih bu noktada yüksek olduğumuza şahadet eder. Binaenaleyh bizim dahi mevzuat-ı hukukiyemizin bilcümle medenî devletlerin müdevvenat-ı kanuniyesinden nâkıs olması caiz değildir. Mücahedatımızın mâtuf olduğu istiklâl-i tam mefhumunda istiklâl-i adlimizin de mündemiç bulunduğu tabîidir. Binaenaleyh; her müstakil devletin bir hakkı lâyenfekki olan tevzii adalet vazifesine kimseyi karıştıramayız (bravo sesleri).

Efendiler! Bizim elyevm mevcut olan kanunu medenimiz mecelledir. Bu kanunu medenî takriben yarım asır evvel Cevdet Paşa merhumun tahtı riyasetinde bir heyet-i ilmiye marifetiyle tertip olunmuştur. İşte, o mecellenin kavaid-i külliyesindeki “Ezmanın tagayyürüyle ahkâmın tagayyürü inkâr olunamaz” kaide-i fihkiyesi siyaset-i adliyemizde üssülesasımızdır. Bu esas dâhilinde hareket eden Adliye Vekâletimiz mecellenin ihtiva veya tatmin eylemediği ihtiyacı, asrı naşı, ufak ahkâm ile tevsi ve tarsin lüzumunu takdir eylemiştir. Ve bu hususla iştilal etmek üzere, mütehassislardan mürekkep bir heyet teşkili için bir kanun lâyihası tanzim edilmek üzeredir. Adliye Vekâletinin bu prensip dairesindeki mesaisi cümlesinden olmak üzere, hâkim-i münferitlik teşkilâtının hemen yüzde doksan nispetinde, bütün aksam-ı memalike tatbiki ve bilhassa hâkim-i münferitlik kanunlarının, usul-ü muhakematının sulh hâkimleri usulüne tevfikı suretiyle adaletin sürat-i tevziinin temini ve yine umur-u adliyenin sürat ve muvaffakiyetle tedvirini teminen on adliye müfettişliği ihdası ve muamelât-ı ithamiyenin ilgası ve tababet-i adliye müessesesinin vücuda getirilmesi hususları zikre şayanıdır. Usul-ü muhakemat-ı cezaiyenin ıslahı, aşiret hayatı geçiren bazı menatik halkının ihtiyacı tabîîye ve içtimaiyeleriyle mütenasip bir usul-ü adliye ihzarı ve hapishanelerin ıslahı gibi, diğere hususât-ı mühimme vekâlet-i aidesinin yeni sene zarfındaki mevzu mesaisini teşkil etmektedir. Hükâm ve mensubin-i adliyenin şeref-i hizmetleriyle mütenasip liyakat-ı mümtaziye malik bulunmaları adliyemizin ruhu mesabesindedir. Teşekkür olunur ki Adliye Vekâletimiz mevcut mahkemelerimizi evsaf-ı mahsusayı haiz hükâmıla teşhiz ve takviye edebilmek için, bir Hukuk Fakültesi tesisine karar vererek, Meclisi âlinin muvafakatını almıştır. Bu müessese-yi âliye için 338 senesi bütçesine lâzım gelen meblâğ ithal olunmuştur. Bir kısm-ı mühimmi vücuda getirilen ve kısm-ı diğere de intacına çalışılan bu hususâtın ikmalî, hayat-ı adliyemize bütün dünyaca şayan-ı kabul bir manzara-i tekâmül bahşeyliyecektir.

Efendiler! Siyaset-i adliyemizden sonra millî hayatımızın en çok alâkadar bulunduğu iktisadiyatımız hakkındaki efkârımı da arzedeceğim. Bu bahse girmezden evvel nokta-i nazarımı teşrih etmiş olmak için heyet-i celilenizden ve bütün cihandan bir sual sormama müsaade buyurunuz!

Türkiye'nin sahibi ve efendisi, kimdir (köylüler sadaları)? Bunun cevabını derhal birlikte verelim : Türkiye'nin sahib-i hakikîsi ve efendisi, hakikî müstahsil olan köylüdür (şiddetli ve sürekli alkışlar). O halde, herkesten daha çok refah, saadet ve servete müstahak ve elyak olan köylüdür (sürekli alkışlar). Binaenaleyh, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin siyaset-i iktisadiyesi bu gaye-i asliyeyi istihsale matuftur.

Efendiler! diyebilirim ki bugünkü felâket ve sefaletin bais-i yegânesi bu hakikatin gafili bulunmuş olmamızdır. Filhakika; yedi asırdan beri cihanın muhtelif aktarına sevk ederek, kanlarını akıttığımız, kemiklerini topraklarında bıraktığımız ve yedi asırdan beri emeklerini ellerinden alıp israf eylediğimiz ve buna mukabil daima tahkir ve tezlil ile mukabele ettiğimiz ve bunca fedakârlık ve ihsanlarına karşı nankörlük, küstahlık, cebbarlıkla uşak menzilesine indirmek istediğimiz bu sahib-i aslinin huzurunda bugün kemali hicap ve ihtiramla vaz'ı hakikîmizi alalım (şiddetli alkışlar). Efendiler! Milletimiz çiftçidir. Milletin çiftçilikteki mesaisini asrî tedabir-i iktisadiye ile haddi âzamiye îsal etmeliyiz. Köylünün netayic ve semerat-ı mesaisini kendi menfaati lehine haddi âzamiye iblâğ etmek siyaset-i iktisadiyemizin ruhu esasisidir. Binaenaleyh; bir taraftan çiftçinin mesaisini tezyidedecek ve müsmir kılacak malûmat, vesait ve alâti fenniye'nin istimal ve tâminine ve diğer taraftan onun netayic-i mesaisiniden âzami istifadesini temin eyliyecek tedabir-i iktisadiyenin vaz'ına çalışmak lâzımdır. Şimdiye kadar mevcut olan yolsuzluk, asri vesait-i nakliyenin mefkudiyeti, mübadele usullerinin çiftçi aleyhine obuası ve hükûmet kanunlarının çiftçiyi himaye edememesi gibi mevaniin ref'i lâzımdır. Bu noktada bilhassa mahsulâtı ziraiyemizi mümasil mahsulâtı ecnebiyeye karşı himayeye mâni olmakla milletimizi bugünkü sefalet-i iktisadiyeye mahkûm eden mülga kapitülâsyonların fecaatim hatırlatmadan geçemem. Malûmunuzdur ki memleketimiz iktisadi teşkilât ve muhit itibariyle kuvvetli bir halde bulunmuyordu. Ferdî iktisat kıymetleri de serbest mübarezeye mukavemet edebilecek dereceye vâsıl olmamıştı. Tanzimatın açtığı serbest ticaret devri Avrupa rekabetine karşı kendisini müdafaa edemiyen iktisadiyatımızı bir de iktisadi kapitülâsyon zincirleriyle bağladı. Teşkilât ve ferdî kıymet nokta-i nazarlarından iktisat sahasında bizden çok kuvvetli olanlar memleketimizde, bir de fazla olarak, imtiyazlı mevkiye bulunuyorlardı. Temettü vergisi vermiyorlardı. Gümrüklerimizi ellerinde tutuyorlardı. İstedikleri zaman istedikleri eşyayı, istedikleri şerait tahtında memleketimize sokuyorlardı. Bütün şubat-ı iktisadiyemize bu sayede hâkim-i mutlak olmuşlardı.

Efendiler! Bize karşı yapılan rekabet hakikaten çok gayrimeşru, hakikaten çok kahir idi (kahrolsun sadaları). Rakiplerimiz bu suretle inkişafa müsait sanayiimizi de mahvettiler. Ziraatimizi de rahnedar eylediler. İnkişaf ve tekâmül-ü iktisadi ve maliyemizin önüne geçtiler.

Efendiler! Artık serbest ve müstakil bir hayata atılan Türkiye için, hayat-ı iktisadiyesini boğmakta olan kapitülâsyonlar mevcut değildir (şiddetli alkışlar). Ve olamaz. Hayat-ı iktisadiyemizin muayyen gayelere tevcihi ve süratle tekâmül ve terakkisi için ittihaz olunacak tedabir meyanında memleketimizde Avrupa rekabeti yüzünden mahvedilmiş ve şimdiye kadar ihmal edilegelmiş olan sanayiî ziraiyemizi ihya ve asrî vesait-i iktisadiye ile teşhiz etmeği ehemmiyetle nazar-ı dikkatte tutacağız (İnşallah sadaları). Gerek ziraat ve gerek memleketin servet ve sıhhat-i umumiyesi nokta-i nazarından ehemmiyeti muhakkak olan ormanlarımızı da asrî tedabir ile hüsnü halde bulundurmak, tevsî etmek ve âzami faide temin eylemek esas düsturlarımızdan biridir. Siyaset-i iktisadiyemizin mühim gayelerinden biri de menafi-i umumiyeyi doğrudan doğruya alâkadar edecek müessesat ve teşebbüsat-ı iktisadiyeyi kudret-i maliye ve fenniye'nin müsaadesi nispetinde devletleştirmedir. Ezcümle; topraklarımızın altında metrûk duran maden hazinelerini az zamanda işleterek, milletimizin menfaatına küşade bulundurabilmek de ancak bu usul sayesinde kabildir. Maahaza; sırf intifa-ı iktisadi maksadiyle gerek madenlerimizde ve gerek sair hususat-ı iktisadiyemizde, umur-u nafiamızda kullanılmak istenilen sermayenin sahiplerine hükûmetimizce her türlü suhuletin ibraz edileceği şüphesizdir. Bu sermayelerin kanunlarımıza tâbi olması da tabiidir. Memleketin iktisadi emelleri ziraat ve sanayi-i ziraiye olmakla beraber memlekette öteden beri mevcut, meselâ : Sanayi-i nesciye gibi sanayi'in himaye ve ihyası ve bazı mıntakalarda yeniden teessüs edebilecek diğer sanayi'in her suretle himayesi nazar-ı ehemmiyette tutulacaktır. İktisat Vekâletimizin bir senelik mesaisi bu izah ettiğim nikat-ı nazar dairesinde cereyan etmiştir. Ezcümle; erbab-ı mesainin terfi-i hayatını temin edecek Zonguldak Âmele Kanunu, Anadolu'da nakliyat-ı umumiyeyi teshilen otomobil ve kamyon işleteceklerine müsaadat bahşeden nizamname, cephe harbeden asker ailelerine yardım esasatını da ihtiva eden Mükellefiyet-i Ziraiye Nizamnamesi, Meclisçe kabul edilen tohumluk tahsisatından ihtiyacı taayyün eden yerlerde alelûsul tevziat icra edilmesi, ziraat bankaları vasıtasıyla zürraa alât ve edevat-ı ziraiyenin mutedil fiyatlarla tevzi ve başkaca bir heyet-i mahsusa vasıtasıyla ehemmiyetli miktarda yeniden tedariki ve gümrüklerimizde istihsalât-ı

millîyenin temin-i revacı için himaye usulünün takarrür ve tatbik ettirilmiş olması bu tarz-ı mesainin muhassalası olarak zikre şayandır. Bundan sonra da umum faaliyet-i iktisadiyemizin siyaset-i iktisadiyemizi izahan teşrih ve tesbit etmiş olduğum bu nikat-ı nazar dairesinde, bir plân dâhilinde, muntazaman tevcihine Heyeti Vekilemizin hasr-ı himmet eylesine intizar olunur. Böyle bir projemizin tanziminde umur-u nafiannın büyük bir mevkii vardır. Çünkü : İktisat hayatının faaliyet ve zindegisi ancak vesait-i münakalenin, yolların, şimendiferlerin, limanların hali ve derecesiyle mütenasiptir.

Efendiler! Sırası gelmişken; umur-u nafia hakkındaki fikirlerimi de arzedeğim: İnşaat ve tesisatı işletmesi mahallî veya umumi menabi-i varidatımızla kabil olabilecek umur-u nafiada, ehemmi mühimme tercih suretiyle ihtiyacat-ı memleket tatmin edilecektir. Ancak inşaat ve tesisatın ve işletilmesi bugünkü seai maliyemizle gayri mütenasip cesim sermayelere mütevakkıf olan umur-u nafiada, ecnebi sermayesinden ve icabına göre ecnebi mütehasıslarından âzami derecede istifade etmek memleketimizin menfaat ve mâmuriyetini ve milletimizin saadet ve refahını az zamanda temin nokta-i nazarından zaruridir. Maahaza; bunda da müstahsillerin ve erbab-ı mesainin menafii umumiyesi nazarı dikkatten dūr tutulmıyacaktır. Umur-u Nafia Vekâletinizin bu sene zarfındaki muhassalayı mesaisi hal ve iktidariyle mütenasip görülecek mertebededir. Filhakika; mevcut demiryolları muvaffakiyetle işletilerek, münakalât ve sevkıyat-ı askerîye temin edilmektedir. Harekât-ı askerîye esnasında düşman tarafından tahrip edilmiş olan bir kısım demiryolları ve imalâtı tamir ve yeniden tesis edilmiştir. Ankara - Sivas hattının mühim bir tünelinin inşaatı ikmal edilmiş ve diğer natamam bulunan iki tünel etrafında güzergâhlar tebdil edilerek hat temdit olunmuştur. Erzurum, Erzincan arasındaki hattın ikmalî inşası ve kökürtlü kömür madenlerine bir şube yapılması hususunda ehemmiyetli ameliyat ve tesisat vücuda getirilmiştir. Samsun - Havza hattının tesisi için istihzarat-ı lâzimedede bulunulmuştur. Sivas'tan Erzurum'a ve Kastamonu'nun Koçhisarı'ndan bed ile Tosya, Osmancık, Amasya, Erbaa, Niksar, Kilkit ve Erzincan'a kadar şimendifer güzergâhına ait istikşafat-ı iptidaiye icra ve bazı şose yolları üzerindeki bozukluklar da tamir edilmiştir.

Efendiler, umur-u nafiadaki muhassala-yi faaliyetin milleti memnun edecek derecede olmadığını teslim etmek tabiidir. Ancak, umur ve muamelât-ı devletin her kısmında olduğu gibi; umur-u nafiadaki faaliyetin de matlûp dereceye îsali, kuvve-i maliyemizle alâkadardır. Kudret-i maliyemizin mahallî sarfını tercihte ise içinde bulunduğumuz şerait ve mehalikin birinci derecede haiz-i tesir olduğunu zikretmek mecburiyetindeyim. Bu sözlerimden maksat ne olduğu barizdir.

Efendiler! her şeyden evvel hayat ve istiklâlimizi teminden ibaret olan gaye-yi millîyemize vusulden başka bir şey düşünemeyiz. Binaenaleyh, bizce haiz-i ehemmiyet olan nokta kudret-i maliyemizin bunu kâfil olmayacağıdır. 336 (1920) ve 337 (1921) senelerinin fiilî tecaribine ve müspet hesabatına ve bugünkü ahvali dahiliye ve iktisadiyemizin bu geçen iki seneye nispeten, kıyas kabul etmez derecede iyi bir halde bulunmasından hâsıl olan katî ümitlere istinaden arzedebilirim ki memleketimizin menabii varidatı dâva-yı millîmizin emniyetle istihsalini kâfildir (alkışlar). Kuvve-i maliyemiz bu güne kadar olduğu gibi, hariçten istikraz yapmaksızın dahi, fakirane olmakla beraber, memleketi idare ve gayesine îsal edecektir (alkışlar).

Maamafih, ben yalnız bugün için değil bilhassa âti için, hayat-ı devlet ve refah-ı memleket noktasından hal ve istiklâl-i maliyemize çok ehemmiyet verdiğim için, siyaset-i maliyemiz hakkındaki nokta-i nazarı hulâsaten beyan etmek isterim:

Efendiler! Bugünkü mücahedatımızın gayesi istiklâl-i tamdır. İstiklâliyetin tamamıyeti ise ancak istiklâl-i malî ile mümkündür. Bir devletin maliyesi istiklâlden mahrum olunca o devletin bütün şubat-ı hayatiyesinde istiklâl meflûçtur. Çünkü her uzv-u devlet ancak kuvve-i maliye ile yaşar. İstiklâl-i malînin mahfuziyeti için şart-ı evvel, bütçenin bünye-i iktisadiye ile mütenasip ve mütevazin olmasıdır. Binaenaleyh; bünye-i devleti yaşatmak için harice müracaat etmeksizin memleketin menabi-i varidatıyla temin-i idare, çare ve tedbirlerini bulmak lâzım ve mümkündür.

Efendiler! Âzami tasarruf şiar-ı millîmiz olmalıdır (şiddetli alkışlar).

Binaenaleyh; usul-ü malîmiz, halkı tazyik ve ızrar etmekten içtinap ile beraber mümkün olduğu kadar harice arz-ı ihtiyaç ve iftikar etmeden varidat-ı kâfiye temin etmek esasına müstenittir. Şimdiki halde istifade edilemeyen menabi-i varidattan müstefit olmak ve halkın bârı tekâlifini tahfif etmek için bazı mevât üzerinde inhisarlar vaz'eylemek lâzimedendir.

Efendiler! Mazinin ve düşmanların memleket ve milletimizi bütün dünya-yı medeniyetle birlikte terakkiye yürütmekten menetmiş olan zincirleri, bugün bizi, az zamanda fevkalâde teşebbüsât ve icraatta bulunmaya icbar ediyor. Ancak bu mecburiyetin tatmini ve zayıfatın telâfisi bugünkü kudret-i maliyemizin fevkındadır. Bundan dolayı hükûmetimizin her medenî devlet gibi haricî istikrazlar akdetmesine lüzum vardır. Şu kadar ki istikraz olunan ecnebi paralarını, şimdiye kadar Babîâlî'nin yaptığı tarzda, ödemiye mecbur değilmiş gibi, maksatsız israf ve istihlâk ile bârı düyunumuzu artırarak istiklâl-i malimizi mâruzu tehlike etmeye katîyen muarızız. Biz memlekette, mâmuriyeti, istihsâli ve refah-ı halkı temin edecek, menabi-i varidatımızı inkişâf ettirecek müsmir istikrazlara taraftarız.

Efendiler! Buraya kadar bahsettiğim hususat milletin maddi kuvvetlerini tekâmül ve teali ettiren tedabirdir. Halbuki insanlar yalnız maddî değil, bilhassa bu kuva-yi maddiyede mündemiç kuva-yi mâneviyenin tahtı tesirinde âmildirler. Milletler de böyledir. Kuvve-i mâneviye ise bilhassa ilim ve iman ile âli bir surette inkişâf eder. Binaenaleyh; hükûmetin en feyizli ve en mühim vazifesi maarif umurudur. Bu umurda muvaffak olabilmek için öyle bir program takip etmeye mecburuz ki o program milletimizin bugünkü haliyle, içtimai hayati ihtiyacıyla, muhitin şeraitiyle ve asrın icabıyla tamamen mütenasip ve mütevakif olsun. Bunun için muazzam ve fakat hayalî ve muğlak mütalâalardan tamamen tecerrüt ederek hakikate nazar-ı nafizle bakmak ve el ile temas eylemek lâzımdır. Teşebbüs edilecek şeyin neden ibaret olduğu ancak bu suretle kendiliğinden tezahür eder.

Efendiler! Asırlardan beri milletimizi idare eden hükûmetler tâmim-i maarif arzusunu izhar edegelmişlerdir. Ancak bu arzularına vusul için şarkı ve garbı taklitten kurtulamadıklarından netice milletin cehilden kurtulamamasına müncer olmuştur. Bu hazin hakikat karşısında, bizim takibe mecbur olduğumuz maarif siyasetimizin hututu esasıyesi şöyle olmalıdır : Demiştik ki; bu memleketin sahib-i aslısi ve heyeti içtimaiyemizin unsur-u esasısi köylüdür, işte bu köylüdür ki bugüne kadar nur-u maariften mahrum bırakılmıştır. Binaenaleyh; bizim takip edeceğimiz maarif siyasetinin temeli evvelâ mevcut cehli izale etmektir. Teferruata girmekten içtinaben, bu fikrimi bir kaç kelime ile tavih etmek için diyebilirim ki alelittlak umum köylüye okumak, yazmak ve vatanını, milletini, dinini, dünyasını tanıttak kadar coğrafî, tarihî, dinî ve ahlâkî malûmat vermek ve âmal-i erbaayı öğretmek maarif programımızın ilk hedefidir (bravo sadaları).

Efendiler ! Bu hedefe vusul, tarih-i maarifimizde mukaddes bir merhale teşkil edecektir.

Bir taraftan izale-i cehle uğraşırken bir taraftan, da memleket evlâdını hayat-ı içtimaiye ve iktisadiyede fiilen müessir ve müsmir kılabilmek için elzem olan iptidai malûmatı amelî bir tarzda vermek usul-ü maarifimizin esasını teşkil etmelidir.

Efendiler! Medenî ve asrî bir heyeti içtimaiyenin tarik-i ilmî irfanda yalnız bu kadarla iktifa edemeyeceği şüphesizdir.

Milletimizin inkişâfı dehası ve bu sayede lâyık olduğu mertebe-i medeniyete irtikası bittabi âli meslekler erbabını yetiştirmekle ve millî harsımızı îlâ ile kabildir.

Bu iptidai ve intihai iki tahsil kademesi arasında orta tahsilin de vücubu tabîfidir. Orta tahsilin gayesi memleketin muhtaç olduğu muhtelif hizmet ve sanat erbabını yetiştirmek ve tahsil-i âliye namzet hazırlamaktır.

Orta tahsilde dahi terbiye ve talim usulünün amelî ve tatbikî olması esasına riayet şarttır. Kadınlarımızın da aynı derece-yi tahsilden geçerek yetişmelerine atf-ı ehemmiyet olunacaktır (bravo sadaları ve alkışlar).

Maarif Vekâletimiz 337 (1921) senesinde maarif vaziyetimizi bu nikat-ı nazara tevcihe sarf-ı mesai eylemiştir. Vekâlet, teşebbüsât ve icraat-ı âtiyesine üssül-esas olacak programları ihzar ve Meclisi âlinize takdim ettikçe bunların izah eylediğim nikat-ı nazara muvafık olarak kesb-i kanuniyet ve mer'iyet eyliyeceğine ümidim berkemaldir.

Efendiler! Yetişecek çocuklarımıza ve gençlerimize, görecekleri tahsilin hududu ne olursa olsun en evvel ve herşeyden evvel Türkiye'nin istiklâline, kendi benliğine ananat-ı millîyesine düşman olan bütün anaslarla mücadele etmek lüzumu öğretilmelidir (alkışlar). Beynelmilel vaziyet-i cihana göre, böyle bir cidalin istilzam eylediği anasır-ı ruhiye ile mücehhez olmıyan fertlere ve bu mahiyette fertlerden mürekkep cemiyetlere hayat ve istiklâl yoktur (bravo sesleri).

Efendiler! Bir heyeti içtimaiyenin müşterek ve umumi hisleri ve fikirleri vardır. Heyeti içtimaiyelerin kıymetleri, mertbe-i temeddünleri, arzu ve temayülleri ancak bu umumi his ve fikirlerin tecellî ve tebarüz derecesile anlaşılır. Bir heyeti içtimaiyeyi şevki idare eden insanlar için, heyeti içtimaiyenin talihi üzerinde hüküm vermek mevkiinde bulunan dostlar veya düşmanlar için miyar, bu heyeti içtimaiyenin efkâr-ı umumiyesinden anlaşılabilir kabiliyet ve kıymettir. Binaenaleyh milletler efkâr-ı umumiyesini cihana tanıtmak mecbudiyetindedir. Bütün cihan efkâr-ı umumiyesine kesb-i ittilâ ise, esbab-ı hayatın tanzimi için şüphesiz lâzımdır. Bu hususta ise mevcut vesaitin birincisi ve en mühimini matbuattır. Matbuat milletın sada-yı umumisidir (şiddetli alkışlar). Bir milleti tenvir ve irşatta, bir millete muhtaç olduğu gıda-yı fikrîyi vermekte, hulâsa bir milletin hedef-i saadet olan istikamet-i müşterekede yürümesini teminde, matbuat başlı başına bir kuvvet, bir mektep, bir rehberdir (alkışlar). Ehemmiyet ve ulviyeti cihan-ı medeniyette bedahet kesbeden matbuata hükümetimizin birinci derecede atf-ı ehemmiyet eylemesi; bu hususta sarfedeceği mesaiyi millete ifa ile mükellef olduğu hayırlı hizmetlerin baş tarafına koyması Meclisi âlinin kat'iyetle talep edeceği hususattandır (alkışlar).

Umuru Şeriye Vekâletimizin bir senelik mesaisini kemali ehemmiyetle tetkik ettim. Muhassalayı şayan-ı takdir buldum. Teşekkür ve tebrik ederim. Umur-u şeriye'nin temşiyeti hakkında nokta-i nazar serdine esasen mahal yoktur. Çünkü bu husus nusus-u kur'aniye ile hasıldır. Yalnız vârid-i hâtır olan bir noktayı söylemeden geçmiyeceğim :

Efendiler! Camilerin mukaddes minberleri halkın ruhanî, ahlâkî gıdalarına en âli, en feyyaz menbalardır. Binaenaleyh camilerin ve mescitlerin minberlerinden halkı tenvir ve irşat edecek kıymetli hutbelerin muhteviyatına halkça ittilâ imkânını temin, Şeriye Vekâleti celilesinin mühim bir vazifesidir (şiddetli alkışlar, bravo sadaları). Minberlerden halkın anlıyabileceği lisanla ruh ve dimağa hitap olunmakla ehli islâmın vücudu canlanır, dimağı saflanır, imanı kuvvetlenir, kalbi cesaret bulur (alkışlar). Fakat buna nazaran hutbe-i kiramin haiz olmaları lâzım gelen evsaf-ı ilmiye, liyakat-ı mahsusa ve ahvali âleme vukuf haiz-i ehemmiyettir.

Bütün vâiz ve hatiplerin bu ümniyeye hadim olacak surette yetiştirilmesine Şeriye Vekâletinin sarf-ı mukderet edeceğini ümit ederim.

Evkaf mesailine gelince: Malûmdur ki evkaf, memleketimizin mühim bir servetini teşkil eder. Bu servetten millet ve memleketi hakkiyle müstefit edebilmek için Şeriye Vekâletiyle beraber bütün Heyeti Vekilenin ve hattâ Meclisi âlinin bu hususu ehemmiyetle tetkik ile bu büyük müessesenin harabiden vikayesini ve memlekete semerebahş bir hale vazını temenni eylerim.

Efendiler! Evkafın hikmet-i mevzuu nazar-ı dikkate alınınca: bunun müessesat-ı diniye ile beraber hizmet ve muavenet-i içtimaiyeyi istihdaf eylediği tahakkuk eder (pek doğru sesleri).

Vakıfların, imarethaneler, bimarhaneler, hastahaneler, misafirhaneler, kütüphaneler, kervansaraylar, hamamlar, çeşmeler, mektepler, medreseler vesair irfan müesseselerine şamil bulunmuş olması evkaf meselesinin hallinde riayeti elzem olan esasatı göstermektedir. (pek doğru sadaları).

Efendiler! Bu sene münasebat-ı hariciyemiz netayici itibarile bizce, hayırlı birçok vekayi ile memlûdur.

Umumiyetle münasebat-ı hariciyemizi iki kısma ayırmak kabildir : Rusya ve şark devletleriyle, garp devletleriyle.

Rus Şûralar Cumhuriyetiyle mevcut münasebat ve revabit-ı hasenemiz bu geçirdiğimiz sene zarfında en mükemmel bir surette inkişafında devam etmiştir (alkışlar). 16 martta Moskova'da bir muahedenet muahedenamesi akdettik. Bu muahede ile emperyalizmin savlet-i ihtiraskâranesine hedef olan iki devlet arasında avamil-i tahliyeden mütehassıl tesanüt, bir seldi hukukî ile de tesbit edilmiş oldu. Yakında umur-u iktisadiye ve ticariye ile şehbenderlik mesailini tanzim edecek olan mukavelâtın da akdi musammemdir.

Türkiye - Rusya muahedesini, Rusya'nın müttefiki olan diğer devletlerle yaptığımız mes'ut muahedatin birincisidir.

Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan, Sovyet Cumhuriyetleriyle Moskova Muahedenamesi esasları dairesinde Kars'da 13 teşrinievvel tarihli muahedenameyi akdettik. Bu muahede ile şarkta hukukî bir şekil alan vaziyet-i fiiliyemiz de Sevr Muahedenamesinin gayri kabil-i tatbik olduğunu gösteren vakayiden biridir (şiddetli alkışlar).

Ermeni meselesi denilen ve Ermeni milletinin menafii hakikîyesinden ziyade cihan kapitalistlerinin menafii iktisadiyesine göre halledilmek istenilen mesele Kars Muahedesiyile en doğru suret-i hallini buldu (alkışlar). Asırlardan beri dostane yaşıyan iki çalışkan halkın revabit-ı hasenesi maalmemnuniye tekrar teessüs etti.

Ukrayna Sosyalist Sovyet Cumhuriyeti ile de 2 kânunusanide, Ankara'da, yine Moskova Muahedenamesi esasatı dairesinde bir muahede akdettik. Bu muahedenameyi akdetmek üzere şehirimize gelen fevkalâde murahhas ve kıymetli asker Frunze Yoldaş'ın pek samimî ve dostane etvar ve ef'aliyle aramızda ne kadar iyi tesirat ve hatırat bırakmış olduğunu zikretmek isterim (alkışlar).

Kars Muahedenamesi ahkâmına tevfikân tarafeyn-i âkîdîn arasında ticarî ve iktisadi münasebatın tanzimi ve bir konsolosluk mukavelenamesi akdi için Tiflis'e bir heyet-i murahhasa gönderdik. Bu heyet elyevm Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan cumhuriyetlerinin murahhaslarile müzakerattadır. Tarafeynin menafiiine muvafik mukarrerat ittihaz edilerek müzakeratın yakında hüsnü hitama ermesi memuldur.

Rusya Şûralar Cumhuriyetinin kıymetli mümessili olarak, Ankara'da bulunan Aralof Yoldaş'ın (alkışlar) Büyük Millet Meclisi'ne hitaben gönderdiği mektup münderecatında memleketimiz hakkında beslediği har ve samimî hissiyata muttali oldunuz.

Azerbaycan Sovyet Cumhuriyetinin sevimli mümessili İbrahim Abilof Bey'i ise (alkışlar), geçen yazdan beri Ankara'da aramızda, görmekle mahzuzuz. Rusya Sovyet Cumhuriyetine müttefik devletlerden Buhara Halk Sovyet Cumhuriyeti de Ankara'ya kaasitler göndererek mevcut revabit-ı muahedenetin (alkışlar) şeklen de tesbitini arzu etmiş ve bu arzunun ifasına tarafımızdan meserretle şitap olunmuştur.

Buhara'ya bugünlerde mühim ricalimizden bir zatın tahtı riyasetinde bir heyet-i sefaretimiz gitmek üzeredir.

Rusya Şûralar Cumhuriyeti ve müttefikleriyle en iyi münasebatı tesis ve hüsnü idame ettiğimiz gibi bizimle hemhâl ve hemdert olan şark islâm devletleriyle de revabit-ı mevcude-yi hasenenin takviyesini bir gaye ittihaz eyledik (alkışlar).

Bu gayeye doğru yürürken ilk muahedenameyi Efganistan Hükûmet-i İslâmiyesiyle 1 martta Moskova'da akdettik (alkışlar). Bu muahedenamenin tatbikatından olmak üzere Efganistan geçen yaz Ankara'ya bir heyet-i sefaret gönderdi. Bu kardeş devletin sefiri Sultan Ahmet Han (alkışlar) Ankara'da cümlemizin mahbubu kulübüdür. Afganistan'da bir mümessilimiz mevcuttur. Namdar ricalimizden birinin tahtı riyasetinde bir heyet-i sefaret dahi bugünlerde Kabil'e müteveccihen yola çıkmak üzeredir. Şevketlû Emîri Afgan Hazretleri tarafından Büyük Millet Meclisi Reisine hitaben bütün Türkiye halkına gönderilen necabet ve samimiyetle müzeyyen name-i giranbeha-yı emaret penahi, ki birkaç gün evvel huzurunuzda okunup müttefikân ve hararetle alkışlanmıştı, Afganistan'la Türkiye arasında mevcut revabit-i uhuvvetkâranevi bir kat daha tahkim eylemiştir.

İran Hükûmet-i İslâmiyesi ile de caigir bulunan münasebat-ı hasene-i hemcivariyi takviye nuhbe-i âmalimizdir. İran devlet-i fahimesi tarafından Ankara'ya bir sefirin izam edilmiş olduğunu haber aldık. Sefirin vürudunda tahkim-i revabıtı mâtuf bilcümle tedabirin tarafımızdan dahi ittihaz olunacağı şüphesizdir (İnşaaallah sadaları).

Elhasıl Rusya ve şark devletleriyle revabıtımız bugünkü münasebat-ı cihanın iktisadi ve siyasi vaziyetinden doğan gayri kabili tağyir birtakım âvamili tabiiyenin tahtı tesirinde, cümlemizin menafî ve mekasıtına uygun bir tarzda inkişaf ve iktisab-ı resanet etmektedir (sürekli alkışlar).

Bu geçen sene garp devletleriyle olan münasebatımızda dahi evvelki seneye nispetle bazı hayırlı vakıaları kaydedebileceğiz. Efendiler! Memleketimizin gerek siyaseten, gerek iktisaden hükm-ü idamını ilân eden Sevr Muahedesinin tatbıkına mümanaat etmek üzere, milletimizin girişmeye mecbur kaldığı mücahedat-ı azimperverane karşısında o muahedenin bize cebren kabul ettirilemeyeceğini birçok kanlı mücadelelerden sonra anlıyan İtilâf Devletleri bizi Londra'ya davet etmişlerdi. Pek az bir zaman evvel bâği addedilen hükûmetimizin böyle bir konferansa resmen davet edilmesi milletimiz hesabına kaydedilecek bir muvaffakiyet-i siyasiyedir. Bu

davet Sevr Muahedesinin fiilen ve hükmen yok olduğunu göstermesi itibariyle de, giriştiğimiz bu mücadele yolunda muvaffakiyetle kat' olunmuş bir merhale dir. Misak-ı Millîmiz dâhilinde akte diledilebilecek bir sulhu imzaya hazır olduğumuzu bütün cihana göstermek maksadiyle iştirak ettiğimiz bu konferanstan hiçbir netice çıkmadı. Londra Konferansı müzakeratı esnasında ne kadar itilâfperverane hareket ettiğimiz cümle nin malû mudur. Belki meseleyi silâh kuvvetiyle halledebileceğini zanneden Yunanistan itilâfperverliğe yanaşmadı (kahrolsun sadaları).

Geçen sene Fransızlarla mübadele-i üsera hakkında ibtidar ve hüsnü suretle intacedilen müzakerat Ankara'da akte diledilen Türkiye-Fransa itilâfnamesine müncer oldu.

Efendiler! Bu mukavelenin umumi ve esasi bir ehemmiyeti vardır ki, o da bununla bizzat Sevr Muahedesini vücuda getiren zümre-i İtilâfiyenin en mühim bir rûknü olan Fransa'nın muahede-i mezkûrenin kabiliyet-i tatbikiyeden mahrumiyetini fiilen ve hukukan kabul etmiş olmasıdır (alkışlar). Bu mukavele ile yüksek bir kıymet-i mâneviyeyi haiz birtakım hukukumuzu istihsâl eylemiş olmakla beraber vatanın aziz bir parçasını da istihlâs etmiş olduk. Üç seneden ziyade imtidadeden bir iftirakten sonra mader-i vatana kavuşan bu mıntakanın sahib-i hakikîsine iadesini kabul edemiyen bazı düşmanlarımız oralarda iğtişâş çıkarmaya uğraştılar. Fakat; sarfettikleri faaliyet tamamen boşa çıkmıştır. Teslim ve tesellüm bir intizam-ı tam ile icra ve itmam edilmiştir. Ankara Mukavelesini mütaakip Fransa Cumhuriyeti ile Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti arasında münasebat-ı siyasiye teessüs etti ve hükûmetimizin mümessili Paris'e gönderildi.

İngilizlerle bugüne kadar aramızda cereyan eden yegâne müspet vakıa, kendileri tarafından tevkif edilip Malta'ya sevk edilmiş bulunan vatandaşlarımızı kurtarmaktan ibaret kalmıştır.

İtalya Hükûmeti her ne kadar Ankara'ya bir memur göndermiş ise de mumaileyh müspet müzakerede bulunmak salâhiyetinden mahrum idi.

Efendiler! Geçen senenin vekayiini temhit ederken, siyaset-i hariciyemizin ana hatlarını da bir dereceye kadar irae eylemiş olduğumu zannediyorum. Bu hatlar, basit, müstakim ve bârizdir.

Siyaset-i dahiliyemizde olduğu gibi siyaset-i hariciyemizde de um-de-i esasiyemiz Misak-ı Millî mevâddından ibarettir (alkışlar). Misak-ı Millîyi kabul ederek, maddiyat ve maneviyat sahasında istiklâl-i tammımızı tasdik edenleri derhal dost telâkki ediyoruz. Tam ve hakikî istiklâlimizi açık ve samimî en evvel teslim ederek bize yeddi muhadenetini uzatan Rus Şûralar Cumhuriyeti ile revabit-ı uhuvvetkâranemizin tahkimi, siyaset-i hariciyemizin esasıdır (sürekli ve şiddetli alkışlar, çok doğru ve yaşasın dostlarımız sadaları).

Bu esas istiklâl-i tammımızı tasdik edecek herhangi bir devletle tecdid-i münasebet etmemize bittabi mâni teşkil etmez.

Efendiler! Siyaset-i hariciyemizde ahar bir devletin hukukuna tecavüz yoktur. Ancak hakkımızı, hayatımızı, memleketimizi, namusumuzu müdafaa ediyoruz ve edeceğiz (hayhay sadaları ve şiddetli alkışlar).

Medeniyet-i hâzıra-i beşeriyenin münasebat-ı beyneddüvelde ortaya attığı ve en ulvî, necip âmal ve efkârın bir zübdesi demek olan "her milletin kendi mukadderatına kendisinin hâkim olması" hakkını biz yer yüzünde yaşayan milletlerin cümlesi için tanıyoruz, bizim de bu hakkımızın bilâkayd-ü şart tanınmasını talep ediyoruz.

Bu meşru ve muhik talebimizi tanımamak yüzünden akan ve akacak olan kanların mesuliyeti şüphesiz müsebbiplerine racidir (kahrolsun müsebbipleri sadaları). Bizi, dâva-yı milliyemizi takipten yıldırarak hiçbir vasıta, hiçbir kudret mutasavver değildir (alkışlar.) Milli dâvamız bizim hayatımızdır; Hayatına suikast edilen en zayıf mahlûkatın bile bu kasite karşı isyan ve nefretle son nefese kadar kendisini müdafaaaya çalışmasından daha tabî bir şey yoktur (bravo sadaları). Kaldı ki: bizim milletimizin azm-i imanında ve mücadele kabiliyet ve kudretinde zerre kadar zayıf yoktur (yoktur sadaları). Bilâkis; her geçen gün mevcut salâbet derecesini taz'if etmektedir (şüphesiz sadaları). Memleketimizin iktisadi menabii bütün dünyanın hırslarını celbedecek feyiz ve servete maliktir. Halkımızın çiftçi olması, topraklarımızın dünyanın en bereketli topraklarından bulunması maddi hayat için hiçbir endişeye mahal bırakmamaktadır.

Ordumuz her gün bir kat daha tekemmül etmekte, hayat ve istiklâl-i millet ve memleketi emniyetle müdafaaıyı tekeffül eylemektedir (alkışlar).

Düşmanlarımız bizi, tedabir-i zecriye tatbik edecekleri tehdidiyle, istiklâlimizi müemmen olmıyan şartlar dâhilinde sulh yaptırma mecbur edebileceklerini zannediyorlarsa bunda çok aldanıyorlar (alkışlar). Düşmanlarımız, Türkiye halkını mukaddesatını müdafaa için, giriştiği harbde yorgun düştü zannediyorlarsa bunda çok aldanıyorlar (alkışlar, asla sadaları).

Düşmanlarımız, bizi, evvel ve âhir esarete giriftar edebilecek şurut ve kuyudu reddetmekte tereddüt göstereceğimizi zannediyorlarsa bunda çok ve çok aldanıyorlar (sürekli alkışlar). Düşmanlarımızın bu zunun-u bâtıladan henüz kurtulamamaları, hâlâ hakikatten gafil bulunmalarıyla kabil-i tefsirdir.

Efendiler; Bilirsiniz ki hutut-u esasiyesi bütün cihan nazarında malûm olan milli dâvamızı Avrupa'da müdafaa etmek ve muvacehe-i beşeriyette bu dâvayı bir daha teyit ve ispat eylemek üzere Hariciye Vekilimiz İstanbul üzerinden Avrupa'ya gönderilmiştir.

Efendiler; İstanbul, Cenabı Peygamberin bizzat alâka gösterdiği, Ebaeyyubülensarî Halit Hazretlerinin on dört asırdan beri mesnedinin temas ve nezaret-i mâneviyesi altında tuttuğu bir şehirdir. Beş asır müddet Türkiye'nin makarrı hükûmeti olmuş bir şehirdir (yine olacaktır sadaları). Milletimiz bu şehri dilârada beş asır makam-ı muallâ-yı hilâfeti muhafaza etmektedir.

İstanbul şehri, milletimizin namütenahi mesai ve fedakârlığı muhassalasının tecelligâhıdır. Filhakika; milletimizin maddi ve mânevi varlığını ilâ eden âbidat ve müessesat ve âsar-ı medeniyet İstanbul'da tekasüf ettirilmiştir.

Milletimiz memleketin heyeti umumiyesi zararına olarak bütün varını, yoğunu en büyük gayret ve himmetlerini kalbigâh telâkki ettiği bu şehre ibzâl ve hattâ israf eylemiştir. Binaenaleyh; İstanbul bizce çok kıymetlidir. Çok ehemmiyetlidir. Bunun içindir ki İstanbul şehrinin emniyetini her türlü halelden masun bulundurmak umde-i asliyesi Misak-ı Millîmizin dördüncü maddesinde en kuvvetli prensiplerimizden birini teşkil etmektedir (alkışlar). Bugün düşman işgali altında bulunmak felâketiyle gıryan olan bu talihsiz şehir halkının bu bizim aziz kardeşlerimizin dâva-yı millîye olan alâka ve rabitalarını ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetine kalbî sadakatlerini hiçbir kuvvetten yılmıyarak, izhar ve ispatla gösterdikleri maddi ve bilhassa mânevi fedakârlığı lisan-i takdir ile yadederim (alkışlar).

Bu kıymetli kardeşlere içinde buldukları nikbet eyyamının uzak olmıyan istihlâs günleri karşısında ebediyen mahkûm-u ufûl olacağını hatırlatırım (İnşallah sadaları). Bu noktada bir lâhza tevakkufa mecburum. Zira bütün millete, bütün cihana bir hakikat-i katîyeyi bildirmek lüzumunu hissettim.

Efendiler! Büyük Millet Meclisi Hükûmeti Türkiye'nin ve Türkiye halkının beka ve istiklâlini temine çalışıyor. Çünkü Türkiye'nin sahib-i aslisi, sahib-i meşru ve hakikîsi olan Türkiye halkının arzu ve irade-i katîyesi bu yoldadır (hayhay sadaları). Bu idare-i âliye-i millîyenin hilâfında harekete cüret ve tasaddi edenler millete karşı âsi, bağı, haindirler (bravo sadaları ve alkışlar). Bu gibi günahkârlar evvel-ü âhir irade-i millîyenin tecelli-i adaletinden kurtulamazlar (bravo sadaları). Binaenaleyh, İstanbul'da bazı ricalin ve sarayın Türkiye Büyük Millet Meclisinin vaziyet ve mesaisini ihlâl ve işkâlden müeanebet eylemelerine intizar olunur (bravo sadaları).

Efendiler! Dâva-yı millîmize taallûku itibariyle bugünkü vaziyetimizle alâkadar bulunan Balkan Hükûmatından da biraz bahsetmek istiyorum. Bugünkü siyaset-i umumiyeye-i cihanın tesirâtı altında Bulgaristan Hükûmetinin sâkit ve hareketsiz kaldığı görülüyor. Fakat; Bulgar halkının menafi-i hayatiyesinin Türkiye ile müşterek olduğunu takdir ettiğine eminim. Bulgaristan'ın evvel-ü âhir bu alâkanın icabatına tevessül eyliyeceğine kanaatim vardır. Türkiye dostluğunun kendilerine temin edeceği menafi-i azimedden Bulgarların gafil kalacağı zannedilemez. Arnavutluk Hükûmetine gelince: Bu hükûmet-i islâmiye halkı ile asırlarca beraber yaşadık. Uzun zamanlar kendileriyle tevhid-i hayat ve mukadderat eyledik. Bu dindaş halk ve hükûmeti dahi muhafaza-i mevcudiyet ve temin-i saadetinin merbut olduğu nokta-i hakikîyi takdir edecektir. Bugünkü müşkül vaziyetlerinin tevlideylediği elîm mecburiyetlerden kurtulmak tedabirine tevessül edilecektir. Bunu kaviyyen ümid ederim.

Harb-i Umumiden sonra Yugoslavya Devleti şekline inkılâp eden eski Sırbistan'da mühim bir islâm kütlesi mevcuttur. Bundan başka bu devletin menafi-i hayatiyesiyle alâkadar hedefler vardır ki bu hedefler bugün bize mütecevaz düşmanın elindedir. İşte bu noktalar şayan-ı tetkik bir vaziyet teşkil etmektedir. Bu hükûmet dâhilinde

bulunan dindaşlarımızın bugünkü vaziyetimize alâkasız ve seyirci mevkiinde kalmakta devam edecekleri zannedilemez.

Efendiler! Mesail-i hariciye hakkındaki beyanatımı itmam için cümledenizce mesmu ve mahiyetleri az çok malûm bulunan birkaç umumi vakıa-yı siyasiyeyi yalnız hatırlatmakla iktifa edeceğim.

Teslihat-ı bahriyenin tahdidi, İngiltere - Japonya ittifakının feshi, Çin'de açık kapı siyasetinin tavrı mesailini halletmek üzere vuku bulan Vaşington Konferansı, Amerika - İngiltere - Japonya ve Fransa arasında Dörtler İttifakını tevliedetti.

Çin'de bilcümle devletlerin serbesti-i ticaretinin ilânı dikkate şayan bir nokta teşkil eder. Bununla Avrupa devletlerinin aksa-yı şarkta şimdiye kadar takip ettikleri mıntaka-i nüfuz ve istilâ-yı arazi siyasetlerinden feragat eyledikleri anlaşılıyor. Şark-ı karıpte dahi aynı siyaseti takibe karar vermekten daha doğru bir yol olamaz.

Kan'da aktedilen konferans Avrupa'nın tamir ve ihyası namını verdikleri meselenin hallini ve İngiltere ile Fransa arasında mevcut bazı mesailin bertaraf edilmesini istihdaf ediyordu. Fakat; Fransa Cumhuriyeti Başvekili Mösyö Briyan'ın istifaya mecbur olmasıyle konferans hitama ermeden dağıldı. Bu tamir ve ihya meselesinin ortaya atılmasında İngiltere'de mevcut milyonlarca işsiz amelenin tesir-i azîmi muhakkaktır. Bu işsizliğin tevliedettiği buhran sebebiyle İngiltere açık pazarlar temini mecburiyetindedir. Bunun için İngiltere'nin derhal düşündüğü Almanya ve Rusya sahaları olmuştur. Binaenaleyh Almanya'nın ve Rusya'nın iktisadi vaziyetleri ve bu vaziyetlerle İngiltere'nin tesis edebileceği alâkalar ve bu alâkaların tevliedebileceği siyasi münasebetler başlı başına mütalâaya şayan mesaildir.

İngiltere'nin Almanya'dan istifade mecburiyeti, Almanlar lehinde tecil-i düyun meselesini tevliedetti. Bundan da (İngiliz, Fransız Teminat Ahitnamesi)nin yapılması lâzım geldi. Tecil-i düyun meselesi tamamen netayic-i katıyeye iktiran etmiş sayılamıyacağından Cenova Konferansı tâlik edilmiştir. Cenova Konferansı zaten (Kan) Konferansı tevliedetmiştir.

Mart iptidasında içtima etmek üzere davet olunacağı söylenmiş olan bu konferansa —Türkiye hariç olmak üzere— bütün Avrupa devletleri dâvet olunmuştur. Türkiye'nin iştirak ettirilmesi için Paris mümessilimiz vasıtasıyla teşebbüsatta bulunduğumuz gibi, dostumuz Rus Şûralar Cumhuriyetinin de bu bapta teşebbüsü vuku bulmuştur. Amerikalılar iştiraki kabul etmemiştir.

Alabildiğimiz malûmata göre, İngiltere - Fransa Teminat Muahedesi esası Almanya tarafından Fransa arazisine bilâ tahrik bir taarruz vâki olursa İngiltere'nin kuva'yi bahriye ve berriyesiyle Fransa'ya yardım etmesinden ibarettir.

Efendiler! Bu muahede metnindeki (bilâ tahrik) kaydı hakikaten mevcut ise pek ziyade tahlil ve tetkike muhtaçtır. Çünkü dünyada esbap ve eşkâli tahrik, tahdit ve tavsif olunmamıştır. Her hangi bir muamele telâkkiye göre müspet veya menfi tefsire mâruz kalabilir.

Efendiler! Son zamanlarda bir (Şark Meselesi Konferansı) ndan bahsolundu ve olunmaktadır. Bu konferansın ne dereceye kadar ciddî maksatlarla ve ne vakit vuku bulacağı hakkında henüz vüsuka şayan emare yoktur. Şark Meselesi Konferansının, ordularımızın darülharekâtında aktine intizar olduğunu kabul etmek en ihtiyatkâr bir telâkki olur (bravo sesleri). “Hazır ol cenge eğer ister isen sulhu salâh” hakikatini bir an hatırdan çıkarmamak dâva-yı millîmizin talep ettiği feraizdendir. Bu nokta-i nazardan müteyakkız ve müheyya bulunmaktan ibaret olan prensibimize riayete devam edeceğiz. Arkadaşlar, bütün bu tafsilâttan sonra tarihî millîmizin en fedakâr bir unsur-u âlisi olan kahraman ordumuzdan bahsedeceğim (sürekli alkışlar).

Şark Cephesindeki ordumuz birinci millî sene zarfında vatanın kendisine tevcih eylediği vazife-i fedakâraneyi ifa ve ikmâl etmiştir. Komşu hükümetlerle de arzu olunan şekli dostanede münasebat teessüs etmiş bulunduğundan kemal-i sükûn ile vezâif-i hazariyesini ifaya, talim ve terbiye ile iştigale devam etmektedir (var olsun sadaları).

Elcezire Cephesiyle merkezde ve memleketin aksam-ı sairesindeki kıtaatımız vezâif-i mevdualarını sükûnetle ifa etmektedirler. Garp Cephesine gelince : Geçen sene bidayetinde Birinci İnönü Muharebesinden çıkmış bir vaziyette bulunan ordumuz mahiyeti düşmanlarımızca meçhul bir halde olarak, teşkilâtını tevsi ve itmam

eyliyordu. Bu esnada, Yunanlılar Londra Konferansını zaman kazanacak ve Türkleri iğfal edecek bir vasıta telâkki ederek harekât mevsimini bekliyorlardı. Mart ortasında harekât mevsimi geldi ve Yunan ordusunun hazırlığı bitti, artık zamana ihtiyaçları kalmamıştı. Mütâazzimane bir surette Londra Konferansını bertaraf ettiler.

Martin yirmi üçünde her taraftan taarruza geçerek, emperyalistlerin bir büyük müstemleke içindeki harekâtını taklideder bir şekilde vatanımızı istilâya başladılar (kahrolsunlar sadaları).

Tumturaklı işaat ile geçen ilk günlerden sonra çetin muharebelere girişildi. Binnetice tarihin İkinci İnönü Muharebesi dediği bir büyük hâdiseye vukua geldi. Bu büyük hâdiseyi Dumlupınar'daki harekât-ı taarruziye ve muvaffakiyetlerimiz takibeyledi.

İkinci İnönü Muharebesi milletimizin dâvasındaki isabet ve kutsiyeti bütün dünyaya neşretti. Yunan müddeiyatındaki sahtelik de bütün cihanda malûm oldu. Yine ikinci İnönü'nden sonra Yunanlılar memleketimizi yakmakla, silâhsız ve silâh kullanmaya kudretsiz evlâdlarımızı öldürmekle cibilliyetlerindeki vahşeti bütün dünyaya ispat eylediler. Bilecik, Bozöyük, Söğüt, Yenişehir yangınlarını ve saymakla bitmiyen ırz tecavüzatını ve katliâmı Yunan kumandanlarının emriyle ve suret-i mahsusada teşkil olunan müfrezelerle yaptırarak tahkikat neticesinde tezahür ve teeyyüdetmiştir.

Yunanlılar, meselenin tahmin ettikleri kadar basit olmadığını İkinci İnönü Muharebesinde anladılar. Bunun üzerine umumi seferberlik suretinde esaslı bir surette tedabire tevessül eylediler. Bütün ordularıyla ciddî bir sefere karar verdiler. Bir taraftan bu istihzarat devam ederken, diğer taraftan siyaseten bizi iğfal ve gevşekliğe sevkedecek siyasi propagandalar faaliyete getirildi. Yunan kralı Anadolu'ya geldi. Köyleri ihrak ve ırza tecavüz etmek için emir veren generallerinin yakından kumandasını deruhte etti (barbar sadaları). Yunan seferberlik istihzaratı temmuz bidayetinde hitam bulmuş ve harekât-ı taarruziye başlamıştı. Temmuz evailine kadar bizim istihzaratımız hitam bulmamıştı. Binaenaleyh; harekâtımızı ona göre idare etmek icap ediyordu.

Yunanlılar harekâta mukaddeme olarak, Afyon, Kütahya ve Eskişehir'i işgal ettiler ve bütün dünyaya neşrettikleri işaalar ile Türkiye ordularını imha ettiklerini iddia ettiler. Erbab-ı akıl ve mantığın inanmadığı bu düşman propagandalarına bizzat düşman mahafilinin inanmış olduğu anlaşılmaktadır. Bu kanaat ile devam eden harekât-ı askerîye Sakarya melhamesine müncer oldu ki bunun cereyanı ile düşman ordusunun mağlûbiyet-i katfyesini ifade eden neticesi bugün bütün dünyaca malûm bir keyfiyettir.

Büyük mağlûbiyetten sonra kiral ve prensler tarafından verilen emirlerle Yunan ordusu tekrar icrayi vahşete başladı. Bugün bütün dünya yakılan köylerimizi, tecavüze uğrayan kadın ve çocuklarımızı ziyaret edebilir. Yunan prensleriyle generalleri bilhassa ırza tecavüz ettirmekten zevk almaktadırlar (kahrolsun sadaları). Halbuki; bizim milletimizde olduğu gibi bütün milletlerce de ırza riayet mukaddestir.

Düşman mugayir-i insaniyet olan tahribat ve tecavüzatının cihan muvacehesinde setrü inkârı gayri kabil olduğunu görünce, bunları galibin takibatını tas'ibedecek tedabir-i askerîye cümlesinden olarak ilân etti. Bu ilânın kimseyi ikna etmediğine şüphe yoktur.

İşte Efendiler! Geçen mart başında mahiyeti meçhul olan ordumuz bir sene zarfında mütemadiyen tekemmül ve terakki ederek mütâakıp ve çetin muharebelerde düşmanı mütemadiyen mağlûp eyliyerek bugünkü vüsat ve kıymetine vâsıl olmuştur (bravo sadaları, alkışlar). Bugünkü kuvvetinin derecesini gelecek hâdisat izah edecektir (İnşallah sadaları, alkışlar).

Efendiler! Ordumuzu yadederken kuva-yi harbiyenin teşkilât ve ihzaratına ve ikmalî nevakısına ait olarak sebkedenden mesaiden de bir nebze bahsetmek isterim:

Bilhassa imalât-ı harbiye ve fabrikalarının mesaisini takdirat-ı mahsusaya ile zikretmeği bir lâzime-i kadirşinası addeylerim. Bu son sene zarfında bu fabrikaların nevakısı alettedriç ikmal olunmuştur. Bugün her türlü ihtiyacatın imali tahtı imkâna alınmıştır. Yeni tesis edilen mermi ve fişek fabrikalarında külliyetli miktarda topçu ve piyade cephanesinin ve bombasının ihzarı ve imaline muvaffakiyet hâsıl olmuştur.

Ordu saflarına telsiz telgraflarla diğer muhabere-i fenniye malzemesi ve edevat-ı istihkâmiye gibi birçok mevat ilâve olunmuştur.

Elbise ve kundura imalâtı işlerinin dâhile hasrı hususundaki mesaiye devam olunmaktadır.

Bu sene zarfında Anadolu'da bazı mühim tesisat vücuda getirilmesi mukarrerdir.

İkinci sene-i millîye zarfında ordunun ahvali sıhhiyesi şayanı memnuniyet bir manzara arz eylemiştir.

Ordu safaları arasındaki hastalık derecesi alelâde zamanlarda vukua gelen nispeti tecavüz etmemiştir. Hele emraz-ı sâriye vesaire ordumuzda meydan alamamıştır. Vuku bulan muharebatta sahra sıhhiye hidematı şayanı memnuniyet bir tarzda cereyan eylemiştir. Millî ordumuzun ilk safha-i teşekkülünde cereyan eden Birinci İnönü Muharebesinde ordunun vesait-i sıhhiyesi dört araba, dört sedyeden mürekkep küçük sıhhiye müfrezelerine inhisar eylerken bugünkü ordumuzun kadrosunun talebeylediği miktarda sıhhiye bölükleri, seyyar hastahaneler ve mecruhin nakliye müfrezeleri teşkil edilerek ihtiyacat ve teşkilât-ı sıhhiye ikmal olunmuştur. Bilvesiyle Hilâliahmer Cemiyeti muhteremesinin mecruhin-i guzata ifa eylediği hidemat-ı güzideyi takdirat-ı mahsusa ile tezkâra şayan görürüm (alkışlar). Müdafaa-i Milliye Vekâletinde faaliyete başlıyan harita dairesi ordunun bilcümle harita ihtiyacını ikmale muvaffak olmuştur. Bundan sonraki mesai ile memleketin daha mükemmel haritalarını ihzar eyliyecektir. Sevahilimizin vüsatine ve vesait-i bahriyemizin fıkdanına rağmen gayyur bahriye zâbitanımız meşkûr hidemat ifa etmektedirler. Orduya ait mâruzâtını bitirmeden evvel ihzarat-ı harbiyeyi müemmen olan tekâlif-i millîyeye şıtap hususunda bütün halkın ve tabakat-ı milletin gösterdiği heyecan ve fedakârlığı lisan-ı şükranla yâdetmeği vecibeden addeylerim. Tarihî mücahededatımızda en müspet bir mevki-i faaliyete sahip olan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin bu sene zarfındaki mesai-yi millîyesini de takdirat-ı mahsusa ile yâdeylemeği bir vazife telâkki eylerim. Bu teşkilâtın dünkü ve bugünkü mesaide olduğu gibi bundan böyle de teceddüdat ve inkişafat-ı millîye hususunda en kuvvetli rehber vazifesini ifa ederek uzviyet-i millîye-deki mevki-i bülendi ile mütenasip hidemat ifasına muvaffak olacağına itimadım berkemaldir.

Efendiler! Meclisimizin ikinci içtima senesi zarfındaki mesaisini de hulâsaten millete arz eylerim. Bugün âza-yı kirama tevzi olunan senelik mesai cetvelinde mâruzâtımın tafsilâtı mevcuttur. Meclisi âlinin bir senelik vuku bulan içtima miktarı 167'dir; bu içtimalardan 271'i aleni ve 69'u hafî celse ve 19'u kısmen hafî kısmen aleni olmak üzere ceman 359 celseyi ihtiva eder. Meclisi âliye bu geçen sene zarfında 177 lâyiha ve teklif-i kanuni birinci içtima senesinden devrolundu. İkinci içtima senesinde de 355 lâyiha ve teklif-i kanuni geldi. 10 tane de tezkere ve tahrir olarak geldikten sonra kanuniyet kesbetti ki 542 eder. Bu 542 lâyiha ve teklif-i kanuniden bu sene zarfında 94'ü iktisabı kanuniyet etti. 65'i reddedildi. 30'u Heyeti Vekileye gönderildi. 15'i Heyeti Vekile veya sahipleri tarafından istirdat edildi. 18 kadarı ait olduğu kanunlarla tevhid edildi. 6 adedi karar şeklinde kabul edildi ki ceman 228 eder ki 338 senesinde Meclisi âlice muameleleri ikmal edilen levayih ve tekâlif-i kanuniyenin yekûnu budur. 106 lâyiha da encümenlerce muamelesi biterek heyeti umumiyeye malolmuştur. Mütebaki 208 teklif ve lâyiha encümenlerde kalmıştır ki bu sene ikmal edilecektir.

Birinci içtima senesinde olduğu gibi ikinci içtima senesi zarfında dahi Meclis âzası bulunan bazı arkadaşlarımız Meclis haricinde birtakım hidemat ve vezaif-i mühimme ifa etmişlerdir. Ezcümle rüfeka-yı muhterememizden bir kısım elyevm orduların ve kıtaatın başında ve düşman karşısında vezaif-i harbiyelerini ifa etmektedirler. Bugün Mecliste bulunan bazı arkadaşlar dahi bu bir sene zarfında cereyan eden muharebelere bilfiil iştirak eylemişlerdir. Rûfekadan bir kısmı mühim ve siyasi vezaif-i hariciye ifası için şarka ve garba gönderilmişlerdir. Bunlardan bir kısmı ifa-yı vazife ile avdet ettiği gibi, bir kısmı dahi henüz mahallerinde çalışmaktadırlar. Tetkikat ve tettebbuat-ı mahsusa için bir kısım arkadaşlarımız Meclis tarafından aktar-ı şarkiyeye memur edilmişlerdir. Birçok rüfeka muharebelere sonra Meclis ile ordu arasında vasıta-i temas olmuşlardır. Ordunun ahvali hakkında Meclisi haberdar etmişlerdir. Yine bazı arkadaşlarımız mühim mesailde tahkikata memur edilmişlerdir. Âzalardan bazıları dahi muharebat esnasında efkâr-ı halkı haricî muzır propaganlaların tesirinden sıyanet için ahaliyi tenvir ve irşat maksadiyle dâhil-i memlekette dolaşmışlardır. Âhiren ordunun geri hidematına nezaret ve muavenet vazifesiyle de bir kısım rüfeka menatik-ı muhtelifeye gitmişlerdir. Bunlardan başka Nizamname-i Dahilî haricinde teşkil edilen heyetler ve encümenler Meclisteki vazifelerinden başka işlerle meşgul olmuşlardır. Birçok rüfekaımız muhtelif mıntakalarda İstiklâl Mahkemelerini teşkil ederek büyük bir gayret ve faaliyetle gerek menafi-i vataniyeyi ve gerek hukuk-u ahaliyi sıyanet için bezli mesai eylemektedirler (Allah razı olsun sesleri).

Arkadaşlar! Geçen sene bidayetinde 350 âza ile işe başlamıştık. Bunlardan dört zat hasbelicap müstağfi addedilmek vesaire suretiyle Meclisten ayrıldılar. Mevcut münhaller sebebiyle usulüne tevfikân yapılan intihaplar neticesinde sene zarfında aramıza 9 yeni arkadaş iltihak eyledi. Yeni sene zarfında rüfeka-yı kiramdan

8 zat vefat ederek bu mücadele-i mukaddese esnasında azîmi dâr-ı cenan oldular. Bu suretle üçüncü sene-i mesaiye 347 âza ile başlıyoruz. Geçen sene Malta'da bulunan arkadaşlarımızın da bu sene bidayetinde aramızda mevcut bulunmalarını bilvesiyle meserret-i mahsusa ile yâdeylerim. Sene zarfında vefat eden merhum biraderlerimizin isimlerini de burada teberrüken yâdediyorum : İsmail Fâzıl Paşa (Yozgat), Hamza Hayati Bey (Menteşe), Hasan Tahsin Bey (Mardin), Cemaleddin Çelebi Efendi (Kırşehir,) Murat Bey (Kastamonu), Fuat Bey (Çorum), Salâhaddin Bey (İstanbul), Hacı Hayali Efendi (Urfa). Bu rüfeka-yı kiramla beraber istiklâl uğrunda cephelerde ve suver-i saire ile şehidolan bilûmum arkadaşlarımızın ruhlarına kaimen Fatihalar ithaf edelim (Ayağa kalkarak fatiha okundu).

Muhterem ve aziz arkadaşlarım, Meclisin ve milletin tesanüdü şun ve hâdisatın tahmil edeceği fedakârlıkları kabulda göstereceğimiz şevk ve heyecan en son muvaffakiyet için en kuvvetli zimandır.

Efendiler! Geçen iki senenin tedricî fakat emin semeratinı önümüzdeki eyyam-ı mesai için mikyas tutarsak nişat ve mazhariyet günlerinden uzakta bulunmadığımızı görürüz. Bu yeni seneye her zamandan ziyade emin, her zamandan ziyade sakin bir vaz'ı vakur ile giriyoruz (İnşallah sadaları). Fütürdan, keselden mütecerrit olarak giriyoruz. Nihayetsiz bir azm-ü imanla mücehhez olarak giriyoruz. Bizim için şule-i hayat ve ensali âtiye için ümid-i necat olan mukaddes gayemize bilâ-âram yürüyeceğiz ve fakat, tevfiakat-ı Suphaniye ile behemehal muvaffak olacağız.

Ölmez bu vatan farzı mahal ölse de hattâ,

Çekmez kürenin sırtı o tabut-u cesimi.

(Sürekli alkışlar, bravo sadaları).

* * *

ORDU HAKKINDA

18 Nisan 1922 (1338)

Muhterem Arkadaşlarım! Cümlelerinizi kemali iştiyak ve muhabbetle selâmlarım. İtilâf Devletlerinin ordumuzu uzun müddet kontrol altında bırakmayı istilzam edecek şeraiti havi mütareke teklifi, ondan sonra ordumuzun keyfiyet ve kemiyetini tebdil ve tahdideden ve bu suretle milleti, memleketi müdafaadan, hayatını muhafazadan meneden şeraiti dahi ihtiva eyliyen ikinci notasını da aldıktan sonra malûm âliniz olduğu üzere hükûmetiniz bunlara cevaben vermiş olduğu notada Anadolu'nun tahliyesini şart-ı esasi olarak kabul ederek mütarekeye ve müzakerat-ı sulhiyeye girişmeğe müheyya olduğunu bildirmişti. Bu notayı İtilâf Devletleri üçüncü bir nota ile karşıldılar ki muhteviyatı cümlelerinizce malûmdur. İtilâf Devletleri bu son notalarında mütarekeyi ve müzakerat-ı sulhiyeye girişmeği kabul etmekle beraber heyeti celilenizin esas itihaz ettiği tahliye meselesini talik etmiş bulunuyorlar. Şayanı dikkattir ki devletler birinci notalarında Paris içtimainın Asya-yı Suğra'nın tahliye ettirilmesi maksad-ı esasisini istihdaf ve ikinci notalarında da pek sarih ve katî lisanlarla Asya-yı Suğra'nın Yunanlılar tarafından muslihane bir tarzda tahliyesini temin etmek niyetinde olduklarını beyan ediyorlardı. Üçü birden mütalâa olunursa birinci ve ikinci notalarda İtilâf Devletlerinin nokta-i azimetleri, Asya-yı Suğra'nın Yunanlılar tarafından muslihane surette tahliyesi olduğu musarrahren son notada tahliyenin talik olduğu görülmektedir. Ben bu anda bu tezadın tefsirine girişmiyeceğim. Sulhun ve bunun şeraitinin Türkiye ile doğrudan doğruya İtilâf Devletleri arasında hallolunacak bir mesele olduğunu ve Yunanlılarla hiçbir alâka ve münasebeti olmadığını izaha lüzum görmem. Bu, izahattan müstağnidir, ancak Yunanlıların memleketimizde ika etmekte oldukları tahribata nihayet vermek ve milletimizi katı ve ızrar etmekte berdevam olduklarından bunu bir an evvel menetmek hususuna lâyük olduğu mertebede atfi ehemmiyet etmek mecburiyetindeyiz.

İşte, arkadaşlar, ben bu son nota üzerine başkumandan sıfatıyla ordunun nokta-i nazarını hükûmete arz ve izah etmek üzere buraya geldim. Bittabi Heyeti Vekile ile müdavele-i efkârda bulunacağım ve lüzum hâsıl olursa heyeti celilenizle dahi görüşeceğim.

Bir buçuk ay kadardır cephede meşgul olduğum cümlelerinizce malûmdur. Düşman vaziyetini yakından tetkik ettim. Ordularımızı baştan nihayetine teftiş ettim. En büyük kumandanlarından neferlerine varıncaya kadar cümlesinin heyeti celilenize karşı itimat ve muhabbet ve lâyetelzül irtibatını hürmetkar selâmleriyle beraber

arzederim. Emin olabilirsiniz ki ordumuzun hiçbir neferi müstesna olmamak üzere heyeti umumiyesi takip ettiğimiz mukaddes dâvayı tamamen idrak etmiştir. Ordularımız Türkiye'nin düşmanlarını anlamıştır, dostlarını da tamamen anlamıştır. Ne için muharebe ettiğini biliyor ve hangi neticeyi istihdaf edinceye kadar muharebe zaruretinde olduğunu kemali sükûn ve vicdan ile takdir ediyor. Arkadaşlar! Meclisi âlinizin malûm olan elîm müşkülât içinde vücuda getirmeğe muvaffak olduğu ordular filvaki Viyana surlarına dayanan eski Osmanlı ordularından biri değildir. Ancak haiz olduğu âli ve insani mefkure itibariyle onlardan daha yukarı meziyette, kıymette bir çelik parçasıdır. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin ordusu istilâlar yapmak veya saltanatlar yıkmak veya saltanatlar kurmak için şunun bunun elinde aleti ihtiras olmaktan münezzehtir. İnsanca ve müstakil yaşamaktan başka gayesi olmıyan milletin aynı mefkûre ile mütehasis ve yalnız onun emrine tâbi ve sadık öz evlâtlarından mürekkep muhterem ve kuvvetli bir heyettir. Efendiler! Yakından temas ve tetkikima istinadan kemali emniyetle arzede bilirim ki ordularımızın kudreti ve ordularımızın ahvali dahiliyesi ve pek yüksek ahlâk ve mâneviyatı Meclisi âlinizin her türlü mesaili, kemali sükûn ile mütalâa ederek milletin hakikî âmaline, hakikî menfaatine muvafık olarak intaceylesini mütekeffildir. Binaenaleyh; ordu namına Heyeti Vekilenize daha uzun izahat ve mâruzâtta bulunacağım, heyeti celilenize başka mâruzâtım yoktur.

* * *

İCRA VEKİLLERİ NİN VAZİFE VE SELÂHIYETLERİ HAKKINDAKİ KANUNUN GÖRÜŞÜLMESİ

HAKKINDA

1 Temmuz 1922

Heyet-i Vekilenin salâhiyet ve vazifesine dair Encümen-i mahsus'un tanzim etmiş olduğu kanun teklifi ile Ankara Mebusu Gazi Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının, Heyet-i Vekilenin salâhiyet ve vazifesine dair Encümen-i Mahsusça tanzim edilmiş olan kanun teklifinin, İcra Vekillerinin suret-i intihabı ve Heyet-i Vekile Reisinin vazifesinin Meclisce tasdiki noktasından tekrar tetkik edilmek üzere encümene havaleline dair takrirî münasebetiyle:

Gazi Mustafa Kemal Paşa (Ankara) — Arkadaşlar! İcra Vekillerinin suret-i intihabına dair olan Kanun ile vazife ve mesuliyeti hakkında olan Kanun lâyhaları malum-u âliniz bir, iki aydan beri müzakere edilmiyor. Bendeniz cepheye giderken bunun müzakeresinin, tehirini rica etmiştim. Ve Heyet-i Celileniz de kabul etmişti. Zannederim bunun zamanı gelmiştir. Heyet-i âliyenizden onu rica edeceğim. Muayyen bir gün tayin etsek de bunun müzakeresine başlasak. Yaptığım tetkika nazaran Cumartesi günleri müstacelen müzakeresi kabul edilen mevad ile levayih-i kanuniyenin müzakeresi yapılmıyormuş, Pazar, Pazartesi bütçe müzakeratı icra ediliyormuş, Salı tatil, Çarşamba Nevahi Kanunu, Perşembe sual ve istizah belki Perşembe veya Cumartesi bu kanunla iştilgal edebiliriz. Bunu rica etmek istiyorum.

* * *

BAŞKUMANDANLIK KANUNU MÜNASEBETİYLE

20 Temmuz 1922

Başkumandanlık müddetinin 5 Ağustos 1922 tarihinden itibaren üç, ay daha temdidine dair Kanun münasebetiyle:

Reis — Efendim, bu teklifin bugünkü içtimada müstaceliyetle müzakeresini kabul edenler, lütfen el kaldırsın. Kabul edilmiştir, efendim.

Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri (Ankara) — Efendiler, bu takrir münasebetiyle temdid-i müddeti mevzuubahs olan Başkumandanlık Kanunu cümlemizin hatırında olduğu gibi İstiklâl-i Millî mücadelesinde geçirdiğimiz en buhranlı günlerin zâde-i ilhamı olmak üzere vücut bulmuştu.

Geçen sene, Ağustosun ilk günlerinde Meclis-i Âli vaziyet-i harbiyenin istilzam ettiği en katî ve en ciddi tedabiri tezekkür ederken bu kanunu yapmış ve bu kanuna ilâve ettiği bir madde-i mahsusa ile İrade-i Milliyenin, kendi iradesinin mühim bir kısmını uhde-i naçizaneme tevdi ederek beni istihsal-i zafere memur eylemişti.

Efendiler, dünyada hiçbir Meclis yoktur ki, iki şartın tahakkukuna kaani olmadıkça böyle bir salâhiyeti kendi ihtiyariyle herhangi bir kimseye tevdi etsin. O şartlardan birisi; fevkalâde ve müstesna bir halin mevcut olduğuna isabetle karar vermek. İkincisi; kendisine tevdi-i salâhiyet edilecek kimse hakkında şek ve tereddütten âri ve âzami emniyet ve itimadın husulünü görmüş olmaktır. Meclis-i Âliniz, 5 Ağustos'ta bu kanunu müttefikân kabul

etmekle her iki noktayı ispat ve izhar etmiş oldu. Birinci noktadan dolayı Heyet-i Celilenizi takdir ve tebrik ederim. İkinci nokta ki, hakk-ı âcizanemde âzami bir emniyet ve itimadı ifade eder, bundan dolayı da Heyet-i Celilenize kemal-i hulûs ile arz-ı teşekkür ederim. Ancak bu maddenin ifade ettiği veçhile mevzuubahs olan salâhiyetin âcizlerine tevdi, ordunun maddî ve manevî kuvvetini yükseltmek ve sevk ve idaresini tarsin etmek maksadiyle vukubulmuştu. Kemal-i iftiharla ve büyük bir memnuniyetle arz ederim ki, bugün ordumuzun kuvve-i mâneviyesi en âli derecededir (Elhamdülillah sadaları). Ordumuzun kuvve-i maddiyesi dahi fevkalâde hiç bir tedbire ihtiyaç messetmeksizin âmâl-i milliyeyi kemal-i emniyetle istihsal edecek mertebeye vâsıl olmuştur. Bu sebeple artık böyle bir salâhiyeti idame diniye lüzum ve ihtiyaç kalmadığı kanaatindeyim. (Bravo sadaları) Bugün zevalini görmekle memnun olduğumuz bu ihtiyacın inşallah bundan sonra da tahassulunu görmemekle bahtiyar olacağız. (İnşallah sadaları).

Efendiler, hâkimiyet-i milliyenin bilakayd ü şart millette olduğunu tesbit ve ifade eden Teşkilât-ı Esasiye Kanunu hükmünce bugünkü Başkumandanlık Makamı dahi muvakkattir. Başkumandanlık sıfat ve salâhiyeti doğrudan doğruya Meclis-i Âlinizin şahsiyet-i mâneviyesinde mündemiçtir. Böyle bir makamın, icab-ı hâdisat olarak muvakkaten ihdas etmiş olduğumuz bu makamın temadisi, olsa olsa Misak-ı Millîmizin ruh-u aslisi ile müterafik netice-i katiyeye vâsıl olacağımız güne kadar devam eder. (Tabii sadaları) Meclis-i Âlinizin ilk içtima günlerinde kabul ettiği bir esas vardır ki, o esas, ananat-i millîye ve mukaddesat-ı diniyemizi tamamen mahfuz bulundurur. Şimdiye kadar olduğu gibi bundan sonra da o esasa tevfik-i harekât ederek netice-i mesudeye emniyetle vâsıl olacağımıza şüphe yoktur, (inşallah sadaları) O gün kıymetli İzmir'imiz, güzel Bursa'mız, makarr-ı Hilâfet ve Saltanat olan İstanbul'umuz, Trakya'mız Anavatana iltihak etmiş olacaktır, (inşallah sadaları) O mesut günün hululünde bütün milletle beraber Heyet-i Celileniz ve ben de Heyet-i Aliyeniz içinde bir fert ve bir âza olarak bittabi en büyük saadetleri idrakle müşerref olacağız.

Efendiler; Makam-ı Riyasetinizde bulunmakla mübahi olan âcizleri o gün iki kere mesud olacağım, ikinci saadetimi temin edecek olan husus, benim bundan üç sene evvel dâva-yı mukaddesemize başladığımız gün bulunduğum mevkie rücu edebilmekliğim imkânı olacaktır (Alkışlar) Hakikaten sîne-i millette serbest bir, ferd-i millet olmak kadar dünyada bahtiyarlık yoktur. Vâkıf-ı hakayik olan, kalb ve vicdanında mânevi ve mukaddes hazlardan başka zevk taşımayan insanlar için ne kadar yüksek olursa olsun, maddi makamın hiçbir kıymeti yoktur. Sözlerime hitam verirken mevzu-u müzakere edilecek kanunda bu salâhiyetin merfu olmasını nazar-ı dikkatte bulundurmanızı rica ederim. (Şiddetli ve sürekli alkışlar)

Gazi Mustafa Kemal Paşanın bu konuşmasından sonra riyasete verilen bir lâyiha-i kanunla "Mustafa Kemal Paşa'ya zaman kaydı olmaksızın muvakkaten Başkumandanlık" tevcih edilmiştir.

* * *

BÜYÜK ZAFER HAKKINDA

4 Ekim 1922

Arkadaşlar! Kalbimde derin bir tahassür tevliyetmiş olan ayrılıktan sonra tekrar size mülâki olduğumdan dolayı, pek mesudum (arzu şükran ederiz sesleri). Cenabıhakka hamdeylerim ki, ordularımızın silâhlarına emanet ettiğiniz aziz ve mübarek maksat, arzu ettiğiniz veçhile emniyet ve itimadınızın mahalline masruf olduğunu gösteren, mesut bir neticeye vâsıl oldu.

En karanlık ve en bedbaht günlerimizde Meclisimizin sarp ve yalçın bir kaya gibi azim ve imanı talihin bu parlak inkişafına erişmek için, lâzımgelen imkânı daima mahfuz tuttu. Millî mesailde şaşmaz bir akli selimle daima doğruyu ve daima iyiyi keşif ve temyiz eden Meclisimizin bu neticelere ermekten dolayı duyduğu saadet kadar istihkak kesbedilmiş ne tasavvur olunabilir? Milletın mukadderatını doğrudan doğruya deruhte ederek yeis yerine ümit, perişanlık yerine intizam, tereddüt yerine azim ve iman koyan ve yokluktan koskoca bir varlık çıkaran Meclisimizin, civanmert ve kahraman ordularının başında bir asker sadakat ve itaatiyle emirlerinizi yerine getirmiş olduğumdan dolayı, bir insan kalbinin nadiren duyabileceği bir memnuniyet içindeyim (şiddetli ve sürekli alkışlar). Kalbim bu meserretle dolu olarak, pek aziz ve muhterem arkadaşlarımı, bütün dünyaya karşı temsil ettikleri hürriyet ve istiklâl fikrinin zaferinden dolayı tebrik ediyorum (sürekli alkışlar).

Arkadaşlar! Tebrik etmek saadetine mazhar olduğum bu zafer suhuletle kabili izah değildir. Bunu anlamak, bugün değil, belki yarın tarih sahifelerinde ariz ve amik tetkik edildikten sonra mümkün olacaktır. Fakat;

hissediyorum ki, benim ağzımdan buna dair bazı sözler işitmek istiyorsunuz (hay hay sesleri). Bu arzularınızı tatmin etmek için, mühim bazı levhalar ve mühim bazı hatlar üzerinde mâruzâtta bulunacağım : (teşekkür ederiz sesleri).

Arkadaşlar; geçen sene ağustosun -hâtıramda aldanmıyorsam- beşinci günü bu kürsüden, beni başkumandan tâyin etmiş olduğunuz zaman arzı teşekkür ederken demiştim ki:

Memleketimizi çiğnemek üzere, memleketimize giren Yunan ordusunu harim-i ismetimizde boğacağız.

Bu sözümde hata etmemiş olduğumu hâdisat ispat etti zannedirim. Hakikaten Yunan ordusu harim-i ismetimizde tamamen boğulmuştur arkadaşlar! (alkışlar). O gün, bu kürsüyü terkettikten sonra Sakarya gerilerine kadar gelmiş olan ordumuza mülâki olmuşum. Cümleminizin hatıradır ki, yirmi bir gün ve yirmi bir gece devam eden Sakarya Meydan Muharebesinin son günlerinde ordumuz, düşmanın sol cenahına mukabil taarruza geçti ve bunun neticesi olmak üzere çok kuvvetli ve çok mücehhez olan Yunan ordusu mağlûben ricate mecbur oldu ve ondan sonra tekrar bu kürsüye geldim. Dedim ki :

Kararımız en son düşman neferini vatanımızdan kovuncaya kadar taarruza devam etmektir, düşmanı takip ve tazyik eylemektir. Bu sözümü harfiyen takip ve tatbik etmiş olduğumu vakayi ispat ettiği gibi, şimdi vukubulacak olan mâruzâtımla da izah etmiş olacağım.

Hakikaten o gün için, düşman ordusunu takip etmek hususunda verilen karar, bu zamana kadar mahfuz kalmıştır. Fakat arkadaşlar! Şunu itiraf etmek mecburiyetindeyiz ki, ordumuzun o günkü hali, vaziyeti, şeraiti ve vesaiti hemen uzun mesafeler üzerinde seri harekât icrasına müsait bulunmuyordu. Bu sebeple lâzımgelen nevakısı ikmal etmek istihzaratı itmam etmek için, bir zaman sarfedilecekti. Ve bu zaman da tabiatıyla sarfedildi.

Fakat; hakikati kati olarak, herkesin bilmesi lâzımdır ki, bu senenin evasıtında ordumuz düşman ordusunu mağlûp ve münhezim etmek için lâzımgelen kuvvet ve kudreti iktisap etmiş bulunuyordu. Fakat; bütün milletimizin ve onun hakikî mümessillerinden mürekkep olan Meclisimizin şiarı, kan dökmeden makasid-i milliyemizin istihsaline matuf olduğunu pek güzel anlıyordum. Binaenaleyh Efendiler, kuva-yi askeriyemizi istimal etmeden evvel kan dökmeye sebebiyet vermeksizin meseleyi muslihane halletmek için teşebbüs yapmak da ayrıca bir vazife idi. Bu vazifeyi ifa etmek için, her türlü tedabire tevessül olundu. Bîlcümle siyasi teşebbüsler icra edildi. Bu cümleden olmak üzere, en kıymetli arkadaşlarımızdan hüsnü tetkikma ve isabet-i nazarına fevkalâde emniyet ve itimadettiğimiz mühim ricali hükûmetimizden Fethi Beyefendi Hazretlerini Londra'ya kadar göndermiştik. Müşarünileyh, gerek Londra'da ve gerek diğer büyük devletler payitahtlarında bîlcümle ricali siyasiye ile görüşmek ve müzakerata girişmek ve tesisi sulh için, her şeyi yapmak için, salâhiyet-i kâmileye malik bulunuyordu.

Fakat, Efendiler, Fethi Beyin Londra'daki suret-i kabulü ve bilhassa o günlerde Mösyö Loid Corc'un Parlâmento kürsüsünde verdiği nutuk gösteriyordu ki, bütün bu teşebbüslerimiz makûs bir mahiyette telâkki edilmiştir. Filhakika hissiyat-ı insaniyemizin icabatı olarak, yapmış olduğumuz bu teşebbüse İngiliz hükûmetinin vermiş olduğu mâna, teşebbüsat-ı muslihanemizin bizim zâfımızla tefsirinden ibaretti. Zannettiler ki, ordumuz zayıftır. Zannettiler ki, ordumuz taarruz ve takip etmek değil, yerinden kıpırdamıyacak bir halde bulunuyoruz. Zannettiler ki, Meclisimiz ve hükûmetimiz zayıftır ve nâümittir. Şüphe yok, bütün bu noktalarda en büyük hataya sapmış oluyorduk, en derin gaflet içerisinde bulunuyorlardı. Ve belki bazı vaziyetler ve bazı manzaralar düşmanlarımıza bu ümidi vermiş olabilirdi. Fakat ben, düşmanlarımızın bu suretle aldanmış olduğundan meyyus değilim. Arzu etmiş olsaydım, o anda bu zehabı tashih ederdim. Fakat; Efendiler, bu zehabın tashihi keyfiyetini sözle değil, fiilen yapmağı tercih ettim. Binaenaleyh; Fethi Beyefendi kanaat-i katıyesini hükûmete bir raporla bildirdi ve dedi ki : "Makasid-i milliyemizin istihsali, ancak faaliyet-i askerîye ile kabil olabilecektir. Başka tetkika, başka tefsire mahal yoktur."

Bittabi Fethi Beyefendinin bu sözüne ve bu kanaatine iştirak etmek lâzım geliyordu. Aynı zamanda Avrupa'da bulunan bîlcümle mümessillerimizden ve sair siyasi memurlarımızdan gelen raporların muhteviyatı da, Fethi Beyefendinin sözünü, kanaatini teyit ve takviye ediyordu. Artık anlamıştık ki, harekât-ı askerîye bir zaruret haline geldi. Bunun üzerine Başkumandanlık, teşebbüsat-ı muslihane ve siyasiye icabı olarak, fiilen koymağı tehir ettiği taarruz kararını fiilen mevkiî tatbika vaz'a ve taarruzu icraya karar verdi. Ordumuzun kabiliyet ve kudreti hakkında ve hazırlığı derecesine dair itimadımız berkemaldi. Fakat; bir defa daha Erkânı Harbiye-i Umumiye

Reisi Paşa Hazretleri cepheye gitti. Ben de cepheye gittim ve baştan nihayete kadar ordumuzu tekrar gözden geçirdik. Düşman mevazii, düşman ordusu tetkik edildi. Bu son teftişimizin neticesi de mevcut olan kanaat ve imanımızı takviye etti ve o zaman katî olarak taarruz hazırlığı için emir verdim. Efendiler! Taarruzumuz, öteden beri Erkânı Harbiye-i Umumiye Reisi Paşa Hazretlerinin pek derin ilme ve vukufa ve pek derin feyiz ve tecaribe müsteniden ihzar ettiği plân dâhilinde vuku bulacaktı. Bu plân, düşman ordusunu kaçırmak için değil, fakat tutup boğmak esasını ihtiva eden bir plândı. Bu plân dâhilinde hazırlık emri verdikten sonra, bittabi maksadımızı gizlemekte faide görüyorduk. Onun için evvelâ Erkânı Hârbiye-i Umumiye Reisi ve sonra Başkumandan tekrar Ankara'ya avdet etti. Ankara'ya avdetimde Heyeti Vekile'deki rüfekay-ı muhteremle beraber vaziyeti bir defa daha mütalâa ettik. Vaziyeti umumiyeyi, bilhassa vaziyeti siyasiyeyi tahlil eyledik ve gördüm ki, bu arkadaşlar da bütün kalbleriyle, bütün kanaatleriyle Başkumandanlığın kararını tasvip ve takviye ediyorlar. Bilhassa Maliye Vekili Beyefendinin göstermiş olduğu suhulet, başkumandanlığın icraatında ayrıca bir kuvvet teşkil etmiştir. Bundan dolayı, kendilerine bu kürsüden teşekkür etmeyi ayrıca bir vecibe addederim (biz de iştirak ederiz sadaları). Heyeti Vekile arkadaşlarımızın da ârâsı istihsâl olunduktan sonra, tekrar buradan gaybubet ettim. Konya üzerinden Garp Cephesi karargâhının bulunduğu Akşehir'e gittim. Son tetkikatımda artık düşmanı mağlûp etmek için herşey hazır olmuştu ve bilâfâsıla düşmanın İzmir'e kadar takibi için icabeden tekmil tedabir alınmıştı. Bunun üzerine 25 ağustosta taarruz için emrettim.

26 Ağustos günü cereyan eden harekât-ı taarruziyeyi suhuletle ihata etmek için, arzu ederseniz, o tarihteki düşman ordusunun vaziyetini birkaç kelime ile ifade edeyim. Dört ilâ beş firkadan ibaret olan Yunan kuvveti Afyon - Karahisarında bulunuyordu. Afyon - Karahisarı'nın şarkında ve cenubunda olmak üzere takriben 90-100 kilometrelik bir hat üzerinde tahkimat yapılmıştı. Fakat; bu tahkimat, Efendiler, alelade değildi. Yunanlılar bir sene mütemadiyen askerleri ve ahaliyi istihdam etmek suretiyle çalışmışlar ve fennin bilcümle vesaitini orada tatbik etmişlerdi. Dediğim hat, birçok kuvvetli nikat-ı istinadiyeyi ve derinliğine tahkimatı, hututu müdafaayı ihtiva ediyordu. Yani bu mevzi tam mânasiyle, son zamanın bir kalesi tevsim olunabilecek bir haldeydi. Bundan başka düşmanın üç firkadan mürekkep bir kuvveti de Eskişehir'de ve Seyitgazi'de bulunuyordu. Eskişehir ve Seyitgazi'nin şimali, şarkı ve cenubu da tıpkı Afyon - Karahisarında olduğu gibi aynı vesaitle; aynı teçhizatla müstahkem ve mücehhez bir hale ifrağ edilmiş bulunuyordu. Bu iki grupun arasında da şimendiferle ve maşiyen sürat ve suhuletle her tarafa gidebilecek halde, Döğ'er'de de düşmanın üç firkadan mürekkep bir kuvveti vardı. Hulâsa düşman ordusu aslisi cenahlarını iki kaleye dayamış, orta yerinde kuvvetli bir ihtiyat grupa malik, bir manzume halindeydi. Bu manzumenin uzak cenahlarına da bakmak istersek, Gemlik ve İznik Gölü civarında da düşmanın iki firkaya karip bir kuvveti vardı. Eğer cenuba bakacak olursak, Afyon - Karahisarından sonra bütün Menderes boyunca denize kadar düşmanın ikinci fıkrasını da ihtiva etmek üzere, birçok müstakil alayları ve süvarileri mevcuttu.

Biliyorsunuz ki, Efendiler, Garp Cephesi denildiği zaman orada bizim iki ordumuz vardı, orada bizim daha diğer kuvvetlerimiz de vardı. Binaenaleyh; Birinci Ordu, Afyon-Karahisarı'nın şarkında Akarçay'dan garba doğru Dumlupınar arasında bulunan düşman mevazii karşısında tahaşşüdedecekti. Burada bittabi takviye edilmiş olan bu ordumuz, düşmanı mağlûp ederek, şimale atmak vazifesini aldı.

İkinci Ordumuz - bu Akarçay'dan şimale doğru Porsuk vardır, biliyorsunuz, işte onun şimalinde Sakarya kısmı vardır - oraya kadar olan cepheye düşmana taarruz edecekti. Düşmanın Eskişehir'de bulunan üç fırkası, Döğ'er'de bulunan üç fırkası ve Afyon-Karahisar şarkında bulunan iki fırkası ki, ceman sekiz fırkayı kendi karşısında tesbit edecekti. Kocaeli mıntakasında bulunan kuvvetlerimiz dahi karşısında bulunan düşman kuvvetlerine taarruz edecek ve bu kuvvetlerin cenuba inmesine mümanaat edecekti. Menderes havalisinde biri süvari fırkası, olmak üzere kuvvetlerimiz vardı. Bunlar da cenuptan şimale doğru önündeki düşmana taarruz edecek ve o kuvanın netice-i katiye yerine gelmesine mâni olacak ve aynı zamanda düşmanın İzmir'le olan hututu muvasalasını katedecekti.

İşte bu nikat-ı esasiye üzerine bütün tedabir ve tertibat yapılmış ve hazırlık ikmal edilmiş olduğu halde 26 Ağustos günü taarruz başlamıştır.

Bu harekâtı yakından sevk ve idare etmek bittabi matlup ve mültezem olduğundan, Başkumandanlık, Erkânı Harbiye-i Umumiye Riyaseti ve Garp Cephesi Kumandanlığı 26 Ağustos günü fecirle beraber, Birinci Ordunun tarassut noktası olan Kocatepe'de hazırıldılar. Kocatepe, bilenlerce malûmdur ki ve harita üzerinde mütalâa

edenlerce anlaşılabilir ki, düşmanın cenup cephesine ve cenup cephesindeki nikat-ı mühimmeye o kadar yakındır ki mevazii tetkik etmek ve harekâtı sevk ve idare eylemek için, hattâ dürbün istimaline bile hacet yoktur.

Birinci Ordu, Akarçay'dan Dumlupınar'a kadar olan bütün düşman mevaziine taarruz edecekti. Süvari kolordumuz bu taarruz grubunun sol cenahında bulunduğu fürceden içeri girecek ve düşman ordusunun arkasında icra-yi faaliyet edecekti.

Vakaa ordularla bütün cephe üzerinde taarruz olunacaktı. Fakat, ilk anda şu mühim noktalar düşünöldü : Afyon-Karahisar'ın garbında Kaleciksvirisi vardır ve onun şimalinde 1310 rakımlı Erkmentepesi vardır. Bu mevziler gayet mühimdir ve ondan başka bütün mevaziin kilidi mesabesinde olan ikinci bir mühim mevki daha vardı ki, ona Tınaztepe namı veriliyor; bu, Kaleciksvirisi'nin on iki kilometre kadar garbındadır ve bu silsilenin en mühim bir noktasıdır. Burasını iskat etmek istiyorduk. Bir de bu iki grubun arasında bir tepe vardır ki Belentepe deniliyor. Afyon-Karahisar cenubundaki düşmanın mevzii aslisi başlıca bu noktalara istinadediyordu. Binaenaleyh; bütün topçularımız ve ağır topçularımız bu üç noktayı ateş altına alabilecek mevzilere konmuştur.

Arkadaşlar! Topçularımız bu mevzilere gece geldiler ve karanlık içinde mevzi aldılar ve fecirle beraber bütün dünyanın gözleri açıldığı zaman, ateşe başladılar (maşallah sesleri). Kemali takdirat ve hürmetle bunu zikretmek isterim ki, topçularımızın o gün göstermiş olduğu maharet ve vukuf, bütün dünya topçuları için, misal olacak mahiyetteydi (sürekli alkışlar). Hayat-ı askeriyemde bu kadar mükemmel bir topçu ve bu kadar mükemmel idare edilmiş bir topçu ateşi nadiren gördüm. Topçularımız saat 4,30'da endahta başladılar; bilirsiniz ki, topçulukta evvelâ ateş tanzim etmek için, endaht yapılır. Yarım saat zarfında bütün bu cephe üstünde endaht tanzim edilmiş ve saat beşte yani yarım saat sonra, bu saydığım nikat üzerine şiddetle tesir endahtına başlamıştır. Bu mevazi, çok ve çok müstahkemi. Bu mevaziin kıymet-i tedafüyesini en son tetkik eden bir İngiliz erkânı harbinin verdiği raporda, eğer Türkler, bu mevazii dört, beş ayda işgal ederlerse, bir günde iskat ettiklerini iddia edebilirler. Fakat Türklerle, bu mevazii iskat etmek için, üç dört ay değil, bir gün de değil, yalnız bir saat kâfi gelmişti (şiddetli alkışlar)! Saat altıda Tınaztepe'ye hücum vaziyetinde, hücum mesafesine yaklaşmış bulunan piyadelerimiz önündeki tel örgüleri kesmeğe ve bertaraf etmeğe lüzum görmiyerek; ayağını kaldırdı ve telörgüsünden bacağına aşırarak atladı ve orada bulunan Yunan neferlerini süngüleriyle tamamen tepeledikten sonra, Tınaztepe'yi işgal etti (sürekli alkışlar, yaşasın Türkler, sesleri). Ve ben bu manzarayı seyrederken, bir suale bir cevap vermeyi hatırladım. Bu telörgüsünü nasıl geçebilirsiniz? diyorlardı. Oradakilerine dedim ki : İşte böyle ayağını kaldırır ve geçerler. Bunu müteakip Efendiler; saat dokuzda Belentepe düştü. Ve onu müteakip Kaleciksvirisi düştü. Fakat; bunun daha şimalinde 1310 rakımlı Erkmentepesi hâlâ mukavemet ediyordu. Bunun sebebini izah edeyim :

Biz, ağır topçularımızı mevazie getirebilmek için yollar yapmağa mecbur olmuştuk. Bu mıntakayı bilenlerce malûmdur ki, burası tekerlekli vesaitin hareketine gayrimüsait bir yerdir, yol yoktur. Binaenaleyh; ondan daha ilerisine yol yapabilmek için, mutlak düşmanla çarpışmak lâzım geliyordu. Son 1310 rakımlı tepe topçu ateşimizin tesirinden uzaktı. Orada taarruzlarımız tekerlek geçmediği için yalnız cebel toplarıyla himaye edilmek mecburiyetindeydi. Onun için, mukavemet edildi. Bu nokta, o kadar çok mühimdir ki : düşman, bütün kuvvetiyle ve bütün vesaitiyle orasını elde tutmağa çalışıyordu. Tınaztepe mevzi-i mühimminin garbında taarruz eden kitaatımız da, bazı mühim noktalara, mühim mevzilere dâhil olmuşlardı.

Bu taarruz gününde, en sol cenahta bir fırkamız — 57 nci fırka — taarruzlarını tevcih ederken kuvvetlerini biraz yekdiğerinden uzakça bulundurmuştu. Bu itibarla düşman üzerinde, müessir bir tazyik yapamıyordu. O firkanın kumandanı Reşat Bey namında bir zattı. Bu zatı çok eskiden tanıyorum. Muş'ta beraber muharebe yaptık, Suriye'de çok muharebeler yaptık. Çok kıymetli bir askerdı, şahsen bana çok muhabbeti ve emniyeti vardı. Telefonla sordum : Niçin hedefinize vâsıl olmadınız ? dedim. Cevaben dedi ki, yarım saat sonra bu hedeflere vâsıl olacağız. Halbuki, maatteessüf yarım saatte bu hedefler istihsâl edilememişti. Tekrar sorduğum zaman telefonda Reşat Bey'in son bir vedanamesini okudular, orada diyordu ki : “Yarım saat zarfında size o mevazii almak için söz verdiğim halde, sözümü yapamamış olduğumdan dolayı yaşayamam.”

Bu misali, Reşat Bey'in o hareketini takdir etmek için söylemiyorum. Tabii öyle bir muamele ve öyle bir hareket bizce şayanı kabul değildir.

Yalnız ordumuzda zabitanın, kumandanların kendilerine verilen vazifeyi ifada gösterdiği tehalükü ve hissî namusu göstermek isterim.

Hakikaten ordumuzdaki zâbitan ve kumanda heyeti âliyesi yekdiğerine karşı böyle bir muhabbetle, hürmetle, emniyet ve itimatla merbuttur ve mafevkten aldıkları emri bir namus telâkki ederek ifa ederler. Efendiler! Düşman yakın takviye kıtaatını birinci hatta ithal etti ve Balmahmut üzerinden ve Afyon'dan dahi birtakım takviye kıtaatı celbetti ve ayrıca otomobillerle ceredilir toplar getirdi ve bizim elimize geçen noktalan tekrar istirdat için, mukabil taarruza geçti. Tınaztepe'nin garbında elde edilmiş olan mevazi hemen kamilen düşman tarafından istirdadolundu ve Tınaztepe üzerine tevcih ettiği taarruzlar, bidayette askerlerimizin çok fazla mukavemeti ve bilhassa Belentepe'ye giren kuvvetlerimizin yandan, piyade ve topçu ateşleri sayesinde, bir an için tevkif olunabildi. Fakat, düşman tekrar takviye kıtaatı aldı. Akşam üzeri Tınaztepe kamilen düşman eline geçti ve 1310 rakımlı tepe sebat etti. Aynı zamanda düşman, Kaleciksisivrisiyle Akarçay arasında Afyon cenubunda, bir mukabil taarruz hazırlığına kalkıştı zannedilebilirdi. Hakikaten orada birtakım kuvvetler topladı ve bütün bu cephe üzerinde Işıklar istikamet-i umumiyesinde, gayet kesif bir topçu hazırlığına başladı. Düşmanın böyle bir hareketi çok mâkul ve çok muhtemeldi. O kadar muhtemel idi ki, biz bu harekâta başlamadan evvel düşmanın bizim üzerimizde en müessir bir hareketi olmak üzere, bunu kabul etmiştik.

Filhakika düşman, böyle Karahisar'dan Akşehir istikamet-i umumiyesine yapılan bir taarruzda muvaffak olduğu takdirde kuvay-ı asliyemiz garpta kalmış ve diğer kuvvetlerden ayrılmış olabiliyordu. Düşmanın bu kadar çok ehemmiyetli olan teşebbüsünü daha evvelden düşünmüş olduğumuzdan ademi muvaffakiyete müncer etmek için, lâzımgelen her türlü tedabir de alınmıştı.

Onun için bu düşman teşebbüsü bizi ürkütmedi. Mamafih; bu cephe üzerine ve bütün cephe üzerine teveccüh eden askerlerimizin şedit ve kahramanca taarruzları, düşmanı bu harekete girişmekten menetti, düşman böyle bir şey yapmağa cesaret edemedi.

Tınaztepe'de düşman tamamen hâkim olduktan sonra orada bulunan kuvvetlerden bir alay -ki, ismini hürmetle ve takdirle yâdetmek istiyorum 57 nci alaydır - düşmana ateş istimaline lüzum görmekzisin süngüsünü taktı; düşman cephesine girdi. Bunun neticesi olarak gece Tınaztepe, çok derin ve muhkem bulunan Tınaztepe baştan nihayete kadar elimize geçti (alkışlar). 26 Ağustos akşamına kadar bu cephe üzerinde cereyan eden vekayi bundan ibarettir. Yani, Akarçay'dan Tınaztepe'ye kadar uzayan mevazi üzerinde Kaleciksisivrisi, Belentepe ve Tınaztepe elimize geçmişti.

Oradan sonraki mevazie kuvvetlerimiz dâhil olamamışlardı. Bunun garbında icra-yi faaliyet edecek olan süvari kolordumuz, malûmu âliniz. Afyon'un garbında Çayhisar vardır, Çayhisar'a kadar geldi. Daha ileriye çok kuvvet geçirmek için, henüz zaman kendisine pek müsaade etmiyordu. Fakat; süvari kıtaatımızın burada - görünmesi derhal düşmanın nazarı dikkatini celbetti ve düşman buna karşı Ayvalı - Karka hattının şimalinden cenuba doğru, garba müteveccih bir cephe almağa mecbur oldu. Harita üzerinde vaziyet mütalâa olunduğu zaman suhuletle görülür ki, bu vaziyet düşman ihatasının mebdeidir. Düşman, şarka ve cenuba müteveccih olduğu gibi, İzmir'e karşı, garba da bir cephe almağa mecbur edilmişti. Bu vaziyetle düşman kendi kendini bir kale içerisine koymuştur

Diğer cephelerde, Afyon'un şarkındaki düşman mevaziine de kuvvetlerimiz taarruz etmiştir ve orada bulunan düşman kuvvetlerini, cenuba gelip muavenet etmekten menetmeğe muvaffak olmuştur. Onun daha şimalinde düşman için, fevkalâde haiz-i ehemmiyet olan Kazuçuran namında kuvvetli bir mevzi-i müstahkem vardı. Oraya bizim bir fırkamız taarruz etti ve orasını aldı. Fakat düşman bu noktaya çok ehemmiyet verdiği için kıtaatını tekrar takviye etti. Mukabil taarruz yaptı ve bizim fırkayı oradan attı. Fakat aynı fırka tekrar şiddetle taarruz ederek aynı -mevzii bir daha zaptetti. Bunun daha şimalinde hareket eden bir süvari fırkamız vardı; bu da Döğer istikamet-i umumiyesinde yürüdü, her önüne tesadüf ettiği düşmana taarruz etti ve bu sayede Döğer civarında bulunan üç fırka ihtiyat kuvveti yerinden kıpırdıyamadı (bravo sesleri). Bunun daha şimalinde Seyitgazi'ye yakın Husrevpaşa mıntakası vardır. O mıntakada bulunan düşman kuvvetlerine taarruz eden kıtaatımız, aynı zamanda Eskişehir şark cephesine taarruz eden kıtaatımız düşmanın üç fırkasını tesbite muvaffak olmuştur. Ve bu taarruz eden kuvvetlerimiz oradaki düşmana nazaran; dörtte bir nispetinde idi.

Kocaeli grupunda da taarruz başladı. Kıtaatımız verilen vazifeyi muvaffakiyetle ifa ediyorlardı. Menderes havalisindeki bütün kıtaat dahi verilen vazifeyi muvaffakiyetle yapıyorlardı. Orada bir süvari fırkamız Uşak'ın garbına kadar ilerliyerek düşman hututu muvasalasını katetmeğe başlıyordu. Binaenaleyh 26 Ağustos akşamı vaziyet bu idi. Eğertetik edilecek olursa bu netice şayanı memnuniyettir. Ve hakikaten başkumandanlıkça şayanı

memnuniyet görüldü... Çünkü şimalde ve Menderes'te düşman kuvvetlerinin, tam tasavvur ettiğimiz gibi, bulunduğu yerlerde tesbit ettik ve sonra Âfyon-Karahisar garbındaki çok müstahkem bir hattın da en mühim nikat-ı istinadiyesinden üç yer elimize geçti.

27 Ağustos için yapılacak yeni bir şey yoktu. Kıtaat evvelce almış oldukları hedeflere bir an evvel vâsıl olmak için, taarruzlarına devam edecekti. Nitekim öyle oldu. 27 Ağustos sabahı 1310 rakımlı tepeye karşı doğrudan doğruya Dördüncü Kolordu Kumandanı Kemalettin Paşa'nın huzuriyle gayet mahirane bir taarruz tertip olundu ve bunun neticesi olmak üzere, 1310 rakımlı Erkmentepesi düşmandan alındı ve buradaki düşman mağlûp ve perişan bir surette şimale ve şimalî garbiye doğru atıldı. Bu suretle Kaleciksisivrisinden Tınaztepe'ye kadar olan iki kilometrelik bir gedik açılmış bulunuyordu.

Düşman cephesi burada yarılmıştır. Bunu mütakıp, bu gedikten geçerek, düşmanı bırakmamak ve tekrar taarruz etmek üzere, hareket olundu. Aynı zamanda diğer düşman mevaziine karşı da tevcih edilmiş olan taarruzlar teccidolundu ve bu netice ile artık düşman tarafından, hututu müstahkemesinin emniyetle muhafaza edilmemesi vaziyeti husule gelmiştir. Filhakika biraz sonra yekdiğerini müteakip Tınaztepe'nin garbında bulunan mevazi dahi birer, birer sukut etmeğe başlamıştı ve Kaleciksisivrisi cephesi dahi sukut etti. Gerek bu vaziyetten, gerek Afyon-Karahisar'ın şarkına tevcih edilen taarruzların tesirinden orada bulunan düşman fırkaları dahi mevaziini terk ederek, garba ve garbi şimaliye doğru çekilmeğe mecbur olmuşlardı. 27 Ağustos günü öğleden sonra saat beşte Sekizinci Fırkamız muzafferan Afyon-Karahisar'na girdi. Burada 20-22 kadar muhtelifülçins top alınmıştır. Karahisar'da da belki, henüz hesab-i katisi bitmemiş olan mühimmat, esliha ve asir malzeme iğtinam olunmuştur. Yalnız düşman, Karahisar'da ve ondan sonra her yerde yaptığı gibi, derhal şehri ateşledi. Kıtaatımızın serian yetişmesi sayesinde yangının tevessüüne meydan verilmedi ve yanan yerler de bastırıldı. Oğün, düşmanın mühim kuvvetleri mevkii müstahkemden atıldı ve artık açık sahra muharebesine mecbur edildi.

27 Ağustos akşamı vaziyeti şöyle mütalâa ettik : Düşmanın henüz Eskişehir gurupu yerindeydi ve Döker'deki ihtiyat fırkaları henüz tamamen istimal edilmemişti. Diğer cephedeki düşmanın kuvveti tamamen duruyordu. O halde burada mağlûp ettiğimiz düşmanın kuvveti dört ilâ beş firkadan ibaretti. Binaenaleyh; düşman tekrar sol cenahını Eskişehir'e istinadettirerek; onun cenubunda Döker ve daha cenuba ininiz; Resulbaba sırtları vardır. Oradan garba gidiniz, burada Dumlupınar mevazii var; daha sonra Toklusivrisi mevazii vardır ki, düşman bu hat üzerinde çekilen kuvvetleriyle tekrar müdafaa edebildi. Zaten bu mevazide daha evvel inşa ve ihzar edilmiş ve telörgülerle takviye olunmuş hemen, hemen Afyon şarkında ve cenubundaki tahkimata müşabih kuvvetli tahkimat vardı. Onun için en mâkul ve muhtemel olan hareket, düşman için, bu idi.

Binaenaleyh; düşmanı bu mevzide dahi-mağlûp etmek için, cenupta bulunan Birinci Ordu, düşmanı sol cenahla kavriyarak, İzmir'e gitmekten menedecek surette taarruza devam edecekti. İkinci Ordu, şarktan düşmanı kavriyarak, şimale, Kütahya üzerine gitmesine mümanaat edecek surette taarruz edecekti. Artık ileriye geçmiş olan süvari kolordumuz da düşman kuvvetinin tamamen arkasında icrayı faaliyet edecekti. O gece düşündüklerimizi ertesi günü inayet-i Hakla ve tamamen düşündüğümüz gibi noktası noktasına tatbik etmek müyesser oldu (bravo sesleri).

Birinci Ordu kıtaatı şimale hareketinde, düşmana birçok yerlerde tesadüf etti ve her tesadüf ettiği yerlerde çok kanlı muharebeler cereyan etti. Meselâ: Balmahmut şimalî şarkisinde Köprülü vardır; bir firkamız, düşmanın orada bir firkasını yakaladı. Gayet seri bir hareket neticesinde, düşman firkası mağlûp edilerek, bütün eslihası ve otomobillerle ceredilir üç ağır topunu terke icbar edildi ve perişan surette Gankuyusu istikametinde firar etti. Ondandır, Balmahmut istasyonunda yine bir firkamız, düşmanın bir firkasını yakaladı; muharebe ile mağlûp etti. Şimale attı; ondan sonra, Oğlanmezarı, Başkilise, Kumari Çiftliği, Akçaşehir, Bakırcık, Tazılar cenubî garbisi ve Toklusivrisi'nde düşmanla temas hâsıl oldu ve buralarda, ciddî ve mühim muharebeler oldu ve fakat bazı fırkalarının mukavemetine rağmen, nihayet mağlûp edilerek şimale atıldı. Yalnız Toklusivrisi'nde bulunan düşman mukavemet ve sebat edebiliyordu.

İkinci Ordu dahi verilen cepheye garba doğru yürüyüşüne devam ediyor ve muharebeye temas arıyordu.

Bütün bu muharebat olurken, süvarilerimiz tamamen düşman kıtaatının gerilerinde olmak üzere, hareket ediyordu. Meselâ : Olucak'ta ve Başkilise'de bazan piyade gibi, ateş muharebesi yaptı ve fakat; ekseriya kılıcını çekti ve dört nala düşman safları içerisine girdi. Arkadaşlar! Süvarilerimizin burada gösterdiği hamaset

tasavvurun fevkındadır ve gayri kabil-i tasvirdir (şiddetli alkışlar). Henüz muharebeye girmiş taze düşman fırkalarını görür görmez süvarilerimiz tahammül edemiyorlardı, bunları tevkif etmeğe imkân yoktu ve derhal kılıcını çekiyor ve düşmanın içerisine dalıyorlardı (sürekli alkışlar) ve hakikaten; bu kahramanlık sayesinde garba çekilmek isteyen düşman kıtaatı durmağa ve vaziyet almağa mecbur edildi ve o esnada bir taraftan piyadelerimiz ve topçularımız yetişti ve düşmanı tekrar muharebeye mecbur ettik. 28 ağustos günü, bu dediğim muhtelif muharebelerle geçti.

Bunun neticesinde yani 28 akşamı biz vaziyeti şöyle mütalâa ettik : Artık düşmanın bu pek müsait olan mevzide müdafaadan ziyade, arka yollardan saparak, Dumlupınar mevziine gitmesi veyahut oradan Uşak mevziini tutmak istemesi lâzım gelir. Arkadaşlar, burada düşmanın 4 üncü, 5 inci, 9 uncu, 12 nci, 13 üncü, 1 nci, 7 nci fırkaları vardı; yani cem'an yedi fırkası vardı.

Bu meydan muharebesi esnasında, yalnız birinci, yedinci fırkaları mağlûp bir halde, Dumlupınar garbına geçebilmişlerdi. Diğer beş fırkası bu dediğim çerçevenin içerisinde kaldı. Dumlupınar'a geçen bu iki fırka, henüz düşmanın garpta taze bir halde bulunan ikinci fırkası ile birleşti ve bir kuvvet oldu.

Binaenaleyh; artık yapılacak şey, düşman kuva-yi külliyesini İzmir'e çekilmekten, şimale ve hiç bir yere gitmekten menetmek lâzımdı... Bunun için, verilen emre göre, Birinci Ordu artık teknil kıtaatiyle garba teveccüh edecek, düşmandan evvel Dumlupınar mevziini tutacak ve garba çekilmek istiyen düşmana taarruz edecek idi. İkinci Ordu keza, şimalden aynı düşmana taarruz etmek üzere, ilerliyecek ve süvari fırkaları Muratdağı ile Kütahya, Gediz şosesi muntakasına toplanacak, düşmanın şimalî garbiye çekilmesine mâni olmak vazifesine devam edecekti. Döker istikametinde icrayı faaliyet etmekte olan süvari fırkamızı söylemiştim. O da Altıntaş'a celp olundu, diğer cephelerde, Eskişehir'de vesair yerlerde bütün kıtaat verilen vazifenin ifasına devam edeceklerdi. Yani taarruzlarına devam ederek düşman tesbit edilecekti.

29 Ağustosta Birinci Ordu Olucak, Hamurköy, Çalköyü, Aslıhanlar üzerinden Dumlupınar'a gitmek isteyen beş düşman fırkasına temas etti ve cenuptan taarruza başladı. Dumlupınar şarkında Kızılcaköy'den Murat Dağlan üzerinde, Hasandede istikametine giden fırkamız da düşmanın Aslıhanlara gelmiş olan iki fırkasına tesadüf etti ve derhal bu iki fırkaya taarruz etti. Bunun üzerine düşmanın Dumlupınar yolu seddedilmiş oldu. İkinci Ordu da artık muharebe temasına gelmişti. Ağustosun 29 uncu günü bu harekâta devam ile geçti.

30 Ağustosta vaziyet şöyle idi: Artık düşmanın beş fırkası Dumlupınar'a gitmekten de menedilmişti. Kütahya istikametinde şimale gitmekten de menedilmişti. Yalnız kendisi için, bir nokta-i necat kalmıştı ki, o da Muratdağı şimalindeki Kızıltaş deresi idi. Bu dere ve bu derenin içi sarp patikalara malik bulunuyordu. Yani hareket müşkil idi ve bunun da karşısında süvari kolordumuz bulunuyordu. Binaenaleyh; düşmanın beş fırkası artık tamamen ihata edilmişti.

Ağustosun 30 uncu günü bu ihata hareketini katı bir semere ile ikmal etmiş olmak için, muharebatı yakından temaşa ve sevk u idare etmek, muvafık görüldü. Bunun üzerine Erkânı Harbiye-i Umumiye Reisimiz Paşa Hazretleri bizzat, şimale, İkinci Ordu cihetine ve süvari kolordusu nezdine gitti. Ben de aynı zamanda cenupta Birinci Ordu nezdine gittim. Birinci Ordu karargâhında vaziyeti icabedenlere izah ettim ve teknil bütün kıtaatı seri bir taarruza teşvik ettim ve oradan da Dördüncü Kolordu Kumandanının yanına gittim. Vaziyet o kadar cazip idi ki daha ileriye kadar gitmekten men-i nefis edemedim. Çalköyü yakınında bir yere gittim. Burası düşmanın mevzi almak üzere bulunduğu bir yer idi. Oradan müşahedeme göre; Uşak'a dönen düşman kuvvetleri doğrudan doğruya Yunan Başkumandanı Trikopolis'in tahtı emrinde olarak, Çalköy garbında Aydemir - Adatepe - Ağaçköy mevkiilerinin teşkil ettiği bir daire halinde idi ve arkasını da Kızıltaş deresine vermiş idi. Birinci Ordu kıtaatı da, bu daireyi şarktan ve cenuptan sarmış bulunuyordu. İkinci Ordu; şimalden Çalköyü, Kırkpınar ve onun daha garbindan sarmış bulunuyordu ve süvarilerimize dahi oradan bu ihata hareketini vücuda getirmiş olan kıtalarla beraber sıkıştırma ameliyesi emrolundu ve artık hiç bir şeyden içtinaba lüzum kalmamış idi. Teknil topçuların mümkün olduğu kadar yakından ve hattâ; açık mevziden ateş etmelerini emrettim. Ve filhakika öğleden sonra bu düşman ateşten bir daire içine alınmıştı ve gözlerimle görüyordum ki düşman, şaşkınlık alâimi izhar ediyordu. Şimale, şarka, garba, cenuba başvuruyorlardı. Her taraf ateş ile kapanmış idi, aynı zamanda piyadelerimiz ateşten sarfi nazar ederek, süngülerini taktı ve bir an evvel düşman mevzilerine girmek için saldırdılar (alkışlar).

Bu son vaziyetten iki buçuk saat sonra süngülerimiz düşman göğsüne girmiş ve mesele halledilmiş bulunuyordu. Aynı zamanda gece hulul ediyordu ve sanki, zulmet-i leyi pek feci olan bu manzarayı, enzar-ı cihandan saklamak için şitabediyordu (gülmeler ve alkışlar). Hakikaten arkadaşlar, bu harb cephesini ertesi günü gezdiğim zaman teessürden men-i nefis edemedim. Bir asker için ve herhangi bir asker için, bu vaziyet mucibi teessürdür. Fakat Allah'ın bunlara bunu mukadder etmiş olmasına göre; burada bu vaziyete girenler asker değildir. Bunlar her halde caniler ve katillerdir (yaşa sadaları, alkışlar).

Artık düşmanın beş fırkası, tabî pek çok zayiata duçar olduktan sonra mütebakisi arzı teslimiyete başladı. Bu tesellüm muamelesi birkaç gün devam etti ve sonunda şuraya buraya baş vurup kurtulmak imkânını bulamayan Başkumandan Trikopsis de bakiyetüssüüf ile teslim olacak adam arıyordu. Bittesadüf oralarda bir istihkâm mülâzimimiz vardı. Ona haber göndermiş mülâzim Efendi buyursun demiş ve derhal atına binmiş birkaç neferle beraber, dereye inmiş orada safi harb nizamında bekleyen ordu bakiyesini görmüştür. Bunlar, derhal ceneralları ve zabıtları ve askerleri ile beraber bu zabıtımızı selâmladılar ve arzı teslimiyet eylediler! (alkışlar).

Arkadaşlar! Bu muharebe, bu son safha cereyan ederken; şimalden Eskişehir, Seyitgazi tarafından bir düşman fırkasının cenuba doğru gelmekte olduğunu gördük, bu vaziyet o kadar müheyyiç ve müthiş idi ki; bu fırkanın görülmesi bizi biraz heveslendirdi ve behemehal gelmesini temenni ettik. Ancak bu fırka vaziyeti anlamış olacak ki, cepheyi değiştirdi, gaybubet etti. Sonra anladık ki, bu fırka Kütahya istikametine gitmişti ve fakat sonra da anladık ki oradan Gediz istikametine teveccüh etmiş, çünkü, her tarafta askerlerimize tesadüf eylemiştir. Askerlerimizin taarruzuna mâruz kalmıştır. Biraz orada ve biraz burada mağlûp olduktan sonra Gediz istikametine geldi ve kıtaatımız tarafından yakalanarak, bertaraf edildi (gülmeler). Bu fırka düşmanın 15 inci fırkası idi. 30 Ağustos günü Toklusivrisi'nde bulunan düşman, oraya taarruz eden kıtaat tardedilmiş, Toklusivrisi ve onun civarında ve garbındaki mevazi elimize geçmişti. Fakat demin izah ettiğim gibi, düşmanın o civarda bulunan ikinci fırkası garba çekilebilen birinci ve yedinci fırkalarla da birleşerek, tekrar mukabil taarruza geçmiştir. Orada zayıf bulunduğu kıtaamızı biraz da geri sürmüştü. Fakat, buradaki kıtaamızı takviye edilerek, ertesi gün bu üç düşman fırkası tekrar mağlûp edildi ve Uşak istikametine atıldı. Eskişehir'de ricat alâimi görünmeğe başladı.

Binaenaleyh; 31 Ağustos sabahı vaziyet şöyle mütalâa olundu : Düşmanın burada beş fırkası imha veya esir edildiği gibi, düşmanın mağlûp üç fırkası İzmir istikamet-i umumiyesinde ricat ediyor, Eskişehir'deki düşman gurupu bir fırkası ayrılmış olduğu halde, ricat alâimi gösteriyordu. Binaenaleyh; meydan muharebesi hitam bulmuştu. Filhakika, 26 Ağustos sabahı başlayan ve beş gün beş gece devam eden Afyon-Karahisar ve Dumlupınar Meydan Muharebesi hitam bulmuş ve düşman kuva-yi asliyesi imha edilmişti. Arkadaşlar, bu meydan muharebesinin esnayı cereyanında topçularımızın, piyadelerimizin, süvarilerimizin, makineli tüfeklerimizin, tayyarecilerimizin ve her sınıf askerlerimizin gösterdikleri gayret ve kahramanlık her türlü takdiratın fevkindedir ve bahusus askerlerimizin Yunan ordusunun kalb ve vicdanına verdiği dehşet haiz-i ehemmiyettir. O havf-ü haşyet ve dehşet buradaki mahv-ü müzmahil olan kıtaattan başka bütün Yunan ordusuna sirayet etmiş bulunuyordu. Müteakip harekât bunun şahid-i katisi olmuştur.

Binnetice arkadaşlar, Yunan ordusunun vicdanında, fikrinde hâsıl olan bu havf-ü haşyet bütün Yunan milletine intikal etmişti (kahrolsun sesleri). O kadar ki, adalarda bulunan Yunanlılar, Türk ordusu geliyor diye firara teşebbüs ediyordu (gülmeler). Arada deniz olduğunu unutuyorlardı (gülmeler) ve firar edemediğinden ve firar edemeyeceğini anladığından dolayı tecennün edenler vardı. Binaenaleyh; bu meydan muharebesi hakikaten düşmanlarımız için çok kahhar ve mucibi havf-ü haşyettir. Bu muharebenin neticesi Yunanlıların ve Rumların kalbini sindirmiştir. Binaenaleyh; bu muharebeye Rum Sındığı Meydan Muharebesi demek çok muvafık olur. Bu suretle Afyon-Karahisar'dan İzmir'e kadar dört yüz küsur kilometrelik mesafe, müteaddit meydan muharebeleri de dâhil olduğu halde, ordularımız tarafından on beş günde katedilmiş ve millî ordunun bu müstesna kudret ve hareketi bilhassa şayanı tezkâr bulunmuştur. Meydan muharebesinin hitamından sonra vaziyeti şöyle mütalâa ettik. Düşmanın İzmir istikametine çekilebilen üç fırkası vardı. Birinci, ikinci ve yedinci fırkalar... Eskişehir'de ve Kocaeli grupumuzun karşısında üç, dört fırka kadar vardı. Bu fırkaların süratle çekilmesi ve Mudanya'dan vapurlara bindirilip İzmir'e götürülmeleri pek mümkün ve muhtemeldi. Düşman için en doğru hareket buydu. Trakya'da ve şurada, burada bulunan kuvvetlerden de derhal İzmir'e getirmek mümkündü.

Şöyle, böyle düşman belki bu suretle sekiz ilâ on fırkayı İzmir'in şarkında toplıyabilirdi ve İzmir'in şarkında hakikaten, dar, sarp ve kuvvetli arazi vardı. Bu kuvvetlerle böyle bir mevzii müdafaa edebilirdi ve böyle yapmaları lâzımgelirdi (gülmeler).

Akıl ve ferasetin ihtiyar ettiği bu şeyi Yunanlıların yapacağını da kabul etmek lâzımdı ve artık ordularımızı bu nokta-i nazardan sevk ve idare ediyorduk. Yani Birinci ve İkinci Ordular, kuva-yi asliyeleriyle ve süvari kolordusu bilâtevakkuf tâ İzmir'e kadar takibatına devam edecekti, düşmanın durmasına ve tertibat almasına vakit bırakmıyacaktı ve bu harekât, bütün ordu ile ve bütün ağır topçusuyla ve bütün vesaitiyle birlikte icra olunacaktı.

Ordu, düşmana her nerede ve her hangi bir yerde tesadüf ederse, behemehal ve derhal vuracak, derhal mağlûp edecekti. Ordu, bu emir dairesinde yürüdü. Diğer taraftan da Eskişehir'den ve Kocaeli grupumuzun karşısından kurtulmuş olan düşmanın dahi ricatını, izmihlale tebdil etmek arzu ediliyordu. Bunun için, zaten Eskişehir'den taarruz ve düşmanı takip eden kuvvetlerimizi, Kütahya üzerinden gönderdiğimiz süvari ve piyade kuvvetleriyle takviye ettik. Bu kuvvetler; doğrudan doğruya İnönü'ne teveccüh etti ve filhakika, orada, Eskişehir'den çekilen düşmanla temas etti ve cereyan eden muharebede düşman mağlûp oldu ve Bursa istikamet-i umumiyesinde ricate başladı.

Daha şimalde de şayanı tezkâr bir hareket vardı, şöyle ki, Kocaeli grubu kumandanı, bizzat idare etmek üzere tertip ettiği bir müfreze ile Gemlik, İznik arasındaki dar ve çok kuvvetli düşman mevziine atıldı ve mevzii parçalandı. Doğrudan doğruya Eskişehir'den çekilen düşman kuvvetlerinin hattı ricatı üzerine en mühim ve katî tesiri icra etti. Bu harekâta karşı Eskişehir istikametinden gelen düşman, çekilmekten başka birşey düşünmüyordu. Yalnız çekilirken büsbütün mahvolmamak üzere şurada, burada bilhassa Keşişdağı ile İznik Gölü arasında, senelerden beri mevcut olan ve her sene biraz daha takviye ettiği mevziine çekildi ve orada durdu ve Gemlik'le İznik arasındaki cepheyi derhal takviye etti.

Arkadaşlar! Birçok teferruatla sizi yormamak için İzmir istikametindeki umumi taarruzun bütün teferruatını söylemeyeceğim. Yalnız düşman; Dumlupınar'dan sonra Uşak istikametinde, Alaşehir'de, Salihli ve Ahmetli'de ve Kasaba'da ve en nihayet, İzmir'in şarkında Nif'te durmağa teşebbüs etti. Bir taraftan da İzmir'e hariçten kıtaat getiriliyordu. Fakat; her durmak teşebbüsü, arzettiğim tertibatımız sayesinde, derakap taarruzumuzla karşılanmış, düşman her tevakkuf teşebbüsünde, bir daha mağlûp edilerek, çekilebilmekten menedilmiştir. Yani düşman ordusu çekilememiştir.

Arkadaşlar! Muharebeyi kabul eden düşman aksanı, sağa, sola dağılmıştır; Çekilen kıta yoktur. Yalnız birtakım firariler vardır. Nihayet, ordularımız 9 Eylülde İzmir'e takarrübetti ve o gün öğleden evvel saat onda süvari ve piyadelerimiz, aynı zamanda İzmir'e girdi. Biz bu manzarayı İzmir'in şarkında bir Belkahve vardır — belki içinizde bilenler bulunur— oradan, İzmir Körfezinin sathına in'ikâs eden bir irtisam halinde seyrediyorduk. Ertesi gün doğrudan doğruya İzmir'in içine girdik ve hükûmet konağına yerleştik (elhamdülillah sadaları, alkışlar).

Diğer taraftan Bursa istikametinde çekilen ve Keşişdağı ile İznik arasında tutunmak isteyen düşman da mağlûp edilmiş ve Bursa istikametinde takip edilmiştir. Orada da 9 Eylül akşamı, Bursa şarkında müdafaa etmek isteyen düşman dümdarları atıldıktan sonra; Bursa'ya kıtaatımız girmiş bulunuyordu. Burada mağlûp olan düşman 11 inci fırkası vardı; iki müstakil piyade alayıyla takviye edilmiş olduğu halde... bir de onuncu ve üçüncü fırkaları vardı. Demin arzetmişim ki, düşmanın şimal grupuna mensup 15 inci fırkası aşağıda, Gediz havalisinde perişan olmuştu.

İzmir'e girdikten birkaç saat sonra, yeni bir faaliyetin temasına girdiğimizi anladık. Hakikaten; Menderes civarındaki iki alay kadar düşman kıtaatı toplanmış, İzmir'in akıbetinden bihaber olacaklar ki, Seydiköyü üzerinden, cenuptan İzmir'e geliyorlardı (gülmeler). Bunun arkasından da bizim Üçüncü Süvari Fırkamız takip ediyordu. Nihayet İzmir'in civar mahallelerine girdikten sonra bizim orada olduğumuzu haber aldı ve derhal istikbal için, gönderilen piyade ve süvari kıtaatımızla kısa bir muharebeyi müteakip bu iki alay olduğu gibi teslim olmayı tercih etti.

Demine de arzettiğim gibi kıta halinde çekilen düşman yoktur. Fakat, firar eden düşman efradı vardır. Firariler İzmir'e geldikleri vakit oradaki vapurlar —vapurun içerisindekilerin heyecanı ile olacaktır ki— durmaktan

sarfinazar etmişler ve çekilip gitmişlerdir. Binaenaleyh; bu zavallılar Urla şibihceziresine sapmağa mecbur oldular ve bunun için de Urla'yı, Çeşme'yi temizlemek üzere bazı kıtaatı memur ettik. Çekilen bu perişan efradın, denizden Yunan donanması tarafından himaye edilmesi üzerine bazı yerlerde durur gibi oldular, bunlar tekrar parçalanarak, nihayet 16 eylülde bu istikamette en son Yunan firarileri, Yunan neferleri kendilerini ya denize, ya vapura veya sandala atmakla memleketimizden çekilmiş oldular (alkışlar).

Şimalde harekât şu suretle inkişaf ediyordu : 9-10 Eylülden sonra düşman doğrudan doğruya Bursa üzerinden takibatta bulunan kıtaatımızla tazyik ediliyordu. İznik Çölünün garbindan Mudanya istikametinde yürüyen kuvvetlerimiz düşmanın orada bulunan 11 inci firkasıyla 55, 47 nci müstakil piyade alaylarına temas etti. Bu düşman, vapurlara binmek gayri mümkün olduğuna kaani olacak ki, başında fırka kumandanı olduğu halde (202) zabıt ve (6000) nefer ve tekmlil bataryaları ve bütün depolarıyla beraber teslim oldu. Ondan sonra, kurtulabilen üçüncü ve onuncu firkalardır. Burada işini bitiren kıtaatımız, bunların peşine düştü ve Bandırma istikametinde takip etti. Bu taarruzumuzu tevkif etmek için, evvelâ, Bandırma şarkında teşebbüs ettiği müdafaaya muvaffak olmadı, mağlûp oldu ve çok ziyat verdi. Nihayet Kapıdağ şibihcezesinin içine girmekle tahlis-i nefis edeceğini zannetti. Mamafih takibatımız neticesinde pek azı buna muvaffak olabildi. Ayın on sekizinde bu firkalardan yalnız iki piyade alayı oradaki vapurlara binebilmiştir. O halde düşmanın 3 üncü, 10 uncu ve 11 inci firkalarının da akıbeti anlaşılıyordu. 15 inci firkanın akıbetini gördük, diğer beş firkanın macerasını da gördük; diğer üç firkanınkini de gördük. Arkadaşlar, bunları cemederseniz, on iki eder. Zaten Anadolu'da bulunan Yunan firkalarının adedi de on ikiden ibarettir.

Harekâtın teferruat ve tafsilâtından sarfinazar ettim, fakat; bir şeyi tekrar etmek lâzımgelir. O da şudur : Bu düşman çekilirken, uğradığı her yeri yakmış, yıkmış ve âciz, müdafaasız ahaliyi, kadın ve çocukları öldürmüş ve ihrak eylemiştir (kahrolsun! sesleri). Bu müthiş faciayı kemali lanet ve nefretle yâdetmek lâzımgelir (lanet olsun! sesleri). Arkadaşlar! Biz, bu harekâtı, neticesini tamamen bilerek yaptık, bütün bunlar belki bütün cihana hayret verecek mahiyettedir. Onun için ordumuzun kudretini anlamayan veya anlamaktan âciz olanlar bu muazzam eseri gayri muntazır bir tesadüf eseri gibi göstermek istiyorlar. Fakat; hiç bir vakit öyle değildir. Harekât bütün teferruatına kadar tamamen düşünülmüş, tesbit edilmiş, ihzar edilmiş, idare edilmiş ve intacedilmiştir (sürekli alkışlar).

Düşman ordusu taarruzumuz karşısında, bu felâkete duçar olmamak için ne yapmak lâzım gelirse hepsini yapmaktan geri durmamıştır. Hakikaten ordumuzun öyle hareket edeceğine ve böyle kahhar bir netice alacağına benim kanaatim vardı. Kemali hürmet ve tebci ile zikretmek mecburiyetindeyim ki, doğrudan doğruya harekât-ı askerîye ile alâkadar ve bunu ihzar ve idareye memur olan her üç zat da benimle tamamen hemfikir idiler. Zikretmek mecburiyetindeyim ki, aynı kuvvet ve kanaatle bana iştirak eden bu zevattan birisi muhterem Erkânı Harbiye-i Umumiye Reisi Fevzi Paşa Hazretleridir (alkışlar). Diğerleri Garp Cephesi Kumandanı ismet Paşa ve üçüncüsü de Müdafaai Milliye Vekili Kâzım Paşa Hazeratıdır.

Ordu kumandanları paşalar hazeratı ile kolordu ve fırka kumandanları harekâtı büyük bir cesaret ve meharetle idare etmişler ve diğer bütün cüzütam kumandanları da şayanı gıpta ve sitayiş bir hissi fedakâri ile ifay-i vazife eylemişlerdir.

Bu harekete başlamadan evvel, yani en son gün, başta bulunan zevatla birbirimize dedik ki: Taarruz edeceğiz, bilâfâsıla takip edeceğiz ve düşmanı imha ederek, -nihayet behemehal muvaffak olacağız.

Bu kanaate sahip olmıyanlar da vardı. Arkadaşlar, bu kanaate sahip olmıyanlar değil; ordumuzun yerinden kımıldayamayacağı ve taarruz kabiliyetinden mahrum olduğu zehabına kapılan bazı kimseler de vardı, belki de bu zehap ve bu sözlerin telâffuz edilmiş olması düşmanlarımızı çok ümitlendirdi. Belki de isabet oldu. Fakat; bugün tahakkuk eden neticenin tarihimize kuvvetle şerefbahş olmasına delâlet etmiş olduklarından dolayı, onlara da ayrıca teşekkür etmek lâzımgelir (gülmeler).

Arkadaşlar, demin de arzettiğim gibi, teşebbüsât-ı siyasiyede son noktaya geldiğimize kaani olduktan sonra bu harekete başladık. İzmir'e muvasalatımızda ordu tekrar siyasete temas etti. Arzu buyurursanız -tabîi esası Hariciye Vekâletine ait mesailendir- yalnız orduya temas eden noktayı izah edeyim. İzmir'e girdiğimiz zaman orada bir itilâf donanması vardı, İngiliz amiralinin tahtı kumandasında olmak üzere... bunlar benimle temasa gelmediler ve gelmek de istemediler. Yalnız orada bulunan Birinci Kolordu Kumandanı ile temas ettiler ki,

temaslarının mahiyeti şu idi: Orada bunların tabii tebaaları vardı. Onlar hakkında bir emniyet istihsâl etmek istiyorlardı. Yalnız İngiliz amiralinin Birinci Ordu Kumandanıyla yaptığı mülakat belki münasebet-i siyasiyenin mebdeî telâkki edilebilir. Bu amiral, Birinci Ordu Kumandanına şu suali sormuştur : “Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin Büyük Britanya Hükûmetine karşı vaziyeti nedir? Yani hali harbde mi? hali sulhda mı telâkki ediliyor?” Bunun üzerine kumandanımız da şu suretle mukabelede bulunmuştur : “Bu suale cevap verebilmekliğim için evvelâ; Büyük Britanya Hükûmetinin Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti hakkında vaziyeti nedir? Bizimle hali sulhda mı? yoksa hali harbde midir?” Amiral “münasebat-ı siyasiyenin mevcut olmadığını ve bunun iadesi lâzım geldiğini” söylemiş, kumandanımız da “evet; münasebat-ı siyasiyenin şayanı arzu olduğunu, fakat; bunun iadesi için, eşkâlî mahsusa bulunduğunu -yani formalite- ve bunların ise ancak iki hükûmet arasında yapılabileceğini” söylemiştir. Hüsnüniyetle cereyan etmiş olan bu mükâleme neticesinde; fiilen hali harbde olmadığımız fikri tarafeynce kabul edilmiş oluyor. Fakat onu müteakip orada bulunan bir İngiliz-ki, vaktiyle konsolos imiş- beni görmek istedi. Bittabi konsolosların muamelâtiyle veyahut konsolos gibi ifa-yı vazife ettiğini iddia edenlerle orada ifa-yı vazife eden valimiz görüşebilirdi. Fakat bu zat mutlaka beni görmek istedi. Ben de en nihayet kabul ettim. Kendisi birtakım teminat istemeğe kalkıştı ve müfritane birtakım tekliflerde bulunuyordu. Tabî kendisini iddia ettiği gibi, tanımakta mazurdum, zira hakkında Türkiye Büyük Millet Meclisince musaddak bir muamele cari değildi, o bütün bunlardan muğber ve bana dedi ki: “Siz, İngiltere Hükûmetine ilânı harb mi ediyorsunuz ?” Münasebat-ı siyasiye iade edilmiş değildi ki, yeniden ilânı harb olsun! Maahaza bu sözlerin teatisi bir suitefehhüm hâsıl etti. Ye bu zat bunun üzerine şuna, buna gitmiş ve bilhassa amirallara da ilânı harbden bahsetmiştir. Bunu müteakip idi ki, İngiliz amiralından bir mektup aldım. Diyordu ki:

“Konsolosumuzu kabul etmiş ve kendisine harbe dair sözler söylemişsiniz. Halbuki Birinci Ordu Kumandanıyla aramızda buna dair bir kelime ifade edilmemiştir. Hakikî fikrinizi öğrenirsem hükûmetime bildireceğim.”

Ben buna cevap verdim. Birinci Ordu Kumandanı ile amiral arasında cereyan eden mükâlemeye benim de iştirak ettiğimi söyledim. Yani aramızda münasebat-ı siyasiye yoktur, avdeti şayanı arzudur. Bu fikre iştirak ettim ve cevap verdim. Benim bu cevabım, İngiliz amiralince mucibi memnuniyet görülmüş, yalnız, ben onun mektubunu hususi telâkki ettiğim için, hususi cevap vermiştim. O ise, mektubunun hususi olmadığını ve İtilâf Devletleri namına olduğunu mektubumu götüren zabite söylemiş ve ilâveten demiş ki : “-Bunu alâkadar devletlere yazacağım, alacağım cevabı bildiririm.” Ondan sonra idi ki, General Pelle, benimle mülakat etmek istedi ve İzmir’e geldi. General Pelle, nimresmî bir vaziyette geliyordu. Fakat; tabî hükûmeti tarafından gönderilmiş olduğuna şüphe yoktur. Bilhassa harekât-ı askeriyemizin Çanakkale ve İstanbul istikametlerinde, kendilerince bitaraf telâkki ettikleri bir mıntakaya dâhil olmamasını söyledi. Halbuki şimdiye kadar Hükûmetimize mıntakai bitarafiden bahsedilmemiş ve Hükûmetimizce böyle bir mıntaka hududu kabul edilmiş değildi. Bu itibarla ben, kendisine öyle bir mıntakaya karşı ademi malûmat beyan ettim ve düşmanı takip için yürümeğe mecbur olduğumuzu söyledim, ondan sonra dedi ki : Mösyö Franklen Buyyon’dan hususi bir telgraf aldım. Mösyö Franklen Buyyon, benim şahsi arkadaşımdır ve o sıfatla benimle görüşmek istiyordu. Kendisini İzmir’de görebileceğimi cevaben bildirdim. Filhakika, İzmir’e geldi. Geldikten sonra anlaşıldı ki, Mösyö Franklen Buyyon, Fransa Hükûmeti tarafından ve İngiltere ve İtalya Hükûmetlerinin de inzımanı muvafakatiyle benimle mülakat etmeğe geliyordu. Bu esnada arkadaşlar, yani ordularımız İstanbul ve Çanakkale üzerinden geçerek, Trakya’da dahi düşmanı takip etmek ve mağlûp etmek ve hudud-u millîmizin müntehasına kadar vâsıl olmak sırasında idi ki, Hükûmetimize iblâğ olunmak üzere, bir sureti Hariciyeye, bir sureti de Başkumandanlığa verilen ve muhteviyatı tabîî manzuru âlileri olan nota geldi. Bu nota, esaslı olarak, iki noktayı camidir. Biri, harekât-ı askeriyenin tevakkufuna müteallik, yani sırf harekât-ı askeriyeye aittir. Diğeri sulha, konferansa aittir. Ben, yalnız cihet-i askeriyeye taallûk eden noktasına temas edeceğim. Tabîî Hükûmetimiz bu noktaya cevap verecektir. Askerî kısmında talep olunan şey harekât-ı askeriyenin tevakkufuna aitti. Halbuki biz hu-dud-u millîyemize kadar aksamı memalikimizi düşmandan tathir etmek mecburiyetindeyiz. Fakat; mutlaka bunu harb ve darp ile de yapmağa heves-kâr değiliz. Meclisinizin ve Hükûmetinizin nokta-i nazarı mutlaka muharebe etmek, mutlaka kan dökmek ve makasid-ı millîyemizi süngü ile istihsâl etmek değildir. Binaenaleyh; 1914 hududumuza kadar Trakya’daki düşman kıtaatı çıkarılırsa fazla bir harekât yapmağa ihtiyaç hâsıl olmaz. Boğazlar meselesine gelince : Misak-ı Millîmizde musarrah olduğu gibi Boğazların serbestisini talebedenlerden birisi ve belki de birincisi biziz. Binaenaleyh; Boğazların da serbestisini ihlâl etmek için bir tasavvurumuz mevcut değildir, işte bu mülâhazata binaen notada zikredilen askerî konferansa Başkumandanlık muvafakat etmiştir. Bu, Mudanya

Konferansında tesbit olunacak şeyler, arzettiğim gibi Trakya'nın tahliye olunup bize devir ve teslim edilmesidir. Buna mukabil biz de ordularımızı Boğazlardan uzak bulunduracağız. Bunun şekil ve teferruatı Başkumandanlık namına salâhiyet-i fevkalâdeyi haiz olarak içtima gitmiş olan Garp Cephesi Orduları Kumandanı İsmet Paşa ile diğer generaller tarafından tesbit olunacaktır. Her halde Trakya'nın bir an evvel tahliye edilmesi lâzımdır. Çünkü: Yunanlılar, Anadolu'da tahliye ettikleri yerlerde olduğu gibi, orada da icrayı mezalim ediyorlar. Kıtaller yapıyorlar tahribat icra ediyorlar.

Malûm-u âliniz olduğu üzere, son günlerde Yunanistan'da ihtilâl, isyan çıkmıştır. Hercümerç vardır ve binaenaleyh, dindaşlarımızı bir an evvel kurtarmak mecburiyetindeyiz. Orayı derhal teslim etmek bir tedbir-i âcildir ve Düveli Müttefikanın da bu hususta bize yardım etmesini ve bu meselenin teşriini ve teshilini rica ettik. Bu esasat üzerine dünden beri Mudanya'da müzakerat cereyan etmektedir. Neticesini anlıyacağız.

Arkadaşlar! Üç seneden beridir yolunda çalıştığımız ulvi ve mukaddes maksat, milletin umumi ve müşterek gayret ve himmetiyle elhamdülillah tahakkuk ediyor (elhamdülillah sesleri). Bizi istediklerimizden mendecek ortada hiçbir mâni kalmamıştır (alkışlar). Tafsil ettiğim veçhile düşman ordusu kamilen imha edilmiştir. Yunan ordusunun en son neferinden dahi Anadolumuz tathir edilmiştir (alkışlar). Kahraman askerimizin süngülerinden canlarını kurtaranlar, cihana ebediyen hacil olacak bir süratle ancak firar etmişlerdir (şiddetli alkışlar). Bu firariler, asker değil, fakat; haydutlar, canilerdir. Demin de arzettiğim gibi, her geçtikleri yerde müdafaasız bir halde bulunan kadınlarımızı, çocuklarımızı, ihtiyaçlarımızı kesmişler ve yakmışlar, (kahrolsun, lanet! sadaları) birçok mamurelerimizi ateşlere vermişler ve harabezara çevirmişlerdir. Bu, zulüm ve vahşetin tesirini bütün cihan-ı insaniyet ve medeniyet ümidederim ki, hissedecektir. Arkadaşlar, Kırıl Konstantin'in memleketimizin en zengin ve en mâmur yerlerine dikilen gözleri bugün yine -kendi canı askerleri tarafından atıldığı mahpesinde- kan ağlıyor (kahrolsun! sesleri). Sevgili milletimizin hiçbir zaman zincir altına girmeyecek olan hürriyet ve istiklâlîne göz diken, suikasetmek isteyen Yunan milleti; bugün baştan aşağıya kadar isyan ateşi içinde matem saatleri yaşıyor (daha berbadolsun! sesleri) ve endişe-i ferda ile perişan bir haldedir. Görüyorsunuz ki, bize yapmak istedikleri bütün felâketleri Cenabıhak onların başına tevcih etti. Cenabıhakkın adaletinin bu kadar vazih tecellisine hep beraber, hamdü sena edelim (hamdolsun, sesleri).

Arkadaşlar! Bu Anadolu zaferi tarih arasında, bir millet tarafından tamamen benimsenen bir fikrin ne kadar kadir ve ne kadar muhyi bir kuvvet olduğunun en güzel bir misali olarak, kalacaktır (şiddetli alkışlar), önümüze dikilen bütün mevani birer, birer yıkıp aştıktan sonra bugün artık Misak-ı Millî'nin çizdiği hudutlar dâhilinde, mesut, müreffeh ve hür yaşamak için, her ne lazımsa, bunların hepsini istihsâl edeceğiz (alkışlar). Düşman elleriyle viran olmuş ve milletimiz tarafından her köşesini kurtarmak için seve, seve can verilmiş ve çocuklarımızın kanıyla sulanmış olan yurdumuzun ufkunda artık sulhun tatlı güneşi gecikmeyecektir (İnşaallah sesleri).

Arkadaşlar! Milletimiz, tek bir adam gibi, gösterdiği sarsılmaz vahdet ve gayret sayesinde bu muvaffakiyeti ihraz etmiştir (teşekkür ederiz, varol! sadaları). Milletimizin sulh işlerinde de, sulhtan sonraki işlerde de, aynı himmet ve gayret ve vahdeti göstererek; bu zaferi itmam edeceğine şüphe yoktur (hiç şüphe yok! sesleri). Bu zafer, bize bir imkân bahşediyor. Biz, bu imkânı memleketimizin, milletimizin münevver, mesut ve müreffeh istikbali için kullanacağız (İnşaallah sadaları).

Arkadaşlar! Sözlerime hitam vermeden evvel kemali iftiharla şunu arzedeğim : Bu hareketi yapan bir ordunun babalarından ve analarından ibaret olan milletimiz bütün cihana karşı en yüksek mevki-i hürmeti ve mevki-i izzeti kazanmıştır. Milletimiz bîperva iftihar edebilir. Bu, en kuvvetli şeraitle hakkidir ve böyle bir milletin âciz bir ferdi olmakla en büyük saadeti hissediyorum (sürekli alkışlar). Bu muharebe meydanlarında, emsalsiz kahramanlıklar ve şehamet göstermiş olan zabitlerimizin, neferlerimizin ve kumandanlarımızın her biri ayrı, ayrı bir menkıbe, bir destan teşkil eden harekâtını kemali tebcille ve hürmetle ve takdirle yâdediyorum (alkışlar). Ye bu şehamet meydanlarında rahmet-i rahmana kavuşan şühedamızın muazzez ervahına hep beraber fatihalar ithaf edelim (ayakta fatihalar okundu). Arkadaşlar! en son sözüm budur. Şehamet meydanında ölenlerin analarına ve babalarına taziyeler değil, fakat; tebrikâtımızı isal edelim (şiddetli alkışlar).

* * *

SALTANATIN YIKILDIĞINA DAİR VERİLEN

KARAR MÜNASEBETİYLE

1 Kasım 1922

Arkadaşlar! İstanbul'da gayri meşru bir sıfatı, şahsına atfeden Tevfik Paşa, evvelâ hususi ve mahrem olarak ordularımızın Başkumandanına, müteakiben onu jurnal eder tarzda açık bir telgrafname ile Meclisi âliye müracaatta bulundu. Dikkat buyurulursa gelen telgrafname ile efkârı umumiye-i islâmiye teşviş edilmek isteniyor.

Bu telgrafnamedeki zihniyet, istiklâlimizi imhaya çalışan düşmanlarımıza karşı dâva-yı mukaddesimizi müdafaada fiilen ve hukukan muvaffakiyetlere mazhar olan hükümet-i milliyemizi duçar-ı zâfetmeğe matuftur. Mâna ve mantıktan âri olan bu telgrafnamenin muhteviyatı, Meclisi âlinizin mevcudiyetiyle tahakkuk eden bir şekli, bir hakikati tekrar mevzuu bahis etmemizi istilzam eyledi. Şekli idaremizde mündemiç bulunan hakikat, Türkiye halkının mukadderatına bilfiil ve bizzat vaziülyed olması, hâkimiyet-i millîyesini, saltanat-ı millîyesini üç seneden beri kendi elinde bulundurarak dâva-yı mukaddesi müdafaâ etmekte bulunmasıdır.

Bu hakikatin tecellisi, bir bâtılın zevalini müeddi oldu. Bu bâtıl, gayri meşru, gayri mâkul olan şey, bir milletin hukuk-u hâkimiyet ve saltanatının bir şahıs uhdesinde temsil edilmesiydi.

Bu nokta üzerinde bütün milletin ve arzu-yu millete tebaan millet vekillerinden terekübeden heyeti celilenizin tabîi surette vermiş olduğu kararı, birçok defalar, birçok arkadaşlarımızın muhtelif vesilelerle ifade etmiş olmalarına rağmen ben de bir arkadaşınız sıfatıyla bu kürsüden aynı şeyi tekrar edeceğim. Beni beş, on dakika daha dinlemek lûtfunda bulunmanızı rica ediyorum (hay, hay! sesleri).

Arkadaşlar! Tavzih-i tahkikat için hep beraber Türk tarihi ve islâm tarihi üzerinde kısa ve seri bir nazar geçirmeğe muvafakat buyurur musunuz?

Efendiler! Bu dünya-yı beşeriyette asgari yüz milyonu müteceviz nüfustan mürekkep bir Türk millet-i azîmesi vardır ve bu milletin saha-i arzdeki vüsati nisbetinde saha-i tarihte de bir derinliği vardır.

Efendiler! Bu umku isterseniz iki mikyasla ölçelim; birinci vahid-i kıyasi, edvar-ı kablet-tarihiyeye ait mikyastır. Bu mikyasa göre Türk milletinin cediti ilâsı olan Türk namındaki insan; ikinci, ebülbeşer Nuh Aleyhisselâmın oğlu Yafes'in oğlu olan zattır. Tarih devrinin tedarik-i vesaike pek müsamahakâr olan ilk safhalarına biz de müsamaha edelim; fakat en bariz ve en katî ve en maddi delâil-i tarihiyeye istinadan beyan edebiliriz ki, Türkler on beş asır evvel Asya'nın göbeğinde muazzam devletler teşkil etmiş ve insanlığın her türlü kabiliyatına tecelligâh olmuş birer unsurdur. Sefirlerini Çin'e gönderen ve Bizans'ın sefirlerini kabul eden bir Türk devleti, ecdadımız olan Türk milletinin teşkil eylediği bir devlet idi.

Arkadaşlar! Yine malûmdur ki : Dünya yüzünde yüz milyonluk bir Arap kütlesi vardır ve bunların Asyaî kısmı Ceziretü'lârab'da mütekâsif olarak arzı mevcudiyet eder.

Mazhar-ı nübüvvet ve risalet olan Fahriâlem Efendimiz bu kütle-i Arap içinde, Mekke'de dünyaya gelmiş bir vücudu mübarek idi.

Ey arkadaşlar! Tanrı birdir, büyüktür. Âdat-ı ilâhiyenin tecelliyatına bakarak diyebiliriz ki, insanlar iki sınıfta, iki devirde mütalâa olunabilir. İlk devir, beşeriyetin sabavet ve şebabet deviridir. İkinci devir, beşeriyetin rüşv ve kemal devridir. Beşeriyet birinci devrede tıpkı bir çocuk gibi, tıpkı bir genç gibi yakından ve maddi vasıtalarla kendisiyle iştilgal edilmeyi istilzam eder. Allah, kullarının lâzım olan nokta-i tekemmüle vusulüne kadar içlerinden vasıtalarla dahi kullariyle iştilgali lâzime-i ulûhiyetten addeylemiştir. Onlara Hazreti Âdem Aleyhisselâmdan itibaren mazbut ve gayri mazbut namütenahi denecek kadar çok nebiler, peygamberler ve resuller göndermiştir. Fakat; Peygamberimiz vasıtasıyla en son hakayık-ı dinîye ve, medeniyeyi verdikten sonra artık beşeriyetle bilvasita temasta bulunmağa lüzum görmemiştir. Beşeriyetin derece-i idrak, tenevvür ve tekemmülü her kulun doğrudan doğruya ilhamat-ı ilâhiye ile temas kabiliyetine vâsıl olduğunu kabul buyurmuştur ve bu sebepledir ki, Cenabı Peygamber, Hatemülenbiya olmuştur ve kitabı, kitab-ı ekmeldir. Son peygamber olan Muhammet Mustafa (Sallâllahu Aleyhi Vesellem) (1394) sene evvel rumi nisan içinde rebiulevvel ayının on ikinci pazartesi gecesi sabaha doğru tanyeri ağarırken doğdu, gün doğmadan...

Bugün o gündür. İnşaallah büyük tesadüftür (İnşaallah! sesleri). Filhakika arabî tarihiyle bu akşam yevmi vilâdetin sene-i devriyesine tesadüf ediyor. Hazreti Muhammet, eyyam-ı sabavet ve şebabeti geçirdi. Fakat henüz peygamber olmadı. Yüzü nurani, sözü ruhani, reşit ve rüiyette bibedel, sözünde sadık ve halim ve mürtüvetçe saire faik olan Muhammet Mustafa, evvelâ bu evsaf-ı mahsusa ve mütemayizesiyle kabilesi içinde “Muhammed-ül-emin” oldu.

Muhammet Mustafa, peygamber olmadan evvel kavminin muhabbetine, hürmetine, itimadına mazhar oldu. Ondan sonra ancak kırk yaşında nübüvvet ve kırk üç yaşında risalet geldi. Fahriâlem Efendimiz namütenahi tehlikeler içinde, bîpayan mihtetler ve meşakkatler karşısında (20) sene çalıştı ve din-i islâmı tesise ait vazife-i peygamberisini ifaya muvaffak olduktan sonra vâsılı alâ-yı illiyyîn oldu. Kendisinin mazhar-ı irşadatı olan bütün müslîmin ve bilhassa Ashab-ı Güzin birçok göz yaşları döktüler. Fakat muktazay-ı beşeriyet olan bu hali teessürün bîfaide olduğunu derhal idrak eden erbab-ı fetanet, Peygamberin arkasından ağlamak değil, mesalih-i ümmeti bir an evvel hüsnü temşiyete mazhar edecek tedbir almak kanaatiyle toplandılar. Resulü Ekrem’e halife olacak bir emîr intihabı mevzuu bahis edildi. Zâtı Risaletpenahi, yarıgârı olan Hazreti Ebubekir’den şahsen çok hoşlanırdı ve enfas-ı vapesinini yaşarken Ebubekir’in kendisine halef olması muvafık olacağını muhtelif tarzlarda işaret dahi buyurmuşlardı. Buna nazaran toplanıp resmen bir intihap yapmaktan başka bir iş kalmamış olduğuna hükümlenilirdi.

Halbuki bu intihap keyfiyeti o kadar basit olmadı. Bilâkis mesele çok müzakerelere, çok münakaşalara ve çok esaslı ihtilâflara maruz kaldı. Emri intihapta mühim olarak, üç muhtelif nokta-i nazar tebarüz etti. Bu nokta-i nazarlardan birisi makamı hilâfete istihkak, mesalih-i ümmeti rüyet edebilmek için lâzım olan kudret ve kifayetin kaide ittihazı idi. Buna nazaran makamı hilâfet en kuvvetli ve en nüfuzlu ve en reşit kavmin olacaktı. Bu nokta-i nazar Cumhuru Sahabenin idi.

İkinci nokta-i nazar; o güne kadar nusret-i İslama hizmet eden kavmin hilâfete müstahak addedilmesi idi. Bu, Ensarın nokta-i nazarıydı.

Üçüncü fikir ise kuvveti karabeti iltizam etti. Bu da Haşimilerin nokta-i nazarı idi. Bu üç nokta-i nazardan ittifak-ı ârâ ile birini tercih etmek ve emri intihabı intaceylemek mümkün olamadı. En nihayet teşettüt ve fetretin derhal önüne geçmek lüzumuna kaani olan Hazreti Ömer’in tesiriyle Hazret-i Ebubekir’e biat olundu. Görülüyor ki, ilk halifenin intihabında temayülât-ı umumiyenin tabî temerküzünden ziyade şahsi tesir, tesbiti şekletmiştir.

Efendiler! Bu muhalefet ve münakaşatın nabemehal olduğunu zannetmeyelim. Hakikaten emri hilâfet, mileli islâmiyece en büyük bir maslahattır. Çünkü Efendiler, Hilafet-i Nebeviye, ehli islâm arasında bir rabita olan bir emarettir. Ve ehli islâmın kelime-i vahide üzere içtimalarını temin eden bir emarettir.

Emaret ise, Cenabıhakkın bir sır ve hikmetidir ki, teessüsü, daima satvet ve kuvvetle meşruttur. Ve andan maksad-ı asli de defî fesat ve hıfzu asayişî bilât ve tanzimi umuri cihat ile mesalih-i âmmeyi hüsnü tanzim ve tesviyeden ibarettir. Bu dahi ancak satvet ve kuvvete menuttur. Âdetullah bu veçhile cari ola gelmiştir.

Buna nazaran yukarıda izah ettiğim üç muhtelif nokta-i nazardan birincinin -ki kuvveti ve nüfuzu olan kavmin, milletin vâris-i hilâfet olması noktasydı- diğer nikat-ı nazara müreccah ve galip olması tabiidir ve Hazreti Ebubekir’in bittesir makamı hilâfeti işgal etmesi isabet oldu. İşte bu suretle Zaman-ı Saadetten sonra hilâfet unvaniyle bir emaret-i islâmiye teşekkül etti.

Fakat Efendiler, Peygamberin vefatiyle derhal her tarafta irtidat başladı, irtica başladı, isyan başladı. Hazreti Ebubekir bunları bertaraf etti. Vaziyete hâkim oldu. Bir taraftan da tevsiî hudud-u emaret-i islâmiyeye tevessül eyledi. Ebubekir son demlerine yaklaşınca, kendi intihabındaki müşkülâtı tahattur etti ve Hazreti Ömer’i vasiyetname ile bizzat intihap ve millete takdim eyledi.

Hazreti Ömer’in zaman-ı hilâfetinde memalik-i islâmiye fevkalâde denecek derecede süratle tevessü etti. Servet çoğaldı. Halbuki; bir milletin içinde servet ve gına husulü beynennas ağrazı bünyeviyenin hudusunu ve bu da, ihtilâl ve fitnenin zuhurunu bâis olmak bu âlemi kevnü fesadın muktazayı ahvalindendir. İşte bu nokta; Hazreti Ömer’in zihnini tahdit? ediyordu. Bir de Hazreti Ömer tahattur ediyordu ki: Resulü Ekrem, mahrem-i esrarı olan havası ashabına şunu demişti: “Ümmetim, düşmanlarına galebe edecek Mekke, Yemen, Kudüs ve

Şam'ı fethedecek Kûsra ve Kayser'in hazinelerini taksim eyliyecektir ve fakat ondan sonra aralarında fitne ve ihtilâl ve nefsanîyetler hadis olarak mülûk-i salife mesleğine gireceklerdir.”

Hazreti Ömer, birgün Huzeyfe ibni Yeman (Radiyallahüanh) Hazretlerine deniz gibi temevvüç edecek fitneyi sorduğu zaman aldığı cevapta : “Senin için andan beis yok, senin zamanınla anın arasında kapalı bir kapı vardır.” dedi. Hazreti Ömer sordu:

— Bu kapı kırılacak mı, yoksa açılacak mı?

Huzeyfe : “Kırılacak!” dedi.

Hazreti Ömer : “öyle ise artık kapanmaz” dedi. Ve izhar-ı teessüf etti. Hakikaten kapı kırılmak mukadderdi. Çünkü memalik-i islâmîye vüsat bulmuştu, iş çoğalmıştı. Bu şekli emaret ve bu tarzı idare ile her yerde adalet-i kâmile icrası müşkül olmuştu. Hazreti Ömer, bunu idrak ediyor ve sıkılıyor ve Allah'ına yalvararak diyordu ki:

— Yarap! Ruhumu kabzet!

Ömer, bir gün ağlarken sebebi soruldu : “Nasıl ağlamayım ki, Fırat kenarında bir oğlak zayı olsa korkarım ki Ömer'den sorulur” diye cevap verdi.

Evet; Hazreti Ömer (Radiyallahüanh) artık Hilâfet unvanı altındaki tarzı emaretin bir devlet idaresine nâkâfi olduğunu bir zatın kendi faziletinde, kendi kudretinde ve hattâ kendi mehabetinde olsa dahi bir devletin idaresine nâkâfi olduğunu bütün mânay-i şamiliyle idrak eylemişti. Hattâ, bu endişe ile idi ki; Ömer, kendinden sonra artık bir halife düşünemez oldu. Kendisine oğlunu tavsiye ettikleri zaman (Bir haneden bir kurban yetişir) dedi. Abdurrahman bin Avfi çağırdı :

“Ben, seni veliahdeylemek istiyorum” dedi. O da : “Bana, kabul et, deyu rey ve nasihat eyler misin?” dedikte Ömer: “Edemem, ya Avf!” dedi.

Abdurrahman, “Vallahi ben de ebediyyen bu işe giremem” dedi. En nihayet Ömer, en mâkul noktaya temas etti. Emaret, devlet ve millet işini meşverete havale etti. Ömer'den sonra ashâbı şûra ve bütün halk, mescidi lebalep doldurdu. Ye orada bazı şayanı dikkat vaziyetlerle yine idare-i ümmeti intihab ettikleri bir halifeye tevdi ettiler.

Hazreti Osman, halife oldu. Fakat kırılmağa mahkûm olan kapı! artık kırılmıştı. Memalik-i islâmîyenin her tarafında bin türlü kıl-ü kal ve ademi hoşnudi başladı. Zavallı Osman, âciz ve naçiz bir vaziyete düştü. O kadar ki, Şam Valisi Muaviye, onun hayatını muhafaza etmek için nezdi himayekârisine davet etti. Buna muvafakat edemiyen Hazreti Osman, taraf-ı velâyetpenahiden, muhafaza-i nefis için asker göndermeyi teklif etti. Bunların hiçbirisine meydan kalmadı. Her tarafta isyan eden muhtelif mıntakalar halkı Medine'de evinin içinde Hazreti Osman'ı tahtı muhasaraya aldı. Ve zevce-i muhteremesinin yanında şehidetti. Birçok gürültülü ve kanlı vakayiden sonra Hazreti Ali (Keremallahüveçhe) Makamı Hilâfete getirildi. Tekrar edelim ki, kapı kırılmıştı.

Aynı ırktan olmakla beraber, Irak başka bir şey, Yemen başka bir şey, Suriye başka bir şey ve Hıttâ-i Hicaziye de bambaşka bir şeydir. Hicaz'da bir halife, Suriye'de kuvvete istinadeden bir vali ile Sıffin'de karşı karşıya gelmeğe mecbur oldu. Muaviye, Hazreti Ali (Keremallahüveçhe)nin hilâfetini tanımiyor ve bilâkis onu bunu Osman ile itham ediyordu.

Vazifesi, âlemi islâm'da ahkâm-ı Kur'aniyenin temini tatbikatından ibaret olan halife, mızraklarına Mesahif-i Şerife geçirilmiş Emeviye ordusunun karşısında muharebeyi kat'a mecbur oldu. Bizzarur tarafeyn hakemlerinin vereceği karara tebaiyete söz verdi.

Muaviye'nin murahhası Amr ibnil Âs ile Hazreti Ali'nin murahhası Ebu Mus-el-Eş'ari tahkimnameyi tanzim için karşı karşıya geldikleri zaman Hazreti Ali hazır bulunuyordu. (Emîr'il-müminin Ali ile Muaviye arasında tahkimnamedir) diye yazılan cümleye derhal Muaviye'nin murahhası itiraz etti ve dedi ki: (O Emîr'il-müminin kelimesini oradan kaldır. Sen yalnız emrinde bulunanların Emîri olabilirsin! Şam ahâlisinin Emîri değilsin).

Hazreti Ali, isminin başındaki sıfatının kaldırılmasına muvafakat etti. Bundan sonra iki taraf murahhasının yekdiğerine karşı kullandığı âdi hiyle, cümlece malûmdur. Bunda muvaffak olan Amr ibnil Âs, Muaviye'ye hilâfetini tebşir etti.

Diğer taraftan Hazreti Ali de hükkâmın hükmüne sadık kalacağına söz verdiği halde biraz tereddüdü müteakip icrayı hilâfete devam etti. Görülüyor ki, Resulullah'ın vefatından yirmi beş sene kadar kalil bir zaman sonra âlein-i islâmiyet içinde, islâmın en büyük zevatından ikisi karşı karşıya iddia-yı hilâfet ile arkalarından sürükledikleri aynı din ve aynı ırktaki insanları kanlar içinde bırakmakta beis görmediler. En nihayet, hiylesinde muvaffak olanı, sâf ve nezih olanını mağlûp ve evlâd-ı ayalini mahvü perişan eyledi. Ye bu suretle hilâfet unvanı altındaki emaret-i islâmiye'yi yine hilâfet unvanı altında saltanat-ı islâmiye'ye tahvil etti.

Saltanat-ı Emeviye, büyük istilâlar yapmakla beraber baştan nihaye-te kadar hunin ve elim vakayı ile ancak doksan seneyi doldurabilmiş ve Hicretin 132 nci senesinde Arap milleti, salâtin-i Emeviye'yi başlarından atmış ve yerine başka namda bir devlet tesis eylemiştir. Bu devlete Devlet-i Abbasiye ve devletin resikârında bulunan insanlara da halife derlerdi.

Merkez-i faaliyeti Irak'ta bulunan Hilâfet-i Abbasiye'nin mevcudiyetine rağmen Endülüs'te dahi (Halife-i Resulullah) ve (Emîr'il-müminîn) unvanlarıyla asırlarca saltanat sürmüş hükümdarlar mevcuttu.

Beyanatıma mukaddeme olarak izah etmişim ki, bundan (1500) sene evvel, yani Hicret-i Nebeviden iki buçuk asır evvel Orta-Asya'da muazzam bir Türkiye Devleti mevcuttu. Kablelislâm mevcut olan bu devletlerin sahibi Türkler, bundan (1000) sene evvel islâmı kabul ettiler. Evvelâ şarka doğru tevsi-i memalik ederek Çin hududuna kadar icrayı nüfuz eylediler. Hulefa-yi Abbasiye zamanında bu civanmert Türkler, asalet ve şecaatle benam olan Türkler, asker olarak Suriye'ye, Irak'a kadar geldiler. Hulefa-yi Abbasiye'nin tahtı idaresinde bulunan bu yerlerde iktisab-ı nüfuz ettiler. En yüksek idare ve emri kumanda makamatına irtika eylediler. Dördüncü asr-ı hicrîde idi ki, Selçuk Hükûmeti namı altında muazzam bir Türk devleti teşekkül etti. Bu devletin namı altında icrayı faaliyet eden Türkler, bir taraftan Kafkasya'ya, diğer taraftan cenuba İran ve Irak'a ve Suriye'ye ve garba, Anadolu'ya nüfuz eyledi. Bağdat'ta oturan hulefa-yi Abbasiye bu Türk devleti muazzamasının daire-i nüfuzuna girmişti. Filhakika bu Türk devleti beşinci asır evsâtında Maveraünnehr ve Harezmi, Şam ve Mısır'ı ve Anadolu kıtasının çoğunu ve birçok memaliki zapt ile hududunu Kâşgar'dan ve Seyhun mecrasından Akdeniz'e ve Bahriahmer ve Bahriumman'a kadar tevsi etti ve Bağdat'ta bulunan hulefa-yi Abbasiye'yi, yed-i ihtiyar ve idaresine aldı.

Bağdat'ta, aynı merkezde Melikşah namında Türk hâkimiyetini temsil eden bir zatla halife namını taşıyan Muktedibillâh yan-yana oturdular ve akraba oldular.

Bu vaziyeti ve bu manzarayı biraz tahlil etmek isterim :

Türk Hakanı ki, muazzam bir Türk Devletinin hâkimiyet ve saltanatını temsil ediyor, yanında bir hilâfet makamının ayrıca mahfuziyetinde bir beis görmüyor. Eğer böyle bir mahzur görseydi zaten yed-i idaresine aldığı makamı ortadan kaldırmak ve o makama ait sıfat ve salâhiyeti kendi makamında memzuç bulundurmamak mümkündü. Hazreti Selim'in takriben beş asır sonra Mısır'da yaptığını eğer isteseydi Melikşah, daha o zaman Bağdat'ta yapmış olurdu.

Müşarünileyhin belki yalnız düşündüğü bir şey var idiye, o da Türkiye Selçuk Devletine daha sadık ve makam-ı hilâfete elyak diğer birinin Halife Muktedibillâh'a halef olmasını temindi.

Filhakika Muktedibillâh'ın veliahdı olan oğlunu azil ve onun yerine kendi torununu ikame için halifeyi tazyik etti. Melikşah ölmeseydi bu, böyle olacaktı.

Şimdi Efendiler, makam-ı hilâfet mahfuz olarak onun yanında hâkimiyet ve saltanat-ı millîye makamı ki, - Türkiye Büyük Millet Meclisi'dir-elbette yan-yana durur ve elbette Melikşah'ın makamı karşısında âciz ve naçiz bir makam sahibi olmaktan daha âli bir tarzda bulunur; çünkü bugünkü Türkiye Devletini temsil eden Türkiye Büyük Millet Meclisi'dir. Çünkü bütün Türkiye halkı, bütün kuvasıyla o makamı hilâfetin istinatgahı olmayı doğrudan doğruya yalnız vicdanî ve dinî bir vazife olarak taahhüt ve tekeffül ediyor.

Mütalâat-ı tarihiye silsilesi üzerinde birkaç adım daha beraber atalım:

Bu adımlarımız bizi bugünkü şekli idaremizin ne kadar tabî, ne kadar zaruri ve Türkiye için ve bütün âlemi islâm için ne kadar nafi ve musip olduğu neticesine îsal edecektir. Efendiler : Orta-Asya'da devlet üstüne devlet teşkil etmiş olan Türkler daha garbda İran Selçukileri ve Anadolu'da da Rum Selçukileri namı altında pek

muazzam ve pek mütemeddin devletler teşkil etmişlerdir. Konya'da merkez-i hükümetlerini tesis etmiş olan Rum Selçukileri, malûm-u âlileri üzere (699) senesine kadar muhafaza-i mevcudiyet eyliyorlar. Mâruf İslâm-Türk devletleri icrayı faaliyet ederken Cengiz Han namındaki cihangir Karakurum'dan çıkararak (559) senesinde hudutlarını Çin denizine, Bahribaltığa, Bahrisiyah'a kadar tevsi eyliyor. Cengiz'in torunu Hülâkû idi, ki (656) sene-i hicriyesinde Bağdad'ı zaptederek Halife-i Abbasi Mutasımı idam ediyor bu suretle dünya yüzünde fiilen hilâfete hatime veriyor.

İrtihal-i Fahriâlemde sonra birinci Halife-i Resul Ebubekir, ne dünyayı istemiş, ne de dünya ana teveccüh eylemişti. İkinci Halife Hazreti Ömer, heyeti içtimaiyedeki temevvücatın gayri kabili tevkif olduğu kanaatini hayatında yakinen idrak ederek muztaribirruh olarak vefat etti.

Hazreti Osman'a gelince : Mukadder olan tehacümat için de kanını Kitabullaha akıtarak terki dünya eyledi.

Hazreti Ali, hilâfeti uhdesinde tekarrür ettirememek ve Ehli Beyti Resulün hukukunu muhafaza edememek bedbahtisiyle giryan oldu.

Emeviler, doksan seneden fazla hilâfeti muhafaza edemediler. En nihayet nüfuz-u hilâfeti Bağdat surlarına kasra mecbur olan Abbasi halifelerinin sonuncusu Mutasımı evlât ve ayaliyle ve sekiz yüz bin kişi Bağdat ahalisiyle beraber Hülâgû'ya kurban verdiler.

Hulefa-yi Abbasiye'nin zâfını görmekle (Halife-i Resulullah) ve (Emîr'il-müminîn) unvanlarını almış olan ve nüfuz-u hilâfetleri Elhamra sarayının kapısından çıkamamağa mahkûm kalan Endülüs'teki halifelerin de beşinci asrı hicrî iptidasındaki akıbet-i feciası malûmdur.

Bağdat'ta Hülâgû'nun ihdaseylediği vak'a-i mühimme neticesinde küre-i zemin üzerinde halife ve makam-ı hilâfet mâdum bir hale getiriliyor. Bundan üç sene sonra, yani (659) tarih-i hicrîsinde idi ki, hulefay-i Ab-basiye neslinden Elmustansirbillâh isminde bir zat Hülâgû'dan kurtulup Mısır Hükûmetine iltica etti ve bu zat Mısır Meliki tarafından halife tanındı. Bundan sonra on yedi zat halife unvanını haiz olarak ve fakat, hiçbir salâhiyeti, hiçbir tesir ve nüfuzu olmıyarak doğrudan doğruya Mısır Hükûmetinin himayesinde yekdiğerini istihlâfla imrar-ı hayat eylemiştir.

Selçukî Devletinin idaresinde teşettüt-ü umumi hâsıl olması üzerine Türkler, (699) tarih-i hicrîsinde Selçuk Devleti yerine Osmanlı Devletini ihyaen tesis eylediler.

Bu devletin ulularından Yavuz Hazretleri (924) tarih-i hicrisinde Mısır'ı zaptyleydiği zaman orada idam eylediği Mısır hükümdarından başka, unvanı halife olan bir zat buldu. Halife sıfatının böyle bir şahs-ı âciz tarafından kullanılması âlemi islâm için şeyn olduğuna şüphe etmediğinden o sıfatı Türkiye Devletinin kuvasına istinadettirerek ihya ve îlâ eylemek üzere aldı.

Efendiler! Osmanlı Devleti ki, (699) da teessüs etmişti, hilâfeti aldığı (924) tarihinden ancak elli sene sonrasına kadar tarih-i cihanda devri itilâ denilen ve muvaffakiyet-i mütevaliye ve azîme ile mâli olan takriben üç asırlık bir devir yaşadı... Ondan sonra Efendiler; inhitat başlıyor.

Efendiler! Devri inhitatın her safhası Türkiye Devletinin hudutlarını biraz daha darlaştırıyor, Türk milletinin maddi ve mânevi kuvvetlerini biraz daha fazla taksir ediyor, devletin istiklâlîni darbeliyor, arazi servet, nüfus ve haysiyet-i millet azamî bir süratle mahv-u tebah oluyor. Nihayet Âli Osman'ın 36 ncı ve sonuncu padişahı Vahdettin'in devri saltanatında Türk milleti, en derin hufre-i esaretin önüne getiriliyor. Binlerce seneden beri istiklâl mefhumunun timsal-i aslîsi olan Türk milleti bir tekme ile bu hufrenin içine yuvarlanmak isteniyor... Fakat bu tekme için bir hain, bişuur, biidrak bir hain lâzımdı. Nasıl ki, kanunen idamı lâzım gelenlerin bile ipini çekmek için kalb ve vicdan-ı ulviyet-i insaniyeden mücerret bir mahlûk aranır, idam hükmünü verenlerin böyle âdi bir vasıtaya ihtiyaçları vardır. O kim olabilir?

Türkiye devletinin istiklâline hatime veren, Türkiye halkının hayatını, namusunu, şerefini imha eden, Türkiye'nin idam kararını ayağa kalkarak ve bütün endamiyle kabul etmek istidadında kim olabilir?

(Vahdettin, Vahdettin! sadaları, gürültüler).

Maatteessüf bu milletin hükümdar diye, sultan diye, padişah diye, halife diye başında bulundurduğu Vahdetin... (Allah kahretsin! sadaları). Vahdetin, bu hareket-i denaatkâranesiyle yalnız kendinin lâıyk olduğu bir muameleyi kabul etmiş olmaktan başka hiçbir şey yapmış olmadı.

Vahdetin, bu hareketiyle kendini öldürdü ve temsil eylediği şekli idarenin indirasını zaruri kıldı. Fakat Efendiler; millet hiçbir vakit bu hareket-i hiyanetkâranenin kurbanı olmağa razı olamazdı. Çünkü millet, icabı taamül olarak başında bulunanın mahiyet-i hareketini suhuletle idrak edecek rüştü kabiliyette idi. Millet, tarihin vuzuhundan, asırlardan beri duçar olduğu felâketlerin esbabını bir anda halâs edebilecek hassasiyet ve intibahta idi.

Millet, şahısların hırs-ı saltanat, hırs-ı tahakküm, hırs-ı istilâdan baş-ıyarak temin-i menfaat ve rahat ve tevs-i sefahet ve rezalet ibzal ve israfat gibi hasis maksatlar için vasıta ve kuvvet olmak yüzünden kendi benliğini unutacak mertebede geçirdiği-gafletlerin netayic-i elmesini derhal halâs edebilecek rüştü ve kemalde idi. Artık milletin en mâkul ve meşru ve en insani salâhiyetini istimal etmek zamanı geldiğinde tereddüdü kalmamıştı. Tarih-i cihanda bir Cengiz, bir Selçuk, bir Osman devleti tesis eden ve bunların hepsini hâdisat ile tecrübe eyliyen Türk milleti bu defa doğrudan doğruya kendi nam ve sıfatında bir devlet tesis ederek bütün felâketlerin karşısında meftur olduğu kabiliyet ve kudretle ahzi mevki etti (şiddetli alkışlar). Millet mukadderatını doğrudan doğruya eline aldı ve millî saltanat ve hâkimiyeti bir şahısta değil, bütün efradı tarafından müntehap vekillerinden terekübeden bir Meclisi âlide temsil etti. İşte o Meclis, Meclisi âlinizdir; Türkiye Büyük Millet Meclisi'dir. Milletin saltanat ve hâkimiyet makamı yalnız ve ancak Türkiye Büyük Millet Meclisi'dir. Ve bu makam-ı hâkimiyetin hükûmetine, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti derler. Bundan başka bir makam-ı saltanat, bundan başka bir heyeti hükûmet yoktur ve olamaz.

Kendine sıfat-ı hilâfeti izafe eden bu mevkii şahsi, münhedim olunca makam-ı hilâfet ne olacaktır? suali vârid-i hatır olur.

Efendiler! Hulefa-yi Abbasiye devrinde Bağdat'ta ve ondan sonra Mısır'da hilâfet makamının, asırlarca müddet saltanat makamıyla yan-yana ve fakat ayrı ayrı bulunduğunu gördük. Bugün dahi saltanat ve hâkimiyet makamıyla makam-ı hilâfetin yan-yana bulunabilmesi en tabii halattandır. Şu farkla ki, Bağdat'ta ve Mısır'da saltanat makamında bir şahıs oturuyordu. Türkiye'de o makamda asıl olan milletin kendisi oturuyor. Makam-ı hilâfette dahi Bağdat ve Mısır'da olduğu gibi bikudret veya mülteci bir şahsı âciz değil, istinatgahı Türkiye Devleti olan bir şahsı âli oturacaktır.

Bu suretle bir taraftan Türkiye halkı asrı bir devlet-i mütemeddine halinde her gün daha rasin olacak, her gün daha mesut ve müreffeh olacak, her gün daha çok insanlığını ve benliğini anlayacak, eşhasın hiyaneti tehlikesine kendisini mâruz bulundurmıyacak ve diğer taraftan makam-ı hilâfet de bütün âlemi islâmın ruh ve vicdanının ve imanının nokta-i rabtası, kulüb-i islâmiyenin badii inşirahı olabilecek bir izzet ve ulviyette tecelli edecektir.

Efendiler! Türkiye Devletinin, Türkiye Büyük Millet Meclisi ve onun hükûmeti mefhumlarının millet ve memleketimiz için ne kadar kuvvet ve feyzi halâs-ı saadet vâdettiğini izaha lüzum göremem. Üç senelik tecarib-i fiiliye ve bunun semerat-ı mesudesi kâfi fikir ve kanaat verebilir itikadındayım. Bundan sonra makam-ı hilâfetin dahi Türkiye Devleti için ve bütün âlemi islâm için ne kadar feyizkâr olacağını da istikbal bütün vuzuhiyle gösterecektir (İnşallah sadaları).

Türk ve İslâm - Türkiye Devleti iki saadetin tecelli ve tezahürüne menba ve menşe olmakla dünyanın en bahtiyar bir devleti olacaktır (İnşallah sadaları).

Bu mâruzât ve izahatıma nihayet vermek için heyeti âliyenize şunu arz edeyim ki, bütün rüfekâmın mevzuubahis olan meselenin esasında tamamen müttehit ve müttetik olduğunu, büyük bir kanaat-i vicdaniye ve muhakeme-i fikriye ile beraber olduğunu görüyorum. Bu hal milletimizin cidden teşekkürünü mucip bir haldir. Heyeti celilenizin namütenahi takdirat ve tebrikâtı istilzam eden bir hakkıdır. Deminden mufassal bir takrir okunmuştu, şimdi okunan bir iki takrir daha var. Her üçünün muhteviyatı, arzettiğim gibi nikat-ı esasiyede, birdir. Binaenaleyh, yapılacak şey bu üçünü daha sarıh ve daha güzel bir tarzda tesbit etmek ve heyeti celilenizin rey-i katisine iktiran ettirerek bir an evvel ilân etmek ve bu sayede bütün düşmanlarımızın aleyhimizde aldığı tedbirlere mâni olmaktır (şiddetli alkışlar).

* * *

HALİFE ABDÜLMECİD'E EMANAT-I MÜBAREKEYİ TESLİM VE TEBRİKLERİ BİLDİRMEK ÜZERE MECLİSTEN BİR HEYETİN SEÇİLEREK GÖNDERİLMESİNE DAİR MECLİS REİSLİĞİ TEZKERELERİ MÜNASEBETİYLE

20 Kasım 1922

Efendiler! Şüphe yok ki, Zâtı Hilâfetpenahiye (Efendi) demek, onun kadri şerefini tenkis eder. Bu kullandığımız (Efendi) kelimesi maatteessüf taammüm ettiğinden bertaraf edilemiyor. Bu Rum kelimesidir. Rum unvaniyle halifenin şerefi yükseltilmek isteniliyor! Halife (hazrettir) ve ona (hazret) denilir. Ona lisanımızda başka bir unvan yoktur. Sonra vuku bulan ifadatta tabîî bizim meclisimiz, bizim milletimiz, hakikati ifade edecek tâbirler kullanıyor. Zâtı Hilâfetpenahi (hâdimü'l-müslimîn, hâdimü'l-haremeyn) onun hakiki tâbirleri budur. Herkes şahsen istediği elkabı kullanabilir. Fakat hakiki unvanı Halife-i Müslimîn'dir. Hâdimü'l-Haremeyn'dir ve hazrettir.

Salâhattin Bey (Mersin) — Hazrettir. Fakat mevcudolan taamüle ihtiram edilir, idame edilir.

Gazi Mustafa Kemal Paşa (Ankara). — Onlar dalkavukça elkapır.

* * *

SEÇİM KANUNUNUN DEĞİŞTİRİLMESİ HAKKINDAKİ TEKLİF MÜNASEBETİYLE

2 Aralık 1922

Efendim! Bu teklif-i kanuni bir maksad-ı mahsus ihtiva ediyor ve bu maksad-ı mahsus doğruca şahsa taallük ettiğinden müsaade ederseniz birkaç kelime ile fikrimi arz etmek istiyorum.

Erzurum Mebusu Süleyman Necati ve Mersin Mebusu Salâhattin ve Canik Mebusu Emin Beyefendiler tarafından teklif olunan lâyiha-i kanuniye, doğrudan doğruya benim şahsımı vatandaşlık hukukundan ıskat etmek nokta-i nazarına matuftur.

Yusuf Ziya Bey (Bitlis) — Hatıra gelmez o.

Salih Efendi (Erzurum) — Şahsın çok muhteremdir.

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri (devamla) — On dördüncü maddede yazılı olan satırları gözden geçirecek olursanız orada deniliyor ki :

“Büyük Millet Meclisi'ne âza intihap olunabilmek için Türkiye'nin bugünkü hudutları dahilindeki mahaller ahalisinden olmak meşruttur. Veya daire-i intihabiye dâhilinde mütemekkin olmak meşruttur. Ondan sonra muhacereten gelenlerden Türk ve Kürtler tarih-i iskânlarından itibaren beş sene mürur etmişse intihap olunabilirler.”

Maalesef mahalli tevellüdüm bugünkü hudutlar haricinde kalmış bulunuyor. Saniyen her hangi bir daire-i intihabiyenin beş sene mütemekkini dahi değilim. Mahalli tevellüdüm bugünkü hudud-u millîmizin haricinde kalmıştır. Fakat bu böyle ise bunda benim katiiyen bir kast ve kabahatim yoktur (hâşâ Paşa Hazretleri! sesleri). Bunun sebebi bütün memleketimizi, milletimizi mahvü muzmahil etmek isteyen düşmanların harekâtında muvaffak olmaktan kısmen menedilememiş olmasıdır. Eğer düşmanlar tamamen maksatlarında muvaffak olmuş olsalardı, Allah muhafaza etsin, buraya vâziülümza olan Efendilerin dahi memleketleri hudut haricinde kalabilirdi. Bundan başka bu maddenin talebettiği şartı haiz bulunmuyorsam, yani beş sene mütemadiyen bir daire-i intihabiyede sakin olamamışsam o da bu vatana ifa ettiğim hidemat yüzündendir. Eğer bu maddenin talebettiği şartı ihraza çalışsaydım İstanbul'u kazandırmaktan ibaret olan Arıburnu ve Anafartalar'daki

müdafaatımızı yapmamaklığım lâzım gelirdi. Eğer ben bir yerde beş sene oturmağa mahkûm olsaydım Bitlis ve Muş'u aldıktan sonra Diyarbakır istikametinde tevessü eden düşmanın karşısına çıkmamaklığım, Bitlis ve Muş'u kurtarmaktan ibaret olan vazifemi yapmamaklığım lâzım gelirdi. Bu Efendilerin talebettiği şeraiti ihraz etmek isteseydim Suriye'yi tahliye eden orduların enkazından Halep'te bir ordu teşkil ederek düşmana karşı müdafaa etmemekliğim ve bugün hudud-u millîye dediğimiz hududu fiilen tesbit etmemekliğim lâzım gelirdi. Zannediyorum ki; ondan sonraki mesaim cümlelerin malûmudur. Hiçbir yerde beş sene oturmayacak kadar sarfı mesai etmiş bulunuyorum. Ben zannediyorum ki, bu hidematımdan dolayı milletimin muhabbetine ve teveccühüne mazhar oldum (hay, hay! sesleri). Belki bütün âlemi islâmın muhabbet ve teveccühüne mazharım. Binaenaleyh, bu teveccühata mukabil vatandaşlık hukukundan ıskata mâruz kalacağımı asla hatıra getirmezdim. Tahmin ediyorum ve ediyordum ki, ecnebi düşmanlar bana suikasetmek suretiyle de memleketimdeki hizmetimden beni tecride çalışacaklardır. Fakat hiçbir zaman hatır-ı hayalime getiremezdim ki, Meclisi âlide velev üç kişi olsun aynı zihniyette bulunabilsin. Binaenaleyh ben anlamak istiyorum. Bu Efendiler daire-i intihabiyeleri halkının ciddî olarak.. .

İhsan Bey (Cebelibereket) — Paşa Hazretleri, kime soruyorsunuz? İki üç kişinin galat ifadesi Umum Meclise ait olabilir mi?

Mustafa Kemal Paşa — Buraya vâzîülimza olan Efendilere söylüyorum. Bilmek istiyorum ki, bu Efendiler daire-i intihabiyeleri halkının ciddî olarak tercüman-ı fikir ve hissi midirler? Yine Efendilere karşı söylüyorum. Mebus olmak itibarıyla tabîî şamil bir sıfatı cami bulunuyorlar. Binaenaleyh demek istiyorum ki millet, bu Efendilerle hemfikir midir? (katiyen sesleri).

Saniyen Efendiler! Beni vatandaşlık hukukundan ıskat etmek salâhiyeti bu Efendilere nereden verilmiştir? Bu kürsüden resmen heyeti âliyenize ve bu Efendilerin daire-i intihabiyeleri halkına ve bütün millete soruyorum ve cevap istiyorum¹.

Mustafa Kemal Paşa — Benim müstesna olduğuma dair bir kanun yoktur.

* * *

DÖRDÜNCÜ TOPLANMA YILINI AÇARKEN

1 Mart 1923

Muhterem Efendiler, Türkiye Büyük Millet Meclisi, dün üçüncü içtima senesini ikmal etti. Bugün dördüncü millî senemiz hulûl eylemiştir. Zaman yürürken. Türkiye'nin millî dâvası da bilâ fasıla ve daima ileri doğru yürümüştür. İdrak ettiğimiz her yeni sene bizi matlup neticeye biraz daha takrip etmiştir.

Geçirdiğimiz son senenin hâdisat-ı umumiyesini ve netice-i mesaisini hayalden mütecerrit olarak bir cümle ile ifade etmek lâzım gelirse, diyebilirim ki, geçen sene zarfında gayemize daha ziyade yaklaşmış bulunuyoruz. Şu saatte ilk gününü idrak ile mesut olduğumuz dördüncü senenin millî gayemizin şerait-i muayyene dâhilinde tamami-i tecellisine saha-i sudur olmasını Cenabihaktan niyaz ederim.

Meclisteki tekmil rüfekay-i muhterememle beraber bütün millete yeni millî seneyi tebrik eylerim (teşekkür ederiz sesleri).

Efendiler! Malûmunuzdur ki geçen senenin nisfi evveli esnasında bütün kuvvet ve mesaimizi Yunan ordusunu vatanımızın harim-i ismetinde boğmaktan ibaret olan ilk mühim vazifenin teminine hasrettik ve muvaffak olduk (Elhamdülillah sesleri) fakat millî zaferin netayic-i katî-ye-i siyasiyesi henüz istihsal edilemedi. Bu sebeple senenin nisfi diğeri de istihzarat-ı harbiyemizi aynı dikkat ve aynı gayretle temadi ettirmekle geçti.

Demek istiyorum ki üçüncü içtima senesinde doğrudan doğruya memleket ve milletin ümran ve saadetine ve refah-ı iktisadiyesine sarfedilen mesai, geçen diğer senelerimizde olduğu gibi, muharebe cephelerine münhasır olan menabi ve kuvamızdan tasarruf edebildiğimiz aksam ile istihsâl kılınan neticelerden ibaret kalmıştır. Böyle olmakla beraber millî idaremiz, bir taraftan büyük bir düşman ordusunu imha edebilecek kudrette bir ordu vücuda getirirken ve diğer taraftan da devlet makinesinin bütün şubatında halin ve zamanın icabettirdiği bazı zaruretler ve ihtiyaçlar kısmen olsun tatmin edilebilmiştir. Bundan da fazla olarak geçmiş idare sistemlerinin devamlı sulh seneleri esnasında dahi ihmal ettiği bazı hayatî zaruretlerin icabatını, ifa kudretini göstermiştir.

Efendiler! Dâhil olduğumuz senenin bir sulh senesi olması ihtimali kadar bir harb senesi olması ihtimali de vardır. Bu ikinci ihtimale göre tedbirli bulunmak elbette daha muvafıktır (şüphesiz, tabii, hayhay sesleri). Bu sebeple yeni senenin mesai-i dahiliyesi için geniş tasavvuratı mevzu bahis etmekten ihtiraz edeceğim.

Eğer harb devam ederse bizi en büyük netayic-i muvaffakiyete îsal eden mücerrep ve amelî sistem dairesinde harb mesaisine devam edeceğiz. Bu mesaide şimdiye kadar olduğu gibi mazlum milletimize en büyük mazhariyetler ihsan buyuran Cenabıhakkın eltaf-ı Suphaniyesine ve milletimizin hiç bir müşkül karşısında inhina kabul etmeyen azim ve iradesine istinadeyliyeceğiz.

Bu takdirde Türkiye Büyük Millet Meclisi orduları şimdiye kadar olduğu gibi, vazife-i millîyesinin icabatını kahramanane ifa edecektir (alkışlar).

Hayat ve istiklâl için milletin vaz eylediği mütevazı esasat dairesinde bir sulha kavuşursak, o zaman bütün menabii kuva ve semere-i istihsalâtımızı inkişafat-i dâhiliyeye müteveccih mesai üzerinde teksif edeceğiz.

Arkadaşlar! Sulh devrinde yapmağa mecbur olduğumuz şeyler pek çoktur. Millet ve memleketin ümran ve serveti, ırfan ve medeniyeti ve hayat ve sıhhati için, katı ve ciddi bir program dairesinde ilk sulh günlerinden itibaren bütün milletin ahenkli mesaisini temin eylemek akdem-i vezaif olacaktır. Bu bapta şimdiden, fazla mütalâat serdinden sarfi nazarla son sene zarfında muhtelif şuaat-ı idariyemizin icraatını hulâsa edeceğiz.

Efendiler, geçen seneler zarfında Dahiliye Vekâleti, memlekette emniyet ve asayişin suret-i katiyede takririni istihdaf eden bu maksada vusul için tertibat-ı mahsusa aldı. Cihet-i askeriye de muavenetiyle Karadeniz sahilinde ve Amasya, Tokat livaları dâhilinde Rumların Pontusçuluk namı altındaki teşkilâtını akim bıraktırdı. Suret-i mütemadiyede devam eden takibat ile işbu teşkilâtın şekavet şebekesi tarumar edildi.

Ötede beride zuhur eden âdi eşkiya çeteleri kırk sekize baliğ olmuştu. Bunlara karşı tertibat-ı mahsusa alınarak tamamen tenkil edilmiş ve bu kırk sekiz çeteden, efradı kısmen istisal olunan yalnız sekiz çete kalmıştır. Aynı itina ile devam eden takibatın kariben onların da izale ve imhasiyle neticelenmesi muhakkaktır.

Emniyet ve asayiş-i dahiliyenin yegâne âmili olan jandarma sınıfının tanzim ve ıslâhı ehemmi umur olduğundan jandarma mekteplerinin tezyidi faaliyetine çalışıldı. Bunun netayicinden olarak Ankara'daki zabıt mektebi ile karakol kumandanları mektebinin ve Kayseri ile Giresun'daki efrad-ı cedide ve karakol kumandanları sınıflarını havi mekteplerin yetiştirdikleri 30 zabıt ve 270 küçük zabıt ile 950 nefer kıtaata tevzi edildi. Efradı cedide ve karakol kumandanları sınıflarını havi olmak üzere Kars'ta da bir mektep açıldı. Mekteplerde halen tedrisatına devam edilen 800 efradı cedide ile 80 küçük zabitin devre-i tahsilîyeleri hitam bulmak üzeredir. Yeni açılan Kars mektebinde de 200 efradı cedide ile 50 küçük zabitin tedrisatına başlanılmıştır. Memleketin emniyet ve asayişini temin ile uğraşan jandarma kıtaatı aynı zamanda vazife-i adliyelerini de hüsnü suretle ifa eylemiştir. 338 senesi zarfında mümkünül tenfiz 84516 celp ve 59460 ihzar, 17388 tevkif, 708 ahzı girift ve 1476 mehîl kararname, 6516 ilâm ve 6561 davetiye müzekkeresi hükmünü icra eylemiştir. 338 senesi zarfında vukua gelen 16651 cürmün 38518 şahıstan ibaret bulunan maznunlarından 21419'u derdest ile cihet-i adliyeye teslim edilmiştir. Derdest edilen eşhastan bir çoğunun müteaddit cürümlerde methaldar olmaları itibariyle maznunlardan derdest olunanların miktarı daha ziyade addolunmak icabeder. Bu arada efradı askeriye celp ve cemi, bekaya ve firari derdesti ve vesait-i nakliye celp ve şevki gibi mesail-i mühimmenin ifası dahi ilâve olunursa jandarma idaresinin meşkûr bir hizmet ifa eylediği görülür.

Hükûmet-i millîyenin havza-i idaresine intikal eden İstanbul'da da intizam ve asayiş şayanı memnuniyet bir halde temin olunmuştur.

Temin-i inzibat ve asayişten sonra Dahiliye Vekâletinin en ziyade ehemmiyet verdiği mesele memurların kavanini mer'îye ahkâmını hüsnü tatbik eylemelerinin temini idi. Filhakika 337 senesinde mülkiye heyeti teftişiyesinin ilgâsı dolayısıyla murakabesiz kalan umur ve muamelât-ı mülkiyede intizamsızlık görülmüş ve yer yer şikâyetler vukua gelmişti.

Vâki olan teklif veçhile heyeti teftişiyenin iadesine Meclisi âlice muvafakat buyurulmuş ve müfettişlerin bir kısmı 338 mayısında, aksam-ı mütebakıyesi muahhar tarihlerde vazifeye başlamış olmalarına rağmen 94 memur hakkında tahkikat icra ve ikmal edilmiş ve bu tahkikatın netice-i kanuniyesi olarak 3 mutasarrıf, 5 kaymakam, 2 tahrirat müdürü, 2 komiser azledilmiş ve 3 memur ile 1 jandarma yüzbaşısının eli işten çekirilmiş, 85 memur

hakkında da tahkikat derdest-i icra bulunmuştur. Heyeti teftişiyeye bu müddet zarfında 3 nahiye, 83 muhasebe-i hususiye, 38 hapisane, 48 jandarma, 28 polis, 48 nüfus, 48 meclisi idare, 55 belediye ve 32 tahrirat kalemi ki ceman 332 daireyi ve Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekâletinin gösterdiği lüzum üzerine de 15 Hilâliahmer şubelerini teftiş eylemiş ve bu teftişatın icabatı ifa kılınmıştır. Heyeti teftişiyenin bu ilk devreye ait mesaisi muamelâtın salâhına ve memurinde hissi vazifenin tenmiyesine hizmet eylemiştir. Bu sene kadrosunun kabulünde tam kadro ile ve vaktinde işe başlayacak olan heyeti teftişiyeye umur-u dahiliyenin salâhı için bir nâzım-ı hakiki olacaktır.

338 senesinde idare-i hususiyelerce ifa edilen hidemat-ı mahalliye : 3 zükûr, 1 inas darülmualimîn ve 5 zükûr, 3 inas idadi ve 134 zükûr, 30 inas iptidai ve 10 sanayi ve 2 çırak mektebi açılmıştır.

338 senesi varidat-ı hususiyesinden inşaat-ı nafia için 536510 ve mekâtip inşaatı için 190000 ve hastaneler için 32530 ve matbaa ve kütüpaneler tesisatı için 200360 ve fidanlık ve numune bahçesi için 5000 ve damızlık hayvanat mubayaası için 12400 ve alâtı ziraiye mubayaası için 15250 lira tahsis edilmiştir.

Geçen seneye kadar belediye rüesasının hakkı intihabı memurini mülkiyede idi. Hâkimiyet-i millîye esasına münafi ve bir çok şikâyeti dai olan işbu usulün ref 'i ile intihap hakkının belediye azalarına verilmesi hakkında Meclisi âlice kabul edilmiş olan kanunun tatbikına başlanılmıştır. Meclisi âlide müzakeresine devam edilmekte olan Nevahi Kanunundan başka Meclisi âliye takdim edilmiş olan vilâyet şûraları lâyiha-i kanuniyesinin de biran evvel intacı idare-i umumiyemize büyük küşayış bahşedecektir.

Posta ve telgraf umurunda muhaberat-ı mühimmenin kesret ve ehemmiyeti cihetiyle hututu mevcude muhaberatı istiap edememekte idi. Bundan mütevellit teahhüratı izale için hututu esasiyeye ilâveten iki bin elli kilometre telgraf hattı temdidedildi. Cephelerde dahi muhaberat-ı askeriye için askerî hatlar inşa olundu. Bundan başka muamelât -ı tüccariyeye suhulet bahş olmak üzere havalename ve koli muamelâtı birçok merakize ve Suriye'ye teşmil edildi. Bilâd-ı müstahlesede pek az zamanda teşkilât-ı idare ikmal edilerek muamelât ve mesalih-i umumiyenin intizam-ı cereyanı temin edilmiştir, işgalin devam ettiği müddetçe ve idare-i millî yenin teessüsüne takaddüm eden günlerde gasbedilmiş olan emvali menkule ve gayri menkuleye mütaallik mesaili tetkik ve rüyet için olbaptaki talimat veçhile menhubat komisyonları teşkil edilmiş ve menafii vataniyeyi muhil surette hareket ve düşman ile teşriki mesai edenler haklarında da takibat-ı kanuniye icrasına devam olunmakta bulunmuştur.

Hilâliahmer, Himaye-i Etfal, Müdafaa-i Hukuk, Asker Ailelerine Yardımcı Cemiyeti gibi müteşekkil heyetlerin ve bilhassa Hilâliahmerin ibraz eyledikleri mesai-i meşkûre takdirlere sezadır.

Yeni sene zarfındaki umuru dahiliyeye ait tasavvurata gelince:

Jandarmanın tensik ve ıslahı ve jandarma mekteplerinin tezyidi ve bu cümleden olarak İzmir, İstanbul, Adana'da karakol kumandanları sınıflarını muhtevi birer efradı cedide ve Edirne, Bursa, Konya ve Sivas'ta karakol kumandanları mektepleri tesisi tasavvur olunmaktadır. Jandarma tahsisatının tezyidi hakkında kabul edilmiş olan kanun yeni senenin vazife-i asayişini ehemmiyetli bir tarzda teshil eyleyecektir. Her şube-i idarede olduğu gibi jandarma vezaif ve muamelâtının murakabeye tâbi tutulması ve işbu murakabenin hüsnü ifası erbab-ı ihtisastan intihap olunacak müfettişlerin vücudiyle kaim bulunduğundan 339 senesi bütçesine müfettişler tahsisatı ilâve olunmuştur.

Şuabatı idare-i hükûmette, Şûrayı Devlet, memleketin hayat-ı idariye ve iktisadiyesi ile alâkadar bir şube-i mühimme olmak hasebiyle gün geçtikçe mütezayit bir surette his edilmekte olan bu lüzumun bir an evvel temini için Meclisi âli Dahiliye Encümenince derdest-i tanzim olan lâyiha-i kanuniyenin icap ve ihtiyaç ile mütenasip bir şekilde kesbi kanuniyet etmesi şayanı temennidir.

Gerek Harbi Umumide ve gerek Mücadele-i Millîye hengâmında hu-dud-u millîye üzerinde bulunan ahali, beliye-i muhaceretle musap oldukları gibi düşmanların işgali altına girmek felâketine duçar olan aksam-ı memalimizdeki kuyudat-ı nüfusiye kamilen mahvedilmiş olduğundan gerek nüfus-u umumiyenin tetkik ve tesbiti ve gerek sicillât-ı nüfusiyenin yeniden vücuda getirilmesi için bir tahrir-i umumi icrasına ihtiyac-ı mübrem vardır.

Efendiler, nüfus meselesi bir memleketin en mühim mesail-i hayati-yesindendir. îdarî, askerî, malî ve iktisadi mesailde memleket nüfusunun miktar-ı sahihim bilmek ne kadar elzem ise her sene yapılacak ihşaiyat ile nüfusun tezayüt veya tenakus miktarı anlaşılmadan esbabı tezayüdün idamesi ve esbabı tenakusun izalesi için tedabir ittihaz etmek kabil olamayacağı derkârdır. Binaenaleyh yeniden tahrir-i nüfus icrasına pek âcil ve mübrem bir lüzum muhakkaktır.

Nihayetsiz gavail ve işğalat hasebiyle şimdiye kadar millî hükûmetin meşgul olmadığı nüfus meselesinin yeni sene zarfında ehemmiyetle nazarı dikkate alınması ve umumi bir tahriri nüfus hakkında vekâletçe mutasavver lâyihanın bir an evvel Meclise takdimiyle iktisabı kanuniyet etmesi temenni olunur.

Efendiler, taksimat-ı mülkiyemiz esasen memleketin coğrafi ve iktisadi icabatına henüz tevfiik edilmemiş bulunuyor. Taksimat-ı mülkiyede askerî, malî ve adlî teşkilât dahi nazarı dikkate alınarak esaslı tadilât icrası için dört vekâlet müsteşarlarından mürekkep bir komisyon tarafından tetkikat-ı lâzime ifa ettirilmektedir. Hitam-i tetkikatı müteakip kanun lâyihası tanzim ve takdim olunacaktır.

Telgraf umurunda muhabere şebekesinin mevsim-i sayfa tamiratına başlandırılacağı gibi merkeze nisbetle şebekesi muhtac-ı tadil ve ikmal olan vilâyat-ı garbiyede iki bin kilometreye karip hututu cedide ve vilâyat-ı şarkiyede dahi şebekenin ihtiyacatına göre bazı tadilât icra ve yeniden hatlar inşa olunacaktır. Bu maksatla şimdiden direk ve levazım-ı saire tedarikine tevessül olunmuştur.

Aynı suretle vilâyat-ı mezkûredeki kaza merakizinin cümlesine ve mühim nevahiye posta ve telgrafhaneler tesis ve buralarda posta, paket ve kıymetli mektup teati ve havale muamelâtının teşmili derpiş olunmuştur. Telgraf muhaberatının tezyidi sürat ve intizamı için süratle muhabere temin edecek sistemde yeni usul makineler vaz olunacaktır. Posta esfarı tezyit olunacağı gibi vilâyat-ı şarkiyede tamamen teessüs edememiş olan sürücülükler ihdasiyle esfara mübaşeret olunacaktır.

Telgrafçılık fenninin tedrisi maksadiyle alâti lâzime-i tedrisiyeden bilistifade Telgraf Mektebi Âlisi ihya ve münasip vilâyatta başmüdüriyetler makarlarında dersaneler kuşat olunacaktır. Burada gerek memurini mevcudeden münasiplerine gerek yeniden alınacaklara meslekî dersler gösterilerek sunufu memurin müstakbel vazifelerine ihzar olunacaktır.

İstanbul'da sabit iki telsiz istasyonunun muhaberat-ı hariciyeye kü-şadına ve kezalik bilâdi mühimmede telefon tesisatı için taleplanelere göre en nafi şerait dairesinde şehir dâhili ve harici telli ve telsiz telefon muhaveratı vücuda getirilmesine say edilecektir.

Efendiler, hapishaneler meselesi pek mühimdir. Islâh-i hal için hürriyeti şahsiyesi nezedilen evlâdı vatani müddeti cezaiyesi hitamında cemi yet-i beşeriyete hadim olacak bir uzuv olarak yetiştirmek esbabını temin için Dahiliye Vekâleti uzun uzadıya tetkikat ve ihşaiyatta bulundu. Mevcut hapishanelerden kabil olanların usulü fennisine muvafık bir surette taminine ve yeniden hapishaneler inşaasına tevessül için bir inşaat programı tanzim eyledi. İşbu program mucibince her sene için muayyen bir nispette inşaata devam olunmak üzere 339 senesinde icabat-ı asriyeye muvafık şekilde bir hapishane-i umumi ile beş liva ve 28 kaza hapishanesinin inşası kararlaştırılmış ve sene-i atiyeye bütçesine tahsisat ilâve edilmiştir.

Efendiler, vaziyet-i dahiliye hakkındaki mâruzâtımı burada ikmal ederek umur-u sihiyemize nakli kelâm ediyorum. Ahvali sihiye-yi memleket lehülhamd mucibi memnuniyet bir manzara arz etmektedir (Elhamdülillah sesleri). Mesai-yi sihiyemizin mühim bir kısmı emrazı müstevliyenin men ve tahdidi sirayetine sarfedildi. Bu türlü hastalıklardan yalnız çiçek ile lekeli humma bazı menatikta mahdut bir şekli istilâ almak istidanı göstermiş ise de vaktiyle ittihaz olunan ve devam edilen tedabir-i mania ve tahaffuziye ile önlerine geçilmiştir. Memleketin büyük bir kısmı düşman tarafından bir harabe şeklinde ve mazlum ahaliyi amik bir sefalet içinde terk edildiği, dâhilden harice ve hariçten dâhile mütemadi bir muhaceret cereyanının devam etmekte olduğu, vaziyet-i hâzıra karşısında bu gibi haftalıkların görülmesi o kadar şayanı istiğrap olmayıp belki oldukları yerlerde süratle itfasında gösterilen muvaffakiyet müstelzim-i memnuniyettir. Emraz-ı müstevliye ve sâriyeye karşı mücadele esbabı düşünülürken bittabi en evvel hatıra tedabir-i sihiyenin tatbikına âmili yegâne olan etibba ve sihiye memurları gelir. Çeçen sene dâhil-i memlekette memuren istihdam olunan etibba miktarı 337 ve sihiye memurlarının adedi 434 idi. Memleketin ihtiyacatını teminden uzak olan bu miktarların bu sene, kısmen memalik-i baide tebabet maaşlarının tezyidi ve kısmen etibbayı askeriyeden bir kısmının terhis ve istihdamı suretiyle teksiri ve aynı

zamanda mektepten çıkacak tabiblerimize hizmet-i mecburiye tahmil ve fazla tabip yetiştirilmesi esbabına tevessül suretleriyle bugün görülen boşlukların doldurulması mutasavverdir. Müstevli ve sâri hastalıklara karşı insanları muhafaza hususunda büyük hizmetleri görülen aşılari ihzar ile meşgul hıfzıssıhha müessesatımız kemali muvaffakiyetle mesaisine devam ve mücadelede nafi hidemat ifa etmektedirler. 337 senesi zarfında üç milyon kişilik çiçek aşısı yapabilen Sivas müessesesi geçen sene zarfında beş milyon kişilik çiçek aşısı, beş yüz otuz yedi kilogram kolera, dört yüz yedi kilogram tifo aşılari istihlâ etmiş ve bunlar ahaliye vafi surette tatbik edilmiştir. El-yevm İstanbul ve Sivas'ta bulunan her biri bakteriyolojihane, kimyahane, telkîhane ve daülkelp tedavihanesinde mürekkep hıfzıssıhha müesseselerinden üçüncüsünün de bu sene Diyarıbekir'de tesisi ve bu sayede uzak mesafelerin katkından mütevellit mahzurların tehvini mukarrerdir. Emrazı sâriye'ye karşı mühim bir vasıta-i mücadele olan tahir ve tephir vesaiti gittikçe teksir ve düşman tarafından tahrip edilenler tamir ve mevcutları ıslah ediliyor. Bu suretle kariben Afyon-Karahisar, Eskişehir ve Niğde tephir müesseseleri faaliyete gireceklerdir, İzmir'de ve Ankara'da her türlü vesait ile mücehhez birer tephirhane inşası derdesttir. Esasen şehirlerin müdafaa-i sıhhiyesinin istilzam ettiği tephirhanelerden mahrum yerlerde mahallî meclisleri tarafından verilecek tahsisatla ve merkezden yapılacak muavenetle bir an evvel bunların ikmalî otuz dokuz senesinin tahakkukunu hedef ittihaz ettiği amalden birisi olduğu gibi dâhilde başlıca güzergâhlarda ve hariçten gelecek emraz-ı istilâiyeye karşı müdafaa için hududlarımızda tahaffuz tertibatı projesi de mütalâa edilmektedir. Kapitülasyonların fiilî ilgası semeresi olarak beynelmilel bir idare halinden çıkarılıp elyevm doğrudan doğruya vekâletin şubabatı idaresinden biri haline gelen sabık karantine umur-u sıhhiyesi de, en müşkül şerait içinde devrû teslim edilmiş olmasına rağmen, kemali muvaffakiyetle idame ve tedvir edilmektedir. Bir harabe halinde tesellüm edilmiş olan Sinop ve Klâzumen tahaffuzhanelerinin iade-i faaliyetine çalışılmaktadır. Münhasıran emraz-ı sâriye ve intaniye hastalarının kabulüne mahsus hastanelerin bulunmaması memleketimiz için büyük bir nakise olduğu düşünülerek bu sene İstanbul'da ve Anadolu'nun nikat-ı muhtelifesinde olmak üzere beş adet emraz-ı sâriye hastahanesinin tesis ve küşad-ı sıhhi programımıza ithal edilmiş ve elyevm İzmir'deki faaliyete başlamış ve İstanbul'dakiler de derdest-i kuşat bulunmuştur. Gerek mecalis-i mahalliyenin faaliyeti ve gerek numune müesseselerimizin memleketimize hüsnü tevzii suretleriyle Anadolu'nun her tarafında mühim merakiz-i sıhhiye tesisi daire-i imkân ve tahakkuka girmektedir. Emraz-ı müstevliye nispetinde mühim ve hattâ memleketimizde bunlardan daha fazla tahribata sebep olan sıtma, frengi ve verem hakkında da tebadir ittihazından geri durulmuyor. Sıtma hastalığının memleketimizdeki intişar ve tahribatının derecesine karşı bir tedbir-i kân olduğu iddia edilmemekle beraber şüphesiz pek müessir bir âmil olan, İstanbul kimyahanesinde mamul devlet kinini kurslarının bin kiloya karip mevcudu Ziraat Bankası vasıtasıyla bütün mülhakata tevzi edilmek üzere bulunmuş ve 250 kilo miktarında da meccani surette kinin dağılmıştır. Yine geçen sene tahsisatından mütebaki para ile hariçten yeniden bin kilo kadar kinin sipariş edilmiştir. Sıtma hastalığının kökünden kal'i için yegâne çare olan teybîs ve ıslah-ı arazi meselesine şehir ve köylerin şerait-i hıfzı sıhhasının ıslah ve istikmaline ise şerait-i tabiiye avdet eder etmez başlamak icraatı nafia ve sıhhiyemizin en mübrem ve mühimlerinden biri olacaktır. Frengi mücadelesi her yerde faaliyet-i mutadesiyle devam etmektedir.

Tahripkâr emraz-ı belediyemizden şüphesiz başlıcası olan verem hastalığına karşı şimdiye kadar ahval ve şeraitin maateessüf tatbikına müsaade ve imkân bahş etmediği tedabire başlangıç olmak üzere İstanbul'da veremliler tedavihanesi açmak ve bu suretle yeni ve pek lüzumlu bir mücadelenin ilk temel taşını koymak mutasavverdir.

Vekâlete merbut emraz-ı umumiye hastanelerinde geçen sene zarfında yirmi bini müteceviz hasta tedavi edildi ve bütün müessesatın lâboratuvarlarında 30.000 muayene icra olundu.

Umur-u sıhhiyemizin nüfusa ait bahislerini istikbale ait esaslı icraat programına terk ederek muavenet-i içtimaiye umuruna geçiyorum.

Efendiler! Geçen senelerde yalnız vilâyat-ı şarkiye mültecilerinin istirdat olunan yurtlarına iadesine ve memleketleri o zaman henüz istihlâs edilmemiş olan garbi Anadolu mültecilerinin iaşesine ve iskân mıntakalarında tetkikat icrasına münhasır kalan muavenet-i içtimaiye işleri, bu sene daha şümüllü bir zemin-i mesaide çalışmış ve maddeten kabili temas bir çok neticeler elde etmiştir. Garbi Anadolu'daki vilâyetlerimizin istihlâsı üzerine evvel emirde oralı mültecileri memleketlerine göndermek vazifesiyle karşılaşan hükümetimiz, düşman tarafından yakılan köyler ve şehirlerdeki muhtac-ı muavenet halkın sükunalarını tamire tahsis ettiği mebalîğın sarfına nezaret ve dikkat etmekle beraber, iskân, iaşe, ilbas hususunda azami yardımı ifa etmiştir.

İstihlâs-ı vatan uğrunda şehit olanların eytamı, bütçenin müsaadesi nisbetinde yer yer tesis edilen darüley tamlara yerleştirilmektedir. Bugün devlet tarafından kuşat edilen darüleytam müesseselerinde on bine yakın yetim mevcuttur. Harbin, bilhassa Yunan tasallutunun, hükûmetin sine-i şefkat ve himayesine bıraktığı yetimlerin adedi, himaye edilebilenlere nisbetle maatteessüf lâakal yirmi misli fazladır. Şu kadar ki bu dilsuz adedin pek büyük bir kısmı memleketimiz halkının mütehalli oldukları hissiyat-ı insaniye sayesinde mühlik sefaletten masun bulunmaktadır. Maahaza müessesat-ı mevcudenin, hiç olmazsa yirmi bini mütecaviz bir adedi kabul edecek derecede tevsii lâzımdır.

Hayatın her safhasında muavenete arz-ı ihtiyaç edebilecek olanları himaye ve sahabete müvekkil müessesat-ı hayriyeden numuneler tesisi mukarrerdir. Şimdiden bunlardan birkaç darüirda çocuk yuvası, darüleytam, etfal hastanesi, bimarhane, darülaceze tesisine başlanmış, hattâ bazıları da faaliyete girmiştir.

Efendiler, sene-i sabıka zarfında umur-u adliyemizin tarzı cereyanında da şayanı kayıt nikat mevcuttur. Evvelki seneden itibaren tatbıkına başlanarak büyük faydalar görülen hâkim-i münferit teşkilâtının tevsiiine devam olunmuştur, olunmaktadır.

İstihlâs edilen vilâyatımızda da derhal teşkilât-ı adliye icrasına başlanarak şubat 339 gayesine kadar yeniden on dört istinaf mahkemesi ile doksan bidayet mahkemesi ve o miktarda mahkeme i şer'îye kuşat edilmiş ve işbu mahkemelere beş yüz altmış mütecaviz hâkim tâyin edilmiştir. Adliye müfettişlerinin mikdarı yirmi ikiye iblâğ edildi. Mer-kezde bir heyeti teftişîye teşkil olundu. Devair-i teftişîye bir müfettişin azami altı ay zarfında devir ve ikmal edilebileceği sahalara hasredilmek sayesinde badema hiç bir mahkemenin nihayet altı aydan fazla müddet, teftiş ve murakabeden azade kalmaması esbabı istikmal olunmuştur. 338 senesi nisf ahirinde hukuk-u aile, muhakemat, mecellenin kitabülbuyuu kanun lâyihalariyle, mehakim-i iptidaiyenin seyyar bir halde ifa-yi vazife edebilmesini, men'î müskirat cezalarının temyiz ve itiraza tâbi olmasını, müteakabil ahkâmı kabul eden memalik-i ecnebiyede ika'ı cürmeden tebaanın imkânı tecziyesini, tecil-i takibat kanunundan istifade eden eşhasın hemfiil ve fer'an zimethal rüfekasının da tecil-i vakiden istifadelerini temin edecek tadilât lâyihaları ile bahusus hâkimlerin refah-ı hallerini ve bir usul dairesinde terekkiyat-ı meslekiyelerini temin maksadiyle tanzim kılınan lâyiha ihzar ve Meclisi âliye arzedilmiştir. Şimdiye kadar bir nizamnamesi bulunmadığından dolayı mühmel kalan cinayet mahkûmin-i gıyabiyesinin emvali hakkındaki ahkâm-ı kanuniyenin suveri tatbikiyesini natik bir nizamname lâyihası ihzar olunmuştur.

Yeni sene zarfındaki tasavvurat-ı adliyemiz meyanında tadil ve ihzar-ı kavanin komisyonları vardır. Şimdiye kadar kanun halinde tedvin edilmemiş olan veraset, vasiyet gibi ahkâm-ı hukukiyemizin kanunu medenimiz olan mecelleye ilâvesi ve mecellenin de ihtiyacat-ı asrîyeye muvafık bir şekilde tadil ve ıslahı, berrî ve bahrî ticaret kanunlariyle usulü muhakemat-i cezaiye ve kavanin-i cezaiyenin tadili ve ayrı ayrı ahkâmı muhtevi bulunan usulü muhakemat-ı hukukiye ile usulü muhakeme-i şer'îyenin tevhide maksatlariyle her biri beşer zattan mürekkep cem'an yedi komisyon kariben ifa-yi vazifeye davet olunacaktır. Bundan başka istikbal-i adlimizi temin maksadiyle Anadolu'da asrî esaslar dairesinde bir hükkâm mektebi vücuda getirilmesi vekâlet-i aidesince düşünülmektedir.

Efendiler, geçirdiğimiz sene zarfında saha-i iktisattaki icraatımız pek büyük olmamakla beraber bütün mesaimizi kasr ve tahdide saik olan hali harbe rağmen şayanı memnuniyettir.

Erbabı ziraate muavenetle mükellef olan Ziraat Bankası şube ve sandıkları dört ay evveline kadar yalnız yüz on iken bugün üç yüzden fazla bir miktara çıkarılmış bulunuyor. Bu bankaya son iki ay zarfında iki milyon liraya karip bir sermaye tedarik edilmiş ve bilhassa düşmandan kurtarılan aksam-ı vatanda vasi miyasta ikrazata başlanmıştır, ikrazatın her halde istihsalâta hasr ve sarfı, banka meclisi idarelerinin ıslahı ve itibar-ı şahsi muamelesinin icrası gibi mühim esasat dairesinde olmak üzere ihzar edilmiş olan lâyiha kesbi kanuniyet ettiği takdirde bankanın hayat-ı iktisadiyemizdeki mevki ve tesiri yükselecektir. Köylülerimize bir kredi müessesesi göstermek ve bahusus ahvalin istikran takdirinde tarlalarına dönecek askerlere bir itibar temin eyleyebilmek üzere bir köy bankaları kanunu yapılmış ve Meclise takdim kılınmıştır. Memleket hayvanatında evvelce baş göstermiş olan veba-yi bakari kamilen itfa olunmuş ve bu hususta baytarlarımızın şayanı sitayiş mesaisi sebkat eylemiştir. Serom darülistihzaratımız bundan altı ay evvel yalnız 250 litre kadar serom istihsâl ederken bugünkü istihsalât 1000 litreye balığ olmuştur. İhracat resminin lağvından itibaren Zonguldak kömür istihsalâtı artmağa başlamıştır, iktisat Vekâletine merbut olup adetleri birden yediye iblâğ olunan ziraat mektepleri tedrisata başlamış ve İstanbul

sanayi ve ticaret mektepleri de vekâlet emrine alınmıştır. Bu sene zarfında Halkalı Ziraat Mektebinin Eskişehir veya Adana havalisine ve İstanbul Orman Mektebinin de Bolu'ya nakli mukarrerdir.

Senenin nısfı ahiri esnasında zürraa ve muhtacine muavenet olmak üzere iki milyon liradan fazla tahsisat sarfedilmiştir. Yine aynı müddet esnasında tergîp ve teşvik ile yeniden teessüs eden ve hükûmet tarafından tasdik olunan ticaret şirketlerinin miktarı kırkı mütecevizdir. Memleketimizin vüsatine nisbetle nüfusumuz az olduğundan ziraat hususunda makine ve alât-ı fenniye istimaline diğer memleketlerden daha ziyade bir mecburiyet vardır. Bu ihtiyacı temin etmek ve halka taksitle alât ve edevat-ı ziraiye satmak ve müsait şeraitle işbu alât ve edevatın tamiratını deruhde eylemek üzere İktisat Vekâleti tarafından bir ecnebi sahibi teşebbüsüyle mukavelename tanzim edilmiş ve tarih-i tasdikinden itibaren üç ay zarfında muameleye başlaması takarrür eylemiştir. Dâhil olduğumuz sene zarfında dahi teşebbüsata devam olunacak ve bilhassa memlekete makine ithaline ve tedrisat-ı iktisadiyeye ehemmiyetle çalışılacaktır. Bu meyanda İzmir ve Trabzon'da iki ticaret mektebi küşadı mukarrerdir. Kezalik yeni sene zarfında ticaret, ziraat, sanayi ve ameleye ait devlet kredi tesisatına ehemmiyet-i mahsusa affolunacak ve ameleye mahsus ayrıca resmî bir yardım sandığı vücuda getirilecektir. Ormanlarımızın asrî bir surette idaresi ve ormanlarımızdan azami derecede temin-i istifade için mütehasıslarına tanzim ettirilen 250 maddelik bir Orman Kanunu Meclise takdim kılınmıştır.

Efendiler, vesait-i nafiamızın en mühim aksamını şimendiferler teşkil etmektedir. Bu babta mâruzâtta bulunmazdan evvel düşman tahribatından ve malzeme fıkdanından mütevellit her türlü müşkilâta rağmen şimendiferlerimizin orduya ve memleketin hayat-ı iktisadiyesine ifa ettikleri ve etmekte oldukları hidematı şükranla yadeylerim.

Ankara - Yahşihan ve temdidi demiryolunda 23.000 metre mikâp hafriyat, 1500 metre mikâp kagir inşaat yapılmıştır. Gelecek sene zarfında işbu hattın 40 kilometre daha temdidi ile izzettin mevkiine îsali için çalışılacaktır.

Erzurum - Erzincan hattından Kükürtlü civarındaki linyit madenlerine temdidedilmekte olan şube hattı itmam edilmek üzeredir. Kop ve Deveboynu geçitlerinin istikşafatı icra edilmiştir. 339 senesi bidayetinden itibaren Nafia Vekâletince cihet-i askeriyeden devren alınan ve cem'an beş yüz kilometreye balığ olup tamirat-ı esasiyeye muhtaç bir vaziyette bulunan Arpaçay - Sarıkamış - Erzurum - Kükürtlü ve Geliran - Bayezit Hanzir hatları mülhak bir bütçe ile idareye başlanacak ve nevakıs-ı inşaatın itmamı ve işletmenin intizamı ve linyit ocakları daha fennî bir şekilde işletilerek mahrukat ihtiyacatının tehvini temin olunacaktır.

Gebze - Eskişehir - Ankara ve Eskişehir - Yenice demiryollarının tulu kâmili olan yedi yüz elli kilometrelik bir saha dâhilinde düşman tarafından tahrip olunan yirmiyi müteceviz cesim köprü ile her ray ikişer üçer mahallinden atılmak suretiyle yüz elli kilometre tul üzerinde icra edilen tahribat nisbeten cüz'i bir zamanda tamir edilerek münakalat-ı umumiyenin iadeten tesis edilmiş olduğu menatik-ı muhtelifede tamirat-ı mukteziye icrasına devam edilmektedir.

Mühim bir yekûnda düşman tarafından tahribedilen alât ve edevat-ı muharrrike ve müteharrike noktalarının telâfisine ve demiryollarından matlûp ve muntazar bulunan intizamın teminine çalışılmaktadır. Memurin ve müstahdemini ve muamelâtı kamilen Türk ve Türkçe olan işbu hatlar hem tesisat ve hem de muamelât nokta-i nazarından yakın bir zamanda daha ziyade tekemmül edecektir. Aydın demiryollarıyla İzmir Kasaba ve temdidi, Soma - Bandırma ve Mudanya - Bursa demiryolları ve İzmir rıhtım ve tramvayları istihlâsı mütaakip imtiyazlı şirketlerine teslim ve tarafımızdan komiserler ikame edilmek suretiyle idare ve işletilmelerine devam edilmektedir. Düşman tarafından işbu hutut üzerinde yapılan tahribat süratle tamir ve münakalât iadeten tesis edilmiştir.

Yenice - Nusaybin demiryollarının bazı aksamında icrası müktazi tamiratın ikmali muntazardır, İstanbul ve Edirne Vilâyetinde millî idarenin tesisini müteakip Şark Demiryollarına, Dersaadet rıhtımlarına, tramvaylarına ve Beyoğlu - Galata tüneline murakabemiz teşmil edilmiştir. Müessesat-ı mezkûrede elyevm tatbik edilen tarifelerin gerek idare ve işleme umurunu ve gerek alâkadar ahalinin menfaatini temin ve telif edecek bir şekli mutedile tâyin ve tesbit için tetkikat ve muhaberât icra edilmekte olup neticesi yakinen Meclisi âlinize arz edilecektir.

Anadolu'nun mühim ticaret nikatından biri olan Mersin'de bir liman inşa ve işletilmesi hakkında müracaat eden talibi imtiyaz ile müzakerat icra edilmiş ve tarafeynce bilitilâf tanzim kılınan mukavelât lâyhaları Meclise takdim kılınmıştır.

Her memleketin hayat damarlarını teşkil eden demiryollarını tevsian Anadolu'ya tatbik etmek ve malûm olan istikametlerde en esaslı hatları inşa ederek işletmek üzere müracaat eden talib-i imtiyazlar ile vekâlet-i aidesi arasında müzakerat icra edilmiş ve binnetice tarafeynce bilitilâf tâyin ve tesbit kılınan mevât ve ahkâmı muhtevi mukavelât ve müteferriatına ait levayih Meclisi âlinize takdim kılınmıştır.

Efendiler! Demiryol ve limanlar ve mümasilleri gibi pek muhtaç olduğumuz tesisat-ı cesimenin yeniden inşa ve işle turnelerin deki siyasetimiz, kavanin-i hâzıra ve müstakbelemize tâbi olmak ve bu bapta kabul ettiğimiz millî prensiplere tetabuk etmek şartıyla müracaat edecek ecnebi sermayelerini memnuniyetle kabul etmektedir. Mevcut müessesatın mukavele ve şartnamelerine mütekebilen riayet, gerek bu müesseselerin ve gerek memleketimizin menfaati için lâzımdır.

Yollara gelince : Anadolu ve Rumeli'de işgal altındaki sancaklarımızın istirdadiyle tarik-i umumiye 8100 kilometreye ve tarik-i hususiye de 16.000 kilometreye balığ olmuştur. Yollar hakkında şimdiki mesaimiz bazı mevzii tamirata inhisar etmektedir. Vasi bir yol inşaat plânının tatbikatı için henüz bir fırsat zuhur etmemiştir. Nafia Vekâletince bir sene zarfında turuk-u umumiye için bedeli keşfi beş yüz bin liraya balığ olan kırk beş adet ve turuk-u hususiye için bedeli keşfi 28.000 liraya balığ olan 51 adet ve kezalik Dahiliye, Maliye ve Maarif Vekâletlerinden muhavvel bedeli keşfi ceman 110.000 liraya balığ olan 85 adet evrak-ı keşfiye tetkik ve tasdik edilmiştir. Bazı mahallerde elektrik tevzii, su isalesi nehirlerde seyrisefain, bataklık teybisi ve arazi İskası gibi teşebbüsât-ı nafia hakkında imtiyaz talebini havi mahdud müracaatlar vuku-bulmuş ve bunlar hükûmetçe tetkik edilmiştir. Efendiler, alelumum inşaat-ı nafia ihtiyacı memleketimizin her tarafında şiddetle mahsûs olup bu hayatî ihtiyacımızın temin ve ikmalî zımında her fırsattan istifade için hazır bulunmaktayız.

Mamafih yeni senemizin bütçesi turuk-u umumiye ve hususiye için oldukça mühim tahsisatı ihtiva edilecektir. Mühendis ve fen memuru mevcudumuzun ihtiyacat-ı müstakbeleye kâfi gelebileceği için Anadolu'nun üç muhtelif noktasında mühendis namzedi mektepler küşadına teşebbüs edilmiştir.

Efendiler! Umur-u maliyemizden bahse geçmeden evvel geçen sene bugün bu mevzu üzerinde söylediğim sözleri müsaadenizle aynen tekrar edeceğim :

Bünye-i devleti yaşatmak için harice müracaat etmeksizin memleketin menabi ve varidatiyle temin-i idare çare ve tedbirlerini bulmak lâzım ve mümkündür. Âzami tasarruf şiar-ı millîmiz olmalıdır. Binaenaleyh usulü malimiz halkı tazyik ve izrar etmekten içtinap ile beraber mümkün olduğu kadar harice arzı ihtiyaç ve iftikar etmeden varidat-ı kâfiye temin etmek esasına müstenittir.

Efendiler! Geçirdiğimiz sene milli cidalimizin en muazzam hâdisesini kaydelemiştir. Aynı sene zarfında o muazzam hâdiseyi vücuda getiren büyük ordunun bilumum masarifi temin edildiği gibi idare-i umumiye-i devletin istilzam eylediği bütün sarfiyat dahi hariçten hiç bir istikraz yapılmaksızın icra olunmuştur (alkışlar).

Bundan başka 338 senesi zarfında milli hazine 337'den müdevver düyünü devletin üçte ikisini tesviye eylemiştir. Bütün ihtiyacat-ı mevcudemize rağmen memleketin tabaka-i müstahsilesini teşkil eden köylü ve çiftçiyi himayeden, ağnamı rüsum mutadesinden üç misli tenzil edilmiş ve evvelce ihtiyac-ı mübrem muvacehesinde bilumum ashab-ı maaştan katedilmiş olan yüzde yirmilerin iadesi suretiyle devlet hizmetinde bulunanların vüsat-i maişeretlerine çalışılmıştır.

Efendiler! Mesai-i iktisadiyemiz meyanında arzylediğim bir noktayı yakından tatbik hasebiyle burada da tekrar etmekte fayda tasavvur ediyorum. Düşmandan istihlâs olunan mahaller ahalisine devlet veznelerinden vukubulan tediyat ve sarfiyat yekûnu iki buçuk milyon liraya balığ olmaktadır.

Yeni hulul eden sene zarfındaki siyaset-i maliyemizde daima halkı fazla bir tazyika maruz bırakmadan işlerimizi görmek gayesini istihdaf edilecektir (İnşallah sesleri). Mâruzat-ı mesbukamın diğer bir noktasında da izah eylediğim gibi 339 senesinin sarfiyatı bu senenin bir sulh veya bir harb senesi olması şıklarına göre tahavvül edebilir. Mamafih yeni sene için tasavvur edilmekte olan bazı hususat hakkında arzı malûmat edeyim:

Düşmandan istihlâs edilen mahaller ile harikten müteessir olan yerlerde inşaat-ı cedideyi teşvik ve teshil eylemek üzere bunların beş sene vergiden muafiyeti hakkında bir lâyiha-i kanuniye tanzim olunarak Meclisi âlilerine takdim kılınmıştır. Emlâk, arazi ve temettü vergilerinin tâyin-i mekadiri için 339 sene-i maliyesinden itibaren Tahriri Müsakkafat Kanuniyle Tahriri Umumi Nizamnamelerinin tatbiki düşünülmektedir. Memleketin hayatı sanat ve ticareti için ehemmiyet-i mahsusayı haiz bulunan temettü vergisi kanununun yeniden ve ıslahen ihzar ve teklifi mutasavverdir.

Tekaüt maaşları mukabilinde müteakidinde hazinenin tahtı tasarrufunda bulunan emlâk ve arazii emîriyeden münasip birer mahal tefrik ve tahsisi ve mevaddı harbiye müessesatından gayri devlete ait bilumum fabrikaların uzun müddetle icarları, tasavvurat-ı maliyemizden zikre şayan bulunanlardır.

Efendiler, maarif hususundaki bir senelik mesaimiz dahi pek parlak olmamakla beraber muhat olduğumuz müşkülâta ve bilhassa fıkdan-ı vesaite nisbetle oldukça kabili temas neticeler vermiştir. Maarif Vekâletince geçen bir sene zarfında mütareke ve cidal devrelerinin vilâyet merkezlerinde kapalı bıraktığı darümuallimînlerden on üçünün tekrar küşadı, muhtelif livalarda yeniden on yedi zukûr, bir inas sultanisi teşkilâtının ikmali, altı erkek, iki inas idadisi küşadı gibi müspet işler görülmüştür. Bütün sene mekteplerdeki muallim boşluğunun doldurulmasına çalışılmış memalik-i müstahlise mekteplerine kudret-i tedrisiye ve hami-yet-i milliyesi mücerreb muallimler gönderilmiş, İstanbul ve Anadolu'da mevcudu kalmıyan talimatnamelerin en lüzumlularından bir kısmı bastırılarak maarif idarelerine irsal edilmiştir. Geçen sene bütün vilâyet ve livalardaki maarif kütüphanelerine meccanen bir çok kitaplar sevk edilmesi ve şüheda çocuklarına on beş bin kadar kitap dağıtılması da şu mesai silsilesine ilâve edilebilir. Bu esnada muntazaman içtimaatına devam eden Telif ve Tercüme Heyeti, ahalinin ve erbabı tettebbuun muhtaç olduğu asardan on beş kadar kitap telif ettirerek bunlardan bazılarını matbaaya vermiştir.

Efendiler, şimdiye kadar yapılabilen şeylerin maarif-i umumiyeye ihtiyacımızdan binde birini bile tatmine kâfi olmadığını itiraf etmek hakikatperestlik levazımındandır.

Mamafih harbin bilhassa maarif idaresi ve mektepler üzerinde gösterdiği tesirat-ı fevkalâde karşısında temin edilebilecek muvaffakiyetlerin ancak temin edilebilenlerden ibaret kalacağını tasdik etmek de insafperverlik şiarı addolunmak lâzım gelir. Cephelerdeki zâbitan saflarında boşalan yerlere mektepler, gençliğin yüksek ve münevver unsurlarını vermiştir. Bu iki kere kıymetli anasırın mekteplerimizin tedris kürsülerine avdet edeceği ve cephelerde sarf olunan mühimmatın kısmen mekteplerimizde haritaya ve kitaba tahavvül edeceği tam bir sulh ve sükûn devresinden sonradır ki maarif idaresi o kürsüler üzerinde cehle karşı sarsılmaz bir istihkâm vücuda getirecek ve istikbali oradan feth ve teshir edecektir.

Efendiler, terbiye ve tedriste tatbik edilecek usul, malûmatı insan için fazla bir süs, bir vasıta-i tahakküm, yahut medeni bir zevkten ziyade maddi hayatta muvaffak olmayı temin eden amelî ve kabil-i istimal bir cihaz haline getirmektir. Maarif Vekâletiniz bu esasa ehemmiyet vermektedir.

Amelî ve şâmil bir maarif için hudud-u vatanın merakiz-i mühim meşinde asrî kütüphaneler, nebatat ve hayvanat bahçeleri, konservatuvarlar, darülmesailer, müzeler ve sanayii nefise meşherleri tesisi lâzım olduğu gibi bilhassa şimdiki teşkilât-ı mülkiyeye nisbetle kaza merkezlerine kadar bütün memleketin matbaalarla teşhizi icabetmektedir. Bütün bu güzel şeylerin bir an içinde vücuda getirilmesi gayri mümkün olmakla beraber mümkün olduğu kadar az zaman zarfında bu neticelerin istihsalı ehemmiyetle şayanı temennidir.

Memleketin darülfünun ve serbest meslekler hayatında takip edeceği yolu en asrî bir zihniyetle idrak eden iyi bir darülfünun heyetine ve bir hayli meslek ve fikir adamlarına malik olduğumuzu kemali şükran ile tezkâr edebiliriz.

Darülfünun, istiklâl-i tabiîsi dâhilinde serbest mesleklere verdiği istikameti gittikçe daha mükemmel bir hale isal edecek vesait-i mânevîyeye maliktir.

Yeni sene zarfında memleketimizde ilk ve orta tahsilin mümkün mertebe ıslahı için Anadolu on beş darümuallimîn mıntakasına ayrılacaktır.

Buralarda tam devreli birer sultani mektebi ile iki yüz talebelik bir darümuallimîn-i iptidai bir de darümuallimat bulunacaktır. Bu mekteplerin terbiye ve tedrisat heyeti takriben altmış kişiye balığ olacaktır. Bu suretle memleketin muhtelif aksamında kuvvetli anasırdan mürekkep birer merkez-i irfan kurulmuş olacaktır.

Bu merkezlerde ilmî müsamereler ve konferanslar tertip etmek ve halkın okuyup yazmayan kısmını en kolay vesaitle okutarak onlara birinci derecede lâzım olan malûmatı verecek gece dersleri açmak, matbuat-ı mahalliyede bilhassa terbiye-i umumiye ve halk bilgilerine ait neşriyatla meşgul olmak heyeti mualliminin muntazaman ifa edeceği vezaiften olacaktır. Mekteplerin tatilinde yirmi beş, otuz merkezde bütün köy imamlarını cem ederek kendilerine üç aylık bir tatbikat dersi vermeği Maarif Vekâleti bu seneki teşebbüsâtı meyanına ithâl eylemiştir.

Efendiler, iptidai tahsilin muhtaç olduğu müessesattan biri de leylî iptidai mektepleridir. Hükûmetin son zamanlardaki tetkikat ve müşahedatı her tarafta leylî iptidailere karşı umumi bir temayül hâsıl olduğunu göstermiştir. Birkaç vilâyetin küçük yavrularını bir yere toplamanın vahdet-i terbiye, yurt sevgisi ve kardeşlik üzerine icra edeceği tesir meydandadır. Bu sebeple Maarif Vekâletiniz bu mekteplerin açılmasını her türlü vesaitle teşvik edecektir.

Efendiler! Mekteplerde tedrisat vazifesinin şayanı itimat ellere teslimini, evlâd-ı memleketin o vazifeyi kendine hem bir meslek, hem bir mefkure addedecek fâzıl ve muhterem muallimler tarafından yetiştirilmesini temin için muallimlik, sair serbest ve yüksek meslekler gibi, tedricen tarakkiye ve her halde temin-i refaha müsait bir meslek haline konulmalıdır. Dünyanın her tarafında muallimler, cemiyet-i beşeriyenin en fedakâr ve muhterem unsurlarıdır.

Vatanın fedakâr evlâtlarından mürekkep olan muallim ve müderrislerin terfi ve ikdarına ait olarak ihzar edilen kanun lâyihası yakında Meclisi âliye arzedilecektir.

Efendiler, telif ve tercüme işleri hâkimiyet-i milliyenin istinatgahı ve millî harsın en mühim vasıta-i intişarıdır. Şu iki maksada ait neşriyatı bu sene azamî bir gayretle tevsi için darülfünun medreselerini de bu işe teşrik edecek esasat hazırlanmıştır. Bir taraftan tabedilen ve yeniden telifi kararlaştırılan kitapları meccani olarak her tarafa dağıtmak ve halkı okumağa alıştırmak için hükûmetçe sarfi mesai edilecektir.

“Devlet Kitabı” namı altında meccani olarak neşredilecek amelî ve basit ifadeli eserlerle halkımıza hakayik-i hayatiyeyi öğretmek çok faydeli bir usul olarak şayanı tavsiyedir.

Efendiler, Şer’iye Vekâleti, geçen sene zarfında birisi Şûrayı Üfta, diğeri Tetkikat ve Telifat-ı İslâmiye namıyla iki heyet vücuda getirmiştir. Usul ve adatın tagayyür ve tebeddülü ile vuku bulan hâdisatın, nâsın ihtiyacatını nazari dikkate almak suretiyle hallini temin etmek, Şûra-yi Üftanın bilcümle mesaisini istinat ettireceği esas olmalıdır. Tetkikat ve Telifat-ı İslâmiye Heyetinin vezaiî meyanında hikmet-i islâmiyeyi garp nazariyatı ilmiye ve felsefeleriyle mukayese ve akvam-ı islâmi-yenin itikadi, ilmî, içtimai, ihşai ve iktisadi hayatlarına ait şunatı tetkik ve netayicini neşreylemek zikre şayan ehemmiyeti haizdir. Tetkikat için bir kütüphane tesis edildi, İstanbul’dan, Avrupa’dan ve Mısır’dan bir kısım mühim kitaplar celbolundu. Ehemmiyetli birçok kitap da Avrupa ve Mısır’a sipariş edildi. Şer’iye Vekâleti, medreselerin tevhidini ve asrî müessese haline ifrağını istihdaf eylemektedir. Vekâlet, asri müçtehit ve müfessirlere menşe olmak üzere bir külliye-i islâmiye vücuda getirmeğe büyük ehemmiyet atfetmektedir.

Efendiler, evlâd-ı memleketin müştereken ve mütesaviyen iktisaba mecbur oldukları ulûm ve fûnun vardır. Âli meslek ve ihtisas erbabının tefrik olunabileceği derecatı tahsile kadar, terbiye ve tedriste vahdet, heyeti içtimaiyemizin terakki ve taalisi nokta-i nazarından çok mühimdir. Bu sebeple Şer’iye Vekâletiyle Maarif Vekâletinin bu hususta tevhid-i fikir ve mesai eylemesi temenniye şayandır.

Efendiler, geçen sene zarfında Evkaf Vekâleti mebanî-i dinîye vehayriye tamirat ve inşaatında oldukça mühim bir faaliyet göstermiştir. Vuku bulan tamirat yekûnu memleketin muhtelif noktalarına ait olmak üzere 126 cami ve mescid-i şerif ile 31 medrese ve mektep, 22 su yolu ve çeşme, 175 akar ve 26 hamama balığ olmuştur.

339 senesinde İstanbul’a ait olup şimdiye kadar teşkilâtsizlik yüzünden ihmal edilen bentler tamirâtı, ciddiyle nazarı itibare alınarak bu hususta bir kanun lâyihası tanzim ve Heyeti Vekileye derdest-i tevdidir ve

kanunu mezkûrun Meclisi âlice tasdiki halinde İstanbul'da susuzluk tehlikesine mâruz kalan ahali ve mebani-i dinîyenin su ihtiyacı mümkün merteye tehvin olunacaktır.

Yekûnu mühim bir miktara balıĝ olan evkaf sarfiyatının hiç bir teftişe tâbi olmadan icra edilmesi gayri muvafık görüldüğü gibi mütemadiyen halk tarafından vuku bulan ŝikâyetin bir an evvel tahkiki kabil olmamakta bulunduğundan yeniden heyeti teftiŝiye teşkilâtı bütçeye vaz olunmuştur.

Mahiye yirmi beş, elli kuruş gibi cüz'i bir meblâğla ifayı hizmet etmekte olan hademe-i hayrattan 487 zatın maaŝatına zam, şimdiye kadar 13006 lira, yapılmış ve bu sene zarfında bir o kadar lira zammı mukarrer bulunmuştur.

Efendiler, geçen sene arzetmiştım, bu sene de tekrara mecburum ki evkaf meselesi mühimdir. Memleket ve milletin hakikî menfaati nokta-i nazarından tetkik ve icabat-ı asriyeye muvafık bir şekilde hallolunmak lâzımdır, elzemdir.

Efendiler, bundan sonra vaziyeti hariciyemize nakli kelâm ediyorum: Malûmdur ki takip ettiğimiz siyaset, siyaset-i sulhperveranedir. Memleketimizi hiç bir hak ve adalete istinat etmiyerek çıĝnemek ve çıĝnetmek teşebbüsü muzaffer ordumuzun fedakârane ve cansiperane gayretiyle lâıyk olduğu akamete uğratılmış ve milletimiz, tarihin nadir kaydettiği bir muzafferiyet iktisap ederek sevgili yurdumuzu kurtarmıŝtır (şiddetli alkışlar).

Tunalı Hilmi Bey — Tarih ilk defa kaydetmiştir.

Gazi Mustafa Kemal Paşa (devamla) — Sulh-u âlemi tesis için her fırsattan istifade arayan hükûmetimiz büyük muzafferiyetten sonra da harekâtı tevkif ederek mütarekeyi temin etmiş ve uzun teahhurlar ve müşkilât ile ancak teşrinisaninin yirmisinde açılan Lozan Konferansına hakikî bir arzuy-u itilâf ile iştirak eylemiştir.

Heyeti murahhasamız bütün konferans esnasında Türkiye'nin her medeni ve kabiliyetli millet gibi yaşamaktan başka bir emeli olmadığını sabr-u sebat ile izah ediyordu. Konferanstan kati netice hâsıl olmadı.

Türkiye milletinin idarî, malî ve iktisadi bütün hukuk-u istiklâl ve hayatına malik olması, hiç bir milleti ızrar etmiyen ebedî bir hakkı müktesepdir (şüphesiz sesleri). Bu kadar tabî bir hakikati kabul etmek, sulh-u âlemi tesis etmek için kâfidir, fakat senelerden beri olduğu gibi Türk milletinin hukuk-u hayatiyesini her hangi bir şekil içine kapayarak ruhan, fiilen ve hakikat-ı ahvalde onu kabul etmemek ısrarı ne netice verirse versin, Türk milleti o neticeyi huzur-u kalb ve istirahat-i vicdan ile kabul etmektedir. Ve Kabul edecektir (hay hay sesleri).

Görüyörsünüz ki sulh-u cihanı temin eylemek evvel ve âhir mütteliklerin elindedir.

Ancak talik devrinin süratle hitam bularak vaziyetin inkişaf etmesi zaruridir.

Afgan ve İran gibi kardeş büyük milletlerle aramızda cayıgir bulunan münasebat-ı samimîye ve dostaneyi takviye, nuhbe-i amalimizdir.

Rus şûralar Cumhuriyetiyle Moskova Muahedesi ahkâmı dairesinde münasebat-ı samimîyemizi tarsin etmek ve her iki milletin kavanin-i mevcudesini telifen münasebat-ı iktisadiyemizi ileri götürmek hususları şark-taki siyasetimizin temelidir (hay hay sesleri). Rus şûralar Hükûmetiyle Moskova Muahedesi ahkâmına tevfiikan tarafeyn arasında ticari ve iktisadi münasebatın tanzimi ve bir konsolosluk mukavelesi akdi zımnında merkez-i hükûmetimizde tarafeyn murahhaslarından mürekkep konferans, müzakeratına devam etmektedir.

İki milletin menafiini meze ve telif ederek müzakeratın hüsnü hitama ermesi memuldur. Komşularımız Kafkas Cumhuriyetlerine gelince :

Malûmunuz olduğu üzere Kars Muahedesiyle aramızda mevcut münasebat-ı dostane-i hemcivari tarsîn ve takviye edilmiştir. Ve yine Kars Muahedesi ahkâmına tevfiikan Tiflis'e îzam eylediğimiz heyeti murahhasa Kafkas Cumhuriyetleriyle konsolosluk, müzaheret-i adliye, posta ve telgraf, ŝimendefir mukavelât müzakeratını hüsnü suretle hitama erdirerek akdü imza etmiş ve berayı tasdik işbu mukavelât Meclisi âlinize arz kılınmıştır. Aynı zamanda Tiflis'te Rus şûralar Cumhuriyeti ile posta ve telgraf ve şimendifer mukavelâtı akdü imza olunmuştur. Muhterem komşularımız olan Kafkas Cumhuriyetleriyle ve onların müttelikleri olan Rus şûralar Cumhuriyeti ile münasebat-ı hemcivari ve Postanemizi bu suretle mukavelâta raptederek tahtı intizama almak

bizim için mucib-i memnuniyettir. Uzun müddetten beri Yunanistan'da ıstırapta bulunan sivil üseramızın mübadelesi için Lozan'da akdedilen mukavele ahkâmı mevkiî tatbika konmuştur.

Efendiler, Avrupa'da komşularımız olan hükümetlerle aramızda tezaad-ı menafî yoktur. Müteakabilen hukuka riayet, Balkanlarda dahi dost olmak için kâfidir. Kendileriyle münasebat-ı kadimemiz bulunan dost devletlerle bir an evvel münasebat-ı resmîyeye girişilmek üzere sefaret ve şebenderlik tesisi arzu-yu halisindeyiz.

Efendiler, cihanın münasebat-ı siyasiye-i hâzırası hemen münasebat-ı iktisadiyeye müstenit olduğundan bizde iktisadiyat-ı hariciyemize bir ehemmiyet-i mahsusa atfediyoruz.

Efendiler, mâruzâtımı Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin çelik bir kütle halinde ifayı vazife etmiş ve etmeğe müheyya ordusuna intikal ettiriyorum.

Sözlerimin bu aksamını derin bir hürmet ile ifadeye başlamadan evvel -Başkumandan sıfatiyle dahi olsa-timsali namus ve şehamet olan o kudsi camianın bir ferdi olmakla iftihar ettiğimi arz etmeliyim (şiddetli alkışlar).

Yahya Galip Bey (Kırşehir) — Bizde vücudunuzla iftihar ediyoruz.

Ali Saip Bey (Urfa) — Vücudunuzla iftihar ederiz.

Gazi Mustafa Kemal Paşa (devamla) — Efendiler! Garp Cephesinde Yunanlılar karşısında bulunan ordumuz 26 ağustos 1338'de taarruza geçerek kazandığı seri muzafferiyetler ile cümlelerin malûmu olan tarzda kısa bir müddette garbî Anadolu'yu Yunanlılardan tathir etmiştir. Aynı darbenin tesiriyle düşmanlarımız şarkî Trakya'nın da tahliyesiyle hükümetimize teslimine icbar edilmiştir. Cihan kubbesi altında cereyan eden hâdisat-ı harbiye arasında bütün evsafıyla en müstesna bir mevkiî haiz bulunan bu muazzam hareketin takdir-i ehemmiyetini tarihe tevdi ederim. Zaferin her türlü sitayişin fevkında bulunan kahraman âmilleri hakkında da fazla söz söylemeği zait addediyorum.

Elcezire Cephesine gelince : Memleketin cenubu - şarkî hududunun Misakı Millî dâhilinde temini için silâha müracaat ihtimali düşünülerek icap eden tedabir-i askerîye ittihaz edilmiştir (hay hay sesleri, alkışlar).

Yahya Galip Bey (Kırşehir) — Yaşasın ordu...

Gazi Mustafa Kemal Paşa (devamla) — Anadolu'da gerek Yunan ordusu ve gerek Pontus şakileri tarafından icra edilmiş olan bîmisal zulüm ve vahşetin tesbit ve tevsikına çalışılmaktadır. Tesbit olunanları neşredilerek peyderpey âlem-i medeniyete iblâğ olunmaktadır. Ordunun, Harbi Umuminin verdiği tecarüp ve tebellür ettirdiği netayice göre, mükemmelen talim ve terbiyesi için gerek Harbi Umumi esnasında ve gerek badelharb mütehassisin-i askerîye tarafından neşredilen en müfit mecmua ve resail-i askerîye celbedilerek tercüme, tab ve teksir edilmiş ve binlerce nüshası orduya tevzi edilmiştir.

Bundan başka sunuf-u muhtelif için kurslar küşadı suretiyle ordunun talim ve terbiyesinin yüksek bir seviyeye îsaline çalışılmıştır ve daima çalışılacaktır.

Efendiler, ordunun muharebeye ihzârı hususunda Müdafaa-i Milliye Vekâletince sebmeden mesaiden de bahsetmek faydalı olacaktır.

Bilhassa İstanbul'da bulunmakta iken esbabı muhtelif tesiriyle henüz orduya iltihak edemiyen fakat kalbleri öz vatanın derdiyle çarpan zâbitanın vazifelerine esbabı iltihakları temin edilmiş ve ayrıca Ankara talimgahından sonra tecrübî harbiye ve en yeni fennî bilgilerle mücehhez olarak yetiştirilen birçok arkadaşlar orduya iltihak ettirilmişlerdir.

Geçirdiğimiz sene zarfında esliha ve mühimmat tedariki hususunda buhranlı bir mesai sebkat etmiş ve kısmen hariçten kısmen de dâhilden tedarik edilen malzeme ile temini maksada muvaffakiyet hâsıl olmuştur.. İmalât-ı harbiye fabrikalarının bu sene zarfındaki faaliyetleri dahi şayanı teşekkürdür.

Azim ve imanımız önünde yıkılarak esliha, mühimmat ve vesaitini meydan-ı muharebede terke mecbur olan Yunan ordusunun metrukâtından istifade olunarak muhtelif merkezlerde yeni ve ihtiyat silâh ve cephaneye depolarımız ve fabrikalarımız teessüs etmiştir. Bu vüsatle teessüs eden ve gün geçtikçe daha ziyade vüsat ve mükemmeliyet peyda etmekte olan müessesat-ı harbiyeye lâzımı veçhile fennî dimağlar yetiştirilmesi için de ihzaratta bulunmaktadır.

İstihsalî zafer için geri hidematının tanzimi hususunda sebmeden mesai pek meşkûr ve şayanı takdirdir. Bu kelimeleri telâffuz ederken ifade etmek istediğim hissi şükran, yalnız devair-i resmîyeye maksur değildir. Bütün kudret-i hayatiyelerini, bütün vasıtalarını, rabıtalarını ordunun hizmetine amade kılan ve kadın ve çocuklarıyla ordu nakliyatına iştirak eden muhterem halkın kürsü milletten ifade eylediğim takdir ve şükranına pek ziyade istihkakı vardır (şiddetli alkışlar).

Efendiler, meselenin heyecanbahş safahatı üzerinde biraz daha ısrar etmek mecburiyet-i vicdaniyesini hissediyorum. Oğullarını ve kocalarını cephenin ateş hattına gönderen ihtiyar babalar ve analarla, genç kadınlar kağrı ve öküzden ibaret bir terhib-i mukaddes olan hayat vasıtalarının başına geçerek orduyu takip etmişler ve malzemelerinin iptidailiğine rağmen ruhlarındaki gayret ve hissi fedakâri ile düşmanın binlerce otomobilden mürekkep bir manzume-i nakliye teşkil eden vesait-i fenniyeleriyle rekabet eylemişlerdir (yaşasın millet sesleri, şiddetli ve sürekli alkışlar).

Ali Saip Bey (Urfa) — Bu millet ölmez!..

Gazi Mustafa Kemal Paşa (devamla) — Ordunun bu sene vermiş olduğu muharebelerde umur-u sıhhiyenin tarzı cereyanı takdir ile yâda sezadır. Emrazı sâriye mücadelesi, teçhizat-ı sıhhiye nevakısının ikmalî, zâbitan-ı sıhhiyenin itmamı ve istihbarat-ı sıhhiyenin tanzimi üzerinde tekasûf eden vezaif-i sıhhiyede de muvaffakiyet-i kâmile görülmüştür. Hassaten sevkıyat hududu üzerinde kesretle görünen humma-i racia ve lekeli humma menabii taharri ve takip edilerek ve çıktığı köylere kadar mücadele teşmil edilerek cepheye temiz efrat sevkıyatı temin edilmiştir.

Vaktiyle tekmil teşkilât-ı bahriye ve mühimmat depolarıyla üssül-harekelerimizin ve inşaat tezgâhlarımızın İstanbul'a sıkıştırılmasındaki mahzur, işbu mücadelede tamamiyle tahakkuk etmiştir. Düşmanın ablukasına ve malik olduğu vesait-i bahriyesine rağmen mensubin-i bahriyemiz birkaç gemi ile harikalar göstererek hiçbir şey zayi etmeksizin nakliyat-ı bahriyeyi temin eylemek suretiyle meşkûr hizmetler ifa etmişlerdir (alkışlar).

Tunalı Hilmi Bey (Bolu) — Yaşasın Barbaros oğulları.

Gazi Mustafa Kemal Paşa (devamla) — Millî ordu teşkilâtının diğer senelere nisbetle büyük bir vüsat arzemesine rağmen işe ve ilbas işleri şayanı memnuniyet bir tarzda ikmal edilmiştir.

Harita Dairesinin bu sene zarfında orduya yetiştirdiği haritaların son zaferin iktisabında büyük dahli olmuş ve bu haritalar sayesinde ordu, hedef-i zafere suhuletle yürümüştür. Son zaferde Yunan ordusunun bıraktığı üseranın tanzimi refahı hallerine çalışılmak üzere bir üsera şu-besi teşkil edilmiş, düşmanın üsera ve ahalimize reva gördüğü mezalime mukabil düşman esirlerine karşı kendi efradımıza olduğu kadar şefkat ve himaye gösterilmiştir.

Yahya Galip Bey (Kırşehir) — Mahalline mi masruftur?

Gazi Mustafa Kemal Paşa (devamla) — Yeni sene zarfında ordumuz bütün şubatiyle ve mütemadiyen terakkiye devanı edecektir.

Efendiler, yeni senenin mevzuu işgalâtı meyanında ordu ve men-subinin temin-i refah ve tefeyyüzü meselesi ve malûl silâh arkadaşlarımızın temin-i istikbali, ehemmiyetli bir mevki teşkil etmektedir.

Efendiler, mâruzâtımı ikmalden evvel vücud-u millînin re'si idaresini teşkil eden Meclisi âlinizin mesai-i mesbukasını da icmalen kaydetmek istiyorum. Bu sene zarfında 1 teşrinisanide Meclisi âlinin ittihaz ettiği tarihî kararın tabii bir neticesi olmak üzere Abdülmecit Hazretleri Meclisi âlice müspet ve musaddak olan fartı liyakat ve ehliyetlerine binaen makam-ı muallâyı hilâfete intihap buyurulmuşlardır.

Yahya Galip Bey (Kırşehir) — Allah millet hakkında hayırlı eylesin.

Gazi Mustafa Kemal Paşa (devamla) — Meclisimizin bir sene zarfında vuku bulan içtimaları 201'dir. Bu içtimalar 377 alenî, 102 hafî olmak üzere 479 celseyi ihtiva etmektedir.

Sene zarfında Meclise ceman 419 lâyiha ve teklif-i kanuni takdim edilmiştir.

Tezkere ve takrir suretinde gelip de kanuniyet kesbeden evrak miktarı 17 olduğundan gelen lâyiha ve tekliflerin yekûnu 436'ya balığ olur. Buna ikinci seneden üçüncü seneye devredilen 314 kıtadan ibaret olan

levayih ve tekâlifî de ilâve edersek geçen sene zarfında Meclise malolan miktarın yekûnu 750 olarak tezahür eyler.

İşbu 750 lâyiha ve tekliften sene zarfında 113'ü kanun ve 9'u tefsir olarak kabul edilmiş ve 24'ü de reddedilmiştir. İade ve istirdat suretiyle 7'si mevkiî muameleden kaldırılmıştır. 52'si ait olduğu diğer kanunlarla tevhid edildi.

Altısı da karar şeklinde çıktı ki üçüncü içtima senesinde muameleleri ikmal olunan miktar 211 olup yeni seneye heyeti umumiyede ve encümenlerde olmak üzere 539 teklif ve lâyiha devredilmiştir. Bundan başka diğer birçok mazbatalar vesaire müzakere edilerek bu suretle ittihaz olunan mukarrerat yekûnu da 137'ye balığ olur.

Bütün bu muamelâtın tafsilâtını derdest-i neşrolan üçüncü içtima senesine mahsus Meclis hulâsai mesaisini muhtevî bir risalede göreceksiniz, geçirdiğimiz sene zarfında dahi diğer senelerde olduğu gibi bazı rüfekamız Meclis haricinde de güzide hizmetler ifa eylemişlerdir.

Üçüncü içtima senesine 347 âza ile başlamıştık. Bir sene zarfında üç arkadaşımızın ziyaiyle müteallim olduk (Allah rahmet eylesin sesleri). Merhumlar hakkında Cenabıhakkın rahmet ve gufranını niyaz ederim. Rufekey-ı kiramdan yedi zat diğer suretlerle infikâk ve aramızdan gaybubet etmiş bulunuyor. Yine bu sene zarfında intihap suretiyle bir arkadaşımız Meclise iltihak etmiştir.

Şu halde dördüncü millî seneye 341 âza ile ibtidar eyliyoruz.

Efendiler, son ifadelerimle son millî senenin hudud-u mesaisine ait icmalî ikmal etmiş bulunuyorum. Geçen seneki mâruzâtım, hututu umumiyeden ve teceddüt yolunda muhit-i millîde tebellür etmiş arzularım intakından ibaretti. Bu sene, yalnız yapılmış ve yapılması mukarrer bulunmuş şeylerden bahsettim.

Efendiler, sözlerim burada en hayatî bir noktaya intikal ediyor. Hayatî diyorum ve bunu söylerken kelimenin en mutlak mânasını kastediyorum. Efendiler, geçirdiğimiz sal-i millînin mahassalî mesaisini en mütevazı bir lisan ile arzylediğimi zannederim. Bütün noksanlarımıza rağmen hakbîn olan her sahib-i insaf bu netayıç önünde kâfi bir hissi memnuniyet duyacaktır (elbette sesleri). Bugün dâhil bulunduğumuz yeni senenin başındaki bu umumi vaziyetimizi yalnız bundan üç buçuk, dört sene evvelki hal ile değil, belki ona takaddüm eden asırlarda Osmanlı devletinin haliyle mukayese edecek olursak ve bu mukayesemizi ciddî bir tetkike istinadettirsek alacağımız netice şudur:

Bugün maziden kuvvetliyiz (Elhamdülillah sesleri). Bugün maziye nisbetle daha büyük bir kabiliyet ve kudret-i hayatiyeye malikiz! (hay hay sesleri).

Bu rüçhanı yapan nedir? Bunu gayet sarîh olarak tekrar ve tekrar etmek mecburiyetindeyiz. Bunun esbab-ı hakikîyesi iki düsturun mefhumunda mündemiçtir. Bu düsturlardan birisi Misakı Milli ikincisi hâkimiyeti bilâ kaydü şart milletın elinde tutan Teşkilâtı Esasiye Kanunumuzdur (alkışlar).

Millet ancak hâkimiyet-i millîyesini eline alarak kurduğu yeni devlet ve yeni mahiyetteki idare sayesinde kendi hayatı ve memleketin mahfuziyeti için zarurî olan şeraîti ve pek büyük olan muzafferiyatı temin eylemiştir. Fakat bugüne kadar istihsâl edilmiş olan esaslı noktaları mahfuz bulundurmak ve âtiye taâli ve terakki ümitlerinin emniyetle mahfuz olduğundan kani olmak için evvel emirde hâkimiyet-i millîye-mizin her şeyden masun olarak milletın vicdanında, kalbinde ve bütün maneviyatında gayri kabili izale bir surette mahkûk olduğunu görmek ve bilmek lâzımdır.

Hacı Ahmet Efendi (Maş) — Ebediyen mütemerkiz olacaktır.

Gazi Mustafa Kemal Paşa (devamla) — Benim bildiğime göre millet bu hakikat-ı hayatiyeyi bütün şümüliyle idrak etmiştir (hiç şüphe yok sesleri).

Efendiler, hâkimiyet-i millîye ve onun mahfuziyetini mütekeffil olan bugünkü şekil ve mahiyet-i idaremiz yalnız saadet-i âtiyemizi değil, belki şerefimiz, namusumuzu ve bütün evsafı mânevîyemizi temin eder.

Efendiler, mücbir hâdisatın sevk ve tesiri altında toplanan Meclisi filiniz bu devlet ve milletın şekil ve mahiyetini en kati bir tarzda tesbit etmiş ve Teşkilâtı Esasiye Kanunıyla onun ahkâm-ı kabasını teyit ve takviye eden 1 teşrinisani 338 kararını müttefikan kabul ederek yeni Türkiye devletinin esaslarını vazeylemiştir.

Misakı Millî ismi altında tanıyarak tahakkuku uğruna bütün milletin ifnayı hayatı göze aldığı berat-ı necatımızın kudret, kuvvet ve mahiyeti ne ise 1 teşrinisani 1338 kararının da kıymet ve ehemmiyeti odur. Misakı Milli, vatanın düşman-ı haricî muvacehesindeki vaziyet ve mevkiini tesbit eden mukaddes bir düstûr olduğu gibi, 1 teşrinisani 1338 kararı da asırlardan beri cehlü d al âlin hâmisî, nikbet ve şeametin vâlidî bulunan ve milletimiz için dahilî ve daimî bir düşman olan saltanat-ı ferdiyeye ve onun temsil ettiği meşum bir şekli idareye tevcih edilmiş bir silâh-ı mukaddestir (şiddetli alkışlar). Asırlarca ve asırlarca müddet mert ve kahraman bir azme saha-i tecelli olmuş bir vatani düşmana teslim etmek cüretini gösterenler o cüreti ancak o idarenin ruhunda, şeklinde ve mahiyetinde bulmuşlardı (pek doğru sesleri). Türkiye Büyük Millet Meclisi ve onun en büyük istihkak ve evsafî vekâletle vaz ve tesis eylediği şekli idare zaman ile mukayyet değildir ve olamaz.

Binaenaleyh haricî düşmanlarımızın şu veya bu menbadan aldıkları haberleri şu veya bu surette tefsir ederek şimdîye kadar olduğu gibi boş ümitlere kapılmaları kadar büyük gaflet olamaz (bravo sesleri).

Yahya Galip Bey (Kırşehir) — Bu sözlerinizi alsınlar ki hepimizin sözüdür (bütün milletin sözüdür).

Gazi Mustafa Kemal Paşa (devamla) — Efendiler, düsturu halâsımız olan Misakı Millîyi safha-i tarihe yazan, milletin demir elidir. İstihşâl olunacak neticeye de milletin kendisi nighban olacaktır (şiddetli alkışlar).

Millet yalnız kendi kolları ve kendi kaniyle değil, aynı zamanda kendi başı ve kendi dimağıyle kazandığı cevher-i hâkimiyet ve istiklâlî, son felâkete kadar büyük bir saffet ve gafletle kendisine rehber tanıdığı ve derin bir teslimiyetle hafızı hayatı addeylediği eşhas ve eşkâle artık emniyet edemez (pek doğru sesleri). Millet bundan sonra hayatına, istiklâline ve bütün varlığına bizzat kendisi nighban olacak ve bütün aktar-ı vatanda yine yalnız kendisi ve kendi iradesi hükümran kalacaktır (sürekli alkışlar).

Refik Bey (Konya) — Yasasın hâkimiyeti millîye!

Gazi Mustafa Kemal Paşa (devamla) — Efendiler, Misakı Milli netayici istihşâl olunduktan sonra dahi millî idareyi gevşettiğimiz dakikada büyük mahasalın elden gitmesi muhakkaktır.

Ali Saip Bey (Urfa) — Gevşemez!

Gazi Mustafa Kemal Paşa (devamla) — Millet buna ağâhtır ve millet iksir-i hayatı bizzat keşfetmiştir. Binaenaleyh 1 teşrinisani kararı ebedîdir! (devamlı alkışlar).

Efendiler, Misakı Millî, yalnız istihşâlî anına kadar muhafaza-i kıymet edecek bir düstur mevkiinde iken onun neticesi olarak kazanılan istiklâl ancak 1 teşrinisani 1338 kararının temin-i bekasıyla naili ebediyet olabilir. Binaenaleyh 1 teşrinisani 38 kararı kanunların ve bütün mukarreratın fevkinde bir kıymet ve kuvveti haizdir (şüphesiz sesleri). Tunalı Hilmi Bey (Bolu) — Halkın tacıdır.

Gazi Mustafa Kemal Paşa (devamla) — Efendiler, heyeti içtimaiye-de en yüksek hürriyetin, en âli müsavat ve adaletin temin-i istikran ve mahfuziyeti ancak ve ancak tam ve katî mânasıyla hâkimiyet-i millîyenin müesses bulunmasıyla daımdır. Binaenaleyh hürriyetin de müsavatın da, adaletin de nokta-i istinadı hâkimiyet-i millîyedir (öyledir, bravo ve yaşasın sesleri). Heyeti içtimaiyemizde, devletimizde hürriyet bipayandır.

Ancak onun hududu, onu bipayan yapan esasın mahfuziyetiyle kaim ve mahduttur.

Bir insan, belki kendi arzusuyla hürriyet-i şahsiyesini bertaraf etmek ister fakat bu teşebbüs koca bir milletin hayatına ve hürriyetine iras-ı zarar eyliyecekse, muazzam ve pür şeref bir hayatı millet bu yüzden sönecekse ve o milletin ensâl ve ahfadı bu yüzden mahvolacaksa bu teşebbüsat hiç bir vakit meşru ve şayanı kabul olamaz.

Tunalı Hilmi Bey — Köylünün tırpanı, hepsi hazırır.

Gazi Mustafa Kemal Paşa (devamla) — Ve hele böyle bir hareket hiçbir vakit hürriyet namına müsamaha ile telâkki edilemez.

Hiç şüphe yok, devletimizin ebedî müddet olması için, memleketimizin kuvvetlenmesi için, milletimizin refah ve mesudiyeti için hayatımız, namusumuz, şerefimiz, istikbalimiz için ve bütün mukaddesatımız ve nihayet her şeyimiz için behemehal en kıskanç nişlerimizle, açık teyakkuz ve intibahlarımızla ve bütün kuvvetimizle hâkimiyet-i millîyemizi muhafaza ve müdafaa edeceğiz (şiddetli alkışlar).

Yahya Galip Bey (Kırşehir) — Yaşasın hâkimiyet

Gazi Mustafa Kemal Paşa (devamla) — Binaenaleyh hâkimiyet-i millîye cevheri mukaddesinin vasıta-i tecellisi olan bugünkü şekil ve mahiyet hükümetimizin düşmanlarını derhal menetmek ve hürriyet-i millî-yenin mahfuziyetini temin ve müdafaa eylemek pek tabîdîr.

Refik Bey (Konya) — Hiç şüphesiz.

Gazi Mustafa Kemal Paşa (devamla) — Efendiler, nihaysiz bir hürriyet kabil-i tasavvur değildir, hakların en büyüğü olan hakkı hayat bile mutlak değildir; intihara karar veren bir zatın netice-i cürmü, hududu yalnız şahsına maksur olduğu halde zabıta onu men ile mükelleftir. Aynı zatın aynı hareketini biraz büyük mikyasta tasavvur eder ve düşündüğümüz cürmü bir şahıstan bir aileye teşmil eylessek müteşebbisin mevkii derhal hunhar bir cani manzarası arzeder. Binaenaleyh hâkimiyet-i millîye düşmanlığı, müstesna bir mevkii izzet ve şerefi haiz bulunan bir milletin her şeyine bir anda kasdetmek cürmünden başka bir şey değildir (şüphesiz sesleri).

İhsan Bey (Cebelibereket) — Ve cezası da o olacaktır.

Gazi Mustafa Kemal (devamla) — Bunu elbette bütün milletin maddi ve mânevi evsafı güzidesinden mürekkep zabıta-i âliye-i millîye katıyyen meneder (şüphesiz sesleri).

Efendiler, izahını iltizam ettiğim mevzuu kendi hayatımıza ve kendi Meclisimizin tarihine tatbik ile teşrih ediyelim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ferda-i küşadında kendi meşruiyetine kavlen, fiilen, tahriren ve her hangi vasıta ile tariz edenleri Meclis hangi hak ile hain-i vatan addettiyse, Misakı Millîye aleyhtarlık edenleri hangi esbab-ı siyasiye ve içtimaiye ile hain tanıdıksa ve nihayet bütün ihtişam ve şevketiyle, bütün kavanin ve kudretiyle Meclisin ve Millî Misakın aleyhinde vaziyet alan asırdîde bir idare ile onun mensuplarını hangi sebepler ve hangi haklarla hiyanetle vasfeyledikse bugünkü hâ-kimiyet-i millîye düşmanlarını da aynı haklar ve aynı sebeplerle hain telâkki ederiz (şiddetli alkışlar). Hâkimiyet-i millîyenin ifade-i kanuniyesi olan teşkilât-ı esasiyemize ve onun bir sened-i teyidi olan 1 teşrinisani 38 kararına muhalefet edenleri aynı hak ile menederiz, ensâli müştakbelemizin selâmeti ve vatanın istikbali namına menederiz (doğru sesleri).

Muhterem ve Muazzez Arkadaşlarım!

Bu izahatımdan sonra hep beraber enzar-ı ihtiramımızı mutafî vicdanımız olan muhit-i millete nasbedelim. Orada faziletin, vefa ve sadakatin, arzu-yu teceddüdün, aşkı hâkimiyet ve istiklâlin intifa napezir ateşi yanmaktadır.

Bu mukaddes ateş kendi içindeki cehli zulmeti yakacak ve istiklâlîmiz önüne dikilecek olan bütün mânileri yıkacaktır (inşallah sesleri).

Efendiler, millet önünde, onun istihkak-ı istiklâlî önünde, onun liyakat terakki ve teceddüdü önünde her kuvvet, ancak milletin irade ve emeline uymak suretiyle yaşayabilir.

Milletin irade ve emeline uymayanların talihi hüsrandır, izmihlaldir (şüphesiz sesleri).

Efendiler, bu muazzam iradenin huzurunda kemali hürmet ve inkıyat ile eğilelim! (şiddetli alkışlar).

Yahya Galip Bey (Kırşehir) — Yaşa Paşam, yaşa!

* * *

SEÇİMİN YENİLENMESİ HAKKINDAKİ KARAR

MÜNASEBETİYLE

1 Nisan 1923

Muhterem ve Aziz Arkadaşlarım! Yeni Türkiye devletinin ruh-u bünyanı hâkimiyet-i millîyedir. Milletın bilâkaydü şart hâkimiyetidir. Bir milletin hâkimiyetini müdrık olabilmesi ve onu emniyetle mahfuz tutabilmesi birtakım evsaf-i mahsusaya ve terbiye-i mümtazeye malikiyetiyle kaimdir. Bir milletin ki terbiye-i siyasiyesinde, terbiye-i içtimaiyesinde, hubbû vatanperversinde noksan vardır, öyle bir millet hâkimiyetini lüzumu derecede kuvvetle elinde tutamaz. Milletimiz üç buçuk, dört seneden beridir, büyük kahramanlıklarla, namütenahi fedakârlıklarla eline aldığı hâkimiyetini bu güne kadar kendine lâıyk bir surette, heyeti içtimaiye için, vatani için

netayic verebilecek tarzda hüsnü istimal eylemiştir. Bunu pek çok aşariyle muvaffakiyetiyle ispat etmiştir. Milletimizin muhterem vekillerinden mürekkep olan heyeti âli-yeniz dahi milletimizin evsafını senelerce devam eden mesainizle mükemmel bir surette izhar eylemiş bulunuyorsunuz. Meclisi âlinin bugün ittihaz etmiş olduğu karar-ı mübeccel ile bütün bu evsaf, bütün bu meziyetler bilhassa milletimizin rüşdü kemali bir kat daha ilâ edilmiş ve bütün cihana, bu hakikati görmek istemiyen cihana, ilân ve izhar olunmuştur. Bu kararla yeni Türkiye devletinin üssülesası ve feyyaz desatir-i milliyesi, yüce mefkureleri gayri kabili tezelzül bir surette bir kere daha tesbit ve tasrih olunmuştur.

Arkadaşlar! Türkiye devletinde ve Türkiye devletini kuran Türkiye halkında tacidar yoktur, diktatör yoktur! (kahrolsun tacidar sesleri). Tacidar yoktur ve olmayacaktır. Çünkü olamaz (şiddetli alkışlar) bravo sesleri).

Hüseyin Avni Bey (Erzurum) — Burası ona müsait değildir.

Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri (devamla) — Milletın hakiki mümessilleri olan âza-yı kiram! Sizler, bugünkü kararımızı; yalnız vicdanınızdan ve dimağınızdan sadir olan, sanih olan hakikî ve samimî hislerle vermiş bulunuyorsunuz, memleketin, milletın saadeti için, refahı için âtisini temin için gördüğünüz lüzum üzerine vermişinizdir ve bundan dolayı heyeti âliyeniz cidden şayanı takdirdir ve şayanı tebriktir. Ben de heyeti âliyeniz içinde bir âza ve bir arkadaş olmakla fevkalâde memnun ve mesudum. Bütün cihan bilmelidir ki artık bu devletın ve bu milletın başında hiç bir kuvvet yoktur, hiç bir makam yoktur. Yalnız bir kuvvet vardır. O da hâkimiyet-i milliyedir. Yalnız bir makam vardır. O da milletın kalbi, vicdanı ve mevcudiyetidir (alkışlar), inşallah milletın yeni vekillerinin vüruduna kadar heyeti âliyeniz uhdelere tevdi edilen vezaifi şimdye kadar olduğu gibi o zamana kadar da hüsnü ifa buyurursunuz.

* * *

İKİNCİ DÖNEMİ AÇARKEN

13 Ağustos 1923

Efendiler, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ikinci intihap devresine dâhil olmuş bulunuyoruz. Yeni meclisimizi teşkil eden heyeti celilenizi kemali hürmetle selâmlarım (teşekkür ederiz sesleri). Bu devri intihabiye, aynı zamanda, yeni Türkiye devletinin, yeni tarihinde mesut bir intikal zamanına tesadüf ediyor. Bunu memleketimizin, milletimizin saadet ve selâmeti için, heyeti âliyenizin muvaffakiyeti için fal-i hayır addediyorum.

Filhakika, dört senelik istiklâl mücahedemiz, milletimizin şanına lâıyk bir sulh ile neticelenmiştir. Lozan'da imza edilmiş olan muahede-name, heyeti âliyenizin tasdikına iktiran ettiği takdirde bütün mânasiyle hür ve müstakil olarak mesut bir mesai sahasına dâhil olmuş bulunacağız, istihsâl edilen netayic-i mesudenin muhafazasında, Lozan Muahedesinden tefrik edilen meselelerin hal-i katisinde ve milletimizi huzur ve refaha nail feyizli hizmetlerde muvaffakiyet-i tammenizi bütün kalbimle temenni ederim.

Efendiler! Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin inikadına tekaddüm eden faaliyet-i milliye devrinde milletimizin nail-i teveccüh ve itimadı olmuşum. İlk Meclisin riyasetini ve kahraman ordularımızın başkumandanlığını ifa etmişim. Bu suret ve sıfatla en büyük milli şereflere mazhar oldum (hakınız sesleri). Heyeti celileniz tarafından da makamı riyasete intihap edilmekliğim kalbimdeki minnet ve şükran hislerini ikaz eylemiştir. Bu asil teveccüh-ü millinin yüksek kıymeti ile münasip bir surette çalışmağa devam edeceğimi ve sulhun küşadedeacağı mesai sahasında da —müzaharetinize ve umum milletın itimadına müsteniden— temin-i muvaffakiyet için bütün kuvayı maddiye ve iradiyemi sarfedeceğimi huzurunuzda, muvacehe-i millette taahhüt eylerim.

Efendiler, müntahip ve mutemet reisiniz olmak şerefi bugün uhdeme bazı mâruzâtta bulunmak vazifesini tahmil ediyor. Bu güne tekaddüm eden vaziyet ve vazifelerim itibariyle de bu maruzatımın hüsnü telâkki buyurulacağını ümid ederim. Bütün teellumat ve istirahatım ve bütün huzuru muvaffakiyatını milletle beraber yaşadığımız safahat-ı cidalin tafsilâtı malûmunuzdur. Ben bu tafsilâtı başlıca üç safha üzerinde hulâsa ve mütalâa edeceğim :

Mondros Mütarekesinden Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ve Hükümetinin teessüsüne kadar ve ilk Meclisimizin geçirdiği seneler ve nihayet yeni Meclisimizin dâhil bulunduğu devir.

Öyle zannediyorum ki bizi bugüne kadar getiren ve bu günün vaziyetini tevlideyleyen millî hâdisatın mühim noktalarını ve yeni vazifelerimizin azamet ve şümülünü bu üç safha ihtiva edebilir. Yeni Türk Devletinin küşadeylediği sulh devrinin ilk Meclisi olan heyeti celilenizin muvacehesinde âtil ve münkariz Osmanlı imparatorluğundan ve onun son büyük hâdisesi olan Harbi Umumiden bahsetmeği bilüzum addediyorum. Onun için sözlerime Mondros Mütarekesinden başlayacağım :

Efendiler! Mondros Mütarekenamesinin akdinden ilk Millî Meclisimizin küşadına kadar geçen devir; bir milletin feci maceralarıyla, şeref ve haysiyetine vuku bulmuş en ağır tecavüzatın feci maceraları ile, doludur. Malûm olduğu üzere Osmanlı Hükûmetiyle müttefikler arasında akte edilmiş olan bu mütareke ferda-i imzasından itibaren düveli galibe tarafından fiilen ve hükmen parçalandı, İngiliz, Fransız, İtalyan istilâ orduları vatanımızın aziz parçalarına çöktüler, İstanbul ve Boğazlar düşman kuva-i berriye ve bahriyesine saha-i cevalân oldu.

Yunan orduları İzmir rıhtımını kana boyadı. En güzel mamurelerimizi tahribe başladı. Kadın ve çocuklarımız namus ve iffetimiz ve pek çok meâbit, asar ve âbidatımız dâhil olduğu halde Türk namı altındaki her şeye tecavüz edildi. Her gün Ayasofya'ya haç asmak tehdidiyle en ince hislerimiz rencide edildi. Esirler hakkında bile reva görülmiyen bir cebirle asırların hamule-i şerefini omuzlarında taşıyan zabitlerimiz, düşman zabitlerine merasim-i ihtiramiye ifasına mecbur tutuldu. Timsal-i namusumuz olan sancağımız hakaret gördü.

Bu meşum mütarekenin tatbikatına nezaret üzere Anadolunun en hücre yerlerine kadar tesis-i nüfuz eden ecnebi zabitleri istihbarat şebekeleri namı altındaki fesat ocakları dahilî düşmanlarımızın teşvikiyle halkımıza hatıra gelmiyen zulüm ve hakaretleri reva gördüler. Hükûmetin nüfuzu, milletin haysiyeti bu mütecaviz zabitlerin elinde baziçe oldu.

Hulâsa, Türklüğün vicdanı müthiş bir imtihan karşısında kaldı. Bu nihayeti gelmiyen tecavüzatın vâsıl olacağı neticeyi, bu neticenin fecaatini idrak etmemek mümkün değildi. Tarihin ve ananın şevkiyle vatanın tahtı şehametinde oturan Osmanlı padişahı ve halife ve onun hükûmeti ise yalnız şahsi ve hasis menfaatlerini temin için tamamiyle düşmanlara teslim-i nefis eylemişti... Yatana ihanet hususunda onlara peyrev olmuştu.

Vaziyet tamamen ümitsiz görünüyordu. Düşmanların kuvvet ve kudreti ezici, felâket, azim ve nâkabili tahammüldü. Her halde esaret veya ölümden birini tercih eylemek mecburiyeti karşısında bulunuyorduk. Hürriyet ve istiklâl için dünyada hiç bir milletin karşı karşıya bulunmadığı müşkülâtla mücadele etmek lâzım geliyordu. Erbab-ı idrâk, manzaranın mağlûp bir devletin tâyini mukadderatı hududundan çıktığını gördü. Galip devletlerce Osmanlı Devletinin inkıraz-ı katisine karar verildiğini anlamakta müşkülât kalmadı.

Hakikaten Türkiye halkının haysiyet ve şerefine riayete asla lüzum görülüyor, onu tahtı esarete almak, Türkiye'yi taksim etmek ameliyesine mâni tasavvur edilmiyordu.

Halkta bir intibah başlamıştı. Memleketin bazı taraflarında muhtelif unvanlar altında cemiyetler teşekkül ediyor ve düşmanlara karşı bizzat millet tarafından müsellâh müdafaanın esasları kuruluyordu. Garpta ve şarkta yapılan kongreler umumi intibahı teşdidetti. Nihayet Sivas Umumi Kongresi muayyen noktalar üzerinde bariz prensipler dairesinde muhtelif millî teşkilâtı "Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti" namı altında tensik ve teşmil ederek kuva-i umumiye-i milleti tevhid-eyledi.

Efendiler, şayanı dikkat bir ciddiyet ve şümül kesbeden bu mesai düşmanların, bilhassa padişah ve halife olan zatın mukabil tedbirlerini intacetti. Harekât-ı millîye müteşebbisleri hakkında takibat emirleri verildi. Tenkil tedabirinin tatbikat-ı fiiliyesine geçildi. Düşmanlar karşısında aciz ve zilleti kabul eden saray ve hükûmeti bütün bakiye-i şevke-tiyle, bütün vesait-i sefîlesiyile intibah-ı millîyi öldürmek, hakkına ve namusuna tecavüz edenler aleyhinde milleti mücahededen menetmek istiyor, memleketi parçalamak için düşmana piştarlık ediyordu.

Fakat Efendiler, Sivas Kongresini yapanların azmi, kati ve millete istinadı kuvvetli idi. Bimehaba mesaiye devam olundu.

Evvêlâ, mebus intihabı ve Meclisin inikadı temin edildi. Bu suretle millet, mevcudiyetini ispat için ilk esaslî muvaffakiyetini istibdada karşı ihraz etmiş oldu.

Efendiler, sarayın ve hükûmetinin vatan ve millet leyhine müteveccih bütün bu cinayatına rağmen millet yine padişah ve halifeyi kurtarmak ve Osmanlı Devletini ihya etmek için tam bir hulûs ile çalıştı ve intihabedilen

mebusların Osmanlı Hükûmetinin kanunları dairesinde içtimamı temin ile iktifa etti. Mebusların ecnebi süngüleri altında mutlak bir istiklâl-i fikirle ifa-i vazife eylemelerine imkân olamayacağı bedihî iken, Efendiler, henüz ekseriyete şâmil olan tereddüt ve satıhbînane mülâhazat Meclisin, maalesef İstanbul'da içtimama muvafakatini zaruri kıldı.

Efendiler, düşmanlarca ve Bâbîâlice İstanbul'da bulunacak bir Meclisin mütecellidane hareketi muhtemel görülmüyordu. Onlar nazarında bu Meclisin içtimaiyle artık Anadolu'da bir teşekkül-ü milliye meydan bırakılmıyacak ve heyecan-ı milli bu suretle teskin edildikten sonra facia yine devam edecektir. Bu hakikati görenler Anadolu'daki mesaii mücahidaneye devam ettiler. Bu sayede Anadolu teşkilâtı taazzuv ediyor, kuvvetleniyordu. Anadolu'ya istinadeden Meclis de gayri müsait vaziyetine rağmen vazifesine devam ediyordu.

Bu vaziyet düşmanlar için müsait bir manzara arzetmiyordu. İğfal-kâr tedabirle nail-i maksat olmaktan nevmis kalan düşmanlar, kararlarını açıkça verdiler ve 16 Mart 1336'da İstanbul'un işgal-i fecii vuku buldu. Osmanlı Devletinin hayatına fiilen hatime verildi. Bu hâdise Anadolu'da çalışanlar için gayri muntazar değildi. Artık Osmanlı Devletini kurtarmak ve onun saye-i amânında vatanın halâsım, milletin istiklâlini temin etmek imkânı külliyyen zail olmuş bulunuyordu.

Millî bir Meclisin içtimaa daveti bir emr-i zaruri haline girdi. Nihayet 23 Nisan 1336 tarihinde bugün toplandığımız bu salonda heyeti celilenize selef olan Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi içtima eyledi.

Türkiye tarihinde daima yüksek bir mevki muhafaza edecek ve ahfadın takdiratını kazanacak olan ilk Meclisimiz milletin kendi mukadderatına bizzat vazıüyed olduğunu ilân etti. Hâkimiyet-i milliye esaslarını düstur-u harekât ittihaz etti ve kuvvetli bir halk hükûmetinin esasını vazeyledi (şiddetli alkışlar).

Efendiler, Anadolu'da yeniden milli bir devletin kurulması milletimizin rüştü kiyasetini gösteren şayanı takdir bir eseri intibah idi; fakat düşmanlarla beraber padişah ve halife olan zat, bundan memnun olmadı. Paris'te imza ettikleri Sevr Muahedesini cebren millete kabul ettirmek için müşterek tedabir aldılar. Anadolu'nun milli heyecanlarını bastırmak için müracaat olunmadık şeytanet bırakmadılar.

Bir taraftan dini siyasete alet ittihaz ederek Anadolu mücahitlerini idama mahkûm ettiler. Ahaliyi mahut fetvalarla mukateleye teşvik eylediler. Bir taraftan da bazı pespayelerin ceplerini doldurarak Kuva-yi İnzibatiye veya Hilâfet Ordusu namıyla üzerimize saldırdılar. Sâf ve masum halkı birçok tasniat ile iğfal ederek dâhilde yer yer isyan ateşleri yaktırdılar.

Efendiler, ilk Meclisimizin küşadı günü İstanbul'dan idare olunan kıyam, Ankara'nın sekiz saat mesafesine kadar gelmiş bulunuyordu. Samsun ve havalisinde siyasî ve zalim bir isyan, bütün muhite hâkim olmak istidadını gösteriyordu. Vatanın şarkı, garbı ve cenubu düşman ateşleri içinde yanıyor. İşte mebdei hareketimizdeki manzara. . .

Muhterem Efendiler! Bugünkü parlak neticeye vusul kolay olmadı. Mebdei hareket ile nokta-i muvasalat arasındaki mesafenin azametini ve istimal edilen zamanın azlığını nazarı dikkat-i âlinize arz etmek isterim.

Bu husustaki hâtıramızı daima kuvvetle muhafaza edelim! Çünkü bu, bizim için müstakbel mesaimizde azim ve metanet menbâdır.

Efendiler; mütalâatımın ikinci safhasına geçerken arzleyim ki, selefiniz olan Meclisi âli, ilk günlerin dehşeti karşısında meftur olmadı. Milletten aldığı büyük salâhiyet ve kudretle vazifesine devam etti. Yeni devletin hükûmeti celâdetle mücadeleye atıldı. Teşvikata kurban olan halk daire-i masuniyete irca edildi. Topsuz, tüfeksiz, cepanesiz, vasıtasız enkaz haline getirilmiş olan ordu ihya edildi.

İlk mücadele günlerinde elim bir ıztırar ile vücade getirilen gayri muntazam kuvvetler derhal kuva-i nizamiyeye kalbedildi.

Bu intikali, menafii mülâhazatına münafi bulan bazı müfrezelerin ihanetkârane mukavemeti kal olundu. Talih ve huzur-u memleket muntazam bir ordunun yed-i emanetine tevdi edildi.

Efendiler! Millî ordunun daha ilk teşekkülü günlerinde gördüğü büyük ve kıymetli hizmetler, milletin daima hatırlanışan-ı minnet ve şükranı olacaktır (şiddetli alkışlar).

Yekdiğerini takiben faik düşmanlara karşı istihsâl edilen Ermenistan zaferi, Birinci İnönü zaferi, İkinci İnönü zaferi ve Cenup Cephesi muharebatında gösterilen fedakârane mukavemet safhaları, millî ordunun tarihî şerefinde ilk kıymetli hâdiseler olarak daima parlaklığını muhafaza edecektir (alkışlar).

Efendiler! Mücadele seneleri teakup ettikçe genç ordumuz şehamet temelleri üzerinde mütemadiyen yükseldi. İrade-i milliyenin tevcih ettiği en mühim vezaiifi, kahramanane ifa kudret ve haşmeti gösterdi. Ankara'ya yürüyen mağrur Yunan ordusunu Sakarya Meydan Muharebesinde mağlûp ve ricate mecbur etti. Nihayet tekmil Yunanı Asya-yı Suğra Ordusu Afyon Karahisar - Dumlupınar Meydan Muharebesinde tamamen boğdu ve bütün aksamiyle Anadolu topraklarına serdi, imha etti (şiddetli alkışlar). Her safhası vatan için, ahfad-ı ensalimiz için şerefli hâdiselerle dolu büyük bir menkıbe-i celâdet teşkil eden Anadolu muharebelerinin heyecanbahş tafsilâtını lisan-ı tarihe terkediyorum.

Fakat Efendiler! Millet; milletin ruh sanatı, musikisi, edebiyatı ve bütün bediiyatı bu kudsî cidalin ilâhî teranelerini müebbet bir vatan aşkının vectleriyle daima terennüm etmelidir (alkışlar).

Efendiler, arzylediğim vakayi-i harbiye'ye pek mühim siyasi faaliyetlerimiz terafuk etmiştir. Ezcümle Ruslarla elyevm ahkâmı cari bir dostluk muahedenamesini akdettik; Ukrayna, Gürcistan, Azerbaycan ve Afganistan ile de aynı mahiyette muahedeler akdeyledik. Şark Cephesinde kazandığımız bu zafer neticesinde Ermenilerle musalâha yaptık.

O zaman, garp devletleriyle temasımıza gelince : Yalnız Fransızlarla mahdut şeraiti ihtiva eden Ankara İtilâfını yapabildik. Halbuki her büyük muharebeden evvel veyahut sonra istihsâli sulh için samimane çalıştığımız halde her müracaatımız ya ret ile veyahut istikskal ile mukabele gördü.

Efendiler, ne yapalım ki, kuva-yi maddiye ile müeyyet olmyan hakların akamete mahkûmiyetini ifade eden kaide-i külliye-i ezeliye bizim hakkımızda müsamahakâr bir istisna göstermedi. Milletin iradesi, fiilî ve katî bir zaferin timsali halinde teşahhus etmedikçe, periî sulh, âğuş-u huzurunu bize açmadı.

Efendiler! İlk Meclisimiz memleketi düşman ayaklarından kurtarmak milleti hayatbahş bir sulha götürmek gayesine yürürken aynı zamanda yeni Türkiye Devletinin bünyanını tesis ve tarsîn ediyordu. Bu maksatla kanunlar vaz'etti, kararlar ittihaz eyledi, devletin muhtelif şubasının ihtiyaç gösterdiği bir hayli mesaili halletti.

Efendiler, giden Meclis — vaziyet-i dahiliyemizi ve harekât-ı askeriyemizi teşviş ve sulhumuzu işkâlden geri durmamış olan bazı mahdut kimselerin vücuduna rağmen — vazifesini hüsnü ifa etmiş ve suret-i umumiyyede vatan ve millet için mucib-i halâs ve hayat olmuştur.

Muhterem Efendiler! Dört senelik mesaiden sonra katî muzafferiyetimiz üzerine Mudanya mukavele-i askeriyesi yapıldı ve sulh muzakeratı devresine geçildi. Bu müzakeratın cereyanında da tesadüf ettiğimiz müşkülât pek çoktur. Fakat, ben bunu pek tabiî buluyorum. Çünkü bu sulh müzakeratında tesviye olunan hesabat dört senelik değil dört yüz senelik bir devrin miras-ı seyyiâtı idi.

Hakikaten Osmanlı İmparatorluğu en haşmetli, azametli ve kuvvetli devirlerinden itibaren milletin istiklâli zararına, menani hayatiyesi zararına o kadar çok şey feda eylemiş idi ki netice yalnız kendisinin mahv ve münkariz olmasından ibaret kalmadı, belki kendinden sonra da memleketin sahib-i hakikisi olan milleti ispat-ı hak ve mevcudiyet için azîm müşkülâta mâruz bıraktı.

Müşkülât, muvaffakiyetle iktiham olundu. Binnetice imza olunan muahede heyeti celilenizin manzur ve malûmu olacaktır. Ben burada yalnız bugüne kadar olan mesai ile olan neticelerini hulâsa etmek isterim.

Efendiler, şarkta Trabzon'u, cenupta Adana'yı ihtiva edecek büyük Ermenistan'dan eser kalmamıştır. Ermeniler tabiî olan hudutları dâhilinde bırakılmıştır. 93 seferinde Türk vatanından cebren ayrılan Elviye-i Selâse tekrar sancağımız altına alınmıştır. Şimalde Karadeniz'in en güzel ve en zengin sahilleri üzerinde tesis edilmek istenilen Pontus Hükûmeti taraftarlarıyla beraber tamamen bertaraf edilmiştir. Cenupta nüfuz mntakaları unvanı altında memleketimizi parçalamak ümitleri kamilen kırılmış ve milletin azim ve celâdeti karşısında Türkiye'yi parçalamanın ham bir hayal olduğu kabul ettirilmiştir. Türkiye'ye, her medeni memleketin müstefit olduğu haklar tanıttirilmiştir. Yine cenupta servet ve kabiliyet-i itibariyle vatanımızın en parlak bir ümidi olan Adana ve onun gibi birçok güzel şehirlerimiz, muztarip oldukları istilâdan kurtarılmıştır.

Garpta en mâmur yerlerimiz, İzmir ve Bursa gibi şehirlerimiz, Paşaeli ve tarihî Edirne'miz ve dünyanın iştiyakını celbeden güzel İstanbulumuz esaret ve işgal boyunduruğundan kurtarılmıştır. Bundan maada bizi diğer medeni milletler sırasından geri bıraktıran adlî, siyasi, iktisadi ve malî zencirler kırılmıştır, parçalanmıştır.

Efendiler! Bu güne kadar istihsâl eylediğimiz muvaffakiyat, bize ancak terakki ve medeniyete doğru bir yol açmıştır. Yoksa terakki ve medeniyete henüz îsal etmiş değildir. Bize ve ahfadımıza düşen vazife bu yol üzerinde tereddütsüz ilerlemektir.

Şurasını hatırdan çıkarmamalıdır ki, bu kadar fedakârlıkların semeresini elimizden kaçırmamak ve geçen musibet ve felâketlerin bir daha avdetini gayri mümkün kılacak tedabir almak bizim için her günün düşüncesi olmalıdır. Fakat emin olalım ki, bunun için kuru bir dikkat ve teyakkuz, safdilâne bir kıskançlık kâfi değildir.

Efendiler, asırlarca devam eden bir suidarenin bu nesle tahmil eylediği vezaif ta'dat edilmeyecek tenevvü ve müşkülât arzulemektedir. Bu sebeple yapmağa mecbur olduğumuz mühim ve çok işleri salim ve neticebahş bir sisteme raptetmek mecburiyetindeyiz. Mahdut vesaitle büyük işler görmenin tecrübe olunan yegâne usulü, kuvvetlerimizi dağıtmamak, vesait-i mevcudenin kısmı âzamini gayelerimizden en mü-himmi olanlar üzerinde teksif etmektir. Şüphesiz dâhil olacağımız sulh devrinde bütçemizin bahşedeceği müsaadeyi evvel emirde yeni devletimizin temin-i bekasına, şevket ve kudretle ebed karar olmasına hasredeceğiz. Fakat bunun için esas bazı noktalar vardır ki onları daima gözönünde tutmalıyız. Benim, ilk vârid-i hatırım olan mühim nokta asayıştır.

Efendiler! Hükûmetin hikmet-i vücudu, memleketin asayışını, milletin huzur ve rahatını temin eylemektir. Bütün memlekette müstakar bir asayışın füyuzanı hükümran olmalıdır.

Millet vâsi bir huzur ve emniyet içinde müsterih bulunmalıdır. Memleketimizin her hangi bir köşesinde halkın emniyetini devletin vahdet ve asayışını ihlâl tasaddi edenler devletin bütün kuvvetlerini karşılarında bulmalıdırlar.

Sonra Efendiler, Türkiye devletinin istiklâlî mukaddestir. O, ebediyen müemmen ve masun olmalıdır.

İstiklâl-i devletin, hayat-ı millet ve memleketin harisi yegânesi ise kahraman ordumuzudur. Binaenaleyh, teşkilât-ı askeriyemizin itina-yı mahsusla tanzim ve îlâsı en mühim esaslardandır.

Efendiler, bugün vâsil olduğumuz sulhun, sulh-u ebedî olacağına inanmak, elbette safdillik olur. Bu, o kadar mühim bir hakikattir ki ondan biran bile gaflet, milletin bütün hayatını tehlikeye ilka eder.

Şüphesiz, hukukumuz, şeref ve haysiyetimize hürmet edildikçe müteakbil hürmette katiyen kusur etmeyeceğiz. Fakat ne çare ki zayıf olanların hukukuna hürmetin noksan olduğunu veya hiç hürmet edilmediğini çok acı tecrübelerle öğrendik. Onun için Efendiler, bütün ihtimalâtın talebedeceği hazırlıkları yapmakta asla teahhur edemeyiz.

Efendiler! Memleketin dahilî ve haricî emniyeti esbabı istikmal edilirken usulü adlîmizin sürat-i mümkünine ile ıslâhına ehemmiyet-i mahsusa atfolunmalıdır. Nafia, İktisat ve Maarif umurunun ne kadar hayatî olduğunu, milletin muvaffakiyetini, refah ve saadetini temin hususunda ne kadar müstacel ve mübrem bulunduğunu takdir buyurursunuz.

Efendiler! Millete karşı, müteahhit olduğumuz ve her biri başlı başına haiz-i ehemmiyet sair bilcümle mesaili amelî ve ilmî usuller dairesinde halle tevessül eylemek cümle-i vezaifimizdendir.

Münasebat-ı hariciyemiz hakkında fazla bir şey söylemeğe lüzum görmüyorum. Bu husustaki katî şiarımız cihanca malûm olmuştur. Bütün komşularımızla ve diğer devletlerle dostane geçinmeğe ve müteakbil hürmet ve vefakârlığa müstenit siyasetimizin devam edeceğine şüphe yoktur. Şurasını tavzih etmek isterim ki sulh devrine hakikî bir samimiyetle ve ciddî bir sükûn arzusuyla giriyoruz.

Heyeti âliyenizin dinlemek lütfunda bulunduğunuz bütün bu mutalâatıma müsaade buyurursanız birkaç söz daha ilâve edeyim :

Efendiler! Bir an için teferruattan tecerrütle vatan dediğimiz kutsi mevcudiyete umumi bir nazarla bakalım. Onun hayat namına, ümran namına her mazhariyetten mahrum bir siyah toprak sahasından ibaret bırakılmış olduğunu görürüz. O siyah toprak sahasının altında definelere ve üstünde asil ve kahraman bir millet yaşıyor. İşte

biz, bütün bu uzun ve tahammülü müşkül mücadeleleri bu aziz mirası ecdadın hür ve müstakil sahibi olduğumuzu ve ilelebet olacağımızı ispat için yapmış bulunuyoruz. Vatanın ve istiklâl-i milletin mesuliyeti namına yapmış bulunuyoruz. Bundan sonraki faaliyetlerimizin de hedef-i aslisi aynı mesuliyetin ve huzur ve emniyetin temin ve teyidi olacaktır.

Bu sayede memleketimizi mâmur ve halkımızı mesut ve müreffeh edeceğiz. Ümidimiz, azmimiz ve bilhassa milletimizin ve Meclisi âlinizin göstereceği vahdet ve tesanüt terakki ve medeniyet yolundaki mesaimizde elbette zâmin-i muvaffakiyet olacaktır.

Muhterem Arkadaşlar! Maruzatıma hitam vermeden evvel cümlelerinizi büyük bir vazifenin ifasına davet etmek istiyorum. Geçirdiğimiz buhranlı günlerin şerefli kahramanlarını hep beraber takdis edelim.

Onlar arasında muharebe meydanlarında düşman silâhiyle göğüsleri delinmiş bahtiyarlar olduğu gibi yangınlarda, ateşlerde yakılmış bedbaht çocuklar, kadınlar ve ihtiyarlar vardır.

Onlar arasında namuslarına tecavüz edilmiş, ebediyen ağlamağa mahkûm genç kızlar da vardır.

Onlar arasında yurtlarını kaybetmiş aileler, evlâtlarını gömmüş analar vardır ve yine onlar arasında muharebedeki vazife-i namusunu şerefle ifa ederek bugün memleketlerine dönmüş gaziler vardır.

Onlardan câm-i şehadeti nûş etmiş olanların ruhlarına Fatihalar ithaf edelim.

Efendiler, bugün bihakkın iftihar edebileceğimiz bütün muvaffakiyatın sırrı yeni Türkiye Devletinin bünyanıdadır.

Filhakika, Türkiye Devletinin, bu yeni müessesenin istinadeylediği esaslar, mahiyet itibariyle kendine tekaddüm eden tarihî müesseselerin esaslarından başkadır.

Bunu bir kelime ile ifade etmek lâzım gelirse diyebiliriz ki yeni Türkiye Devleti bir halk devletidir, halkın devletidir. Müessesat-ı maziye ise bir şahıs devleti idi, eşhasın devleti idi.

Bir milletin saha-i âlemden tamamen silinmesi için, bir milletin mecmua-i beşeriyette tamamen inhilâl ettirilebilmesi için Tufanı Nuh kadar Harikulade mesâip ve hâdisat lâzımdır. Fakat eşhas, kendiliğinden mahkûm-u zevaldir. Binaenaleyh halk müessesesi ile şahıs müessesesi arasında hayat ve zeval nispetleri de bunun aynıdır.

Efendiler, dünyanın belli başlı milletlerini esaretten kurtaran hâkimiyetlerine kavuşturan büyük fikir cereyanları, köhne müessesata ümit bağıyanların, çürümüş idare usullerinde rehâ kuvveti anyanların bîaman düşmanıdır.

Avusturya, Almanya, Rusya ve hattâ dünyanın en muhafazakâr bir medeniyete mensup Çin imparatorlukları o büyük fikir cereyanlarının kahhar sadmeleriyle, gözlerimizin önünde devrilmiştir.

İşte Efendiler, yeni Türkiye Devleti, cihana hâkim o büyük ve kadir fikrin Türkiye’de tecellisidir, tahakkukudur. Cihan içtimai ve siyasi icabatından doğan ve binlerce senelik Türk tarihinin netice-i tekâmülü olan devletimiz, devam ve istikrarın bütün evsaf ve şeraitini haizdir.

Efendiler! Bu şeraitin mesut inkişafını teminde, heyeti celilenizin mazhar-ı muvaffakiyet olmasını Cenabıhaktan niyaz ederim.

* * *

SUBAYLARIN AYLIK VE OLAĞANÜSTÜ ÖDENEKLERİ

HAKKINDAKİ KANUN TASARISI MÜNASEBETİYLE

21 Ekim 1923

Muhterem Efendiler! Zâbitanımızın ve kumandanlarımızın terfih hali hususunda gerek Heyeti Vekilenin, gerek Muvazene-i Maliye Encümeni âza-yı kiranınım ve gerek bütün rüfeka-yı kiramın tamamen mültefik olduğunu büyük şükranlarla görüyorum.

Efendiler! Çok kıymetli ve çok yüksek ordumuzun Başkumandan sıfatıyla, hakikî ve asil olan başkumandanın; yani Meclisi âlinin huzurunda bulunduğumu arzetmekle pek mübahiyim (alkışlar). Bu itibarla zaten sizin olan ordunun, zâbitan ve kumanda heyetinin beyan-ı hali zımnında vekilinizin asile beyanatta, mütaleatta bulunmasını belki mazur görmezsiniz. Fakat bu mesele üzerinde bazı rüfekamız münakaşa açmış olduklarından ben de vekiliniz olmak sıfatıyla bu münakaşaya birkaç kelime ile iştirak etmeği muvafık gördüm.

Arkadaşlar! Heyeti Vekileniz, heyeti celilenizden aldığı veçhe dairesinde ordunun ve devleti teşkil eden şuaabatın mensuplarını terfih etmek için düşündü ve bu meyanda yapmış olduğu teklif, Muvazene-i Maliye Encümenine gönderdi. Fakat dermeyan edilen mütaleattan heyeti âliyenizce anlaşıldı ki Heyeti Vekilenin Muvazene-i Maliye Encümenine tevdi etmiş olduğu bu teklif üzerinde gerek Müdafaai Milliye Vekâleti ve gerekse Erkânı Harbiye-i Umumiye Riyaseti ittifak etmemiş bulunuyorlardı. Bu münasebetle meseleye temas etmek mecburiyetinde kaldım ve Heyeti Vekilenin yaptığı teklifi hakikaten maksadı teminden uzak gördüm. Heyeti Vekileyi bir noktada mazur görmek muvafıktır. O da, bütün devlet bütçesinde bir muvazene tesisine ait kanaat ve temayüldür. Bizzat bu teklif at üzerinde tetkikat yaptıktan sonra; zabıt anımızın ve ordumuzun hayatına yakından vukufum itibarıyla, vâsıl olduğum kanaat şu oldu ki Heyeti Vekilenin teklifinden başka bir zemin üzerinde, meseleyi mütalâa etmek. Bunun üzerine Müdafaai Milliye Vekâletiyle ve Erkânı Harbiye-i Umumiye Riyasetiyle meseleyi beraber tetkik ettik. Birbirimizden ayrı olarak değil, Başkumandan sıfatıyla ben ve Müdafaai Milliye Vekili ve Erkânı Harbiye-i Umumiye Reisiyle bir diğer teklif üzerine ittifak ettik ki Muvazene-i Maliye Encümeninin müzakere ettiği teklif, en nihayet bu olmuştur. Bu teklifte Muvazene-i Maliye Encümeni ve Heyeti Vekile ittifak etti. Ve en nihayet huzuru âlinize kadar isal olunabildi.

Arkadaşlar! Huzur-u âlinize, Muvazene-i Maliye Encümeni tarafından sevk olunan bu teklif, en makul bir tekliftir. Ve bu teklifi ortaya koyarken, zannederim, bütün o arkadaşlar ve bendeniz, hiç bir vakit de hissiyata tâbi olmadık. Bilâkis kendimizi, tamamiyle hissiyattan maddiyata şevkettik. Maddiyata istinadettik, hakikate baktık; madde ve hakikat, bu teklifin kabulünü zarurî kılmaktadır. Birçok rüfekamızın tekrar ettikleri gibi ben de, arzetmek isterim ki ordumuzun başında ölüme giden, seve seve kanımı akıtan, vücutlarını parça parça etmekten zevk alan zâbitan ve kumandanlarımızın kahramanlığım söylemek abestir. Fakat buna bir kelime daha ilâve ederek, mevzuubahs olan bir fikri tenvir etmek isterim : Memleketimiz ve milletimiz her ne vakit felâketlere maruz kaldıysa, hiç şüphesiz ki bütün evlâd-ı vatan, evlâd-ı memleket en büyük fedakârlığı ihtiyardan çekinmemiştir. Yalnız bütün bu evlâd-ı memleketi, vatanın müdafaası için ölüme sevk etmek mesuliyetini üzerine alan ve aynı zamanda onların ilerisinde göğsünü düşman kurşunlarına geren zabıtlardır, kumandanlardır (bravo sedaları, alkışlar). Eğer bizim zâbitanımızın ve kumandanlarımızın bu memlekete ve bu millete ifa ettikleri vezaif-i mühimmeyi izhar ettikleri hüdapesendane fedakârlıkları nazarı dikkate alarak bunlara birşey vermek mevzuubahs olursa, bittabi çok mahcup kalabiliriz. Esasen zâbitanımızı ve kumandanlarımızı taltif etmek lâzımdır. En büyük mükâfata lâayık olan zâbitlerimizdir, kumandanlarımızdır. Ve zannederim ki bunda bütün arkadaşlarımız müttefiktir (şüphesiz sesleri). Halbuki arkadaşlar; bugün burada mevzuubahs olan mesele, bu memlekete kurtarmış olan, istiklâl-i milleti kurtarmış olan zâbitan ve kumandanlarımızın taltifi değildir, Efendiler, terfihidir. Binaenaleyh Efendiler, çok rica ederim, sefaletten ve perişaniden zâbitan ve kumandanlarımızın kurtarılması nokta-i nazarına matuf olan bir teklif üzerinde, fazla münakaşayı caiz görmeyiniz (doğru sesleri). Bunu da ilâve etmek mecburiyetindeyim ki Efendiler, millet güzide evlâtlarına, kahraman evlâtlarına hakikaten mükâfat etmek ister ve bunu yapamayacağından naşi belki de çok çok meysus ve mükedderdir (çok doğru sesleri). Fakat bu millet, bu fedakâr evlâtlarını hiç olmazsa terfih etmek için, en son lokmasını dahi vermekten zevk alabilir. Arkadaşlar! Cümlemenizce malûmdur ki bugüne kadar devam etmekte bulunan sefer, hali seferberi, yarın nihayet bulacaktır. Bunun mânası şudur ki vatanın müdafaası için, silâh altında duran, kuvve-i maddiyeyi teşkil eden askerlerimizden birçoğu, memleketlerine, köyelerine gidecekler; tarlalarında çalışacaklardır. Bu, ordunun maddeten duçar-ı zâf olmasıdır. Fakat bu memleketin müdafaasını emniyetle omuzlarına almış olan heyeti celilenizin elinde, güvendiği bir nokta vardır. Ben, heyeti celilenize tercüman olarak arz edeyimki, bu nokta mânevi kuvvettir; işte Efendiler, o mânevi kuvvet ordunun kumandasını deruhte etmiş olan zâbitanının ve kumandanların yarattığı kuvvettir. Zâbitanımızın mânevi ve yüksek kudret ve kuvvetine güvenerek efradın bir çoğunu memleketlerine bırakabiliyoruz. Bununla bittabi devletin orduya tahsis etmiş olduğu paranın yarısından ziyadesini de devletin şuaabat-i sairesine vermiş oluyoruz.

Arkadaşlar, devlet makinesini emniyetle yürütebilmek için bazı rüfekamızın dediği şubat-ı saire-i idariyeyi de düşünmek lâzımdır. Zannederim ki bu bariz hakikate muarız olacak hiçbir arkadaşımız mevcut değildir. Behemehal bu şubat-ı idaremize mensup olanları da terfih etmek lâzımdır, vazifemizdir; bunu yapacağız; çünkü bütün millete ve kâinata karşı ifade etmişizdir, taahhüt etmişizdir; bunu yapmamak elbette bizim için bir namus ve haysiyet meselesi olacaktır (bravo sadaları; alkışlar).

Fakat Efendiler, zabitanın, o memurları da, o şubat-ı devleti de ve bütün millet ve memleketi de kurtarmış olan, vatani daima emniyet içinde tutacak olan heyet-i zabitanın, maaşatı ve terfih-i hali mevzuubahs olurken mi bu meseleyi halletmek istiyeceğiz ? onlar için zaman mı yoktu ?

Bazı arkadaşlarımız zâbitana yapılacak zammı maaş ve zammı tahsisat üzerindeki kanaat-i fikriye ve vicdaniyisin i temerküz ettirebilmek için diğer memurinin ne aldıklarını, ne alacaklarını, bunlarla mukayeseyi düşünüyor... şüphe yok; tevazün ve teadül, aynı derecede terfih düşünülebilir. Fakat neden dolayı zâbitan filân ve filân şubatin tahsisatına göre maaş almalıdır veyahut ancak onlar gibi refah-ı hale mazhar olmalıdır. Zannediyorum ki Efendiler; bütün milletin temayülü hakikî ve hissi vicdanisi herkesin fevkinde olarak kendisinin hayatını, haysiyetini, istiklâlini müdafaa eden ve daima müdafaa edecek olan zâbitan ve kumanda heyeti âliyesinin refahıdır, saadetidir (bravo sesleri). Hiç şüphe etmem ki diğer şubat-ı devlete mensup olanlar, kemali fahri meserret ile bunu, zâbitanın halini vahidi kıyasi görebilirler ve bu hiç kimsenin izzet-i nefsine ağır gelmez ve gelmemektedir; para verirken mi mukayese yapacağız Efendiler?

Niçin, Efendiler, ölüme giderken mukayese yapılmıyor ? (bravo sesleri, alkışlar), ölmek lâzım geldiği vakit bütün milleti önüne katarak veyahut arkasına düşerek ölüme giderken böyle müsabakalar, mukayeseler mevzuubahs olmuyordu? (bravo sesleri).

Arkadaşlar, gerek benim söylediğim bu sözler ve gerek diğer bazı rüfekanın yapmış olduğu münakaşalar hiç şüphe yok ki, müşterek olan nokta-i nazarı teminden başka bir şeye matuf değildir. Zannetmiyorum, zâbitanın terfih-i haline taraftar olmayacak bir fert bulunabilsin, içimizden yalnız bir muarız olduğunu gördük, o da Hilmi Bey biraderimiz; dermeyeran ettiği mutaleata nazaran hakikaten muarız olmakta haklımış. Eğer imkân-ı maddî olsaydı hepimiz kendisine iştirak ederdik

Fakat demin de arzettiğim gibi, biz gayri mümkünü istihsâl için uğraşmıyoruz, mümkün olabilen bir şeyin tahassülünü temenni ve rica ediyoruz.

Muhterem Efendiler! Heyeti celileniz ki başkumandansınız, başkumandanlığı şahsiyet-i mâneviyenizde temerküz ettiriyorsunuz; ben sizin muvakkat bir vekilinizim, size karşı mâruzâtta bulunduğumdan beni mazur göreceksiniz. Ve bu teklifi kabul ederek orduya karşı kadirşinaslığınızı göstereceksiniz (hayhay sesleri, alkışlar, müzakere kâfi sadaları)¹.

Arkadaşlar! Gayet samimî ve sarîh bir söz söyleyeceğim. Beni mazur görünüz! Bunda hiç bir mâna ve hiç bir maksat yoktur, belki hususi bir nokta-i nazar vardır. Bunu açık ve katı söylüyorum. Kaymakam Bey'den kaç para kesiyorsun ve bundan yüzbaşıya kaç para zammediyorsunuz ? Arkadaşlar, zâbitanın hepsi aynı nokta-i nazardan mütalâa olunmalıdır. Umumun faziletine ve liyakatine hürmet lâzımdır. Aynı zamanda birbirinden büyük olanların emeği o nisbettedir².

Efendiler! Zâbitan ve kumanda heyetinin terfih hallerine mütaallik olan bu kanunu kabul etmekle heyeti celileniz orduya karşı zaten taşımakta olduğumuz büyük takdiri ve kadirşinaslığı izhar buyurmuş oldunuz. Bundan dolayı ordu namına arzı teşekkür ederim (haklarıdır sesleri). Ordu; bu güne kadar olduğu gibi bundan sonra da memleket ve milletin menafi-i âliyesini müdafaa, heyeti celilenizin takdiratına liyakat kesbedecek surette çalışmakla bahtiyar olacaktır, mesut olacaktır (teşekkür ederiz, eminiz sesleri).

* * *

CUMHURBAŞKANLIĞINA SEÇİLMELERİ ÜZERİNE

29 Ekim 1923

Muhterem Arkadaşlar! Mühim ve cihanşümül hâdisat-ı fevkalâde karşısında muhterem milletimizin teyakkuz ve intibah-ı hakikisine bir vesika-i kıymettar olan Teşkilât-ı Esasiye Kanunumuzun bazı maddelerini tavzih için

encümen-i mahsus tarafından heyeti celilenize teklif olunan kanun lâyihasının kabulü münasebetiyle Yeni Türkiye Devletinin zaten ve cihanca malûm olan, malûm olması lâzım gelen mahiyeti, beynelmilel mâruf unvaniyle yâdedildi. Bunun icab-ı tabiiyesi olmak üzere, bu güne kadar doğrudan doğruya Meclisinizin riyasetinde bulundurduğunuz arkadaşınıza ifa ettirdiğiniz vazifeyi Reiscumhur unvaniyle yine aynı arkadaşınıza, bu âciz arkadaşınıza tevcih buyurdunuz.

Bu münasebetle şimdiye kadar mükerreren hakkımda izhar buyurmuş olduğunuz muhabbet ve samimiyet ve itimadı bir defa daha göstermekle yüksek kadirşinaslığınızı ispat etmiş oluyorsunuz. Bundan dolayı heyeti celilenize bütün samimiyet-i ruhiyemle arzı teşekkürat ederim.

Efendiler, asırlardan beri şarkta mağdur ve mazlum olan milletimiz, Türk Milleti, hakikatte meftur olduğu hasailden muârra telâkki ediliyordu. Son senelerde milletimizin fiilen gösterdiği kabiliyet, istidat, idrâk, kendi hakkında suizanda bulunanların ne kadar gafil ve ne kadar tetkikten uzak, zevahirperest insanlar olduğunu pek güzel ispat etti. Milletimiz, haiz olduğu evsaf ve liyakatini hükûmetinin yeni ismiyle cihan-ı medeniyete daha çok suhuletle izhara muvaffak olacaktır. Türkiye Cumhuriyeti cihanda işgal ettiği mevkie lâyük olduğunu asarı ile ispat edecektir. Arkadaşlar, bu müessese-i âliyeyi vücude getiren Türk milletinin son dört sene zarfında ihraz ettiği zafer, bundan sonra da bir kaç misli olmak üzere, tecelliyatını gösterecektir. Âcizleri mazhar olduğum bu emniyet ve itimada kesbi liyakat etmek için pek mühim gördüğüm noktadaki ihtiyacımı arzetmek mecburiyetindeyim. O ihtiyaç, heyeti âlinizin şahsım hakkındaki teveccüh ve itimadının, müzaheretinin devamıdır. Ancak bu sayede ve Allah'ın inayetiyle, şahsıma tevcih buyurduğunuz ve buyuracağınız vezai fi hüsnü ifaya muvaffak olabileceğimi ümid ederim. Daima muhterem arkadaşlarımla ellerine, çok samimî ve sıkı bir surette yapışarak onların şahıslarından kendimi bir an bile müstağni görmiyerek çalışacağım, milletin teveccühünü daima nokta-i istinat telâkki ederek, hep beraber ileriye gideceğiz. Türkiye Cumhuriyeti mesut, muvaffak ve muzaffer olacaktır.

* * *

İKİNCİ DÖNEM BİRİNCİ TOPLANMA YILINI

AÇARKEN

1 Mart 1924

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Muhterem Âzası!

Büyük Millet Meclisi'nin hayırlı ve feyizli eli, Türk milletinin mukadderatını idareye başladığının beşinci senesini idrak ediyoruz (Elham-dulillâh sesleri). Bu müteyemmin vesile ile de âza-yı kiramı hürmetle selâmlarım (teşekkür ederiz, arzı tazimat eyleriz sesleri).

Geçen sene esnasında Büyük Millet Meclisi, Türk Milletinin hakikî temayülâtına tâbi olarak şekli devleti, cumhuriyet şeklinde katiyen tahrir eyledi. Cumhuriyet-i idare memlekette en tenha köşeye kadar hararet ve heyecanla kabul edildi. Millet; cumhuriyetin, Türk vatanını, asırların müterakim seyyiat-ı idaresinden kurtaracak ve memleketin müstahak olduğu itibar ve hürmeti muhafaza ve îlâ edecek, yegâne şekli idare olduğuna kanaatini en bariz bir surette izhar eyledi. Millet cumhuriyetin halen ve âtiyen bilcümle taarruzattan katiyen ve ebediyen masun bulundurulmasını talep etmektedir. Millet talebi, cumhuriyetin mücerrep ve müspet olan kâffe-i esasata bir an evvel ve tamamen iptina ettirilmesi suretinde ifade olunabilir. Meclisi âlinin kemali ehemmiyetle meşgul olduğu Teşkilât-ı Esasiye'de, milletin talebini hattı hareket ittihaz etmek cümlemizin vazifemizdir. Diğer taraftan, hükûmet için, asri ve medeni idarenin bütün icabatını basit ve seri bir surette memlekette tatbik ve inkişaf ettirmek icabeder (alkışlar). Vazifelerimizi milletin amaline muvafık yolda hüsnü ifaya muvaffakiyeti temenni ederim (İnşallah sesleri).

Geçen sene zarfında memleketin asayişinde ciddî semereler husule getirilmiştir. Emniyet ve asayişin muhafaza ve tarsini nokta-i nazarı; o derece mühimdir ki ahvali hâzıra cidden şayanı memnuniyet olmakla beraber, bu hususta mütemedi alâka ve takibatta asla müsamahakâr olamayız; bunu beyan etmeği zait addedetmiyorum.

Memleketin vaziyet-i iktisadiyesinde ümitbahş emareler meşhuttur. Uzun senelerden beri müterakim hasılat-ı mesaisini sarfetmek mecburiyetinde kalmış olan memleketimiz, iktisaden, mesai-i âtiyesine dermanlı bir halde girmiş bulunuyor, İktisadi işlerde çalışmak hevesi, topraklarımızın feyiz ve bereketine haklı ve derin itimat, fakir ve gani bütün evlâd-ı memlekette hiss olunmaktadır. İnkişafı iktisat için her vasıttan ziyade lâzım olan bu intibah, Meclisi âli ve hükûmet tarafından nafi kanunlar ve amelî tedbirlerle himaye ve teşci edilmek lâzımdır.

Uhut icabından olan mübadele-i ahali icraatı devam etmektedir. Hükûmet-i cumhuriye bir çok müşkülât ile beraber mevsimin de şedaidiyle mücadele etmek mecburiyetinde kaldı. Buna rağmen memleket dâhilinde nakil ve iskân işleri mebzul vesaitin israfına mal olan geçmiş senelere nispetle kıyas kabul etmeyecek derecede hüsnü cereyan etmektedir. Yeni vatandaşlarımızdan bir kısım-ı mühimmi daha şimdiden maişetlerini bizzat tedarik edebilecek vaziyete getirilmişlerdir. Mübadele işlerinde daha iktiham etmek mecburiyetinde olduğumuz müşkülât büyüktür. Bu mesele ile milletimiz cidden ve yakından alâkadardır.

Muhterem Efendiler! Müdafaa-i memleket tedabirimizi lisan-ı sitayişle zikretmek isterim. Türkiye Cumhuriyeti, hukukunu büyük bir hassasiyet ile muhafazaya azimdir (alkışlar). Bunu ifade ederken bu uğurda tasavvur fevkinde müşkülât ile mücadele etmek mecburiyetinde kalmış olan müdafilerin lisan-ı haline tercüman olmuş oluyorum. Muzaffer ordumuzun hali, şayanı emniyet ve şayanı istinattır. Âtide dahi çetin tecrübelerde ispat-ı kıymet etmiş olan kumanda heyetlerimizin yüksek kabiliyetlerini muhafaza ve tezyit ve muhafaza-i vatan için icabeden vesait-i medeniyenin kâffesini aleddevam tedarik ve temin mecburiyetlerimizi ihmâl etmemize imkân yoktur. Hizmet-i askeriyenin bir buçuk seneye tenzili için kabul olunan kanunu da memnuniyetle zikretmek isterim. Bu karar ile cumhuriyet, tedabir-i müsellehayı ancak zaruret hududunda kabul etmek ve evlâd-ı memlekete vüsât-i hal vermek için azamî suhuletleri temin eylemek şiarında olduğunu göstermiştir (bravo sesleri).

Malî ve iktisadi ıslâhat ve tedabire bilhassa atfı ehemmiyet ediyoruz (alkışlar). Memleketimizin vaziyet-i maliyesi intizam, emniyet ve inzibat üzerine müessistir. Hakikî bir bütçe tesisi, vergilerin ıslâhı ve her nevi israfata karşı daima teyakkuz ve mümanaat kararındayız. Memleketimizin kesbi servet etmesi yolunu her şeyden evvel ziraatte ve sanayi-i ziraiyede arıyoruz (alkışlar).

Memleketin münakalâtı üzerine bilhassa nazarı dikkat-i âlinizi celb ederim. Bahrî nakliyatın evlâd-ı memleket vesait ve kabiliyeti ile az zamanda elde edilen semerat, şimdiye kadar bize mâni olan siyasi kuyudun ademi isabetini derhal tebarüz ettirmiştir. Bu yolda kati semereleri az zamanda iktifat etmek mecburiyetindeyiz.

Memleketin muhtaç olduğu şimendiferler hiç bir an nazarımızdan dūr olmayacaktır. Sivas şimendiferinin derhal inşasına başlanması kararını esaslı bir inkişaf tedbiri addediyoruz. Memlekette her vasıta ile bir karış fazla şimendifer vücuda getirmek, fakat vaziyet her ne olursa olsun bir gün geri kalmamak düsturu milletin hakikî ihtiyacına tamamen mutabık olduğu kanaatindeyim.

Nüfusumuzun muhafaza ve tezyidi gayesini ehemmiyetle nazarı dikkate vaz' ederim. Sıhhati umumiye için esaslı olarak derpiş edilen tedabir aleddevam ikmal ve tevsi olunmalıdır. Feyyaz ve velût olan Türk milleti mütemadi ve fennî takayyüdat-ı sıhhiyeye mazhar olunca Türk vatanını süratle dolduracak ve şenlendirecek kuvvette olduğuna kimsenin şüphesi yoktur.

Memlekette maarif nurunun yayılmasına ve en derin köşelere kadar nüfuz etmesine bilhassa nazar ediyoruz. Dört sene evvel maarife tahsis ettiğimiz vesaiti bugün on misline iblâğ etmiş bulunuyoruz. Evvel emirde vesaitin müsmir ve amelî olmasına ve asla israfa uğramamasına ehemmiyet veriyoruz. Bu cihet müemmen bulundurulmakla beraber maarifin vesaitini mütemadiyen tezyid etmek lüzumuna kanaatimizi muhafaza edeceğiz.

Diğer taraftan idare-i hususiyelerden ve memleketin müteferrik menabiinden maarife tevcih olunan mesainin merkezden alâkadarane takip olunmasını ve bu suretle mesai-i umumiyenin hedefi tarakkiye sevk ve îsalinin tesadüfe bırakılmamasını iltizam ediyoruz.

Milletin ara-yı umumiyesinde tesbit olunan terbiye ve tedrisatın tevhid-i umdesinin bilâ ifate-i an tatbiki lüzumunu müşahede ediyoruz (alkışlar, bravo sesleri). Bu yolda teahhurun zararları ve bu yolda tehalükün ciddî ve derin semereleri seri kararınıza vesile-i tecellî olmalıdır. Darülfünunun mevcudiyet ve tekemmülâtına ve yüksek bir darülfünunun milletin terbiye-i umumiyesinde, tekâmül-ü medenisinde haiz olduğu kati tesirata

bilhassa nazarı dikkati celbederim. Türkiye'nin terbiye ve maarif siyasetini her derecesinde, tam bir vuzuh ve hiç bir tereddüde mahal vermeyen sarahat ile ifade etmek ve tatbik etmek lâzımdır (bravo sesleri, şiddetli alkışlar). Bu siyaset, her mânasiyle, millî bir mahiyette irae olunabilir.

Teşkilât ve ıslâhat-ı adliyeye verdiğimiz ehemmiyeti, nasıl ifade etsek azdır. Gerçi bütçenin bugünkü halinde adliye için mühim menabi ayrılmıştır ve bu menabi mütemadiyen arttırılacaktır. Fakat, bundan mühim olan nokta; adli telâkkimizi, adli kanunlarımızı, adli teşkilâtımızı, bizi şimdiye kadar şuuri, gayri şuuri tesir altında bulunduran, asrın icabatına gayri mutabık revabıttan bir an evvel kurtarmaktır (bravo sesleri, alkışlar). Millet, her mütemeddin memlekette olan terakkiyat-ı adliyenin, memleketin ihtiyacına tevafuk eden esasatını istiyor. Millet; seri ve katî adaleti temin eden medeni usulleri istiyor (alkışlar). Milletın arzu ve ihtiyacına tabi olarak adliyemizde her güne tesirattan cesaretle silkinmek ve seri tarakkiyata atılmakta asla tereddüt olunmamak lâzımdır (alkışlar). Hukuk-u medeniyede, hukuk-u ailede takip edeceğimiz yol ancak medeniyet yolu olacaktır (bravo sesleri, alkışlar).

Hukukta idare-i maslahat ve hurafelere merbutiyet; milletleri uyanmaktan meneden en ağır bir kâbustur. Türk milleti, üzerinde kâbus bulun-duramaz (şiddetli alkışlar).

Cumhuriyetin makam olan Ankara'nın süratle iman lâzimedendir. Yeni ve asri bir devletin mesaisinde intizam ve semere; bir mâmure-i medeniyede içinde kabil-i temindir. Memleketin mevcudiyeti halen ve âtiyen Ankara'nın merkez-i idare olmasını nasıl katiyen istilzam etmiş ise, cumhuriyet makarrının süratle inkişaf ve imarını da o derece zarurî kılmıştır. Gerçi merkez-i idarenin muhtaç olduğu emakin-i resmiye ve umumiye yi birden temin etmek mümkün değildir. Bu emakini senelere taksim ederek fakat mütemadiyen ihdas ve inşa etmek, hem ihtiyac-ı amelî olarak ikmale, hem de birden büyük menabiin hasrından tevakkıye medar olacaktır.

Matbuatın hayat-ı umumiyyede, hayat-ı siyasiyyede ve cumhuriyetin tekâmülât ve terakkiyatında haiz olduğu yüksek vezaifi yâdetmek isterim. Matbuatın tam ve vâsi hürriyeti hüsnü istimal etmesi, ne derecede nazik bir vaziyet olduğunu da beyana lüzum görmem (bravo sesleri). Her türlü kuyud-u kanuniyeden evvel bir sahib-i kalemin ilme, ihtiyaca ve kendi telâkkiyat-ı siyasiyesine olduğu kadar vatandaşların hukukuna ve memleketin, her türlü telâkkiyat-ı hususiyenin fevkında olan, yüksek menafine de dikkat ve hürmet etmek mecburiyet-i mâneviyesi, asıl bu mecburiyettir ki intizam-ı umumiyyi temin edebilir (bravo sesleri); mahaza bu yolda zühul ve kusur olsa bile bu kusuru tashih edecek müessir ve vasıta; asla mazide zannolunduğu gibi hürriyet-i matbuatı takyideden rabitalar değildir (bravo sesleri, alkışlar). Bilâkis hürriyet-i matbuattan mütevellit mahazirin vasıta-ı izalesi, yine binnefs hürriyet-i matbuattır, kanaatindeyiz (şiddetli ve sürekli alkışlar).

Âza-yı Kıram! Memleketin hayat-ı umumiyyesinde orduyu siyasetten tecridetmek umdesi, cumhuriyetin daima nasbi nazar ettiği bir nokta-i esasiyedir (alkışlar). Şimdiye kadar takip olunan bu yolda; cumhuriyet orduları vatanın emin ve metin harisi olarak mevkiî hürmet ve kuvvette kalmışlardır. Bunun gibi intisap ile mutmain ve mesut bulunduğumuz diyanet-i islâmiyyeyi, asırlardan beri müteamil olduğu veçhile bir vasıta-i siyaset mevkiinden tenzih ve îlâ etmek elzem olduğu hakikatini müşahade ediyoruz (bravo sesleri, alkışlar). Mukaddes ve lâhuti olan itikadat ve vicdaniyatımızı muğlâk ve mütelevvin olan ve her türlü menfaat ve ihtirasata sahne-i tecelliyat olan siyasiyattan ve siyasetin bütün uzviyatından bir an evvel ve katiyyen tahlis etmek milletın dünyevî ve uhrevî saadetinin emrettiği bir zarurettir (alkışlar). Ancak bu suretle diyanet-i İslâmiyenin maaliyatı tecellî eder (çok doğru, öyledir sesleri).

Efendiler, geçen sene esnasında siyaset-i hariciyemiz sulh ve sükûn vadisinde mütemadi terakki göstermiştir. Felâketli senelerin son asarı olan askerî işgaller kamilen hitam buldu. Vatanın fiilen tamamıyetini vücade getiren bu hâdiseler; milletın tarihinde daima ızdırar ile fakat itimad-ı nefis ile ve iftihar ile yaşayacaktır.

İmza edilen muahedat Yunanistan devleti tarafından tasdik olunarak münasebat-ı siyasiyyeye başlanmıştır. Muhacirlerimizin nakil ve iskânına müteallik müşkülâtla beraber hükümetimiz geçen hâdisatın tesiratını tahfife saidir. Dürüst ve hakikî bir sulh menafinin takdir olunacağını ümidediyoruz.

Muahedename; Romanya meclislerinde dahi tasdik edilmiştir. Münasebat-ı siyasiye ve resmîyenin tevhür etmemesi memuldur.

Muahedenamenin diğerk devletler tarafından tasdiki ile mevkii meriyete vaz'ı için intizar ettiğimiz zaman az değildir. Alâkadar memleketlerin hayat-ı teşrüyesi ile izah olunagelen tehhuratın yakında hitam bulacağını ümidediyoruz. Tasdik muamelesinin yeni bir bedel ile karşılaştırılması elbette kabil-i tahakkuk değildir (bravo sesleri, alkışlar). Biz, sulh-u umumi gaye-i ulviyesinin müşterek menafii, milletler için bütün kuvvetini muhafaza etmektedir zannındayız.

Cemahir-i Müttehide-i Amerika ile müsavat ve mütekabiliyet esası üzerine muahedename imza olunmuştur. Tasdiki, hükümet tarafından Meclisi âlinize arz olunacaktır.

Lehistan Cumhuriyeti ile imza olunan muahedenin Meclisi âlice tasdikını memnuniyetle telâkki ettik. Lehistan meclislerince tasdik olunan muahedename teati olunmak üzere dir.

Avusturya Cumhuriyeti ile muhadenet muahedesi ve ticaret mukavelesi imza olundu. Bu da Meclisi âlinize arz olunacaktır.

Macaristan ile olunan muhadenet muahedenamesi de yakında Meclisi âliye takdim olunacaktır.

Almanya ile muahede akdi için Ankara'da müzakerata başlanmıştır.

Diğerk devletlerle de münasebat tesisi için cumhuriyet hüsnü temayülât ibraz etmekten hali değildir. Bittabi nim resmî münasebet devresi hitam bulduğundan münasebat-ı resmîye yeni esasata göre munakit muahedat-ı cedideye ibtina edecektir.

İran milleti ile münasebatımız dostanedir. İran'ın amali milliyesi dairesinde inkişaf ve terakki-i -mesaisini memnuniyetle müşahede ediyoruz (bravo sadaları, alkışlar).

Afgan ile münasebatımız dostane olmakta berdevamdır.

Rusya Şûralar İttihad-ı Cumhuriyeti ile münasebatımızın dostane mahiyette muhafazasına ve fiilen inkişafına halisane atfi kıymet ediyoruz. Bazı müşkilât kısmen amelî olarak halledilmiştir. Hemen neticeye takarrubetmiş olan konsolosluk mukavelesinin imzası tehhür etmiyecektir ümidindeyiz.

Efendiler! Cumhuriyetin siyaset-i hariciyede veçhesi, müstakimane ve halisane olarak sulhun ve muahedatın muhafazasına müteveccihdir. Münasebatı tevsi, mütekabildi hukuka riayet ve hukuka tarzı riayette mütekabiliyet hattı hareketimizdir.

Muahedelerin mevkii meriyete vaz'ından sonra Cemiyet-i Akvam'a, Türkiye Cumhuriyetinin de duhulü derpiş olunacak bir noktadır. Biz, Cemiyet-i Akvam'ın, kavilere vasıta-i tahakküm olmıyarak, milletler arasında ahenk ve muvazeneti temin, ihtilâfatı, hak ve adil dairesinde tetkik ve halle medar olacak bir müessese halinde tecellî ve inkişaf etmesini temenni ediyoruz (bravo sesleri, alkışlar).

Muhterem Arkadaşlarım! Önümüzdeki senenin programında amelî ve feyizli mesai münderiçtir. Bu mesai terakki ve inkişafımız için çok ciddiyet ve katiyet talebeder. Bu mesaide muvaffakiyet cümle için bir devre-i imtihan olacaktır. Milletimizin yüksek kabiliyeti ile hissi gayreti ve Meclisi âli ile hükümetinin hedefi mesaisinin tâyininde ve tatbikatta isabeti, zamini muvaffakiyettir. Bu hususta itminanımı kat'iyet ve samimiyetle izhar ve ifade ederim (sürekli alkışlar).

* * *

İKİNCİ DÖNEM İKİNCİ TOPLANMA YILINI AÇARKEN

1 Kasım 1924

Büyük Millet Meclisi'nin Muhterem Âzası!

Büyük Millet Meclisi'nin altıncı faaliyet senesine dâhil oluyoruz. Âza-yı kiramı hürmetle selâmlarım (teşekkür ederiz sesleri). Halk idaresinin mânilerden tasfiyesi için Meclisi âlinin vaz'ettiği kanunlar, şimdiye kadar tamamen ve kemali muvaffakiyetle tatbik olunmuştur. Asırlardan beri mütemadiyen, terakki yolunda ilerlemekte bulunan medeni milletlerden Türkiye'yi alıkomuş olan mevaniin ortadan kalktığını Türk milleti büyük bir ferahla idrak eyledi (bravo sesleri).

Hepimizin, halkın en tenha tabakaları içinde dahi, bizzat müşahede ve temasımızla tezahür eden bu hakikat, cumhuriyet yolundaki müktesebatın ufak veya büyük her hangi bir mânîe karşı, milletimiz tarafından, behemehal müdafaa olunacağına en muknâ delildir (bravo sesleri). Müktesebatın muhafazası şöyle dursun Türk milletinin istidadı ve katî kararı, cumhuriyet, medeniyet ve terakki yolunda durmadan bîmehaba ilerlemektedir (alkışlar).

Efendiler! Geçen içtima senesi zarfında, memleketin ahvali dâhiliyesini hulâsatan ifade etmek için, diyebiliriz ki, ahvali umumiye, tabîi ve müstakar olarak devam etmiştir.

Cumhuriyetin emniyet ve asayişin muhafazasına verdiği ehemmiyet memleketin her tarafında herkes tarafından hiss olunmuş ve mütemadiyen artmakta bulunan semeratı, halkın huzurunu temin eden dereceyi bulmuştur. Gerçi Hakkâri vilâyetimiz dâhilinde, bazı Nasuri eşkiyasının ika ettiği ağır ceraim, tedabir-i mahsusayı istilzam etmiş ise de hâdise halkın emniyetinin ve Cumhuriyet haysiyetinin talep ettiği bir sürat ve katiyetle hall olunmuştur (bravo sesleri, alkışlar).

Efendiler! Erzurum ve Kars vilâyetlerimizin bazı aksamında vuku bulan hareketi-arz, maatteessüf birçok zayıyatı mucip oldu, fakat felâketzede halkın bizzat haiz olduğu kuvvet, umum milletin gösterdiği alâka ve şefkat ve Hükümet-i Cumhuriyenin bilcümle vesaiti tevcih ederek ittihaz ettiği tedabir, âsar-ı felâketi tehvin etmiştir.

Diğer taraftan mübadele mukavelesiyle ana vatana kavuşan kardeşlerimizin, birçok ihtiyacı henüz tesviye edilememiştir ki, hükümetin ve Meclisi âlinin bunun için müstacel tedabir ittihaz etmesi lâzımedendir.

Muhterem Efendiler! Uzun harb hayatından sulha intikal etmiş olan büyük ordumuzun geçen sene zarfında gösterdiği hayat ve zindeği bilhassa şayanı kayıttır. Hiçbir zaman mütecaviz olmayı düşünmemiş olan ve fakat daima haksız taarruza uğrayacağını hesabeden bir millet ordusu olarak, ordumuz uzun bir seferden sonra hemen diğer bir sefere başlayacakmış gibi maddeten ve manen hazır bulunmaktadır (alkışlar).

Efendiler! Bahriyemizi esaslı ve ciddî bir surette ıslah etmek düşünülmalıdır. Bu bapta nokta-i azimet bilhassa güzide anâsırı bihakkın yetiştirip andan memleketin müstacel ihtiyacında istifade temin etmek ve her halde memleketin takati fevkinde hayalâtan münezze kalmak olmalıdır (doğru sesleri). Müdafaa-i memlekette bahsederken âlem-i askerîde mühim ve müessir bir âmil mahiyetinde bulunan kuva-yi hava-iyeye Meclisi âlinin bilhassa alâkasını ve dikkatini isticlâbederim.

Efendiler! Medeni devletlerin idare-i umumiyesinde bilhassa calibi nazar olan vaziyet-i maliye, Cumhuriyet devrinde bariz bir salâh göstermiştir. Maliyemiz; intizam, inzibat ve emniyet esaslarını muvaffakiyetle takip etti. Bir istikraza muhtaç olmaksızın düyun-u dâhiliyeyi -muntazaman tesviye etmekteyiz. Düyun-u hariciyeye gelince; taahhüdün ifası emri tabîi olup muahede icabından olan muamelât-ı mütekaddime, elyevm hali cereyanda bulunmaktadır.

Maliyemiz, sayım vergisi gibi asırlık vergilerin ıslahı yolunda başladığı ilk adımın da halka derhal ferahlık hissettirdi. Memleketin başında Kurûn-u Vusta'nın en insafsız belâsı olarak hâlâ musallat daran aşarın ilgasını Meclisi âliye teklif edebilecek bir seviye-i maliyeye, Cumhuriyet idaresinin bir senede vâsıl olması, cidden şayanı memnuniyet ve şükrandır (bravo sesleri ve alkışlar).

Ahvali ticariyemiz, mütemadi bir inkişafı bihakkın ümidettirecek surettedir. Memleketin ziraat vasıtasıyla kesbû servet edebileceği esası üzerinde geçen sene ittihaz olunan tedabir, ahvali umumiyede derhal kendini hissettirmiştir. Gelecek seneler dahi ziraatte mebzul ve feyyaz neticeleri temin ettirecek tedabirin, başlıca devlet mesailinden addolunması zaruridir (alkışlar).

Efendiler! Geçen sene esnasında bütün memlekete şâmil bir teşkilât-ı sıhhiyeye başlanılmıştır.

Zamanımıza kadar sıhhat-i umumiyenin uğradığı ihmalin derecesi; mücadele yoluna girildikçe, daha kuvvetli tebarüz etmektedir, önümüzdeki sene dahi alelûmum mücadelât-ı sıhhiye için bilhassa tedabir ittihaz edilmek lâzımedendir. Bahusus sıtmaya karşı, başlı başına bir mücadele devresine girilmesi Meclisi âlinin derpiş edeceği muğzemattan addolunsa yeri vardır. Muhakkaktır ki, bizim için nüfusun vikaye ve tezyidini ve çalışanların kuvvet ve zindegisini temin eden tedabirin başında sıtma mücadelesi bulunmalıdır.

Âzayı Kiram! Maarifte başlanılan ıslahat-ı umumiye ve esasiyeye ciddiyetle devanı olunmak lâzımdır. Geçen sene zarfında, millî terbiye-i umumiye için, vaz'olunan esasat, çok kıymetli netaiç vermiştir.

Memlekette arzu ettiğimiz maarif teşkilâtının talep ettiği muallim ve mebani keyfiyet ve kemiyeti düşünülünce ikmal noksan için uzun seneler lâzım olduğu teslim olunur. Bununla beraber sekiz ay kadar kısa bir müddet zarfında, yeni esasatın muvaffakiyetle saha-i tatbika konulduğunun âsar-i bahirdir. Daha şimdiden, kadın ve erkek Cumhuriyet muallimlerinin, heyeti talimiyelerinin yetiştirmekte oldukları talebe ile beraber, hakikî bir irfan ordusu manzarası arzettiğine, memleketin ekseri aksamında bizzat şahit oldum. Bu münevver heyetlerin, buldukları muhitlerde, dairei tedrislerindeki talebeden başka doğrudan doğruya halk üzerindeki feyyaz tesirlerini büyük memnuniyetle yâdedirim. Bu husus aynı zamanda Cumhuriyetperver ve terakkiye hahişkâr halkımızın mektebe, nura olan iştiyakını ve cehli taassuba olan buğzunun şiddetini de ifade eden en kuvvetli delildir (Alkışlar).

Efendiler! Adliye islahat-ı umumiyesindeki isabetli tatbikat, muamelâtın süratinde ve hâkim mesleğinin yüksek kıymet ve rağbetini tebarüz ettirmekte derhal tesirini göstermiştir. Gerçi memlekette adlî ihtiyacın temini için icabeden tekml kanunların tedvini ve bilhassa kâfi adette hâkimlerin ve tâli adliye memurlarının tedariki zamana muhtaçtır. Ancak büyük kanunlar ihzar olununcaya kadar, müstacel tadilâtlarla, hayat-ı umumiyenin bir an evvel esasat-ı medeniyeye ibtina ettirilmesi elzemdir. Bu ciheti Meclisi âlinin bilhassa nazarı tetkikına vazederim.

Şunu da ilâve etmeliyim ki, bu defa, muhtelif şubat-i devletten Meclisi âlinin daire-i mesaisine takdim olunan kanunlar, umumiyetle idare-i memleketin müstacelen muhtaç bulunduğu kavanindir.

Muhterem Efendiler! Millet hâkimiyetini en mütakâmil şekilde tecellî ettiren Cumhuriyete kadar memlekette derpiş edilmemiş olan nafia sisteminin, geçen devrede verdiği semerat, aynı yola azimle ve ısrar ile yürümek için bilhassa mucib-i kuvvet ve cesarettir. Demiryolu ve yol ihtiyacı memleketin bilcümle ihtiyacatının o kadar başında kendisini hissettirmektedir ki, hiçbir hayal ve nazariye peşinde aldanmaksızın memleketin menabii ve evlâdiyle işe devam etmek katiyyen elzemdir (alkışlar). Memleket evlâdının arzu ve kanaat-i müşterekesinin de böyle olduğuna bizzat yakından muttali oldum. Milletimizin medeniyet yolunda inkişafı için bilûmum şubat-ı devlette derpiş ettiğimiz maddî ve mânevî bütün tedbirler, ancak şimendifer ve yollarla semeratı hakikiye verebilir (çok doğru sesleri).

Medeniyetin bugünkü vesaitini, hattâ bugünkü fikriyatım demiryolu haricinde intişar ettirebilmek müteassirdir. Demiryolu refah ve ümran yoludur. Âzayı kiram! Kabil-i tedarik ve kabil-i tasarruf her vasita ile münakalâtı tezyidetmek, bütün teşebbüslerimizin fevkinde tereddütsüz gayemiz olmalıdır (bravo sesleri).

Muhterem Arkadaşlar! Cumhuriyetin merkezi olan Ankara için bu sene dahi Meclisi âlinin tedabir-i vasiasına ihtiyaç olduğunu arzetmek lüzumunu hissediyorum.

Ankara'nın asrı ve kâfi vesait-i muhabere ile teçhizi ve şiddetle ihtiyaç hissolan mesakinin inşası ihtiyacat-ı âciledendir.

Hiç şüphe etmemelidir ki, Anadolu ortasında süratle vücuda getirilecek asrî ve mâmur bir Ankara, asırlarca mühmel kalan Türk Yatanı için başlı başına bir medeniyet merkezi, Türk Devleti için pek mühim bir müttekâ olacaktır (alkışlar, bravo sesleri).

Efendiler! Müsaadenizle vaziyet-i hariciyemiz hakkında bir hulâsa yapmak istiyorum. Geçen içtima senesinde Lozan Sulh Muahedesi mevkiî meriyete vazolunmuştur. Bu suretle uzun harb senelerinden sonra ayrıca devam etmiş olan devre-i meşkûkiyet zail olmuş ve Türkiye Cumhuriyetiyle mumzi devletler arasında münasebat-ı tabiiye yoluna girilmiştir. Muallak mesail, muahedenin derpiş ettiği cereyan-ı tabiidendir. Musul vilâyeti için hak ve adalet dairesinde ittihaz edileceğini ümidettiğimiz karara intizar ediyoruz. Ahiren istatükonun muhafazasında zuhur eden ihtilâfın Cemiyet-i Akvam Meclisinde muvakkat bir suret-i tesviyeye iktiran ettiği haber alınmıştır.

Fransa Cumhuriyetiyle geçen sene bidayetinde zuhur etmiş olan hudut hâdisatı süratle bertaraf edildikten başka iki cumhuriyet arasında tesilâtkâr ve bariz hissiyat-ı dostane maalmemnuniye müşahede olunmaktadır (alkışlar).

İtalya ile siyasi ve iktisadi münasebatımızın samimiyet tazammun eden bir inkişaf gösterdiğini memnuniyetle kaydederim.

Kadim dostumuz Rusya Sovyet Cumhuriyetiyle münasebatımız dostluk vadisinde her gün daha ziyade inkişaf ve terakki etmektedir (şiddetli alkışlar).

Hükümet-i Cumhuriyemiz, Rusya Sovyet Cumhuriyetiyle hakik-i ve vâsi hüsnü münasebatı, mazide olduğu gibi, şiarı siyasi addetmektedir (alkışlar).

Lehistan Cumhuriyetiyle münasebatımız dostane bir surette inkişaf etmektedir.

Muhterem Efendiler! Geçen devre-i içtimaiyede tasdika arz edilememiş olan yeni muahedat Meclisi âliye takdim olunacaktır. Meclisi âlinin tasdikine arz olunan bu muahedat ile Türkiye Cumhuriyetinin, yeni esasat dâhilinde, Amerika, İspanya, İsveç, Felemenk, Çekoslovakya devletleriyle münasebat-i resmîyesi tesis edilmiş olacağını maalmemnuniye tezkâr eylerim (bravo sesleri).

İran ve Afgan ile münasebatımız dostane olmakta berdevamdır.

Efendiler! Lozan Muahedesinin kesbi katiyet ettiği andan itibaren Türkiye Cumhuriyeti, Cemiyet-i Akvam ile resmen temasa geldi. Cumhuriyet, Cemiyet-i Akvam'a karşı eser-i itimat göstermiştir. Bu itimattaki isabetin, müşahede edeceğimiz mukadderat-ı âdilâne ile teyyüt edeceğini ümitmekteyiz. Şüphe yoktur ki, halis bir Cemiyet-i Akvam mefkuresi milletler için mucibi selâmet addolunacak mahiyettedir.

Âza-yi Kiram! Türk milleti, yeni devre-i hayatında bilcümle esbabı terakkiye doğru, büyük bir hamle-i gayretle ilerlemektedir. Zihniyetler karışıldıktan azade ve nezih olarak memleketi ve aileyi terfih edecek tarik-ı mesaide yürümek... İşte milletin yegâne nasbi nazar ettiği nokta budur (bravo sesleri). Şimdiye kadar millete rehberlik etmiş olan Büyük Millet Meclisi, halkın medeniyet ve terakkiye olan şedit iştiyakı ve ihtiyacı zemininde de isabetle delâlette bulunmak vazife-i mühimmesindedir. Her sene-i faaliyetin muhassalası Türk tarihinde birer mefharet sahifesi teşkil eden Büyük Millet Meclisi'nin yeni sene-i faaliyetinde, teceddüt ve îtilâ yolunda, feyizli eserlerle mâli olmasını temenni ederim.

* * *

İKİNCİ DÖNEM ÜÇÜNCÜ TOPLANMA YILINI

AÇARKEN

1 Kasım 1925

Büyük Millet Meclisi'nin Muhterem Âzası!

Büyük Millet Meclisi'nin yedinci faaliyet senesine dâhil oluyoruz. Huzurunuzda tekrar bulunmaktan hissettiğim fahrü mübahatı izhar eder ve âza-yi kiramı kemali hürmetle selâmlarım (teşekkürler ederiz sesleri).

Meclisi âli, faaliyetine fasıla verdiği zaman Cumhuriyet ordusu- nun, irtica hâdisesini tedip ve tasfiye etmekle meşgul bulunduğu malûmdur. Ordu; Cumhuriyet düşmanlarını sürat ve katiyetle tenkil etmiştir (şiddetli alkışlar). Cumhuriyet ordusunun, bu uğurda verdiği şehitleri, lisan-i tevkirle yâdeder ve ordumuza karşı beslediğimiz itimat ve takdiratı bu vesile ile de tekrar eylerim (alkışlar). Asıl şayanı dikkat ve medar-ı emniyet olan nokta; cumhuriyeti, milletin nasıl hirzi can ettiğinin, seferberlikte ve alelûmum tezahürat-ı milliyede, gösterilen tehalükle teyyüdetmesidir (alkışlar).

Tunalı Hilmi Bey (Zonguldak) — Yaşasın Türkler!

Reisicumhur Hazretleri (devamla) — İsyân hâdisesinin; irticai, umumi mürekkep bir cereyan-ı efkâr ve bir silsile-i istihzaratın fiilî bir işareti ve neticesi olduğu bir seneden beri cereyan eden ahval ve hâdi-sat ile bir defa daha sabit olmuştur.

Büyük Millet Meclisi'nin, vaziyetin hâmil olduğu ciddiyet ve ehemmiyeti hakkiyle derpiş ederek ittihaz ettiği tedabir, vatanın selâmet ve masuniyetini ve vatandaşların huzur ve emniyetini temin eylemiştir. Meclisi âli müşahedesinde ve tedabirindeki isabetle tarih-i millîmizdeki mevkii ihtiramını bihakkın teyideyledi.

Âza-yi Kiram! Muhtelif aksam-ı vatanda efrad-ı milletle doğrudan doğruya olan temaslarımız milletimizin huzur ve emniyet içinde en yüksek refah ve medeniyete varmak için meşbu olduğu azim ve iradeyi her vesile ile tebarüz ettirmiştir.

Millet, muasır medeniyetin alelhum milletlere temin eylediği hayat ve vesaiti, esasta ve eşkâlde aynen ve tamamen tahakkuk ettirmek karar-ı katisini vermiştir (şiddetli alkışlar, bravo sesleri). Millet, teceddüt ve ıslahat sahasında gösterdiği gayretlerin asırlardan beri olduğu gibi gûnagûn tesvilât yüzünden bir an dahi tevakkufa duçar olmasına müsaade etmemek azmindedir (alkışlar).

Yeni Türkiye'nin dünyevî, millî ve iktisadî siyaset-i umumiyesiyle ifade olunan âmili millîye hepimizin istikamet-i mesaisini tâyin etmiş bulunmaktadır ki, bu yolun az zamanda milletimizin yüksek kabiliyetlerini izhara fırsatbahş olacağına şüphe yoktur (alkışlar, bravo sesleri).

Âza-yı Kiram! Türk Milleti, hâkimiyetine sahip olduğu bu devre gelinceye kadar ıstırap ve inhitatına sebep olan avamilin mahiyetini anlamıştır (bravo sesleri). Bu avamil-i musibetin her ne şekil ve mahiyette olursa olsun tecdid-i faaliyet etmesine müsamaha edemez (bravo sesleri, alkışlar).

İnsanların vicdaniyatı, matbuatın hürriyeti ve hürriyet-i siyasiyenin tecelliyatı gibi nefsülemirde aziz olan avamilin heyeti içtimaiyeyi ıstırap ve tereddiye sevk edecek galat surette istimal olunmasına bizzat vücud-u içtimainin hikmet-i hayatı mânidir (bravo sesleri, alkışlar).

Muhterem Efendiler! Hürriyet-i matbuatın izale-i mehaziri bizzat hürriyet-i matbuatla kaim olduğuna dair bu büyük Meclisin mürşit ve musaffa sahasında tevkir olunan esaslar eğer cumhuriyetin ruhu olan faziletten mahrum erbabı cürete, sine-i matbuatta şakavet fırsatını verirse eğer işgal ve ıdlâl erbabının saha-i fikriyattaki meşum tesirleri, tarlasında çalışan masum vatandaşların kanlarını akıtmasına, yuvalarının dağılmasına sebep olursa ve eğer, en nihayet şakavetin en muzırını ihtiyar eden bu kabil erbabı ıdlâl kanunların hususi müsaadelerinden istifade imkânını bulurlarsa Büyük Millet Meclisi'nin mürebbi ve kahhar yed'i idaresinin müdahale ve tenbih etmesi elbette vâcibeden olur (bravo sesleri, alkışlar).

Muhakkaktır ki, cumhuriyet devrinin kendi zihziyet ve ahlâkıyatıyla mütehalli matbuatını yine ancak Cumhuriyetin kendisi yetiştirir. Bir taraftan geçmiş devirler evrak-ı matbuasının ve müntesiplerini m gayri kabil-i ıslah olanları nazarı millette taayyün ederken diğer taraftan Cumhuriyet matbuatının temiz ve feyizli sahası ittisa ve itilâ etmektedir (bravo sesleri). Büyük ve necip milletimizin yeni hayat-ı mesai ve medeniyetini teshil ve teşci edecek; işte ancak bu yeni zihniyetteki matbuat olacaktır (bravo sesleri).

Âza-yı Kiram! İrtica hâdisesi bazı vilâyetlerimizde mevcut ve mahsûs olan içtimai ve idarî hastalıkları, bütün milletin enzarı ibretinde tamamen tebarüz ettirmiştir.

Bir kül olan bu aziz vatanda umum vatandaşların bedenî, malî ve mefkûrevî bütün mükellefiyetlerini aynı suhulet ve müsaraatla ifa etmesini temin edinceye kadar müşahede ettiğimiz hastalıkların tedavisinde ısrarla devam mecburiyetindeyiz (bravo sesleri, alkışlar). Bu yolda ittihazı lâzım gelen esaslı ve katî tedbirlerin Büyük Millet Meclisince mütemadi bir surette ve itina ile takip olunacağına millet emin olabilir.

Muhterem Efendiler! Vaziyet-i iktisadiyemizde bir seneden beri bezlolunan gayretin asarı mahsûs mertebededir.

Cumhuriyetin erbabı mesaiye temin ettiği huzur ve emniyet, vatandaşların sıhhatlerini muhafaza etmek için açılan mücadeledeki semerat, köylümüz ve ziraatimiz üzerindeki âşâr kâbusunun bertaraf edilmesiyle husule gelen ferah, milletin daha çok istihsâl etmek, daha müreffeh olmak için çalışmak arzularını mucibi şükran bir derecede tezyid eylemiştir.

Teşkilât-ı sıhhiyemizde memleketin ihtiyacatına mutabık isabet ve gayret meşhuttur. Hükûmeti Cumhuriyenin başlı başına bir esas olarak muvaffakiyetle takip eylediği sıhhat mücadelesine gittikçe vesaitini artıran bir vüsatle devam olunmak lâzımdır ve mühimdir (alkışlar).

Ziraatimizin mâruz bulunduğu emraz ve tahribatı izaleye ve yeni usul vesait-i ziraiyenin talim ve tamimine masruf olan mesai feyyaz tesiratını göstermektedir.

Ticarî hayatımızda, geçen sene zarfında limanlardaki faaliyet ve muamelâtı teshile matuf teşebbüsâtı esasi ihtiyacatımıza mutabık icraat cümlesinden addolunmağa lâyıktır.

Hayatı ticariyeyi tevsî, teshil ve tarsin için bankaların haiz oldukları ehemmiyetli tesirat üzerine Meclisi âlinin dikkatini isticlâbederim.

Efendiler! Vaziyet-i iktisadiyeden bahsederken bugünkü medeniyetin kudret temeli olan mevzua, yani sanayi-i madeniye, bilhassa enzarı itibarı cem ve tevcih etmek isterim.

Sanayi fabrikalarına, sanayii madeniye müteveccih umumi alâka ve teşebbüsü temin edecek çare ve tedbirleri bulmak mübrem ve hayatî ihtiyaçlarımızdandır.

Âza-yi Kiram! Kendi menabii servetimizle ve kendi erbabı fennimizle teşebbüs ettiğimiz şimendifer inşaatındaki faaliyeti bizzat tetkik ve müşahede ettim. Büyük Millet Meclisi'nin hazinesine ve mühendis evlâtlarına gösterdiği itimat ve müzaheret bihakkın mahalline masruf olmuştur (alkışlar). Milletimiz, Meclisi âlinin şimendifer inşaatına gösterdiği rağbet ve ehemmiyeti sürür ve memnuniyetle karşılamaktadır. Bu zemindeki umumi alâka ve ihtiyaç, sarfettiğimiz gayretlerin birkaç misline kadar arttırılmasını iltizam etmektedir (bravo sesleri). Muvasalası nakıs aksam-i vatandaki içtimai ve iktisadi noksanların izalesi her şeyden evvel ve her tedbirin başında olarak şimendifer muvasalasına tâbidir.

Muhterem Efendiler! Cumhuriyet adliyesinin tekâmülü memnuniyetbahş bir seyir takip etmektedir. Muamelâtta emniyet ve sürat için ittihaz olunan tedabir müspet netayiç vermektedir.

Cumhuriyet adliyesine mensup olanların en küçük memurlarına kadar ilmen kifayeti ve cumhuriyet mefkuresini haiz olmaları için sarf olunan gayret mucib-i memnuniyettir. Bir taraftan kifayet-i ilmiyeyi temin eden müessesata atfi ehemmiyet ederken diğer taraftan Cumhuriyet adliyesinin müstenidatı olacak kanunların bir an evvel vücuda getirilmesine nasbi nazar edilmelidir. Geçmiş idarelerden müdevver nakâfi kanunlarla geçirdiğimiz senelerde hayat-ı umumiyenin mâruz kaldığı müşkülât iktiham olunabilmişse, bu, milletimizin Cumhuriyete olan sarsılmaz alâka-i tabiîyesinden ve idare-i Cumhuriyetin esasındaki kuvvet ve kudretindedir. Fakat nakâfi kanunların devamına müsaade etmek yüzünden milletin mâruz bulunduğu müşkülâtın bir an evvel izalesi gayri kabil-i tehir zaruriyat cümlesindedir. Meclisi âliye takdim edilecek olan Ceza Kanunu, Kanunu Medeni ve Ticaret Kanununun bu sene-i içtimaiye esnasında tedvin ve neşrolunmasındaki müstaceliyeti bilhassa ifade etmek isterim.

Hayat-ı umumiyemizi yeni baştan tanzim edecek olan bu esasi kanunlar, muasır medeniyetin kanunları zümresinden olmak tabîdir (bravo sesleri). Milletimizin dâhil olduğu heyeti medeniye'nin iktisadi ve medeni ihtiyacatı o kadar yakındır ki buna tekabül etmesi lâzımgelen kanunlarda dahi aynı tekarüp lüzumu barizdir. Asrı hâzırın ihtiyacatına muvafık kanun yapmak ve onu hüsnü tatbik eylemek ümran ve terakki esbabının en mühimlerinden (bravo sesleri).

Âza-yi Kiram! Maarifimizden bahse başlarken kız ve erkek çocuklarımızın ve ana babalarının tahsil için gösterdikleri umumi şevk ve tehalükü takdirlerle tezkâr etmek isterim. Büyük Millet Meclisi'nin ve Hükûmeti Cumhuriyenin âzami vesait ve gayreti sarfettiği müsellemlerle beraber ilim ve tahsilin feyiz ve nuruna olan iştiyak-ı umumi tatmin edilebilmekten henüz uzaktır, önümüzdeki sene için Devletçe yapılabilecek âzami fedakârlığı rica ederken erbabı yesardan olan vatandaşlarımıza da şayanı himayet olan çocuklarımızı hususi teşebbüsleriyle okutup yetiştirmelerini ehemmiyetle tavsiye ederim. Kadın ve erkek muallimlerimizin yeni nesli yetiştirmek için sarfettikleri fedakârane mesai ile beraber heyeti içtimaiyemiz içinde yeni zihniyeti ve medeni hayatı telkin ve tamim için icra ettikleri hüsnü tesirat, bu güzide heyetlerin âli vazifelerini ne kadar müdrik olduklarını göstermektedir (alkışlar). Vazife başında ekserisine bizzat beyan ettiğimiz takdiratı huzurunuzda da tekrar ve ifade etmekle mübahiyim. Bu takdiratımla beraber istisna teşkil etse de muttali olduğum bir noksana ait vesayayı burada söylemeyi lâzım addederim.

Hayatın her safha-i mesaisinde olduğu gibi bahusus tedris hayatında inzibat esası muvaffakiyettir (pek doğru sesleri). Müdürler ve talim heyetleri inzibatı temine ve talebe inzibata riayete mecburdurlar (bravo sesleri, alkışlar).

Efendiler! Maarifte hayatın icabat-ı ameliyesini ve muhitin şerait-i hususiyelerini temin eden bir sistem üzerindeyiz. Semeratı mücerrep ve meşhud olan bu sistemin tevsian tahakkuk ettirilmesi esasında dikkat ve ciddiyetle yürümek lâzımdır.

Âza-yi Kiram! Türkiye Cumhuriyetinin beynelmilel aile-i medeniyette kabili ihmâl olmıyan bir unsur-u kuvvet ve müsalemet olduğu geçen bir sene zarfında bir daha tezahür etmiştir ümidindeyim (alkışlar).

Aramızda münasebat-ı siyasiye resmen teessüs etmemiş olan devletlerle yeniden muahedeler yapılmıştır. Yeniden yapılmış olan muahadat Meclisi âliye takdim olunacaktır. En son Bulgaristan ve Sırp - Hırvat -Sloven kırallıklarıyla muhadenet muahedeleri imza olunmuştur.

Komşumuz ve dostumuz Sovyet Cumhuriyetiyle münasebetimiz samimanedir. Yekdiğere karşı emniyetbahş bir hattı hareket üzerindeyiz (sürekli alkışlar). İran ile siyasiyatımızda iyi komşuluk hissiyatı mahsûs ve meşhuttur.

Afgan ile olan münasebat-ı siyasiyemiz aramızdaki muahedenin samimî icabatına muvafıktır (alkışlar).

Garp devletleriyle münasebatımızda muahedatın tâyin ettiği hututu, halisane takip etmekteyiz. Mesail-i muallâka, muahedenin derpiş ettiği cereyan içindedir.

Musul meselesindeki vaziyet-i hukukiyemiz Cemiyet-i Akvam komisyonu mahsusunun mahallinde tetkikiyle bir daha tezahür eyledi (bravo sesleri, şiddetli ve sürekli alkışlar).

Bu hakikate rağmen meselenin halli yeniden duçari teahhur oldu (yazık sesleri, ayıp sesleri).

Bizim bu meselede vaziyetimiz pek büyük fedakârlıklarla istihsâl olunan Lozan Muahedesiyile muayyendir (bravo sesleri). En nihayet ahdî icabın ve hakkı adlin teslim olunmasına emniyetle muntazırız (bravo sesleri, sürekli alkışlar).

Efendiler! Siyasi âlemde bir müddetten beri müteakabil emnü selâmet mevzuu üzerinde sarf olunan faaliyetler calibi dikkattir (hay hay sesleri).

Mukabil emnü selâmet bütün dünya milletlerinin temenni eylemesi lâzım olan bir esası saadettir (çok doğru sesleri). Ancak emnü selâmet bütün milletlere teşmil edilmekdikçe umumi bir sulhu temine matuf olmaktan ziyade saha-i faaliyet tasmin olunan bir kısım milletlere karşı diğere bir kısım milletlerin iktisabı serbestisini temin mahiyetinde telâkki olunmak zaruridir (bravo sesleri, sürekli alkışlar).

Tunalı Hilmi Bey (Zonguldak) — Cemiyet-i Akvamın kulağı çınlasın!

Reisicumhur Hazretleri (devamla) — Bahusus beynelmilel esliha ticaretinin bir kısım milletlerin tahtı murakabesinde tutulmasını intaç edecek tedabir bu telâkkiyi teyidetedir (bravo sesleri).

Âza-yi Kiram! Siyaset-i umumiye üzerindeki mâruzâtım, müdafaa-i memlekete verilecek ehemmiyetin ne kadar ciddî olduğunu izhar eder ümidindeyim (bravo sesleri).

Hazari hayatındaki mesaisine şuur ve vukuf-la devam etmekte olan berrî, bahrî ve havaî ordumuzun kudret ve kuvveti aziz Türkiye'nin refah ve ümran yolundaki mesaisini emin ve masun kılan başlıca vasıta'dır (bravo sesleri, alkışlar). Büyük Millet Meclisi, bu âli vasıta-i müsâlemet ve emniyeti mütemadiyen takviyede ne kadar tehalük gösterse yeridir.

Efendiler! Milletimizin müdafaa-i memlekete gösterdiği alâka-i mahsusa mucibi şükrandır. Vatandaşların kendi teşebbüsleriyle vücuda getirdikleri Tayyare Cemiyeti az zamanda verdiği semerelerle vâsi bir küşayış ümidettirmektedir.

Efendiler! Maliyemiz geçen seneyi muvaffakiyetle geçirmiştir. Bir taraftan âşâr gibi büyük bir varidattan sarfinazar eden ve diğere taraftan bir seferberlik icra etmiş olan devlet, umur-u nafiasını tehire mecbur olmayacak bir kudret-i maliye izhar ederse bu vaziyet memnuniyet ve şükranla yâdolanmağa lâyıktır.

Muhterem Efendiler! Memleketin inkişaf-ı iktisadisine mâni olan kuyud-u maliyenin izalesi ve vergilerin isabet ve adaletle tevzii yolundaki ıslahat-ı maliyeye devam olunmak lâzımdır. Diğere taraftan devletin şimdiye kadar bahsettiğim ihtiyacat-ı umumiyesini temin edecek vesait tedarik edilmek icabeder. Devletin vaziyeti ve tasavvurâtı imar ve ihyakâranesi elbette vatandaşlara birtakım vazifeler ve fedakârlıklar tahmil etmektedir. Memleketimizin ve milletimizin bugünkü vaziyet-i iktisadiyesi ve seviye-i içtimaiyesi, devletin masuniyeti ve memleketin temin-i mâmuriyeti ve vatandaşların refah ve saadetinin ilâsı için daha çok vesait tahsis etmesine fennen müsaittir. Bu müspet hakikatten ilham almakta olan Meclisi âlinin menabii mâkuleyi keşif ve vesaiti lâzimeyi temin edeceğine şüphem yoktur.

Âza-yı Kiram! Türkiye'nin tarih-i millîsinde Meclisi âlinin her faaliyet senesi asırların ıslahat ve inkişafatını temin etmekle mümtaz olmuştur (bravo sesleri).

Yeni sene-i faaliyetin milletin hayat-ı umumiyesinde dünyevî, millî ve iktisadi bir idarenin feyiz ve semeratını bir kat daha tecellî ve tahakkuk ettirmesini temenni eylerim.

Aziz Arkadaşlarım! Her şeyin fevkinde, bu büyük Meclisin bir uzvu olmakla hissettiğim mübahatı arz ederek sizleri ve naçiz bir ferdi olmakla fahır ve gurur duyduğum büyük Türk milletini hürmetle selâmlarım (şiddetli ve devamlı alkışlar).

Refik Bey (Konya) — Varol! Türk'ün büyük evladı.

İKİNCİ DÖNEM DÖRDÜNCÜ TOPLANMA YILINI AÇARKEN

1 Kasım 1926

Büyük Millet Meclis'in Muhterem Âzası!

Büyük Millet Meclisi sekizinci faaliyet senesine dâhil olurken, âza-yı kiramı hürmet ve muhabbetle selâmlarım (alkışlar). Bu sene asil milletimizin lâyük olduğu medeni mevkiî bilfiil işgal için, büyük Meclisin, bir, iki seneden beri, vücuda getirdiği kanunların ve ittihaz ettiği tedbirlerin, hayat-ı umümiyede tatbikatiyle geçmiştir. Bu tatbikatın müspet tesirat ve tecelliyatını memnuniyetle müşahede etmekte bulunuyoruz.

Cumhuriyet ve medeniyetin başlıca nimeti olan huzur ve asayişin takrir ve teyidi için sarfettiğimiz mesainin vâsi neticeleri tahakkuk etmektedir. Bunu fahırle tezkâr edebilirim. Son senelerin bellibaşlı hâdisesi olan şark irticainin istilzam ettiği ıslahkârane tedbirler isabetle ve muvaffakiyetle tatbik edilmiştir. Bu tedbirler, vatandaşlarımızın, içtimai ve iktisadi hayatları üzerinde, sükûn ve refah gösteren tesirlerini şimdiden hissettirmektedir.

İçtimai bünyemizin hiçbir hâdisesini, hiçbir derdini yarım tedbirlerle uyuşturmak şiarında ve istidadında olmıyan Cumhuriyet, tevessül ettiği radikal ıslahatın ilk devrelerini geçirmiş ve günden güne artacak kemerelerini iktıfat etmek devrine girmiştir (şiddetli alkışlar, bravo sesleri). Şiarımızın ve istidadımızın ilham ettiği ve esasen memleket ihtiyaçlarına mutabık olduğu eserleriyle tezahür eden yolumuzda katiyetle yürümek azmindeyiz (bravo sesleri, alkışlar).

Memleketimizin dahilî idaresi, yalnız huzur ve asayişle değil, iktisadi ve ümrani faaliyetlerle de mütemayizdir. Yol inşası için, umumiyetle gösterilen tehalük ve gayret hassaten zikre şayandır.

Bu zemindeki mesaiyi tanzim için umumi ve hususi yollar arasındaki farkların izalesi lüzumu karşısındayız.

İhtiyacat-ı umumiye için, vaz buyurduğunuz, Yol Kanunu, Köy Kanunu, Borçlanma Kanunu, İskân ve Teşkilâtı Mülkiye kanunlarının tatbikati hüsnü semerat vermektedir.

Bu sene, takdim olunacak nahiye ve belediye kanunlarıyla ve tedrisat vergisinin tanzim ve ıslahiyle, Meclisi âli, asri ve medeni bir merhale-i terakki daha temin etmiş olacaktır.

İskân siyasetine ve iskân tedabirine atf buyurduğunuz ehemmiyetin yerinde olduğunu işaret etmek isterim. Bu zeminde her sene ittihaz buyuracağımız yeni tedbirlerin, istikbal-i memleketi bihakkın tarsine matuf olacağına şüphe yoktur.

Islahat-ı umumiye meyanında kabul buyurduğunuz, Kanunu Medeni, Ceza ve Ticaret Kanunları mevkiî tatbika girerken, hâkimlerimizin gösterdiği gayret ve isabeti takdir ederim. Bu kanunların milletin hakikî ihtiyacına ve derunî arzusuna ne derece mutabık olduğu derhal tezahür etmiştir.

Muhterem Efendiler! Türk Milletinin inkişafına asırlardan beri sed çeken mânileri kaldırmak ve hayat-ı umumiyeye muasır medeniyetin kanunlarını ve vasıtalarını vermek için sarfettiğiniz mesainin, milletin tasvibi umumisine mukarin olduğu muhakkaktır.

İhtirasat ve muzmiratını, milletin selâmeti yolunda, tatmin edilmemiş görenlerin, teşebbüsat-ı mezbuhanesi irade-i millîye karşısında daima makhur olmuştur ve daima makhur olacaktır (sürekli alkışlar).

Bu teşebbüsün son tezahürü olarak meydana çıkan, suikast hâdisesi, naçiz şahsımıza taallûku itibariyle değil, fakat Türk milletinin merdane evsafına yaraşmayan ve millet vekâleti gibi yüksek bir mertebe-i itibarı vasıta-i tecavüz kılmayı düşünecek kadar tereddi eden irticai bir zihniyet göstermek itibariyle mucibi teessür olmuştur.

Refik Bey (Konya) — O sefiller, Türk milletinden değildir, büyük dâhi!

Tunalı Hilmi Bey (Zonguldak) — Onları Türklük değil, cehennem bile kabul etmez!

Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri — Ancak, pek mahdut ve namert bir zümreye münhasır kalan bu zihniyete karşı bütün milletin candan gösterdiği nefret ve mukavemet, Cumhuriyetin ve Büyük Millet Meclisi tesisatının millet nazarında ne derece aziz olduğunu ispat etmek cihetinden mucibi tesliyet ve mefharet olmuştur (alkışlar).

Âza-yi Kiram! Milletimizin mukadderatına vaz'iyed ettiğimden beri, Büyük Millet Meclisi'nin şiarı, heyeti içtimaiyemizin kaybettiği asırları süratle telâfi etmek ve bu maksatla istihdaf ettiği gayelere emniyet ve sükûnetle varmak için halin icap ettirdiği tedbirleri tereddütsüz ittihaz ve tatbik eylemektir.

Büyük Millet Meclisi'nin, son senelerde çizdiği istikametlerden gûnagûn mugalatalar ve teşevvüşlerle milletimizi inhiraf ettirmek isteyenlere karşı, bizzarure, vazettiği Takrir-i Sükûn Kanunu, bu şiarın âsarındandır.

Bu kanunun; ıslahat-ı umumiyenin iyi anlaşılmasına, hüsnü tatbikina alelumum sükûn ve istikrarın husulüne ve devlet nüfuz ve haysiyetinin takrir ve teyidine ne derece nafi olduğu meydandadır. Takrir-i Sükûn Kanunu'nun alelumum fena hareketlere ve suiistimallere karşı hürriyet-i efkâr ve matbuatı asla takyidetmediği müsellemdir. Bu hutut dâhilinde tatbik edilmekte bulunan Takrir-i Sükûn Kanunu'nun, milletin hayatı için asıl olan huzur ve emniyetin, ıslahat ve inkılâbatın, müdafaa ve teyidi gibi esasat-ı hayatiye, iktiza ettirirse münasip bir müddet daha idame-i meriyeti, Büyük Millet Meclisince derpiş ve mütalâa edilmeye şayandır.

Tunalı Hilmi Bey (Zonguldak) — Elbette! Hiç şüphesiz!...

Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri — Muhterem Efendiler; alelumum iktisadiyatımızda feyizli bir inkişaf meşuttur. Millî bankalarımızla ticari ve sınai şirketlerin adet ve sermayelerinin mütemadiyen artmakta olması, halkımızın iktisadi faaliyet ve intibahına delil addolunabilir.

Kabotajın, bu sene zarfında, münhasıran ve tamamen Türk sancağına avdeti fiilen tahakkuk etmiştir. Bu hâdiseyi müfthirane yâdetmek isterim (alkışlar).

Bu hâdiseler, asırlarca süren mevanie karşı, ancak, millî idarenin istihsâl edebildiği muvaffakiyetlerdendir (alkışlar).

Demir sanayii tesis ve demir madenleri işletilmesi için mütehasısların muhtelif sahalarda tetkikatı müspet neticeler vermiştir. Ereğli kömür havzası şarkında matlup evsafı haiz yeniden zengin kömür tabakatı zahire çıkarılmıştır.

Kömür istihsalâtı, bu sene şimdiye kadar istihsal olunan neticelerin fevkine çıktı. Maahaza, bu netice, bizim istihdaf ettiklerimizden ve membalarımızın servet ve kudretlerinin temin edebileceğinden henüz çok uzaktır. İstihsalâtı artırmak için mütemadiyen yeni tedbirler alınmaktadır.

Bu maksatla, yeni Maadin Kanunu lâyihası Meclisi âliye takdim olunmak üzere ihzar olunmuştur.

Vatanda büyük fabrikalar vücuda getirmek için umumi ve meşkûr gayret görülmektedir. Bu devre-i içtimaiyede yeni Teşviki Sanayi Kanunu yeni Mesai Kanunu Meclisi âliye takdim olunacaktır.

Kezalik “Âli İktisat Meclisi” tesisi için bir kanun lâyihası ihzar olunmaktadır.

Muhterem Efendiler! Zirai sahada da, vekâlet, şerait ve vesait-i hâzıra dâhilinde âzami gayret ve faaliyet sarfeyledi. Tohumların emrazdan tahlisi ve istifası; mezruata. eşcara ve hayvanata arız olan haşarat ve emrazın imhası için aldığı vâsi ve müessir tedbirler şayanı memnuniyet neticeler vermektedir. Ancak; memleketimizin bir ziraat memleketi olduğu ve vüsati, göz önüne alınırsa bizim başlıca kuvvet ve servet mesnedimizin toprak olduğu tezahür eder. Cesaretle söylemeliyiz ki, memleketimizin zirai sahada müstait olduğu inkişafı temin edecek ilmî ve amelî iktidara sahibi salâhiyet mütehasıslarımız azdır.

Binaenaleyh, zirai teşkilâtımızı, ziraat mekteplerimizi, zirai faaliyetimizi, fennî usuller dâhilinde esasından tanzim edecek tedbirleri, hakikî erbabı delaletiyle, ittihazda tereddüde mahal olmadığı kanaatindeyim (bravo sesleri, sürekli alkışlar).

Muhterem Efendiler; halkın hayat ve sıhhati nokta-i nazarından, üç seneden beri muayyen bir program dâhilinde ve bütçemizin müsaadesi nispetinde takip olunan faaliyete devam edilmektedir.

Memleketin muhtelif menatıkında sıtma ve sair emraz ile mücadele teşkilâtı tevessü ve inkişaf etmektedir. Sıhhî faaliyet ve mücadelâttan aldığımız neticeler müspet ve şayanı memnuniyettir. Umur-u sıhhiye ve içtimaiyenin muhtelif şubatına ait ve Meclisin ruznamesinde bulunan, kanun lâyhalarının tasdiki, teşkilât-ı sıhhiye ve içtimaiyemizde yeni terakkiyat temin edecektir.

Efendiler! Tarih-i harbi sıhhide ve memleketin muavenet-i içtimaiye tarihinde bir mevki mahsus ihraz etmiş olan Türkiye Hilâliahmer Cemiyetinin bu sene zarfında, mübadillerin sıhhî ve ilbas ve iskân umuruna ve memleketin âfat-ı içtimaiye ve arziyesine yaptığı kıymetli yardımları takdirle zikrederim (alkışlar).

Hilâliahmer âza adedinin memleketin rüştü içtimaisiyle mütenasip bir dereceye kadar varmasını ve bütün milletin bu tenasübü temin etmesini temenni ederim.

Muhterem Efendiler; demiryolu inşaatımız ciddiyetle devam ve terakki etmektedir. Şimdiye kadar inşasına tevessül ettiğimiz hatlardan başka, diğer hatların inşasına başlamak ihtiyacındayız. Memleketin esas olan bu ihtiyacını tatmin için hükûmetçe ve Meclisi âlice yeniden tedabir derpiş edilmesi lüzumuna kaniim. Bütçede, demiryolu inşa vesaitinin tezyidi ve hususi müteşebbüslerle anlaşmak imkânının taharrisi bu tedabir cümlesindedir.

Hükûmet inşaatından başka olarak bu sene zarfında Samsun Çarşamba hattının işletmeye açılmış olduğunu memnuniyetle zikrederim.

Efendiler, her şeyden evvel, ehliyetli ilk tedrisat muallimlerinin süratle yetiştirilmesi için mahdut adette, fakat vesaiti ve heyeti taliiniyesi mükemmel, büyük müessesat vücuda getirmek ve bu müesseselerden kâfi adette muallim yetiştirmek hususunda büyük Meclisin ittihaz ettiği tedabirin tatbikına ehemmiyetle devam olunmaktadır.

Orta mekteplerimizde talim ve tedriste ciddiyet ve nizam ve inzibata riayet hususunda şayanı memnuniyet bir fark husule gelmiştir.

Memlekette talim ve tedris esaslarını, ilmî ve müstakil bir merkezden sevk ve idare maksadiyle tasavvur edilen “Talim ve Terbiye Dairesi” teessüs etmiş ve alelumum tedrisatın programları ve kitapları üzerinde ciddi kararlar alınmıştır.

Bu sene ihdas ve mevki tatbika vazolunan maarif eminleri teşkilâtının pek nafi olacağını ümidetmekteyim.

Alelumum maarif müessesatında mütehassıslardan istifade etmek hususuna gelecek seneler dahi, daha vâsi miyasta devam olunmak musibolur.

Maarif-i Umumiye Kanunu Lâyhası, bu sene, Meclisi âliye takdim olunacaktır.

Âza-yi Kiram; siyaset-i hariciyemiz, öteden beri takip ettiğimiz, sulh ve müsalemet hattı aslisinde müspet neticelerle inkişaf etmektedir (alkışlar).

Rusya ile münasebatımız, tasdikımıza iktiran eden emniyet ve bitaraflık muahedesiyile tesbit edilen esaslar üzerinde halisane ve samimanedir.

Tahdid-i hudut; bermutat müsait bir hava içinde neticelendi.

İkamet ve ticaret muahedesi müzakeratı da çok ilerledi. İran’la mevcut olan samimî münasebatımız tasdikınıza iktiran eden muahede ile tavazzuh ve tebellür etti.

Bu muahedenin hututu üzerinde bu komşu diyarda gördüğümüz, küşayış ve terakki ve İran vahdet-i idaresinin kuvvetli ve rasin esaslar üzerinde teessüsü için İran vatanperverlerinin sarfettikleri mesainin semeratını memnuniyetle müşahede etmekteyiz (alkışlar).

Afgan'la münasebatımız malûmunuz olan tarik-i samimiyette devam etmektedir.

Suriye ve Irak hudutlarında tahdit muamelesi başlamak üzeredir. Muahedat, bu hudutlar üzerinde tarafeyn için bilhassa emniyet ve hüsnü mücaveret maksatlarını istihdaf ederek yapılmıştır, ümit ediyorum ki, bu maksatların tahakkuku, muahedatin mübteni olduğu samimiyeti, fiiliyat sahasında göstermiş olacaktır. Bu halin Fransa ve İngiltere ile münasebatımız üzerinde hüsnü tesir icra etmesi tabiidir.

Görüyorsunuz ki, şark komşularımızla münasebatımızda takip ettiğimiz ve aradığımız hattı hareket, her türlü muzmirattan azade olarak yekdiğere emniyet ve yekdiğere huzur ve müsalemet içinde inkişaf veren açık ve samimî bir istikamettir (sürekli alkışlar).

Yunanistan'la aramızdaki muğlâk mesailin halli için, yedi iktidarımızda olan, her türlü suhuleti gösterdik. Bu bapta açılan müzakerat ilerlemiştir. Yaklaşan neticenin bu devrede heyeti celilenize arzoluna-cağını ümit ederim.

Bulgaristan'la tasdik buyurduğunuz muhadenet muahedesi ve ikamet mukavelesini mevkiî meriyete girdi. Bir ticaret mukavelesi müzakeresindeyiz.

(Sırp-Hırvat-Sloven) ve Romanya ve Arnavutluk'la münasebatımız normal ve dostanedir.

(Sırp - Hırvat - Sloven) ile bir ticaret muahedesi müzakeresindeyiz.

Balkan komşularımızla hüsnü münasebatımızdan bahsederken, ilâve etmeliyim ki, biz Balkanlar'daki huzur ve sükûnla çok yakından alâkadarız (bravo sesleri).

Garp ve Uzakşark devletleriyle mevcut olan dostane münasebatımızda muahedat-ı münakidenin tâyin ettiği yollarda halisane yürümekteyiz.

İtalya ile iade-i mücrimin ve müzaheret-i adliye muahedesi imza edilmiştir.

Fransa ve İtalya ile konsolosluk mukavelesi müzakeresi ilerlemektedir.

Almanya ile ticaret muahedesi ile ikamet mukavelesi hitam bulmuştur.

Şimalî Amerika ve Cemahiri Müttehidesiyle muvakkat bir ticaret itilâfnamesi aktettik. Aramızda imza edilmiş olan muahedenin bu devrede heyeti celilenizin tasdikına iktiran edeceğinizi ümit ederim.

Cenubî Amerika devletlerinden Arjantin'le imza edilen muhadenet muahedesi Meclisi âliye arzolanacaktır.

Muhterem Efendiler! Biz, beynelmilel münasebatta müteakabil emniyet ve riayet istihdaf eden açık ve samimî politikanın en hâr taraftarıyız. Hassasiyetimiz, bu vadide tezahür eden tertibat ve tekellüfata karşı, bunların bizim için de fiilî ve hakikî bir emniyet vücuda getirip getiremeyeceği noktasındadır (bravo sesleri).

Muhterem Efendiler! Beni ve Bahrî ve havaî ordumuzun tealisi için sarfettiğiniz gayretlerin feyizli semereler vermekte olduğundan emin olabilirsiniz (alkışlar).

Faaliyetini yakından müşahade etmekte olduğumuz Cumhuriyet ordularının maddi ve mânevi sahalarda kudret ve kıymeti vatanın masuniyetini ve milletin emniyetini tekeffül edecek bir seviye-i âliyede olduğunu katiyetle beyan edebilirim (şiddetli ve sürekli alkışlar).

Efendiler! Vatandaşların kendi gayret ve hamiyetlerinin mahsulü olan Tayyare Cemiyetinin bir senelik mesai ve muvaffakiyatı takdire şayandır (alkışlar).

Âza-yi Kiram! Devletin vaziyet-i maliyesine atfeddiğiniz büyük alâkanın esas ehemmiyeti üzerinde bilhassa ısrar etmek isterim.

Geçen senelerin açık bütçelerinin biriktirdiği müşkülât büyük Meclisin 1926 bütçesinde hakikî bir muvazene vücude getirmek için sarf ettiği gayret ve hükûmetçe mümkün olan âzami tasarrufata dikkat sayesinde iktiham edilebilmiştir.

Gelecek bütçelerin, hakikî muvazene tesisi için geçen seneden beri takip olunan salim istikamete mutabık olarak meydana geleceğini kuvvetle ümit ederim.

Cumhuriyetin ümran ve imar politikası ve cumhuriyet, masuniyetinin talep ettiği müdafaa vesaiti hakikî bir bütçe dâhilinde, milletçe ve hükûmetçe ciddî tasarrufatla temin olunabilir. Büyük Meclisin milletin hazinesinin kudretini tevsi için vazettiği yeni varidat kanunlarından bugüne kadar istihsâl olunan neticeler, bunlardan beklenen menanın elde edileceğini kuvvetle ümit ettirmektedir.

Yalnız, yeni kanunların tatbikatında tesadüf olunan müşkülât ıslahatla izale edilmek lâzımdır. Bu lüzuma binaen istihlâkât-ı umumiye vergisinin ticari ve iktisadi muamelâta hâle iras etmiyecek ve halkı izaç eylemiyecek bir şekilde ifrağı (bravo sesleri ve alkışlar) ve kazanç vergisinde ticaret ve iktisadiyatımızın lüzum gösterdiği nikatin nazarı dikkate alınması ve maktu verginin daha basit ve sehlüttahsil bir hale getirilmesi zarurî görülmektedir. Bu esasat dâhilinde tanzim olunacak levayih-i kanuniyenin bu devrede Büyük Millet Meclisi'ne takdimi mukarrerdir.

Aziz Arkadaşlarım! Bir uzvu olmakla müftehir bulunduğum büyük Meclisin geçen üç senelik hayat-ı faaliyeti, büyük Türk milletine içtimai, iktisadi ve medeni hayatta arzu ettiği salim istikametleri bulmak ve göstermek için geçmiştir. Şimdiye kadar istihsâl ettiğimiz neticeler ve millettten gördüğümüz muavenet ve tezahürat ıslahat ve icraatımızın, milletçe hüsnü kabul edildiğine delâlet eder.

Bu yeni faaliyet senesi, ikinci Büyük Millet Meclisi'ni, sine-i tarihte tefrik eden isabetli muvaffakiyetlerle bir kat daha mütemayiz kılacaktır.

Kemali itimatla söyliyebilirim ki, bu sene vazife-i vekâletimiz hitam bulup da milletin kıymetli emanetini kendisine iade edeceğimiz zaman, millet yolunda maddi ve mânevi bütün kudret ve kabiliyetlerini sarfetmiş olanların hazzı vicdanisini hissetmekle bahtiyar olacağız (inşallah sesleri).

Efendiler; tevessül ettiğimiz büyük icraatta, milletimizin yüksek kabiliyeti ve yüksek akli selimi başlıca mürşidimiz ve menba-ı muvaffakiyetimiz olmuştur (alkışlar).

Tunalı Hilmi Bey (Zonguldak) — Yaşa Gazi!

Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri — Bunu, lisan-ı şükranla tekrar ederim. Bilerek veya bilmiyerek, istiyerek veya istemiyerek kendisine zarar verenlere karşı inkisarı derin olan milletimizin kendi uğrunda esaslı ve hayırlı mesai sarfetdenlere karşı da nihayetsiz vefakârlığı ve kadirşinaslığı müsellemdir.

Bu büyük millet, arzu ve istidadının müteveccih olduğu istikametleri görmeye çalışan ve görebilen evlâdını daima takdir ve himaye etmiştir (alkışlar).

Bu kadar emin bir sine-i samimiyette bezli meçhud eden evlâd-ı vatan, her zaman feyizli bir saha-i faaliyet bulacağına bihakkın mutmain olabilir.

Büyük Türk milletinin bir ferdi olarak, istikbale, itimad-ı nefisle, huzur ve emniyetle nazar ederken anın refahını, anın saadetini temenni ederim.

Refik Bey (Konya) — Yaşa Büyük Gazi...

Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri — Meclisi âlinin bu refah ve saadeti temine matuf mesaisinde büyük muvaffakiyetlere mazhar olacağına eminim (şiddetli ve sürekli alkışlar).

* * *

C.H.P. BÜYÜK KONGRESİNİ AÇARKEN

15 Ekim 1927

Efendiler, Cumhuriyet Halk Fırkasının büyük kongresini açıyorum. Fırkamız, geçen ıstırap seneleri içinde milletimizin hayatı ve şerefi için gösterdiği yüksek azim ve iradenin mümessili olarak bundan dokuz sene evvel meydana çıkmıştı. Bütün Anadolu ve Rumeli'ye şâmil olmak üzere ilk umumi kongremiz Sivas'ta akdedilmişti. Sivas Umumi Kongresine takaddüm eden şarkta ve garpta mıntakavi kongreler de akdedilmişti. Bunlardan benim iştirak ve riyaset ettiğim Erzurum Kongresi'dir. Erzurum Kongresi tesbit ettiği esaslar itibariyle şayanı kayıt ve tezkârdır. Sivas Umumi Kongresinde müzakere mevzuu olan aynı esaslar olmuştur. Bu esaslar tavzihan ve bütün memlekete teşmilen kabul olunmuştur.

Gerçi o zaman kullandığımız unvanla bugünkü unvan arasında fark vardır. Fakat teşkilât, esas itibariyle mahfuz kalmıştır ve bugün siyasi fırka halinde tecellî eden mevcudiyete mebde teşkil etmiştir. Bilhassa memleket ve millete ait umumi gaye — ki, selâmet ve refah-ı umumiye teminden ibarettir— mahiyet-i asliyesi değişmeksizin takip olunmuştur. Binaenaleyh diyebiliriz ki, bugün küşadiyle müfthir olduğum büyük kongremiz, Sivas Kongresinden sonra teşkilâtımızın ikinci büyük kongresi oluyor. Efendiler, Sivas Kongresinde nasıl ki, bütün milletin amal ve hissiyatını temsil etmek mevkiinde bulundu isek, bugün de Cumhuriyet Halk Fırkasının büyük kongresiyle bütün milletin hakiki hissiyat ve temayülâtına tercüman olmak vazife ve mevkiinde bulunuyoruz (şiddetli alkışlar). Filhakika halkın bütün tabakaları mefkurelerini temin edecek avamil ve anasırı fırkamızın icraat ve faaliyetinde arıyorlar ve buluyorlar. Bu hakikatin en son ve bariz delili son intihabat -ı umumiyede aziz ve necip milletimizin fırkamıza gösterdiği müzaheret ve itimattır. Bunu şükran ve iftiharla yâdedirim.

Efendiler, fırkamızın müstakbel harekâtı ve icraatına müteallik tedabiri burada hep beraber müzakere edeceğiz. Âti için en musip ve memleketin ihtiyacına en muvafık kararlara vâsıl olmağa çalışacağız. Gelecek senelerdeki icraatımızın cumhuriyet ve halkçılık idaresi altında memlekete yeni saadetler, yeni şerefler kazandıracağına itimadım vardır. Efendiler, istikbale ait tedabir hakkında müdavec-i efkâr etmeden evvel maziye ait vakayı ve hâdisat hakkında maruzatta bulunmak ve senelerden beri devam eden ef'al ve icraatımızın milletimize hesabını vermek vazifem olduğu kanaatindeyim. Hâdisat ile dolu olan dokuz senelik bir devrenin tarihine temas edecek mâruzât ve beyanatım uzun sürecektir. Fakat mesele ifası zarurî bir vazife olduğuna göre beni mazur göreceğinizi ümit ederim (estağfurullah sesleri, alkışlar). Mâruzâtta bulunmadan evvel ruzname-i müzakeratımızın müstacel bir noktası vardır; ruzname-i müzakeratın birinci maddesinde bir ikinci reis intihabı meselesi mevzuu bahistir. Efendiler, elimizde bir nizamname projesi vardır, bu henüz fırkamızın umumi kongresinin tasdik ve tasvibinden geçmiş değildir. Binaenaleyh bu nizamname yapıldıktan sonra vakayii ve muamelâtı muhtevî vaziyetler vardır ki, bunun bazı mevadî ile kabil-i telif değildir. Meselâ reisi umumi hasbervazife vazifesini fitlen ifa edememekte ve reis vekili olarak malûmu âliniz, İsmet Paşa Hazretleri vazife-i fâaleyi ifa buyurmaktadırlar. Binaenaleyh zaten reis vekili mevcut iken tekrar bir reis intihabı bendenizce mevzuu bahis değildir (doğru sesleri). Maahaza bu ciheti de rey-i âlinize vaz'etmek istiyorum.

Reis vekili mevcut iken buradaki —nizamname dediğimiz projedeki — vazifeyi kendileri ifa edebilirler. Eğer bu ciheti kabul buyurursanız Paşa Hazretleri ikinci reis vazifesini ifa ederler (muvafık sesleri).

Bu ciheti rey-i âlilerine arz ediyorum. Kabul buyuranlar el kaldırsın.. Müttefikan kabul olunmuştur.

Şimdi Efendim, diğer bazı noktalar vardır. Evvelâ bunların ifası için mevkiî riyaseti ismet Paşa Hazretlerine terkedeğim, ondan sonra müsaadenizle beyanatta bulunacağım (şiddetli alkışlar).”

* * *

İKİNCİ DEFA CUMHURBAŞKANI SEÇİLDİKTEN SONRA ÜÇÜNCÜ DÖNEM BİRİNCİ TOPLANMA YILINI AÇARKEN

1 Kasım 1927

Büyük Millet Meclisi'nin Muhterem Âzası!

Türkiye Reiscumhurluğuna ikinci defa intihap olunmakla mübahiyim. Büyük bir milletin fazilet, istikamet ve isabet evsafını tecessüm ettiren cumhuriyet riyasetinin benden ne kadar ağır ve ciddî vezaif talep ettiğini kalb ve vicdanımda tamamen ihata ve idrak ediyorum.

Geçen senelerdeki mütevaziane fakat sadıkane gayretimizin büyük milletimiz tarafından civanmerdane ve âlicenabane takdir ve teşciini ifade eden bu yeni itimadî, devlet ve milletimize çok hizmetler ifa ederek ödemeğe çalışacağım (alkışlar).

Her şeyden evvel, büyük Türk milletine borçlu olduğum nihayetsiz şükranlarımı onun büyük Meclisine hitap ettiğim minnet ve şükran ile ifade ve hulâsa etmeği mukaddes bir vazife addederim.

Âza-yi Kiram!

İkinci defa riyaseticumhur devresini idrakte hissettiğimiz fahru sürür bilhassa cumhuriyetin saadet ve taaliye namzet olan yeni bir devresine kavuşmak mazhariyetindedir. İstiklâl, milliyet ve muzafferiyet temellerinden tulü ve kıyam eden cumhuriyet, dört sene zarfındaki azimkârane ıslâhat ve inkişafatı ile ne kadar sağlam esasata müpteni ve aziz Türk milletinin nasıl candan aradığı bir şekli devlet olduğunu izhar ve ispat eyledi (alkışlar).

Her esas tebeddülde mütereddit zihinlere varit olabilecek endişeler geçen senelerin füyuzatiyle tamamen mündefi olmuş ve Türk milletini, dâhilen ve haricen kavi ve müstakar bir devlete sahibeylemiştir.

Cumhuriyetin yeni devresinin bu şerait altında idrak olunması hissiyat ve vicdaniyatımızı iftihar ve itimat ile meşbu eylese revadır.

Aziz Arkadaşlarım!

Cumhuriyetin dahilî ve haricî siyaseti, istikbalde dahi haysiyet, kuvvet ve istikametle ve Türk milletinin kudretlerini onun refah ve inkişafı için tevcih ve teksif eylemekle temayüz edecektir (alkışlar, bravo sesleri).

Cumhuriyetin mevcudiyet ve resanetini ve milletin âli menafiini dahilî ve haricî her hangi bir kaste karşı her an müdafaaya hazır bulunarak hariçte dostluklara ve sulhcuyane mesaiye müzahir ve fedakâr ve dâhilde vatandaşların emnü asayiş içinde gayret ve inkişafına hadim olmak yeni faaliyet devresinden dahi beklediğimiz asıl gayedir (alkışlar).

Bu gaye ile Büyük Millet Meclisi'ni bekleyen yeni vezâifin dahi vazih olmakla beraber ne derece vâsi olduğuna temas ve işaret etmiş oluyorum!

Aza-yi Kiram!

Büyük Millet Meclisi, Türk milletinin asırlar süren taharriyatının hulâsası ve onun bizzat kendisini idare etmek şuurunun canlı timsalidir (alkışlar).

Türk milleti; mukadderatını Büyük Millet Meclisi'nin kifayetli ve vatanperver eline tevdi ettiği günden itibaren karanlıkları sıyırıp kaldırmış ve ümitleri boğan felâketlerden milletlerin gözlerini kamaştırın güneşler ve zaferler çıkarmıştır (alkışlar).

Üçüncü Büyük Millet Meclisi'nin faaliyet devresi hamiyet ve himmetinizle, Türk milletinin lâayık ve müstait olduğu faaliyetin yüksek bir merhalesini daha tahakkuk ettireceğine sarkılmaz itimadımız vardır.

İstikbale, nazarlarımız bu itimatla müteveccih olduğu halde Büyük Millet Meclisi'nin muhterem azasını selâmlar ve naçiz bir ferdi olmakla mağrur bulunduğum büyük Türk milletine saadetler ve ona hepimiz için güzide ve meşkür hizmetler temenni ederim (şiddetli alkışlar).

ÜÇÜNCÜ DÖNEM İKİNCİ TOPLANMA YILINI

AÇARKEN

1 Kasım 1928

Büyük Millet Meclisi'nin Muhterem Âzası!

Büyük Millet Meclisi'nin üçüncü intihap devresinin ikinci içtimasını açıyorum. Bu anda yeni bir şevkle mücehhez milletimizin gayret ve kudretine taze bir itimatla güvenir bulunuyoruz. Aziz arkadaşlarımı bu canlı duygularla selâmlamaktan şeref ve huzur içindeyim (şiddetli alkışlar).

Geçen sene, memleketin dahilî hayatında asayiş ve huzur itibariyle yeni bir terakki merhalesidir. Siyasi ve idari mühim hiçbir arıza, vatandaşların umumiyetle normal yaşayışlarını incitmemiştir. Bilâkis tabiî arızaların bazı mıntakalarımızdaki zararlı tesirleri vatanın bütün evlâtlarının birbirini duyan, birbirine dayanan içtimai hassasiyetleriyle esaslı olarak hafifletilebilmiştir.

İzmir havalisindeki ve son günlerde Kalecik'teki zelzelelerde bu necip tezahürata şahit olduk. İlk günlerin verdiği endişe kadar ehemmiyetli olmadığı memnuniyetle anlaşılan Torbalı zelzelesinin haşaratından vatandaşlar cesaret ve süratle kalkacak bir kudret göstermişlerdir. Kalecik haşaratının da tesirleri süratle zail olmaktadır.

Bazı vilâyetlerimizde bu sene sert bir şekilde devam eden kuraklıktan daha ziyade muztarip ve müteessir olduk. Bir taraftan memleketin umumi istihsalâtındaki nisbî muvazene, diğer taraftan kurak mıntakalarda teksif edilen tedbirler ve yardımlar darlığın tesirlerini gereği gibi azaltmıştır. Hilâlahmer'in gerek zelzele, gerek kurak sahalarda yardıma koşmak için gösterdiği gayret ve iktidarı huzurunuzda bütün millete karşı teşekkürle yâdedirim (sürekli alkışlar).

Geçen sene zarfında bir misli artmış olan Hilâlahmer âzası vatandaşların, âfet ve ihtiyaç günleri için nasıl hayırlı bir şefkat hazinesi hazırladıkları bir kere daha sabit oldu. Bunun gibi Himaye-i Etfal Cemiyetinin inkişafına da umumi alâkayı tahrik etmek isterim.

Şark vilâyetlerimizin bir kısmında ihdas edilen umumi müfettişlik isabetli ve faydalı olmuştur. Cumhuriyet kanunlarının emniyetle sığınılacak yegâne yer olduğunun anlaşılması bu havalide huzur ve inkişaf için esaslı bir mebeddir. Yeni faaliyet devrimizde, gerek bu havalide, gerek memleketin diğer kısımlarında toprağı olmyan çiftçilere toprak tedarik etmek meselesiyle ehemmiyetli olarak iştigal buyuracaksınız (alkışlar). Hükûmetin şimdiye kadar bu yolda devam eden gayretine yeni tedbirlerimizle daha ziyade vüsat vermeğe muvaffakiyetinizi temenni ederim

Geçen sene yeni esaslara göre ihdas buyurduğunuz yeni nahiyeler umumi idarede faydalarını derhal göstermiştir. Bütün memleketi yeni, tam teşkilâtli nahiyelerle kaplamak hedefine doğru bu sene de mümkün olduğu kadar ilerlemek lâzımdır.

Ana vatana kavuşan mübadil vatandaşların iskân, temlik muamelelerinin artık nihayet bulmasında âzami gayret ve sürat sarfı için hükûmetçe tedbirler almak mukarrerdir.

Şehir işlerimizin idaresini düzeltip nizama koyacak kanun lâyihası bu sene takdim olunacaktır. Devletimizin merkezi olan Ankara'nın imarı için kabul buyurduğunuz kanunun talep ettiği hazırlıklarla iştigal olunacaktır.

Muhterem Efendiler! Adliyemizin seyri, mütemadi bir tekâmül takip etmektedir. Asri ve medeni kanunlar, vatandaşların ihtiyacına kâfi yeni mahkemeler, bilhassa bilgili hâkimler temellerine dayanan adalet zihniyet ve teşkilâtımızın geçen senesi memnuniyetle tahattur olunabilir (alkışlar). Bu devirde dahi aynı hedeflere doğru yeniden mesafeler alacağınızı kuvvetle ummaktayım.

Ceza Muhakemeleri Usulü, Deniz Ticâreti, Ticarete İflâs, İcra Kanunu lâyihaları bu devrede size takdim olunacaktır.

Öksüzlerin haklarını korumak için ittihaz ettiğiniz tedbirlerin bugünkü verimi cidden sevindirecek bir neticedir. Eski adliye, eski zihniyet ve eski usullerden, üç sene evvel ancak üç yüz sekiz bin lira meydana bulmuş olan Cumhuriyet, bugün Emlâk ve Eytam Bankasına altı milyon iki yüz yirmi bin kûsur lira teslim etmiş bulunuyor (alkışlar). Cumhuriyetin bilhassa kimsesizlerin, kimsesi olduğunu yeniden ispat eden bu neticeyi memnuniyetle takdirinize arzederim (alkışlar).

Efendiler! Haricî siyasetimizde dürüstlük memleketimizin emniyetine ve inkişafının masuniyetine dikkat, şiarı hareketimize kılavuz olmaktadır (alkışlar). Esaslı ıslahat ve inkişafat içinde bulunan bir memleketin hem kendisinde, hem muhitlerinde sulh ve huzuru cidden arzu etmesinden daha kolay izah olunabilecek bir keyfiyet olamaz. Bu samimî arzudan mülhem olan haricî siyasetimizde memleketin masuniyetini, emniyetini, vatandaşların haklarını her hangi bir tecavüze karşı bizzat müdafaa edebilmek kudreti de bilhassa gözde tuttuğumuz noktadır (bravo sesleri, şiddetli alkışlar). Kara ve deniz hava ordularımızı bu memlekette sulhu ve emniyeti masun bulunduracak bir kuvvette muhafazaya bunun için çok ehemmiyet veriyoruz (alkışlar). Cumhuriyet Hükûmeti, milletler arasında emniyet mis âkları akdi için hususi bir gayret göstermektedir. Bize teklif olunan Kellog Misakı'na iltihak için de aynı samimiyetle muvafakatimizi bildirdik.

Efendiler! Geçen sene içinde dostumuz Afganistan'ın kıymetli hükümdarları kiral ve kiralîçe hazretlerinin bizi ziyaretleriyle mübahi olduk. Kiral ve kiralîçe hazeratı memleketimizin her tarafında hakiki muhabbet tezahüratiyle kabul olunmuşlardır. Türk ailesi içinde bıraktıkları kıymetli hâtıraları daima muhafaza edeceğiz. Kiral hazretlerinin azimkârane ıslahatı, dostlarına alâka ve iftiharla tam muvaffakiyet kanaatini vermektedir (alkışlar).

Bu içtimamızda hükûmetin yazın imza ettiği mukaveleler size takdim olunacaktır. Afganistan ile eskiden mevcut olan muahede ahkâmını yeni ve daha amelî sağlam esaslara göre tanzim eden yeni muahede ve merbutları bu cümledendir. İran'la dostane münasebatın inkişafına hizmet edeceğini umduğumuz protokolları memnuniyetle telâkki buyuracağınıza eminim. İtalya ile imzalanan muahedenin ise iki memleket arasında emniyet havasını takviye etmesi iki komşunun samimî niyetlerini göstermesi itibariyle takdir ve tasvibinize lâayık olması kuvvetle memuldur. Dostumuz Sovyet Hükûmetiyle imzalanan yeni mukaveleler hudut ahalimizin münasebatını tanzim etmektedir. Efendiler, maziden devir aldığımız borçlara müteallik itilâfnameyi de hükûmet size takdim edecektir. Bu itilânamenin hafif şartlarla akdolunduğunu ve bu memleketin takatının bu yükü sarsılmadan kaldırdığını tahmin ve iddia kolay değildir (bravo sesleri). Borcu ve medeni krediyi tanımak suretindeki millî ve mânevi mecburiyet bu itilâfnameyi size takdime saik olmuştur (bravo sesleri). Muallâk meselelerimiz; biri Suriye hududunda bir türlü teessüs edemiyen emniyetin teessüsü, diğeri mübadil, gayri mübadil vatandaşların hukukunu temin edebilecek tesviyelerin bulunmasıdır. Senelerden beri birçok itilâflara ve imzalara iktiran etmiş olan bu meselelerin amelî, hakikî radikal hallere raptolunabilmesinden cidden memnun olacağız.

Saydığımız tafsilât haricinde münasebatımız umumiyetle normaldir. Muahedelerin, mukavelelerin ve beynelmilel iyi münasebet arzularının tanzim ettiği hatlar dâhilinde dostluk, iktisat münasebetleri inkişaf etmektedir.

Efendiler; maliyemizde son senelerde özenerek iltizam buyurduğunuz ciddî muvazene meslekinin feyizleri barizdir. Hazinesinin taahhüt ve tediyeleri, şaşmıyan bir intizama girmiştir. Hal bütçesinin haricinde kalan eski yüklerin de bütçe içinde düşünölmüş olması suretindeki temayülün genişlemesi dalgalı borçların tediyeye şeklinin tanzim ve tesbiti bu vadide yeni bir tekâmül olacaktır. Dalgalı borçlar kamilen size takdim olduğu vakit cumhuriyet maliyesinin vaziyet ve istikbalinin ne kadar sağlam olduğu iyice anlaşılacaktır (bravo sesleri, alkışlar).

Cumhuriyetin kâğıt parasının değıştirilmesi hitam bulmuştur. Cumhuriyet Bankasının bu sene zarfında açılmasına muvaffakiyetiniz, yüksek ve esaslı icraatınıza hakikaten iftihar olunacak bir ilâve olacaktır (alkışlar).

Efendiler; vatan iktisadiyatı tedbirlerinin başında addettiğimiz muvasala faaliyetleri önümüzdeki senelerde göze görünür neticeler vermeğe namzettir. Demiryollarımızın yeni istasyonları memleketin muhtelif köşelerinde vaitli çehrelerini göstermeğe başladılar (alkışlar), önümüzdeki sene zarfında Diyarıbekir istikametiyle diğeri istikametlerde beş yüz kilometreye yakın yeni hatların açılacağını umuyoruz. Sivas'tan Erzurum'a gidecek demiryolu ile işgal etmek zamanı da gelmiştir (bravo sesleri, alkışlar). Bu sene yol inşaatının da semereli bir şekilde tanzimiyle ehemmiyetli olarak meşgul olacaksınız. Bu memleketin yollar için bugün tahsis etmiş bulunduğu vasıtalarla daha çok iş meydana getirmek mümkün olacağını ümidediyoruz.

Geniş bir su siyasetinin tatbikatına başlanabilmesi cidden mültezemdir (şiddetli alkışlar). Memleketi büsbütün yeni bir yaratıcılığa muvaffak edecek olan sulama işlerinin derin alâkanızla tahakkuk edebilmesi şüphesizdir. Ziraat ve ormanda yeni tedbirlerle inkişafa hizmetiniz yerinde olacaktır. Sıhhî mücadeleye gösterdiğiniz alâka ve memlekette bu yolda elde edilen neticeler bu mesainin genişletilmesini lüzumlu göstermektedir. Bu sene Umumi Hıfzıssıhha Kanunu lâyihasının Büyük Meclis'e takdimi mukarrerdir. Umumi surette ziraatte ve memleketin hayvan servetinde de menfi tesirata karşı müdafaa ve mukavemet semereli tedbirlerin başındadır. Bir taraftan müdafaa, diğeri taraftan hayvan ve nebatın cinslerini ıslah için ciddî, sebatlı tedbirler istihsalâtımızın miktarını ve nefasetini arttıracaktır (alkışlar).

Memlekette sanayie rağbet ve temayül artmaktadır. Sanayi ve Maadin Bankasının kudretini arttırdığınız halde sanayi erbabı daha ziyade himaye görecektir. Bu meselenin ehemmiyetle mütalâa olunacağına şüphe yoktur.

Muhterem Efendiler; maarifte vaziyetimiz ve şimdiye kadar sarf ettiğimiz gayretlerin bugünkü neticeleri bizi radikal tedbirler alabilecek bir seviyeye getirmiştir. Her istikamette doğru hedefleri bulmuş olan maarifimiz hususi takayyüt ve alâkanızla ve hepimizin ciddî gayretlerimizle az zamanda geniş neticeler vermeğe namzettir. Maarifte süratle yüksek bir seviyeye çıkacak bir milletin hayat mücadelesinde maddî, mânevi bütün kudretlerinin artacağı muhakkaktır (alkışlar). Maarif faaliyetimiz ilk tahsilin fiilen umumi ve mecburi olmasını, memlekette terbiye birliğı, orta tahsilin iyi vesaitle teksif ve teshilini, meslek tahsilini ilk ve orta derecesinden en yüksek

derecesine kadar memlekette teminini, yüksek tahsilin de adette olduğu kadar kıymette de bu asrın ihtiyaçlarına kifayetini hedef tutmuştur (alkışlar). Her sene bu istikametlerde mühim mesafeler aldığımızı söyleyebiliriz.

Efendiler; bütün Türk milletinin evlâtlarını yüksek bir terbiye ve ihtisasla yetiştirmek için sarf ettiği gayret ve emekler az değildir. Hususi ve umumi idarelerden maarife tahsis olunan vasıtalar muhtelif vekâletlerden, orta ve yüksek tahsile sarf olunan gayretler, hasılı iktidarı olan ailelerin umumi ve hususi idarelerin Avrupa'da tahsil için sarf ettikleri himmetler, eğer memlekette resmen mesul olan muktedir alâkadarların takip ve nezaretleri altında temerküz ettirilirse alacağımız semerelerin çok daha ziyade ve geçireceğimiz inkişaf zamanının çok daha kısa olacağı muhakkaktır (alkışlar). Bu mesainin hükümetçe ve Büyük Millet Meclisince lâyük olduğu ehemmiyetle mütâlâası müstacel bir mübremiyet göstermektedir.

Aziz Arkadaşlarım; her şeyden evvel her inkişafın ilk yapı taşı olan meseleye temas etmek isterim. Her vasıttadan evvel büyük Türk milletine onun bütün emeklerini kısır yapan çorak yol haricinde kolay bir okuma yazma anahtarı vermek lâzımdır (sürekli alkışlar). Büyük Türk milleti cehaletten az emekle kısa yoldan ancak kendi güzel ve asıl diline kolay uyan böyle bir vasıta ile sıyrılabilir (alkışlar). Bu okuma yazma anahtarı ancak Lâtin esasından alınan Türk alfabesidir (alkışlar). Basit bir tecrübe Lâtin esasından Türk harflerinin, Türk diline ne kadar uygun olduğunu şehirde ve köyde yaşlı ilerlemiş Türk evlâtlarının ne kadar kolay okuyup yazdıklarını güneş gibi meydana çıkarmıştır (alkışlar).

Büyük Millet Meclisi'nin kararıyle Türk harflerinin katiyet ve kanuniyet kazanması, bu memleketin yükselme mücadelesinde başlı başına bir geçit olacaktır (bravo sesleri, alkışlar).

Milletler ailesine münevver, yetişmiş büyük bir milletin dili olarak elbette girecek olan Türkçeye bu yeni canlılığı kazandıracak olan üçüncü Büyük Millet Meclisi, yalnız ebedî Türk tarihinde değil, bütün insanlık tarihinde mümtaz bir sima kalacaktır (sürekli alkışlar).

Efendiler! Türk harflerinin kabulüyle hepimize, bu memleketin bütün vatanını seven yetişkin evlâtlarına mühim bir vazife tevccüh ediyor; bu vazife, milletimizin kamilen okuyup yazmak için gösterdiği şevk ve aşka bilfiil hizmet ve yardım etmektir. Hepimiz, hususi ve umumi hayatımızda rasgeldiğimiz okuyup yazma bilmiyen erkek kadın, her vatandaşımıza öğretmek için tehalük göstermeliyiz, bu milletin asırlardan beri hallolunamıyan bir ihtiyacı birkaç sene içinde tamamen temin edilmek, yakın ufukta gözlerimizi kamaştıran bir muvaffakiyet güneşidir (alkışlar). Hiçbir muzafferyidin hatlariyle kıyas kabul etmeyen bu muvaffakiyetin heyecanı içindeyiz. Vatandaşlarımızı cehaletten kurtaracak bir sade muallimliğin vicdan-i hazzı mevcudiyetimizi işba etmiştir (bravo sesleri, sürekli alkışlar).

Aziz Arkadaşlarım; yüksek ve ebedî yadigarınızla büyük Türk milleti yeni bir nur âlemine girecektir (bravo sesleri, şiddetli ve sürekli alkışlar).

* * *

ÜÇÜNCÜ DÖNEM ÜÇÜNCÜ TOPLANMA YILINI AÇARKEN

1 Kasım 1929

Büyük Millet Meclisi'nin Muhterem Âzası!

Üçüncü Büyük Millet Meclisi'nin üçüncü içtima senesini açıyorum. Büyük Millet Meclisi'nin her toplanması, bizim için yeni bir hayat ve gayret kaynağıdır.

Bu feyizli kaynağın karşısında bulunmaktan mütehasis olarak aziz arkadaşlarımı muhabbet ve hürmetle selâmlarım (alkışlar, teşekkür ederiz sadaları).

Geçen sene memleketin dahilî hayatı, huzur ve asayiş içinde geçmiştir. Cumhuriyetin dahilî siyaseti vatandaşın yaşayışını hiçbir nüfuz ve tasallutun tesirinde bırakmaksızın temin etmektir. Bu siyaset, dikkatle takip olunmaktadır. Bu hususta cumhuriyet jandarma ve zabıtasının hizmet ve fedakârlığı yüksek takdirinize lâyıktır. Bunu memnuniyetle ifade ederim.

Memleketin fikrî ve iktisadi inkişafta, yüksek terakki sahası olmasına çalışmak, idealimizdir (alkışlar). Fakat bu inkişafın medeni ve millî sınır haricinde cereyan almasını prensiplerimize muvafık bulamayız.

En yeni kanunlarla mücehhez olan adliyemizin basireti ve adaleti tatbik için gösterdiği dikkat milletin huzur ve nizamını masun tutmağa kâfi ve muktedirdir.

Geçen sene memleketin sıhhati mühim bir arızadan müteessir olmaksızın geçmiştir.

Her nevi sıhhi mücadeleleri, mümkün olan derecede seri ve geniş bir surette takip etmek başlıca hedeflerden olmağa lâyıktır.

Dahilî idarede tam teşkilli nahiyeler arttırılmalıdır. Bunu bilhassa tavsiye etmek isterim. Yeni nahiyelerin açıldığı yerlerdeki vatandaşlar, mazhar oldukları kolaylıktan memnuniyet göstermektedirler.

Diğer taraftan bazı vilâyetlerde, hususi bütçelerindeki tediyenin intizamsızlığı görülüyor. Bu intizamın tek çaresi hususi bütçelerin hayalden uzak, hakikî adetlere, hakikî hesaplara istinadettirilmesidir (alkışlar).

Hükûmetin bu hususu murakabede bulundurması matluptur. Meclisinizin en büyük eseri olan Türk harfleri, memleketin umumi hayatına tamamen tatbik olunmuştur. İlk müşkülât milletin mefkure kuvveti ve medeniyete olan muhabbeti sayesinde kolaylıkla yenilmiştir. Millet mektepleri normal tedrisat haricinde kadın ve erkek, yüz binlerce vatandaşın nurlanmasına hizmet etti (alkışlar). Bu mekteplerin daha fazla bir gayret ve şevkle idame edilmesi lâzımdır.

Cumhuriyetin kara, deniz ve hava kuvvetleri her hususta kıymetli takdirinize ve itimadınıza lâyıktır (şiddetli alkışlar). Bunu tam ve katî kanaatle söyleyebilirim (alkışlar).

Milletin Muhterem Vekilleri!

Hariciyede dürüst ve açık olan siyasetimiz bilhassa sulh fikrine müstenittir (alkışlar). Beynelmilel herhangi bir meselemizi sulh vasıtalarıyla halletmeyi aramak bizim menfaat ve zihniyetimize uyan bir yoldur. Bu yol haricinde bir teklif karşısında kalmamak içindir ki, emniyet prensibine ve onun vasıtalarına çok ehemmiyet veriyoruz (alkışlar). Beynelmilel sulh havasının mahfuziyeti için Türkiye Cumhuriyeti iktidarı dâhilinde her hangi bir hizmetten geri kalmıyacaktır.

Aziz Arkadaşlarım!

Memleket iktisadiyatı bütün dikkat ve faaliyetimizi bilhassa cezbetmektedir.

Ziraatte, geçen istihsâl senesi bazı mıntakalarda tabîî tesirattan, ziyade zarar oldu; bununla beraber vaziyet evvelki senelerin darlığına nispetle umumiyetle normale yaklaşmıştır, denilebilir. Zirai Enstitülerin bir an evvel vücuda getirilmesine ehemmiyet veriyoruz. Bu sene zirai kooperatif teşkilâtına başlanmış olması bilhassa memnuniyetimizi mucip oluyor. Bu kooperatifleri memleketin her tarafına teşmil etmeyi ziyade iltizam ediyoruz. Kezalik çiftçiye arazi vermek de hükûmetin mütemadiyen takip etmesi lâzım gelen bir keyfiyettir. Çalışan Türk köylüsüne işliyebileceği kadar toprak temin etmek memleketin istihsâlâtını zenginleştirecek başlıca çarelerdendir (alkışlar).

Ticaret sahasında normal şeraitin tesis ve takviyesine devam olunacaktır. Bir sene zarfında teşekkül eden Türk şirketlerinin temsil ettikleri sermaye on beş milyon lirayı geçmektedir. Bu ve ticaret tahsili için görülen ziyade rağbet ticarete intibahın kuvvetli delilleridir. Deniz ticaretinin ve bilhassa Seyrisefain İdaresinin terakkilerini haz ile zikrederim. Seyrisefaini, gerek deniz vasıtaları, gerek fabrikalarıyla geniş mikyasta kuvvetlendirmek lâzımdır. Bu lüzumu dikkat ve alâkanıza arz etmek isterim.

Yeni ticaret muahedelerinin müzakere ve intacı, umumiyetle iyi bir mecradadır. Büyük ticaret münasebetlerimizi tanzim eden muahedelerden birçoğu bitirilmiştir; bunlar bu devrede meşgelenize başlıca mevzu olacaklardır. Yine bu devrede iştigal buyuracağınız iktisadi kanunların ehemmiyeti pek ziyadedir, İş Kanunu, Yeni Maden Kanunu, Orman Kanunu, bunların başlıcalarıdır.

Muhterem Efendiler!

Büyük Millet Meclisinde son beyanatımızdan bugüne kadar geçen bir sene zarfında, vatanda yeniden (445) kilometre demiryolu döşenmiştir (alkışlar). Bir seneye kadar da yeniden (500) kilometre döşenilmesi mukarrerdir (alkışlar).

Erzurum hattına ait, fennî ve ihzari ameliyat hararetle devam etmektedir.

Mersin - Adana demiryolu, Devlet Demiryolları İşletmesine ilhak edilmiştir. Kanaat ve itimat veren bu sade rakamlar ve hâdiselerle beraber arzedeğim ki, yeni açılan demiryollarının ilk seneleri için zarurî olan işletme açıkları dâhil olduğu halde umum işletme kendi kendini idare etmektedir.

Yol vergisi hasılatının tamamen elde edilmesi, ehemmiyetle takip olunmak lâzımdır.

Su işlerinin teşkilâtı, etütleri henüz başlangıcındadır. İktisadiyatımızın ana tedbirlerinden olan Su işleri Umumi idaresinin fennî kabiliyet ve kudreti, çok sağlam kurulmak lâzımdır.

Mühendis ve fen memuru, süratle ve daha çok adet ve ehliyetle yetiştirilmek için yeni tedbirler almak icabeder.

Maliyemiz çetin bir seneyi muvaffakiyetle geçirmektedir. Haricî borçların tediyesi, Anadolu hattı taksitlerinin ödenmesi ve Teadül Kanununun tatbiki; malî bünyenin sağlamlığı ve bütçemizin hakikî ve hesaplı olması sayesinde başarılmaktadır (alkışlar).

Senelerden beri malî sahada devam eden ıslahat, bu seneki faaliyetimizde de yeni mevzular bulacaktır. Ücretle memurlar, ücretlerinin tanzimi, yeni Müzayede ve Münakaşa Kanunu, bu cümledendir.

Büyük Meclis'e takdimi mukarrer olan Askerî ve Sivil Tekaüt Kanununun ehemmiyeti üzerinde de bilhassa dikkatinizi celbetmek isterim.

Devlet Bankasının teşkiline dair kanun da büyük Meclis'e takdim olunacaktır.

Aziz Arkadaşlarım! Semereli işlerle geçen faaliyet senelerimizin biri daha mühim mevzularla sizi bekliyor. Sizin için büyük muvaffakiyet dilerim. Sizin muvaffakiyetiniz milletin saadetidir, selâmetidir (şiddetli ve sürekli alkışlar).

* * *

ÜÇÜNCÜ DÖNEM DÖRDÜNCÜ TOPLANMA YILINI AÇARKEN

1 Kasım 1930

Büyük Millet Meclisi'nin Muhterem Âzası!

Yüksek heyetinizi hürmetle selâmlıyarak yeni toplanma yılınızı açıyorum. Memlekette büyük ıslahat ve nafi icraatiyle mümtaz olan Üçüncü Büyük Millet Meclisi'nin, önümüzdeki son faaliyet yılını da, milletimizin birçok ihtiyaçlarını teminle geçireceğine eminim.

Muhterem Efendiler!

Geçen yılımız, mühim hâdiselerle doludur, senelerden beri hariçte beslenen fesat ve tecavüz emelleri, bu sene şark vilâyetlerimizde, vatandaşlarımızın huzurunu bozan vakalara sebep oldu. Teferruatını bildiğiniz bu hâdiseler, vatan düşmanlarını ümitsiz kılan neticelerle bitirildi. Bu neticeleri, vatandaşların cumhuriyeti müdafaa için gösterdikleri alâka ve hassasiyete ve cumhuriyet ordu ve jandarmasının iftihar edeceğimiz dirayet ve cesaretine borçluyuz (alkışlar). Bu yüzden şehit olan vatandaş ve askerlerimizin hâtıralarını hürmet ve minnetle yâdedirim (alkışlar). Ordu ve jandarmamızı idare edenlerin asgari külfetle vatani gaileden kurtaran tedbirlerini, fedakârlıklarını ve vazife başında bulunan mülkiye memurlarımızın gayretlerini teşekkürle zikrederim (alkışlar).

Geçen hâdiseler, Cumhuriyetin kuvvetini, resanetini, bir daha göstermiştir. Bu hâdiseler vatandaşların her türlü saadet ve huzurunun, Cumhuriyet kanunlarında ifade olunan, millî birlikte mündemiç bulunduğunu, vatan haricinden hiçbir iğfal ve tahrikin olmayacağını da anlatmıştır ümidindeyim (bravo sesleri, alkışlar).

Arkadaşlar! Bugünlerde İzmir'de hadis olan seylâptan çok müteessir olduk, insan hayatının uğradığı zayıat ve elemeler teessürlerimizi teşdidetti. Hükûmet-i Cumhuriye, icabeden tedbirleri kemali ihtimamla almaktadır.

Arkadaşlar! Geçen sene zarfında mücadeleye mecbur olduğumuz bir büyük hâdisi de millî para buhranıdır. Buhranı karşılamak için alınan tedbirlerin isabeti tahakkuk etmiştir. Her şeyden mühim olan esas, iktisadi nokta-i nazardan, milletin uyanıklığı ve kendisinin yaşamak hakkına itimadidir.

Meclis ve hükümet tarafından alınan tedbirler, hassaten bu esasta birleşir. Bugün, içinde bulunduğumuz vaziyet malî ve iktisadi tedbir ve ihtiyatlara da, dikkatle devam olunmasını icap ettirmektedir.

Efendiler, bilhassa zirai memleketlerde hissolunan cihanşümül bir itkisadi buhran vardır. Bu buhran tabiatıyla bizim memleketimize de temas etmiş ve ağırlığını hissettirmiştir. Bu sıkıntı karşısında emsalsiz tahribattan dar ve kurak senelerden sonra, vatanımızın gösterdiği hayatiyet ve tahammül ancak Türk milletinin bünyesindeki kudret ve Büyük Millet Meclisi'nin tedbirlerindeki isabetle izah olunabilir (bravo sesleri).

Senelerden beri alınan tedbirlere, önümüzdeki sene daha geniş miyasta ihtiyaç vardır. Gayet tasarrufkârane bir idare tarzı, resmî ve hususi bütün muamelâtımıza hâkim olmak lâzımdır (alkışlar).

Bunun içindir ki, hükümet bütçeyi mühim tasarruflarla büyük Meclis'e takdim etmiştir. Vergilerde, müfredatı malûmunuz olan tadilât ve ıslahat hem mükellefi tehvin etmiş olacak, hem de bilhassa iktisadi kolaylıkları temin eylemiş bulunacaktır. Muamele vergileri üzerindeki tasavvurlar tahsisen bu cümledendir.

Cumhuriyet Merkez Bankasının tesisi ve hisse senetlerinin vatandaşlara arzı pek yakındır. Memleketin hem malî, hem iktisadi büyük bir vasıtası olacak olan bu millî müesseseye vatandaşların ciddî alâka göstereceklerine şüphemiz yoktur.

Osmanlı borçlarının, memleketin hayat ve inkişafını tehdidetmeyen, adilâne ve amelî bir suret-i tesviyeye raptı için, Cumhuriyet Hükümetinin hüsnüniyetle mesai sarfetmesi tabiidir.

Ticaret muahedelerinin müzakereleri hemen ekseriyetle neticelenmiştir. Ticari münasebetlerin genişlemesi için sarfedilen gayretler memleketin iktisadi inkişafına şüphesiz medar olacaktır.

Efendiler! Geçen senenin mühim hâdiselerinden biri de Sivas'a şimendiferin vâsil olmasıdır. Bu kadar müşkülât içinde vatani bir misli daha genişletmeğe ve kuvvetlendirmeğe medar olan bu eserin müstakbel Türk nesilleri tarafından şükranla yâdolunacağına eminim (şiddeli alkışlar).

Muhterem Efendiler; haricî siyasetimizde sulh ve iyi münasebet gayesi samimiyetle takip olunmaktadır.

Ümid ederim ki, beynelmilel münasebetlerde dostluklara vefakâr olan ve hiçbir milletin aleyhinde bulunmayan açık ve salim meslek ve zihniyetimiz gittikçe daha iyi anlaşılacaktır.

Hariciye Vekilimizin, büyük komşumuz ve dostumuz Sovyet Rusya-ya olan ziyaretlerinde gördüğü samimî kabul bizi mütehasis eyledi (alkışlar). İki memleket münasebetlerinin sağlamlığı bu vesile ile de tezahür etmiş oldu; bu cidden memnuniyeti mucip bir hâdisedir. Komşumuz ve dostumuz Yunanistan Başvekilinin ve Hariciye Nazırının Ankara'yı resmen ziyaretlerini hususi bir memnuniyetle zikrederim (bravo sesleri, alkışlar) Türkiye ile Yunanistan'ın yüksek menfaatleri birbirine zıt olmaktan tamamen çıkmıştır. Bu iki memleketin samimî bir dostlukta kendileri için emniyet ve kuvvet görmelerinde isabet vardır (bravo sesleri)

İki cumhuriyet arasında açılan yeni devrin yeni esaslarını, ahde rapteden vesikalar yüksek tasvibinize arz olunmuştur.

Macaristan ile aramızdaki eski ve tecrübeli dostluk; muhterem başvekilinin resmî ziyaretiyle bariz bir ehemmiyet ve kıymet aldı (bravo sesleri, alkışlar). Memleketlerimiz arasındaki iyi ve samimî münasebetlerin mütezayiden inkişaf etmesi memul ve matlubumuzdur.

Milletin Muhterem Vekilleri!

Adliyemiz siyasi faaliyetler içinde vatandaşın emniyet ve haysiyetini cumhuriyetin asalet ve mevcudiyetini, hükümetin itibar ve nüfuzunu müdafaa yolunda yeni bir imtihan geçirdi. Bunu ehemmiyetle işaret etmek isterim.

Adliyemizin emin olduğumuz yüksek iktidarı sayesinde ki, cumhuriyet, mukadder tekâmülü takip edebilecek ve türlü şekil ve kisvedeki tecavüzlere karşı vatandaşın hukukunu ve memleketin nizamını masun tutabilecektir.

Aziz Arkadaşlarım; siyasi hayatımızda yeniden fırkaların zuhuru, memlekette belediye intihaplarına tekaddüm eden yakın günlerde vuku buldu. Bu münasebetle dikkate şayan safhaların şahidi olduk. Bu müşahedelerin verdiği tecrübelerden Türk milleti, Cumhuriyetin beka ve inkişafı için istifade etmelidir. Siyaset sahasında

karşılıklı faaliyetin feyizli inkişafı ancak vatandaşlar arasında düşmanlık husulüne mahal verilmemesiyle temin olunabilir (bravo sesleri, alkışlar). Bunun çareleri, fırkaların içine girebilecek gayri samimî ve gizli maksatlı unsurların, kanun fevkinde netice istiyen emel sahiplerinin bütün milletçe menfur görülmesi ve bir de cumhuriyet esası üzerinde çalışan fırkalarca bu gibilerin faaliyetlerinden daima uzak kalınmasıdır (bravo sesleri, alkışlar).

Memlekette kalem hürriyetinin de; demokrat bir idareye lâyük vakarla kullanılmakta daha dikkatli bulunulacağını ümid ederim.

Hürriyet suiistimalinin tevli ettiği birçok felâketleri çekmiş olan bu memlekette, bu dikkate bilhassa lüzum olduğu kanaatindeyim (bravo sesleri, alkışlar).

Muhterem Efendiler!

Üçüncü Büyük Millet Meclisi'nin feyizli ve vatanperverane faaliyeti bu devrede hitam bulduktan sonra, yeni intihabata gireceğiz.

Geçen tecrübeler; gelecek intihabatta, vatandaş reyinin emniyet ve masuniyetle tezahür etmesini temin için kanunî ve idarî tedbirlerin inkişafını ve fırkaların bizzat ittihaz edecekleri salim ve musip hareketleri göstermiş olacaktır (bravo sesleri, alkışlar).

Arkadaşlarım;

Memleketin mukadderatında yegâne salâhiyet ve kudret sahibi olan Büyük Millet Meclisi, bu memleketin nizamı için dahilî ve haricî emniyet ve masuniyeti için en büyük zımândır.

Büyük millî dertler şimdiye kadar ancak Büyük Millet Meclisinde şifa buldu. Atiyen de yalnız orada katî tedbirlerini bulabilecektir (bravo sesleri, alkışlar).

Türk milletinin muhabbet ve merbutiyeti daima Büyük Millet Meclisi'ne müteveccih oldu, daima oraya müteveccih olacaktır (şiddetli ve sürekli alkışlar).

ÜÇÜNCÜ DEFA CUMHURBAŞKANLIĞINA

SEÇİLMELERİ ÜZERİNE

4 Mayıs 1931

Muhterem Efendiler!

Beni tekrar Türkiye Reiscumhuru intihap etmek suretiyle bizzat ve büyük milletimiz namına hakkımda gösterdiğiniz itimada teşekkür ederim. Bu itimadın bana tahmil ettiği mesuliyetin ağırlığını müdrikim, bunun icaplarını ifade muvaffakiyetin aziz milletimizin muhabbet ve emniyetine ve celil heyetinizin ciddî yardımına vabeste olduğunu samimiyetle arz ederim. Bu muhabbet ve yardımın benden esirgenmeyeceğine eminim.

Büyük milletimiz için yüksek saadetler ve âli Meclis'e mesaisinde muvaffakiyetler dilerim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Muhterem Âzası; Reiscumhur sıfatıyla, Cumhuriyetin kanunlarına ve hâkimiyet-i millîye esaslarına riayet ve bunları müdafaa, Türk milletinin saadetine sadıkane ve bütün kuvvetimle sarf-ı mesai, Türk devletine teveccüh edecek her tehlikeyi kemali şiddetle men, Türkiye'nin şan ve şerefini vikaye ve îlâya ve deruhte ettiğim vazifenin icabatına hasrînefs etmekten ayrılmıyacağıma — huzurunuzda — namusum üzerine söz vererek and içerim.

* * *

C.H.P. ÜÇÜNCÜ BÜYÜK KONGRESİNİ AÇARKEN

10 Mayıs 1931

Efendiler!

Cumhuriyet Halk Fıkrasının üçüncü büyük kongresini açıyorum Bu münasebetle, fırkamızın muhterem murahaslarını hürmetle selâmlarken duyduğum sevinç ve saadetin büyük olduğunu heyecanla arz ederim.

Arkadaşlar;

Birinci umumi kongremiz bundan on iki sene evvel Sivas'ta, bir mektep dersanesinde yapılmıştı. Oraya gelen murahaslar türlü takipler altında, birçok müşküllerle karşılaşmışlardı. Müzakerelerimiz dahilî ve hariçî düşmanların süngü ve idam tehditleri içinde vuku buluyordu. Fakat Türk milletinin hakikî his ve emellerini temsil ettiğine kani bulunan kongre heyeti, millî vazifesini ikmal lüzumunu her mülâhazanın üstünde tuttu. Takip etmekte bulunduğumuz prensiplerin ilk esaslarını tesbit etti. Ondan sonra da feragatle ve azimle o esaslar üzerinde yürüdü, muvaffak oldu. Millî mefkureye tam bir iman ve onun icaplarına tereddütsüz tevessülün neticesi elbette muvaffakiyettir. Bugünkü kongremizin işlerine başlarken, Sivas Umumi Kongresini yâdetmekten maksadım, onun fırkamızca inkılâbımızın tarihî bir hâtırası olarak, mahfuz tutulmasında fayda gördüğümüdür. Millet için ve milletçe yapılan işlerin hâtırası her türlü hâtıraların üstünde tutulmazsa millî tarih mefhumunun kıymetini takdir etmek mümkün olamaz.

Sivas Umumi Kongresinden bugüne kadar bunca engellere karşı mefkure yolunda attığımız adımlar göz önüne getirilirse o önümüzdeki senelerin fırkamız için vâdettiği muvaffakiyet ufuklarının ne kadar geniş olabileceğini tahmin de güçlük çekilmez.

Bu mülâhazanın isabeti bir şarta bağlıdır. O şart, aziz milletimizin, muhabbet ve itimadının fırkamızın üzerinden eksik olmamasına dikkatle ve feragatle çalışmaktır.

Fırkamız bunda kusur etmedikçe, selim hisli, şuurlu, vefalı milletimizin muhabbet ve itimadından daima emin olabiliriz.

Arkadaşlar;

On iki sene evvelki Sivas Umumi Kongresinde de dört sene evvelki kongremizde olduğu gibi, fırkamızın bugünkü kongre heyeti dahi milletin hakikî hislerini, arzularını temsil mevkiinde bulunmaktadır. Bunun reddolunmaz bir hakikat olduğunu son umumi intihap neticesi, açık bir surette gösterilmiştir.

Büyük milletimizin fırkamıza göstermekte olduğu alâka ve itimada karşı -ayağa kalkarak- en derin tazim ve hürmetle eğilir ve ona minnet ve şükranlarımızı sunarım.

Büyük Kongrenin Muhterem Âzası; geçen devrede yaptığımız işleri bir beyanname halinde hulâsa ettik. Burada ıttılımıza arz olunacaktır.

Önümüzdeki seneler içinde yapacağımız işleri ve alacağımız tedbirleri burada hep beraber düşünüp konuşacağız.

Arkadaşlar;

Her biriniz vatanın bir bucağından, halkın içinden geliyorsunuz, memleketin ihtiyaçlarına, halkın yeni dertlerine yakından vâkıf bulunuyorsunuz. Fırkamızın prensiplerini tatbik eden İcra Vekilleri arkadaşlarımız da içinizdedir. Müzakere ve münakaşalarımız birlikte olacaktır. Bu müzakere ve münakaşaların feyizli neticeler verebilmesi için arkadaşların kayıtsız ve şartsız serbest konuşmaları, tenkidi icabeden noktalar görüldükçe müsamahalı davranmamaları lüzumu tabîidir.

Arkadaşlar;

Biz yüksek mefkureli büyük bir fırka ailesinin, birbirine samimî arkadaşlıkla bağlı âzasıyız. Müşterek mefkure ve karşılıklı samimiyetin icabı, birbirimizi tenvir ve irşadederek umumi heyeti en isabetli yolda yürütmektir.

Fırkamız mensuplarının bu şiarı yükseldikçe, fırkamızda tesanüt, yüksek birlik ve millî mefkureye hizmet kudreti inkişaf eder, yükselir. Biribirimizi irşat ve halkı tenvir etmekte yalnız fayda vardır. Bundan asla zarar gelmez, fakat aksinden çok zarar görüleceği tecrübelerle sabittir.

Muhterem arkadaşlar, büyük kongre mesaisinin memleket ve milletimiz için yeni saadetler hazırlamasını temenni ederim (alkışlar).

* * *

DÖRDÜNCÜ DÖNEM BİRİNCİ TOPLANMA YILINI AÇARKEN

1 Kasım 1931

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Muhterem Âzası!

Dördüncü Büyük Millet Meclisi'nin ilk içtima senesini açmakla mübahiyim. Muhterem azayı hürmet ve muhabbetle selâmlarım.

Yeni intihabat) müteakip yüksek Meclis'in fevkalâde içtimasında vücuda getirdiğiniz eserlerin memleketin umumi hayatında faydalı tesirleri sabittir. Cihanşumul buhranın tesirlerine karşı her yerde yeni vergilerle tedbir aranırken Türkiye Büyük Millet Meclisi bilâkis bazı vergileri indirmek gibi fevkalâde cesurane bir hareket ihtiyar etti. Vatandaş hayatında tedbirlerinizin tesirleri hayırlı olarak mahsûstur.

Memleket efkârında sükûneti ve idarede istikrarı temin eden tedbirleriniz de tezkâra şayandır.

Dahilî siyasette husule getirdiğiniz itimat ve huruz vatandaşları feyizli mesailerinde müsterih ve mutmain kılmıştır. Cumhuriyet kanunlarının ve cumhuriyet kuvvetlerinin hürmet ve itibarı memleket için esas mesnet ve müeyyide olduğu bir daha sabit olmuştur.

Muhterem Arkadaşlarım;

İçinde bulunduğumuz sene, malî ve iktisadi umumi buhrana karşı milletlerin çetin bir imtihan geçirmekte olmalarıyla hususi dikkati caliptir.

Bu imtihanda Türk milleti hayatiyeti; faaliyeti, kanaatkârlığı ve fedakârlığıyla takdire lâyük bir kudret göstermektedir (alkışlar).

Gelecek sene de beynelmilel buhranın devamına hazırlıklı bulunmak vazifesi karşısındayız. Malî ve iktisadi vaziyeti yakından takip ederek tedbirleri vaktinde ittihaz etmek en mühim işiniz olacaktır (bravo sesleri, alkışlar).

Çetin imtihanlara muvaffakiyetle mukabele eden millî paranın kudretini ve milletin beynelmilel buhrana karşı yüksek varlığının esaslarını masun bulundurmak başlıca gayemizdir. Bu uğurda milletimize has olan azim ve fedakârlığı, icap ederse en yüksek derecelerde tecellî ettirmek katî kararımızdır (bravo sesleri, alkışlar).

Nenfsimize ve millet kudretlerine itimat, hükûmette ve siyasette istikrar, tasarrufta ve fedakârlıkta sarsılmaz bir karar, devletin dâhil ve hariçte emniyet ve sükûnete mazhariyeti; halin başlıca tedbirleridir. Esasen bizde mevcut olan bu şeraitin, icap ettikçe lâyüküyle ve kemaliyle tecellî ettirilmesi, müşkülâtın iktihamı için emin ve müessir olacaktır. Yüksek himmetinizle Türk milleti dahilî hayatında ve beynelmilel vaziyetinde cihanı saran büyük müşkülâttan yeni bir kudretle temayüz ederek çıkacaktır (şiddetli alkışlar).

Muhterem Millet Vekilleri!

Haricî siyasetimizin müsâlemetperver ve müstakim mahiyeti, geçen sene içinde bir daha tebarüz etmiştir. Yakın komşularımızla münasebetlerimizin samimiyeti artmıştır. Beynelmilel âlemde, her devletle iyi münasebette bulunmakta, müspet semereler elde etmekteyiz.

Türkiye'nin emniyetini gaye tutan, hiçbir milletin aleyhinde olmıyan bir sulh istikameti bizim daima düsturumuz olacaktır (bravo sesleri, şiddetli alkışlar).

Başvekilin ve Hariciye Vekilinin Yunanistan'ı ziyaretleri iki memleket arasında kıymetli dostluk tezahüratına vesile vermekle bilhassa dikkat ve memnuniyetimizi mucip oldu (alkışlar).

Birbirleriyle dâvası kalmadığını; birbirleriyle iyi geçinmek kararında bulunduğunu ilân eden iki memleketin münasebetlerinde hayırlı inkişafı memnuniyetle teshil ve teşvik etmek emelimizdir.

Macaristan'a vuku bulan aynı ziyaretlerin iyi intihalarını bilhassa zikretmek isterim. Kardeş Macar milletiyle dostluk tezahüratı daima arzu ve iltizam ettiğimiz mesut hâdiseler kıymetindedir (alkışlar).

Irak Kırallı hazretlerinin ve kıymetli nazırlarının ziyaretleri memleketimizde pek tatlı hâtıralar bıraktı. Irak'la münasebetlerimizin dürüst ve iyi komşuluk yolunda tezahüratı ve mütemadiyen inkişafı bizim ciddî arzumuzdur.

Büyük dostumuz Sovyet Rusya'nın muhterem Hariciye Komiserini Ankara'da kabul etmekle memnun olduk. İki memleketin tecrübe geçirmiş dostça münasebetlerini aynı kuvvet ve samimiyetle idame etmek tarafeynin büyük menfaat ve halis arzularının icabatından olduğu bu vesile ile de izhar ve tebarüz ettirilmiştir.

Muhterem Efendiler;

Balkan milletleri arasında sulhu ve anlaşmayı istihdaf eden her millete mensup hususi teşekküllerin faaliyetlerini takdirle yâdetmek benim için hususi bir zevktir (bravo sesleri, alkışlar).

Türkiye, coğrafi vaziyeti itibariyle Balkanlarda sulhun muhafaza ve takviyesinde bilhassa alâkadardır. Komşularıyla hemen hiçbir dâvası ve ihtilâfı bulunmamak vaziyeti Türkiye'nin temenniyatına hususi bir samimiyet izafe etmek tabiidir.

Aziz Arkadaşlarım!

Büyük Millet Meclisi'ni yeni ve mühim vatan hizmetleri bekliyor. Yeni mesaimizin ve tedbirlerinizin de büyük milletimizin menfaatlerine tamamiyle uygun düşeceğine şüphe yoktur. Mensubiyle müftehir bulunduğumuz büyük Türk milletinin emanet ve salâhiyetiyle beraber muhabbet ve müzaheretini de sizin üzerinizdedir (sürekli alkışlar).

* * *

DÖRDÜNCÜ DÖNEM İKİNCİ TOPLANMA YILINI AÇARKEN

1 Kasım 1932

Büyük Millet Meclisi'nin Muhterem Âzası;

Büyük Millet Meclisi'nin dördüncü devresinin ikinci toplanma yılını açıyorum. Yüce milletimizin değerli vekillerini, saygı ve sevgi ile selâmlarım (alkışlar).

Aziz Arkadaşlarım!

Beynelmîlel siyasi ve iktisadi buhranlardan, beşeriyetin duymakta olduğu sıkıntı ve acı devam etmektedir.

Siyasi buhranın mahiyeti, Silâhları Bırakma Konferansının müşküllerinde hulâsa olarak müşahede edilebilir.

İktisadi buhran ise, milletler arasında mübadelenin azalması ve daralması şeklinde sahasını genişletmiş ve tesirini arttırmıştır.

Bizim kanaatimizce beynelmîlel siyasi emniyetin inkişafı için, ilk ve en mühim şart, milletlerin hiç olmazsa sulhu muhafaza fikrinde, samimî olarak birleşmesidir (alkışlar).

Biz iktisadi genişliğin temelini de, ancak her milletin refahla yaşamağa ve ilerlemeğe hakkı olduğunu teslim eden bir zihniyetle, bütün milletlerin birlikte çalışmaları yolunun bulunmasında görüyoruz (alkışlar).

Muhterem Millet Vekilleri!

Bütün milletlerin güçlkle göğüs germeğe uğraştığı zorluklar içinde milletimiz büyük canlılık, hükümetimiz yüksek isabet göstermektedir, (alkışlar).

Komşularımızla ve bütün milletlerle münasebetlerimiz ciddî, samimî sulh ve emniyet fikrine müstenit olarak inkişaf etmektedir (alkışlar).

Dostlar arasında, dürüst bir vaziyetin muhafazası bizim, daima çok ehemmiyet verdiğimiz bir esastır (alkışlar).

Beynelmîlel iktisat güçlüklerine karşı, halin icabına göre, müdafaa, muvazene, inkişaf tedbirlerini almaktayız. Karşısında bulunduğumuz her imkânı genişlik ve kolaylık yolunda tatbik etmeğe çalışıyoruz. Millî iktisadın ve paranın gösterdiği kudret ve istikrar; alınan tedbirlerin isabetine kanaat verecek mahiyettedir.

Bütçenin vaziyeti, tahminlerin bu yıl tahakkuk edebileceğine kuvvetli umut vermektedirler. Her halde muvazeneli bir bütçenin temini, gelecek yıla düşen kaygılarımızın, yine esas kalacaktır.

Aziz Arkadaşlar!

Her zaman gözönünde bulundurduğumuz ana işlere, ara vermeden, devam etmeğe mecburuz.

Demiryolu programının tatbikine devam edeceğiz (alkışlar).

Ziraat sahasında ıslah müesseselerini tamamlayacağız.

İhracat mallarımıza hariçte alıcı bulmak ve satışlarımızı genişletmek için, her tedbiri arayıp bulmak ehemmiyet verdiğimiz noktadır (alkışlar).

Millî ihtiyaç ve menfaatlerimizin mübrem kıldığı sanayi şubelerinin bir an önce, tahakkuk ettirilmesine, hassasiyetle çalışıyoruz.

İçtimai hastalıklarla mücadele faaliyetini artıracacağız.

Millî kültürün her çığırda açılarak yükselmesini Türk Cumhuriyetinin temel dileği olarak temin edeceğiz (alkışlar).

Türk dilinin, kendi benliğine, aslındaki güzellik ve zenginliğine kavuşması için, bütün devlet teşkilâtımızın, dikkatli, alâkalı olmasını isteriz (alkışlar).

Muhterem Arkadaşlar!

Milletimiz her güçlük ve zorluk karşısında, durmadan, ilerlemekte ve yükselmektedir (alkışlar).

Büyük Türk milletinin, bu yoldaki hızını, her vasıta ile arttırmağa çalışmak, bizim, hepimizin en kutlu vazifemizdir (sürekli alkışlar).

DÖRDÜNCÜ DÖNEM ÜÇÜNCÜ TOPLANMA YILINI AÇARKEN

1 Kasım 1933

Büyük Millet Meclisi'nin Muhterem Âzası;

Büyük Millet Meclisi'nin dördüncü devresinin üçüncü toplanma yılını açıyorum. Millet'in muhterem vekillerini derin saygılar ve sevgilerle selâmlarım (alkışlar).

Bu sene cumhuriyetin onuncu yılını kutlamakla bahtiyar olduk (alkışlar). Milletimizin gösterdiği taşkın sevinçler, gönüllerimizi iftiharla doldurdu. Cumhuriyetin feyizleri, ülkenin her bucağında canlandırıldı. Millet, geçen on senelik cumhuriyet eserlerini, topluca gözden geçirdi ve gerçekten sevinmeğe ve öğünmeğe hakkı olduğunu gördü (alkışlar).

Arkadaşlar;

Geçen on sene gelecek devirler için, bir başlangıçtan başka bir şey değildir. Bununla beraber, eski devirlerin tarihi karşısında, cumhuriyetin, bu on senesi, eşi görülmiyen bir diriliş ve göz kamaştırıcı, bir ileri atılış abidesidir (alkışlar).

Muhterem Millet Vekilleri!

Bu toplanma yılında millet'in engin tezahüratından geniş ilhamlar alarak çalışmağa başlıyoruz. Karşılaşacağımız zorlukları yenmek için, gayretlerimizin ve fedakârlıklarımızın geniş olmasına, azim ve irademizin sağlam bulunmasına ihtiyacımız gittikçe daha çok olacaktır.

İktisadi cihazımızı kurmak lüzumu her gün daha mübrem ve müstacel bir mahiyet alıyor.

Gerçi zirai mahsullerimizin, cins ve miktarı üzerindeki terakkilerimiz milletimizi oldukça geniş ve her halde emin bir vaziyete koymuştur.

Bütün fakülteleriyle beraber açılmış olan Yüksek Ziraat Enstitüsünün yetiştireceği yüksek mühendislerin, ileride, memlekete faydalı olacaklarına şüphe yoktur.

Sanayideki teşebbüsler dahi, teşvik edecek ve cesaret verecek mahiyettedir. Fakat memleketin mübrem sanayiinin kurulması bitmedikçe, her nokta-i nazardan yürek istirahati duymamıza imkân yoktur. Bu sebeple, memleketin sinai teşhizatını tamamlamak için, bütün gayret ve dikkatinizi celbetmeyi yerinde buluyorum.

Efendiler!

Cihanın iktisadi vaziyeti henüz iyiliğe doğru fazla ümit vermemektedir. Malî vaziyet, bu sebeple de, büyük alâkanızı davet edecektir. Geçen seneki bütçe tahminlerinin varidat nokta-i nazarından tamamen tahakkuk etmiş olduğu anlaşılmıştır. Fakat, içinde bulunduğumuz sene varidatının nasıl tahakkuk edeceği hakkında, henüz bir hüküm verilecek zaman geçmedi. Her halde bütçe muvazenesini muhafaza ve temin etmek için yüksek heyetinizin her tedbiri almağa, bilhassa ehemmiyet vereceğine eminim. Açık bir bütçenin, hesapsız mahzurlarını iyi bilen Büyük Millet Meclisi'nin, muvazene yolunda katî karar sahibi bulunması, devletin malî ve hattâ umumi siyaseti için büyük teminattır.

Arkadaşlar! Üniversite tesisine verdiğimiz ehemmiyeti beyan etmek isterim. Yarım tedbirlerin kısır olduğuna şüphe yoktur. Bütün işlerimizde olduğu gibi maarifte ve kurulan üniversitede de radikal tedbirlerle yürümek katî kararımızdır.

Efendiler! Beynelmîlel münasebetlerin geçen sene zarfında sulh ve huzur nokta-i nazarından inkişafı, cihanın birçok kısımlarında inşirah verici bir halde olmamıştır.

Beynelmîlel İktisat ve Silâhları Bırakma konferanslarında da şimdiye kadar müspet netice alınmamıştır. Milletimizin, müdafaa vasıta ve kuvvetlerine hususi ehemmiyet atfetmesi lüzumunu söylemek vazifemizdir (alkışlar). Müteselli olabiliriz ki, sulh ülküsü; bizim içinde bulunduğumuz yakın muhitte, memnun olunacak terakkiler kaydetmiştir. Türkiye Cumhuriyeti, beynelmîlel sulh ve emniyeti kuvvetlendirmek için, kendi tesiri ve iktidarı olan sahada ve aynı arzuda olanlarla beraber, hayırlı faaliyetlerde bulunmuştur (alkışlar). Londra'da imzalanan, mütecavizin tarifi muahedeleri, beynelmîlel ademi tecavüz fikrini tevsik eden diğer mukavelelere hakikî bir canlılık vermektedir. Büyük Millet Meclisinin bu mühim eseri takdir buyuracağına şüphe yoktur (alkışlar).

Efendiler! Bu sene, mümtaz bir Sovyet heyetinin cevap ziyaretini kabul ettik (alkışlar). Bu ziyaretin onuncu yıl bayramına tesadüf ettirilmesi, iki memleket arasındaki münasebetlerin derin samimiyetini gösteren mesut bir vesile olmuştur (alkışlar).

İki memleketin çetin zamanlarında kurulmuş, on beş senedir türlü imtihanlardan, daha kuvvetli çıkmış bir dostluğun daima yüksek kıymeti haiz olması, beynelmîlel sulh için değerli ve ehemmiyetli bir âmil olduğunda tereddüt edilemez (alkışlar).

Balkanlarda münasebetlerimiz inkişafa mazhar olmuştur. Yunanistan'ın mümtaz Başvekilini ve nazırlarını kabul ettiğimiz esnada, dostça, anlaşma paktı imza edildi. Başlıca hükmü, iki memleketin müşterek hudutlarını karşılıklı taahhüt altına alan bu mukavele, Yunanistan'la aramızda mütemediyen artan dostluk ve emniyet rabıtasının neticesidir (alkışlar). Bu muahede, denizde ve karada yüksek menfaatleri ve coğrafi rabitaları bu kadar birbirine girmiş olan iki memleket için tabî ihtiyacın ifadesidir. Bu muahede, Balkanlarda dahi sulhun ve umumi ahengin kuvvetli bir vasıtası olacaktır (alkışlar).

Bulgaristan'la dostluk ve emniyet münasebetlerinin artırılması için biz bütün imkânları kullanmaktayız, iki memleket arasındaki bitarafılık ve hakem muahedesinin uzatılmasını derpiş eden bir protokol, vekillerimizin-komşu hükûmete cevabi ziyaretleri esnasında imzalanmıştır. İktisadi ve siyasi münasebetleri inkişaf ettirmek, cumhuriyet hükûmetinin ciddî arzusudur.

Mütenekkiren seyahat eden haşmetli Yugoslavya Hükümdarı ile, telâki vukuunu, mesut bir hâdiseye telâkki ederiz (alkışlar).

Balkanlarda sulh ve huzur temennilerini, iki memleket arasında iyi münasebetler inkişafını ve bir ademi tecavüz muahedesini yapılması kararını tebarüz ettiren konuşmalardan, beynelmîlel sulh ve emniyet ülküsü, yalnız, müstefit olmuştur.

Romanya'nın değerli Hariciye Nazırının resmî ziyaretini ve bu esnada iki memleket arasında ademi tecavüz ve hakemlik muahedesini imzalanmış olmasını memnuniyetle zikrederiz (alkışlar).

Mütecavizin tarifi muahedesıyla ademi tecavüz ve tecavüze ademi iştirak ve tecavüzü takbih fikirlerini tebarüz ettiren muahedenin memleketler arasında hakikî bir emniyet havası yaratmakta olduğuna şüphe yoktur.

Macaristan'ın mümtaz Başvekilinin ve Hariciye Nazırının ziyaretlerini çok samimiyet ve memnuniyetle karşıladık (alkışlar). İki memleket arasındaki Bitaraflık ve Hakem Muahedesi de uzatılmıştır. Milletlerimiz arasındaki kardeşçe duygular bu mesut vesilelerle taşkın bir surette gösterilmiştir (alkışlar).

Muhterem Efendiler;

Balkanlar'da ve Orta-Avrupa'daki devletler arasında Türkiye Cumhuriyeti ancak politikasının dürüst ve açık mahiyeti sayesinde, samimî mevkiî muhafaza etmektedir (alkışlar). Pek nazik olan bu siyasetin icaplarını dikkatle göz önünde bulundurmaktayız.

Türkiye Cumhuriyetinin diğer devletlerle münasebetlerinin, aradaki muahedelerin hükümlerine ve beynelmilel dostluk icaplarına uygun olarak umumiyetle iyi olduğunu söyleyebilirim.

Aziz Arkadaşlarım! Büyük Millet Meclisi'nin bu seneki çalışma devri mühim mevzularla doludur. Birkaç yıldan beri, millî ve beynelmilel vaziyetler, her sene, bir evvelkinden daha ehemmiyetli olmaktadır. Yüksek basiretinizden memleket ve milletimiz; itimat ve emniyetle; yeni ve büyük feyizler beklemektedir.

Açmakta olduğunuz ikinci on yıllık devrenin ilk yılı yeni bir azim ve kudret devrinin parlak bir misali olacaktır (ayakta sürekli ve şiddetli alkışlar, bravo, yaşa Gazi sesleri).

* * *

DÖRDÜNCÜ DÖNEM DÖRDÜNCÜ TOPLANMA YILINI AÇARKEN

1 Kasım 1934

Büyük Millet Meclisi'nin Sayın Üyeleri!

Büyük Millet Meclisi'nin dördüncü devresinin dördüncü toplanma yılını açarken, ulusun değerli vekillerine saygılarımı sunarım (alkışlar).

Geçen yıl içinde, yurttan çok gerekli işler görülmüştür. Dış işlerindeki arasız çalışmalarımız da, genel siyasamıza; ulusal ülkümüze uygun olarak başarılıdır. Bundan ötürü, büyük Meclis'in ulus işlerindeki özeni, ulusumuzun canlılığı, gerçekten öğrenilecek değeri (alkışlar).

Arkadaşlar!

Ülkenin ekonomik kurumunu berkiterek genişletmek, en önde tuttuğumuz işlerdendir. Onun için, sanayi programımızı, durmadan yürütmekteyiz.

Tasarlanan fabrikalardan çoğunun temelleri atılmıştır; hepsinin kurulup işletilmesi için, fence, maliyece gerekenler de bulunmuştur (alkışlar).

Ülkenin, en belli eksikliğini giderecek olan bu fabrikaları, çok geçmeden, kurup işletmek, hükûmetin en önde göreceği işlerden olacaktır.

Ticaret bağılıklarımız, karşılıklı, denk anlaşmalar çevresi içindedir.

Ekonomik sıkıntının ortaya çıkardığı yeni gidişler içinde, yeni ticaret yöntemlerinin iyilikleri görülmüştür. Ancak, bir yandan da, dış ticaretimizi, yardımcı kurumlarla, doğru bilgilerle kolaylaştırmak yolları araştırılmalıdır.

Arkadaşlar!

Bilirsiniz ki, dışarıya sattıklarımızın başlıcası, ekim ürünlerimizdir. Bu yıl, ürünlerimizden bir nicesinin değeri geçen yıllara göre daha elverişli olmuştur.

Yapılan siloların da, yurdumuzun üstün güzellikte olan ürünlerini, piyasalara tanıtmakta çok yardımcı olacaktır.

Bununla birlikte, ekim işine; ürünlerimizin arttırılmasına, bütün özeninizi vermeniz çok yerinde olur.

Arkadaşlar!

Yurdun bayındırlığı programı da büyük emekle durmadan yürütülmektedir.

Bugün, yapılmakta bulunan yeni demiryolları beş yüz kilometreyi geçmektedir. Satın alınanlarla birlikte devlet elindeki demiryollarımız beş bin kilometreyi geçer (şiddetli alkışlar).

Arkadaşlar!

Geçen yıl, bütçede alman tutumlardan, ölçülerden ayrılmıyarak yürümeğe özenle çalışılmaktadır. Devlet gelirinin, oranlandığı gibi gerçekleştirileceği çok umulur. Türk parası sağlam değerini tutmaktadır (alkışlar). Hükümet bu siyasaya çok değer vermektedir; bundan böyle de bu siyasadan ayrılmıyacaktır.

Ergani öduncünün, üçüncü bölümü de, bu yıl, beklenildiği gibi kapanmıştır. Ulusumuzun, böylelikle, hem devletin maliyece olan gücüne güvenini, hem de bayındırlık siyasamıza verdiği değeri, bir daha göstermiş olması, övünülecek bir erginliktir (alkışlar).

Devlet işlerini maliyece sağlam bir temel üzerine kurmak için, Millet Meclisinin gösterdiği uyanıklığı övgülerle anırım.

Ulusun, ulus gençlerinin, çocukların sağlıkları, sağlamlıkları, gurbüzlükleri; üzerine düştüğümüz çok gerekli bir diriklik işidir. Sağlık Sosyal Yardım Bakanlığının bu yönden bize kıvanç verecek yolda çalışmakta olduğunu görmekteyiz (alkışlar).

Kültür işlerimiz üzerine, ulusça gönüllerimizin titrediğini bilirsiniz. Bu işlerin başında da Türk tarihini, doğru temelleri üstüne kurmak; öz Türk diline, değeri olan genişliği vermek için candan çalışılmakta olduğunu söylemeliyim. Bu çalışmaların göz kamaştırıcı verimlere ereceğine şimdiden inanabilirsiniz (alkışlar).

Arkadaşlar!

Güzel sanatların hepsinde, ulus gençliğinin ne türlü ilerletilmesini istediğinizi bilirim. Bu, yapılmaktadır. Ancak bunda en çabuk en önde götürülmesi gerekli olan Türk musikisidir (alkışlar). Bir ulusun yeni değişikliğinde ölçü, musikide değişikliği alabilmesi, kavrayabilmesidir.

Bugün dinletmeğe yeltenilen musiki yüz ağartacak değerde olmaktan uzaktır. Bunu açıkça bilmeliyiz (okay sesleri, alkışlar). Ulusal; ince duyguları, düşünceleri anlatan; yüksek deyişleri, söyleyişleri toplamak, onları bir gün önce, genel son musiki kurallarına göre işlemek gerektir. Ancak; bu güzeyde, Türk ulusal musikisi yükselebilir, evrensel musikide yerini alabilir.

Kültür İşleri Bakanlığının buna değerince özen vermesini, kamunun da bunda ona yardımcı olmasını dilerim.

Arkadaşlar!

Uluslar arası siyasa acunu; geçen yıl içinde korunma kaygısına düştü; bu yüzden bütün ülkelerde silahlanmaya hız verildi.

Cumhuriyet Hükümeti de, bundan dolayı, bir yandan, ulusal koruma gücünü pekiştirmeye çalışırken, bir yandan da barışın sarsılmaması için, ulusların birlikte çalışmasına umut veren yoldan ayrılmamak uğrunda elinden geleni esirgememiştir (sürekli alkışlar).

Cumhuriyet Türkiyesi'nin, dostluklarına çözülmaz bağlılığı, geçmiş yıllarda, türlü işlerde denenmiştir (Okay sesleri, alkışlar). Ulusumuzun acunca tanınmış özlüğünün gereği de karşılıklı verilmiş sözü tutmaktır (alkışlar). Buna ne türlü özenildiği, bundan böyle de özenileceği bellidir.

Balkan Andlaşması, (sürekli alkışlar) Balkan Devletlerinin, birbirinin varlıklarına özel saygı beslenilmesini göz önünde tutan mutlu bir belgedir (alkışlar).

Bunun, sınırların korunmasında, gerçek bir değeri olduğu besbellidir.

Ankara'da toplanmış olan "Balkan Andlaşma Divanı"nın verimli, yerinde çalışmasını ulusumuz sevgiyle karşıladı (alkışlar).

Arkadaşlar!

Ulusumuz, genel ekonomik, genel siyasal karşılıklı büyük olgunlukla karşılaşmıştır, kendine gösterilen yolun doğruluğunu anlamıştır, yeniden çıkabilecek güçlükleri yenmeğe de anık olduğunu göstermiştir, (okay sesleri, alkışlar).

Son belediye seçimlerinde, rey kullanabilecek olanların, yüzde yetmiş beşinden çoğu, reylerini kullanmışlardır.

Ulusun, içeride birliğinin, hem belli, hem denenmiş olması, gelecek için, en büyük güvençtir (okay sesleri, alkışlar).

Arkadaşlar!

Dördüncü Büyük Millet Meclisi, ulus birliğinde, Devlet siyasasında yüksek çalışma değerini göstermiştir. Bu toplantı yılındaki çalışmalarınız sırasında, size gelecek ulus işleri için de, en doğru yolları bulup göstereceğinize güvenimiz vardır. Toplantınız kutlu olsun (sürekli alkışlar).

* * *

DÖRDÜNCÜ DEFA CUMHURBAŞKANLIĞINA SEÇİLMESİ ÜZERİNE

1 Mart 1935

Kamutayın Sayın Üyeleri!

Kamutayca beni bu seçim devresi için de Cumhurluk Başkanlığına seçmek yönüyle, yüksek Türk ulusu adına göstermiş olduğunuz büyük güvenden dolayı eğilerek hepimize saygılarımı sunarım (sürekli alkışlar).

Reisicumhur sıfatiyle Cumhuriyetin kanunlarına ve hâkimiyet-i millîye esaslarına riayet ve bunları müdafaa, Türk milletinin saadetine sadıkane ve bütün kuvvetimle sarfı mesai, Türk devletine teveccüh edecek her tehlikeyi kemali şiddetle men, Türkiye'nin şan ve şerefini vikaye ve îlâya ve deruhte ettiğim vazifenin icabatına hasrınefs etmekten ayrılmıyacağıma namusum üzerine söz veririm (bravo sesleri, sürekli alkışlar).

Bayanlar, Baylar! Bu içtiğim andla üzerime aldığım onurla ödevin kutsal olduğu kadar ağır da bulunduğunu pek iyi anlıyorum. Buna benim özel gücüm, ancak sizin, seçkin arkadaşlarımin, ayrılmaz birliği ve arasız yardımı ile yetebilir (bravo sesleri, sürekli alkışlar). Bu değerli güvencin benden esirgenmiyeceğine inanım büyüktür (sürekli alkışlar).

Arkadaşlarım, katınızdan çekilirken başladığınız önemli yurt ve ulus işlerinde sizler için verimli, mutlu çalışmalar dilerim (varol, yasa sesleri, sürekli alkışlar).

* * *

C.H.P. DÖRDÜNCÜ BÜYÜK KURULTAYINI AÇARKEN

9 Mayıs 1935

Kurultayın Sayın Üyeleri!

Karşılarında bulunmakla haz duyduğum delege arkadaşlarımla selâmlarken; yüce ulusumuzu saygı ile anarım (alkışlar).

Bu anda, bundan önceki kurultayları ve partimizi dolduran ilk Sivas Kurultayını -ki dış ve iç düşmanların süngüleri altında kurulmuştur-hatırlatmak, geçen on altı yılın bütün hâdiselerini göz önüne getirmeği kolaylaştırır.

Uçurum kenarında yıkık bir ülke... türlü düşmanlarla kanlı boğuşmalar... yıllarca süren savaş... ondan sonra, içeride ve dışarıda saygı ile tanınan yeni vatan, yeni sosyete, yeni devlet (sürekli alkışlar) ve bunları başarmak için arasız, devrimler... işte Türk genel devriminin bir kısa diyemi...

Bayanlar, Baylar!

Partimizin her kurultayı, denebilir ki, bir dönüm başında toplanmıştır. 1927 kurultayı, doğuda kopan azıyı yenerek cumhuriyetin sarsılmaz temelinde olduğunun anlaşılmasına; 1931 kurultayı güvenlik ve sükûnun kesin olarak kurulmasına rasgelir. Bu kurultayınız ise, geniş ölçüde gelişim devri içinde bulunduğumuz günlerde toplanmış oluyor.

Kurultayın, yeniden alacağı ilerleme ve yükselme tedbirleriyle; vatanın yüksek yönetimini erdemli ellerinde Partimizin şerefli tarihini zenginleştireceğine şüphe yoktur.

Geçen kurultaydan bugüne kadar, kültürel ve sosyal alanda başardığımız işler, Türkiye Cumhuriyetinin ulusal çehresini, kesin çizgileriyle, ortaya çıkarmıştır. Yeni harfleri, ulusal tarihi, öz dili, ar, ilimsel müzik ve teknik kurumlariyle kadını, erkeği her hakta eşit, modern Türk sosyetesini bu son yılların eseridir (sürekli alkışlar).

Türk ulusu ancak varlığını derin ve sağlam kültür sınırları ile çevreledikten sonradır ki, onun yüksek kapasitesi ve erdemi, uluslar arasında tanılır. Türk ulusuna doğunsal rengini veren bu devrimlerden her biri, çok geniş tarihsel devirlerin öğünebileceği büyük işlerden sayılsa yeridir (sürekli alkışlar). Bütün bu işler, Partimizin programını, özenle göz önünde tutarak başarılabilmektedir.

Tüzel, sağlık, sosyal, finans, ekonomi ve bayındırlık işlerimizde, hiç durmadan aldığımız yeni tedbirlerin iyi ve yerinde olduğuna kani bulunuyoruz.

Akdeniz'i, Karadeniz'e demirle bağladık. Anadolu'da özel şirketler elindeki bütün yolları satın aldık; İstanbul ve İzmir'de liman ve rıhtım işleri devlet eline geçti; Diyarbakır kapısında. Antalya'ya, Erzurum'a kömür yurduna durmadan gidiyoruz (sürekli alkışlar).

Devlet Demiryolları Kurumu, bugün kendi malımız olan beş yüz milyon liralık bir işi çevirmektedir.

Sayın Arkadaşlar!

Geçen dört yılın başlıca işlevi ekonomi alanında olmuştur. Bir çok ülkeler, acunsal buhran karşısında sarsılmış ve umutsuzluğa düşmüşken biz, bu kapsal felâket önünde cüda irkilmekdik (alkışlar). Yurdun ekonomisini yeni bir düzene yönetmiş bulunuyoruz. Arsiulusal tecimi denkleştirerek, iç pazarı harekete getirerek kendimizi korunmağı başardık. Asıl önde tuttuğumuz iş, geniş bir endüstri programını gerçekleştirmeğe başlamak olmuştur (alkışlar). Bu program, tamamiyle gerçekleştiği gün, şüphesiz yurtdaşın geçimi hissolanacak derecede genişleyecektir.

Tarım ve endüstri hareketlerimiz birbirini kollayan tedbirlerle yapılmaktadır.

Maden ürünlerimiz, son zamanlarda bir gelişim gösterdi. Umudumuz odur ki gelecek Kurultay maden işleriyle beraber deniz ekonomisinde bugün almakta olduğumuz tedbirlerin verimli sonuçlarını vermiş olarak, toplanacaktır (alkışlar).

Görüyorsunuz ki arkadaşlar; yepyeni bir güdümlü ekonomi düzeni kurmakla uğraşyoruz. Partimizin ekonomik anlayışı; bu yöndeki programımızın, yurdun ihtiyaçlarını karşılayacak ve onu az zamanda gelişmiye ve genişliğe erdirecek en iyi program olduğunu gösterecektir. Yeni öğütleriniz ve direktiflerinizle, yeniden ilerleme ve yükselme tedbirlerimizi kolaylaştıracamıza şüphe yoktur.

Bayanlar, Baylar!

Cumhuriyetin dış siyasetinde özenle güttüğü amaç arsiulusal barışı korumak ve güven içinde yaşamaktır. Komşularımızla dostluk ve iyi geçinme yolunda her gün biraz daha ilerlemekteyiz.

Sovyetlerle dostluğumuz, her zamanki gibi, sağlamdır (sürekli alkışlar) ve içtendir. Kara günlerimizden kalan bu dostluk bağı, Türk ulusu unutulmaz değerli bir hâtıra bilir (sürekli alkışlar). İki memleket arasında her yönden değerler, sıklaşmakta ve genişlemektedir. Sovyetler, cumhuriyetimizin onuncu yılında, yüksek delegeleriyle şenliklerimizde hazır bulundular.

Devletlerimiz, hükümetleriyle ve uluslariyle, her fırsatta birbirlerine nasıl inandıklarını ve ne kadar güvendiklerini bütün dünyaya göstermektedirler (alkışlar). Son günlerde Boğazlar meselesini ortaya koyduğumuz zaman, Sovyetlerin, bizim tezimizdeki doğruluğu ve haklılığı bildirmiş olmaları, Türk ulusunda yeniden derin dostluk duyguları uyandırmıştır (sürekli alkışlar).

Türk - Sovyet dostluğu arsiulusal barış için şimdiye kadar yalnız hayır ve fayda getirmiştir. Bundan sonra da yalnız hayırlı ve faydalı olacaktır (alkışlar).

Arkadaşlar!

Geçen dört yıl içinde bir önemli hâdise de Balkan Paktı'dır. Dört devlet; kendi güvenleri için ve Balkanların, karışma ve karıştırma konusu olmaktan çıkması için içten bir kanaatle birbirlerine bağlanmışlardır (alkışlar). Balkanlı bağlaşıklarımızla gittikçe artan, bir beraberlik ve dayanışma siyaseti güdüyoruz.

Yüklenlimizin gereklerini, kesin bir bayrılıkla gözetiyoruz.

Asıl dikkate değen, Balkan Paktı'nın, daha bir yıl içinde, arsiulusal barış için büyük bir etke olduğunun anlaşılmasıdır (alkışlar). Balkan Paktı, gittikçe, Avrupa barışının başlıca temel taşlarından biri olmak yerindedir (alkışlar).

Geçen dört yılın şerefli hâdiselerinden biri olmak üzere, İran Şehinşahının, sayın konuğumuz olduğunu kıvançla hatırlatırım (alkışlar). Bu şahsi tanışmadan iki memleketin kazandığı faydalar pek geniş olmuştur. İki kardeş ulusun arasını açacak hiçbir mesele kalmadığı ilân edilmiş ve birbirinin bahtiyarlığından kuvvetli olmalarından başka dilekleri bulunmadığı anlaşılmıştır (sürekli alkışlar).

Afgan Devletinin Uluslar Sosyetesine girişini selâmlamakla bahtiyar olduk (alkışlar). Bu kardeş ulus ile dostluk bağlarımız mutlu bir surette ilerlemektedir (alkışlar).

Yakın komşularımızla ve uzak devletlerle olan ilgilerimiz, genel olarak, normal ve dostçadır (alkışlar). Arsiulusal ilgilerin gerektirdiği bütün değerleri ve konuşmaları kıvançla kolaylaştırıyoruz.

Türkiye Cumhuriyeti arsiulusal ailenin, ancak faydalı çalışkan ve iyi geçimli bir unsuru olmak amacındadır (sürekli alkışlar). Uluslar sosyetesinde ciddî barış ve elbirliği isteğiyle çalışıyoruz.

Uluslar sosyetesinin, arsiulusal güveni artıracak, geçmişten kalma hastalıkları iyileştirecek, insanî sonuçlara varabilmesi başlıca dileklerimizdendir (alkışlar).

Arkadaşlar!

Arsiulusal durum nazik bir buhran geçirmektedir. Eski ve büyük anlaşmazlık, son çatışmalarla heyecanlı bir noktaya gelmiştir. Bugünkü yüksek insanlığın, ulusları birbirine yaklaştırma çarelerini bularak, genel güvensizliği ortadan kaldırmasını ummak isteriz.

Bununla beraber bütün dünya gidişini gözönünde tutarak dikkatli, hazırlıklı, uyanık bulunmak lüzumuna kaniiz (alkışlar). Gene bu kanaatlardır ki, dostluklarımıza bağlı ve bütün ilgilerimizde iyicil bir siyaset ile elimizden geldiği kadar genel barışı kurmak istiyoruz (alkışlar.)

Bayanlar; Baylar!

Size biraz da partimizin son yıllardaki öz hayat ve kınavından bahsedeyim. Geçen kurultayın parti örgütlerine vermiş olduğu çalışma yöneti çok faydalı ve verimli olmuştur. Parti üyeleri, prensiplerimizi anlatmakta, yaymakta ve bütün yurttaşların sevgilerini, güvenlerini kazanmakta, kendilerinden beklendiği gibi hareket etmişlerdir. Parti seçimlerinin canlı ve özenli bir tarzda oluşu, siyasal hayatımızda önemli bir ilerleyiştir.

Partimizin, Halkevleriyle bütün yurttaşlara kucağını açması vatanda sosyal ve kültürel bir devrim yaptı.

Sevgili Arkadaşlar;

Cumhuriyet Halk Partisinin esas düşünce ve dileği vatandaşları her türlü ayrılıktan korumak, onları, kendileri ve büyük Türk ulusu için faydalı kılmaktır (okay sesleri, alkışlar).

Programımızda iş bölümlerinin her birinde bulunan, yurttaşların özel ve genel asığları ve genlikleri, ayırsız gözönünde tutulmuştur. Bu hakikatin bütün yurttaşlarca, yalın olarak, bilinmesi çok önemlidir. Bunu yurttaşlara anlatmak ve bu suretle onların sevgilerini ve güvenlerini kazanmak, parti üyelerinin kutsal ödevidir (alkışlar).

Türk ulusu kendisine hizmet edenleri, sürel bir surette, değerlemiş ve onlara öngelme vermiştir.

Son saylav seçiminde Partimizin ulusun güvenini kazanması bize, çalışmamızda yeniden büyük şevk ve kuvvet vermiştir (alkışlar).

Ulusal hizmet yolunda bütün varlığımızla çalışmak, parti üyelerinin bozulmaz andıdır (ayakta sürekli alkışlar).

* * *

BEŞİNCİ DÖNEM BİRİNCİ TOPLANMA YILINI

AÇARKEN

1 Kasım 1935

Büyük Millet'in Yüce Vekilleri;

Kamutay'ın beşinci devresini açarken sizlere derin saygılarımı sunarım (alkışlar).

Kamutay, arsiulusal durumun çok önemli bir zamanında çalışmaya başlıyor.

Hâdiseler, Türk milletine, iki ehemmiyetli düsturu yeniden hatırlatıyor :

Yurdumuzu ve haklarımızı müdafaa edecek kuvvette olmak... sulhu koruyacak arsiulusal çalışma birliğine önem vermek... (alkışlar).

Sulhun bozulmuş olmasından ıztırap duymamak mümkün değildir. Her halde, bu günkü, ağır ihtilâfların ortadan kalkması, medeni insanlığın başlıca dileği olmalıdır (bravo sesleri, alkışlar).

Bizim sulh ülküsüne ne kadar bağlı- olduğumuzu, bu ülkünün güvenlik altına alınmasındaki dileğimizin ne kadar esaslı bulunduğunu izaha lüzum görmüyorum.

Bu hususta çalışan Uluslar Sosyetesinin, tecrübelerden istifade ederek prensiplerini tekâmül ettirmesi ve sulhu koruma kudretini arttırması samimî arzumuzdur (bravo sesleri).

Sayın Arkadaşlar!

İç idare teşkilâtımızı, yurdun doğu bölgelerinden başlayarak genişletmek ihtiyacını duymaktayız.

Yeniden iki genel ispektörlük ve yeniden bazı vilâyetlerin kurulması da lüzumlu görülmektedir. Bu arada Dersim bölgesinde esaslı bir ıslahat programının tatbiki da düşünülmüştür.

Vilâyetlerimizin devamlı teftişini ve müşterek işlerinin bir elden takibini kollayan genel ispektörlerden çok faydalar bekliyoruz.

Doğu vilâyetlerimizin belli başlı ihtiyacı, orta ve batı illerimize demiryollarla bağlanmaktır. Şarka ilerleyen iki ana demiryolunun hızla bitirilmesini ve bunları birbirine bağlayacak yollar örüğüne şimdiden başlanmasını lüzumlu görüyoruz.

İran - Türkiye transit yolunun teşkilâtlanması özenle bitirilmelidir.

Liman ve sulama işlerinde acele yapılacak şeyler vardır. Sağlık savaşı da yeni icablara göre genişletilmek zaruretindedir.

Saydığım bütün bu işleri, hükûmetin kesin bir program içinde gütmesini beklileyebiliriz.

Üzerinde önemle durmak istediğim bir ciheti de bildirmeliyim.

Türk ülkesi içinde köylere varıncaya kadar küçük büyük bütün şehirlerimizin birer genlik ve bayındırlık görevi olması önde tuttuğumuz amaçlardandır (alkışlar).

Türk'e ev ve bark olan her yer sağlığın, temizliğin güzelliğin, modern kültürün örneği olacaktır (alkışlar).

Devlet kurumları yanında, doğrudan doğruya bu işlerle ilgin olan urbayların bu görüş ve düşünüşle çalışmalarını istiyorum.

Urbayların devlet merkezinde toplanışı bu işin sonucu değil başlangıcıdır.

Bayanlar, Baylar;

Endüstri programımız, normal gidişindedir. Bununla beraber yurdun endüstrileşmesine daha çok hız verilmesi ve yakın bir çağda yeni bir ikinci programa başlanması lüzumuna dikkatinizi uyandırmak isterim.

Maden işleri yeni bir açılma devresindedir. Maden mühendislerimizi, ihtiyaca yeter sayı ve değerde yetiştirmeği önemek gerekir.

Kömür havzasının rasyonel işleme için tedbirler aramak da lâzımdır (alkışlar).

Bir de arkadaşlar, köylümüzün genlik düzeyinin yükselmesi tedbirlerine daha geniş ölçüde özenle devam edeceğiz (alkışlar).

Aydın Saylavlar! Kültür kınavımızı, yeni ve modern esaslara göre, teşkilâtlandırmaya durmadan devam ediyoruz. Türk tarih ve dil çalışmaları büyük inanla beklenen ışıklı verimlerini şimdiden göstermektedir.

Ulusal musikimizi, modern teknik içinde yükseltme çalışmalarına, bu yıl daha çok emek verilecektir.

Ulusal kültür için pek lüzumlu olduğu gibi, arsiulusal ilgiler bakımından da yüksek değeri belli olan radyo işine önem vermeniz çok yerinde olur.

Sayın Arkadaşlar!

Maliyede, geçen yıl, cesaretle aldığınız tedbirlerin ne kadar yerinde olduğu sabit olmuştur. Tuz ve şeker fiyatlarının düşürülmesi, halkı hoşnut etmiş ve yoğaltımı arttırmıştır.

Bu yıl, başka konularda da, bu yönden tedbirler alacaksınız. Sayım vergisinde ve bina kıymetlerinde indirim faydalı olacaktır. Arazi ve yapı vergilerinin hususi idarelere devri önemli ıslahattan sayılacaktır.

Vergi indirimlerini hazinenin karşılayabilmesi, ülke ekonomi kudretinin yüksekliğine değerli bir belgedir (alkışlar).

Ekonomik teşkilât, teknik temeller üzerine yerleşerek yükseldikçe, yurdun verimi çok daha ziyade olacaktır. Ancak, bütün özenimizi vererek vatanın teşkilâtlanması hızını artırmak gerektir.

Arsiulusal siyasanın gidişi ulusal korum araçlarını arttırmaya da lüzum göstermektedir. Bunun malî çarelerini dikkatli ve isabetli bir surette araştırmanızı dilerim.

Tayyare filolarımızı vücuda getirmek için büyük milletimizin yüce ilgisini heyecanla anmak borcumdur.

Son arsiulusal hâdiseler, Türk milleti için kudretli bir hava ordusunun, hayatî önemde tutulmasına bir daha hak verdirdi (alkışlar). Çok emekle kurduğumuz, canımızla korumaya andiğimiz kutsal yurdun, havadan saldırılara karşı güvenlik altında bulunması demek bize saldıracakların, kendi yurtlarında bizim aynı zararları yapabileceğimize güvenimiz demektir (şiddetli alkışlar, bravo sesleri). Bu güveni, her gün artıracak araç bulmakta, büyük Türk ulusunun, ne göksel bir duyguyu kalbinde taşıdığını her ferdinin vatan için tutuşan gözlerinde okumaktayız (alkışlar).

Havacılarımız, bütün ordu ve donanmamız gibi vatani korumaya anık kahramanlardır (alkışlar). Büyük millet, bu soyak evlâtlariyle kendini mutlu sayabilir (alkışlar).

Sevgili Arkadaşlarım!

İşlerimiz çoktur, geniştir, önemlidir. Fakat, başarılacağına sarsılmaz güvenim vardır. Çünkü Kamutay, vatan severliğin, çalışkanlığın, tedbirde isabetin ideal örneğidir (alkışlar). Kamutay, yurdun korunması, onun bayındırlığı için en yüksek ulusal ilham ve kudret kaynağıdır (şiddetli ve sürekli alkışlar).

* * *

BEŞİNCİ DÖNEM İKİNCİ TOPLANMA YILINI AÇARKEN

1 Kasım 1936

Sayın Millet Vekilleri,

Sizi, sevgi ve saygılarımla selâmlıyarak, beşinci devrenin ikinci senesini açıyorum.

Derhal söylemeliyim ki, bu seneki çalışmalarımızın da, memleket ve millet işlerinde, yeni iyilikler ve ilerlemeler yapacağına kaniim.

Geçen yıl, Türk milleti huzur ve sükûn içinde, millî ve insanî ülküye, aşk ile koşan kuvvetli ve çalışkan bir varlık gösteriyordu.

İdarede ve adliye de yeni kanunların ve yeni teşkilâtın, vatandaşı sevindiren neticeleri görülüyordu.

Ekonominin her sahasında ve memleketin her tarafında Türkler kendilerine ve devletlerine tam bir güven içinde çalışıyorlardı (alkışlar).

Cumhuriyet, yeni ve sağlam esaslarıyla, Türk milletini emin ve metin bir istikbal yoluna doğru koyduğu kadar, asıl fikirlerde ve ruhlarda yarattığı güvenlik itibarıyla, büsbütün yeni bir hayatın müjdecisi olmuştur (alkışlar).

Seneler geçtikçe, millî ideal verimleri, güvenle çalışmada, ilerleme hevesinde, millî birlik ve millî irade şeklinde, daha iyi gözlere çarpmaktadır. Bu, bizim için çok önemlidir; çünkü, biz, esasen millî mevcudiyetin temelini, millî şuurda ve millî birlikte görmekteyiz (bravo sesleri, alkışlar).

Halk ile hükûmet arasındaki yakınlık ve beraber çalışma gayreti, ayrıca, memnuniyeti mucip bir seviyededir. Bu hususta partimizin feyizli önderliğini ehemmiyetle kaydetmek isterim.

İdarî ve ekonomik tedbirlerin iyi tatbiki ve tatbik neticelerinin iyi anlaşılması için, halkın hükûmete yardım etmek hevesi, iftihar olunacak bir tezahürdür. Bu ruhî vaziyet, Türk milletini ilerletmek ve Türk vatanını imar etmek, için çok verimli ve çok esaslı bir âmildir.

Devleti ve hükûmeti kendi malı ve koruyucusu tanımak, bir millet için büyük nimet ve mazhariyettir (alkışlar). Türk milleti bu neticeye Cumhuriyette varmış ve her sene bunun artan semerelerini görmüş ve göstermiştir (alkışlar). Milletimizin, maddi ve mânevi huzuruna, her şeyden fazla ehemmiyet verişimizin, ne kadar yerinde olduğu anlaşılıyor.

Arkadaşlar!

İlk tahsilin yayılması için, sade ve pratik tedbirler almak yolundayız, ilk tahsilde hedefimiz, bunun umumi olmasını bir an evvel tahakkuk ettirmektir. Bu neticeye varmak, ancak, fasılasız tedbir almakla ve onu metodik tatbikle mümkün olabilir. Milletin başlıca bir işi olarak, bu mevzuda ısrar etmeyi lüzumlu görüyorum. Sanat ve teknik mekteplerine rağbet artmıştır. Bunu sevinçle söylerken, her türlü teşviki arttırmak lâzım olduğunu da ilâve etmek isterim.

Yüksek tahsil için, Ankara Üniversitesini tesis etmek yolunda, tıp fakültesine de başlayarak, yeni ve en kâlfetli hamlenin atılmasını dilerim.

Güzel sanatlara da alâkanızı yeniden canlandırmak isterim.

Ankara'da bir Konservatuvar ve bir Temsil Akademisi kurulmakta olmasını zikretmek, benim için bir hazdır.

Güzel sanatların her şubesi için, Kamutay'ın göstereceği alâka ve emek, milletin insanî ve medeni hayatı ve çalışkanlık veriminin artması için çok tesirlidir.

Başlarında kıymetli Maarif Vekilimiz bulunan Türk Tarih Kurumu ile Türk Dil Kurumu'nun, her gün yeni hakikat ufukları açan, ciddî ve devamlı mesaisini takdirle yâdetmek isterim. Bu iki ulusal kurumun, tarihimizin ve dilimizin, karanlıklar içinde unutulmuş derinliklerini, dünya kültüründeki analıklarını, reddolunamaz ilmî belgelerle ortaya koydukça, yalnız Türk milleti için değil ve fakat bütün ilim âlemi için, dikkat ve intibahı çeken, kutsal bir vazife yapmakta olduklarını emniyetle söyleyebilirim (alkışlar). Tarih Kurumu'nun Alacahöyük'te yaptığı kazılar neticesinde, meydana çıkardığı, beş bin beş yüz senelik maddi Türk tarih belgeleri, cihan kültür tarihini yeni baştan tetkik ve tamik ettirecek mahiyettedir. Bir çok Avrupalı âlimlerin iştirakiyle toplanan, son Dil Kurultayı'nın ışıklı neticelerini bizzat görmüş olmakla çok mutluyum. Bu ulusal kurumların az zaman içinde, ulusal akademiler halini almasını temenni ederim. Bunun için, çalışkan tarih ve dil âlimlerimizin, dünya ilim âleminde tanınacak, orijinal eserlerini görmekle bahtiyar olmamızı dilerim.

Sayın Arkadaşlar;

Ana vatana yeni kavuşan göçmen vatandaşlarımızın iskânı başlıca işlerimizdendir. Göçmenleri iyi yerleştirmek ve süratle üretmen kılmak için, onları kâfi derecede teşhiz etmeğe çalışıyoruz. Aldığımız neticeler ümit vericidir. Bu millî meseleye, tahsis edebildiğimiz vesait derecesinde, fakat ara vermeksizin devam edeceğiz.

Demiryolu inşası programına devam ediyoruz. Buna muvazi olarak, yol ve köprü inşaatına, daha fazla vesait tahsis edebilmek, arzuya şayandır. Her halde su işleri için verilen vesaiti artırmaya lüzum vardır. Şimdiye kadar muhtelif yerlerde yapılmış ve yapılmakta olan ufak büyük su işleri, çok teşvik edici neticeler vermektedir (alkışlar). Kamutay'ın, su işleri için yeni imkânlar aramasını lüzumlu görmekteyim.

Telefon şebekesi memleket içinde, bir program dâhilinde genişlemektedir. Bu faaliyeti takdir ve teşvik etmek isterim. Yakın bir zamanda iyi bir radyo merkezine nail olacağımızı umarım.

Ticari hava nakliyesinin emniyetli, intizamlı devamını ve genişlemesini ise çok önemli tutmaktayım.

Sayın Vekiller;

Ekonomi sahalarında millî faaliyetimizin artmasından ve genişlemesinden sevinç duymaktayız. Cumhuriyetin ekonomik tedbirleri her sahada feyizli semereler vermektedir.

Ziraatta kalkınmayı kolay ve çabuk yapmak için şartlar, çok ilerlemiş ve hazırlanmıştır. Yeni usulde ve yeni makineler kullanmakta, iyi teşkilâtla yapılacak yardımların süratle semere vereceğini görüyoruz. Kooperatif teşkilâtı her yerde sevilmiştir. Kredi ve satış için olduğu kadar, istihsâl vasıtalarını öğretip kullandırmak için de, kooperatiften istifadeyi mümkün görüyoruz.

Ziraatte hastalıklar ile mücadele işine daha çok ehemmiyet vermek lâzımdır.

Toprak kanununun bir neticeye varmasını Kamutay'ın yüksek himmetinden beklerim. Her Türk çiftçi ailesinin, geçineceği ve çalışacağı toprağa malik olması, behemehal lâzımdır (alkışlar.) Vatanın sağlam temeli ve imarı bu esastadır. Bundan fazla olarak, büyük araziyi modern vasıtalarla işletip vatana fazla istihsâl temin edilmesini teşvik etmek isteriz (alkışlar, bravo sesleri).

Ticaret münasebetlerimiz bu sene daha genişlemiştir. Karşılıklı genişlik ve kolaylık, takip ettiğimiz esastır. İhracatımızın kolaylaştırıldığı yerde ithalâtın artmasından sakınmıyoruz, bu ithalâtı artırmak ve kolaylaştırmağa çalışıyoruz. Bu dürüst politika üç seneden beri ticaretimiz hacmini muntazaman artırmıştır.

Endüstri programının tatbiki, ciddî olarak devam ediyor. Her yeni endüstri eseri, muhitine refah ve medeniyet, ve bütün memlekete haz ve kuvvet vermektedir. İkinci programın hazırlıkları şevk ile ilerlemektedir.

Maden işletilmesi inkişaf halindedir. Madenlerimiz bizim başlıca bir döviz kaynağımız olduğu için de, yüksek dikkatinizi celbe değerlidir.

Artvin civarında bakır madenlerinden birinin işlemeğe başlanmasından memnun olduk. Ergani bakır madeninin işlemeğe başlamasını, memleket için mühim bir fayda telâkki ediyoruz. Yine memleket için pek ehemmiyetli bulduğumuz diğer mesele, kömür havzasının rasyonel olarak işlemesidir. Üzerinde bulunduğumuz tedbirlerin süratle netice vermesini temenni ederim.

Deniz ve deniz mahsulleri ticaret ve endüstrisi önemli bir mevzuu-muzdur.

Ticaret filomuzu yenilemek ve artırmak teşebbüsünü memnun olarak kaydediyoruz. Limanlarımızda kâfi teşkilât yapılması, umumi mağazalar ve antrepolar bulundurulması mukarrerdir.

İş kanununun tatbiki için icabeden teşkilâtın kurulması lâzımdır. Ayrıca deniz ve ziraat işçileri için de, yeni kanunlar hazırlanmalıdır.

Küçük kredi mevzuunun ehemmiyetle ele alınmasını, büyük Meclis'-in dikkatine arz ederim.

Bu sene, Ziraat Bankasının yeni kanun lâyihası, çalışma mevzularınız arasında olacaktır.

Bankaları ve kredi tevziini inzibata alan, kooperatifleri kuran ve genişleten kanunlarınızdan sonra, bu yeni eserleriniz memleketin kredi hayatında verimli olacaktır.

Maliyemiz, memnun olacağınız surette, müspet ve verimli vaziyettedir. Muvazeneye hususi ehemmiyet veren büyük Meclis her sene varidatı fazlası ile temin etmeğe muvaffak olmaktadır. Bu sene de tahminlerin tahakkuk edeceğine emniyet edebiliriz.

Hayatı ucuzlatmak icabettikçe, vergileri indirmek siyasetine devam edeceğiz. Tuz, şeker, çimento, sayım vergilerinde iki sene içinde yaptığımız cesurane indirmeler, her bakımdan faydalı olmuştur.

Bu sene hem ilk ihtiyaçlardan, hem esaslı kuvvet vasıtalarından olan petrol ve müştakları üzerindeki resimlerden geniş mikyasta indirme yapmağa muvaffak olmanızı dilerim (alkışlar).

Bundan başka, vergi usullerinin ıslahı çarelerinin aranmasına da ehemmiyetle devam olunmalıdır. İyi usul ve iyi tatbikin memnun edici neticelerini vatandaş, hiç bir işte vergi mevzuu kadar hassasiyetle takdir etmez.

Diğer taraftan vatandaşa hazineye karşı mükellefiyetinin, en mühim vazifesi olduğunu anlatmak için, yorulmamak lâzımdır. Şüphe yoktur ki, bahusus devletçi ve halkçı olan bir idare ve ekonomi hayatında hazinenin kudret ve intizamı, başlıca mesnettir. Cumhuriyetin kudreti de her sahada ve millî müdafaa sahasında, ihtiyaçlarını karşılayan hazinesinin intizamındadır. Gelecek yıllar içinde hazinenin kudretini muhafaza etmek, sizin en mühim işiniz olacaktır. Millî paramızın fiilen müstakar olan kıymeti muhafaza olunacaktır (alkışlar).

Aziz Arkadaşlar,

Millî müdafaa vasıtalarına senelerden beri verdiğimiz ehemmiyetin yerinde olduğunu, hâdiseler her gün göstermektedir (bravo sesleri, alkışlar).

Ordumuzu en yeni vasıtalarla mütemadiyen teçhiz etmeğe çalışıyoruz. Yüksek kıymetini artırmağa verdiğimiz ehemmiyet is,e, daha ziyadedir.

Ordunun çalışmalarından ve bütün milletin vatan müdafaası için severek ve isteyerek çalışmak sevkından memnunuz (alkışlar).

Deniz silâhlarına ehemmiyet veriyoruz. Denizcilerimizin iyi silâhlı ve iyi talimli olarak hazırlanmaları büyük emelimizdir (alkışlar).

Hava ordusuna sarfettiğiniz himmeti artırmanızı dilerim. Yeni bir programın tatbikat devresinde bulunduğumuz için, hava kuvvetlerimiz arzumuz derecesinden henüz uzaktır. Kuvvetli bir hava ordusu vücuda getirmek yolunda iyi neticelere doğru emniyetle yürümekte olduğumuzu ifade ederken, hava taarruzlarına karşı milletin hazırlanması için de ayrıca alâkanızı uyandırmak isterim.

Bu sene içinde arsiulusal bakımdan bizim için mesut hâdiseler oldu.

İngiltere Kiralı Sa Majeste Sekizinci Edvard'ın mütenekkiren ziyaretini ve Boğazlarda yeni rejimin, Montrö Mukavelesinin derpiş ettiği veçhile, tatbika başladığını, bunların başında olarak zikretmeliyim (sürekli alkışlar).

Tanışmakla bahtiyar olduğum İngilizlerin Büyük Kıraliyle aramızda husule gelen dostluğun, milletlerimizin temayülâtına uygun olarak, iki hükûmet arasında fiilen inkişaf etmekte olan samimî münasebet üzerinde hayırlı tesirine şüphe yoktur (alkışlar).

Türkiye'nin hakkını teslim etmekle yüksek dostluk ve anlayış gösteren Montrö Mukavelesi âkidleri, aynı zamanda kritik devam eden arsiulusal durumun bu önemli devresinde, istikrarı için herkesin çalışması icabeden umumi sulh işine de, değerli hizmet etmiş oldular (alkışlar).

Tarihte birçok defa münakaşa ve ihtiras vesilesi olmuş olan Boğazlar, artık tamamiyle Türk hâkimiyeti idaresinde, yalnız ticaret ve dostluk münasebetlerinin muvasala yolu haline girmiştir (alkışlar). Bundan böyle muharib her hangi bir devletin harb sefinelerinin Boğazlardan geçmesi memnudur (bravo sesleri, alkışlar).

Bu münasebetle, karada ve denizde Büyük komşumuz Sovyet Rusya ile aramızdaki, on beş seneden beri her türlü tecrübeden geçmiş olan dostluğun, ilk gündeki kuvvet ve samimiyetini tamamiyle muhafaza ederek, tabii inkişafatında devam ettiğini beyan etmekle de, ayrıca memnuniyet duyuyorum (sürekli alkışlar).

Bu sene içinde, Afganistan'ın kıymetli Hariciye ve Harbiye Vezirleriyle görüşmekten de memnun oldum.

Dost ve müttefik Yugoslavya'nın yüksek Başvekil ve Hariciye Nazırının Millî Bayramımızda aramızda bulunması, bize ayrı bir sevinç verdi (alkışlar).

Balkanlar arasındaki kardeşliğin tarsini, bizim öteden beri başlıca emelimizdir.

Türk - Yugoslav bağlılığı bunun esaslı bir tezahürüdür (alkışlar).

Diğer müttefiklerimiz ve dostlarımız ile de temaslarımız, daimî ve samimîdir. Balkanlarda, Garbi Asya'da ve Şarkî Akdeniz'de mevcut sulhun devamı, eski dünyanın birçok diğer yerlerine nispetle, daha emin görünmektedir (alkışlar). Türkiye'nin bütün devletlerle münasebetlerinin iyi olduğunu, memnuniyetle kaydedirim (alkışlar).

Bu sırada, milletimizi gece gündüz meşgul eden başlıca büyük bir mesele, hakikî sahibi öz Türk olan "İskenderun - Antakya" ve havalisinin mukadderatıdır (bravo sesleri, sürekli alkışlar). Bunun üzerinde, ciddiyet ve katiyetle durmaya mecburuz (ayakta sürekli alkışlar, yaşı, varol sesleri).

Daima kendisi ile dostluğa çok ehemmiyet verdiğimiz Fransa ile aramızda tek ve büyük mesele budur (hallolmalı sesleri). Bu işin hakikatini bilenler ve hakkı sevenler, alâkamızın şiddetini ve samimiyetini iyi anlarlar ve tabî görürler (alkışlar).

Önümüzdeki sene, müzakereler ve silâhlanma yarışları ile büyük bir hazırlık senesi olacağı benziyor. Devletler arasındaki ihtilâfların anlaşmalara varmasını samimiyetle dileriz.

Sayın Milletvekilleri;

Ağır ve önemli işleriniz, size, millet yolunda, esaslı hizmetler hazırlamaktadır. Millet sevgileri hayırlı ve faydalı çalışmalarımızda sizinle beraberdir (sürekli alkışlar, bravo Atatürk sesleri).

* * *

BEŞİNCİ DÖNEM ÜÇÜNCÜ TOPLANMA YILINI AÇARKEN

1 Kasım 1937

Beşinci devrenin üçüncü yılını açıyorum.

Her şeyden önce, sevgili Kamutay arkadaşarımla, yeni çalışma yılı başlangıcında, karşı karşıya bulunmaktan duyduğum derin sevinç ve saadeti ifade etmeliyim (alkışlar). Sizi, yüksek saygı ile selâmlar ve bu çalışma yılınızın da, millet ve memleket için feyizli basanlarla bezenmesini dilerim.

Sayın Milletvekilleri,

Memnuniyetle görmekteyizki cumhuriyet rejimi, yurdumuzda huzur ve sükûnun en iyi yerleşmesini temin etmiş bulunuyor. Vatandaşlar ve bu yurttan oturanlar, cumhuriyet kanunlarının eşit şartları altında kendileri için hazırlanan hürriyet, refah ve saadet imkânlarından âzami istifade etmektedirler.

Milletimizin lâıyk olduğu yüksek medeniyet ve refah seviyesine varmasını alıkoyabilecek hiç bir engel düşünmeğe yer bırakılmadığım ve bırakılmıyacağını huzurunuzda söylemekle bahtiyarım (bravo sesleri, alkışlar).

Tunceli'ndeki icraatımız neticeleri, bu hakikatin yakın ifadesidir.

İleri hükümetçiliğin şiarı, halkı, kudretine olduğu kadar şefkatine de samimiyetle inandırabilmesidir. Büyük, küçük bütün Cumhuriyet memurlarında bu zihniyetin, en geniş ölçüde inkişafına önem vermek, çok yerinde olur.

Hususi idarelerin geçen yılki faaliyetleri, verimli olmuştur. Ancak, hususi idareler ve belediyeler, büyük kalkınma savaşımızda başarı hasılasını artıracak vazifeler almalı ve hususiyle hayat ucuzluğunu temin edecek, yerine göre tedbirler bulmalı ve salâhiyetlerini tam kullanmalıdırlar.

Şehircilik işlerinde de, teknik ve plânlı esaslar dâhilinde çalışmak lâzımdır. Bunun için belediyelerimizi türelî bir surette aydınlatmak, kılavuzlamak işiyle uğraşacak, merkezde, bir teknik büro kurulmasını tavsiye ederim.

Kendine inkılâbın ve inkılâpçılığın çeşitli ve hayatî vazifeler verdiği Türk vatandaşının sağlığı ve sağlamlığı, her zaman, üzerinde dikkatle durulacak millî meselemizdir.

Sağlık ve Sosyal Yardım Vekâletinin bu mesele üzerindeki sistemli çalışmaları, yüksek Kamutayı memnun edecek mahiyette inkişaf etmektedir.

Aynı vekâlet, kendine verdiğimiz göçmen işlerini de sosyal ve ekonomik politikamıza uygun olarak başarı ile görmektedir.

Vekâletin, “Sağlam ve gülbüz nesil, Türkiye’nin mayasıdır” prensipini, pek iyi kavrayarak çalışmakta olduğunu takdire değer bulurum.

Yüce Saygılar,

Bilindiği gibi, biz yurt emniyeti içinde fertlerin emniyetini de, lâyük olduğu derecede göz önünde tutarız.

Bu emniyet, Türk Cumhuriyeti kanunlarının, Türk hâkimlerinin teminatı altında, en ileri şekilde mevcuttur. Kanunlarımızda yaptığımız bazı tadiller ve kabul buyurduğunuz Meşhut Cürümler Kanunu, bu maksada kuvvetle hizmet etmiştir.

Adlî bünyemizin ve kanun dizîğimizin, daima bu yönden incelemelerle Türkiye’nin dinamik hayatına, hiç şaşmadan, uygunlukları temin edilmelidir. Bu lüzum karşısında, kara ve deniz ticaret kanunlarımızın ekonomik bünyemizdeki inkişafalara daha uygun hale getirilmesinde, zaman geçirilmemek yerinde olur. Bir de, şu nokta üzerinde durmama, izin vermenizi rica edeceğim: Emniyet ve hak işleriyle alâkalı usullerde ve kanunlarda, kolaylık, çabukluk, açıklık ve kesinlik esas olmalıdır. Bu sebeple, Vatandaşların icra daireleriyle olan ilişkilerini kolaylaştırmak kasdiyle yapılan etütlerin, bir an evvel kanun haline getirilmesini tavsiyeye lâyük bulurum. Bu işaret ve tavsiyelerimin, iyi karşılanacağına şüphe etmem; çünkü, her sahada olduğu gibi, adlî usuller ve kanunlar sahasında da, Türk Cumhuriyetinin ve onun yüksek değerli Kamutayı’nın anlayışı, ileri anlayıştır.

Şimdi arkadaşlar, ekonomi hayatımızı gözden geçireceğim. Derhal bildirmeliyim ki, ben, ekonomik hayat denince; ziraat, ticaret, sanayi faaliyetlerini ve bütün nafia işlerini, birbirinden ayrı düşünülmesi doğru olmıyan bir kül sayarım. Bu vesile ile şunu da hatırlatmalıyım ki, bir millete müstakil hüviyet ve kıymet veren siyasi varlık makinasında, devlet, fikir ve ekonomi hayat mekanizmaları, birbirlerine bağlı ve birbirine tabidirler; o kadar ki, bu cihazlar birbirine uyararak aynı ahenkte çalıştırılmazsa, hükûmet makinasının motris kuvveti israf edilmiş olur, ondan beklenen tam verim elde edilemez. Onun içindir ki, bir milletin kültür seviyesi, üç sahada; devlet, fikir ve ekonomi sahalarındaki faaliyet ve başarıları neticelerinin hasılasıyla ölçülür.

Sayın Milletvekilleri,

Millî ekonominin temeli ziraattir. Bunun içindir ki, ziraatte kalkınmaya büyük önem vermekteyiz. Köylere kadar yayılacak programlı ve pratik çalışmalar, bu maksada erişmeyi kolaylaştıracaktır.

Fakat, bu hayatî işi, isabetle amacına ulaştırabilmek için, ilk önce, ciddî etütlere dayalı bir ziraat siyaseti tesbit etmek ve onun içinde, her köylünün ve bütün vatandaşların kolayca kavrayabileceği ve severek tatbik edebileceği bir ziraat rejimi kurmak lâzımdır. Bu siyaset ve rejimde, önemli yer alabilecek noktalar başlıca şunlar olabilir :

Bir defa, memlekette topraksız çiftçi bırakılmamalıdır. Bundan daha önemli olanı ise, bir çiftçi ailesini geçindirebilen toprağın, hiçbir sebep ve suretle, bölünemez bir mahiyet alması (alkışlar). Büyük çiftçi ve çiftlik sahiplerinin işletebilecekleri arazi genişliği, arazinin bulunduğu memleket bölgelerinin nüfus kesafetine ve toprak verim derecesine göre sınırlanmak lâzımdır..

Küçük, büyük bütün çiftçilerin iş vasıtalarını artırmak, yenileştirmek ve korunmak tedbirleri, vakit geçirilmeden alınmalıdır. Her halde, en küçük bir çiftçi ailesi, bir çift hayvan sahibi kılınmalıdır; bunda, ideal olan öküz değil, beygir olmalıdır, öküz, ancak bazı şartların henüz temini güç bölgelerde hoş görülebilir. Köylüler için, umumiyetle pulluğu pratik ve faydalı bulurum. Traktörler, büyük çiftçilere tavsiye olunabilir. Köyde ve yakın köylerde, müşterek harman makinaları kullanılmak, köylülerin ayrılamıyacağı bir âdet haline getirilmelidir.

Memleketi; iklim, su ve toprak verimi bakımından, ziraat bölgelerine ayırmak icabeder. Bu bölgelerin her birinde, köylülerin, gözleriyle görebilecekleri, çalışmaları için örnek tutacakları verimli, modern, pratik ziraat merkezleri kurulmak gerektir.

Bugün, devlet idaresinde bulunan çiftliklerin ve bunların içindeki türlü ziraat - sanayi kurumlarının bir kısmı; ziraat hayat ve faaliyetinin bütün sahalarında her türlü teknik ve modern tecrübelerini ikmal etmiş olarak buldukları bölgelerde en faydalı ziraat usul ve sanatlarını yaymaya hazır bulunmaktadırlar. Bu, vekâlet için, büyük kolaylıklar temin edecektir. Ancak, gerek mevcut olan ve gerek bütün memleket ziraat bölgeleri için yeniden kurulacak ziraat merkezlerinin, sekteye uğramadan tam verimli faaliyetlerini; şimdiye kadar olduğu gibi, devlet bütçesine ağırlık vermeksizin kendi gelirleriyle kendi varlıklarının idare ve inkişafını temin edebilmeleri için, bütün bu kurumlar birleştirilerek geniş bir işletme kurumu teşkil olunmalıdır.

Bir de, başta buğday olmak üzere, bütün gıda ihtiyaçlarımızla endüstrimizin dayandığı türlü iptidai maddeleri temin ve haricî ticaretimizin esasını teşkil eden çeşitli mahsullerimizin ayrı ayrı her birinde, miktarını artırmak, kalitesini yükseltmek, istihsâl masraflarını azaltmak, hastalık ve düşmanlarıyla uğraşmak için gereken teknik ve kanunî her tedbir, vakit geçirilmeden alınmalıdır.'

Orman servetimizin korunması lüzumuna ayrıca işaret etmek isterim. Ancak, bunda mühim olan, korunma esaslarını; memleketin türlü ağaç ihtiyaçlarını devamlı olarak karşılaması icabeden ormanlarımızı muvazeneli ve teknik bir surette işleterek istifade etmek esasiyle mâkul bir surette telif etmek mecburiyeti vardır. Buna, büyük Kamutay'ın, lâıyk olduğu ehemmiyeti vereceğine şüphe yoktur.

Sayın Milletvekilleri,

Dış ticarete takip ettiğimiz ana prensip, ticaret muvazenemizin aktif karakterini muhafaza etmektir. Çünkü, Türkiye tekiye muvazenesinin en mühim esasını, bu teşkil eder.

Son yılların rakamları ve geçirdiğimiz senenin bugüne kadar gösterdiği seyir ve istikamet, takip ettiğimiz prensipin elde edilmiş müspet neticelerini göstermektedir.

Kontenjan usulü, muayyen anlaşma şartlarımızı kabul etmiş memleketler için büsbütün kaldırılmıştır. Bu memleketlerden piyasanın kayıtsız, şartsız ithalât yapabilmesi temin edilmiştir.

Dış ticaret politikamızın hususiyeti şudur : İç ve dış Vaziyet icaplarını daima karşılamak suretiyle seyirlerine intibak etmek.

İç ticarete gelince, bunda, en önde gördüğümüz esas, teşkilâtlandırma ve muayyen tipler üzerinde işleme ve rasyonel çalışmadır.

Kesin zaruret olmadıkça, piyasalara karışamaz; bununla beraber, hiçbir piyasa da başıboş değildir. Sırası gelmişken, cumhuriyetin tüccar telâkkisini de kısaca ifade edeyim : Tüccar, milletin emeği ve üretimi kıymetlendirilmek için, eline ve zekâsına emniyet edilen ve bu emniyete liyakat göstermesi gereken adamdır (bravo sesleri, alkışlar). Bu bakımdan, ihracatçılar hakkındaki kanun, murakabe hakkındaki kanun, teşkilâtlandırma hakkındaki hükümler, müspet neticelerini vermektedir.

İhracat mallarımızın, hükümetin yakın kontrolü altında, satışlarının teşkilâtlandırılması mühimdir. Bunu göz önünde tutan Ekonomi Vekâleti, geçen yıl içinde Iğdır'da, Ege, Trakya bölgelerinde türlü mevzulara ait satış kooperatifleri teşkil etmiş ve onları faaliyete geçirmiştir. Önümüzdeki yıl içinde, başta fındık olmak üzere, diğer belli mahsullerimizi de, alâkalandıran birlikleri vücuda getirmelidir.

Sayın Arkadaşlar,

Endüstrileşmek, en büyük millî dâvalarımız arasında yer almaktadır. Çalışması ve yaşaması için ekonomik elemanları memleketimizde mevcut olan büyük, küçük her çeşit sanayii kuracağız ve işleteceğiz (alkışlar). En başta vatan müdafaası olmak üzere, mahsullerimizi kıymetlendirmek ve en kısa yoldan, en ileri ve refahlı Türkiye idealine ulaşabilmek için, bu bir zarurettir.

Bu kanaatle, beş yıllık ilk sanayi plânının geri kalan ve bütün hazırlıkları bitirilmiş olan birkaç fabrikasını da, süratle başarmak ve yeni plân için hazırlanmak icabeder.

Endüstrileşme karar ve hareketimize mütenazır olarak bu günkü mevzuatımızda düşünülecek tadiller ve ilâve edilecek bazı yeni hükümler vardır. Bunların başlıcalarını şöyle hulâsa edebiliriz :

Sermayesinin tamamı veya büyük kısmı devlete ait ticari - sanai kurumların malî kontrol şekli; bu kurumların bünyelerine ve kendilerinden istediğimiz ve isteyeceğimiz ticari usul ve zihniyetle çalışma icaplarına süratle tevfiik etmek. . . Bu gibi kurumların bugünkü usullerle çalışabilmelerine ve inkişaf etmelerine imkân yoktur.

Mevcut Gümrük Tarifeleri Kanununda da, bugünkü politika ve temayülümüze uygun tedbirleri yapmak lâzımdır.

Diğer mühim nokta, daha evvel de işaret ettiğim gibi, memlekette, hususiyle bazı bölgelerde, göze çarpacak ehemmiyet alan hayat pahalılığı mevzuu ile uğraşmak... Bunun için ilmi bir tetkik yaptırılmalı ve tesbit edilerek sebepleriyle radikal ve plânlı şekilde mücadele edilmelidir.

Küçük esnafa ve büyük sanayi erbabına muhtaç oldukları kredileri kolayca ve ucuzca verecek bir teşekkül vücuda getirmek ve kredinin, normal şartlar altında, ucuzlatılmasına çalışmak da çok lâzımdır.

Türkiye’de devlet madenciliği millî kalkınma hareketleriyle yakından alâkalı mühim mevzulardan biridir.

Umumi endüstrileşme telâkkimizden başka, maden arama ve işletme işine, her şeyden önce, haricî tediyeye vasıtalarımızı, döviz gelirimizi artırabilmek için, devama ve hususi bir ehemmiyet vermiye mecburuz.

Maden Tetkik ve Arama Dairesinin çalışmalarına âzami inkişaf vermesini ve bulunacak madenlerin, rantabilite hesapları yapıldıktan sonra, plânlı şekilde hemen işletmeye konulmasını temin etmemiz lâzımdır. Elde bulunan madenlerin en mühimleri için, üç yıllık bir plân yapılmalıdır.

Ereğli Şirketini satın aldığımızı ve Ereğli kömür havzasında rasyonel bir istihsâl plânının, günün meselesi olduğunu biliyorsunuz. Bunun ikmali çabuklaştırılarak kömür istihsalâtımız kısa bir zamanda, en az bir misli artırılmalıdır.

Diğer taraftan, Maden Tetkik ve Arama Dairesinin, Divriki sahasında bulduğu ve cevher nispeti itibariyle ehemmiyetli olan demir madeninin süratle işletilmesine geçilmesi ve Karabük demir - çelik sanayiimiz ihtiyaç plâni dışındaki kısmının ihracatına başlanılmalıdır (alkışlar).

Liman işlerinde modern ve plânlı çalışma ve tarifelerdeki tenzilâtın uyandırdığı memnuniyetin verimli neticeleri, ticarete dikkati celbetmiştir. Bu yolda devam edilmesinde isabet olacaktır.

Ekonomik bünyemizdeki inkişaf, deniz nakliye vasıtaları ihtiyaçlarını her gün artırmaktadır. Yeni sipariş edilen gemilerden bir kısmı, önümüzdeki ilkbaharda gelmiş bulunacaktır. Fakat bunlar, bugünden görülmekte olan ihtiyaç hacmine cevap verecek adet ve nispete değildir.

Yeni gemiler inşa ettirmek ve bilhassa eski tersaneyi, ticaret filomuz için, hem tamir, hem yeni inşaat merkezi olarak faaliyete getirmek esbabını temin etmek lâzımdır (alkışlar).

Şu günlerde, yüksek Meclise su mahsulleri ve Deniz Bank hakkında bir lâyiha gelecektir. Mevzuunun, yüksek alâkanızı çekeceğinden şüphe etmiyorum.

Arkadaşlar!

En güzel coğrafi vaziyette ve üç tarafı denizle çevrili olan Türkiye; endüstrisi, ticareti ve sporu ile, en ileri denizci millet yetiştirmek kabiliyetindedir. Bu kabiliyetten istifadeyi bilmeliyiz; denizciliği, Türkün büyük millî ülküsü olarak düşünmeli ve onu az zamanda başarmalıyız (yaşa sesleri, alkışlar).

Ekonomik kalkınma; Türkiye’nin, hür müstakil, daima daha kuvvetli, daima daha refahlı Türkiye idealinin, bel kemiğidir. Türkiye bu kalkınmada iki büyük kuvvet serisine dayanmaktadır :

Toprağının iklimleri, zenginlikleri ve başlıbaşına bir servet olan coğrafi vaziyeti; ve bir de, Türk milletinin, silâh kadar, makina da tutmaya yarasan kudretli eli ve millî olduğuna inandığı işlerde ve zamanlarda, tarihin akışını değiştirir celâdetle tecellî eden, yüksek sosyal benlik duygusu... (sürekli alkışlar).

Sayın Milletvekilleri:

Demiryolları bir ülkeyi medeniyet ve refah nurlarıyla aydınlatan kutsal bir meşaledir.

Cumhuriyetin ilk senelerinden beri, dikkatle, ısrarla üzerinde durduğumuz demiryolları inşaat siyaseti, hedeflerine ulaşmak için, durmadan başarı ile tatbik olunmaktadır.

Şark ve cenupta, Sivas, Diyarbakir gibi, büyük menzillere varan hatlar, geçen yıl içinde, Sivas - Malatya iltisakiyle birbirine bağlanmıştır. Zonguldak'a varmış olan hat dahi, bu zengin kömür havzasını, iç vatana bağlamış bulunuyor.

Sivas'tan sonra, şarka doğru uzayıp gitmekte olan hat da, ilk menzili Divrik'e varmıştır. Bu kol, önümüzdeki yıl, Erzincan'a ulaşmış bulunacaktır. Diyarbakir'den şarka uzanacak hattın da inşasına başlanmıştır.

Şark Demiryollarının satın alınmış olduğunu bilirsiniz. Cenupta Nusaybin'e giden hattın maada, yurt içinde bütün demiryollarının idare ve işletilmeleri, Cumhuriyet Hükûmetinin elindedir (alkışlar).

Demiryollar inşaatımızın inkişafı, İran transit yolunun inkişafına ve motorize edilmesine de hizmet etmiştir.

İstanbul'dan itibaren başlayan Avrupa turist yolunun asfalt olarak inşasına devam olunmaktadır.

Bu tarz inşaatın, bir plân dâhilinde, memleketin diğer sahalarına da teşmili, beklediğimiz millî başarılarıdır.

Şose ve köprüler inşaatı inkişaf etmektedir. Demiryolları inşaat siyasetimizin tatbiki yılları içinde (78) köprü, geçişe açılmış bulunuyor. (23) köprü de inşaat halindedir. Bu köprüler, her biri başlıbaşına birer fen ve sanat eseri olarak, yeni nesillere, cumhuriyetin armağan âbideleri olacaktır. Demiryol hatlarımızı iç sahalarla bağlayacak ve bu hatların bir an evvel millî ekonomik kalkınmaya âzami hizmetini temin edecek olan kara yolu inşaatı, önümüzdeki devrelerde teksif ve bir plân dahilinde tevsi edilmek lâzımdır.

Her bölgenin ihtiyacına göre, istasyonlarda tamamlayıcı tesisat da yapılmak ve muhtelif malların lâzımı gibi sevkini temin edecek teknik şartları haiz vagon mevcudunu artırmak zaruridir. Bunda da büyük himmetlerin esirgenme meşini dilerim.

Su ve imar işlerine, dikkatle devam edilmektedir.

Posta - Telgraf - Telefon işlerimizde esaslı bir inkişaf vardır. Bununla beraber, şehirler arasındaki telefon muhabereleeri içinin bir an evvel tamamlanmasına çalışılmalıdır.

Ankara'da yeni bir radyo istasyonunun inşasına başlanmış olduğunu memnuniyetle kaydederim.

Sivil Hava Yolları idaresi, devlet teşkilâtı arasında, modern bir idare halinde yer almıştır.

Bütün teknik şartlar ve emniyet icapları içinde çalışmakta olan bu idarenin, büyük şehirlerimizin hepsi arasında, en modern muvasala yolu rolünü bir an evvel ifaya başlaması ve arsiulusal hatlarla da, kendi vasıtalarıyla, irtibat tesis eylemesi imkânı, az zamanda teminini beklediğimiz önemli işlerdendir.

Arkadaşlar,

Bütün devlet cihazlarının canlılığı, gürbüzlüğü, işlemesi bakımından büyük dikkatle üzerinde durulması gerekli olan malî hayatımıza temas ediyorum.

Cumhuriyet bütçelerinin taayyün eden ve daima kuvvetlenmesi gereken müşterek hususiyetleri, yalnız denkli oluşları değil, aynı zamanda, koruyucu, kurucu ve verici işlere, her defasında daha fazla pay ayırmakta olmalarıdır.

Bu politikamızın, millî faaliyet üzerinde derhal yaratmaya başladığı tesir iledir ki, bütçe tahmin rakkamlarımız yalnız tahakkuk etmekle kalmıyor, daima fazla ile de kapanmaya başlamıştır.

1936 senesi, bütçesi, tahmine ve 1935 yılı varidat tahakkuklarına göre, 22 milyon fazla ile kapanmıştır. 1937 bütçesinin de, bugüne kadar gösterdiği seyir, aynı ümidi, fazlasiyle verecek mahiyettedir.

Bu netice; memleket ekonomisinin inkişafını, halkın refaha ulaşmakta olduğunu ifade ettiği gibi aynı zamanda halk için çalışan bir hükûmetin halkın menfaatine olarak aldığı tedbirlerdeki isabeti de teyit etmektedir.

Samimî bir bütçeye ve hakikî bir tediye muvazenesine dayanan paramızın fiilî istikrar vaziyetini kesin surette muhafaza edeceğiz.

Her nevi malî taahhütlerimizi, günü gününe yerine getirmek suretiyle, devlet itibarını ve malî sermaye ve eshamı muhafaza ve takviye hususunda bütün tedbirleri almak ve bu mevzuda dikkatli bulunmak umdemizdir (alkışlar).

Devlet varidatının inkişafını, yeni vergiler ihdasından ziyade, devamlı bir programla mevcut vergilerin tarh ve cibayet usullerinin ıslahında aramak lâzımdır (alkışlar).

Son iki sene zarfında hayvanlar, tuz, şeker, çimento, petrol ve benzin elektrik, iptidai maddeler resim ve vergilerinde yapılan ve her biri 30-50 nispetinde bir vergi indirilmesini ifade eden tahfiplerin istihsâlin teşviki bakımından, vatandaş ve memleket için müspet ve hayırlı neticeler verdiğini görmekteyiz.

Hayvan Vergisi ve Buhran ve Muvazene vergileri üzerinde tetkikler yapılarak bütçe muvazenesi esasını bozmayacak surette tedricen tahfif çareleri düşünölmelidir (alkışlar).

Bundan başka, memleketimizde yetişmiyen iptidai maddeler ve istihsâl maliyeti üzerinde tesir yaparak, dış memleketler mamulâtı ile rekabeti güçleştiren her nevi vergi ve resimler kaldırılmak lâzımdır (alkışlar).

Gerek bu mevzular üzerinde çalışırken, gerek her hangi bir malî karar alırken, ilk gözönüne getireceğimiz şey, millî faaliyet ve millî istihsâl, yani verginin bizzat ana menbai üzerinde yapacağı tesirler olmalıdır. Maliye memurları da, iç işleri memurları gibi, halkla daimî teması olan teşkilâttır. Bunların da, halk ile temalarında, halk için çalışan bir halk hükûmetinin tabii vasfı olan âzami dikkat ve ihtimam göstermek ve âzami emniyet ve inan vermek şiarlarının inkişafına bilhassa itina etmeleri lâzımdır (sürekli alkışlar).

Cumhuriyet rejiminde nef'i hazine demek; kanunun hazine lehine tesbit ettiği hakla, kanunun mükellefi karşılaştığı vazifeyi gayet denk bir halde elde tutmak demek olduğunu bir an hatırdan uzak tutmamak önemli prensipimizdir (bravo sesleri, sürekli alkışlar).

İnhisarlar mevzuunda itina edilmesi icabeden esas, bu kurumların malî monopol, ticari teşekkül ve millî valörizasyon kurumu karakterlerinin dikkatle telifidir.

Harice tütün satışları ve ihracat mevzuu, daha yakından meşgul olmya değer mahiyettedir.

Gümrüklere gelince; bunda, tesisata, çalışma usullerine ve kanunî mevzular bakımından gerekli ıslah tedbirlerine hız verilmek icap etmektedir.

İnhisar mamulâtının fiatları üzerinde yapılan tenzilât satışları artırmıştır.

Bu usulün daima dikkatte bulundurulması faydalı olur.

Arkadaşlar,

Büyük dâvamız, en medeni ve en müreffeh millet olarak varlığımızı kselmtir (alkışlar).

Bu, yalnız kurumlarında değil, düşüncelerinde temelli bir inkılâp yapmış olan büyük Türk milletinin dinamik idealidir. Bu ideali en kısa bir zamanda başarmak için, fikir ve hareketi, beraber yürütmek mecburiyetindeyiz. Bu teşebbüste başarı, ancak, türel bir plânla ve en rasyonel tarzda çalışmakla mümkün olabilir. Bu sebeple okuyup yazma bilmiyen tek vatandaş bırakmamak; memleketin büyük kalkınma savaşının ve yeni çatısının istediği teknik elemanları yetiştirmek; memleket dâvalarının ideolojisini anlayacak, anlatacak, nesilden nesle yaşatacak fert ve kurumları yaratmak; işte bu önemli umdeleri en kısa zamanda temin etmek, Kültür Vekâletinin üzerine aldığı büyük ve ağır mecburiyetlerdir (alkışlar).

İşaret ettiğim umdeleri, Türk gençliğinin dimağında ve Türk milletinin şuurunda daima canlı bir halde tutmak, üniversitelerimize ve yüksek okullarımıza düşen başlıca vazifedir.

Bunun için memleketi şimdilik üç büyük kültür bölgesi halinde mütalâa ederek; garp bölgesi için, İstanbul Üniversitesinde başlanmış olan ıslahat programını daha radikal bir tarzda tatbik ederek cumhuriyete cidden modern bir üniversite kazandırmak; merkez bölgesi için, Ankara Üniversitesini az zamanda kurmak lâzımdır. Ve Doğu bölgesi için Van Gölü sahillerinin en güzel bir yerinde, her şubeden ilk okullariyle ve nihayet üniversitesiyle modern bir kültür şehri yaratmak yolunda, şimdiden fiiliyata geçilmelidir (alkışlar).

Bu hayırlı teşebbüsün, doğu vilâyetlerimiz gençliğine bahşedeceği feyiz, Cumhuriyet Hükûmeti için ne mutlu bir eser olacaktır (alkışlar).

Tavsiye ettiğim bu yeni teşebbüslerin, eğitim ve öğretmen ihtiyacını ziyadeleştireceği şüphesizdir. Fakat bu cihet, hiç bir vakit, işe başlama cesaretini kırmamalıdır. Vekâletin, geçen yıl içinde, bu yönden yaptığı tecrübeler, çok ümit verici mahiyettedir.

Türk Tarih ve Dil Kurumlarının, Türk millî varlığını aydınlatan çok kıymetli ve önemli birer ilim kurumu mahiyetini aldığını görmek, hepimizi sevindirici bir hâdisedir (alkışlar).

Tarih Kurumu; yaptığı kongre, kurduğu sergi, yurt içindeki hafirler, ortaya çıkardığı eserlerle, şimdiden bütün ilim dünyasına kültürel vazifesini ifaya başlamış bulunuyor.

İlk resim galerimizi de bu yıl açmış bulunuyoruz.

Geçen yıl, Ankara'da kurulan Devlet Konservatuvarı'nın; müzikte, sahnede, kendisinden beklediğimiz teknik elemanları süratle verebilecek hale getirilmesi için, daha fazla gayret ve fedakârlık yerinde olur. Her çeşit spor faaliyetlerini, Türk gençliğinin millî terbiyesini ana unsurlarından saymak lâzımdır. Bu işte, hükûmetin şimdiye kadar olduğundan daha çok ciddî ve dikkatli davranması, Türk gençliğini, spor bakımından da, millî heyecan içinde itina ile yetiştirmesi, önemli tutulmalıdır.

Sevgili Arkadaşlarım,

Ordu, Türk Ordusu!... İşte bütün milletin göğsünü itimat, gurur duygularıyla kabartan şanlı ad! (sürekli alkışlar). Onu, bu yıl içinde, kısa fasıllarla iki defa, büyük küteller halinde, yakından gördüm. Trakya ve Ege büyük manevralarında. .. Disiplinini, enerjisini, subaylarının vukuflu gayretini, büyük komutan ve generallerimizin yüksek sevk ve idare kabiliyetlerini gördüm (alkışlar). Derin iftihar duydum, takdir ettim (alkışlar).

Ordumuz, Türk birliğinin, Türk kudret ve kabiliyetinin, Türk vatanseverliğinin çelikleşmiş bir ifadesidir.

Ordumuz; Türk topraklarının ve Türkiye idealini tahakkuk ettirmek için sarf etmekte olduğumuz sistemli çalışmaların yenilmesi imkânsız teminatıdır (alkışlar).

Teslihat ve teçhizat programımızın tatbikatı, muvaffakiyetle ilerliyor. Bunları memleketimizde yapmak emelimiz, tahakkuk yolundadır. Harb sanayii tesisatımızı, daha ziyade inkişaf ve tevsi için alman tedbirlere devam edilmeli ve endüstrileşme mesaimizde de ordu ihtiyacı ayrıca göz önünde tutulmalıdır (alkışlar).

Bu yıl içinde, denizaltı gemilerini memleketimizde yapmaya başladık.

Hava kuvvetlerimiz için yapılmış olan üç yıllık program, büyük milletimizin yakın ve şuurlu alâkasiyle, şimdiden başarılmış sayılabilir.

Bundan sonrası için, bütün tayarelerimizin ve motörlerinin memleketimizde yapılması ve harb hava sanayimizin de, bu esasa göre inkişaf ettirilmesi iktiza eder. Hava kuvvetlerinin aldığı ehemmiyeti göz önünde tutarak, bu mesaiyi plânlaştırmak ve bu mevzuu lâyük olduğu ehemmiyetle milletin nazarında canlı tutmak lâzımdır (alkışlar).

Büyük millî disiplin okulu olan ordunun; ekonomik, kültürel, sosyal savaşlarımızda bize aynı zamanda en lüzumlu elemanları da yetiştiren büyük bir okul haline getirilmesine, ayrıca itina ve himmet edileceğine, şüphem yoktur.

Büyük Kamutay,

Dış siyasetimiz, geçen yıl içinde de, sulh ve arsiulusal emek birliği yolunda inkişaf etmiş ve yürüdüğümüz yönün değişmez olduğunu bir daha belirtmiştir.

Milletler Cemiyetinin geçirmekte olduğu çetin safhalarda, Cumhuriyet Hükûmeti, bu arsiulusal kuruma olan bağlılığını, her sahada göstermek suretiyle, sulh idealine en uygun yoldan ayrılmamıştır.

Büyük bir millî dâvamız olan Hatay işinin geçirdiği safhalar malûmunuzdur.

Milletler Cemiyeti yüksek idaresi altında cereyan etmiş olan müzakereler, Hatay halkını lâıyk olduğu mesut ve müstakıl idareye kavuşması yolunda amaçladığımız gayeyi temin edecek vesikaların kabul ve imzasıyla neticelenmiştir (alkışlar).

Yeni Hatay rejiminin meriyete girmesine, kısa bir zaman kaldı.

Bu rejimi, kendileriyle en dostane bir zihniyetle emek birliği yapmış olduğumuz Fransızların, iyi niyetle ve amaçlanan gayeyi temin edebilecek şekilde tatbika başlayacaklarına şüphe edilmemelidir.

Yarınki Türk - Fransız münasebetlerinin dilediğimiz yolda inkişafına, Hatay işinin iyi bir yönde yürütmesi, esaslı bir ölçü ve âmil olacaktır kanaatindeyim (alkışlar).

Balkan siyasetimiz en mesut bir iş birliği yaratmakta devam ederek kendisine çizilmiş olan sulh yolunda her gün daha verimli neticelerle ilerlemektedir (alkışlar).

Cumhuriyet Hükümetinin, şarkta takip edegelmekte bulunduğu dostluk ve yakınlık siyaseti, yeni bir kuvvetli adım attı. Sa'dabat'ta, dostlarımız Afganistan, Irak ve İran ile imza etmiş olduğumuz dörtlü muahede, büyük bir memnuniyetle kayda değer sulh eserlerinden biridir. Bu misakın etrafında toplanan devletlerin, aynı gayeyi takip eden ve sulh içinde inkişafı samimiyetle isteyen hükümetleri arasında, iş birliğinin âtide de hayırlı neticeler vereceğinden emin bulunmaktayız.

Cumhuriyet Hükümetinin, komşularıyla ve diğer büyük, küçük devletlerle olan münasebetlerinde, ahenkli bir istikrar ve inkişaf göze çarpmaktadır.

Sulh yolunda nereden bir hitap geliyorsa, Türkiye onu, tehalükle karşıladı ve yardımlarını esirgemedi (alkışlar).

İspanya hâdiseleri dolayısıyla Akdeniz ve Karadeniz'de alınması gereken tedbirlere, Cumhuriyet Hükümeti, en geniş bir zihniyetle iştirak etti.

Dünyanın her tarafında olduğu gibi, bizi alâkalandıran sahalarda ve bu arada, Akdeniz'de, sükûn ve istikrarın korunması, bizim yakından ve alâka ile takip ettiğimiz bir mevzudur.

Şurasını da memnuniyetle kaydedebilirim ki Şarkî Akdeniz ve Karadeniz sularıyla Balkanlarda ve Yakın-Şark'ta, geçen sene işaret ettiğim iyi münasebetler, aynıyle devam etmiştir.

Geçen seneden beri, dost ve müttefik devletlerin mühim ricaliyle bizim devlet adamlarımız arasında karşılıklı ziyaretler vukua gelmiş ve bu, dostluklarımızın tezahürüne vesile olmuştur (alkışlar).

Hükümet, bu son sene zarfında, devletlerle olan ticari münasebetlerini, memleketin ekonomik bünyesine uyacak mukavele ve anlaşmalar yaparak tanzim etti.

Bunlar arasında Fransa, İngiltere, Almanya ve Sovyet Rusya ile aktedilen mühim ticari anlaşmaları, bilhassa kaydetmek isterim. Hükümetin dış teşkilâtının; ekonomik kalkınma savaşımızla alâkalı daireler için bilgi ve istihbarat ufkunu genişleten yardımcı birer daire olarak, çalışmalarını tanzim etmek lâzımdır.

Dış siyasetimizin ayırıcı vasfını kısaca anlatmış olmak için, deyebilirim ki, tuttuğumuz siyasi yol ve hedeften ayrılmıyoruz. Son senelerde, arsulusal münasebetlerde daimî değişiklikler olmasına rağmen, biz bu karışıklığın ortasında, sulhseverlikle duygulu olarak, karşılıklı dostluklarımıza riayet ediyoruz; onların mahiyet ve dairelerini genişletmeye müsait zihniyetle arsulusal vaziyet ve vazifemizi gözönünde tutarak çalışıyoruz. Bu yolda, itina ile çalışmaya devam etmek, hükümete tavsiye edeceğim en doğru karar olduğu kanaatindeyim (alkışlar).

Aziz Millet vekilleri,

Dünyaca malûm olmuştur ki, bizim devlet idaresindeki ana programımız, Cumhuriyet Halk Partisi programıdır. Bunun kapsadığı prensipler, idarede ve siyasette bizi aydınlatıcı ana hatlardır. Fakat, bu prensipleri, gökten indiği sanılan kitapların doğmalarıyla asla bir tutmamalıdır. Biz, ilhamlarımızı, gökten ve gapten değil, doğrudan doğruya hayattan almış bulunuyoruz (alkışlar).

Bizim yolumuzu çizen; içinde yaşadığımız yurt, bağrından çıktığımız Türk milleti ve bir de milletler tarihinin bin bir facia ve ıztırap kaydeden yapraklarından çıkardığımız neticelerdir (alkışlar).

Elimizdeki programın ruhu, bizi yalnız bir kısım vatandaşla alâkalı kalmaktan meneder. Biz, bütün Türk milletinin hadimiyiz. Geçen yıl içinde, parti ile hükûmet teşkilâtını birleştirmekle vatandaşlar arasında ayrılık tanımadığımızı fiilen göstermiş olduk. Bu hâdisenin bizim, devlet idaresinde kabul ettiğimiz, “kuvvet birdir ve o milletindir” hakikatine uygun olduğu meydandadır (alkışlar). Kuvvetin yegâne kaynağı olan, Türk milletinin güzide vekillerini, büyük bahtiyarlıkla eğilerek selâmlarım (bravo, yaşa sesleri, şiddetli ve sürekli alkışlar).

* * *

BEŞİNCİ DÖNEM DÖRDÜNCÜ TOPLANTI YILININ AÇILIŞINDA ATATÜRK ADINA BAŞVEKİL CELÂL BAYAR TARAFINDAN OKUNAN SÖYLEV

1 Kasım 1938

Sayın Millet vekilleri! Hepinizi sevgi ve saygı ile selâmlarım...

Geçen sene aziz Kamutay arkadaşlarıma millet ve memleket için ne gibi feyizli işler başarmak istediğimizi izah etmiştim. Bu gün de bunlardan hangilerinin bu yıl içinde yapıldığını bildirmek isterim.

Sayın Arkadaşlarım;

Herşeyden evvel size kıvançla arzedeyim ki millet ve memleket geçen seneyi de tam bir huzur ve sükûn içinde yükselme ve kalkınma faaliyetiyle geçirmiştir.

Uzun yıllardan beri devam eden ve zaman zaman hâd bir şekil alan Tunçeli’ndeki toplu şekavet hâdiseleri muayyen bir program dahilindeki çalışmaların neticesi olarak kısa bir zamanda bertaraf edilmiş o mıntakada bu gibi vakalar bir daha tekerrür etmemek üzere tarihe devrolunmuştur (bravo sesleri).

Cumhuriyetin feyzinden yurdun diğer evlâtları gibi oradakiler de tamamiyle istifade edeceklerdir.

Hususi idare ve belediyelerin bu yılki faaliyetleri, geçen senelerden fazla ve daha verimli olmuştur.

İmar işlerinde belediyeleri, türeli surette aydınlatmak kılavuzlamak ve faaliyetlerini takip ve murakabe etmek üzere merkezde bir teknik büro teşkili yol ve yapı kanununda işlerin ve istimlâk muamelelerinin süratle yürümesini temin edecek tadilât yapılması Belediyeler Bankasının işlerinde yardımını genişletmesi, çiftçi mallarının emniyetini korumak ve ziraî suçluları süratle meydana çıkarıp suçluların cezalandırılması için yüksek Kamutay’a sunulmak üzere birer kanun lâyihası hazırlanmıştır.

Büyük Meclis’in tasvibine arzedilmiş olan yeni Nüfus Kanununun kabul ve tatbiki nüfus işlerinin daha modern ve muntazam bir şekilde yürütülmesini temine hizmet edecektir.

Muhterem Arkadaşlar;

Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti kendisine verilen sağlık ve içtimai yardım vazifelerine iskân ve göçmen işlerine yüksek Meclis’in kabul buyurduğu tahsisat dâhilinde başarıyla devam etmiştir.

Bu senenin ilkbaharında Orta-Anadolu’da bilhassa Kırşehir ve Yozgat havalisinde bir kısım köylerimizi harap ve aziz vatandaşlarımızdan bazılarının ölümüne sebebiyet vermekle bizi çok müteessir eden bir yer sarsıntısı olmuştu. Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti ve aynı zamanda bu işle tavzif edilen Kızılay Cemiyeti felâkete uğrıyan vatandaşlarımızı korumak için derhal gereken tedbirleri almışlardır.

Bu sahada yapılmasına karar verilen 2114 evden bir kısmı bitmiştir. Bir kısmının da inşaatı ilerlemektedir. Bu hizmet ve mesaiyi memnuniyetle kaydedirim.

Yüce Saylavlar!

Memlekette mevcut huzur ve asayişe muvazi olarak adalet cihazı da intizamla işlemektedir.

Meşhut cürümler kanununun tatbikatından elde edilen iyi neticelerden örnek alınarak bu kanun ağır cezalı cürümlere de teşmil edilmiştir.

İnkılâbımızın istikrarını teyit için yeni kanunî tedbirler alınmıştır. Bu maksatla Türk Ceza Kanunundaki devletin şahsiyetine ve devlet kuvvetleri aleyhine taallûk eden cürümler daha kuvvetli müeyyidelere bağlanmıştır.

Cezaevlerinin terbiye, ıslah ve iş esaslarına göre düzeltilmesi yolundaki hayırlı faaliyetin genişletilmesi cemiyete; doğru yoldan saparak hürriyetini kaybetmiş olan binlerce vatandaşı nafi birer uzuv olarak kazandırmaktadır.

Sayın Milletvekilleri;

Devletin ekonomik sahadaki yapıcı ve yaptırıcı kudret ve prensibinin ziraat işlerimize de teşmili yolunda bir numune olmak üzere hükmî şahsiyeti haiz Ziraat İşletmeleri Kurumu teşkil edilmiştir.

Geçen seneki nutkumuzda :

“Millî ekonominin temeli ziraattir.

“Bunun içindir ki, ziraatte kalkınmamıza büyük önem vermekteyiz. “Köylere kadar yapılacak programlı ve pratik çalışmalar bu maksada ermeği kolaylaştıracaktır. Fakat bu hayafî işi isabetle amacına ulaştırmak için, ilk önce, ciddî etütlerle dayalı, bir ziraat siyaseti tesbit etmek ve onun için de her köylünün ve bütün vatandaşların, kolayca kavrayabileceği ve severek tatbik edebileceği bir ziraat rejimi kurmak lâzımdır.” tavsiyesinde bulunmuştuk. Buna ait etütler ikmal edilmiştir.

Cumhuriyetin on beşinci yılı plânlı, sistemli ziraat ve köy kalkınmasının mebdeî olmalıdır.

Sayın Arkadaşlar;

Ekonomi işlerimiz normal inkişaf yolunu takip etmektedir.

Bu yıl da istihsalin, mübadelenin ve kredinin düzenlenmesiyle sanayileşme ve teşkilâtlanma sahalarında müspet neticeler alınmıştır.

Maden tetkik ve arama işleriyle maden işletmeleri mevcut programına göre inkişaf etmektedir.

Dış ticaret politikamız vaziyete millî ve beynelmilel konjonktüre uyarak karşılıklı menfaat ve müsaadeler esasına bağlı kalmakta devam etmiştir.

İhracatın murakabesi ve ihraç mallarımızın standartlanması yolundaki çalışmalar yürümekte ve hayırlı neticeler elde edilmektedir. Bu sene yeniden birtakım ihraç mallarımız daha murakabe edilen mallar arasına girmiştir.

Böylece ihracatımızın ve ihracatımızın itibarım yükselttiğini gördüğümüz bu usulün sahası genişletilmektedir.

Halkımızın bedîî kabiliyetlerine ma'kes olan ve her günkü ihtiyaçlarımızın büyük bir kısmını karşılayan el ve ev küçük sanatların cumhuriyet rejiminde lâyük olduğu mertebeye yükseltilmesi icabeder. Bunun için teşvikler yapılmasını ve bu bapta lâyihanın bir an evvel müzakeresini tavsiyeye şayan bulurum.

Geçen içtima devresinde yüksek Meclis'in kabul buyurduğu “sermayesinin tamamı devlet tarafından verilmek suretiyle kurulan iktisadi teşekküllerin teşkilâtiyle idare ve murakabeleri” hakkındaki kanunun tatbiki için teşkilâta başlanmıştır.

Memleketin muhtelif yerlerinde kredi ve satış kooperatiflerinin ve birliklerinin kurulmasına devam edilmiştir. Ezcümle Karadeniz mıntakasında fındık mahsulümüz için beş kooperatif ve bunlar için merkezi Giresun'da olmak üzere bir birlik teşkil olunmuştur.

Küçük esnafa ve küçük sanayi erbabına muhtaç oldukları kredileri temin etmek üzere Halk Bankası Sandıkları kurulmuştur.

Kredinin normal şartlar altında ucuzlatılmasının ekonomik alandaki mühim tesiri malûmdur. Büyük Millet Meclisi'nin kabul buyurduğu kanun ile faiz hadlerinin indirilmesini memnuniyetle karşılarım.

Büyük Millet Meclisi, Denizbank'ı kurmakla çok isabetli bir harekette bulunmuştur.

Birinci beş senelik sanayi plânımız muvaffakiyetle bitmek üzeredir. Buna ilâveten üç senelik bir maden işletme programı tanzim edilmiş ve tatbikına başlanmıştır. Bu üç senelik maden programının büyük bir kısmını içine almak ve şeker sanayiini de genişletmek suretiyle makine, kimya, gıda maddeleri, toprak ve su mahsulleri, ve mahrukata sanayi ile liman inşasını ve nakliye vasıtalarının çoğaltılmasını ve deniz işleri için duyduğumuz ihtiyaçları ihtiva ve ifade eden dört senelik üç numaralı yeni bir program yapılmış ve ilân edilmiştir.

Bu plân için sarfolunacak para 85 ilâ 90 milyon lira arasında tahmin edilmektedir. Buna ait kredinin temin edildiği malûmdur.

Memleket için faydalı olan her teşebbüsü yüksek bir vatanseverlik duygusuyla terviç ve himaye eden değerli Kamutay'ın bu plânı da müzaheretine mazhar kılacağından şüphe etmiyorum.

Muhterem Milletvekilleri!

Memleketin imarı ve kalkınması yolunda çok mühim vazifeler alan cumhuriyet nafiasının bu yıl içindeki çalışmalarının âzami randıman vermiş olduğunu görmekteyim.

Geçide açılan büyük köprülerin bu yıl 115'e baliğ olduğunu kayıt ve adetlerinin ihtiyaçla mütenasip olarak süratle çoğaltılmasını temenni ederim.

İstanbul'dan, başlıyan Avrupa turistik asfalt yolunun birinci kısmı ikmal edilmiştir ve son kısımlarının inşaatına devam edilmektedir.

Memleketin umumi su siyasetinin büyük ehemmiyeti üzerinde durmaktayız. Geçen devrede kabul buyurduğunuz bir kanunla Adana ovasının sulama işlerine hız verilmiş olmasını memnuniyetle kaydedirim. Diğer su işlerimiz de program dâhilinde yürümektedir.

Geçen sene yapılmasına başlandığını bildirdiğim radyo merkezi stüdyosu tamamlanmıştır.

Şirketlerden elimize geçen demiryollarının ıslâhına ve muharrik ve müteharrik edevatın her türlü ihtiyaca cevap verecek surette ikmaline çalışılmaktadır.

Memlekette nakliye hacmi artmaktadır. Muhtelif malların şevkini kolaylıkla temin etmek için yeni nakliye vasıtaları sipariş edilmiş ve 3 numaralı programda da bu hususa ayrıca yer verilmiştir.

Geçen yıl Divriği'ye ulaştığını gördüğümüz demiryolunun bu yıl Erzincan'a vardığını ve önümüzdeki yıl içinde de Erzurum şehrine vâsıl olacağım kıvançla müjdelerim.

Arkadaşlar;

Maliyemiz denk bütçe, sağlam tediye, vergi sistemlerini mükellef lehine ıslâh ve tahfif ve milli paranın istikrarını muhafaza prensiplerini tam bir sadakat ve muvaffakiyetle takip ve tatbik etmektedir.

Halkın ve çiftçinin vergi yükünü hafifletmek yolunda öteden beri güdülen prensipin imkân nispetinde tatbikına bu yıl da devam edilmiştir.

Kazanç ve muvazene vergilerinde yünlü ve pamuklu kumaşların istihlâk vergisinde ve hayvan vergilerinde indirmeler yapılmış, hayvan vergisinin at ve katıra ait kısmı ile tıbbî ve pençiyarî maddelerin istihlâk vergisi tamamen kaldırılmıştır.

Bir kısım vergilerde yapılan mühim indirmelere rağmen tahsilat muhammen varidattan geçen sene de 29 milyon lira bir fazlalık göstermiştir.

Bu seneki tahsilatın da tahminlerden ziyade olacağı umulmaktadır.

Ekonomik sahadaki inkişafı mütenasip olarak daima bütçe tahminlerini aşan devlet varidatının devamlı artışı bir taraftan vergi tahfiflerini muayyen bir program dairesinde tahakkuk ettirmeğe diğer taraftan muhtelif sahalarda verimli işlere ve millî müdafaa hizmetlerine daha çok pay ayırmağa imkân vermektedir.

Teşviki Sanayi Kanunundan istifade eden müesseselere hariçten getirdikleri iptidai maddelerle makine, alât ve edevat için verilmiş olan gümrük muafiyeti kaldırılarak mezkûr kanundan istifade eden ve etmeyen bütün sanayi erbabına şâmil olmak üzere bu nevi iptidai maddelerle makine, alât ve edevatın gümrük resimlerinin cüz'i bir

hadde indirilmesi ve makine alât ve edevatı için muamele vergisi muafiyetinin kabul edilmesi memleket sanayii üzerinde hayırlı neticeler verecek bir tedbir olmuştur.

Bir kısım vergilerimizin tarh ve cibayet usullerinin ıslahı ve tatbikatta sadelik ve birlik temini maksadiyle hazırlanarak yüksek Kamutay'a sunulan lâyihanın bir an evvel çıkarılmasını temenniye değer bulurum.

Sayın Arkadaşlarım;

İnhisarlar idaresi kurumlarının malî monopol, ticari teşekkül ve malî valorizasyon kurumu karakterini iktisap etmesi için icabeden esaslı tedbirler alınmakta ve semereleri de elde edilmektedir.

Çok kıymetli ve nefis mahsullerimizden biri olan tütünün ziraat usullerini düzeltmek, zürrai, mahsulünü işletmek ve değer fiyatıyla satmak bakımından aydınlatmak ve korumak, tütünlerimizi dünya piyasalarına daha çok tanıtarak ihracatını âzami hadde çıkarmak yolundaki gayretler iyi neticeler vermektedir.

Diğer inhisar maddelerinin istihsâl ve istihlâkinde de inkişaf görülmektedir.

Sevgili Arkadaşlarım;

Yüksek tahsil gençlerini istediğimiz ve muhtaç olduğumuz gibi millî şuurlu ve modern kültürlü olarak yetiştirmek için İstanbul Üniversitesinin tekâmülü, Ankara Üniversitesinin tamamlanması ve Şark Üniversitesinin yapılan etütlerle tesbit edilmiş olan esaslar dairesinde, Van gölü civarında kurulması mesaisine hızla ve önemle devam edilmektedir.

Geçen sene tecrübelerinin ümit verici mahiyette olduğunu kaydettiğim eğitim okulları çok iyi neticeler vermiş ve eğitim kadrosuna bu yıl 1500 kişi daha ilâve edilmiştir, önümüzdeki yıllar içinde bu miktarın artırılabacağı şüphesizdir.

Türk Tarih ve Dil Kurumları'nın çalışmaları takdire lâyik kıymet ve mahiyet arz etmektedir. Tarih tezimizi reddedilmez delil ve vesikalarla ilim dünyasına tanıtan Tarih Kurumu memleketin muhtelif yerlerinde yeniden kazılar yaptırmış ve beynelmilel toplantılara muvaffakiyetle iştirak ederek yaptığı tebliğlerle ecnebi uzmanların alâka ve takdirlerini kazanmıştır.

Dil Kurumu en güzel ve feyizli bir iş olarak türlü ilimlere ait Türkçe terimleri tesbit etmiş ve bu suretle dilimiz yabancı dillerin tesirinden kurtulma yolunda esaslı adımını atmıştır.

Bu yıl okullarımızda tedrisatın Türkçe terimlerle yazılmış kitaplarla başlamış olmasını kültür hayatımız için mühim bir hâdise olarak kaydetmek isterim.

Türk gençliğinin kültürde olduğu gibi spor sahasında da ideale ulaştırılması için yüksek Kamutay'ın kabul ettiği Beden Terbiyesi Kanununun tatbikına geçildiğini görmekle memnunum.

Muhterem Arkadaşlarım;

Vatanın ve rejimin koruyucusu olmakla kalmayıp en geniş ve hakikî mânasiyle bir sulh âmili ve bir eğitim ve Öğretim ocağı olan yenilmez ordumuzun geçen sene de işaret ve izah ettiğim gibi son sistem silâh ve motorlu vasıtalarla cihazlandırılması yolundaki çalışmalara hız verilmiştir (bravo sesleri, şiddetli alkışlar).

Geçen sene büyük Kamutay'ın kabul buyurduğu tahsisat üzerine bir umumi silâhlanma programı yapılmıştır. Tatbikatı ilerlemektedir.

Deniz kuvvetlerimizin takviyesi için lüzumlu olan harb gemilerimizin küçük bir kısmı sipariş edilmiştir. Büyük bir kısmı da sipariş edilmek üzere (alkışlar).

Bu meyanda mevcut gemilerimizin daha mükemmel bir hale konulması için tertibat alınmaktadır.

Bu sene Gölcük harb tersanemizin inşasına başlanacaktır.

Hava programımız önemle tatbik olunmaktadır.

Şanlı adını andıkça gönül ferahı ve sonsuz gurur duyduğumuz kıymetli ordumuz bu yaz şark bölgesinde tabiatın en çetin ve haşin şartları içinde yaptığı manevralarda her gün artan kudret ve kabiliyetini bir kere daha göstermiştir (şiddetli alkışlar).

Çok değerli komutan ve subaylarımızla kahraman erlerimizi huzurunuzda iftihar ve takdirle selâmlarım (bravo sesleri, sürekli alkışlar)

Sayın Milletvekilleri, haricî siyasetimizin son sene zarfındaki inkişafı geçen sene ana vasıflarını çizmiş olduğum esaslar dairesinde cereyan etmiştir.

Son aylar zarfında sulh, çetin bir imtihan geçirdi. Şimdi, imtidadını ancak daha bir müddet sonra anlayabileceğimiz, yeni bir sükûn devresi içindeyiz.

Sulh milletleri refah ve saadete eriştiren en iyi yoldur. Fakat bu mefhum bir defa ele geçirilince daimî bir ihtimam ve itina ve her milletin ayrı ayrı hazırlığını ister.

Memleketimizi her gün daha çok kuvvetlendirmek, her sahada her türlü ihtimallere karşı koyabilecek bir halde bulundurmak ve dünya hâdisatının bütün safahatını büyük bir tayakkuzla takip etmek sulhsever siyasetimizin dayanacağı esasların başlangıcıdır (bravo sesleri, alkışlar).

Milletlerin emniyeti ya iki taraflı veyahut çok taraflı umumî müşterek anlaşmalarla uzlaşmalarla temin edilebilir diye mutlak mahiyette ortaya atılan ve her biri diğerlerine zıt addedilen prensipler sulhun muhafazası emrinde bizim için katî ve isabetli değildir ve olamaz (bravo sesleri). Bunların her birini coğrafi ve siyasi icap ve vaziyetlere göre kullanarak sulh yolundaki ihtimamı realitelere tevfiik etmek her millet için ayrı ayrı bir vazifedir.

Cumhuriyet Hükûmeti bu hakikati görmüş tatbik etmiş en yakın komşuları ile olduğu kadar en uzak devletlerle olan münasebetlerini dostluklarını ittifaklarını ona göre tanzim etmeği bilmiş ve bu sayede haricî siyasetimizi sağlam esaslara istinadettirmiştir (alkışlar).

Balkan siyaseti, Balkanların münferit ve müşterek menfaatlerinin en belîğ bir ifadesi, Balkan milletlerinin her birinin ayrı ayrı kuvvetlenmesi de sulh yolundaki dinamik tarzı telâkkinin fiilî bir misalidir.

Burada memnuniyetle kaydetmek istediğim bir hâdisa Balkan milletlerini birbirine büsbütün yakınlaştırmakta kuvvetli âmil olmuştur. Ve yarın için de ümitler vadeden bir eserdir. Selanik'te, Balkan Misakı devletleri namına Konsey Reisi ve muhterem Yunan Başvekili General Metaksas ile Sayın Bulgar Başvekili Mösyo Köse İvanof arasındaki imza edilmiş olan anlaşmadan bahsetmek istediğim anlaşılmıştır. Bu anlaşmada sulh yolundaki mütemadi gayretlerimizin ve Balkan devletlerinin takibedegeldikleri salim politikanın hayırlı bir tecellisidir (bravo sesleri).

Yine aynı realiteler aynı dinamizm ve aynı yüksek gayeler Sa'dabad akitlerinin maziden mevrus hurafeleri nasıl bir hamlede yıkılarak münasebetlerini yeni ve velût esaslara istinad ettirmeği bildiklerini göstermiştir.

Türkiye'nin diğer devletlerle olan münasebetleri geçen sene sarahatle gösterdiğim yolda dostane inkişafını takip ederek ilerlemekte bulunuyor.

Hatay meselesinin son sene zarfında geçirmiş olduğu safhalar malûmunuzdur.

Bu millî dâvayı bir Türk - Fransız dostane anlaşmasıyla halletmek yolundaki mesai muvaffakiyete erdi.

Türk ve Fransız askerlerinin muvakkat ve müşterek işgali bu anlaşmanın bariz tezahürü oldu. Bu sayede sükûn yerleşti ve intihabat ikmal olundu. Nihayet Hatay, Millet Meclisi'ne ve istiklâline kavuştu (bravo sesleri, şiddetli ve sürekli alkışlar). Müstakil Hatay devleti bugün inzibat kuvvetlerini tanzim eylemek ve memleketin dahilî emniyetini de kendi vasıtalarıyla temin etmekle meşguldür. Bunun da yakında başarılabacağını ümidediyoruz.

Geçen sene "Yarıncı Türk - Fransız münasebetlerinin dilediğimiz yolda inkişafına Hatay işinin iyi bir yönde yürümesi esaslı bir ölçü ve âmil olacaktır" demiştim. Filhakika Hatay işindeki Türk - Fransız anlaşması iki devlet arasındaki münasebetleri çok dostane bir duruma getirmiştir.

Hatay işinde istihsâl edilen neticelerin istikrarı Türk - Fransız dostluğunun da inkişaf ve tebellürüne bir esas teşkil edeceği kanaatindeyim.

Cumhuriyet Hükûmeti geçen seneden beri muhtelif devletlerle iktisadi münasebetlerini tanzim eden mukavele ve anlaşmalar imza etmiş bulunuyor. Bu meyanda İngiltere Hükûmetiyle akdedilen ticaret anlaşması ve aynı zamanda 16 milyon İngiliz liralık bir ticaret ve teslihat kredisi mukavelesini zikretmek isterim ki esasen buna müteferri kanun yüksek tasdikınıza iktiram etmiştir.

Birkaç gün evvel memleketimizi ziyaret eden Almanya'nın mümtaz İktisat Nazırı Bay Funk ile 150 milyon marklık bir kredinin esaslarında mutabakat hasıl oldu. Teferruat yakında iki hükûmet arasında tesbit edilecektir.

Bu kredi anlaşmalarını memleketimizin malî itibarına karcı gösterilen ciddî emniyetin ve haricî siyasetimizdeki dürüst hareketin bir tecellisi olarak telâkki etmek lâzım gelir (bravo sesleri).

Hükûmetin akdettiği mukaveleler meyanında hukukî sahada muhtelif anlaşmalar mevcut olduğu gibi istiklâline kavuşan dost Mısır devleti ile akdedilen bir de dostluk, ikamet ve tabiiyet mukavelenamesi mevcut bulunmaktadır.

Büyük komşu ve dostumuz Sovyet ittihadı Cumhuriyeti ile geçen yıl içinde yeni bir hudut mukavelesi imza edilerek iki memleketin hudut münasebetleri bu suretle iki taraf tecrübelerinin gösterdiği salim esaslara bağlanmıştır. Bu mukavelenin yakında meriyet mevkiine konulması beklenilmektedir.

Yine geçen yıl içinde İtalya Hükûmeti, Montrö'de imza edilen ve kendi iştirakine açık bırakılan Boğazlar Mukavelesine iltihak etmiş ve bu komşu büyük memleketin bize karşı olan bu dostane hareketi memleketimizin de aynı dostane hissiyatıyla karşılanmıştır.

Büyük Kamutay; şimdiye kadar olduğu gibi bütün işlerinizde başarılar dilerim (şiddetli ve sürekli alkışlar).

Celâl Arat (Yozgat) — Çok yaşasın Atatürk.

TÜRK İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ YAYINLARI: 1

ATATÜRK'ÜN SÖYLEV VE DEMEÇLERİ II

(1906 – 1938)

(AÇIKLAMALI DİZİN İLE)

5. BASKI

2006

ATATÜRK'ün T.B. Millet Meclisi ve C.H.P. kurultayları dışında olarak devlet merkezinde ve memleket içinde söylediği bu Söylev ve Demeçlerin tam metinleri gazeteler ve ajans haberleri karşılaştırılarak tesbit edilmiştir.

Bu cilt, Nimet Arsan tarafından derlenip Türk İnkulâp Tarihi Enstitüsü tarafından 1959 yılında 2. basımı yapılan "Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II" adlı esere, Sadi Borak-Utkan Kocatürk tarafından derlenip yine aynı enstitü tarafından 1971 yılında yayınlanan "Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri V" adlı eserdeki Meclis dışı konuşmalar eklenmek suretiyle ofset basım olarak çoğaltılmıştır.

İÇİNDEKİLER

	Tarih	Sayfa
Vatan ve Hürriyet Cemiyeti'nin Selânik Şubesini Kurarken	1906	1
Kırşehir Gençler Derneğindeki Hitabe	24 Aralık 1919	2
Ankara İleri Gelenleriyle Bir Konuşma	28 Aralık 1919	4
Zabit Namzetlerinin Diploma Töreninde Bir Konuşma	1 Kasım 1920	16
Afganistan Elçisine Cevap	3 Mart 1921	17
Kuvay-i Milliye'nin Teşekkülü Münasebetiyle	Nisan 1921	18
Maarif Kongresini Açarken	16 Temmuz 1921	19
Azerbaycan Elçisi İbrahim Abilof'a	14 Ekim 1921	21
Azerbaycan Elçisi Abilof'un Söylevine Cevap	18 Ekim 1921	23
Ukrayna Büyük Elçisi General Frunse'ye	20 Aralık 1921	25
Ukrayna Büyük Elçisi General Frunse için	30 Aralık 1921	27
General Frunse'nin Ziyafetinde	3 Ocak 1922	30
Buhara Şûra Cumhuriyeti Murahhaslarına	7 Ocak 1922	33
Kısa Bir Söylev	21 Ocak 1922	34
Konya Askerî Nalband Okulunda Yapılan Diploma Töreninde	3 Nisan 1922	34
Konya Nalband Okulunda	3 Nisan 1922	36
Claude Farrere Şerefine Verilen Çay Ziyafetinde	18 Haziran 1922	36
İtimatnamesini Sunan İran Sefiri Mümtazüddevl'e Cevap	30 Haziran 1922	42
İzmit Halkına	19 Haziran 1922	43
İran Elçisinin Ankara'ya gelişi Dolayısıyla	7 Temmuz 1922	43
Bursa Belediye Heyetine	17 Ekim 1922	45
Çocuklar İçin	17 Ekim 1922	45
Öğretmenlere	27 Ekim 1922	46
Halk Partisini Kurmak Hakkındaki Kararını Açıklaması	6 Aralık 1922	50
Muhtar Seçerken	10 Ocak 1923	52
Bir Demeç	14 Ocak 1923	53
Eskişehir'de Halkla Yapılan Konuşma	15 Ocak 1923	54
Arifiye'de Konuşma	16 Ocak 1923	56
İstanbul Gazeteleri Temsilcilerine	16 Ocak 1923	58
İzmit'te Halk İle Konuşma	18 Ocak 1923	66
Bursa'da Şark Sinemasında Halkla Konuşma	22 Ocak 1923	69
Alaşehir'de Halkla Konuşma	25-26 Ocak 1923	75
Salihli İstasyonunda Halkla Konuşma	26 Ocak 1923	76
Kasaba İstasyonunda Halkla Konuşma	26 Ocak 1923	77
Manisa'da İstasyonda Halkla Konuşma	26 Ocak 1923	78
	Tarih	Sayfa
İzmir'de Karşıyaka'da Annesinin Mezarı Başında	27 Ocak 1923	78
İzmir'de Hükümet Konağında	27 Ocak 1923	80
İzmir'de Gazetecilerle Konuşma	30 Ocak 1923	85
İzmir'de Halk İle Konuşma	31 Ocak 1923	87
Akhisar'da Konuşma	5 Şubat 1923	95

Akhisar Türk Ocağında Konuşma	5 Şubat 1923	96
Balıkesir’de Halkla Konuşma	7 Şubat 1923	98
İzmir İktisat Kongresi’ni Açış Söylevi	17 Şubat 1923	103
Adana Türk Ocağında Konuşma	15 Mart 1923	117
Adana’da Halkla Konuşma	15 Mart 1923	119
Adana Çiftçileriyle Konuşma	16 Mart 1923	120
Adana Esnaflarıyla Konuşma	16 Mart 1923	129
Mersin’de Bir Konuşma	17 Mart 1923	132
Tarsus’ta Çiftçilerle Konuşma	18 Mart 1923	134
Tarsus’ta Gençlerle Konuşma	18 Mart 1923	137
Konya Esnaf ve Tüccarlarıyla Konuşma	20 Mart 1923	138
Konya Gençleriyle Konuşma	20 Mart 1923	141
Konya Kadınları İle Konuşma	21 Mart 1923	151
Lise Öğretmen ve Öğrencileri İle Konuşma	21 Mart 1923	157
Afyon Karahisar’da Halk İle Konuşma	23 Mart 1923	160
Afyon Karahisar Gençleriyle Konuşma	23 Mart 1923	161
Afyon Karahisar Belediye Meclisi Üyeleriyle Konuşma	23 Mart 1923	163
Kütahya’da Öğretmenlerle Konuşma	24 Mart 1923	167
Vatanı Hür ve Mesut Hale Getirmeye Dair	5 Eylül 1923	169
İzmir’de Gazetecilerle Konuşma	5 Şubat 1924	170
Ordu İleri Gelenleriyle Konuşma	15 Şubat 1924	172
Ordu İleri Gelenleriyle İkinci Konuşma	22 Şubat 1924	173
İtimatnamesini Sunan Macar Elçisine Cevap	11 Mayıs 1924	177
Muallimler Birliği Kongresi Üyelerine	25 Ağustos 1924	178
Dumlupınar’da Konuşma	30 Ağustos 1924	179
Bursalılarla Konuşma	11 Eylül 1924	189
Trabzonlularla Konuşma	16 Eylül 1924	193
Trabzon’da Halk Partililerle Konuşma	16 Eylül 1924	195
Giresun’da Bir Konuşma	19 Eylül 1924	196
Ordu’dan Ayrılırken	19 Eylül 1924	197
Hamidiye Kruvazörü’nde Bir Konuşma	19 Eylül 1924	197
Samsunlularla Konuşma	20 Eylül 1924	198
Milli Teşebbüsle Demiryolu Yapma Hakkında	21 Eylül 1924	201
Samsun Öğretmenleriyle Konuşma	22 Eylül 1924	202
	Tarih	Sayfa
Havzalılarla Konuşma	24 Eylül 1924	207
Amasyalılarla Konuşma	24 Eylül 1924	208
Erzurumlularla Konuşma	30 Eylül 1924	210
Kayseri’de Bir Konuşma	13 Ekim 1924	212
Konya’da Bir Konuşma	11 Ocak 1925	213
İtimatnamesini Sunan İngiliz Sefirine Cevap	16 Mart 1925	214
Türkocaklarına Dair	27 Nisan 1925	215
İtimatnamesini Sunan Yunan Sefirine Cevap	6 Ağustos 1925	215
Kastamonu’da Bir Konuşma	24 Ağustos 1925	215

İnebolu'da Bir Konuşma	26 Ağustos 1925	217
İnebolu'da Bir Konuşma	28 Ağustos 1925	218
Daday'da Bir Konuşma	30 Ağustos 1925	222
Kastamonu'da İkinci Bir Konuşma	30 Ağustos 1925	223
Kastomonu'dan Ayrılırken	31 Ağustos 1925	228
İstanbul'u Ziyaretine Dair	22 Eylül 1925	228
Bursa Türkocağı'nda Bir Konuşma	23 Eylül 1925	229
Bursa'da Bir Konuşma.....	28 Eylül 1925	230
Bursa'da İkinci Bir Konuşma.....	1 Ekim 1925	231
Bursa'da Üçüncü Bir Konuşma	3 Ekim 1925	231
Balıkesir'de Bir Konuşma	8 Ekim 1925	232
Akhisar'da Bir Konuşma	10 Ekim 1925	234
Manisa'da Bir Konuşma	10 Ekim 1925	235
İzmir'de Halkla Bir Konuşma	11 Ekim 1925	236
İzmir'de Başka Bir Konuşma	11 Ekim 1925	238
Kemalpaşa'da Bir Konuşma	12 Ekim 1925	239
İzmir'de Ordu İleri Gelenleriyle Bir Konuşma	13 Ekim 1925	239
İzmir Kız Öğretmen Okulunda Bir Konuşma	13 Ekim 1925	240
İzmir'de İleri Gelen Memurlarla Bir Konuşma	14 Ekim 1925	241
İzmir Kız Öğretmen Okulunda Bir Konuşma	14 Ekim 1925	242
İzmir Erkek Öğretmen Okulunda Bir Konuşma	14 Ekim 1925	243
Konya Belediyesinde Bir Konuşma	17 Ekim 1925	244
Konya'da Öğretmenlerle Bir Konuşma	18 Ekim 1925	244
Konya'da Öğretmenlerle İkinci Bir Konuşma	19 Ekim 1925	245
Konya Türkocağı'nda Kısa Bir Konuşma	19 Ekim 1925	246
Afyon Karahisar'da Bir Konuşma	21 Ekim 1925	247
İtimatnamesini Sunan İtalya Elçisi Olsini Barone'ye Cevap	3 Kasım 1925	248
Ankara Hukuk Fakültesinin Açılışında	5 Kasım 1925	248
İtimatnamesini Sunan Japon Sefiri Obana'ya Cevap Olarak.....	23 Kasım 1925	253
	Tarih	Sayfa
Yüksek Askerî Şura'da Üyelere Söylev	28 Aralık 1925	254
İtimatnamesini Sunan Afgan Ortaelçisine Cevap	24 Şubat 1926	254
Arnavutluk Elçisinin Söylevine Cevap	13 Mart 1926	255
Lehistan Elçisinin Söylevine Cevap.....	24 Nisan 1926	256
Bozüyük'te Bir Konuşma.....	19 Mayıs 1926	257
İstanbul Şehri Temsilcileriyle Konuşma.....	31 Mayıs 1926	258
Tiyatro Sanatçılarına Dair	10 Haziran 1926	258
Suikast'ı Tel'in Heyetine Söylev.....	20 Haziran 1926	259
Türk Sporcuları İle Bir Konuşma	30 Eylül 1926	259
Yunan Ortaelçisi Camados'a Cevap	4 Aralık 1926	263
Kastamonu'da Bir Konuşma	21 Aralık 1926	264
İstanbul Halkı Temsilcileriyle Konuşma	1 Temmuz 1927	264
Okullar ve Öğretmenlere Dair	7 Temmuz 1927	266
Lozan Barış Andlaşması Hakkında	26 Temmuz 1927	266

Yunanistan Elçisi Mösyö Papa'nın Söylevine Cevap	29 Mart 1928	267
İtimatnamesini Sunan Danimarka Elçisi'nin Söylevine Cevap	29 Mart 1928	267
İtimatnamesini Sunan Belçika Ortaelçisi Mösyö Luklarni'nin Söylevine Cevap	19 Mayıs 1928	268
Afganistan Kırılı ve Milleti Hakkında Konuşma	20 Mayıs 1928	269
Türk Yazı İnkılâbı Hakkında Konuşma	9/10 Ağustos 1928	272
Afganistan Elçisi'nin Söylevine Cevap	25 Eylül 1928	274
İtimatnamesini Sunan Fransız Büyükelçisi Kont Dö Şambrun'un Söylevi Üzerine	27 Eylül 1928	275
İtimatnamesini Sunan Irak Ortaelçisine Cevap	25 Ekim 1928	276
İtimatnamesini Sunan Mısır Elçisi'nin Söylevine Cevap	25 Ekim 1928	277
İtimatnamesini Sunan Lehistan Elçisi'nin Söylevine Cevap	25 Ekim 1928	277
Eskişehir Halkı İle Bir Konuşma	5 Ağustos 1929	278
Sıhhati Hakkında Bir Konuşma	9 Ağustos 1929	279
Yunan Elçisi'nin Söylevine Cevap	30 Kasım 1929	280
Irak Sefiri'ne Cevap	28 Aralık 1929	280
İtalya Büyük Elçisi'nin Söylevine Cevap	12 Mart 1930	281
Japon Elçisi'nin Söylevine Cevap	19 Nisan 1930	282
Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Kurulması Hakkında Bir Konuşma ..	10 Ağustos 1930	283
Romanya Elçisi'nin Söylevine Cevap	16 Ekim 1930	284
Yugoslavya Elçisi'nin Söylevine Cevap	16 Ekim 1930	285
İsveç Elçisi'nin Söylevine Cevap	25 Ekim 1930	286
Irak Elçisi'nin Söylevine Cevap	25 Ekim 1930	286
Mısır Elçisi'nin Söylevine Cevap	8 Kasım 1930	287
Lehistan Elçisi'nin Söylevine Cevap	8 Kasım 1930	288
	Tarih	Sayfa
Norveç Elçisi'nin Söylevine Cevap	8 Kasım 1930	289
Trabzon'da Bir Konuşma	28 Kasım 1930	289
İstanbul'da Bir Konuşma	18 Aralık 1930	290
Japon Prensi Takamutsu ve Japonya Hakkında Bir Konuşma	13 Ocak 1931	291
İzmir'de Fırka Kongresinde Konuşma	27 Ocak 1931	292
İzmir'de Bir Konuşma	31 Ocak 1931	298
İzmir Kız Öğretmen Okulunda Bir Konuşma	1 Şubat 1931	300
Aydın Türkocağı'nda Bir Konuşma	4 Şubat 1931	300
Malatya'da Bir Konuşma	13 Şubat 1931	301
Konya'da Bir Konuşma	22 Şubat 1931	302
Konya'da Cumhuriyet Halk Fırkası'nda Bir Konuşma	28 Şubat 1931	303
Irak Kırılı ve Türkiye—Irak Münasebetleri Hakkında Bir Konuşma ..	7 Temmuz 1931	304
Balkan Konferansı Üyeleriyle Konuşma	25 Ekim 1931	305
Ankaralılarla Bir Konuşma	27 Aralık 1932	307
Yılbaşı Gecesi Bir Konuşma	1 Ocak 1933	307
Avusturya Elçisi'nin Söylevine Cevap	14 Ocak 1933	308
Yunan Elçisi'nin Söylevine Cevap	14 Ocak 1933	309
Arnavut Elçisi'nin Söylevine Cevap	14 Mayıs 1933	310

Polonya Büyükelçisi'nin Söylevine Cevap	14 Haziran 1933	311
Amerika Büyükelçisi'nin Söylevine Cevap.....	16 Ekim 1933	313
Japonya Büyükelçisi'nin Söylevine Cevap	16 Ekim 1933	314
Fransız Büyükelçisi'nin Söylevine Cevap.....	17 Ekim 1933	315
Meksika Elçisi'nin Söylevine Cevap	17 Ekim 1933	316
Avusturya Elçisi'nin Söylevine Cevap	17 Ekim 1933	317
Onuncu Yıl Söylevi.....	29 Ekim 1933	318
İran Şehinşahi ve Türkiye-İran Münasebetleri Hakkında Konuşma	16 Haziran 1934	319
İsveç Kralı ve Türkiye-İsveç Münasebetleri Hakkında Konuşma	3 Ekim 1934	320
Havacılık Hakkında Konuşma	3 Mayıs 1935	321
Türk Hava Kurumu Hakkında.....	29 Mayıs 1935	323
İş Bankası Hakkında	26 Ağustos 1936	324
Romanya Dışişleri Bakanı Antonescu İle Konuşma.....	17 Mart 1937	324
Ankara Halkevi'nde Bir Konuşma	26 Mart 1937	327
Diyarbakır'da Bir Konuşma	15 Kasım 1937	328
Bursa'da Bir Konuşma.....	2 Şubat 1938	329
Balkan Antantı Hakkında Bir Konuşma	27 Şubat 1938	329
Bursa'da Bir Konuşma.....	11 Mart 1938	330
Türkiye Cumhuriyeti Ordularına Mesaj	29 Ekim 1938	331
AÇIKLAMALI DİZİN (III.ncü Kısımın Sonunda)		143

VATAN VE HÜRRİYET CEMİYETİ'NİN SELÂNİK ŞUBESİNİ KURARKEN

(1906)

Mustafa Kemal Suriye'den gizlice Selanik'e gelmiş ve güvendiği arkadaşlarıyla, Askeri Rüşdiye öğretmenlerinden Hakkı Baha (Pars)'nın evinde toplanmışlardı.

Arkadaşlar, bu gece burada sizleri toplamaktan maksadım şudur: Memleketin yaşadığı vahim anları size söylemeğe lüzum görmüyorum. Bunu cümleliz müdriksiniz. Bu bedbaht memlekete karşı mühim vazifelerimiz vardır. Onu kurtarmak yegâne hedefimizdir. Bugün Makedonya'yı ve teknil Rumeli kıt'asını vatan camiasından ayırmak istiyorlar. Memlekete ecnebi nüfuz ve hâkimiyeti kısmen ve fiilen girmiştir. Padişah zevk ve saltanatına düşkün, her zilleti irtikâp edecek menfur bir şahsiyettir. Millet zulüm ve istibdat altında mahvoluyor. Hürriyet olmıyan bir memlekette ölüm ve izmihlal vardır. Her terakkinin ve kurtuluşun anası hürriyettir. Tarih bugün biz evlâtlarına bazı büyük vazifeler tahmil ediyor. Ben Suriye'de bir cemiyet kurdum. İstibdat ile mücadeleye başladık. Buraya da bu cemiyetin esasını kurmağa geldim. Şimdilik gizli çalışmak ve teşkilâtı taazzuv ettirmek zarurîdir. Sizden fedakârlıklar bekliyorum. Kahhar bir istibdada karşı ancak ihtilâl ile cevap vermek ve köhneleşmiş olan çürük idareyi yıkmak, milleti hâkim kılmak, hulâsa vatani kurtarmak için sizi vazifeye davet ediyorum.

Oda içinde derin bir sükût hasıl olmuştu. Lâmbanın solgun ziyaları içinde Mustafa Kemal'in mehip sesinin akisleri hâlâ dalgalanıyordu. Ömer Naci ayağa kalkarak, Mustafa Kemal'in hitabesine karşı o tatlı şivesiyle: "Mustafa Kemal, arkandayız, seni takip edeceğiz, ölümler, cellâtlar, işkenceler bile bizi bu azmimizden çeviremeyecektir. Hürriyet verilmez, o ancak alınır. Zulüm ve istibdat altında inliyen bu masum ve biçare milleti kurtaracağız, yaşasın hürriyet ve ihtilâl!" sözleriyle derin sükûtu ihlâl etmişti. Mustafa Necip, inkılâbın o fedakâr evlâdı, gizli hıçkırıklarla yanında göz yaşlarını zaptetmeğe çalışıyordu. Mustafa Kemal tekrar söze başladı:

Arkadaşlar! dedi, gerçi bizden evvel bir çok teşebbüsler yapılmıştır. Fakat onlar muvaffak olamadılar. Çünkü teşkilâtsiz işe başladılar. Biz kuracağımız teşkilât ile bir gün mutlaka ve behemehal muvaffak olacağız. Vatani, milleti kurtaracağız.

Bu hitabeden sonra teşkilât işi görüşüldü. Nihayette Atatürk bana bakarak:

— Hüsrev, tabancanı çıkar, bu masanın üzerine koy, kararımızı yemin ile de teyit edelim

dedi. Taşadığım brovnik tabancasını masanın üzerine koydum. Hepimiz ellerimizi bu tabancanın üzerine koyarak ölünceye kadar bu mukaddes dâva uğrunda çalışacağımıza and içtik.

Kızıldoğan, Husrev Sami : Vatan ve Hürriyet = İttihat ve Terakki, Belleten. Sayı : 3 - 4 s. 619 - 655.

* * *

KIRŞEHİR GENÇLER DERNEĞİNDEKİ HİTABE

(24. XII. 1919)

Sivas'tan Ankara'ya ilk gelişinde

Milletimiz teşkilât fikrini henüz zihnine sokmamıştır. Ekseriya bunu hükümete terkeder. Bu, milletimizin ötedenberi itiyat ettiği bir ahlâktır. Büyüklere hürmet iyi bir ahlâktır. Fakat, zaman, hâdisat ve tecarüb gösterdi ki bizatihi milletin mütehassis ve mütefekkir olması lâzım. Her ne şekil ve vasıfta olursa olsun ahara terletmemek lâzımdır, ederse bugünkü netice hasıl olur.

Nazarımızı tarihe çevirecek olursak, millet derecei hâkimiyetinden aşağı doğru inmeğe başlamıştır. Fakat, düşününüz! Milletimizin her ferdi mütefekkir ve mütehassis bir tarzda yetiştirilmiş olsaydı muhakkak bu hale gelmiyecekti. Memleketi ve milletin idaresini deruhte etmiş olanlar, içtihadatında hata etmiş olur, fakat bütün bu hataların netice-i müellimesinden millet mutazarrır olmuştur.

Mütarekeyi müteakip milletimiz, teessüfle söylenir, mukadderatının müsamahakârı bir halde bulunuyor, mevcudiyetimizi imhaya hahişker olan düşmanlar, acı darbeler indiriyorlar, memleketimiz parçalanmağa namzed

bulunuyordu. Şayanı teşekkürdür ki, bazı ahval, haizi kıymet olan milletimizi teyakkuz ve intibaha getirdi. Yer yer efradı milletimiz, yekdiğerini aramağa, bulmağa başladı. Bunun neticesi olarak, teşkilât meydana geldi. Devletimizin istiklâlîni mahvetmeğe çalışan ecanib, milletimizden böyle bir ruhun tecelli edeceğine intizar etmiyorlardı. Burada yaşayan insanları hissiz mahlûkattan ibaret zannediyorlardı. “Böyle bir milletin hakkı bekası olamaz!” kararlarını ittihazda bir millet mevcudiyeti nazar-ı dikkate alınmadı, milletimizin hâdisat ve darebat neticesi olarak yer yer taazzuv etmesine ehemmiyet vermemişlerdir. Bu ehemmiyet verilmeyen parçaların müdafaa etmek istedikleri ve verdikleri karar ve bütün milletin kabul ettiği nokta-i esası :

Kuvay-ı milliyenin âmil, iradei milliyenin hâkim olmasıdır.

Ve bu teşkilâtın ruhu budur. Bu maksatla teşkilâtı teşmile başladığı zaman, ecanip nazarı dikkatini Türkiye’ye çevirmeğe başladı, mahiyeti asliyesine inanamadı; muhtelif memurlar, heyetler gönderdiler: bizde bir hissi hayat keşif ve onu yakından temas ile tetkike başladılar. Ve binaenaleyh anladılar ki: miskin bir millet değildir, altı yüz sene ve daha evvelden beri hâkimiyetini ispat etmiş, efendilik yapmış bir millet, onların tasavvur ettiği gibi esir bir millet değildir. Binaenaleyh ecanip tamamen kani olmalıdır ki: Türkiye ve Türkiye’de yaşayan Millet başlı başına bütün cihan milletleri içinde müessir bir mevcudiyete mâliktir, bu izale edilemez. Elhamdülillah devletimiz ve milletimizin istiklâlî mevzuu bahsolmaktan çok uzaklaşmıştır, istiklâlimize her suretle hürmet edilmesi tahakkuk etmiştir. Bu bizim için kâfi değildir, bu maksad ve gayemizi temin edemez, maddeten takarrürünü görmek mecburiyetindeyiz, tamamen mutmain olmak, âtideki küşayış ve temeddünü bihakkın temin edebilmek için vatan sahibi olarak görüşmeliyiz.

Müstakil yaşamak için feyizli vatanın teminine muhtacız. Çizdiğimiz bir hudud vardır, bu hududu ecanibin elinde bırakmayacağız, emniyetimiz pek kavidir.

Bu teşkilât henüz bir şekilden ibarettir, bugün yarın buna bir şekli hendesi gibi bakamayız, buna ruh verebilmek için de her ferdi milletimizin dimağını inkişaf ettirmek, heyeti umumiyenin mukadderatına vukubulacak taarruz ve tecavüzden kendilerini muhafaza edebilmek için teşkilâta müttehiden tevessül etmek lâzımdır.

Vahdeti vatana ait fikirlerimiz kısa oluyor, diğer vatandaşımıza vukubulacak zarardan müteessir oluyoruz. Bütün millet bir vücut gibi bir hale getirilmelidir. Her millette olduğu gibi bizde de bir işe Müteşebbisler başlar, en son ferde ve yukarıya doğru sirayet ettirilir. Az zamanda matlup veçhile istikameti hakikiyeye sevk edebilmek için münevverler daha çok vazifedardır. Münevverlerin vazifeleri gayet büyüktür. Hiçbir millet yoktur ki ahlâk esasatına istinad etmeden tefeyyüz etsin. Münevverlerimiz vatan ve millet fikirlerini vermekle beraber rakip milletlere karşı muhafazai mevcudiyet için lâzım olan hususatı temin ederlerse vazifelerini daha vasi surette ifa etmiş olurlar.

Kırşehir gazetesi: 30 Ağustos 1936

* * *

ANKARA İLERİ GELENLERİYLE BİR KONUŞMA

(28. XII. 1919)

Ankara’ya gelişinin ertesi günü büyük bir heyet halinde Ziraat okulunda Mustafa Kemal’i ziyaret edenlere hitaben.

Muhterem Efendiler!

Heyeti âcizanemizi Ankara’ya muvasalatımız günü umum ahalinin erkek, kadın, çocuk tek mil halkın samimî ve vatanperverane tezahüratı fevkalâdesiyle taltif buyurdunuz. Bugün müctemian şerefi ziyaretinizle de bahtiyar kıldınız. Bu münasebetle de heyeti âcizanemizin derin hürmet ve teşekkürlerini takdim etmekle kespi mübahat eylerim.

Muhterem vatandaşlarımızı böyle müctemi’ bir halde selâmlamak bizim için kıymetli bir fırsattır. Müsaade buyursanız, bu fırsattan istifade ederek kısa bir hasbihalde bulunmak isterim :

Efendiler!

Cümlenizin malûmudur ki... harbin son devresinde Amerika Reiscumhuru Wilson, on dört maddeden ibaret bir programla ortaya çıktı. Bu program milletlerin kendi mukadderatına hâkimiyetini temin ediyordu. Programın on ikinci maddesi ise münhasıran Türkiye'ye, devletimize ve milletimize aittir. Wilson bu madde ile Türkiye'nin, milletimizin hâkimiyeti tâmmeye malik olması lüzumunu dermeyan ettikten sonra buna bir iki kayıt ta ilâve etmiştir. O kuyut şunlardır: Aramızda yaşayan anasırı gayrimüslimenin emniyetlerini ve serbestii inkişaflarını temin etmek... Bir de Boğazların küşade bulundurulmasıdır. Umum İtilâf Devletleri Wilson'un prensiplerini kendi menfaatleri için muvafık gördükleri gibi bizim devletimiz de bu on ikinci maddeyi kabulde hiç bir beis görmedi. Ve kabul etti. Hakikaten kabul edilebilecek bir prensiptir. Çünkü Mister Wilson'un istediği anasırı gayrimüslimenin emniyeti can ve malları ve her türlü hukuk ve esbabı inkişafı için icap eden her şeye zaten ötedenberi devletimiz ve milletimiz tarafından riayet edilmiş idi. Filhakika anasırı gayrimüslimenin Osmanlı Devleti ve Milleti ağışunda mazhar oldukları imtiyazat üç asrı müteceviz bir zamandanberi ziyadesiyle mevcuttur. Binaenaleyh bu kayıt bizim için yeni bir şey değildir.

Boğazların serbestisi meselesine gelince :

Bu güzergâhta payitahtımız, kalpgâhı devletimiz vardır. Bunun emniyetini badelistihâl umum ticarete amade olarak kuşat edilmesi de lâzımeden görülür. İşte devletimiz ancak bu esasat dairesinde muharebeden çıkmak ve mütareke yapmak kararını verdi. Bunun neticesi olarak İtilâf Devletleri'yle 30 Teşrinievvel 1918 de mütareke aktetti. (Mütarekenameyi göstererek) Malûmunuz olan mütarekename budur. Tabii Cümleniz bunun muhteviyatını bilirsiniz. Muhteviyatı ile tatbikatı arasında ne kadar azîm farklar olduğunu bir daha umumun nazarı dikkatine vazetmek isterim. Mütarekenamenin bazı maddelerini hatırlatacağım :

Meselâ beşinci maddeye nazaran hudutların muhafazası ve asayışı dahiliyenin idamesi için lüzum görülecek kuvayı askeriyeden maadası terhis olunacak... İşbu kuvvetlerin miktar ve vaziyetleri tarafeynin müzakeresiyle takarrür ettirilecek idi.

Pek mühim olan yedinci madde "İtilâf Devletleri'nin herhangi sevkulceyş noktasını işgal hakkını haiz olmalarını, müttefiklerin emniyetlerini tehdit edecek vaziyet zuhurunda" şartı sarihiyle tâyin etmiştir.

Onuncu madde yalnız "Toros tünellerinin Müttefikler tarafından işgali"ne ilâ... münhasırdır.

On ikinci madde "hükûmet muhaberatı müstesna olmak üzere telsiz telgraf ve kabloların murakabesini ilâ..." teviz ediyor.

On beşinci madde, "Memaliki Osmaniye dahilindeki hututu hadi-diyenin" yalnız ve ancak murakabesi mevzubahistir. On altıncı maddede "Kilikya'daki ordularımızdan mahallinin inzibatı için iktiza eden kuvvetin orada terki ve mütebakisinin beşinci maddeye tevfikân terhisi" pek sarîh olarak mezkûrdur. Ve bundan başka hiçbir kayıt ve şart yoktur.

Yirmi dördüncü maddede "vilâyatı sittenin herhangi bir kısmının işgali hakkını itilâf Devletlerine muhafaza ettiren sebep, bu vilâyetlerde iğtişâş zuhuru hali olacağı" sarihtir.

İşte Efendiler; mütarekenamenin en çok nazarı dikkati calip noktaları bunlardır.

Bu maddelerin mazmunlar ile tatbikatı arasında tetabuk var mıdır ? Meselâ mütarekenamenin ilk aktolunduğu zamanlarda İngilizler Musul'u işgal etti. Mütarekenamenin aktinde bizim ordumuz Musul'da, İngilizler cenupta idi. Mütarekeden sonra oradaki kumandanla iğfalkârane temas ederek askerlerini Musul'a soktular, İstanbul'u berrî ve bahrî kuvvetler ile işgal ettiler. Bu hususta mütarekenamede müsaade var mıdır?

Adana havalisini, Urfa'yı, Ayıntap ve Maraş'ı evvelâ İngilizler ve badehu Fransızlar işgal ettiler. Buna dair de mütarekede bir madde yoktur. Kilikya'da bizim kuvayı askeriyemizden beşinci madde mucibince mahallî inzibatını temin edecek kadarı bırakıldıktan sonra fazlası terhis edilecekti. O halde bu tatbik edilmiş olan şekil nedir?

İtalyanlar Antalya'yı işgal ettiler, muharip bulunmadığımız Yunanlılar da İzmir ve havalisini işgal ettiler, hulâsa mütarekenameyi baştan başa hurdahaş ettiler, bu tecavüzata, bu hakşikenane muamelâta karşı İstanbul'daki hükûmeti merkezîyeler maatteessüf âciz bir vaziyet aldı. Hattâ yapılan haksızlıkları protesto bile etmemişlerdir.

Evet İstanbul'un, Antalya'nın, Kilikya'nın haksız işgallerini protesto dahi etmemişlerdir. Bunu yapmadıktan başka İstanbul'da meselâ henüz sulh akdetmediğimiz bir milletten jandarmamıza kumandan tâyin ettiler. Kömür tedarikindeki müşkülâtı iktiham edememek aczi yüzünden İstanbul'un tramvaylarını, su kumpanyasını, bütün şimendifer hatlarımızı henüz hali mütarekede bulunduğumuz itilâf Devletlerinin tahtı idaresine verdiler. Halbuki biliyorsunuz, mütarekenamede yalnız şimendiferler için kontrol mevzubahistir. Yoksa idaresini sulh yapamadığımız Düveli Mütelifeye tevdi etmek akıl ve vicdanın kabul edemeyeceği hususattandır. Hattâ Efendiler! büyük bir teessürle söylemeğe mecburum ki, Babîâlî'nin muhafazasını bile Ferit Paşa son zamanlarda ecnebilere terketmiştir. Memleketin dahilî asayişini, hudutlarını temin ve muhafaza için lüzumu kadar asker silâh altında terkedilecekti. İlk zamanlarda seksen bini mütejaviz bir kuvvet kâfi görüldü. Bilâhare İtilâf Devletleri kırk üç bine tenzil ettiler, bir müddet sonra da birçok vasıtalarla bu miktarın da dununa indirildi. Bütün eslihamızın sürgü kollarını çıkararak sandıklarla gönderdiler. Milletimizi, memleketimizi tamamen müdafaasız bırakmak maksadını takip ettiler.

Görülüyor ki Efendiler! İtilâf Devletleri iki noktalarda hanis bulunuyorlar. Birincisi: Wilson prensiplerini Versailles Konferansında kabul ve ilân ettiler. Buna nazaran on ikinci maddeyi ve bunun hükmünce bizim hukukumuzu kabul ettiler. Halbuki fiilî hareketleriyle Wilson prensiplerini, Türkiye'nin hayat ve mukadderatını zâmin ve kâfil olan on ikinci maddeyi nazarı dikkatten dûr tuttular. İkincisi: Şeref ve namusları üzerine imza etmiş oldukları mütarekenamenin hiçbir noktasına riayet etmedikten başka on ikinci maddenin ahkâmına muhalif olmak üzere devletimizi manda altına almak ve hattâ büsbütün inkısama uğratmak kararlarına kadar ileri gittiler.

Bittabi Efendiler bu hal şayanı dikkattir. İtilâf Devletlerinde büyük bir zihniyet tebeddülü görülüyor. Mütarekenamenin aktinde hür ve müstakil yaşamağa lâayık bir Osmanlı milleti kabul ettikleri halde aradan bir iki ay geçtikten sonra bu kanaatlerden tecerrüt ediyorlar. Başka renk ve mânada kararlar veriyorlar. Bunun sebebi şu suretle izah olunabilir. Ecnebilere kendi menafii iktisadiye ve siyasiyelerini tatmin edebilmek için, aleyhimizde icat ettikleri iki mütaleayı yürütmeğe başladılar. Bu mütalealardan birincisi güya milletimizin anasını gayrimüslimeyi müsavat ve adalet düsturuna tevfikân idareye gayrimuktedir olduğu.

İkincisi de güya milletimiz heyeti umumiyesile kabiliyetten mahrum bulunduğundan, bahçe halinde bulunan yerlere girmiş ve oralarını harabezara çevirmiş. Birincisi ile millete zalimlik atif ve isnat ediyorlar. İkincisi ile kabiliyetsizlik. Eğer bu iki mütalea cidden varit olsa idi, milletimizin müstakil yaşamağa hakkı iddia olunamazdı. Hakikaten zulüm medeniyetle kabili telif değildir. İstidatsızlık ta şayanı af bir şey olamaz. Çünkü milletler işgal ettikleri arazinin sahibi hakikisi olmakla beraber beşeriyetin vekilleri olarak ta o arazide bulunurlar. O arazinin menabii servetinden hem kendileri istifade eder ve dolayısıyla bütün beşeriyeti istifade ettirmekle mükelleftirler. Bu düstura göre bundan âciz olan milletler hakkı beka ve istiklâle lâayık olmamak lâzımgelir.

Halbuki bu mütaleat bizim hakkımızda kat'iyen gayrivarittir. Her ikisi de mahzı iftiradır. Milletimizin kabiliyetsiz olmadığı tarihen ve mantıkan sabittir. Bunun delilini yine ecanibin kendi muamelelerinde bulabiliriz. Avrupa devletleri mütarekeden evvel ve mütareke anında, mütarekename ile "kendi hududu millisi dahilinde yaşamağa lâayık Türkiye kabul etmişlerdir" aradan bir sene geçmeden nasıl oluyor da bir millet zalim ve kabiliyetsiz oluyor. Ve bundan dolayı hakkı hayattan mahrum edilmek isteniliyor. Avrupa devletleri milletimizi evvelce bilmiyorlar mıydı? Wilson prensiplerini kabul ve mütareke-nameyi imza ettikleri zaman altı asırlık bir milletin mahiyeti, kabiliyeti hakkındaki malûmatları noksandı da bir iki ay zarfında mı ikmal ettiler? Hakkımızda tatbik edecekleri kararları bilmiyorlardı da sonra mı hatırlarına geldi?

Halbuki düşününüz Efendiler! Milletimiz ufak bir aşiretten; anavatanda müstakil bir devlet tesis ettikten başka garp âlemine, düşman içine girdi ve orada azim müşkülât içinde bir imparatorluk vücuda getirdi. Ve bunu, bu imparatorluğu altı yüz seneden beri kemali şevket ve azametle idame eyledi. Buna muvaffak olan bir millet elbette âli hasaisi siyasiye ve idariyeye maliktir. Böyle bir vaziyet yalnız kılıç kuvvetile vücuda gelemezdi. Cihanın malûmudur ki, Devleti Osmaniye pek vâsi olan ülkesinde bir hududundan diğere hududuna ordusunu sürati fevkalâde ile ve tamamen mücehhez olarak naklederdi. Ve bu orduyu aylarca ve belki de senelerce hüsnü iaşe ve idare ederdi. Böyle bir hareket yalnız ordu teşkilâtının değil, bütün şubâtı idariyenin fevkalâde mükemmeliyetine ve kendilerinin kabiliyeti olduğuna delâlet eder.

Milletimizin zalim olması meselesine gelince, bu da sırf iftiradan, mahzı kizipten ibarettir.

Efendiler, hiçbir millet, milletimizden ziyade ecnebi unsurların itikadat ve âdâtına riayet etmemiştir. Hattâ denilebilir ki edyanı saire erbabının dinine ve milliyetine riayetkar olan yegâne millet bizim milletimizdir.

Fatih İstanbul'da bulduğu dinî ve millî teşkilâtı olduğu gibi bıraktı. Rum patriki, Bulgar eksarhı ve Ermeni kategigosu gibi hıristiyan rüesayı diniye haizi imtiyaz oldu. Kendilerine her türlü serbesti bahşedildi.

İstanbul'un fethindenberi, gayri müslimlerin mazhar buldukları bu imtiyazatı vâsia, milletimizin dinen ve siyaseten dünyanın en müsaadekâr ve civanmert bir milleti olduğunu ispat eder en bariz delildir.

Milletimize bu isnadatta bulunan muarızlar insaf etsinler de, dünyanın en büyük ve medenî milleti olduğunu iddia edenlerden, dini İslami sureti resmîyede tanımayan, İslâmları pazar gününü yevmi tatil ve mübarek suretinde tanımağa icbar eden ve İslamların yevmi mahsusu olan cuma gününü resmen tanımayan milletler olduğunu unutmaları.

Memleketimizde yaşayan anasırı gayri müslimenin başına ne gelmiş ise, kendilerinin ecnebi entrikalarına kapılarak ve imtiyazlarını suiistimal ederek sureti vahşiyane takip ettikleri iftirak siyaseti neticesidir.

Herhalde Türkiye'de zuhura gelmiş şayanı arzu olmayan bazı ahval birçok esbap ve mazerete istinat etmektedir. Bunu da kati olarak arzede bilirim ki bu ahval, Avrupa devletlerinde mazeretsiz irtikâp edilmiş bunca itisafattan pek dun bir mertebededir.

Rusya'nın Polonya'ya karşı bir buçuk asır müddet takip ettiği hunrizane siyaset, Kafkasya'da Çerkezlere ve pogram namıyla Musevilere tatbik ettiği mezalim, bu meyanda sayılacak misallerdendir.

Tekrar ediyorum, aleyhimizde sarfedilen mütaleat yanlışdır, bu hakikat tarihen ve mantıken sabittir. Bu hususu yalnız garba değil, hattâ vatandaşlarımıza da ehemmiyetli bir surette ihtar etmek lüzumunu hissediyorum. Çünkü nadirattan olmakla beraber teessüfle işitiyoruz ki, milletin tarihini okumamış veya hissi milliden mahrum kalmış olması lâzimgelen bazı şahıslar, ecnebilerin aleyhimizde serdettikleri ithamata reddetmedikten başka vatanlarını, kabahatli göstermekten çekinmiyorlar. Hâlâ bugün, Sultanî mektebinin salonlarını aleyhimizde konferans verdirmek için ecnebilere küşade bulunduranlar var, bu gibilere lanet. ..

Efendiler! düşmanlarımız hakkımızda icat ettikleri iftiralarını bir aralık Paris Konferansına da kabul ettirir gibi oldular. İhtimal bunun neticesi olarak daha muharebe esnasında birbiriyle yaptıkları hafi ahitnamelerin ve teati ettikleri sözlerin tatbikatına başlanmış idi. İzmir, Antalya, Adana, Ayıntap, Urfa ve Maraş'ın işgalleri hep bir müteakbil taahhüdât neticesi olsa gerek... Halbuki haktan, adaletten bahseden İtilâf Devletleri'nin bu gibi muamelelerde bulunmamaları lâzım gelirdi, medeniyet ve insaniyetten bahsedenlerden buna intizar edilmezdi.

Fakat Efendiler!... Herhalde âlemde bir hak vardır. Ve hak kuvvetin fevkindedir. Şu kadar ki milletin hukukunu müdrük olup müdafa ve muhafazası emrinde her türlü fedakârlığa müheyya olduğuna dair âleme bir kanaat vermek lâzımgelir. İşte düşmanlarımızın bu hareketi, milletimizi bu idrakten ve bu hissi fedakâriden mahrum zannettiklerinden neş'et eylemiştir.

Fakat doğrusunu söylemek lâzımgelirse mütarekedenberi birbirini velyeden hükümetlerimizin memleketin maruz kaldığı haksızlıklara karşı kusurlu ve akılsızca hareketleri aleyhimizdeki yanlış fikirleri teyide medar olmuştur. Meselâ Tefvik Paşa, vatanımızın bir kısmını Ermenistan'a ilâvede bir beis görmemekte idi. Ferit Paşa beyanatı resmîyesinde vilâyatı şarkiyede vâsi bir Ermenistan muhtariyetinden bahsettiği gibi, Paris'te de cenup hududumuzun Toros olabileceğini söylemişti. Toros'un cenubunda arapça tekellüm edildiğini zannediyor. Ve Toros'tan da Antakya'ya kadar olan mıntıkanın Türklerle meskûn ve bin senedenberi Türk kanile yuğurulmuş olduğunu bilmiyordu. İşte bu gibi hükümetlerin tavru hareketleridir ki, milletimizi mazisini unutmuş, milletin ve hususî medeniyetlerin bahşettiği hukuktan, bihaber, kansız, miskin bir millet olarak tanınmasına yol açmıştır.

Milletimizin kendini bu suretle telâkkiye meydan vermesinde pek büyük bir kabahati vardı. Milletimizin o kabahati Efendiler, hükümeti merkeziyenin icraatıyla Avrupa'nın namusuna fartı itimat göstermiş olmasıdır. İşte bu kabahattan naşı kendi kıymetini, mahiyetini, fezailini unutturmak derecesine düşmüştür.

İzmir hâilesinden sonra idi ki, milletimiz hakikaten mütehassis ve mütenebbih oldu. Ve derin uçuruma sürüklendiğini idrak etti. Ve onu müteakip hukukunu bizzat müdafaaya karar verdi. Tabîî bunu yapabilmek için bir şekil almak, taarruz etmek lâzımgelirdi. Zaten her taraftan teşkilât ve taazzuvat daha evvel başlamış idi. Fakat

evvelâ Erzurum ve badehu Sivas kongrelerinde vahdeti umumiyemiz vücuda geldi. Erzurum ve Sivas kongrelerinin bütün cihana karşı olan beyannamesi ve nizamnamesi muhteviyatı haizi ehemmiyettir. Esasen muhteviyatı cümlemizce malûmdur. Fakat müsaade ederseniz her ikisinden bazı noktaları burada tekrar hatırlatmak isterim; Nizamnamenin teşkilâta ait sahifesinde görülüyor ki maksat “Osmanlı vatanının tamamiyetini ve makamı muallâyı hilâfet ve saltanatın ve istiklâli millinin masuniyetini temin zımında Kuvay-i Milliye’yi hâkim kılmaktır.

Efendiler! Bir millet mevcudiyeti ve hukuku için bütün kuvvetiyle, bütün kuvayı fikriye ve maddiyesiyle alâkadar olmazsa, bir millet kendi kuvvetine istinaden mevcudiyet ve istiklâlini temin etmezse şunun, bunun bazıları olmaktan kurtulamaz. Hayatı milliyemiz, tarihimiz ve son devirde tarzı idareemiz buna pek güzel delildir. Bu sebeple teşkilâtımızda Kuvay-i Milliye’nin âmîl ve iradei milliye’nin hâkim olması esas kabul edilmiştir. Bugün bütün cihanın milletleri yalnız bir hâkimiyet tanırırlar: Hâkimiyeti milliye... Teşkilâtın diğer teferruatına bakacak olursak, işe köyden ve mahalleden ve mahalle halkından yani fertten başlıyoruz. Fertler mütefekkir olmadıkça, kütleler istenilen istikamete, herkes tarafından iyi veya fena istikametlere sevk olunabilirler. Kendini tahlis edebilmek için her ferdin mukadderatıyla bizzat alâkadar olması lâzımdır. Aşağıdan yukarıya, temelden çatıya doğru yükselen böyle bir müessesese elbette rasin olur. Şüphe yok, her işin başlangıcında aşağıdan yukarıya doğru olmaktan ziyade yukarıdan aşağı olması zarureti vardır.

Birincisinin tecellisinde bütün beşeriyet için gayeye vusul müyesser olmuş olurdu. Böyle olmanın imkânı amelî ve maddisi henüz bulunmadığından bazı müteşebbisler, milletlere verilmesi lâzımgelen istikametini itasında delâlette bulunuyorlar. Bu suretle yukarıdan aşağıya taazzuv ettirilebilir. Biz memleketimiz dahilindeki seyahatlerimizde bittabi birinci tarzda başlamış olan teşkilâtı milliyemizin mebdî hakikiye, ferde kadar indiğini ve oradan tekrar yukarıya doğru hakikî taazzuvatın başladığını kemali şükranla gördük. Bununla beraber derecei tekemmüle vâsıl olduğunu iddia edemeyiz. Bunun için sureti mahsusada aşağıdan yukarıya tekrar bir taazzuvun husulü gayesine sureti mahsusada sarfı mesai etmemiz bir vazifei milliye ve vataniye telâkki edilmelidir.

Beyannamemizin de bazı noktalarından tekrar bahsetmek isterim. Osmanlı İmparatorluğu’nun muharebeden evvelki hududu malûmunuzdur. Harbi umuminin neticesi bir takım fedakârlık ihtiyarına devletimizi mecbur kılıyor; buna nazaran devlet için millî yeni bir hudut kabul ettik. Bu hudut beyannamemizin birinci maddesinde musarrahtır. Teferruat itibariyle bilmeyenler olabilir. Ve bittabi mazurdurlar.

Bu hudut tahassul ederken işin içinde bulunduğumdan bunu da arzedeceğim.

Mütareke aktolunduğu gün ordularımız fiilen bu hatta hâkim bulunuyordu. Bu hudut İskenderun körfezi cenubundan Antakya’dan, Halep ile Katma istasyonu arasında Carablus köprüsü cenubunda Fırat nehrine mülâki olur. Oradan Dirizor’a iner; badehu şarka temdit edilerek Musul, Kerkük, Süleymaniye’yi ihtiva eder. Bu hudut ordumuz tarafından silâhla müdafaa olduğu gibi aynı zamanda Türk ve Kürt anasırıyla meskûn aksamı vatanımızı tahdit eder. Bunun cenup aksamında arapça mütekelim dindaşlarımız vardır. Bu hudut dahilinde kalan aksamı memalimiz camiai Osmaniyeden lâyenfek bir kül olarak kabul edilmiştir. Beyannamenin dördüncü maddesine bakalım! Bu madde ile biz, bizimle beraber yaşayan anasırı gayrimüslimeyi aynı hukuk ve aynı salâhiyette kabul ediyoruz. Hepimiz bu devletin müslüman ve anasırı gayrimüslime dahil olarak aynı suretle tebaasıyız. Ve bu itibarla cümlemizin hukuku birdir. İçimizde yaşayan gayrimüslim vatandaşlarımıza bizim hâkimiyeti siyasiye ve muvazenei içtimaiyemizi ihlâl edecek fazla birtakım imtiyazat veremeyiz. Bu madde, dahilî siyasetimizdeki kanaati umumiyemizi izah etmektedir. Yedinci madde; siyaseti hariciye hakkındaki noktai nazarımızı bildirir. Herhalde devlet ve milletimiz dahilen ve haricen bütün mânasiyle müstakil kalacaktır. Bize başka bir tarzı idare tatbik edilemez. Bu bapta birçok muhtelif esbabın başında en büyük ve mühim sebep şudur. Dinen dahi müstakil olmak mecburiyetindeyiz. Yalnız vâsi olan memleketimizi seri bir surette imar edebilmek için ve milletimizin az zamanda ilim ve maarifini icabatı asriyeye göre yükseltmek için müftekîr olduğumuz hususâtı takdir ederiz. Ancak bu hususta bize muavenet edebilecek devletin nasıl olabileceği yedinci maddede musarrahtır. Böyle bir devletin muavenetini hüsnü telâkki ederiz.

İşte Efendiler! Erzurum ve Sivas Kongrelerinde tesbit edilen esasat ve nikatı nazar başlıca bunlardan ibarettir. Bu esasat sayesinde bütün milletimiz müttehid bir hale gelmiştir. Bu maksadı mukaddesin temini ile iştilal edildiği bir sırada pek âlâ hatırlanmadadır ki, Ferit Paşa buna mâni olmağa kalkıştı. Bu teşebbüsâtı memleket dahilinde suitefsire uğraştı, ittihatçılıktır dedi. Bu isnat efkârı dahiliye ve hariciyede muvaffak olamadı. Bunu

gördükten sonra yeni bir silâh aradı. Bolşeviklik dedi. Resmî telgraflarında Bolşeviklerin Karadeniz'den takım takım Samsun, Trabzon ve dahile doğru yürüdüğünü, memleketi alt üst ettiğini resmen işaa eyledi. Bunlar da müessir olmadı. Ferit Paşa ve kabinesi daha ileriye gittiler. Bazı yerlerde ahali islâmiyeyi iğfal ederek üzerimize sevk etmek, millet için, vatan için çalışanları imha etmek kastinde bulundular. Tabii bunlarda da muvaffak olmadılar. Fakat nihayet millet Ferit Paşaya ademî itimat göstermeğe mecbur oldu. Kabine ıskat edildi. Vahdeti milliye kespi resanet etti.

Teşkilâtı milliyenin husule getirmiş olduğu dahilî ve haricî vaziyet ile eski vaziyet arasında fevkalâde farklar mevcuttur. Dahilen emniyet ve asayiş noktai nazarından gayri kabili mukayese tebeddülât vardır. Haricen ecnebilerin hakkımızda verdikleri ve verebilecekleri imha ve idam kararının pek yanlış olduğu artık bütün İtilâf Devletlerince takdir olunmuş ve teşkilâtı milliyenin kıymet ve ehemmiyeti gayrikabili inkâr görülmüştür, itilâf Devletlerinden ihtimal bazısı henüz menafii hususiyesini temin etmek için milletten başka bir yerde noktai istinat arıyor. Millet vahdet ve azminde sebat ettikçe bu gibilerin de hakikati kabul edeceklerinde şüphe yoktur. Şimdi lâzım olan milletimizin sebatkârane bir surette azminde devam etmesi ve İstanbul'da kariben toplanacak meb'uslarımızın vazifei teşriyelerini bihakkın ifa edebilmesidir. Herhalde millet hükümetin nıgehbanı olmak lâzımgelir. Çünkü hükümetlerin icraatı menfî olup ta millet itiraz etmez ve ıskat etmezse bütün kusur ve kabahatlere iştirak etmiş demektir. Ferit Paşa Paris'e gittiği zaman aldığı cevabı nota tamamen arzettiğim mealdedir. Filhakika şunun bunun bazıçesi olabilen milletler, hukukunu gayri müdriktirler demektir. Ve böyle bir millet murakabe altında bulundurulmağa müstahak olur.

Millet Ferit Paşayı ıskat ettikten sonra yerine gelen Ali Rıza Paşa, amali milliye dairesinde milletle müştereken çalışmayı kabul etti. Ferit Paşa'nın sukut ile Ali Rıza Paşa'nın geçmesi meselesinde milletin alâkası bittabi birinciyi ıskattadır. Bundan başka bir şey yapamazdı. Reisi vükelâyı bittabi Zatı Şahane intihap eder. Ve Müşarünileyhte arkadaşlarını... Bu yeni kabineye eski kabineden bazı zevat dahil olmuştu. Bu sebeple Heyeti Temsiliyemiz mütereddit kaldı. Birtakım şartlar dermeyan etmek mecburiyeti görüldü. Nihayet itilâf edildi. Hükümetle yapılan itilâfnamede üç noktaya istinat ediliyordu. Kuvay-i Milliye'nin meşruiyetinin tasdiki, Meclisi Millî'nin içtimasına kakar mukadderatı millet hakkında kat'î ve son taahhüdatta bulunulmaması, sulh konferansında milletin mukadderatını müdafaa edecek murahasların eskisi gibi menafii millet ve memleketi gayrimüdrük olulardan intihap edilmemesi... Hükümet bu üç noktayı kabul etti. Ve teferruat üzerinde daha ziyade anlaşabilmek için Bahriye Nazırı Salih Paşa'yı gönderdi, Bahriye Nazırı Amasya'da Heyeti Temsiliye ile mülakat etti. Müşarünileyh ile vukubulan müzakerede ben de bulundum. (Göstererek) Bu beyanname ve nizamna-memizin her satırı beraber okundu. Tamamen mutabakati efkâr hasıl oldu. Bu müzakerat esnasında diğeri bir meselei mühimminin mevzuubahs edilmesine lüzum görüldü. Meclisi Millî'nin mahallî içtimai!.. İstanbul'un bugün içinde bulunduğu elîm şerait içinde Meclisi Mebusa'nın, millet vekillerinin vazifelerini kemali serbesti ile ifa edip edemeyeceği cayi teemmül görüldü. Bunun için meclisin hariçte toplanması düşünüldü. Salih Paşa'nın İstanbul'a avdetinden sonra hükümeti merkeziye bu fikre iştirak etmedi. Bittabi bütün mehazirine rağmen İstanbul'da içtimai lâzımgeldi. Maamafih Heyeti Temsiliyece mehazire karşı icap eden tedabir ittihaz edilmiştir.

Efendiler! Teşkilâtı milliyemizin bugün takip ettiği gaye vatanın inkısamdan ve milletin esaretten tabiisine matuftur. İnşallah zamanı karipte teşkilâtı milliye bu gayenin istihsalile deruhte ettiği vazifei vataniyesini ifa edecektir.

Fakat vazifesini ikmal etmiş sayılacak mıdır? Bence bundan sonra da pek mühim vazifei vataniye ve milliyemiz vardır. Ezcümle ahvali dahiliyemizi ıslâh ile mileli mütemeddine meyanında faal bir uzuv olabileceğimizi filen ispat etmek lâzımdır. Bu gayede muvaffak olmak için siyasî mesaiden ziyade içtimai mesaiye ihtiyaç vardır. Teşkilâtı milliyemizin böyle bir gaye için nasıl bir şekil almak lâzım geleceğini şüphesiz milletimizin amali umumiyesi tâyin ve tesbit edecektir. Şimdilik Heyeti Temsiliye, mebusların kemali emniyetle ifayi vazife eyledikleri tahakkuk edeceği güne kadar kemafissabık vazifesine devam edecektir.

Efendiler! Ümid ederim ki, müsaid bir sulh akdinden sonra vaziyetiniz hüsnü idare edilirse evvelki hudud dahilindeki vaziyetimizden daha iyi olur. Bu noktada bir fikir izah etmek istiyorum. Cemiyetimiz noktai nazarından çizdiğimiz hudud haricinde kalan dindaşlarımızla, bu muhterem kardeşlerimizle aynı hudud dahilinde asırlardanberi vatandaşlık ettik. Bu kardeşlerimiz her tarafta, Suriye'de, Irak'ta, Yemen'de, şarkta kendi dahillerinde muhafazai mevcudiyet ve temini istiklâl için sarfı mesai ediyorlar. Bütün bu islâm parçalarının

mazharı istiklâl olmaları âlemi islâm için ne büyük bahtiyarlık olur. Bunun husulünde âlemi islâmın vaziyetinin ne kadar rasin olacağını şimdiden tasavvur etmekle pek büyük saadet hissediyorum. Mazharı intibah olduğuna şüphe kalmayan âlemi islâmın muvaffakiyetini o kadar kavi görüyorum ki, bu imanla izahı hissiyat eylediğimden dolayı duyduğum vicdanî zevk pek büyüktür. Fazla rahatsız etmek istemem, beni dinlemek lûtfunda bulunduğunuzdan dolayı hassaten teşekküratımı arz ederim.

Nutuk: Muhteviyatına ait vesaik 1927, Vesika: 220, s. 220-228.

* * *

ZABİT NAMZETLERİNİN DİPLOMA TÖRENİNDE

BİR KONUŞMA

(1. XI. 1920)

Ankara Zabıt Namzetleri Talimhahının ilk mezunlarının diploma merasiminde söylenmiştir.

Efendiler!

Garbın hiçbir vakit affedemeyeceğimiz zalimleri, memleketimiz Türkiye'yi parçalamak, bu topraklarda yaşayan milletimizin haysiyetini, istiklâlini payımal etmek için verdikleri asırlık kararı en nihayet mevki-i tatbiki koyarken milletimiz bugün cihana şamil inkılâbat ve ihtilâlat içinde mevcudiyetini muhafaza lüzumuna kanidir. Bu kanaat memleketimizin ve milletimizin bütün cihan-ı beşeriyete cidden haiz-i kıymet olduğunu bihakkın takdir ettirmelidir. Millet, kendilerine bütün zalim nazarlar ve feci teşebbüsler karşısında ciddî, hakikî mevcudiyetle ayaklandı. Ve bunun neticesi olarak Ankara'da Büyük Millet Meclisi vücuda geldi. Bittabi hainlerden bahsetmek istemem. Fakat kanaatıma nazaran bütün efrad-ı milletimiz teşekkül eden vaziyetin tarsin ve takviyesi ve muvaffakiyeti için bütün mevcudiyetlerini hasretmişlerdir.

Bunun en kıymetli ve bariz misali mevcudiyetleriyle teessüs etmiş olan bu müessese-i askeriyenin teessüsüne bahis olmuş olan muhataplarımız gençlerdir. Filhakika bu gençler ve burada fedakârlığın maddî bir misalini vücuda getirmişlerdir. Bundan dolayı hareketleri şayan-ı takdir ve tebriktir.

Efendiler!

Milletimizin ve onun sevk-i idaresini deruhte etmiş olan Büyük Millet Meclisinin büyük mücadelede behemehal muvaffak olacağına eminim. Bu hususatin temini için esbab-ı avamil, vesait mevcuttur. Burada, yalnız şunu zikretmek isterim, bu esbab ve avamilin başında en müessiri ordumuzdur. Ordumuz hayat ve haysiyet mücadelesinde milletin ve milletin gayelerinin yegâne istinatgahıdır. Ordu kendisine teveccüh eden bu vazife-i mübeccelesinde bihakkın muvaffak olabilmesi için lâzım gelen evsafın birincisi, demir gibi bir inzibattır. Orduda inzibatın yegâne vasita-i tecellisi münevver, kahraman, fedakâr zabıtanıdır.

Bugün ordumuz zabıtanı saydığını evsafa tamamen maliktir. Fakat buna bir şey ilâve etmek lâzımdır ki, bu içinde bulunduğu şu fevkalâde ahval ve şeraitin heyecanlarıyla, gayeleriyle yetişecek olan genç zabıtlarımız bize istiklâl için daha kuvvetli ümitler bahşedeceklerdir.

İşte bugün bu basit ve debdebesiz merasimle Büyük Millet Meclisi namına büyük bir mükâfata hazır olmuş bulunuyoruz.

Ordumuz bugünün şeraitine, bugünün evsafına malik genç zabıtana malik olacak ve ordu bu genç zabıtanla cidden iftihar edecektir.

Bu zabıtanı Büyük Millet Meclisine mesailiyle takdim eden Mektep Müdürü ve rüfeka-yı mesaisini Büyük Millet Meclisi namına tebrik ederim.

Ankara Zabıt Namzetleri Talimhahının 50. yıl dönümü münasebetiyle yaptığı konuşma, Enver Aka, Türkiye Eski Muharipler Dergisi, sayı: 7-8, 1970, s. 435

* * *

AFGANİSTAN ELÇİSİNE CEVAP

(3. III. 1921)

Kurtuluş günleri dolayısıyla Afganistan Sefarethanesinde verilen ziyafette Afganistan elçisinin söylevine cevap olarak:

“...Amanullah Han tahta kuut ettiği zaman “istiklâlimi ihraz etmedikçe kılıcımı kınına koymıyacağım” demişti. Filhakika Amanullah Han Hazretleri bu azm ile ve tamamiyle istiklâlim kazandı.

Afganistan’ın Türkiye hakkındaki hissiyatına teşekkür ederim. Türkler de Afganlılara karşı aynı hislerle merbuttur. Afgan istiklâlinin sene-i devriyesi münasebetiyle hissettiğimiz memnuniyet ve saadeti memleketinize tebliğ etmenizi rica ederim.”

Vakit: 5 . 3 . 1921, s. 1

* * *

KUVAY-İ MİLLİYENİN TEŞEKKÜLÜ MÜNASEBETİYLE

(Nisan 1921)

Patris'ten: Kuvay-i Milliye'nin teşekkülünün dönüm yılı münasebetiyle Mustafa Kemal, Meclis binası balkonundan bir nutuk söylemiş ve bu nutukta son harp olaylarıyla ahvalin tamamıyla değiştiğini ve Türk'ün artık İzmir re Trakya için müzakerelere girmeyeceğini söylemiştir.

Mustafa Kemal ondan sonra demiştir ki:

“Eğer Yunanlılar hakikaten sulh arzu ediyorlarsa İzmir ve Trakya’dan gitmelidirler. Biz bunu şimdiye kadar hakkımıza ve adalete güvenerek talep ediyorduk. Bundan sonra galibiyet hakkı ile talep edeceğiz.”

Vakit: 30 . 4 . 1921, s. 1

* * *

MAARİF KONGRESİNİ AÇARKEN

(16. VII. 1921)

16-21-VII-1421 tarihleri arasında Türkiye Milli Eğitim işlesinin bir programını hazırlamak amacıyla Ankara’da yapılan resmi ilk genel toplantıda:

Muhterem Hanımlar, Efendiler!

Harbi umumî memleketimize bir mağlûbiyet tevcih etti. Düşmanlarımız bunu vesile ittihaz ederek milletimizi tamamen imha etmek istediler. Buna karşı vukua gelen galayamı milliye Ankara muazzam bir sahne oldu. Bizi yaşatmamak isteyenlere karşı yaşamak hakkımızı müdafaa etmek üzere toplanan Türkiye Büyük Millet Meclisi, burada, Ankara’da in’ikad etti.

Bugün Ankara Millî Türkiye’nin “Millî Maarifi”ni kuracak olan Türkiye muallime ve muallimler kongresinin in’ikadına sahne olmak mazhariyetiyle de müfthirdir.

Asırların mahmul olduğu derin bir ihmali idarînin büneyi devlette vücuda getirdiği yaraları tedaviye masruf olacak himmetlerin en büyüğünü hiç şüphesiz irfan yolunda ibzal etmemiz lâzımdır.

Gerçi bugün maddî manevî menabii kuvvamızı, hududu milliyemiz dahilindeki memleketlerimizde müstevli bulunan düşmanlara karşı istimal etmek mecburiyetindeyiz. İrfanı memleket için tahsis edilebilen şey müstakbel maarifimize mabihilistinad olacak bir temel kurmağa kâfi değildir. Ancak vâsi ve kâfi şerait ve vesait malik oluncaya kadar geçecek eyyamı cidalde dahi kemali dikkat ve itina ile işlenip çizilmiş bir millî terbiye programı vücuda getirmeğe ve mevcut maarif teşkilâtımızı bu günden müsmir bir faaliyetle çalıştıracak esasları ihzar etmeğe hasrı mesai eylemeliyiz.

Şimdiye kadar takip olunan tahsil ve terbiye usullerinin milletimizin tarihi tedenniyatında en mühim bir âmil olduğu kanaatındayım. Onun için bir millî terbiye programından bahsederken, eski devrin hurafatından ve evsafi fitriyemizle hiç de münasebeti olmayan yabancı fikirlerden, şarktan ve garptan gelebilen bilcümle tesirlerden tamamen uzak, seciyei milliye ve tarihiyemizle mütenasip bir kültür kastediyorum. Çünkü dehayı millimizin inkişafı tam ancak böyle bir kültür ile temin olunabilir. Lâalettâyin bir ecnebi kültürü şimdiye kadar takip olunan

yabancı kültürlerin muhrip neticelerini tekrar ettirebilir. Kültür (Haraseti fikriye) zeminle mütenasıptir. O zemin, milletin seciyesidir.

Çocuklarımız ve gençlerimiz yetiştirilirken onlara bilhassa mevcudiyeti ile, hakkı ile, birliği ile tearuz eden bilûmum yabancı anasırla mücadele lüzumunu ve efkârı milliyeyi kemali istiğrak ile her mukabil fikre karşı şiddetle ve fedakârane müdafaa zarureti telkin edilmelidir. Yeni neslin bütün kuvayı ruhiyesine bu evsaf ve kabiliyetin zerki mühimdir. Daimî ve müthiş bir cidal şeklinde tebarüz eden hayatı akvamın felsefesi, müstakil ve mesut kalmak isteyen her millet için bu evsafı kemali şiddetle talep etmektedir.

Teferruatını tamamen erbabı ihtisasına bırakmak istediğim bu mesele hakkındaki umumî nikatı nazarımı ikmalen ifade için yeni neslin teşhiz olunacağı evsafı mâneviye meyanında kuvvetli bir aşkı fazilet ve kuvvetli bir fikri intizam ve inzibattan da bahsetmek zaruretindeyim.

İşte biz, bu kongrenizden yalnız, çizilmiş eski yollarda alelâde yürümenin tarzı hakkında müdavelei efkâr etmeği değil, belki serdettiğim şeraiti haiz yeni bir sanat ve marifet yolu bulup millete göstermek ve o yolda yeni nesli yürütmek için rehber olmak gibi mukaddes bir hizmet bekliyoruz. Maarif Vekâleti'nin halkı tanımış, muhiti ve memleketi takdir etmiş, muallim ve mütehassıslardan mürekkep bir ilim ve irfan kongresini Ankara'da toplamağı düşünmüş olmasını ve bugünkü şeraiti müşkileye rağmen bu teşebbüsünde muvaffak olmuş bulunmasını kemali takdir ile yadedirim.

Huzurunuzda ve huzuru millette millî maarifimiz hakkındaki noktai nazarımı ifadeye imkân bahş olan bu vesileden bilistifade, halâsı müstakbelimizin pişvayı mükerrerleri olan Türkiye muallime ve muallimleri hakkındaki hissiyatı hürmetkâranemi tezkâr etmek isterim.

İstikbal için hazırlanan evlâdı vatana, hiçbir müşkül karşısında serfuru etmiyerek kemali sabır ve metanetle çalışmalarını ve tahsildeki çocuklarımızın ebeveynine de yavrularının ikmalî tahsil için her fedakârlığı ihtiyardan çekinmemelerini tavsiye ederim. Büyük tehlikeler önünde uyanan milletlerin ne kadar sebatkâr oldukları tarihen müsbettir. Silâhiyle olduğu gibi dimağıyla da mücadele mecburiyetinde olan milletimizin, birincisinde gösterdiği kudreti ikincisinde de göstereceğine asla şüphem yoktur. Milletimizin saf seciyesi istidat ile mâlidir. Ancak bu tabîi istidadı inkişaf ettirebilecek usullerle mücehhez vatandaşlar lâzımdır. Bu vazife de sizlere teveccüh ediyor. Hükûmeti milliyemizin kemali ciddiyet ve samimiyetle arzu ettiği derecede, Türkiye muallime ve muallimlerinin hayat ve refahını henüz temin edememekte olduğunu bilirim. Fakat milletimizi yetiştirmek gibi mukaddes bir vazifeyi deruhte eden heyeti mübeccelenizin bugünün vaziyetini nazarı itibara alacağından ve her müşkülü iktiham ile bu yolda gayet metinane yürüyeceğinden şüphem yoktur. Vazifeniz pek mühim ve hayatîdir. Bunda muvaffak olmanızı Cenabı Haktan temenni ederim.

Hâkimiyeti Milliye: 21 Temmuz 1921

* * *

AZERBAJCAN ELÇİSİ İBRAHİM ABİLOF'A

(14. X. 1921)

Elçinin itimat mektubunu verirken söylediği nutka cevap.

Muhterem Mümessil Hazretleri!

Azerî Türklerinin ve içtimaî Azerbaycan Şûra Hükümetinin kardeşlik selâmına Türkiye Büyük Millet Meclisi ve bu meclisin ordusu namına zatîlileri vasıtasıyla yine kardeşçe mukabele etmekle bahtiyarım. Türkiye halkı, Türkiye Büyük Millet Meclisi ve onun ordusu Azerbaycanlıların ve mümessili olduğunuz hükümetin haklarında gösterdiği asarı samimiyet ve teveccühten mütehassis ve memnundur. Fikri istilâ ile açılmış olan Cihan harbini hitama erdiren galipler, teklif ettikleri şeraiti sulhiye ile ana topraklarımızı, istiklâl ve hürriyetimizi elimizden almağa, asırlardan beri islâmın ve Türklüğün fedakâr muhafızı olan milletimizi esir derecesine indirmeğe kalkıştılar. İki senedir Rumeli ve Anadolu'da görülen hareketlerimiz bu gaddarane tecavüzün aksülamelinden, her mevcudun fitratan haiz olduğu müdafaaînefs hakkının istimalinden başka bir şey değildir. Millî hudutlarımız dahilinde hür ve müstakil yaşamak istiyoruz. Bu meşru emelimizi istihsal için uğraşıyoruz. Şu kutsî mücadelede milletimiz, islâmın halâsına, dünya mazlumlarının tezyidi refahına hizmet etmekle müftehirdir. Milletimiz bu hakikatin kardeş Azerbaycan'ın mümessili tarafından tasdik edildiğini işitmekle büyük bir saadet duyar. Rumeli

ve Anadolu halkı Azerî kardeşlerinin kalbi kendi kalbi gibi çarptığını bilirler. Bunun için getirdiğiniz tuhfeî selâmın ne kadar derin ve âli bir hissin eseri olduğunu takdir eder ve bu selâmı alırken Azerî Türklerinin de bir daha esarete düşmemeleri ve hukuklarının pâyâmâl edilmemesi temenni ve arzusunu izhar eylerler. Azerî Türklerinin dertleri kendi dertlerimiz ve sevinçleri kendi sevinçlerimiz gibi olduğu için, onların muradlarına nail olmaları, hür ve müstakil olarak yaşamaları bizi pek ziyade sevindirir. Türkün saadeti ve mazlumların halâsı yolunda Azerbaycan Türklerinin de kanını dökmeğe âmâde bulduklarına dair olan beyanatınız istilâcılara karşı Türkün ve mazlumların kuvvetini artıran pek kıymettar bir sözdür. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ve Hükûmetinin iki kardeş millet arasındaki revabıt ve alâkanın daha rasîn ve daha metîn bir hale konulmasına bütün kuvvetiyle çalışacağını, bu babda zatîâlinize elden gelen her türlü muavenetleri ifa edeceğini temin eylerim.

Muhterem Mümessil Hazretleri! Kardeş Azerilerin ibraz eyledikleri asarı samimiyetten pek ziyade mütehasis olduğumu bir daha beyan ve ordumuzun muvaffakiyatı namına izhar eylediğiniz temenniyata karşı samimî teşekkürlerimin kabulünü rica ederim.

Hâkimiyeti Milliye: 15 Ekim 1921

* * *

AZERBAYCAN ELÇİSİ ABİLOF'UN SÖYLEVİNE CEVAP

(18. X. 1921)

Cebeci'deki Azerbaycan Elçiliğine bayrak çekme töreninde söylenmiştir.

Sefir Hazretleri,

Bugün bize meserretli bir bayram yaşattığınızdan dolayı Büyük Millet Meclisi ve Hükümeti ve şahsım namına teşekkür ederim. Bu bayram gününün benim için mes'ut bir ciheti daha vardır ki, o da müstakil Azerbaycan Şûra Hükümetinin sancağını çekmek şerefini bana bahşetmiş olmasıdır.

Efendiler; Ankara'ya Yunanlıların, düşmanların bayrağı çekilmek isteniyordu. Bu fırsatı hamdolsun ki düşmanlarımız elde edemediler. Burada işte, kardeş hükümetin kardeş milletin sancağı çekilmekle bahtiyar bulunuyoruz.

Türkiye ve Azerbaycan arasındaki samimî revabıtın, kardeşliğin derecesini izaha lüzum görmem. Bu kardeşlik rabıtasının teyit ve takviyesi için gönderilen Sefir İbrahim Abilof Bey'in intihabında Azerbaycan Hükümetinin isabeti büyüktür. Çünkü İbrahim Abilof Hazretleri bu rabıtai uhuvveti ruhunda duymuş bir zattır ve bizce dahi pek mühim olan vazifesinde muvaffak olmak için lâzım gelen bütün evsafı haiz bulunuyorlar. Mezayayı mahsusasını daha ilk temaslarında bize ihsas ve izhar buyurmuşlardır.

Temsil ettikleri Hükümetin de bir hususiyeti, başka bir kıymeti vardır. Azerbaycan Hükümeti bir halk hükümetidir; mukadderatına kendi sahip ve hâkimdir. Nezdine memur oldukları Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti dahi hâkimiyetine bilâkaydû şart sahib olan ve idare usulü halkın, mukadderatını bizzat ve bilfiil idare etmesi esasına müstenit bulunan bir halk hükümetidir. Türkiye halkı bu gayesinin istihsali için bütün varlığıyla mücahede etmiş ve etmekte bulunmuştur ve edecektir.

Efendiler; Sefir Hazretleri işte böyle bir memlekette Azerbaycan'ı temsil ediyorlar. Bu mahiyeti temsildeki mâna ve kıymet büyüktür. Azerbaycan ile Türkiye arasında mevcut kardeşliğin, samimiyetini tevliid ettiği rabıttan başka, Azerbaycan'ın diğer dostlarımızla temas noktasında bulunması da haizi kıymet ve ehemmiyettir. Coğrafi vaziyeti gözönüne getirilirse filhakika Azerbaycan'ın Asya'daki kardeş hükümet ve milletler için bir temas ve telâki noktası olduğu görülür, Azerbaycan'ın bu mevki mahsusu, vazifesini pek mühim kılmaktadır. Bu vaziyetin yanında Anadolu'yu da gözönüne getirmenizi rica ederim. Tesadüfen sağımda duvarda asılı olan şu haritanın pek güzel irae ettiği gibi Anadolu da, bütün Asya'nın, bütün mazlumlar dünyasının, zulüm dünyasına doğru ileri sürdüğü bir vaziyette bulunmaktadır. Anadolu bu vaziyeti ile bütün zulümlere, hücumlara, taarruzlara mâruz bulunuyor. Anadolu yıkılmak, çiğnenmek, parçalanmak isteniliyor; fakat Efendiler, bu muhacemat Anadolu'ya maksur ve mahsur değildir. Bu muhacematın hedefi umumisi bütün şarktır.

Anadolu her türlü tasallutlara, taarruzlara karşı bütün mevcudiyetiyle müdafaainefs etmektedir ve bunda muvaffak olacağından emindir. Anadolu bu müdafaasıyla yalnız kendi hayatına ait vazifeyi ifa etmiyor, belki

bütün şarka müteveccih hücumlara bir sed çekiyor. Efendiler, bu hücumlar elbette kırılacaktır. Bütün bu tasallutlar mutlaka nihayet bulacaktır. İşte ancak o zaman garpte, bütün cihanda hakikî sükûn, hakikî refah ve insaniyet hüküm sürebilecektir.

Bugün sancak keşidesi münasebetiyle hissettiğimiz bahtiyarlığı fahrile yâdetmek isterim. Bundan evvel Afganistan sefiri muhteremi de bize bahsetmişlerdi.

Aziz arkadaşımız Abilof Hazretleri; bugün Azerbaycan'ın istiklâlini temsil eden sancağı çekerken ellerimin birtakım hissiyat ve teessürat ile müteharrik olduğunu duyuyorum; filhakika sancağı çeken benim ellerimdi. Fakat ellerimi tahrik eden, bugünkü bayramda manen müşterek olan bütün Türkiye halkının hakikî ve samimî kardeşlik hissiyatı idi.

Sefir Hazretleri; Azerbaycan sancağının Türkiye sancağının yanında, Türkiye semasında temevvücünü görmek bütün milletimiz için büyük bir bayramdır. Bize böyle bir bayram günü yaşattığınızdan dolayı samimî teşekküratımı tekrar ederim.

Hâkimiyeti Milliye: 20 Kasım 1921

* * *

UKRAYNA BÜYÜK ELÇİSİ GENERAL FRUNSE'YE

(20. XII. 1921)

Elçinin itimat mektubunu verirken söylediği nutka cevap.

Sefir Hazretleri,

Ukrayna hükûmetinin fevkalâde sefirini ve şeci' kızıl ordusunun şanlı ve kahraman başkumandanını hâr bir meserretle kabul eder ve dost Ukrayna milletini bir çok defalar muzafferiye sevkeden kıymetli askerlerini onun şahsında selâmlarım.

Hürriyetini, istiklâlini ve hakkı hayatını zulme karşı müdafaa edenlerin dâvası olan mukaddes ve muhik dâvamıza, Sovyet Ukrayna'nın gösterdiği alâka ve muhabbetten dolayı Türkiye halkı ve Türkiye Büyük Millet Meclisi namına teşekkür ederim.

Emperyalizmin en şedit taarruzlarına hedef olan Türkiyeliler Karadeniz'in öbür tarafında aynı ihtirasata karşı mücadele eden milletler bulunduğunu bilirlerdi. Aynı halde bulunmuş olmaktan mütehassıl hissiyattır ki, Ukrayna'nın müttefiki olan Rus Şûralar ittihadı ile Türkiye arasında kavi bir dostluk tesisine hizmet etmiştir. Son derecede çetin fakat o nisbette şanlı fedakârlıklar mukabilinde kendi mukadderatına sahip olmak hakkını ihraz etmiş olan Rusya ve Ukrayna gibi Türkiye dahi hepimizin kaviyeyen kani olduğumuz veçhile toprağını ecnebi istilâsından tahliste, istiklâli tam ve kâmilini âleme tanıttırmakta gecikmiyecektir.

Sefir Hazretleri, her iki memleket menfaatlerinin birbirinin aynı olduğunu bizim için pek hayatî bir ehemmiyeti haiz olan böyle bir anda teyit ederek Türkiye ve Ukrayna milletleri arasındaki tesanüdün parlak bir tezahürünü ibraz buyurduğunuzdan dolayı size bilhassa müteşekkirim. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti, Ukrayna ile Türkiye arasında doğrudan doğruya ve sıkı münasebat tesisine bu güne kadar mâni olan esbabı idrak ve tamamen takdir etmektedir. Bu esbab zail olur olmaz Ukrayna hükûmetinin erkânı âliyesinden olan ve muzaffer ordusunun başkumandanı bulunan zatîlilerini bir muhadenet ve mücaveret muahedei Tesmiyesinin akdi için göndermeğe müsaraat etmek suretiyle hükûmetinizin, deruhte ettiğimiz emrin muvaffakiyeti hususunda ibraz ettiği alâkayı mahzuziyetle müşahede etmekteyiz.

Merkezi hükûmetimize gelmek hususundaki kararınızın düşmanlarımızın bizi sureti katiyede mağlûb zannettikleri ve daha doğrusu bütün dünyaya böyle zannettirmek istedikleri bir anda bize tebliğ edilmiş olması, Ukrayna'nın hakkımızda beslediği hissiyatı dostaneye bir delili munzam teşkil ettiği cihetle bizi pek ziyade mütehassis etmiştir.

Sefir Hazretleri, memleketimiz arasında siyasî, iktisadî ve harsî sahalarda derhal en sıkı revabıtın ihdasından ibaret olan vazifenizin hayyizi file îsalinde Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin uhdesine düşen her şeyi

yapacağına emin olabilirsiniz. Her ne olursa olsun ve her ne yapılırsa yapılsın bu revabit hiç bir zaman gevşemiyecektir.

Türkiye'nin şeraiti hayatiyesi en ziyade tehlikelerle muhat olduğu zamanda dahi Karadeniz'in öbür tarafında sadık dost ve müttetikleri bulunduğunu tahattur edebilir diye iradeylediğiniz cümleyi Türkiye halkı ve Büyük Millet Meclisi Hükûmeti namına memnuniyetle ve teşekkürle senet ittihaz ederim. Buna mukabil Çar boyunduruğundan kurtulmuş olan Rus ve Ukrayna milletlerinin de her halükârda Türk milletinin sadakatine ve lâyetzelzel dostluğuna güvenileceğini size temine müsaraat eylerim. Selâmınızı ve haklarında takdiratı sitayiş-kâranenizi kendilerine derhal tebliğ edeceğim. Türkiye ordusu askerleri ve zabitan ve kumandanları namına genç ve namağlûp Kızıl orduyu, cesur askerlerini, kıymettar zabitlerim ve gayri kabili mukavemet bir azimle mütehalli büyük âmirlerini şahsınızda bir defa daha selâmlarım.

Türkiye ordusu da Kızılordu gibi ölmek için yenmeğe karar vermiş olan bir milletin şeref ve istiklâlini müdafaadan ibaret olan mukaddes vazifesini her türlü azîm mahrumiyetler içinde ifaya mecbur olmuştur; lâkin hak ve adlin zaferi nihaisine iman galebeyi temin etmiştir. Sakarya muzafferiyetini kazanmak için en ufağından en büyüğüne kadar sevinçle çalışan Türkiye halkı ve ordusu, gerek muharebe esnasında ve gerek muharebeden sonra Rusya ve Ukrayna'da ve bütün memaliki şarkiyede izhar olunan muhabbetten bilhassa mütehassis olmuşlardır. İşbu tezahürat, Türkiye halkının Sakarya muharebesinde bilcümle akvamı şarkiyenin selâmeti için mücadele ettiğini mezkûr kavimlerin müdrük olduklarını da ispat etmiştir.

Muzafferiyeti katiyemiz için izhar buyurduğunuz temenniyattan dolayı Türkiye halkı, Büyük Millet Meclisi ve Hükûmeti namına teşekküratımı tekrar eder ve iki milletin yekdiğerine samimî bir surette takarrübüne matuf olan vazifenizin tamamıyla muvaffakiyetpezir olması zımında Hükümetimizin müzaheretine istinat edebileceğinizi bir daha temin eylerim.

Hâkimiyeti Milliye: 22 Aralık 1921

* * *

UKRAYNA BÜYÜK ELÇİSİ GENERAL FRUNSE İÇİN

(30. XII. 1921)

Hariciye Vekâleti tarafından elçi şerefine verilen ziyafette söylenmiştir.

Muhterem Efendiler,

Türkiye ve Türkiye halkı, istiklâlini ve mevcudiyetini imhaya matuf elim darebat karşısında kaldığı gün, dünyayı beşeriyette hiçbir noktai istinada malik bulunmuyordu. Yalnız ve ancak kalb ve vicdanındaki azmü imana güvenerek ya istiklâline sahip ve hâkim olarak yaşamağa veyahut ölmeğe karar verdi. Bu kararın icabı tabiisi olmak üzere elan devam etmekte bulunan mücadelei milliyesine başladı.

Bu sırada idi ki milletler arasında kendisiyle hemhudut olabilecek bir milletin mevcut olup olmadığını tetkik etti ve bunun neticesi olmak üzere Rus milletinin kendisine karşı hakikaten tabî ve samimî bir dost olabileceğini anladı. Çok geçmeksizin Rus milleti ve Rusya Şûralar hükûmetiyle Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti arasında tabiaten mevcut olan münasebatı samimiyeyi resmen ifade için bir ahitname yapıldı.

Artık iki millet arasındaki samimiyet bütün dünyaca malûm olmuştu. Rusya Şûralar Hükûmeti bu samimiyeti her veçhile ve her fırsattan istifade ile teyide çalıştı. Biz de aynı temayülü vicdanî ile bu teması her vakit kabul eyledik. Kafkasya Cumhuriyetleriyle yapılmış olan muhahede bu ahitnameyi bir kat daha teyit ve tarsin etti.

Afganistan Hükümetiyle aramızda hasıl olmuş bulunan teması resminin mahiyeti de iki kardeş millet arasındaki revabıtı tahkim ve tarsine matuftu.

Bugün de Rusya Şûralar Hükûmetinin yakın müttetiki olan Ukrayna Hükümetiyle akdolunan ahitname bizim için iki noktadan kıymetli ve haizi ehemmiyettir. Biri zaten Ruslarla olan muhadenetin tarsini, diğeri de doğrudan doğruya Ukrayna halkı ile Türkiye halkı arasındaki samimiyetin bir kat daha teşmil edilmiş olmasındadır.

Efendiler, gerek Rusya ile doğrudan doğruya, gerek Rusya'nın müttefikleri ve dostları olan Kafkas Cumhuriyetleri ile yapılan ahitnameler bizce pek ziyade kıymetlidirler, bu ahitnamelerin ifade ettikleri dostluk ciddî ve daimîdir.

Biz mücadelemize başlarken müstevli düşmanları kendi kuvvetimize ve inayeti Hakka istinaden tardedeceğimizden emin idik; bu emniyet ve itimadımız bugün dahi lâyetezelzeldir. Gerek Frunse Yoldaşın ki, Ukrayna Şûralar Cumhuriyeti Halk Hükûmetinin Mümessili ve Baş kumandanıdır. Gerek Rusya Şûralar Cumhuriyeti Mümessili vekilinin ve Azerbaycan ve Afgan mümessilleri olan diğer arkadaşlarımızın dermeyan ettikleri mevaid bizim kudret ve kuvvetimizin mânevî ve maddî tezayüdü için çok şayanı ehemmiyettir. Binaenaleyh düşmanlarımızın tardı, meşru ve muhik olan dâvamızın hayyizi husule gelmesi için zamanın tenkis edilmiş olacağına emniyet edebilirim.

Efendiler, gerek Afgan ve gerek Azerbaycan ve gerek Rus sefirlerinin akdedilmiş olan bu muahedeyi tebriklerinde izhar ettikleri hissiyata pek derin hissiyatla arzı teşekkür ederim. Frunse Yoldaş bizim de pek kıymetli bir arkadaşımız olmuştur. Buraya gelmesi daha birçok noktalardan kıymetli oldu. İhtimal ki Rusya ile Türkiye halkı arasında bazı suitefehhümatın mevcut olduğu zannolunmakta idi. Bunlar birtakım bedhahanın işae ettikleri rivayati kâzibeden tahassül etmiş olabilir. Hakikatte ise bunların kat'iyen esası yoktur. Frunse Cenaplarının fevkalâde bir heyeti murahhasa riyasetinde memleketimize gelerek bizlerle temas edişi, muarefemizden hasıl olan hissiyatı kendi memleketine îsal edişi bütün bunları izaleye kifayet edecektir.

Ukrayna ile aramızda hasıl olan dostluk ahitnamesinden dolayı Türkiye Büyük Millet Meclisi namına beyanı memnuniyet ederim. Bu mes'ut neticeyi bize bahşetmiş olan Frunse Yoldaşla şahsen tanışmış olmağı da ayrıca pek kıymetli telâkki ederim.

Muahede akdedilmiş olmak itibariyle Frunse Yoldaş memleketine avdet edeceklerdir. Bu avdetlerini teessürle karşılarım. Hiç şüphesiz kıymetli arkadaşımızın aramızda kalmasını arzu ederdik. Fakat avdetleri dahi memleketimiz için pek büyük menafi temin edeceğinden bu menafii, meyusiyetimize tekabül ettirerek müteselli olabiliriz.

Paşa Hazretlerinin bu nutkunu müteakib muzika tekrar istiklâl marşını çaldı ve herkes ayakta istima eyledi, badehu Mirza Davud tarafından Rusçaya tercüme edildi re tercüme edildikçe her cümlesinde ve bilhassa sonunda dakikalarca devam eden alkışlar ile karşılandı. Ukrayna murahhasları Paşa Hazretlerinin nutuklarını büyük bir alâka ve memnuniyet ile dinliyorlardı, tercümenin hitamında Frunse cenapları ayağa kalkarak:

— Yaşasın Türk ordusu, yaşasın Türk halkı, yaşasın Mustafa Kemal Paşa!

Diye bağırdı. Bu sırada bütün Ukrayna murahhasları re bunlara iltihak eden hazırım bu temenniye yekâvâz olarak tekrar ediyor re alkışlar ortalığı çınlatıyordu. Bu tezahürat ve avâze-i temenniye birkaç kere tekrar edildi. Bu samimî tezahürat üzerine Paşa Hazretleri tekrar ayağa kalkarak dediler ki :

“Frunse Cenaplarının son sözlerine kısa bir cevap vereceğim. Abilof Hazretleri buyurmuşlardı ki, garpte mazlumlar aleyhine bir takım müzakerat cereyan ediyor. Bizde bir darbimesel vardır: “Mazlumların âhı zalimlere kalmaz”. Onlar istedikleri müzakeratı yapabilirler. Fakat hiç şüphe etmemelidir ki, en nihayet mazlumların hakkını tanımaktan ibaret olan doğru yola gelmeğe mecburdurlar. Bütün zulüm dünyasına karşı harekette pişvâ olan Rus milletinin şeref ve kadrini kemali takdir ile tezkâr eylerim. Yaşasın Rus milleti ve Rus Şûralar Hükümeti, yaşasın Ukrayna ordusunun Başkumandanı arkadaşımız kahraman Frunse!

Hakimiyeti Milliye: 1 Ocak 1922

* * *

GENERAL FRUNSE'NİN ZİYAFETİNDE

(3. I. 1922)

Ukranya murahhas heyetinin oturduğu binada söylenmiştir.

Aziz Arkadaşlar,

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Hariciye Vekili Yusuf Kemal Beyefendi ile Ukrayna Cumhuriyeti fevkalâde murahhası Arkadaş Frunse arasında bugün teati edilen ahitnamenin kıymet ve ehemmiyeti fevkalâdesi vardır. Bu münasebetle beraber geçirdiğimiz bu gece, bizce hakikaten mesut bir gece telâkki olunur. Kendilerine arz-ederim ki, milletimiz ve Büyük Millet Meclisi ve şahsım bu dakikada bu saadeti pek derin ihtisat ile duymaktayız.

Efendiler,

Mukadderatını, kendini zincirbendeden şahıslara terkeden milletler, o şahısların keyif ve amalına baziçe olmağa karar vermiş, razı olmuş addolunurlar. Bu türlü milletler, talihlerini ellerine tevdi ettiği insanlar muvaffak oldukça o insanların daha kuvvetli istibdadı altında kalırlar. Muvaffak olmazlarsa felâket, izmihlal yalnız o insanlara değil, onlara tabi olan heyeti içtimaiyeye arız olur. O halde her iki ihtimalde de böyle bir millet felâkete maruz ve mahkûmdur. Rus milleti Çarların istibdadı altında bulundukça bu iki felâketin tahtı tehdidinde idi. Gerek Ruslar, gerek Çarlığa tabi olan Rusya'daki diğer milletler bu felâketlerden kurtulmak için kanlı ihtilâller yaptılar. Kendilerini gayei hakikiyei beşeriyeye isal eden yollar aradılar. Fakat muvaffak olmak güç idi.

Türkiye halkı da aynı suretle, aynı istibdat ve zulüm altında sevk ve idare edilmiştir. Bunun neticesinde duçar olduğu zaaf sebebiyle haricin de ihtirasını celbeyledi. Dahilden ve hariçten imhakâr tehditler altında kaldı. Bunun üzerine meşrutiyete kavuşmak emeliyle ihtilâl, inkılâp yaptı. Ve muvaffak olduğunu zannetti. Maatteessüf yine bir takım insanların keyfi hareketleri ve müstebidâne idareleri altında kalmaktan kurtulamadı. Nihayet senelerce devam eden ve dünya yüzünü insan kanlariyle mülemma bir hale getiren Harbi Umumî, beşeriyetin zihniyetinde âli intibahlar vücade getirdi.

Filhakika büyük hâdiseler, fikirlerde büyük inkılâplar yapar. Bu suretle beşeriyetin zihniyetindeki istidadı intibah Rus milleti tarafından sahai fiiliyata konabilmiştir. Bunun neticesi olarak milletlerin hakikî saadet ve selâmetlerinin nasıl tecelli edeceğini gösterecek hareketler zuhura geldi. Harbi Umumî Türkiye halkı üzerinde de tesiri tabiîsini yaptı. Ve şayanı arzu bir teyakkuz ve intibah vücade getirdi. Zalimler Türkiye halkını imha etmek istiyorlardı. Milleti tahtı tazyiki imhakârisinde bulduran idarei gayri âdile de bunlarla teşriki mesai ettiğinden, millet hem harice, hem de benliğine darbe vuran dahildeki idareye karşı kıyam etti. Bunun neticesi olarak mukadderatını kendi eline aldı. Milletimizin bugünkü idaresi, hakikî mahiyeti ile bir halk idaresidir. Ve bu tarzı idare esası meşveret olan (Şûra) idaresinden başka bir şey değildir. Ruslar buna Sovyet idaresi derler. Türkiye'deki bu tebeddül şekilde değil, milletimizin zihniyetinde görülmektedir. Bu devre kadar ifade olunmayan akideler mânâyı şamili ile tebarüz eylemiştir. Sahibi sây olmyanlar insandan addolunmamak; hakkı, saya istinat ettirmek akidei asliyesi nazarı itibare alındı. Türkiye'nin bu mahiyetini takdir, tasdik etmek Türkiye halkının mevcudiyetini, istiklâl ve saadetini ciddî olarak arzu eylemektedir. Bu arzuyu samimîyi ilk defa Ruslar göstermiştir. Rusların bu arzusu Frunse arkadaşımızın dediği gibi, kâğıtta değil, kalb ve vicdandır. Bugün imzalanmış muahede resmî bir şekildir. Bunun kâğıt üzerinde bulunması haizi ehemmiyet değildir. Fakat bu muahede Rusya ve Türkiye arasında mevcut büyük samimiyetin ve dostluğun teyidini ilâna vesile teşkil edeceğinden mühimdir.

Ukrayna ile Türkiye, denebilir ki, muttasıl iki memlekettir. Nazarlarımızı şimale tevcih edelim: bir deniz... bir an için bu denizin mefkudiyetini tasavvur edersek, Türkiye ve Ukrayna'nın yekdiğerine en yakın iki memleket olduğunu görürüz. Bu iki memleket halkları arasındaki samimiyet de bu derece yakındır.

Efendiler!

Dünyadaki hâdiseleri ahirenin, Harbi Umuminin intibahı yalnız Rusya'da, Türkiye'de değildir. Bütün beşeriyetin zihniyetinde mühim intibahlar hasıl eylemiştir. Gerçi bu intibaati hisseden milletlerin başında hâlâ mevcut müstebit dimağlar istibdatlarını kuvvetleriyle yaşatmak için çabılıyor. Fakat az zaman zarfında bütün dünya hakkın ne tarafta olduğunu teslim edecek ve heyeti içtimaiyeler birer kitlei âliyei beşeriyeye haline inkılâp edeceklerdir. İşte o zaman milletlerin bütün gayesini insaniyet ve muhabbeti müteakabile teşkil edeceklerdir.

Bu harekâtı dimağiyenin kuvvetli eserlerine şarkta, Asya'da tesadüf ettiğimiz gibi, Frunse Yoldaşın dediği gibi, Afrika'da da aynı hareketi fikriyenin mevcut olduğunu görürüz. Bizzat, bir sene devam eden bir muharebe esnasında Afrika'da o mücahedeyi yapan insanlar içinde bulundum. Onlara yakından temasım, fikirlerine derin vukufum vardır. Afrika insanları belki hürriyeti şahsiyelerini daha evvel idrak etmişlerdi. Fırsat bulamadılar.

Müstevliler ve onların mütecaviz orduları kendilerini hiçbir vakit tazyikten hâli kalmadı. Fakat bu tazyik ne kadar kuvvetli olursa olsun bu büyük fikir hareketine karşı duramayacaktır. insanlığa müteveccih fikir hareketi ergeç muvaffak olacaktır. Bütün mazlum milletler zalimleri bir gün mahv ve nâbut edecektir. O zaman dünya yüzünden zalim ve mazlum kelimeleri kalkacak, insanlık kendisine yakışan bir haleti içtimaiyeye mazhar olacaktır. Bizim milletlerimiz o zaman, bu gayeye vasıl olan milletler arasındaki tekaddümiyle cidden iftihar edecektir. Bugün aralarında tecanüs bulunduğunu gördüğümüz devletler mazlumları daha sıkı zinciri esarete buldurmak ve bu suretle onların emeklerinden ettikleri istifadelerle zevklerini tatmin eylemek için aralarında bir çok muahedeler yapmışlardır. Fakat bu muahedeler, kıymeti olmayan birer kâğıt parçasından başka bir şey değildir. Hakka tecavüzü tazammun eden kâğıtların azimkâr milletlerin üzerinde hiç bir tesiri olmayacaktır. Milletlerimiz ancak bunları parçalamakla saadeti beşeriyenin kabil olacağına iman etmişlerdir. Bu, kendileri için bir saadettir.

Frunse Yoldaşımıza gerek akdettiği ahitnameden dolayı ve gerek milletinin hakkımızda mütehalli bulunduğu hissiyatı uhuvvetkâraneyi samimî, vicdanî, açık bir ifade ile beyan etmiş olduğundan dolayı çok teşekkür ederim ve bütün Türkiye halkının dahi derin ve samimî muhabbetini, hiç bir hâdisenin tebdil edemeyeceği itimadı müteakabilini kendi milletine de isal etmesini sureti mahsusada rica ederim. Türkiye-Ukrayna ahitnamesiyle iki memleket arasında takviye edilmiş olan muhabbet daimîdir. Bunun devamı yalnız iki memleket için değil, bütün mazlum milletler için pek hayırlı neticeler verecektir.

Diğer sufera arkadaşlarımızın dahi bu sofrada bulduklarını görmekle mesrurum. Kendilerine takdimi teşekkür ederim.

Hakimiyeti Milliye: 4 Ocak 1922

* * *

BUHARA ŞÛRA CUMHURİYETİ MURAHHASLARINA

(7.1. 1922)

Buhara Murahhaslara Recep ve Nazari'ye B.M. Meclisi binasında yapılan kabul töreninde söylenmiştir.

Buhara fevkalâde siyasi kasıdları Beyler,

Buhara Halk Şûralar Cumhuriyeti ahalisi ve Hükümetinin İcraiye Komitesi ve Nazırlar Şûrası namına gelen heyeti muhtereminize Türkiye ahalisi ve Türkiye Büyük Millet Meclisi ve onun hükümeti namına beyanı hoşâmedi eylerim. Buharalıların milletimizle örfî ve dinî revabıtı kalbiyesine rağmen işbu revabıtın şimdiye kadar sahai fiiliyatta gereği gibi tecellisine, müstevli ve zalim kuvvetlerin vücudu mâni olmuştu. Kahraman Türkiye ordularının da büyük bir hissei mefhareti olan şark inkılâbı kebirî, mazlum şarklıları günden güne sıklaşan, sağlamlaman bağlarla birbirine bağlamaktadır. “Her milletin kendi mukadderatını kendisi tâyin edebilmek” hakkını yalnız nazariyatta değil, fiiliyatta dahi tanıyan Rusya ricali inkılâbının mefkûreperver harekâtı sayesinde, bugün Rusya'nın müttefiki olan müstakil Buhara Halk Şûralar Cumhuriyetinin münasebeti hariciye hakkını istimal ederek, ilk heyeti kasıdasını Türkiye Halk Hükümeti nezdine gönderdiğinden dolayı Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Reisi sıfatiyle Cumhuriyeti müşarünileyhaya müftehirane arzı teşekkür ederim.

Buhara ahalisinin, Türkiye'deki Türk ve müslüman kardeşlerine hediye olarak gönderdiği Kur'anı kerim ile, Türkiye halk ordusuna nişanei takdir ve tebrik olarak irsal eylediği kılınç, hakkı din ile hakka hadim kuvveti temsil eden fevkalâde muazzam ve kıymettar iki yadigârdır.

Bu emanetleri elinizden alırken kalbim heyecan ile doldu. Halkımız ve ordumuz, uzaklardaki kardaşlarımızdan gelen teşciat ve tebrikât nişanelerinden şüphesiz çok mütehasis ve mesrur olacaklardır. Dindaş ve karındaş Buhara halkının arzusunu yerine getirerek bu kitabı mukaddesi millete, seyfi muazzezi de İzmir fatihine teslim edeceğim. Allahın inayeti ile İnönü ve Sakarya muzafferiyetlerini kazanan millî ordumuz, inşaallah pek yakında bu kılıncı da kazanmış olacaktır. Heyeti muhteremenize de Türkiye ahalisi ve ordusu ve Türkiye Büyük Millet Meclisi ve hükümeti namına teşekkür eylerim.

Hakimiyeti Milliye: 8 Ocak 1922

* * *

KISA BİR SÖYLEV

(21. I. 1922)

İzmir Yurdu Cemiyeti tarafından Anadolu lokantasında verilen çay ziyafetinde yurdun fahri reisliğini kabul etmeleri ricası üzerine söylenmiştir.

İzmir Yurdunun riyasetini kabul etmek bence mucibi şeref ve saadettir. Yurdun İzmir'den uzak yerlerde değil, İzmir'in içinde ifayı vazife edeceği güne vâsil olacağız. O gün uzak değildir.

Vakit: ...

* * *

KONYA ASKERÎ NALBANT OKULUNDA YAPILAN DİPLOMA TÖRENİNDE

(3. IV. 1922)

Efendiler;

Türk milleti, menşei aslisinde ve ondan sonra hareket ve faaliyetlerle malî devrelerinde, tetkik olunursa görülür ki, milletimizin hayatı adıye ve içtimaiyesiyle askerlik sanatı mümteziç bir halde bulunmuştur. Millet, bu sanatın bütün icabatını, hayat ve amalinin icabatı telâkki ederek tabii bir surette icra ederdi. Denebilir ki, milletin içtimâî heyeti, ordu heyeti halinde idi.

Şüphe edilmez ki bu ordunun, bu heyetin efradı eliyle, efradı emeği ile yapılırdı. Elbette ecnebi fabrikalarına, ecnebi sanatkârlarına sipariş edilmezdi. Fakat Osmanlı Türkleri, İstanbul'u, Rumeli'yi fethettikten sonra hayatlarının içtimâî ihtiyacı levazımını bizzat temin ile iştigalden kendilerinin müstağni olduklarını kabul ettiler. Bu hususu, içli, dışlı temasa geldikleri anasırı ecnebiyenin eyadii menfaatine terk-ettiler. Onlar, yalnız uzun zaferlerin mihnetlerini, meşakkatlerini iktiham etmeği, vasi muharebe meydanlarının lâyemut kahramanlığı şerefini istihsal eylemeği medarı fahr bilirdiler. Onlar için bu kahramanlık sanatından başka sanat yoktu. Veyahut başka sanatla iştigali haysiyetlerine münafi görürlerdi.

Hafızamda aldanmıyorsam, Belgrad üzerinden Viyana'ya yürüyen büyük bir Osmanlı ordusunun başında bulunan en büyük Osmanlı padişahlarından birinin, bir sanatkâra ihtiyacı olmuştu. Bunu bulmak bir mesele mühimme teşkil etti. Nihayet efrad arasından biri çıktı. Fakat padişah bu hâdiseden, orduyu hümâyunları içinde bir sanatkârın bulunduğundan meyus ve müteessir olmuştu. Padişah, sanatkârların orduya girmesi, ordunun salâbetini muhil olacağı zehabında idi.

İşte bu zihniyetin hâkimiyeti şahane ve şamilesidir ki, binnetice Osmanlı ordusunu ve milletini iğneden ipliğe kadar, naldan mıha kadar her türlü ihtiyacatını teminden cahil ve âciz bıraktı. İhtiyacatının temini için milleti haracgüzar kıldı.

Bu zihniyetle sanatın lüzumu, sanatkârlığın ehemmiyet ve şerefi elbette takdir olunamazdı.

Efendiler;

Memleketimizin feyyaz topraklarından, namütenahi fezailinden, mütenevvi ve zengin menabiinden kimseye muhtaç olmaksızın hakkiyle istifade edebilmek için ve binaenaleyh milletimizi mes'ut ve müreffeh, ordumuzu tamamen ihtiyaçtan müstağni ve kavi yaşatabilmek için sanat elzemdir.

Sanatın en basiti, en şerefliisidir. Kunduracı, terzi, marangoz, saraç, demirci, nalbant, hayatı içtimaiyemizde, hayatı askeriyemizde hürmet ve haysiyet mevkiine elyak sanatkârlardır.

Bugün bir sanat müessesesinin içinde bulunduğumdan, bu müessesenin ikinci mahsulünü orduya takdim ettiğini gördüğümden cidden bahtiyarım. Bu müessesenin vücade getirilmesine himmet edenlere hassaten teşekkür ve onları takdirat ile tebrik ederim.

Babalık, Sayı : 363

* * *

KONYA NALBAND OKULUNDA

(3. IV. 1922)

Diplomaları dağıtılırken ustalara söylenmiştir.

Muhterem Ustalar! Bu gün size şu şahadetnameleri verirken derin bir hissi meserretle mütehasis bulunuyorum. Buradan ordumuza dahil olacaksınız, hidematı vataniyenizi yapacaksınız. Ordumuzun sizinle müftechir olacağına kailim. Ordu, sizin gibi ustalara mâlik oldukça memnun olacaktır. Çoğalmanızı temenni ederim.

Babalık, Sayı : 363

* * *

CLAUDE FARRERE ŞEREFİNE VERİLEN ÇAY ZİYAFETİNDE

(18. VI. 1922)

Claude Farrere'in Mustafa Kemal'i ziyaret etmek üzere İzmit'e gelişinde.

Efendiler!

Türkiye'nin ve Türkiye halkının pek kıymetli dostu olan Mösyö Claude Farrere'i dairei samimiyetimizde görmekten mütehasıl hissiyatımı alenen izhar etmeği bir vazife addederim. Aziz ve muhterem dostumuz Mösyö Claude Farrere, zat-ı necibanenizi, bir kıyısında olsa bile hür ve müstakil Türkiye topraklarında kabul etmekle pek mesrur ve bahtiyarım. Bu sürürüm şahsî olduğu kadar şamil ve umumîdir. Muhterem misafirimiz, emin olabilirsiniz ki bu dakikada İzmit körfezinden Kars kalesine, Bahrisiyah sevhilinden Arabistan vahalarına kadar milletimizin kalbi, kıymetli dostumuza karşı aynı hissi muhabbet ve takdir ile dareban etmektedir.

Efendiler, Mösyö Claude Farrere Türkiye'nin hakikaten ve cidden dostu olduğunu pek bariz bir surette ispat etmiştir. Memleketimiz mühlik dakikalar yaşarken, milletimiz zulümlere mâruz bulunurken dünyanın bütün adaletsizlikleri üzerimize tevcih edilirken bu zulme karşı semalara yükselen ulvî bir ses, insanî bir şada işitiliyordu. O sadanın sahibi, huzurunda bulunmakla mes'ud olduğumuz Claude Farrere'dir.

Efendiler, insanlar; âdetlerini, ahlâklarını, hislerini, temayüllerini, hattâ fikirlerini tenmiye ve terbiyede, içinde yetiştiği heyeti içtimai-yenin temayülâtı umumiyesinden kurtulamazlar. Fakat bazı büyük hilkatler vardır ki, onlar yalnız mensup oldukları heyeti içtimaiyeye karşı kalplerini ve ruhlarını aynı halde tutarlar, işte Mösyö Claude Farrere, bu büyük insanlardan biridir. Dostumuzun bundan başka bir hususiyeti daha vardır: Kendisi pek necip olan, hürriyet ve istiklâlini bütün dünyaya tanıtmak için kanlar döken, inkılâplar yapan büyük bir milletin güzide evlâdıdır. Türkiye ile ve Türkiye halkı ile bu kadar kalbi alâkalara mâlik olan bir zatın Türkiye'yi bugün yaşadığı elemli dakikalarında yakından ziyaret etmek istemesine zaten intizar olunurdu. Dostumuz bu dakikayı pek güzel takdir etmiş ve hakikaten ümid ve intizar olunduğu gibi İstanbul'dan sonra buraya gelmek zahmetini ihtiyar buyurmuşlardır.

Dostumuzun İstanbul'da geçirdiği beş on gün zarfında, hasıl ettiği intibaatı bilmem, fakat İstanbul'da henüz düşmanların süngüleri ve tehditleri altında yaşayan o zavallı, o bedbaht vatandaşlarımızın kalblerindeki hicranlara elbette temas etmiştir. Bir Türk dostu için bu temasın hasıl edeceği intibaatın pek elîm ve dertnâk olacağını kabul etmek lâzımdır. O muhitte senelerden beri bu zavallı milletin talihini elinde tutmuş ve onun mukadderatıyla oynanmış ve sonra kendisini terkedivermiş birtakım bedbahtların bulunması da elemli bir şeydir.

Eğer dostumuz Claude Farrere seyahatlerine İstanbul'da hitam verselerdi, bu seyahati natamam kalmış addetmek zarurî olurdu. Türkiye'nin bugünkü hakikî manzarasını görmek için böyle esaret altında bulunan değil, hürriyet ve istiklâlini muhafaza etmekle bahtiyar olan bir muhite gelmek lâzım geliyordu.

Efendiler, Türkiye halkı asırlardan beri hür ve müstakil yaşamış ve istiklâli bir lâzime hayatiye telâkki etmiş bir kavmin kahraman evlâtlarıdır. Bu millet istiklâlsiz yaşamamıştır. Yaşayamaz ve yaşamıyacaktır.

Fakat bu milletin talihini ellerine alan birtakım insanlar keyfî ve müstebidane suidareleriyle onun hayatım imhaya kasetmiş düşmanların icradan hâli kalmadığı nüfuz ve tesirat ile âdeta onu şaşırtmışlardı. Milletimiz istiklâline vurulan darbeler ve mevcudiyetine açılan rahneler karşısında göz yaşları döküyordu. Dostla düşmanı tefrik edemeyecek bir hale getirilmişti. Bu manzara karşısında elîm düşüncelere müstağrak kalmıştı. İşte milletimizin bu hali istiğrakını, son bir darbei imhakâr vurmak fırsatını bekleyen düşmanlarımız vesile ittihaz etti ve ânı lâzımın hululüne zâhip oldu. Karar verildi, hareket başladı. Artık maskeler atıldı. Türkiye parçalanacak,

Türkiye halkı esir, zelil, sefil ve perişan edilecektir. Maksat bu idi ve bu gayeyi zalımaneye vasıl olmak için hatır ve hayale gelmeyen her türlü tedbirlere müracaat edildi ve bhusus garbın bazı hükümetleri ve bazı ricali siyaseti bunun böyle olmasında ısrar ediyordu ve elan da ısrar ediyor. Bu tarzı hareketlerini cihan manzarasında mazur göstermek ve hattâ kendi milletlerinin gözünden gizlemek için tevessül etmedikleri tedbir kalmadı. Her türlü müfteriyatı icad etmekten daha kolay bir şey olamazdı. Türkler vahşidir, zâlimdir, icabatı medeniyeyi ahzu kabule gayri müstaidir. Tarzında esasen vahşilerin, zalim ve müstevlilerin haksız yere icad ettikleri bir formülü terennüm ederek efkârı umumiyeyi iğfale kalkıştılar. Bu teşebbüslerinde muvaffak olacaklarını zannettiler. Başka bir tedbire lüzum görmüyorlardı. Çünkü Türkiye'nin kabiliyeti hayati-yeden tamamen mahrum olduğunu farzediyorlardı. Halbuki düşmanlarımız bu zanlarında tamamen aldanmışlardır. Bu muhakkaktır. Filhakika dimağları birtakım hissiyatı ihtiraskâranenin telâtumgâhı olan insanların telâkkisi ile ve birtakım batıl zanlarla hakikati tebdil ve hakkı itfa etmek mümkün değildir ve bugüne kadar kâinata buna imkân bulunmamıştır.

Bütün bu fecayiden sonra milletlerin vicdanlarına müracaat olunursa şüphe etmem ki necip ve hakkıyla medeni olan milletler bu siyasetçilerin icraatı zalımanelerini tel'in ve takbih etmektedirler. Henüz mütereddit görünenler varsa ben onları da mazur görürüm. Çünkü Türkiye hakkında hergün icadedilen müfteriyatın mahiyeti asliyesini anlamağa yine o devlet adamlarının mevcudiyeti mânidir.

Efendiler, Türkiye halkının bütün fakrû zaruretine rağmen, gizli veya aşikâr düşman elleriyle bugün içine atılmış olduğu girivemni bütün dehşetine rağmen üç seneden beri kendi mukadderatını eline alarak idare hükümette gösterdiği kabiliyet ve kudret, (hazır olan mektep talebesini işaretle) şu gördüğümüz çocukları vatana lâyük yetiştirmek için umuru maarifte gösterdiği kabiliyet, memleketimizin hemen kamilen hali muhasarada bulunmasına rağmen muhafazai mevcudiyet için asıl olduğuna kani bulunduğu umuru iktisadiyenin tanziminde gösterdiği kabiliyet, şarkta ve garpta muvaffakiyatı tevali eden ve edeceğine kimsenin şüphe etmemesi lâzım gelen muntazam ve muazzam ordular teşkili hususunda gösterdiği pek büyük kabiliyet ve kudret, düşmanlarımızın ikinci noktai nazarlarında da, yani kabiliyetten mahrum olduğumuz hakkındaki zanlarında da ne kadar aldandıklarını ispata kâfi delâil değil midir? Fakat Efendiler, garbın bazı zalim ve hakikati görmemek için gözlerini kapayan siyasetçileri bu hakikat karşısında baş çevirmek istiyor. Necip Fransız milletinin bu hakikati idrâkte gösterdiği yüksek misâli görmek istemiyor. Efendiler, varlığını idrâk etmiş olan, hürriyet ile esaret farkını takdir eden, ölümü esarete tercih eyliyen ve bunu hergün fiilen ispat edegelen bir milleti behemehal imha arzuyu zalımanesine düşmek kadar dünyada vahşet tasavvur olunur mu? Düşmanlarımız maksatlarına behemehal vasıl olmak için hergün yeni vesileler icad etmektedirler. Çünkü behemehal Türkiye'yi baştan nihayete kadar harabezara çevirmek, burada yaşayan masum halkı, kadınlara ve çocuklarına varıncaya kadar en vahşi işkencelerle en gayri insanî tecavüzlerle katletmek istiyorlar. Bunun için bir taraftan da mukaddes topraklarımıza saldırdıkları Yunanlıların idamei vahşetini temine çalışıyorlar. Bir taraftan da Türkün asalet ve masumiyetini idrâk asarını göstermeğe başlayan milletlerin efkârını teşviş edecek bin türlü iftira ve eracif icadediyorlar. Bu pek mahirane bir taktiktir.

Bunu askerler çok yaptıkları için bilirim. Fakat bunu askerler muharebe meydanlarında düşmana karşı kullanırlar. Düşmana karşı diyorum. Halbuki garbın bazı ricali siyaseti, bazı hükümetleri bunu kendilerine dost zannedenleri, kendilerini insaniyetperver, adâletperver ve âmili sulh ve sükûn addeleyenleri işgal ve iğfal etmek için kullanıyorlar. Efendiler; düşmanlarımız Türkiye'nin hıristiyanlara zulmettiğini, yalancı bir yavenin iftiranamesini ileri sürerek, cihanı medeniyetin efkârını duçarı teşevvüş etmek istiyorlar. Türkiye'nin davasındaki kudsiyeti ve Türkiye'nin hakkını teslim mütemayil olanların noktai nazarını başka cihete tevcihe çalışıyorlar. Bütün müddeiyat bir sürü kizbü iftiradan ibarettir. Başka türlü de olamaz.

Yeni Türkiye devletinin idare mes'uliyetini deruhte etmiş olan Türkiye Büyük Millet Meclisi bütün icraatından tarihe ve medeniyete karşı hesap vermekte biran tereddüt etmez. Çünkü bu hesaptan alını ak olarak tamamen muzaffer çıkacağına şüphesi yoktur. Fakat geçen sene İnebolu, beş on gün evvel Samsun bombardıman ettirildi. Ayaklanmak üzere düşmanların teşkil, teciliz ve teşvik ettikleri anasırı muzırranın mülâhazatı askeriyeye tabi tutulmasında bir kabahat varsa, o kabahatin faillerini Türkiye'de, Ankara'da değil, Atina'da ve belki daha büyük bir payitahtta aramak lâzımdır. Şurasını da kati olarak beyan ederim ki, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti millettten en meşru salâhiyetleriyle devletin mevcudiyetini ve istiklâlini muhafaza ve temin için her müstakil millet ve devlet için meşru olan haklarını, salâhiyetlerini biperva istimal eder ve edecektir. Garbın bazı hükümetleri, Türkiye ile hali muhasamadandan çıkmak istemediği, Türkiye'nin mübarek topraklarına saldırdığı

düşmanı takviye ve teşvikten feragate razı olmadığı halde; güya dünyanın en bitaraf hükümeti imiş gibi memleketimiz içinde zabitlerini dolaştırmak suretiyle tahkikat icrasını ileri sürüyor. Şayanı teessüftür ki diğer hükümetleri de bu teşebbüse teşrik yollarını buluyorlar. Dünyada bundan daha mantıksız ve daha cüretkârane bir hareket tasavvur edemiyorum. Dünyada müstakil bir devlet tasavvur olunabilir mi ki, umuru dahiliyesine, henüz düşman sıfatını haiz olanların değil, dostlarının dahi müdahalesine müsamaha etsin? Eğer o ricali siyasiye asırlardan beri müstakil yaşamış, istiklâlin timsali olmuş ve bugün yeni bir intibahı millî ile azmü imanı ve aşkı istiklâli yükselmiş Türkiye halkının, Türkiye devletinin istiklâlini tanımamak ve tanıtmamak istiyorlarsa, biz bunlara karşı hayretlerle mukabele ederiz ve bu ricalin gafletine bütün cihanın nazarı istiğrabını davet ederiz. Zavallı milletimiz esir olmağa razı olmadığı için en büyük cezaya mahkûm bulunuyor: idama!

Hayır efendiler, hayır... bütün cihan emin olsun ki, bu millet idama, imhaya değil, ihyaya müstahaktır; elyaktır. Türkiye Büyük Millet Meclisi deruhte ettiği bu vazifei tarihîyeyi kemali muvaffakiyetle ifa ediyor ve en yüksek zaferlerle itmam ve ikmal edecektir.

Efendiler, aziz ve muhterem dostumuz Mösyö Claude Farrere’i memleketimizin sulhu sükûna mazhariyetinde, kabul etmekle çok müftehir olacaktık. Eğer bugün buna muvaffak olmamış bulunuyorsak bu husustaki kabahat bizim değildir. Ona memleketimizin her köşesini göstermek ve her köşede tevekkül ve masumiyetle ve fakat kalbinde büyük bir iman, hissi gururu istiklâl ile tarlalarını süren, koyunlarını güden vatandaşlarımızı yakından tanıtmak isterdim. O vakit muhterem dostumuz, Türkiye halkını daha çok sevecekti ve o vakit böyle bir milletin istiklâline taarruz edenlerin ne kadar bîhis ve ne kadar bînsaf olduklarını daha derin bir surette takdir edecekti. Efendiler, samimî dostlarımız sevdikleri tarafından bir işkenceye mahkûmdurlar ve bu işkence de sevdiklerinin dertlerini dinlemektir.

Kıymetli dostumuz bu dakikada o vaziyette bulunuyor. Pek çok arzu ederdim ki, bu acı hakikatların müfessiri olmaktan ise, dostumuza şataretbahş sözler söyleyeyim. Fakat bizi mazur görsünler. Biz hayat ve istiklâl için mücadele eden ve bu kanlı mücadeleler manzarası karşısında bütün cihanı medeniyetin bîhis seyirci kaldığını görmekle dilhûn olmuş insanlarız.

Hakimiyeti Milliye: 20 Haziran 1922

* * *

İTİMATNAMESİNİ SUNAN İRAN SEFİRİ

MÜMTAZÜDDEVLE’YE CEVAP

(30. VI. 1922)

Sefir Hazretleri,

İran Devleti’nin ve İran halkının ihtisat-ı samimesini Türkiye Büyük Millet Metlisi Hükümetine ve Türkiye halkına iblâğ etmek ve mevahib-i ilâhiyeden olan uhuvvet-i îslâmiye esas-ı kadiminin teyid-i tahatturiyle dindaş ve hemcivar devlet ve milletlerimiz arasındaki vahdet ve muhaleseti tezyit ve tesvit etmek maksadiyle İran Devlet-i âliyesi tarafından zatiâllileri gibi kifayet ve liyakati müsellemler olan bir zatın Türkiye Devleti nezdine fevkalâde sefir olarak gönderilmiş olması Türkiye halkı hakiki ve yegâne mümessili olan Büyük Millet Meclisinin mucib-i mahzuziyet-i azimesi olmuştur.

Zatiâlinize Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin reisi sıfatiyle beyan-ı hoş âmedi eylerim. Dest-i vâlâlarından kemal-i sürur ile ahzylediğim işbu mürasele muhteviyatının Devlet-i İraniye ile Türkiye Devleti beynindeki revabit ve münasebatı tezyide ve hukuk-i hemcivarımızı teyide mâl uf olusu ise zaten aynı hissiyat ile mütehasis olup aynı amali perverde eden Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti’nin ayrıca meserretini intaç etmiştir.

İran millet-i necibesinin Türkiye halkı hakkında izhar ettiği hissiyat-ı mahsusaya mukabil milletimizin teşekküratının dindaşımız İranlılara iblâğ edilmesini de bilhassa rica ederim.

Memleketimize ayak bastığınız günden beri halkımız tarafından temsil buyurduğunuz İran milletine karşı gösterilen tezahürat-ı dostane ve uhuvvetkâranenin berdevam olacağına ve iki müslüman devletin tezyit ve teşyid-i muhalesat ve vahdetine müteveccih vezaif-i sefiranenizin ifasında Büyük Millet Meclisi Hükümeti tarafından her türlü muavenet ve teshilât ibrazına müsaaraat olunacağına katiyen kanaat buyurabilirsiniz.

Sefir Hazretleri, Hemen Cenabı Hak hemhal ve hemdert olan bilcümle akvam-ı islâmiyeyi habl-i metîn-i uhuvvete bihakkın i'tisamla nail-i fevz ü necat ve mazhar-ı refah ve saadet eylesin.

Vakit: 5 . 7. 1922, s. 2

* * *

İZMİT HALKINA

(19. VI. 1922)

İzmit'ten Claude Farrere'le beraber Adapazarı'na hareket ederlerken istasyonda Kılıçzade Hakkı Bey'in söylediği sözler üzerine.

Muhterem Arkadaşlar;

Bütün kalb ve vicdanlarınızla benimle beraber olduğunuza imanım vardır. Bu böyle oldukça, gittiğimiz yolun hakikî olduğuna inandıkça elbette yürüyeceğiz. Bu yürüyüşümüzle memleketi netice-i hakikiyeye isal edeceğimize şüpheniz olmasın. Hakkımda gösterdiğiniz asarı muhabbet ve teveccühe sureti mahsusada takdimi teşekkürat ederim. Güzel memleketinizde geçirdiğim iki günün kıymetli hâtırasını kalbimde saklıyacağım. Gördüğüm tezahürat tâziyanei teşvik oldu. Netice-i hakikiyeye vusul için her türlü tedabiri düşünmekten hâli kalmadım. Buna emin olunuz. Cümlenize teşekkürler ederim.

Açık Söz: Sayı 515

* * *

İRAN ELÇİSİNİN ANKARA'YA GELİŞİ DOLAYISIYLA

(7. VII. 1922)

Rus Sefiri Araloff'un İran Sefiri Memtazüddeve İsmail Han şerefine verdiği ziyafette söylenmiştir.

İran devleti aliyesinin muhterem sefiri fevkalâdesi Müntazüddeve Hazretlerinin şerefine tertip olunan bu ziyafette bulunduğumdan dolayı fevkalâde memnunum. Bu vesile ile burada hazır bulunan samimî arkadaşlarla musahabet de ayrıca mucibi hazdır. Araloff arkadaşımız diğer arkadaşlarımız gibi daima şarkın masum ve mazlum olan milletlerinin hissiyatını temsil eden insanları bir araya getirmek ve onları dertleştirmekle pek büyük bir vazife yapmaktadır. Bundan dolayı kendilerini tebrik ederim. Hemdert olanlar yekdiğerini arar ve bulurlar. Aynı samimiyetle mütehassis olan arkadaşlar aynı samimiyetle mütehassis olan milletlerin mümessili olarak epey zamandan beri burada bulunuyorlardı. İçimizde hakikaten büyük bir boşluk vardı; o da İran milletinin mümessilinden mahrumiyet! Bugün ona da muvaffak olduğumuzdan dolayı bahtiyarız. Türkiye halkının şark milletleriyle, Rusya ile, Azerbaycan ile, Afgan'la, İran ile olan revabıtı yalnız hissiyat üzerine mübtene değildir. Hakikî, maddi, gayri kabili tebeddül bir takım esaslara dayanmaktadır. Bu suretle düşmanlarımızın içimize girerek yapacakları telkinat ile bu revabıtın tezelzülüne imkân tasavvur etmek doğru değildir. Bugün dostlarımız emin olabilirler ki, biz dünyada dostla da, düşmanla da temasa gelebiliriz, ve onlar da bizim ile temas edebilirler. Fakat bu temas mevcut samimî revabıtı, dostluğu daima tezelzülünden masun bulunduracaktır. Türkiye'nin bugünkü mücadelesinin yalnız Türkiye'ye ait olmadığını, bütün arkadaşlarımız ifade etmiş iseler de, bunu bir defa daha teyit etmek lüzumunu hissediyorum. Türkiye'nin bugünkü mücadelesi yalnız kendi nam ve hesabına olsaydı belki daha kısa, daha az kanlı olur ve daha çabuk bitebilirdi. Türkiye azim ve mühim bir gayret sarfediyor. Çünkü müdafaa ettiği bütün mazlum milletlerin, bütün şarkın davasıdır ve bunu nihayete getirinceye kadar Türkiye, kendisiyle beraber olan şark milletlerinin beraber yürüyeceğinden emindir. Türkiye şimdiye kadar mevcut tarih kitaplarının icabatını değil, tarihin hakikî icabatını takip edecektir. Filhakika mevcut tarihlerin kaydettiği hâdisat milletlerin hakikî efkâr ve amali, harekâtı değildir.

Şark milletleri kendi iradeleri, kendi hisleriyle hareket etmiyorlardı. Onların başında bir takım müstebit, keyfi hareket eden Çarlar, Hüdavendler vardı. Mazbutatı tarihiye daha çok onların tatmini hırsı için yaptıkları vekayidir. Biz onların hepsini yırtacağız, yeni bir tarih yapacağız. Efendiler, İran Devleti Aliyesi. İran milleti muhteremesi hakikaten şark muvazenei umumiyesinde fevkalâde haizi ehemmiyet bir kitledir. Şimdiye kadar Türkiye halkı ile İran halkı hakikî ve candan temasa mazhar olamamıştı. Çünkü başlarında öyle adamlar bulunmuştur ki, onlar buna mâni idi. Fakat ben yakinen bilirim ki, İran milliyetperveranı pek mukaddes bir arzu için asırlarca uğraşmış, fevkalâde kahraman bir millettir. Eğer İranîler buna bütün mâna ve şümulü ile muvaffak

olamamışlarsa bittabi kabahat kendilerinde, mesailerinde değildir. Bu arzettiğim nokta pek mühimdir. Şimdiye kadar Devleti Aliyei Osmaniye unvanı altındaki imparatorluk ile

Devleti Aliyei İraniye arasındaki münasebatın İranlıların ve Türkiye halkının ciddî temayüllerine mutabık tecelli edememiş olduğunu itiraf etmek lâzımdır. Fakat bugün İranlı kardeşlerimiz emin olabilirler ki Türkiye'nin başında bulunanlar aynı adamlar değildir. Mümtazüddeve Hazretlerinin temsil ettiği İran millet ve devleti, hakikî temas noktasını bulmuştur. Bunun tecellisi pek feyizli olacaktır. Bu feyizden yalnız Türkiye ve İran değil, bütün şark milletleri müstefiz olacaktır. Araloff arkadaşın ve Mümtazüddeve Hazretlerinin hükümetimiz, halkımız, ordumuz ve bunların mensupları hakkında söyledikleri sözlerden fevkalâde mütehasşisim. Bunu izah için fazla söz söylemeğe lüzum görmüyorum. Kendi hükümetlerine, milletlerine karşı kalbimizin pek derin ve samimî hissiyatı dostâne ile dareban ettiğine emin olabilirler.

Hâkimiyeti Milliye: 9 Temmuz 1922

BURSA BELEDİYE HEYETİNE

(17. X. 1922)

Belediye Heyetini kabul ederken

Muhterem Bursa halkının hakkımızda göstermiş olduğu samimî tezahürattan fevkalâde mütehasşisim. Bugün saadetini hissettiğimiz zaferi, mahzâ milletimizin azmü imanı, kudreti ve Türkiye Büyük Millet Meclisi ordularının süngüleri kazanmıştır. Üzerinde başka türlü hiç bir kuvvet, hiç bir tazyik yoktur ve olmamıştır. Milletın ve ordularının kabiliyeti bütün amali milliyemizi istihsal edecek derecededir. Memleketin vüs'atı menabii halkın sayü kabiliyeti ve ordularının süngüleri vakti sulhte de her türlü netayici istihsal edecektir. Üç buçuk sene süren bu müşahededden sonra ilim noktai nazarından, maarif noktai nazarından, iktisadiyat noktai nazarından mücahedatımıza devam edeceğiz ve eminim ki, bunda da muvaffak olacağız. Fabrikacı olacağız. Sanatkâr olacağız. Bundan sonra zihniyetimizi hep buna hasredelim.

Hâkimiyeti Milliye: 19 Ekim 1922

* * *

ÇOCUKLAR İÇİN

(17. X. 1922)

Bursa'da kendisini karşılayan çocuklara hitaben söylenmiştir.

Küçük hanımlar, küçük beyler!

Sizler hepiniz âtinin bir gülü, yıldızı, bir nur-i ikbalisiniz. Memleketi asıl nura gark edecek sizsiniz. Kendinizin ne kadar mühim, kıymetli olduğunuzu düşünerek ona göre çalışınız. Sizlerden çok şeyler bekliyoruz; kızlar, çocuklar!

Vakit: 19 . 10 . 1922, s. 3

* * *

ÖĞRETMENLERE

(27. X. 1922)

Mustafa Kemal'in büyük zaferini kutlamak üzere İstanbul'dan Bursa'ya giden kalabalık bir öğretmenler gurubu ile Bursa öğretmenlerine Şark Tiyatrosundaki gece toplantısında söylenmiştir.

Hanımlar, Beyler,

İstanbul'dan geliyorsunuz. Safa geldiniz. İstanbul'un nur ocaklarını temsil eden heyeti aliyeniz karşısında duyduğum zevk bipâyandır. Kalblerinizdeki hissiyatı, dimağlarınızdaki fikirleri doğrudan doğruya gözlerinizde ve alınlarınızda okumak benim için fevkalâde mucibi mazhariyettir. Bu dakika muvacehenizde duyduğum en samimî hissi, müsaadenizle söyleyeyim: İsterdim ki çocuk olayım ve sizin nur saçan dairei tedrisinizde bulunayım. Sizden feyiz alayım, siz beni yetiştiresiniz. O zaman milletim için, daha nâfi olurum; fakat maalesef

gayrikabili istihsal bir arzu karşısında bulunuyoruz. Bu arzunun yerine başka bir talepte bulunacağım: bugünün evlâtlarını yetiştiriniz. Onları memlekete, millete nâfi uzuvlar yapınız... Bunu bîzden talep ve rica ediyorum.

Muallim Hanımlar, Muallim Beyler,

İhtimalki muallime demediğim için beni tahtie ediyorsunuz. Ben lisanımızda “tâi te’nis” kullanmak zaruretinde olmadığımızı zannediyorum. Evet, muallim hanımlar ve muallim beyler, bilirsiniz ki, milletimiz büyük bir felâket geçirdi. Devletimiz bir izmihlal tehlikesine maruz kaldı, mevcudiyetimiz aleyhine birçok cinayetler irtikâp edildi. Çok çalıştık, bugüne ait muvaffakiyeti istihsal ettik.

Hanımlar, Beyler

Bir milleti, duçar olduğu herhangi bir felâketten kurtarmakta, bir milleti irşat etmekte, ricalinin haiz olduğu büyük ehemmiyet gayri-kabili inkârdır. Hattâ diyebiliriz ki, bugünü görmek; millet ricalinin iffet ve namusu, gayreti milliyet vatanperveranesi ve bilhassa menafii istihkar hisleri sayesinde müyesser olmuştur. Fakat bugün, vasıl olduğumuz nokta, halâsı hakikî noktası değildir. Bu fikrimi izah edeyim: bir milletin mâruzu felâket olması demek, o milletin hasta, marîz olması demektir.. . Binaenaleyh halâs, heyeti içtimaiyedeki marazı teşrih ve tedavi etmekle elde edilir. Marazın tedavisi ilmî ve fennî bir tarzda olursa şifabaş olur. Yoksa bilâkis maraz müzmin olur ve gayri kabili tedavi bir hale gelir. Bir heyeti içtimaiyenin marazı ne olabilir? Milleti millet yapan, terakki ve tefeyyüz ettiren kuvvetler vardır: Fikir kuvvetleri ve içtimaî kuvvetler. . .

Fikirler, mânâsız, mantıksız safsatalarla mâli olursa, o fikirler marîzdir. Kezâlik hayatı içtimaiye akıl ve mantıktan âri, bifaide ve muzir bir takım akideler ve an’anelerle meşbû olursa mefluç olur.

Evvelâ fikir ve içtimaiyat kuvvetlerinin menbalarını tathirden başlamak lâzımdır. Memleketi, milleti kurtarmak isteyenler için, hamiyet, hüsnüniyet, fedakârlık elzem olan evsafıdır... Fakat bir heyeti içtimaiyedeki marazı görmek, onu tedavi etmek, heyeti içtimaiyeyi asrın icabatına göre terakki ettirebilmek için, bu evsaf kâfi gelmez; bu evsafın yanında ilim ve fen lâzımdır. İlim ve fen teşebbüsünün merkezi faaliyeti ise mekteptir. Binaenaleyh mektep lâzımdır. Mektep namını hep beraber hürmetle, tazimle zikrederim. Mektep genç dimağlara, insanlığa hürmeti, millet ve memlekete muhabbeti, şerefi istiklâli öğretir... İstiklâl tehlikeye düştüğü zaman onu kurtarmak için takibi muvafık olan en salim yolu belletir... Memleket ve milleti kurtarmağa çalışanların aynı zamanda mesleklerinde birer namuskâr mütehasıs ve birer âlim olmaları lâzımdır. Bunu temin eden mekteptir. Ancak bu tarzda her türlü teşebbüsün mantıkî neticelere îsali mümkün olur.

Hanımlar, Beyler; Memleketimizin en mâmur, en lâtif, en güzel yerlerini üç buçuk sene kirli ayaklarıyla çiğneyen düşmanı mağlûp eden zaferin sırrı nerededir. Bilir misiniz? Orduların sevk ve idaresinde ilim ve fen düsturlarını rehber ittihaz etmektedir. Milletimizi yetiştirmek için asıl olan mekteplerimizin, darülfünunlarımızın teessüsünde aynı mesleki takip edeceğiz. Evet, milletimizin siyasî, içtimaî hayatında, milletimizin fikrî terbiyesinde de rehberimiz ilim ve fen olacaktır. Mektep sayesinde, mektebin vereceği ilim ve fen sayesinde ki Türk milleti, Türk sanatı, iktisadiyatı, Türk şiir ve edebiyatı, bütün bedayiiyle inkişaf eder.

Hanımlar, Beyler!

Memleketimiz içinde efkârı medeniyenin, terakkiyatı asriyenin bilâifatei ân intişar ve inkişaf etmesi lâzımdır. Bunun için bütün erbabı ilim ve fennin bu hususta çalışmayı bir vecibei namus bilmesi iktiza eder.

Muallim hanımlarımız, muallim beylerimiz, şairlerimiz, ediplerimiz, muharrirlerimiz aleddevam millete bu felâket günlerini ve onun hakikî sebeplerini açık ve kat’î olarak terennüm edecekler, taktir edecekler, bu kara günlerin dönmemesi için dünya yüzünde medeni ve asri bir Türkiye’nin mevcudiyetini tanımak istemiyenlere, onu tanıtmak zaruretinde olduğumuzu ihtar edecekler.

Hanımlar, Beyler!

Görülüyor ki, en mühim ve feyizli vazifelerimiz maarif işleridir. Maarif işlerinde behemehal muzaffer olmak lâzımdır. Bir milletin halâsı hakikisi ancak bu suretle olur. Bu zaferin temini için hepimizin yekcan ve yekfikir olarak esaslı bir program üzerinde çalışması lâzımdır. Bence bu programın esaslı noktaları ikidir :

1. Hayatı içtimaiyemizin ihtiyaca tetabuk etmesi.

2. İcabatı asriyeye tevafuk etmesidir.

Gözlerimizi kapayıp mücerret yaşadığımızı farzedemeyiz. Memleketimizi bir çenber içine alıp cihan ile alâkasız yaşayamayız... Bilâkis müterakki, mütemeddin bir millet olarak medeniyet sahasının üzerinde yaşayacağız. Bu hayat ancak ilim ve fen ile olur. ilim ve fen nerede ise oradan alacağız ve her ferdi milletin kafasına koyacağız, ilim ve fen için kayıt ve şart yoktur.

Hiçbir delili mantıkiye istinat etmeyen bir takım an'anelerin, akidelerin muhafazasında ısrar eden milletlerin terakkisi çok güç olur; belki de hiç olmaz. Terakkide kuyut ve şurutu aşamıyan milletler hayatı makul ve amelî müşahede edemez. Hayat felsefesini vâsi gören milletlerin tahtı hâkimiyet ve esaretine girmeğe mahkûmdur.

Muallim Hanımlar, Muallim Beyler! Bütün bu hakikatlerin milletçe hüsnü telâkki ve hüsnü hazmedilebilmesi için her şeyden evvel cehli izale etmek lâzımdır. Binaenaleyh maarif programımızın, maarif siyasetimizin temel taşı, cehlin izalesidir.

Bu izale edilmedikçe, yerimizdeyiz... Yerinde duran bir şey ise geriye gidiyor, demektir. Bir taraftan umumî olan cehli izaleye çalışmakla beraber, diğer taraftan hayatı içtimaiyede bizzat amelî, müessir ve müsmir uzuvlar yetiştirmek lâzımdır. Bu da ilk ve orta tedaratın amelî bir tarzda olmasıyla mümkündür. Ancak bu sayede heyeti içtimaiyeler iş adamlarına, sanatkârlarına malik olur. Bittabi dehayı millîmizi inkişaf ettirecek, hislerimizi lâyük olduğu dereceye îsal için âli meslek erbabını da yetiştireceğiz. Çocuklarımızı da aynı tahsil derecelerinden geçirerek yetiştireceğiz.

Hanımlar, Beyler!

Kat'iyen bilmeliyiz ki, iki parça halinde yaşayan, milletler zayıftır, marîzdir. Çocuklarımıza ve gençlerimize vereceğimiz tahsilin hududu ne olursa olsun, onlara esaslı olarak şunları öğreteceğiz :

1. Milletine,
2. Türkiye devletine,
3. Türkiye Büyük Millet Meclisine,

Düşman olanlarla mücadele esbap ve vasaitiyle mücehhez olmayan milletler için hakkı beka yoktur. Mücadele lâzımdır. Hanımlar, Beyler! İtiraf edelim ki, biz üç buçuk sene evveline kadar cemaat halinde yaşıyorduk. Bizi istedikleri gibi idare ediyorlardı. Cihan bizi, temsil edenlere göre tanıyordu. Üç buçuk senedir, tamamen millet olarak yaşıyoruz. Bunun maddî ve bariz şahidi, şekli hükümetimiz ve mahiyeti hükümetimizdir ki, onu kanun Büyük Millet Meclisi diye tevsim etti.

Bütün cihan bir ân tereddüt etmesin ki, Türkiye devletinin yegâne ve hakikî mümessili yalnız ve ancak Türkiye Büyük Millet Meclisi'dir. Hasis menfaatleri için ve şahıslarını mahfuz bulundurmak kaygısıyla istiklâli millet ve memleketi düşmanlara tevdiye beis görmiyen, imhayı istiklâlimiz şeraitini muhtevî Sevres muahedenamesini kabul eden hâkimlerin, sultanların, padişahların menakibini, bu gasıplarını Türk milleti artık, ancak yalnız tarihte okur.

Hanımlar, Beyler!

Ordularımızın ihraz ettiği zafer, sizin ve sizin ordularınızın zaferi için yalnız zemin hazırladı... Hakikî zaferi siz ihraz ve idame edeceksiniz ve behemehal muvaffak olacaksınız. Ben ve sarsılmaz imanla bütün arkadaşlarım, sizi takip edeceğiz ve sizin tesadüf edeceğiniz mevanii kıracağız. Son bir söz: sizin kıymetli bir heyet halinde Bursa'ya gelmeniz, yalnız Bursa'yı değil; bütün Anadolu'daki kardeşlerinizi memnun etti. Ve İstanbul'dan getirdiğiniz selâmları bütün millete tabliğ edeceğiz. Ben de sizden rica edeceğim ki, oradaki kardeşlerimize selâmlarımızı tebliğ ediniz. İstanbul'un talihi, İstanbul'da yaşayan halis Türklerin kalb ve vicdanlarındaki arzu gibi tecelli edecektir.

Bursa Seyahati: s. 16 - 19.

* * *

HALK PARTİSİNİ KURMAK HAKKINDAKİ KARARINI

AÇIKLAMASI

(6. XII. 1922)

Ankara'da Hâkimiyeti Milliye, Yenigün Öğüt gazeteleri muhabirlerine.

Cenabı hakka şükürler olsun ki, millet üç buçuk senelik kahramanane cidalden sonra kendisini ebediyen esaret zinciriyle bağlamak isteyenleri mağlûp etmiş ve istiklâline sahip olmuştur. Bilûmum mütemeddin milletler arasında hür ve müstakil olarak milletimizin ahzi mevki edeceği sulh günleri de inşallah gecikmeyecektir.

Bu mesut günlere ne büyük fedakârlıklar ve zahmetler mukabilinde erişeceğimizi asla hatırdan çıkarmamak ve istikbalde hayatı milleti tehdit edecek tehlikelere düşmemek için, ona göre şimdiden hazırlanmak ve çalışmak, vatanını seven bilcümle efradı milletin borcudur.

Filvaki vatanımıza ve istiklâlimize göz dikenlere yalnız askerlikçe galebe etmek kâfi değildir. Memleketimiz hakkında istilâ emelleri besleyecek olanların her türlü ümitlerini kıracak veçhile siyaseten, idareten ve iktisaden kuvvetli olmak lâzımdır. Hiç şüphe yoktur ki, ziraat ve ticaretimizin geri olması, memleketimizin ekseri aksamının harap ve ahalimizin fakir bulunması, vesaiti münakalemizin mahdut olması, maarifin herkese ve her yere lâyıkiyle nüfuz edemiyerek hayatı içtimaiyemizin en büyük düşmanı olan cehil vesaire gibi sebepler milletimizi fakir ve zayıf düşürmekten hâli kalmamış ve kalmıyacaktır. Binaenaleyh halâs ve istiklâl için yaptığımız cidali itmam etmek ve Cenabı Hakkın milletimizi meftur kıldığı istidat ve kabiliyeti âzami derecede inkişaf ettirmek ve memleketimize bahşeylediği bilcümle mcnabii kuvvet ve servetten âzami surette istifade ederek esbabı zafımızı izale eylemek için bundan böyle hiçbir fırsat ve vakti fevt etmiyerek çalışmağa mecburuz. Ancak bu mesai senelerle takip ve tatbik edilecek bir programa müstenit olmazsa akamete mahkûmdur. Durbinane olduğu kadar milletimizin ihtiyacı âcilesinc çaresâz olacak bir programa müstenit uluman ıslahat teşebbüsleri, şahsî ve keyfî olmaktan kurtulamaz. Bu gibi teşebbüsler sahipleri olan şahısların tebeddülü ile. hatla şahsî nüfuzunun tenakusu ile söner gider. Diğer cihetten herhangi bir programın uzun bir devri mesaiye rehber olması için memlekette bilcümle vatanperveranın ona müzahir olması icap eder. Hakikaten azîm bir kitlei vatanperveranın ıslahat emellerini ihtiva etmiyen bir programın muvaffakiyetli ve raüstemir olması ümit olunamaz.

Bu millî maksat ve mülâhazaları nazarı dikkatte bulundurarak milletimin, her sınıf halkında ve hattâ âlemi islâmın en uzak köşelerinde beni ebediyen müftehir bırakacak suretle gördüğüm teveccüh ve itimada kesbi liyakat etmek için en mütevazı bir ferdi millet sıfatıyla hayatımı, sonuna kadar vatan hayrına vakfeylemek emeliyle sulhun istikrarını müteakip halkçılık esası üzerine müstenit ve Halk Fırkası namıyla siyasi bir fırka teşkil etmek niyetindeyim.

Başka memleketlerde müteşekkil bu gibi fırkaların programlarını gözden geçirmiş isem de, bunları tamamiyle memleket ve milletimizin hakikî ihtiyaçlarını tatmine kâfi bulmadım. Bu sebeple şimdiden böyle bir programın esaslarını tesbit eylemek üzere bilcümle vatanperveranın, erbabı ilim ve fennin müzaheret ve müşareketine müracaatı vazife addeyledim. Köylülerimizi ve halkımızı ezen ve fakir düşüren adaletsiz vergilerin ne suretle ıslahı lâzım geleceğine ve ticaret ve ziraat ve sanayiimizi inkişaf ettirecek maddî, iktisadî tedabire ve orman ve maadin gibi tabiî servetlerimizden menafii umumiye namına daha kolaylıkla istifadeyi temin için ne gibi ıslahatı kanuniye yapılması lâzım geleceğine, arazi ve emlâke temellük hususunda herkes için daha emniyetbahş tadilâtı kanuniye yapılması lâzım gelip gelmeyeceğine, evkaf umurunun ne suretle şayanı ıslah bulunduğu ve memlekette hangi nikatı nazardan ne gibi amelîyat ve inşaatı nafia yapılabileceğine ve askerlik müddetinin tadiline velhasıl milletimizi elyevm hali tedennide bırakan eshab ve âvamilin sureti izalesine müteallik erbabı ihtisasın gönderecekleri mütaleat kemali ehemmiyetle nazarı itiraba alınacaktır. Bu hususta beyanı mütalea edecek zevata şimdiden teşekkür ederim. İstiklâl mücadelâtı esnasında olduğu gibi saadeti milliyetinizi temine matuf olacak mesai devresinde dahi umum milletin müzaheretine ve bilcümle münevveran ve vatanperveranın müşareketine mazhar olacağımı ümit ederim.

Hâkimiyeti Milliye: 7 Aralık 1921.

* * *

MUHTAR SEÇERKEN

(10. I. 1923)

Ankara, Hacıbayram mahallesi muhtar seçiminde Ankara hemşerisi sıfatıyla oy verirken.

Mahallemizin heyeti ihtiyariye intihabı münasebetiyle vukubulan bir içtimada hazır bulunmak benim için en büyük saadettir. Bu içtimain maksadı, memleketimizi kurtarmak ve mazharı saadet etmek için çalışanlarca çok haizi ehemmiyettir. Ben birkaç sene evvel memleket ve milletin tahlisinin ne suretle kabil olacağını düşündüğüm zaman en küçük heyeti içtimaiye ve en küçük kitlei beşeriyeden ıslahata başlamak lâzım olduğunu bulmuştum. Tetkik edilecek olursa üç buçuk senelik mesaimiz, bu geceki hedefe vasil olmaktı. Bunu görmekle bahtiyarım. Söylediğiniz sözlerin uyandırdığı teyakkuz ve intibah bende en kıymetli hisleri tevliid etmiştir. Diyorsunuz ki fikri istibdat ve irtica bir daha yer bulamayacaktır. Ben de aynı kanaattayım. Bunu sizin gibi gençlerden işitmek mucibi şereftir. Filhakika memlekette istibdat ve irticain yeri kalmamıştır. Bu fikir değil, temas edilebilecek bir his olsa onun gideceği yerin milletin zaten takip ettiği yer olduğuna şüphe yoktur.

Bugün milletin üç buçuk senedenberi namütenahi fedakârlıklarla ve milletin fedakâr evlâtlarından mürekkep ordumuzun dereler vücude getirecek kadar döktüğü kanlarla ihraz etliği muvaffakiyet iki noktai nazardan haizi ehemmiyettir. Bu ehemmiyetli noktadan birincisi memleketimizin kıymetli aksamını kirli ayaklarıyla çiğneyen düşmanını son noktaya kadar taretmiş olmaktır. Bundan daha mühimi Teşkilâtı Esasiye kanunumuzun birinci maddesini teşkil eden keyfiyettir. Yani hâkimiyeti milliyenin bilâkaydüşart milletimizin uhdesinde tahakkuk ve teyyüt etmiş olmasıdır. Bu tarihimizin ve cihan tarihinin takdirler ve tahsinler ile karşılıyacağı bir muvaffakiyettir. Asırlardan beri Osmanlı namı altında yaşıyan milletimiz, binlerce sene muhtelif devletler yapan milletimiz ilk defa olarak bu kadar medeni, bu kadar parlak, bu kadar dinî bir muvaffakiyet istihsal eylemiştir.

Bu muvaffakiyetin nasıl istihsal edildiğini düşünür isek onu muhafaza ve idame etmek hususunda millete teveccüh eden vazifenin azameti ve ehemmiyeti suhuletle takdir olunur. Bunu yerinde tutmak, Allah göstermesin geriye değil daha ileriye giderek yükseltmek teali ettirmek lâzımdır. Bu akşamın bende bıraktığı intibah bu ümniyenin behemehal husulpezir olacağına itminan ve kanaati tammeden ibarettir. Memnuniyetimi tekrar ediyorum. Muhatablarımın bende hasıl ettiği hislerden dolayı teşekkür ediyorum.

Hâkimiyeti Milliye: 11 Ocak 1923.

* * *

BİR DEMEÇ

(14. I. 1923)

Cepheyi teftişe çıkacakları sırada İleri Gazetesi Başyazarı Celâl Nuri'ye söylemişlerdir.

Lausanne konferansı hararetle ve pek ciddî bir safhaya dahil olmuş-tur. İtilâf devletleri murahhasları henüz hukuku tabiiye ve meşruamızı lâıkiyle takdir eder açık bir vaziyet irae etmiyor. Cihanın ahvali umumiyesini, asrın ve hâdisatın doğurduğu yeni fikir cereyanlarını ve bunların müteveccih bulunduğu hedeflere nasıl mahirane hatvelerle yürümekte olduğunu tetkik edenler Türkiye'nin bir ân evvel hali sükûn ve huzura kavuşmasına mümanaatin kat'iyen kendi aleyhlerinde olduğunu bariz bir surette görmekte dirler.

Cepheyi teftişten maksadım orduları yakından görmektir. Son muzafferiyetten bu güne kadar talim ve terbiye ile geçmiş günlerin semeratını tetkik edeceğim. Aynı zamanda halk ile de yakından temasa gelmek ve onlarla hal ve âtiye ait hasbihallerde bulunmak isterim.

Halk Fırkası hakkında esnayı seyahatımda bulacağım fırsatlardan istifade ederek bazı izahlarda bulunmak niyetindeyim. Benim fırka teşkil etmem hakkında endişeli mütaleada bulunanları tenvir edeceğim. Ben öyle bir fırka teşkilini tasavvur ediyorum ki, bu fırka milletin bütün sunufunun refah ve saadetini temine matuf bir programa malik olsun. Milletimizin şeraiti buna müsaittir.

Öğüt gazetesi: Sayı 136.

* * *

ESKİŞEHİR'DE HALKLA YAPILAN KONUŞMA

(15. I. 1923)

Mustafa Kemal'in ordu birliklerini teftiş etmek, halkla temasta bulunmak ve onları kuracağı parti hakkında aydınlatmak amacıyla Batı Anadolu'da yaptığı seyahat sırasında saatlerce süren konuşmalardan.

Milletimiz fakir düşmüştür. Memleketimiz harap olmuştur. Bu fakrın ve harabinin esbabı muhtelifesi vardır. Bunların en mühimmi iktisadı mesailde geriliğimizdir ve bu geriliği tevliid eden yegâne sebep de yolsuzluktur. Bugün dünya yollara fevkalâde ehemmiyet vermiştir. Deniz yolları, kara yolları vücade getirmişlerdir. Hattâ Avrupalılar deniz yollarından gelerek bize rekabet bile ediyorlar, nitekim buğday mahsulü memleketimizde mebzulen yetiştiği halde, yollarımızın olmaması yüzünden bir taraftan diğere tarafa nakledemiyor ve dünyanın öbür ucundan meselâ Amerika'dan gelen unları yemeğe mecbur oluyoruz. Yollarımızı asrın, terakkiyatı haziranın icap ettirdiği bir hali mükemmeliyete isal etmek lâzımdır. Ancak bu suretle memlekette hüküm süren fakru sefalete çaresâz olabiliriz.

Badehu matbuata nakli kelâm ile cehli umuminin izalesi için mekteplerin kâfi olmadığını, tahsil sininden yukarı olanları da düşünmek lâzım geldiğini ve bu vazifeyi de ancak matbuatın yapacağını dermeyan buyurmuşlar ve memleketimizin efkâr re temayülâtı, derecei temeddünü hakkında ancak matbuat vasıtasıyla harici tenvir etmek ve bu suretle aleyhimizdeki cereyanlara, kanaatlara nihayet vermek mümkün olabileceğini ilâve etmişlerdir. Bunun üzerine İstiklâl gazetesi sahibi Basri Bey, paşa hazretlerinin beyanat ve mütaaleatım teyid ettikten sonra ajansların muntazaman gelmediğinden ve matbuat ile vaki olan neşriyata hükümet memurlarının husmâne nazarla baktıklarından şikâyet eyledi. Paşa hazretleri muntazaman tamim edilmediğine şimdi muttali olduklarını beyan ile badema ajansların her tarafa tebliği için dairei aidesinin nazarı dikkatini celb eyleyeceklerini raad buyurdular. Gazetelerdeki neşriyata memurunin hasmane bir nazarla baktıkları keyfiyetine de şu suretle cevap vermişlerdir :

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ve onun siyaseti hakikiyesini takip eden taşra memurini, sizin tasvir ettiğiniz zihniyette olmamak lâzımdır. Gazeteler mevcut olan kavanin dairesinde hürdür. Ancak bunun haricine çıktıkları zaman takibe maruz kalır. Gazeteler kanunun ve menafii umumiyenin hilâfına muamelâta şahit ve vakıf oldukları takdirde neşriyatı lâzumedede bulunmalıdırlar.

Paşa hazretleri adliye mesailine nakli kelâm ederek kanunlarımızın irtibatı asriyeye tevfiikan tanzim ve ıslâh edilmesi lüzumundan bahsettikten sonra uzun bir nutuk irad buyurmuşlardır. Paşa hazretleri bu nutkunda Eskişehirliilerin mücadelei milliyemize ifa ettikleri hidemattan lisani sitayişle bahs ve Lausanne konferansının iki üç senelik mesaili değil, üç dört asırlık mesaili tetkik ve hal ve fasla çalıştığını, murahaslarımızın istiklâl için fedayı canı göze almış bir milletin mümessilleri olarak müdafaatta bulduklarını ve bunların blöfle veya sair suretle aldatılmaları imkânı olmadığını ve Avrupa devletlerinin eski zihniyetlerini terketmek mecburiyetinde bulduklarını beyan buyurarak demişlerdir ki:

Bu zihniyetin tebeddül ettiğine şimdiden hüküm vermek doğru değildir. Mamafih bu tereddüdümüz baki kalmak şartıyla müspet bir zemin üzerinde kat'i merahil edildiği zannolunabilir. Fakat eski Avrupa zihniyetinin tebeddülünü gösteren kuvvetli delâilin mevcut olmamasına binaen bu müspet istikametın bir ân içinde menfi olması da mümkündür. Biz bütün milletçe, hükümetçe ve meclisçe samimî surette sulh ve müsalememe taraftarız. Filhakika sulh hem kendi menfaatimiz hem de cihanın menfaati iktizasındandır. Buna muarız kaldığımızı müteaddit vesilelerle ispat ettik. Eğer Avrupa devletleri aleyhimizdeki fikirlerini tashih ve bunu fiilen izhar ederlerse sulhun akdine hiç bir mâni kalmaz. Buna rağmen behemehal harbi idame etmek isterlerse şimdiye kadar olduğundan ziyade kuvvetli bulunduğumuza ve daha esaslı netayic istihsal edeceğimize emniyetimiz berkemaldır.

Badehu bu muvaffakiyatın esasını yeni şeklimizde aramak lâzım geldiğini beyan buyurarak, mazideki seyyiatın milleti hiçbir zaman temsil etmeyen hükümet şekil ve tarzlarından inbias eylediğini ve üç senelik mücadelâtımızdaki muvaffakiyetin esbabı hakikiyesi ise idarei hükümeti milletin kendi eline almasından ibaret bulunduğunu ispat ile teşkilâtı esasiye kanununun bazı mevadı mühimmesini dürüdüraz tahlil ve teşrih buyurmuşlardır.

İzmir Yollarında: s. 6-9

* * *

ARİFİYE'DE KONUŞMA

(16. I. 1923)

Hoca Harun Efendi'nin hitabesine verdikleri cevap.

Lausanne konferansına murahhaslarımız gitti. Konferans devam ediyor. İnşallah arzu ettiğimiz neticeyi alacağız. Vakıâ düşmanlarımız çok çetindir. Memleketimizi bir müstemleke haline getirmeğe uğraşıyorlar. Fakat bu defaki heyeti, murahhasımız her vakit karşlarına çıkanlar gibi değildir. Neticeye emniyetle intizar edelim. Bu hususta hayatımıza kasdetmekte taannüd edilecek olursa ordularımız hukukumuzu müdafaaya daima amadedir.

Aynı zamanda şimdilik Lausanne konferansı bizim için naümid bir vaziyette değildir. Biz sulh arzu ediyoruz.

Evvelâ, sulhperver olduğumuz için sulhu arzu ediyoruz. Saniyen, mütemadi muharebeler dolayısıyla memleket sulhe, tanzim ve imara çok muhtaçtır. Fakat sulh olmayacak olursa yine mücadeleye devam edecek ve mutlaka memleket için elzem olan neticeyi elde edeceğiz. Bizim mücadelemiz bitmemiştir. Asıl sulhten sonra elbirliğiyle çalışmayı elden bırakmamak lâzımdır. Karşımızdaki düşmanlar böyle çalışıyorlar. Tarihimizle müsbettir ki, şimdiye kadar nihayetsiz zaferler elde etmişizdir. Tarihimiz bir çok parlak muzafferiyetler kaydeder. Fakat zaferle beraber her şey bırakılmış ve semerelerini toplamağı ecdadımız ihmal etmiştir.

Hoca Harun Efendi —Zatdevletleri gibi âlihimmət ve hüsnü niyet sahibi kumandanlar ve rehberlerin şevkiyle halk her türlü fedakârlığa...

Gazi Paşa hazretleri (devamla)

Gösterdiğiniz itimada teşekkür ederim. Ancak emniyet ve itimat asarı fiiliyeye ibtina etmelidir ki, devamlı olsun! Ve devamlı olursa faydalı olur. Alelamya itimatlar çabuk sarsılabilir. Tarihimiz geçmişte nihayetsiz muzafferiyetler kaydettiği için halk herhangi bir harekâtı askeriyenin neticesine karşı izharı itimat edebilir. Ancak bu gibi muzafferiyetleri müteakip de halk daima ihmal edildiğini görmeğe —geçmiş günlerin telkinatiyle— alışmıştır.

İşte bu noktai nazardan elbirliğiyle çalışmak ve halka şimdiye kadar kaçırılan fırsatların o memleketin maruz kaldığı âvakibi elimenin yegâne saiki umuru mülk ve milletin daima mahdut bazı eşhasın elinde bazıçe olmasından ve hâkimiyeti milliyenin daima mühmel ve âtil bırakılmış bulunmasından ileri geldiğini telkin ve hâkimiyeti milliyeye karşı vaki olacak en küçük bir taarruz ve tecavüzü kemali celâdetle karşılamak lâzım geldiğini yine elbirliğiyle tenvir ve irşadetmeliyiz. Halk hâkimiyeti milliyeyi benimsemeli ve memlekette yegâne hâkim ve âmilin kendisinden ibaret olduğunu unutmamalıdır. Memleketimiz asıl sulhten sonra faaliyet ve fedakârane gayret ister.

Halk üç buçuk, dört senedenberi nihayetsiz, gayret ve fedakârlık ve sarfiyatta bulundu. Ancak sulhten sonra müttehiden ibraz edeceğimiz faaliyet ve gayretlerdir ki, bu masruf atın semerelerini toplatacaktır.

Memleket iktisaden çok gayrete muhtaçtır, iktisadiyatımızın ıslah ve tanzimine vereceğimiz ehemmiyet derecesinde memlekete bir refah temin edeceğiz.

Biz haddimizi bilir kimseleriz. Tülü emel sahibi değiliz. Bugün esaret elemeleri altında inliyen bir çok dindaşlarımız vardır. Bunlar için de; kendi muhitlerinde istiklâllerini kesbetmeleri ve kemali istiklâl ile memleketlerinin refah ve itilâsına sarfi gayret eylemeleri en büyük temennilerimizdendir.

Hâkimiyeti Milliye: 24 Ocak 1923.

* * *

İSTANBUL GAZETELERİ TEMSİLCİLERİNE

(16. I. 1923)

İzmit'te, İstanbul Basın temsilcilerine Türkiye'nin o günkü duruma ve hükümetin memleketin kalkınman için yapmakta olduğu ve yapacağı işler hakkında.

İstanbul'un kıymetli erkânı matbuatı ile böyle bir temasa mazhar olduğumdan dolayı sureti mahsusada memnun bulunuyorum. Memnuniyetimin en mühim sebebi, bence de tabiî olarak şayanı arzudur ki, benim ve bilcümle rüfekayı mesaimin vaziyeti dahiliye ve hariciyeyi nasıl olması lâzım geleceği tasavvurunda bulunduğumuzu bütün millet ve cihan bir ân evvel bilsin. Bunu teminde bilcümle matbuatın olduğu gibi, çok mühim olan İstanbul matbuatının ifa edeceği hizmetin derecesi suhuletle takdir olunabilir. Vuku bulan

mülakatlarda mezkûr üç esaslı zemin üzerinde çok teferruatlı ve hattâ münakaşalı müdavelei efkâr edildi. Ye benim arzu ettiğiniz her nokta ve bütün teferruat üzerindeki beyanatımı dinlediniz, bu suretle muttali olduğunuz hususatın bir kaç kelime ile hulâsasını yapmak lâzım gelirse denebilir ki:

1. Millet üç buçuk seneden beridir iktiham ettiği müşkülât ve fedakârlığın mütebâriz ve müspet netayicini görmekle, takip olunan hattı hareketin mutlaka hedefi saadete vusulünden emindir. Bugünkü muvaffakiyatı behemehal tesbit ve teyit ettirmek için, lüzum gösterilirse, şimdiye kadar olduğundan daha vâsi bir azim ve itminanla fedakârlığını ve gayretini idameye müheyyadır. Milletın mutlaka sulh veya mutlaka harp arzusu gibi, başlı başına bir ifadei katîyesi yoktur. Millet ananesinin bariz bir şiarının ifadesini kullanmaktadır. “Hayırlı olanı isteriz!” hayırlı olan, bizi şimdiye kadar hayır ve selâmete isal edenlerin hükmedecekleri tarzıdır. Milletın bu ifade ile kastettiği Türkiye Büyük Millet Meclisi ve onun hükümetidir. Bunların düşündüğü behemehal sulhu istihsal etmektedir.

Buna milletın ve memleketın ihtiyacı olduğu kadar bütün cihanı medeniyetin katf ihtiyacı vardır. Bir kere hali harbi idame etmekle evvelâ arzuyu milliyi yerine getirememek, saniyen cihanı medeniyetin huzur ve sükûnuna mâni olmak gibi mesuliyetlerin faili olmak doğru olmadığı kanaati samimiyesinde. Şimdiye kadar olduğu gibi, bilhassa bugün bütün gayreti samimî olarak istihsalı sulh için her türlü tedabire tevessül etmektedir. Ve bütün kalbini bilaistisna cihana açık olarak göstermeyi temine çalışmaktadır, itilâf devletlerinin bu hakikati anlamamalarına ihtimal vermemektedir. Eğer devletlerin ve milletlerin konferanstaki mümessilleri bu ihtimalin, hilâfına harekete devamda ısrar gösterirler ve cihanı insaniyet ve medeniyetin tehalükle intizar eylediği sulhun akdini akim bırakırlar ise, Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Hükûmeti bundan çok müteessir olacaktır. Bu insanî teessürü kendisini elbette zaaf ve tereddüdü kalbe duçar edemez. Üç buçuk seneden beri istihsalı uğrunda ihtiyar olunmadık fedakârlık kalmayan hukuku asliyei milliyesini behemehal istihsal ve teminden ibaret olan vazifesini, yine bütün milletın kabiliyetine, kudretine, azmine ve kendisine olan emniyet ve itimadına istinaden şimdiye kadar olduğundan daha büyük bir faaliyetle ifaya devam edecektir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin muzaffer orduları yeni zaferler istihsalı aşkından müstağni değildirler. Fakat bu zafer aşkı milletın selâmet ve saadetini temin aşkından münbaistir. ikincisinin husulü, birinciyi hasıl telâkki ettirebilir.

2. Hükûmet hali harp ve hali intizamı devamına rağmen milleti, şimdiden yeni usulümüzde idarenin mütekeffil olduğu menafii hakikiyeden müstefit edebilmek için lüzumu veçhile çalışmakta, her gün yeni bir teşebbüs almakta veya yeni bir teşebbüsün esaslarını düşünmektedir. Memleketın en hücre köşelerinde bile huzur ve asayiş halk o derece temin edilmiştir ki, bunu zamanı sabıkın en sakin bir devresindeki hâl ile mukayese etmek nabemehal olur. Herkes emniyetle ve bilhassa çok büyük ümitlerle tarlalarında veya sanatları başında faaliyete geçmiş bulunuyor. Ve sây ve amellerinin kendilerinden gasbedilmeyecek semerelerinin iktitafından emindirler. İktisat, maarif işleri, muaveneti içtimaiye himmetleri şimdiden kabili temas yeni neticeler vermiştir. Ziraat mektepleri mevcut olanlardan maada Bursa'da, Balıkesir'de, İzmir'de, Adana'da, Erzincan'da beş mektebe malik olmakla tezyid edilmiştir. Harbin ve inkılâbatın ataletine koyduğu ziraat bankaları yeniden hali faaliyete vaz edilmiş ve birçok şubeler ihdas ederek halkın muavenetine şitap etmeye başlamıştır. Birçok mülteci ve muhacirler refah ile münasip yerlere sevk ve iskân edilmiştir. Bunun daha iyi temini için husus! muavenet bankaları tesis edilmek üzere. Köylülere mühim miktarda iki buçuk milyon liralık alât ve edevatı ziraiye tevzi edilmiş ve bu husustaki tevziata devam edilmektedir. Ayrıca köylülere alât ve edevatı ziraiye vermek ve bunları icabında tamir etmek için sermayesinin yüzde yetmişine iştirak ettiğimiz bir şirket ile anlaşılacak üzere. Bu çiftçilerin çok memnuniyetini ve menfaatini mucip olacaktır. Nafia teşebbüsâtı kariben fiile münkalip olabilecek ümitbahş bir zemindedir. Bunun neticesinde memleketın bilcümle merakizi mühimesi yekdiğerine az zamanda şimendöferle kesbi irtibat edecektir. Mühim hazaini madeniye açılacaktır. Memleketimizin baştan nihayete kadar harap manzarasını mamureye tahvil etmekten ibaret olan gayenin temel taşları her yerde gözleri tesrir edecektir. Çalışmak ve mesut olmak ihtiyacında bulunan bütün halkımız için, ameleler için, geniş ve emin çalışma sahaları davetlerini yapmakta gecikmeyecektir. Tüccarlarımız yüzlerinin güleceği günden uzak değildirler. Memleketi mâmur ve milleti mesut etmek için tasavvur ve teşebbüs edilen bütün bu işlerde takip olunacak programın esas noktalarına fiilen tevessül edilmiş addolunabilir. Bu mebdin mütekâmil hututu, amîk tetkikat ile tersim edilecektir. Bilhassa faaliyeti iktisadiyeyi istinat ettireceğimiz esaslar her türlü vukufla beraber bilhassa doğrudan doğruya memleketimiz topraklarını koklıyarak ve bu topraklarda bizzat çalışan insanların sözlerini işiterek tesbit

olunacaktır. Sanayi ve ticaretimiz için dahi aynı mütalea yapılacaktır. Bunun içindir ki, şubatın on beşinde İzmir’de belki beş bin kişinin toplanabileceği bir kongre yapılacaktır. Bu kongre bizzat millete ve bir taraftan da diğer milletlere anlatacaktır ki, yeni Türkiye devleti temellerini süngü ile değil, süngünün dahi istinat ettiği iktisadiyatla kuracaktır. Yeni Türkiye devleti cihangir bir devlet olmayacaktır.

Fakat yeni Türkiye devleti bir devleti iktisadiye olacaktır. Bu devleti en kuvvetli temeller üzerinde çok az zamanda kurmak hususunda Japon’lardan az müstait olmadığını bilfiil ispat edecektir.

Hindistan ile Avrupa arasındaki hututu iktisadiyeyi, Süveys’ten Boğazlar -ve Kafkasya’dan geçen yolları elinde bulundurmakla ancak kabiliyeti hayatiyesi mahfuz duracağına zahip olan eski Osmanlı imparatorluğu ile bu yolları terketmiş olan ve kabiliyeti hayatiyesini izhar ve ispat için bu yollara ihtiyacı olmadığını beyan eden yeni Türkiye arasındaki farkı, hayat kabiliyeti tekemmül farkını görmek için cihan çok zaman intizarda bırakılmıyacaktır.

Bu saydığım teşebbüsâtı iktisadiye ve sınaie içinde bahsettiğim şirketlerin, istiklâl ve hâkimiyeti milliyemize hürmetkar milletlerin emniyetle hükümetimizle temas eylemeleri ve kanunlarımız dairesinde anlaşmaları ile faaliyete geçebileceklerini söylemeye hacet yoktur. Filhakika memleketimizi az bir zamanda mâmur etmek için milletimizin gayrı kâfi sermayesi karşısında haricin sermayesinden, vesaitinden, ihtisasından istifade etmek hakikî menfaatimiz iktizasındandır. Hükümetimiz, izahına lüzum olmıyan esasatın riayetkarı kalacak olan her devlet ve millete karşı bu hususta emniyet ve samimiyetle ahzı mevki edecektir.

3. İçinde bulunduğumuz vaziyette çok kuvvetli olduğumuzu temin ve teşebbüsâtı müstakbelemizde behemehal muvaffak olacağımızı bize vadeden keyfiyet, milletin inkılâp ile ve mücadele ile tesis etmiş olduğu bugünkü hükümetimizin şekli ve mahiyetidir. Hükümetimiz, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, millidir; tamamilere maddidir; hakikatperesttir. Mevhum mefkureler arkasında, o mefkurelere vâsıl olmak için değil, fakat isal etmek hulyâsiyle milleti kayalara çarparak, bataklıklara batırarak en nihayet kurban ederek mahvetmek gibi cinayetden hazereden bir hükümettir. Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin bütün programlarının umdesi şu iki esastır :

Istiklâli tam, bilâkayduşart hâkimiyeti millie.

Birinci umdesinin ifadesi “Misakı Millî”dir. İkinci ve hayatî olan umdesinin beyanı “Teşkilâtı esasiye kanunu”dur. Millet, misakı millinin medlûlünü güzide evlâtlarından teşkil ettiği kahraman ordularıyla fiilen istihsal eylemiştir. Bunun usulen ve siyaseten ifade dahi olunacağına şüphe yoktur. “Teşkilâtı Esasiye Kanunu”nun ruhu aslî İ6e bu kanunun kitaplara geçmesinden evvel milletin dimağında ve vicdanında temerküz eylemiş olmasıyla ve ancak bunun ifadesi olmak üzere tesis ettiği meclise verdiği vazifei asliye ile ve senelerden beri ahkâmını fiilen tatbik edegelmekte olmasıyla ve en nihayet kanun şeklinde enzârı cihana vazeylemesiyle tahakkuk eylemiştir. Hâkimiyet bilâ kayduşart milletindir. Ve arzu ve iradei hakikî milliyi tatbik eder ve ancak bu sayede millet mukadderatına sahip olur. Hâdisat ve tecârübü tarihiyemiz bize milleti koyun sürüsü halinde keyfin, arzu ve ihtirasların ve hiç bir suretle tatmin edilemiyen menfaatlerin istihsaline sürüklemekle mahvını müntic mahiyete inkılâp eden idare tarzlarının artık memleketimizde mahalli tatbiki kalmadığını göstermiştir. Millet hâkimiyetini değil, hâkimiyetin bir zerresini dahi ahara terk ve ferağın mucip olabileceği felâketin, izmihlalin, hüsrânın elemi her ân kalp ve vicdanında hissetmektedir. Zaten iradenin ve hâkimiyetin gayrı kabili tecezzi ve taksim olduğunu ilmen ve hakikaten düşündükten sonra böyle bir nazariyenin fiile tatbikine kalkışmak ancak nazari ve sun’i bir işe bizzarure tevessül etmekten başka bir suretle kabili tefsir değildir. Millet ve memleketimiz için ise bu zaruret mündefî olmuştur. Milleti hâkimiyetinden mahrum eden hail, milletin galeyân ve bihakkın tuğyanile biraz zahmetli ve fakat binnetice muvaffakiyetli surette ortadan kaldırılmıştır. Madumun ihyasına kalkışmak ise bittabi gayrı mümkünün mümkün olduğu zehap ve butlanında temerrüt olur. Bu, mütemerritlerin, ki milletin hüsrânını bilerek veya bilmiyerek mucib oluyorlar, nedameti hakikiyesini ve hüsrânı elimini mucip olmaktan başka bir netice vermez.

Artık millete karşı namuskârane, açık, katî ilânı hakikat edenler çoktur. Milletimiz ise hakayiki hüsnü telâkkiye ve icabatını tatbik çok müsait ve müstaittir. Bu istidadı ispat için yakın tarihin bile verebileceği misaller mebzuldür. Felâketini müdrük milletimiz ne şeyhis-lâmların muktazayı dindir, diye irticaa davet eden fetvalarını ve ne de halife ve padişahın camilerden çalınan âyât ve ahadisi nebeviye ile müzeyyen ve mürekkep sancakları başlarında taşıyan hilâfet ordularına ve ne de mücadelei milliyeye devamın hiçbir şey istihsal

edilemedikten başka büsbütün mucibi mahv ve izmihlal olacağını beyan ile milleti istiklâl ve hâkimiyetinde müsamahakâr kılmıya sarfı makderet eden Babîâli ricalinin mesaii gafilâne ve cahilanesine ve en nihayet ne de tayyarelerle halifenin, padişahın beyannamelerini muharip ordumuz saflarına atan ve halife namına hareket ettiğini söyleyen Yunan ordusunun iğfalâtına zerre kadar iltifat göstermedi ve göstermeyecektir. Bilhassa bundan sonra katiyen göstermeyecektir. Çünkü bu millet asırlardan beri bu gibi mürtecilerin, cahillerin, riyakârların menfaatperestlerin, serserilerin sözlerine inanmak saffetini gösterdiğinden dolaydır ki, bugün çamurdan ve sazdan izbelerde oturmaya mahkûm, çıplak ayaklarile ve çıplak vücutlarile çamurların, karların, yağmurların bîâmân şamarları altında yeniden aklını başına toplamak mecburiyetinde kalmıştır.

4. Türkiye Büyük Millet Meclisi ve hükümeti, memleketin bütün vicdanlı ve namuskâr münevveranı millete ve memleketeye karşı, evvelâ bu millet ve memleketin birer evlâdı olmak itibariyle, saniyen mensup oldukları heyeti içtimaiyenin cihanı medeniyette kadr ve menziletini yükselttikçe bunun kendileri için ne derece mucibi şeref ve bahtiyarî olacağını düşünmekle kendilerine müteveccih vazifenin memleketi ve milleti, medeniyeti haziranın ve icabatı insaniyenin zarurî kıldığı mertebeyi tekemmüle getirmek için bütün mevcudiyetleri ile her türlü şubatu mesaide en doğru yolları aramak, bulmak ve bunun en doğru olduğunu millete anlatmakla beraber, üzerinde seri ve geniş hatvelerle yürümeyi ve bütün milleti yürütmeyi temin etmektir. Bunda muvaffakiyetin istilzam eylediği evsafi düşünürsek, bu evsaftan mevcut olanlarını mevkiî istifadeye koymak ve mevcut olmyanların istihsale çalışmak hususundaki gayretin ne kadar vâsi ve ne kadar ciddî olması lâzım geleceğini takdir ederiz. Hedefi millî malûm olmuştur. Ona isal edecek yolları bulmak müşkül değildir, mühim olan, çetin olan o yollar üzerinde çalışmaktır. Denebilir ki, hiçbir şeye muhtaç değiliz, yalnız tek bir şeye çok ihtiyacımız vardır; çalışkan olmak. Emrazı içtimaiyemizi tetkik edersek asıl olarak bundan başka, bundan mühim bir maraz keşfedenleyiz, maraz budur. O halde ilk işimiz bu marazı esaslı surette tedavi etmektir. Milleti çalışkan yapmaktır. Servet ve onun neticeî tabiiyesi olan refah ve saadet yalnız ve ancak çalışkanların hakkıdır.

5. Bilaistisna bizim efradı milletimiz çalışmaya haheşkerdir. Fakat sarfolunan mesaiden âzami istifade, sâyde tatbik olunan usul ile mütenasiptir. Evvelâ usullerimizi en çok semere bahş tarzı medenide tesbit etmeliyiz. Bir de mesai müteferrik oldukça netayici, o mesainin mu-bassala halinde vereceği neticeden çok dündür. Bunun için milletin ihtiyacatı içtimaiyesini ve mazideki zararlarını tatmin ve telâfi edebilecek en makul programı tesbit etmeye mecburuz. Program bütün milletçe, tatbik olunmalıdır. Bu ancak bir teşekkülü siyasî ile mümkün olur.

İşte bu hakikatin istilzam ve icbarı üzerinedir ki, bütün sunufu yekdiğerine lâzımı gayrı müfarik olan, çünkü menfaatleri de yekdiğerin-den tehalüf eylemeyen, halkımızın müşterek ve umumî olan menafî ve saadetini temin için "Halk Fırkası" namı altında bir fırka teşkili tasavvur edilmektedir. Fakat millî maksatlardan ziyade şahsî menfaatler esasına müstenit siyasî teşekküllerden ve bu teşekkülâtın iğfallerinden, müsademelerinden tevellüt etmiş olan tarzların elan cezasını çekmekte olan milleti aynı mahiyette bir takım bisût iştigallere sevk-etmek kadar kebairden günah yaktır.

Bu ifade ile beyan edilmek istenilen şudur ki, ismi fırka olan halk teşekkülünden maksat evlâdı milletten bir kısmının, sunufu ahaliden bazılarının, diğere evlâd ve sunufun zararına menafîini temin etmek değildir. Belki birbirinden ayrı ve hariç olmayıp halk namı altında bulunan umum milleti müşterek ve müttehît bir surette müşterek ve umumî olan refahı hakikiye isal için faaliyete getirmektir. Vuku bulması lâzım gelen mesainin tarz ve derecesi hali tabiisini bulmuş, herhangi bir milleti emniyet ve huzur içinde takip ettiği tarzdan ve dereceden başkadır. Çok fazladır. Çünkü millet ve memleketimiz en büyük ve bütün cihanda hayretbahş zaferlerinden sonra dahi emniyet ve huzur içinde kendini görememek bedbahtlığına mahkûmdur. Mazi, karanlık ve meş'um mazi millete ancak böyle bir miras bırakmıştır.

6. Mondros mütareke ahkâmının haksız ve adaletsiz bir surette fiilen bozulmuş olmasından bütün memleket için çok felâketler tevellüt etmiştir. Bu felâketlerin en feciine sahne olan yerlerden biri de İstanbul'dur. İstanbul yalnız ecanibin tecavüzüne, tazyikine, tezliline göğüs germemiştir. İstanbul aynı zamanda asırlardan beri milletin başında taşıdığı bir tacidarın ve onun vesaitinin dahi verdiği elemelerle giryan olmuştur. İstanbul tazyiki, tecavüzü her yerden daha çabuk ve daha derin bir hassasiyetle duyulabilecek hali hususiye maliktir. Filhakika bu beldede milyona yakın unsuru islâm vardır. Bu beldede büyük imparatorlukları idare için kurulmuş vâsi makinelerin binlerce hadimleri vardır. Bu beldede bütün memleket için, memleketin her tarafında çalışmış ve vazifesini ikmal ettikten sonra istirahatete geçmiş olduğunu zanneden binlerce mütekait ve yine binlerce dul ve yetimler vardır.

Bütün bu saydığımız insanlar temini hayat ile hazin bir manzaranın şahidi bulunuyorlar. Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Hükümeti teessüs ettiği günden İstanbul idaresine vaziyed ettiği güne kadar bu hali teessürle daima düşünmüştür. İstanbul'un imdadına yetişmek için kalbinin daima darabanını duymuştur. Bugün ki, bu belde ile ve orada taşıyanlarla temas etmiştir, elbette senelerden beri kalbini yakan bu elim ve hazin hale çaresâz olmayı en mühim vezaifinden addeder ve bu vazifesini ifa etmekle şüphesiz bahtiyar olacaktır. Ancak en iyi tedbiri bulmak ve onu içinde bulunulan vaziyetin müsaadesini nazarı dikkate alarak nâfi bir surette derhal memnuniyetbahş asarını gösterebilecek tarzda tatbik etmenin bir günde ve bir ayda mümkün olabileceğini iddia etmek bittabi mantikî olamaz. Böyle bir iddia satıhbîn olanların idarei maslahat meslekcilerinin göz boyamak maksadiyle alabilecekleri muvakkat tedbirlerin geçici ve geçtikten sonra kıymetsizliği taayyün edecek tatbikatıdır. Sabır ile emniyet etmek lâzımdır ki, Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Hükümeti İstanbul'u ve İstanbul'da yaşayanların kâffesini lâyıf olduğu veçhile düşünmektedir ve bu insanların hâl ve âtisini temin etmek için en müspet tedbirleri alacaktır.

İstanbul bizzat Türk ve İslâm olan anasının medinei dilrübâsı olarak kalmak tabii olduğu kadar, o insanların hayatını, refahını temin edecek esbabı düşünmek ve tatbik etmek de tabiidir. Bütün memleketimizin her şübei mesaideki memur ihtiyacı düşünülürse İstanbul'da mevcut memurlarımızın âtiye ait hiçbir endişeye düşmelerine mahal yoktur. Yeniden mütehasıs memur yetiştirmek kolay bir şey olmadığı muhtacı izah değildir. Elbette mevcut olan memurlarımın lüzumu gibi tavzif olunacak ve mazide olduğundan daha müsait ve daha refahbahş şerait dahilinde sarfedecekleri mesai ile yeni Türkiye'yi tarsin edeceklerdir. Milletimiz ve efradı milletten olmakla beraber hadimi millet olan memurlarımız, zabitlerimiz daima ve daima muhabbeti milliye ve vataniye ile ve büyük bir saffet ve necabeti ruhiye ile mütehalli bulunmuşlardır. Bu kadar nezih olan milletin efradından bazılarının lüzumundan fazla sâf olmaktan başka bir kusur göstermemiş olanlarına karşı vazifemiz onları şunun ve bunun mesavii idaresi devrinde tesadüfen bulunmuş olmakla maznun mevkiinde bulundurmamak değil, belki onlara sui sevk ve idare kabiliyetinde olanların bir daha aynı devri ihya etmelerine mümanaat lâzım geldiğini samimî bir surette anlatmak olmalıdır.

Vakit gazetesi: 20 Ocak 1923.

* * *

İZMİT'TE HALK İLE KONUŞMA

(18. I. 1923)

Batı Anadolu seyahati sırasında

Ölmüş zannedilen milletimiz yeniden bunca kabiliyeti hayatiyesini izhar ederek kadınlarıyla, çocuklarıyla elele vererek cihanda mevcut olduğunu ispat eden harikalar göstermiş ve bunun neticei katiyesi olarak Lausanne konferansına davet olunmuştur. Lausanne'da henüz müspet bir netice yoktur. Fakat bu netayici istihsal için sarfi mesai ediliyor. Millet Misaki Millî'nin medlülü hakikîsini, kuvveti ve süngüsüyle maddeten istihsal etmiştir. Şimdi Lausanne'da yapılacak şey maddeten istihsal edilen bu neticeyi usulen ve resmen tesbit ve tasdik ettirmekten ibarettir. Bu netice ergeç istihsal edilecektir. Çünkü hukukumuz gayet meşru ve sarihtir. Bunu istihsal için kuvvetimiz de vardır; kudretimiz de kâfidir. Ordularımız ve ordularımızı vücade getiren milletimiz kuvvetlidir. Ve bu milleti yaşatan vatan, namütenahi menabii servete maliktir. Bu kuvvetlerin fevkinde bir kuvvetimiz vardır ki, o da idrâk edip bilfiil elimizde bulundurduğumuz ve bulunduracağımızı fiilen ispat eylediğimiz hâkimiyeti milliyemizdir. Hâkimiyeti milliyemiz için tehlike var mıdır ? dediler.' Buna cevaben en kat'î bir surette derim ki, hayır, hayır, hayır! Hâkimiyeti milliyemiz için tehlike yoktur ve olamaz. Çünkü milletimiz asırların çok acı darbelerinden ve felâketlerinden mütenebbih olmuştur. Bunu eski umkı irticaa götürmenin imkânı maddisi kalmamıştır.

Badehu makamı hilâfetin vaz'ı hazırı ile müstakil yeni Türkiye devletinin ve onu idare eden Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti esasatı kasarasının tearuz edip etmediği hakkındaki suale cevap verdikten sonra, Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetinin şer'i şerif ahkâmından ibaret olan şûra, adalet ve ülilemre itaat esasına tevfikân teşekkül ettiğini ve Türkiye devleti için hilâfetin mevzubahis olmayıp ancak bu zan, âlemi islâm nazarı dikkate alındığı zaman varid olabileceğini, çünkü makamı hilâfetin yalnız Türke değil yüce âlemi islâma aid bulunduğunu beyan ile demişlerdir ki:

— Türkiye Büyük Millet Meclisi, Halifenin değildir ve olamaz. Türkiye Büyük Millet Meclisi yalnız ve yalnız millettir. Milletin intihap ettiği vekillerden mürekkeptir. Bu meclis yalnız ve yalnız milletin emrine mutavaat etmek mecburiyetindedir, ismi ve makamı ne olursa olsun millet bu hakkını bir şahsa tevdi ve teslim edemez.

Bu âlemi islâmın eylevm hali esarete bulunmasına binaen hilâfet meselesini hal ve tesbit edecek seviyeye vasıl oluncaya kadar, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin makamı hilâfeti bir noktai ümid olarak muhafaza edeceğini izah ettikten sonra demişlerdir ki:

Makamı hilâfeti bu suretle tanıdıktan sonra bu makamı Türkiye milletinin hâkimiyetini ihlâl edecek bir makam diye telâkki etmek doğru değildir. Eylevm hâlîfe olan zâtîâlinin bizim ile beraber aynı hakayiki takdir buyurduğunu zannederim. Ancak bir mahzur tevellüt ederse bunu yalnız bu makama atfetmek lâzım gelmez. Bunu yapmak için evvel beevvel, efkârını şeriat kisvesine sokan bazı cühela, menfaatperestan ve dalkavuklar zuhur edebilir. Bunların yapacağı telkinatı ve mahiyetini evvelden tanıyıp ona göre tecehhüz eylemek her ferdin ve milletin vazifesidir. Şurasını açıkça söylemek lâzımdır ki, bu milletin üç buçuk seneye sığdırdığı dâva çok azametlidir. Bunu hazm için kuvvetli dimağlar lâzımdır. Fransızlar ihtilâli kebirini geri katetmek için tam bir asır çalışmışlardır. Felsefi hayatın garip bir tecellisidir ki, her nafi ve yeni şeye karşı mutlaka bir kuvvet çıkar. Buna bizim lisanımızda (irtica) derler. İşte bu irticam imhası için tedabiri muktaziyeyi evvelden almış olmak lâzımdır. Bütün millet emin ve müsterih olsun ki, inkılâbı yapanlar bu gibi menfi kuvvetleri çıktığı noktalarda imha edecek kudret ve kabiliyet ve tedbire maliktirler. Katiyetle tekrar ederim ki, milletin hâkimiyeti müebbetir. Dinin, hâdiseten, ibnen, fennen, kanunen, müebbet bulunan bu hâkimiyeti ihlâl ve izrar edecek, ne bu memleketin dahilinde, ne de haricinde kuvvet yoktur ve olamaz. Bütün âlemi islâmın halâsı hakikîsini: kadar hüsnü muhafazasını deruhte etmiş olduğumuz makamı hilâfetin mevcudiyeti, Türkiye devletinin ne istiklâli, ne idaresi ve ne de hâkimiyeti ile tearuz teşkil etmez. Bu makam ve bu makamda oturan zâtîâlinin, mevcudiyeti, sebebiyet verilmedikçe müvellidi mehazîr telâkki edilemez. Fakat şurası katiyen malûm olmalıdır ki, herhangi bir makam ve şahıs tarafından bir mahzur tevlid edildiği gün orada nazariyat biter, ameliyat ve tatbikat başlar.

Paşa hazretleri bundan sonra iktisat, ziraat hususatında müstakbelen takip edilecek hattı hareketi durüdrız şerh ve izah eylemişler ve şimdiye kadar milletimizi fakir düşüren esbab ve âvamili yegân yegân ta'dat ederek, gerek meclisçe, gerek bütün efradı milletçe bunların izalesi çarelerinin taharrisi lâzım geldiğini serd ve Almanya'nın iki misli büyük olan Anadolu'da mütemadi harpler ve sui idareler yüzünden şayanı dikkat bir surette azalan nüfusun tezyidi için milleti refaha, memleketi ümrana isal eylemeye çalışmak icabettiğini ve sulhun akünden sonra bütün kudret ve kabiliyetimizi bir noktada cem ve teksif etmek mecburiyetinde bulunduğumuzu dermiyan eylemişlerdir. Maarif, adliye ve sıhhati umumiye mesailinde müstakilen takibi icabeden hat ve hareketi bertafsil izah eylemişlerdir.

Badehu Halk Fırkası hakkında vaki olan suale verdikleri cevapta, şimdiye kadar bazı müteşebbislerin yapamadıkları ve yapamayacakları bazı kapalı vaatler ile programlar vücade getirdiklerini, halbuki bunların memlekete hiçbir faydası dokunmadığını izah ile Halk Fırkası programının bütün efradı milletin muhassalâi efkâr ve âmâli olacak ve tatbik edilebilecek bir surette tanzimi icabettiğini ve işte bu makamda Halk Fırkası hakkında bütün milletin efkâr ve mütaleatına müracaat ettiklerini beyanla demişlerdir:

Öyle bir fırkanın ruhi aslîsi istiklâli tam ve bilâkaydüşart hâkimiyeti milliyedir. Bu milletin mukadderatını ellerine tevdi edeceğimiz insanlardan mürekkep meclis ve onun hükümetinin dikkatle takip edeceği, fakat hiç bir taraftan milletin istiklâline ve hâkimiyetine göz dikilmemesinden ve bu istiklâl ve hâkimiyete dikilecek gözleri çıkarmaktan ibaret bulunacaktır.

Paşa hazretleri müteakiben hiyaneti vataniyede bulunanların, affi umumî esas itibariyle kabul edilse dahi, katiyen af edilemeyeceklerini söylemişlerdir. Avrupa'da tahsil gören gençlerin mütehassıs oldukları şubatta müsmir bir surette hizmetlerinden istifade edileceğini beyan ettikten sonra ihtiyat zabitanının badessulh terfihlerini nazan dikkate alıp almadıkları hakkındaki suale de şu cevapta bulunmuşlardır:

İhtiyat zabiti demek, milletin münevver sınıfına ithal ettiği evlâdı vatan demektir. Fakat evlâdı vatan nuru irfaniyle yaptığı vazifeden gayrı, orduya dahil olarak düşman kurşununa göğüs gererek vazifei vataniyesini fiilen de ifa etmiştir. Esasen sahibi irfan olduklarından dolayı kendilerine millet muhtaçtır. Orduda, muharebe meydanlarında ölüm ile mücadele yapmış, tecrübe görmüş, cüret ve cesaretine revnak vermiş olan bu gençleri

millet terfih etmeyi bir vazife bilir. Gerek ihtiyat zabitanı ve gerekse tarihin ordumuzda şeref ve şan ile bahsedeceği zabitanımız emin, müsterih olmalıdırlar ki millet kendilerine gayet parlak bir istikbal hazırlıyor.

İzmir Yollarında: s. 27-28

* * *

BURSA'DA ŞARK SİNEMASINDA HALKLA KONUŞMA

(22. I. 1923)

Batı Anadolu seyahati sırasında

Bir gün buralardan gelen haber, vekillerimizden mürekkep Büyük Millet Meclisinde heyecanlı feryatlar, elemeler husule getirmişti. Kürsüye çıkan bütün hatipler, bu cennetâsâ belde için ağlamışlar ve herkesi ağlatmışlardı. Maatteessüf ben de arkadaşların izhar ettikleri teessüre maddeten iştirakten memnundum. Bilâkis onları müteselli etmek, onlara metanet vermek vazifesiyle mükelleftim. O günkü müzakerat esnasında demiştim ki: “Bursa anavatanın kıymetli bir cüzüdür. İnfikâki muvakkattir, behemehal istirdat olunacaktır”. Filhakika ordumuz düşmanları ciddî bir mağlûbiyete uğratmak için zamana muhtaçtı. O zamana kadar Bursa'dan bir fedakârlık talep etmek mecburiyeti vardı.

İşte bu suretle Bursalılar uzun müddet itisafa göğüs gerdiler. Sabır ve metanet gösterdiler. Nihayet ordumuz lâzım gelen kuvvet ve kudreti iktisap etti. Geldi ve kardeşlerini kurtardı.

Pek ziyade alkışlanan bu mukaddemeden sonra, Paşa Hazretleri Bursa'nın ehemmiyeti tarihiye ve hazırasıyla bîpayan menabii servetinden, ezcümle meşhûri cihan olan kaplıcalarından, ipekçilik, halıcılık, arabacılık vesaire gibi sanatlarından bahsetmişler ve bunları hali iptidaide bırakmakla memleketin pek çok mutazarrır olduğunu ve menabii servetten şimdiye kadar lâyıkiyle istifade edemeyen halkın bundan sonra her hususta sarfi faaliyet etmesi lâzım geldiğini beyan buyurmuşlardır. Badehu musahabelerini hasbihal tarzında yapmayı münasip görerek hazırunun ne gibi hususatta tereddüde, düştüklerini ve kendilerinden, hangi meseleyi öğrenmek istediklerini sorulmuşlardır. Bunun üzerine bir çok zevat, muhtelif zeminlere ait yirmiyi mütecevaz sualleri beyan ettikten sonra sırasıyla cevaplarını vermişlerdir.

Âbidata dair olan birinci suale cevaben Paşa Hazretleri demişlerdir ki:

Abidattan bahseden arkadaşımızın maksadı heykel olsa gerektir. Dünyada mütemeddin, müterakki ve mütekâmil olmak isteyen herhangi bir millet behemehal heykel yapacak ve heykeltraş yetiştirecektir. Âbidatın şuraya buraya hatıratı tarihiye olarak rekinin mugayiri din olduğunu iddia edenler, ahkâmı şeriyeyi lâyıkiyle tetebbu ve tetkik etmemiş olanlardır. Cenabı Peygamberin dini İslâmı tesisinden bu âna kadar bin üçyüz bu kadar sene geçmiştir. Hazreti peygamberin evamiri ilâhiyeyi tebliği esnasında muhataplarının kalp ve vicdanında putlar vardı. Bu insanları tarihi hakka davet için evvelâ o taş parçalarını atmamak ve bunları ceplerinden ve kalplerinden çıkarmak mecburiyetinde idi. Hakayiki İslâmiye tamamiyle anlaşıldıktan ve hasıl olan kanaati vicdaniye kuvvetli hadisat ile de teyyüt eyledikten sonra bir takım münevver insanların böyle taş parçalarına taâbbüdünü farz ve zan etmek âlemi İslâmı tahkir etmek demektir. Münevver ve dindar olan milletimiz terakkinin esbabından biri olan heykeltraşlığı âzami derecede ilerletecek ve memleketimizin her köşesi ecdadımızın ve bundan sonra yetişecek evlâtlarımızın hatıratını güzel heykellerle dünyaya ilân edecektir. Bu işe çoktan başlanmıştır. Meselâ Sivas'dan Erzurum'a giderken yol üzerinde güzel bir heykele tesadüf edersiniz. Sonra Mısırlılar İslâm değil midir? İslâmlık, yalnız Türkiye ve Anadolu halkına mı münhasırdır? Seyahat edenler pek âlâ bilirler ki, Mısır'da bir çok eâzımın heykelleri vardır. Milletimiz din ve dil gibi kuvvetli iki fazilete maliktir. Bu faziletleri hiçbir kuvvet, milletimizin kalp ve vicdanından çekip alamamıştır ve alamaz, insanlar mütekâmil olmak için bazı şeylere muhtaçtır. Bir millet ki resim yapmaz, bir millet ki heykel yapmaz, bir millet ki fennin icabettirdiği şeyleri yapmaz; itiraf etmeli ki o milletin tarihi terakkide yeri yoktur. Halbuki bizim milletimiz, evsafi hakikiyesile mütemeddin ve müterakki olmaya lâyıktır ve olacaktır.

Badehu ecnebi sermayesinin memleketimize girmesiyle halkımızın bundan mutazarrır olup olmayacağı hakkındaki suale geçerek memleketin vaziyeti umumiyesini tasvir etmişler ve memleketimizin yoldan mahrum olduğunu, şehirlerin harap, köylerin perişan bir halde bulunduğunu; limanlarımızın, fabrikalarımızın mevcut olmadığını, mâdenlerimizi —işletmediğimizi ve işletecek halde bulunmadığımızı beyan ile— bunlardan lâyıkiyle

istifade etmek için, pek çok tedbirler ittihazına mecbur olduğumuzu ve bu meyanda ecnebi sermayesinin de muzır olmayacak bir surette memleketimize girmesine müsaade etmek lâzım geleceğini söylemişlerdir. Ancak ecnebi sermayesinin girdiği yerlerde ika ettiği mazarratları durudırız teşrih ve ezcümle Hindistan Türk ve İslâm İmparatorluğunun bir İngiliz arazi şirketine verilen imtiyazlar neticesinde münkariz olduğunu izah etmişlerdir.

Müteakiben ziraatin terakkisi için ne gibi tedabir ittihaz edildiği sualine cevaben:

Halkımızın ekseriyeti çiftçidir ve çobandır ve bu memleketin çok kuvvetli olmasının sebebi de halkımızın çiftçi ve çoban olmasıdır. Halbuki şimdiye kadar bir çok esbab ve avâmil tesirile ne çiftçiliğini ve ne de çobanlığını yapabilmiştir.

Dedikten sonra zürraa tohumluk ve alât tedariki için iki buçuk milyon lira tahsis edildiğini beyanla şimdiye kadar takip edilen siyasetlerin memleket halkını kendi işini düşünmekten ve görmekten menettiğini ve bundan sonra şahsî siyasetler yerine devlet ve millet siyaseti takip olunacağını ve azalan insan kuvvetinin telâfisi için makinelerden istifade edileceğini izah eylemişlerdir.

Badehu Avrupa'nın vaziyeti umumiyesiyle sulh meselesine nakli kelâm ederek Avrupa devletlerinin vaziyeti umumiyelerinden ve Türkiye'nin cihan siyasetindeki mevkiinden bahsetmişlerdir. Sulh hakkında - demişlerdir ki:

Hakikati halde sulh bizim için ne kadar nafi ise, muhataplarımız için de o kadar nafi ve lâzımdır. Çünkü bundan sonra memleketimizin imar ve ihyası için çalışmak istiyoruz. Onların da bu lüzumu idrâk etmemelerine imkân yoktur. Ancak onlar bizim âtimize mütereddidane bakarak yaptığımız inkılâbın esaslı bir inkılâp olmadığını ve günün birinde behemehal devrileceğimizi zannetmişlerdi. İşte bu hayal, sulhu şimdiye kadar uzaklaştırmıştır. Fakat hamdolsun, milletimizin ve meclisimizin izhar ettiği vahdet ve Lausanne'da bulunan heyeti murahhasamızın dâvamızı müdafaa hususunda gösterdiği iktidar ve basiret, düşmanlarımızın bu kerre hayalâta sapmalarına imkân bırakmayacaktır.

Badehu sulh konferansında şimdiye kadar müzakere edilen meseleler hakkında izahat vermişler ve ekalliyetler meselesine nakli kelâm ederek mübadelenin İstanbul hariç olmak üzere esas itibariyle kabul edildiğini ve patrikhanenin mesaili siyasiye ile iştiğal etmemek üzere İstanbul'da kalabileceğini, bu şart hilâfında hareketi görüldüğü takdirde derhal hudut haricine çıkarılabileceğini söyledikten sonra demişlerdir ki:

Muhataplarımızın şimdiye kadar gösterdikleri zihniyet eskisine nisbetle daha salâh bulmuş gibi görünüyor. Milletimiz bir ân evvel sulha kavuşmak istiyor. Milletten mülhem olan bütün vekillerimiz ve ricalimiz de aynı fikirde bulunuyor. Fakat buna rağmen hali harbin sulha inkılâp etmemesi bir emri vakî olur ve yeniden harp başlarsa bunun mesul müsebbibi Türkiye halkı ve Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Hükümeti değil, bizi mahvetmek için kafalarından suikastı çıkarmayanlar olacaktır.

Badehu Ermeni, Asuri ve Geldaniler namına hareket ettiklerini iddia edenler tarafından ortaya atılan milli yurt meselesini mevzuu bahsederek bunun tarafımızdan kaale bile alınmayacağını ve musevilerin memleketimizde hakikî bir vatandaş gibi yaşadıklarını ve bundan sonra da aynı emniyet ve istirahatle yaşayabileceklerini söylemişlerdir.

Müteakiben halkın bir noktadan tenvir ve irşadı hakkındaki suale intikal ederek demişlerdir ki:

Milletimiz, üç buçuk senelik bir zamana sıkıştırılması imkânı olmayan çok büyük bir inkılâbın âmili olmuştur. Filhakika asırlardan beri tebaiyet etmiye alıştığımız bir şekli idarenin haricine çıkararak dünyada mümasili bulunmayan bir devlet kurduk. Fakat bu teceddüdün mutlaka makûs bir hareketi icabettireceğini hatırımızdan çıkarmamak lâzımdır.

Bu harekete tâbiri mahsusasiyle “irtica” derler. Yaptığımız işler ve aldığımız neticelere göre bu gibi irticalara her vakit intizar olunabilir. Kan ile yapılan inkılâplar daha muhkem olur, kansız inkılâp ebedileştirilemez. Fakat biz bu inkılâba vasıl olmak için lüzumu kadar kan döktük. Bu kanlarımız, yalnız muharebe meydanlarında değil, aynı zamanda memleketin dahilinde de döküldü. Biliyorsunuz ki Hendek'te, Bolu'da, Konya'da, Yozgat'ta vesair memleketlerimizde bir çok isyanlar vukua geldi. Ve bunların hepsi tenkil edildi. Şayanı temennidir ki, bu dökülen kanlar kâfi gelsin, ve badema kan dökülmesin. Mesut inkılâbımızın aleyhinde fikir ve his taşıyanları tenvir ve irşat etmek münevverana terettüp eden vazaifi milliyenin en mühimmi ve en birincisidir.

Badehu tenvir ve irşadın başlı başına nazarı dikkate alınmaya lâyük bir mesele olduğunu, fakat mevcut devlet teşkilâtı içinde münhasıran tenvir ve irşat ile iştigal eden bir vekâlet olmadığı ve bu vazifenin elyevm matbuat müdiriyeti umumiyesi tarafından ifa edilmekte olduğunu ve tenviri eskâr için gazetelere, kitaplara muhtaç olduğumuzu izah etmişlerdir.

Müteakiben Balkan hükümetlerinin vaziyeti hazır asına nakli kelâm ederek Sırbistan, Bulgaristan, Yunanistan, Arnavutluk ve Romanya hükümetlerini halen işgal eden mesailden bahsetmişler ve Yugoslavya hakkında şu sözleri söylemişlerdir:

Yugoslavya Balkanlarda kuvvetli bir hükümet olmuştur. Sırpın böyle bir devlet teşkil etmiye hakları vardır. Bunu da fiilen ispat etmişlerdir. Malûmdur ki, Avusturya ve Macaristan Sırbistan'a tecavüz ve Sırp nüfusuna muadil olan ordularını Sırbistan'a şevketti. O azametli ordular karşısında bu küçük kavim merdane bir vaziyet aldı, çarpıştı ve kudret ve kuvvetinin muadil olduğu noktalarda düşmanlarını daima mağlûp ve rezil etti. Gayri kabili mukavemet olan düşman savleti karşısında kademe kademe çekilerek bütün vatani düşman işgaline terketmek mecburiyetinde kaldı. Sırp milletinin evlâtlarından mürekkep olan bu ordu ve milletin mukadderatını tedvir eden rical, bundan katiyen nevmis olmadı ve ellerinde hiç bir noktai istinad kalmadığı halde "behemehal namuskâr bir millet olacağız" dediler. İşte bu azmin neticesidir, bugün eski Sırbistan yerine büyük bir Yugoslavya hükümeti teşekkül etmiş oldu.

Paşa Hazretleri badehu millî inkılâbımızın esasatına dair olan suale geçerek, Osmanlı İmparatorluğu ile yeni Türkiye devleti arasında bir mukayese yapmışlar, birincisinde meşhud olan zaaf ve aczi ve ikincisindeki kudreti teşrih ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin mutlakiyet, meşrutiyet ve Cumhuriyet şekillerinden hiç birine benzemediğini ve bunların fevkinde olduğunu ispat ile Teşkilâtı Esasiye Kanununun talebe, asker, genç, ihtiyar her ferdi millet tarafından nususi kuraniye gibi ezberlenmek icabettiğini söylemişlerdir.

Badehu hilâfet meselesine nakli kelâm ederek hilâfetin yalnız Türkiye halkına değil bütün islâm âlemine şümülü olması hasebiyle bu makam hakkında bir karar vermek Türk milletinin salâhiyeti haricinde bulunduğunu, makamı hilâfetin bir noktai irtibat olarak mahfuz bulundurulduğu ve işbu makama Türkiye'nin hâkimiyeti milliyesini takyit mahiyetinde hiç bir salâhiyetin verilemeyeceğini ve zati hilafetpenahinin de aynı fikir ve kanaati musip bulduklarını zanneylediklerini izah eylemişlerdir.

Badehu Halk Fırkası hakkında izahat vermişler ve memleketin her hususta geri kaldığını, buna müttehit bir çare bulmak icabettiğini ve bu maksatla herkesin fikrine müracaat eylediklerini, erbabı vukuf tarafından gönderilecek mütalealar tetkik olunduktan sonra kabili tatbik bir fırka programı vücade getirileceğini ve şimdiye kadar istihsal edilen netayici muhafaza için milletle beraber çalışmaktan nükûl edemeyeceğini söyleyerek sözlerine şu suretle nihayet vermişlerdir.

Milletimizi şimdiye kadar söylediğim sözlerle ve harekâtımla aldatmamış olmakla müftehirim. "Yapacağım. Yapacağız. Yapabiliriz" dediğim zaman onların filhakika yapılabileceğine kail ve kani idim. Nitekim Sakarya muharebesi başlamadan evvel "düşmanı memleketimiz içinde boğacağız" demiştim. Bana bazı mühim telâkki edilen yerlerden müracaatlar vaki olarak milleti beyhude yere kırdırmayınız demişler; Romenlerden, Bulgarlardan, Yunanlılardan bahsederek halâsımızı âtiye talik etmenin muvafık olacağını söylemişlerdi. Fakat milletin kabiliyetini, azmini, imanını nazarı dikkate alarak onlara "Hayır yapacağız!" demiştim. Şimdi de milleti refaha, terakkiye, memleketi ümrana sevketmek için mevcut kabiliyetimizi nazarı dikkate alarak "Bunu da yapacağız!" diyorum.

İzmir Yollarında: s. 43 - 44

* * *

ALAŞEHİR'DE HALKLA KONUŞMA

(25 / 26. I. 1923)

Batı Anadolu seyahati sırasında

Muhterem arkadaşlar!

Hakkımda gösterdiğiniz tezahürattan dolayı beyanı teşekkür ederim. Birkaç ay evvel buradan geçerken, bu güzel şehrin ateşler içinde bırakıldığını görmüştüm. Bundan hepimiz dilhunuz. Fakat sizin gibi gayur halkın harap ve türap olan bu şehri tekrar imar ve ihya edeceğine hepimiz emindik. Bu anda aldığım malûmat bu emniyetin süratle fiil haline geldiğini gösteriyor. Bundan bahtiyarım.

Arkadaşlar! Şehrinizin Yunan istilâsı altındaki sefaletini pek âlâ tahattur ediyorsunuz. Ben bu elîm hâtıraları tekrar etmekle yaralarınızı tazelemek istemem. Yalnız sizi ve bütün milleti felâkete sürükleyen esbabı lâykile düşündüğünüzden eminim. Yunan'lıları İzmir'e çıkararak bittabi sizin arzu ve temayülünüz değildi. Ye olamazdı. Onların İzmir'e çıkmasına ve memleketimizin daha şarkına ilerlemesine kendi kuvvet ve teşebbüsleri de kâfi değildi. Bizi çığneten bizim başımızda bulunan ve büyük tanıdığımız makamlardı. O makamlar ki, onların saadetine, sıhhatine gece gündüz dua ederdik. Pek katî olarak bilmeniz icabeder ki, bizi halâsa isal eden şey o şekil hükümeti yıkararak, yerine milletin efkâr ve amalini temsil eden bir hükümet tesis etmek olmuştur. O hükümet Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'dir. Eğer milletimiz kendi hâkimiyetini bilâ kaydüştart elinde tutan bir hükümet teşkil etmemiş olsaydı, bugün istihsal ettiğimiz zaferlere hiç bir vakit nail olamazdık ve memleketimizde şimdiye kadar Sevres muahedesi tatbik edilecek, bütün millet ecnebilerin kölesi olacaktı.

Arkadaşlar! Artık bu felâketli günler gelmiyecektir. Bütün düşmanlarımız, bütün cihan anlamıştır ki, hâkimiyetini pek kıskanç bir surette müdafaa ve muhafaza eden milletimiz memlekete ayak basacak düşmanları kovacak ve mahvedecektir. Memleketimizin mâmur ve milletimizin mesut olması, her ferdin âzami fedakârlığı ile hâkimiyeti milliyeyi muhafaza etmesi ile kabil olacaktır. Arzumuz haricen istiklâl, dahilen bilâ kaydüştart hâkimiyeti milliyeyi muhafazadan ibarettir.

Hâkimiyeti milliyemizin velev bir zerresini haleldar etmek niyetinde bulunanların kafalarını parçalayacağınızdan eminim.

Arkadaşlar! Bundan sonra pek mühim zaferlere kavuşacağız. Fakat bu zafer süngü zaferleri değil, iktisat ve ilim ve irfan zaferleri olacaktır. Ordumuzun şimdiye kadar istihsal ettiği muzafferiyetler memleketinizi halâsa hakikîye sevkemiş sayılamaz. Bu zaferler ancak müstakbel zaferimiz için kıymetli bir zemin hazırlamıştır. Muzafferiyatı askeriyemizle mağrur olmalıyım. Yeni ilim ve iktisat zaferlerine hazırlanalım.

İzmir Yollarında: s. 43-44

* * *

SALİHLİ İSTASYONUNDA HALKLA KONUŞMA

(26. I. 1923)

Batı Anadolu seyahati sırasında

Gösterdiğiniz hissiyata teşekkür ederim. Buraya kadar, bu kadar erken gelmekliğinizin hakikî hissiyatınızı izhar şevkiyle olduğunu anlıyorum. Bundan fevkalâde bahtiyarım. Ben de size karşı ayın hissiyatla mütehassisim. Muhterem ahali; çok zulüm ve çok elem gördünüz. Fakat artık bunlardan ebediyen kurtuldunuz. O kara günler artık tekerrür edemez. Çünkü milletin intibah ve teyakkuzu pek büyüktür. Bundan sonra memleketimizi katî halâsa isal için pek kuvvetli ve esaslı tedbirler ittihaz eylemek icabeder. Bu tedbirlerin en mühimini ve en birincisi ilim ve irfandır. İşte şurada gördüğüm küçük mektepliler, ilim ve irfan ordularını teşkil edeceklerdir.

Bu itibarla âtiye emniyetle bakabiliriz. Muhterem ahali; biliyorsunuz ki, hayatımızı, istiklâlimizi, namusumuzu kurtaran Misakı Millimize olan irtibatı tammımızdır. Millet ve milletten doğan ordumuz bu millî misakı süngülerle tahakkuk ettirmiştir. Bunu siyaseten ifade ettirmek için heyeti murahhasamız Lausanne'da faaliyetle çalışmaktadır. Memleket dahilinde çalışırken diğer taraftan hemen karşımıza çıkması muhtemel düşmanları yere sermek için daima müheyya bulunmalıyız. Bu millet üç buçuk senedenberi çok fedakârlık yapmıştır. İcabederse bundan sonra da hayat ve namusu için daha çok fedakârlık yapacaktır.

İzmir Yollarında: s. 45-46

* * *

KASABA İSTASYONUNDA HALKLA KONUŞMA

(26. I. 1923)

Batı Anadolu seyahati sırasında

Hakkımda gösterdiğiniz asarı muhabbet ve samimiyete teşekkür ederim. Belediye Reisi Beyefendinin bütün memleket halkı namına söyledikleri sözlerden fevkalâde mütehassis oldum. Halkın memleketi halâsı hakikiye isal için çalışanlarla beraber olduğu hakkındaki teminatı son derece kıymettardır. Memleket ve milletin selâmeti için çalışanlar, milletin müzaheret ve itimadından emin bulunmazlarsa elbette kuvveti kalp ile çalışamazlar. Gerek ben ve gerekse rüfekayı muhteremem bu emniyet ve itimadı hüsnü istimal etmiye çalışacak ve inşaallah muvaffak da olacağız. Biliyoruz ki, büyük sefaletler ve felâketler geçirdiniz. Evleriniz yakıldı, hemşerilerinizden bir çoğu şehid edildi. Fakat bütün bu cenk sizin için, heyetimiz için bir dersi intibah ve teyakkuz olmuştur. Biz bu intibahla çalışacak olursak artık o kara günlerin avdetine imkân kalmaz. Milletimiz bu ziyarı az zamanda telâfi edecektir. Ye hattâ etmiş gibidir. (Mektep çocuklarını işaretle) kalbimize ümitler veren şu karşımızdaki hanımlar ve binlerden fazla ahalemiz, ordularımızı bunlar temin edeceklerdir.

İzmir Yollarında: s. 46-47

* * *

MANİSA'DA İSTASYONDA HALKLA KONUŞMA

(26. I. 1923)

Batı Anadolu seyahati sırasında

Muhterem Beyefendi ve muhterem ahali,

Livanız dairesine girdiğim dakikadan buraya gelinceye kadar halkın şahidi olduğum tezahüratı beni son derece mütehassis etmiştir. Bilhassa şu dakikada gördüğüm tezahürattan fevkalâde müteşekkirim. Bu tezahürat beni zahiri değil fakat mânevi göz yaşlarına garketmiştir. Bunlar beni müteessir ve mesrur etmiştir. Birkaç ay evvel buradan geçtiğim zaman bu ahaliyi burada görmemiştim. Buralar ateşler içinde idi. Şimdi lehülhamd o günlerin geçtiğini ve halkın bir araya geldiğini ve çalışmaya başladığını gördüm. Şundan dolayı çok bahtiyarım. Muhterem ahali bütün efradımız çok çalışkandır. Feyizli araziye malik bulunuyorsunuz. Bu çalışkan ahalemizin mesaisile az zamanda çok nafi neticeler elde edileceğine eminim. Belediyeniz halkı namına söylediğiniz sözlerden çok mütehassis oldum. Bundan sonra gerek ben ve gerek rüfakayı mesaim memleketin saadet ve selâmeti için var kuvvetimizle çalışacağız. Ancak mesaimizin muvaffakiyetle tetevvücu için bütün milletin şimdiye kadar olduğu gibi bundan sonra da müzahereti elzemdir. Bizim kuvvetimiz milletin emn ve itimadıdır. Biz bu itimada mazhar oldukça bu neticeyi hep beraber iktifat edeceğiz. Tezahüratınızdan dolayı teşekküratı mahsusamı tekrar ederim.

İzmir Yollarında: s. 48-49

* * *

İZMİR'DE KARŞIYAKA'DA ANNESİNİN MEZARI BAŞINDA

(27. I. 1923)

Batı Anadolu seyahati sırasında

Zavallı validem bütün millet için mefkure olan İzmir'in mukaddes topraklarına tevdi vücut etmiş bulunuyor. Arkadaşlar, ölüm hilkatin en tabii bir kanunudur. Fakat böyle olmakla beraber bazen ne hâzin teceliller arzeder. Burada yatan valdem, zulmün, cebrin bütün milleti felâket uçurumuna götüren bir idarei keyfiyenin kurbanı olmuştur. Bunu izah etmek için müsaade buyurursanız hayatı ıztırabının bariz bir kaç noktasını arzedeyim. Abdülhamit devrinde idi. 1320 (1905) tarihinde mektepten henüz erkânıharp yüzbaşısı olarak çıkmıştım. Hayata ilk hatveyi atıyordum. Fakat bu hatve hayata değil, zindana tesadüf etti. Hakikaten bir gün beni aldılar ve idarei müstebidenin zindanlarına koydular. Orada aylarca kaldım. Valdem bundan ancak mahbustan çıkdıktan sonra haberdar olabildi. Ve derhal beni görmeye şıtap etti. İstanbul'a geldi. Fakat orada kendisiyle ancak üç beş gün görüşmek nasip oldu. Çünkü tekrar idarei müstebidenin hafiyeleri, casusları, cellâtları ikametgâhımızı sarmış ve beni alıp götürmüşlerdi. Valdem ağlıyarak arkamdan takip ediyordu. Beni menfama götürecektir. Beni bindirilirken benimle görüşmekten menedilen valdem göz yaşlarıyla Sirkeci rıhtımında elemeler ve kederler içinde terk edilmiş bulunuyordu. Menfada geçirdiğim tehlikeler onun hayatını ıstıraplar ve göz yaşları içinde geçirmiştir.

Başka bir nokta daha: Mütareke zamanında Anadolu'ya geçtiğim vakit, valdemi mustarip bir halde İstanbul'da terke mecbur olmuşum. Yanımda kendisinin terfik ettiği bir adamım vardı. Bunu Erzurum'dan İstanbul'a gönderdiğim zaman valdem bu adamın yalnız olarak geldiğinden haberdar olduğu dakikada, benim hakkımda halife ve padişah tarafından verilmiş olan idam kararının infaz edildiğini zan eylemiş ve bu zan kendisini felce duçar etmişti. Ondan sonra bütün mücadele seneleri onun hayatımı elem, ıstırap içinde geçirtmişti. Padişah ve hükümetinin ve bütün düşmanların daima tazyik ve işkencesi altında kalmıştı. İkametgâhı bin türlü sebep ve vesilelerle basılır ve taharri edilir, kendisi iz'aç olunurdu. Valdem üç buçuk senelik bütün gece ve gündüzlerini göz yaşlan içinde geçirdi. Bu göz yaşları ona gözlerini kaybettiirdi. Nihayet pek yakın zamanda onu İstanbul'dan kurtarabildim. Ona kavuşabildim ki, o artık maddeten ölmüştü, yalnız mânen yaşıyordu.

Valdemin ziyamdan şüphesiz çok müteessirim. Fakat bu teessürümü izale ve beni müteselli eden bir husus vardır ki, o da anamız vatanı mahv ve harabiye götüren idarenin artık bir daha avdet etmemek üzere mezarı ademe götürülmüş olduğunu görmektir. Valdem bu toprağın altında, fakat hâkimiyeti milliyeye ilelebet payidar olsun. Beni müteselli eden en büyük kuvvet budur. Evet hâkimiyeti milliyeye ilelebet devam edecektir. Vaidemin ruhuna ve bütün ecdat ruhuna müteahhit olduğum vicdan yeminimi tekrar edeyim. Vaidemin medfeni önünde ve Allanın huzurunda aht ve peyman ediyorum, bu kadar kan dökerek milletin istihsal ve tesbit ettiği hâkimiyetin muhafaza ve müdafaası için icabederse vaidemin yanına gitmekte asla tereddüt etmiyeceğim. Hâkimiyeti milliyeye uğruna canımı vermek, benim için vicdan ve namus borcu olsun.

İzmir Yollarında : s. 51 - 53

* * *

İZMİR'DE HÜKÜMET KONAĞINDA

(27. I. 1923)

Şerefine Hükümet Konağında tertip edilen ziyafette halk temsilcilerine hitaben söylenmiştir.

Muhterem efendiler,

Bu gece İzmir halkını bihakkın temsil eden kıymetli heyetinizin muvacehesinde bulunmak benim için büyük bir saadet oldu. İzmir halkının geçen defa olduğu gibi, bilhassa bu defa hakkımda izhar eylemiş olduğu samimî tezahürata karşı hissettiğim memnuniyeti doğrudan doğruya kendilerine ifade etmek mümkün olamadı. Fakat bunu heyeti aliyenize arz ve heyeti aliyeniz vasıtasıyla bütün halka iblâğı mümkün olacağını zannediyorum. Binaenaleyh bütün teşekküratımı heyeti aliyenize arz ediyorum. Dermeyan edilen kıymetli sözler arasında bilhassa milletin ve kahraman ordumuzun istihsal ettiği muvaffakiyat ve muzafferiyatı benim şahsımda temsil edilmiş görmekten dolayı hassaten teşekkür ederim. Fakat bir noktayı kaydetmek mecburiyetindeyim. Ve bunu gayet ehemmiyetli olarak arz ederim ki, bütün bu muvaffakiyat yalnız benim eserim değildir ve olamaz. Bütün muvaffakiyat bütün milletin azim ve imaniyle tevhidî mesai etmesi neticesidir. Kahraman milletimizin ve güzide ordumuzun ihraz ettiği muvaffakiyat ve muzafferiyattır.

Efendiler, bir millet, bir memleket için necat ve selâmet ve muvaffakiyet istiyorsak bunu yalnız bir şahıstan hiçbir vakit talep etmemeliyiz. Herhangi bir şahsın muvaffakiyeti demek, o milletin muvaffakiyeti demektir. Bir milletin muvaffakiyeti demek mutlaka kuvayı umumiye milliyenin bir istikamette tahassülüyle, teşekkül etmesile mümkündür. Binaenaleyh bilelim ki, vasıl olduğumuz muvaffakiyet, milletin tevhidî kuva etmesinden, teşriki faaliyet etmesinden ileri gelmiştir. Eğer aynı muvaffakiyatı ve muzafferiyatı âtîde tetevvüç ettirmek istiyorsak, aynı esasa istinat edelim ve aynı surette yürüyelim. Çünkü muvaffakiyet ancak bu suretle kabili istihsaldır.

Efendiler, bu güzel İzmir'i dördüncü defadır ziyaret ediyorum. Birinci ve ikinci ziyaretlerim çok gamlı ve kasvetli zamanlarda olmuştur. Bunlar menfaya giderken ve gelirken yaptığım ziyaretlerdir. Üçüncü ziyaretim ise kahraman ordumuzun düşman ordusunu nihayete kadar mağlûp ve perişan ve imha ettikten sonra buraya vasıl olduğu zaman, ona karışarak buraya geldiğim zamandır. Bir de şimdi gelmiş bulunuyorum. Birinci ve ikinci ziyaretlerimde İzmir'in bende hasıl ettiği intibaatı ifade etmek lâzım gelirse, diyebilirim ki bu intibainı çok elîm, çok hazin ve çok kederli hissiyat ile malidir. Bilmem, bu intihaların menşei o zaman hâkim olan istibdadın umumî olan tazyikatından mıdır, yoksa bu güzel memlekette yaşayan insanlar içinde âdeta onlara karşı hâkim,

onlara karşı mağrur ve müftehir bir takım insanların bulunuşu mu idi? Yoksa o insanların bu memleketin hakikî evlâtlarından daha mesut, daha müreffeh, daha zengin oluşu muydu? fakat belki hepsi idi.

Üçüncü defa buraya girdiğim zamanki hissiyat evvelki hissiyat ile gayrı kabili mukayese bir halde ve mahiyette idi. İzmir'i arkadaşlarımla beraber şarktan gelen yol üzerinde, Belkahve sırtlarından seyrettiğim zaman İzmir'in güzel limanı İtilâf devletlerinin harp gemileriyle dolu, sokakları henüz düşman ayaklarıyla çığneniyor, top, mitralyöz ve tüfek sedaları işitiliyordu. Bir gün sonra idi ki, bizzat içeriye girdik. Hâlâ şehrin cenup tarafından toplar patlıyor ve zavallı insanlar, buranın iyi insanları düşmanın mutazarrırı bulunuyordu. Bu defaki intibaatımı hulâsa etmek lâzım gelirse, diyebilirim ki hem teessür ve hem de sürur ile karışık idi. Müteessirim, çünkü düşman üç buçuk sene zarfında yaptığı mezalim ve itisaf ile iktifa etmek istemiyordu. Aynı zamanda program dahilinde bu güzel şehrin en güzel yerlerini yakıyordu.

İzmir alevler, dumanlar içinde idi. Bütün halk bu manzarayı elime karsısında bittabi müteessirdi. Gözlerinde yaşlar vardı. Ben bu teessürlere iştirakten men'i nefis edemezdim. Ancak ufak bir tetkik ile anladım ki, halkın bu göz yaşları, yangından ve harabeden değildi. Bu yangının, bu harabinin onlar için hiçbir tesiri yoktu, belki onların gözlerinde muzaffer ordumuzun kendilerini tahlis ettiğini görmekten mütevellit, sürür yaşları vardı.

Efendiler, bu güzel beldenin Yunan ordusuna teslim edildiği günü hep beraber hatırlıyalım. Ben o gün kesilen masumların kanlarından ve şehir halkının feryat ve figanından ziyade bir şey araştırmak istiyorum.

Biliyoruz ki, bütün düşmanların teşvikiyle, tergibiyle, kararıyla bu güzel İzmir'e giren düşman aynı zamanda İstanbul'da bir tacidarın, bir Babîâlî'nin ve şimdi yemek yediğimiz bu konağın içindeki bir mümessilinin iştiraki ve sükûneti ile karşılanmıştı.

Fakat İzmir ve havalisinin çok namuskâr ve vatanperver ahalisi, hiçbir vakitte bu tacidar ile ve onun heyeti ile, onun mümessili ile beraber olmadı, olmak istemedi ve olamazdı. Onun için derhal "Reddi ilhak namıyla teşkil ettiği cemiyet vasıtasıyla bütün ahaliyi müdafaa vatana davet etti. Bu vesile ile o cemiyetin namını hürmetle yadtmeyi bir vecibe addederim.

Bu teşebbüs düşman karşısında bir namus cephesi teşkil etti. Denilemez ki, bu cephe çok büyük, maddeten çok kuvvetli idi. Fakat çok yüksek namus ve mânevi kuvvete malikti. Şüphe yok, bu cephei namus, bütün memleket için bir cephei davet ve teşvik idi. Bunu teşkil eden insanlar pek âlâ biliyordu ki, bütün ehli vatan bu cepheye şıtap edecekti. Filhakika öyle oldu. Bütün millet hakikati anladı. Tevhidi mesai etti ve bu cephenin takviyesine şıtap eyledi. Ancak düşmanlarımız bunu anlamışlar ve buna imkân ve fırsat vermemek için derhal o cephei namusa tecavüz ve taarruz eylemişlerdi.

Efendiler, namus cephesi hiçbir vakit yıkılmaz, mağlûp olmaz. Binaenaleyh o cephe yıkılmamış, mağlûp edilememiştir. Belki memleketin ve milletin muhtaç olduğu zamanı kazandırmak üzere biraz geriye çekildi. Bittabi bu millet ve memleket için zararsız oldu denilemez, bir müddet için güzel yerleriniz, pek kıymettar, feyizdar arazimiz, düşmanın ayakları altında çığnenmiye mahkûm olmuştur. Bu manzara karşısında milletin müteessir olmadığını söylemek doğru değildir, ancak bu teessür milletin azim ve imanında sebat etmesine ve vazifede devam eylesine ve nihayet düşmanları sonuna kadar kırmak hususundaki katî kararına yine mâni olamadı ve millet çalışmasında devam etti. Düşman bütün bu mesaiyi behemehal iptal edebilmek için mütemadiyen o cephei namusa taarruzda ısrar ediyordu. Taarruz etti, taarruz etti.

Fakat bütün bu taarruzları milletin imanı ve azmi ve milletin öz evlâtlarından mürekkep olan kahraman ordusunun azim ve celâdeti önünde elim, şedit darbeler ile iade olundu. Birinci İnönü oldu. İkinci İnönü oldu, Sakarya oldu, nihayet millet ve ordu, artık düşmanı imha için lâzım gelen kuvveti, kudreti ve bütün istihzaratı almış ve yapmış bulunuyordu. Bundan sonra vuku bulan hareket neticesi bütün dünyaya malûm olan hareketti. İşte üçüncü defa gelişim böyle bir muvaffakiyetin ve böyle bir muzafferiyydin semeresini iktifa içindi.

Efendiler, bir devir biliyoruz ki, İzmir'i, yalnız İzmir'i değil bütün vatani; İzmir ahalisini, yalnız İzmir ahalisini değil, bütün milleti düşmanların eline av olarak veriyordu. Ve bundan müteessir ve mütehassis olmadığını iddia edersek doğrudur.

Fakat yine bir devir yaşıyoruz ki, bütün bu haricî düşmanlara iktifa ederek memleketi ve milleti mahvetmiye azmetmiş olan bir idarenin mesaisine rağmen, namütenahi yolsuzluklar içinde memleketi düşmanın, düşmanların

kirli ayaklarından kurtarıyor, millet ve memlekete izzet, şeref, namus kazandırıyor ve muvaffakiyet, muzafferiyet veriyor, o da bu devirdir. Binaenaleyh bu iki devir arasındaki farkı gözlerimizle görüyoruz ve o fark ellerimizle tutulacak kadar da maddiyet kesbetmiş bulunuyor.

Efendiler! Bu iki devir arasındaki fark çok azimdir. Birinci devre ait olan menakibi zikretmek çok uzun olur. İkinci devrin menakibi de çoktur. Lâkin farkı görmek için çok kuvvet sarfetmiye hacet yoktur. Bununla anlıyabiliriz ki, bu memleketin ihtiyacatına ve bu memleketin vaziyeti içtimaiyesine, hayatı içtimaiyesine en çok ve en güzel tetabuk eden tarzı idare bugünkü tarzı idaredir. Geçen ve tarihe karışan tarzı idarenin son zamandaki ismi ve şekli, meşrutiyet idaresi idi. Veya saltanatı meşrute idi ve daha evvelki ismi de mutlakiyet idi. Yalnız beş altı yüz sene değil, bütün Türk tarihini karıştırdığımız her zamanda memleketi harabiye sevkeden ve milleti, hiç bir zaman kendi saadetiyle iştigale müsaade etmeyen serseri bir idare idi ve o idare tesis ettiği devletleri tarihe tevdi etmek mecburiyet ve mahkûmiyetinde kalmıştır. Halbuki bugünkü tarzı idare, ki milletin hâkimiyetini bilâ kaydüşart kendi uhdesinde bulunduruyor. Milletın mukadderatını doğrudan doğruya şunun bunun elinde değil, kendi elinde tutuyor. Böyle bir idare elbette bu milletin şerefine, namusuna ve saadetine daha mutabık gelir. Hâkimiyeti bilâkaydüşart milletin uhdesinde tutan bir idare dedim. Hakikaten efendiler, bugün dünya yüzünde hâkimiyet ile bu kadar alâkadar olan, hâkimiyeti bu kadar kuvvetli bir surette tecelli ettiren hiçbir şekli idare mevcut değildir. En çok terakki ve temeddün etmiş tarzı idarelere bakınız. Onlarda da noksan o kadar azimdir ki, bugün bizim içinde bulunduğumuz şekle gelebilmek için mutlaka yeniden bir inkılâp yapmaya mecbur olacaksınız.

Bilâ kaydüşart tabiriyle tasrih olunan hâkimiyeti, milletin uhdesinde tutmak demek bu hâkimiyetin bir zerresini; sıfatı, ismi ne olursa olsun, hiçbir makama vermemek, verdirmemek demektir. Bununla kastedtiğim mânâyı suhuletle anlayabilirsiniz.

Efendiler, henüz kurtulmuş değiliz, atılan hatveler bundan sonra atılması lâzım gelen hatvelerin mebedidir. İnsan mebede iken neticeye vasıl olduğunu iddia ederse dünyanın en derin gafletleri içinde kendisini puyan görür. Biz daha çok hatveler atmak mecburiyetindeyiz. Bu hatveler hem çok seri, hem de çok uzun olmalıdır. Binaenaleyh bu hatveleri doğru ve muayyen bir istikamet dahilinde atabilmek için, kendi mukadderatımıza kendimiz sahip ve hâkim olmak mecburiyetindeyiz.

Milletimizin neticei mesaisi olmak üzere ve ordumuzun çok parlak ve çok katî muzafferiyetlerinin neticei tabiiyesi olmak üzere, Lausanne sulh konferansında çalışan heyeti murahhasamızın vasıl olduğu zemin, katî ve ciddî bir zemindir. Katî ve ciddî bir safhadır. Çok memuldur ki, bu safha, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin, hükümetinin emeli gibi sulh ile neticelensin. Fakat bizim için sulh demek, hayatı hakikiyemizin teminine yarayan sebepleri istihsal etmek demektir.

Bu esbattan âri olarak yalnız sulh yapmak kendi kendimizi aldatmak olur. Milletimiz çok aldanmıştır. Ve asırlardan beri aldatıla gelmiştir. Ve bu aldatılmak yüzünden duçar olduğu felâketleri birer birer hatırdan geçirmektedir. Artık aldanmamaya karar vermiştir. Artık hukukunu hiçbir suretle, hiçbir şekilde hiçbir kimseye vermemek niyeti katıyesindedir. Buna nazaran bizi aldatmamak şartile sulh yapmaya amadeyiz. Ve çok kuvvetle ümit ediyoruz ki, beşeriyet ve medeniyetin hakikî arzusu olan bu arzuyu insanî, o medeniyet ve o heyeti içtimaiyeyi temsil eden murahhas heyetleri tarafından katıyetle idrak olunacak ve müşterek bir neticeye vusul mümkün olacaktır. Hakikatte bu netice maddeten istihsal edilmiştir. Yalnız bunun resmî ifadesi kalmıştır. Buna ümitle intizar ediyoruz. Hiçbir zamanda bu ümidin inkisarına biz sebebiyet vermiş olmayacağız.

Efendiler, son söz olmak üzere şunu arzedeyim ki, İzmir ahali çok münevverdir, çok faaldir. Fakat münevver olmayı faydalı kılabilmek için behemehal dediğim gibi, kendi kendimize hâkim olmak ve benliğimizi muhafaza etmek lâzımdır. Bugünkü şekli idareyi çok kıskanç olarak bütün millet muhafaza edecektir. Bu memleket ahalesinin buna kudretyab olduğuna ve ilelebet kudretyab olacağına katıyen mutmainim ve bundan dolayı âtiye müsterihane bakmaktayım.

İzmir Yollarında: s. 57 - 66

* * *

İZMİR'DE GAZETECİLERLE KONUŞMA

(30. I. 1923)

Anadolu, Ahenk, Sedayihak, Şark ve Yeni Turan gazeteleri başyazarlarını kabulleri sırasında söylemiştir.

İtilâf devletlerinin henüz Türkiye'nin ve Türkiye halkının mevcudiyetinin ve inkişafının katiyen zaruri kaldığı şeraiti kabul ve tasdik edici bir zihniyete gelmedikleri anlaşılıyor. Bütün medenî milletler ve memleketler için hiçbir vakit mevzuu bahis edilemeyecek olan bir takım muhilli istiklâl mutalebatı Türkiye için caiz görmekte olan İtilâf devletlerinin gösterdiği inat ve ısrar bütün cihanın hayret ve istiğrab ile karşılayabileceği bir mahiyettedir. Türkiye menafinin aleyhinde hareket eden Fransız ve İtalyan heyeti murahhasaları, İngiliz heyeti murahhasları âdeta müsabaka ediyor gibidir. Türkiye istiklâli tammını temin edecek bir sulh ister : ben müteemmen görülmedikçe cihanı medeniyetin hissî insanisine ve memleket ve milletimizin kuvvet ve kudretine istinaden insanca yaşayabilmek için muhtaç olduğumuz esbabı hayatiyeyi ve istiklâli temin edinceye kadar, başladığımız işte devam olunacaktır. Millettin ciddî kararı budur. Milletimizin bu kararını behemehal tatbik için her türlü tedbirler zaten emniyetle alınmış bulunuyor.

Badehu halk ile temaslarından mütehassıl intibaata ve Halk Fırkasına nakli kelâm ile buyurmuşlardır ki:

Seyahat ettiğim yerlerde halkın çok samimî ve kalbi tezahüratına şahit oldum. Bundan fevkalâde mütehassısım. Bir kaç gün kalmak fırsatına malik olduğum yerlerde doğrudan doğruya halk ile hasbi-hallerde bulundum. Ve tamamen anladım ki, halkımız çok mütenebbih ve müteyakkız bir haldedir. Bir devlet istiklâli tammına ve bir millet bilâ kaydüşart hâkimiyetine malik ve sahip bulunmadıkça o devlet ve millet için hayat, refah ve şeref olamayacağını takdir eden milletimiz, bu levazımı temin etmedikçe yaşamak mümkün olmayacağına kani olmuştur. Milletimizin bütün hakayiki anlamakta gösterdiği rüşd ve kabiliyet şayanı iftihardır. Artık bu milleti esir ve bu memleketi müstamere veya malikâne yapmak hevesinde bulunanların ne büyük gaflette oldukları anlaşılır. Memleketin âmâl ve ihtiyacı hakikiyesine tamamen mutabık bir sulh yapmak imkânı hasıl olduktan sonra, zayıatı maziye az zamanda sürat ve emniyetle telâfi etmek mecburiyetindeyiz. Bilhassa iktisat ve irfan mesaisinde çok büyük azim ve gayret lâzımdır. Bu mesaiyi esaslı umdelere istinat ettirmek ve doğru istikametlerde mütevali kılabilmek için bütün milletin sây ve gayretini ahenkdar ve müsmir kılmak maksadıyla badelsulh Halk Fırkası namı altında bir teşekkülü siyasiye lüzum olduğu kanaatindeyim. Bence bizim milletimiz yekdiğerinden çok farklı menafî takip edecek ve bu itibarla yekdiğeriyle mücadele halinde buluna gelen muhtelif sunufa malik değildir. Mevcut sınıflar yekdiğerinin lâzım ve melzumu mahiyetindedir. Binaenaleyh Halk Fırkası bilcümle sunufun hukukunu ve esbabı terakki ve saadetini temine hasrı iştilgal edebilir. İzmir'de halk ile umumî bir musahabe yapmaya fırsat bulursam bu babta daha ziyade tafsilât veririm.

Bir muharririn hâkimiyeti milliyenin kabili takyit olup olmadığı hakkındaki sualine cevaben de, Paşa hazretleri hâkimiyetimizin kabili takyit olmadığını beyandan sonra demişlerdir ki:

Teşkilâtı Esasiye kanunumuz esasen bunu kâfildir. O kanun ki, alelade şunun ve bunun vazettiği bir kanun, bir nüsha olmayıp yazılmadan evvel bir milletin e'fal ve harekâtiyle ve bunların netayiciyle ifade ve tesbit olunduktan sonra üç buçuk seneyi müteceviz bir zamandan beri muvaffakiyetle tatbik edilmekte olan bir kanundur. Bu kanunun mevaddı esasiyesini ihlâl eden herhangi bir makama hak ve salâhiyet vermek mümkün değildir. Teşkilâtı esasiye kanununun birinci maddesi mucibince hâkimiyet bilâ kaydüşart milletindir. Milletimiz için hiçbir noktasının her ne şekil ve mânada olursa olsun tebeddülüne müsaade edilmek imkânı yoktur. Bu düstur milletçe nususı kuraniye mertebesinde mühimdir. Çünkü nususı kuraniye dahi bunu müeyyittir.

Bunu müteakip muharrir, Paşa hazretlerinden yeni intihabatın ne vakit yapılacağını sormuş ve müşarünileyh şu cevabı vermişlerdir:

Sulh yapmağa İtilâf devletleri mâni olmazlarsa şeraiti sulhiye Meclisçe tasdik olunduktan sonra deruhte ettiği ve büyük şeref ve muvaffakiyetle ifa edegelmekte bulunduğu vazife tarihiyesini ikmal etmiş olacaktır. Bu takdirde gayei milliyenin istihsaline kadar Meclisin münakit bulunmasını istilzam eden muvakkat maddei kanuniyenin icabı yapılacaktır.

İzmir Yollarında : s. 67 - 70

* * *

İZMİR'DE HALK İLE KONUŞMA

(31. I. 1923)

Eski Gümrük binasında yapılan toplantıda söylenmiştir.

Muhterem İzmir Halkı, Aziz hemşerilerim,

Sizi böyle yakından vicahen selâmlamak benim için çok büyük bir bahtiyarlıktır. Gerek bundan beş altı ay evvel muzaffer ordumuzun içinde geldiğim vakit ve gerekse bu defaki gelişimde halkın bana karşı gösterdiği samimî tezahürattan dolayı çok müteşekkirim. Mümkün olsaydı teşekküratımı bütün İzmir halkına ayrı ayrı arzederdim. Fakat maddeten imkân yoktur. Hissiyatımın umum hemşerilerime tebliğini burada hazır bulunanlardan rica ederim.

Hanımlar, Efendiler!

İzmir kırk asırlık bir ecdat yurdudur. İzmir bu kadar derin bir tarihe malik olmakla beraber mevki coğrafisi hasebiyle iktisadî ve siyasî çok büyük bir ehemmiyete maliktir. İşte buna binaendir ki, Türkiye'yi mahvetmek isteyen düşmanların evvel beevvel nazarları bu tarihî, bu mühim beldeye inat eder. Nitekim düşmanlarımız en evvel burasını işgal etmişler, ondan sonra daha şarka ilerlemişlerdir. İzmir'in işgali bütün milletin kalbinde derin bir yara husule getirmiştir. Herkes İzmir için feryad ediyordu, İzmir, halkın elemelerini, feryatlarını, azim ve imanını ifade etmek için bir parola olmuştu. Muhtelif noktai nazarlardan çok kıymetli olan İzmir elbette düşmanların elinde bırakılmazdı ve nitekim bırakılmadı.

Efendiler, ben şimdi burada müstahzar bir nutuk irat edecek değilim. Maksadım halkça, kardeşçe hasbihalde bulunmaktır. Bu dakikadaki muhatabınız, Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi ve Başkumandan değildir. Sade bir mebus ve sizi çok seven bir hemşerinizi Mustafa Kemal'dir. Binaenaleyh benden neler öğrenmek istiyorsanız serbest olarak sormanızı rica ederim.

Bunu müteakip üçü hanım olmak üzere on dokuz kişi tarafından otuzu müteceviz sual irat edilmiştir. İşbu sualler yeni Türkiye devletinin esasatı hazırası, kadınların hayatı içtimaiyemizdeki mevkiinin ne olmak lâzım geleceği ve sulh konferansında cereyan eden müzakerat, ziraat ve ticaret ve sanayiîin terakkisi, Halk Fırkasının takip edeceği esaslar ile mesaili saireyi ihtiva ediyordu.

Paşa hazretleri bu sualleri tesbit ettikten sonra, her birine ayrı ayrı müdellel bir surette cevap vermişlerdir. Paşa hazretleri tarihe intikal eden Osmanlı devletinin mebdei teşekkülünden anı inkirazına kadar geçirdiği muhtelif safhaları teşrih ve bu devletin Fatih devrinde Bizans ve Roma İmparatorluklarını devirerek cihangirane bir garp siyaseti ve Yavuz devrinde İran, Suriye ve Mısır'a doğru teveccüh etmekle bir ittihadı islâm siyaseti ve Kanuni devrinde ise hem sark hem garp siyasetlerini beraber takip eylediğini fakat hiçbirinde muvaffak olamıyarak unsuru asit olan Türk milletinin badii felâketi olduğunu izah ve yeni Türkiye devletinin bu siyasetlerden hiçbirine iltifat etmiyerek kendi millî hudutları dahilinde milletin refah ve saadetine müstenid bir siyaset takip edeceğini ve etmekte olduğunu beyan buyurduktan sonra kadınların hayatı içtimaiyemizdeki mevkilerine nakli kelâm ederek demişlerdir ki:

Kudreti fatıra insanları iki cins olarak yaratmıştır. Bunlar yekdiğerlerinin lâzım ve melzumudur. Hazreti Âdem'le Hazreti Havva'nın nasıl yaratıldığına dair olan nazariyat mütehaliftir, bunlardan bahsetmeyeceğim. Ondan sonraki devirlerden iptidar edeceğim. Şuna kani olmak lâzımdır ki, dünya yüzünde gördüğümüz her şey kadının eseridir. Nitekim hepimiz pâdişâhlar hakkında mevhum telâkkiler besliyorduk, bunlar validelerimizin verdiği sakim telkinatın neticesi idi. Bir heyeti içtimaiye, cinsinden yalnız birinin icabatı asriyeyi iktisap etmesiyle iktifa ederse o heyeti içtimaiye yandan fazla zaaf içinde kalır. Bir millet terakki ve temeddün etmek isterse bilhassa bu noktayı esas olarak kabul etmek mecburiyetindedir. Bizim heyeti içtimaiyemizin ademi muvaffakiyetinin sebebi kadınlarımıza karşı gösterdiğimiz tekâsül ve kusurdan neşet etmektedir. İnsanlar dünyaya mukadder oldukları kadar yaşamak için gelmişlerdir. Yaşamak demek faaliyet demektir. Binaenaleyh bir heyeti içtimaiyenin bir uzvu faaliyette bulunurken diğeri uzvu atalette olursa o heyeti içtimaiye mefluçtur. Bir heyeti içtimaiyenin hayatta çalışması ve muvaffak olması için çalışmanın ve muvaffak olabilmenin mütevakıf olduğu bütün esbab ve şeraiti tekabbül etmesi icabeder. Binaenaleyh bizim heyeti içtimaiyemiz için ilim ve fen lâzım ise bunları aynı derecede hem erkek ve hem de kadınlarımızın iktisap etmeleri lâzımdır. Malûmdur ki, her safhada olduğu gibi hayatı içtimaiyede dahi taksimi vezaif vardır. Bu umumî taksimi vezaif arasında kadınlar

kendilerine ait olan vezaifi yapacakları gibi aynı zamanda heyeti içtimaiyenin refahı, saadeti için elzem olan mesaii umumiyeye dahi dahil olacaklardır. Kadının vezaifi beytiyesi en ufak ve ehemmiyetsiz vazifesidir.

Kadının en büyük vazifesi analıktır. İlk terbiye verilen yerin ana kucağı olduğu düşünülürse bu vazifenin ehemmiyeti lâıkiyle anlaşılır. Milletiniz kuvvetli bir millet olmaya azmetmiştir. Bugünün levazımından biri de kadınlarımızın her hususta yükselmelerim temindir. Binaenaleyh kadınlarımız da âlim ve mütefennin olacaklar ve erkeklerin geçtikleri bütün derecatı tahsilden geçeceklerdir. Sonra kadınlar hayatı içtimaiyede erkeklerle beraber yürüyerek birbirinin muin ve müzahiri olacaklardır.

Efendiler, affedersiniz, bir noktayı izah için bir ân tevakkuf edeceğim. Efendiler, dediğim zaman hanımefendiler ve beyefendiler demektir. Mucibi suhulet ve hanımlarla efendilerin vahdeti tamamını ifade etmek için bu tarzı hitabı münasip gördüm.

Düşmanlarımız bizi dinin tahtı tesirinde kalmış olmakla itham ve tevakkuf ve inhitatımızı buna atfediyorlar. Bu hatadır. Bizim dinimiz hiçbir vakit kadınların erkeklerden geri kalmasını talep etmemiştir. Allahın emrettiği şey, müslim ve müslimenin beraber olarak iktisabı ilmü irfan eylemesidir. Kadın ve erkek bu ilmü irfanı aramak ve nerede bulursa oraya gitmek ve onunla mücehhez olmak mecburiyetindedir. İslâm ve Türk tarihi tetkik edilirse görülür ki, bugün kendimizi bin türlü kayıtlarla mukayyet zannettiğimiz şeyler yoktur. Türk hayatı içtimaiyesinde kadınlar ilmen, irfanen ve diğer hususlarda erkeklerden katiyen geri kalmamışlardır. Belki daha ileri gitmişlerdir. Bugün bu memleketi nazarı tetkikten geçirelim. Göreceğimiz iki safha vardır. Birisi tarlalarda erkeklerle beraber çalışan merkeplerine binerek öteberi satmak için kasabalardaki pazar yerine giden oralarda bizzat yumurta ve tavuğunu, buğdayını satan ve ondan sonra levazımını bizzat mübayaa eden, köyüne dönen ve mesaii umumiyesinde kocalarına, kardeşlerine yardım eden kadınlar... Ben bu kadınlar arasında kocalarından daha iyi iş anlıyanlara ve hesap yapanlara tesadüf ettim.

Bir gün Akşehir civarında bir köye gittim. Çok yağmur yağıyordu ve soğuk vardı. Kendimi belli etmiyerek bir evin önünde duran bir kadına :

“— Hemşire yağmur var, soğuk var, beni kabul eder misiniz?” dedim. Hiç tereddüt etmiyerek ;

“— Buyurun” dedi ve beni bir odaya aldı. Odada ateş olmadığı-ve yeni bir ateşin yakılması uzun bir zamana mütevakıf olduğa için :

“— İsterseniz bizim odaya gidelim. Orada hazır ateş var” dedi. Gittik, müteakiben komşulardan birkaç kadın ve birkaç erkek geldi. Beraber konuşmaya başladık. Konuşurken bana en mühim sualleri soran kadınlar oldu. Askerin vaziyetini, düşmanın halini, en mühim düşmanın hangisi olduğunu sordular ve bunları sorarken hiçbir telâş ve tekayyüde lüzum görmediler. İnsanca konuştular. Fakat bilâhare benim kim olduğumu anlayınca, telâş gösterdiler ve söyledikleri şeylerden kendilerine bir zarar geleceğini zannederek korktular. Çünkü şimdiye kadar resmî bir adamla açıkça konuşmayı büyük bir kabahat telâkki etmişlerdi.

Efendiler, memleketimizde cehil varsa umumidir, yalnız kadınlarımıza değil, erkeklerimize de şamildir. Diğer bir manzaraya kasabalarda, şehirlerde tesadüf ediyoruz. Bu da ekseriya ecnebi romanlarında okunan kafes efsaneleridir. Şüphe yok ki bu sakim âdatı tamim eden saraylar olmuştur.

Kasaba ve şehirlerde ecanibin nazarı dikkati en çok şekli tesettür üzerinde tessebüt ediyor. Buna bakanlar kadınlarımızın hiç bir şey görmediklerini zannediyor. Mamafih icabı din olan tesettür, kısaca ifade etmek lâzım gelirse, denebilir ki kadınların külfetini mucip ve muhalifi adap olmayacak şekli basitte olmalıdır. Seldi tesettür kadını hayatından, mevcudiyetinden tecrit edecek bir şekilde olmamalıdır. Bu sadette son söz olarak diyorum ki, bizi analarımızın adam etmesi lâzım idi. Onlar edebildikleri kadar etmişlerdir. Fakat bugünkü seviyemiz, bugünkü icabat ve ihtiyacatı esasiyeye gayri kâfidir. Başka zihniyette, başka kemalde adamlara muhtacı. Bunları yetiştirecek olan bundan sonraki valdelerdir. Bu maruzatımın istiklâlini, şerefini, hayat ve mevcudiyetini temin ve idame etmeyi umde ittihaz eden yeni Türkiye devletinin esaslarından birini teşkil etmesi lâzımdır ve inşaallah edecektir.

Badehu yeni Türkiye devletinin esasatı hakkındaki teşrihatına devamla mevcut olan hükümet şekillerini izah ve bir çok mütefekkirlerin, yüksek zekâların en münasip şekil olarak arayıp bulamadıkları şekli hükümeti milletimizin bulduğunu ve tatbik ettiğini beyan buyurmuşlar ve demişlerdir ki:

Bütün cihan görmüş ve anlaşmıştır ki, Osmanlı imparatorluğu tarihe karışmıştır. Devletimiz yeniden bir devlet vücade getirmiştir ki adına “Türk devleti” derler ve bu devlet, Türkiye Büyük Millet Meclisi ve onun hükümeti tarafından idare olunur.

Osmanlı devleti maatteessüf ölmüştür. Babîali hükümeti maatteessüf ölmüştür; afedersiniz, hata ettim! Maatteessüf demiyecektim, maalfithar ölmüştür. Çünkü onlar ölmeseydi milleti öldüreceklerdi. Sonra mükerreren hakaret ve tecavüze maruz bırakılan meclisi mebsanlar da ölmüştür. Onun yerine meclisi mebusan değil, Türkiye Büyük Millet Meclisi kaim olmuştur.

Badehu herhangi harekete karşı zuhuru melhuz olan aksülamellere nakli kelâm ederek demişlerdir ki:

Unutmamalıdır ki, milletin hâkimiyetini bir şahısta, yahut mahdut eşhasın elinde bulundurmakta menfaat bekleyen cahil ve gafil insanlar vardır. Hükümdarlar, kendilerini mevhum bir kuvvetin mümessili tanır ve bundan zevk alırlar. Fakat onların etrafındaki menfaatperestler bunu din kisvesine büründürerek bütün milleti iğfale, izlâle çalışırlar. Nitekim şimdiye kadar çalışmışlardır. Nihayet milletin kulağı bu terennümatla dolar ve o telkinatı icabı din ve mahzı hakikat telâkki eder. Bu gibilere mürteci ve hareketlerine irtica derler. Yakın safahatı tarihiyemizi tetkik edersek bir çok misallere tesadüf ederiz. Fakat buna bütün cihan kani olmalıdır ki, milletimizi bu gibi telkinatla ihlâl ve iğfal etmenin imkânı kalmamıştır. Fetva ile veyahut şu, bu gibi telkinatla milleti irticaa sevk etmek isteyenlerin yeri zindan olacaktır. Katiyetle ve bilâperva söylerim ki, hâkimiyeti milliyemizin her zerresini şu veya bu suretle takyid etmek isteyenler en koyu mültecidir, öylelere karşı milletin yapacağı şey onları parçalamaktır.

Müteakiben Teşkilâtı Esasiye kanununun bazı maddelerini tahlil ve izah buyurduktan sonra sulh meselesine geçerek demişlerdir ki:

Konferansta cereyan eden müzakeratın son günlerdeki tecelliyati bütün millet ve memlekette menfiye daha yakın mülâhazat tevhit ettiği için, bir iki söz söylemek istiyorum. Biz konferansa büyük bir hüsnü niyetle ve sulh ve sükûnun biran evvel avdetini temin hususundaki arzuyu ciddimizle gittik.

Bu arzumuzun ciddiyetine memleketimizi imar etmek, milletimizi saadete, refaha isal eylemek hususundaki azmi katimizden daha büyük, daha bariz bir delil olamaz. Harbetmekliğimiz esbabı hayatiyemizi muhafaza mecburiyetinden ileri gelmiş ve gelmektedir. Halbuki muhataplarımızda aynı samimiyeti bulmadık. Bizim zihniyetimizle onların zihniyeti arasında büyük farklar vardı. Bu defa o farkların zail olmadığını gördük. Biliyorsunuz ki, garp âlemi, Osmanlı devletini yıkmak için ortaya Şark Meselesi namile bir mesele çıkarmıştı. Garp öyle zannediyordu ki, Osmanlı devletini yıkmakla onu vücade getiren unsuru asliyi de yıkacaktı. Gerçi muvaffak oldu. Fakat ikincisinde olamadı ve olamayacaktır. Garp âlemi hâlâ bir hakikati görmek ve itiraf etmek istemiyor ki, o da eski Osmanlı devletinin mahv ve münkariz olduğu ve yeni Türkiye devletinin saha arayışı zuhur olduğudur. Türk milleti kendi ismine izafetle bir devlet vücade getirmiş, azim ve kudretile yeniden meydana çıkmıştır.

Bu evsafını şimdiye kadar zulüm ve gadredenlerden intikam almak ile ispat etmiştir. İntikamdan bahsettiğim zaman bunun Osmanlı devletinin evaili zuhurunda olduğu gibi bir takım milletlerin üzerine hücum etmek olduğu anlaşılmasın. Bizim intikamımız zalimlerin zulmüne karşıdır. Onlarda hissi zulüm bakî kaldıkça bizde de hissi intikam devam edecektir.

Badehu devletlerin Musul, adli ve malî kapitülâsyonlar ve Boğazlar meselelerinde çıkardıkları müşkülâtı izah ve son günlerde heyeti Murahhasamıza bir muahede projesi tevdi edildiğini ve Murahhaslarımızın mukabil bir proje ile buna cevap vereceklerini beyan buyurmuşlar ve demişlerdir ki:

İtilâf Devletleri'nin bize teklif ettikleri muahede projesi istiklâli tam isteyen milletimiz için hiçbir vakit şayanı kabul görülemez.

“Biz sulh istiyoruz!” dediğimiz zaman, “istiklâli tâm istiyoruz” dediğimizi herkesin bilmesi lâzımdır. Bunu istemiye hakkımız ve kudretimiz vardır. On sene, yirmi sene sonra zelilâne ölmekten ise şimdiden şeref ve haysiyetle ölmeyi müreccah görmeliyiz.

Badehu Rusya ile münasebatımızın dostluk ve samimiyet esasına müstenit olduğundan ve Avrupa devletleriyle Balkan hükümetlerinin vaziyetlerinden bahsetmişler ve müteakiben köylülerimizin her hususta tenvir ve esbabı refah ve terakkilerinin temini ve maarif programının ihtiyacı iktisadiyemize tevfikân tanzimi lâzım geldiğini izah eylemişlerdir.

Paşa hazretleri medreseler hakkındaki suale şu cevabı vermişlerdir:

Bizde en ziyade göze çarpan bir nokta vardır ki, o da herkesin bu gibi mesele temastan içtinabıdır. Medreseler ne olacak, evkaf ne olacak, dediğiniz zaman derhal bir mukavemete maruz kalırsınız. Bu mukavemeti yapanların ne hak ve salâhiyetle yaptıklarını sormak lâzımdır. Bizim dinimiz en makul ve en tabî bir dindir. Ve ancak bundan dolayıdır ki son din olmuştur. Bir dinin tabî olması için akla, fenne, ilme ve mantığa tetabuk etmesi lâzımdır. Bizim dinimiz bunlara tamamen mutabıktır, İslâm hayatı içtimaiyesinde hiç kimsenin bir sınıfı mahsus halinde muhafazâi mevcudiyete hakkı yoktur. Kendilerinde böyle bir hak görenler ahkâmı diniyeye muvafık harekette bulunmuş olmazlar. Bizde ruhbanlık yoktur, hepimiz müsaviyiz ve dinimizin ahkâmını mütesaviyen öğrenmeye mecburuz. Her fert dinini, diyanetini, imanını öğrenmek için bir yere muhtaçtır. Orası da mekteptir.

Badehu medreselerin bugünkü hali akametlerinden, bu hususta bizzat tetkik ve tetişlerinden mülhem hususattan, biraz da arapça öğrenmek ve arapça tedrisatta bulunmak mecburiyetinin tevlit ettiği müşkilâtın ve ziyâ zamandan uzun uzadıya bahsettikten sonra demişlerdir ki:

Milletimizin, memleketimizin darülirfanları bir olmalıdır. Bütün memleket evlâdı kadın ve erkek aynı surette oradan çıkmalıdır. Fakat nasıl ki her hususta âli meslek ve ihtisas sahipleri yetiştirmek lâzım ise, dinimizin hakikati felsefiyyesini tetkik, tettebbu ve telkin kudreti ilmiye ve fenniyesine tesahup edecek güzide ve hakiki ulemayı kiram dahi yetiştirecek müessesatı âliyyeye malik olmalıyız.

Müteakiben Halk Fırkası programının erbabı vukuf tarafından gönderilecek mütalâalar tetkik edildikten sonra tesbit edileceğinden ve bu fırkai siyasiyenin Türk milletinin refah ve saadetini istihdaf edeceğinden bahsetmiştir.

Zabitan, memurin ve milis zabitanın terfihleri hakkındaki suale şu cevabı vermişlerdir:

Ordumuz babalarına ve ecdadına lâyük evlâtlardan mürekkep olduğunu göstermiştir. Bundan sonra ordumuzu daha mükemmel bir hale getireceğiz. Bu da bittabi ordunun refah ve saadetini temin ile mümkün olacaktır. Zabıtlarımızı hayat kaygusu içinde bırakmak asla caiz olamaz. Hayat dediğim zaman muharebe meydanlarında terk edeceğimiz hayatı kastetmiyorum. Bizim zabıtlarımız bunu kemali iftihar ile terke hazır dırlar. Hayattan maksadım gerek kendilerinin ve gerek ailelerinin derdi maişetten azade bulunmalarını temin edecek esas —ki refahtır— bunu temin etmektir. Etmeyen bir millet en esaslı bir noktada tekâsül etmiş demektir. Fakat milletimiz zabıtlarının, askerlerinin ve devlet makinesini işleten memurlarının refahını elbette nazarı dikkate alacaktır. Milis zabıtana gelince ordumuzda böyle bir zabıtlık sınıfı yoktur. Yalnız muharebe esnasında zabıtlık sıfat ve salâhiyeti ile hizmet eden, kahramanlık eden bir takım fedakâran vardır. Bunlar ya evvelce zabıt idiler, yahut heyecanı vatanperveraneleri sevkile zabıtlık etmişlerdir. Böyle tehlikeli bir anda vatanperverliklerini ispat ve izhar edenlerin mükâfatsız kalmamaları lâzımdır. Bunlar ya ordunun içinde vazifelerine devam etmektedirler, yahut ordu teşekkül ettikten sonra ihtisas ve kabiliyetleriyle mütenasip olarak memleket dahilinde kendilerine iş bulmuşlardır. Çoklarını bilirim ki böyledir. Fakat her ne suretle olursa olsun, hizmet edenler milletten büyük mükâfatlara intizar ediyorlarsa katiyen doğru bir harekette bulunmuş olmazlar. Milletten çok şey talep etmemeliyiz. Hizmet edenler namus vazifelerini ifa etmiş olmaktan başka bir şey yapmamışlardır.

İzmir Yollarında: s. 71-85

* * *

AKHİSAR'DA KONUŞMA

(5. II. 1923)

Belediyede Hoca İsmail Hakkı Efendi'nin nutkuna cevap olarak söylenmiştir.

Hoca Efendi hazretlerinin sözlerine çok derin, çok ciddî surette mütehassis oldum. İzhar olunan hissiyata teşekkür ederim. Cihan bilir ki, memleketimizin bazı aksamı düşmanın zulümlerine ve işkencelerine maruz kaldı.

Sizi kurtarmak için çalışan orduya bütün milletle beraber Akhisar ahalisinin de bir an duadan fariğ olmadıklarını biliyorum. Efendiler, yalnız biz zulüm görmedik, bütün ehli islâm zulüm gördü ve esaret altında kaldı, düşmanlar bizi esaret zinciri altında bırakmak istediler, fakat milletimizin azm ve hamiyeti bu zincirleri parçaladı, istiklâlini elde etti. Ehli islâmın duçar olduğu zulüm ve sefaletin elbette bir çok müsebbipleri vardır. Âlemi islâm hakikati diniye dairesinde Allah'ın emrini yapmış olsaydı, bu akibetlere maruz kalmazdı. Allanın emri çok çalışmaktır, itiraf ederim ki, düşmanlarımız çok çalışıyor. Biz de onlardan ziyade çalışmağa mecburuz. Çalışmak demek, boşuna yorulmak, terlemek değildir. İcabatı zamana göre ilim ve fen ve her türlü ihtiraatı medeniyeden âzami derecede istifade etmek zaruridir. Hepimiz itirafa mecburuz ki, bu husustaki hatalarımız çok büyüktür. Sizin de anladığınız ve şimdi beyan ettiğiniz üzere Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti en meşru ve en muvafık bir surette teşekkül etmiştir. Dinimizin talep ettiği çalışmak sayesinde ki, üç buçuk senelik az bir müddet zarfında pek mühim netice elde edilmiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, pek âlâ bilirsiniz ki eski Babîâlî hükümeti değildir, eski Osmanlı devleti değildir. Onlar artık tarihe karışmıştır. Düşmanlarımız Osmanlı devletini yıkarak unsuru asli olan Türk milletini de imha etmek istiyorlardı. Halbuki Türk milleti yeni bir iman ve kat'î bir azmi millî ile yeni bir devlet kurmuştur. Bu devletin istinat ettiği esaslar "İstiklâli tam" ve "Bilâkaydüşart Hâkimiyeti Milliye"den ibarettir. Millet bu hâkimiyetten bir zerresini feda edemeyecektir; gözünü açmıştır. Bizim dinimiz milletimize hakir, miskin ve zelil olmağı tavsiye etmez. Bilâkis Allah da Peygamber de insanların ve milletlerin izzet ve şerefini muhafaza etmelerini emrediyor. Her yerde olduğu gibi buradaki temasdan da anladım ki, millet, hâkimiyetini muhafaza hususunda büyük bir azim ve kudret göstermektedir. Hakikati gören ve anlayan milletimiz elbette bundan sonra candan ve gönülden çalışacak, naili refah ve saadet olacaktır.

İzmir Yollarında: s. 87-88

* * *

AKHİSAR TÜRK OCAĞINDA KONUŞMA

(5. II. 1923)

Ocak Reisi Dr. Şemseddin'in söylevine verilen cevap.

Muhterem efendiler,

Beyefendinin memleket namına ve Türklük namına söylediği sözlerden fevkalâde mütehasis oldum. Şahsıma ait olan teveccühkâr kelimelere karşı sureti mahsusada beyanı teşekkür ederim. Efendiler, dünyada hiçbir millet yoktur ki, büyük veya küçük, zulümlere mâruz kalmamış olsun. Çünkü her millet yaşamak mecburiyetindedir. Yaşamak için mücadele şarttır. Şimdiye kadar pek çok milletler bir çok darabata mâruz kalmışlardır. Bu darabatın neticesi iki manzara arzeder. Birincisi bu darbeler bir milletin benliğini, mevcudiyetini mahveder. İkincisi, bu darabat şekli hazırı yıksa bile unsuru asliyi imha edemez. Bu gibi darbelere maruz kalan bir memlekette ikinci neticenin husule gelebilmesi için o memleketin istinad ettiği milletin çok kuvvetli olması lâzımdır. İşte Türk milleti böyledir. Türk milleti maruz kaldığı darbeler karşısında muhafazai mevcudiyet etmiştir. Gerçi hariçten gelen bu darabatın sonuncusu Osmanlı devletini yıktı, fakat unsuru aslı olan Türk milletini mahvedemedi. Türk milleti idamei mevcudiyet edebilmenin ne gibi esbab ve şeraite mütevakıf olduğunu takdir ederek onları ihzar ve yeni bir devlet vücade getirdi. Efendiler, filhakika Akhisar düşman darbelerinin ilk hedeflerinden birini teşkil etti, fakat bu darbe karşısında dağılmadı. Derakap bir namus cephesi vücade getirerek mücadeleye fedakârane bir surette devam etti. Bundan dolayı bütün Akhisarlılar milletin tahsinine sezadır. Bugün Akhisarlılarla yakından temas etmeliğim vesilesile ben de kendilerini tebrik ederim.

Badehu Lausanne Konferansı müzakeratına nakli kelâm ederek demişlerdir ki :

Sulhun tesisi lüzumu gayrı kabili inkâr bir hakikattir. Biz bunu samimî olarak takdir etmiş bulunuyoruz.

Muhataplarımızdan aynı samimiyeti memul ederek muzaffer ordularımızı tevkif ve heyeti murahasamızı Lausanne Konferansına izam eyledik. Fakat hakikatin tasavvur ettiğimiz gibi tezahürünü görmek henüz mümkün olmadı. Heyeti murahasamızdan her gün aldığımız malûmattan tasavvuratımızı teyit etmesini beklerken, aksi neticeye şahit oluyoruz. Konferansta gördüğümüz bütün hâr niyetlere ve samimiyetlere rağmen, muhataplarımız hâlâ bizi imha etmek istemekte ve bize müstakil bir devlet muamelesi yapmamak zihniyetinden uzaklaşmadıklarını göstermektedirler. Hâlâ bize muhilli istiklâl olan imtiyazatı kabul ettirmek ısrarında

bulunuyorlar. Bu israrda ileri gidenlerin İtalyanlar ve bilhassa Fransızlar olduğunu hayretlerle görüyoruz. Nihayet Lausanne müzakeratı mesaili iktisadiyeden dolayı inkıtaa uğramıştır. Bunu bittabi gazeteler yazacak ve hepiniz okuyacaksınız. Bundan zerre kadar hayrete düşmemekliğiniz icabeder. Mesuliyeti bize ait olmıyan ve olmıyacak olan muhasematın safahatı, ne olursa olsun, bizim, hukuku meşruamızı her suretle temine muvaffak olacağımıza mutmainiz. Milletın azmi, kuvvet ve kabiliyeti bunu kâfildir ve zâmindir.

Bundan sonra Belediye tarafından verilen bu ziyafetin Türk Ocağı binasında tertip edilmesindeki isabetten bahs ve elli altmış asırlık muazzam bir tarihe malik olan Türk milletinin milliyetine ve şerefine fevkalâde ehemmiyet vermesi lâzım geldiğini bildirmiştir.

İzmir Yollarında: s. 90-92

* * *

BALIKESİR'DE HALKLA KONUŞMA

(7. II. 1923)

Paşa camiinde minberden söylenmiştir.

Ey millet, Allah birdir. Şanı büyüktür. Allah'ın selâmeti, âtiferi ve hayrı üzerinize olsun. Peygamberimiz efendimiz hazretleri, cenabı hak tarafından insanlara hakayiki diniyeyi tebliğe memur ve resul olmuştur. Kanunu esası, cümlemizce malûmdur ki, Kur'anı azimüşandaki nusustur. İnsanlara feyz ruhu vermiş olan dinimiz, son dindir. Ekmel dindir. Çünkü dinimiz akla, mantığa, hakikata tamamen tevafuk ve tetabuk ediyor. Eğer akla, mantığa ve hakikata tevafuk etmemiş olsaydı, bununla diğer kavanini tabiiyeyi ilâhiye beyninde tezat olması icabetlerdi. Çünkü bilcümle kavanini kevnıyeyi yapan cenabı haktır.

Arkadaşlar; Cenabı Peygamber mesaisinde iki dara, iki haneye malik bulunuyordu. Biri kendi hanesi, diğeri Allah'ın evi idi. Millet işlerini, Allah'ın evinde yapardı. Hazreti Peygamberin isri mübarekelerine iktifaen bu dakikada milletimize; milletimizin hal ve istikbaline ait hususatı görüşmek maksadiyle bu darı kutside Allah'ın huzurunda bulunuyoruz. Beni buna mazhar eden Balıkesir'in dindar ve kahraman insanlarıdır. Bundan dolayı çok memnunum. Bu vesile ile büyük bir sevaba nail olacağımı ümit ediyorum. Efendiler, camiler birbirimizin yüzüne bakmaksızın yatıp kalkmak için yapılmamıştır. Camiler itaat ve ibadet ile beraber din ve dünya için neler yapılmak lâzım geldiğini düşünmek yani meşveret için yapılmıştır. Millet işlerinde her ferдин zihni başlı başına faaliyette bulunmak elzemdir, işte biz de burada din ve dünya için, istikbal ve istiklâlimiz için, bilhassa hâkimiyetimiz için neler düşündüğümüzü meydana koyalım. Ben yalnız kendi düşüncemi söylemek istemiyorum. Hepinizin düşündüklerinizi anlamak istiyorum. Âmâli milliye, iradei milliye yalnız bir şahsın düşünmesinden değil, bilumum efradı milletın arzularının, emellerinin muhassalasından ibarettir. Binaenaleyh benden ne öğrenmek, ne sormak istiyorsanız serbestçe sormanızı rica ederim.

Müşarünileyh badehu mimberden aşağıya inmişler ve muhtelif zevat tarafından irat edilen yirmiye müteceviz suali tesbit ettikten sonra cevaplarını vermişlerdir. Hutbeler hakkındaki ilk suale cevaben demişlerdir ki:

Hutbeler hakkında iradedilen sualden alıyorum ki, bugünkü hutbelerin tarzı, milletimizin hissiyatı fikriyesi ve lisanile ve ihtiyacatı medeniye ile mütenasip görülmemektedir. Efendiler, hutbe demek nâsa hitabetmek, yani söz söylemek demektir. Hutbenin mânası budur. Hutbe denildiği zaman bundan bir takım mefhum ve mânalar istihraç edilmemelidir. Hutbeyi irat eden hatiptir. Yani söz söyleyen demektir. Biliyoruz ki, Hazreti peygamber zamanı saadetlerinde hutbeyi kendisi irat ederlerdi. Gerek peygamber efendimiz ve gerek Hulefayı Raşidin hutbelerini okuyacak olursanız görürsünüz ki, gerek peygamberin, gerek Hulefayı Raşidinın söylediği şeyler o günün meseleleridir, o günün askerî, idarî, malî ve siyasî, içtimaî hususatıdır. Ümmeti islâmiye tekessür ve memaliki islâmiye tevessüa başlayınca, Cenabı Peygamberin ve Hulefayı Raşidinın hutbeyi her yerde bizzat kendilerinin irat etmelerine imkân kalmadığından halka söylemek istedikleri şeyleri iblâğa bir takım zevatı memur etmişlerdir. Bunlar herhalde en büyük rüesâ idi. Onlar camii şerifte ve meydanlarda ortaya çıkar, halkı tenvir ve irşat için ne söylemek lazımsa söylerlerdi. Bu tarzın devam edebilmesi için bir şart lâzımdı. O da milletın reisi olan zatın halka doğruyu söylemesi, halkı dinlemesi ve halkı aldatmaması! Halkı ahvali umumiyeden haberdar etmek son derecede haizi ehemmiyettir. Çünkü her şey açık söylendiği zaman halkın dimağı hali faaliyette bulunacak, iyi şeyleri yapacak ve milletın zararına olan şeyleri reddederek şunun veya

bunun arkasından gitmiyecektir. Ancak millete ait olan işleri milletten gizli ettiler. Hutbelerin halkın anlayamayacağı bir lisanla olması ve onların da bugünkü icabat ve ihtiyaçlarımıza temas etmemesi, Halife ve Padişah namını taşıyan müstebitlerin arkasından köle gibi gitmiye mecbur etmek içindi. Hutbeden maksat ahalinin tenvir ve irşadıdır, başka şey değildir. Yüz, ikiyüz, hattâ bin sene evvelki hutbeleri okumak, insanları cehl ve gaflet içinde bırakmak demektir. Hutebanın herhalde nâsın kullandığı lisanla görüşmesi elzemdir. Geçen sene Millet Meclisinde irat ettiğim bir nutukta demiştim ki “mimberler halkın dimağları, vicdanları için bir menbai feyiz, bir menbai nur olmuştur”. Böyle olabilmek için mimberlerden aksedecek sözlerin bilinmesi ve anlaşılması ve hakayiki fenniye ve ilmiyeye mutabık olması lâzımdır. Hutebayı kiramın ahvali siyasiye, ahvali içtimaiye ve medeniyeyi her gün takip etmeleri zaruridir. Bunlar bilinmediği takdirde halka yanlış telkinat verilmiş olur. Binaenaleyh hutbeler tamamen Türkçe ve icabatı zamana muvafık olmalıdır. Ve olacaktır.

Badehu hilâfet hakkındaki suale nakli kelâm ederek yalnız Türkiye değil, bütün âlemi islama ait olan bu makama vazife ve salâhiyet vermek, Türkiye devletinin salâhiyeti haricinde ve fevkinde olduğunu beyandan sonra demişlerdir ki:

Dünya yüzünde Osmanlı devletinin inkırazından sonra bir Türkiye devleti teşekkül etmiştir. Bu devlet İran ve Afganistan gibi müstakil ve müslümandır. Yeni Türkiye devletini milletin vekillerinden mürekkep olan Türkiye Büyük Millet Meclisi idare etler. Bu şerait dahilinde halifeye, yalnız Türkiye devleti nam ve hesabına kanunu mahsusile verilmiş olduğundan başka, bir hak ve salâhiyet verilmek icabederse milletin hâkimiyeti takyit edilmiş ve binnetice bu hâkimiyet inkısama uğratılmış olur ki, bu eski halin avdetinden başka bir şey olamaz.

Müteakiben Lausanne Konferansı hakkında irat edilen suale geçerek şu sözleri söylemişlerdir:

Maatteessüf adlî, malî, kapitülâsyonlar mesailinde muhataplarımız eski zihniyetlerini tebdil etmemişlerdir. Bu mesailde İtalyanlar ve bilhassa Fransızlar müşkülât ihdas etmişlerdir. Bu iki sebepten dolayı Lausanne konferansının mesaii ciddiyesi tevakkuf etmiştir. İtilâf devletleri heyeti murahhasaları hükümetleriyle temasta bulunmak üzere Lausanne'dan mufarekat etmişlerdir. Bizim heyeti murahhasamızın da hükümet ve Büyük Millet Meclisi ile müşavere etmek üzere gelmesi memuldur. Biliyorsunuz ki Lausanne'da İtilâf heyeti murahhasası aylardan beri devam eden mesaiden sonra bize bir sulh projesi vermişlerdir. Bu proje kapitülâsyonlar hakkında ihtiva ettiği mevaddan dolayı milletimizce katiyen kabili kabul değildir. Kapitülâsyonlar bir devleti behemehal münkariz eder. Devleti Osmaniye ile Hindistan Türk ve İslâm imparatorlukları bunun en büyük delilidir. Efendiler, biz hukuku meşrua ve hayatiyemizi dünyayı medeniyet ve insaniyete tasdik ve teslim ettirmek için çalışıyoruz. Bunu tasdik ve teslim ettirmek için icabeden her türlü tedbirlere tevessülde tereddüt göstermeyeceğiz. Milletin iradei hakikiyesinin bu merkezde olduğuna kaniim.

Badehu düyunu umumiyenin Türkiye'den ayrılacak mahallere taksim olunduktan sonra tanınacağından ve rejimin şu veya bu şekilde olmasının her zaman kabili tezekkür olduğundan, ticarete, ziraate ve sanayie fevkalâde ehemmiyet verilmek icabettiğinden, kadınların hayatı içtimaiyemizde erkekler derecesinde sahibi hak olması lâzımgeldiğinden bahsetmişler ve Halk Fırkası hakkındaki suale berveçhiati cevap vermişlerdir :

Bu milletin siyasî fırkalarından çok canı yanmıştır. Şunu arzedeyim ki, memaliki sairede fırkalar behemehal iktisadî maksatlar üzerine teessüs etmiş ve etmektedir. Çünkü o memleketlerde muhtelif sınıflar vardır. Bir sınıfın menfaatini muhafaza için teşekkül eden siyasî bir fırkaya mukabil diğer bir sınıfın menfaatini muhafaza maksadiyle bir fırka teşekkül eder. Bu pek tabiidir. Güya bizim memleketimizde de ayrı ayrı sunuf varmış gibi teessüs eden siyasî fırkalar yüzünden şahit olduğumuz neticeler malûmdur. Halbuki Halk Fırkası dediğimiz zaman bunun içinde bir kısım değil, bütün millet dahildir. Bir defa halkımızı gözden geçirelim. Biliyorsunuz ki, memleketimiz çiftçi memleketidir. O halde milletimizin ekseriyeti âzimesi çiftçi ve çobandır. Bu böyle olunca buna karşı büyük arazi ve çiftlik sahipleri varidi hatır olur. Bizde büyük araziye kaç kişi maliktir? Bu arazinin miktarı nedir? Tetkik edilirse görülür ki, memleketimizin vüsatine nazaran hiç kimse büyük araziye malik değildir. Binaenaleyh bu arazi sahipleri de himaye edilecek insanlardır. Sonra sanat sahipleriyle kasabalarda ticaret eden küçük tüccaran gelir. Bittabi bunların menfaatlerini, hal ve âtilerini temin ve muhafaza mecburiyetindeyiz. Çiftçilerin karşısında olduğunu farzettığımız büyük arazi sahipleri gibi bu ticaret erbabının karşısında da büyük sermaye sahibi insanlar yoktur. Kaç milyonerimiz var? Hiç. Binaenaleyh biraz parası olanlara da düşman olacak değiliz. Bilâkis memleketimizde birçok milyonerlerin hattâ milyarderlerin yetişmesine çalışacağız. Sonra amele gelir. Bugün memleketimizde fabrika, imalâthane vesaire gibi müessesat çok mahduttur.

Mevcut amelemizin miktarı yirmi bini geçmez. Halbuki memleketi taali eylemek için çok fabrikalara muhtacız. Bunun için de amele lâzımdır. Binaenaleyh tarlada çalışan çiftçilerden farkı olmayan ameleyi de himaye ve siyanet etmek icabeder. Bundan sonra münevveran ve ulema denilen zevat gelir. Bu münevveran ve ulema kendi kendilerine toplanıp halka düşman olabilir mi? Bunlara terettüp eden vazife halkın içine girerek onları irşat ve ilâ etmek ve onlara terakki ve temeddünde pişva olmaktır. İşte ben milletimizi böyle görüyorum. Binaenaleyh mesaliki muhtelif erbabının menafii yekdiğerine memzuç olduğundan, onları sınıflara ayırmak imkânı yoktur ve heyeti umumiyesi halktan, ibarettir.

Halk Fırkası halkımıza terbiyei siyasiye vermek için bir mektep olacaktır. Beni çok seven ve hayatımı düşünen bazı arkadaşlarım bana böyle bir fırkai siyasiye teşkil etmemekliğimi tavsiye etmişlerdir. Filhakika vazifei milliyenin hitamında köşeye çekilerek istirahat etmeğim benim için bir menfaattir. Bunu yapabilmek için şimdiye kadar istihsal olunan neticelerin tesbit olunduğu gibi devam edeceğine itimat etmek icabeder. Fakat bu hususta henüz biendişe olamam. Hiçbirinizin biendişe olmamanızı tavsiye ederim. Şimdiye kadar istihsal ettiğimiz muvaffakiyetler üç dört seneye çıkmıyacak kadar çoktur. Her tarafta olduğu gibi bizde de yeni hareketler ve cereyanlar karşısında onu hazmedemiyen kuvvetler zuhur edebilir.

Maatteessüf bu daima vardır. Nitekim bu hususta ahkâmı şeriyeye gayrı muvafık ve maalesef mecliste âza bulunan bir zat tarafından risale de yazılmıştır. Bu teşebbüs eski Osmanlı devletini iadeden başka bir şey değildir. Bunu yapan o zat hükümet ve millet nazarında mürtecidir.

Efendiler, şunu katiyetle bilmek icabeder ki, kazanılan şey hayat ve namustur. Buna tecavüz, hayat ve namusumuza tecavüzdür. Her ferdin bu gibi hareketlere dikkat etmesi ve onlara karşı son derece müteyakkız bulunması lâzımdır, işte bu noktai nazardan milletin içinde bir fert olarak ve tekrar milletin intihabatına nâil olur isem, Türkiye Büyük Millet Meclisinde âza sıfatiyle çalışmayı vazife telâkki ediyorum.

Efendiler, ne ben ve ne siz şahıslarımız üzerinde vaziyetler ihdasına kalkışmıyalım. Biz hepimiz o suretle çalışalım ki, kuracağımız şey millî bir müessese olsun. Bu da millete terbiyei siyasiye vermekle olur.

Asrın bize verdiği dersten milletimizin lüzumu kadar müteebbih olduğunu görüyorum. Milletimizin evsafı mahsusası her işimizde muvaffakiyetimizin zamanıdır. Muvaffakiyetimiz bittabi vahdetle olacaktır. Eğer millet müşterek gayeye müştereken sarfi faaliyet ederek yürürse, behemehal muvaffak olacaktır. İşte bunları düşünerek mesaiyi müstakbelede de muvaffak olacağına kani bulunuyorum.

Paşa hazretleri hasbıhallerine şu suretle hitam vermişlerdir;

Arkadaşlar, buraya gelinceye kadar bir çok yerlere uğradım. O yerlerin halkıyla yani kardeşleriniz, dindaşlarınız ve hemdertlerinizle aynı suretle musahabelerde bulundum ve onların da sizin gibi memleketin hal ve âtisiyle fevkalâde alâkadar olduklarını gördüm. Sonra yine bu seyahatim esnasında ordumuzu gördüm. Askerler, zabitlerimiz ve kumandanlarımızla temasa geldim.

Neticei tetkikat ve teftişatım bizi mağrur edecek bir haldedir. Çünkü vaziyetimiz pek kuvvetlidir, memleketimiz halkında ve ordusunda gördüğüm kudret ve kabiliyet, bilhassa azim ve celâdet hakkımızı behemehal istihsale kâfi ve kâfildir.

İzmir Yollarında: s. 93-103

* * *

İZMİR İKTİSAT KONGRESİ'Nİ AÇIŞ SÖYLEVİ

(17. II. 1923)

Efendiler,

Aziz Türkiyemizin iktisadî taalisi esbabını aramak ve bulmak gibi vatanî, hayatî ve millî bir gayei mukaddese için bugün burada toplanmış, olan sizlerin, muhterem halk mümessillerinin huzurunda bulunmakla çok mesut ve bahtıyarım. Efendiler, uzun gafletlerle ve derin lâkaydi ile geçen asırların bünyei iktisadiyemizde açtığı yaraları tedavi etmek, tedavi çarelerini aramak ve memleketi mamuriyete, millî bir refaha, saadete ve servete isal edecek

yolları bulmak için vukubulacak mesainizin çok kıymetli ve muvaffakiyetli netayice iktiran etmesini temenni eylerim.

Arkadaşlar, sizler doğrudan doğruya milletimizi teşkil eden halk sınıflarının içinden geliyorsunuz ve onlar tarafından müntehap olarak geliyorsunuz. Bu itibarla memleketimizin, milletimizin halini, ihtiyacını ve milletimizin emellerini ve elemelerini yakından biliyorsunuz. Herkesten daha iyi biliyorsunuz. Sizin söyleyeceğiniz sözler, alınması lüzumunu beyan edeceğiniz tedbirler; doğrudan doğruya halkın lisanından söylenmiş gibi telâkki olunur. Bu, en büyük isabetlere maliktir. Zira halkın sesi, hakkın sesidir. Efendiler, tarih, milletlerin itilâ ve inhitatı esbabını ararken bir çok siyasî, askerî, içtimaî sebepler bulmakta ve saymaktadır. Şüphe yok, bütün bu sebepler, hâdisatı içti-maiyede müessirdir. Fakat bir milletin doğrudan doğruya hayatile, itilâsile, inhitatı ile alâkadar ve münasebettar olan milletin iktisadiyatıdır. Tarihin ve tecrübenin tesbit ettiği bu hakikat, bizim millî hayatımızda ve millî tarihimizde de tamamen mütecellidir. Hakikaten Türk tarihi tetkik olunursa bütün itilâ ve inhitat esbabının bir iktisat meselesinden başka bir şey olmadığı anlaşılır. Efendiler, tarihimizi dolduran bunca muvaffakiyetler, zaferler veyahut mağlûbiyetler, izmihlal ve felâketler, bunların, kâffesi; vukua geldikleri devirlerdeki ahvali iktisadiyemizle münasebettar ve alâkadardır. Yeni Türkiyemizi lâyük olduğu mertebeye isal edebilmek için, behemehal iktisadiyatımıza birinci derecede ehemmiyet vermek mecburiyetindeyiz. Çünkü zamanımız tamamen bir iktisat devresinden başka bir şey değildir. Efendiler, bir milletin esbabı hayatiyesini, refah ve saadetim teşkil eden iktisadiyatla iştilgal etmemesi iştilgal edememesi nazarı dikkati calib bir keyfiyettir. Fakat biz itiraf etmiye mecburuz ki, iktisadiyatımıza lüzumu kadar ehemmiyet vermemiş bulunuyoruz. Bir milletin doğrudan doğruya esbabı hayatiyesile iştilgal edememesi, o milletin yaşadığı edvar ile ve edvarı tesbit eden tarihile çok alâkadardır. Binaenaleyh biz de eğer iştilgal edememiş isek, esbabı hakikîyesini geçirdiğimiz edvarda ve bilhassa tarihimizde arayabiliriz. Fakat böyle bir tetkik yaptığımız zaman, maatteessüf itirafa mecburuz ki, biz henüz şimdiye kadar hakikî, ilmî, müspet mânasile millî bir devir yaşayamadık. Binaenaleyh millî bir tarihe malik olamadık. Bu noktayı biraz izah edebilmiş olmak için hep beraber Osmanlı tarihini hatırlıyalım. Osmanlı tarihinde bütün gayretler, bütün mesai, milletin arzusu, âmâli ve ihtiyacatı hakikîyesi noktai nazarından değil, belki şunun bunun âmâli mahsusasını, ihtirasatını tatmin noktai nazarından vukubulmuştur. Meselâ Fatih İstanbul'u zaptettikten sonra, yani Selçuk saltanatı ile Şarkî Roma İmparatorluğu'na tevarüs eyledikten sonra, Garbî Roma İmparatorluğu'nu da zaptederek azametli bir saltanat kurmak istedi. Böyle vâsi bir emel takip eyledi. Böyle bir emeli takip ve tatbik edebilmek için bütün milleti, unsuru asliyi arkasından bu hedefe doğru şevketti. Meselâ Yavuz Sultan Selim, Fatih'in açtığı garp cephesini tesbit etmekle beraber bütün Asya'yı birleştirerek büyük bir islâm imparatorluğu vücude getirmek üzere böyle bir mesleki siyasî takip etti. Unsuru asliyi bunun arkasından dolaştırdı. Kanunî Süleyman her iki cepheyi âzami derecede tevsi etmek, bütün Bahri Sefidi bir Osmanlı havuzu haline getirmek, Hindistan üzerinde nüfuzunu tesis eylemek gibi çok azametli, şahane bir siyaset takip etti. Bu siyasetin tatbiki için unsuru asliyi kullandı.

Arkadaşlar, bütün bu etvar ve harekât, tahkik olunursa, görülür ki bu azametli, kudretli padişahlar takip ettikleri siyaseti hariciyede kendi emelleri, hırsları ve arzularına istinat etmişlerdir. Büyük ve şahane arzularına istinat etmekle beraber teşkilâtı dahiliyelerini siyaseti dahiliyelerini bu mevlûdî ihtirasat olan siyaseti hariciyelerine göre tanzim etmek mecburiyetinde kalmışlardır. Halbuki siyaseti hariciye, teşkilâtı dahiliye ve siyaseti dahiliyeye istinat ettirilmek zaruretindedir, yani teşkilâtı dahiliyesinin tahammül edemeyeceği derece vüsatte olmamalıdır. Yoksa hayalî, haricî siyasetler peşinde dolaşanlar, noktai istinatlarını kendiliğinden kaybederler. Filhakika Osmanlı hakanları, asıl olan noktayı unuttular. Hissiyatları ve emelleri üzerine bütün harekât ve efali bina ettiler. Teşkilâtı dahiliyelerini siyaseti hariciyelerine uydurmak mecburiyetinde kalınca zaptettikleri memalikte bütün anasırı: lisanları, dinleri, ananeleri, her şeyi başka başka olan ve bir çok milletlerden ibaret bulunan bu anasırı, olduğu gibi muhafazaya kalkıştılar ve unlara bütün bu şeyleri mahfuz bırakabilecek istisnalar, imtiyazlar bahsettiler. Buna mukabil unsuru asli uzun seferler yapmakla, fütuhât meydanlarında ölmekle, zaptolunan memleketlerin kendisini ve halkını beslemekle ve onlara bekçilik etmekle kendi kendini tahrif ediyordu. Bu itibarla millet, unsuru asli; kendi evinde, kendi yurdunda ve kendi hakikî esbabı hayatiyesini istihsal için çalışmaktan tamamen mahrum bir halde bulunuyordu. Bu tacidarlar, milleti böyle diyar diyar dolaştırmakla, onlara kendi yurtlarını düşünmiye müsaade etmemekle de iktifa etmiyorlardı. Belki fütuhât dairesi dahiline gelen halkı memnun edebilmek için, sonra ecnebileri memnun edebilmek için doğrudan doğruya, unsuru aslinin hukukundan ve menabii hayatiye ve iktisadiyesinden bir çok şeyleri lütf olarak, ihsan olarak, atıyye olarak onlara bahşediyorlardı. Meselâ Fatih zamanında Cenevizlilere ve Patrike verilen imtiyazlar

ile açılan yol, kendisinden sonra daima tevessü etmiş ve tarsîn edilmiş bulunuyordu. Bu imtiyazat, bu istisnaiyet, hükümetin en kuvvetli, en azametli zamanında vuku buluyordu. Mahzâ ve mahzâ bir müsaadei şahane, bir ihsanı şahane olmak üzere vuku buluyordu. Cümleliz hatırlıyabilirisiniz: Kanunî Sultan Süleyman zamanında Venediklilerle ticaret muahedenamesi yapılmıştı. Fakat padişah Venediklilerle ticaret muahedenamesi yapmayı kendi şerefine ve izzeti nefesine mugayir buldu. Zira onun zihniyetine göre muahede, yekdiğerine müsavi milletler arasında yapılırdı. Halbuki Venedik o zaman Osmanlı devletine müsavi olmak şöyle dursun, onun doğrudan doğruya tahtı vesayetinde idi. Binaenaleyh Zatı Şahane böyle bir hükümetle muahede yapamazdı. Fakat ona müsaadatta bulunabilirdi. Ve müsaadatta bulundu. İşte bu müsaade kelimesi kapitülâsyonlar kelimesile tercüme edilmiştir. Halbuki biliyorsunuz, kapitülâsyon kelimesi, bir kale içinde muhasara olunan, esbab ve vesaiti tedafüyesini kullandıktan sonra arzı teslimiyete mecbur olanlar hakkında kullanılan bir kelimedir, işle böyle bir kelimeyi, padişahların müsaadelini tercüme ederken kullanmış bulundular. Bu ufak tafsilâtı iki noktadan tekrar edeyim: Millet esbabı hayatiyesile iştigalden memnu olarak diyar diyar dolaştırılıyor ve bu yeni diyarlar halkı bir çok istisnalara, bir çok imtiyazlara malik olarak çalışıyordu. Yani fatihler, unsuru asliyi peşine takarak kılıçla fütuhât yaparken, kılıç sallarken zaptolunan memalik ahâlisi kazandıkları istisnalar, mümtaziyetlerle sapanla yapıyorlar; toprak üzerinde çalışıyorlardı. Arkadaşlar, kılıç ile fütuhât yapanlar, sapanla fütuhât yapanlara mağlûp olma ve binnetice terki mevki etmiye mecburdurlar. Nitekim Osmanlı saltanatı da böyle olmuştur. Bulgarlar, Sırlar, Macarlar, Romenler sapanlarına yapışmışlar, muhafazai mevcudiyet etmişler, kuvvetlenmişler; bizim milletimiz de böyle Fatihlerin arkasında serserilik etmiş ve kendi ana yurdunda çalışmamış olmasından naşi bir gün onlara mağlûp olmuştur. Bu bir hakikattir ki, tarihin her devrinde ve cihanın her yerinde aynen vaki olmuştur. Meselâ Fransızlar Kanada'da kılıç sallarken oraya İngiliz çiftçisi girmiştir. Bu medeni sapanla kılıç mücadelesinde nihayet muzaffer olan sapanlıdır. Ve Kanada'ya sahip oldu. Efendiler, kılıç kullanan kol yorulur, nihayet kılıcı kınına koyar ve belki kılıç o kında küflenmiye, paslanma mahkûm olur. Lâkin sapan kullanan kol gün geçtikçe daha ziyade kuvvetlenir ve daha çok kuvvetlendikçe daha çok toprağa malik ve sahip olur.

Efendiler, Osmanlı Fatihleri, hakanları, müstevlileri, unsun asli ile beraber sapanın önünde mağlûp olup ric'ate başladıkdan sonra, asıl felâketlerin büyüğü başladı. Sırf şahane bir ihsan olarak ecnebilere bahşedilmiş olan ve lütfu mahsus olarak memleket dahilindeki anasırı gayrı müslimeye verilmiş olan her şey hukuki müktesebe telâkki edildi.

Fakat ecnebilir yalnız bu hukuku muhafaza ile de iktifa etmediler. Belki hergün onları biraz daha tezyid etmek için çareler aradılar ve buldular. Anasırı dahiliye muhafazaya muktedir oldukları teşkilâtı dahiliyelerine istinaden, haricin daima teşvikine ve tergibatına ve müzaheretine sığınarak devletin ve unsuru aslinin imhasiyle siyasî bir mevcudiyet iktisabı için çalışmaktan geri durmadılar. Ecnebilir bir taraftan anasırı dahiliyeyi teşvik ediyorlardı, diğeri taraftan da kendileri müdahale ediyorlar ve her müdahalede yine devlet ve milletin aleyhine olmak üzere yeni yeni bir takım imtiyazlar, haklar alıyorlardı. Bu takibatı mütemediye altında zaten fakir düşmüş olan anayurtta, unsun asli devlete verebilecek parayı güç tedarik ediyordu. Halbuki tacidarlar, saraylar, babiâliler behemehâl debdebeye, dârâta malik olabilmek için, onu idame edebilmek, zevk ve ihtiraslarını temin edebilmek için her ne bahasına olursa olsun, bu parayı tedarik etmek çaresine düşmüşlerdir. O çareler de, istikrazlar oldu. O kadar çok istikrazlar yapıyorlardı, o kadar fena şerait dahilinde istikrazlar yapılıyordu ki, bunların faizlerini de ödemek mümkün olamadı. En nihayet bir gün Osmanlı devletinin iflâsına hükmettiler. Umuru maliyesi hemen kontrol altına alınmış ve başımıza düyunu umumiye belâsı çökmüş bulunuyordu.

Efendiler, milletin duçar olduğu bu hazin halin, bu sefaletin esbabını arayacak olursak doğrudan doğruya devlet mefhumunda buluyoruz. Biliyorsunuz ki Osmanlı devleti, saltanatı şahsiye ve son beş on sene zarfında da saltanatı meşrute esasına istinaden idarei hükümet ediyordu.

Arkadaşlar, saltanatı şahsiyede her hususa tacidarların arzusu, iradesi ve emeli hâkimdir. Mevzuu bahis olan yalnız odur. Milletin emelleri, arzuları, ihtiyaçları mevzuu bahis olmaktan çok uzaktır. Bütün millet âmâl ve iradatından tecerrüt etmiş bulunuyordu. Çünkü tacidarlar kendilerini Allah tarafından gönderilmiş bir şahsiyet farzederlerdi. Bir de tacidarların etrafını alan menfaatperestan vardı. Onlar da padişahların zihniyetleri ile zihniyetlenirler ve padişahın bu zihniyetini, bu arzusunu bir lâzime semaviye ve bir lâzime kuraniye gibi herkese telkin ederlerdi. Bu gayet koyu ve sürekli telkinat karşısında hakikaten bir gün bütün halk bu arzu ve iradelerin yapılması lâzimgelen ve bilâkaydüşart icabeden iradati semaviye gibi olduğuna kani olurlardı. Böyle idare ve hâkimiyetten tecerrüde rıza gösteren bir milletin akibeti elbette felâkettir, elbette musibettir. Arkadaşlar!

son tevakkuf ettiğim noktada artık Osmanlı devleti hakikatte ve fiilen mahrumı istiklâl bir hale getirilmişti. Filhakika bir devlet ki, kendi tebeasına vazettiği bir vergiyi ecnebilere vazedemez. Gümrük muamelâtını, rüsumunu memleketin ve milletin ihtiyacatına göre tanzim etmekten memnudur. Ve bir devlet ki, fazla olarak ecnebilere üzerinde hakkı kazasını tatbikten mahrumdur. Böyle bir devlete bittabi müstakil denilemez. Devletin ve milletin hayatına vukubulan müdahalât yalnız bu kadar değil, daha fazla idi. Doğrudan doğruya milletin ihtiyacı hayatiyesinden olan, meselâ şimendöfer yapmak için, meselâ fabrika yapmak için, meselâ her şey yapmak için devlet serbest değildi. Behemehal müdahale vardı. Binaenaleyh hayatını teminden menettirilen bir devlet müstakil olabilir mi? Arzettiğim gibi hakikatte devlet istiklâlini çoktan kaybetmişti ve Osmanlı ülkesi ecnebilere serbest bir müstameresinden başka bir şey değildi ve Osmanlı halkı içindeki Türk milleti de tamamen esir bir vaziyete getirilmişti. Bu netice arzettiğim gibi milletin kendi iradesine ve kendi hâkimiyetine malik bulunamamasından ve bu irade ve hâkimiyetin şunun bunun elinde istimal edile gelmiş olmasından neşet ediyor. O halde katiyetle diyebiliriz ki, biz millî bir devir yaşamıyorduk ve millî bir tarihe malik bulunmuyorduk.

Meselâ, Osmanlı tarihi baştan nihayetine kadar hakanların, padişahların, şahısların, en nihayet zümrelerin hal ve hareketini kaydeden bir destandan başka bir şey değildir. Mazinin, asırların elimize tarih diye uzattığı kitabın mahiyeti bundan ibarettir. Arkadaşlar, milletin hâkimiyetine sahip olmaması yüzünden dahil olduğu Harbi Umumiden kıymetli evlâtlarımızdan mürekkep kahraman ordularımızın Galiçya'da, Romanya ve Makedonya'da, Kafkas dağlarında, Sina çöllerinde duçar olduğu zahmetleri hatırlatmaya lüzum görülecek kadar çok zaman geçmemiştir ve en nihayet bu harbi umuminin şeameti neticesi de cümlelerin malûmudur. Bilhassa Mondros mütarekesiyle açılan mütareke devrinin manzarası, biran için tekrar düşünmüş olursanız göreceksiniz ki, baştan nihayete kadar bir manzarai inhilâlden başka bir şey değildi. Devletler her türlü uhûd ve hukuki insaniye ve medeniyeden tecerrüt ederek memleketimizin en kıymetli ve en feyizkâr yerlerini çiğnediler. İzmir'i, Bursa'yı, Eskişehir'i tâ Sakarya'ya kadar; sonra bütün Adana ve havalisini ve Trakya'yı, İstanbul'u, en aziz yerlerimizi çiğnediler. Fakat düşmanların bu tarzı harekelinden daha elîm ve feci ve daha çok şayanı teessüf olan bir nokta varsa, o da bu memleketin asırlarca başında bulunan ve bu milletin irade ve hâkimiyetini istimal eden insanların dahi düşman saflarına geçmiş olmasıdır. Ve arkadaşlar biliyorsunuz, bu düşmanlar yani dahilî düşmanlar, haricî düşmanların yapmadığı ve yapmaya muktedir olamayacağı şenî ve feci ef'al ve harekâtı irtikâpta tereddüt göstermemişlerdir. Haricî düşman kuvvetleri, saydığım aziz vatan topraklarında bulunurken, padişahın iradesiyle, çıkarttığı fetvalarla ve hilâfet ordularıyla bu masum millet şurada burada izlâl ve iğfal olunuyordu. Filhakika vatanımızın şurasında burasında isyanlar başlamıştı. Zaten çoktan bert manen ve fiilen istiklâlden mahrum edilmiş olan Osmanlı devletinin inkırazına muvaffakiyet hasıl olmuştu.

Osmanlı devleti tamamen münkariz olmuştu. Fakat düşmanlarımız, aynı zamanda Osmanlı devirini kuran Türk milletinin de, unsuru aslisinin de, bu memleketin hakikî halkının da mahv ve muzmahil olduğunu zan ettiler. İşte bunda çok aldandılar. Osmanlı devleti ve Osmanlı devleti gibi çok devletler kurmuş olan Türk milleti mahvolmamıştır. Bilâkis hayatına vurulan bu darbelerden, haricî düşmanların ve dahilî düşmanların bu acı ve nefret edilecek darbelerinden birden bire bütün teyakkuzlarını, bütün intibahlarını takındı ve hayatını, şerefini, namusunu kurtarmak için kemali azimle başını kaldırdı; müttehiden ve mütesaniden ortaya atıldı.

İşte milletimiz o dakikadan itibaren millî devreye girdi, halk devresinin mebdesine girdi. Millet bu mebdeden başladığı gün kendisini hedefe isal eden yolların ve bizzat hedefin bulunduğu ufukların zulmetler içinde bulunduğunu hepimiz hatırlarız. Fakat bu hal milletimizi yeise düşürmedi. Kemali azim ile mukaddes hedefe hatvelerini attı. Efendiler, milletimiz halâsı katiye ve halâsı hakikîye mazhar olabilmek için, iki umdeye istinadın farz ve şart olduğunu anladı; büyük ve bariz kanaatlerle anladı. O umdelerden birincisi Misakı Millî'nin ifade ettiği ruhi mânâdır. İkincisi Teşkilâtı Esasiye Kanunumuzun tesbit ettiği gayrı kabili tebdil hakayıktır. Biliyorsunuz ki Misakı Millî, milletin istiklâli tammını temin eden ve bunu temin edebilmek için iktisadiyatında inkişafına mâni olan bütün sebepleri bir daha ve katiyen avdet etmemek üzere lâğveden bir düsturdur. Teşkilâtı Esasiye Kanunu da Osmanlı İmparatorluğu'nun, Osmanlı devletinin öldüğünü idrak ve ifade ve onun yerine yeni Türkiye devletinin kaim olduğunu ilân eyleyen bir kanundur ve bu devletin hayatının da bilâkaydüşart hâkimiyetin milletin uhdesinde kalmasıyla mümkün olacağını ifade eden bir kanundur. Hâkimiyetin bilâkaydüşart milletin uhdesinde kalabilmesi için, halkın bizzat kendi mukadderatını idare etmesi esasını şart kılan bir kanundur. "Artık Türkiye halkı için yegâne mümessil, teşrii ve icraî salâhiyeti haiz olan kendi meclisidir, Türkiye

Büyük Millet Meclisidir” diyen bir kanundur ve Babîâlî hükümeti yerine Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetini koyan bir kanundur.

Efendiler, Türkiye Büyük Millet Meclisi ve bunun hükümetinin millettten aldığı veçhe istiklâli tam ve bilâkaydüşart hâkimiyeti milliye umdelerine istinaden memleketi mâmur etmek ve milleti zengin, müreffeh ve mesud etmekten ibarettir. Böyle olmakla beraber Teşkilâtı Esasiye Kanunu bir madde mahsusâ ile Meclisin vazifesini dahi tasrih eder. O vezaif ki, doğrudan doğruya milletin hukuk ve salâhiyeti iken asırlarca şunun ve bunun elinde kalmıştır. Artık bu hukuk ve salâhiyetin hiçbir sebep ve suretle hiçbir makama ve şahsa terk ve tevdi olunamayacağını katıyetle ifade etmek için bir madde mahsusâ koymuştur. Efendiler, milletimizin bu iki esasa istinaden çalışmaya başladığı günden bugüne kadar geçen zaman, çok zaman değildir; üç buçuk, dört seneden ibarettir. Fakat milletimizin kazandığı muvaffakiyet muzafferiyet bu üç buçuk dört seneye sığamayacak kadar çoktur, taşkındır, coşkundur, yüksektir, kuvvetlidir. Hakikaten o iradei seniyelerle, hilâfet ordularıyla ve bin türlü teşvikat ve tezviratla vukua getirilen isyanların kâffesi bastırılmıştır. Millet tüfeksiz, topsuz, her türlü malzemesiz ve parasız bulunduğu bir zamanda yeniden dünyanın en kuvvetli ve en muazzam ordusunu teşkile kudretiyab olmuştur. Ve bu ordu daha henüz hali teşekkülde iken Birinci İnönü, İkinci İnönü, Sakarya meydan muharebelerini ve zaferlerini ihraz etmiştir. Ve en nihayet bütün cihanı hayretlerde bırakan, bütün cihanı ister istemez takdirlere sevkeden en son muzafferiydi kemali şiddet ve muvaffakiyet ile ihraz ederek topraklarımızı ve mukaddes vatanımızı çiğneyen düşman ordularını bire kadar mahvetmiştir. Fakat Efendiler, istiklâli tam için şu düstur vardır, hâkimiyeti milliye için bir kanun vardır, diyoruz. Bugün de büyük bir muzafferiyetin âmilleri ve faileri bulunduğumuzu ifade ediyoruz. Bu noktada çok kati olan bir hakikati hep beraber tekrar etmek mecburiyetindeyiz. Bu kadar büyük, bu kadar mukaddes ve azametli hedefler yalnız kâğıt üzerinde düsturlarla ve kanun maddeleriyle ve sadece hırslarla, arzularla husul bulamaz. Tahakkuku tamının temin edebilmek için yegâne kuvvet, hakikî en kuvvetli temel iktisadiyattır.

Siyasî, askerî muzafferiyetler ne kadar büyük olursa olsunlar, iktisadi muzafferiyetler ile tetviç edilemezlerse husule gelen zaferler payidar olamaz, az zamanda söner. Bu itibarla en kuvvetli ve parlak zaferimizin dahi temin edebildiği ve daha edebileceği semeratı nafıayı tesbit için iktisadiyatımızın, hâkimiyeti iktisadiyemizin temin ve tarsîn ve tevsii lâzımdır. Efendiler, bu kadar feyizli ve bu kadar kuvvetli olan yeni hükümetimizin, düşmansız kalacağını farzetmek doğru değildir. Bu güzel temellerin dahi içine kundak koyarak onu münhedim etmiye çalışacaklar olacaktır. Onun hayatına, feyzine karşı suikastlar tertip etmiye teşebbüs edecekler bulunacaktır. Bütün bunlara karşı en kuvvetli silâhımız iktisadiyattaki vüsat, resânet ve muvaffakiyetimiz olacaktır. Efendiler, dahil olduğumuz halk devrinin, millî devrin, millî tarihini dahi yazabilmek için kalemlerimiz sapanlar olacaktır. Bence halk devri’, iktisat devri, mehfhumu ile ifade olunur.

Öyle bir iktisat devri ki, onda memleketimiz mâmur olsun, milletimiz müreffeh olsun ve zengin olsun. Bu noktada bir felsefeyi size hatırlatayım “El kanaatü kenzi lâyüfnâ”. Kanaati, kenzi lâyüfnâ farz-etmek, fakrı fazilet bilmek felsefesine de iktisat devri artık hitam versin.

Efendiler, bu felsefeyi, mutlaka yanlış tefsir etmek yüzünden bu millete, bu memlekete çok büyük fenalık edilmiştir. Biliriz ki, Allah dünya üzerinde yarattığı bu kadar nimetleri, bu kadar güzellikleri insanlar istifade etsin, mütena’im olsun diye yaratmıştır ve âzami derecede müstefit olabilmek için de, bugün kâinattan esirgediği zekâyı, akli insanlara vermiştir. Eğer vatan denilen şey kupkuru dağlardan, taşlardan, merzagî sahalardan, çıplak ovalardan ve vatan; şehirler, köylerden ibaret olsaydı, onun zindandan hiçbir farkı olmazdı. Ve filhakika bu değimiz felsefenin sahipleri bu kıymetli vatanımızı böyle zindan ve cehennem yapmaktan başka birşey yapmamışlardır. Halbuki bu vatan evlât ve ahfadımız için cennet yapılmaya lâyık, elyak bir vatandır. İşte bu memleketi böyle mamure haline, cennet haline getirecek olan, esbab ve âvamili iktisadiye ve faaliyeti iktisadiyedir. Binaenaleyh öyle bir iktisat devri lâzımdır ki, artık milletimiz insanca yaşamasını bilsin, insanca yaşamanın neye mütevakkıf olduğunu öğrensin ve o esbaba tevessül etsin. Cümlemizin arzumuz şudur ki, bu memleketin efradı ellerinde nünuneleriyle ziraatin, ticaretin, san’atın, sâyin, hayatın bir mümessili olsun. Ve artık bu memleket böyle fakir ve bu millet hakir değil, belki memleketimize zengin memleketi, zenginler memleketi, bu yeni Türkiye’nin adına da çalışkanlar diyarı denilsin, işte millet böyle bir devir içinde bulunuyor ve böyle bir devri ilâ edecektir. Ve böyle bir devrin tarihini yazacaktır. Ve böyle bir devirde, böyle bir tarihte en büyük makam, en büyük hak çalışkanlara ait olacaktır. Efendiler, Türkiye İktisat Kongresi tarihte ilk defa ihrazı mevkii bülent edecek bir kongredir. Sizler memleketin ihtiyacını ve milletin kabiliyetini ve bunun karşısında

bütün dünyada mevcut olan çok kuvvetli iktisat teşkilâtını nazarı itibara alarak, yapılması lâzım gelen tedbirleri ve tatbiki elzem olan bütün yenilikleri kemali vuzuhla ifade etmelisiniz. Tâ ki o tedbirler, o yenilikler tatbik olundukça memleketimiz feyizlere, nurlara müstağrak olsun. Arkadaşlar, Türkiye Büyük Millet Meclisiniz ve hükümetiniz, tabii milletin amali dairesinde, terakkiye, teceddüde tamamım muhiptir. Tamamen taraftardır. Bunun için memleket ve millete nafi olarak ittihaz edeceğiniz tedabir kemali memnuniyetle nazarı dikkate alınacaktır. Buna şüphe etmiyorum. Efendiler, iktisadiyat sahasında düşünürken ve konuşurken zannolunmasını ki, biz ecnebi sermayesine hasım bulunuyoruz, Hayır, bizim memleketimiz vâsidir. Çok sây ve sermayeye ihtiyacımız vardır. Binaenaleyh kanunlarımıza riayetkar olmak şartıyla ecnebi sermayelerine lâzım gelen teminatı vermeye her zaman hazırız ve şayanı arzudur ki, ecnebi sermayesi bizim sâyimize ve serveti sabitemize inzımm etsin. Bizim için ve onlar için faydalı neticeler versin; fakat eskisi gibi değil. Filhakika mazide ve bilhassa Tanzimat devrinden sonra, ecnebi sermayesi memlekette müstesna bir mevkie malik oldu. Ve ilmî mânasiyle denebilir ki, devlet ve hükümet ecnebi sermayesinin jandarmalığından başka bir şey yapmamıştır. Artık her medeni devlet gibi, millet gibi, yeni Türkiye dahi buna muvafakat edemez. Burasını esir ülkesi yaptırılmaz.

Arkadaşlar, son söz olarak demiştim ki, biz memleketimizi artık esir ülkesi yapamayız. Belki cümlemizin nazarı dikkatini celbetmiş. olan Lausanne konferansının son müzakeresi bu nokta ile alâkadardır. Konferansın şimdilik talika uğrayışı hep aynı meseleden, aynı noktadan münbaistir gibi telâkki olunabilir. Ordularımız en büyük bir zaferi ihraz etmişlerdi ve meşyi muzaffernamesini tevkif edecek hiçbir mâni mevcut değildi. Böyle bir zamanda itilâf devletleri, hukuki tabiiyemizi, hukuku meşruamızı müzakerat ile dahi tasdik edeceklerini ve mesailin müzakerat ile dahi hallolunacağını söylediler ve bizi konferansa davet ettiler. Milletimiz, Meclisimiz ve Hükümetimiz samimî olarak sulh taraftarı bulunduğu için, muzaffer ordularımızı durdurdu ve heyeti murahhasamızı Lausanne'a gönderdi. Aylardan beri müzakereler ve münakaşalar cereyan ediyor. Fakat henüz muhataplarımız bizimle üç senelik, dört senelik bir hesabı rüiyet etmiyorlar, üçyüz ve dörtyüz senelik bir hesabı rüiyete başlamışlardır. Ve hâlâ muhataplarımız eski Osmanlı devletinin tarihe inkılâp ettiğini ve bugün yeni Türkiye devletinin mevcut olduğunu ve bu Türkiye devletini kuran milletin çok azımkar ve celâdetli bir millet olduğunu ve bu milletin artık istiklâli tammından ve hâkimiyeti milliyesinden zerre kadar fedakârlık yapamayacağını anlamamışlardır.

İşte bunu anlayamamak yüzünden duçarı tereddüt olmuşlar, duçarı tevakkuf olmuşlardır. Arkadaşlar, onlar istedikleri kadar tereddüt edebilirler. Fakat bu millet kararı kat'isini vermiştir. Bu millet için tereddüt devirleri çoktan geçmiştir. Devletlerin hey'eti murahhasamıza verdikleri son proje bittabi heyetimizce şayanı kabul görülmedi. Diğer heyeti murahhasalar gibi bizim heyeti murahhasamız da vaziyeti hükümete ve icabederse meclise arzetmek üzere memlekete avdet etmek üzeredir. Tabii izahat ve istizahat olacaktır. Ancak bütün millet, bütün cihan bilsin ki, en nihayet ve en nihayet millet istiklâli tanımının temin edildiğini görmedikçe yürümeye başladığı yolda bir an tevakkuf etmeyecektir.

Efendiler, hiç kimseden fazla bir şey istemiyoruz. Dünyanın her medenî milletinin tabiaten malik olduğu şeylerden bizi mahrum etmemelidirler ve haklarımızı teslim etmelidirler. Çünkü hakkımız tabiidir, meşrudur, makuldür ve bize lâzımdır. Biz bu haktan vazgeçmeyeceğiz ve ne kadar haklı isek bu hakkımızı müdafaa ve muhafaza için de memleketimizin, milletimizin kabiliyet ve kudreti o kadardır. Efendiler, görülüyor ki, bu kadar kat'î ve yüksek bir zaferi askerîden sonra dahi bizi sulha kavuşmaktan meneden sebep doğrudan doğruya esbabı iktisadiyedir. Mülâhazatı iktisadiyedir. Çünkü bu devlet, bu millet hâkimiyeti iktisadiyesini temin ederse o kadar kuvvetli temel üzerinde yerleşmiş ve taali etmeye başlamış olacaktır ve artık bunu yerinden kıymıldatmak mümkün olamayacaktır. İşte düşmanlarımızın, hakikî düşmanlarımızın mavafakat, bir türlü rıza göstermedikleri budur.

Efendiler, bu fiilen vaki olmuştur. Sulh denilen şeyin temini için ecnebilerin bu hakikati itiraf etmemekteki tereddütlerine mantikî mâna vermek mümkün değildir. Çok şayanı arzudur ki, pek yakın bir zamanda onlar da bu hakikati. itiraf ederler ve bütün cihanı medeniyetin pek büyük bahis ve tahassürle intizar ettiği sulhun inikadına mâni olmak mesuliyetinden içtinap ederler. Biz şimdiden esbabı hayatiyemizi temine başlamış bulunuyoruz. Ye bittabi hali sulhun inikadında daha büyük inkişafat oluyor. Fakat muvaffak olmak için çok çalışmak lâzım olduğunu bilmeliyiz. İktisadiyat, diyoruz. Fakat arkadaşlar, iktisadiyat demek, her şey demektir. Yaşamak için, mesut olmak için, mevcudiyeti insaniye için ne lazımsa onların kâffesi demektir. Ziraat demektir, ticaret demektir, sây demektir, her şey demektir. Bütün bu hususatta elân memleket ve milletimizin ile halde olduğunu sizler çok güzel bilirsiniz. Tavsif etmek istemiyeceğim. Ancak memleketimizin vüsati ve nüfusumuzun bu vüsatle

ne kadar gayrı mütenasip olduğunu da hatırlayınız. Bu vâsi ve feyizli toprakları işliyebilmek, işletebilmek için noksan olan el emeğini, behemehal fennî alât ile telâfi etmek mecburiyetindeyiz. Memleketimizi bundan başka şimendifer ile ve üzerinde otomobiller çalışır şoselerle şebeke haline getirmek mecburiyetindeyiz. Çünkü garbın ve cihanın vesaiti bunlar oldukça, şimendiferler oldukça bunlara karşı merkepler ve kağnı ile ve tabii yollar üzerinde müsabakaya çıkışmanın imkânı yoktur. Memleketimiz ziraat memleketidir. Bu itibarla halkımızın ekseriyeti çiftçidir, çobandır. Binaenaleyh en büyük kuvveti, kudreti bu sahada gösterebiliriz ve bu sahada mühim müsabaka meydanlarına atılabiliriz. Fakat aynı zamanda sanatımızı da tezyid ve tevsi etmek mecburiyetindeyiz. Eğer sanat hususunda yine müsamahakâr olursak o halde asarı sanayide yine haricin haraçgüzarı oluruz. Mahsulât ve mamulâtın mübadelâtı ve servete inkılâbı için, ticarete ihtiyacımız vardır. Ticaretimizin ağıyar elinde kalması, memleketimizin servetinden lüzumu kadar istifade edememeği bâis olur. Fakat bütün bunlar söylenildiği kadar basit ve kolay olmayan şeylerdir. Bunda muvaffak olabilmek için hakikaten memleketin ve milletin ihtiyacına mutabık esaslı program üzerinde bütün milletin müttehit ve hemahenk olarak çalışması lâzımdır. Heyeti aliyyeniz bu esasatın en kıymetlilerini inşaallah bulup ortaya koyacaksınız. Arkadaşlar, bence yeni devletimizin, yeni hükümetimizin bütün esasları, bütün programları iktisad programından çıkmalıdır. Çünkü demin dediğim gibi her şey bunun içinde mündemiçtir. Binaenaleyh evlâtlarımızı o suretle talim ve terbiye etmeliyiz, onlara o suretle ilim ve irfan vermeliyiz ki, âlemi ticaret, ziraat ve sanatte ve bütün bunların faaliyet sahalarında müsmir olsunlar, müessir olsunlar, faal olsunlar, ameli bir uzuv olsunlar. Binaenaleyh maarif programımız, gerek iptidai tahsilde, gerek orta tahsilde verilecek bütün şeyler, bu noktai nazara göre olmalıdır. Maarif programlarımız gibi şubatı devlet için tasavvur olunacak programlar dahi, iktisad programına istinad etmekten kendini kurtaramazlar. Esaslı bir program tatbik etmek ve bu program üzerinde bütün milleti hemahenk olarak çalıştırmak lâzımdır.

Bizim halkımızı menfaatleri yekdiğerinden ayrılır sunuf halinde değil; bilâkis mevcudiyetleri ve muhassalâi mesaisi yekdiğerine lâzım olan sınıflardan ibarettir. Bu dakikada samilerim çiftçilerdir, sanatkârlardır, tüccarlardır ve ameledir. Bunların hangisi yekdiğerinin muarızı olabilir. Çiftçinin sanatkâra, sanatkârın çiftçiye ve çiftçinin tüccara ve bunların hepsine, yekdiğerine ve amele muhtaç olduğunu, kim inkâr edebilir.

Bugün mevcut fabrikalarımızda ve daha çok olmasını temenni ettiğimiz fabrikalarımızda kendi amelemiz çalışmalıdır. Müreffeh ve memnun olarak çalışmalıdırlar ve bütün bu saydığımız sınıflar aynı zamanda zengin olmalıdır ve hayatın lezzeti hakikisini tadabilmelidir ki, çalışmak için kudret ve kuvvet bulabilsin. Binaenaleyh programdan bahsolunduğu zaman, âdeta denebilir ki, bütün halk için bir “Sây Misakı Millisi”dir. Ve böyle bir sây misakı millisi mahiyetinde olan program etrafında toplanmaktan hasıl olacak olan şekli siyasî ise, alelade bir fırka mahiyetinde tasavvur edilmemek lâzım gelir ve badessulh vukua gelebilecek olan böyle bir şekli siyasinin şimdiye kadar olduğu gibi milletin azim ve imanile ve vahdet ve tesanüdünün birbirine müzahir olmasile muvaffak olacağı hakkındaki kanaatim kavidir ve tamdır.

Efendiler, heyeti aliyyenizin bugün akdetmiş olduğu Türkiye İktisat Kongresi çok mühimdir, çok tarihîdir. Nasıl ki Erzurum Kongresi, Sivas Kongresi felâket noktasına gelmiş olan hu milleti kurtarmak hususunda Misakı Millî'nin ve Teşkilâtı Esasiye Kanununun ilk temel taşlarını tedarik hususunda âmil olmuş, müessir olmuş, müteşebbis olmuş ve bundan dolayı tarihimizde, tarihi millimizde ve hayatı milliyemizde en kıymetli ve yüksek hâtrayı ihraz etmiş ise, kongreniz dahi milletin ve memleketin hayat ve halâsı hakikisini temine medar olacak düsturun temel taşlarını ve esaslarını ihzar edip ortaya koymak suretile, tarihte en büyük namı ve çok kıymetli bir hâtrayı ihraz edecektir. Bu kadar kıymetli ve tarihî kongrenizi kuşat etmek şerefini bana bahşettiğinizden dolayı hassaten arzı teşekkürat ederim. Ve böyle bir kongreyi akdeden sizlersiniz. Bundan dolayı sizi şayanı tebrik görürüm. Ve tebrik ederim. Kongre küşat edilmiştir efendim.

İzmir Yollarında: s. 103-126

* * *

ADANA TÜRK OCAĞINDA KONUŞMA

(15. III. 1923)

Ferit Celâl (Güven)'in gençler adına verdiği söyleve cevap olarak.

Muhterem arkadaşlar,

Genç kardeşimizin gençlik namına söylediği sözler bende çok büyük hisler, rikkatler ve azîm emniyet ve itimatlar hasıl etti. Bütün ciddiyetimle arzederim ki bu intibaat vicdanımda çok büyük saadetlere zemini inkişaf olmuştur. Bende bu hissiyatın tecellisine sebebiyet verdiklerinden dolayı kendilerine teşekkür ederim. Bu dakikada muvacehelerinde bulunmakla mesut olduğum Adana gençlerinin de aynı hassasiyete malik buldukları Haşiyelerinde okunmaktadır. Bu hassasiyette bulunan ve hassasiyetlerini ifadedeki kuvvetlerini gösteren sizin gibi gençlere malik buldukça bu vatan ve milletin, şimdiye kadar ihrazına muvaffak olduğu zaferlerin üstüne daha azametli zaferler koyabileceğine hiç şüphe etmiyorum. Genç arkadaşlarını: Ben ve benim gibi sevdiğinize şüphe olmıyan arkadaşlarla beraber vicdanımıza terettüp eden vazifeyi yaptık. Bu hususta bize cesaret veren siz ve sizi vücade getiren büyük kalpli analar ve babalarınız ve bu millettir. Acı günlere ait olmakla beraber, bu memlekete ait kıymetli bir hâtırayı yad etmek isterim. Efendiler, bende bu vakayin ilk teşebbüs hissi bu memlekette, bu güzel Adana'da vücut bulmuştur. Suriye felâketini müteakip Yıldırım Orduları Grubu Kumandanlığı ile buraya gelmiştim. O zaman memleket ve milletin nasıl bir âtiye sürüklenmekte olduğunu görmüştüm ve buna mümanaat için derhal teşebbüsatta bulunmuştum. Fakat o zaman için bu teşebbüsümü müsmir kılmak mümkün olamadı.

Efendiler, memleketiniz, güzel Adana'nız bilirsiniz ki, tarihin malûm devirlerinden beri tamamen bir Türk memleketidir. Fakat bu Türk memleketi vatanın aksamı dairesinden daha az sademeler, felâketler, inkılâplar geçirmemiş değildir. Lâkin bu memleketin güzide evlâtları daima o felâketlere mukabele etmiş, mukavemet göstermiş, muhafazayı mevcudiyet için çalışmışlardır. Bana milletin halâsı yolunda ilk teşebbüs hissini bu mukaddes topraklardan geçmiş olması hasebiyle, hemşehrisi olmakla mübahi olduğum bu toprakları tebci ederim.

Arkadaşlar, genç kardeşimizin söylediği gibi üç dört sene içinde yapılan şeyler, ihraz edilen muvaffakiyat ve inkilâbat bu müddete sığmayacak kadar kesiftir. Bu kesafeti ancak sizin gibi evlâtlara malik bir millet omuzlarında taşıyabilir. Arkadaşımızın anlattığı dönüm noktalarından suhuletle geçilmemiş; bu millet namütenahi yoksulluk elim iztıraplar içinde bırakılmıştır. En büyük düşmanlık da bu milletin başında bulunanların, bu millet içinde ifsadatta bulunmaları idi. Yer yer dahili isyanlar oldu, bir çok kanlar aktı ve millet neticede hakikatin nerede olduğunu anladı. Bütün milletin iftihar edeceği bu netayici, henüz emin addetmek gaflet olur. Henüz hakikati görmekten uzak kimseler var. Lâkin bilerek veya bilmeyerek milletin şerefine ve haysiyetine mütearuz kimseler olsa bile bu gibiler sizin gibi vicdanlı ve dimağları inkişaf etmiş gençler karşısında baş kaldırmağa imkân bulamayacaklardır. Efendiler, millet vasıl olduğu mertebeye saadette daha çok seneler dikkat ve intibahla hemahenk olarak çalışmağa mecburdur. Hakikî zafer muharebe meydanlarında muvaffak olmak değil, asıl zafer muvaffakiyetlerin menabiini kuvvetlendirmek, milleti yükseltmektir. Memleketimiz baştan nihayete kadar hazainle doludur. Biz o hazineler üstünde aç kalmış insanlar gibiyiz. Hepimiz bütün bu hazaini meydana çıkarmak ve servet ve refahımızın menabiini bulmak vazifesiyle mükellefiz. Bu vezaifin suhuletle ifa edileceğini kabul etmek doğru değildir. Eminim ki gençler yalnız nazariyatla meşgul değildirler. Sanatın, ziraatin, ticaretin ne olduğunu anlayan ve bunları filen tatbik eden gençlerdir. Hakikî muzafferiyete ancak bu gibi müsmir sahalardaki faaliyetle varacağız. Huzurunuz beni memnun ve mesut etti. Asıl en büyük saadetini ise sizin gibi hissettiklerinizi, bütün milletin de hissetmesi vatanımızın en ücra yerlerinin de sizin gibi tenevvür eylemesi ve hakayıki vuzuhla görmesi olacaktır. Ancak ondan sonradır ki milletimiz yekpare bir çelik kütleli manzarası arzedecektir. Cümledenize teşekkür eder ve bahtiyarlığımı arzederim.

Hakimiyeti Milliye: 18 Mart 1923

* * *

ADANA'DA HALKLA KONUŞMA

(15. III. 1923)

Lise binasında şerefine verilen zifayette Belediye Reisi Ali Münif (Yegena)'in söylevi üzerine.

Muhterem efendiler,

Bu dakikada kıymetli Adana'nın her sınıfından, her tabakadan vatandaşlarından mürekkep bir heyeti aliyyenin huzurunda bulunmakla müteşekkirim. Çok arzu ederim ki, tahassüsâtımı bütün Adanalıların heyeti umumiyesine arzedeğim. Lâkin buna-imbânı maddî yoktur. Bu arzuyu kalbimin, umuma iblâğına delâletinizi heyeti

aliyyenizden rica ederim. Efendiler, pek iyi bileceksiniz ki, Adanamızın yevmi halâsından bugüne kadar her vesileden istifade ederek buraya gelmek istiyordum. Maatteessüf şimdiye kadar buna muvaffak olmadık. Bugün çok vicdanî olan bu arzumun tahakkukunu görmekte bahtiyarım.

Aziz vatanımızın diğer kısımlarında bazı seyahatler yapmış ve oralardaki dindaş ve kardeşlerimiz ile temaslarda ve uzun hasbihallerde bulunmuştum. Burada o kadar müsait fırsat bulamıyacağımızı zannediyorum. Yalnız bugünkü meşhudatım ve dinlediğim nutuklar ve Adanalıların üzerimde bıraktığı intibaat bende şu itminanı hasıl etti ki, Adanalılarla fazla görüşmeğe ihtiyaç yoktur. Çünkü söyleyeceklerimi onlar vazıh surette anlamış bulunmaktadırlar.

Efendiler, Belediye Reisi Beyefendi Hazretlerinin Adana halkı namına şahsıma ait taltifatını çok kıymetli buluyorum. Arkadaşlarımız ve milletin bütün efradı gibi, millî dâvamızda benim de mesaim sebkemiş ise de, bu mesaide kuvveti icraat ve muvaffakiyet varsa bunu şahsıma atfetmeyiniz. Ancak ve ancak bütün milletin şahsiyeti mâneviyesine atfediniz. Ben milletin bu âli, mânevi şahsiyeti içinde bir ferdi nâçiz olmakla bahtiyarım. Efendiler, millet heyeti umumiyesiyle mânevi bir şahıs halinde ve bir kitlei vahdet şeklinde tecelli eyledi ve bu vahdeti ulviyeyi muhafaza ederek ona düşman olanları bertaraf eyledi.

Âtiye itminanla, yürümekte devam edilecektir. Bugüne kadarki mesâii milliyemizin kıymeti pek yüksek, muvaffakiyet ve muzafferiyetlerimizin derecesi pek kuvvetlidir. Fakat düşmanlarımız o kadar çok ve kalplerinde, vicdanlarında ve kafalarında aleyhimize besledikleri hissiyat ve efkâr o kadar kavidir ki, elde ettiğimiz bu kadar muzafferiyat ile o hissiyat ve efkârın bertaraf edildiğini zannetmek gaflete düşmek olur. Tarihi yapan akıl, mantık, muhakeme değil, belki bunlardan ziyade hissiyattır. Düşmanlarımızın hakkımızda uzun asırlarla tekasüf eden hissiyatını yalnız bugünkü hâdisat ile Bilebileceğimizi zannetmek, hakikati ifade etmek olmaz. Biz bunu zaferlerle değil, ancak bugünkü terakkiyatı kabul, bugünkü ilmin ve medeniyetin talep ettiği hususatın kâffesine tevessül ve bütün medeni milletlerin seviyei irfanlarına bilfiil muvasalat etmekle yapacağız. Milletimizin kabiliyeti, çalışmağa olan aşkı, bize bu ulvî merhaleyi suhuletle katettirmeğe kâfidir. Ben şimdiden büyük milletin o merhaleye muvasalatını görmekteyim. Bilhassa bugün ve bu geceki meşhudatım, bu emniyeti daha çok takviye etti. Hemşehrileri olmakla mübahî olduğum Adanalılara bir daha teşekkür ederim. Buradaki takdîrkâr tahassüsâtımın bütün hayatımca baki kalacağına emniyet buyurabilirsiniz.

Tanın: 19 Mart 1923

* * *

ADANA ÇİFTÇİLERİYLE KONUŞMA

(16. III. 1923)

Türk Ocağında çiftçiler tarafından verilen ziyafette söylenmiştir.

Aziz çiftçi kardeşlerim;

Diyebilirim ki hayatımda yaşadığım en ulvî, en sâde, en mes'ut ve samimî gece bu gecedir. Çünkü bu gece çok derin hürmetlerle, muhabbetlerle merbut olduğumuz milletimizin ekseriyeti azîmesini teşkil eden çiftçilerimizle bir sofrada bulunuyorum. Bu sofrada onların emekleriyle husul bulmuş ekmeği onlarla beraber yiyoruz.

Arkadaşlar, dünyada fütuhatın iki vasıtası vardır. Biri kılıç, diğeri sapan. Başka yerde de söyledim ve burada bir daha tekrarı faydalı buluyorum. Zaferinin vasıtası yalnız kılıncıtan ibaret kalan bir millet, birgün girdiği yerden koğulur, terzil edilir, sefil ve perişan olur. öyle milletlerin sefaleti, perişanlığı o kadar azîm ve elim olur ki, kendi memleketinde bile mahkûm ve esir bir halde kalabilir. Onun için hakikî fütuhat yalnız kılıncıla değil, sapanla yapılandır. Milletleri vatanlarında takarrür ettirmenin, millete istikrar vermenin vasıtası sapanıdır, sapan, kılıncı gibi değildir. O kullanıldıkça kuvvetlenir. Kılıncı kullanan kol çok geçmeden yorulduğu halde sapanı kullanan kol zaman geçtikçe toprağın daha çok sahibi olur. Kılıncı ve sapan bu iki fatihten birincisi, ikincisine daima mağlûp oldu. Tarihin bütün vak'aları ve hâdiseleri hayatın bütün müşahedeleri bunu teyid ediyor. Milletimiz çok büyük elemeler, mağlûbiyetler, facialar görmüştür. Bütün olanlardan sonra yine bu topraklarda bulunuyorsa bunun hikmeti aslîsi şundadır: Çünkü Türk çiftçisi bir eliyle kılıncını kullanırken, diğeri elindeki sapanla topraktan ayrılmadı. Eğer milletimizin ekseriyeti azîmesi çiftçi olmasaydı biz bugün dünya yüzünde bulunmıyacaktık.

Arkadaşlar; felâketler, elemeler, mağlûbiyetler milletler üzerinde bir takım âmiller vücut bulmasına sebebiyet verir. Bu âmillerin başlıcası, öyle kara günlerinden sonra milletlerin intibah ve vakarını bulması, kendi benliğini duymasındır. Uzun asırların elemeli netayıcı nihayet bizim milletimizde de bu havası tevlit eyledi. Kemali emniyetle söylerim ki, milletimiz baştan başa böyle bir intibaha nail olmuş, tamam ve kâmil bir millet halindedir. Vuzuhla ve kemali iftiharla ilân ederim ki, bu millet millî benliğini idrâk ve bunu bütün dünyaya ispat eylemiştir. Milletimiz son zaferleri hep bu havası, bu idrâki gayesinde kazandı. Milletleri yükselten bu havasa bir âmîl daha ilâve edelim; intikam hissi... Milletlerin kalbinde hissi intikam olmalı. Bu alelade bir intikam değil, hayatına, ikbaline, refahına düşman olanların mazarratlarını izaleye matuf bir intikamdır. Bütün dünya bilmeli ki, karşımızda böyle bir düşman oldukça onu affetmek elimizden gelmez ve gelmeyecektir. Düşmana merhamet aciz ve zaaftır. Bu, insaniyet göstermek değil, insanlık hassasının zevalini ilân etmektir. Arkadaşlar, milletleri kurtaran bu havası ve âvamilin inkişafını en ziyade çiftçilerimizden temin etmeliyiz. Çünkü çiftçi ve çoban bu millet için unsuru aslidir. Vakıya diğer unsurlar bu unsuru asli için lâzım ve faydalıdır. Lâkin hiçbir tevehhüme kapılmadan bilmeliyiz ki o unsuru asli olmazsa diğer anasır da yoktur.

Mustafa Kemal Paşa bundan sonra topraklarımızın kıymetini ve bilhassa Adana vilâyetinin toprağındaki bereketi belirtmişlerdir.

Hemşehrîsi olmakla müftehir bulunduğum bu vilâyetin kuvvei inbatiyesindeki, toprağındaki serveti anlamak için Adana ile Mısır arasında ufak bir mukayese yapacağım. Bilirsiniz ki, Mısır toprağı feyziyle, münbit ve mahsuldar olması ile “Altın yuvası” denmekle tanınmıştır. Halbuki güzel Adana’mız hiçbir vakit Mısır’dan aşağı değildir. Bunu anlamak için muayyen birkaç noktayı işaret edeceğim. Bildiğime göre Mısır’ın asıl kıymetli sahası olan delta kısmı 16 bin kilometre murabaındadır. Halbuki Adana’nın aynı kıymette bulunan toprakları 50 bin kilometre murabaındadır. Bu saha içinde ovalar parçası ile Seyhan ve Ceyhan arası 20 bin kilometre murabaındadır. Görüyorsunuz ki, yalnız bu kısım bile mesaha itibariyle Nil deltasından büyüktür. Sonra Mısır toprakları asırlardan beri işlene işlene çok eskimiştir. O topraklar yorgundur, ancak gübre ve fen sayesinde kuvvetini muhafaza edebilmektedir. Halbuki Adana toprakları henüz genç, dinç, her türlü feyze hazır ve amadedir. Mısır toprakları vesaiti fenniyyeden istifade edebilmek sayesinde ancak bire on veriyor, halbuki Adana alelade ve basit hallerde bire on daima vermektedir. İtina edildiği takdirde bire yirmi, otuz verebilir. Adana’nın Mısır’a müreccah hâvassı yalnız bunlardan ibaret değildir. Bizim vilâyetimiz denizli, körfezli, limanlı, ovalı, dağlı, tepeli, güneşli, yağmurlu, sıcaklı, serinli muhtelif iklimlerin heyeti umumiyesinden mürekkep bir mecmuadır. Bu mecmua içinde hububata ait havasdan başka, Mısır bu vilâyetin ormanlarında yetişen keresteden mahrum bulunmaktadır. Bu vilâyetin ağnam ve hayvanatından Mısır mahrumdur. Meyvelerin her nevi Mısır’da yetişmez. Bu itibarla da Adana’mız Mısır’a müreccahtır.

Arkadaşlar, buraya kadar Adana ile Mısır arasında hep göğüslerimizi kabartacak, bizi şükür ve iftihara sevkedecek mukayeseler yaptım. Bir de elem verecek makûs mukayeseler de var, onları da söyliyeyim. Biliyorsunuz ki, Mısır’ın hayatı Nil’dir ve Nil’in, menbaı hayat oluşu ise tesisatı fenniye sayesinde. Adana’yı da üç büyük nehir irva ediyor. Fakat bu nehirler ilim ve fennin o tesisatından mahrum olduğu için, tuğyanlar da fayda yerine zarar veriyor. Gayri muntazam cereyanlar yüzünden münakalât münkati, hasıl olan bataklıklar yüzünden ovalar sıtmalıdır. Bu hastalıklar yüzünden halk çalışmağa gayri muktedir kalıyor ve vilâyetin nüfusu tenakusa mahkûm oluyor. Demin dedim ki, Adana vilâyetinin yalnız ova ve nehirler arası bile Mısır’dan fazladır. Halbuki bir de her iki kıt’anın nüfusunu düşününüz. Adana’daki 400 bin nüfusa mukabil Mısır’da onbeş milyon nüfus var. Bunun dokuz milyonu Adana ovasından daha küçük olan Mısır deltasında bulunuyor. Demek ki, deltanın nüfusu Adana ovasından yirmi misli fazladır. Ve demek ki, bu feyizli vilâyetin ovaları daha yirmi misli nüfusu müreffeh, mes’ut, zengin etmeğe kâfidir. Bu nüfusu bugünkü şeraiti tabiiye ve müşkile içinde az zamanda temine imkân yoktur. Tezyidi nüfusa ait bütün tedbirlerimizi ittihaz etmekle beraber bu tedabir ne kadar geniş ve kuvvetli olursa olsun, bu nüfus boşluğunu telâfiye kâfi değildir. Bu boşluğu ancak makina ile telâfi edeceğiz.

Arkadaşlar, Adana vilâyeti bir devleti başlı başına idareye kâfi bir servet menbaıdır. Harbi Umumiden evvel Mısır yedi buçuk milyon kantar pamuk istihsal ediyordu. Bu pamuk (35) milyon altın lira getirirdi. Vüsati, kuvvei inbatiyesi itibariyle Mısır’dan aşağı kalmıyan Adana’nın bu miktarda pamuk istihsaline hiç bir mania yoktur. Adana senevi 35 milyonu yalnız pamukla pekâlâ temin edebilir. Biz bunların inşaallah hepsini temin edeceğiz. Yalnız bunun için bir şeye ihtiyaç vardır: İktisadiyatımızda istiklâlî tam. Güzel vatanımızı fakre, memleketi harabiye sürükliyen esbabı muhtelifte içinde en kuvvetli ve en ehemmiyetlisi iktisadiyatımızda istiklâlden

mahrumiyetimizdir. Şayarı şükr ve mahmedettir ki, bu istiklâli bugün fi'len istihsal etmiş bir mevkiye bulunuyoruz. Ancak fi'len sahip olduğumuz bu istiklâli düşmanlarımıza şeklen ve resmen de tasdik ettirmek lâzimedendir. Devletin ve milletin son hedefi işte bu noktayı temine matuftur. Kuvvetle ümit ediyoruz ki, bu noktayı teminde muvaffakiyet hasıl olacaktır. Bu nokta o kadar hayatî ki, onu behemehal elde edeceğiz.

Devletler şimdiye kadar bize şu ve bu mesailde alâyişli müsaadelerde bulunuyorlar gibi görünüyorlar. Lâkin iktisadî esaretle bizi felce uğratıyorlardı, öteden beri bize bazı şeyleri vermiş gibi, bizim bazı haklarımızı tanımış gibi vaziyet alırlar, hakikatte iktisatta elimizi kolumuzu bağlarlardı. Bu esarete katlanan rical memnundu. Çünkü zahiren azametli bir istiklâl temin etmişlerdi. Fakat hakikati halde milleti manen hufrei meskenete atmışlardır. Bunlar iktisadî mahkûmiyeti gayri müdrik bedbaht hayvanlardı. Fakat artık bugün milletimiz bayat noktasının nerede olduğunu pek güzel anlamıştır. Bilhassa Adana'nın münevver halkı, bu hakayiki çok iyi idrâk etmekte bulunuyor. Arkadaşlar, şimdiye kadar büyük muzafferiyetler kazandık. O zaferleri hayat için, saadet için, milletin refahı için kâfi sandık; bu suretle gafletten gaflete düştük. Halbuki zafer ve fütuhattan sonra derhal sanat ve iktisadiyat sahasında seri hatvelerle yürümek lâzımdı.

Bilirsiniz, Ruslar İsveç'in mahkûmiydi. Büyük Petro çok kanlı mücadelâttan sonra Rus istiklâlini temin etti. Fakat istiklâli kurtarır kurtarmaz derhal memleketin içinde ziraat ve sanatı asırların icabatına göre yürütmeğe tevessül etti. Bizler de selâmeti hakikiyeye ermek istiyorsak, çok kan dökerek, kazandığımız muzafferiyetlerden sonra çok fedakârlık yaparak ziraat, ticaret, sanat sahasında emniyetli adımlarla yürümeğe bakalım.

Mustafa Kemal Paşa burada kağı ile otomobile, yelken gemisiyle vapura rekabet edilemeyeceğini, memleketimizdeki vesaitin ne iptidai mahiyette olduğunu, medeniyette nasıl geri kaldığımızı, bu vesaitsizlik yüzünden Amerika unlarına rekabet edemediğimizi, milletin kendi sahillerindeki vatandaşlarını besliyememesindeki acılığı anlattıktan ve yalnız kendimizi bilmek değil etrafımızdaki komşuları, milletleri ve onların hangi vasıta ile mücehhez olduğunu da bilmek lâzım geldiğini ve bugün islâm âleminin ne halde bulunduğunu izah ettikten sonra sözlerine şöyle devam etmişlerdir:

Arkadaşlar,

Milletimizin içinde bulunduğu bu gafletin sebebi aslisi redir? Bu millet ki asırların gafleti içinde en nihayet gözünü açtığı zaman, kendini adem mezarının kenarında bulmuştu. Bir an ve bir adım daha, artık ebediyen gözünü açmamağa mahkûm kalacaktı. Bundan sonra inşaallah milletin intibah gözleri bir daha kapanmayacak, artık bundan sonra o gözler nurlu, şuleli ve dikkatli kalacaktır. Fakat bunun böyle olmasını temin için eski halin sebebi aslisini aramak ve bir daha tekerrürüne meydan bırakmamak lâzımdır.

Bizi mezara götüren o sebebi asli nedir? Bunu hiç şüphesiz mahiyeti idaremizde aramalıdır. Demin arkadaşımız Ramazan Ağa çok güzel izah etti: “Ben hiç mektep, medrese görmedim, cahilim kusura bakmayın” dedi. Keşke mektep, medrese görmiyenlerin hepsi Ağa hazretleri gibi olsaydı. Çünkü kendileri çok âlimce ve daha hakikî malûmat sahibidir. Ümmî olan Ramazan Ağa, cahil olmadığını demin müsahabemiz esnasında pek güzel ispat etti. Ezcümle demiştir ki:

“Eski Osmanlı hükümeti sopaya malikti. Biz çalışırız, mahsulâtımızı elimizden alırlar. Yine karşımızda sopayı görürdük. Dinliyecek makam yoktu, iştirdik birtakım insanların sarayları, cariyeleri varmış, onların başında sultan varmış. Meğer bizim bütün mal ve mülkümüz onlarınmış. Bizi her şeyden mahrum eden meğer o saraylar, o sultanlarmış.”

Evet arkadaşlar, o saraylar ve o sarayların etrafını çeviren hainler asırlarca bu milleti gaflette bıraktılar; onu nura koştuktan menettiler. Onlar bu milleti ve bu memleketi yalnız iki zamanda düşünürlerdi. Biri paraya, diğeri askere muhtaç oldukları zaman! Bir baştan memleketi soyarlar, diğeri yandan millettten aldıkları askerle Viyana'yı, Mısır'ı, İran'ı zapt için fütuhata kalkarlardı. Halbuki milletin o fütuhatta hiçbir emeli millîsi, arzuyu vicdanisi ve menfaati yoktu. Onların hırsı, onların şan ve şerefi için, bu milletin evlâtları bir daha dönmek üzere onların arkasından sürüklenirlerdi. Sonra onların, saraylardaki debdebe ve dârâtı temin için paraya ihtiyaçları vardı. Bu parayı millettten sopa ile alırlardı. Bütün bunların neticesi milleti fakre, harabiye, nihayet ölümün kıyısına götürdü. İşte bu tarzı idareye padişahlık idaresi denir. Arkadaşlar, bu idareyi bir daha dirilmemek üzere tarihe gömdük. Bugün eski idareden büsbütün ayrı yeni bir Türkiye devleti var. Bunu idare eden Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'dir. Kemali cesaretle diyebiliriz ki, bugün bir halk hükümetimiz vardır. Bu

halkın mukadderatı artık ebediyen bu halkın elindedir. Vakıa bugün bu hükümetin bütün prensiplerini, bütün usullerini bu yeni idarenin icabatına göre tatbik edemedik. Lâkin insafla düşünmeli, yeni idarenin hayatı kaç seneliktir ve nasıl bir zamanda doğdu ve nasıl şeraitle büyüdü? Arkadaşlar, bir hükümet iyi midir, fena mıdır? Hangi hükümetin iyi veya fena olduğunu anlamak için, hükümetten gaye nedir? Bunu düşünmek lâzımdır. Hükümetin iki hedefi vardır. Biri milletin mahfuziyeti, ikincisi milletin refahını temin etmek. Bu iki şeyi temin eden hükümet iyi, edemiyen fenadır. Eski Osmanlı hükümeti bu iki gayeyi temin etmiş midir? Bu suale kemali kat'iyetle verilecek cevap menfidir. O hükümet bir defa milleti muhafaza edemediği gibi, daima ve daima kırdırıştır. Bilir misiniz, yalnız son kırk beş seneden beri Yemen'de mahvolan askerlerimiz ve dönmiyen evlâtlarımızın adedi bir buçuk milyona karibdir? Balkanları, Suriye'yi, şurayı, burayı düşününüz.

Birçok yerlerde bekçilik yapmak için öldürülen hadsiz, hesapsız evlâtlarımızı düşününüz. O hükümetin bu milleti nasıl doğrattığını anlarsınız. O hükümet birinci gayesini yapamadı. Bari ikinciye yaptı mı, bari kalanlar mes'ut ve zengin midir? Bunu hiç düşünmeğe mahal yok. Maatteessüf memleket baştan nihayete kadar harâbezardır. Her yerde baykuşlar ötüyor. Milletin yolu yok, serveti yok, hiçbir şeyi yok. Bütün millet acınacak bir fakrû sefalet içindedir.

İşte eski tarzı hükümet milleti bu halde bıraktı. Çiftçi arkadaşlar, herkes sizler gibi vicdanlı, saf ve nezih kalpli olsaydılar onlara eski hükümetin fenalığını anlatmağı zait addederdim. Fakat kendisini malûmatlı zanneden birtakım akılsız ahmaklar, vicdansız hainler var. Bunlar benim fena olarak izah ettiğimi, size iyi olarak anlatacaklardır. Onlara verilecek cevabın ne olması lâzım geldiğini sizlere terkediyorum.

Şimdiki şekli hükümetimiz, bizim için en iyi ve en muvafık olanıdır. Henüz üç buçuk dört yaşında olan bu hükümetin, bu müddet zarfında yaptığını vahidi kıyası olarak alınız ve aynı vahitle bundan sonrayı da tetkik edin. Bu tarzı hükümetin dört senede ne yaptığını düşününce, bundan sonra da ne yapılabileceğini anlarız. Dört senelik kısa bir zaman içinde mevcudiyeti milliyemizi, şerefimizi, şahsiyetimizi kurtardık. Bütün dünyaya karşı yalnız bugünkü mevcudiyetimizi muhafaza ile kalmadık, asırların omuzlarımıza yüklediği seyyiatı da temizledik ve onların faili olmadığımızı cihanı beşeriyete fi'len ispat ettik. Vakıa bu tarzı hükümet, bu kısa müddet içinde milleti müreffeh ve mes'ut yapamadı. Bin türlü mihnet ve meşakkatler içinde ilk adımlarını atan bu tarzı hükümetin semeratını henüz maddî bir halde görmüş değiliz. Lâkin yapılan şeyler bize, yapılacak şeyleri de pek güzel gösteriyor. Hepimiz vicdanlarımızda en kuvvetli kanaatler ve emniyetlerle biliyoruz ki, milletimiz behemehal zengin, müreffeh ve mes'ut olacaktır. Hükümetimizin tarz ve mahiyeti bu gayeyi temine kâfidir, kâfildir ve kudreti iyidir.

Mustafa Kemal Paşa bundan sonra iradei milliyeden, milletin hâkimiyetini artık kimseye vermiyeceğinden, hâkimiyetin bir millet için hayat, namus ve her şey olduğundan, artık milletin namus ve hayatını başkasına tevdi edemeyeceğinden, bu milletin elinden hâkimiyetini almak isteyen hain ve işfalkârların artık muvaffak olmalarına imkân olmadığından bahisle sözü kendi haklarında gösterilen tezahürata naklederek sözlerine devam etmişlerdir.

Gerek bu gece burada ve gerek dündenberi her yerde, muhterem hemşehrilerim Adanalıların hakkımda gösterdikleri çok kıymetli, çok hararetli ve samimî takdirat ve tecveccühattan bütün mevcudiyetimle mütehasis ve minnettaram.

Yalnız şunu bir hakikat olarak bilin ki, şeref hiç bir vakit bir adamın değil, bütün milletindir. Eğer yapılan işler mühimse, gösterilen muzafferiyetler bârizse, inkılâbat calibi dikkatse her fert kendini tebrik etmelidir. Çünkü böyle büyük şeyleri ancak çok kabiliyetli olan büyük milletler yapabilir ve bu milletin her ferdi böyle en kabiliyetli ve büyük bir millete mensup olduğunu düşünerek kendini tebrik etsin.

Mustafa Kemal Paşa bundan sonra milletteki tesanütten, fikir, his ve azim birliğinden, bu üç şeydeki birlikle muvaffakiyete erdiğimizden, milletin bir kitlei tesanüt olması sayesinde Yunanın denize döküldüğünden ve bundan sonraki mücadelede de bu tesanüdü daha ziyade kuvvetlendirmeğe ihtiyacımız olduğundan bahsederek sözlerine şöyle devam etmişlerdir.

Üç dört sene evvel mebdei teşebbüsâtımda, kuvvetli sözler söylemiştim. Bu milletin derecei kabiliyetini yakından ve içinden görmek itibariyle kuvvetli sözler söylemiştim. O zaman onları hiffet telâkki eden hafif dimağlı kimseler vardı. Fakat sırf milletimizin ruhundaki büyük kabiliyete güvenerek vukuundan evvel söylediğini o sözlerin, hakayik ve fiiliyat ile maddeten teeyyüt ettiğini görmekle bahtiyarım. Hiçbir sözümde

milletime karşı ric'at vaziyetinde kalmadım. Onları söylerken bir hayalperest gibi, hayal terennüm eden bir şair gibi değil, onları söylemekliğim bu milletteki kabiliyet unsurlarını bilmekliğimden idi. Yine aynı anasıra güvenerek siz muhterem çiftçilere kat'iyetle söylüyorum ki, âtiye ait söylediklerim de kolaylıkla kabili husuldür ve husul bulacaktır. “Yeter ki birbirimize olan emniyet ve itimat münselip olmasın.

İyi biliniz ki, bu emniyet ve itimadı ihlâlê sâi olanlar vardır. Sizi iğfal ve izlâl etmek isteyenlere açıkça sorunuz. Biliniz ki o iğfalkârlar açık sözden kaçınırlar. Onlar kulaktan kulağa söylemeği tercih ederler. Siz onlara “fısıldama istemiyoruz” deyiniz. O hainlerin fısıltısı kısılınsın, millet her şeyi açıkça öğrensin ve açıkça sorsun.

Mustafa Kemal Paşa burada harb ve sulh hakkındaki kanaatlerini açıkladıktan sonra sözlerine devam etmiştir:

Behemehal şu ve bu sebepler için, milleti harbe sürüklemek taraftarı değilim. Harp zarurî ve hayatî olmalı. Hakikî kanaatim şudur: Milleti harbe götürünce vicdanımda azab duymamalıyım, öldüreceğiz diyenlere karşı, “ölmeyeceğiz” diye harbe girebiliriz. Lâkin, hayatı millet tehlikeye maruz kalmayınca, harb bir cinayettir.

İnşaallah iyi ve şerefli bir sulh yapacağız. Sulhun imzasiyle önümüzde bir çalışma devri açılacak. O zaman Türkiye Büyük Millet Meclisi vazifei tarihiyesini ikmal etmiş olacağı için, tabiatıyla yeni intihabat yapılacaktır. Muhterem çiftçiler, yeni intihabı çok mühim bir vatan meselesi olarak telâkki ediniz. Çünkü bundan sonra içtima edecek olan meclisin memlekete, millete yapmağa mecbur olduğu vazifeler çok güç, çok ağır, çok mühimdir, içinizde memlekete ve milleti en çok seven, aklına, ferasetine, vicdanına en çok güvendiğiniz insanları intihap ediniz. Ancak bu sayede meclis sizin arzularınızı ifaya, lâyük olduğunuz refahı temin kudretine malik olacaktır. Bana gelince millet beni tekrar intihap ederse, bu yeni meclise dahil olurum. O zaman vazifemi emniyetle yapabilmek için, bir Halk Fırkası teşkili emelin-deyim. Fırkanın programını zamanı lâzımında bütün millete bildireceğim. Memnun olursanız iyi bulduğunuz yerler olursa onu kabul, memnun olmadığınız yerler olursa onları da bana bildirirsiniz. Ben de tashih ederim, istiyorum ki, o program şahsî olmasın, bütün milletin programı olsun.

Mustafa Kemal Paşa sonra siyasi duruma geçerek düşündüklerini anlatmışlar ve sözlerine şöyle devam etmişlerdir:

Devletlere verdiğimiz son mukabil cevabı biliyorsunuz. Basit, meşru, hayatî olan şartlarımızı devletler kabul etmezler de bizi harbe sevkederlerse, sakın telâş etmeyiniz. Emin olunuz ki o zaman belki şimdikinden daha kuvvetli bir devre nail olacak, daha müsait şerait temin edeceğiz. Ordularımız da her tarafta maddi ve mânevi teminatı istihsale kâfi bir kudrettedir.

Mustafa Kemal Paşa çiftçilere teşekkür ederek daha müsait zamanlarda kendileriyle hususiyet dairesinde etraflı görüşeceklerini temin eyliyerek iki saat onbeş dakika devam eden konuşmasına aşağıdaki cümle ile nihayet verdi:

Muhterem çiftçiler, sizler hepimizin babasımsınız, hepimizin efendimizsiniz.

Hâkimiyeti Milliye: 21 Mart 1923

* * *

ADANA ESNAFLARI İLE KONUŞMA

(16. III. 1923)

Türk Ocağında Esnaf Cemiyetinin çayında Heyeti İdare Reisi Ahmet Remzi (Yüregir)'nin söylevi üzerine.

Adana'nın muhterem sanatkârları,

Hepinizi samimiyetle, takdirle, muhabbetle selâmlarım. Arkadaşımızın verdiği izahattan fevkalâde memnun oldum. Bir milleti yaşatmak için birtakım temeller lâzımdır ve bilirsiniz ki, bu temellerin en mühimlerinden biri sanattır. Bir millet sanattan ve sanatkârdan mahrumsa tam bir hayata malik olamaz. Böyle bir millet bir ayağı topal, bir kolu çolak, fakat ve alil bir kimse gibidir. Hattâ kasdettiğim mânayı bu söz de ifadeye kâfi değildir. Sanatsız kalan bir milletin hayat damarlarından biri kopmuş olur. Yalnız şunu söyleyeyim ki, milletlere ferden sanatkâr yetiştirmek kâfi değildir, insanlar ferdî olarak çalışırlarsa muvaffak olamazlar. Çünkü Allah insanları

yaratırken onlara öyle bir hacet vermiştir ki, her insan hemcinsi insanlarla çalışmağa mecbur ve mahkûmdur. Bu iştirak faaliyeti âdeta bir ihtiyacı ilâhi olunca, maksatları birleştirmenin nasıl zaruret olduğunu kolayca anlarız. İlk hakikat olarak anlarız ki, herhangi sanatta emniyetle terakki arzu edilirse aynı meslek ve sanatta bulunan insanların mütesanit bir şekil altına girmesi lâzımdır. Sizlerin bir sene evvel kendi sanatlarınız dahilinde birer şekil aldığınızı işitmek ve teşkil ettiğiniz cemiyetle bu şekillerin böyle umumî bir mecmua husule getirdiğini görmek, benim için en ciddî ve en fahrâver bir bahtiyarlıktır. Bir millet sanata ehemmiyet vermedikçe büyük bir felâkete mahkûmdur. Birçok unsurlar o felâketin derecesini farketmez. Farkettiği gün de ne kadar müthiş bir faaliyetle çalışmak lâzım geldiğini tahmin eyleyemez. Artık tarihe karışan Osmanlı hükümeti, maatteessüf asırlarca yanlış bir zihniyet sahibi oldu. Çünkü onlar sanatı ve sanatkârları kendi milletlerinden yetişmiş görmekten zevk almazlardı. Hattâ en şevketli Osmanlı padişahlarından biri, zannedersem Kanunî Sultan Süleyman, askerlerinden bir Türk müslümanın saraçlık sanatına sahib olduğunu görünce, fevkalâde meyus müteessir olmuştu. Onların nazarında sanatkârların gayri müslimden olması müraccahtı. Onlar sanattaki hayat menbalarını başka milletlerin elinde bulundurmanın zararlarını göremiyorlardı. Asıl milletimiz sanattan mahrumdu. Sanatkârlar azdı. Mevcut olanlar da icabeden derecede sanatta mahir değildi. Arkadaşımız beyanatında demişlerdir ki, Adanamıza müstevli olan anasırı saire, şunlar, bunlar, Ermeniler sanat ocaklarımızı işgal etmişler ve bu memleketin sahibi gibi bir vaziyet almışlardır. Şüphesiz haksızlık ve küstahlığın bundan fazlası olamaz. Ermenilerin bu feyizli ülkede hiçbir hakkı yoktur. Memleketiniz sizindir, Türklerindir. Bu memleket tarihte Türktü, o halde Türktür ve ebediyen Türk olarak yaşayacaktır. Gerçi bu güzel memleket kadim asırlardan beri çok kere ecnebi istilâlarına maruz kalmıştı. An'asıl Türk ve Turanî olan bu ülkeleri İranîler zaptetmişlerdi. Sonra bu İranîleri mağlûp eden İskender'in eline düşmüştü. Onun ölümüyle memalik taksim edildiği vakit Adana kıt'ası da Silifkelilerde kalmıştı. Bir aralık buraya Mısırlılar yerleşmiş, sonra Romalılar istilâ etmiş, sonra Şarkî Roma yani Bizanslılar eline geçmiş, daha sonra Araplar gelip Bizanslıları koğmuşlar; en nihayet Asya'nın göbeğinden tamamen kaynayan Türkler soyundan ırkdaşlar buraya gelerek memleketi, hayatı sabıka ve asliyesine iade ettiler. Memleket en nihayet yine sahibi aslilerinin elinde takarrür etti. Ermeniler vesairenin burada hiçbir hakkı yoktur. Bu bereketli yerler koyu ve öz Türk memleketidir. Arkadaşlar, bu memleketin halkı üzerinde kimsenin hak ve salâhiyeti olmadığı gibi bu memleketi harice muhtaç ettirmemek de size terettüp eden bir vazifedir. Sanatın ehemmiyetini takdir etmeli ve bu takdirin bugünün icabatına göre, lâzım gelen vesaitte tevessül ile olacağını, anlamalıyız. Sizler ki çok çalışıyorsunuz. Çok çalışanlar o nisbette havaya, sükûna, istirahatata muhtaçtırlar. Cuma günlerini teneffüs ve tatil günü yapmakla çok makul bir iş yapmış oldunuz. Birer haftada bir günlük tatil hem sıhhatiniz için, hem de din icabı olarak lüzumludur. Biliyorsunuz ki, şeriatte Cuma namazından maksat herkesin dükkânlarını kapatarak, işlerini bırakarak bir arada toplanmaları ve İslamların umuma ait meseleler hakkında dertleşmeleri idi. Cuma günü tatil yapmak şeriatın da emri icabıdır. Bu kadarcık bir hakikati size herhangi bir zatın, meb'us olsun, ben olayım, hacı olsun, hoca olsun "bu yapılan şey mugayiri dindir" demesi kadar küstahlık, dinsizlik, imansızlık olamaz. Muhterem sanatkârlar, aziz arkadaşlar, bizi yanlış yola sevkeden habisler bilirsiniz ki, alekser din perdesine bürünmüşler, sâf ve nezih halkımızı hep şeriat sözleriyle aldata gelmişlerdir. Tarihimizi okuyunuz, dinleyiniz... görürsünüz ki, milleti mahveden, esir eden, harab eden fenalıklar hep din kisvesi altındaki küfür ve melanetten gelmiştir. Onlar her türlü hareketi dinle karıştırırlar. Halbuki, elhamdülillah hepimiz müslümanız, hepimiz dindarız, artık bizim dinin icabatını öğrenmek için şundan bundan derse ve akıl hocalığına ihtiyacımız yoktur. Analarımızın, babalarımızın kucaklarında verdikleri dersler bile, bize dinimizin esasatını anlatmağa kâfidirler. Buna rağmen hafta tatili dine mugayirdir gibi, hayırlı ve akla, dine muvafık meseleler hakkında, sizi iğfal ve izlâle çalışan habislere iltifat etmeyin. Milletimizin içinde hakikî ve ciddî ulema vardır. Milletimiz bu gibi ulemasıyla müftehirdir. Onlar milletin emniyetine ve ümmetin itimadına mazhardırlar. Bu gibi ulemaya gidin. "Bu efendi bize böyle diyor, siz ne diyorsunuz?" deyiniz. Fakat sureti umumiyetle buna da ihtiyaç yoktur. Bilhassa bizim dinimiz için herkesin elinde bir miyar vardır. Bu miyar ile hangi şeyin bu dine muvafık olup olmadığını kolayca takdir edebilirsiniz. Hangi şey ki akla, mantığa, menfaati âmmeye muvafıktır; biliniz ki o bizim dinimize de muvafıktır. Bir şey akıl ve mantığa, milletin menfaatine, islâmın menfaatine muvafıkça kimseye sormayın. O şey dindir. Eğer bizim dinimiz aklın, mantığın tetabuk ettiği bir din olmasaydı ekmel olmazdı, âhir din olmazdı.

Arkadaşlar, cemiyetinizi teşkil edeli henüz bir sene olmuş, bir sene uzun bir zaman değildir ve düşününüz ki, bu bir seneyi de harb içinde geçirdiniz. Buna rağmen bir sene içinde elde ettiğiniz neticelerden memnun ve müsterih olmalısınız. İnşallah harb muvaffakiyetle biter. Sulh günleri gelecektir. Çalışmanızın semeratını asıl o

zaman göreceksiniz. Yalnız gördüklerimizle iktifa etmiyelim. Bu görgü bugün için kâfi değildir. Babalarımız, babalarımızın babaları sanatla, millete hayat ve saadet verecek sahalarla lüzumu kadar iştigal ettirilmemiş, kendi evlerini ve kendi işlerini bırakmışlar; yabancıların bekçiliğini yapmışlar. Halbuki bizi mahvetmek isteyenler sanatın her şubesinde terakki etmişlerdir. Bugünkü tezgâhla Amerika ve Avrupa'ya karşı mücadelenin nasibi mağlûbiyettir. Kendi derecemizi bilelim. Munsif olalım. Neyi öğrenmek lazımsa onu öğrenelim. Bize din de Allah da bunu emrediyor.

Büyük dinimiz çalışmıyanın insanlıkla alâkası olmadığını bildiriyor. Bazı kimseler asrî olmayı kâfir olmak sanıyorlar. Asıl küfür onların bu zannıdır. Bu yanlış tefsiri yapanların maksadı, İslamların kâfirlere esir olmasını istemek değil de nedir? Her sarıklıyı hoca sanmayın, hoca olmak sarıkla değil, dimağladır.

Bu gece milletin hakikî tabakasına mensup siz esnaf ve sanatkârlarla bir sofrada bulunmakla çok memnun ve mes'udum. Bu memnuniyet ve saadetim asıl siz sanatkârların ufak dükkânlarınız yerine muhteşem fabrikalar yapıldığını gördüğüm gün, en hakikî ve en yüksek derecesini bulacaktır.

Bir senelik faaliyetiniz, yaptığınız teşkilât bana bu neticeye varacağımız emniyetini verdi. Şimdiden memnuniyetlerimi izhar ederim.

Hâkimiyeti Milliye: 21 Mart 1923

* * *

MERSİN'DE BİR KONUŞMA

(17. III. 1923)

Millet Bahçesinde Mersinliler adına Dr. Reşit Galip'in söylediği nutka cevap.

Aziz kardeşler,

Genç ve çok kıymetli doktorumuz Reşit Bey'in sözleri bence iki noktai nazardan kabili taksimdir.

Birincisi doğrudan doğruya kalbinin, vicdanının ve muhterem Mersin halkının vicdanının, benim kalbimdeki hissiyata tercüman olan hissiyatıdır. Buna teşekkür ile iktifa edeceğim. Hakikaten muhterem doktorun dediği gibi, benim için dünyada en büyük mevki ve mükâfat milletin bir ferdi olarak yaşamaktır. Eğer Cenabıhak beni bunda muvaffak etmiş ise, şükür ve hamdlar ederim. Bugün olduğu gibi ömrümün nihayetine kadar milletin hadımı olmakla iftihar edeceğim.

Muhterem Mersin halkı, bugün hakkımda gösterdiğiniz samimî ve heyecanlı tezahürattan size ayrıca teşekkür ederim. Ayrıca itiraf etmek mecburiyetindeyim ki, geldiğim günden bu âna kadar hissiyatımın, memnuniyetimin derecesini biliyorum, mutmain ve emin bulunuyorum ki, her taraftaki kardeşlerim gibi burada da bana muhabbet ve itina eden kardeşler var. Mersinliler, memleketiniz Türkiye'nin çok mühim bir noktası bulunuyor, çok mühim bir ticaret noktasıdır. Memleketiniz bütün dünya ile Türkiye'nin en mühim bir irtibat noktasıdır. Bunu sizler benden iyi biliyorsunuz. Memleketinize sahip olabilmek için çektiğiniz elemeler, azaplar, mahrumiyetler büyük olmuştur. Bunu sizler takdir edersiniz. Hepimiz arzu edelim ki acı günler tekerrür etmesin. Buna hakikaten lâıyk olmak lâzımdır. Muharebe meydanlarında kıymetli evlâtlarımızın süngü ve silâhlarının muzafferiydi kâfi değildir. Bu muzafferiyet ve muvaffakiyet çok büyüktür. Ancak hakikî refah ve saadete malik olabilmek için, asıl bundan sonra çalışmak lâzımdır. Sizin için zafer ve terakki sahası iktisadiyatta, ticarettedir. Bunu takdir ediyorsanız, çok çalışmağa mecbursunuz. Aksi takdirde memleketin sahibi hakikîsi olduğunuzu söylemeniz bile, kimseyi inandıramazsınız. Bu hakikatla dolu sözlerimle bu hakikati ifade ediyorum. Gönül arzu eder ki; burada bir saat, bir gün değil, uzun müddet kalayım, daha hususî hasbühaller yapalım. Fakat şimdilik buna imkân yoktur. Sözümü kesmek mecburiyetindeyim. Son söz olmak üzere bu memleketin hakikî sahibi olunuz, diyeceğim. Burada geçirdiğim saatler benim için pek kıymetli olmuştur. Derin muhabbetlerle cümlenize veda ediyorum; Allahaismarladık arkadaşlar.

Hâkimiyeti Milliye: 21 Mart 1923

* * *

TARSUS'TA ÇİFTÇİLERLE KONUŞMA

(18. III. 1923)

Çiftçiler Yurdu'nda söylenen bir nutka cevap.

Tarsus'un Muhterem Çiftçileri!

Naminıza beyanatta bulunan arkadaşınız beni çok mütehassis eden sözleriyle sizlerin kalbinizde, vicdanlarınızda, dimağlarınızda mevcut hissiyat ve düşüncelerin, bence malûm olduğunu ifade eylediler. Bu söz hakikaten doğrudur. Ben ne düşündüklerinizi bilen, ne hissettiklerinizi duyan, ne dertleriniz olduğunu anlıyan bir arkadaşınız, bir kardeşiniz olmakla iftihar etmekteyim. Bildiğim, duyduğum, anladığım bu şeylerin esası sizlerde, büyük kalplerinizde mevcut olan cevherdir. Bu kıymetli cevherdir ki, bu milleti kazadan belâdan, izmihlalin felâketinden kurtardı ve milletin en kuvvetli istinat temeli oldu. Sizler için, memleket için, her taraftan çığnenen vatani kurtarmak için, diğer arkadaşlarla beraber hizmete atılmaklığım, bana muvaffakiyetimize güvenmek cesaretini veren, hep sizlerin kalp ve vicdanlarındaki hissiyata vâkıf bulunuşumdandı. Aziz çiftçiler! şimdiye kadar sizi anlıyan, sizin büyük ruhunuzu takdir eden bu arkadaşınızın sizin için, sizin refahınız ve istikbaliniz için neler düşündüğünü, bundan sonra da İnşallah maddi semereleriyle öğrenmiş olacaksınız. Bu husus için şimdi burada fazla söz söylemeyi zait addediyorum. Yalnız bir iki kelime arzedeğim: şimdiye kadar yani üç buçuk sene evvele kadar vatanın birçok unsurları içinde en çok zahmet, meşakkat, elem çeken sizdiniz. Herkesten çok çalışan siz olduğunuz halde, en çok cefayı çeken sizdiniz. Yatan en çok sizin emeğinize istinad ettiği halde en az bahtiyar ve mes'ut olan yine sizdiniz. Bunun sebebi sizinle iştigal edilmemesi idi. Sizi düşünen pek az kimse vardı. Siz çiftçiler o eski hükümette, umumiyetle hemen hiç düşünülmiyordunuz. Sizi ne zaman düşünürlerdi, bunu pek iyi bilirsiniz. Sizi ya harb olunca, ya hazinelerini doldurmak lâzım gelince hatırlarlardı. Binaenaleyh çalışan sizdiniz; kazanan, ölen sizdiniz. Neticede siz sefaletle mahkûm olurdunuz ve sizin faaliyetinizden, fedakârlığınızdan başkaları istifade ederdi. Artık bundan sonra böyle olmayacaktır. Artık her şeyden evvel kendinizi düşünecek, kendi evinizi mâmur kılacak, kendi refahınızı temin eyleyecek, ikinci derecede başkalarını düşüneceksiniz. Hepinizin malûmudur ki, milletin ekseriyeti sizlersiniz ve yine malûmunuzdur ki, memleketimiz şu iki şeyin memleketidir: biri çiftçi, diğeri asker. Biz çok iyi çiftçi ve çok iyi asker yetiştiren bir milletiz. İyi çiftçi yetiştirdik: çünkü topraklarımız çoktur, iyi asker yetiştirdik: çünkü o topraklara kasdeden düşmanlar fazladır. O toprakları sürenler, o toprakları koruyan hep sizlersiniz. Bundan sonra da daha iyi çiftçi ve daha iyi asker olacağız. Lâkin bundan sonra' asker oluşumuz artık eskisi gibi başkalarının hırsı, şan ve şöhreti, keyfi için değil; yalnız ve yalnız bu aziz topraklarımızı muhafaza etmek içindir.

Memleketimizin her yerinde ve her noktasında olduğu gibi, siz Tarsus çiftçileri de burada tarlalarınızı çığneyen düşmana karşı, sapanı bırakarak, silâhla karşı koydunuz. Tarsus'ta düşmanla burun buruna harbettiniz. içinizde mücahitlikle iştihar eden kahramanlar çıktı. Onlar hem kendileri için, hem memleketiniz için, hem bütün vatan için kahraman oldular. Elhamdülillah bunlara muavenet edenler, bu mücahitlere zahir olanlar himmetlerinin mes'ut neticesini görmekten mahrum kalmadılar. O mücahedeler dünyayı hayretlere düşüren kıymetli neticeler verdi. Emin olunuz; böyle bir neticeyi dünyada hiçbir millet kolaylıkla istihsal edememiştir. Milletimiz çok cevherli, çok kabiliyetli, diğer milletlere çok faik olduğunu bu mücahedede gösterdiği şuurla, azimle, hamasetle pek güzel ispat etti. Bu kabiliyeti bundan sonra da imar sahasında gösterecektir. Çiftçilerimizin gayretiyle memleketimizin mahsuldar tarlaları birer mamure menbaı olacaktır. Şüphesiz bu mamureyi, cihandaki düşmanlara karşı müdafaa için kıymetli bir ordumuz da bulunacaktır. Muhterem çiftçiler, hep yalnız sizden ve askerden bahsettiğim için, buraya kadar yalnız bu iki unsur üzerinde söz söylediğim için diğer unsurlara o kadar ehemmiyet vermediğim mânasını anlamayınız. Sırtınıza giydiğiniz elbise, ayağınıza geçirdiğiniz kunduradan en ufak şeylere kadar sanat sahiplerine muhtaçsınız.

Bütün bu ihtiyacınızı temin için paranızı düşmanlara vermemek lâzımdır. Kazancınızın heba olmaması için, başkalarına haraçgüzar olmamak için dindaşınız olan, kendinizden olan sanatkârlara koşacaksınız, onlara yardım etmek hem borcunuz, hem menfaatinizdir. Sonra mahsulâtı memleket içinde istihlâk etmek sizin gayretinizle mütenasip olmaz. Elbette yalnız şahsî ihtiyacınızı tehvin etmek için çalışmıyorsunuz. İhtiyacınızdan fazla mahsulâtı harice sevk ve onları altına kalbedeceksiniz. Bunu yapabilmek için tüccarlara ihtiyacınız vardır. Eğer tüccarlar bizden olmazsa millî servetin ehemmiyetli bir kısmı şimdiye kadar olduğu gibi yine ağyarda kalacaktır. Onun için millî ticaretimizi yükseltmeğe mecbursunuz. Bütün bu basit fakat hayatî hakikatleri bilerek, bilmiyenlere de yolu ile veya zor ile anlatarak gayemize yürüyeceğiz. Hepiniz pek güzel anlamışsınızdır ki, bizi o

gayeye varmaktan meneden iki kuvvet vardır. Biri haricî düşmanlardır. Bunlar bizi bir müstemleke haline koymak için terakkimizi istemeyenlerdir. Fakat çiftçi arkadaşlar, muhterem babalar, bizim için bunlardan daha muzir, daha mühlik bir sınıf daha vardır: o da içimizden çıkması muhtemel olan hainlerdir. Akli eren, memleketi seven, hakikati gören kimselerden böyle düşman çıkmaz, içimizde böyleleri çıkarsa onları ya akli ermiyen cahiller, ya memleketi sevmiyen fenalar, ya hakikati görmiyen körlerdir. Biz cahil dediğimiz vakit mutlaka mektepte okumamış olanları kasetmiyoruz. Kasettiğim ilim, hakikati bilmektir. Yoksa okumuş olanlardan en büyük cahiller çıktığı gibi, hiç okumak bilmiyenlerden de bilhassa sizlerin içinizde görüldüğü gibi, hakikati gören hakikî âlimler çıkar. Sözlerime hitam verirken bir daha tekrar dikkatinizi şu noktaya celbediyorum. Paramızı, hayatımızı haricî düşmanların tasallutundan kurtarmak, bu memleketin haricî düşmanlara esir olmasına müsaade etmemek ne kadar lazımsa, aynı zamanda ve onlardan daha fazla bir teyakkuzla dahilî düşmanlara, dahildeki muzir adamlara da dikkatle bekçilik yapmak ve onların her hareketlerini gözden kaçırmamak mecburiyetindeyiz. Biz ancak bu gayretle, bu intibahla çalışarak muvaffak olacağız. Bütün dünya Türkiye'nin mevcudiyeti muhtereme sine gıpta edecek ve milletimize lâıyk ve müstahak olduğu yüksek mevkiı ayıracaktır. Böyle bir millete mensubiyetinden dolayı çok bahtiyar ve müftehirim.

Hâkimiyeti Milliye: 25 Mart 1923

* * *

TARSUS'DA GENÇLERLE KONUŞMA

(18. III. 1923)

Gençlik Yurdu'nda verilen nutka cevap.

Tarsus gençlerini takdirle selâmlarım. Fertler hayatta üç devre geçirir. Devletlerin hayatı da bu edvarı geçirebilir. Eski Osmanlı hükümeti bu edvarı hayatiyenin üçünü yaşadıktan sonra tarihi ademe karıştı. Onun yerine tarihi cihanda bir yeni Türkiye devleti kaim oldu. Yeni Türkiye devleti bütün Türklük secayasını, yani onun dinç, azimkar, faziletli âvamilini kendisinde cemetmiştir. Gençler, biz size maziden, mazinin hurafatından, mevcudatı maziyeden âri bir mevlûd çıkardık. Hâdisattan, hâdisatın zaruretinden çıkan bu mevlûd, sizin pek kıymettar iştirakinizle, münevver müzaheretinizle çıktı. Bu mevlûdu büyütüp yükseltmek bizlerden sizlere teveccüh eder. Bu vazifede muvaffak olacağımıza gördüğüm delâil sayesinde pek çok kuvvetlerle iman edenlerdenim. Muhterem gençler, hayat mücadeleden ibarettir. Bundan dolayı hayatta yalnız iki şey vardır. Galip olmak, mağlûp olmak. Size, Türk gençliğine terk ve tevdi ettiğimiz vediai vicdaniye, yalnız ve daima galip olmaktır ve eminim daima galip olacaksınız. Milletın esbap ve şeraiti tealisi için yapılacak şeylerde, atılacak hatvelerde kat'iyen tereddüt etmeyin. Milleti o merhalei tealiye götürmek için dikilecek haillere hep birlikte mâni olacağız. Bunun için dimağlarınıza ırfanlarınıza, malûmatınıza, icabederse bileklerinize, bazularınıza bacaklarınıza müracaat edecek, fakat neticede mutlaka ve mutlaka o gayeye varacağız. Gerek burada ve gerek seyahat ettiğim bütün yerlerde genç arkadaşlarınız, hep sizler gibi hisli, azimkar ve cesurdur. Binaenaleyh şimdiden âtinin parlak ufuklarını görmekle mesuttur. Bu millet sizin gibi evlâtlariyle lâıyk olduğu mertebei kemali bulacaktır. Beni çok memnun ettiniz. Huzurunuzla ve bilhassa azimkar sözlerinizle mesudum. Size, arkadaşlarınıza ve Tarsus halkına müteşekkirim.

Hakimiyeti Milliye: 25 Mart 1923

* * *

KONYA ESNAF VE TÜCCARLARI İLE KONUŞMA

(20. III. 1923)

Hükümet binasında esnaf ve tüccarlar tarafından tertip edilen ziyafette.

Muhterem efendiler,

Bundan evvelki ziyaretlerimde olduğu gibi, bu defa dahi muhterem Konyakların hakkımda gösterdikleri samimî ve harareti tezahürattan dolayı çok mütehassisim. Bütün Konyalıları teşekküratımın bildirilmesini rica ederim. Belediye Reisi Beyefendinin kendi şahsı namına, Konya halkı namına, Konya'nın uleması, esnafı, tüccarını namına şahsım için izhar ettikleri takdirkâr hissiyata da ayrıca teşekkür ederim. Memleketimizde, gidebildiğim her yerde, uğradığım her beldede muhterem halkımızın çok samimî, çok harareti, çok kalbî tezahüratını, büyük ruhlu, milletimizin her yerde muhabbet, emniyet ve itimadını görmekle mes'ut ve bahtiyarım. Fakat milletimin bu muhabbetine, bu emniyet ve itimadına kesbi liyakat ettiğimi iddia edemem. Bu emniyet ve itimada, ancak bundan sonra da tarihe, millete, vatanıma karşı uhdeme düşen vazifei namusu en son hadde kadar ifa ile kesbi liyakat etmeğe gayret edeceğim.

Kadıızade Ahmet Efendi'nin kalbî ve samimî sözleri beni başkaca mütehassis etti. Kendilerine sureti mahsusada teşekkür ederim. Efendiler, bilmem hatırınızda mı, üç sene evvel de Konya halkıyla karşı karşıya gelmiş, kendileriyle müdavelei efkârda bulunmuş, o zaman milletın içinde bulunduğu elîm şeraiti Konyalıları başbaşa konuşmuşum. O zaman mukaddes topraklarımız her taraftan çiğnenmiş bulunuyordu. Düşmanlar bütün memleketimize hâkimdi. O zaman demiştim ki; muhterem Konyaklar, bu milletın namusunu, hayatını, istikbalini kurtarmak için onun bütün mevcudiyetine kasteden kuvvetleri mahvetmeğe bu milletın kabiliyeti, asaleti, azmi kâfi ve vâfidir. Bu sözümün sıdkını vukuat ispat etti. Çünkü bu milletın azmi, tesanüdü, hamaseti sayesinde nihayet düşman muzmahil ve perişan edildi.

Hariçî düşman artık bizim için, bir düşman olmaktan çıkmıştır. İstiklâlimizi mahva çalışanlar artık bizim için korkunç değildir. Onun tehlikeli olamaması için icabeden tedabir alınmıştır. Biz hariçî düşmanı bu hale, milletın birliğiyle getirdik. Lâkin düşman yalnız hariçte değildir. Dahilde de bu milletın hayatiyle oynamak isteyen

düşmanlar var. Haricî düşmana karşı ittihaz ettiğimiz tedabiri, gösterdiğimiz birliği dahilî düşmana karşı da daha şiddetle, daha teyakkuzla göstermeliyiz. Süngü ile, silâhla, kanla istihsal ettiğimiz zaferden sonra, irfan, ilim, fen, iktisadiyat gibi sahalarda muzaffer olmak için çalışacağız. Milleti refah ve ikbale götürecektir bu sahalarda emniyetle, muvaffakiyetle yürüyebilmek ise, yalnız bir şarta mütevakıftır. Bu şart bulunmazsa o sahalarda muvaffakiyetimiz imkânsızdır. Bu şart şudur: milletin doğrudan doğruya kendi hâkimiyetine kendinin sahip olmasıdır. Üç buçuk dört seneden beri tatbik edilerek milleti halâsa erdiren, bundan sonra da ebediyen tatbiki ile milleti ikbale götürecektir olan bu tarzı idare için tehlikelerin hepsi zail olmuş değildir. Lâkin hâkimiyetine doğrudan doğruya sahip olmanın kıymetini pek iyi anlayan ve pek iyi bilen millet, bu mukaddes hâkimiyetine karşı baş gösterecek her tehlikeyi kahredecektir. Konyalılar tarihin her inkılâp devrinde acı, tatlı günler gördüler. Tarihin bu dersindeki ehemmiyeti herkes gibi muhterem Konyalıların da takdir edeceğine eminim. Bu emniyetle ki, Konya'nın millî hâkimiyetin istikrarında en kudretli istinat noktalarından biri olacağına büyük kanaatim var. Konyalıların ziraat, ticaret sahasında ibraz ettikleri faaliyet, malik buldukları akli selim ve memleket sevgisi beni pek haklı olarak bu emniyete götürmektedir. Muhterem Konyalılarla böyle bir sofrada bulunmaktan dolayı memnunum ve mes'udum. Cümleliğe teşekkür ederim.

Söylevin sona ermesi üzerine Konya tüccarlarından Kaşıkçızade Tahir'in, hükümetin ticaretimizi geliştirmek için ne gibi fikirlere sahip olduğunu sorması üzerine Mustafa Kemal Paşa tekrar ayağa kalkarak sözlerine devam etti:

Arkadaşlar, Kaşıkçızade Tahir Efendi biraderimizin bu .sualini muhtacı tavzih ve tenvir buluyorum. Kendileri soruyor ki, hükümetin ticaret hakkında ne gibi düşünceleri vardır. Evvel emirde şunu söyleyeyim ki bendeniz içinizde hükümet namına değil, meclis namına değil, ordu namına değil, sadece bir meb'us gibi belki de yalnız bir arkadaşınız, bir kardeşiniz gibi bulunuyorum. Onun için sualinize hükümet namına cevap vermeğe salâhiyetim yoktur. Malûmu âliniz hükümetimiz Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti'dir. Hükümet meclisin kendisidir. Meclis ise bana şu ve bu hususta bizim noktâi nazarımızı izah et, diye bir karar ve o karar neticesinde bir salâhiyet vermiş değildir. Eğer hükümet kelimesinden maksadınız meclis değil de, meclisin şubâtı devlette kendi namına icrayı hükümete tevkil ettiği Heyeti Vekile maksud ise onların namına da söz söylemeğe salâhiyetler değilim. Çünkü yine malûmu âlinizdir ki, Heyeti Vekile âzası Teşkilâtı Esasiye ahkâmına göre ferdin ve gerekse heyeti mecmualariyle meclise karşı mes'uldürler. Binaenaleyh kendi mes'uliyetleri tahtında ifayı vazifeye mecbur zevat namına söz söylemekten kendimi menetmeği muvafık buluyorum. Eğer sualinizi "Sen ne diyorsun? Senin ticaretimiz hakkındaki fikrin nedir?" diye soraydınız o zaman cevap vermekte beis görmezdim ve kabul ediyordum ki asıl maksadınız da budur. Ben de bu suretle fikrimi arz ediyordum: Efendiler, ticaret hakkındaki düşünceleri iki şekilde tesbit eyliyorum. Biri bugüne ait ve bu günün istilzam ettiği düşünceler, diğeri âtiye ait yani sulhten sonra milletin arzu ve amalına ait düşünceler. Eğer bugün için ticaretimiz hakkında ne düşünüyorsunuz diye sorarsanız, bu suale bir tek cevap vereceğim. Bugün için düşündüğüm yegâne şey kapitülasyonlardır. Maddeten, fiilen, kanla kaldırılmış olan kapitülasyonların bir daha dirilmemek üzere ademe gömülmesini temin etmektir. Ticaretimizin de, sanayimizin de, her nevi iktisadiyatımızın da inkişaf ve taalisine ancak bunun ile kaimdir. Bugüne ait olan bu cihet temin edildikten sonra, yarına ait olan Türkiye ticaretinin dünya ticareti ile rekabet edebilmesi için, düşünülmesi lâzım gelen şeyleri bittabi siz tüccarlar benden daha iyi bilirsiniz. Ticaret için iki şey lâzımdır. Biri, harice çıkarılacak mahsulât mercileri temin etmektir. Bu olmazsa ticaret yoktur. Bunları harice sevk edebilmek için seri ve emin vasıtalara muhtacı. Binaenaleyh bütün kuvvetimizle bir ân evvel otomobiller, şoseler ve şimendifer yapmağa mecburuz. Saniyen ticarete düşünceğimiz ikinci iş ihracat ve ithalâtımıza tavassut vazifesini gören ticareti ağyar elinden kurtarmaktır. Maatteessüf bu ticaret kendimizde değildi. Millî ticaret müesseseleri birer birer elimizden çıkmıştı. Artık halkımızın tüccar sınıfını zengin edebilmek için, ticaretin hariç ellerde bulunmasına mâni tedabiri ittihaz etmek mecburiyetindeyiz. Arkadaşlar, ithalâtın ziyade ihracattır ki, memleketi zengin yapacaktır. Halbuki ihracatımız ancak sahillerimize kadar gidiyor ve oradan bu ihracat, memaliki ecnebiyeye sevk edilirken ağyar eline geçiyor. Kazancımızın kısmı mühimmi bu suretle bizden çıkıyor. Onun için ihracat, menbalarımız bizden olan tüccarlarımızın elinde bulunmalıdır, işte ticaretimiz için başlıca düşünülecek şeyler bunlardır. Bunların her birini bugünkü medeniyete göre, medeniyetin bugünkü icabatına göre, cihan ticaretinin bugünkü esasına göre kolaylıkla temin edeceğimizi zannetmek gafletine düşmemelidir. Lâkin güç de olsa, az da olsa müşkilât da çeksek, bu gayeye yürüyecek ve inşallah muvaffak olacağız.

KONYA GENÇLERİYLE KONUŞMA

(20. III. 1923)

Türk Ocağında verilen çay ziyafetle söylenmiştir.

Muhterem gençler.

Türk Ocağı namına hakkımda söylenen sözlerden, izhar olunan muhabbet ve emniyetten dolayı ocak azayı kiramına sureti mahsusada teşekkür ederim.

Arkadaşlar, hakikaten bu millet asırlarca kendi arsuzu hilâfında, milletin âmâl ve menafii hilâfında olarak sevk ve idare edilmiş, millet hiçbir devrei tarihiyede meftur olduğu kabiliyeti inkişaf ettirecek sahai mesaiye malik olamamıştır. Ve bu ademi mazhariyet yüzünden birçok felâketlerin zebunu kalmıştır. O acı felâkeler milleti mevte kadar isal edebilecek mahiyeti haizdi. Şayanı teşekkürdür ki, en son ölüm darbeleri millette en hayatî intibahları tevlide medar oldu. Ancak o sayededir ki, üç buçuk dört senedir milletin hemahenk mesaisi neticesindedir ki, millet cümlemizi memnuniyette, dünyayı hayrette, düşmanları dehşette bırakan muzafferiyata, muvaffakiyata ve tevfiyata mazhar oldu. Bizi kendi benliğimize sahip yapan bu intibaha; bize kendimizi bulduran bu hakikî teyakkuza daha evvel malik bulunsa idik, daha eskiden kendi mevcudiyetimiz, kendi selâmetimiz, kendi gayemiz için çalışmış olsaydık, bugünkü netice daha parlak olur ve biz son bâdirelere düşmiyerek dünyanın en bahtiyar milleti olurduk. Milletimiz en yüksek dereceyi temeddünde, en parlak mertebeyi kemalde, en şanlı izzeti ikbalde iken, diğer bir takım milletler ancak milletimizin darebatı karşısında kendi benliklerini bularak o darebatı geçirdikten sonra bugünkü vaziyetlerini bulmuşlar, biz ise onlardaki intibaha bedel, çok derin gafletler içinde puyan olup gelmişizdir.

Arkadaşlar, her yerde söylüyoruz, her yerde söylüyor ve tekrar ediyoruz, milletin bugünkü muzafferiyatı pek parlak olmakla beraber henüz milletimizi hakikî halâsa mazhar kılmamıştır. Belki bundan sonraki mesaimiz, zaferi istihsalde olduğu gibi aynı himmetle, aynı fedakârlıkla yapılacak mesai neticesindedir ki, asıl gayeye vasil olacağız. O gayeye varmak için de her şeyden evvel bizi şimdiye kadar gaflet içinde bırakan esbab ve âvamili tahlil etmek, meydana çıkarmak, virdi zeban etmek lâzımdır. Bu hakayiki, vicdanı milletin kulağına isal etmek, bu hakayiki milletin vicdanına iyice hakketmek için onları bir daha, beş daha söylemek, onları daima ve daima tekrar etmek lâzımdır. Milleti uzun asırlar gaflette bırakan esbabı mütenevvia arasında hakikî noktayı, bir kelime ile ifade etmiş olmak için diyebilirim ki, bütün sefaletlerimizin sebebi kat'isi zihniyet meselesidir. İnsanlar ve insanlardan mürekkep olan cemiyetler her şeyden evvel bütün fertleriyle salim bir zihniyete sahip olmalıdırlar. Zihniyeti zayıf, çürük, sakîm, sehîf olan bir heyeti içtimaiyenin bütün mesaisi hebadır. İtiraf mecburiyetindeyiz ki, bütün İslâm âleminin cem'iyatı içtimaiyesinde hep yanlış zihniyetler hüküm sürdüğü içindir ki, şarktan garba kadar İslâm memleketleri düşmanların ayakları altında çiğnenmiş ve düşmanların zinciri esaretine geçmiştir,

Bu fikrimi izah etmek arzusuyla bir az daha tafsilât vermek isterim. Cümleden malûmdur ki, cenabı Peygamber ahkâmı nusus tebliğ memur olduğu tarihte, etraf ülkelerde muhtelif akvam vardı. Dini islâmî bütün beşeriyete kabul ettirmek için, fisebilillâh selli seyfedden mücahidini Arap, asırlarca yüksek medeniyetler yaşamış millî mazilerine ve örfü anelerine sahip birçok akvamı, Türkler, İranîler, Mısırlılar, Bizanslılar gibi akvamı az zamanda daire İslâmîyete aldılar. Yine fennen, ilmen, maddeten görüyorsunuz ki, herhangi bir kavim yeni bir şekil alınca, devleti bütün esasatıyla tekabül etmekte, hazmetmekte, duçarî müşkülât oluyor. Daima uzun bir mazinin kendi mevcudiyetinde yaşadığını görüyor. Daima asırlık medeniyetinin kendi büneyi içtimaiyesinde tekarrür ettirdiği itiyadata, itikadata merbut kalıyor ve böyle her yeni bir şey alan kavimlerde yeniyle eskinin birbirine karıştığını, yeni şeyin esasatıyla kendinde mevcut eski esasatin mezceldiğini görüyoruz. Bu kaideyi tabiiye, kabulü islâm eden milletlerde de aynen tecelli eyledi. Dini mübini islâmın çok ulvî, çok kıymetli esasat ve hakayikini bu milletler olduğu gibi almamakta muannit bulundular, İslâmîyetin ilk parlak devirlerinde mahsuli mazi olan âdatı sakime bir zaman için kendini göstermeğe ve ikai nüfuza muktedir olamamışsa da, biraz sonra hakayiki islâmîyeye temessük, esasatı islâmîyeye tevfiği harekât etmekten ziyade mazinin mevrusatından olan âdat ve itikadını, dine karıştırmaya başlamışlardır.

Bu yüzden cemiyeti islâmiyeye dahil birtakım kavimler islâm oldukları halde sukuta, sefalete, inhitata maruz kaldılar. Mazilerinin sakîm veya batıl itiyadat ve itikadıyla islâmiyeti teşviş ettikleri ve bu suretle hakikati islâmiyeden uzaklaştıkları için kendilerini düşmanların esiri yaptılar.

Bu akvamı islâmiyenin içinde bizim milletimiz olan Türkler ananat ve teamülü millî itibariyle sakîm şeylere malik değillerdi. Türk ananatı içtimaiyesinin pek çoğu hakikati islâmiyeye mutabık ve yakındı. Lâkin Türkler buldukları saha, yaşadıkları menatik itibariyle bir taraftan İran ve diğer taraftan Arap ve Bizans milletleriyle hali temasta idiler. Şüphe yok ki, temasların milletler üzerinde tesirleri görülür. Türklerin temas ettiği milletlerin o zamanki medeniyetleri ise tefessühe başlamıştı. Türkler bu milletlerin sakîm âdatmadan, fena cihetlerinden müteessir olmaktan men'inefs edememişlerdir. Bu hal kendilerinde müşevveş, gayri ilmî, gayri insanî zihniyetler tevlidinden hâlî kalmamıştır. İşte sukutumuzun belli başlı sebeplerinden birini bu nokta teşkil ediyor.

Yine biliyorsunuz ki, İslâm âlemine dahil cem'iyat ile âlemi hıristiyaniyet kitleleri arasında birbirini gayri kabili af gören bir husumet mevcuttur. İslâmlar, hıristiyanların, hıristiyanlar islâmların ebedî düşmanları oldular. Birbirlerine kâfir, mutaassıp nazariyle baktılar. İki dünya yekdiğeriyle asırlardanberi bu taassup ve husumetle yaşadı. Bu husumetin neticesidir ki, islâm âlemi garbın her asır bir şekil ve rengi nevin alan terakkiyatından uzak kalmıştı. Çünkü ehli islâm o terakkiyata ademi tenezzülle, nefretle bakıyordu, aynı zamanda, iki kitle arasında uzun asırlardır devam eden husumet ilcasıyla islâm âlemi silâhını biran elinden bırakmamak mecburiyetinde bulunuyordu. İşte silâhla bu iştigali daimî, hissi husumetle garbin teceddüdatına ademi iltifat, inhitatımızın esbab ve âvamilinden diğer mühim bir sebebini teşkil eder. Bu saydığım sebeplerden başka asıl bizim milletin, bilhassa, münevveranımızın çok dikkatle, çok ehemmiyetle nazarı itibare alacağı bir sebep vardır ve bence bu sebep şimdiye kadar terakki edememişimizin, en son kademede kalışımızın —unutmalıyım— memleketimizin baştan başa bir harabe oluşunun sebebi aslisidir. İnhitatımızın bu ana sebebini şu nokta teşkil ediyor: İslâm âlemi iki sınıf ayrı heyetlerden mürekkeptir. Biri ekseriyeti teşkil eden avam, diğeri ekaliyeti teşkil eden münevveran. Bozuk zihniyetli milletlerde ekseriyeti azime başka hedefe, münevver denen sınıf başka zihniyete maliktir. Bu iki sınıf arasında zıddiyeti tamme, muhalefeti tamme vardır. Münevveran kitlei asliyeyi kendi hedefine sevk etmek ister; kitlei halk ve avam ise bu sınıfı münevvereye tâbi olmak istemez. O da başka bir istikamet tâyinine çalışır. Sınıfı münevver telkinle, irşadla kitlei ekseriyeti kendi maksadına göre iknaa muvaffak olamayınca, başka vasıtalara tevessül eder. Halka tahakküm ve tecebbüre başlar; halkı istibdatla bulundurmağa kalkar. Artık burada asıl tahlilî noktaya geldik. Halkı ne birinci usûl ile ne de tahakküm ve istibdat ile kendi hedefimize sürüklemeye muvaffak olmadığımızı görüyoruz; neden?

Arkadaşlar,

Bunda muvaffak olmak için münevver sınıfla halkın zihniyet ve hedefi arasında tabî bir intibak olmak lâzımdır. Yani sınıfı münevverin halka telkin edeceği mefkureler, halkın ruh ve vicdanından alınmış olmalı. Halbuki bizde böyle mi olmuştur. O münevverlerin telkinleri milletimizin umku ruhundan alınmış mefkureler midir?

Şüphesiz hayır, münevverlerimiz içinde çok iyi düşünenler vardır. Fakat umumiyet itibariyle şu hatamız da vardır ki, tetkikat ve tettebbuatımıza zemin olarak alekser kendi memleketimizi, kendi tarihimizi, kendi ananelerimizi, kendi hususiyetlerimizi ve ihtiyaçlarımızı almayız. Münevverlerimiz belki bütün cihanı, bütün diğer milletleri tanır, lâkin kendimizi bilmeyiz.

Münevverlerimiz milletimi en mes'ut millet yapayım der. Başka milletler nasıl olmuşsa onu da aynen öyle yapalım der. Lâkin düşünmeliyiz ki, böyle bir nazariye hiçbir devirde muvaffak olmuş değildir. Bir millet için saadet olan birşey diğer millet için felâket olabilir. Aynı sebep ve şerait birini mes'ut ettiği halde diğerini bedbaht edebilir. Onun için bu millete gideceği yolu gösterirken dünyanın her türlü ilminden, keşfiyatından, terakkiyatından istifade edelim, lâkin unutmalıyım ki, asıl temeli kendi içimizden çıkarmak mecburiyetindeyiz.

Milletimizin tarihini, ruhunu, ananatını sahih, salim, dürüst bir nazarla görmeliyiz. İtiraf edelim ki, hâlâ ve hâlâ münevveranımızın gençleri arasında halk ve avama tetabuk muhakkak değildir. Memleketi kurtarmak için bu iki zihniyet arasındaki ayrılığı durdurmak, yürümeğe başlamadan evvel bu iki zihniyet arasındaki tetabuku tevlidetmek lâzımdır. Bunun için de biraz avam kitlesinin yürümesini tacil etmesi, biraz da münevverlerin çok

hızlı gitmesi lâzımdır. Lâkin halka yaklaşmak ve halkla kaynaşmak daha çok ve daha ziyade münevverlere teveccüh eden bir vazifedir.

Gençlerimiz ve münevverlerimiz ne için yürüdüklerini ve ne yapacaklarını evvelâ kendi dimağlarında iyice takarrür ettirmeli, onları halk tarafından iyice kabili hazim ve kabili kabul bir hale getirmeli, onları ancak ondan sonra ortaya atmalıdır. Ben çok ümitvarım ki, gençlerimiz bunu yapacak derecede yetişkindir. Biliyorum ki ihtiyarlarımız gibi gençlerimizin de tecrübeleri vardır. Zira milletimizin yakın senelere ait gördüğü elîm dersler, yakın senelerin en kesif vekayi ile meşbu oluşu, devrimizin gençlerini eski devirlerin ihtiyarları kadar ve belki onlardan fazla vakayin şahidi, binaenaleyh gençlerimizi ihtiyarlar kadar tecrübe sahibi yaptı. Herhangi gencimiz yaşadığı devrin belki üç misli nisbetinde vakayie şahit olduğu için her gencimiz üç misli yaş sahibi addedebilir, onları da ihtiyarlar gibi tecrübeli telâkki edebiliriz. Gençlerimizin gördükleri bu tecrübelerden istifade ederek faal, memlekete hadim ve azmü imanla mücehhez olarak vazifelerini bihakkın ifa edeceklerine eminim.

Arkadaşlar,

Bizim halkımız çok temiz kalpli, çok asil ruhlu, terakkiye çok kabiliyetli bir halktır. Bu halk eğer bir defa muhatablarının samimiyetle kendilerine hâdim olduklarına kani olursa her türlü hareketi derhal kabule âmededir. Bunun için gençlerin her şeyden evvel millete emniyet bahşetmesi lâzımdır.

Bunun için mefkûremizi vuzuhla ifade etmeliyiz. Onu imanla duymalı ve onu çok sebatkârane takip etmeliyiz. Şahsî menafimizden, hasis emellerimizden tecerrüde ancak böyle canlı ve aevli mefkure sayesinde muvaffak olacağız. Gençlerin kardeşleriyle, babalarıyla, tecrübede ihtiyarlarıyla, ruhu islâmiyete vâkıf hakikî ulemayı kiramiyle beraber mesaisinde muvaffakiyete mazhar olacağı muhakkaktır.

Fakat bütün hüsnüniyete, gösterilen bütün sebata, azim ve metanete, ibraz edilen bütün vahdet ve tesanüde rağmen yine en güzel, en musib, en doğru zihniyetleri ve mefkureleri bozmağa çalışacak insanlara tesadüf edilecektir, öylelerine karşı bütün efradı millet çok şedit mukabelede bulunmalıdır. Hepimiz için öylelerine karşı kahir bir kitlei vahdet şeklinde tecelli etmekliğimiz en zaruri bir lâzimei vicdaniyedir.

Zira bu hususta müfsitlik yapacak insanlara müsamaha göstermek, ulvicenab ibraz etmek eseri terbiye değil, belki bir milletin saadetine, şerefine, namusuna göz dikmiş insanlara müsamahadır ki, hiçbir vakit, hiçbir ferd buna müsaade edemez. Hiç kimse buna müsaade etmek hakkına malik değildir ve siz de olmamalısınız.

Arkadaşlar,

Bir milletin namuskâr bir mevcudiyet, şayanı hürmet bir mevki sahibi olması için, o milletin yalnız âlim ve mütefennin bulunması kâfi değildir. Her ilmin, her şeyin fevkinde bir hassaya sahip olması lâzımdır ki, o da o milletin muayyen ve müspet bir seciyeye malik bulunmasıdır. Böyle bir seviyeye malik olmanın fertler ve böyle fertlerden mürekkep milletler hiçbir dakika hakikî bir devlet teşkil edemezler. Böyle milletler birer fesat ocağı olurlar. Benim bildiğime göre memleketimizde çok senelerden beri açılmış ve elan mukaddes ateşlerle yanan, ve alevi her mensup olanın kalb ve vicdanını münevver kılan Türk ocaklarının esas gayesi millete böyle müspet bir seciye vermektir. Türk ocakları milletin harsı üzerinde mühim tesirler yapmalıdır. Zaten bunu yapıyorlar ve daha ziyade yapacaklardır. Biz milliyet fikirlerini tatbikte çok gecikmiş ve çok tekâsül göstermiş bir milletiz. Bunun zararlarını fazla faaliyetle telâfiye çalışmalıyız. Bilirsiniz ki, milliyet nazariyesini, millet mefkuresini inhilâlâle sâi olan nazariyatın dünya üzerinde kabiliyeti tatbikiyesi bulunamamıştır. Çünkü, tarih, vukuat, hâdisat ve müşahedat hep insanlar ve milletler arasında, hep milliyetin hâkim olduğunu göstermiştir ve milliyet prensibi aleyhindeki büyük mikyasta fiilî tecrübelerle rağmen yine milliyet hissini öldürülemediği ve yine kuvvetle yaşadığı görülmektedir.

Bahusus bizim milletimiz, milliyetinden tegafül edişinin çok acı cezalarını gördü. Osmanlı İmparatorluğu dahilindeki akvamı muhtelif hep millî akidelere sarılarak, milliyet mefkuresinin kuvvetiyle kendilerini kurtardılar. Biz ne olduğumuzu, onlardan ayrı ve onlara yabancı bir millet olduğumuzu sopa ile içlerinden, koğulunca anladık. Kuvvetimizin zaafa uğradığı anda bizi tahkir, tezlîl ettiler. Anladık ki, kabahatimiz kendimizi unutmaklığımızmış. Dünyanın bize hürmet göstermesini istiyorsak evvelâ bizim kendi benliğimize ve milliyetimize bu hürmeti hissen, fikren, fiilen bütün ef'al ve harekâtımızla gösterelim; bilelim ki millî benliğini bulmayan milletler başka milletlerin şikârdır.

Mevcudiyeti milliyemize düşman olanlarla dost olmalıyım. Böylelerine karşı bir Türk şairinin dediği gibi,
(*Karşı duvardaki levhayı işaret ederek*)

Türküme ve düşmanım sana, kalsam da bir kişi

diyelim. Düşmanlarımıza bu hakikati ifade ettiğimiz gün, kanaatimize, mefkûremize, istikbalimize yan bakan her ferdi düşman telâkki ettiğimiz gün, millî benliğe uzanacak her eli şiddetle kırdığımız, milletin önüne dikilecek her haili derhal devirdiğimiz gün, halâsı hakikiye vasıl olacağız. Ve sizler gibi münevver, azimli, imanlı gençler sayesinde bu halâsa vasıl olacağımıza emin olabiliriz.

Türk Ocağı âzasından Operatör Eyüb Sabri'nin "Milletimizin inkulâbına muhalefet eden ve kendisini din irşadiyle mükellef telâkki eyliyen bir sınıf var, bu sınıfa karşı ne gibi tedabir alınmıştır?" suali üzerine Mustafa Kemal ayağa kalkarak sözüne tekrar başlamıştır:

Bu suali soran arkadaşımızı müsaadeleriyle bir noktada tenkit edeceğim. Sualleri mühimdir. Ancak vuzuha malik değildir. Evvelâ soruyorum. Bu suali sorarken bu ibham bulutlarına ne ihtiyaç vardı. Bu meseleden bahsederken ademi vuzuha sebep nedir? Biz bir şeyi vicdanen iyi yaptığımıza, sözlerimizin hakikat olduğuna kani isek ondan olduğu gibi açık, vazih, tereddüt ve ibhamdan âri olarak bahsetmeliyiz. Ben kendilerinin sualini izah edeyim: buyurdular ki, bu millet esasen her şeye kabiliyetlidir, fakat bazı insanlar vardır ki hakikati idrâk edecek kadar müttekâmil değildir. Bu sebeple, halkın saf vaziyetinden istifade ederek, halka muzir fikirler vererek, halk için müfsit mevkiinde kalabilirler. Bunlara karşı tedbir var mıdır? Eğer sual böyle irad edilse idi, işte burada hazinin içinde muhtelif mesleklerde bulunan arkadaşlar var, asker var, tüccar var, ulema var, vesair mesleklerden ve sınıflardan zevat var. Şüphesiz hepimiz aynı kanaatte olduğumuzu söyledik.

Her şeyden evvel şunu en iptidâî bir hakikati diniye olarak bilelim ki, bizim dinimizde bir sınıfı mahsus yoktur. Ruhbaniyeti reddeden bu din inhisarı kabul etmez. Meselâ ulema, behemehal tenvir vazifesi ulemaya ait olmadıktan başka dinimiz de bunu kat'iyetle meneder. O halde biz diyemeyiz ki, bizde bir sınıfı mahsus vardır. Diğerleri dinen tenvir hakkından mahrumdur. Böyle telâkki edersek kabahat bizde, bizim cehlimizdedir. Hoca olmak için, yani hakayiki diniyeyi halka, telkin etmek için, mutlaka kisvei ilmiye şart değildir. Bizim ulvî dinimiz her müslim ve müslimeye amme taharrisini farz kılıyor ve her müslim ve müslime ümmeti tenvir ile mükelleftir.

Efendiler, bir fikri daha tashih etmek isterim. Milletimizin içinde hakikî ulema, ulemamız içinde milletimizin bihakkın iftihar edebileceği âlimlerimiz vardır. Fakat bunlara mukabil kisvei ilmiye altında hakikati ilimden uzak, lüzumu kadar taallüm edememiş, tarihi ilimde lâyıki kadar ilerliyenemiş hoca kıyafetli cahiller de vardır. Bunların ikisini birbirine karıştırmamalıyız.

Seyahatlerimde, birçok hakikî münevver ulemamızla temas ettim. Onları en yeni terbiyei ilmiye almış, sanki Avrupa'da tahsil etmiş bir seviyede gördüm. Ruh ve hakikati islâmiyeye vakıf olan ulemamızın hepsi bu mertebeye kemalindedir. Şüphesiz ki, bu gibi ulemamızın karşısında imansız ve hain ulema da vardır, lâkin bunları onlara karıştırmak musib olmaz.

Efendiler, hakikî ulema ile dine muzir ulemanın yekdiğerine karıştırılması Emeviler zamanında başlamıştır. Hazreti Peygamberin zamanı saadetlerinde, Peygamberimizin irtihalinden sonra Hulefayı Raşidin hazeratının zamanlarında, hep doğrudan doğruya Hazreti Peygamberin irşadiyle İslâm olan Hulefayı Raşidin tenviriyiyle selâmette bulunan kitlei ümmet arasında hakikî nezahat, kalbî hürmet, ulvî bir irtibat vardı. Vaktaki Muaviye ile Hazreti Ali karşı karşıya geldiler, Sıffin vakasında Muaviye'nin askerleri Kur'anıkerimi mızraklarına diktiler ve Hazreti Ali'nin ordusunda bu suretle, tereddüt ve zaaf husule getirdiler. İşte o zaman dine mefsedet, İslâmlar arasına münafet girdi ve o zaman hak olan Kur'an, haksızlığı kabule vasıta yapıldı. En müte-hakkim hükümdarlardan olan Muaviye'nin nasıl bir hiyle neticesinde sıfatı hilâfeti de takındığını biliyorsunuz. Ondan sonra bütün müstebit hükümdarlar hep dini âlet edindiler; ihtiras ve istibdatlarını terviç için hep sınıfı ulemaya müracaat eylediler. Hakikî ulema, dini bütün âlimler hiçbir vakit bu müstebit tacidarlara inkiyad etmediler. Onların emir-lerini dinlemediler, tehditlerinden korkmadılar. Bu gibi ulema kamçılar altında döğüldü, memleketlerinden sürüldü, zindanlarda çürütüldü, darağaçlarında asıldı. Lâkin onlar yine o hükümdarların keyfine dini âlet yapmadılar. Fakat hakikati halde âlim olmamakla beraber, sırf o kisvede buldukları için âlim sanılan, menfaatine düşkün haris ve imansız bir takım hocalar da vardı. Hükümdarlar işte bunları ele aldılar ve

işte bunlar, muvafıkı dindir diye fetvalar verdiler. İcabettikçe yanlış hadisler bile uydurmaktan çekinmediler, işte o tarihten beri saltanat tahtında oturan, saraylarda yaşayan, kendilerine halife namı veren müstebit hükümdarlar bu gibi hoca kıyafetli cerrarlara iltifat ve onları himaye ettiler. Hakikî ve imanlı ulema her vakit ve her devirde onların mebguzu oldu.

Üç buçuk dört sene evveline kadar, berhayat olan Osmanlı hüküm-darları da aynı şeyleri yapmışlar, aynı hüd'alardan istifade etmişlerdi. Osmanlı tarihinden bu hususta uzun misaller iradına lüzum yok, son Osmanlı hükümdarı Vahdetin'in harekâtı gözünüzün önündedir. Onun emriyledir ki, bile bile ölüme götürülen milleti kurtarmak isteyenler âsi ilân edildi. Onun emriyle millet ve vatani kurtarmak için kan döken aziz ordumuzun bağiler sürüsü olduğuna dair fetvalar veren ulema kıyafetli kimseler çıktı. Onlar bu fetvaları Yunan tayyarecileriyle ordumuzun içine atıyorlardı, işte bu noktada suali soran arkadaşımıza yerden göğe kadar hak veririm. Ulema içinde böyle hainleri himaye, şeni' hareketlerini şer'a tatbik, din kisvesi ve şeriat sözleriyle milleti izlâl ve iğfal eden âlimlerin —onlar için bu tâbiri kullanmak istemem— böyle şerre âlet olan insanların yüzündendir ki, dört halifeden sonra din daima vasıtai siyaset, vasıtai menfaat, vasıtai istibdat yapıldı. Bu hal Osmanlı tarihinde böyle idi. Abbasiler, Emeviler zamanında böyle idi. Fakat şurayı enzarı tefekkürünüze arz ederim ki, böyle âdi ve sefil hiylelerle hükümdarlık yapan halifeler ve onlara' dini âlet yapmağa tenezzül eden sahte ve imansız âlimler tarihte daima rezil olmuşlar, terzil edilmişler ve daima cezalarını görmüşlerdir. Hulefayı Abbasiye'nin sonuncusu biliyorsunuz ki, bir Türk tarafından parçalanmıştı. Dini kendi ihtiraslarına âlet yapan hükümdarlar ve onlara delâlet eden hoca namı hainler hep bu akibete duçar olmuşlardır. Böyle yapan hulefa ve ulemanın arzularına muvaffak olamadıklarını tarih bize lâyetenahi misallerle izah ve ispat etmektedir. Artık bu milletin ne öyle hükümdarlar, ne öyle âlimler görmeğe tahammülü, ve imkânı yoktur. Artık kimse öyle hoca kıyafetli sahte âlimlerin tezirine ehemmiyet verecek değildir. En cahil olanlar bile o gibi adamların mahiyetini pek âlâ anlamaktadır. Fakat bu hususta tam bir emniyet sahibi olmaklığımız için bu intibahı, bu teyakkuzu, onlara karşı, bu nefreti, halâsı hakikî anına kadar bütün kuvvetiyle hattâ mütezayit bir azimle muhafaza ve idame etmeliyiz. Eğer onlara karşı benim şahımdan bir şey anlamak isterseniz, derim ki, ben şahsen onların düşmanıyım. Onların menfi istikamette atacakları bir hatve, yalnız benim şahsi imanıma değil, yalnız benim gayeme değil, o adım benim milletimin hayatiyle alâkadar, o adım milletimin hayatına karşı bir kasıd, o adım milletimin kalbine havale edilmiş zehirli bir hançerdir. Benim ve benimle hemfikir arkadaşlarımla yapacağı şey mutlaka ve mutlaka o adımı atanı tepelemektir.

Şüphe yok ki arkadaşlar, millet birçok fedakârlık birçok kan bahasına, en nihayet elde ettiği umdei hayatiyesine kimseyi tecavüz ettirmeyecektir. Bugünkü hükümetin, meclisin, kanunların, Teşkilâtı Esasiyenin mahiyet ve hikmeti hep bundan ibarettir.

Sizlere bunun da fevkinde bir söz söyleyeyim. Farzı muhal eğer bunu temin edecek kanunlar olmasa, bunu temin edecek meclis olmasa, öyle menfi adım atanlar karşısında herkes çekilse ve ben kendi başıma yalnız kalsam, yine tepeler ve yine öldürürüm.

Hâkimiyeti Milliye: 26 Mart 1923

* * *

KONYA KADINLARI İLE KONUŞMA

(21. III. 1923)

Hilâliahmer Kadınlar şubesinin tertip ettiği çay ziyafetinde söylenmiştir.

Muhterem Hanım ve Beyefendiler;

Bu dakikada Konya'nın çok güzide kıymetli hanımlariyle, çok muhterem münevver hemşirelerimizle ve kendilerine refakat eden arkadaşları ile hep bir arada bulunmaktan çok memnun ve mütehassisim. Bize böyle samimî, memnuniyetbahş, kıymettar dakikalar ihzar eden Konya Hilâliahmer Kadınlar Şubesini teşkil eden Hanımefendilere sureti mahsusada teşekküratımı arz ederim. Bilhassa Hemşiremiz Hanımefendinin, cemiyetlerinin tercümanı hissiyatı olarak hakkımda beyan buyurdıkları fevkalâde temdihata karşı minnettarım. Hanımefendi hemşiremiz iradettikleri nutukla memleketimizin kırk senedir yaşadığı hayatı, geçirdiği edvarı pek kıymetli ve pek veciz surette hulâsa buyurdular. Bunu tavzih için bir kelime bile tahattur ve ilâve etmek

istemiyorum. Söзlerini bu suretle tasvible tezkâr ettikten sonra şunu ilâve edeyim ki, Hilâliahmer Cemiyetinin ve bilhassa bu ulvî cemiyette pek büyük bir faaliyet ve dirayetle ibrazı fedakârî eyliyen muhterem hanımlarımızın harekâtı askeriyede, Millî Mücadelenin muvaffakiyete isalinde gösterdikleri himmet ve muavenet orduya yapılan hizmetlerin kıymetlilerinden birini teşkil etmektedir. Ordunun Başkumandanı sıfatıyla heyeti aliyyelerine takdimi teşekkürat eylerim.

Şimdiye kadar olduğu gibi bundan sonra da azimkârane çalışarak memleketimize daha çok hizmetler ifa edeceğinize eminim.

Hanımlar, Efendiler;

Bu son senelerin inkılâp hayatında, hummalı fedakârlıklarla mahmul mücadele hayatında, milleti ölümden kurtararak halâsa ve istiklâle götüren azmü faaliyet hayatında her ferdi milletin mesaisi, gayreti, himmeti, fedakârlığı sebkeylemiştir. Bu meyanda en ziyade tebcil ile yad ve daima şükran ile tekrar edilmek lâzım gelen bir himmet vardır ki, o da Anadolu kadınının ibraz etmiş olduğu çok ulvî, çok yüksek, çok kıymetli fedakârlıktır. Dünyanın hiçbir yerinde, hiçbir milletinde, Anadolu köylü kadınının fevkinde kadın mesaisi zikretmek imkânı yoktur ve dünyada hiçbir milletin kadını “Ben Anadolu kadınından daha fazla çalıştım, milletimi halâsa ve zafere götürmekte Anadolu kadınından daha fazla çalıştım, milletimi halâsa ve zafere götürmekte Anadolu kadını kadar himmet gösterdim” diyemez.

Hanımlar ve Efendiler;

Kadınlarımız haddi zatında hayatı içtimaiyede erkeklerimizle her vakit yanyana yaşadılar. Bugün değil, eskiden beri, uzun zamanlardan beri, kadınlarımız erkeklerle başbaşa, hayatı cidalde, hayatı ziraatte, hayatı maişette, erkeklerimizden yarım hatve geri kalmıyarak yürüdüler. Belki erkeklerimiz memleketi istilâ eden düşmana karşı süngüleriyle, düşmanın süngülerine göğüslerini germekle düşman karşısında ispatı vücut ettiler. Fakat erkeklerimizin teşkil ettiği ordunun hayat menbalarını kadınlarımız işletmiştir. Memleketin esbabı mevcudiyetini hazırlayan kadınlarımız olmuş ve kadınlarımız olmaktadır. Kimse inkâr edemez ki, bu harpte ve ondan evvelki harplerde milletin kabiliyeti hayatiyesini tutan hep kadınlarımızdır. Çift süren, tarlayı eken, ormandan odunu, keresteyi getiren, mahsulâtı pazara götürerek paraya kalbeden, aile ocaklarının dumanını tütüren, bütün bunlarla beraber, sırtıyla, kağnısıyla, kucağındaki yavrusuyla, yağmur demeyip, kış demeyip, sıcak demeyip cephenin mühimmatını taşıyan hep onlar, hep o ulvî, o fedakâr, o ilâhî Anadolu kadınları olmuştur. Binaenaleyh hepimiz bu büyük ruhlu ve büyük duygulu kadınlarımızı şükran ve minnetle ebediyen taziz ve takdis edelim.

Fakat muhterem hanımlar ve muhterem beyler, cümlenizce malûmdur ki, kadınlarımızın bu kadar fedakârlığına, kadınlarımızın bu kadar hizmetine, erkeklerden hiçbir yerde geri kalmıyan bu kadar ehliyetlerine rağmen düşmanlarımız ve Türk kadınının ruhunu bilmiyen sathî nazarlar kadınlarımıza bazı isnadatta bulunmaktadırlar. Kadınlarımızın hayatta âtilane yaşadıklarını, ilim ile, irfan ile münasebetleri bulunmadığını, hayatı medeniye ve hayatı içtimaiye ile alâkadar olmadıklarını, kadınlarımızın her şeyden mahrum kaldıklarını, onların Türk erkekleri tarafından, hayattan, dünyadan, insanlıktan, kârükisbden uzak tutulduğunu söyleyenler vardır. Fakat hakikati hal böyle midir? Şüphesiz ki Türk kadını bu suretle görmek, Türk kadını görmemektir. Ecnebilerin ve bizi düşman nazariyle görenlerin tarif ve tasvir ettikleri kadınlar, bu vatanın asıl kadını, Anadolu'nun asıl Türk kadını değildir. Öyle kadınlar bizim asıl hayatımızda ve asıl memleketimizde yoktur. Türk kadını yanlış görüp yanlış anlatanlar, bilhassa büyük şehirlerimizde, müterakki, medenî zannedilen yerlerde bazı Türk hanımlarının manzarai hariciyelerine bakarak aldanıyorlar. O kadınların haricî manzaralarını aleyhimizdeki suitefsirlere müsait bir zemin olarak alıyorlar. Milletın umumi hayatına nisbetle pek mahdut ve naçiz olan o kadınları, onların manzarai hariciyelerinden çıkardıkları mânayı bütün Türk kadınlığına teşmil ediyorlar, işte ilk tashih edilecek hata ve ilk ilân edilecek hakikat buradadır. Manzarai hariciyelerıyla düşmanlarımıza ve bilhassa içimizdeki bedbahtlara bilerek ve daha ziyade bilmiyerek haklı bir sermaye tezvir veren manzaralara, hepimiz biliyorsunuz ve herkes biliyor ki, en ziyade memleketimizin en büyük şehri olan, asırlarca devletin payitahtı ve makarrı hilâfeti bulunan İstanbul'da tesadüf ediliyor. Düşmanlarımız bu manzaradaki kadınlardan aldıkları intibaat ile acı hükümler veriyor ve diyorlar ki: Türkiye mütemeddin bir millet olamaz, çünkü Türkiye halkı iki parçadan mürekkeptir. Kadın ve erkek diye iki kısma ayrılmıştır, halbuki bir

heyeti içtimaiye aynı gayeye bütün kadınları ve erkekleriyle beraber yürümezse terakki ve temeddün etmesine imkânı fennî ve ihtimali ilmî yoktur.

Muhterem Hanımlar, düşmanlarımızı aldatan bu manzarai hariciye bilhassa kadınlarımızın şeklinden, tarzı telebbüsünden ve sureti tesettüründen neşet ediyor. Onların aldanmalarına saik olan diğer bir nokta da ecnebilerle temas edebilecek mevkide bulunan kadınlarımızın etvar ve harekâtının millî etvar ve harekâtımızın timsali olmayıp, belki Avrupa etvar ve harekâtının mukallidi olarak görülmesidir. Filhakika memleketimizin bazı yerlerinde, en ziyade büyük şehirlerinde, tarzı telebbüsümüz, kıyafetimiz bizim, olmaktan çıkmıştır. Şehirlerdeki kadınlarımızın tarzı telebbüs ve tesettüründe iki şekil tecelli ediyor; ya ifrat, ya tefrit görülüyor. Yani ya ne olduğu bilinmeyen, çok kapalı, çok karanlık bir şekli haricî gösteren bir kıyafet, veyahut Avrupa'nın en serbest balolarında bile kıyafeti hariciye olarak arzedilemeyecek kadar açık bir telebbüs. Bunun her ikisi de şeriâtın tavsiyesi, dinin emri haricindedir. Bizim dinimiz kadını o tefritten de, bu ifrattan da tenzih eder.

O şekiller dinimizin muktezası değil, muhalifidir. Dinimizin tavsiye ettiği tesettür hem hayata, hem fazilete uygundur. Kadınlarımız şeriâtın tavsiyesi, dinin emri mucibince tesettür etselerdi ne o kadar kapanacaklar, ne o kadar açılacaklardı. Tesettürü şer'î, kadınlar için mucibi müşkilât olmayacak, kadınların hayatı içtimaiyede, hayatı iktisadiyede, hayatı maişette ve hayatı ilimde erkeklerle teşriki faaliyet etmesine mâni bulunmayacak bir şekli basittedir. Bu şekli basit heyeti içtimaiyemizin ahlâk ve adabına mugayir değildir.

Tarzı telebbüsümüzü ifrata vardırınlar, kıyafetlerinde aynen Avrupa kadınına taklit edenler düşünmelidir ki, her milletin kendine mahsus ananesi, kendine mahsus âdatı, kendine göre millî hususiyetleri vardır. Hiçbir millet aynen diğer bir milletin mukallidi olmamalıdır. Çünkü böyle bir millet ne taklit ettiği milletin aynı olabilir, ne kendi milliyeti dahilinde kalabilir. Bunun neticesi şüphesiz ki hüsrandır.

Bizim tesettür meselesinde nazarı itibare alacağımız şey, bir yandan milletin ruhunu, diğer yandan hayatın icabatını düşünmektir. Tesettürdeki ifrat ve tefritten kurtulmakla bu iki ihtiyacı da temin etmiş olacağız. Tarzı telebbüsümüzde milletin ruhî ihtiyacını tatmin için, islâm ve Türk hayatını iptidadan bugüne kadar lâyikeyle tetkik ve etrafiyle tavzih etmeğimiz lâzımdır. Bunu yaparsak görürüz ki, şimdiki tarzı telebbüsümüz ve kıyafetimiz onlardan başkadır, lâkin onlardan daha iyidir diyemeyiz. Bizim kadın hayatımızda, kadının tarzı telebbüsünde teceddüt yapmak meselesi mevzuubahs değildir. Milletimize bu hususta yeni şeyleri bellettirmek mecburiyeti karşısında değiliz. Belki ancak dinimizde, milliyetimizde, tarihimizde zaten mevcut olan âdatı mergubeye intizamı cereyan vermek mevzuubahs olabilir. Biz başlı başımıza ferden her türlü şekilleri tatbik edebilir, kendi zevkimize, kendi arzumuza, kendi terbiye ve seviyemize göre istediğimiz kıyafeti ihtiyar eyliyebiliriz. Ancak bütün milletin şayanı kabul göreceği şekilleri, bütün milletin hayatında kabiliyeti tatbikiyesi olan kıyafetleri herhalde temayülâtı umumiyede aramak ve o şekillerin muvaffakiyetini temayülâtı umumiyeye tevafukta görmek lâzımdır. Bazı milletlerin zevk âlemlerini memleketimizde tatbik kalkmak bittabi hatadır. Bu yol hayati içtimaiyemizi feyz ve fazilete isal etmez.

Daha selâmetle, daha dürüst olarak yürüyeceğimiz yol vardır. Büyük Türk kadınına mesaimizde müşterek kılmak, hayatımızı onunla birlikte yürütmek, Türk kadınına ilmî, ahlâkî, içtimai, iktisadî hayatta erkek şeriki, refiki, muavin ve müzahiri yapmak yoludur. Eğer kadınlarımız şer'in tavsiye, dinin emrettiği bir kıyafetle, faziletin icabettirdiği tavır hareketle içimizde bulunur; milletin ilim, sanat, içtimaiyat hareketlerine iştirak ederse bu hali, emin olunuz; milletin en mutaassıbı dahi takdirden men'i nefis edemez. Bilâkis o halin aleyhinde söylenecek sözlere karşı, belki onun müteşebbislerinden daha fazla, müdafii olur.

Benimle temas eden bazı ecnebi muhabirleri bilhassa bir İngiliz muhabiresi, ismini hatırıma getiremedim, bir sıra makaleler yazmış. Bu makalelerin birinde tesadüf etmiştim, diyor ki: Mustafa Kemal Paşa ve rüfekası memlekette çok teceddüdatta bulunabilirler, birçok yenilikler yapabilirler, pek çok şeyleri değiştirebilirler; lâkin yalnız bir şey yapamazlar, o da kadınların tarzı telebbüsünü değiştirmektir.

Bu İngiliz muhabiresi bundan bahsettiği zaman hep İstanbul'da gördüğü bazı hanımların fazla müsamahalı kıyafetlerini düşünüyordu. Nitekim makalesinin müteakip kısımlarında bu hususu izah ediyor ve diyor ki: çünkü o hanımlar o kadar şık, o kadar zarif, o kadar incedirler ki bütün Avrupa kadınları onları kendilerine model ittihaz etseler lâyıktır!

İşte bir ecnebi muhabiresinin bu şahadetinden de anlaşılıyor ki bizim kadınlarımız, bazı yerlerde, Avrupa kadınlarını bile gıptaya sevkedecek kadar ilerlemişlerdir ve eğer kadınlarımız yalnız bu ciheti düşünür ve yalnız şıklıkta, zarafette Avrupa kadınlarını bile geçmeği hedef ittihaz ederse kadınlık hayatında, dolayısıyla bütün milletin hayatında varmak işediğimiz mes'ut inkılâba vasıl olmakta suhulete mazhar olamayız. Şekli tesettür meselesinde suhuletle, emniyetle yürüyebilmek dinin, eski ananei milliyenin, akıl ve mantığın, ahlâk ve faziletin emrettiği şekli tabî ve şekli basiti kabul etmektir. Şer'i mübinimizin tarif ettiği şekilden istifade ve onu hayatımıza tatbik etmek maksada vusul için kâfidir.

Kadınlarımızın her millette olduğu gibi, bizim milletimiz için de ne kadar yüksek ehemmiyeti olduğunu söylemeğe lüzum yoktur. Bizim milletimizde kadın eskiden bu ehemmiyeti hakikaten en ulvî derecede ihraz eylemiştir. Büyük atalarımız ve onların anaları, tarihin, vukuatın şahadetiyle sabittir ki, cidden yüksek faziletler göstermişlerdir. Burada birçok noktalardan sayabileceğimiz o faziletlerin en büyüğü ve en ehemmiyetlisi kıymetli evlâtlar yetiştirmeleriydi. Hakikaten Türk milletin bütün cihanda yalnız Asya'da değil Avrupa'da dahi azîm satvetler göstermiş olması, mutantan harekât icra eylemiş bulunması, hep öyle kıymetli ataların faziletli evlâtlar yetiştirmesi ve daha beşikden çocuklarının ruhuna mertlik ve fazilet telkin eylemesi sayesinde idi. Şunu söylemek istiyorum ki, kadınlarımızın vezai fi umumiyyede uhdelerine düşen hisselerden başka kendileri için en ehemmiyetli, en hayırlı, en faziletkâr bir vazifeleri de iyi valde olmaktadır. Zaman ilerledikçe, ilim terakki ettikçe, medeniyet dev adımlarıyla yürüdükçe, hayatın, asrın bugünkü icabatına göre evlât yetiştirmenin müşkülâtını biliyoruz. Anaların bugünkü evlâtlarına vereceği terbiye eski devirlerdeki gibi basit değildir. Bu günün anaları için evsafi lâzimeyi haiz evlât yetiştirmek, evlâtlarını bugünkü hayat için faal bir uzuv haline koymak, pek çok yüksek evsafın hamili olmağa mütevakıftır. Binaenaleyh kadınlarımız hattâ erkeklerden daha çok münevver, daha çok feyizli, daha fazla bilgili olmağa mecburdurlar. Eğer hakikaten milletin anası olmak istiyorlarsa böyle olmalıdırlar.

Çok büyük şükranla görüyoruz ve görmekteyiz ki, her yerde hanımlarımız erkeklerle fikir ve nur yolunda müsabaka edercesine yürüyorlar. Yine şükranla ifade etmek lâzımdır ki, hiçbir yerde kadınlarımız erkeklerin dûnunda değildir. Hemen her yerde kadın ve erkek seviyesi arasında bir teadül görmekteyim. Bu hal şayanı iftihadır. Kadınlarımızın, daha namûsait şerait altında erkeklerden geri kalmayışı ve belki aynı şerait tahtında erkeklerden ileri gidişi mucibi mefharettir. Lâkin kadınlarımız bununla mağrur olmalı değil, bilhassa münevver hanımlarımız ecanibin, düşmanların ve içimizdeki bedhahanın kendilerine atf ve isnadetmek istedikleri gayri vaki ve gayri muhik noksanların hakikaten gayri varit ve gayri muhik olduğunu göstermek mecburiyetindedirler. Bunu fiilen, maddeten, telebbüsleriyle, tavru hareketleriyle, her şeyleriyle izhar ve ispat eylemişlerdir.

Şunu ilâve edeyim ki, kadınlık meselesinde şekil ve kıyafeti zahiriye ikinci derecededir. Asıl mücadele sahası, kadınlarımız için şekilde ve kıyafette muvaffakiyetten ziyade, asıl muzaffer olunması lâzım gelen saha nur ile, irfan ile, fazileti hakikîye ile tezeyyün ve tecehhüz etmektir. Ben muhterem hanımlarımızın Avrupa kadınlarının dûnunda kalmıyacak, bilâkis pek çok cihetlerde onların fevkine çıkacak nur ve irfanla tecehhüz edeceklerine kat'iyen şüphe etmiyen ve buna sureti kât'iyede emin olanlardanım. Sözlerime hitam vermeden evvel sözlerini dikkatle dinlediğim hemşiremiz Hanımefendinin benim ve refikam Lâtife'nin hakkında kardeşçe ibraz buyurdıkları tebriklerden dolayı kendilerine ayrıca teşekkür eder, Konya hanımlarına pişvalık eden sizlerin huzurunda bize mes'ut dakikalar geçirttiğiniz için cümlenize teşekkürler ederim.

Hâkimiyeti Milliye: 29 Mart 1923

* * *

LİSE ÖĞRETMEN VE ÖĞRENCİLERİ İLE KONUŞMA

(21. III. 1923)

Konya Sultanisinde verilen çay ziyafetinde müdürün nutkuna cevap olarak söylenmiştir.

Muhterem Efendiler,

Konya irfan yurdunun muhterem müdürünü, güzide heyeti talimiyesini ve onların feyizbâr dairei tedrisinde bulunan kıymetli talebelerini çok samimiyetle, hürmetle, takdirle selâmlarım.

Müdür Beyefendi'ye hassaten takdimi teşekkürat etmeği bir vazife bilirim.

Şundan dolayı ki, Müdür Beyefendi hakikaten bir irfan yurdunun reisine lâıyk kıymetli beyanatta bulundular ve bugün milletin ruhuna, vicdanına, fikrine istikamet verebilecek mahiyette bir zemini kelâm intihap buyurdular. Osmanlı tarihini bütün ince noktalarına temas suretiyle müfit surette hulâsa ve herkesin dersi intibah alabileceği kıymetli neticelere rabteden bu güzel hulâsanın münakkahiyet ve kıymetini ihlâl etmemek için, ilâve suretiyle değil, yalnız o hulâsadaki fikirleri teyiden şunu söyleyeyim ki, büyük milletimiz hakikaten asırlardan beri birtakım mecnunların, müsriflerin, sefihlerin baziceî âmâl ve ihtirasatı olmuştur. Millet uzun asırlar buna katlanmış, mukadderatını kendi elinde değil, eşhasın keyif ve hevesine tâbi bulunduran bu idare neticesinde çok belâlar, çok felâketler, çok elemeler görmüş ve nihayet o idare milleti dört sene evvel kat'î surette esaretin, izmihlâllerin, ölümün kenarına getirmişti. Şayanı şükr ve mahmedettir ki, millet mezarı ademe girmeden evvel silkinerek kendini topladı ve asırlardan beri tesahup etmediği benliğine bu defa azmi kat'î ile, bütün şuur ve imaniyle sarılarak sahai cihanda yeni ve herkese telkini hürmet eden bir mevcudiyet halinde tecelli eyledi. Milleti asırlarca aharın vasıtai hırsı teneffuu kılan en büyük düşmanı, müdür beyefendi vazih, kat'î, müdellel bir ifade ile bildirdiler. Bu, cehildir; milleti kendi benliğine sahip yapmayan, milleti asırlarca kendi hakkında gafil bulunduran hep bu cehildir. Hükümdarların, şunun bunun milleti esir gibi, köle gibi istihdamları, bütün vatani kendi hususî malikâneleri gibi telâkki eylemeleri, hep milletin bu cehlinden istifade edilmek sayesinde idi. Felâhi hakikîyi istiyorsak her şeyden evvel, bütün kuvvetimiz, bütün süratimizle bu cehli izaleye mecburuz. Burada cehli yalnız okuyup yazmak mânasına almıyorum; üç buçuk dört sene evvel kendisini esaret ve ölüme boyun eğmesi hakkında hükümdarının verdiği emirlere, neşrettiği fetvalara, gönderdiği ordulara karşı kıyam etmekle bu cehli yırttığını ve bu cehilden sıyrıldığını ispat etti. Lâzım gelir ki, millet bir daha o cehle düşmesin, hepimize düşen vazife, dimağları bir daha bu cehle düşmemek için hazırlamaktır, bunu yapmak için aklen, mantıken, şer' en hiçbir mâni mutasavver değildir. Bu yolda önümüze herhangi bir hail çıkarsa, tariki savabımızda herhangi bir kara kaya tekevvün ederse, derhal o haili yıkmak, o kayayı parçalamak; memleketin şerefini, namusunu, hayatını düşünenler için borçtur, farzdır, emri ilâhîdir. Bu hususta muvaffakiyetimizi teshil edecek çarelerin en başında tenvir ve irşad bulunuyor. Milleti tenvir ve irşad yolunda muvaffakiyetle yürütebilecek dindaşlarımız lehülhamd çoktur. Genç, ihtiyar bütün münevverler, bütün memleketini sevenler bu nurlu vazifeye koşacaktır ve koşuyor. Yalnız şunu bilmeliyiz ki, bu kanaatler içinde, bunların başında bulunması lâzım gelen her mahaldeki, her beldedeki ulemayı kiramin çok yüksek mevkileri, ifa edecekleri çok hayırlı vazifeler vardır. Bu gibi ulemamızın himmetiyle, hakikî erbabı ilmin hakikî esasatı şer'iyeye tevessüllerle, bugünkü idaremizin asıl şer'in ve dinin ruhundan alınmış olduğunu ve hakikati islâmiyenin bize asıl bugünkü şekli emrettiğini anlatmakla ifa edecekleri vazifeler cidden kıymetli ve mühimdir.

Bütün İslâm âleminin medarı iftihar olan İbni Rüşd'ler, İbni Sina'lar, İmamı Gazali'ler, Farabi'ler gibi yüksek düşünceli simaların milletimizin sınıfı uleması içinde nurlu dimağlarıyla arzı mevcudiyet edeceklerine eminim.

Efendiler,

Acı, kara günlerden sonra milletin içine düşürüldüğü ölüm mezarından kurtulması, milletin bugünkü mevkii şerefini bulması hakkında, şükrü mahmedete lâıyk, teşebbusat ve faaliyette bulunan arkadaşların gayelerine varmakta muvaffak olabilmesi ancak milletin münevverlerinin milleti her hâdisede, her vak'ada tenvir ve irşad eylemeleri, milleti daima hedefi umumiye tevcih eylemeleri sayesinde mümkün olmuştur. Biz bugünkü noktaya bu sayede bütün münevverlerin muzahareti, bütün kuvvetlerin tevhid edilmesi sayesinde vasıl olmuştuk. Muhterem müdür beyin kıymetli beyanatı arasında hepimize noktai istinat olan bu ciheti bir daha tecelli ettirerek ileri, daima ileri yürümek için gösterdikleri arzu ve iştiyaka arzı minnettari eylerim.

İşte heyetinizin muvacehesinde bir daha ilân ediyor, bütün milletimin sem'i ittilama vasıl olması için, cihanın işitmesi ve dostun düşmanın duyması için bir daha arz ediyorum ki, milletimin böyle bütün münevver kuvvetinin, milletimin hakikî ulemasının, milletimdeki zevatı ilmiyenin tenvir ve irşadına mazhar olarak, bütün seyahat ettiğim yerlerde şükran ile, hamdü sena ile gördüğüm veçhile, milletin çiftçi-siyle, esnafıyla, tüccariyle, bütün köylüsüyle itimadına mazhar oldukça ileri, daima ileri, bilâperva ileri yürüyecek, attığım adımların yalnız benim adımlarım olmadığını bilerek, bütün münevver kitlenin, bütün hayırhah tabakanın, bütün saf ve büyük ruhlu halkın benimle beraber geldiğini bilerek kuvvetle, metanetle, azimle daima ve daima ileri yürüyeceğim.

Muhterem Efendiler!

Böyle mecmua halinde yapacağımız halâs ve inkılâp hareketinin de düşmana karşı yaptığımız istiklâl hareketi gibi behemehal muvaffakiyetle neticeleneceğine şüphe yoktur. Bu ikinci gayemize de her gün daha çok muvaffakiyetle varmak için herkesin, her ferdi milletin ruh ve vicdanında şu kanaat sarsılmaz surette yerleşmelidir ki, artık bu millet mazide olduğu gibi şunun, bunun hevesat ve ihtirasatını, şan ve şerefini, ağraz ve menfaatini tatmin için değil, ancak kendine ait menfaatler için, kendisine lüzumlu ve faydalı gördüğü şeyler için yürüyecek ve bu millet artık ancak bu zihniyetle ilerliyecektir.

Böyle adımların nasibi de, bittabi Allahın emrettiği, Allahın bu millete mukadder kıldığı zafer ve muvaffakiyet olacaktır.

Hâkimiyeti Milliye: 29 Mart 1923

* * *

AFYON KARAHİSAR'DA HALK İLE KONUŞMA

(23. III. 1923)

Belediye binası önünde söylenmiştir.

Muhterem Ahali,

Evvelce müteaddit defalar şehrinize gelmiştim. Lâkin o zamanlar sizi meyas, düşünceli, elemli görürdüm. Çünkü düşman yakınızdaki idi ve içinize girmek ihtimali vardı. Nitekim düşman içinize girdi, burada aylarca icrayı zulm, icrayı gadr, icrayı şenaat eyledi. Çok elemeler, ıstıraplar, matemler çektiniz. Lâkin emin olunuz, ben bütün çektiğiniz elemeleri, duyduğunuz ıstırapları biliyordum, ben de sizin elemelerinize iştirak ediyordum, ben de sizin hıçkırıklarınızla beraber hıçkırıyor, ben de sizinle beraber ağlıyordum. Elhamdülillah bugün cümledenizi çok şen, çok şatır, çok sevinçli görüyorum. Sizi böyle görmekle ben de sizinle beraber bahtiyarım, mes'udum. Bütün o elemli, karanlık günlerden sonra elhamdülillah, işte size şataret, bahşeden güneşli günlere erdiniz. Sizi bu günlere mazhar eden Cenabı Hakkın sizlerden bundan sonra beklediği noktayı da tabîî pek iyi bilirsiniz. Cenabı Hak artık hepimizden bir daha öyle kara günlere düşmemenizi bekliyor.

Ey Ahali,

Gördüğünüz bütün o felâketlerden sonra, sizleri o felâkete sürükleyen esbabı elbette pek salim fikirlerle anlamışsınızdır. Ve o felâketlerden, nasıl kurtulduğunuzu elbette vuzuhla takdir etmişsinizdir. Sizler ve bütün millet o felâketlere kendi benliğine hâkim olmadıkları, mukadderatını şunun bunun eline verdiği, şunun bunun esiri olduğu için giriftar olmuştu. O, felâketlerden ancak millî benliğinizle hâkim olduğunuz için kurtuldunuz; gayeye doğru yekpare bir millet halinde yürüdünüz; üzerinize çöken felâketlere tahammül gösterdiniz, sebat gösterdiniz ve ancak bu sayede muvaffak oldunuz.

Bundan sonra da hâkimiyetinizi hirzi can edinerek hâkimiyeti milliyenize, namusunuz, mukaddesatınız gibi dört elle sarılarak hem-ahenk mesai ile, yekpare bir halde istikbale doğru yürüyecek, bugünden daha saadetli, daha şerefli, müreffeh ve mes'ut günlere kavuşacağız.

Ey Ahali,

Cenabı Hak müttehit, mütesanit çalışan, şerefini, namusunu muhafaza eden kavimleri mes'ut eder. Biz de bundan evvel olduğu gibi bundan sonra da bu ittihat, bu tesanütle çalışırsak, Allahtan böyle bir saadete haklı olarak intizar edebiliriz.

Şimdiye kadar olduğu gibi bundan sonra da, ben ve arkadaşlarım, sizler için, milletin saadeti ve selâmeti için, milletin kendi hâkimiyetine sahip olarak bir daha şunun bunun esiri olmaması ve lââyık olduğu ikbale mazhar olması için, gücümüzün yettiği kadar hasri mesai edeceğiz. Bu mesaimizde bize kuvvet verecek, bize istinat olacak sizlersiniz. Sizlerde bu emniyet ve itimadı gördükçe bütün arkadaşlarımla emin ve kuvvetli olarak çalışacağız. İleride daha müsait zamanlarda, daha etraflı görüşmek üzere şimdilik allahaismarladık, ey muhterem ahali.

Hâkimiyeti Milliye: 2 Nisan 1923

* * *

AFYON KARAHİSAR GENÇLERİYLE KONUŞMA

(23. III. 1923)

Türkocağının ziyafetinde söylenmiştir.

Muhterem genç arkadaşlarım;

Afyonkarahisar'ın Türkocağında geçen bu kıymetli zamanlar pek çok inşirahımı ve bahtiyarlığımı mucip oldu. Genç arkadaşımızın memleketin ehemmiyet ve ahalsinin kabiliyet ve faaliyeti hakkındaki izahatından fevkalâde memnun kaldım. Hakikaten Karahisar üç şimendifer hattının noktai telâkisinde bulunmakla beraber mevkiinin bu ehemmiyetiyle mütenasip bir manzarai ümran göstermiyorsa kabahat halkta, kabiliyet ve faaliyeti pek bariz olan halkta değil; bütün kabahat, bütün Anadolu'yu baştan başa harabe halinde bırakan idarei sabıkadadır.

O idare yüzündendir ki, Anadolu bu halde kaldı. Sarayların terfihi içindir ki, Anadolu böyle bakımsız bırakıldı. O idareyi kökünden atıp koparan milletin intibah ve teyakkuzu, artık bundan sonra Anadolu'nun az zamanda bu harabazar halinden kurtarılacağına beraati istihlâktir.

Ocağımızın henüz bir buçuk aylık ömrü olmasına rağmen ibraz ettiği mesai ve iktifa eylediği semeratı cidden şayamı takdir görürüm. Memleketin âlimleri, muallimleri, münevverleri tarafından kıymetli mesai neticesinde iktifat edilen bu semerat daha ilk hatvede el ile hissedilecek bir şekilde tecelli etmektedir. Bize serbestli harekâtımızı, serbestii tefekküratımızı, serbestli faaliyetimizi bahşeden millî idaremizin sayesinde kusurlarımızı, noksanlarımızı, zararlarımızı, mahrumiyetlerimizi az zamanda telâfiye muvaffak olacağımıza eminim.

Arkadaşımızın şahsım hakkında gerek ocak namına gerek halkın hissiyatı namına okuduğu destandan ayrıca mütehasşisim. Milletin her vesile ve her vasıta ile böyle emniyet ve itimadını gördükçe kuvvetim artıyor, vaktim olmadığı için görülen zarurete binaen kıymetli beldenizden bu gece harekete mecbur olduğum için, sizlerle uzun müddet hasbîhalde bulunamayacağıma müteessirim. Yalnız bu teessürümü sununla tadil etmekteyim ki, memleketiniz güzergâh üstündedir. Buraya suhuletle gelmek her vakit mümkündür, inşallah ileride daha etraflı ve mufassal görüşmek mümkün olur.

Paşa Hazretlerinin bu nutkundan ve büyük Gazilerinin kendileriyle teklifsizce, arkadaşça hasbîhallerde bulunmasından mütehasşis olan bir genç ayağa kalkarak dedi ki:

“Büyük Gazimiz, siz bütün bir tarihsiniz ve bizler de böyle canlı bir tarihin karşısında bulunmakla tarihî kimseler olduk. İleride bizim bir bu nasibimizi ve sizin büyüklüğünüzü düşünen ahfadımız, sizin için diyecekler ki: o da bizim gibi bir insan mı idi, bizim gibi yürür, bizim gibi konuşur mu idi, acaba onun gözleri de bizim gibi mi görür, kulakları bizim gibi mi işitirdi?”

Mustafa Kemal Paşa bunun üzerine, sözlerine şu şekilde devam etmiştir:

Arkadaşlarım;

Ben zannediyorum ki, efradı umumiyei milletin hiçbirinden fazla yüksekliğe malik değilim. Bende fazla teşebbüs görüldiyse bu benden değil, milletin muhassalasından çıkan bir teşebbüstür. Sizler olmasaydınız, sizlerin vicdanî temayülâtınız bana noktai istinat teşkil etmemiş olsaydı; bende teşebbüsâtın hiçbirisi olamazdı. Millete ait meziyetleri yalnız eşhasa atfeden zihniyet, eski idarelerin sistem ve usûl meselesinden neşet ediyordu. Vaktiyle mevcut devlet ve devletlerin mahiyeti teşekkülü sırf bir şahsın menafiini ve arzularını tatmine matuf idi. Eşhasın bu arzu ve emellerine hadim olan millet, gösterilen büyüklüklerin şerefinden kat'iyen nasibedar olamaz, ancak hata ve beceriksizlik olursa onlar millete atfolunurdu. Bugün bu hal mevcut değilse, millet kendi büyüklüğünü olduğu gibi cihana göstermişse, fazlalık bende değil, şekli hazırın mahiyetindedir. Bu şekil mevcut oldukça, bu mevkie çıkacak herkesin yapacağı şey bundan başka türlü olamaz. Arkadaşımızın hakkımdaki sözleri beni mütehasşis etti. Fakat bana karşı söylediğiniz sözlerin asıl samimiyeti, bana karşı gösterdiğiniz harekâtın asıl ciddiyeti, ancak bugünkü şekli idarenin muhafazasında göstereceğiniz celâdetle sabit olacaktır.

Hâkimiyeti Milliye: 2 Nisan 1923

* * *

AFYONKARAHİSAR BELEDİYE MECLİSİ ÜYELERİYLE

KONUŞMA

(23. III. 1923)

Belediye binasında verilen ziyafette Belediye üyelerinden Hafız Bekir Efendi'nin nutkuna cevap olarak söylenmiştir.

Efendiler,

Karahisar'ın muhterem ahalisini temsil eden belediye heyetiyle bu gece burada bulunmaktan mes'ut ve memnunum ve Karahisar belediyesiyle hazırım ve Karahisar halkını hürmetle selâmlarım. Karahisar'ın düşmanın gadri cefasına düşmeden evvelki bir günü hatırlıyorum. Yine burada, bu dairenin içinde; şu odada muhterem Karahisar halkıyla karşı karşıya dertleşmiştik. O günkü hazin vaziyeti tamamen tahattur etmekteyim. O zaman düşman Karahisar'ı işgal edebilecek bir vaziyette ve ordumuz henüz buna mâni olamayacak bir mevkiye idi. Halk vaziyeti lisanı hal ile benden anlamak istiyor, ben hakikati izahtan imtinaa çalışıyorum. Nazarlarımızın müteakib mânalarında gelecek felâketin endişeleri okunuyordu. Ağzımdan tesliyetbahş kelimeler dökülmekle beraber masum halk benim çehremden, tereddüdümünden, vaz'u tavrımdan hakikati sezmişti. Lâkin buna rağmen metindi, mütevekkildi, azmü iman ile mukadderatına tevekkül gösteriyordu. O mukadderat ki, bu beldenin Yunan'ın pençesine düşmeğiydi, işte bu beldenin halkı o zaman onu metanetle karşılamıştı; bunu bilâhare fiilen de ispat etti. Bu belde muvakkat bir zaman için bizden ayrı kaldı. Buna rağmen zehirli çenber içindeki kardeşlerin tecellüdünü ve yüksek hissiyatını öğreniyorduk. Düşmanın her türlü tazyike, hunharlığına rağmen halkın yine vatanperverane hissiyatını göstermekten içtinap etmediklerini öğrenmekle iftihar ediyordum. Nihayet bu kıymetli beldeyi düşmandan kurtarmak ve düşmanı vatandan atmak zamanı gelmişti. Son taarruz vaki oldu. Karahisar ve Karahisar'ın fedakâr ve muhabbetli halkına, aylarca düşmanın gadri zulmünü çeken cefakâr ahalisine biran evvel kavuşmak için bu şehire girdim. Lâkin kendileriyle o zaman temasa meydan kalmadı. Düşmanı takip etmek zarureti burada kalmağa mâni teşkil ediyordu. O günden bu güne kadar muhterem Karahisarlılarla yakından temas etmeği çok derin iştiyaklarla arzu ediyordum. Maatteessüf birtakım mevaniin haylûletiyle buna muvaffak olamadım. Nihayet bugün Karahisarlıların içinde bulunmakla, o arzu ve iştiyakımın tahakkukunu görmekle memnun ve bahtiyarım. Bilhassa hakkımda gösterdiği çok samimî, çok harareti tezahürat bende hürmetler, muhabbetler, hassasiyetler hasıl etti. Bugün muhterem Karahisar halkına alenen teşekkür etmişim, şükranlarımın bir defa daha halka iblâğını burada heyeti aliyyenizden tekrar rica ederim. Bekir Efendi Hazretlerinin maziye ait mütaleati, harbi umumiye müteakip mütareke zamanlarına ve milletin o zamanki ahvaline dair muhakematı çok şayanı istifade ve istifazadır.

Bu hakayiki bu kadar vuzuh ve kuvvetle gören, mazi ile hal arasında bu kadar güzel mukayeseler yapan Efendi hazretlerine teşekkürü vecibe bilirim. Evvelâ kendi şahsî hislerini göstermiş, saniyen halkın hissiyatına salâhiyet ve belâgatle tercüman olmuştur. Ve söylediği sözlerde bilinmesi lâzım gelen hakikatlere ihata ile muttali oluşu şayanı iftihadır. Hakikaten bütün efradı millet ve bütün halk bu hakayiki tanıdıktan, milletin çektiği acıları ve gördüğü felâketleri böyle idrak ettikten, halâs yolunu böyle vuzuhla anladıktan sonra o kara günlerin avdetine imkân ve ihtimal yoktur. Ben bir ferdi millet sıfatiyle sizlerde bu vukuf ve idrakî görmekle haz ve saadetler içindeyim. Bekir Efendi hazretlerinin beyanatı sırasında bilmünasebe hakkımda ibzal buyurdıkları iltifatkârane sözlerden dolayı hassaten teşekkür ederim. Her vakit tekrar mecburiyetinde kalıyor ve tekrarı da faydalı görüyorum ki, eğer ben milletime herhangi bir hizmette bulunmuşsam, eğer ben herhangi bir teşebbüsle önyak olmuşsam bu hizmet ve teşebbüsün menbaı aslîsi hürmetler ve muhabbetlerle merbut olduğum, bundan sonra da hürmet ve muhabbetle saadet ve ikbaline hasrı vücut, vakfı hayat edeceğim aziz milletime, sizlere racidir. Efendiler, bir millette güzel şeyler düşünen insanlar, fevkalâde işler yapmağa kabiliyetli kahramanlar bulunabilir, lâkin öyle kimseler yalnız başına hiçbir şey olamazlar, meğer ki bir hissi umuminin âmili, ifadesi, mümessili olsunlar. Ben milletimin efkâr ve hissiyatına yakından vakıf olmaktan, aziz milletimde gördüğüm kabiliyet ve ihtiyacı ifadeden başka bir şey yapmadım. Onun bu kabiliyet ve hissiyatına olan vukufumla müftehirim. Milletimdeki bugünkü muzafferiyatı tevliid edebilecek hassayı görmüş olmak, bütün bahtiyarlığım işte bundan ibarettir. Bekir Efendi Hazretleri tarihî bir zemin üzerinde idarei kelâm ettiler. Bazı cihangirlerden, fatihlerden bahis buyurdular.

Filhakika vakayii tarihiyeyi bu suretle tetkikten, kahramanlar ve cihangirleri vakayii tarihiye ile karşılaştırarak mukayeseden tevellüt edecek faideler pek çoktur. Ben de bu noktadan şunu ar?ederim ki, tarihte şanlar, şöhetler kazanmış pek çok insanlar millî noktadan fazileti haiz değildir. Meselâ hakikaten kudreti askeriye sahibi olan,

Moskova'ya kadar giden, yangınlar harabeler üstünden Fransız ordusunu sürükleyip eriten Napolyon'u düşününüz. Onun hareketleri Fransız milletin hakikî ve millî menfaatlerine değil, kendi âmâlî cihangiranesini tatmin içindi. Bunu tatmin için Fransa'nın milyonlarca güzide evlâdını eritti ve nihayet hepinizin bildiğiniz akibete uğradı. Bizim Osmanlı tarihindeki en büyük ve şanlı görülen harekâtı da aynı noktadan tetkik, aynı mahiyette mukayese etmek mümkündür.

Mustafa Kemal Paşa burada Fatih'in geniş mikyastaki garp siyasetini, Selim'in şarkta re cenupta yapmak istediği avın siyaseti ve Kanunî'nin her iki siyaseti birleştirerek takip ettiği cihangirane siyaseti etrafıyla ve bütün delâilî tarihiyesiyle mevzuubahs ederek bunlarda milletin hakikî menfaatine mugayir ve muzir olan mahiyetleri, bu şanlı seferler yüzünden uzak ve yabancı topraklarda milyonlarca evlâdı vatanın tebah olup gittiğini anlattıktan sonra sözlerine devam ederek şöyle demiştir:

Efendiler,

Milletlerden ibaret heyeti içtimaiyeler, birer hükümet teşkili zaruretindedirler. Lâkin bu zaruret heyeti içtimaiyenin kendisini muhafaza etmesi içindir. Hükümetlerin maksadı teşekkülü, gayesi, mefhumu bundan ibarettir. Halbuki bizim eski hükümetlerimiz bunu düşünmediler, hükümetlerimizin başındakiler şark ve garbe seri harekât icra ettiler, yalnız haricî siyasetler yapmak istediler. Halbuki haricî siyaset bir heyeti içtimaiyenin teşekkülü dahilisi ile sıkı surette alâkadardır. Çünkü teşekkülü dahiliye istinat etmiyen haricî siyasetler daima mahkûm kalırlar. Bir heyeti içtimaiyenin teşekkülü daimisi ne kadar kuvvetli, metin olursa, siyaseti hariciyesi de o nisbette kavi ve rasîn olur. Halbuki Osmanlı hükümdarları asla âmâlî hariciyelerini, siyaseti hariciyelerini şark ve garbin uzak iklimlerine yapılan o zararlı sergüzeşterleri milletin ihtiyacat ve teşekkülâtı dahiliyesine göre icra etmediler; bunun için bütün o seferler zayıf neticeler verdi. Nihayetinde ne o haricî emeller takarrür eyledi, ne de dahilî vaziyette bir istikrar husule geldi. Bütün edvarı tarihiyede muhtelif milletlerde, muhtelif insanların yaptığı harekât hep bu şekilde tetkik ve mütalea edilebilir. Böyle devletlerin âkibeti izmihlaldir. Nitekim Osmanlı devleti de, milleti değil şahısları düşündüğü için, milletin hayatı ihtiyaçlarını temin değil, eşhasın şan ve ihtirasını tatmin ile hareket ettiği için inhitata ve sukuta başladı. Nihayet ademin mezarına gömüldü. Milletimiz bu kadar sarsıntılardan sonra, asırların bu kadar tahribatından sonra, binihaye yoksulluklara rağmen yeniden intibah bulmuş, azmü iman ile yeniden ayağa kalkmış, münkariz Osmanlı devleti yerine yeni Türkiye devleti halinde arzı mevcudiyet eylemişse, bu milletimizin kendi hukukuna, kendi hâkimiyetine, kendi benliğine sahip olmasından, hukukundan ve millî menfaatleri haricinde emellerden içtinap eyliyerek yürümesinden husule gelmiştir. Milletimiz aynı yolda yürüdükçe hakikaten ebed müddet olacağına şüphemiz olmamalıdır. Bu yolda yüründükçe şimdiye kadar olduğu gibi bundan sonra da Cenabıhakkın lûtfu bizimle beraber olacaktır.

Benim şahsen kuvvet ve kudretim, halkın bana gösterdiği emniyet ve itimattan ibarettir. Bu itimat devam ettikçe ben de bu itimada kesbi liyakat etmekte devam edecek ve âtiye bu mütekebil emniyetle hep beraber yürüyerek inşallah pek az zamanda millete refah ve saadet verecek olan büyük gayemize varacağız.

Hâkimiyeti Milliye: 2 Nisan 1923

* * *

KÜTAHYA'DA ÖĞRETMENLERLE KONUŞMA

(24. III. 1923)

Lise binasında verilen çay ziyafetinde söylenmiştir.

Muallime Hanımlar ve Muallim Efendiler;

Bu irfan sakfı altında hepinizi bir arada görmekten ve cümlenizi de selâmlamaktan fevkalâde memnun ve bahtıyırım. Müdür Beyefendinin çok güzel tasvir ve izah eylediği memleketimizi, heyeti içtimaiyemizi hedefi hakikate, hedefi saadete isal için iki orduya ihtiyaç vardır. Biri vatanın hayatını kurtaran asker ordusu, diğeri milletin istikbalini yoğuran irfan ordusu. Bu iki ordunun her ikisi de kıymetlidir, âlidir, feyizlidir, muhteremdir, fakat bu iki ordudan hangisi daha kıymetlidir, hangisi yekdiğerine müreccahtır. Şüphesiz böyle bir tercih yapılamaz, bu iki ordunun ikisi de hayatîdir.

Yalnız siz, irfan ordusu mensupları, sizlere mensup olduğunuz ordunun kıymet ve kutsiyetini anlatmak için şunu söyleyeyim ki, sizler ölen ve öldüren birinci orduya niçin öldürüp niçin öldüğünü öğreten bir orduya mensupsunuz.

Muhterem muallime Hanımlar ve muallim Beyler, biz iki ordudan birincisine, vatani çiğnemeğe gelen düşman karşısında kan akıtan birinci orduya, bütün dünya bilir ve bütün dünya şahit oldu ki, pek mükemmelen malikiz. Vatanın dört sene evvel düştüğü büyük felâkettten sonra yoktan var olan bu ordu vatani yok etmeğe gelen düşmanı vatanın harimi ismetinde boğup mahvetti. Yalnız işimiz, yalnız bu orduya malikiyetle bitmiş, gayemiz yalnız bu ordunun zaferiyle hitama ermiş değildir. Bir millet irfan ordusuna malik olmadıkça, muharebe meydanlarında ne kadar parlak zaferler elde ederse etsin o zaferlerin payidar neticeler vermesi ancak irfan ordusuyla kaimdir. Bu ikinci ordu olmadan birinci ordunun semeratı ufuleder. Milletimizi hakikî saadet ve selâmete isal etmek istiyorsak ve milletimize emin ve müstefiz bir âti bahşeylemek istiyorsak, bizi ölümden kurtaran ve hayata götüren bugünkü şekli idareimizin ebediyetini isliyorsak, bir an evvel büyük, mükemmel, nurlu bir irfan ordusuna malik olmak zaruretinde bulunduğumuzu inkâr edemeyiz.

Eski idarelerin, eski hükümet gençlerinin en büyük fenalıklarından biri de irfan ordusuna lâıyk oldukları büyük ehemmiyeti vermemeleridir. Eğer bu ehemmiyet verilseydi istikbali ellerine tevdi ettiğimiz, sizlere, istikbal kadar emin bir mevki verilmek lâzım gelirdi. Henüz üç buçuk dört senelik bir hayata malik olan millî idareimiz de, vakıa irfan ordusuyla lâıyk olduğu kadar iştigal edememiştir. Fakat bundaki zarureti milletin münevverleri olan sizler elbette ki herkesten daha iyi takdir edersiniz. Bütün kuvvetlerimizi yalnız cepheye hasrettiğimiz, bütün metanetimizi cephedeki orduda temerküze mecbur olduğumuz bu kısa müddet içinde, bittabi irfan ordusuyla lâıykiyle meşgul olamazdık. Lâkin Cenabıhakkı binlerce hamdü sena olsun ki, düşman karşısındaki aziz ordular için sarfettiğimiz bütün emekler mes'ut semeratını verdi. Artık bundan sonra aynı kuvvet, aynı faaliyet, aynı himmetle irfan ordusu için çalışacak ve birincide olduğu gibi bu ikinci ordudan dahi emeklerimizin, faaliyetlerimizin, himmetlerimizin mes'ut ve muzaffer semerelerini aynı parlaklık ve aynı feyzü bereketle istihsal edeceğiz.

Arkadaşlar, asker ordusuyla irfan ordusu arasındaki müşabehet ve mutabakatı arzetmiş olmak için şunu da ilâve edeyim: kıymetli bir eserde ordunun ruhu, heyeti zabitan ve kumanda heyetidir, deniliyor. Hakikaten böyledir. Bir ordunun kıymeti zabitan ve kumanda heyetinin kıymeti ile ölçülür. Siz muallime hanımlar ve muallim beyler, sizler de irfan ordusunun zabitan ve kumanda heyetisiniz. Sizin ordunuzun kıymeti de sizlerin kıymetinizle ölçülecektir, istiklâl mücadelesinde, üç dört senedir, düşmanı topraklarımızda mahvetmek için, yaptığımız harpte ordunun ruhu olan zabitan ve kumanda heyet ve erkânı kıymetlerinin yüksekliğini nasıl ibraz ve ispat etmişse, bundan sonra yapacağımız nur ve inkılâp mücadelesinin, milletimize bir karanlık gibi çöken cehli umumiyi mağlûp ve makhur etmek harbinde dahi irfan ordusunun ruhu olan siz muallime hanımlar ve muallim beylerin aynı kabiliyeti ihsas ve irae edeceğinize eminim. Hepinizi bu emniyetle selâmlarım. Muhterem arkadaşlar.

Hâkimiyeti Milliye: 2 Nisan 1923

* * *

VATANI HÜR VE MESUT HALE GETİRMEYE DAİR

(5. IX. 1923)

Çankaya Köşkünde bir sohbet esnasında Suphi Nuri (İleri) Beye söylenmiştir.

Ellerimiz deniz kıyısında ve ellerimiz zincirlerle bağlı bir halde bulunuyor ve: “Ah bir kere hür olsak da şu denizde bir yüzsek” diyorduk. İşte bugün hürriyetimizi aldık ve zincirlerimizi kırdık, denizde yüzmemize bir mani kalmadı. Fakat bir türlü suya giremiyoruz. Ayağımızı denize sokuyoruz, soğuk var. Dalsak da yüzmeye bilmediğimiz için batacak, boğulacağız. Demek, gaye hür olmaktan ibaret değilmiş. İş, yüzmeyi öğrenmekte ve kurtulmanın, çaresine bakmaktaymış. İşte meydan. Ordu vazifesini yaptı. Memleketin ilim ve irfan erbabı, memurları, mebusları, iş adamları re'sikâra geçtiler. Kendilerini gösterebilirler. Bu vatani hür ve mesut bir hale getirsinler.

Biz, pek müthiş ve Maman düşmanlara göğüs gerdik. Nihayet galebe çaldık. Bugünkü idarî müşkülâtımız vakta pek büyüktür. Fakat çalışmakla biz bunları da, Yunanlıları olduğu gibi, tepeleyeceğiz ve nihayet galebe çalacağız. Bu gayemizin istihsalı için 5-10 sene kâfi değildir.

Bugünkü memurlarımız, fen adamlarımız, ilmimiz ve kudretimiz de kâfi değildir. Galebe yavaş yavaş hâsıl olacak ve memleket, yetiştireceği memurlarıyla, fen adamlarıyla, aşarıyla nihayet birçok sene sonra sulh ve islahat vadisinde muzaffer olacaktır.

Müşterek Gazete, 9.9.1923, s. 2.

* * *

İZMİR'DE GAZETECİLERLE KONUŞMA

(5. II. 1924)

İzmir'de tertip edilen, harp oyunları vesilesiyle İzmir'e gelen gazete başyazarlarına verilen ziyafette söylenmiştir.

Muhterem Beyefendiler;

Türkiye Cumhuriyetinin kıymetli matbuat erkânını bir arada görmekten, onlarla bir sofrada bulunmaktan çok memnunum. Büyük, mühim bir inkılâp oldu. Bu inkılâp milletin selâmeti namına, hak namına yapıldı. Milletimiz demokratik bir hükümet tesis etmek sayesinde düşman ordularını imha etti. Vatani istilâdan kurtardı. Kahraman ordumuzun şehamet meydanlarında kazandığı zaferi siyaset sahasında da müsmir kıldı: Türkiye'nin yeni idaresi ef'aliyle, muvaffakiyetle mahiyetini tanıttıktan sonra cihance malûm ve maruf unvaniyle mevcudiyetini tasrih ve teyit etti. Bazılarının telâkki ve tefsir etmek istedikleri gibi, geri dahi gitmesi muhtemel bir intizar, bir tereddüt vaziyetinde bulunmadığını ispat etti. Türk tarihinde bir Cumhuriyet devri açtı.

Muhterem Efendiler;

Sultanların boğdukları zannolunan ruhu millet, saltanat tac ve tahtı parçalanarak ihya edildi. Milletın teyakkuzuna, milletin terakki ve tekâmül ve istidadına güvenerek, milletin azminden asla şüphe etmiyerek Cumhuriyetin bütün icabatını yapacağız.

Arkadaşlar;

Türkiye matbuatı milletin hakikî şada ve iradesinin tecelligâhı olan Cumhuriyetin etrafında çelikten bir kale vücade getirecektir. Bir fikir kalesi, zihniyet kalesi. Erbabı matbuattan bunu talep, Cumhuriyetin hakkıdır. Bugün milletin samimî olarak müttehit ve mütesanıt bulunması zaruridir. Umumun selâmeti ve saadeti bundadır. Mücadele bitmemiştir. Bu hakikati milletin kulağına, milletin vicdanına lüzumu gibi isalde matbuatın vazifesi çok ve çok mühimdir.

Efendiler;

Kabul etmeliyiz ki, cihan henüz yeni Türkiye devleti hakkında, Türkiye Cumhuriyeti hakkında daha fazla tenevvür etmek ihtiyacındadır. Milletın, hususiyle münevver ve mütekâmil vatandaşların müşterek hedef etrafında olduklarını gayri kabili red ve cerh delâil ile göstermeliyiz. Millî işlerde muhtelif mesai erbabının yekdiğerine yardım etmesi, mesainin müşterek hedefte temerküz edecek surette telif olunması lâzımdır. Bir çok müşkülât ve mesail karşısında bulunduğumuzu müdrükiz. Bunların kâffesini tetkik ite, azim ve iman ile ve millet aşkının sarsılmaz kuvvetiyle birer birer hal ve intaç edeceğiz. O millet aşkı ki her şeye rağmen sinemizde sönmez bir kuvvet, metanet ve ateş menbaıdır.

Hâkimiyeti Milliye: 7 Şubat 1924

* * *

ORDU İLERİ GELENLERİYLE KONUŞMA

(15. II. 1924)

İzmir'de Askeri Mahfelide yapılan harp oyunlarına başlanırken

Muhterem arkadaşlar;

Bir buçuk sene oluyor ki, birbirimizi görmek fırsatları azaldı. Ondan evvel muharebe meydanlarında yekdiğerimizi sık sık görebiliyorduk.

Benim kıymetli arkadaşlarım;

Sizi uzun zaman görmemekten mütahassıl iştiyakım büyüktür. Bu iştiyakın tatminini tesadüfe bırakmak istemedim. Burada İzmir’de bir mülakat tertibini düşündüm. Bütün ordu arkadaşlarımızı celp ve davet etmekteki ademi imkân takdir buyrulur. Bu sebeple bütün ordu namına büyük kumandanların ve buraya gelebilecek rüfekanın içtimasını temin ile iktifa ettik. Bu dakikada huzurunuzda bulunmakla çok memnun ve bahtiyarım. Şahıslarınızı ve şahıslarınızda kahraman Cumhuriyet ordularını kemali hürmetle selâmlarım.

Arkadaşlar;

İzmir büyük kumandanlar içtimai bizi muharebe meydanlarında birbirimize rapteden ve şüphe etmem ki, ölünceye kadar merbut bırakacak olan birçok hâtıralarımızı ihya edecektir. Aynı zamanda bu içtimai ordumuz, milletimiz ve vatanımız için de faideli kılmak gibi gayet mühim ve çok ciddî bir maksat temin edilecektir. Filhakika beraber geçireceğimiz günler zarfında bir harp oyunu yapmak suretiyle, vatanın ve menafii aliyei milletin müdafaasını beraber derpiş edeceğiz. Bu mesaimizde son senelerin muzafferiyetlerle dolu muharebelerinin, meydan muharebelerinin, cumhuriyet ordusuna ve onun kıymetli kumanda heyeti aliyesine kazandırdığı tecrübeler netayicini tetkik edeceğiz. Cihanın fen ve san’atta en son terakkiyatını gözönünde bulunduracağız. Fedakâr ve kahraman ordumuzun vesait ve levazimatını, tâlim ve terbiyesi esaslarını icabatı hakikiyeye tevfiik etmeğe çok dikkat edeceğiz. Arkadaşlar; ehemmiyet ve ciddiyetle beyan ederim ki, Türkiye Cumhuriyeti mukaddes tanıdğı istiklâl ve hâkimiyetini müdafaada müsamahakâr olamaz.

Askerî iştilâlâtımıza ait vezaif dünden tevdi olunmuştur. Buna Erkânı Harbiye Umumiye Vekili Müşir Paşa Hazretleri tarafından devamla başlanmadan evvel mühim telâkki ettiğim bir nokta hakkında heyeti aliyenin tamamiyle tenevvür etmesini münasip görüyorum. O noktada cihanın vaziyet ve muvazenei siyasiyesi ve bizim vaziyeti hariciyemizdir. Bu hususta Başvekil ve Hariciye; Vekili İsmet Paşa Hazretlerinin mütalaalarını rica ederim.

Hâkimiyeti Milliye: 17 Şubat 1921

* * *

ORDU İLERİ GELENLERİYLE İKİNCİ KONUŞMA

(22.II.1924)

İzmir’de Askeri Mahfelde yapılan harp oyunlarından sonra ordunun öğretim ve eğitimi üzerinde.

Arkadaşlar:

Müşir Paşa Hazretleri kemali zevkle takip ettiğimiz harp oyununun cidden üstadane bir surette idare buyurmuşlardır. Tarafeyne esas olan vaziyeti umumiyenin tertibinde, cidden, vaziyeti hakikiyeye büyük bir isabetle temas ettiler. Oyunun sevk ve idaresi esnasında bugün çok kıymetli mütaleatını ve çok esaslı noktai nazarlarını işittik: müstefit olduk. Kendilerine hassaten takdimi teşekkürat eylerim. Ordumuz Paşa Hazretleri gibi bir reise malik olmakla bihakkın iftihar edebilir. Başvekil Paşa Hazretleriyle Müdafaai Milliye Vekili Paşa Hazretlerinin de mebdenden nihayetine kadar bu askerî iştilgali takip buyurmuş olmalarının memleketimiz için, ordumuz, için çok faydalar temin edeceğine şüphe yoktur.

Hepimiz için asıl olan milletin, vatanın teinini hayat ve selâmetidir. Yollarımızın ve şimendiferlerimizin, vaziyeti iktisadiyemizin ıslah ve ihyası ve milletimizin tenevvürü nisbetinde, tabîî, millî müdafaamız kesbi sühulet eder. Hükümetin bütün iştilgâlâtı esaslarına temas eden bu mesaide hazır bulunmak lüzumunu takdir buyurmuşlardır. Bundan dolayı kendilerine teşekkür ederim.

Zaten kıymet ve liyakatleri mücerrep olan kumandan ve erkânı-harb arkadaşlarımızın bu münasebetle bir defa daha kıymeti askeriyelerinin şahidi olmakla memnun ve müftehirim. Kendilerine hararetle teşekkür ederim.

Arkadaşlar, Müşir Paşa Hazretleri tarafeyn harekâtını safha safha pek güzel bir surette hulâsa ve her noktayı kıymetli mütalealariyle tenvir ve tezyin buyurdular. Buna dair söz söylemeği zait addederim. Bilhassa bu tetkik

ve işğal neticesinde orduca ve hükümetçe ve cümlemizce nazarı dikkate alınmak icap eden nikatı vuzuhla tefrik ve temyiz ettiler. Bunlar, şüphe yok kemali ehemmiyetle nazarı dikkate alınacaktır.

Arkadaşlar;

Memleketin müdafaası ve milletin menafii âliyesinin muhafazası mesuliyetini deruhte eden büyük kumanda makamının malik oldukları bütün kuvvetleri ve bütün vasıtaları en mühim hedef üzerinde teksif etmesi lâzım geldiğine dair cümlemizce malûm olan kaideyi, düsturu bu münasebetle hatırlatmak isterim. Birinci derecede haizi ehemmiyet olan hedefi, meydana çıkarmak ciddî ve esaslı tetkik ve mütaleaya değer. En mühim hedef üzerinde istihsal olunacak muvaffakiyet ikinci, üçüncü derece hedefler üzerinde bidayette ihtiyar olunacak fedakârlıkları daima telâfi eder. Bu düstur bütün vakti hazer tertibat ve tedabirine hâkim ve nazîf olduğu gibi, seferin bidayetinden nihayetine kadar ihmal edilmemesi lâzım gelen bir noktadır. Bu esasa göre tasavvur olunacak ve tahtı karara alınacak tedabir ve tertibatın mevkiî tatbiki vaz'ına mâni ahval ehemmiyetle nazarı dikkate alınmalıdır. Meşkûk tedbirlere tevdiî mukadderat etmekten fevkalâde içtinap etmek lâzımdır. Birçok felâketler gördük, talihin bunca darbelerine maruz kaldık. Bunlar bize memleket müdafaasında her vakit çok dikkatli olmak için icabeden dersi katiyetle vermiştir zannederim.

Arkadaşlar;

Arazinin ve birtakım ahvalin, şeraitin, fevkalâde fırsatların muharebenin neticesi üzerine tesirleri gayri kabili inkârdır. Fakat daima şayanı emniyet ve istinat olan; adet ve kıymettir. Türkiye bütün bir cihanı husumete karşı kazandığı maddi ve mânevi zaferlerle lâyemut bir mevcudiyete malik olduğunu parlak bir surette ispat etti. Bu hakikat ordumuzun kıymeti sayesinde tecelli etti. Benim için ordumuzun kıymetini ifadede vahidi kıyasî şudur :

Türk ordusunun bir cüzü tamamı, muadilini behemehal mağlûp eder; iki mislini tevkif ve tesbit eder. Şimdilik bundan fazlasını talep etmiyorum. Çünkü fazlasını milletimizin meftur olduğu cengâverlik zaten temin etmektedir. Fakat bu kıymeti behemehal muhafaza etmek lâzımdır. Bunu askerî bir esas, bir düstur olarak nazarı dikkate tutmalıdır. Bu noktayı bilhassa bütün arkadaşlarımdan talep ederim. Türk ordusunun bir cüzü tamamı, muadilini behemehal mağlûp, iki mislini tevkif ve tesbit eder. Bu kıymet mahfuz kaldıkça teşkilâtımızı, tâlim ve terbiyemizi, sevk ve idaremizi bu hedef ve gayeye yürüttükçe, Türkiye'nin her türlü taarruzdan, tecavüzden masun ve mahfuz kalacağına kimsenin şüphesi kalmaz.

Arkadaşlar;

Neticeî kat'îye daima taarruzla alınır; fakat müdafaa ile ifa olunan birçok vezâif de vardır. Bu noktada bütün arkadaşlarımdan nazarı dikkatlerini bir hususa celbetmek isterim. Neticeî kat'îye talep olunan zamana gelmeden evvel, hakikî ve ciddî taarruz zamanından evvel cüzü tamların kıymeti harbiyelerini tenkis etmekten, adedî tenakusunu mucip olmaktan içtinap etmek lâzımdır. Bunun için taarruz, müdafaa, işğal muharebesi ve muharebeî kat'îyenin mahiyetini, tatbik olunacağı zaman ve halin temyizi hususunda arkadaşların zaten mevcut olan sekinetleri muhafaza olunmalıdır. Buna nazârî ve amelî işğalâtımızda çok dikkat etmeliyiz. Bir de alman vazife ile sarfolunacak faaliyeti askeriyenin ciddî bir alâkası vardır. Bunun için vazife verenlerin, vazife alanların kullanacağı vasıtayı, faaliyeti askeriyeyi tâyinde duçarî tereddüt olmalarına sebebiyet vermemeleri lâzımdır. Maksatta sarahat çok mühimdir.

Arkadaşlar; bütün bu dikkatli tetkikimizden ve hazırlık lüzumuna müştereken kanaatimizden maksat hiç şüphe yok ki, behemehal harb etmek değildir. Harbi Umumi'den sonra bütün cihan sulh ve sükûna muhtaçtır. Türkiye ki birçok harblere sahne olmuştur. Namütenahi felâketler görmüştür. Onun sulh ve sükûn ihtiyacı daha fazladır. İşte biz bu hazırlığımızla muhtaç olduğumuz sulh ve sükûnu temin etmek istiyoruz. Bitarafıkları bütün cihanca kabul ve tasdik olunan devletler vardır ki onlar da sulh ve sükûn ve huzurları için tabîî müdafaalarına ehemmiyet vermekte, ordularına fevkalâde itina etmektedirler. Bu, dikkat ve intibaha şayandır. Biz de herkes gibi müdafaai tabiiyemize; lâyıık olduğu kadar ehemmiyet vermeğe mecburuz.

Arkadaşlar;

Türkiye Cumhuriyeti yalnız iki şeye güvenir. Biri millet kararı, diğeri en elim ve en müşkül şerait içinde dünyanın takdiratına bihakkin kesbi liyakat eden ordumuzun kahramanlığı; bu iki şeye güvenir. Arkadaşlar! Tahtı kumandanızda bulunan ordular, cidden kahramanlığına güvenilir ordulardır. Bu ordular tarihte emsali namesbuk

kahramanlıklar, fedakârlıklar göstermiştir. Şanlı zaferler kazanmıştır. Millet ve memleketin cidden minnet ve şükranına istihkak kesbeylemiştir.

Arkadaşlar, Türkiye en zayıf zannolunduğu bir zamanda en kuvvetli olduğunu ispat etmiştir; ordusu sayesinde. Ordumuz vatan içinde zafer kazanmıştır. Bu hâdise Türkiye'nin fevkalâde hayatiyetine, ulvî azmine ve lâyemut mevcudiyetine en bariz delildir. Düşmanın vatan içine girmiş olması düşman lehine birçok esbab ve âvamil tevhit eder. Bütün bunları iktiham ederek düşmanı vatan içinde mağlûp etmek, mahvetmek başlı başına bir mevcudiyet, büyük bir eseri kuvvettir. Vatan dahilinde mağlûbiyetin âkibeti fevkalâde mühliktir vahimdir. Bu hakikati teyit eden yakın ve uzak tarihî misaller çoktur.

Arkadaşlar, en büyük tehlikeler karşısında, uçurumun kenarına gelmişken bu kadar büyük hayatiyet ve kabiliyet gösteren, azim ve ruh gösteren milletimizin masun ve mesut yaşamağa istihkakı vardır. Bunu bütün mevcudiyetimizle temine çalışacağız. Bizi, bu maksada vusulden meneden mevani vardır. Arkadaşlar, bunlarla mücadele mevziinde bulunuyoruz. Fakat her şeye rağmen memleket ve milleti mesut etmekten ibaret olan maksat behemehal hasıl olacaktır. Çünkü bu maksat hakkın da maksududur.

Netice olarak beyan edeyim ki, bütün ihtimalâta karşı kıymetli kumandanlarımızın, kahraman ordumuzun memleketi emniyet ve katiyetle müdafaa edebileceğine, milletin menafî) âliyesini behemehal müemmen bulunduracağına ait olan kanaatim, bu defaki tetkikatımız vesilesiyle bir daha teyyüt etti. Ankara'ya büyük bir huzuru kalble avdet ediyorum. Fevkalâde memnun ve müsterih olarak cümlenize veda ediyorum.

Hâkimiyeti Milliye: 24 Şubat 1924

İTİMATNAMESİNİ SUNAN MACAR ELÇİSİNE CEVAP

(11. V. 1924)

Elçi Efendi!

Macar Krallığı Governörü hazretlerinin zatîalinizi fevkalâde murahhas ve elçi sıfatiyle nezdime memur buyurdıklarını müş'ir itimatnamelerini yeddinizden büyük bir mahzuziyet ile tesellüm ediyorum. Müşarünileyhin hakkımdaki hissiyat-ı müveddetkâranesine mütedair teminatdan ve kahraman Macar milleti namına izhar eylediğiniz hissiyat ve temenniyat-ı biraderaneden en samim mütehassıs oldum. Türk halkı da Macar milleti hakkında hakiki dostluk hisleri perverde etmektedir. Memleketeyn beyninde teyemmünen mevcut revabıt-ı vifak ve ahengin mesainiz sayesinde bir kat daha takvîyet-pezir olacağı hakkındaki kanaatinize tamamiyle iştirak etmekteyim. Memuriyet-i âliyenizle emr-i ifasında nezdimde müstemirren mazhar-ı müzaheret olacağınızdan emin olunuz.

Macar Krallığı Governörü hazretleri hakkında beslediğim yüksek hürmet ve samimi müveddeti kendilerine iblağ etmenizi rica eder ve zat-ı sefiranelerine beyanı hoş-amedî etmekle iktisab-ı mesar eylerim.

Vakit: 12.5.1924, s. 2.

* * *

MUALLİMLER BİRLİĞİ KONGRESİ ÜYELERİNE

(25. VIII. 1924)

Muallimler Birliği Kongresi üyelerine Maarif Vekili Vasıf Çınar tarafından Şehir Lokantasında verilen çay ziyafetinde söylenmiştir.

Muhterem Efendiler!

Evvelâ bu içtimai tertip ve bilhassa hakkımda ibzal buyurdıkları sözlerle bana da huzurunuzda birkaç söz söylemek fırsatını bahsettiklerinden Vasıf Beyefendiye sureti mahsusada teşekkür ederim.

Hanımlar, Beyler!

Güzide heyetinizin içinde bulunmaktan mütehassıl sürürüm bîpayandır. Türkiye Muallimler Birliği'nin Ankara'da akdettiği ilk kongresini çok büyük memnuniyetle karşıladım. Memleketimizin sizler gibi, kıymetli muallim hanım ve beylerinin burada toplanması, Cumhuriyetimiz için çok feyizli neticelerin tecellisine vesile olacaktır.

Hanımlar, Beyler!

Türkiye Muallimler Birliği'nin bütün memlekette taazzuvuna, Konya'yı olduğu gibi Van'ı ve Hakkâri'yi de teşkilâtı dahiline almasına ve her köyde azaya malik bulunmasına derin bir alâka ile intizar edeceğim.

Muallimler;

Yeni nesli; Cumhuriyetin fedakâr muallim ve mürebbileri, sizler yetiştireceksiniz, yeni nesil, sizin eseriniz olacaktır. Eserin kıymeti, sizin maharetiniz ve fedakârlığınız derecesiyle mütenasip bulunacaktır. Cumhuriyet; fikren, ilmen, fennen, bedenen kuvvetli ve yüksek seciyeli muhafızlar ister. Yeni nesli, bu evsaf ve kabiliyette yetiştirmek sizin elinizdedir. Mümtez vazifenizin ifasına âh' himmetlerle hasrı mevcudiyet edeceğinize asla şüphe etmem.

Ben millî maarifimiz ve millî terbiyemiz hakkındaki noktai nazarlarımı muhtelif zamanlarda ve muhtelif vesilelerle söyledim. Fakat bu noktai nazarlarımı birkaç kelimedede teksif ederek tekrar etmeği faydasız görmüyorum.

Muallimler!

Erkek ve kız çocuklarımızın, aynı suretle bütün tahsil derecelerindeki talim ve terbiyelerinin amelî olması mühimdir. Memleket evlâdı, her tahsil derecesinde iktisadî hayatta âmil, müessir ve muvaffak olacak surette teşhiz olunmalıdır. Millî ahlâkımız, medeni esaslarla ve hür fikirlerle tenmiye ve takviye olunmalıdır. Bu çok mühimdir; bilhassa nazarı dikkatinizi celb ederim. Tehdit esasına müstenit ahlâk, bir fazilet olmadıktan başka itimada da şayan değildir.

Efendiler; bu noktai nazarımda sizin tamamen benimle beraber olduğunuza şüphe etmiyorum. Umumi maarif ve terbiye programımız da bu esasatı camidir. Fakat, biliyorsunuz ki, noktai nazarların, programların kat'î ve vazih olması çok mühim olmakla beraber feyiz ve eser verebilmesi, onların muktedir, müdrik ve fedakâr muallimlerimiz tarafından mekteplerimizde çok büyük dikkat ve himmetle tatbıkına vabestedir. İşte bilhassa sizden rica edeceğim husus budur. Sizin muvaffakiyetiniz, Cumhuriyetin muvaffakiyeti olacaktır.

Arkadaşlar, yeni Türkiye'nin birkaç seneye sığdırdığı askerî, siyasî, idarî, inkılâbat sizin, muhterem muallimler, sizin içtimaî ve fikrî inkılâptaki muvaffakiyetinizle teyit olunacaktır. Hiçbir zaman hatırlarınızdan çıkmasın ki, Cumhuriyet sizden "fikri hür, vicdanı hür, irfanı hür" nesiller ister.

Hâkimiyeti Milliye: 26 Ağustos 1924

* * *

DUMLUPINAR'DA KONUŞMA

(30. VIII. 1924)

Başkomutanlık Meydan Savatının ikinci yıldönümü dolayısıyla.

Efendiler,

Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi Fevzi Paşa Hazretlerinin verdiği kıymetli izahatla burada hazır olanlar "Afyonkarahisar - Dumlupınar" Meydan Muharebesinin ve neticei katiye veren 30 Ağustos muharebesinin sureti cereyanı hakkında bir fikri icmal edinmişlerdir. Beş gün bilâfâsıla geceli gündüzlü devam eden en büyük meydan muharebesinin mahiyeti hakikiyesi bugün verilen tafsilâttan ziyade, yarın tarihin hakemleri erbabı tettebbuun tetkik ve muhakemeleri okunduğu zaman daha bariz, daha şümüllü bir surette anlaşılacaktır. Beni, milletim, Türk milleti, emniyet ve itimadına lâyük görerek bu harekâtın başında bulundurdu. Bu vazife ve memuriyetimin mesut hâtırasını milletime karşı daima en derin minnettarlıklarla mütehassis olarak haz ile, iftihar ile muhafaza ediyorum. Vazifelerini milletin arzuyu vicdanisine, ihtiyacı hakikisine, yalnız onun iradei âliyesine tevfikân yapmış olanlara mahsus bir istirahat! vicdan ile bugün muvacehinizde bulunurken hissettiğim bahtiyarlığı ifade edemem.

Efendiler, tıpkı bugün gibi otuzsekiz senesi Ağustosunun otuzuncu günü saat ikide, şimdi hep beraber bulunduğumuz bu noktaya gelmişim. Bu üzerinde bulunduğumuz sırtlarda kahraman onbirinci fırkamız, şu karşığı tepelerde muharebeye mecbur edilen düşman kuvayi asliyesine taarruz için yayılarak ilerlemekte

bulunuyordu. Şu gördüğümüz al köyü alevler ve dumanlar içinde yanıyordu. Beni buraya kadar getiren saikın ne olduğunu izah için hatırladığım bir iki noktayı burada tekrar edeceğim.

29/30 Ağustos gecesi sabaha karşı Garp cephesi harekât Şubesi Müdürü Tefvik Bey, bermutat o saate kadar muhtelif kararghlardan ve her taraftan gelen raporlara göre harita üzerinden tesbit ve işaret ettiği vaziyeti umumiyeyi cephe kumandanı ismet Paşa'ya göstermiş ve o da derhal paşaya göster emriyle Tefvik Bey'i yanıma göndermişti. Karahisar'da Belediye dairesinde bana tahsis olunan odada yatmakta idim. Beni uyandıran Tefvik Bey'in gösterdiği haritaya baktım. Hemen yataktan fırladım. Arkadaşlar, haritada gördüğüm Şey Şu idi ki, ordularımız düşman kuvayı mühimmesini Şimalden, cenuptan, garptan ihataya müsait bir vaziyet almış bulunuyorlardı. Şu halde tasavvur ettiğimiz ve âzami netayiç temin edeceğini mit eylediğimiz vaziyetler tahakkuk ediyordu. Derhal Fevzi ve İsmet Paşaları çağırınız dedim. Üçümüz toplandık. Vaziyeti bir daha mütalea ettik ve katiyetle hükmettik ki, Türk'ün hakiki halâs güneşi 30 Ağustos sabahı ufuktan bütün ŐaŐasiyle tul edecektir. Bu karara göre ordulara yeni emir ve talimat yazıldı (saat 6.30 evvelde). Fakat vaziyet o kadar mühim, o kadar sr'at ve Şiddet talep ediyordu ki, bu tahriri emirlerle iktifa etmek muvafıkı ihtiyat olamazdı. Onun için Fevzi Paşa Hazretlerinden, bizzat Altıntaş ve cenubundan hareket eden ikinci ordumuzun ve bunun daha garbinde bulunan süvari kolordumuzun nezdine giderek tasavvurumuza göre harekt tanzim buyurmasını kendilerinden rica ettim.

Dördüncü kolordusu ile istihdaf ettiğimiz düşman kısmı küllisini cenuptan takibeden birinci ordu karargâhına da ben bizzat gidecektim. İsmet Paşa'nın kararghta kalıp vaziyeti umumiyeyi idare etmesini münasip gördüm. Fevzi Paşa Hazretleri Şimale hareket ederken ben de otomobil ile Şimendifer gzerghını takiben garba hareket ettim. Akasar'da birinci ordu karargâhına saat 9 dan evvel idi ki vasıl olmuŐtum. Ordu kumandanına bir taraftan cephenin tahrir emri tevdi olunurken ben de kendisine Őifahen vaziyeti izah ettim ve dördüncü kolordunun teknil firkalariyle ve sr'at ve Şiddetle işte bu köyün, al köyünün garbindaki düşman kısmı küllisini ihata edecek surette muharebeye mecbur etmesini emrettim. Ve ilâve ettim ki, düşman ordusu behemehal imha olunacaktır. Ordu kumandanı benim yanıda telefonla kolordu kumandanı Kemlettin Sami Paşa'yi buldu. Benim oraya geldiğimi ve emrimin ne olduğunu tebliğ etti. Bir müddet bu kararghta kaldım. Mütemadiyen gelen muhtelif rütbedeki esir zabitanla görüştüm. Bunlardan biri erkniharb zabiti idi. Zavallı verdiği malûmat meyanında istemiyerek başkumandan vazifesini alan General Trikopis'in ve ikinci kolordu kumandanı General Digenis'in de bizim çevirmek istediğimiz çemberin içinde bulunduğunu ifade etmiş oldu. Derhal yanıda bulunan ordu kumandanına: Kemlettin Paşa'yı bulunuz. Bizzat Trikopis'le beraber bütün düşman generallerini behemehal esir etmesini söyleyiniz dedim. Bu emir derakap telefonla tebliğ olundu. Zavallı esir zabıt benim bu emrimi iŐitir iŐitmez ikram ettiğim ayı iemiyerek büyük bir baygınlık geçirdi. Daha fazla bu ordu karargâhında kalamazdım. Muharebe vaziyetini gözümle görmek benim için mukavemetsiz bir ihtiyaç oldu. Ordu kumandanını da beraber alarak dördüncü kolordu kumandanının tarassut için bulunduğu Şu istikametteki bir tepeye geldik (Arpalık civarında).

al köyü garbinda ve Şimalinde patlayan topların tarakalarını iŐitiyordum. Oradan vaziyeti dürbün ile tetkike uğraşmak bana sıkıntılı geldi. Daha ileriye, ateş yerine gitmek için kat'î bir lüzum ve ihtiyaç hissediyordum ve bu noktayı, Şimdi üzerinde bulunduğumuz bu tepelyi gösterdim. Oraya gitmek lâzımdır ve buyurun gidelim dedim. Otomobillere atladık bu tepelye gelen yola dahil olduk. Ara sıra gzerghımızın soluna düşman mermileri düŐüyordu. Dördüncü kolordunun firkaları Şarktan garba gzerghımızı katederek seri hatvelerle ilerliyorlardı. Biraz evvel dediğim gibi saat ikide Şuraya çıkmış bulunuyorduk. Düşman kuvvetlerini gündüz gözüyle tamamen ihate etmek ve düşmanın muannidane müdafaa ettiği muharebe mevzilerine süngü hcumlariyle dahil olarak neticei kat'ıye almak elzemdi. Bunun için bütün kıtaatın âzami fedakârlıkla ilerlemesini ve bütün bataryalarımızın, hattâ mesturiyete bakmaksızın, ateş mevzilerine girip düşman mevzilerini sarsmasını istiyordum. Yanımdaki kumandanlar bu noktai nazarlarımı anlar anlamaz derhal ve en asabi bir surette faaliyete geçtiler. Maatteessüf Şimdi ismini hatırlayamadığım, yanıda bulunan bir süvari zabıtine birkaç kelime not ettirerek düşman mevzilerini Şimalden saran ikinci orduya gönderdim. Ve Őifahen burada benden iŐittiklerini onlara da söylemesini emrettim. Bu zabıt vazifesini yapmış ve birkaç saat sonra tekrar yanıma gelerek malûmat da vermişti. Onbirinci firkanın kahraman kumandanı Derviş Bey bizzat ileriye atılarak bütün kuvvetiyle düşman mevziine ilerliyordu. Kolordu kumandanı Kemlettin Paşa cenuptan ve garpdan düşmana saldırdığı diğer firkalarına yeniden yeniyeye teşdit ve tesrii harekât için emirlerini isal ediyordu. İkinci ordunun onaltıncı ve

altmışbeşinci fırkaları düşmanla ciddî muharebeye girişiyorlar, diğer fırkaları da ihate dairesini darlaştırıyorlardı. Bunları görüyordum. Süvari kolumuzun daha garbdan düşmanın arkasını kesmek üzere bulunduğunu bana haber getiren süvari zabiti söylemişti.

Arkadaşlar! Saat ilerledikçe gözlerimin önünde inkişaf eden manzara şu idi: Düşman başkumandanının şu karşiki tepede son gayretiyle çırpındığını görüyor gibiydim. Bütün düşman mevzilerinde büyük bir heyecan ve helecan vardı. Artık toplarının, tüfeklerinin ve mitralyözlerinin ateşlerinde sanki öldürücü hassa kalmamıştı. Bu ovadan, şimalden ve cenuptan birbirini velyeden avcı hatlarımızın, guruba yaklaşan güneşin son şuaatıyla parlayan süngüleri her an daha ileride görülüyordu. Düşman mevziini saran bir daire üzerinde mevzi almış olan bataryalarımızın fasılasız ve amansız ateşleri düşman mevziini, içinde barınılmaz bir cehennem haline getiriyordu. Güneş mağribe yaklaştıkça ateşli, kanlı ve ölümlü bir kıyametin kopmak üzere olduğu bütün ruhlarda hissolunuyordu. Biran sonra cihanda büyük bir inhidam olacaktı. Ve beklediğimiz halâs güneşinin tulü edebilmesi için bu inhidam lâzımdı. Zulmetler içinde bu inhidam vuku bulmalı idi. Hakikaten semanın karardığı bir dakikada Türk süngüleri düşman dolu o sırtlara hücum ettiler, Artık karşımda bir ordu, bir kuvvet kalmamıştı. Kamilen mahvolmuş perişan bir bakiyetüssüyuf kitlesi bulunuyordu. Kendilerinin dediği gibi pürhâvf ve lerzân, bîşekil bir kitle, acaip bir halita halinde firar için fürce arıyordu. Artık gecenin koyulaşan zulmeti neticeyi gözle görmek için güneşin tekrar şarktan tulûuna intizarı zarurî kılıyordu.

Efendiler, ertesini günü tekrar bu muharebe meydanını dolaştığım zaman, ordumuzun ihraz ettiği zaferin azameti ve buna mukabil hasım ordusunun duçar edildiği felâketin dehşeti beni çok mütehassis etti. O karşiki sırtların genlerindeki bütün vadiler, bütün dereler, bütün mahfuz ve mestur yerler bırakılmış toplarla, otomobillerle ve namütenahi teçhizat ve malzeme ile ve bütün bu metrukâtın aralarında yığınlar teşkil eden ölümlerle, toplanıp karargâhlarımıza sevkolunmakta bulunan sürü sürü esir kabileleri hakikaten bir mahşeri andırıyordu. Bu dar ateş ve savlet çemberinden bugün için kurtulabilenler birkaç bin kişilik bakiyetüssüyuftan ibaret idi. Fakat onlar da daha büyük Türk çemberi içinden çıkmağa muvaffak olamıyarak başlarında başkumandanları bulunduğu halde beyaz bayrak çekmeye mecbur olmuşlardı.

Efendiler, Ağustosun otuzbirinci günü takriben zevalde idi ki, yine bu Çal köyünde, yıkık bir evin avlusu içinde İsmet Faşa ve Feyzi Paşa ile buluştuk. Kırık kağı arabalarının döşeme ve oklarına ilişerek bundan sonraki vaziyeti mütalea ettik. Kazandığımız meydan muharebesinin bütün seferi hitama erdirebilecek bir azamet ve ehemmiyette olduğunda ittifak ettik. Şimdi Bursa istikametinde çekilen düşman kuvvetlerini mahvetmekle beraber bütün orduyu aslı ile bilâaram İzmir'e yürüyecektik.

Efendiler, bugünden sonra İzmir'de "Akdeniz"i, Mudanya'da "Marmara"yı görmek için 8-9 günlük bir zaman kâfi gelmiştir. Fakat hatırlatmalıyım ki bugüne, bu üzerinde bulunduğumuz tepeye, bu yanık Çal köyüne gelebilmek için yalnız Sakarya'dan itibaren sarfettiğimiz zaman tam bir senedir. Fakat bu tesbit ettiğimiz zaferi ihzar edebilmek için bir seneyi çok bulmazsınız zannedirim. Çünkü efendiler, harb, muharebe, nihayet meydan muharebesi yalnız karşı karşıya gelen iki ordunun çarpışması değildir. Milletlerin çarpışmasıdır. Meydan muharebesi milletlerin bütün mevcudiyetleriyle, ilim ve fen sahasındaki seviyelerile, ahlâklarile, harslarla, hulâsa bütün maddi ve mânevi kudret ve faziletleriyle ve her türlü vasıtalarile çarpıştığı bir imtihan sahasıdır. Bu sahada, çarpışan milletlerin hakiki kuvvet ve kıymetleri ölçülür. Netice yalnız kuvvei cismaniyenin değil, bütün kuvvetlerin, bilhassa ahlâkî ve harsî kuvvetin tefevvukunu mertebeli sübuta vardırırlar. Bu sebeple meydan muharebesinde yenilen taraf milletçe ve memleketçe, bütün mevcudiyeti maddiye ve mâneviyesile mağlûp sayılır. Böyle bir akıbetin ne kadar feci olabileceğini tahmin edersiniz. Mahvü izmihlal yalnız cidâl sahasında bulunan orduya münhasır kalmaz. Asıl ordunun mensup olduğu millet feci akıbetlere uğrar. Tarih, başlarındaki tacidarların, hâris politikacıların bir takım hayalî emellerle, vasıtası mevkiine düşen müstevli orduların, müstevli milletlerin uğradığı bu nevi feci akıbetlerle malâmâldir.

Efendiler, Türk vatanını fethetmek fikrini, Türk'ü esir etmek hayalini umumi, mâşerî bir fikir haline koymağa çalışanların da lâyük oldukları akıbetten kurtulamamış olduklarını gözlerimizle gördük. Efendiler, kendilerine bir milletin talihi tevdi olunan adamlar, milletin, kuvvet ve kudretini yalnız ve ancak yine milletin hakikî ve kabili istihsal menfaatları yolunda kullanmakla mükellef olduklarını bir an hatırlarından çıkarmamalıdır. Bu adamlar düşünmelidirler ki, bir memleketi zabt ve işgal etmek o memleketlerin sahiplerine hâkim olmak için kâfi değildir. Bir milletin ruhu zabtolunmadıkça, bir milletin azim ve iradesi kırılmadıkça, o millete hâkim obuanın imkânı

yoktur. Halbuki asırların mevlûdu olan bir ruhu milliye, kavi ve daimî bir iradei milliyeye hiçbir kuvvet mukavemet edemez.

Mahkûm olmak istemiyen bir milleti, tahtı esaretinde tutmağa muktedir olacak kadar kuvvetli müstebitler artık bu dünya yüzünde kalmamıştır. Türk milleti son mücadelâtiyle, bilhassa burada ihraz ettiği zaferle, izhar ettiği azim ve irade ile malûm olan bu hakayiki bir defa daha sinei tarihe çelik kalemle hakketmiş bulunuyor.

Efendiler, Afyonkarahisar - Dumlupınar meydan muharebesi ve onun son safhası olan bu 30 Ağustos muharebesi Türk tarihinin en mühim bir dönüm noktasını teşkil eder. Tarihi millimiz çok büyük ve çok parlak zaferlerle doludur. Fakat Türk milletinin burada ihraz, ettiği zafer kadar neticei katiyeli ve bütün tarihe, yalnız bizim tarihimize değil, cihan tarihine yeni cereyan vermekte katı tesirli bir meydan muharebesi hatırlamıyorum.

Hiç şüphe etmemelidir ki, yeni Türk devletinin, genç Türk Cumhuriyetinin temeli burada tarsîn olundu. Hayatı ebediyesi burada tetviç olundu. Bu sahada akan Türk kanları, bu semada pervaz eden şehit ruhları devlet ve Cumhuriyetimizin ebedî muhafızlarıdır. Burada esasını vazettiğimiz “Şehit Asker” âbidesi işte o ruhları, o ruhlarla beraber gazi arkadaşlarını, fedakâr ve kahraman Türk milletini temsil edecektir. Bu âbide Türk vatanına göz dikeceklere Türkün 30 Ağustos günündeki ateşini, süngüsünü, savletini, kudret ve iradesindeki şiddeti hatırlatacaktır.

Efendiler, bu muazzam zaferin muhtelif âmilleri fevkinde en mühimi ve alisi Türk milletinin bilâkaydüşart hâkimiyetini eline almış olmasıdır. Bu hâdisenin tarihimizde ve bütün cihanda ne büyük, ne feyizli bir inkılâp olduğunu izaha lüzum görmem. Milletimizin uzun asırlardan beri hanlar, hakanlar, sultanlar, halifeler elinde, onların tahakküm ve istibdadı altında ne kadar ezildiğini, onların hırslarını temin yolunda ne kadar büyük felâketlere ve zararlara uğradığını düşünürsek, milletimizin hâkimiyetini eline almış olması hâdisesinin bütün azamet ve ehemmiyeti nazarlarımızda tecelli eder. Gerçi büyük zaferin ferdasına kadar İstanbul’da halife ve sultan namı altında bir şahıs ve onun işgal ettiği hilâfet ve saltanat unvanile bir makam vardı. Fakat bu zaferden sonra millet o makamları ve o makam sahiplerini lâıyk olduğu akıbetle isal etti.

Efendiler, hâkimiyeti milliye öyle bir nurdur ki, onun karşısında zincirler erir, taç ve tahtlar yanar, mahvolur. Milletlerin esareti üzerine kurulmuş müesseseler her tarafta yıkılmaya mahkûmdurlar. Avrupa’nın ortasından tâ şarkın öbür ucundaki binlerce senelik memleketlere bakacak olursak, Osmanlı imparatorluğu’nun istihkak ettiği talihi daha güzel anlayabiliriz.

Arkadaşlar, saraylarının içinde Türk’ten gayrı unsurlara istinat ederek, düşmanlarla ittifak ederek Anadolu’nun, Türklüğün aleyhine yürüyen çürümüş gölge adamlarının Türk vatanından tardı, düşmanların denize dökülmesinden daha rehakâr bir harekettir. Türk milletinin mübarek vediai ecdat olan bu topraklardan tam mânasiyle efendi olarak yaşaması ancak o fuzulî ve bîmâna olduktan başka, mevcudiyetleri mahzı zarar ve felâket olan makamların bertaraf edilmesiyle mümkün olabilirdi.

Efendiler, onlar yüzünden Türk vatanının ve Türk milletinin geçirdiği kederleri, elemeleri hissetmemiş bir ferdimiz yoktur. Bu kadar matemler ve felâketler geçirdikten sonra elbette Türk öğrenmiştir ki, vatani yeniden yapmak ve orada mesut ve hür yaşayabilmek için behemehal hâkimiyetine sahip kalmak ve Cumhuriyet bayrağı altında bütün evlâtlarını toplu ve dikkatli bulundurmak lâzımdır. Efendiler, asırlardan beri inleyerek feryad eden, fakat müstebitlerin, muğfillerin, cahillerin vücade getirdikleri manialarla canhıraş sedasını milletin kulağına isma edemiyen zavallı vatan, bugün diyor ki can kulağımızı harap olmuş, sinesinde en derin ıstıraplar duymuş valdenizin samimî bitabına daima açık bulundurunuz. Efendiler, Asya’da, Avrupa’da, Afrika’da hükümran olmak kudret ve kabiliyetini göstermiş olan ecdadımız vaktinde bu sedayı ışıtmekten menedilmemiş olsalardı, Türk camiasının, Türk mefkuresinin, Türk menafinin mahfuz ve feyizdar olacağı ana vatana bugünkü şekli harabisinde mi tevarüs ederdik? Efendiler, artık vatan imar istiyor, zenginlik ve refah istiyor. İlim ve marifet, yüksek medeniyet, hür fikir ve hür zihniyet istiyor. Şeref, namus, istiklâl, hakikî varlık, vatanın bu taleplerini tamamen ve serian yerine getirmek için esaslı ve ciddî bir surette çalışmayı emreder.

Efendiler, asırlardan beri Türkiye’yi idare edenler çok şeyler düşünmüşlerdir; fakat yalnız bir şeyi düşünmemişlerdir: Türkiye’yi. Bu düşüncesizlik yüzünden Türk vatanının, Türk milletinin duçar olduğu zararları ancak bir tarzda telâfi edebiliriz: O da artık Türkiye’de Türkiye’den başka bir şey düşünmemek. Ancak bu zihniyetle hareket ederek her türlü selâmet ve saadet hedeflerine vasıl olabiliriz.

Efendiler, bizim milletimiz vatan için, hürriyeti ve hâkimiyeti için fedakâr bir halktır; bunu ispat etti. Milletimiz yaptığı inkılâbatın kıskanç müdafidir de. Benliğinde bu faziletler yerleşmiş bir milleti yürümekte olduğu doğru yoldan hiçbir kimse, hiçbir kuvvet alıkoyamaz.

Efendiler, milletimiz hâkimiyetini eline aldığı gün, bilmeyen kalmamıştır, en karanlık felâketlerin, en derin uçurumu kenarında bulunuyordu. Kuvvei maddiyesi yıpratılmış, vesaiti müdafaası gasbolunmuş, maneviyati, mukaddesatı duçarı tecavüz olmuş elim bir vaziyette bulunuyordu. Bütün bunlara rağmen mevcudiyetini ve istiklâlini kurtarmağa karar verdi. Bu kararında muvaffak olabilmek için bütün milletin kendine bir hedef ve hareket tesbit etmesi lâzım geliyordu. Bütün milletin, o hedef üzerinde behemehal muvaffak olmayı gayei emel telâkki etmesi icabediyordu. Millet bütün mevcudiyetile, bütün fedakârlığı ile bütün imanile o hedefe beraber yürüsün ve behemehal muvaffak olsun lâzımdı. Efendiler, o hedef burası idi. Gayei emel olan muvaffakiyet burada ihraz olunan zafer idi.

Efendiler, milletimiz bundan sonraki mesaisinde de muvaffak olabilmek için, millî hedefini bütün vuzuh ve katiyetle, tekmil vatandaşların nazarında ve vicdanında bütün parlaklığı ile tesbit etmiş bulunuyor, isterseniz benim burada hedef dediğim şeyi, siz milletin mefkûresi tesmiye ediniz. Fakat bu unvanı verirken dikkat ediniz ki, hayalî bir mânaya kendimizi kaptırmıyalım.

Efendiler, milletimizin hedefi, milletimizin mefkûresi bütün cihanda tam mânasile medeni bir heyeti içtimaiye olmaktadır. Bilirsiniz ki, dünyada her kavmin mevcudiyeti, kıymeti, hakkı hürriyet ve istiklâli, malik olduğu ve yapacağı medeni eserlerle mütenasiptir. Medeni eser vücade getirmek kabiliyetinden mahrum olan kavimler, hürriyet ve istiklâllerinden tecrit olunmaya mahkûmdurlar. Tarihi beşeriyet baştan başa bu dediğimi teyit etmektedir. Medeniyet yolunda yürümek ve muvaffak olmak, şartı hayattır. Bu yol üzerinde tevakkuf edenler veyahut bu yol üzerinde ileri değil geriye bakmak cehil ve gafletinde bulunanlar, medeniyeti umumiyenin huruşan seli altında boğulmaya mahkûmdurlar.

Efendiler, medeniyet yolunda muvaffakiyet teceddüde vabestedir, içtimai hayatta, iktisadi hayatta ilim ve fen sahasında muvaffak olmak için yegâne tekâmül ve terakki yolu budur. Hayat ve maişete hâkim olan ahkâmın, zaman ile tagayyür, tekâmül ve teceddüdü zaruridir. Medeniyetin ihtiraları, fennin harikaları, cihanı tahavvülden tahavvüle duçar ettiği bir devirde, asırlık köhne zihniyetlerle, maziperestlikle muhafazai mevcudiyet mümkün değildir. Medeniyetten bahsederken şunu da katiyetle beyan etmeliyim ki, medeniyetin esası, terakki ve kuvvetin temeli, aile hayatındadır. Bu hayatta fenalık, muhakkak içtimai, iktisadi, siyasi aczi mucip olur. Aileyi teşkil eden kadın ve erkek unsurların hukuku tabiiyelerine malik olmaları, aile vazifelerini idareye muktedir bulunmaları lâzimedendir.

Efendiler, milletimiz burada tesbit ettiğimiz büyük zaferden daha mühim bir vazife peşindedir. O zaferin idraki milletimizin iktisat sahasındaki muvaffakiyetleriyle mümkün olacaktır. Bilirsiniz ki, iktisaden zayıf bir bünye fakrû sefâletten kurtulamaz; kuvvetli bir medeniyete, refah ve saadete kavuşamaz; içtimai ve siyasi felâketlerden yakasını kurtaramaz. Memleketin idaresindeki muvaffakiyet de iktisadiyatındaki müktesebat derecesile mütenasip olur. Hiçbir medeni devlet yoktur ki, ordu ve donanmasından evvel iktisadını düşünmüş olmasın. Memleket ve istiklâl müdafaası için vücudu lâzım olan bütün kuvvetler ve vasıtalar iktisadiyatın inbisat ve inkişafıyla mükemmel olabilir.

Milletimizin muttasıf olduğu kuvvetli seciye, sarsılmaz irade, ateşin milliyetperverlik iktisadi muvaffakiyetten nebeân edecek feyizlerle de lâyıık olduğu derecede takviye olunmak zaruridir. Asır mübarezesinde milletimizi muvaffak edecek bir iktisadi hayat teminini istihdaf eden umumi maarif ve terbiye sistemlerimiz, her gün daha çok esaslaşacak ve elbette muvaffak olacaktır.

Efendiler, artık bugün hayat ve insanîyet icapları bütün hakikatiyle tecelli etmiştir. Bunlara mugayir olan rivayetler ahlâk ve imana esas olmaz. Hakikat tecelli edince kizp ortadan kalkar. Safsatalar, hurafeler kafalardan çıkmalıdır. Her türlü teali ve tekemmüle müsteit olan milletimizin içtimai ve fikrî inkılâp hatvelerini kısaltmak isteyen mâniler behemehal bertaraf edilmelidir.

Efendiler, son sözlerimi münhasıran memleketimizin gençliğine tevcih etmek istiyorum.

Gençler!

Cesaretimizi tavkiye ve idame eden sizsiniz. Siz almakta olduğunuz terbiye ve irfan ile, insanlık meziyetinin, vatan muhabbetinin, fikir hürriyetinin en kıymetli timsali olacaksınız.

Ey yükselen yeni nesil! İstikbal sizindir. Cumhuriyeti biz tesis ettik; onu ilâ ve idame edecek sizsiniz.

Arkadaşlar, bu gaza ve şahadet diyarını terkederken “Şehit Asker”i hep beraber hürmet ve tazimle selâmlıyalım.

Hâkimiyeti Milliye: 31 Ağustos 1921

BURSALILARLA KONUŞMA

(11. IX. 1924)

Bursa'nın kurtuluş yıldönümü münasebetiyle yapılan tezahüratta.

Efendiler;

Bursa'nın kurtuluşuna tesadüf eden bu günlerde, burada, aranızda bulunarak meserretlerinize şahsen iştirak edebildiğimden pek ziyade memnun ve bahtiyarım. Memleket namına iradedilen hitabede, ibzal olunan samimî hissiyata, muhabbete, itimada bütün kalbimle teşekkür ederim. Fakat, müsadenizle derhal izah etmeliyim ki, izhar olunan bütün takdirat benim şahsımdan ziyade beni de başında bulundurduğunuz kahraman Türk ordularının yüksek kumanda ve zabitan heyetlerine ve fedakâr askerlerine, en nihayet bütün bu kahramanların anası, babası, velinimetini olan büyük Türk milletine racidir. Ben de bu şanlı orduların bir ferdi, büyük Türk milletinin bir evlâdı olmakla ve onun hizmetine hasri mevcudiyet eylemiş bulunmakla müftehir ve mesudum.

Aziz hemşerilerim,

İradı nutk eden arkadaşımız yedi asırdan beri bu yeşil yurda düşman ayağı basmadığını söylerken, yirmi yirmibeş asırlık Bursa'nın malûmumuz olabilen, bütün tarihi dimağında canlandı. Bu uzun hay atlı güzel şehrin ve şehirlilerin çok zararlar görmüş, çok kara günler geçirmiş olduklarını hatırladım. Bitinya kurallarının Husrevlere, İskenderlere boyun eğmekle tahtlarında oturabildikleri devirlerden, Bursa'nın Roma ve Bizans vilâyeti halinde idare olunduğu zamanlardan bahsedecek değilim. Fakat, Bursa'nın taşı, toprağı ve baştan nihayete kadar bütün ahalişi Türk olduktan sonra geçirdiği kederleri hatırlatmak isterim. Ecdadımız Türkler buraya sahip olup yerleştikten sonra kaç Türk tacidarı, kaç Osmanlı şehzadesi tac ve taht, saltanat kavgasıyla Bur-sa'ya hücum etmişler; yakmışlar, yıkmışlar, ahalişini soymuşlardır. Zavallı Bursa ve Bursalılar bu saltanat düşünlerinin baziçesi halinde ne acı günler geçirmiştir.

Efendiler, bir memleketin, bir memleket halkının düşmandan zarar görmesi acıdır. Fakat, kendi ırkından büyük tanıdığı ve başlarında taşıdığı insanlardan vefasızlık, felâket görmesi ondan daha acıdır. Bu kalp ve vicdanlar için unulmaz yaradır.

Kardeşler, Bursa'nın kurtuluş gününde; kurtulduğu felâketin hakikî müsebbiplerini de hatırlamak onları ilelebet tel'in etmek lâzımdır. Bunun için hatıratınızı bundan dört dört buçuk sene evveline irca etmek istiyorum.

İzmir rıhtımından aziz vatanımıza saldıran Yunan ordusu, Balıkesir'in cenuplarına kadar gelmişti. Arkadaşımız Kâzım Paşa, kendisine iltihak eden vatanperver, fedakâr bir avuç kahramanla bu düşmanın karşısında cephe teşkil etmişti. Onun şimale, şarka tevessüüne bilhassa kıymetli Bursa'mızı çiğnemesine mümaneata çalışıyordu. Fakat; henüz İstanbul'da halife ve padişah unvaniyle oturan zat tacü tahtını muhafaza hülyasıyla düşmanlarla birleşmişti. Fazla olarak onların Türk vatanını çiğnemesini, Türk milletini esir etmesini kolaylaştırmak vazifesini de taahhüt etmişti. Bu maksatla Anzavur gibi pespayelere, payeler, paralar, vasıtalar vererek Karasi'de millet cephesini arkadan vurmağa memur etti. Topladığı birtakım haşeratı halife ordusu namı altında İzmir'e çıkardı. Milleti düşman esaretine teşvik etti. Memleket ve milleti kurtarmağa çalışanları idama mahkûm etti. Yunan tayyareleriyle millete fetvalar yağdırdı.

Baştan, arkadan ve içeriden gelen bu hücumlar, hıyanetler, mefsedetler; haricî düşman karşısındaki kuvvetlerimizden bir çoğunu ayırttı. Milleti kalbinden, hançerlemeği istihdaf eden bu cinayetler her türlü tehlikelerin fevkinde idi. Her şeyden evvel buna teveccüh etmek zaruri idi. Halife ve padişah hıyanetinde muvaffak olmuştu, millî cepheyi zayıflatmış, birçok sinirleri gevşetmişti.

Düşmanlar bu fırsatı kaçırmadılar, taarruz ettiler, yürüdüler, birçok güzel şehir ve kasabalarla beraber bu yeşil yurdu da çiğneyip geçtiler. İşte bu suretledir ki, Bursa ve Bursalılar iki seneden fazla devam eden feci, meş'um felâkete, esarete duçar oldular.

Bu felâkettten ne kadar dilhun olduğumuzu ve onu biran evvel bertaraf etmek için vicdanlarımızın ne kadar sızladığını izah edemem. Fakat, ne çare ki, üzerimize saldıran halife ordusu namı altındaki idraksiz sürüleri bertaraf etmek, halifenin millet içinde yer yer tutuşturduğu fesat ve nifak yangınlarını bastırmak ve ondan sonra da vatanımızın en mâmur yerlerini eline geçirmiş olan kuvvetli bir düşman ordusunu denize dökcek kadar kuvvetlenmek ve hazırlanmak ihtiyacında idik. Birçok müşkül safhalardan sonra, nihayet, Türk milleti dahilde sükûneti temine muvaffak oldu ve düşman ordusunu denize dökmek kudretini de buldu. Artık ondan sonra biran dahi durmaksızın güzel Bursa'yı ve düşman elinde bulunan bütün aziz vatan parçalarını kurtarmak kararını tatbik etti.

Arkadaşlar; Türk orduları düşman ordusunun kuvayı asliyesini Karahisar civarında yakalayabilecekti. Onun için Bursa'yı elinde tutan, Bursa yollarını kapayan düşman kuvvetlerine sıra, biraz sonra gelecekti. Filhakika, Afyonkarahisar — Dumlupınar — Altıntaş müsellesi içinde tarafeyn kuvayı asliyesi çarpışırken; Gemlik, İznik gölü, Bilecik hattında düşmanın takviye olunmuş olan on birinci fırkası, Halit Paşa kumandasındaki Kocaeli grupumuz ve Eskişehir'de bulunan üçüncü, onuncu ve müstakil fırkalarını, Şükrü Naili Paşa kumandasında bulunan üçüncü kolordumuz bidayette yalnız tesbit etmek vazifesini almışlardı.

Büyük meydan muharebesinin muvaffakiyetle tecelli ve tevali eden ilk günlerinden sonra 28 Ağustos gününde idi ki, meydan muharebesi sahasında bir süvari fırkamızı, bir gün sonra da birinci piyade fırkasıyla Büyük Millet Meclisi muhafız taburunu Kütahya - İnönü istikametinde düşmanın Eskişehir grubu gerisine şevkettik. Bu kuvvetlerimiz düşmanın Eskişehir grupundan ayrılıp garba yürüyen müstakil fırkasına Kütahya cenubunda tesadüf ederek onu mağlûp ve perişan ettikten sonra yollarına devam ettiler ve Eskişehir'den sökülen düşmanı takibeden üçüncü kolordumuzla İnönü civarında birleştiler, İnönü mevziinde durmak isteyen düşmana hep beraber taarruz ederek mağlûp ettiler. Ricat eden düşman tekrar Karaköy sırtlarında mevzi aldı. Onbirinci fırkalarının cephesini temdit etmiş oldu. Artık Kocaeli Grubu da kahramanca faaliyete geçmişti. Üçüncü kolordumuz bütün kuvvetiyle Karaköy sırtlarına taarruz ederken Kocaeli Grubu kumandanı da bizzat kumanda ettiği hususî bir müfreze ile Gemlik ile İznik gölü arasındaki dar mıntakada düşmanı şiddetli taarruzlarla tazyik ederek Karaköy'e kadar uzanan düşman cephesinin hattı ricatini tehlikeye sokuyordu. Nihayet bütün bu cephe ricate mecbur edilen düşman ötedenberi ihzar etmiş olduğu Kazancı sırtları, Gemlik hattındaki müstahkem mevziine çekildi. Takibeden kuvvetlerimiz bu mevzilerde dahi düşman üzerine atıldılar. 9 Eylül günü orduyu aslimiz İzmir'e dahil olurken buradaki kuvvetlerimiz de, düşmanın son müstahkem mevzilerinde 3 ncu, 10 ncu, 11 nci fırkalarını mağlup ve perişan ederek, onları Bursa ovalarında takibe koyuldu. Artık Bursa kurtulmuştu. Fakat Türk orduları Bursa ve Bursalıları ve daha nice kıymetli şehir ve kasabalarımızı ve oralardaki kardeşlerimizi ezen, onlara işkence eden bu düşmanı bu kadarla bırakamazdı. Onun için 10 Eylül akşamı Bursa'yı tamamen tahlis ettikten sonra çekilen düşman fırkalarının bilâaram peşine düştü.

Düşmanın onbirinci fırkası gemilerle gelmiş bir ihtiyat alayı ile beraber başlarında kumandanları olduğu halde Mudanya Ma esir edildi. Üçüncü ve onuncu fırkaları da Kapudağı şibih ceziresi boğazında yakalanarak hemen kamilen mahvedildi. Ancak bunların bakiyetüssüyufu orada bekliyen gemilerine can atabilmişlerdi.

İşte bu suretle Bursalılar iki sene kendilerini tâzip eden müstevlilerin, mütecevizlerin duçar oldukları cezayı gözleriyle görerek kurtuluş gününe erişmiş oldular.

Efendiler, bu kurtuluş gününü size tebrik ederken bu dağlarda, bu ovalarda kanlarını döken şehitlerimizi ve vatanları için, milletleri için mihnet ve meşakkat bilmiyen kahraman gazilerimizi hürmetle yadederdim.

Muhterem Bursalılar:

Matemlerin, felâketlerin nihayet bulduğuna işaret olan bu kurtuluş bayramında bu güzel beldeyi, bu feyizli mıntakayı Türk Cumhuriyetinin büyük, medeni merkezlerinden biri hal ve şanına koymak için uhdenize düşen vazifenin ne kadar büyük, ne kadar himmet ve fedakârlığı müstelzim olduğunu da söylemek isterim.

Arkadaşlar: Nilüfer çayı ve onunla birleşen müteaddit derelerle, sulanan ovasıyla, iki bin besyüz metre boylu dağının buzlu ve sehhar manzarasıyla her türlü terakkiye namzet olan bu münbit, bu feyizli memleket behemehal lâyük olduğu mertebesi medeniyete isal olunmalıdır.

Efendiler: Bursa ziraat memleketidir, sanat memleketidir, ticaret memleketidir, şifa memleketidir. Bursa, malik olduğu tabî mahâsin ve bedayiiyle ferah ve neşat memleketidir. Fakat muhterem kardeşler; bilelim ve itiraf edelim ki Bursa bugünkü haliyle israf olunan asırların ve bu asırlarda duçar olduğumuz felâketlerin nişanesinden başka birşey değildir. Bu kıymetli belde henüz iftihar ve refahı mucip mühim bir şey arzetmiyor. Onun için tekrar etmeliyim ki memleketin talep ettiği teyakkuz ve intibah ve ona göre gayret ve himmet derecesi büyüktür.

Bununla beraber ey fedakâr ve memlekete muhabbetkâr muhterem Bursalılar; siz Cumhuriyetin lâzımı gayri müfariki olan medeniyet ve teceddüt yolunda yüksek eserler vücade getireceksiniz. Bu suretle Türk Cumhuriyetini her gün daha çok takviye ve tarsîn eden unsurların daima ileri saflarında bulunacaksınız. Bundan asla şüphe etmiyorum.

Arkadaşlar; inkılâbımız Türkiye'nin asırlar için saadetini kâfildir. Bize düşen onu idrak ve takdir ederek çalışmaktır.

Hâkimiyeti Milliye: 14 Eylül 1921

* * *

TRABZONLULARLA KONUŞMA

(16. IX. 1924)

Trabzon'da Belediyenin verdiği ziyafette Belediye Reisinin söylevine cevap olarak.

Trabzon ve Trabzonluları temsil eden zatîlileriyle bir sofrada bulunduğumdan pek büyük bir memnuniyet hissediyorum.

Bilhassa bugün yaptıkları hararetili istikbalden, gösterdikleri ciddî samimiyet ve muhabbetten dolayı arzetmeyi vazife bildiğim kalbi teşekkürlerimi zatîlilerine hitap ile izhara fırsat bulduğumdan çok bahtiyarım.

Efendiler, hemen bütün Trabzon halkını yekpare bir samimiyet kitlesi halinde gördüm. Kadınlarının, çocuklarının, ihtiyarlarının gözlerinde yaş gördüm. Bu ne fartı tahassüs, bu ne şefkat, bu ne yüksek asalettir. İtiraf etmeğe mecburum ki, bugünkü müşahede ve mahsusatımın bu kıymetli memleket ve muhterem halkı hakkında bende hasıl ettiği fikirleri, kanaatleri, bugüne kadar hiçbir vasıta bu derecede temin edememişti. Emin olabilirsiniz ki, Trabzon'u ve muhterem Trabzonluları ziyaret etmek senelerden beri bende hâkim olan büyük bir arzu ve derin bir iştiyak halinde idi. Beni bu saadetten bugüne kadar mahrum eden malûmunuz olan ahval ve şerait idi. Bugün çok mesudum. Çünkü beni sevdiklerimi görmekten meneden bu meşum şerait kamilen bertaraf edilmiştir. Çok arzu ederim ki müteaddit telgrafla beni görmek arzusunu izhar eden Trabzon mülhakatını ve mülhakat ahalisini de ziyaretle şerefyab olayım; Fakat o kadar zaman tahsisine imkân olmayacaktır. Yine yazık ki onları şimdilik yalnız hürmetle yâd; selâm ve muhabbetlerimi takdim eylemekle iktifa etmek mecburiyetindeyim.

Arkadaşlar, beş sene evvel ilk defa Samsun'a ayak bastığım zaman bana kuvveti kalb veren vatandaşlarımın ilk safında Trabzonluların bulunduğunu asla unutmuyacağım. Sakarya melhamei kübrasında, üçüncü fırka ile yetişen Trabzon evlâtlarının meydanı muharebede gösterdikleri fedakârlıkların kıymetli hâtırası daima dimağımda menkuş kalacaktır. Bu vatanperver halka, o kahraman evlâtlara malik olan bu kıymetli memleketimizi bir Ermenistan mahreci veya muhayyel bir Pontus kıratlığı ülkesi yapmak talep ve tehditleri ne meşum idi. Şüphesiz o kâbuslar ilelebet hayal olmuştur. Efendiler, vatanın vahdetini, hürriyet ve istiklâlini temin eden milletimizi Cumhuriyet idaresine kavuşturan inkılâbımız; iktisadi refah ve saadetimizi, medeniyet âleminde lâyük olduğumuz mevkii de temin edecektir. Bu feyyaz, ahali zeki, müteşebbis, çalışkan olan Trabzonumuzu az zamanda dahile şimendiferle rabtolunmuş, güzel rıhtım ve limanla teçhiz edilmiş görmek nuhbeî âmâlimdir. Trabzon Türk camiasında Cumhuriyetin zengin, kavi, hassas pek mühim istinat melihalarından biridir. Böyle bir Cumhuriyet şehri âtîde istilzam ettiği bütün esbabı ümran ve terakkiye malik olacaktır. Sözlerime nihayet verirken muhterem Trabzonlulara muhabbet ve hürmetlerimin, gösterdikleri samimî hissiyattan dolayı teşekkürlerimin iblâğına vesatet buyurmanızı rica ederim.

Hâkimiyeti Milliye: 17 Eylül 1921

* * *

TRABZON'DA HALK PARTİLİLERLE KONUŞMA

(16. IX. 1924)

Cumhuriyet Halk Partisi mahfelinde parti mensuplarına söylenmiştir.

Muhterem Arkadaşlar;

Trabzon'u, temiz kalbli Trabzonluları bizzat gördüğümden, onların mümessilleriyle şahsen tanıştığımın çok memnun ve bahtiyar bir haldeyim. Hükümeti Cumhuriyetimizin büyük fırkasının Trabzon heyeti muhteremesiyle fırka mahfelinde bir arada bulunmak fırsatını bana bahsettiğinizden dolayı bahtiyarlığım pâyânsız olmuştur.

Arkadaşlar; Halk Fırkası, memleket ve millet her türlü istinattan mahrum bırakılarak felâkete atıldığı meş'um hengâmede bütün milleti kadrosu içine alarak kuvvet ve kudret yapan, haricî düşmanlarını tart, dahilî düşmanlarını imha eden, halka hürriyet ve hâkimiyet temin eden mukaddes bir cemiyettir. Halk Fırkası hiçbir safsataya iltifat etmiyerek Türk Cumhuriyetini kuran inkılâpçı bir ruhun bütün memleketlerde tecelli ve taazzuvudur. Halk Fırkası Türkiye'yi medeni âleme sokan ve orada yükseltmeyi taahhüt eden azimkar bir fırkadır. Onun için Başvekilimiz muhterem İsmet Paşa Hazretlerinin fiilen idare ve riyaset ettiği Halk Fırkası'nın Reisi Umumiliği benim için medarı iftiharlıdır.

Arkadaşlar; bu münasebetle bir Reiscumhurun fırka reisliğiyle ciheti alâkasını ikide bir tekrar edenler ve bütün cihan bilsin ki, benim için bir taraflılık vardır

Cumhuriyet taraftarlığı, fikri ve içtimai inkılâp taraftarlığı, Halk Fırkası'nın mefkuresi, esas umdesi olan bu noktada, yeni Türkiye camiasında bir ferdi, hariç tasavvur etmek istemiyorum. Onun için Riyaseti-cumhurda bulunduğum halde fırkamızın riyaseti umumiyesini de fahrile muhafaza ediyorum. Bu suretle yeni Türk devletinin, genç Türk Cumhuriyetinin takviye ve tarsinine hizmet etmekte olduğum kanaatindeyim.

Muhterem arkadaşlar;

Fikrî ve içtimai inkılâpta, bana verdiğiniz kuvvet ve cesarete hassaten teşekkür ederim. Cemiyetimiz, fırkamız millet içinde milletle beraber vatan ve istiklâli kurtarmakta pişvâ olduğu gibi, fikrî ve içtimai inkılâpta da rehberliğini yapacak behemehal muvaffak olacaktır. Fırkamızın noktai azimeti milletin menafii âliye ve hayatiyesidir. Bu güne kadar bütün âsâr ve hâdisat bunu ispat etti.

Arkadaşlar; milletin muhabbet ve itimadından emin olarak üzerinde bulunduğumuz medeniyet, terakki ve teceddüt şehrahında azimli, tereddütsüz yürüeyelim.

Hâkimiyeti Milliye, 18 Eylül 1924

* * *

GİRESUN'DA BİR KONUŞMA

(19. IX. 1924)

“— Ey genç! Bütün memleketin gençliğine tercüman olan kıymetli sözlerinden fevkalâde memnun oldum... Hakikatin ifadesi olan Giresun gençliğini tebrik ederim.

Afyonkarahisar, Dumlupınarda sizin uşaklar da vardı. Bundan dolayı müsterih ve memnun olabilirsiniz. Memleket bu sözleri söyleyen gençlikle iftihar edecektir.

Bu memleketin gençliği, hakkımda pek büyük teveccüh gösterdi. Bu kadar lâyıık olduğumu bilmiyordum. (Lâyıksınız Paşa... sedaları)

.....

Arkadaşlar! Bu memleketi ve bu milleti asırlardan beri berbat edenler çoktan ölmüştür. Bütün gençlik buna iman etmelidirler. Bizim kanımız akmadıkça bunlar bir daha avdet etmeyecektir.”

1923, Giresun Halkevi Neşriyatı 1933: 24 Eylül 1924 tarihli Işık Gazetesinden iktibas.

ORDU'DAN AYRILIRKEN

(19. IX. 1924)

Ordu'yu ziyaretleri esnasında uğurlanırken halkın sevgi gösterileri arasında bir şahsın "Mukaddes Cumhuriyetimizin Mukaddes Cumhurreisine Gazi Paşa'mıza hayırlı selâmetler, seyahatler dileriz dileğine karşı verdiği cevap:

Muhterem Ordu ahalisi,

Hakkımda gösterdiğiniz samimi tezahürat bende derin hissiyat bıraktı. Bu şuurulu tezahüratınızla Türk milletinin bütün cihan muvacehesinde ilelebet yaşayacağım bir daha ispat etmiş olan sizin samimi cehreleriniz ve sevimli gözleriniz karşısında günlerce kalmak ve sizinle samimi hasbihallerde bulunmak isterdim; fakat ciddi bir sebep buna manidir. İnşallah camiini ve sevimli muhitinizi ziyaret ederim, allahaismarladık.

Raşit Metel, Atatürk ve Donanma, s. 68

* * *

HAMİDİYE KRUVAZÖRÜNDE BİR KONUŞMA

(19. IX. 1924)

Hamidiye Kruvazörü ile yaptığı Karadeniz seyahati esnasında 19 Eylül 1924 gecesi Gemi'de verdikleri ziyafette Hamidiye Komutanı'nın konuşmasına verdikleri cevap:

— Bir haftadır Hamidiye ile seyahatimde memleketimizin güzel şehirlerini gördüm. Bundan daha mühim olmak üzere Donanmamızı, zabitlerini tanıdım. Bu seyahatimde sevk ve idarenizdeki gemide gördüğüm inzibat ve intizamdan ve yüksek nezaketten pek memnunum.

Tarihte büyük bahrî kumandanlarımız vardır. Fakat modern donanma teşekkülüne teşebbüs ettikten sonra bu gibi kahramanlıklara, parlak harekâta pek tesadüf olunamaz. Benim için gemiden ziyade zahitlerini tanımak mühimdir. Mücadele-i Milliye esnasında donanmamızın toplu olarak istihdamına imkân yoktu. Bununla beraber müteferrik ve vatanperverane hizmetler pek çoktur.

Seyahatim boyunca gördüğüm intizam, inzibat ve terbiye bana müstakbel Cumhuriyet donanması namına pek kuvvetli ümitler vermiştir. Bu hususta pek müsait intibalarla ve emniyet-i kalble ayrılıyorum. Ben daha yakından alâkadar olarak bu donanmanın teşekkülüne yardım edeceğim. Bu seyahatim, bana güzel Karadeniz şehirlerini ve bahriyemizi tanıttı. Bunu temin eden Hamidiye'nin süvarisine, Zabitlerine ve bütün mürettebatına samimi teşekkürlerimi takdim ederim.

Raşit Metel, Atatürk ve Donanma, s. 70-71

* * *

SAMSUNLULARLA KONUŞMA

(20. IX. 1924)

Samsun Belediyesinde verilen ziyafette şehir adına söylenen nutka cevap olarak.

Efendiler,

Muhterem Samsun ahalisinin hakkımda gösterdikleri hâr ve samimî hissiyat ve muhabbetten dolayı fevkalâde mütehasşisim; çok memnun ve müteşekkirim. Bugün gördüğüm tezahürat muhterem halkın şefkat, muhabbet ve hissiyatının tecellisi olduğu kadar yüksek bir istidadı medeninin parlak inkişafına da kıymetli delil teşkil etmektedir. Milletın, yapılan mücahedat ve inkılâbatın mahiyet ve kıymetini bu kadar hassasiyetle, bu derece şuurla idrak ve takdir etmekte bulunması cidden iftihar ve itminana sezadır. Bu, cümlemiz için büyük bahtiyarlıktır. Şahsıma dair izhar olunan teveccüh ve itimada gelince, buna mukabil ne suretle hissiyatımı ifade edebileceğimde mütehayyirim. Yalnız şu kadar arzedeyim ki, gördüklerim ve duyduklarım bir insan kalbini durduracak kadar rikkat ve heyecan bahşetmektedir. Muhterem halka bütün kalbimle teşekkürlerimi ve muhabbetlerimi takdim ederken, çınların selâmet ve saadeti yolunda bu güne kadar olduğu gibi, bundan sonra da daima mevcudiyetimi ortaya koymakla en büyük saadeti duyacağımı arzeylerim.

Efendiler, bu kıymetli içtimadan istifade ederek malûmunuz olan bazı noktalar üzerinde kısa bir mütaleada bulunmağa müsaadenizi rica edeceğim.

Arkadaşlar,

Bugün idarei memleket mesuliyetini taşıyan heyet, bence mefkûre ve maksat itibariyle, bütün millete şamil ve unvanı Halk Fırkası olan Cumhuriyet fırkasıdır. Bu firkanın esas umdesi, memleket ve milletin hakikî selâmet ve saadetini temine çalışmaktır ve maksada isal eden yol bence budur ve muayyendir. O da Cumhuriyeti takviye ve tarsîn ile beraber fikrî ve içtimai inkılâpta ve medeniyet ve teceddüt yolunda milletin azimkârane ve muvaffakiyetle yürümesini temine delâlettir. Bu muayyen olan ve fakat şüphesiz yorucu ve uzun olan yolun yolcuları mebdeden münteha kadar bir hizada ve aynı zamanda aynı yorgunluk derecesiyle yürümeyebilir ve bu takdirde mülâhaza ve tedbirleri arasında fark olabilir. Fakat yoldan sapmamaları, umumi hedeften nazarlarını ayırmamaları, esas maksadı ihlâl etmemeleri lâzım gelir. Bugün muayyen yolun mebdesinde bulunuyoruz. Henüz mülâhazalara tesir icra edecek kadar mesafe katolunmuş değildir. Noktai nazarlar lüzumu derecede vuzuh ve isabet kesbetmelidir. Ondan evvel tefrika fikri alelade fırkacılıktır ki, memleket ve milletin huzur ve emniyet şeraiti henüz böyle bir tefrikaya yol açmaya müsait değildir, efendiler...

Böyle bir zamanda, tabîi olarak hulûlunda, alınabilecek vaziyetleri bugünden ifade etmek nazariyat hatırı için vahdeti memleketi ihlâlden başka bir netice vermez. Bütün gezdiğim ve gördüğüm yerlerde bu hakikatin tamamiyle anlaşılmiş olduğuna kanaat getirdim. Efendiler, halkımız yüksek şuurlidir, her türlü terakkiye müsteit ve müstehaktır. Fedakârdır, savanı hürmettir. Böyle bir halkın samimî aguşunda olanların mümessilleriyle bir arada bulunmaktan hissettiğim saadet büyüktür. Size ve muhterem Samsun halkına samimî teşekkürlerimi ve muhabbetlerimi tekrar etmekle zevkiyabım.

Bu sözlerden sonra belediye reisi ayağa kalkarak yemek salonunda Reiscumhurun oturduğu sandalyenin arkasında bulunan bir koltuğu göstererek "huzarı kıram bu koltuk Reiscumhur Hazretlerinin Samsun'a ilk geldikleri zaman belediye dairesinde oturdukları koltuktur; teberrüken buraya getirilmiştir. Arzederim" demiştir. Bunun üzerine Gazi M. Kemal Paşa Hazretleri tekrar ayağa kalkarak şu sözleri söylemişlerdir:

Arkadaşlar,

Memleket namına iradı nutkeden muhterem arkadaşımız ve şimdi Belediye Reisi Beyefendi, beş sene evvel Samsun'a ayak bastığım günlere ait hâtıra temas ettiler, filhakika düşmanların İzmir'e çıktıkları ve bütün vatanı parçalamaya karar verdikleri günlerde idi ki, İstanbul'dan çıkarak Samsun'a gelmişim. Bu güzel ve kıymetli şehirde yabancı askerler ve zabıtlar dolaşıyordu. Bu güzel şehir ahalisinin dahil ile irtibatı Merzifon'da bulunan yabancı askerlerle kat olunmuştu. Karadeniz'e açık olan bu şehir ve onun vatanperver halkı hasım donanmanın toplarıyla tehdit altında bulunuyordu. Fakat, bütün bunlara rağmen ben Samsun'u ve Samsun halkını gördüğüm zaman memleket ve millete ait bütün tasavvurlarımın, kararlarımın her halde kabili istihsal olduğuna bir defa daha kuvvetle kani oldum. Samsunluların hal ve vaziyetlerinde gördüğüm, gözlerinde okuduğum vatanperverlik, fedakârlık, ümit ve tasavvurlarımı müspet kanaata isale kâfi gelmişti. Bu kanaatimi o zamanın İstanbul ricalinin en büyüklerine iblâğ etmekte tehhür etmedim. Fakat, onlar memlekete ve millete atfi kıymet etmekte çoktan düşmanların dînunda kalmışlardı.

Muhterem Samsunlular hakkında ilk müşahedemin verdiği fikir ve kanaattaki isabetimi beş seneyi müteceviz bir devrin bütün hâdiseleri ve neticeleri bâriz bir surette ispat etmiştir.

Bu kıymetli memleket ve bu temiz şuurlu fedakâr halk, zaman zaman ve lâyük olduğu derecede temsil edilmemiş bulunmakla beraber, Samsun'u ve Samsunluları daima ilk gördüğüm gibi ve bugün tekrar gördüğüm gibi tasavvur etmekte asla tereddüt etmedim.

Hâkimiyeti Milliye: 23 Eylül 1924

* * *

MİLLÎ TEŞEBBÜSLE DEMİRYOLU YAPMA HAKKINDA

(21. IX. 1924)

Samsun - Çarşamba hattının inşasına başlama töreninde.

Efendiler,

Vatandaşlarımızın millî bir sermaye ile memlekette demiryolu inşa etmek teşebbüsü, izaha muhtaç olmıyan birçok noktai nazarlardan fevkalâde mühimdir. Böyle millî teşebbüslerin Hükümeti Cumhuriyemiz ve riyaset tarafından ne kadar büyük memnuniyet ve mefharetle karşılanmakta olduğu suhuletle tahmin edilebilir. Demiryolu yapmakta ilk millî teşebbüsün tatbikatına başladığını bizzat görmek fırsatı, benim için cidden mesut bir tesadüftür. Memleketimizin asırlardan beri yolsuz bırakıldığı ve bir demiryoluna olan ihtiyacın şiddeti düşünülürse, bu hususta müteşebbis olanları ne kadar takdir etmek ve onlara ne derece müzahir olmak lâzım geleceği pek güzel anlaşılır. Nemlioğulları'nı bu teşebbüs ve muvaffakiyetlerinden dolayı hararetle tebrik ederim,

Efendiler, memleketin her tarafında olduğu gibi bu defa ziyaret ettiğim vilâyetlerimizde de, en büyük sıkıntının yolsuzluk olduğu bütün efradı millet tarafından acı bir surette tekrar olundu. Bu teellüme iştirak tabiidir. En derin teessürle alâkadarlardan sordum ki vilâyetin yolu kâfidir, denebilmek için kaç kilometre yol inşasına lüzum vardır. İfade olunan rakamlar ikiyüz, üçyüz, dörtyüz kilometre idi. Bu rakamları gördüğüm vilâyetler için beşyüz hattâ yediyüz kilometreye kadar iblâğ ettikten sonra düşündüm, dün liva olan bugünkü vilâyetlerimizde yediyüz senede yediyüz kilometre yol yapılamaz mıydı ? Daha basit ifade edeyim; senede bir kilometrelik yol yapılamaz mıydı? Bu hesabı bütün milletin yapması ve bunun esbabı üzerinde her gün daha derin düşünmesi lâzımdır. Bu hesap ve mülâhaza bugünkü idare adamları hakkında insafılı bulunmaya da medar olur. Efendiler, bu münasebetle şunu da beyan edeyim ki, memleket idaresinde, bilâperva, zata müteallik müşevveş mütalaalarla ne yapılmak arzu ettiğini bilmiyenlere, halkın aklı selimine müracaatı tavsiye etmelidir. Halk, köylüler bana her yerde iş programını şu iki kelime ile ihtar ettiler :

Yol, mektep. Hattâ yoldan bahsederlerken yol köylünün kanadıdır, demeleriyle her şeyden evvel ona ehemmiyet verdikleri anlaşılıyor. Filhakika bütün iktisadiyat birinci kelimedede ve her şey ikinci kelimedede mündemiçtir. Efendiler, merkezi Anadolu'nun iskelesi olan Samsun'u Sivas'a raptedecek olan demiryoluna başlanırken, Nemlioğulları'nın hakikî programa fiilen tevessülleri ne kıymetli bir misal olmuştur. Samsun - Çarşamba demiryolunun ne kadar feyiz ve refah yolu olacağını düşünerek iftihar edebilirler.

Hâkimiyeti Milliye: 23 Eylül 1924

* * *

SAMSUN ÖĞRETMENLERİYLE KONUŞMA

(22. IX. 1924)

Samsun İstiklâl Ticaret Mektebinde öğretmenler tarafından verilen çay ziyafetinde.

Muhterem Hanım, Muhterem Beyefendiler;

Bu çay ziyafetini tertip edenlere sureti mahsusada teşekkür ederim. Bu vesile beni Samsun'un çok münevver bir muhitinde bulundurmuş oldu. Bu vesile beni dimağları ilim ve fen ile müzeyyen olan kıymetli insanlardan mürekkep bir heyetin huzurunda pek mes'ut etti.

Efendiler;

Dünyada her şey için, medeniyet için, hayat için, muvaffakiyet için en hakikî mürşit ilimdir, fendir. İlim ve fennin haricinde mürşit aramak gaflettir, cehalettir, dalâlettir. Yalnız; ilmin ve fennin yaşadığımız her dakikadaki safhalarının tekâmülünü idrâk etmek ve terakkiyatını zamanla takip eylemek şarttır. Bin, ikibin, binlerce sene evvelki ilim ve fen lisanının çizdiği düsturları, şu kadar bin sene evvel bugün aynen tatbika kalkışmak elbette ilim ve fennin içinde bulunmak değildir. Çok mesut bir his ile anlıyorum ki, muhataplarım bu hakikatlara nüfuz etmişlerdir. Mes'udiyetim yükseliyor. Şununla ki, muhataplarım tahtı talim ve terbiyelerinde bulunan yeni nesli de hakikatin nurlarıyla tulûuna müessir, âmil olacak surette yetiştireceklerini vaad etmişlerdir. Bu, cümlemiz için iftihara şayan bir noktadır.

Muhterem Efendiler;

Hemşiremiz Hanımefendi ve ondan sonra beyanatta bulunan muhterem, hassas arkadaşlarımız uzak maziyi çok güzel işaretle tavzih ettiler. Yakın mazinin acılarım da hakikaten kainleri dilinin edecek tarzda beyan buyurdular. Bu vesile ile, şahsıma ait çok teveccühatta bulunmak nezaketini ibraz buyurdular. Bu teveccühatin

samimî kalblerden sünuhu itibariyle şüphesiz çok memnunum, mütehassisim ve müteşekkirim. Yalnız sizden olan bir şahsa, sizden fazla ehemmiyet atfetmek, her şeyi bir ferdi milletin şahsiyetinde temerküz ettirmek, maziye, hale, istikbale, bütün bu edvara ait bir heyeti içtimaiye mesailinin tavzih ve tebarüzünü, böyle yüksek bir heyeti içtimaiyenin mütevazi bir şahsiyetinden beklemek elbette ki lâıyk değildir. Elbette ki lâzım değildir.

Muhterem kardeşler!

Memleket ve milletin hayat ve âtisine olan muhabbet ve hürmetimden dolayı huzurunuzda bir noktai hakikati izaha mecburum. Vatandaşlar, vatandaşınız herhangi bir şahsı istediğiniz gibi sevebilirsiniz. Kardeşiniz gibi, arkadaşınız gibi, babanız gibi, evlâdınız gibi, sevgiliniz gibi sevebilirsiniz. Fakat bu sevgi sizi, mevcutiyeti milliyenizi bütün muhabbetlerinize rağmen herhangi bir şahsa, herhangi bir sevdiğinize vermeğe saik olmamalıdır. Bunun aksine hareket kadar büyük hata olamaz. Bir millet için, bir millet varlığı, bir millet şerefi ve haysiyeti, bir millet büyüklüğü için bu kadar hata olamaz. Ben mensup olduğum büyük milletimin böyle bir hatayı artık irtikâp etmeyeceğine kâmil itimada sahip olmakla müsterih ve müftehirim.

Arkadaşlar, ben ve benim gibi birçok vatandaşlar, kardeşler bundan beş, beş buçuk sene evvel vatani aslî millet, ümitsiz felâkete düştüğü zaman muvazzaf oldukları, vicdanen, namusen, haysiyeten mükellef buldukları vazifeyi yapmak mevkiinde kaldılar. Bunu bittabi yapacaklardı. Yapmaları mecburî idi, vicdanî idi, insanî idi, namusu millî icabı idi. Ben bu mukaddes esasların haricinde hareket edebilir mi idim? Efendiler; elbette edemezdim. Türk milletinin hakikî hiçbir ferdi bu icabatın haricinde hareket edemezdi efendim. Ben elbette bu elim manzara karşısında vicdanımın emirlerine muhalif, namusu milliyemiz hilâfında hareket edemezdim. Mensup olmakla müftehir bulunduğum yüksek heyeti içtimaiyenin yüksek haysiyetine elbette münafi hareket edemezdim. Bence mensubiyetiyle müftehir bulunduğum milletin hiçbir ferdi bu icabı namustan asla inhıraf etmemiştir. Eğer bundan müstesna gösterilenler varsa emin olunuz aziz namuskâr vatandaşlar, onların kalb ve vicdanı milletimizin müşterek vicdanı nezihinden hiç ilham almamış, kapkara sefil vicdanlardır.

Efendiler,

Bizim milletimiz derin, amik bir maziye maliktir. Milletimizin hayatı asarını düşünelim. Bu düşünce bizi elbette akı yedi asırlık Osmanlı Türklüğünden, çok asırlık Selçuk Türklerine ve ondan evvel bu devirlerin herbirine muadil olan ne büyük Türk devirlerine kavuşturur. Bütün bu edvarda dikkat buyurunuz Türk kendi ruhunu, benliğini, hayatını unutmış: nereden geldiği belirsiz bir takım rüesanın şuursuz vasıtası olmak mevkiine düşmüştür. Türk milleti kendi benliğini, kendi dimağını, kendi ruhunu unuttur gibi olmuş ve mevcudiyetiyle herhangi bir maksada, neticesi zillet olan, esaret olan fisebilillâh köle olmaya müncer olan hakir bir hedefe sürüklenmiştir. Millet maalesef bu hali gafleti çok idame etti, bu yüzden her türlü sefaletlere ve mahkûmiyetlere uğramaktan kendini kurtaramadı. Bütün bu tebaiyetleri aldığı gayri millî terbiyenin icabatı olduğunu farketmeksizin muhkem bir terbiyenin eseri olduğu kanaatiyle tatbik ediyordu. Esası terbiyet, hedef ve mahiyet: terbiyet ne büyüktür. Bu hususta istikamet yanlış ise ve koskoca bir millet emniyet ve itimat ettiği kitaplardan: mukaddes kitaplardan istişhad ederek rehber olduklarını iddia edenlerin sözlerine inanarak yürürlerse ve bu yürüyüş istikameti kendilerini mahv ve izmihlale düşürürse, kabahat bu istikameti takip eden nezih, halûk, fedakâr, rehberlerine itimat eden zavallı halktan ziyade, rehberlere ait değil midir?

Efendiler;

Söz söyleyen arkadaşlarımızdan biri bana nereden ilham ve kuvvet aldığımı sordu. Bu suale kısa bir cevap vermek isterim. Diyebilirim ki, bugünkü intibahı, düne, maziye medyunuz. Herhalde babalarımızın, analarımızın, mürebbilerimizin ruh ve dimağlarımızın inkişafında feyizli tesirleri vardır. Gerçi biz, belki burada bulunanların kâffesi dünyaya geldiğimiz zaman bu topraklar üzerinde yaşayanlarla beraber, kahhar bir istibdadın pençesi içinde idik. Ağızlar kilitlenmiş gibi idi. Muallimler, mürebbiler yalnız bir noktayı dimağlarda yerleştirmeğe mecbur tutulmakta idi. Benliğini, her şeyini unutarak bir heyulâya boyun eğmek, onun kulu, kölesi olmak. Bununla beraber tahattur etmek lâzımdır ki, o tazyik altında dahi, bizi bugün için yetiştirmeğe çalışan hakikî ve fedakâr muallimler, mürebbiler eksik değildi. Onların bize verdikleri feyiz elbette esersiz kalmamıştır. Şimdi burada bir zatı âliye tesadüf ettim. O, benim rüştiye birinci sınıfında muallimim idi. Bana henüz iptidai şeyler öğretirken istikbal için ilk fikirleri de vermişti. Efendiler, izah etmek istiyorum ki, ilk ilham ana baba kucağından sonra mektepteki mürebbinin lisanından, vicdanından, terbiyesinden alınır. Bu ilhamın mazharı inkişaf olması,

millet ve memlekete hizmet edebilecek kudret ve kabiliyetini bahşedebilmesi için millet ve memlekete büyük, derin alâka yaratan fikir ve duygularla her an takviye olunmak lâzımdır. Bu fikir ve duyguların membaı bizzat memleket ve millettir. Milletın müşterek arzu ve temayülüne temas etmek ve onun icabatına hasrı mevcudiyeti, hareketi düstur bilmek hakikî yolda yürüyebilmek için yegâne esastır. Bir milletin efradında hâkim olmak, lâzımürriye olmak icabeden milletin müşterek arzusu, maşerî fikridir. Bir insan memleket ve milletine nafi bir iş yaparken, nazarından bir an uzak bulundurmamağa mecbur olduğu düstur milletin hakikî temayülüdür.

Binaenaleyh Efendiler: arkadaşımızın sorduğu ilham ve kuvvet membaı milletin kendisidir. Milletın müşterek temayülünü, umumi fikiri olduğu münkir olanlar da vardır. Bu gibileri cümleliz çok işitmiş-sinizdir. Memleketimizin ve milletimizin başına gelmiş olan bunca felâketler hiç şüphe etmemelidir ki, bu gafil insanların memleketin talih ve iradesini ellerinde tutmuş olmalarından ileri gelmiştir.

Efendiler; bir heyeti içtimaiyenin mutlaka maşerî bir fikri vardır. Eğer bu her zaman ifade ve izhar edilemiyorsa, onun ademi mevcudiyetine hükmolunmamalıdır. O fiiliyatta behemehal mevcuttur, varlığını, istiklâlimizi kurtaran bütün e'âl ve harekât, milletin müşterek fikrinin, arzusunun, azminin yüksek tecellisi eserinden başka bir şey değildir. Arkadaşlar, bugün vasıl olduğumuz netice şüphe yok, çok şayanı memnuniyettir, ümitbahşır. Fakat bu memnuniyeti mahfuz tutabilmek için, ümitleri sahai fiiliyata koyabilmek için bundan sonra dikkat edilecek noktalar da çoktur. Son söz söyliyien hoca Efendinin beyanatından mülhem olarak arzedeyim ki, en mühim, en esaslı nokta terbiye meselesidir. Terbiyedir ki, bir milleti ya hür, müstakil, şanlı, âli bir heyeti içtimaiye halinde yaşatır, ya bir milleti esaret ve sefalete terkeder.

Efendiler; terbiye kelimesi yalnız olarak kullanıldığı zaman herkes kendince maksud bir medlûle intikal eder. Tafsilâta girişilirse terbiyenin hedefleri, maksatları tenevvü eder. Meselâ dinî terbiye, millî terbiye, beynelmilel terbiye... Bütün bu terbiyelerin hedef ve gayeleri başka başkadır. Ben burada yalnız yeni Türk Cumhuriyetinin yeni nesle vereceği terbiyenin millî terbiye olduğunu kat'iyetle ifade ettikten sonra diğerleri üzerinde tevakkuf etmiyeceğim. Yalnız işaret ettiğim mânayı kısa bir misal ile izah edeceğim.

Efendiler; yeryüzünde üç yüz milyonu müteceviz İslâm vardır. Bunlar ana, baba, hoca terbiyesiyle, terbiye ve ahlâk almaktadırlar. Fakat maalesef hakikati hâdise şudur ki, bütün bu milyonlarca insan kütleleri şunun veya bunun esaret ve zillet zincirleri altındadır. Aldıkları mânevi terbiye ve ahlâk onlara bu esaret zincirlerini kırabilecek meziyeti insaniyeyi vermemiştir, veremiyor. Çünkü hedefi terbiyeleri millî değildir.

Efendiler; millî terbiyenin ne demek olduğunu bilmekte artık bir gûna teşevvüş kalmamalıdır. Bir de millî terbiye esas olduktan sonra onun lisanını, usulünü, vasıtalarını da millî yapmak zarureti gayri kabili münakaşadır. Millî terbiye ile inkişaf ve îlâ edilmek istenilen genç dimağları bir taraftan da paslandırın, uyuşturucu, hayalî zevaitle doldurmaktan dikkatle içtinap etmek lâzımdır.

Hoca Efendi bu fikrini izah için "Vettini vezzeýtüni ilâh..." âyetini kendince tefsir ettiler. İncir ve zeytin çekirdeğinden düstur çıkardılar. Birindeki kesreti diğerindeki vahdeti işaret ettiler. Âyetin medlülü bu mudur? değil midir? Bir şey demiyeceğim. Yalnız bu seyahatim esnasında bittesadüf bu âyetin mazmununu ben diğer bir hoca Efendiden sormuştum. Bunun için yarım saat kadar mütaleaya ihtiyacı olduğunu söyledi, ömrünü medreselerde ulûmu diniye tederrüs ve tedrisiyle geçiren bir zat bir kitabın bir satırını Türkçe ifade edebilmek için böyle bir ihtiyaç dermeyan ederse millet, efradı millet ne desin? Onun için Efendiler genç neslin dimağını yormadan onun her şeyi ahz ve bel'e müstait elvahı, hakikat izleriyle tezyin olunmalıdır.

Muhterem Efendiler;

Bu içtimada söylenen sözler o kadar hissiyatımı, rikkatimi mucip oldu ki, samiamda o kadar ilâhî bir ahenk vücade getirdi ki, bunu bozmamak için bir kelime bile telâffuz etmek niyetinde değildim. Fakat huzurunuzun ruhumda hasıl ettiği gayri kabili zapt tahassüs beni beyanı hissiyat ve efkâra şevketti.

Beni dinlemek zahmetine katlandığınızdan dolayı cümleliz teşekkür ederim.

Hâkimiyeti Milliye: 25 Eylül 1924

* * *

HAVZALILARLA KONUŞMA

(24. IX. 1924)

Havza'da Belediye adına verilen söyleve cevap olarak.

Kahraman Havzalılar!

Sizinle en elemli ve yaşlı günlerde tanıştım. Aranızda günlerce kaldım. Bana mazinin kıymettar hatıratını canlandıran şu daire içinde kıymettar mesai ve muavenetinizden pek müstefit oldum.

Bundan sonra Paşa Hazretleri Havza'dan İstanbul'a nasıl çağrıldığını ve bundaki maksadı izah ederek sözüne devam etti:

Eğer Havzalıların o samimî ve metin hüsnü kabulleri olmasa ve eğer Havza'nın nafi ve şifalı kaplıcaları ahvali sıhhiyem üzerinde müspet bir tesir bırakmasaydı emin olunuz ki, inkılâp için çalışamıyacaktım. Bundan dolayıdır ki, Havza'ya ve Havzalılara çok borçluyum. Kalbî rabıtamı ebediyen saklıyacak, sizi hiç unutmuyacağım. Muhterem Havzalılar, ilk cüreti, ilk cesareti gösteren, ilk teşkilât yapan siz oldunuz, inkılâp ve Cumhuriyet tarihinde kahraman Havza'nın ve Havzalılarının büyük bir yeri vardır.

Gazi M. Kemal Paşa Hazretleri, Havza hakkında eser yazan Fuat'ı takdir ettikten sonra şu sözleri söylemişlerdir:

Kahraman Havzalılar, sizinle tekrar görüştüğüme cidden memnun oldum. Sizi hiç unutamıyacağım.

Hâkimiyeti Milliye: 26 Eylül 1924

* * *

AMASYALILARLA KONUŞMA

(24. IX. 1924)

Amasya'da Belediye tarafından verilen ziyafette söylenmiştir.

Muhterem Efendiler;

Benim için, memleket için, inkılâp için çok mühim günler geçirdiğim bir şehirde bulunuyorum. Bu şehrin muhterem ahali gecenin zulmetine rağmen beni uzaklardan çok parlak, pek hararetli samimî tezahüratla karşıladılar. Bu dakikada halkın kıymetli mümessilleriyle, mensuplarıyla bir sofrada bulunuyorum. Bütün bunlara ait hissiyatım, efkârım o kadar çok, o kadar heyecan halindedir ki, bunları ifade ve izah için beşerî lisanı gayri kâfi görüyorum. Biliyorsunuz ki, kalbden kalbe yol vardır. Benim bu dakikada bütün tahassüslerimi en vazih bir surette kendi kalblerinizde, kendi vicdanlarınızda okuyabilirsiniz. Yalnız Amasya'da geçirdiğim günlere ait iki hâtırayı ihya etmeden geçemeyeceğim. Biri elyevm Müftünüz bulunan Kâmil Efendi Hazretlerine aittir.

Efendiler, bundan beş sene evvel buraya geldiğim zaman bu şehir halkı da bütün millet gibi vaziyeti hakikiyeyi anlamamışlardı. Fikirlerde teşevvüş vardı. Dimağlar âdeta durgun bir halde idi. Ben burada birçok zevatla beraber Kâmil Efendi Hazretleriyle de görüştüm. Bir camii şerifte hakikati halka izah ettiler. Efendi Hazretleri halka dediler ki: "Milletin şerefi, haysiyeti, hürriyeti, istiklâli hakikaten tehlikeye düşmüştür. Bu felâketten kurtulmak, icabederse vatanın son bir ferdine kadar ölmeği göze almak lâzımdır. Padişah olsun, halife olsun, isim ve unvanı her ne olursa olsun hiçbir şahıs ve makamın hikmeti mevcudiyeti kalmamıştır. Yegâne çarei halâs halkın doğrudan doğruya hâkimiyeti eline alması ve iradesini kullanmasıdır". İşte Efendi Hazretlerinin bu mürşidane vuku bulan vaiz ve nasihatından sonra herkes çalışmaya başladı. Bu münasebetle Müftü Kâmil Efendi Hazretlerini takdirle yadediyorum. Ve genç Cumhuriyetimiz bu gibi ulema ile iftihar eder. ikinci hâtıram şudur :

Biliyorsunuz ki yeni Türk devleti, Türk Cumhuriyeti teessüs eder etmez birçok asırlar büyük ecdadımızın sırtlarına yüklenerek muhtelif devletler, muhtelif hükümetler teşkil edenler hiçbir vakit milletin mevcudiyetini tanımamışlar, ona hürmet etmemişlerdir. Maddî, mânevi bütün mevcudiyet, her şey kendi makam ve menfaatlarından ibaretti. Kendi mevkileri için, kendi menfaatları için milleti, memleketi feda etmekte asla tereddüt etmezlerdi. Çok vesiyeler, bilhassa en son hâdiseler bunu ispat etmiştir.

Efendiler, milletin mevcudiyetini tanımağı zül addedenler, kendilerinin Allanın gölgesi olduğunu iddia gafletinde, cüretinde, sahtekârlığında bulunanlar, en nihayet bu mukaddes varlığa ilk defa bu şehirde hürmete mecbur edilmiştir. Bu noktayı izah için bir iki kelime ilâve edeyim. Cümleliz hatırlarsınız ki, Sivas kongresinden

sonra Heyeti Temsiliye milletin iradesini temsil etmek üzere teşekkül etmiş idi. Ben o heyetin riyasetinde idim. Demin izah ettiğim makam sahiplerinin bir Murahhası, millet mümessilleriyle karşı karşıya gelmeği kabul ederek İstanbul'dan buraya, Amasya'ya gelmişlerdi. Ben milletin mevcudiyetine hürmet, iradesine riayet şartını, esas olarak ihtiva eden bir itilâfnameyi o Murahhasa burada imza ettirmiştim. İşte bu itibarla Amasya İnkılâp ve Cumhuriyet tarihinde daima ehemmiyetini muhafaza edecek bir mevki ihraz eylemiştir. Efendiler, beş sene sonra Amasya'da geçirmekte olduğum bu dakikaların bence çok kıymetli olduğunu beyan etmekle iktifa ediyorum.

Hâkimiyeti Milliye: 26 Eylül 1924

* * *

ERZURUMLULARLA KONUŞMA

(30. IX. 1924)

Erzurum'da şerefine verilen bir ziyafette söylenmiştir.

Efendiler;

Muhterem hemşerilerim, kahraman Erzurumluların bugün hakkımda gösterdikleri samimî, merdane, vefakârane tezahürattan dolayı fevkalâde memnunum. Bugünkü manzara beni o kadar müteahhis etti ki, lâyikiyle ifade edemeyeceğim. Fakat bu manzaranın mânasını, ulviyetini belki benden daha az müteessir olanlar çok güzel ifade edebilirler. Bunun izahını o arkadaşlara terketmeği müreccah görürüm. Bundan beş buçuk sene evvel buraya gelmiş ve aynı tarihte buradan mufarakat etmişim. Buraya gelirken ve ayrılırken bu muhterem halk beni bugünkü samimiyetle, muhabbetle kabul ve teşyi etmişti. O günün vicdanımda meknuz olan hâtırasını derin bir tehassüs ile yad etmek isterim. Memleket namına idarei kelâm eden arkadaşımızın izah ettiği gibi, benim buraya gelişim bütün milletin ateşten bir çenber içine alınmış olduğu bir zamana tesadüf etti. Bütün millet bu çenberin içinden nasıl çıkacağı düşünmekle meşguldü. Memleketin aksâyı garbı düşman ayaklarına terkedilmiş ve oradaki halk silâha sarılmış, buranın ahali ise memleketin felâketten kurtulması için ayağa kalkmış bir vaziyette idi. Ben işte böyle bir zamanda Erzurum'a geldim. Burada gördüğüm samimiyet, mertlik vefakârlık benim, memleketi kurtarmak için her türlü fedakârlığı yapmak hususundaki azim ve kuvvetimi tezyidetmiş idi. O zamanki vaziyetimi pek âlâ biliyorsunuz. Burada rütbemi, resmî mevkiimi, üniformamı attım ve bütün kâinata ilân ettim ki, sinei millette bir ferdim.

Arkadaşlar; o gün memleketin, milletin halâsı için nasıl her şeyimden vazgeçmiş isem, bugün de icabettiği takdirde millet için, onun hayat ve saadeti için bütün mevcudiyetimi feda etmekle en büyük zevki ve saadeti duyacağımı temin ederim.

Arkadaşlar; Erzurum'a öyle bir zamanda gelmek istiyordum ki, Cumhuriyetin umran ve refah sahasında deruhte ettiği vazifeler burada beklediğimiz eserlerini baştan başa tecelli ettirmiş olsun. Merkezde bu maksatla çalışıyorduk. Böyle bir neticenin husulü esbabını hazırlamakla meşgul idik. Fakat son günlerin felâketi, her türlü mülâhazatı bertaraf etti. Musibete dair aldığım haberlerden son derece müteessir olarak derhal bu havalide şitabettim. Malûmunuzdur ki, Karadeniz ve Akdeniz sahillerinde büyük bir seyahat yapmak için yola çıkmıştım. Fakat Trabzon'da o elim haberi alır almaz buraya koşmak buradaki felâketzedelerle hemdert olmak en büyük emelim oldu. Hareketi arzın bu havalide yaptığı tahribattan dilhunum.

Efendiler;

Emin olabilirsiniz ki, Erzurum'daki hareketi arzdan müteessir olan bütün bir millettir. Bütün Türk camiasının kalbi, tıpkı benim teessürümle dareban etmektedir. Umumun bu teessürata yalnız manen alâkadar kalmıyacağı, mevcut felâketi tehvin için maddeten de şefkat vazifesini yapacağı muhakkaktır.

Arkadaşlar; heyeti hükümetimizin Erzurum felâketiyle, felâket-zedeleriyle pek sıkı surette alâkadar olduğu, yalnız vazifei resmiye icabı olduğu için değil, insanî, vicdanî hislerle ıstırabı tehvin için en müessir tedbirleri almakla iştigal ettiğimi ehemmiyetle kaydederim. Benim buraya gelişim aynı zamanda hükümetin de lâzım gelen malûmatı almasında ayrıca temini sürat edecektir. Mümkün olan her şey yapılacak, vaziyeti ıslaha çare bulunacaktır.

Bu felâketzedelere hükümeti merkeziyenin seri muaveneti şüphesizdir. Buraya gelmekliğim felâketzedelerin ahvalini mahallinde bizzat tahkik ederek bulabileceğim tedbirleri, hükümeti merkeziyeye bildirmek hususunda faydalı olacaktır.

Efendiler,

Demin Erzurumlular namına iradı nutkeden arkadaşımız beyanatında esaslı bir noktaya temas etti. O da milletin hakikî hâkimiyetine, hakikî hürriyet ve istiklâline darbe vuran zevat ve müessesatı zailenin yıkılmasıdır. Muhterem Erzurum hemşerilerimden bu müessesatı zailenin bertaraf edilmesinden mütevellit memnuniyeti işitmek, bildiğim bir hakikati tekrar etmiş olmakla beraber ayrıca beni bahtiyar etmiştir.

Hakikat Efendiler, hayatı Cumhuriyet bu müessesatı zaile ile beraber yürüyemezdi. İsalet bu noktada idi. Görüyorum ki, Erzurumlu kardeşlerimin hür ve yüksek vicdanı bu mühim noktada en sarîh bir kanaate maliktir. Demek ki biz diğer aksamı memleket için olduğu gibi, Erzurum'un hakikî temayüllerini infaz etmişiz. Bununla da ayrıca bahtiyarım.

Efendiler, bu defa Erzurum'a gelirken ayrı ayrı mıntakalardan geçtim. Memleketin şarkı ile garbı ve merkezi arasındaki irtibat, Cumhuriyet idaresinin kâfi göremeyeceği bir derecededir. Bunun için şarkı diğer vatan aksamına bağlıyacak bir şimendifer hattının buraya kadar temdidini Türk Cumhuriyeti için hayatî bir mesele addediyorum ve hükümetin de buna aynı ehemmiyeti vermekte olduğunu ve memleketin aksâyı şarkı ile aksâyı garbının medeni vasıtalar ile birkaç sene zarfında behemehal birleşeceğini size temin ederim.

Efendiler, Erzurum birçok devirlerde birçok defalar tecavüze, taarruza, tazyike uğramış bir serhad memleketimizdir ve bu yüzden birçok harabeler vücude gelmiş, buradaki insanların hali cidden elîm olmuştur. Artık bu elîm günlerin tekerrürüne kafiye ihtimal vermemelidir. Yeni Türkiye Cumhuriyetinin mevcudiyeti Erzurum ve havalisinin hayatıyla alâkadar olmakta, onun huzur ve emniyetini tamamen tekeffül etmektedir.

Efendiler, Cumhuriyet idaresinin feyizli faaliyeti sayesinde bütün bu harabelerin mamureye ve bütün bu elemelerin refah ve saadete inkılâbetmesi muhakkaktır, istikbalden bunu emniyetle bekleyebilirsiniz. Memleket namına idarei kelâm eden arkadaşımızın şahsıma tevcih ettiği samimî ve kalbi sözlerinden dolayı kendilerine ve namına idarei kelâm ettiği hemşerilerime bir defa daha teşekkür ederim.

Sonbahar Seyahatleri: s. 127-130

* * *

KAYSERİ'DE BİR KONUŞMA

(13. X. 1924)

Kayseri'de gece şerefine düzenlenen fener alayında öğrenci Behçet Kemal Efendinin söylevine karşılık olarak:

Mazinin mütereddit, çürümüş zihniyeti ölmüştür. Bütün dünya bilmelidir ki Türk Milleti hakkını, haysiyetini, şerefini Unutmaya kadirdir. Türk vatanının bir karış toprağı için bütün millet bir vücut olarak ayağı kalkar. Haysiyetinin bir zerresine, vatanının bir avuç toprağına vuku bulacak tecavüzün bütün mevcudiyetine vurulmuş darbe olacağını artık Türk Milletinin fark etmediğine sahip olmak hatadır. Saygısızlığın, tecavüzün küçüğü, büyüğü yoktur.

Vakit: 15.10.1924, s. 1

* * *

KONYADA BİR KONUŞMA

(11. I. 1925)

Birinci İnönü Meydan Muharebesinin 4 üncü yıldönümü münasebetiyle Konya'da Alâeddin tepesinde yapılan törende söylenmiştir.

Arkadaşlar;

Bugün Birinci İnönü Meydan muharebesinin dördüncü yıl dönümünü idrak ediyoruz. Bugünü, idrak mazhariyetinden dolayı, huzurunda bulunduğum, asker, zabıt, kumandan arkadaşlarımı tebrik ederim. Size bizzat

arzetmek fırsatıyla mes'ut olduğum bu tebrikâtımı; buradan, Alâeddin Tepesi'nden, bütün ordumuza; bütün Türk milletine, derin hürmetlerimle isal ediyorum.

Arkadaşlar;

Birinci İnönü Meydan muharebesi, inkılâp tarihimizin çok mühim, çok feyizli bir sahifesidir. Ahlâfımız ve bütün cihan bu sahifeyi mütalea ve tetkik ettikçe Türk inkılâbını yapan bugünkü Türk ordusunu ve bu orduyu sinesinde çıkararak bugünkü Türk camiasını, elbette, tazimle yad ve takdir edecektir.

Arkadaşlar;

Bu mühim ve parlak zafer yeni Türk devletinin her mânasıyla henüz teşekküle başladığı günlerde ihraz olunmuştu. Ordumuz yeni tanzim ve tensik edilmekte bulunuyordu. Büyük cephenin çok faik düşmanlar karşısında setri için her nevi kuvvetten istifade zaruretinde bulunuyorduk. Bu zaruret yüzünden idi ki, cephenin mühim bir parçasının üzerinde mahiyet ve maksadı meşkûk teşekküller bulunuyordu. Bu teşekküllerin başındaki rüesa; Türk milletini, düşman tayyareleri ile atılan halife fetvalarına itaat ettirmek, tabîi milleti düşman arzusuna râmetmek için isyan ettiler: düşman ordusuyla birleştiler. Bir avuç Türk ordusu bu hainleri tedip ve tenkil için Gediz civarında toplandı, işte bu sırada idi ki, Yunan ordusunun Bursa'daki kuvvetleri, Eskişehir istikametinden hareket ve tecavüze geçti. Vaziyet müşkül idi. Fakat Türk ordusu Türk millî maksadının meşruiyetinden ve bu maksadın zaferinden o kadar emin idi ki, bir an tereddüt göstermedi. Her istikamet için düşündüğü tedbirleri tatbik etti. Ve üç zayıf fırka ile üç misli düşman kuvvetini İnönü sırtlarında karşılamaktan ve onunla neticeli meydan muharebesi kabul etmekten çekinmedi.

Arkadaşlar;

Bu meydan muharebesinin safahatı öyle hâdisatın tecellisine saha oldu ki, o hakayiki kısaca ifade etmek için, diyeceğim ki, zafer “zafer benimdir” diyebilenindir; muvaffakiyet, “muvaffak olacağım” diye başlayanın ve “muvaffak oldum” diyebilenindir. Bilirsiniz ki muharebe, daimî mücadele halinde bulunan gayri merî kuvvetlerin göze görünür şekil ve suret almasıdır. Onun için, Birinci İnönü muharebe meydanının âfakında yükselen zafer güneşi, Türk milletinin yüksek fazilet ve mâneviyetinin tezahürüdür. Bu tulû karşısında büyük inhizamlar oldu...

Birinci İnönü Zaferi, İkinci İnönü Zaferinin, Sakarya melhamei kübrasının ve en nihayet Türk vatanının; Türk istiklâlinin ilk zafer müjdecisi olmuştur. Bu sebeple Birinci İnönü Meydan muharebesini kazanan Türk ordusunun bütün mensupları, cihan tarihinde unutulmaz şanlı bir menkıbe sahibi olarak ebediyen yaşayacaklardır.

Bu münasebetle Türk ordusu gazilerini hürmet ve minnetle yad ederim. Ve şühedamızın aziz ruhlarına takdisatımı, takdim eylerim.

Hâkimiyeti Milliye: 12 Ocak 1925

* * *

İTİMATNAMESİNİ SUNAN İNGİLİZ SEFİRİNE CEVAP

(16. III. 1925)

Sefir Hazretleri,

Haşmetli İngiliz Kralı Hazretlerinin zatîlilerini nezdime fevkalâde elçi olarak tayin buyurmalarını müş'ir itimatnamenizi memnuniyetle alıyorum. Zatîlilerinin, birçok senelerden beri munkati olan Türkiye-Büyük Britanya münasebat-ı diplomatikiyesinin tamamıyla suret-i resmiye yeniden tesisine memur edilmesini hüsn-i telâkki ederim. Hükümet-i Kraliyenin bu münasebatın serian emin ve samimî evsafi ihraz etmesi hususundaki arzusunu memnuniyetle karşılarım.

Türkiye Hükümeti dahi münasebat-ı mezkûrenin daha cinin ve daha samimî olmasını arzu etmektedir. Bu bapta müzaheretime ve Hükümet-i Cumhuriyenin muavenet-i苔mesine mazhar olacağınıza şüphe yoktur. İki memleket münasebatının hüsn-i inkişafına matuf mesainizde muvaffakiyetinizi temenni ederim.

Vakit: 17. 3. 1925, s. 2

* * *

TÜRKOKAKLARINA DAİR

(27. IV. 1925)

Bir toplantıda Türkocakları Üyelerine söylenmiştir.

Bu gibi içtimaî ocaklar hep Garp memleketlerinde tekâsüf etmiştir. Şimdi Şark, bu boşluğun cezasını çekmektedir. Türk Cumhuriyetinin inkılâbı ocaklara istinat etmektedir. Şarktaki harekât çok mesut bir netice vererek bitmiştir. Bu seferki cidal bir mefkure harbi olarak tanınacaktır. Türk tarihinde askerlerimiz, ilk defa olarak mefkûreleri uğruna asil bir maksatla harp etmiş bulunuyorlar. Askerlerimiz, ayaklan altında bir metre irtifaında kar; çamur bulunmasına rağmen hasımlarına karşı koşa koşa, sevine sevine gidip harp etmişlerdir.

Vakit: 28. 4. 1925, s. 1

* * *

İTİMATNAMESİNİ SUNAN YUNAN SEFİRİNE CEVAP

(6. VIII. 1925)

Yunan Sefiri Arkiropulus'a hitaben

Yunan Reısicumhuru Hazretlerinin sizi nezdime memur ettiğini müş'ir itimatnameyi memnuniyetle alıyorum. Türkiye ile Yunanistan arasında münasebat-ı hasenenin takviyesi hususundaki beyanatınızdan memnun oldum. Türkiye Hükümeti dahi bu münasebatın gittikçe daha iyileşmesini ve müteakıl bir itimada istinat ederek iki memleketin böylece sulh nimetlerinden istifade eylesmesini arzu etmektedir. İki memleket münasebatının inkişafına matuf müzaheretime ve Hükümet-i Cumhuriyenin muavenetine mazhar olacağınıza şüphe yoktur. Bu mesainizde hüsn-i muvaffakiyetinizi diler ve Yunanistan'ın saadet ve refahı hakkındaki temennilerimi beyan eylerim.

Vakit: 7. 8. 1925, s. 1

* * *

KASTAMONU'DA BİR KONUŞMA

(24. VIII. 1925)

Belediye dairesi önünde toplanan halk ile

Çiftçilerle yaptıkları bu konuşmada; teşkilâtları ve makineleri olup olmadığını sormuşlar ve heyetin "yok" demesi üzerine:

Ben de çiftçi olduğumdan biliyorum. Makinesiz ziraat olmaz. El emeği güçtür. Birlesiniz. Birliklerle makine alırsınız. Senede yüz dönüm ekeceğinize on misli, yüz misli, fazla ekersiniz. Memleketimiz hakikî çiftçi memleketidir. Henüz bu hususa kesbi istihkak etmiş değiliz. Fakat ziraat memleketi olacağız. Bu da makine ile olacaktır!

Gazi Paşa Hazretleri Çiftçiler Birliği'nin ricası üzerine Kastamonu Çiftçiler Birliği'nin Reisi fahriliğini de kabul etmiştir.

Bu esnada çiftçilere hitaben;

Memleketimizde yapılması lâzım devletin, noktai esasısı çiftçiliktir. Müstehlik yaşamak iyi değildir. Müstahsil olalım! demiştir. *Bundan sonra genç fikirler hakkında geçen sözlere:*

Memleketin hakikî emelleri, noktainazarı budur. Bundan hariç hiçbir şey olamaz. Bilaistisna hepimiz ona tevessüle mecburuz. Genç fikirli demek hakikî fikirli demektir.

Sanat hakkında esnafa birçok sualler sorduktan sonra bir terzi istemişler. Eliyle şalvarlı cüppeli bir esnafi göstererek:

Şalvarlı elbiseler mi ucuz yoksa beynelmilel son kıyafet mi?

Terzinin "beynelmilel daha ucuz" demesi üzerine Gazi Hazretleri:

İşte görüyorsunuz ya... bu elbiseler ucuzdur. Hem basittir. Yerli pahalıdır. Aynı kumaştan birer elbise daha yaparsınız.

Bir esnafa da: Fesini göster, dedikten sonra, işte içinde takke, üzerinde abani sarık, fes... Bunların hepsinin ayrı ayrı parası ecnebilere gidiyor. Bunu söylemekten maksadım şudur: Biz her noktai nazardan insan olmalıyız. Acılar gördük. Bunun sebebi dünyanın vaziyetini anlamadığımız içindir. Fikrimiz, zihniyetimiz medeni olacaktır. Şunun bunun sözüne ehemmiyet vermiyeceğiz. Medeni olacağız. Bununla iftihar edeceğiz. Bütün Türk ve İslâm âlemine bakınız. Zihinleri medeniyetin emrettiği şumul ve tealiye uyamadıklarından ne büyük felâketler, ne ıstıraplar içindedirler. Bizim de şimdiye kadar geri kalmamız ve nihayet son felâket çamuruna batışımız bundandır. Beş altı sene içinde kendimizi kurtarmışsak; bu zihniyetimizdeki tebeddüldendir. Artık duramayız. Behemehal ileri gideceğiz. Geriye ise hiç gidemeyiz. Çünkü ileri gitmeğe mecburuz. Millet vazihan bilmelidir. Medeniyet öyle bir kuvvetli ateştir ki ona bigâne olanları yakar ve mahveder.

İçinde bulunduğumuz ailei medeniyette lâıyk olduğumuz mevkii bulacak ve onu muhafaza ve ilân edeceğiz. Refah, saadet ve insanlık bundadır.

Açık Söz: 25 Ağustos 1925

* * *

İNEBOLU'DA BİR KONUŞMA

(26. VIII. 1925)

26-27 Ağustos 1925 gecesi İnebolu'da yapılan fener alayı ve şenlikler esnasında denizcilerin ve kayıkçıların, kaldığı evin önünde milli gösteriler yapması üzerine Gazi sofradan kalkarak kalabalığın içine girmiş ve aşağıdaki konuşmayı yapmıştır:

Hakkımda bu derece samimiyet, muhabbet ve bağlılık gösteren muhterem İnebolululara, oyunlarını zevkle takip ettiğim mert ve cesur denizcilere teşekkür ederim.

Ben şimdiye kadar millet ve memleket hayrına ne gibi hamleler, inkılâplar yapmış isem hep böyle halkımızla temas ederek, onların alâka ve muhabbetlerinden, gösterdikleri samimiyetten kuvvet ve ilham alarak yaptım. Hedefimiz, gayemiz hep millet ve memleketimizin selâmeti, saadeti ve terakkisidir. Şimdiye kadar yaptığımız icraatımızda ve aldığımız kararlarda bizi aldatan ve millet aleyhine tecelli eden hiçbir şeyimiz yoktur ve gösterilemez. Milletimizi en kısa yoldan medeniyetin nimetlerine kavuşturmaya, mesut ve müreffeh kılmaya çalışacağız ve bunu yapmağa mecburuz.

İstanbul'da saltanat ve sefahatlerinin, menfaatlerinin devam ettirilmesini düşmanların anavatanımızı istilâ etmek emellerine uydurmakta, onlarla işbirliği yapmakta, düşman devletlerin her isteğine boyun eğmekte asla tereddüt göstermeyen, vicdanları sızlamayan, milletimizin hür ve müstakil yaşama azmini kırma için hâinâne teşebbüslerden çekinmeyen sultan ve halifelerin artık bu vatanda asla yeri yoktur ve olamaz. (Katiyyen olamaz ve olmayacaktır sesleri)

İneboluluların hiçbirinin böyle düşünmediklerini, böyle bir fikir taşımadıklarını, taşıyanları da takbih ettiklerini biliyorum. Bu defa geldim gördüm. Canlı şahidi oldum.

Atatürk'ün Şapka Devriminde Kastamonu ve İnebolu Seyahatleri, Mustafa Selim İmece, 1959, s. 38

* * *

İNEBOLU'DA BİR KONUŞMA

(28. VIII. 1925)

Türk Ocağında giyim ve şapka hakkında.

Hanım ve Bey arkadaşlarım;

Bana huzuru nezihanenizde söz söylemek fırsatını bahşettiniz diye çok bahtiyarım. Bunun için size sureti mahsusada teşekkür ederim. Derakap ilâve etmeliyim ki, İnebolu'nun muhterem halkı beni çok samimî kabul etti: hakkımda kalbi tezahüratta bulundu. Bunun bende tevlit ettiği memnuniyet hislerini Belediye dairesinde ve hükümet konağında bilvesiyle söylemişim. Fakat burada, huzurunuzda bir defa daha bu memnuniyetimi ve samimî teşekküratımı ifade etmek benim için çok zevkli bir vazifedir. Müsaadenizle onu izah edeyim :

Arkadaşlar, ben sevgili memleketimizin hemen bütün aksamını gezdim, gördüm. Vatandaşlarımızın büyük kitleleriyle yakından temas ettim. Bütün bu candan temaslarımın bende bıraktığı silinmez hatıratı yad ve tezkâr ederken, beyan etmeliyim ki bu havalide, Çankırı ve Kastamonu havalisinde ilk defa olarak seyahat ediyorum. Arkadaşlar, bu havaliyi yakından görmek benim için mukaddes bir emel halinde idi. Bu emel şüphesiz memleket ve millet vezaifini vukufla ifa noktai nazarından aynı zamanda bir vazife idi. Onun için vilâyet namına Ankara'ya gelen heyeti muhteremenin vukubulan davetine memnuniyetle ve derhal icabet ettim. Bu noktada güzel ve yüksek bir tecelliye ifade etmek, benim için çok medarı iftihar olacaktır. Mühim bir vazifenin ifasında benden evvel müteşebbis, millet olmuştur. Benim şu veya bu sebeple tehir ettiğim mühim vazifeyi millet bana ihtar etmiş ve yaptırmıştır. Bunu milletin ruhu müşterekindeki ulviyet ve rüşde parlak bir misal olarak zikretmeliyim.

Efendiler; bu hitap münasebetiyle ufak bir noktayı tekrar edeyim. "Efendiler" dediğim zaman başka yerde olduğu gibi burada da bunun medlûlü Hanımefendiler ve Beyefendilerdir. Bu seyahatim ne isabet oldu, vâsi ormanlariyle, müteaddit ve mütenevvi madenleriyle Türkiye Cumhuriyetinin en mühim servet menbalarını ihtiva eden bu mıntakayı yakından görmek benim için ne kadar istifadeli oldu. Fakat çok yüksek sada ile ifade etmeliyim ki, bundan daha çok ve daha kıymetli istifade bahş olan şey, bu mıntaka halkıyla yakından temas etmek oldu. Bütün meşhudatım her noktai nazardan beni çok bahtiyar etmiştir. Çankırı'da, Kastamonu'da, Ankara'dan İnebolu'ya kadar bütün bu üçyüz elli kilometrelik güzergâhta, bugün burada samimî huzurlariyle şerefyâb olduğum muhterem İnebolulularda gördüğüm tenevvür, yüksek zihniyet ve inkişaf derecesi cidden iftihara şayestedir. Cidden ehemmiyetle zikre şayandır. Bu bâriz hakikatin aksini iddia edenlerin de, mevcudiyetini düşündükçe müteellim oluyorum. Bu gibiler millete, milletin istidadına, milletin yüksek âmâline ne kadar bigânedirler. Bu gibiler kendi gafletlerini umumi zannetmek gafleti amikasındadırlar. Kendi dar zihniyetlerini vahidi kıyasî tutarak milleti her türlü yüksek teceddütten mahrum etmeğe kalkışıyorlar. Milletin medeniyet ve insanlık yolundaki uzun hatvelerini durdurmak için âdeta çırpınıyorlar. Fakat o gibiler niçin düşünmüyor ki, buna artık imkân kalmamıştır.

Ey memleketini seven ve memleketi, milleti için hayatını fedadan çekinmemiş bulunan kıymetli vatandaşlar! Hep beraber bütün cihana sarıh ifade edelim ki, bunca inkılâbatın şuurlu kahramanı olan bu millet, medeniyet güneşinin bütün hararetini almıştır. Şüphe etmeğe mahal var mıdır ki, bu hararetin füyuzatı elbette emrivaki halinde feyizli olarak fişkirmaktadır. Muhterem arkadaşlar, gerçi çok kısa zamanda serî ve kesif denilecek kadar siyasi, idarî, içtimai inkılâplar yaptık. Bu yaptıklarımızın sür'at ve kesafetinden ancak memnuniyetle ve bahtiyarlıkla bahsolunabilir. Çünkü bu böyle olmasaydı, kurtuluş ihtimali tehlikeye düşebilirdi. Emniyet etmek muvafıktır ki ve böyle yapmak zarureti olduğu içindir ki, böyle yaptık. Artık bugün her şeyi anladığına kani olduğum muhterem vatandaşlar size sual tarzında bazı hitaplarda bulunacağım. Hâkimiyetine sahip olan bu milletin başında bir dakika bile olsun bir sultanı bırakmak caiz olabilir miydi? Bunu sizden soruyorum (asla, katiyen sesleri).

Sevgili kardeşlerim, fikir ve idrak sahibi olduğunu büyük hâdisat ile ispat etmiş olan bu millet, Allahın gölgesi, peygamberin vekili olduğunu iddia küstahlığında bulunan halife unvanındaki gafillere, cahillere, riyakârlara vatanında, vicdanında yer verebilir miydi? Bunu sizden soruyorum (haşa, katiyen sesleri). Büyük millet, cihan ailei medeniyetinde mevkii ihtiram sahibi olmağa lââyık Türk milleti, evlâtlarına vereceği terbiyeyi mektep ve medrese namında birbirinden büsbütün başka iki nevi müesseseye taksim etmeğe halen katlanabilir miydi? Terbiye ve tedrisatı tevhit etmedikçe aynı fikirde, aynı zihniyette fertlerden mürekkep bir millet yapmaya imkân aramak abesle iştigal olmaz mıydı?

Efendiler, Türkiye Cumhuriyetini tesis eden Türk halkı medenidir. Tarihte medenidir, hakikatte medenidir. Fakat ben sizin öz kardeşiniz, arkadaşınız, babanız gibi medeniyim diyen Türkiye Cumhuriyeti halkı; fikriyle, zihniyetiyle medeni olduğunu ispat ve izhar etmek mecburiyetindedir. Medeniyim diyen Türkiye Cumhuriyeti halkı aile hayatıyla, yaşayış tarzıyla medeni olduğunu göstermek mecburiyetindedir. Velhasıl medeniyim diyen, Türkiye'nin, hakikaten medeni olan halkı başından aşağıya vaz'ı haricisiyle dahi medeni ve mütekâmil insanlar olduğunu fiilen göstermeğe mecburdurlar. Bu son sözlerimi vazih ifade etmeliyim ki, bütün memleket ve cihan ne demek istediğimi suhuletle anlasın. Bu izahatımı heyeti aliyenize, heyeti umumiyeye bir sualle tevcih etmek istiyorum, soruyorum:

Bizim kıyafetimiz millî midir? (hayır sadaları).

Bizim kıyafetimiz medeni ve beynelmilel midir? (Hayır, hayır sadaları).

Size iştirak ediyorum. Tâbirimi mazur görünüz. Altı kaval üstü şişhane diye ifade olunabilecek bir kıyafet, ne millîdir ve ne de beynelmileldir. O halde kıyafetsiz bir millet olur mu arkadaşlar? Böyle tavsif olunmağa razı mısınız arkadaşlar? (hayır hayır katiyen sesleri). Çok kıymetli bir cevheri çamurla sıvayarak enzarı âleme göstermekte mâna var mıdır? Ve bu çamurun içinde cevher gizlidir, fakat anlıyamıyorsunuz demek musip midir? Cevheri gösterebilmek için çamuru atmak elzemdir; tabîdir. Cevherin muhafazası için bir mahfaza yapmak lazımsa onu altından veya platinden yapmak icab etmez mi? Bu kadar açık hakikat karşısında tereddüt caiz midir? Bizi tereddüde sevkedenler varsa onların humk ve belâhatine hükmetmekte hâlâ mı tereddüt edeceğiz? Arkadaşlar, Turan kıyafetini araştırıp ihya eylemeğe mahal yoktur. Medeni ve beynelmilel kıyafet bizim için çok cevherli, milletimiz için lâıyk bir kıyafettir. Onu iktisa edeceğiz. Ayakta iskarpin veya fotin, bacakta pantolon, yelek, gömlek, kıravat, yakalılık, caket ve bittabi bunların mütemmimi olmak üzere başta siperi şemslî serpuş, bunu açık söylemek isterim. Bu serpuşun ismine şapka denir. Redingot gibi, bonjur gibi, smokin gibi, frak gibi... İşte şapkamız diyenler vardır. Onlara diyeyim ki çok gafilsiniz ve çok cahilsiniz ve onlara sormak isterim:

Yunan serpuşu olan fesi giymek caiz olur da şapkayı giymek neden olmaz ve yine onlara, bütün millete hatırlatmak isterim ki, Bizans papazlarının ve Yahudi hahamlarının kisvei mahsusası olan cüppeyi ne vakit, ne için ve nasıl giydiler? Bu noktai nazara ait beyanatımı bitirmeden evvel birkaç kelime daha söylemek isterim.

Efendiler, içtimai hayatın mebdei, aile hayatıdır. Aile izaha hacet yoktur ki, kadın ve erkekten mürekkeptir. Kadınlarımız hakkında, erkekler hakkında söz söylediğim kadar fazla izahatla bulunmıyacağım. Bu mevcudiyeti ulviyeyi bilhassa huzurlarında müsamaha ile geçemem. Müsaade buyurulursa bir iki kelime söyliyeceğim ve siz söylemek istediğimi suhuletle anlayacaksınız. Esnayı seyahatimde köylerde değil bilhassa kasaba ve şehirlerde kadın arkadaşlarımızın yüzlerini ve gözlerini çok kesif ve itina ile kapatmakta olduklarını gördüm. Bilhassa bu sıcak mevsimde bu tarz kendileri için mutlaka mucibi azap ve ıstırap olduğunu tahmin ediyorum. Erkek arkadaşlar bu biraz bizim hodbinliğimiz eseridir. Çok afif ve dikkatli olduğumuzun icabıdır. Fakat muhterem arkadaşlar, kadınlarımız da, bizim gibi müdrük ve mütefekkir insanlardır. Onlara mukaddesatı ahlâkiyeyi telkin etmek, millî ahlâkımızı anlatmak ve onların dimağını nur ile, nezahetle teşhiz etmek esası üzerinde bulunduktan sonra fazla hodbinliğe lüzum kalmaz. Onlar yüzlerini cihana gösterebilirler. Ve gözleriyle cihani dikkatle görebilirler. Bunda korkulacak bir şey yoktur.

Arkadaşlar, sureti mütehakkikada telâffuz ediyorum. Korkmayınız, bu gidiş zaruridir. Bu zaruret bizi yüksek ve mühim bir neticeye isal ediyor. İsterseniz bildireyim ki, bu kadar yüksek ve mühim bir neticeye vusul için lâzım gelirse, bazı kurbanlar da verelim. Bunun ehemmiyeti yoktur. Mühim olarak şunu ihtar ederim ki, bu halin muhafazasında taannüt ve taassup, hepimizi her an kurban koyun olmak istidadından kurtaramaz. Hanım ve Bey arkadaşlarım! Size malûmunuz olan bir hakikati kısa bir cümle ile tekrar arzedeceğim; beni mazur görünüz. Medeniyetin coşkun seli karşısında mukavemet beyhudedir ve o, gafil ve itaatsizler hakkında çok bîâmandır. Dağları delen, semalarda pervaz eden, göze görünmiyen zerrattan yıldızlara kadar her şeyi gören, tenvir eden, tetkik eden medeniyetin muvacehei kudret ve ulviyetinde kurunu vustaî zihniyetlerle, iptidaî hurafelerle yürümeğe çalışan milletler mahvolmağa veya hiç olmazsa esir ve zelil olmağa mahkûmdurlar. Halbuki Türkiye Cumhuriyeti halkı müteceddit ve mütekâmil bir kitle olarak ilelebet yaşamağa karar vermiş, esaret zincirlerini ise tarihte namesbuk kahramanlıklarla parça parça etmiştir.

Aydın Tarihi, Eski Seri: No. 18, s. 469-472.

* * *

DADAY'DA BİR KONUŞMA

(30. VIII. 1925)

Belediye binası önünde toplanan halka söylenmiştir.

Daday'a geldiğimden dolayı çok memnun, çok mütehassisim. Memnun olduğum cihet, doğrusunu itiraf etmek lâzım gelirse, Dadaylıları bana ve benim gibi sizi görmiyenlere tanıttıranların ne kadar yanılmış olduğunu anladığım içindir. Sizi bize başka türlü anlattılar, burası âdeti cehil ve taassup içindedir, dediler. Bugün işte görüyorum ve parlak nasiyelerinizde ve gözlerinizde görüyor ve anlıyorum ki, sizi bana anlatanlar çok bîşuur ve

yalancı imiş! Ben sizden aldığım ilhamla onlara kalbden nefret ediyorum. Benim bütün Kastamonu vilâyetinde olduğu gibi, burada gördüğüm hakikat budur. Büyük zihniniz ve dimağınız nurla doludur. Yoksa bugünkü gördüğüm şeklin bir günde meydana çıkarılmasının imkânı yoktur. Arkadaşlar, sizi bize böyle tanıttıran, sizi temsil edenlerden bazılarıdır. O kadar ki onlar sizin hayatı hakikiyenize bigânedirler. Burada gördüklerimi bütün Ankara'daki arkadaşlarıma anlatacağım ve sizin aleyhinizde söylenecek sözlere karşı hakkınızı bizzat ben müdafaa edeceğim.

Arkadaşlar, memleket sizin ve ordunun kahramanlığı sayesinde kurtulmuştur. Ve refah ve saadete gelmiştir. Bu yol üzerinde büyük bir emniyetle yürümek ve hakikati tesbit etmek için bundan sonra da çalışmak lâzımdır. Gece gündüz zaten çalışıyorsunuz; çalışınız, hakikati bütün cihana tanıtalım. Arkadaşlar, sizden ayrılırken büyük bir hazzı vicdanî duyuyorum. Bu hususta size çok teşekkür ederim.

Hâkimiyeti Milliye: 1 Eylül 1925

* * *

KASTAMONU'DA İKİNCİ BİR KONUŞMA

(30. VIII. 1925)

Cumhuriyet Halk Partisi binasında partililerle yapılmıştır.

Meşhudatımın en kıymetli kısmı bu güzel mıntakanın samimî halkının çok münevver ve çok geniş ve yüksek bir zihniyet sahibi olmalarıdır. İtiraf etmeliyim ki, bu seyahatimden evvelki malûmatını, meşhudatımın hasil ettiği kanaatlerden çok kısa idi. Muhterem mebuslarınız Ali Rıza Bey, Mehmet Fuat Bey gibi zevat bulunmasaydı, sizi mümkün olduğu kadar olduğunuzun aksi tanıtmak için çalışanlar ezhanı teşvişte kim bilir ne kadar ileri gitmeğe muvaffak olacaktı. Âsarî fi'liyesini memnuniyetle görmekte olduğum âli telâkkiyatınız bittabi bir anda, bir günde tekevün edemezdi. Böyle bir iddia serdetmek aynı cehalet olur. Şüphe yok, bu havalinin muhterem halkı esasen medeni tekâmülün silsilei tabiyyesi üzerinde ilerlemektedir. Bugün ben o tekâmülün tabiî tecelliyatının mesut bir şahidi bulunuyorum. Bu hakikatin aksini ifade ve izah ederek teceddüt hatvelerimizi felce uğratmaya yeltenen sebükmağzanın, hükümlerini vermekte kendi yarım yamalak ilimlerine, çürük mantıklarına, nakâfi akıllarına istinat etmiş olduklarına zahip oluyorum. O zavallı hodbinler böyle yapacaklarına halkın hissi selimine müracaat etselerdi, ondan feyiz ve ilham alsalardı, kendilerini bugün şayanı hande ve hacîl vaziyette bırakan bu kadar müstekreh hatalara düşmezlerdi. Fakat hissi selimin; akıl, mantık ve marifetin fevkinde haizi ehemmiyet olduğunu takdir etmek yalancı âlimlerin işine gelmez.

Arkadaşlar,

Milletimizin sağlam bir şuura malik olduğuna, kahramanı olduğu büyük ve fi'li asar ve hâdisattan sonra kimsenin şüphe etmeğe hakkı kalmamıştır. Şuur daima ileriye ve yeniliğe götürür ve ricat kabul etmez bir haslet olduğuna göre, Türkiye Cumhuriyeti halkı, ileriye ve teceddüde uzun hatvelerle yürümeğe devam edecektir. Şuura illet târi olmadıkça geriye gitmek veya tevakkuf varidi hatır dahi olamaz. Asırlardan beri masruf menfur cehd ve gayretler zaman zaman milleti uykuya daldırmış olmakla beraber milletin şuurunu felce uğratmağa asla muvaffak olamamıştır. Bu hakikat milletin bugün gösterdiği asarı şuur ile kendiliğinden sabittir. Eğer şuurda maluliyet olsaydı, onu bugünkü hayatta ihya etmek desti kudretten bile muntazar değildi.

Efendiler, bu millet temayülü hakikisi hilâfında zehaplarda bulunanlara iltifat etmemektedir. Bununla bilhassa bugün çok müftehirim. Bundaki sırrı isabeti izah için derhal arz etmeliyim ki, bizim ilham menbamız doğrudan doğruya büyük Türk milletinin vicdanı olmuştur ve daima olacaktır. Bütün harareti, feyzi, kuvveti vicdanı millîden aldıkça, bütün teşebbüsümüzde milletin hissi selimini rehber ittihaz ettikçe, şimdije kadar olduğu gibi bundan sonra da milleti doğru hedeflere isal edeceğimize imanımız kavidir.

Hakikî inkılâpçılar onlardır ki, terakki ve teceddüt inkılâbına sevk etmek istedikleri insanların ruh ve vicdanlarındaki temayülü hakikiye nüfuz etmesini bilirler. Bu münasebetle şunu da beyan edeyim ki Türk milletinin son senelerde gösterdiği hârikaların, yaptığı siyasi ve içtimai inkılâpların sahibi hakikisi kendisidir. Siziniz. Milletimizde bu istidat ve tekâmül mevcut olmasaydı, onu yaratmağa hiçbir kuvvet ve kudret kifayet edemezdi. Herhangi bir vaz'ı tekâmülde bulunan bir kitlei beşeri, bulunduğu vaziyetten kaldırıp damdan düşer gibi filân mertebeye tekâmüle isal etmek ademi imkânı, tabiî muhtacı izah değildir.

Efendiler, yaptığımız ve yapmakta olduğumuz inkılâpların gayesi, Türkiye Cumhuriyeti halkını tamamen asrî ve bütün mâna ve eşkaliyle medeni bir heyeti içtimaiye haline îsal etmektir, inkılâbatımızın umdei asliyesi budur. Bu hakikati kabul edemiyen zihniyetleri tarumar etmek zaruridir. Şimdiye kadar milletin dimağını paslandıran uyuşturan bu zihniyette bulunanlar olmuştur. Herhalde zihniyetlerde mevcut hurafeler kamilen tardolunacaktır. Onlar çıkarılmadıkça dimağa hakikat nurlarını infaz etmek imkânsızdır.

Mustafa Kemal Paşa hurafelere dair misallerle tafsilât verdi. Türbe-lerden, yalancı evliyalarından bahsederek:

Ölümlerden istimdat etmek medeni bir heyeti içtimaiye için şindir, dedi. Sonra tekkelere intikal ederek aşağıdaki beyanatta bulundu:

Mevcut tarikatların gayesi kendilerine tâbi olan kimseleri dünyevi ve mânevi olan hayatta mazharı saadet kılmaktan başka ne olabilir? Bugün ilmin, fennin, bütün şümüliyle medeniyetin muvacehei şulepaşında filân veya falan şeyhin irşadiyle saadeti maddiye ve mâneviye arayacak kadar iptidaî insanların Türkiye camiai medeniyesinde mevcudiyetini asla kabul etmiyorum (şiddetli alkışlar).

Efendiler ve ey millet, iyi biliniz ki, Türkiye Cumhuriyeti şeyhler, dervişler, müritler, mensuplar memleketi olamaz. En doğru, en hakikî tarikat, tarikatı medeniyedir (sürekli alkışlar). Medeniyetin emir ve talep ettiğini yapmak insan olmak için kâfidir. Rüesayı tarikat bu dediğim hakikati bütün vuzuhiyle idrak edecek ve kendiliklerinden derhal tekkelerini kapatacak, müritlerinin artık vasılı rüşd olduklarını elbette kabul edeceklerdir.

Müteakiben:

Arkadaşlar, huzurunuzda muvacehei millette beyanı fikir ederken hissettiğim ve gördüğüm hususâtı olduğu gibi söylemeği tarih ve vicdan karşısında vazife bilirim.

Mukaddemesiyle diğer bir zemine geçerek demiştir ki:

Hükümeti Cumhuriyemizin bir Diyanet İşleri Riyaseti makamı vardır. Bu makama merbut müftü, hatip, imam gibi muvazzaf bir çok memurlar bulunmaktadır. Bu vazifedar zevatın ilimleri, faziletleri derecesi malûmdur. Ancak burada vazifedar olmıyan birçok insanlar da görüyorum ki, aynı kıyafet iktisasında berdevamdırlar. Bu gibiler içinde çok cahil hattâ ümmi olanlarına tesadüf ettim. Bilhassa bu gibi cühela bazı yerlerde halkın mümessilleriymiş gibi onların önüne düşüyorlar. Halkla doğrudan doğruya temasa âdeta bir mâni teşkil etmek sevdasında bulunuyorlar. Bu gibilere sormak istiyorum. Bu vaziyet ve salâhiyeti kimden, nereden almışlardır? Malûm olduğuna göre milletin mümessilleri intihap ettikleri mebuslar ve onlardan teşekkül eden Türkiye Büyük Millet Meclisi ve meclisin itimadına mazhar hükümeti cumhuriyedir. Bir de mahallî müntehap belediye reisleri ve heyetleri vardır. Millete hatırlatmak isterim ki, bu lâubaliliğe müsaade etmek asla caiz değildir. Herhalde sahibi salâhiyet olmıyan bu gibi kimselerin muvazzaf olan zevat ile aynı kisveyi taşımalarındaki mahzuru hükümetin nazarı dikkatine vazedeceğim.

Reisicumhur Hazretleri bu zemin üzerinde çok ciddî noktai nazarlar dermiyanından sonra kıyafet meselesine intikal ederek buyurdular ki:

İnebolu'da ve diğer bazı yerlerde söyledim. Bugünün meselesi gibi mütalea edileceğinden burada da bahsetmek isterim. Her milletin olduğu gibi bizim de millî bir kıyafetimiz varmış, fakat gayri kabili inkârdır ki taşıdığımız kıyafet o değildir. Hattâ millî kıyafetimizin ne olduğunu bilenler içimizde azdır bile. Meselâ karşımda kalabalığın içinde bir zat görüyorum (eliyle işaret ederek). Başında fes, fesin üstünde bir yeşil sarık, sırtında bir mintan, onun üstünde benim sırtımdaki gibi bir caket, daha alt tarafını göremiyorum. Şimdi bu kıyafet nedir? Medeni bir insan bu alelâcaip kıyafete girip dünyayı kendine güldürür mü? (Evet güldürür, sadaları).

Gazi kıyafet hakkında mufassal izahat ve malûmat vererek sözü şu neticeye getirdi:

Devlet memurları bütün milletin kıyafetlerini tashih edecektir. Fen, sıhhat noktai nazarından amelî olmak itibariyle, her noktai nazardan tecrübe edilmiş medeni kıyafet iktisa edecektir. Bunda tereddüde mahal yoktur. Asırlarca devam eden gafletin acı derslerini tekrarlamağa takat yoktur. Bir adam olduğumuzu, medeni insan olduğumuzu ispat ve izhar için icabedeni yapmakta taannüt adamlıkla kabili telif değildir.

Arkadaşlar, Türk milleti çok büyük vakalarla ispat etti ki, müceddit ve inkılâpçı bir millettir. Son senelerden mukaddem de milletimiz teceddüt yolları üzerinde yürümeğe, içtimai inkılâba teşebbüs etmemiş değildir. Fakat

hakikî semereler görülemedi. Bunun sebebini araştırdınız mı? Bence sebep işe esastan, temelinden başlanmamış olmalıdır. Bu hususta açık söyleyelim. Bir heyeti içtimaiye, bir millet erkek ve kadın denilen iki cins insandan mürekkeptir. Kabil midir ki, bir kitlenin bir parçasını terakki ettirelim. Diğerini müsamaha edelim de, kitlenin heyeti umumiyesi mazharı terakki olabilsin? Mümkün müdür ki, bir camianın yarısı topraklara zincirlerle bağı kaldıkça diğer kısmı semalara yükselebsin? Şüphe yok, terakki adımları, dediğim gibi iki cins tarafından beraber, arkadaşça atılmak ve sahai terakki ve teceddütte birlikte kat'î merahil edilmek lâzımdır. Böyle olursa inkılâp muvaffak olur. Memnuniyetle meşhudumuz olmaktadır ki, bugünkü mişvarımız hakikî icaba takarrüp etmektedir. Herhalde daha cesur olmak lüzumu aşikârdır.

Bu husustaki ademi cesaret esbab ve âvamilini izah ettikten sonra derhal tashihi elzem bir misal zikretti:

Bazı yerlerde kadınlar görüyorum ki, başına bir bez veya bir peştemal veya buna mümasil bir şeyler atarak yüzünü gözünü gizler ve yanından geçen erkeklere karşı ya arkasını çevirir veya yere oturarak yumulur. Bu tavrın mâna ve medlulü nedir? Efendiler, medeni bir millet anası, millet kızı bu garip şekle, bu vahşi vaziyete girer mi? Bu hal milleti çok gülünç gösteren bir manzaradır. Derhal tashihi lâzımdır.

Müteakiben memlekette mevcut cemiyetlerin milleti tenvir ve irşatta ciddî surette alâkadar olmalarını tavsiye etti. Daha sonra milletle temastan aldığı zevk ve kuvvetten ve hakkında gösterilen muhabbet ve itimadı hüsnü istimal etmeğe çok dikkat sarfedeceğinden ve gayenin milleti mesut ve müreffeh ve medeni dünyada evsafı takdir olunmuş mütekâmil bir millet görmekten ibaret olduğunu izah ederek çok hararetli ve heyecanlı nutkuna son verdi. Ve pek şiddetli alkışlandı.

Söylevin sonunda Öğretmen Sabri, yapılan devrimde. Gazinin yürüdüğü yoldan yürüneceğini bildirmesi üzerine Gazi Paşa ayağa kalkarak şu sözleri söyledi:

Efendiler, gösterdiğiniz kıymetler teyakkuz ve intibahtan çok mütehasşisim. Sesim müsait değil bu nutka da müsaade ederseniz bir beyitle cevap vereyim :

Ölmez bu vatan farzı muhal ölse de hattâ

Çekmez kürenin cismi bu tabutu cesîmi

Hâkimiyeti Milliye: 1 Eylül 1925

*

*

*

KASTAMONU'DAN AYRILIRKEN

(31. VIII. 1925)

Lise Almanca Öğretmeni Cemal'in nutkuna cevap olarak söylenmiştir.

Arkadaşlar;

Muhterem Kastamonu halkının coşkun hissiyatını vazih bir surette ifade eden arkadaşımızın sözleri, benliğim üzerinde teessürat ve teheyücat husule getirdi. Buna aynı samimiyetin, aynı derin hissiyatın vicdanımda yükselttiği heyecanı ifade ile mukabele etmek isterim. Arkadaşlar, benim için sizden ayrılmak çok elimdir. Arkadaşımızın ifade ettiği mecburiyeti kat'ie olmasaydı, şimdi buradan geri döner ve çok bahtiyar olurum. Fakat emin olunuz ki size veda için, elimi uzattığım zaman bu sizden uzaklaşmak için değil, sizinle temasımı bütün ömrümde hissetmek içindir.

Teminat verebilirim ki, burada bulunmadığım ve birkaç yüz kilometre mesafede bulunduğum halde bile yine sizin içinizde imiş gibi mütehassis olacağım.

Arkadaşlar, çok samimî ve yüksek tezahürata şahit oldum. Buna hassaten teşekkür ederim. Bu samimiyet kitlesi karşısında ifadei meram edebilmek çok güçtür. Biliyorsunuz ki samimiyetin lisanı yoktur. Samimiyet kabili ifade değildir. O; gözlerden ve nasiyelerden anlaşılabilir. İşte size nasiyemi, gözlerimi tevcih ediyorum. Bakınız, görünüz. Oradan anhyacaksınız ki, kalbim çok şiddetli bir muhabbetle dareban etmektedir. Cümlenize derin bir muhabbetle veda ediyorum.

Hâkimiyeti Milliye: 2 Eylül 1925

* * *

İSTANBUL'U ZİYARETİNE DAİR

(22. IX. 1925)

Mudanya'da kabul ettiği İstanbul heyetinin teklifine cevap:

İstanbul halkım temsil eden heyetinizin bu samimî ve heyecanlı hissiyat ve tezahüratından fevkalâde memnun ve mütehassis oldum. Buraya kadar zahmet ettiniz. Heyet-i aliyenize teşekkürler ederim. Bu teşekküratımın umum İstanbul halkına dahi iblâğını sizden rica ederim.

İstanbul'u ziyaret etmeyi çok isterim. Bu arzumun husulünde filhakika bugüne kadar çok teehürler oldu. Bunun esbabı kolaylıkla kabil-i izahtır, inşallah bu esbabın ortadan kalkmasıyle İstanbul ve İstanbulluları da ziyaret etmek bahtiyarlığına nail olacağım.

Vakit: 23. 9. 1925, s. 1

* * *

BURSA TÜRKOCAĞI'NDA BİR KONUŞMA

(23. IX. 1925)

Güzel bir serpuş olan şapkadan pek az bir müddette dervişler, mürit ve hocalar da memnun kalacaklardır. Fatin ve zeki insanlar gayrimedenî bir kisve altında kıymet-i zatiye ve ilmiyelerini kaybetmektedir. Binaenaleyh şerefli mevkilerini muhafaza için medenî kisveye bürünmek lâzımdır.

Başımızda ayrı bir alâmetle kendimizi cihanı medeniyetten ayrı addetmişiz. Bugün şapkayı giydik. Bundan birçok ecnebiler memnun olmuşlardır. Çünkü onlar başlarındaki şapka ile bizden fazla birçok imtiyaza malik olmuşlardır.

Gazi, bir hanımın sorusuna da şu karşılığı vermiştir:

Hanımlar da erkekler gibi şapka giymelidirler. Başka türlü hareket etmemize imkân yoktur, işte size bir misal: Bu başla medenî bir hanım Avrupaya gidip insan içine çıkamaz.

Ocak Reisinin söylevine de şu karşılıkta bulunmuştur:

Milletin hayatını daima hassas ve yüksek bir halde bulundurmak, zihinlerdeki eski pasları atmak için en kuvvetli istinatgah ocaklardır. Ben de böyle bir ocakta bulunduğumdan dolayı çok memnunum. Tarz-ı mesainizde muvaffakiyetinizi de gördüm. Tebrik ve teşekkür ederim.

Vakit: 23. 9. 1923, s. 1

* * *

BURSA'DA BİR KONUŞMA

(28. IX. 1925)

Köşkün önünde Türk Ocağı temsilcisinin nutkuna cevap olarak söylenmiştir.

Muhterem arkadaşlar!

Sizi yekpare bir vicdan halinde, bir kalb halinde karşımda görüyorum. Bu kalbe bir hazzı vicdanla temas ediyorum. Bu temas bana çok yüksek saadetler bahşediyor. Arkadaşlar, ben ötedenberi muhterem Bursalıların bu yüksek kabiliyette olduğuna çok kaniydim. Fakat maatteessüf üç beş ahmak bu kitlenin önüne çıkmak, bu zekâ ve kabiliyeti örtmek istediler. Halbuki hakikatin örtülmek imkânı olmadığı bugünkü tezahüratınızla mütecellidir. Cümleden tercüman olarak beyefendi biraderimizin söylediği sözlerden çok mütehassis ve minnettarım. Bu samimiyete takdimi teşekkürat eylerim. Bu çok coşkun hissiyata, hali galeyanda bulunan tezahürata lâayık olduğu veçhile mukabelede görüyorsunuz ki, fartı heyecanım mânidir. Yalnız sözlerime daha birkaç kelime ilâve edeyim.

Arkadaşlar! bir zamanlar bu milletin başına fes giydirebilmek için şeyhülislâmlar tebdil olundu. Fetvalar çıkarıldı. Şayanı mahmedettir ki, bugün milletimiz böyle hissiz, bîmâna, bîmantık vasıtaların hiç birine arzı iftikar etmiyor. Bu gibi delâletlere ihtiyaç göstermiyor. Bizim delâletimiz ise milletimizden aldığımız ilhamdan başka bir şey değildir ve olamaz. Muhterem Bursalılar samimiyetle, katiyetle ifade etmek isterim ki, hep beraber takip ettiğimiz yol doğrudur. Bu yol bizi saadete isal edecektir. Tereddüte mahal yoktur. Takip ettiğimiz yolun cidden musip olduğu yine sizin hal ve şanınızdan ve âli harekâtınızdan bellidir. Müteessirsiniz. Arkadaşlar, takip ettiğimiz yol demek içimizden hangi birimizin çizdiği herhangi hat değildir. Bütün efkârın muhassalasının çizdiği şehrah demektir. Onun için doğrudur, musiptir. Arkadaşlar, memleketimizin her yerinde aynı hissiyat mütecellidir. Fakat bu hissiyatın fiilen izharı bugün ilk defa Bursa'da oluyor. Bunu yapan sizlere ve heyeti tertibiye kemali samimiyetle takdimi tebrikât ve teşekkürat eylerim.

Hâkimiyeti Milliye: 30 Eylül 1925

* * *

BURSA'DA İKİNCİ BİR KONUŞMA

(1. X. 1925)

Dokuma fabrikamın temel atma töreninde.

Muhterem huzzar,

Bursa'da bir dokumacılık şirketi teşkil edildiğine memnuniyetle muttali olmuşum. Bugün bu şirkete ait fabrikanın vaz'ı esas merasiminde bulunmak fırsatını meserretle karşıladım. Efendiler, Bursa başlı başına bir sanat memleketi olmağa pek kabiliyetlidir. Anın için çok temenni ederim, Bursa'da her şeye ait fabrikalar çoğalsın, hiç olmazsa türbelerinin adedine yaklaşsın. Malûmuâlileridir ki, münferit teşebbüslerin muvaffak olması müşkül şeraitin iktihamı meselesidir. Büyük işler, mühim teşebbüslerimizin mesaisi ile kabili temindir. Muhterem Bursalıların ufak büyük sermayeleri kül haline getirerek bu güzel memleketin füyuzatından az zamanda âzami istifade edeceği hakkındaki kanaatim çok kuvvetlidir. İrâd olunan hitabede şahsıma ait mültefitane sözler vardır. Bunlara teşekkür ederken Hükümeti Cumhuriyenin bu gibi millî teşebbüsleri daima himaye edeceğini zikrederim. Bu tesiste pişva olan İş Bankası'na sureti mahsusada teşekkür ederim.

Hâkimiyeti Milliye: 4 Ekim 1925

* * *

BURSA'DA ÜÇÜNCÜ BİR KONUŞMA

(3. X. 1925)

Türk lokantacıları tarafından Belediyede verilen ziyafette söylenmiştir.

Muhterem Efendiler!

İstanbul Türk lokantacılarının İstanbul'dan Bursa'ya kadar ihtiyarı zahmet ederek burada bu ziyafeti tertip etmeleri çok nazik, çok ince ve çok samimî bir harekettir. Bunu kemali takdir ile zikrederim. Bana tevcih olunan hitabe, hatibin ve huzurlarında bulunduğum heyet ve cemiyetinizin kalbî hissiyatını ne samimî ifade etmektedir. Bu hitabeyi çok derin tahassusat içinde büyük memnuniyetle dinledim. Sureti mahsusada teşekkür ederim.

Efendiler! Çok temiz tertip olunmuş sofranızda haz ile oturdum, sofrada hizmetin intizam ile cereyanına şahit oldum. Bu hususu zikrederken bundan istifade ederek zaten malûmunuz olan bir iki noktaya işaret etmek isterim.

Efendiler! Sofra tertibi, sofraya hizmeti cidden mühimdir. En ehemmiyetli ihtiyacımızdandır. Bunun için esas metroteller ve garsonlardır. Maatteessüf zikretmek lâzımdır ki, memleketimizde bu nevi sanatkârlar ihtiyaç ile mütenasip tarz ve miktarda yetiştirilmemiştir. Evlerimizde, lokantalarımızda, otellerde bu hususatı medeni insanlara yakışacak surette yapmağa mecburuz. Bugün burada bir defa daha gördük ki, tabahat sanatında yüzümüzü güldürecek sanatkârlarımız vardır. Kendilerini takdir ile yadediyorum.

Arkadaşlar! Teşekküratımı tekrar ederken İstanbul'a avdetinizde bilcümle arkadaşlarınıza da hissiyatımı, muhabbetlerimizi tebliğ etmenizi rica ederim.

Efendiler, meserretti dakikalar geçirdiğimiz samimî sofranızı terk-ederken umuma faydalı olur ümidiyle bir hususa daha işaret etmek istiyorum: Cümlelerimizde malûmdur. Bizzat Anadolu içerlerinde yaptığım seyahatlerimde gördüm ki, biz Türkler misafirlerimizi izzatı ikram için onlara verdikleri ziyafetlerde çok adette yemek yapıyoruz. Bu iktisada münafî olduğu gibi, takdir buyurunuz ki sıhate de muzirdir. Milletimizin misafirperverlikteki bu ananesini makul bir hadde irca etmeği cümlemiz vazife addetmeliyiz.

Hâkimiyeti Milliyeye: 5 Ekim 1925

* * *

BALIKESİR'DE BİR KONUŞMA

(8. X. 1925)

Belediye binası önünde toplanan halka söylenmiştir.

Muhterem ahali,

Bugün buraya muvasalatım münasebetiyle muhterem Balıkesir ahali tarafından yapılan bu coşkun tezahürat karşısında hissettiğim saadet büyüktür. Belediye Reisi Beyefendinin cümlelerimizde namına söylediği bu samimî sözler kalbimde en heyecanlı hissiyatın tevellüdüne bais olmuştur. Bilhassa şikâyet olarak izhar olunan arzu, hakkımda büyük bir lütuf ve iltifattır. Bilhassa teşekkür ederim. Efendiler, muhterem genç arkadaşlarımızın da çok kıymetli ve esaslı fikirlerini ve hakikatleri ihtiva eden ve memleket halkının milli duygu ve heyecanlarına vazih surette tercüman olan hitabesini baştan nihayete kadar derin hassasiyet içinde çok dikkatle dinledim. Memleket efkârı umumiyesini yalnız bana değil bütün cihana iblâğ eden beyanatından dolayı kendisini tebrik ederim. Arkadaşlar, Türk milletini şimdiye kadar taşıdığı püsküllü yadigârın medlûlü gibi telâkki edenler elbette çok aldanmışlardır. Gerçi milleti kirlilik ve cehaletin nişanesi gibi telâkki edebilecek şekil ve kıyafette bırakarak, cehaletin istihza ve istiskaline uğramakta mâna yoktu. Bu gaflette bulunanlar ve bütün milleti kendi gafletlerine tâbi kılmak için hatıra gelen ve gelmeyen bîmâna safsatalara istinat edenlerin hataları büyüktür. Gayri kabili aftır. Fakat Türk milletini, cahil ve cehlîni gizlemek için muhitin zulmetini teminden başka çaresi olmıyanlara kıyas ederek anlamağa çalışanların da hatası daha az değildir. Türk milleti her gün yeniden yeniye ve çok dikkatli tetkik olunmağa değeri olan bir cevherdir. Bugün başları yüksekte, alımları hürriyet ve medeniyet güneşiyle parlıyan Türk milletinin, onun kıymet ve ehemmiyetini görmek istemiyenlere yakın bir âtîde hakikati gayri kabili ret ve inkâr bir tarzda itiraf ettireceğine asla şüphe edilmesin ve bütün cihan bilmeli ki, Türk milleti artık mazinin bin türlü seyyiatı eseri olarak dimağında yer tutan pası tamamen silmiştir. Gözleri önünde her gün biraz daha fazla tekâsüf ettirilmek istenen bulutları kat'iyen dağıtmıştır. Artık bütün mânasiyle ve bütün çıplaklığıyla hakikati görüyor ve anlıyor. Bu milleti bütün mevcudiyetiyle temas ettiği hakikatten, hakikate yürümekten menetmek

imkân ve ihtimali kalmamıştır. Türk milletini kendi nefsinin bile anlamaktan meneden seller, setler imha edilmiştir, yıkılmıştır. Ve mütemadiyen imha edilecektir, yıkılacaktır. Herhalde millet tuttuğu yolda sür'atle, şiddetle yürüyecek ve behemehal lâyük olduğu saadet ve selâmete kavuşacaktır. Arkadaşlar huzurunuzda, huzuru millette medarı iftihar addettiğim bir hakikati tekrar etmeden sözlerime hitam vermiyeceğim. Görüyorsunuz ki, saffet ve samimiyet ve kat'iyetle vuku bulmakta olan müşterek mesaimiz derhal müspet ve feyizli neticelerini vermektedir. Hatvelerini, attığımız medeniyet ve teceddüt hatvelerine uydurmak istemiyenler ne bedbahtlardır. Bu gibiler hâlâ milleti iğfal edeceklerini ümit ediyorlarsa bu ümitleri kendilerinin hüsrانlarından başka bir netice vermiyeceğine şimdiden emin olabilirler.

Hep beraber heyeti içtimaiyemizin her gün yeni bir mesut kademeye yükseldiğini görmekle çok bahtiyarız. Yüksek liyakat ve istihkakınızı işpat eden ehalinizden ve azminizden dolayı ey muhterem ahali sizi, milleti tebrik ederim.

Hâkimiyeti Milliye: 11 Ekim 1925

* * *

AKHİSAR'DA BİR KONUŞMA

(10. X. 1925)

Türk Ocağında söylenmiştir.

İnkılâbın temellerini her gün derinleştirmek, takviye etmek lâzımdır.

Muhterem ahali, birbirimizi aldatmıyalım. Medeni cihan çok ilerdedir. Buna yetişmek, o dairei medeniyete dahil olmak mecburiyetindeyiz. Bütün safsataları bertaraf etmek lâzımdır. Şapka giyelim mi, giymiyelim mi gibi sözler mânasızdır. Şapka da giyeceğiz, garbın her türlü asarı medeniyesini de alacağız. Efendiler, medeni olmıyan insanlar medeni olanların ayakları altında kalmağa maruzdurlar.

Belediye Reisi Emin Bey'in nutkuna cevap olarak:

Muhterem arkadaşlar, bu defa vuku bulan davetinizle bendenizi bundan evvel mazhar kıldığımız şeref ve saadete tekrar kavuşturduğunuzdan teşekkür ederim. Çok mütehassis oldum. Söylediklerinizde bana karşı çok lütüfkâr sözler var. Ne yolda mukabele edeceğimi bilemeni. Yalnız şurasını bilhassa kaydetmek isterim ki, gösterilen yol benim gösterdiğim yol değildir. Gidilmesi zaruri olan yoldur, malûmu ilânı kabilindedir. Ve malûmuâlinizdir ki büyük, kutsi hedefler vasıl olunamıyacak hedeflerdir. Binaenaleyh herhangi bir hedefe muvasalatla kanaat etmiyeceğiz. Daima daha ilerisine varmak için sarfı mesai edeceğiz.

Başka bir nutka verdiği cevapta da:

Muhterem arkadaşlar, bu sakf altındaki sözler beni çok mesut ve bahtiyar etmiştir. Muhterem arkadaşlarımla alicenab rüfekamın vuku bulan beyanatı şahsımı taltiften ibarettir. Bir millet, bir heyeti içtimaiye, bir ferdin gayret ve mesaisiyle bir hat ve bile atamaz. Riyasetini taşımakla iftihar ettiğim Cumhuriyet Halk Fırkası, diğer memleketlerde olduğu gibi alelade sokak politikası yapan bir fırka değildir. Hürmetle tekrar edeceğim ki Halk Fırkası Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti gibi bütün milleti tenvir ve bütün millete delâlet vazifesiyle mükelleftir. Fırkamıza âdi politikacılık atfedenler nankör insanlardır. Memleket mütesanit bir vahdete muhtaçtır. Alelade politikacılıkla milleti parçalamak hiyanettir. Fırkamız temiz yürüyüşleriyle nezih maksadını her gün yeni vesaitle dünyaya tanıttacaktır. Bundan çok memnun ve bahtiyarım.

Türk Ocağı Reisi Dr. Şemsettin Bey Gazi'ye hitaben:

“Sen yalnız bir şahıs değil bütün bir milletsin, senin şahsın, fırkan bütün milletin şahsı ve fırkasıdır. Yaşa varol” demiştir. Bunun üzerine Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri de şu sözleri söylemişlerdir:

Genç arkadaşımızın söylediklerine yalnız bir şey ilâve edeceğim. Halk Fırkası'nın kadrosu bütün efradı millettir. Bu hakikati düşünemiyenler henüz dimağlarını düşündürmeğe alıştırmıyan bedbahtlardır.

Hâkimiyeti Milliye: 12 Ekim 1925

* * *

MANİSA'DA BİR KONUŞMA

(10. X. 1925)

Belediyede Belediye Reisinin nutkuna cevap olarak söylenmiştir.

Manisa'nın muhterem ahalisi;

Yaptığınız bu coşkun tezahürat ve sevinçle hasıl olan heyecanın şiddeti zail olmadan bana müsaade ediniz, sizi kemali samimiyetle selâmlıyayım ve hakkımdaki tezahürattan dolayı teşekkür edeyim.

Muhterem arkadaşlar, sizin efkârınızı, temayülâtınızı pek veciz bir suretle ifade eden Belediye Reisi Beyefendinin sözlerini ikiye ayıracağım: Birincisi şahsıma ait iltifatlarınızdır. Buna arzı minnet ederim. İkinci cihet ki, en mühimmi en esaslıdır. O da sizin terakki ve teceddüt yollarında atmakta olduğunuz hatvelerin mânası, medlulüdür. Bunları da kemali takdirle yadederim. Muhterem ahali, bu noktada mucibi mefharetimiz olan bir ciheti arzedeyim. Görülüyor ki, bizim kalbimiz, bizim fikrimiz tamamiyle sizin hissiyat, efkâr ve amalinize tetabuk etmektedir (hay hay sesleri). Bu vesile ile tekrar etmek isterim. Bütün memleket bütün cihan bilsin, ki, Türkiye halkı rüesasiyle, müdiraniyle ve rüesa, müdiranı da halkıyla beraber aynı yolun yolcusu, hemfikir insanlardır.

Aziz Manisahlılar, ben Manisa'yı yangınlar içinde harap ve tûrap bir halde görmüştüm. Muhterem Manisahlılar, ben sizi zulmetten, ateşten, esaretten henüz kurtulduğunuz bir zamanda görmüştüm. Fakat o günkü halleri itiraf ederim, hakikî teessürle telâkki etmedim. Gerçi siz zulüm ve taarruzun şiddetli darbelerinden henüz kurtulmuşsunuz. Fakat ben emindim ki, bu kadar şiddetli darbeler insanların imanlarını takviye eder. istidadı, cevheri olan bir millet öyle darbelerden mütenebbih olur. Maziye nisbeten âtisini daha çok parlak yapabilir. Muhterem arkadaşlar, felâketler insanları, akılları başında olan milletleri daima azimkar hamlelere sevkeder ve işte siz de o hamleleri yapmaktasınız. Bugün mâmuriyet itibariyle gördüklerim bu hamlelerin çok bariz tezahürleridir. Arkadaşlar, bugünkü teyakkuzlarınızın, azminizin çok az zamanda çok feyizli neticeler vereceğine emin olarak sizi tekrar hürmetle selâmlarım.

Hâkimiyeti Milliye: 12 Ekim 1925

* * *

İZMİR'DE HALKLA BİR KONUŞMA

(11. X. 1925)

Belediye binası balkonunda söylenmiştir.

Muhterem İzmirli, aziz hemşerilerim!

Siz bana bugün çok tarihî diğer bir günü hatırlattınız. Bugünkü hissiyatı vefakâranenizle bana İzmir'in istirdadı günü; bu sokaklardan geçtiğim dakikaları hatırlattınız. Muhterem arkadaşlar; hattâ diyebilirim ki, o gün çok büyük elem ve kederden yeni çıkmış; coşkun bir messerret izhar ediyordunuz. Fakat ben bugün görüyorum ki; siz daha coşkunsunuz, hissiyatınız daha yüksektir. Arkadaşlar! O günden bu güne kadar geçen günler size birçok hakikatleri ispat ve ihsas etmiştir.

Muhterem vatandaşlar! Bu münasebetle şunu ifade edeyim ki, her geçen sene pek çok hakikatler ifade edecektir. Yalnız tavsiye ederim ki; çok dikkatle ve teenni ile bu hakikatlerin anlaşılmasına intizar ediniz.

Muhterem hemşerilerim! Size çok eski bir nokta üzerindeki hâtıralarımı arzetmek isterim: Ben İzmir'i ilk gördüğüm gün mektebi terk ederek menfama gittiğim gündür. Bu güzel memlekette, menfama giderken birkaç saat geçirmiştım. O zaman bu güzel rıhtımı baştan başa bize hasmı can olan yabancı bir ırkın mensuplarıyla memlû görmüştüm. O zaman hükmetmişim ki; İzmir, hakikî, asil ve necip Türk İzmirli,lerden gitmişti. Fakat ne yapayım ki, o tarihte bu hakikati ifşaya imkân yoktu. Çünkü menfama gidiyordum. O gün izharı hakikat edememek yüzünden bütün memleketin İzmir'le beraber ne kadar büyük, ne kadar acı felâketlere duçar olduğunu elbette bilirsiniz. Arkadaşlar! Birbirimize daima hakikati söyleyeceğiz. Felâket ve saadet getirsin, iyi ve fena olsun, daima hakikatten ayrılmıyacağız. Arkadaşlar, hakikat suhuletle anlaşılır bir şeydir. Fakat hakikat diye gayri hakikiden bahsedenler vardır. Çok rica ederim, o gibi muğfillere inanmayınız. Muhterem ahali! Kıymetli

Belediye Reisi Beyefendi Hazretlerinin sizin hissiyatınıza tercüman olan hitabelerini dikkat ve hassasiyetle dinledim. Hiç şüphe yoktur ki, Belediye Reisi Beyefendi Hazretleri sizin hissiyatınızı ve sizin kalbinizi ifade etmiştir. Ben çok müteessirim ki huzurunuzda duyduğum hissiyatı olduğu gibi ifade edemiyorum. Anlıyorsunuz ki hemşerilerim, sizi çok seviyorum. Çünkü sizden de çok derin bir emniyet ve itimat görmekteyim. Bana ve mesai arkadaşlarıma gösterdiğiniz nihayetsiz itimada, bütün mevcudiyetimi hasretmek suretiyle, hak kazanmağa çalışacağım. Söz veriyorum.

Muhterem İzmirliiler, siz çok bedbaht oldunuz; çünkü çok acı zulümler gördünüz. Bahtiyarsınız, çünkü bütün memleket sizi mukaddes bir hedefi istihlâs telâkki etmiştir. Ahmak düşman buraya gelmeseydi, belki bütün memleket gaflette puyan kalırdı. Siz bütün millet namına, bütün memleket namına sıkıntı çektiniz. Fakat bugün bu sıkıntının mükâfakatına mazharsınız. Tebrik ederim. Bütün cihan işitsin ki, Efendiler; artık İzmir hiçbir mülevves ayağın üzerine basamayacağı mukaddes bir topraktır.

Efendiler, İzmir'e her geldiğimde ben çok mütehassis oluyorum. Bugün daha çok mütehassis oldum. Tekrar teşekkürlerimi takdim ederim.

Hâkimiyeti Milliye: 13 Ekim 1925

* * *

İZMİR'DE BAŞKA BİR KONUŞMA

(11. X. 1925)

Şerefine tertip edilen fener alayını evi önünde seyrettikten sonra.

Arkadaşlar, Hanım ve Bey arkadaşlarım; çok samimî vecd halinde, fakat yekpare bir vicdan, bir kalb karşısında bulunduğumu hissetmekle bahtiyarım. Arkadaşlar, bilirsiniz ki, hissiyat denilen şey aklın, mantığın, muhakemenin çok fevkinde bir kudrete, bir kuvvete maliktir. Bu kadar nezih bu kadar kuvvetli ve bu kadar ince hissiyata malik olan milletimizin terakkiyatın en son kademesine kemali muvaffakiyetle vasıl olacağına şüphe etmeyiniz.

Ben sizin bugünkü halinizden ziyade istikbalde yaratacağınız büyükleri görüyor ve çok bahtiyar oluyorum. Arkadaşlar; sizin gibi bir milletin aciz bir ferdi olduğumdan dolayı ne kadar mesut olduğumu düşünemezsiniz. Kendimi tebrik ediyorum. Çünkü size mensubum.

Hususî vapurla gelen Karşıyaka ve Göztepelilere hitabederek:

İzmir'in Karşıyakalıları, sizi derin muhabbetle selâmlarım. Ben bütün İzmir'i ve bütün İzmirliileri severim. Güzel İzmir'in temiz kalbli insanların da beni sevdiklerinden eminim. Yalnız bir tesadüf beni Karşıyaka'ya daha ziyade raptetmiştir. Karşıyakalıları, anam sizin sinenizde, sizin topraklarınızda yatıyor. Karşıyakalıları, İzmir'i gördüğüm gün evvelâ Karşıyaka'yı ve orada da sizin Türk topraklarınızda yatan anamın mezarını gördüm.

Hâkimiyeti Milliye: 13 Ekim 1923

* * *

KEMALPAŞA'DA BİR KONUŞMA

(12. X. 1925)

Türk Ocağında ocak reisinin söylevi üzerine.

Muhterem kaza ahalisinin hissiyatını tercüme eden bu sözlerden çok memnunum.

Arkadaşlar, bütün hayatımda sevinçle geçirdiğim bir gece vardır. O gece ordumuzun İzmir'e girdiği günün burada geçirdiğim gecesidir. O vakit buradan geçerken bu muhterem halkın gördüğü zulüm ve teaddiye rağmen resmimi koyunlarından çıkararak beni tanıdıklarını ve otomobilime atılarak kucakladıklarını unutmam. Bugün o hâtırayı yaşıyorum bahtiyarım.

Hâkimiyeti Milliye: 14 Ekim 1925

* * *

İZMİR'DE ORDU İLERİ GELENLERİYLE BİR KONUŞMA

(13. X. 1925)

Müstahkem mevki kumandanlığı tarafından verilen ziyafette ordu müfettişlerinden Fahreddin Paşa'nın söylevi üzerine.

Muhterem Müfettiş Paşa Hazretleri, muhterem arkadaşlarım; cumhuriyet ordusunun yüksek şerefli kumanda heyetiyle beraber bulunmaktan duyduğum saadet pek büyüktür. Hususiyle bu içtimain pek faydalı cereyan ettiğini müşahede eylediğim bir manevranın hitamını müteakip vuku bulmuş olması mesudiyetime meserretler ilâve etmiştir. Kahraman Türk ordularının ihraz ettikleri büyük zaferlerde şahsıma terettüp etmiş olan vazifeleri yapabilmişsem çok bahtiyarım. Yalnız bu noktada bir hakikati izah için arzedeyim ki: benim, ordularımızı sevk ve tevcih ettiğim hedefler, esasen ordularımın her neferinin, tekmil zabitlerinin ve kumandanlarının nazarlarının, vicdanlarının, azimlerinin, mefkurelerinin müteveccih bulunduğu hedefler idi. Şuurlu, mefkureli harekâta muvaffak olan ordularımızı, burada tâzimle yadtmeyi vazife bilirim. Zaten muttali idim. Bugün gözümüzün önünde cereyan eden harekât münasebetiyle bir defa daha kani ve müsterih oldum ki, cumhuriyet orduları tarihe yazdığı büyük zaferlerin neşesinden ancak daha âli vazifelerin ifasında lâzım evsaf ve mezayayı askeriyesini her gün tezyit etmek için istifade etmektedir. Bundan evvel yine İzmir'de ordularımızın erkân ve ümerasıyla bir harb oyunu yapmıştık. Onun bende bıraktığı itminana bugün yine İzmir civarında safahatını takip ettiğim manevranın bahşettiği kat'î itminanımı ilâve etmekle mesudum. Bütün millete bilâtereddüt ve emniyeti kalble arzedebilirim ki, Cumhuriyet orduları cumhuriyeti ve mukaddes topraklarını emniyetle muhafaza ve müdafaaya kadir ve hazırdır.

Milletimiz kemali azimle içtimai ve fikrî tekâmülüne çalışırken, onu yolundan alıkoyacak dahili ve haricî maniaların karşısında kuvvetli, kudretli, vazifei âliyesini müdrîk kahraman ordumuzun hazır bulunduğunu düşünerek müsterih olabilir. Müfettiş Paşa Hazretleri, zatınızın ve âli kumanda heyetinin şahsıma ait kıymetli muhabbetinin ve itmadının nişanesi olan son sözlerinize arzı teşekkür ederim. Hürmet Cumhuriyet ordularına, hürmet onların âli kumanda ve zâbitan heyetlerine!

Hâkimiyeti Milliye: 14 Ekim 1925

* * *

İZMİR KIZ ÖĞRETMEN OKULUNDA BİR KONUŞMA

(13. X. 1925)

Selim Sırrı (Tarcan) Beyin öğrenci Mualla ile oynadığı zeybek raksını seyrettikten sonra söylemiştir.

Hanımevendiler, beyler!

Selim Sırrı Bey zeybek raksını ihya ederken ona bir şekl-i medenî vermiştir. Bu sanatkâr üstadın eseri hepimiz tarafından kabul edilerek millî ve içtimaî hayatımızda yer tutacak kadar tekemmül etmiş, bedîî bir şekil almıştır. Artık Avrupalılara: “Bizim de mükemmel bir raksımız var” diyebiliriz ve bu oyunu salonlarımızda, müsamerelerimizde oynayabiliriz. Zeybek dansı her içtimaî salonda kadınla beraber oynanabilir ve oynanmalıdır.

Vakit: 15. 10. 1925, s. 2

İZMİR'DE İLERİ GELEN MEMURLARLA BİR KONUŞMA

(14. X. 1925)

İzmir Belediyesince şereflerine verilen ziyafette söylenmiştir.

Muhterem Beyler!

Bu sofrada beraber geçirdiğimiz neşeli ve zevkli dakikaları derin hassasiyet içinde tezkâr ederim. Görüyorum ki muhat, bütün rüesayı memurini mülkiyedir. Aynı zamanda millî ve iktisadi muhtelif şirketlerin ve teşebbüslerin rüesa ve mensuplarıdır. Efendiler, milletimizin terakkiye, teceddüde, tekâmüle ne kadar müştak olduğunu her gün görmektesiniz. Memleketin bir çok yerlerinde aynı müşahedatta bulundum. Aynı hassasiyeti, aynı yüksek intibah ve teyakkuzu gördüm. Sizi bundan haberdar ediyorum. Sizler milletin bu iştiyakını, bu arzusunu takviye etmeği vazifei resmiye ve yevmiyeniz haricinde, onun fevkinde âli ve millî bir vazife telâkki

etmelisiniz. Bu vazifenizi muvaffakiyetle ifa edeceğinize emin olarak çok bahtiyar oluyorum. Huzurunuzun verdiği memnuniyetle çok teşekkür ederim.

Vali İhsan Paşanın sözlerine cevap olarak ta şunları söylemişlerdir:

Arkadaşlar mazide, en büyük felâketleri ihzar eden bir mazide, çok derin mazilerde dahi Türk milletini benliğinden çıkararak bir teşkilât vardı ki, ona devlet ve hükümet teşkilâtı derlerdi. Millet, hükümet teşkilâtının zahiren esiri idi. Bu onun manzarai zahiriyesi idi. Halbuki Türk esaret kabul etmiyen bir millettir, Türk milleti esir olmamıştır.

Yalnız hükümet başka bir vaziyette kalmış, millet de hükümete bigâne ve ondan müteneffir bir vaziyette kalmıştır. İşte bunun için çok felâketler oldu. Fakat bunların tecelliyatı maddiyesi devlet, hükümet teşkilâtı üzerinde oldu. Mahvolan devletler idi ve devlet ölmüştür. Fakat Türk milleti görüyorsunuz ki, daha kuvvetli, daha şerefli olarak yaşamakta berdevamdır. Bugünkü hükümetimiz, teşkilâtı devletimiz doğrudan doğruya milletin kendi kendine, kendiliğinden yaptığı bir teşkilâtı devlet ve hükümettir ki, onun ismi Cumhuriyettir. Artık hükümet ile millet arasında mazideki ayrılık kalmamıştır. Hükümet millettir ve millet hükümettir. Artık hükümet ve hükümet mensupları kendilerinin millettan gayri olmadıklarını ve milletin efendi olduğunu tamamen anlamışlardır. Hepimizin efendisi olan milletin terakkisi, tealisi ve ona hadım olan devlet memurları için muvaffakiyet temenni ederim.

Hâkimiyeti Milliye: 13 Ekim 1923

İZMİR KIZ ÖĞRETMEN OKULUNDA BİR KONUŞMA

(14. X. 1925)

Öğrencilere sorulan sorular üzerinde yapılmıştır.

Cumhuriyet nedir ve sultanlıktan farkı nedir?

Cumhuriyet fazileti ahlâkiyeye müstenit bir idaredir. Cumhuriyet fazilettir. Sultanlık korku ve tehdiye müstenit bir idaredir. Cumhuriyet idaresi faziletli ve namuskâr insanlar yetiştirir. Sultanlık korkuya, tehdiye müstenit olduğu için korkak, zelif, sefil, rezil insanlar yetiştirir. Aradaki fark bunlardan ibarettir.

Biz millî mücadelede muvaffak olduk mu, niçin muvaffak olduk?

Millî mücadeleyi yapan doğrudan doğruya milletin kendisidir, milletin evlâtlarıdır. Millet analariyle, babalarıyla, hemşireleriyle mücadeleyi kendisine mefkure ittihaz etti. Biliyorsunuz ki, asırlarca vuku bulan mücadeleler ve bunların netayici olarak da yüksek tarihî zaferler vardır. Fakat o zaferlerin âmilleri kendi mefkureleri olarak değil şunun bunun hırsı peşinde kul köle olarak bulunmuşlardır. Halbuki millî mücadelede şahsî hırs değil millî mefkure, millî izzetinefis saiki hakikî olmuştur.

Türk kadını nasıl olmalıdır?

Türk kadını dünyanın en münevver, en faziletkâr ve en ağır kadını olmalıdır. Ağır sıklette değil; ahlâkta, fazilette ağır, vakur bir kadın olmalıdır. Türk kadınının vazifesi, Türk'ü zihniyetiyle, bazusiyile, azmiyle muhafaza ve müdafaaya kadir nesiller yetiştirmektir. Milletten menbai, hayatı içtimaiyenin esas olan kadın, ancak faziletkâr olursa vazifesini ifa edebilir. Herhalde kadın çok yüksek olmalıdır. Burada Fikret merhumun cümlece malûm olan bir söznünü hatırlatırım :

“Elbet sefil olursa kadın alçalır beşer”

Hayatta musiki lâzım mıdır?

Hayatta musiki lâzım değildir. Çünkü hayat musikidir. Musiki ile alâkası olmayın mahlûkat insan değildir. Eğer mevzuubahs olan hayat insan hayatı ise musiki behemehal vardır. Musikisiz hayat zaten mevcut olamaz. Musiki hayatın neşesi, ruhu, süruru ve her şeyidir. Yalnız musikinin nev'i şayanı mütaleadır.

Hâkimiyeti Milliye: 15 Ekim 1925

* * *

İZMİR ERKEK ÖĞRETMEN OKULUNDA BİR KONUŞMA

(14. X. 1925)

Şereflerine verilen çay ziyafetinde öğretmen Kemal Emin'in söylevi üzerine.

Beyefendinin söylediği samimî sözlerden çok mütehassis oldum. Bilhassa mucibi memnuniyet telâkki ettiğim nokta şudur ki, bize mazinin felâketli noktalarını, belki intibahımızı teşdit için bir defa daha hatırlatmıştır. Hakikaten mazide bu milleti insanlıktan geri bırakan, bütün âlemin âdeta insanlık haricinde telâkkisine sebebiyet veren bir takım müesseseler ve mânialar vardı. Fakat millet onların hepsini bertaraf etti ve ne kadar çürük ve bîmâna olduğunu da ispat iktidarını gösterdi. Bu salonda bu kıymetli içtimai tertip edenlere çok teşekkür edeceğim. Çünkü ben de istikbalin kıymetli muallimlerinin arasında pek derin zevk ve saadet duymaktayım. Muallimliğin ehemmiyeti hakkında fazla söz söylemeğe hiç lüzum görmem. Çünkü siz onu benden daha iyi bilirsiniz. Yalnız bir ciheti hep beraber tekrar edelim: Milletleri kurtaranlar yalnız ve ancak muallimlerdir. Muallimden, mürebbiden mahrum bir millet henüz millet namını almak istidadını kesbetmemiştir. Ona alelâde bir kütle denir, millet denemez. Bir kütle millet olabilmek için mutlaka mürebbilere, muallimlere muhtaçtır. Onlardır ki, bir heyeti içtimaiyeyi hakikî millet haline koyarlar. Bizim milletimiz elbette dünyanın takdiratına liyakat kesbetmiş bir heyeti içtimaiyedir. Fakat onu lâıyk olduğu mertebeye şerefe isal edecek sizlersiniz. Millet, memleket, Cumhuriyet sizden yüksek hizmet intizarındadır. Siz faaliyete geçtikten sonradır ki âzami istidadı fiiliyata kalbedilmiş olacaktır.

Hâkimiyeti Milliye: 16 Ekim 1925

* * *

KONYA BELEDİYESİNDE BİR KONUŞMA

(17.X.1925)

Belediye Reisinin söylevine cevap olarak.

Reis Beyefendi, muhterem halkın hissiyat ve efkârını tercüme ve izah etmek hususunda çok şeyler söylemek istediğinizi anlıyorum. Samimî nazarlarınız buna hiç hacet bırakmamaktadır. Her şeyi gözümle görmekte ve vicdanımla hissetmekteyim. Konya'da ümrana sarfolunan mesainin feyizli semereleri meydandadır. Bilhassa aziz Konya ahalisinin en son müşerref olduğum tarihten bugüne kadar ahvali ruhiyesinde, telâkkiyatında, tariki tecceddüt ve terakkide yürümek için olan azminde ne derece yüksek fark gördüğümü takdirlerle beyan eylerim. Bütün müşahadatımdan çok memnun ve mesudum. Muvasalatım münasebetiyle muhterem ahalinin izhar ettikleri, samimiyetle yaptıkları parlak tezahürata teşekkürler ederim. Tahassüsât ve teşekküratımın iblâğımı zatîlilerinden rica ederim.

Hâkimiyeti Milliye: 20 Ekim 1925

* * *

KONYA'DA ÖĞRETMENLERLE BİR KONUŞMA

(18.X.1925)

Öğretmenler Birliğinde Öğretmen Hayriye'nin söylevi üzerine.

Muhterem Bey ve Hanımefendiler;

Evvelâ müsaade buyurunuz Muallim Hanımefendiye sureti mahsusada teşekkür edeyim. Beni buraya davetlerinden, gelmeme delâletlerinden dolayı. Bu vesile ile çok nurlu bir huzurun, çok feyizli dimağların karşısında bulunmakla mes'udum. Muallim Hanımefendiye de teşekkür edeceğim ki, benim güzide heyetinizle zaten mevcut olan münasebet ve alâkamı, heyetinizin göğüslerinizde taşıdığınız işareten birini bizzat göğsüme takmak suretiyle burada tesbit ve ilâna vesile vermiştir. Muallim Hayriye Hamının hitabesini çok derin hassasiyetle dinledim. Muallim ordusunun, nur ordusunun azim ve imanını ne güzel tasvir ve izah buyurdular. Kendilerini tebrik ederim. Beyanatı meyanında şahsıma ait lütufkâr sözlere hassaten teşekkür ederim. Bu noktada her yerde söylediğim bir hakikati tekrar etmeme müsaadenizi rica ederim. Memleket ve millet hizmetlerinde pişva olmak istiyenlerin ilham menbai, milletin hakikî hissiyat ve âmâlidir. Bizim zikre şayan bir hareketimiz varsa, o da milletin hissiyat ve temayülâtında varlığına temas etmeğe çalışmaktan ibarettir. Her türlü sırrı muvaffakiyetin, her nevi kuvvetin, kudretin menbai hakikisininin, milletin kendisi olduğuna kanaatimiz tamdır.

Şimdiye kadar bu tarzı harekette asla aldanmadık. Bundan sonra da aynı surette harekete devam edeceğimize şüphe yoktur.

Muhterem arkadaşlar; yürümekte olduğumuz teceddüt, tekâmül ve medeniyet yolunda sizlerden mürekkep bir Türk ordusuna istinat ettikçe behemehal muvaffak olacağımıza imanım kat'idir. Şimdiye kadar olduğu gibi, birbirimize istinat ederek ve hep beraber milletin iradesine dayanarak yürümekte devam edeceğiz. Milletimizin kat'ına mecbur olduğu merhaleler büyüktür. Vâsıl olunması zaruri olan hedefler çoktur. Behemehal bu merahil katolunacak, en nurlu hedeflere varılacaktır. Onun için birbirimize vereceğimiz işaret ileri! İleri! Daima ileridir.

Hâkimiyeti Milliye: 20 Ekim 1925

* * *

KONYA'DA ÖĞRETMENLERLE İKİNCİ BİR KONUŞMA

(19. X. 1925)

Öğretmenler Birliği mäsamesinde söylenmiştir.

Hanımlar, Efendiler;

Bu dakikada dinlediğim hassasiyetle memzuç sözleri çok samimî, çok semavî buldum. Beyanı şükran ederim. Kız Muallim Mektebi, Kız Orta Mektebi; Erkek Lise ve Erkek Muallim Mektebi tarafından müştereken tertip olunan bu müsamerede bulunmaktan pek ziyade mes'ut ve müstefid oldum.

Müdürler, muallimler, talebeler! Memnuniyetle görüyorum ki, çok güzel çalışıyorsunuz. Girdiğim her yerde bütün milletin aynı suretle çalıştığına şahid oldum. Millet aynı noktaya aynı tarzda serî, azimkâr hatvelerle yürümektedir. Bu müşahedede bulunanlar elbette hükmeder ki, Türk milleti programını kat'iyetle tesbit etmiştir. Bu programda kat'i hedefe isal eden yollar sarih ve muayyendir. Bütün millet elele vererek programını tatbik etmektedir. Bizim programımız yoktur diyenlere söylemeliyim ki, bizim programımızı bütün tafsilâtiyle lâflardan mürekkep yazılarda arayanlar bu taharrilerden memnun, mutmain olmıyabilirler. Filhakika bizim programımızın ihtiva ettiği gayeler bakkal kâğıtları üzerindeki, tesbit olunmuş programlardan büsbütün başkadır, yüksektir. Bizim programımızın olup olmadığında mütereddit bulunanlara onun tatbikat netayici olan ef'al ve âsâra dikkatle bakmalarını tavsiye ederim. Her geçecek gün milletin mesaiyi müşterekesinin yeni, hayırlı muhassalasıyla, eserleriyle tetevvüç edecektir. Neticeler programımızın medarı teyidi olacaktır. Kudretsiz dimağlar, zayıf nazarlar hakikati suhuletle göremezler. O gibiler büyük Türk milletinin seviyei âliyesine nazaran geri adamlardır. Fakat zaman bütün hakayiki en geri olanlara dahi anlatacaktır. Arkadaşlar, ilim ve irfan heyetisiniz. Huzurunuzda bulunmaktan istifade ederek bir noktaya dikkat ve gayretinizi celbedeceğim: Milletimizi vehmiyattan nefsinin tahlise muktedir hale getirmeğe çok çalışalım.

Hâkimiyeti Milliye: 22 Ekim 1925

* * *

KONYA TÜRKOCAĞI'NDA KISA BİR KONUŞMA

(19. X. 1925)

Ocaklı arkadaşlar!

Birkaç dakika misafiriniz olmaktan, feyizli ve patlak nasiyelerinizde çok büyük ümitler görmekten duyduğum zevk ve saadet büyüktür. Gördüm ki ocağınızın yanışı, parlayışı değişmiştir. Ocak'ın alevi çok yükselmiştir. Bu alevin Türk afakını ne kadar nurlandırmakta olduğunu düşünerek bahtiyar olabiliriz. Mesainizi, azim ve ciddiyetinizi mütezayit görmekle memnun olurum. Sizi tebrik ederim arkadaşlar.

Vakit: 20. 10. 1925, s. 2

* * *

AFYON KARAHİSAR'DA BİR KONUŞMA

(21. X. 1925)

Türkocağı mümessili İsmail Bey'in söylevine verilen cevap.

Efendiler;

Afyonkarahisar'ın muhterem ahali tarafından hakkımda izhar olunan samimî hissiyat, yapılan bu coşkun tezahürata karşı arzı minnet ve şükran eylerim. Halkın hissiyatını tercüme eden genç arkadaşımızın sözlerinden çok mütehassis oldum. Bilhassa kendilerine bir noktadan dolayı teşekkür edeceğim. O da, bana vazifemin henüz bitmemiş olduğunu ihtar etmeleridir. Vazifemin bitmediğini, deruhte ettiğim mesuliyetin yüksek ve çetin olduğunu müdrükim.

Arkadaşlar, bu vazife bitmiyecektir. Ben toprak olduktan sonra dahi devam edecektir. Ben seve seve, sevine sevine bütün mevcudiyetimi bu kutsi vazifeye hasredeceğim ve onun yüksek mesuliyetini deruhte etmekle mesut olacağım. Vazifeme muvaffakiyetle devam edebileceğim. Çünkü büyük milletimizin kalb ve vicdanında, bana karşı sarsılmaz bir emniyet ve itimat taşımakta olduğunu görüyorum. Bu benim için büyük kuvvettir, büyük salâhiyettir.

Efendiler, bu binanın sakfı altında ne mesut, ne tatlı hâtıralarımı ihya ediyorum. Bir gece ben şu odada, Fevzi Paşa bu odada İsmet Paşa da bu odada yatıyorduk. Erkânı Harbiyemiz şu odada çalışıyordu. Düşman ordusunu tamamen sarsmak ve imha etmek kararı şu odada çıktı. Afyonkarahisar, son büyük zaferin kilidi oldu. Esası oldu. Afyonkarahisar, tarihî mücadelemizde unutulmaz bir parlak sahifeye maliktir. Burada; buranın aziz halkıyla beraber bulunmaktan duyduğum zevk ve saadet büyüktür. Bana bu saadeti bahşeden sizlere muhabbet ve teşekkür.

Hâkimiyeti Milliye: 22 Ekim 1925

* * *

İTİMATNAMESİNİ SUNAN İTALYA ELÇİSİ OLSİNİ

BARONE'YE CEVAP

(3. XI. 1925)

Sefir Hazretleri, İtalya Kralı Hazretlerinin aramızda iyi hatıra bırakan seleftinizin vedanamesiyle beraber zatiâlielerini nezdime fevkalâde murahhas ve büyükelçi tayin eylediğini müş'ir namenizi meserretle alıyorum. Zatiâliilerinin tayinini memnuniyetle telâkki eder, Türkiye millet ve hükümetine karşı İtalya hükümet ve milletinin meyı ve muhabbetini, iki memleket arasında caygir olan ananevî münasebat-ı muhadenetkâraneyi teyid etmek hususundaki arzunuzu izhar eden sözlerinizden ve şahsıma matuf beyanatınızdan dolayı teşekkür ederim.

Filhakika iki memleket arasındaki anane ve müşterek sulh arzusuna munzam olan harsî ve iktisadî ve ticarî sahalarda dahi hakikî menafi-i müteakabileye müstenit muhadenetin vücut ve lüzumuna dair beyanatınıza tamamen iştirak ederim.

İtalya Devlet-i Kraliyesinde memnuniyetle müşahede edilmekte olan azim terakkiyatın Türk millet ve hükümetince büyük bir hiss-i alâka ile takip edilmekte olduğuna ve Türkiye'de İtalyan millet ve hükümetine karşı temayülât-ı muhabbetkâranenin mevcut olduğuna emin olabilirsiniz. Binaenaleyh münasebatımızı daha sık ve velut kılmak hususundaki mesainizin benim ve hükümet-i Cumhuriyenin muavenetine mazhar olacağına şüphe yoktur.

Haşmetli kralınız hazretlerinin saadeti ve İtalya'nın refahı hakkında en samimî temennilerimi beyan ederek hoş geldiniz derim.

Vakit: 4. 11. 1927, s. 1

* * *

ANKARA HUKUK FAKÜLTESİNİN AÇILIŞINDA

(5. XI. 1925)

Hukuk inkılâbımızın dayandığı ana fikirlerin izahı.

Huzzârı kiram!

Cumhuriyetin merkezi idaresinde bir Hukuk mektebi açmak vesilesi bugünkü içtimaimizi ihzar etmiş bulunuyor. Bugün şahit olduğumuz hâdise, yüksek memur ve mütehassıs âlimler yetiştirmek teşebbüsünden daha büyük bir ehemmiyeti haizdir. Senelerden beri devam eden Türk inkılâbı, mevcudiyetini ve zihniyetini, hayatı içtimaiyenin mebnâsı olan yeni esasatı hukukiyede tesbit ve teyit etmek çaresine tevessül etmiştir.

Türk inkılâbı nedir? Bu inkılâp, kelimenin vehleten ima ettiği ihtilâl mânasından başka, ondan daha vâsi bir tahavvülü ifade etmektedir. Bugünkü devletimizin şekli, asırlardan beri gelen eski şekilleri bertaraf eden en müttekâmil tarz olmuştur.

Milletin, idamei mevcudiyet için efradı arasında düşündüğü rabıtai müştereke, asırlardan beri gelen şekil ve mahiyetini tebdil etmiş, yani millet, dinî ve mezhebi irtibat yerine, Türk milliyeti rabıtasiyle efradını toplamıştır.

Millet, beynelmilel umumi mücadele sahasında sebebi hayat ve sebebi kuvvet olacak iklim ve vasıtanın ancak muasır medeniyette bulunabileceğini, bir hakikati sabite olarak umde ittihaz eylemiştir.

Velhasıl Efendiler, millet saydığım tahavvülât ve inkılâbatın tabî ve zaruri icabı olarak idarei umumiyesinin ve bütün kanunlarının ancak dünyevi ihtiyacattan mülhem ve ihtiyacın tebeddül ve tekâmülüyle mütemadiyen tebeddül ve tekâmül etmesi esas olan dünyevi bir zihniyeti idareyi mabihülhayat addeylemiştir.

Eğer yalnız altı sene evvelki hâtırâtınızı yoklarsanız, devletin şeklinde, efradı milletin rabıtai müşterekesinde, medarı kuvvet olacak tarihi medeniyetin takibinde, velhasıl bütün teşkilât ve ihtiyacatını istinad ettirdiği ahkâm noktai nazarından büsbütün başka esaslar üzerinde bulunduğumuzu tahattur buyurursunuz. Altı sene zarfında büyük milletimizin cereyanı hayatında vücade getirdiği bu tahavvülât herhangi bir ihtilâlden çok fazla, çok yüksek olan en muazzam inkılâbattandır.

Çok milletlerin halâs ve itilâ mücadelesinde mütehevvir oldukları görülmüştür. Fakat bu tehevür Türk milletinin şuurlu tehevürüne benzemez.

Bahsettiğim büyük inkılâp yolunda Türk milletinin şimdiye kadar sarfettiği mesai; dahilî ve haricî erbabı kasta karşı yorulmaz, yıpranmaz mücadeleler içinde ve bizzat iradei milliyenin mukavemetberendaz tatbikatı sahasında ve erbabı hukuk elinde bulunan kanunların ve müdevvenatın vücudundan kasden tecahül ederek evveleminde Türk millet ve devletinin yeni şekli mevcudiyetini bilâmel meydana çıkarmak uğrunda geçmiştir. Şimdi vücade gelen bu büyük eserin zihniyetini, ihtiyacatını tatmin edecek yeni esasatı hukukiyeyi ve yeni erbabı hukuku vücade getirmek için teşebbüs almağa zaman gelmiştir.

Zannederim ki, Ankara Mektebi Hukuku ile, Cumhuriyet hukukunu yalnız zahirî ve lâfzî şekliyle değil, fakat şuurî ve iz'ânî mahiyetiyle, kanunlarıyla ve erbabı hukukiyle izah edecek ve müdafaa edecek tedbire tevessül etmiş oluyoruz.

Cumhuriyet Türkiyesinde eski kavaidi hayat, eski hukuk yerine yeni kavaidi hayatın ve yeni hukukun kaim olmuş bulunması bugün gayri kabili tereddüt bir emrivâkidir. Bu emrivaki sizin kitaplarınızda ve mabihüttatbik olacak kanunlarınızda ifade ve izah olunacaktır.

Talebe Efendiler ve Hukuk Müntesibi Efendiler!

Yeni hukuk esaslarından, yeni ihtiyacatımızın talebettiği kanunlardan bahsederken “her inkılâbın kendisine mahsus müeyyidesi bulunmak zaruridir” hikmetine, yalnız bu hikmete işaret etmiyorum. Beyhude bir sitem temayülünden nefsimi tahzîr ederek, fakat Türk milletinin muasır medeniyetin vasıflarından ve feyizlerinden müstefid olmak için lâakal üç yüz seneden beri sarfettiği gayretlerin ne kadar elemli ve ıstıraplı mevani karşısında heba olduğunu kemali teessür ve intibahla göz önüne alarak söylüyorum.

Milletimizi inhitata mahkûm etmiş ve milletimizin feyyaz sinesinde devir devir eksik olmamış olan erbabı teşebbüsü, erbabı cehd ve himmeti, en nihayet meftur ve münhezim etmiş olan menfi ve kaahir kuvvet, şimdiye kadar elinizde bulunan hukuk ve onun samimî muakkipleri olmuştur. Belki ağır ve cesurane olan müşahedei tarihiyemin güzide heyetiniz içinde ve Hükümeti Cumhuriyenin bugün hizmetlerinden istifade etmekte bulunduğu kıymetli memurlar ve hâkimlerimiz içinde, kimsenin hayretini mucip olmayacağına eminim. Bununla beraber biraz daha izahı meram için müsaade buyurmanızı rica ederim. Beynelmilel umumi tarihin cereyanında Türklerin 1453 zaferini, yani İstanbul'un fethini tasavvur buyurunuz. Bütün bir cihana karşı İstanbul'u ebediyen

Türk camiasına mal etmiş olan kuvvet ve kudret takriben aynı senelerde icad edilmiş olan matbaayı Türkiye'ye kabul için erbabı hukukun meş'um kuvvetini iktihama muktedir olamamıştır.

Köhne hukukun ve müntesiplerinin matbaanın memleketimize girmesine müsaade etmeleri için üç yüz sene müşahede ve tereddüt etmelerine ve leh vealeyhte pek çok kuvvet ve kudret sarf etmelerine ıztırar hasıl olmuştur.

Eski hukukun çok uzak ve çok eski ve kuvvei ihyayesi ma'dum bir devrini ve müntesiplerini intihap ettiğime zahip olmayınız. Eski hukukun ve onun müntesiplerinin yeni devrei inkılâbiyemizde bizzat bana ika' ettikleri müşkülâtan misal getirmeğe kalksam sizi tasdi etmek tehlikesine maruz kalırım. Fakat bilirsiniz ki, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin âvanı teşekkülünde anın bugünkü mahiyet ve vaziyetini esasatı hukukiyeye ve esasatı ilmiyeye münafi addedenlerin başında meşhur hukukşinaslar bulunuyordu. Büyük Millet Meclisinde hâkimiyetin bilâkaydû şart millette olduğunu ifade eden kanunu teklif ettirdiğim zaman, bu esasın Kanunu Esasii Osmaniye mugayeretinden dolayı muarız bulunanların başında yine eski ve fazileti ilmiyesi ile milleti iğfal eden maruf hukukşinaslar bulunuyordu.

Muhterem Efendiler!

Hattâ Cumhuriyet ilân olunduktan sonra vukua gelen feci bir hâdiseyi de enzarı intibahımız önünde canlandırmak isterim. En büyük mâmuremizin bu memlekette belki Avrupa'da tahsil etmiş yüksek mütehassıslardan mürekkep baro heyeti, alenen hilafetçi olduğunu ilân eden ve ilân etmekle iftihar duyan birisini seçip kendisine reis intihap eylemiştir. Bu hâdis köhne hukuk erbabının Cumhuriyet zihniyetine karşı deruni ve hakikî olan vaziyet ve temayülünü ifadeye kâfi değil midir? Bütün bu hâdisat erbabı inkılâbın en büyük fakat en sinsi hasmı canı, çürümüş hukuk ve onun bîderman müntesipleri olduğunu gösterir. Milletın hummalı inkılâp hamleleri esnasında sinmeğe mecbur kalan eski ahkâmı kanuniye, eski erbabı hukuk; erbabı himmetin nüfuz ve ateşi yavaşlamağa başlar başlamaz derhal canlanarak inkılâp esaslarını ve onun samimî muakkiplerini ve onların aziz mefkûrelerini mahkûm etmek için fırsat beklerler. Bu fırsat eski kanunların mevcudiyeti ve eski esasatı hukukiyenin mer'iyeti ile ve eski zihniyetini deruni ve kalbi olarak muhafazada mütemerrit hâkimlerin ve avukatların mevcudiyetiyle müemmindir.

Bugünkü hukukî faaliyetlerimizin esbabını izah etmiş oluyorum ümidindeyim.

Büsbütün yeni kanunlar vücade getirerek eski esasatı hukukiyeyi temelinden kal'etmek teşebbüsündeyiz. Ve yeni esasatı hukukiye ile elifbasından tahsile başlayacak bir yeni hukuk neslini yetiştirmek için bu müessesatı açıyoruz. Bütün bu icraatta mesnedimiz milletın istidat ve kabiliyeti ve iradei kat'iyesidir. Bu teşebbüslerde arkadaşlarımız, yeni hukuku, bizimle beraber, bahsettiğim mahiyette anlamış olan güzide erbabı hukukumuzdur.

Hayatı umumiyemizin yeni esasatı hukukiyesi nazarî ve tatbikî sahada tecelli ve tahakkuk edinceye kadar geçecek zamanı temin eden bizzat milletimiz ve onun inkılâbındaki yorulmaz ve yıpranmaz kuvvet olacaktır.

Talebe Efendiler!

Yeni Türk hayatı içtimaiyesinin bâni ve müeyyidi olmak iddiasıyla tahsile başlayan sizler; Cumhuriyet devrinin hakikî ulemayı hukuku olacaksınız. Bir an evvel yetişmenizi ve arzuyu milleti fiilen tatmine başlamanızı millet sabırsızlıkla beklemektedir. Sizi yetiştirecek olan profesörlere terettüp eden vazifeyi hakkiyle ifa edeceklerine eminim.

Cumhuriyetin müeyyidesi olacak bu büyük müessesenin küşadında hissettiğim saadeti hiçbir teşebbüste duymadım ve bunu izhar ve ifade etmekle memnunum.

Hâkimiyeti Milliye: 6 Kasım 1925

* * *

İTİMATNAMESİNİ SUNAN JAPON SEFİRİ OBANA'YA

CEVAP OLARAK

(23. XI. 1925)

Sefir cenapları!

Japonya İmparatoru Hazretlerinin zatiâlilerini nezdime fevkalâde murahhas ve büyükelçi tayin eylediğini müş'ir nameyi alıyorum. 1890 senesinde Osman Paşanın murahhas-ı mahsus olarak Japonya'ya izamı Türk Milletinin minelkadim Japonya ile tesis-i münasebata atfeylediği kıymet ve ehemmiyeti izhar ve teyide medar olmuştu. O vakitten beri münasebat-ı resmîyenin teessüs etmemiş olmasına rağmen Türk ve Japon milletlerinin kalbî rabita ve alâkaları kesilmemiştir. Bu defa münasebat-ı siyasiyenin de suret-i daimede tesisi için her iki hükümetin mütekalibilen sefaretlere ihdasını memnuniyetle telâkki eder, Japonya'nın ilk sefiri olarak zatiâlilerini Ankara'da görmekten mütevellit mahzuziyetimi beyan eylerim.

Her iki millet arasında yekdiğerinin irfan ve medeniyetini anlamakla başlayıp süratle inkişaf etmesi matlup olan revabit-ı muhadenetin tevessüe namzet olan münasebat-ı ticariye ve iktisadiye ile kesb-i kuvvet edeceğine eminim.

Türk millet ve hükümetinin ve zatiâlilerinin asıl hislerini ifade eden beyanlarından çok mütehasisim ve bilmukabele Türk millet ve hükümetinin Japon millet ve hükümetine karşı muhabbet-i mahsusa beslediğini ve Japonya İmparatorluğunda meşhûr olmakta bulunan fevkalâde terakkiyatı büyük bir meserretle ve samimî bir alâka-i dostane ile takip etmekte olduğunu beyan eylerim.

Türk ve Japon dostluğunu daha samimî ve daha velut kılmak hususunda sarfedeceğiniz mesainin memnuniyetle telâkki edileceğine benim ve Hükümet-i Cumhuriyenin her suretle azami muavenet ve teşvikatına mazhar olacağına şüphe yoktur.

Haşmetli İmparatorunuz Hazretlerinin idame.-i saadeti ve Japon milletinin refah ve ikbali hakkında en samimî temennilerime terdifen zat-ı sefiranelerine beyan-ı hoşamedî eylerim.

Vakit: 24. 11. 1925, s. 1

* * *

YÜKSEK ASKERÎ ŞURA'DA ÜYELERE SÖYLEV

(28. XII. 1925)

Şuranın açılışı nedeniyle:

Âli Şuray-i Askerî'nin ilk içtimasını küşat etmekle memnun ve bahtiyarım. Bu münasebetle güzide heyetin mümtaz şahsiyetinde asil ve fedakâr Cumhuriyet Ordusunu selâmlarım.

Atatürk, Cumhuriyet Ordusunun kudret ve kıymetini mütemadiyen yükseltmek için sarfolunacak mesainin ehemmiyetinden bahsederek söylevini şöyle bitirmiştir:

Bu mesainin fennî nikat-ı nazardan cihet-i tatbik ve tahsisinin tesbit edilmesi ve Şura'nın vezaif-i umumiyesi meyanında bilhassa bu hususun tezekkür olunması haiz-i ehemmiyettir. Şura'yı terkip eden muhterem azanın bilhassa muharebe meydanlarında iktisap edilmiş yüksek tecrübe ve vukuflarının matlup mesai ve vezaifin vatanın ihtiyacatına en iyi tekabül edecek netayicle tetevvücünü temin edeceğine şüphem yoktur.

Heyet-i âliyenizin Cumhuriyet Ordusunun terakki ve tekemmülünü temin yolunda ve memleketin esbab-ı müdafaasını ihzar ve takviye emrinde muvaffakiyetli mesaiye mazhariyetini temenni ederim.

Vakit: 29. 12. 1925, s. 1

* * *

İTİMATNAMESİNİ SUNAN AFGAN ORTAELÇİSİNE CEVAP

(24. II. 1926)

Gulam Ceylani Han'a Çankaya Köşkünde söylenmiştir.

Sefir Hazretleri,

Aramızda pek iyi bir hatıra bırakan selefiniz Sultan Ahmet Han'ın vedanamesini yeddinizden ahzettiğim sıralarda Türkiye Cumhuriyeti nezdinde fevkalâde murahhas ve ortaelçi sıfatiyle tayin buyurulduğunuzu müş'ir Emîr Hazretlerinin name-i mülükânelerini büyük bir meserretle alıyorum.

Bu vesile ile delâletinizle irsal buyurulan selâm-ı mülükânelerini büyük bir meserretle alıyorum.

Bu vesile ile delâletinizle irsal buyurulan selâm-ı mülükânedeki pek mütehassis kaldığımı zat-ı hümayunları hakkında perverde eylediğim müveddet ve muhaleset-i biraderaneye terdifen Emîr Hazretlerine iblâğ buyurmanızı rica ederim.

Türk Milleti hakkında beslediğiniz hissiyat-ı dostaneye hassaten teşekkür ederim. Milletlerimiz beyninde müşterek olan hasail-i cemile neticesi vücut bulup hadisat-ı ahire-i tarihiye ile de daha ziyade teyyüt etmiş bulunan dostluk zinde ve lâyezaldır.

Bu münasebat-ı hasenenin tarafeyn için daha velut ve semeredar olması yolunda sarfedeceğiniz kıymettar mesainin daima hüsn-i telâkkiye mazhar olacağına, gerek benim, gerek Hükümet-i Cumhuriyenin muavenet ve teşvikatına nail olacağına emin olabilirsiniz.

Afganistan Padişahı Emîr Hazretlerinin saadeti ve Afgan milletinin refah ve selâmeti ve büyük bir alâka-i meserretkârane ile takip ve müşahede etmekte olduğumuz terakkiyatın tezayüt ve muvaffakiyetlerle tetevvüci hakkındaki samimî temenniyatımı beyan eder ve zat-ı sefiranelerine beyan-ı hoşamedî eylerim.

Vakit: 25. 2. 1926, s. 5

* * *

ARNAVUTLUK ELÇİSİNİN SÖYLEVİNE CEVAP

(13. III. 1926)

İtimatnamesini sunan Arnavutluk Ortaelçisi Rauf Beye cevaben söylenmiştir:

Sefir Hazretleri,

Arnavutluk Cumhuriyeti Reisi Hazretlerinin, zatiâtilerini nezdime fevkalâde murahhas ve ortaelçi tayin eylediğini müş'ir itimatnamenizi memnuniyetle alıyorum.

Tarihin hayli uzun senelerinde birçok sahalarda teşrik-i mukadderat eylemiş olan iki millet arasındaki dostluk revabıtını teşdit suretiyle iki memleket menafine hizmet ve iki dost millet aracında hakikî bir teşrik-i mesai devresi kuşat etmek hususunda vaki olacak mesainizin benim ve Hükümet-i Cumhuriyenin muavenetine mazhar olacağına emin olabilirsiniz. Arnavutluğun ilk mümessili olarak zatiâtilerinin tayinini memnuniyetle telâkki ederim.

Türk Milletinin refah ve ikbaline ve şahsıma matuf beyanatınızdan dolayı teşekkür ederim. Muhterem reisiniz hazretlerinin saadeti ve Arnavutluğun refah ve ikbali hakkında en samimî temennilerimi beyan ve zatiâlinize beyan-ı hoşamedî eylerim.

Vakit: 14. 3. 1926, s. 1

* * *

LEHİSTAN ELÇİSİNİN SÖYLEVİNE CEVAP

(24. IV. 1926)

Lehistan Elçisi Bader'in itimatnamesini sunması üzerine:

Sefir Hazretleri,

Aramızda iyi bir hatıra bırakan muhterem selefinizin vedanamesiyle birlikte Lehistan Cumhuriyet-i fahımanesi reisi hazretlerinin zatiâlinizi nezdime fevkalâde murahhas ve ortaelçi tayin eylediğini müş'ir mektubunu memnuniyetle alıyorum.

Türkiye ve şahsım ve bilhassa Türk inkılâbı için iblâğ ve izhar buyurduğunuz dostane temenniyat ve beyanata ve Leh Milletinin Türk Milleti hakkında perverde ettiği hissiyat-ı muhabbetkâraneyi ifade eden sözlerinize teşekkür ederim. Bu hissiyatın mütekebil bulunduğundan emin olabilirsiniz.

Türkiye Cumhuriyeti merkezinde aramızda ifa buyuracağınız vazife-i âliye esnasında memleketlerimiz arasında hüsn-i münasebatın idamesi yolunda beslediğimiz samimî arzuyu bizzat müşahede etmek fırsatını sık sık elde edeceksiniz. Bugün inkişaf etmekte olan müşterek münasebat-ı iktisadiyenin emniyet-i mütekebile dahilinde her iki memleketin nefine olarak daha ziyade kesb-i kuvvet etmesini temenni ederim.

Her iki cumhuriyet beyninde teyemmünen caygir olan ananevi dostluk rabitalarının idame ve temniyesi emtinde sarfedeceğiniz mesainin benim ve Türkiye Cumhuriyeti Hükümetinin samimî müzaheretine mazhar olacağına mutmain olabilirsiniz.

Lehistan Cumhuriyet-i fahimesi reisi hazretlerinin saadeti ve Leh milletinin refah ve ikbali için izhar-ı temenniyat ve zatîlilerine beyan-ı hoşamedî eylerim.

Vakit: 25. 3. 1926, s. 1

BOZÜYÜK'TE BİR KONUŞMA

(19. V. 1926)

Kereste fabrikasını ziyarette söylenmiştir.

Efendiler,

İbrahim Bey arkadaşımızın mazideki hayatının ne kadar vatanperverane ve kahramanane safahat ile dolu olduğunu bilmeyen yoktur.

Mücadelei milliyenin başlangıcında da maksadı müşterekin temini için çok nâkıs vasıtalarla, çok gayri müsait şerait içinde benimle beraber çırpındığını ve fakat muvaffak olduğunu kemali iftihar ile yadtmeliyim. İstiklâl muharebelerinin devamı müddetince en muti bir asker olarak mühim süvari kıtaatımızın başında çalıştığını ve ilk semerelere, bu dakikada bulunduğumuz havalide cereyan eden muharebelerde mazhar olduğunu, düşmanı kahraman süvarilerinin önünde olarak Bursa ovalarında takip ettiğini, kılıçtan geçirdiğini tarih elbette kaydedecektir. İbrahim, mücadelâtı müsellehanın kendini serbest bırakabileceği devreyi idrak eder etmez, teşriif bir vazifeye millet tarafından intihap olundu. Bu esnada memleket ve milletin en esas ihtiyaçlarını düşünmek ve onun teminine teşebbüs etmek en yüksek vazife olduğunda büyük bir sür'ati intikal göstermiştir. Bunun neticesi olarak bu dakikada gözlerimizin önünde, hayat, faaliyet, medeniyet, ümit tecessüm ettiren bu muazzam eseri vücuda getirmiştir. Bu uğurda çok müşkülâtla karşılaştığına şüphe edilemez. Bütün müşkülâtı iktiham eylemiş, çaresizliğin içinde ümidini asla kesmemiş, millete nafi olacağına tereddüt eylemediği eseri üzerinde — muharebede düşman üzerine yürüdüğü gibi— cesurane yürümüştür. Kendisini sureti mahsusada tebrik ederim. Memleket ve millet için buna mümasil nafi müesseseler vücade getirmek elzemdir. İbrahim Bey'in memlekette çok olduğunu kabul ettiğim müteşebbisler için müşevvik telâkki edilmesini temenni ederim.

Hükümeti Cumhuriyenin; namuskâr, vatanperver, cumhuriyetperver erbabı mesaiye daima muin ve zahir olacağına şüphe edilmemelidir.

Hâkimiyeti Milliye: 23 Mayıs 1926

* * *

İSTANBUL ŞEHİRİ TEMSİLCİLERİYLE KONUŞMA

(31. V. 1926)

İstanbul halkı adına Bursa'ya giden İstanbul heyetinden Şehremini Muhittin Beyin sözlerine cevap olarak söylenmiştir.

İstanbul muhterem halkını temsil eden güzide heyetinizi derin samimiyetle selâmlarım. İstanbulluların hakkımda besledikleri muhabbeti her fırsatta olduğu gibi bu defa da heyeti aliyyenizi Bursa'ya kadar göndermek suretiyle izhar etmelerinden çok mütehasşis ve müteşekkirim. Benim de muhterem İstanbul ahali hakkında kalbimde yerleşmiş olan muhabbet ve hürmetimin çok büyük ve daimî olduğunu izaha hacet görmem. Muhterem halkın doğrudan doğruya içinde bulunarak onu bizzat selâmlamakla bahtiyar olacağım günün, uzak olmadığını

beyan edebilirim. Şimdilik muhterem İstanbul ahalisine en hâr ve samimî selâm ve hürmetlerimin iblâğına delâlet buyurmanızı hassaten rica ederim

Hâkimiyeti Milliye: 2 Haziran 1926

* * *

TİYATRO SANATÇILARINA DAİR

(10. VI. 1926)

Bursada tiyatro sanatçısı Raşit Rıza ve Muvahhit beylere hitaben söylenmiştir.

Sizleri çok takdir ederim. İnkılâbımızda sizin de mühim hizmetleriniz vardır. Şimdiye kadar gördüğüm temsiller içinde sizin temsilleriniz gibi muntazam ve sanatkâranesini seyretmemiştim. Sanatınızı meslek ittihaz ederek azmetmenizi, arkadaşlarınızla samimî olarak geçinmenizi bilhassa tavsiye ederim.

Sizin vatana en büyük hizmetiniz Anadolumuzu baştanbaşa dolaşıp halkımıza sanatın ne olduğunu anlatmanız olacaktır. Turnelerinize muntazaman devam ediniz.

Vakit: 11. 6. 1926, s. 1

* * *

SUİKASTI TEL'İN HEYETİNE SÖYLEV

(20. VI. 1926)

Heyet-i âliyenizi kemal-i hürmetle selâmlarım. Muhterem İzmirliilerin ve havalisi halkının, asil hemşehrilerimin aleyhime tertip olunan suikastten dolayı izhar eyledikleri derin teessürata, yüksek heyecana minnettara ne muttali oluyorum. Çok mütehassisim. Necip Milletimin beni ne kadar sevdiğini biliyorum. Bu tezahürat bana olan muhabbetin, şefkatin bilhassa müşterek mefkûremize olan merbutiyetin âli derecesini teyit eden yeni bir delildir; müteşekkirim, mesudum. Beni öldürürlerse vatandaşlarımızın intikamını alacaklarından eminim. Ben ölürsem necip milletimizin beraber yürüdüğümüz yoldan asla ayrılmayacağına mutmainim; bununla müsterihim.

Hasımlarımız, düşünebildikleri menfur çarelere istedikleri kadar tevessül etsinler. Onların mezbuhane hareketleri bizim inkılâp ateşimizi söndüremez. Onların kendilerini hüsrana, zaman zaman milleti ıstıraba duçar eden akılsızlıklarına acıyorum. Hükümet-i Cumhuriyemizin demir pençesi ve İstiklâl Mahkeme-i âliyesinin yedd-i adaleti vaziyete tamamen hakim bulunuyor.

Muhterem halka, onların âdilâne icraatı neticelerine sükûnetle intizar buyurmalarını tavsiye ederim. Yaşasın millet, yaşasın inkılâbımız.

Vakit: 21. 6. 1926, s. 1

* * *

TÜRK SPORCULARI İLE BİR KONUŞMA

(30. IX. 1926)

Çankaya'da Cumhurbaşkanlığı köşkünde Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı kongresi adına gelen heyete söylenmiştir.

Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakının senelik kongresini akdeden heyeti muhteremeyi, huzuriyle şeref yap olduğum güzide heyetinizde hürmet ve muhabbetle selâmlarım. Son sene zarfındaki dahilî, haricî mesainizi ve hidematınızı dikkatle, büyük alâka ile takip ettim. Bu günlerde de kongreniz müzakeratını takip ediyorum.

Efendiler; şikâyet ettiğiniz, hattâ müteessir olduğunuz bir takım hususat ve esbab mevcut olmakla beraber, ben hidematınız netayicini şayanı memnuniyet ve tebrik buluyorum. Şahsen müteselliyim. Çünkü, Spor hayatında memleketçe, milletçe ve hükümetçe başlanılmış ciddî ve şuurlu mesai tarihi çok yenidir. Filhakika bütün dünya milletlerinin bu hususta sarfettikleri derin dikkat, büyük himmet ve çok uzun müddet nazarı teemmüle alınırsa memleketimizde bu mühim işin deruhte edildiğinden bugüne kadar geçmiş zaman çok değildir.

Tekrar ederim. Memleketimizde spor hayatında ciddi, şuurlu mesainin sarfına başlanalı çok değildir. Buna rağmen bugün elde edebildiğiniz neticelerin asla yeisâver olması lüzumuna kani bulunuyorum.

Efendiler, mütemadi ve mütevali mesainiz esnasında çok müşkülât iktiham ettiğinize muttaliim ve iktiham çaresini bulamadığınız barikatlar karşısında kalacağınızı da biliyorum. Bilhassa çok müşteki olduğunuz ve önünde elem ve teessür duyduğunuz mânianın, malî cihet olduğu tebaruz ediyor. Sizin çok hassas olduğunuzu anladığım bu mânia karşısında benim size yegâne söyliyeceğim söz şudur: Bu noktada asla füturlu olmayınız. Bu sözümün sizi tesliye ve sadece teşvik için söylenmiş bir söz olduğunu telâkki etmiyeceğinize eminim. Benim emniyetimin sizde de tahassülünü temin için arzu ederseniz bazı izahatta bulunayım.

Efendiler; senelerce evvel bu memleket bu güzel ve kıymetli millet büyük bir felâket içinde bırakılmıştı. Ben, memleket ve milleti düştüğü felâketten çıkarabileceğim kanaatiyle Anadolu'ya geçtiğim ve maksadın icap ettirdiği teşebbüsata giriştiğim zaman cebimde, emrimde beş para olmadığını beyan edebilirim. Fakat parasızlık, benim milletle beraber atmağa muvaffak olduğum hedefe müteveccih adımları tevkife değil zerre kadar tenkise dahi sebep teşkil edememiştir. Yürüdük, muvaffak olduk. Yürüdükçe, muvaffak oldukça maddi müşkülât ve mevani kendiliğinden hal olundu.

Efendiler; Ankara'da mukaddes topraklarımızı her taraftan sarmış ve fiilen işgal etmiş düşman ordularını bu mukaddes topraklardan atmak imkânından bahsettiğim zaman, bana en şuurlu, dürendiş oldukları iddia olunan zevat, bütün bu teşebbüsatin paraya mütevakıf olduğundan bahsettiler ve ne kadar paran vardır veya nereden, nasıl para bulabilirsin gibi sualler tevcih ediyorlardı. Benim verdiğim cevap şu idi: Türk milleti kendi hayat ve selâmetine müteveccih olduğuna kanaat edeceği teşebbüsati başarabilecek kadar bir kudrete maliktir. Ye teşebbüsün ciddiyetine kanaati halinde, onun istilzam ettiği kadar servet menbainı müteşebbislerin emrine âmade kılar.

Efendiler; bu dediklerim sözden fiile geçmiş hakikatler değil midir? Efendiler, bu noktada şunu da ilâve edeyim ki, bir gün Ankara'da ilk millî hükümet teşekkül ettiği zaman etraf ve muhitanın tereddüdünden bahsetmiyeceğim. Fakat o hükümeti teşkil eden ricalin dahi benden "hükümet teşekkül etti. Fakat idarei devlet ve hükümet için nereden para alacağız" dediklerini hatırlarım. Verdiğim cevap çok sade olmuştur. "Mesainiz devleti, milleti istihlâsa matuf olunca ve bu hedefi mesainiz büyük Türk milletince malûm olunca sualiniz tekerrür etmiyecektir. Türk milleti, kendi için, kendi âti ve selâmeti için çalışan müteşebbisleri, heyetleri, müşkülât karşısında bırakmıyacak kadar yüksek vatanperverlik ve yüksek şeref hissiyatıyla mütehallidir".

Efendiler; aradan yedi sene geçtikten sonra bugün Türk milletinin içinde bulunduğu vaziyet ve temas ettiği hududı medeniyet mucibi memnuniyet değil midir? Henüz iddia etmiyorum ki, memleketin bütün menabii serveti inkişaf etmiş ve milleti lâıyk olduğu saadet ve refaha isal için Hükümeti Cumhuriyenin yeddi istifadesine geçmiştir. Fakat bu güne kadar olduğu gibi teşebbüsati milliyemizde iman ile, muvaffakiyete iman ile azimkârane yürüyecek olursak, ki yürüyeceğiz. Bu son işaret ettiğim noktai muvaffakiyet dahi tamamen mütecelli olacaktır. Binaenaleyh Efendiler, sizin de içinde bulunduğunuz mesai ve teşebbüsatinizin hedefi, milletin hayatı bir meselesini, ırkî bir meselesini, medeni bir meselesini halle matuf buldukça, önünde mütereddit durduğunuz maddi mânianın kendiliğinden mürtefi olacağına ve bütün önünüze çıkan müşkülâtın kendiliğinden hallolunacağına şüpheniz kalmasın.

Efendiler; cihanda spor hayatı, spor âlemi çok mühimdir. Bunu siz mütehasıslara izahtan müstağniyim. Bu kadar mühim olan spor hayatı, bizim için daha mühimdir. Çünkü ırk meselesidir. İrkin ıslah ve küşayışı meselesidir, istifası meselesidir ve hattâ biraz da medeniyet meselesidir. Ben bu noktaları size ayrı ayrı izah etmek istemiyorum. Çünkü siz esasen bununla meşgulsünüz. Yalnız ben size millette, evlâdı memlekette sporculuğun, nazarımda ne kadar mühim olduğunu izah için şunu diyebilirim: Mukaddes vatani, Türk milletinin yüksek şeref ve menfaatini müdafaa eden ordudur. Bundan daha mühim, daha âli bir noktai istinat mutasavver midir?

Bahusus bugünkü Cumhuriyet ordusundan bahsolunurken bundan daha âli bir kuvvet mutasavver midir?

İşte bu kıymetli, bu yüksek, bu âli kuvvetin huzurunda size hitaben diyorum ki, bütün millet ve bütün memleket evlâtlarını sportmen yapmak için sarfolunan mesainin ehemmiyet ve kutsiyeti, aynı derecede kıymetli

ve mühimdir. Ve şereflî ordumuzca da en âli hissiyat ile takdir, takdis ve himaye olunmağa şayan ulu bir menba kutsiyetini ihraz eder.

Efendiler; Hükümeti Cumhuriyemiz ve muhterem Türkiye Büyük Millet Meclisi, millet için esas ve hayatî olduğuna şüphe etmediği bu meselede kendilerine terettüp eden vazifeleri yapacaklardır. Buna bittabi asla şüphe etmezsiniz. Fakat Efendiler, çok âli bir işin müteşebbisi bulunan muhataplarıma açık ve kat'î söyleyeyim ki, muvaffak olmak için her türlü muavenetten ziyade, bütün milletçe sporun mahiyeti, kıymeti anlaşılmalı ve ona kalbden muhabbet etmek, onu vatanî vazife telâkki etmek lâzımdır. İşte sizin omuzlarındaki ağır yüklerden biri bu hakikati tecelli ettirmek olmalıdır. Gerçi vatanda köylülerimiz, köy çocukları denilebilir ki, bütün hayatlarını tarlalarda, meralarda, ormanlarda harekât ve mesaii bedeniye içinde geçirirler. Fakat usulü dairesinde ilim ve fen dairesinde olmadığı için gayenin talep ettiği neticeye intizar olunamaz.

Efendiler; Türk ırkında mazinin meş'um, menfî, bîmâna izleri kalmıştır. Bunun esbabı tarihiyesini başka vesilelerle çok kere izah ettim. Tekrar etmiyeceğim. Yalnız görüyorsunuz ki, tarihlerde cihanlar hâkimi olmuş koskoca Türk milletine, bugünkü neslimiz varis olduğu zamanda, bu koca milleti biraz zayıf, biraz hasta, biraz cılız bulmuştuk. Efendiler; gürbüz, yavuz evlâtlar isterim. Bunları yetiştirmek tedbirlerini ve mes'uliyetini üzerinize almış adamlarsınız. Bu neticeyi görmezsem hakkınızdaki muhabbetim, itimadım ancak o zaman zail olur.

Fakat sizin kadar vatanperver insanların bunda tekâsül edeceğine ihtimal verilebilir mi ? Efendiler, siz şimdiye kadar bence muvaffaksınız. Bu tarzda azimle, fedakârlıkla yürümeğe devam ettikçe behemehal muvaffak olacağınızı şimdiden size tebşir ederim. Sahai muvaffakiyatınızın yalnız sizin mesainizle neticepezir olacağını zaten kabul edememek vaziyetinde bulunduğunuzu bana samimî olarak söylediniz.

Bunda tamamen hakkınızı teslim ettikten sonra size diyorum ki, sizin muvaffakiyetinizle millet muvaffakiyetini ilân edecektir. Fakat buna şunu kayıt ve ilâve ediyorum ki, hatırınızda kalsın: Bir heyeti içtimaiye yalnız spor ile tebdilî renk ve kuvvet edemez. Orada hâkim olan. sıhhi, içtimai, medeni birçok esbab ve şeraitin teminine matuf teşebbüs ve tedbirler tatbik olunmak lâzımdır ki, bu olunmaktadır. Siz bu cereyanda dikkat ve tetkikinizi daima hassas bulundurarak memleketin her köşesinde bütün bu tedabire muvazi yürüyebileceğinizden ben şüphe etmem. İşaret ettiğim bu dikkate ehemmiyet vereceksiniz, behemehal muvaffak olacaksınız.

Bu sayede Türk sporculuğu beynelmilel sahnede lâıyk olduğu mevkiini ihraz edecektir. O zaman çok yukarıda işaret ettiğim gibi, Türk sporculuğu memleket ve millet hayatında müessir olduğu kadar biraz da medeni ve belki de benim tahminimden fazla bir şiarı medeniyet olacaktır.

Efendiler; heyeti aliyyenize tekrar bana bu sözleri söylemeye vesile verdiğinden dolayı teşekkür ederim. Sizi bana gönderen hassas insanlardan mürekkep, gençlik cevvaliyetiyle, vatan ve milliyet aşkıyle hâli feveranda bulunan kongrenize teşekkür ederim. Sizi, avdet ederken Türkiye İdman Cemiyetleri İttihadının teşkiline badi bütün insanların güzel niyetlerine ve bariz muvaffakiyetlerine müteşekkîr olarak selâmlarım. Sözlerimde işaret ettiğim ciddî muvaffakiyatı bana, Hükümeti Cumhuriye ve Cumhuriyetin sahibi aslisi ve murakibi olan büyük Türk milletine fiilen gösterebileceğiniz zamana, büyük Türk milleti namına, muntazır olduğum sözlerini, son sözlerim olarak söylerim.

Ayın Tarihi: 1926, sayı: 30, s. 1602-1603

* * *

YUNAN ORTAELÇİSİ CAMADOS'A CEVAP

(4. XII. 1926)

İtimatnamesini sunarken verdiği söyleve karşılık olarak:

Sefir Hazretleri,

Selef-i âlinizin vedanamesiyle beraber Yunanistan Reiscumhuru Hazretlerinin sizi nezdime fevkalâde murahhas ve ortaelçi sıfatıyla tayin buyurduğunu müş'ir itimatnameyi elinizden memnuniyetle alıyorum.

Memleketlerimiz arasındaki mevcut münasebat-ı hasenenin bir kat daha teşdidi zımnında sarfedeceğiniz mesaide her vakit tarafımdan nail-i müzaheret ve Hükümet-i Cumhuriye canibinden mazhar-ı muavenet olacağınıza emin olabilirsiniz. Her iki devlet beyninde caygir olan münasebat-ı hasenenin inkişaf ve teşdidi için müteakabil bir emniyet ve itimadın en müstahsen bir esas teşkil edeceğinde ve Atina'da müzakere edilen itilâfnamenin imza edilmiş olması da işbu münasebatın takviyesine hadim olacağında şüphe yoktur.

Zatîlilerine beyan-ı hoşamedî ederken Yunanistan reisicumhuru hazretlerinin saadeti ve Yunanistan'ın refah ve ikbali hakkındaki temenniyat-ı halisemi ifade ederim.

Vakit: 5. 12. 1926, s. 2

KASTAMONU'DA BİR KONUŞMA

(21. XII. 1926)

Kastamonu Belediye Reisinin söylevine karşılık olarak

Kastamonu halkının hakkımda göstermiş olduğu ve heyet-i muhteremeniz vedaatıyla izhar ettikleri hissiyattan dolayı teşekkür ederim. Kastamonu'nun nezih muhitinde geçirdiğim günler benim için de unutulmaz hatıralarla doludur. En müsait bir fırsatta yine memleketinizi ziyaretle Kastamonu halkının temiz sinesinde bulunmak en büyük arzularımdandır.

Muhterem Kastamonu halkına selâmlarımın iblâğını heyet-i muhteremenizden rica ederim.

Vakit: 22. 12. 1926, s.2

* * *

İSTANBUL HALKI TEMSİLCİLERİYLE KONUŞMA

(1. VII. 1927)

Dolmabahçe sarayının muayede salonunda söylenmiştir.

İstanbul halkını, İstanbul'daki cemiyetleri ve muhtelif teşekkülleri heyeti aliyyenizde selâmlamakla bahtiyarım. Aziz vatandaşlarımın bana karşı olan teveccüh ve muhabbetlerinin bugünkü parlak tezahüratından, çok mütehasis oldum. Samimî kalbimden teşekkür ederim, İstanbul'dan çıktığım günden bugüne kadar sekiz sene geçti. Hicran ve tahassürle geçen dakikaların bile ne kadar uzun geldiği düşünülürse sekiz senelik hasretin, İstanbul'un muhterem ahali için ruhumda ateşlediği iştiyakın büyüklüğü kolaylıkla takdir olunur.

İki büyük cihanın mültekasında, Türk vatanının ziyneti, Türk tarihinin serveti Türk milletinin gözbebeği İstanbul, bütün vatandaşlarını kalbinde yeri olan bir şehirdir. Bu şehir, meş'um hâdiselerle muztarip bulunduğu zamanlar, bütün vatandaşların kalblerinde kaniyan yaralar açılmıştı. Kalbi yaralı olanlardan biri de bendim. Bugün görüyoruz ki, geçirdiğimiz karanlık gecelerin meşiminden kalplerimizi mesâr ile dolduran nurlu seherler doğdu.

Sekiz sene evvel muztarip ve ağlayan İstanbul'dan kalbim sızlıyarak çıktım, teşyi edenim yoktu. Sekiz sene sonra kalbim müsterih olarak, gülen ve daha güzelleşen İstanbul'a geldim. Bütün İstanbulluların ruhuma heyecan veren sıcak ve muhabbetkâr ağuşile karşılandım. Sekiz sene, heyeti içtimaiyemizin yeni dahil olduğu devrin tarihi, ihtiva ettiği ihtilâllerle, inkılâplarla ve neticeleriyle az meşbu değildir. Sekiz senede milletimizin siyasi, içtimai ve medeni inkişaf yolunda gösterdiği kabiliyet ve liyakat derecesi yüksektir. Bu dereceyi her gün daha ziyade yükseltmek için çok dikkatle ve azimle çalışacağız! Vatanın imarı, milletin refahı, daha çok gayret ve mesai talebetmektedir. Hissiyatı ve vicdanî telâkkiyatı ilim ve fenle tenmiye ve terbiye ederek heyeti içtimaiyemizin hakikî huzur ve saadetine çalışmak ulvî bir noktai nazardır.

Bu noktai nazarı size, aziz İstanbul halkına, sekiz sene evveline kadar içinde yedi evliya kuvvetinde bir heyula tasavvur ettirilmek istenilen bu sarayın içinde söylüyorum. Yalnız artık bu saray, zilüllâhların değil, zıl olmiyan, hakikat olan milletin sarayıdır. Ve ben burada milletın bir ferdi, bir misafiri olarak bulunmakla bahtiyarım.

İstanbul'un bediî güzellikleri, İstanbul halkının samimî nüvazışleri içinde geçireceğim günlerin bende, yeniden unutulmaz hâtıralar bırakacağına, feyizli ilhamlar yaratacağına şüphem yoktur. Bunun için çok seviyorum. Bu sevincimi bütün halka iblâğ buyurmanızı rica eder ve heyeti aliyyenizi tekrar selâmlarım.

Hâkimiyeti Milliye: 2 Temmuz 1927

* * *

OKULLAR VE ÖĞRETMENLERE DAİR

(7. VII. 1927)

İstanbul Muallimler heyetine Dolmabahçe Sarayında söylenmiştir.

Mektepler talim ve terbiye kadar, mektep haricindeki neslin mütemadi bir tenvir huzmesi altında tutulması lâzımdır. Meslek ve yardım teşkilâtının kendi mensuplarından ve kendi aralarından başlayarak harice yayılmak suretiyle halk için umumileştirilmesi lâzım gelen fikir ve his cereyanlarına bir mecra olabilir.

Eski hocalar nasıl dinî esastan hâkim olmuşlarsa muallimler de ilim esasından kazanmaya başladıkları hâkimiyeti nihayete erdirmelidirler. Bununla muallimlik mesleği hakikî inkişaf devrine dahil olacaktır.

Muallimler her vesileden istifade ederek halka koşmalı, halk ile beraber olmalı ve halk, muallimin çocuğa yalnız alfabe okutur bir varlıktan ibaret olamayacağını anlamalıdır.

Vakit: 8. 7. 1927, s. 1

* * *

LOZAN BARIŞ ANDLAŞMASI HAKKINDA

(26. VII. 1927)

Dolmabahçe Sarayında kendisini ziyaret eden Hukuk Talebe Cemiyeti Heyetine söylenmiştir.

Gençliğin tezahürat-ı vakiasından pek mütehassis oldum. Lozan Muahedesi imzası gününün milli bayram ittihazında isabet vardır. Lozan Sulhu Türk tarihinde bir dönüm noktasıdır. Türk Milleti için siyasî bir zafer teşkil eden bu muahedenin Osmanlı tarihinde emsali yoktur. Milletimiz bununla bilhakkın iftihar edebilir ve Türk Milletinin yüksek bir eseri olan bu muahedenin yüksek kıymetini takdir etmesi lâzım gelen gençliğin bunu mazide akdedilmiş muahedelerle mukayese etmesi icabeder.

Bu münasebetle Lozan müzakeratında her türlü siyasî mücadelelere göğüs vererek neticeyi istihsalde büyük bir kıyaset göstermiş olan İsmet Paşa Hazretlerini tevkir ile yad etmek vazifemdir.

Vakit: 27. 7. 1927, s. 1

YUNANİSTAN ELÇİSİ MÖSYÖ PAPA'NIN SÖYLEVİNE CEVAP

(29. III. 1928)

Elçinin itimatnamesini sunması vesilesiyle söylenmiştir.

Sefir hazretleri, Yunanistan Reiscumhuru hazretlerinin zatiâlinizi nezdime fevkalâde murahhas olarak elçi tayin eylediğini müş'ir itimatnameyi selefimizin vedanamesiyle birlikte memnuniyetle alıyorum.

Mesainizin iki cumhuriyet arasında mevcut müteaddit münasebatın inkişafına matuf olacağını hakiki bir memnuniyetle öğreniyorum. Sefir hazretleri, uhdenize mevdu vazifenin ifasında müzaheretimden ve Hükümet-i Cumhuriyenin samimî yardımından emin olabilirsiniz. Yunanistan Reiscumhurunun ve Yunan milletinin saadeti hakkında temenniyatta bulunur ve zatiâlinize beyan-ı hoşamedî eylerim.

Vakit: 30. 3. 1928, s. 1

* * *

İTİMATNAMESİNİ SUNAN DANİMARKA ELÇİSİNİN

SÖYLEVİNE CEVAP

(29. III. 1928)

Sefir hazretleri, metbu-i mufahhamınız Haşmetlû Danimarka ve İs-landa Kralı Hazretlerinin zatiâlilerini nezdime fevkalâde murahhas ve ortaelçi tayin buyurdıklarını müş'ir itimatnameyi yeddinizden memnuniyetle

alıyorum. Haşmetlû Kral Hazretlerinin şahsım ve Türk Milleti hakkında ibraz eyledikleri halisane temenniyattan pek mütehassis olarak kendilerine karşı perverde ettiğim samimî hissiyatın tercümanı olmanızı rica ederim.

Safir Hazretleri, Cumhuriyet Hükûmetiyle Türk Milletinin iki memleket arasında teyemmünen caygir olan itimat ve muhalesat münasebatının idamesine büyük bir kıymet atfetmekte olduklarına ve Haşmetin Kral Hazretlerinin bu bapta hissiyatının hissiyatıma tamamen tetabuk etmekte olduğuna kani olabilirsiniz. Metbu-i mufahbaminizin kendilerini Türkiye’de temsil için zat-ı asilânelerini intihap eylemeleri bilhassa memnuniyetimi mucip olmuştur. Ali vazifenizin hin-i ikamda daima müzaheretime ve Cumhuriyet Hükümetinin müsaratkârane muavenetine nail olacağınıza emin olabilirsiniz. Haşmetin Kral Hazretlerinin saadet-i şahsiyeleri ve Danimarka ve İzlanda milletlerinin refah ve tealisi temenniyatıyla zatiâlinize beyan-ı hoşamedî eylerim.

Vakit: 30. 3. 1928

* * *

İTİMATNAMESİNİ SUNAN BELÇİKA ORTAELÇİSİ

MÖSYÖ LUKLERNİ’NİN SÖYLEVİNE CEVAP

(19. V. 1928)

Sefir Hazretleri,

Metbu-i mufahhamınız haşmetlu Kral Hazretlerinin zatiâlinizi fevkalâde murahhas ve ortaelçi sıfatıyla nezdime tayin eylediğini müş’ir itimatnameyi yeddinizden memnuniyetle alıyorum. Mesainizin memleketler beyinde cari oları dostane revabıtın teşyidine matuf olacağına hakiki bir mahzuziyetle muttali oluyorum.

Ahiren akdedilen mukavelenamenin Belçika ile Türkiye aracındaki münasebatın meşbu bulunduğu emniyet ve samimiyete delil olduğu hakkındaki mütalâanıza tamamiyle iştirak ederim. Size tevdi buyurulan vazife-i âliyenin ifasında daima şahsî muavenetime ve Hükümet-i Cumhuriyetinin müzaheretine istinat edebilirsiniz.

Haşmetlu Belçika Kralı Hazretlerinin saadet-i şahsiyeleri ve Belçika’nın refah ve ikbali hakkında beyan-ı temenniyat ile zatiâlinize hoşamedî eylerim.

Vakit: 20. 5. 1928, s. 5

* * *

AFGANİSTAN KIRALI VE MİLLETİ HAKKINDA KONUŞMA

(20. V. 1928)

Ankara Palas’ta Afganistan Kırالی Emanullah ve Kırالیçesi Süreyya şereflerine verilen ziyafette söylenmiştir.

Kıral Hazretleri,

Türk milleti ve Cumhuriyet hükümeti ve ben, zatı hükümdarîlerini ve kırالیçe Hazretlerini, Türkiye’de görmekle pek ziyade mesrur ve memnunuz.

Kabil’den hareket buyurulduğu günden beri, seyahati hükümdarileri safahatını, büyük alâka ve iftiharla takibediyor ve umumi bir iştiyak ve tahassürle memleketimizi teşriflerine intizar eyliyorduk.

Bugün kardeş Afgan mîlletini, asil ve kıymetdar şahıslarında temsil eden, biraderi hâssım Kıral Hazretlerini ve muhterem Kırالیçe Hazretlerini hükümet merkezimiz Ankara’da Türk milleti ve Türk devleti namına şahsan selâmlamakla bahtiyarım.

Huzzari kiram;

Afgan milleti ile menşei Orta Asya olan ecdadımız arasındaki münasebetler ve uhuvvet rabitaları pek kadîmdir. Tarihin silinmez sahifeleri, o münasebetlerin ebedî hâtıraları ile doludur.

İki kadîm ve kahraman milletin, bugünkü evlâtları, bizler, medarı intibah olan o sahifeleri, büyük alâka ile mütalea etmeliyiz. Orada Afgan milletiyle Türk milletinin bir safta, yanyana, aynı gayeye yürüdüğü ve müşterek şanlar ve zaferler kazandığı görülecektir. Tarihin o lâyemut mazbutatı; bize kardeş hislerini ve rabitalarını,

kıymetli bir miras-ı müşterek olarak bırakmış olan, Afganlı ve Türk büyük babalarımızın, bugünkü siyasi hudutlarımızın haricindeki sahalarda dahi, devletler kurmakta yekdiğerine halef ve selef olduklarını göstermektedir.

İşte, bugünkü Afgan ve Türk milletleri, sayısız asırların ve büyük kıtaların içine hâtıralar ve an'aneler salan büyük milletlerin evlâtlarıdır.

Aziz dostumuz Kıral Hazretleri!

Tarihin ne garip tecellileri, dünya hâdiselerinin ne manidar tesadüf ve müşâbebetleri vardır. Zati hükümdarileri, 1919 da kahraman Afgan milletinin başında olarak, Asya'nın ortasında, istiklâl için mücadeleye atılırken, biz de aynı tarihte, burada, Avrupa'nın şarkında, bütün medeni cihanın pîşi enzarında, istiklâl ve hürriyetimize vurulan darbelere, göğüslerimizi siper ederek döğüşüyorduk.

Size ve bize çektilirilen bunca âlâmı istirabattan bahse hacet yoktur. Yalnız, istiklâl ve hürriyet âşığı milletler için, o ıstırap anları, o ıstırap sebepleri, o ıstırap âmilleri, teyakkuz ve intibah medarı olmak üzere daima tahattur olunmalıdır.

İstiklâl ve hürriyetlerini her ne bahasına ve her ne mukabilinde olursa olsun, ihlâl ve takyide, asla müsamaha etmemek; istiklâl ve hürriyetlerini bütün mânasıyla masun bulundurmamak; ve bunun için icap ederse, son ferdinin, son damla kanını akıtarak, beşer tarihini şanlı misâl ile tezyin etmek; işte istiklâl ve hürriyetin hakikî mahiyetini, şâmil mânasını, yüksek kıymetini, vicdanında idrâk etmiş milletler için esasî ve hayatî prensip... Ancak bu prensip uğrunda her türlü fedakârlığı, her an, ifaya müheyya ve kadir bulunan milletlerdir ki, mütemadiyen beşeriyetin hürmet ve riâyetine lâıyk bir heyeti içtimaiye olarak mütalea olunabilir. Afgan milleti ve Türk milleti, bu iki kardeş millet, bu prensibin hakikî salıkları olduklarını fiilen ispat ettiler.

Afgan milleti ile Türk milletinin tarihî olan uhuvvet rabıtalarını tarsîn ve teyid eden başlıca âmili de, her iki milletin, şerefli mevcudiyetleri ve âli mefkureleri için, istiklâl ve hürriyet prensipine, aynı kuvvet ve imanla sarılmalarında aramalıdır.

İstiklâl ve itibarını cihana tanıtmak evsaf, liyakat ve kudretinde olan milletlerin, medeniyet yolunda da serî ve muvaffak adımlarla ilerlemek istidatları, teslim olunmak lâzımdır. Gerçi bir heyeti içtimaiyenin zamanla kökleşmiş örf ve âdet, hissiyat ve telâkkiyatı mühimdir. Bu itibarla, içtimai heyetler, müteşebbis fertler üzerinde, âdeta âmir ve hâkim bir tesir icra ederler. Fakat, fitrî istidat ve liyakati, inkişaf ve itilâya mazhar olmuş milletler; medeniyetin bugünkü terakkilerinden feyiz ve ilham almış münevver evlâtları saika ve delâletleriyle, mazide fevt ettikleri fırsatların tevliid ettiğı teehhüratı, telâfi çaresini bulmakta gecikmezler. Bu hususta heyeti içtimaiyeye hüsnü delâletin müessir ve müsmir olduğunda şüphe yoktur.

Muhterem Kıral Hazretleri!

Bu münasebetle, pek ziyade haz ve takdirle takip ve müşahede etmekte olduğum bir hakikati arz etmeme müsaade buyurmanızı rica ederim. Zati hükümdarileri, asil Afgan milletinin başına geçer geçmez, yalnız millet ve memleketinize istiklâlî tam kazandırmakla iktifa etmediniz. O güzel ve feyyaz memleketinizde zamanın yıktığı mamureleri, bugünün terakkiyatıyla mütenasip bir surette, ihya ve ilâya başladınız. Devletinizin teşkilâtını tanzim ettiniz. Cesur ve kahraman ordunuzu yeniden tensik ve tarsin buyurdunuz. Maarif işlerinde mühim hatveler attınız. İçtimai hayatta, mahsus hamleler gösterdiniz. Bütün bu şuurlu ve ruhlu icraat ve faaliyet ülkenizin ve milletinizin mâmuriyet ve medeniyet sahasında, lâıyk olduğü yüksek mevkie suud zamanının gecikmiyeceğini zâmindir.

Kıral Hazretleri!

Medeni ve teceddüt-kârane islâhat yolundaki faaliyet ve mesainizin ne kadar huzur ve sükûn istilzam ettiğini takdir ve buna mazhariyetinizi samimiyetle temenni ederim. Gerçi Afganistan'ın coğrafi vaziyeti ve bu sebeple devletinizin siyasi şeraiti mühim, ciddî ve naziktir. Tarih, bu ehemmiyet ve nezaketin, içinde bulunulan şerait ve ahval ne olursa olsun; bir an nazarı dikkatten dūr tutulmamasını âmirdir. Hattâ vehim ve vesveseyle! Fakat, derakap beyan etmeliyim ki, Afganistan'ın Hindikuş'u ile çetin ve sert tabiatı ve Afgan milletinin müspet zekâ,

cesaret ve kahramanlığı ve bilhassa Afgan devletinin mümtaz hükümdarının yüksek şahsiyeti, her türlü ihtimalin karşısında katiyet ve kudretle yükselen bir âbidedir. Biz bunu biliyoruz ve kalbi hislerle takdir ediyoruz.

Sizi ve milletinizi ve memleketinizi cidden seven Türk milletinin reisi olarak, samimen arzedeyim ki, Afganistan'ın maddi ve mânevi terakki ve tealisi yolundaki teşebbüslerinizin, az zamanda husulpezir olduğunu görmek, bizim ahassı amâlimizdir. Muvaffakiyetinizin muhakkak olduğuna itminanımız katidir. Bu hususta, bir kardeş millete, tabiaten teveccüh eden vazife ve mükellefiyetleri, Türk devleti, istitaati dairesinde ifaya şitaban olmaktadır.

Afganistan'ın kıymetli hükümdarı Emanullah Hazretleri,

İstikbalin yüksek ufuklarından tulûa başlayan güneş, asırlardan beri ıstırap çeken milletlerin taliidir! Bu taliin artık bir daha siyah bulutlara bürünmemesi, milletlerin ve onların pişvalarının ihtimam ve fedakârlığına vabestedir.

Afgan devletinin ve zîkudret hükümdarının ve pek muhterem Kırâlıçe Hazretlerinin talii tealisi parlak olsun!..

Hâkimiyeti Milliye: 21 Mayıs 1928

* * *

TÜRK YAZI İNKİLÂBİ HAKKINDA KONUŞMA

(9/10. VIII. 1928)

İstanbul'da Sarayburnu parkındaki gazinoda gece toplantısında söylenmiştir.

Sevgili kardeşlerim,

Huzurunuzla ne kadar bahtiyar olduğumu izah edemem. Duyduklarımı tek kelimelerle ifade edeceğim :

Memnunum, mütehassisim mesudum. Bu vaziyetin bana ilham ettiği hissiyatı huzurunuzda ufak notlar halinde tesbit ettim. Bunları içinizden bir vatandaşa okutacağım.

Atatürk elindeki küçük notları orada bulunanlardan bir gence verdikten sonra tekrar alarak şu sözleri söyledi:

Vatandaşlar, bu notlarım asıl hakikî Türk kelimeleri, Türk harfleriyle yazılmıştır. Kardeşiniz bunu derhal okumağa teşebbüs etti, biraz çalıştıktan sonra birdenbire okuyamadı. Şüphesiz okuyabilir. İsterim ki, bunu hepimiz beş on gün içinde öğrenesiniz.

Arkadaşlar,

Bizim ahenktar, zengin lisanımız yeni Türk harfleriyle kendini gösterecektir. Asırlardanberi kafalarımızı demir çerçeve içinde bulundurarak, anlaşılmıyan ve anlayamadığımız işaretlerden kendimizi kurtarmak, bunu anlamak mecburiyetindediniz. Anladığınızın asarına yakın zamanda bütün kâinat şahid olacaktır. Buna kat'iyetle eminim.

Yeni Türk alfabesiyle yazdığım bu notları bir arkadaşına okutacağım, dinleyiniz.

Atatürk notlarını Bolu Mebusu Falih Rıfki (Atay)a vererek okuttu:

İstanbul halkının bu geceki içtimama beni iştirak ettirdiğiniz için çok teşekkür ederim. Her zaman, her yerde olduğu gibi, bu gece burada da halk ile karşı karşıya geldiğim anda, büyük, azametli bir kuvvetin tesiri altında kaldığımı duydum.

Bu kuvvet nedir?

Türk harflerinin, Türk içtimai heyetini teşkil eden yüksek insanların, kalb membalarından yükselen hislerin, arzuların, heyecanların, kasdlerin, bir noktada, bir hedefte, bir gayede birleşmesidir.

Bu kuvvetin bu kadar maşerî olabilmesi, onun çok temiz, çok asil olması ile mümkündür. Bu benim ve bütün dünyanın gördüğü kuvvet, muhakkak en yüksek vasıflarla mütemayizdir.

Bir millet, bu mahiyette bir kuvvet ve hayatiyet gösterdiği zaman, o milletin beşer tarihinde yepyeni bir safha açmakta olduğuna şüphe etmemelidir.

Bu gece burada güzel bir tesadüf eseri olarak Şarkın en mümtaz iki musiki heyetini dinledim. Bilhassa sahneyi birinci olarak tezyin eden Müniretül Mehdiye Hanım san'atkârlığında muvaffak oldu.

Fakat benim Türk hissiyatım üzerinde artık bir musiki, bu basit musiki, Türk'ün çok münkeşif ruh ve hissini tatmına kâfi gelmez. Şimdi karşıda medeni dünyanın musikisi de işitildi. Bu ana kadar Şark musikisi denilen terennümler karşısında kansız gibi görünen halk, derhal harekete ve faaliyete geçti. Hepsi oynuyor ve şen, satırdırlar, tabiatın icabatını yapıyorlar. Bu pek tabiidir. Hakikaten Türk, fitraten şen, satırdır. Eğer onun bu güzel huyu bir zaman için farkolunmamışsa, kendinin kusuru değildir. Kusurlu hareketlerin acı, felâketli neticeleri vardır. Bunun fârikı olmamak, kabahatti.

İşte Türk milleti bunun için gamlandı. Fakat artık millet hatalarını kanı ile tashih etmiştir; artık müsterihtir, artık Türk şendir, fitratında olduğu gibi, artık Türk şendir. Çünkü ona işmenin hatarnâk olduğunu tekrar ispat istemez, kanaatindedir. Bu kanaat aynı zamanda temennidir.

Nutuk bitince halk arasından bir zatın Reısicumhura heyecanlı bir sesle hitapta bulunması üzerine Atatürk tekrar ayağa kalkarak şunları söyledi:

Vatandaşlar, Arkadaşlar!

Çok söz, uzun söz bir şey için söylenir: Hakikati anlamıyanları hakikate getirmek için... Ben bu devirleri geçirdim.

Şimdi sözden ziyade iş zamanıdır. Artık benim için, hepiniz için çok söz söylemeğe ihtiyaç kalmadı, kanaatindeyim. Bundan sonra bizim için faaliyet, hareket ve yürümek lâzımdır. Çok işler yapılmıştır, amma bugün yapmağa mecbur olduğumuz son değil, lâkin çok lüzumlu bir iş daha vardır: Yeni Türk harflerini çabuk öğrenmelidir. Vatandaşa, kadına, erkeğe, hamala, sandalçıya öğretiniz. Bunu vatanperverlik ve milliyetperverlik vazifesi biliniz. Bu vazifeyi yaparken düşününüz ki, bir milletin, bir heyeti içtimaiyenin yüzde onu, okuma yazma bilir, yüzde sekseni, bilmez nevidendir. Bundan insan olanlar utanmak lâzımdır.

Bu millet utanmak için yaratılmış bir millet değildir; iftihar etmek için yaratılmış, tarihini iftiharla doldurmuş bir millettir. Fakat milletin yüzde sekseni okuma yazma bilmiyorsa bu hata bizde değildir. Türk'ün seciyesini anlamıyarak kafasını birtakım zincirlerle saranlardadır. Artık mazinin hatalarını kökünden temizlemek zamanındayız. Hataları tashih edeceğiz. Hataların tashih olunmasında bütün vatandaşların faaliyetini isterim. En nihayet bir sene, iki sene içinde bütün Türk heyeti içtimaiyesi yeni harfleri öğreneceklerdir. Milletimiz yazısile, kafasile bütün âlemi medeniyetin yanında olduğunu gösterecektir.

Halka doğru kadehini kaldırarak:

Eskiden bunun bin mislini mezbelelerinde gizli gizli içerek envai mefsedeti irtikâp eden mürâi sahtekârlar vardı. Ben sahtekâr değilim, milletimin şerefine içiyorum.

Hâkimiyeti Milliye, 11 Ağustos 1928

* * *

AFGANİSTAN ELÇİSİ'NİN SÖYLEVİNE CEVAP

(25. IX. 1928)

İtimatnamesini sunan Afganistan elçisi Gulam Ceylani'nin söylevine cevaben:

Büyükelçi Hazretleri, Afgan Kralı Hazretlerinin zatiâlinizi nezdime büyükelçi sıfatıyla tayin buyurdıklarını mutazammın itimat mektubunu elinizden büyük memnuniyetle alıyorum. Şimdiye kadar devam eden ortaelçiliğiniz esnasında Cumhuriyet Hükümetinin kardeş millet mümessiline karşı muavenet ve teshilât göstermiş olması pek tabiidir. Başında cidden şuurlu ve nurlu bir rehber olduğu halde terakki ve teceddüt yolunda yürüyen kardeş millet tarafından Türk Milletinin bu yolda göstermiş olduğu istidatlı gayretlerin takdir edildiğini görmekle pek mütehasşisim.

Mesaisinin muvaffakiyete ermesini candan dilediğimiz aziz Afgan milleti hakkında Türk Milleti aynı dostluk, kardeşlik hislerini beslemektedir. Büyük memuriyetinizin ifası hususunda gerek benim, gerek Cumhuriyet Hükümeti erkânının daimî ve samimî müzaheret ve muavenetinden emin olabilirsiniz.

İki memleket arasındaki kardeşlik rabitalarının ziyadeleştirilmesi ve kuvvetlenmesi hususunda muhterem Kral Hazretlerinden telâkki buyurduğunuz söylediğiniz iradeyi çok memnuniyetle öğreniyorum. Bu gayenin en geniş tarz ve manasında istihsalı için Cumhuriyet Hükümetinin büyük bir azim ve samimiyetle çalışacağına şüphe olmadığı gibi şahsî kanaat ve arzum ve Türk Milletinin hissiyatının da tamamıyla bu merkezde bulunduğunu size söylemekle büyük bir zevk duymaktayım. İki kardeş millet arasındaki dostluk münasebatının takviye ve inkişafı için burada bizimle çalışmak hususunun zatiâlinizin uhdesine verilmiş olması da ayrıca memnuniyeti mucip olmuştur.

Kral Hazretlerinin saadet ve afiyetleri ve kardeş Afgan milletinin refah ve muvaffakiyeti temennilerini Kral Hazretlerine iblâğ buyurmanız ricasiyle yeni vazifenizde muvaffakiyetinizi dilerim.

Vakit: 26. 9. 1928, s. 1

* * *

İTİMATNAMESİNİ SUNAN FRANSIZ BÜYÜKELÇİSİ KONT DÖ ŞAMBRUN'UN SÖYLEVİ ÜZERİNE

(27. IX. 1928)

Büyükelçi Hazretleri, Fransa Reiscumhuru Hazretlerinin sizi nezdime fevkalâde murahhas ve büyükelçi tayin eylediğini bildiren itimat mektubu ile muhterem selefimize ait vedanameyi elinizden büyük bir memnuniyetle alıyorum.

Münasebatımızı tavsif eden daimî dostluk hakkında intihap ve istimal buyurduğunuz harareti beyanatınızdan pek mütehasis oldum. Filhakika zatiâlinizin de işaret ettiğiniz veçhile milletler arasındaki dostane münasebat müteakbil tanışma ve anlaşma ile kuvvet bulur. Tarih bize gösteriyor ki bu anlaşma, gayretleri tam muvaffakiyetlerini memleketlerimizin yekdiğerine karşılıklı yardımlarında bulmuştur. Teceddüt mesaisinde ve halkçı demokratik müesseselere müteveccih inkişafında genç Türkiye Cumhuriyeti Fransız demokrasisini doğurmuş olup o zamandan beri her milletin inkişaf ve kendi teşkilâtına intibak ettirdiği inkılâpçı büyük hak ve adalet prensiplerinde metin bir mesnet bulmuştur.

Şarkî Avrupa'da husule gelen intibaha büyük seleflerinizin ve bilhassa 86'daki ecdadı tarafından en geniş manasiyle istihlâs mefkuresini büyük inkılâpların nâzım prensibi kabul etmiş olan Fransızların lakayt kalmayacakları şüpheşizdir. Yeni esaslar ve telâkkiler dairesinde bütün cihan ile en yeni münasebatı tesis etmiş olan Türkiye Cumhuriyeti sulh yolunda masruf büyük gayretlerin inkişafını derin bir alâka ile takip etmekte ve beşeriyetin en büyük ideali olan sulhun lâzım ve esaslı unsurlarını hulus-i niyetle akdolunan ve bilhassa sıdk ile tatbik edilen müteakbil taahhüdata riayetini teşkil ettiği kanaatinde bulunmaktadır. Bu ideal bizim de en har idealimizdir. Bunun esaslarını dost millete izhar ederken Türk milleti bu hususta civanmerdane deliller göstermekten halî kalmamıştır. Büyükelçi Hazretleri, memleketlerimiz arasındaki dostluğa tamamen mutabık bir zihniyetle ifasına hazırlandığınız vazife-i mevduanızda gerek benim, gerek Hükümet-i Cumhuriyenin sizden hiç bir zaman diriğ edilmeyecek olan muavenet ve müzaheretine intizar etmekte haklısınız. Bu âli vazifenin tam bir muvaffakiyete mazhariyeti ümniyesiyle zatiâlinize beyan-ı hoşamedî eyler ve Fransa Reiscumhuru Hz.nin saadet-i şahsiyeleri ve Fransanın refah ve ikbali hakkındaki temennilerimin müşarünileyh Hz.ne iblâğını rica ederim.

Vakit: 28. 9. 1928, s. 1

* * *

İTİMATNAMESİNİ SUNAN IRAK ORTAELÇİSİNE CEVAP

(25. X. 1928)

Irak Ortaelçisi Suphi Bey'in itimatnamesini takdim töreninde:

Elçi Hazretleri, Haşmetli Irak Kralı Hazretlerinin zatiâlinizi nezdime fevkalâde murahhas ve ortaelçi tayin ettiğini bildiren mektubunuzu büyük bir memnuniyetle alıyorum.

Burada murahhas olarak bulunduğunuz müddetçe vazifenizi daima dostane hislerle yaptığınızı ve Türkiye'ye karşı samimî bir alâka beslediğinizi bilirim. Bunun için zatiâlinizin komşu devletin ilk elçisi olmak üzere intihap ve tayin buyurulmuş olmanız bilhassa memnuniyeti mucip olmuştur. Bu intihabı, iki dost millet arasındaki rabitaları kuvvetlendirmek hususundaki mesainin muvaffakiyetli inkişafına bir zaman addediyorum. Türk Milleti, Irak milletine karşı dostluk emel ve arzuları taşımaktadır. Karşılıklı dostluğun takarrür ve idamesi için masruf olacak gayretlerinizin gerek benim, gerek Cumhuriyet Hükümeti'nin müzaheretine mazhar olacağına şüphe yoktur. Yeni ve yüksek vazifenizde muvaffakiyetler temenni ederim Elçi Hazretleri.

Vakit: 25. 10. 1928, s. 1

İTİMATNAMESİNİ SUNAN MISIR ELÇİSİNİN

SÖYLEVİNE CEVAP

(25. X. 1928)

Mısır Elçisi Retip Bey'in itimatnamesini takdim töreninde:

Elçi Hazretleri, Haşmetli Mısır Kralı Hazretlerinin sizi nezdime fevkalâde murahhas ve ortaelçi tayin eylediğini bildiren mektubunuzu elinizden büyük bir memnuniyetle alıyorum. Kral Hazretlerinin bu vazifeyi tevdi için Türkiye hakkında beslediği samimî hislerini delâli ile göstermiş olan bir mümessili intihap buyurmuş olduklarından bilhassa mütehasis oldum. Yüksek faziletlerini takdir ile yadettiğiniz Türk Milletinin dahil olduğu teceddüt devresi hakkındaki sitayışı sözlerinizden dolayı teşekkür ederim.

İki millet arasındaki teyemmünen cari olan iyi münasebetlerin mümtaz faaliyetiniz neticesinde devam ve teyyüt edeceği kanaatindeyim. Yüksek vazifenizin ifasında gerek benim, gerek Cumhuriyet Hükümeti'nin müzaheretini sizden hiç bir zaman esirgemeyeceğimize itimat edebilirsiniz.

Haşmetli Kral Hazretlerinin şahsî saadetleri ve Mısır milletinin refahı hakkındaki temennilerime müşarünileyh hazretleri nezdinde tercüman olmanızı rica eylerim Elçi hazretleri.

Vakit: 26. 10. 1928, s. 1

* * *

İTİMATNAMESİNİ SUNAN LEHİSTAN ELÇİSİ'NİN

SÖYLEVİNE CEVAP

(25. X. 1928)

Elçi Hazretleri,

Lehistan Reiscumhuru Hazretleri tarafından nezdime fevkalâde murahhas ve ortaelçi tayin olduğunuzu bildiren mektubu büyük memnuniyetle alıyorum.

Tarihin büyük vekayii arasında nazarlarımıza her vakit müstakil siyasî bir mevcudiyet arzedan bir milletin mümessili tarafından memleketim hakkında gösterilen dostluk ve samimî muhabbet duygularından pek mütehasis oldum. Daimî bir dostluk muahedesi akdi bizim için evvelden beri mevcut bir vaziyetin basit resmî bir teyidi ve milletlerimizin her vakit idame eyledikleri iyi münasebatın mantıkî ve tabii bir neticesidir.

Hakimiyetleri imha olduğu vakit Polonyalılar da Türkler gibi nihayet kati ve tam galebesini temin ettikleri istiklâl fikrinin ve ateşin ihtiyacın canlı bir surette muhafazasından asla fariğ olmamışlardır. Bizim teceddüt eserimizden ve bu mesaide bizzat bana isabet eden hisseden bahsederken söylediğiniz sözlerden dolayı samimî teşekkürlerimi beyan ederim.

Türkiye; prensiplerine sadık olarak katıyetle sulhperverane bir siyaset takip etmektedir. Bir milletin demokrasi esasatı ile idare olunması keyfiyetinin sulhu en kavi teşkil eden mütekebil anlaşmayı ve hüsn-i itilâfi büyük bir mikyasta teshil edeceği mütalâasındayım. Size tevdi edilen yüksek memuriyetin ifasında müzaheretimin ve Cumhuriyet hükümetinin muavenetinin esirgenmeyeceğini temin ederim.

Vakit: 26. 10. 1928, s. 1

* * *

ESKİŞEHİR HALKI İLE BİR KONUŞMA

(5. VIII. 1929)

Eskişehir’de kendilerini karşılamaya gelenlere istasyonda söylenmiştir.

Türk milletinin içtimai nizamını ihlâlâ müteveccih didinmeler boğulmağa mahkûmdur. Türk milleti, kendinin ve memleketinin yüksek menfaatleri aleyhine çalışmak isteyen müfsit, sefil, vatansız ve milliyetsiz sebükmağzların hezeyanlarındaki gizli ve kirli emelleri anlıyamıyacak ve onlara müsamaha edecek bir heyet değildir.

O şimdiye kadar olduğu gibi doğru yolu görür. Onu yolundan saptırmak isteyenler ezilmeğe, kahredilmeğe mahkûmdur. Bunda köylü, amele ve bilhassa kahraman ordumuz candan beraberdir. Bunda kimsenin şüphesi olmasın.

İstikbale gelmiş bulunan Temyiz Mahkemesi Heyetine hitabederek:

Hâkim Efendiler, siz kanun adamlarısınız. Ellerinize milletin, vatanın her türlü hak ve menfaatlerini vikaye eden kanunlar tevdi edilmiştir. İşaret ettiğimiz noktaları işittiniz. Türk milletinin büyük haklarını müdafaa ederken bu noktalar ehemmiyetle hatırdâ tutulmalıdır.

Hâkimiyeti Milliye : 8 Ağustos 1929

* * *

SIHHATİ HAKKINDA BİR KONUŞMA

(9. VIII. 1929)

Paris Büyük Elçisi Ali Fethi Bey’in Büyükdere’deki yalısında kendisini görmeğe gelen halka söylemiştir.

Benim için zahmet ediyorsunuz. Bundan mahcup oluyorum. Beni görmek demek behemehâl yüzümü görmek değildir. Benim fikirlerimi, benim duygularımı anlıyorsanız ve hissediyorsanız bu kâfidir. Ankara’dan buraya gelmeden evvel işittim ki, hakkımda “hastadır, eli ayağı tutmıyor, ölüme mahkûmdur” demişler.

İşte karşınızdayım, sıhhatteyim, elim ayağım tutuyor. Kendi gözlerinizle görüyorsunuz ki, sapasağlamım. Kuvvetim yerindedir. Siz bu akşam benim karşımda milletin bir kitlesi, bir timsalisiniz. Size hitap ederken bütün millete sesimi işittireceğime kaniim. İşittiniz ve işittiriniz. Sizin menfaatiniz için sıhhatini, ömrünü vakf ve hasreden adam sıhhattedir ve sizin için çalışacaktır. O sizin için yaşıyor. Benim kuvvetim, benim size olan muhabbetim ve sizin bana olan muhabbetinizdir. Bu millet, bu memleket yeni rejim üzerinde dünyanın en makul bir mevcudiyeti olacaktır. Ben bunu kendi gözlerimle görmeden ölmeyeceğim.

Hâkimiyeti Milliye: 10 Ağustos 1929

* * *

YUNAN ELÇİSİ’NE SÖYLEVİNE CEVAP

(30. XI. 1929)

Çankaya’da yeni Yunan Elçisi M. Polohronyadis’in imatnamesini takdim merasiminde elçinin konuşmasını takiben cevap olarak söylenmiştir.

— Elçi Hazretleri,

Yunan Reisicumhuru Hazretlerinin zat-ı âlilerini nezdime fevkalâde murahhas ve ortaelçi tayin eylediklerini bildiren mektuplarını memnuniyetle aldım. Selefimize ait vedanameyi de alıyorum.

Mesainizi, Türkiye ile Yunanistan arasında siyasi ve iktisadi sahalarda mevcut birçok münasebetlerin inkişafına hasredeceğiniz hakkındaki sözlerinizden memnun oldum.

Yüksek vazifenizin ifasında benim ve Cumhuriyet Hükümetinin, her türlü teshilâtına mazhar olacağınıza emin olabilirsiniz.

İki memleket arasındaki dostluk münasebetlerinin kuvvetlenmesi bizim de arzumuza muvafıktır. Mesainizle bu münasebetlerin inkişafına hizmet etmek hususunda gösterdiğiniz ümidin tamamıyla tahakkukunu temenni ederim.

Yunan Reiscumhuru Hazretlerinin saadetlerini ve Yunan milletinin saadet ve refahını çok samimiyetle dilerim.

Ayın Tarihi, cilt: 21, Birinci kanun, 1929, sayı: 69, s. 5235

* * *

IRAK SEFİRİ'NE CEVAP

(28. XII. 1929)

Irak sefiri Rauf Beyin itimatnamesini takdim merasiminde:

— Elçi Hazretleri,

Haşmetli Irak Kralı Hazretlerinin Zatiâlinizi nezdime fevkalâde murahhas ve orta elçi tayin ettiklerini bildiren mektuplarını memnuniyetle alıyorum. Kıral Hazretlerinin hakkımda tercümanı olduğunuz samimî hissiyatına mukabil kendilerine karşı benim de hürmet ve muhabbet duygularıyla mütehassis olduğumu söylemekten hakiki bir zevk duyuyorum, iki hükümet arasındaki dostluk rabitalarının burada sarfedeceğiniz mesai neticesinde bizim de arzumuza muvafık olarak daha ziyade kuvvetleneceği şüphesizdir. İrtihaalinden cidden teessür ve keder duymuş olduğumuz sefeiniz Sabih Bey merhumun ilk defa olarak açmış olduğu münasebatı Türkiye ve Irak arasında karşılıklı menfaatlere ve iyi komşuluk icabatına uygun surette inkişaf ettirmek hususunda şahsen beslediğiniz dostluk hislerinin çok iyi tesirler icra eyliyeceğine kaniim. Zatiâlinize mevdu yüksek vazifenin ifasında size muvaffakiyetler temenni eder ve gerek benim ve gerek Cumhuriyet hükümetinin müzaheret ve muavenetine daima istinat edebileceğinizi ilâve eylerim.

Ayın Tarihi, cilt: 21, İkinci Kânun, 1930, Sayı: 70, s. 5397-8

* * *

İTALYA BÜYÜK ELÇİSİ'NİN SÖYLEVİNE CEVAP

(12. III. 1930)

Çankayada yeni İtalyan Büyük Elçisi Baron Aloisi Cenaplarının itimatnamesini takdim merasiminde

— Büyük Elçi Hazretleri;

Haşmetli İtalya Kralı Hazretlerinin zatı devletlerini nezdime fevkalâde murahhas ve Büyük Elçi tayin buyurduklarını bildiren mektuplarını memnuniyetle aldım. Selefinizin veda mektubunu da alıyorum.

İtalyan milletinin kuvvetli bir nizam ve mütemadi bir sây ve gayretle ihraza muvaffak olduğu mevki, Türk milleti tarafından muhabbetle görülmektedir. Türk milletinin terakki ve inkişafına karşı İtalyan milletinin bildirdiğiniz dostane alâkasından pek mütehassis oldum.

Milletlerin itimat edebilecekleri itilâflar, ancak karşılıklı menfaatleri tam biliş ve anlayışla bağliyanlardır. Türk-İtalyan misakında bu şart vardır. Bu ahitname aynı zamanda iki devletin dürüst ve samimî siyasetlerinden ve sulh mefkuresine karşı besledikleri kuvvetli alâkadan doğmuştur. Bu sebeple, o hem Akdeniz havzasında ve hem de bütün Avrupada mühim bir sulh ve müsalemet amilidir.

Türkiye ile İtalya arasındaki dostluk münasebetlerinin her iki tarafın görüş ve anlayış birliğiyle mesut neticeler vermesi tabiidir.

Bu gaye için çalışmanızda ve yüksek vazifenizin ifasında benim ve Cumhuriyet Hükümetinin yardımlarından emin olabilirsiniz. Size bu yolda muvaffakiyetler dilerim. Haşmetli İtalya Kralı Hazretlerinin saadetlerini ve İtalyan Devletinin refahını temenni ederim.

Ayın Tarihi, Nisan, 1930, sayı: 73, s. 6008, cilt: 22

* * *

JAPON ELGİSİ'NİN SÖYLEVİNE CEVAP

(19. IV. 1930)

Çankaya Köşkünde yeni Japon Sefiri Ysaburo Yosbida Cenapları'nın itimatnamesini takdim merasiminde:

— Büyük Elçi Hazretleri;

Haşmetli Japon imparatoru Hazretlerinin Zatı Devletlerini nezdime fevkalâde murahhas ve Büyük Elçi tayin buyurduklarını bildiren mektuplarını memnuniyetle aldım. Selefinizin veda mektubunu da alıyorum.

Türkiye ile Japonya arasında mevcut olan çok iyi münasebetlerin daha ziyade inkişafına çalışacağınız hakkındaki sözleriniz beni cidden memnun etti.

Türkiyede de memleketiniz hakkında pek derin ve samimi bir muhabbet beslenmektedir.

İki millet arasındaki bu sağlam münasebetlerin kuvvetlenmesi için sarfedeceğiniz gayrette ve yüksek vazifenizin ifasında benim ve Cumhuriyet Hükümetinin her türlü yardımlarından emin olabilirsiniz.

Haşmetli Japon İmparatoru Hazretlerinin saadetlerini ve Japon devletinin refahını temenni ederim.

Ayın Tarihi, cilt: 22, Mayıs, 1930, sayı: 74, s. 6116-7

* * *

SERBEST CUMHURİYET FIRKASI'NIN KURULMASI

HAKKINDA BİR KONUŞMA

(10. VIII. 1930)

Yalova'da Atatürk'ün akşam sofrasında bulunan davetlilere söylenmiştir.

Talât Bey:

— *Efendim daha iyi olmaz mı idi, önümüzdeki intihabı da siz yapaydınız. Ondan sonra meclis içinde bir fırka taksimatı yapsaydık, demiştir.*

Gazi Hazretleri:

— Hayır, bu dürüst bir şey değildir, lâzımdır ki insanlar evvelâ siyasi rengini, reyini ve azmini sarih ve milletçe anlaşılır tarzda ifade etsin. Merdane, namuskârane hareket budur. Fethi Beyefendi, ancak bu tarzda hareket edebilir arkadaşlarıdır ve böyle hareket etmiştir.

Talât Bey, buyurduğunuz tarz eski teşekküllerde tecrübe edilmiştir. Bunun verdiği neticeler milleti elemelere, üzüntülere maruz bırakmıştır. Artık biz, bütün bu hâdiseleri ve neticelerini görmüş tecrübeli insanlar olarak safсата mahiyetine geçmiş bu gibi şeyleri tatbik edemeyiz. Bu günün Türk heyeti içtimaiyesi, mazinin en derin medeniyetlerinde bânîlik iddia eden bu Türk kavminin bugünkü çocukları, açık ve salim yolu bulmuşlardır.

Acık ve salim düşünmek, açık ve salim hareket etmek ve bu suretle Türk'ün yüksek siyasi müessesesi Cumhuriyeti yükseltmekle beraber bu noktai nazarları mütalea edenler asla birbirine muarız değildirler. Mühim olan, bu noktai nazarların tatbikatta muvaffak olmasıdır. Cumhuriyet Halk Fırkası ve onun reisleri bu sahada muvaffaktırlar. Fethi Beyefendi, bir cihetten, yani esas noktada, esas temelde Halk Fırkasıyla tereddütsüz bir fikir ve fiil iştirakini bütün vicdaniyle kabul ve izhar ettikten sonra tatbikat sahasında muvaffakiyetsizlik addettiği şeylerin sebeplerini, bu esbabın tebdil, tadil çarelerini düşünmüş, tecrübekâr bir devlet adamı olarak fikir beyan ediyor ve vadediyor ki, menfi gördüğü bazı neticeleri müspet yapabilecektir.

Fethi Bey,

— *Bizim muhalefetimiz nezaket dairesinde cereyan edecektir ve hiç bir zaman ciddiyetini kaybetmeyecektir.*

Gazi cevaben :

— Cumhuriyet Halk Fırkası reisleriyle çok mücadele edeceklerini tahmin ediyorum. Fakat ben, Cumhuriyet esaslarının kuvvetlenmesini temin edecek olan bu mücadeleleri memnuniyetle müşahede edeceğim ve şimdiden

söyliyebilirim ki, en çok kavgalı gibi olduğunuz geceler sizi soframda birleştireceğim ve o zaman tekrar ayrı ayrı her birinize soracağım; sen ne dedin? ne için dedin? senin cevabın ne idi? neye istinat ediyordu?

Bu günden itiraf ederim ki, bu benim için yüksek bir zevk olacaktır.

Hâkimiyeti Milliye: 11 Ağustos 1930

* * *

ROMANYA ELÇİSİ'NİN SÖYLEVİNE CEVAP

(16. X. 1930)

Romanya Sefiri M. Jean Camp'ın itimatnamesini takdim töreninde Elçinin konuşmasına verdiği cevap:

Elçi Hazretleri;

Romanya Kralı Hazretlerinin sizi yeniden nezdime fevkalâde murahhas ve Orta Elçi tayin buyurdularım bildiren mektubu büyük bir memnuniyetle alıyorum.

Şimdiye kadar olduğu gibi bundan böyle de mesainizi Türk ve Romen milletleri arasında müesses olan iyi münasebetleri daha ziyade sıkılaştırmağa hasredeceğiniz hakkındaki beyanatınızı da aynı derecede bir memnuniyetle dinledim.

Bu hususta Cumhuriyet Hükümetinden pek samimî bir mukabele göreceğinizden ve yüksek vazifenizin ifasında benim şahsî müzaheretime nail olacağınızdan emin olabilirsiniz.

Bu vesile ile Haşmetli Kıral İkinci Karol Hazretlerinin şahsî saadetlerini ve Romen milletinin refahını dilerim Elçi Hazretleri.

Ayın Tarihi, sayı: 79-81, 1930, s. 6785-6786

* * *

YUGOSLAVYA ELÇİSİ'NİN SÖYLEVİNE CEVAP

(16. X. 1930)

Çankaya'da Yugoslavya Sefiri M. Nechitch'in itimatnamesini takdim merasiminde Elçinin konuşmasına verdiği cevap:

Elçi Hazretleri

Yugoslavya Kıralı Hazretlerinin sizi nezdime fevkalâde murahhas ve Orta Elçi tayin ettiğini" bildiren mektubu büyük bir memnuniyetle aldım. Selefimiz M. Tadiç'in vedanamesini de alıyorum.

Hakkımdaki sözlerinizden ve Türk milletinin terakki yolundaki mütemadi mesaisini Yugoslav milletinin muhadenet hissi ile takip eylemekte olduğuna dair beyanatınızdan pek mütehassis oldum.

Yugoslav milletinin terakki ve refahını temine matuf olan mesaiyi biz de iyi bir alâka ile takip ediyoruz. Bu hususta sarf edilen gayretlerin muvaffakiyete iktiran etmesini samimiyetle temenni eylerim. Sulh umdesi beşeriyetin terakkisi ile muvazi olarak kuvvetlenmektedir. Harbten büyük zararlar görmüş milletlerin bu umdeye daha büyük bir sadakat ve samimiyetle merbut olacakları tabiidir.

Komşuları ile ve bütün devletlerle iyi geçinmek Türkiye siyasetinin esasıdır. Aynı gayenin Yugoslavya tarafından da hedef ittihaz edildiğini resmî lisanınızdan işitmekle bilhassa bahtiyarım. Bu umdenin bütün devletlerce siyaset esası ittihaz edilmesiyledir ki medeniyet için ve milletlerin saadet ve refahı için en lâzımlı olan sulh istikrar peyda etmiş olur.

Zat-ı Alinizin her iki memleket arasında uzun zamandan beri muallâk bulunan maddî meselelerin seri bir surette halledilecekleri ümidini veren teminatınızdan çok memnun oldum. Bu meselelerin halli birçok Türk vatandaşını kuvvetle alâkadar etmektedir. Buradaki münevver faaliyetinizin işbu halli teshil hususunda büyük bir faydası olacağından asla şüphe etmiyorum.

Yüksek vazifenizin ifasında şahsî müzaheretimle Cumhuriyet Hükümetinin her türlü teshilâtına mazhar olacağınıza itimat edebilirsiniz, Elçi Hazretleri.

Ayın Tarihi, sayı: 79-81, s. 6786-6787, 1930

* * *

İSVEÇ ELÇİSİ'NİN SÖYLEVİNE CEVAP

(25. X. 1930)

İsveç Sefiri M. De Heindenstan'ın itimatnamesini takdim merasiminde Sefirin konuşmasına cevap olarak:

— Elçi Hazretleri,

Haşmetli İsveç Kırallığı Hazretleri tarafından fevkalâde murahhas ve Orta Elçi sıfatıyla nezdime tayin buyurulduğunuzu gösteren mektubu memnuniyetle aldım.

Kral Hazretlerinin Türk milleti hakkındaki samimî temennilerini tebliğe Zat-ı Âlilerini memur buyurmalarım görmekle ayrıca memnun oluyorum. Milletim hakkında besledikleri hissiyattan dolayı Zat-ı Haşmetanelerine teşekkür eder ve bilmukabele İsveç milletinin refah ve saadetini temenni eylerim.

Türkiye ile İsveç arasında eskiden beri mevcut ilgi, anlaşma revabıtı iki memleket arasında teessüs etmiş olan dostluk münasebetlerinin inkişaf ve temadisine bir zaman teşkil etmektedir. Türkiye'de başarılan teceddüt ve ıslahat eserinin İsveç milleti tarafından dostane bir alâka ile takip edildiği hakkındaki sözlerden ve memleketlerimiz arasında mevcut iyi münasebetlerin inkişafı için sarf-ı mesai edeceğinize dair olan teminatınızdan pek mütehassis oldum.

Vazifenizin ifası esnasında şahsî müzaheretime ve Cumhuriyet Hükümetinin muavenetine nail olacağınızdan emin olabilirsiniz, Elçi Hazretleri.

Ayın Tarihi, sayı: 79-81, 1930, s. 6789

* * *

IRAK ELÇİSİ'NİN KONUŞMASINA CEVAP

(25. X. 1930)

Irak Sefiri Naci Şevket Bey'in itimatnamesini takdim töreninde Sefirin konuşmasına verdikleri cevap:

Elçi Hazretleri,

Haşmetli Irak Kralı Hazretlerinin Zat-ı Âlinizi nezdime fevkalâde murahhas ve Orta Elçi tayin ettiklerini bildiren mektuplarını büyük bir memnuniyetle alıyorum.

Kral Hazretlerinin ve Irak milletinin Türk milleti hakkındaki hissiyat ve temenniyatına teşekkür ederim. Irak milletinin refah ve ikbalini temenni ederim.

Mümtaz seleflerinizin başlamış oldukları vazifeye kemal-i muvaffakiyetle devam edeceğinize emniyetim vardır.

İki millet ve hükümet arasında mevcut bulunan ve pek isabetle beyan buyurduğunuz gibi, inkişaf ve tezayüdü memnuniyeti şayan olan, dostluk rabıtalарının sarf edeceğiniz mesai neticesinde gittikçe kuvvetleneceği şüphesizdir.

Vazifenizin ifasında size muvaffakiyetler dilerim. Bu hususta gerek benim, gerek Cumhuriyet Hükümetinin müzaheret ve muavenetinden emin olabilirsiniz, Elçi Hazretleri.

Ayın Tarihi, sayı: 79-81, 1930, s. 6788

* * *

MISIR ELÇİSİ'NİN SÖYLEVİNE CEVAP

(8. XI. 1930)

Çankaya'da Mısır Elçisi Abdülmelik Hamza Bey'in itimatnamesini takdim merasiminde elçinin konuşmasına verdikleri cevap:

— Elçi Hazretleri

Haşmetli Mısır Kralı Hazretlerinin sizi nezdime fevkalâde murahhas ve Orta Elçi sıfatiyle tayin eylediğini bildiren mektuplarını büyük memnuniyetle alıyorum. Kıral Hazretlerinin hakkımda ve Türkiye ile Türk milleti hakkında besledikleri dostluk ve gösterdikleri muhâlesetten mütehassis oldum.

İşaret buyurduğunuz veçhile birbirlerine en derin müşterek hislerle merbut bulunan milletlerimizin karşılıklı dostluk rabitalarını daha kavileştirmek buradaki faaliyetinizin muvaffak eseri olacağına şüphe etmem.

Vazifenizin ifasında her zaman şahsî müzaheretime ve Cumhuriyet Hükümetinin dostane müşareketine istinat buyurabileceğinize emin olabilirsiniz. Yüksek metbuunuzun şaadetleriyle Mısır'ın ve Mısır milletinin ikbal ve refahı için samimi temennilerimi Müşarileyh Hazretlerine arzetmenizi rica ederim Elçi Hazretleri.

Ayın Tarihi, sayı: 79-81, s. 6784, 1930

LEHİSTAN ELÇİSİ'NİN SÖYLEVİNE CEVAP

(8. XI. 1930)

Lehistan Elçisi M. Kazimir Olezevski'nin itimatnamesini takdim merasiminde elçinin konuşmasından sonra verdikleri cevap:

Büyük Elçi Hazretleri,

Lehistan Reiscumhuru Hazretlerinin sizi nezdime fevkalâde murahhas ve büyük elçi sıfatiyle tayin eylediğini bildiren mektuplarını büyük bir samimiyetle alıyorum.

Takriben bir buçuk sene evvel fevkalâde murahhas ve orta elçi sıfatiyle nezdime tayininizi müş'ir itimatnameyi aldığım esnada tarihin büyük vakayii arasında nazarlarımıza her vakit müstakil ve siyasî bir mevcudiyet arzeden bir milletin mümessilinin, memleketim hakkında gösterdiği dostluk ve samimi muhabbet duygularından pek mütehassis olduğumu Zat-ı Alinize söylemiştim. Bugünkü merasim Büyük Elçi olan Zat-ı Âlinize bu hissiyatımı tekrar etmek fırsatını bahsetmiştir.

Memleketlerimiz arasında daimi dostluk muahedesinin aktedilmiş olması Türk milletiyle Leh milleti arasında evvelden beri mevcut olan bir vaziyetin basit ve resmî bir teyidi ve milletlerimizin her vakit idame eyledikleri iyi münasebetlerin mantıkî ve tabîî bir neticesidir.

Ticaret ve ikamet muahedesini de iki memleket arasındaki sıkı ticarî ve iktisadî münasebatın inkişafında büyük bir âmil olacak mahiyettedir. Orta Elçiliklerinizin Büyük Elçiliklere yükselmesinin ve Zat-ı Âlinizin bu yüksek vazifeye tayininizi memnuniyetle görüyor ve bunu her iki memleketin karşılıklı münasebetlerine atfettikleri ehemmiyetin bariz bir delili olarak telâkki ediyorum.

Size tevdi edilen bu yüksek vazifede karşılıklı münasebetlerimizi takviyeye hasr-ı mesai edeceğinizden emin olarak Zat-ı Âlilerine benim ve Cumhuriyet Hükümetinin müzaheretimizin esirgenmiyeceğini beyan ederim.

Ayın Tarihi, sayı: 79-81, s. 6783, 1930

* * *

NORVEÇ ELÇİSİ'NİN SÖYLEVİNE CEVAP

(8. XI. 1930)

Çankaya'da Norveç Elçisi M. Beneton'un itimatnamesini takdim merasiminde Elçinin konuşmasına verdiği cevap:

Elçi Hazretleri,

Haşmetli Norveç Kıralı Hazretlerinin Zat-ı Âlilerini nezdime fevkalâde murahhas ve Orta elçi sıfatiyle tayin eylediğini bildiren mektuplarını büyük bir memnuniyetle alıyorum.

Haşmetli Kıral Hazretlerine, sizi, Türkiye Cumhuriyeti ile şahsım için bana isaline memur ettikleri temennilerden dolayı teşekkür ederim.

Kıral Hazretlerine şahsî saadetleri ve memleketlerinin itilâ ve refahı hususunda beslediğim temennilere müşarünileyh nezdinde tercüman olmanızı sizden rica ederim.

Türkiye ve Norveç milletlerini birleştiren muhalesat rabitaları, iki memleket arasındaki ticarî ve iktisadî münasebetlerin inkişafında ehemmiyetli bir âmil teşkil etmektedir.

Zat-ı Âlilerinin şahıslarında Norveç'in Türkiye'ye gönderdiği ilk siyasî mümessilini selâmlarım. Memuriyetinizin ifasında Cumhuriyet Hükümetinin her türlü muavenetinden ve benim muzaheretimden emin olabilirsiniz.

Ayın Tarihi, sayı: 79-81, s. 6784-6785, 1930

* * *

TRABZON'DA BİR KONUŞMA

(28. XI. 1930)

Cumhuriyet Halk Partisinde söylenmiştir.

Reisicumhur Hz. C.H.P.siyle olan rabitalarının lâyezal olduğunu bir daha tekrarlayarak:

— Bidayette beraber çalıştık. Nihayete kadar hep beraber çalışacağız, demişlerdir.

Gazi Hz. bu vaziyetin yeni olmadığını, Serbest Fırkanın teşekkülü sıralarında Fethi Bey'in mektubuna verdikleri cevapta dahi bu ciheti sarahatla ifade etmiş olduklarını hatırlatmıştır. Bu itibarla Serbest Fırkanın kendini feshe karar verirken âtiyen Gazi ile karşı karşıya geleceğinin anlaşıldığını sebep göstermesi ve bunu yeni anlamış görünmesi dahi bidayette bir sui tefehhüme kapıldığına delâlet etmektedir.

Reisicumhur Hz. birinci Büyük Millet Meclisi zamanındanberi memleketimizde teşekkül eden muhalif hizip ve fırkaların faaliyet ve akibetlerini derhatır ettirmişler, şayanı arzu olan fikir münakaşası yerine bir takım basit hissiyatın tesadümüne şahit olduğumuzu esefle kaydetmişlerdir. Gazi Hz. bütün bu tecrübelerden sonra inkılâp fırkasına teveccüh eden vazifelerden bahsetmişler ve demişlerdir ki:

Karşımızda birçok fırkalar varmış gibi her gün daha fazla bir faaliyetle çalışmak, fikirlerimizi halk kitlelerinin içine yaymak ve köylere kadar götürmek mecburiyetindeyiz. Her an tarihe karşı, cihana karşı hareketimizin hesabını verebilecek bir vaziyette bulunmak lâzımdır. Tasavvur ve faaliyetimizde bu kadar hassas ve müteyakkız bulunmak suretiyle muhalifsiz bir fırkanın mahzurlarını bertaraf etmiş oluruz.

Gazi Hazretleri bir gayeye, yürürken hususi menfaatlerin daima bir tarafa bırakılarak ve el ele vererek yürümek lâzım geldiğini, muvaffakiyet sırrı bu olduğunu, asıl vazifemiz heyeti içtimaiyenin yüksek menfaatlerini temine çalışmak olduğunu ilâve buyurmuşlardır.

Hâkimiyeti Milliye: 30 Kasım 1930

* * *

İSTANBUL'DA BİR KONUŞMA

(18. XII. 1930)

Türk Ocağını ziyaretlerinde söylenmiştir.

Aza vaziyeti hakkında izahat aldıktan sonra "Ne güzel fikir kuvveti, ne güzel bir fikir ordusu" dediler, buradan konferans salonuna giderek toplanan gençlere hitap ettiler:

Son seyahatimde ziyaret ettiğim bütün ocaklarda beni çok memnun eden bir faaliyete, canlılığa şahit oldum. Bilhassa Türk ocaklarının buldukları merkezlerde faydalı bir takım hizmetlerle halk üzerinde çok müsait bir tesir bıraktıklarına şahit oldum. Şimdi burada gördüğüm gibi, milletin birçok güzide münevverleri Türk ocaklarında toplanmıştır. Sizi böyle etrafımda gördüğüm bu anda, son seyahatimin diğer hâtıralarını da zihnimde uyandırarak ve Türk ocaklarının faaliyetinden duyduğum derin memnuniyeti ifade etmekle çok mütehasşisim.

Gazi Hazretleri çay içerken de tekrar gençleri, hitap etmişler ve hakikaten hatırlarda çok payidar izler bırakacak şu irşatkâr sözleri söylemişlerdir:

Siz milliyetçi zümre, halk ile konuştuğunuz vakit yüksek sesle söylemeyi unutmayınız. Yüksek ses, imanın ifadesi olduğu vakit, tesir yapmaktan hâli kalmaz. Yolunda çalıştığımız büyük mefkureyi halkın kalbinde bir fikir halinden bir his haline geçirmelisiniz. Demokrasinin ne olduğunu halka anlatmak bilhassa sizin vazifenizdir. Bir takım kelimeler vardır ki, sık sık telâffuz edildiği halde, hattâ münevverlerimiz arasında, onu tamamiyle anlayan

çok değildir. Halkçılığımızın ne olduğunu, esasların neden ibaret bulunduğunu halkçıların halka karşı ne gibi vazifeler deruhte etmek mecburiyetinde kalacaklarını madde madde izah etmek lâzımdır.

Cumhuriyeti, onun icabatını yüksek sesle anlatınız. Cumhuriyet prensiplerini sevdiniz. Bunu kalplere yerleştirmek için hiçbir fırsatı ihmal etmeyiniz.

Ayrılmadan evvel bir defa daha tekrar ediyorum: Sizin gibi bir takım ihtisas şubelerine mensup güzide münevverlerimizi karşımda görmekten ziyadesiyle memnunum. Size kalbimde bu hisle, memnuniyetle veda ediyorum.

Hâkimiyeti Milliye: 20 Aralık 1930

* * *

JAPON PRENSİ TAKAMUTSU VE JAPONYA

HAKKINDA KONUŞMA

(13. I. 1931)

Marmara köşkünde prensin şerefine verilen ziyafette söylenmiştir.

Prens Hazretleri,

Zatı Fahimanelerini hükümet merkezimizde selâmlamaktan pek ziyade memnunum. Türk ve Japon milletleri ötedenberi yekdiğerine karşı samimî, dostane hislerle mütehasstir. İki memleket arasındaki münasebetin takviyesi hususunda Türk - Japon cemiyetinin hâmesi sıfatiyle sarf buyurduğunuz mesaiye bilhassa müteşekkirim. Bu münasebetlerin her gün daha ziyade inkişaf edeceğine kanaatim vardır. Japon milletinin yüksek ve vatanperverane evsafı, medeniyet yolundaki dikkate şayan icraat ve inkişafatı, Türkiye’de daima alâka ile ve samimî takdirat ile takip olunmuştur.

Prens Hazretleri, ziyaretinizin yüksek ve kıymetli hâtırasını daima muhafaza edeceğiz. İmparator Hazretleri ile hanedanınızı ve zatı fahimanelerinin saadetlerini ve Japonya’nın refah ve tealisini en samimî hislerle temenni ederim.

Hâkimiyeti Milliye: 13 Ocak 1931

* * *

İZMİR’DE FIRKA KONGRESİNDE KONUŞMA

(27. I. 1931)

Cumhuriyet Halk Fırkası vilâyet kongresinde firkanın çalışmaları hakkında söylenmiştir.

Umumi Reisi olmakla mübahi bulunduğum Cumhuriyet Halk Fırkası’nın İzmir vilâyeti ve kazalarının murahasları huzurunda bulunmaktan fevkalâde memnun ve mütehasstisim.

Huzuru âlinize çıktığım zaman, namınıza ve bittabi temsil ettiğiniz halk namına Reis Beyefendi, hakkımdaki hissiyatınızı ifade etti. Bu hissiyattan dolayı sureti mahsusada teşekkür ederim.

Burada okunan raporları ve söylenen sözleri fevkalâde alâka ile dinledim. Fevkalâde isabetli buldum. Görülüyor ki, halkın her türlü dertlerini düşünen ve tedbirler arayan kıymetli âzaya malikiz. Her şeyden bahsettiniz. Ziraatten, sanattan, ticaretten, maariften bahsettiniz. İktisadiyatın bütün şubeleri hakkında çok güzel mülâhazaları samimî buldum. Ve bütün bunlar halkın efkâr ve hissiyatına yakından alâkadar olan, ona lâyük olduğu ehemmiyeti atfeden Hükümeti Cumhuriyet tarafından tamamıyla nazarı itibare alınacak ve icabatına tamamıyla tevessül olunacaktır. Şüphesiz hükümetin istinad ettiği firkanızın, müdirleri de bunların tahakkuku için her türlü takibat ve teşebbüsatta bulunacaklardır.

Fakat bir nokta üzerinde umumun nazarı dikkatini celbetmek isterim. Herhangi bir kazanın ihtiyacı izah olunurken, diğerkaza murahasları gördüler ki, serdolunan talepler yalnız kendi kazalarına ait değildir. Bu ihtiyaçlar birbirine müşabih ve mümasil olarak her kaza ve her vilâyet murahasları tarafından zikrolunmaktadır. Yalnız bir köy, bir kaza, bir vilâyet düşünülüşü zaman bütün bu dertlerin süratle halledilebileceği zehabı hasil

olur. Memleketin umumi vaziyetine göre aynı ihtiyaçların her kaza, her vilâyette mevcut olduğu düşünülürse hepsinin birden ve suhuletle tatmini mümkün olmayacağına kanaat etmek lâzımdır.

Nazarı dikkati celbeden şudur ki, birbirine zıt iki arzu dermeyan olunuyor. Bir taraftan memleketin birçok ihtiyaçlarının sür'at ve suhuletle tatmini istenilirken diğer taraftan bunlar için elzem olan vasıtai esasiyenin, tenkisi talep olunuyor. Yani şu veya bu verginin tadil veya tahfifi mevzuubahs oluyor. Şüphe yok ki, mümkün olan bütün tadiller, tahfifler yapılmalıdır. Bunun için makul ve mantıkî usulleri bulmak daima elzemdir. Fakat zamanın ve vasitanın çok mühim olduğunu hatırdan çıkarmamak şarttır. Meselâ: Bazı arkadaşlar Küçük Menderes çayından bahsederken, onun husule getirdiği fecaati, hepimizi mütehassis eden bir şekilde izah ettiler. Fakat memleketin diğer bütün aksamında bataklıklar vücutte getiren ve güzergâhındaki kıymetli araziye istifadesiz bir hale koyan nehirler düşünülürse, şüphesiz bunların, yalnız bunların Küçük ve Büyük Menderes'ten ibaret olmadığı, bütün bu nehirler başka yerlerde servet menbaları iken bizim memleketimizde harabî menbaıdır. Bunları bertaraf etmek lâzımdır. Behemehal bertaraf olacaktır. Fakat takip edilen program heyeti umumiyeye şâmil olduğu için bittabi bir sıra takip ediliyor ve bu meyanda bazıları geri kalıyor. Hakikaten mahdut miktardaki ihtiyaç düşünülürse zaman bu mülâhazalar varittir. Fakat düşünülmelidir ki, bu ihtiyacı tevdi edeceğimiz hükümet bütün memleket ihtiyaçları ile meşguldür. Bütün memleketin ihtiyaçlarını sıraya koymak ve programa raptetmek mecburiyetindedir.

Şundan bu noktayı tebarüz ettirmek istiyorum. Cumhuriyet Halk Fırkası'nın maksadı bittabi içinde bulunduğu muhitin her türlü arzularını imtisal etmek ve bunları kabiliyeti tatbikiyeleri derecesinde tatbik etmek üzere icra makamlarına bildirmek. Heyeti aliyyenin kıymetli âzası gibi fırka azasının kendilerini bununla mükellef addetmeleri lâzımdır. Bu alâkayı âzami şekilde idame etmelidir. Yalnız bu temenniler icra kuvvetlerine isal edildikten sonra, hepsi tatbik olunmazsa bundan müteessir olmamak lâzım geldiğini bilmek ve bunu bütün erbabı müracaata ihtar etmek icabeder. Bütün bu raporların muhteviyatı yapılabilecek gibi bir zehap hasıl olur ve sonra tamamen yaptırılmazsa umumi bir nevmidi meydana gelir. Bu raporları mercilerine isale delâlet edenlere karşı bir itimadsızlık uyanır. Her temenninin kabili tatbik olup olmadığını düşünmek lüzumunu bütün vatandaşlara anlatılmalıdır. Arkadaşlar, zaman telâkkisi çok mühim bir meseledir. Yollardan bahsolunuyor. Meselâ; Ödemiş kaza merkezinden Kasaba o sına yol lâzımdır. Bu çok kıymetli bir yoldur. Kezalik Küçük ve Büyük Menderes vadilerini birbirine rapteden yol da çok kıymetlidir. En nihayet bütün memleketi mütalea ettiğimiz zaman ne kadar çok kilometre yola ihtiyacımız vardır. Bunlar hep yapılacaktır. Fakat zaman mefhumunu idrak etmek lâzımdır. Dünyayı dümdüz zannettikleri zaman dünyayı dümdüz telâkki edenler onun beş altı bin senede vücutte geldiğini zannetmişlerdir. Halbuki dünyanın mahiyeti meydana çıktıktan sonra anlaşıldı ki, dünya beş altı bin değil ancak milyonlarca seneler zarfında meydana gelebilmiştir.

Mükemmel bir şehrin anî bir teşebbüsle vücutte gelmesi o kadar kolay değildir. Aynı zamanda düşünmek lâzımdır ki, bu noksanlar yarım asırlık bir tekâsülün neticesi olsaydı belki o kadar düşünmeğe lüzum yoktu. Fakat bütün bu noksanlar asırların teraküm ettirdiği noksanlardır. Bu nesil hattâ bundan sonraki nesiller, çok seneler çalışarak bu noksanları telâfi edebileceklerdir. Her vatandaşın arzu ettiğini yapmağı düşünmek hayalperestliktir. Yapılabilecek şey herkesin arzusu muhassalasının vasatısi olabilir.

Arkadaşlar,

Cümlenizce malûmdur ki, Cumhuriyet Halk Fırkası ve ona mensup arkadaşların kâffesi hiçbir zaman yapmadıkları ve yapmayacakları şeyler hakkında efkârı umumiyeye iğfalkâr bir vaidde bulunmamağı bir prensip olarak kabul etmişlerdir. Bugüne kadar olduğu gibi, bundan sonra da böyle bir iğfalkâr siyaset takip edebileceğimizi kimse zannetmesin. Onun için memleketi imar edeceğimiz dediğimiz zaman ancak yapabileceğimiz şeyleri yapacağız. Yoksa bütün asırların ihmal ettiği memleketi, birkaç senede cennete çevirmek hayalini takip edemeyiz. Memleketi imar edeceğimiz derken vatandaşları en hafif mükellefiyetler altında bırakacak değiliz. Bilâkis bütün vatandaşlar icabında ağır mükellefiyetlere ve her türlü fedakârlığa tahammül edeceklerdir. Hep beraber yapacağız. Vatandaşların şunu isterim, bunu isterim, demesi, şunu bunu yapmağı mecburum demektir. Bu yapılması lâzım gelen şeyler için vatandaş maddi, malî ve mânevi mevcudiyetini müheyya tutarsa ancak o zaman mefkureye muvasalat mümkündür. Fırkamızın takip ettiği program, bir istikametten tamamiyle demokratik, halkçı bir program olmakla beraber iktisadi noktai nazardan devletçidir. Bu itibarla fırkamıza müstenit olan hükümeti cumhuriyenin her noktai nazardan vatandaşların hayatiyle, istikbaliyle ve refahiyle alâkadar olması tabiidir.

Halkımız tab'an devletçidir ki, her türlü ihtiyacı devletten talebetmek için kendisinde bir hak görüyor. Bu itibarla milletimiz tabayii ile firkamızın programında tamamiyle bir mutabakat vardır. Bu istikametten yürüyeceğiz. Ye muvaffak olacağımızda şüphe yoktur. Mütaleatiniz içinde iktisadi sahada çok pratik noktalara temas ettiniz. Meselâ: kooperatifler, şurada burada halk veya münevverlerin teşebbüsü ile fiil sahasına geçen kıymetli hasıllar görülmektedir. Hükümetimizin de teşebbüsleri takviye etmesi lâzımdır. Hükümeti Cumhuriye, bu lüzumu tabii idrak etmektedir. Fakat daima bu meyanda üzerine çok yüklenilen bir müessesesi maliye vardır ki, o da Ziraat Bankasıdır. Banka fazla faiz alıyor. Mütahasan olmadığım için bu mevzu üzerinde çok fazla söylemeyeceğim. Fakat diğer ecnebi bankaların aldığı faizler mukayese edilirse ancak o zaman nisbet meydana çıkar. Herkes kendisine yardım düşündüğü zaman arzu ettiği kadar yardım görmemektedir.

Bazı yerlerde yaptırdığım hesaplara göre, bütün bu temenniler tamamen nazarı dikkate alınırca, bu taleplerin hattâ yarısını tatmin edebilmek için Ziraat Bankasının en aşağı 100 milyon lira sermayeye malik olması lâzımdır. Halbuki bugün Ziraat Bankasının sermayesi ancak 25-30 milyon lira kadardır. Bunun için muaveneti ancak bu kadar yapıyor. Daha fazlasını beklemek hayal olur. Yalnız muhtelif mıntakaların da ihtiyaçlarının nisbetini nazarı dikkate almıyorsa ve parasını müstahak olanlardan ziyade olıyanlara veriyorsa o zaman bu, itiraz ve tenkit edilecek bir nokta olur. Bu takdirde bankanın vaziyeti hakikiyesine gelmesini talep etmek halkın, bilhassa çiftçilerin sarıh bir hakkıdır.

Arkadaşlar; bu raporlar ve bu raporlar üzerinde söylenen sözler behemehal nazarı dikkate alınmalıdır. Ben de Umumî Reisiniz olmak itibariyle şahsan alâkadar olacağım. Bütün vilâyetlerin raporları tasnif olunabilir. Aynı cinsten meseleler vardır. Umumi raporlar umumi heyeti idareye bildirilir. Orada tasnif olunur. Hangi işlerin derakap yapılması mümkündür, hangileri tehir edilebilir. Orada bunu tesbit mümkündür. Bunlarla şahsan alâkadar olacağım. Heyeti aliyyenize vad ediyorum. Yalnız söylediğim bir noktaya avdet ederken arkadaşlara rica edeceğim ki, vatandaşlara efkârı umumiye daima hakikati söylemek vazifemiz olsun. Herkese arzularının tamamen kabili is'af olduğuna dair fikir vermek bizim için fayda vermez. Firkamızın maksadı böyle gün kazanmak değildir.

Bütün hayatımızı hakikî hedeflere sevk etmek ve en nihayet millete birgün eliyle tutacağı hakikî ve maddi eserler vermektir. Firkamızın sözleri herkesin hoşuna gidecek sözler değil, fakat milleti yükseltecek hakikatler olacaktır. Eğer C. H. Fırkası'nın heyeti aliyyenizi teşkil eden münevver âzası, bu noktadan milleti her gün irşadetmeği vazife bilir ve nihayet kendisi için külfet addetmezlerse hasil olacak efkârı umumiye her içtimai heyette daima mevcuttur. Fakat hakiki efkârı umumiye, hariçten kimsenin tesiri olmaksızın tabii olarak mevcut olan efkâr ve hissiyatın yine tabii olarak yarattığı bir havadır. Halbuki beşer daima tesir altında kalır. Yalnız yeter ki bu tesir içtimai heyeti vücuda getiren insanların hakikaten onları düşünen ve bütün varlığını onlara hasrî tahsis edenleri tarafından yaratılsın. Bu suretle yaratılacak olan efkârı umumiye bu memleketin istikbalini temin edebilir. Yoksa herhangi esen bir hava ile tebeddül edebilecek bir efkârı umumiye içinde yaşarsak yarına itimat mümkün olmaz. Türk milletinin sağlam bir fikre malikiyetini temin etmek gayemizdir. Yürüdüğümüz hakikat yolunun milleti saadete isal eden yegâne yol olduğunu anlatmak lâzımdır. Herşeyin husulüne çalışırken bütün mesainin, bütün teşebbüslerin fevkinde Türk efkârı umumiyesini hakikati idrak ve ihtisasa alıştırmak, bu hali ona hali tabii yapmak, şuradan ve buradan gelecek günlük fikirlere ye sahtekâr ve iğfalkâr telkinlere asla ehemmiyet vermeyecek bir olgunluk da yaratmaktır. Bunu yapmak heyeti aliyyenize terettübeden bir vazifedir. Firkamız diğer memleketlerde olduğu gibi herhangi bir politik fırka gibi telâkki edilmemelidir.

Malûmu âlinizdir ki, siyasi firkalar, mahdut maksatlarla teşekkül ederler. Meselâ; İzmir tüccarları yalnız kendi menfaatlerini tatmin edebilecek bir fırka yapabilirler. Yahut yalnız çiftçilerden ibaret bir fırka olabilir. Halbuki bizim firkamız böyle mahdut bir nazar takibeden bir teşekkül değildir. Bilâkis her sınıf halkın menfaatlerini müsavi bir surette, bir diğerini mutazarrır etmeden temin etmeği istihdaf eden bir teşekküldür. Bunu tavri hareketimiz ispat etmektedir. Bundan sonra da böyle olacaktır. Diğer memleketlerde bu teşekkülün bir müşabihini aramağa lüzum yoktur.

Arkadaşlar, zaman, fani hâdisat, takip ettiğimiz istikamette bizi aldatmamıştır. Bu yol üzerinde her gün daha çok tenevvür ederek hedefe yürüyeceğiz. Bizimle beraber yürümek istemiyenlere bir şey diyemeyeceğiz. Onlar da istedikleri gibi hareket ederler. Bizim hedefimize doğru yürürken isabetli olduğumuza ve en nihayet muvaffakiyetle hedefe vasil olacağımıza itimadımız o kadar kuvvetlidir ki, şunun ve bunun müteessir olması bizi

asla müteessir etmez. Belki tenbih eder, daha çok dikkatli yapar. Yalnız bizi geriye götürecek olanların takibedecekleri istikamete asla müsait davranmayız. Kanunlarımız müsait değilse o kanunları tadil ederiz, yeni kanun yaparız. En nihayet lüzum ve mecburiyet görürsek bu yolda her şeyin fevkine çıkararak hedefimize yürümekte asla tereddüt etmeyiz.

Bir tarihte İzmir'de İktisat kongresi oldu. Orada bütün arkadaşlarla beraber ben de bazı sözler söylemiştim. Türk milleti bütün tarihinde harb meydanlarımızda birçok zafer taçları giymiştir. Bununla müftehirdir, daima müftehir olacaktır. Ancak bu mefharet tacını daha çok tezyin ederek milletin başında tutabilmek için, diğer bir sahada behemehal muvaffak olması lâzımdır. O da iktisat sahasıdır, demiştim. Bu dakikada iftiharla görüyorum ki, kıymetli azanız söz söylerken benim o zaman mütehassis olduğumdan daha yüksek bir tahassüs ile iktisat sahasındaki noktaya parmaklarını koymuşlardır. Bunu görmek benim için mânevi bir mazhariyettir. Bu mazhariyeti bana ihsas ettiklerinden dolayı ayrıca teşekkür ederim. Arkadaşlar, eğer bugüne kadar iktisadi sahada arzu ettiğiniz derecede büyük muvaffakiyetler görülmiyorsa, bunu tabî bulmak lâzımdır. Bu demek değildir ki, Türk milleti iktisat sahasında kabiliyetsizdir. Bunu belki diyenler vardır. Fakat bunlar Türk milletinin hakikî tarihini bilmeyenler ve onu hakikî kıymeti ile tanımamış olanlardır.

Bütün beşeriyete ziraati, sanatı ilk öğreten Türk milleti idi. Türk milletinin dünyaya mürebbilik etmiş olduğuna artık hakikî âlimlerin şüphesi kalmamıştır. Türk milletinin bundan sonra lâıyk olduğu derecede iktisadiyat sahasında yükseleceğine kimsenin şüphesi olmamalıdır. Fırkamızın vazifesi bu hedefe biran evvel erişebilmek için millete yol göstermek ve yardım etmektir. Bunu bir vicdan borcu, bir insanlık borcu biliriz. Borcumuza sadıkız, daima sadık olacağız.

Hâkimiyeti Milliye: 29 ve 30 Ocak 1931

* * *

İZMİR'DE BİR KONUŞMA

(31. 1. 1931)

İzmir Ticaret Odasında söylenmiştir.

Muhterem arkadaşlar,

İzmir'in çok kıymetli ve muteber tüccarları ve tüccarlarının mümessilleri huzurunda bulunmaktan fevkalâde memnun ve mütehassis oldum. Kâtibi umumî beyefendinin Ege iktisat mıntakası hakkında hususî olarak vermiş olduğu izahattan müstefit oldum. Bundan dolayı cümleliğe teşekkür ederim. Sureti umumiyede aldığım his ve intiba şu olmuştur ki, bütün arkadaşlarımız iktisadi hayatımızın tekemmülü için ve terakkisi için icabeden şeylerin yapılmasını çok samimî olarak dermeyan ediyorlar. Hepimizin hatırına gelen şeylerdir. Sizin de söylediğiniz gibi bu vergilere ait kanunlar yenidir. Tatbikat ve teferruatında bazı hatalar olabilir. Zamanla bunların zail olacağı kanaatındayız. Yine zamanla ve tatbikatındaki tecrübelerle noksan veya fena cihetler sabit oluyor. Bütün bu görüşmeler o kanunların tashihine müncer olmaktadır. Hükümeti Cumhuriye şüphesiz bunlarla yakından alâkadardır, meşguldür. Emin olabilirsiniz ki, bunların cümlesi yapılacaktır. Ticaret ve sanayi erbabı yapılması mümkün bütün teshilâtın gösterileceğine şüphe etmemektedirler.

Liman işlerine ait söylenen sözlere dikkat ettim. Esasen buna müteallik bir itiraz yoktur. Vergilerde olduğu gibi bunlar dahi teferruat ve tatbikata ait ve kabili tashih şeylerdir. Birkaç gün zarfında bana değil, fakat bazı insanlara bedbinlik telkin edebilecek mahiyette mütalealar ve yazılar görüyorum. Sizlerden, İzmir muhitinden aldığım malûmattan anladığım vaziyeti ve hakikati başka türlü izah edenlerin mevcudiyeti anlaşılıyor. Kâtibi umumî Beyefendinin ve diğer arkadaşların buyurdıkları gibi, bu mıntakanın ihracatı 1923 de 33 milyon iken 1928 de 99 milyona çıkmıştır. Yani iki üç misli artmıştır. Hem bu farkı almak için de zeminin ne kadar gayri müsait olduğunu yine siz izah ettiniz. Namütenahi müşkülât ve baştan başa harap bir memleket. Bütün bunlara rağmen bu büyük fark şayanı memnuniyettir. Vaziyet böyle iken bu memleketin içinden ve bu memleketin evlâdından —bilmiyorum evlâdından mıdır— bazı insanların bütün hakikatlere göz yumarak efkârı umumiyeye yanlış fikirler ve istikametler göstermesi hakikaten şayanı teessürdür. Bunu yapanlar ya muhitlerini göremeyecek kadar cahil ve ebleh, yahut hakikate temas etmeden korkacak kadar alçak ruhlu kimselerdir. Her iki halde de bu gibiler Türk milletinin yüksek efkârı umumiyesi karşısında hiç olmazsa hicap duymalıdırlar. Kooperatifçilik,

sureti umumiyede iktisadi sahada birleşme siyaseti hakkında lehte ve aleyhte bazı mütalealar dermeyan olundu. Teferruata girişmiyeceğim. Yapmak, maddi ve mânevi kuvvetleri, zekâ ve maharetleri birleştirmektir. Yoksa bir zaif ile bir kuvvetlinin birleşmesinden bahsetmiyoruz. Birleşmenin böylesi zayıf olanın kuvvetliye esir olması demektir. Ege iktisat mıntikasındaki bütün insanların hasıllarını ve gayretlerini birleştirmesi, muhakkak feyizli neticeler verecektir. Türkiye'nin sây hayat ve mevcudiyetini mütalea edince birleşmeden mütevellit fayda ve menfaatlerin çok büyük olacağı kanaatine varacağınızdan şüphe etmiyorum. Böyle bir teşebbüs olurken bir takım şikâyetçiler olabilir. Müstahsillerin birleşmesinden şahsi menfaatleri haleldar olacağını düşünenler tabii şikâyet edeceklerdir. Fakat memleketimiz bakir bir sahadır. Görülecek çok iş vardır. Onları da tatmin edecek birçok meşguliyetler bulunabilir. Hakikî ticaret erbabı için hiçbir zarar tasavvur etmiyorum: Burada geçirdiğim saatlerden müstefit ve mütehasis olduğumu tekrar ederim. Konuşulan şeyleri ehemmiyetle nazarı dikkate alacağım ve hükümet ricalimiz de bunlarla zaten alâkadarlardır.

Hâkimiyeti Milliye, 2 Şubat 1931

* * *

İZMİR KIZ ÖĞRETMEN OKULU'NDA BİR KONUŞMA

(1. II. 1931)

Öğretmenlerle yapılan hasbihalde söylenmiştir.

Türk kadını hakkındaki münakaşayı hulâsa ederek bugün için kadının askerlik yapması mevzuu bahis olmasa bile, bütün kızlarımızın vatanın ve milletin yüksek menfaatlerini her suret ve vasıta ile müdafaa ve muhafaza edebilecek kabiliyette yetiştirilmesinin milli terbiyede esas tutulması ve kız çocuklarımızın buna göre bedenî, fikrî ve hissî terbiyeye mazhar edilmesi lâzım geldiğini izah buyuran Gazi Hz. şu cümleleri ilâve ettiler:

Türk kadınının esasen bu cevherde olduğuna şüphe yoktur. Onun içindir ki, Türk kadınları memleketin mukadderatını millet namına idare eden siyasi zümreye dahil olmak arzusunu izhar ile memleketin, milletin vatandaşlara tahmil ettiği vazifelerin hiçbirinden kendilerinin uzak bırakılacağını düşünmezler. Çünkü vazife mukabili olmayan hak mevcut değildir.

Hakimiyeti Milliye: 3 Şubat 1931

* * *

AYDIN TÜRK OCAĞI'NDA BİR KONUŞMA

(4. II. 1931)

Cumhuriyet Halk Fırkasıyla ocakların beraber çalışmaları hakkında.

Türk Ocakları Cumhuriyet Halk Fırkası'nın hars şubesidir. Fırka, millete mürebbilik yapacak; ilim, iktisat, siyaset ve güzel sanatlar gibi bütün hars sahalarında vatandaşları yetiştirmek için pişvalık edecektir. Ocaklılar, Cumhuriyet Halk Fırkası'nın programını vatandaşlara izah etmekle asıl vazifelerini yapmış, mefkurelerine en büyük hizmeti ifa etmiş olurlar. Yasanızın üçüncü maddesinde bu cihet sarahaten ifade edilmiştir. Bu yol üzerinde milleti hemahenk olarak beraber yürütmekten ibarettir.

Hâkimiyeti Milliye: 5 Şubat 1931

* * *

MALATYA'DA BİR KONUŞMA

(13. II. 1931)

Türkocağında söylenmiştir.

Malatya'yı görmek, Malatya ahalişi ile daha çok görüşmek için bu kadar zaman kâfi değildir. İleride daha müsait bir mevsimde belki Başvekil İsmet Paşa ile gelir görmek ve görüşmek fırsatını bulurum.

Belediye Reisinin daha fazla kalmasını ricası üzerine demişlerdir ki:

Mühim bir vilâyetimizin merkezine bizi getiren demiryolu olmuştur. Bugüne kadar bu mühim ve çok feyizli Malatya'ya gelmek isteyenler, bu medeni vasıtanın bulunmamasından dolayı arzularına kolaylıkla muvaffak olamamışlardır. Bu arzular bu memlekete çok feyiz getirecek ve bu memleketin tabî kıymetlerinden dünyayı müstefid edecek mahiyettedir. Yeni eser bu umumi arzuyu tatmin edecektir, ümidindeyim.

Türkiye hükümetinin tesbit ettiği projeler dahilinde muayyen zamanlar zarfında vatanın bütün mıntıkları çelik raylarla birbirine bağlanacaktır. Bütün vatan bir demir kitle haline gelecektir. Demiryolları memleketin tüfenkten, toptan daha mühim bir emniyet silâhıdır. Demiryollarını kullanacak olan Türk milleti menşesindeki ilk sanatkârlığının, demirciliğinin eserini tekrar göstermiş olmakla müftehir olacaktır. Demiryolları Türk milletinin refah ve medeniyet yollarıdır.

Türkiye'de iktisat hayatının yüksek inkişafı ancak demiryollarla olacaktır. Millettin saadeti, istiklâli bu yollardan geçecektir. Cumhuriyet hükümetinin bu vadideki çok verimli gayreti ve çok idealist hareketi takdire şayandır. Burada mühim olan nokta, Türk milletinin bu hakikati bütün müşküllerine rağmen takdir etmesi ve ona sahip olması keyfiyetidir. Demir sanatının naşiri bulunan Türk, o vatanında ikmal edilmiş olan bu lâzımeyle elbette muasır medeniyetin bütün dünyada yükselttiği dereceye isal edecektir.

Hâkimiyeti Milliye: 15 Şubat 1931

* * *

KONYA'DA BİR KONUŞMA

(22. II. 1931)

Konya Askerî Mahfelinde söylenmiştir.

Muhterem Hanımlar, Muhterem Efendiler!

Bu gece bize, çok samimî hayat yaşattınız. Bundan dolayı cümlenize sureti mahsusada teşekkür ederim. Bu samimî hayatı, Türk milletinin güzide, kahraman evlâtları olan zabitanımızın temiz ocağında geçirdik. Bu bilhassa benim için yüksek bir hassasiyeti mucip oldu. Bu noktada durarak huzurunuzda ve bütün millete karşı bir noktai nazarımı vuzuhla ifade etmek isterim.

Arkadaşlar!

Bütün tarih bize gösteriyor ki, milletler, yüksek hedeflerine vasıl olmak istediği zaman, bu feveranları karşısında üniformalı çocuklarını bulmuşlardır. Tarihin bu umumiyeti içinde yüksek bir istisna bizim tarihimizde, Türk tarihinde görülür. Bilirsiniz ki, Türk milleti, ne vakit yükselmek için adım atmak istemişse; bu adımların önünde daima pişva olarak, daima yüksek millî ideali tahakkuk ettiren hareketlerin pişdarı olarak kendi kahraman çocuklarından mürekkep ordusunu görmüştür.

Bunun içindir ki, Türk milleti tehlikelere karşı elinde kılınç yürümeğe müheyya bulunan kahraman çocuklarına derin emniyet beslemiştir, Ve bu emniyeti daima besliyecektir. Bundan sonra da Türk milletinin ulvî idealinin husulü için kahraman asker evlâtları hep önde gidecektir.

Bütün Türk milleti; muvaffak olduğu her hayatî şeyin kahramanı olarak kendi ordusunu, ordusuna kumanda eden öz evlâtlarından mürekkep zabitler heyetini, yüksek kumanda heyetini görmektedir. Millet ve kahraman evlâtlarından mürekkep ordu, o kadar yekdiğeriyle birleşmiştir ki, dünyada ve tarihte bunun misali enderdir. Bu millî tecelli ile daima müftehir olabiliriz.

Arkadaşlar!

Ordudan bahsederken bu memleketin hakikî sahibi olan Türk milletinin münevver evlâtlarından bahsediyorum. Bu evlâtlar içinde şüphe yok ki yarının kahramanlarını yetiştiren mürebbilerimiz dahildir, icabında derhal kisvesini değiştirerek icabeden yerde başını veren ve ordu ile beraber yürüyen muallim arkadaşlarımız da dahildir.

Ben, yüksek ordumuzun zabitlerinden ve onlarla Türkün münevver evlâtlarından bahsettiğim zaman, onlarla beraber olan fikren, vicdanen, ilmen millî kahramanlığa iştirake müheyya Türk gençlerinden bahsediyorum.

Bu geceki manzara, bana bu yüksek gençliği temsil ettiği için, ne kadar mütehassis olduğumu anlarsınız. Kalbimde tahaşşüt eden saadeti ve düşündüklerimi nazarlarım size isal etmektedir. Sözlerime nihayet verirken sunu sarih olarak söylemek isterim ki, Türk milleti ordusunu çok sever, onu, kendi idealinin harisi telâkki eder.

Hâkimiyeti Milliye: 24 Şubat 1931

* * *

KONYA'DA CUMHURİYET HALK FIRKASI'NDA BİR KONUŞMA

(28. II. 1931)

Fırkanın çalışmaları hakkında.

Biz bütün vatandaşları fırkamızın kadrosu haricinde tasavvur etmiyoruz. Aralarında maksadı anlamamış olanlar bulunabilir. En nihayet bunlara millî ve siyasî vazifelerini anlatmak fırka teşkilâtımıza, fırkamızın bir şubesi olan Türk ocaklarına ve her yerde behemehal Türk ocaklarının içinde memleket gençleriyle beraber çalışmaları icabeden muallimlere teveccüh eder. 18 yaşında ve daha yüksek yaşta rey sahibi bütün gençleri fiilen azamız görmek isteriz. Henüz bu yaşa gelmeyenleri âza namzeti telâkki etmek ve onları buna göre hazırlamak lâzımdır. Fırkamızın yüksek mefkuresini ve programının esaslarını bütün vatandaşlara anlatmaktır.

Hâkimiyeti Milliye: 2 Mart 1931

* * *

IRAK KIRALI VE TÜRKİYE - IRAK MÜNASEBETLERİ HAKKINDA KONUŞMA

(7. VII. 1931)

Irak Kırالی Faysal I. Hazretleri şerefine Ankara Palas'ta verilen ziyafette söylenmiştir.

Kırالی Hazretleri,

Zatı haşmetanelerini burada, Türkiye Cumhuriyetinin merkezinde selâmlamakla bahtiyarım.

Dostumuz ve komşumuz muhterem Iraklılara ve onun sevilen hükümdarına karşı çok samimî dostluk duygularıyla mütehassis bulunmaktayız. Bu hislerin Türkiye'de ne kadar kuvvetli mâkesi bulunduğunu, bizzat müşahede buyuracaksınız. Ziyareti haşmetaneleri, mevcut dostluk hislerini ve bağlarını şüphesiz çok kuvvetlendirecektir.

Bütün gayretlerini sulh içinde inkişafa hasreden ve komşularıyla ve dünyanın bütün milletleriyle karşılıklı samimiyet ve müsavat esasları dahilinde iyi geçinmeği şiar edinen Cumhuriyet hükümeti, Irak'ın gittikçe artan bir terakki ile huzur içinde mesut ve müreffeh olmasını alâka ile takip ve temenni etmektedir.

Milletler arasındaki bağların ve alâkaların inkişafında pek mühim olan ve tarihin seyrinde daima tesirini gösteren coğrafî, iktisadî âmillerden başka, bugünkü karşılıklı menfaatleri ve dahilî, haricî sulh ve sükûn siyasetleri ve münasebetleri de Irak ile Türkiye'yi birbirine yaklaştırmakta ve daha çok dost yapmaktadır. Bu görüş ve anlayışta müşterek olduğumuz kanaatini ifade etmeme müsaadelerini rica ederim.

Bu samimî kanaat ve hisler içinde sözlerimi bitirirken, huzurlarıyla hepimize sevinçler veren muhterem misafirimiz Haşmetlû Kırالی Hazretlerinin şahsî saadetlerini ve dost Iraklıların refah ve ikbalini temenni ederim.

Hâkimiyeti Milliye: 8 Temmuz 1931

* * *

BALKAN KONFERANSI ÜYELERİYLE KONUŞMA

(25.X. 1931)

İkinci Balkan konferansının Ankara'da B. M. Meclisinde yaptığı son oturumunda Fransızca olarak söylenmiştir.

Hanımlar ve Efendiler!

Balkan milletlerinin birliğine çalışan, kıymetli murahhasların huzurunda bulunmaktan ve onları muhabbetle selâmlamaktan duyduğum bahtiyarlık çok büyüktür.

Balkan milletleri, bugün Arnavutluk, Bulgaristan, Romanya, Yunanistan, Yugoslavya ve Türkiye gibi müstakil siyasi mevcudiyetler halinde bulunuyorlar. Bütün bu devletlerin sahipleri olan milletler asırlarca beraber yaşamışlardır. Denebilir ki, Türkiye Cumhuriyeti dahil olduğu halde son asırlarda vücut bulan bugünkü Balkan devletleri Osmanlı İmparatorluğu'nun yavaş yavaş parçalanmasının ve nihayet tarihe gömülmesinin tarihi neticesidir.

Bu itibarla Balkan milletlerinin asırlara şâmil müşterek bir tarihi vardır. Bu tarihin elemli hâtıraları varsa, onlara sahip olmakta bütün Balkanlılar müşterektir. Türklerin hissesi ise daha az acı olmamıştır.

İşte, siz, muhterem Balkan milletleri mümessileri; mazinin karışık his ve hesaplarının üstüne çıkarak derin kardeşlik esasları kuracak ve geniş birlik ufukları açacaksınız; ihmâl olunmuş ve unutulmuş büyük hakikatleri ortaya koyacaksınız.

Muhterem milletler murahhasları!

Balkan milletleri içtimai ve siyasi ne çehre arzederlerse etsinler, onların Orta - Asya'dan gelmiş aynı kandan, yakın soylardan müşterek cedleri olduğunu unutmamak lâzımdır.

Karadeniz'in şimal ve cenup yollarıyla, binlerce seneler deniz dalgaları gibi birbiri ardınca gelip Balkanlarda yerleşmiş olan insan kitleleri başka başka adlar taşımış olmalarına rağmen, hakikatte bir tek beşikten çıkan ve damarlarında aynı kan deveren eden kardeş kavimlerden başka bir şey değildir.

Görüyorsunuz ki, Balkan milletleri yakın maziden ziyade uzak ve derin mazinin kırılmaz çelik halkalarıyla birbirine pekâlâ bağlanabilir. Bin bir türlü beşerî ihtiraslarla, dinî ayrılıklarla, bazı tarihî hâdiselerin bıraktığı dargın izlerle, geçmiş zamanlarda, gevşetilmiş, hattâ unutturulmuş olan hakikî bağların ihya olunması lüzumlu ve faydalı olduğu, yeni insanî devre girdik.

Bir an için bütün bu, maziye gömülmüş olan, hâtıralardan sarfınazar etsek bile, bu günün hakikî icapları Balkan milletlerinin, devrin hürmet ve riayete mecbur kıldığı, yepyeni şartlar ve kayıtlar ve geniş bir zihniyet altında birleşmelerindeki faydanın büyük olduğunu göstermektedir. Balkan birliğinin temeli ve hedefi, karşılıklı siyasi müstakil mevcudiyete saygı ile dikkat ederek iktisadi sahada, kültür ve medeniyet vadisinde teşriki mesai eylemek olunca, böyle bir eserin bütün medeni beşeriyet tarafından takdirle karşılanacağına şüphe edilemez.

Asırlardan ve asırlardanberi, zavallı beşeriyeti mes'ut etmek için tutulan yolların, kullanılan vasıtaların verdikleri neticelerin ne derece emniyetbahş oldukları tetkike şayan değil midir?

Artık insanlık mefhumu, vicdanlarımızı tasfiyeye ve hislerimizi ulvileştirmeye yardım edecek kadar yükselmiştir.

Vaziyetleri ve onların icaplarını medeni insan fikriyle ve yüksek vicdan aydınlığı ile müşahede ve mütalea edersek şu neticelere varırız:

İnsanları mes'ut edeceğim diye onları birbirine boğazlatmak gayri insanî ve son derece teessüfe şayan bir sistemdir.

İnsanları mes'ut edecek yegâne vasıta, onları birbirlerine yaklaştırarak, onlara birbirlerini sevdirecek, karşılıklı maddi ve mânevi ihtiyaçlarını temine yarayan hareket ve enerjidir.

Cihan sulhu içinde beşeriyetin hakikî saadeti, ancak bu yüksek ideal yolcularının çoğalması ve muvaffak olmasıyla mümkün olacaktır.

Size tuttuğunuz şerefli insanlık yolunda, imtisal numunesi olacak, ciddî ve devamlı mesai ve bu mesainizin muvaffakiyetlerle tetevvüç etmesini temenni ederim. Temsil eylediğiniz Balkan milletlerine de geniş refah ve saadetler dilerim. Ve Balkan milletlerinin muhterem devlet reisleri için sıhhat ve saadetler temenni ederim.

Teşebbüsünüzün umumi anlaşmayı kolaylaştırıcı mahiyeti itibariyle, cihan sulhüne hizmet edici, insanî bir âmil meydana getireceğine kaniim.

Milletlerinize, benden, hararetle muhabbetler, samimî dostluklar götürünüz. Sizi ve sizin asîl milletlerinizi hürmetle bir daha selâmlarım.

Hâkimiyeti Milliyi: 26 Ağustos 1931

* * *

ANKARALILARLA BİR KONUŞMA

(27. XII. 1932)

Ankara'ya gelişinin yıldönümü münasebetiyle tâzâmlerini arza giden heyet söylenmiştir.

Muhterem arkadaşlarım,

Bugünkü tezahüratı yakından seyrettim. Çok mütehassis oldum. Bu canlı tezahürat bende onüç yıl evvel Ankara'ya ilk geldiğim gün duyduğum heyecanı yeniden yaşattı. Bugünkü manzara karşısında muhterem Ankaralı hemşerilerimin o gün bana gösterdikleri hüsnü kabulü ve yüksek misafirperverliği tamamiyle hatırladım. Zaten bu asil hareketi hiçbir vakit unutmadım ve unutmıyacağım. Ankara'ya geldikten sonraki mücadele hayatımızda hürriyet ve istiklâl âşığı kahraman Ankaralıların —başta sizin gibi daima benimle beraber kalmış olan değerli arkadaşlarım olduğu halde— gösterdikleri vefa ve yardımları her vakit minnetle yad ederim. Benim Ankara'ya geldiğim günü yaşatmak teşebbüsünü alan yüksek heyetinize çok teşekkür ederim.

Bugünü yaşatmakta derin sevgi heyecanını ve duygularını minnetle bir daha gördüm. Ankaralı hemşerilerimize sonsuz saygılarımı ve sönmez sevgilerimi bildirmenizi rica ederim.

Hâkimiyeti Milliye: 28 Aralık 1912

* * *

YILBAŞI GECESİ BİR KONUŞMA

(1. I. 1933)

1933 yılbaşı gecesi Ankara Palas salonlarımla Atatürk'ün huzurlarıyla kutlanırken, saat 24 den sonra. Maarif Vekili Reşit Galip, yeni yıl armağanı olarak Atatürk'e 3 kitap takdim etmiştir. Bunlar, "Birinci Türk Tarih Kongresi Zabıtları", "Söz Derleme Klavuzu", ve "Dil Kurultayı kararlarını havi kitap" lardı. Maarif Vekili kısa bir takdim konuşmasıyla kitapları vermişler, Atatürk de armağanları alırken yüksek sesle şunları söylemişlerdir:

— Bu anda duyduğum saadet büyüktür. Kıymetli Maarif Vekilimizin bu armağanından dolayı teşekkür ederim. Kendisinden ve diğer Vekillerimizden her an böyle armağanlar beklerim. Vekil Beyin naçiz dedikleri bu armağan hakikatte çok değerlidir. Bu değer herkes tarafından daha iyi anlaşılması için, bu kitaptan bir sayfa okumalarını Vekil Bey'den rica ediyorum.

Atatürk'ün bu sözleri çok alkışlandı. Müteakiben Reşit Galip Bey, Gazi Hazretlerinin emirlerini yerine getirerek armağandan, tayin ve intihap etmeksizin, bir sayfa açtı, ve:

— Hepimizin bahtına, diyerek okumağa başladı:

"Kafasını ve vicdanını, en son terakki şuleleriyle güneşlendirmeye karar vermiş olan, bugünün Türk çocukları, biliyor ve bildirecektir ki, onlar dört yüz çadırılı bir aşiretten değil, onbinlerce yıllık, ari, medeni, yüksek bir ırktan gelen, yüksek kabiliyetli bir millettir. (Sürekli alkışlar)

Bir de şunu iyi bilmek lâzımdır ki, kadim Etilerimiz, atalarımız, bugünkü yurdumuzun ilk ve otokton sakini ve sahibi olmuşlardır. Burasını binlerce yıl evvel anayurdun yerine öz yurt yapmışlardır. Türklüğün merkezini Altaylardan Anadolu-Trakyaya getirmişlerdir. Türk Cumhuriyetinin sarsılmaz temelleri bu öz yurdun çökmez kayalarındadır (Alkışlar.)

Bu mukaddes yurdun öz varisi, Türkiye Cumhuriyetinin yılmaz harisi o büyük, yüksek, asil Türk kavminin bugünkü genç ve dinç çocuklarıdır; biziz (Sürekli alkışlar).*

Hakimiyeti Milliye, 2. I. 1933

* * *

AVUSTURYA ELÇİSİ'NİN SÖYLEVİNE CEVAP

(14. I. 1933)

Avusturya Elçisini kaimi merasiminde

— Elçi Hazretleri,

Muhterem Avusturya Reiscumhuru Hazretlerinin sizi nezdime fevkalâde murahhas ve orta elçi olarak tayin buyurduklarını bildiren mektuplarını büyük bir memnuniyetle alıyorum.

İki memleket arasında mevcut olan çok iyi münasebetleri biraz daha sıklaştırmak bizim de samimi dileğimizdir. Bunu başarmak için Türk milleti ile necip Avusturya milleti arasında mevcut olan iyi duygular ve yüksek vazifenize başlarken gösterdiğiniz arzular kuvvetli ve ümit verici istinatlardır. Size bu hususta muvaffakiyetler dilerim.

Avusturya Reiscumhur Hazretlerinin şahsım ve memleketim hakkında tercümanı olduğunuz asil hisleri beni çok mütehassis etti. Kendilerine en kalbi teşekkürlerimi ve şahsî afiyet ve saadetleriyle Avusturya milletinin refahı ve saadeti hakkında beslediğim halisane temennileri iblağa delâlet buyurunuz.

Milletleri birbirine bağlayan ananevi rabitalar arasında iktisadî ve ticarî münasebetler şüphesiz ki ileri gelenlerdendir. Dünya buhranının her memlekette ıstıraplar doğurduğu şu zamanlarda Türkiye ve Avusturya'nın yüksek menfaatlerini en iyi koruyacak çareleri araştırmaları tabiatıyla temenniye şayandır.

Bu hususta ve vazifenizin ifası esnasında benim ve Cumhuriyet Hükümetinin daima muzaheretini göreceğinize emin olabilirsiniz Elçi Hazretleri.

Hakimiyet-i Milliye, 15. I. 1933

* * *

YUNAN ELÇİSİ'NİN SÖYLEVİNE CEVAP

(14. I. 1933)

Yunan Elçisinin itimatnamesini takdim merasiminde;

— Elçi Hazretleri,

Muhterem Elen Reiscumhuru Hazretlerinin zat-ı asîlânelerini nezdime fevkalâde murahhas ve orta elçi sıfatıyla tayin buyurduklarını bildiren mektuplarını elinizden alırken sizin şahsınızda iki memleket dostluğunda güzel bir faaliyet hissesi olan mümtaz bir diplomatı intihap buyurduklarından dolayı müşarünileyh Hazretlerine teşekkür etmek isterim.

Size tevdi olunan yüksek vazife hakkındaki hislerinizi ve memleketimizde ifa ettiğiniz hizmetlere ait hâtıralara atfettiğiniz kıymeti gösteren sözlerinizi dinlemek benim için pek zevkli olmuştur. Türk-Yunan dostluğunun dün için olduğu kadar bugün için de bir hakikat ve bu siyasetin Yunanistandaki bütün fırkaların siyaseti olduğu ve bunun Yunan milletinin hissiyatına istinad ettiği hakkındaki beyanatınızdan da pek mütehassisim. Cumhuriyet Hükümetiyle bütün Türk milletinin bu dostluk hakkındaki hissiyatı tamamıyla böyledir. Filhakika, Elçi Hazretleri, temsil ettiğiniz memleket hakkında derin dostluk hisleriyle meşbu olan memleketimde deruhte ettiğiniz yüksek vazifenin ifasının müşkil olmayacağına kanaatim vardır.

Derin ve karşılıklı bir itimada istinad eden Türk-Yunan dostluğu artık açık bir hakikattir. İki memleket arasındaki bu sıkı dostluk bağlarının gün geçtikçe kuvvetlenmesi şahsen benim aziz bir emelimdir. Bu dostluğun yalnız hissiyata müstenit değil karşılıklı, hayatî menfaatler icabı olduğu hakkındaki kanaati pek haklı bulurum.

Şahsım hakkındaki güzel sözlerinize ve bilhassa mesainizi iki memleket arasındaki dostluğun inkişafı gibi mesut bir maksada hasredeceğiniz hakkındaki teminata teşekkür ederim. Yüksek vazifenizin ifasında benim ve Cumhuriyet Hükümetinin devamlı muavenet ve muzaharetinden emin olabilirsiniz. Vedanamesini aldığım muhterem selefimizin bu vadideki meşkûr mesaisinden mütevellit memnuniyetimi dost Yunan milletinin, necip reisine ıblâğımı da bu vesile ile rica etmek isterim.

Elçi Hazretleri,

Siyasetlerinin umdesini sulh olarak kabul eden iki memleketin, içinde bulunduğumuz nazik zamanların icap ettirdiği istisnaî bir ihtimam ile kendilerine açtıkları dostluk ve karşılıklı merbutiyet yolunun doğru ve güzel bir yol olduğu ve bu doğru yolun muhabbete ulaştırdığı hususundaki yüksek telâkkinize memnuniyetle iştirak ederim.

Asıl Yunan milletinin refah ve ikbalini ve onun yüksek Cumhurreisi Hazretlerinin sıhhat ve saadetini halisane dilerim.

Hakimiyeti Milliye, 13. I. 1933

* * *

ARNAVUT ELÇİSİ'NİN SÖYLEVİNE CEVAP

(14. V. 1933)

Çankaya'da yeni Arnavut Sefiri Cavit Bey'i kabulü esnasında:

— Elçi Hazretleri,

Haşmetli Arnavut Kralı Hazretlerinin zat-ı devletlerini nezdime fevkalâde murahhas ve orta elçi tayin ettiklerini bildiren mektuplarını büyük bir memnuniyetle alıyorum.

Türk Cumhuriyeti ile şahsım hakkında ifade ettiğiniz asil temenniler beni bilhassa mütehassis etmiştir. Bu temennilerde kahraman Arnavut milleti ile onun mümtaz hükümdarı hakkında beslediğim yüksek takdir hislerinin samimiyetle inikas ettiğini görüyorum. Memleketime ait eski dostluk ve arkadaşlık hâtıralarının yüksek vazifenizi size daha cazip kıldığını gösteren sözlerinizi zevkle dinledim. Bunlar bizim için çok kıymetlidir. Bu dostluk havası içinde yüksek vazifenizin ifası güç olmayacaktır. Birbirlerine asırlık samimi bağlarla bağlı iki milletin karşılıklı dostluk an'aneleri çok kuvvetlidir. Bu an'aneler milletlerimizin menfaatleri kadar sulh maksadına da uygun düşen her gayreti kolaylaştıracak mahiyettedir. Bununla beraber Elçi Hazretleri, yüksek vazifenizin ifasında şahsımın ve Cumhuriyet Hükümetinin devamlı müzaheretinden de emin olabilirsiniz.

Şahsım ve memleketim hakkındaki duygularınıza teşekkür ve iki memleketin an'anevi dostluğunun kuvvetlenmesine matuf temennilerinize iştirak ederken haşmetli Arnavut Kralı Hazretlerinin şahsi sıhhat ve saadetleri ve memleketlerinin feyiz ve refahı hakkında candan temennilerimi beyan ile hususi bir zevk duyuyorum.

Hakimiyeti Milliye, 15. V. 1933

* * *

POLONYA BÜYÜKELÇİSİ'NİN SÖYLEVİNE CEVAP

(14. VI. 1933)

Yeni Polonya Büyükelçisi Potocki Hazretlerinin kabulü merasiminde, elçinin konuşmasına cevap:

— Büyük Elçi Hazretleri,

Lehistan Reiscumhuru Hazretlerinin sizi nezdime fevkalâde murahhas ve Orta Elçi sıfatıyla tayin ettiğini bildiren itimatnamenizi büyük bir memnuniyetle alıyorum.

Asil Leh milletinin yeni Türkiye ve şahsım hakkında beslediği duyguları ifade için kullandığımız kelimelerden bilhassa mütehassis oldum. Lehistan Reiscumhuru Hazretlerine, taraflarından şimdi söylediğiniz sevimli sözlerden dolayı samimi teşekkürlerimle beraber, şahıslarının ve Leh milletinin saadeti hakkındaki en sıcak

temennilerimi ve Türk milletinin ve benim Lehistan hakkında beslediğimiz derin takdir duygularımı iblâğ buyurmanızı rica ederini.

Memleketimizi zaten bağlamakta olan an'anevî dostluk yeni Lehistanın doğumundan beri, karşılıklı sevgi ve saygı havası içinde inkişaf etmiş ve beynelmilel emek beraberliğinin şimdiki icapları ve şartları önünde kendini gösteren sağlamlığını bulmuştur; bu emek beraberliği, Zat-ı âlilerinin biraz evvel tebarüz ettirdikleri gibi, müsbet ve verimli prensiplere dayanmaktadır.

Türkler, Leh milletinin istiklâlini yeniden kazanmak için giriştiği kahramanca mücadeleleri daima heyecanla takip etmişlerdir. Memleketinizin müstakbel milli hayatını yeniden tanzim uğrunda sarfettiği ve her sahada sarfına devam etmekte olduğu gayretlerin parlak neticelerini görmekteyiz. Bunların sulh ve terakki ülküsüne müteveccih olduğunu biliyorum. Kendine yeniden nizam vermek ve Türk milletinin terakki ve refahına matuf olan emellerini tahakkuk ettirmek başlıca vazifesi olan Türkiye Cumhuriyeti de, milletlerin saadet ve refahının en lüzumlu zemini olan umumi sulh esasını takipten geri kalmamıştır. Her iki hükümetçe takip edilen bu hedef beraberliği mazinin hatıralarına da inzımam ederek münasebetlerimize büyük bir samimiyet vermektedir.

İki milletin iktisat ve kültür sahasında beraber çalışmalarına gelince, bunu genişletmek ve kuvvetlendirmekte herhalde çok menfaatimiz olacaktır.

Beklenilmeyen pek müessif ziyayı bizi derin bir surette müteessir eden selefleri, haiz olduğu yüksek vasıflarıyla, memleketlerimiz arasında mevcut münasebetleri daha ziyade sıkılaştırmağa çok hizmet etmişti. Zat-ı âlilerinin de büyük evsafını aynı yüksek vazife uğrunda kullanacaklarından şüphe etmiyorum.

Büyük Elçi Hazretleri, zat-ı âlilerine Türkiye'ye hoş geldiniz, der ve en samimi yardımıyla Cumhuriyet Hükümetinizi müzaheretinin şimdiden size temin edilmiş olduğunu ilâve eylerim.

Hakimiyet-i Milliye, 15. VI. 1933

* * *

AMERİKA BÜYÜKELÇİSİ'NİN SÖYLEVİNE CEVAP

(16. X. 1933)

Amerika Büyükelçisi Mr. Robert Pect Skinner'in kabul merasiminde elçinin konuşmasına cevap:

— Büyük Elçi Hazretleri,

Muhterem Amerika Reisicumhur Hazretlerinin sizi nezdime fevkalâde murahhas ve büyük elçi olarak tayin buyurduklarını bildiren mektuplarını büyük bir memnuniyetle alıyorum. Aynı zamanda mümtaz selefınızı geri çağırıklarını bildiren mektubu da alıyorum.

İki memleket arasında mevcut olan dostluk münasebetlerinin her vasıta ile kuvvetlendirilmesi hakkındaki arzunuzu ifade eden sözlerinizi ve bu yolda muhterem selefınız tarafından sebkedem kıymetli mesaiye tarafınızdan da devam buyurulacağına dair olan beyanatınızı bilhassa takdir eylerim.

İzhar buyurduğunuz samimi hislerin memleketimin büyük Amerika Cumhuriyetine karşı daima beslemiş olduğu dostluk hislerine tekabül ettiğine emin olabilirsiniz.

Muhterem Amerika Reisicumhur Hazretlerinin Cumhuriyetimizin 10. yıldönümü münasebetiyle bana vaki olan tebrik ve temennilerinden dolayı pek mütehassis oldum. Kendilerine, izhar buyurdıkları bu nazikâne alâkadan dolayı teşekkürlerimi takdim ederim.

Mihnetli bir mücadele sonunda ve büyük fedakârlıklarla Cumhuriyet idaresini kuran Türkiye, kurtuluşu için vatansever şeflerinin dahice idaresi altında şanlı mücadeleler yapmış ve dünyaya yüksek vatanseverliğini ve kahramanlığını göstermiş olan Amerikan milletinin takdirkâridir.

Büyük Cumhuriyetiniz vatandaşlarının memleketimizde tahakkukuna çalıştığımız ıslahat hareketlerine karşı derin alâka göstermekte olduğu hakkındaki sözlerinizden pek memnun oldum.

Muhterem Amerika Reiscumhunun, memleketin iktisadî kalkınması yolunda vaki olan icraatını alâka ve dikkatle takip etmekteyiz. Bu icraatın muvaffak olmasını can ve gönülden temenni ederiz.

Memuriyetinizin ifası esnasında gerek benim, gerekse Cumhuriyet Hükümetinin müzaheretine nail olacağınızdan emin olmanızı rica ederim.

Hâkimiyet-i Milliye, 17. X. 1933

* * *

JAPONYA BÜYÜKELÇİSİ'NİN SÖYLEVİNE CEVAP

(16. X. 1933)

Japonya B.Elçisi Vikont Kintoma Mushkoji'nin kabulünde:

— Büyük Elçi Hazretleri,

Haşmetli Japon imparatoru Hazretlerinin sizi nezdime fevkalâde murahhas ve büyük elçi olarak tayin buyurduklarını bildiren itimatnameyi memnuniyetle elinizden alıyorum. Türkiye hakkındaki kalbi duygularınızdan dolayı size teşekkürlerimi beyan eylerim.

Vefatı bizi pek müteessir etmiş olan selefimiz Büyük Elçi Yushida Hazretlerinin hatırasını tebci etmeği vazife bilirim. Müşarinüleyhin yüksek ahlâkî ve fikrî meziyetlerini daima hâtıramızda saklıyacağız.

Ankaradaki vazifenizin telâkî tarzı, memleketim ile Japon İmparatorluğu arasındaki münasebatın ne surette olması lâzım geleceği hakkındaki görüşlerinize tamamen uygundur.

Cihanı sarsan ve milletlerin hayatlarını pek çetinleştiren dünya buhranına rağmen karşılıklı anlaşma esasına müstenit iktisadî menfaatleriniz hakkında fikirler teatisi mevcut güçlüklerin ortadan kaldırılması ve ticarî münasebetlerimizin yeni bir inkişafa mazhar olması hususundaki şartların tesbitine yardım edecektir.

Dostluklarının kuvvetlenmesine ve gerek mıntakavî ve gerek umumî sulhun muhafazasına çalışmaktan geri kalmamış olan Cumhuriyet Hükümeti, beşerî faaliyetin her sahasında umumî refahı teminde başlıca âmil olduğu şüphesiz bulunan dünya sulhu davasında milletlerimizin daha sıkı bir tarzda birlikte çalışmalarından pek çok sevinecektir.

Her iki memleket arasındaki dostça münasebetlerin arttırılması ve umumî sulhun kuvvetlendirilmesi hususunda bu suretle işbirliğinin temini an'anevî dostluğumuza yeni bir parlaklık verecektir.

Memleketlerimiz arasında mevcut olan hayırlı ve dostça münasebetlerin daha ziyade sıkılaşmasını temin için Haşmetli İmparator Hazretlerinin sizi seçmiş olmalarından dolayı bilhassa pek memnunum.

Gerek benden ve gerek Cumhuriyet Hükümetinden her zaman müzaharet göreceğinize emin olabilirsiniz.

Haşmetli İmparator Hazretlerinin şahsî saadetleri ve Japonya'nın refahı için yürekten dileklerimi beyan eylerim Büyük Elçi Hazretleri.

Hâkimiyet-i Milliye, 17. X. 1933

FRANSIZ BÜYÜKELÇİSİ'NİN SÖYLEVİNE CEVAP

(17. X. 1933)

Fransız Elçisi M. Kammener'in kabul merasiminde elçinin konuşmasına cevap olarak:

Büyük Elçi Hazretleri,

Fransa Reiscumhuru Hazretlerinin zat-ı âlilerini nezdime fevkalâde murahhas ve büyük elçi olarak tayin buyurduklarını bildiren mektubu büyük bir memnuniyetle alıyorum. Selefimizin geri çağrıldığını bildiren mektubu da alıyorum. Samimi ve dostane mesaisiyle aramızda ölmez bir hâtıra bırakmış olan M.de Chambrun'e halef olarak muhterem Fransa Reis-i Devleti Hazretlerince, zat-ı asilânelerinin intihap buyurulmuş olmasından dolayı hassatan memnunum.

Vazifenizin başlangıcının Cumhuriyetin onuncu yıldönümü ile olan mesut tesadüfünü uğurlu gördüğünüzü ifade eden sözlerden pek ziyade mütehassis oldum. Filhakika Türk ve Fransız milletleri arasında teessüs eden münasebetler asırların tahavvülâtını, özlerine hanel gelmeden geçirmiştir. Bu öz de her iki milletin yekdiğerinin mümeyyiz olan hasletleri bihakkın idraklerinde doğan karşılıklı anlaşmadır.

Büyük Elçi Hazretleri, Türk-Fransız dostluğu, iki milletin tam bir akliselim ile, iki memleket münasebetlerinin temeli olan unsurlar arasında vücutte getirmiş oldukları takdire şayan muvasenet ve ahenkte mündemiçtir.

İnsanlığın refahını doğuran sulhe, bütün varlığımızla hizmet yolunda, kendimize tayin etmiş olduğumuz büyük vazifenin ifası sırasında Fransız İhtilâlinin en necip çocuklarından biri olan ve ölümüne pek teessür ettiğimiz Biriand'ın siyasi hayatı imtidadınca bir çok semere vermiş olan ülkücülüğünü şahsen tebciil eylemekle bahtiyarım.

Türkiye'deki şahsî eserimi ifade eden pek nazik sözlerinizden dolayı bilhassa teşekkür ederim. Ancak bu eser, bütün büyüklüğü ile, ferdi olmakla gurur duyduğum millete racidir.

Büyük Elçi Hazretleri, Cumhuriyet Hükümetinin takip etmiş olduğu siyasetin inkişafı sırasında bugün olduğu gibi yarın da Türk halkının, bütün milletlerin gittikçe mütebariz bir surette yekdiğerine yaklaşmalarına çalışarak büyük insaniyet davasına hadim olmak yolunda hararetili bir arzu ile müteharrik olduğunu göreceğimize kaani olabilirsiniz.

Bugün Türkiye ile Fransa arasındaki münasebetler her iki milletin samimi duygularıyla tamamen ahenktar bulunmaktadır. Zira bu münasebetler mevcut itilâfların tasfiyesi sayesinde artık ikinci derecede mesailin bulundurulamayacağı bir berraklık arz etmektedir. Muhterem selefinizin Cumhuriyet Hükümetiyle teşrik-i mesaisi arzu edilen neticeye vardı. Bu yüzden bütün sahalarda tecelli eden dostluk münasebetlerinin sağlamaştırılması hususunda yüksek şahsiyetinizin mühim bir âmil olacağına şüphe etmiyorum.

Yüksek vazifenizin ifası hususunda gerek şahsî müzaharetimden, gerek Cumhuriyet Hükümetinin dostane muavenetinden emin olabilirsiniz Büyük Elçi Hazretleri.

Hâkimiyet-i Milliye, 18. X. 1933

* * *

MEKSİKA ELÇİSİ'NİN SÖYLEVİNE CEVAP

(17. X. 1933)

Meksika Cumhuriyetinin Türkiye nezdinde ilk elçisi M. Genaro Estrado'yu kabul merasiminde elçinin konuşmasına cevap:

— Elçi Hazretleri,

Meksika Reiscumhuru Hazretlerinin sizi nezdime fevkalâde murahhas ve orta elçi tayin buyurdıklarını bildiren mektuplarını büyük bir memnuniyetle alıyorum.

Türkiye ile Meksika arasında doğrudan doğruya diplomasi münasebetlerinin teessüsünü hakikî bir sevinçle karşılamaktayız. Zat-ı devletlerinin şahsında dost Cumhuriyetin ilk mümessilini selâmlamakla bahtiyarım.

Bizce çok tanınmış olan mümtaz şahsiyetinizin bu yüksek vazife için intihabını çok hayırlı olarak telâkki ediyorum.

Memleketlerimiz arasındaki dostluk hislerine müstenit rabitaların daima inkişaf edeceğine ve beynelmilel sahadaki mesai iştirakimizin daima daha ziyade semereli olacağına şüphem yoktur.

Memleketim hakkında söylemiş olduğunuz güzel sözlerden dolabı size bilhassa teşekkür ederim. Türkiyenin de Meksika için aynı samimi dostluk hisleriyle mütehassis bulunduğunu size temin edebilirim.

Elçi Hazretleri, yüksek vazifenizin ifası esnasında gerek şahsî müzaheretime ve gerekse Cumhuriyet Hükümetinin yardımına nail olacağımızdan emin olabilirsiniz.

Hâkimiyet-i Milliye, 18. X. 1933

* * *

AVUSTURYA ELÇİSİ'NİN SÖYLEVİNE CEVAP

(17. X. 1933)

Avusturya Elçisi Buchberger'i kabul merasiminde, elçinin konuşmasına cevap:

— Elçi Hazretleri,

Muhterem Avusturya Reisicumhur Hazretlerinin sizi nezdime fevkalâde murahhas ve orta elçi olarak tayin buyurdıklarını bildiren mektuplarım büyük bir memnuniyetle alıyorum.

İki memleket arasında mevcut olan çok iyi münasebetleri bir kat daha sıkılaştırmak bizim de en samimi bir dileğimizdir. Bunu başarmak için Türk milletiyle Avusturya milletinin mütekabilen duydukları iyi hisler ve yüksek vazifenize başlarken gösterdiğiniz arzular mesainizde muvaffakiyetinizi temine kâfi bir zamandır. Bu hususta size muvaffakiyetler dilerim.

Avusturya Reisicumhur Hazretlerinin şahsım ve memleketim hakkında tercüman olduğunuz asil hisler beni çok mütehasis etti. Kendilerine en kalbi teşekkürlerimi ve şahsî afiyet ve saadetleriyle Avusturya milletinin refahı ve saadeti hakkında beslediğim halisane temennileri iblağa delâlet buyurunuz.

Milletleri birbirine bağlayan rabitalar meyanında iktisadi ve ticarî münasebetlerin de kuvvetli yer tuttuğu şüphesizdir. Dünya buhranının şu zamanlarda her memleketi maruz bıraktığı ıstıraplar hasebiyle Türkiye ve Avusturya'nın yüksek menfaatlerini göz önünde tutarak aktettikleri iktisadî anlaşmanın iki memleket ticarî münasebetlerinin tevessü ve inkişafına hadim olmasını bilhassa dilerim.

Vazifenizin ifası esnasında benim ve Cumhuriyet Hükümetinin daima muzaharetini göreceğinize emin olabilirsiniz Elçi Hazretleri.

Hâkimiyet-i Milliye, 18. X. 1933

ONUNCU YIL SÖYLEVİ

(29. X. 1933)

Onuncu Cumhuriyet Bayramı münasebetiyle Ankara'da yapılan büyük törende söylenmiştir.

Türk Milleti!

Kurtuluş savaşına başladığımızın 15 inci yılındayız. Bugün cumhuriyetimizin onuncu yılını doldurduğu en büyük bayramdır.

Kutlu olsun!

Bu anda büyük Türk milletinin bir ferdi olarak bu kutlu güne kavuşmanın en derin sevinci ve heyecanı içindeyim.

Yurttaşlarım!

Az zamanda çok ve büyük işler yaptık. Bu işlerin en büyüğü, temeli, Türk kahramanlığı ve yüksek Türk kültürü olan Türkiye Cumhuriyetidir.

Bundaki muvaffakiyeti Türk milletinin ve onun değerli ordusunun bir ve beraber olarak azimkârane yürümesine borçluyuz.

Fakat yaptıklarımızı asla kâfi görmeyiz. Çünkü daha çok ve daha büyük işler yapmak mecburiyetinde ve azmindeyiz. Yurdumuzu dünyanın en mâmur ve en medeni memleketleri seviyesine çıkaracağız. Milletimizi en geniş refah, vasıta ve kaynaklarına sahip kılacağız. Milli kültürümüzü muasır medeniyet seviyesinin üstüne çıkaracağız.

Bunun için, bizce zaman ölçüsü geçmiş asırların gevşetici zihniyetine göre değil, asrımızın sürat ve hareket mefhumuna göre düşünülmelidir. Geçen zamana nisbetle, daha çok çalışacağız. Daha az zamanda, daha büyük işler başaracağız. Bunda da muvaffak olacağımıza şüphem yoktur. Çünkü, Türk milletinin karakteri yüksektir. Türk milleti çalışkandır. Türk milleti zekidir. Çünkü Türk milleti millî birlik ve beraberlikle güçlükleri yenmesini bilmiştir. Ve çünkü, Türk milletinin yürümekte olduğu terakki ve medeniyet yolunda, elinde ve kafasında tuttuğu

meşale, müspet ilimdir. Şunu da ehemmiyetle tebarüz ettirmeliyim ki, yüksek bir insan cemiyeti olan Türk milletinin tarihî bir vasfı da, güzel sanatları sevmek ve onda yükselmektir. Bunun içindir ki, milletimizin yüksek karakterini, yorulmaz çalışkanlığını, fitrî zekâsını, ilme bağlılığını, güzel sanatlara sevgisini, millî birlik duygusunu mütemadiyen ve her türlü vasıta ve tedbirlerle besliyerek inkişaf ettirmek millî ülkümüzdür.

Türk milletine çok yaraşan bu ülkü, onu, bütün beşeriyete hakikî huzurun temini yolunda, kendine düşen medeni vazifeyi yapmakta, muvaffak kılacaktır.

Büyük Türk milleti, onbeş yıldanberi giriştiğimiz işlerde muvaffakiyet vadeden çok sözlerimi işittin. Bahtiyarım ki, bu sözlerimin, hiçbirinde milletimin, hakkımdaki itimadını sarsacak bir isabetsizliğe uğramadım.

Bugün, aynı inan ve katiyetle söylüyorum ki, millî ülküye, tam bir bütünlükle yürümekte olan Türk milletinin büyük millet olduğunu bütün medeni âlem, az zamanda, bir kere daha tanıyacaktır.

Asla şüphem yoktur ki, Türklüğün unutulmuş büyük medeni vasfı ve büyük medeni kabiliyeti, bundan sonraki inkişafı ile, âtinin yüksek medeniyet ufkunda yeni bir güneş gibi doğacaktır.

Türk Milleti,

Ebediyete akıp giden her on senede, bu büyük millet bayramını daha büyük şereflerle, saadetlerle huzur ve refah içinde kutlamayı gönülden dilerim. Ne mutlu Türküm diyene!

Hâkimiyet-i Milliye, 31 Ekim 1933

* * *

İRAN ŞEHİNŞAHI VE TÜRKİYE - İRAN MÜNASEBETLERİ

HAKKINDA KONUŞMA

(16. VI. 1934)

Çankaya köşkünde İran Şahı Rıza Pehlevi'ye verilen ziyafette söylenmiştir.

Büyük dostumuz ve aziz biraderim Şehinşah Hazretleri,

Kardeş İran milletinin ulu reisini Türkiye'de selâmlamakla duyduğum sevinç büyüktür. Ziyareti şahaneniz bütün Türk milletini bahtiyar etti.

Türkiye - İran münasebetlerinin tarihi gözden geçirilirse bu iki memleketin dostluktan ayrıldıkları zamanlar en müşkül devreleri yaşamış oldukları görülür. Halbuki milletlerimizin tabii temayülleri ve yüksek menfaatleri icabı olan dostluk bağları kuvvetlendikçe, her iki millet kuvvetli hale geldi ve refah buldu. Türkiye Cumhuriyeti bu hakikati tamamen idrak ederek İran dostluğunu siyasetinin en esaslı umdelerinden biri haline getirmiştir. Nasıl ki, zatı şahanelerinin kudretli idaresi altında komşu ve kardeş memlekette de aynı duygulara, aynı görüşlere kıymet ve ehemmiyet verilmiş ve böylece sarsılmaz ve silinmez bir Türkiye - İran dostluğu kurulmuştur.

Şehinşah Hazretleri, memleketinizin bütün terakkilerini alâka ve muhabbetle takip ediyoruz. Yüksek iradenizin yaratıcı eserlerini en derin hürmetle karşılıyoruz. Türkiye ve İran binlerce seneden beri deruhte etmiş oldukları yükselme ve yükseltme rolünde bugün de kuvvetli ve kudretli adımlarla ilerliyorlar. Bu iki kardeş millet, bu defa ziyareti şahanenizle, bir kat daha yakınlaşan dostlukları, medeniyet için, insaniyet için, şüphesiz en sevinilecek neticelerden biridir. Sulh ve müsâlemet içinde inkişaf etmekten başka gayeleri olmayan milletlerimizin, aynı zamanda, umumi sulha hadim olmayı en şerefli vazife saydıklarına şüphe yoktur.

Türk milleti için unutulmaz bir hâtra bırakacak olan bugünü, tarih yalnız Türkiye - İran münasebetinde değil, fakat cihan sulhunda sayılır günlerden olarak kaydedecektir.

Dost ve kardeş milletin büyük hükümdarı, Türkiye'nin ulu dostu olan zatı şahanelerinin daima refah ve saadetini temenni ederek sıhhati şahanelerine, kardeş milletin ikbaline ve Türkiye - İran dostluğunun feyizli inkişafına içiyorum.

Hâkimiyet-i Milliye, 17 Haziran 1934

* * *

İSVEÇ KIRALI VE TÜRKİYE - İSVEÇ MÜNASEBETLERİ HAKKINDA KONUŞMA

(3. X. 1934)

Memleketimizi ziyarete gelen İsveç Veliâhdı Prens Gústav Adolf şerefine Çankaya köşkünde verilen ziyafette söylenmiştir.

Altes Ruayâl;

Bu gece, ulu konuklarımıza, Türkiye'ye uğur getirdiklerini söylerken, duyduğum, tükel özgü bir kıvançtır.

Burada kaldığınız uzca sizi sarmaktan hiç durmayacak ılık sevgi içinde, bu yurttan, yurdunuz için beslenmiş duyguların bir yankusunu bulacaksınız.

İsveç - Türk uluslarının kazanmış oldukları utkuların silinmez damgalarını tarih taşımaktadır. Süerdemliği, öñü, bu iki ulus, ünlü sanlı sözlerinin derinliğinde sonsuz tutmaktadır.

Ancak, daha başka bir alanda da onlar erdemlerini o denli yaltırlıklı yöndemle göstermişlerdir. Bu yolda kazandıkları utkular, gerçekten daha az özençe değer değildir.

Avrupa'nın iki bitim ucunda yerlerini berkiten uluslarımız, ataç özlüklerinin tüm ıssıları olarak baysak, önürme, uygunluk kıldacıları olmuş bulunuyorlar; onlar bugün en güzel utkuyu kazanmışa anıklanıyorlar: baysal utkusu.

Altes Ruayâl;

Yetmiş beşinci doğum yılında oğuz babanız, bütün acunda saygılı bir sevginin, söyüncü ile çevrelendi. Genlik, baysal içinde erk sürmenin gücü işte bundadır.

Ünlü babanız, yüksek kiralınız beşinci Gústav'ın göñeci için en ısı dileklerimi sunarken, Altes Ruvayâl, sizin Altes Ruvayâl, prenses Louise, sevimli kızınız Altes Ruvayâl Prenses İngrid'in esenliğine; tüzün İsveç ulusunun gönencine içiyorum.

Ayın Tarihi: 1934, No. II, s. 22-23

* * *

HAVACILIK HAKKINDA KONUŞMA

(3. V. 1935)

Türkkuşu çalışmalarına başlarken Etimesut hava alanında söylenmiştir.

Bayanlar, Baylar,

Bizim dünyamız —bilirsiniz— topraktan, sudan ve havadan unulmuştur. Hayatın da, esas unsurları, bunlar değil midir?

Bu unsurlardan birinin eksikliği, yalnız eksikliği değil, sadece, bozukluğu, hayatı imkânsız kılar.

Hayatı, hele ulusal hayatı seven, onu korumak isteyen; yurdunun topraklarına, denizlerine olduğu gibi, havasına da ilginliğini, hergün biraz daha, çoğaltmalıdır.

Bu ilginlik, saydığım hayat örgenlerine egemenlikle olur.

Natür insanları türetti, onları kendine taptırdı da. Ancak, insanların dünyada, yaşayabilmeleri için, onların tabiata egemenliğini de şart kıldı. Tabiata egemen olmasını bilemiyen yaratıklar, varlıklarını koruyamamalıdır. Tabiat onları, kendi unsurları içinde ezmekten, boğmaktan, yoketmekten ve ettirmekten cüda çekinmemiştir.

Türk, bu büyük hakikati, üzelden tanımak kapasitesini göstererek kapsal bir dölenle, toprağı ve onun türlü ürünlerini insanlığa verimli kılmış; okan denizlerde göğüslemedik dalgalar bırakmıyarak, insanlığa genlik veren kültür yolları açmıştır.

Lâkin, yaşadığımız bu çağda, artık, insanlar, yalnız karada ve denizde kalmadılar. Tabiatın hava varlığının da içine daldılar.

Hayat için, havayı, yalnız nefeslenmenin yeter olmadığı anlaşıldı. Gerek ve gerçek olan hava egemenliği olduğu yalın olarak ortaya çıktı.

Bütün ulusların, büyük dölenle, üzerinde çalıştıkları bu yöneyde, Türk ulusu da şüphesiz, yerini almalıydı.

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, kara ordumuzun yanında, donanmamızı kurarken, hava filolarımızı da, en son hava şartlarıyla düzenlemekten geri kalmadı.

Şahıslarıyla onur duyduğumuz, hava subaylarımız ve komutanlarımız da yetişmiş bulunuyorlar.

Uçmanlarımız her zaman ve herhalde, ulusun yüzünü ağartacak yüksek değerdedirler.

Lâkin, arkadaşlar; bu kadarını yeter görmek doğru olamazdı. Hava işine, onun bütün dünyada, aldığı önem derecesine göre genişlik vermek lâzımdı.

Bunu gözönünde tutan Cumhuriyet hükümeti; havacılığı, bütün ulusun işlevi yapmak kararında idi.

Türk; yurdun dağlarında, ormanlarında, ovalarında, denizlerinde, her bucağında, nasıl bir bilgi ve kendine güvenle yürüyor, dolaşıyorsa, yurdun asumanında da, aynı suretle dolaşabilmelidir.

Bu ise, Türkü, çocukluğundan, vatan kuşlarıyla, vatan havası içinde yarışa alıştırmakla başlar.

İşte, bugün, burada, bizi toplıyan sebep, o kutsal işe başlama âyinedir.

Havacılık kınavına ciddi sarılmalarından dolayı, hükümete, Genel-Kurmay Başkanı Sayın Mareşal'a ve Türkiye Hava Kurumu Başkanı değerli arkadaşım Fuad'a, burada, özel minnetlerimi sunarım.

Bu ödevimizi başarmada, bizden değerli yardımlarını esirgemiyen, dostumuz Rus Sovyet Cumhuriyetine ve onun, Sayın Büyük Elçisi Bay Karahan'a önünüzde açıkça teşekkür etmekten kıvanç duyarım.

Türk çocuğu;

Her işte olduğu gibi, havacılıkta da, en yüksek düzeyde, gökte, seni bekliyen yerini, az zamanda, dolduracaksın.

Bundan, gerçek dostlarımız sevinecek, Türk ulusu mutlu olacaktır.

Ulus: 4 Mayıs 1935

* * *

TÜRK HAVA KURUMU HAKKINDA

(29. V. 1935)

Atatürk, Türk Hava Kurumu'na on bin lira vererek hava tehlikesini bilenlerin başına geçmişlerdir. Ve demişlerdir ki:

— Bu ulus en zor zamanlarda memleket ödevlerine canla, başla koşmuştur, istediklerinden daha fazlasını başaracaklardır. Tuttukları yol doğrudur.

Ayın Tarihi, sayı: 18, 1935, s. 32

* * *

İŞ BANKASI HAKKINDA

(26. VIII. 1936)

Türkiye İş Bankasının 10. kuruluş yıldönümünde (26 Ağustos 1936) söyledikleri:

İş Bankası kurumu, Cumhuriyet tarihinde ekonomi bakımında başlıbaşına yer alacaktır. Bu kurum, naçiz bir servetin bile ekonomik hayatta fert menfaatlerine hasrolunmayıp ulus menfaatine hasredilmesinden çıkabilecek olan büyük neticeleri, az bir zamanda ve bahusus yepyeni bir devlet kuruluşunun türlü inkılâp güçlükleri içinde âlemşümül bir surette fi'len göstermiştir.

Türkiye İş Bankası, Kuruluşu, Çalışmaları, Eserleri, Ankara 1942, s. 7

* * *

ROMANYA DIŐIŐLERİ BAKANI ANTONESCU İLE KONUŞMA

(17. III. 1937)

Ankara Palas'ta söylenmiştir.

Her gün kudreti daha artan bir Romanya'yı bütün kalbimizle isteriz. Dostluğumuz o kadar sıkı ve emindir ki, Romanya daha kuvvetli oldukça biz de kendimizi daha kuvvetli addederiz.

Müttefikimiz Romanya'nın bize gönderdiği misafirimizi çok sevdik. Bugünkü görüşmemizden sonra B. Antonscu hakkında bende kalan intiba, Romanya Hariciye Nazırının milletine karşı mesuliyetini müdrük derin görüşlü, hükümlerinde isabetli ve olgun bir devlet adamı olduğudur. Kendisi gösteriş sever bir insan değildir. Milletinin, duygularına riayetkardır. Vazifesini yapmakta azmi kuvvetlidir.

Sizi tanıdığımıza çok memnunum milletleri muahedelerden ziyade hisler bağlar. Romanya, kalbimizde kardeşçe yer tutmuştur. Ruhlarımızın yakınlığı, birleŐikliğı için kadehimi kaldırıyorum.

Milletler gam ve keder bilmemelidir. Şeflerin vazifesi, hayatı neŐe ve Şevkle karşılamak hususunda milletlerine yol göstermektir.

Vaktile kitaplar karıŐtırdım. Hayat hakkında filozofların ne dediklerini anlamak istedim. Bir kısmı her Şeyi kara görüyordu. "Mademki hiçiz ve sıfıra varacağız, dünyadaki muvakkat ömür esnasında neŐe ve saadete yer bulunamaz" diyorlardı,

Başka kitaplar okudum, bunları daha akıllı adamlar yazmışlardı. Diyorlardı ki: "Mademki sonu nasıl olsa sıfırdır, bari yaşadığımız müddetçe Şen ve Şatır olalım".

Ben kendi karakterim itibarile ikinci hayat telâkkisini tercih ediyorum, fakat Şu kayıtlar içinde :

Bütün insanlığın varlığını kendi ŐahıŐlarında gören adamlar bedbahtlardır. Besbelli ki o adam fert sıfatile mahvolacaktır. Herhangi bir Şahsın, yaşadıkça memnun ve mesut olması için lâzım gelen Şey, kendisi için değıl, kendisinden sonra gelecekler için çalışmaktır. Makul bir adam, ancak bu suretle hareket edebilir. Hayatta tam zevk ve saadet, ancak gelecek nesillerin Şerefi, varlığı, saadeti için çalışmakta bulunabilir.

Bir insan böyle hareket ederken, "benden sonra gelecekler acaba böyle bir ruhla çalıştığımı farkedecekler mi?" diye bile düşünmemelidir. Hattâ en mesut olanlar, hizmetlerinin bütün nesillerce meÇhul kalmasını tercih edecek karakterde bulunanlardır.

Herkesin kendine göre bir zevki var. Kimi bahçe ile meşgul olmak, güzel çiçekler yetiştirmek ister. Bazı insanlar da adam yetiŐtirmekten hoşlanır.

Bahçesinde çiçek yetiştiren adam çiçekten bir Şey bekler mi? Adam yetiştiren adam da, çiçek yetiŐtirendeki hislerle hareket edebilmelidir. Ancak bu tarzda düşünen ve çalışan adamlardır ki memleketlerine ve milletlerine ve bunların istikbaline faydalı olabilirler. Bir adam ki, memleketin ve milletin saadetini düşünmekten ziyade kendini düşünür, o adamın kıymeti ikinci derecededir. Esas kıymeti kendine veren ve mensup olduğu millet ve memleketi ancak Şahsiyeti ile kaim gören adamlar, milletlerinin saadetine hizmet etmiş sayılmazlar. Ancak kendilerinden sonrakileri düşünebilenler, milletlerini yaşamak ve ilerlemek imkânlarına nail ederler. Kendi gidince terakki ve hareket durur zannetmek bir gaflettir.

Şimdiye kadar bahsettiğim noktalar ayrı ayrı cemiyetlere aittir. Fakat bugün bütün dünya milletleri aşağı yukarı akraba olmuşlardır ve olmakla meşguldürler. Bu itibarla insan mensup olduğu milletin varlığını ve saadetini düşündüğü kadar, bütün cihan milletlerinin huzur ve refahını düşünmeli ve kendi milletinin saadetine ne kadar kıymet veriyorsa bütün dünya milletlerinin saadetine hadim olmağa elinden geldiğı kadar çalışmalıdır. Bütün akıllı adamlar takdir ederler ki, bu vadede çalışmakla hiçbir Şey kaybedilmez. Çünkü dünya milletlerinin saadetine çalışmak, diğer bir yoldan kendi huzur ve saadetini temine çalışmak demektir. Dünyada ve dünya milletleri arasında sükün, vuzuh ve iyi geçim olmazsa, bir millet kendi kendisi için ne yaparsa yapsın huzurdan mahrumdur. Onun için ben sevdiklerime Şunu tavsiye ederim:

Milletleri sevk ve idare eden adamlar, tabiî evvelâ ve evvelâ kendi milletinin mevcudiyet ve saadetinin âmili olmak isterler. Fakat aynı zamanda bütün milletler için aynı Şeyi istemek lâzımdır.

Bütün dünya hâdiseleri bize bunu açıktan açığa ispat eder. En uzakta zannettiğimiz bir hâdisenin bize bir gün temas etmiyeceğini bilemeyiz.

Bunun için beşeriyetin hepsini bir vücut ve bir milleti bunun bir uzvu addetmek icabeder. Bir vücudun parmağının ucundaki acıdan diğer bütün âza müteessir olur.

Türkiye, Romanya ve diğer dostları kuvvetlidirler. Hiçbir taraftan bize gelecek bir şey beklemem. Beklemeğe de lüzum yoktur, işte bu sükûnet içinde bütün dünyayı mütalea etmek fırsatı bizdedir. “Dünyanın filân yerinde bir rahatsızlık varsa bana ne?” dememeliyiz. Böyle bir rahatsızlık varsa tıpkı kendi aramızda olmuş gibi onunla alâkadar olmalıyız. Hâdiseler ne kadar uzak olursa olsun bu esastan şaşmamak lâzımdır. İşte bu düşünüş, insanları, milletleri ve hükümetleri hodbinlikten kurtarır. Hodbinlik şahsî olsun, millî olsun daima fena telâkki edilmelidir.

O halde konuştuğumuzdan şu neticeyi çıkaracağız: Tabîî olarak kendimiz için bütün lâzım gelen şeyleri düşüneceğiz ve icabını yapacağız. Fakat bundan sonra bütün dünya ile alâkadar olacağız. Kısa bir misal: Ben askerim. Umumi harpte bir ordunun başında idim. Türkiye’de diğer ordular ve onların kumandanları vardı. Ben yalnız kendi ordumla değil, öteki ordularla da meşgul oluyordum. Bir gün Erzurum cephesindeki hareketlere ait bir mesele üzerinde durduğum sırada yaverim dedi ki :

— Niçin size ait olmıyan meselelerle de uğraşıyorsunuz?

Cevap verdim :

— Ben bütün orduların vaziyetini iyice bilmezsem kendi ordumu nasıl sevk ve idare edeceğimi tâyin edemem.

Bir devlet ve milleti idare vaziyetinde bulunanların daima gözönünde tutmaları lâzım gelen mesele budur.

Bu münasebetle muhterem misafirimize şunu diyeceğim: Ben düşündüklerimi sevdiğime olduğu gibi söylerim. Aynı zamanda lüzumlu olmıyan bir sırrı kalbimde taşımak iktidarında olmıyan bir adamım. Çünkü ben bir halk adamıyım. Ben düşündüklerimi daima halkın huzurunda söylemeliyim. Yanlışım varsa halk beni tekzip eder. Fakat şimdiye kadar bu açık konuşmada halkın beni tekzip ettiğini görmedim.

Ulus: 20 Mart 1937

* * *

ANKARA HALKEVİ’NDE BİR KONUŞMA

(26. III. 1937)

Ankara’da tahsilde bulunan Bursalı gençlerin tertib ettikleri Uludağ gecesinde söylenmiştir.

Arkadaşlar,

Bu gece buradaki toplantımızı ve benim hakkımdaki derin duygularınızı Celâl Bayar çok güzel ve canlı bir ifade ile bana bildirdi. Bu meyanda dedi ki: Siz genç arkadaşlar, yorulmadan beni takibe ahdetmişsiniz, işte ben bilhassa bu sözden çok duygulandım.

Yorulmadan beni takip edeceğinizi söylüyorsunuz. Fakat arkadaşlar, yorulmadan ne demek ? Yorulmamak olur mu ? Elbette yorulacaksınız. Benim sizden istediğim şey yorulmamak değil, yorulduğunuz zaman dahi durmadan yürümek, yorulduğunuz dakikada da dinlenmeden beni takip etmektir. Yorgunluk her insan, her mahlûk için tabîî bir halettir. Fakat insanda yorgunluğu yenebilecek mânevi bir kuvvet vardır ki işte bu kuvvet yorulanları dinlendirmeden yürütür.

Sizler, yani yeni Türkiye’nin genç evlâtları, yorulsanız dahi beni takip edeceksiniz. Ben bu akşam buraya yalnız bunu size anlatmak için gelmiş bulunuyorum. Dinlenmemek üzere yürümeğe karar verenler asla ve asla yorulmazlar. Türk gençliği gayeye, bizim yüksek idealimize durmadan, yorulmadan yürüyecektir. Biz de bunu görmekle bahtiyar olacağız. Şimdi çocuklar eğleniniz.

Bundan sonra gençler Dağ Başını Duman Almış marşını söylediler. Bunun üzerine Atatürk eski bir hâtırasını anlattı:

Arkadaşlar,

Ben 1919 senesi mayısı içinde Samsun'a çıktığım gün elimde maddi hiçbir kuvvet yoktu. Yalnız büyük Türk milletinin asaletinden doğan ve benim vicdanımı dolduran yüksek ve mânevi bir kuvvet vardı. İşte ben bu ulusal kuvvete, bu Türk milletine güvenerek işe başladım. Samsun'dan Anadolu içlerine kırık bir otomobille gidiyordum. Yanımda ötedenberi yaverliğimi yapan Salih ve Cevat Abbas'dan biri bulunuyordu. O kırık otomobil Anadolu yollarında ilerlerken ben daima düşünür ve yaverime şimdi sizin terennüm ettiğiniz şarkıyı söyletirdim. Ben Türk ufuklarından bir gün behemehal bir güneş doğacağına, bunun hareket ve kuvvetinin bizi ısıtacağına, bundan bize bir güç çıkacağına o kadar emindim ki, bunu âdeta gözlerimle görüyordum. O şarkıyı okutup tekrar ettirmekten maksadım Türk'ün bu güneşi doğunca muvaffak olacağını anlatmaktı. Bu sebeptendir ki, demin söylenen şarkı benim on sekiz senelik bir hâtıramı tazeledi. Bu şarkıyı söyletmeğe önyak olan genç bayana teşekkür ederim.

Cumhuriyet: 1 Nisan 1937

* * *

DİYARBAKIR'DA BİR KONUŞMA

(15. XI. 1937)

Güneydoğu vilâyetlerini dolaşmak üzere seyahate çıkan Atatürk 15. XI. 1937 günü Diyarbakır'a gelmişler ve akşam saat 21.25 de Halkevini şerefleştirmişlerdir. Halkevi Orkestrasının konseri bittikten sonra devamlı ve coşkun alkışlar arasında localarında ayağa kalkarak halkı selâmlamışlar ve aşağıdaki konuşmayı yapmışlardır:

— Yirmi sene sonra tekrar Diyarbakır'da bulunuyorum. Dünyanın en güzel ve en modern bir binası içinde, modern nefis bir müziği dinliyerek... Beşeriyetin medenî bir halkı huzurunda, bu halkın evinde...

Duyduğum zevk ve saadetin ne kadar büyük olduğunu elbette takdir edersiniz. Bunu kaydetmekle bahtiyarım.

Atatürk Diyarbakır'da, Kadri Kemal Kop. 1938, s. 35

* * *

BURSA'DA BİR KONUŞMA

(2. II. 1938)

Bursa Belediyesinde, şehir namına şereflerine verilen süvare'de, Bursalıların hislerine tercüman olan bir konuşmaya verdikleri cevap:

Kıymetli hatip arkadaşımızın sözleri benim üzerimde çok büyük hassasiyet uyandırdı. Bunun derecesini ifade etmek bence mümkün değildir.

Fakat, Bursa'yı ve Bursalıları seven ilk Türk ben değilim. Tarihte ve cihanda en büyük imparatorluk kurmuş olan Türkler de, evvelâ dikkat nazarlarını Bursa'ya, bu kıymetli şehre tevcih etmişlerdir. Onun kıymetini anlamış ve ifade etmişsem çok bahtiyarım.

Bursa, inkılâp hayatımızda nice müşkül anlar geçirmiştir. Fakat Bursalılar kıymet, kabiliyet ve kudretleriyle bu müşkül zamanları suhuletle atlatmıştır, ve biz de kendilerine kavuşmak bahtiyarlığına nail olduk. Bugün o bahtiyarlığın safhalarından birini idrak etmekle mesut olduğumu ifade edebilirim.

Açık Ses Gazetesi, Bursa, 5. 2. 1938

* * *

BALKAN ANTANTI HAKKINDA BİR KONUŞMA

(27. II. 1938)

Çankaya köşkünde verilen çay ziyafetinde Balkan gazetecilerinin temennileri üzerine söylenmiştir.

Balkan ittifakı bizim ötedenberi samimiyetle üzerinde durduğumuz bir idealdir. Bu idealin her gün geniş bir saha üzerinde daha ziyade genişlemesini ve mesaha almasını görmekle bahtiyarım. Bu hususta müttefik Balkan devletlerini sevk ve idare eden zevatın büyük hizmetleri ve muvaffakiyetleri ve ittifaka bağlılıkları şayanı takdirdir. Bugün, bu şekliyle dahi hepimizin memnuniyetini mucip olan Balkan birleşik vaziyetinin, birgün birçok kimselerin hâtıralarından bile geçirmedikleri müttekâmil şekli alacağına itimadım berkemaldir.

Bu yüksek ideale giderken müttefik devletlerin başında bulunan zevatin himmetlerine, matbuatın dahi büyük hizmetlerinin sebkatetmekte olduğunu müşahede etmekteyiz. Balkan milletleri matbuatının bu yüksek ideali kendi idealleri telâkki etmelerini ve bu idealin tahakkuku için bütün imkânlarla çalışmalarını kendilerinden temenni ederim. Matbuatın şimdiye kadar aynı suretle vazifesini ifa etmiş olduğunu da tekrar etmeliyim.

Dünyada şimdiye kadar, başka başka milletlerin ünyon yaptıkları ve asırlarca beraber yaşadıkları, tarihte görülmüştür. Bizim kurmak istediğimiz ünyonun tarihte geçmiş olan ünyonların çok fevkinde olmasını isteriz.

Tarihi bu kadar yüksek bir idealin esas temel taşı, yalnız geçici politika esaslarında kalmaz. Bunun esas temel taşları lâzımdır ki, kültür ve ekonomi cevheriyle dolu olsun. Çünkü kültür ve ekonomi her türlü siyasete istikamet veren bazlardır.

Herhalde beklediğimiz parlak günler, bizlerden dahi uzak değildir. Bizden sonra gelecekler ise tabii o günlerin parlaklığını bahtiyarlıklarla tespit edeceklerdir.

Ulus: 28 Şubat 1938

* * *

BURSA'DA BİR KONUŞMA

(11. III. 1938)

Çelik Palas'ta şerefine verilen ziyafette söylenmiştir.

Geçen gün bana zırhlı müdafaa hatlarından bahsediliyordu. Faraza Maginot'dan... Benim kanaatim belki biraz aykırı düşecek ama... Israr ederim ki, bu hatların faydasına inanamıyorum. Zira harbi insan yapar. Binaenaleyh insanın toprak üstünde bulunması lâzımdır. Köstebek gibi toprak altında, beton borularda veya zırhlı kulelerde oturtulacak bir kuvvet, evvelden harb harici edilmiş bir kuvvet addedilmelidir. Manevra kabiliyetini kendi kendine imha etmiş olmakla bir harbte mağlûbiyetten başka ne kazanılabilir, bilmem...

Son Balo — Nizamettin Nazif, s. 24

* * *

TÜRKİYE CUMHURİYETİ ORDULARINA MESAJ

(29. X. 1938)

Ankara Hipodromunda yapılan geçit resminden önce Başbakan Celâl Bayar tarafından okunmuştur.

Zaferleri ve mazisi insanlık tarihi ile başlayan, her zaman zaferle beraber medeniyet nurlarını taşıyan kahraman Türk ordusu!

Memleketini en buhranlı ve müşkül anlarda zulümden, felâket ve musibetlerden ve düşman istilâsından nasıl korumuş ve kurtarmış isen Cumhuriyetin bugünkü feyizli devrinde de askerlik tekniğinin bütün modern silâh ve vasıtaları ile mücehhez olduğun halde vazifeni aynı bağlılıkla yapacağına hiç şüphem yoktur.

Bugün, Cumhuriyetin onbeşinci yılını mütemadiyen artan büyük bir refah ve kudret içinde idrâk eden büyük Türk milletinin huzurunda kahraman ordu, sana kalbi şükranlarımı beyan ve ifade ederken büyük ulusumuzun iftihar hislerine de tercüman oluyorum.

Türk vatanının ve Türklük camiasının şan ve şerefini, dahilî ve haricî her türlü tehlikelere karşı korumaktan ibaret olan vazifeni her an ifaya hazır ve amade olduğuna benim ve büyük ulusumuzun tam bir inan ve itimadımız vardır. Büyük ulusumuzun orduya bahsettiği en son sistem fabrikalar ve silâhlar ile bir kat daha kuvvetlenerek büyük bir feragati nefis ve istihkarî hayat ile her türlü vazifeyi ifaya müheyya olduğunuza eminim. Bu kanaatla kara, deniz, hava ordularımızın kahraman ve tecrübeli komutanları ile subay ve eratını selâmlar ve takdirlerimi bütün ulus muvacehesinde beyan ederim.

Cumhuriyet bayramının on beşinci yıl dönümü hakkınızda kutlu olsun.

Ulus: 30 Ekim 1933

* * *

TÜRK İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ YAYINLARI: 1

**ATATÜRK'ÜN
SÖYLEV VE DEMEÇLERİ
III**

**(1918 – 1937)
(AÇIKLAMALI DİZİN İLE)**

5. BASKI

2006

ATATÜRK'ün Türk ve yabancı gazete muhabirlerine söylediği Demeçlerin tam metinleri gazeteler ve ajans haberleri karşılaştırılarak tesbit edilmiş ve bu kitaba alınmıştır.

Bu cilt, Nimet Arsan tarafından derlenip Türk İnkulâp Tarihi Enstitüsü tarafından 1961 yılında 2. basımı yapılan "Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I" adlı esere, Sadi Borak-Utkan Kocatürk tarafından derlenip yine aynı enstitü tarafından 1971 yılında yayınlanan "Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri V" adlı eserlerdeki Meclis konuşmaları eklemek suretiyle ofset basım olarak çoğaltılmıştır.

İÇİNDEKİLER

	Tarih	Sayfa
Mondros Mütarekesinin Tatbik Tarzı	18.XI.1918	1
Teşkilât-ı Millîye.....	11.X.1919	2
Kuvay-i Millîye'nin Vaziyeti Hakkında	13.X.1919	6
Harekât-ı Millîyenin Karakteri	24-25.X.1919	10
Kuvay-i Millîye'nin Vaziyeti	25.X.1919	17
Epoka Gazetesi Mmuhabirinin Yazılı Sorularına Cevap	30.XII.1919	19
Milliyetperverler ve Haricî Yardım	10.V.1920	20
Sulh Şartları Hakkında	Ocak 1921	21
Türk İstiklâl Dâvasının Mahiyeti	17.1.1921	21
Vaziyet-i Umumîye	6.II.1921	25
Londra Konferansı Hakkında.....	Mart 1921	27
Türkiye Büyük Millet Meclisinin Kuruluşu Gününe Ait Hatıralar.....	22.IV.1921	28
Askerî Vaziyet Hakkında	15.V.1921	34
Sakarya Muharebesine Hareketinden Bir Gün Evvel Amerikan Milletine Bir Mesaj İstenmesi Üzerine	Ağustos 1921	35
Türkiye Türklerindir.....	Ağustos 1921	38
Türkiye'nin Sulh Şartları Hakkında Sorulan Bir Suale Cevap	11.1.1922	39
Hayatına Ait Hatıralar	Ocak 1922	39
Ordu İşlerinin Hızla Yapılması İçin Kurulan Encümen Hakkında	22.1.1922	50
İtilâf Devletleri'nin Türkiye ile Yunanistan İtilâfında Tavassutları.....	23.1.1922	51
23 Nisan Millî Bayramı	23.IV.1922	53
Umumî Vaziyet.....	18.VI.1922	53
Umumî Vaziyet.....	21.VI.1922	54
Son Taarruz Hakkında	21.IX.1922	56
Sulh Şartları	22.IX.1922	61
Son Zafer Pakkında.....	24.IX.1922	63
Büyük Zafer ve Trakya	25.IX.1922	64
Büyük Zaferin Yarattığı Yeni Vaziyet	26.IX.1922	65
Büyük Zaferin Yarattığı Yeni Vaziyet	26.IX.1922	66
Sulh Hakkında	4.X.1922	67
Büyük Zaferin Yarattığı Yeni Vaziyet	13.X.1922	67
Türkiye'nin Sulh Şartları Hakkında	24.X.1922	69
Sulh Şartları, İç ve Dış Siyasî Meseleler	2.XI.1922	70
Barıştan Sonra.....	6.XII.1922	73
	Tarih	Sayfa
Sulh ve İnkılâp.....	12.XII.1922	73
İngiltere İle İlişkiler ve Barış Konferansı.....	22.XII.1922	77
Sulh Gayeleri ve Konferans —Kapitülasyonlar—Musul Meselesi.....	25.XII.1922	77
Napolyon, Harp ve Sulh	23.1.1923	80
Lozan Sulh Konferansı.....	30.1.1923	81
Türkiye'nin İstedığı Sulh	1.II.1923	83

Barış Görüşmelerinin Kesilmesi Hakkında	5.II.1923	83
Lozan Konferansının İnkıtaı Hakkında	6.II.1923	84
Yeni Seçim ve İstanbul	11.IV.1923	84
İttihad ve Terakki Fırkası Hakkında.....	14.IV.1923	85
Sulh Mutlaka Olacaktır	8.VII.1923	86
Sporun Gayesine Dair	16.VIII.1923	86
Türkiye’de Cumhuriyet ve Şarklılık, Garplılık Meselesi	27.IX.1923	86
Kültür Hakkında	29.X.1923	89
İstanbul Halkı ve Cumhuriyet	4.XII.1923	93
İnönü Zaferinin Yıldönümü Dolayısıyla	10.1.1924	95
Hilâfetin Lağvı	4.III.1924	97
Yunus Nadi’ye Verilen Mülakat	7.IV.1924	97
Hilâfet ve Yabancı Dinî Müesseseler Hakkında.....	4.V.1924	102
Türkiye-Fransa İlişkileri ve Hilâfetin Kaldırılması Hakkında	25.XI.1924	104
Cumhuriyetin Birinci Yıldönümü Münasebetiyle	31.X.1924	106
Siyasî Fırkalar Hakkında.....	11.XII.1924	109
Konya ve Konyalılar Hakkında	22.X.1925	111
Falih Rıfki ve Mahmut Beye Mülakat.....	13.111.1926	111
Türk Ocakları Delegelerine	26.IV.1926	118
Hava Kuvvetlerimizin Kuvvetlendirilmesine Dair	8.VI.1926	118
İzmir Suikast Teşebbüsü Hakkında	19.VI.1926	119
İzmir Suikast Teşebbüsü Hakkında.....	27.VI.1926	119
Türk Demokrasisi Hakkında	8.III.1928	120
Kendi Hastalığı Hakkında	12.III.1928	120
Lozan Barış Antlaşması Dönüm Yılı Nedeniyle Şükranlarını Sunan Üniversite		
Gençlik Kuruluna Demeç	24.VII.1928	121
Yeni Türk Harfleri Hakkında	23.VIII.1928	121
Büyük Zafer Hakkında.....	30.VIII.1928	122
İstanbul Halkı ve Yeni Türk Harfleri	16.IX.1928	122
Atatürk ve İnkılâp	30.XI.1929	123
Yunan Gazetecilerine Demeç	30.X.1930	129
Sivas Yolunda	19.XI.1930	129
	Tarih	Sayfa
Türk Ocakları Hakkında	25.III.1931	130
Newyork’tan İstanbul’a Uçan Amerikalı Tayyareciler Hakkında.....	3.VIII.1931	130
Newyork’tan İstanbul’a Uçan Amerikalı Tayyarecilere Demeç	3.VIII.1931	131
Keriman Halis’in Dünya Güzeli Seçilmesi.....	3.VIII.1932	132
Dünyanın Siyasî Durumu.....	27.IX.1932	133
Türk Kadınının Hakları	30.VI.1933	136
Lozan Sulhu	24.VII.1933	136
Yeni Vaziyet	21.VI.1935	137
Türk-Yugoslav Dostluğu Hakkında	29.X.1936	140
Yeni Hükümet Programı Hakkında.....	11.XI.1937	141
Hatay İstiklâli Hakkında	1.XII.1937	142

MONDROS MÜTAREKESİNİN TATBİK TARZI

(18. XI. 1918)

İtilâf devletlerinin Mondros Mütarekesini tatbik tarzlarına ne mâna vermek lâzımdır? Bu hususta millete terettüp eden vazife ne olabilir? Meclis-i Meb'usan milleti tamamiyle temsil etmekte midir?

Vakit gazetesi muhbirine demeç.

Muharririmiz, dört sene devam eden harb-i umumî içinde milletimizin gösterdiği azm ü metanet ve fevkalâde fedakârlıklara nazaran bugün akdettiğimiz mütarekeden sonra İtilâf devletlerinin Osmanlı istiklâline riayet edeceklerine şüphe edilemezse de mütareke mukavelenamesinin bizim tahmin edemediğimiz bir şekilde tefsir ve tatbik edilmekte olduğu görüldüğünden bahsetmiş ve Mustafa Kemal Paşa'ya İtilâf kumandanlarının bu tarz-ı hareketine ne mâna vermek lâzım geleceğini sormuştur.

Mustafa Kemal Paşa, bu suale şu tarzda cevap vermiştir:

— Hükümetimizle mütareke akdeden devletlerin ve bu devletler namına mütareke şartnamesini yapan Britanya hükümetinin Osmanlılara karşı olan hüsnüniyetlerinden şüphe etmek istemem, eğer mezkûr şartname ahkâmının tatbikatında suitefehhümü mucip olacak cihet görülüyorsa bunun sebebini derhal anlamak ve muhatablarımızla anlaşmak lâzımdır. Bittabi bu vazife hükümetlere terettüp eder. Benim bildiğime göre hükümetimiz bu bapda icabeden teşebbüsatta bulunmuş ve bulunmaktadır.

Yalnız benim anlayamadığım bir cihet varsa... bu teşebbüsat neden milleti tatmin edici netayıç vermemektedir? Buna sebep olarak şimdi hatırıma gelebilen nokta şudur: iki hükümet ricali beyninde bilmüzakere takarrür ettirildikten sonra, emr-i icrası lâzım gelen hususat, askerî kumandanlara terk olunur. Halbuki bu hususta askerler değil, diplomatlar hal-i faaliyette bulunmak lâzımdır.

– *Bu hususta millete terettüp eden vazife ne olabilir?*

– Malûmu âliniz millet doğrudan doğruya umur-u devlete karışmaz. Vekilleri olan heyet-i mebusanın itimadına mazhar bir hükümetin netice-i icraatına intizar eder. O halde bu hususta milletin en büyük vazifesi mebusları vasıtasıyla, her suretle şayan-ı emniyet ve itimat bir hükümetin mesned-i kuvasını teşkil etmektir.

– *Bugünkü Meclis-i Mebusanın milleti tamamiyle temsil edemediği hakkında ortalıkta kıl-ü kal vardır. Bu bapta fikr-i âliniz ne merkezdedir?*

– Bence bilhassa içinde bulunduğumuz bu müşkil ve pek nazik zamanda bu gibi kıl-ü kaller kat'iyen tecviz edilemez. Bu kıl-ü kaller hayat-ı meşrutiyet için pek muzırdır. Bundan her meşrutiyetperver Osmanlının suret-i kat'iyede mücanebet etmesi en büyük vazife-i vataniyemizdir. Bugünkü mebusanın birtakım tesirat altında intihap edilmiş olduğu hakkında kıl-ü kal edenlere şu noktaları hatırlatmak lâzımdır. Evvel emirde yapılan dedikodular için zemin-ü zaman hiçbir suretle müsait değildir. Sonra alelittlak her memlekette bu gibi intihabat icra edilirken araya birtakım tesiratın karıştığı da inkâr edilemez. Bunlardan sarfınazar Osmanlı milletinin timsal-i meşrutiyeti bugünkü meclis-i mebusanımızdır. Bu heyeti vücude getiren azanın intihap olundukları devairden bir kısmı elyevm yeni bir intihap icrasına müsait olmyan bir vaziyet-i fevkalâde içinde bulunmaktadır. Binaenaleyh sadece bu noktayı düşünmek, bu meseleyi daha ziyade tamikten dolayı tahaddüs edebilecek fenalıkları gösterir. Her halde millet ve memleketimizin pek ziyade muhtaç olduğu sulhu takarrür ettirecek hükümetin halihazırdaki Meclis-i Mebusanımıza istinat etmesi bir zaruret teşkil etmektedir.

* * *

TEŞKİLÂTI MİLLÎYE

(11. X. 1919)

Teşkilât-ı Millîyenin kuvvet ve şümulü — Teşkilât-ı Millîye ve İttihatçılık — Teşkilât-ı Millîye ve anâsır-ı gayr-ı müslime — Teşkilâtın ecnebilerle münasebeti — Teşkilât-ı Millîye ve intihabat — Mustafa Kemal Paşa'nın mebusluğu.

Yeniğün gazetesinin Sivas'ta bulunan hususî muhabiri ile mülâkat.

— *Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti teşkilâtının kuvvet ve derece-i şümulü nedir?*

– Mütarekeden sonra millet iki büyük felâket altında kalmıştı. Bunların birincisi vatan ve milletin duçar olduğu hakşiken muameleler, ikincisi de hükûmet-i sabıkanın bu tearruzat esnasında âdeta Yunanlılarla teşrik-i mesâi eder gibi hareket etmesidir. Bu iki büyük sebep memleketin her tarafında bir galeyân-ı intibah vücuda getirdi. Memleketimizin her kısmında icra-i tesir etmiş olan aynı esbap aynı maksat uğrunda her yerde teşkilât-ı millîye vücuda getirilmesini intaç etmiş ve nihayet bütün bu müteferrik teşkilât ittihat ederek memlekete şâmil olmuştur.

S — *Teşkilât-ı Milliyetin ittihatçı tahrikatı olduğuna dair bir rivayet var. Bu husustaki mütalâa-i devletleri ne merkezdedir?*

C — Teşkilâtımızın ne gibi avamil-i millîyeden doğduğunu izah ettim. Binaenaleyh esas maksadımız vatan ve milleti kurtarmak olduğuna göre karşımızda iki muhasım zümre bulunması pek tabii idi. Bunların biri menâfi-i şahsiyesine menâfi-i umumiyeyi feda eden hükûmet-i sabıka, ikincisi de inkırazımızı bekleyen birtakım dahilî düşmanlarımızdır. Bunlar cihan nazarında harekât-ı millîyeyi kirletmek ve kendilerini kurtarmak için zaman icabı kuvvetli bir silâha malikti. Bu silâh ise ittihatçılık iftirası idi. Fakat gerek fiiliyat-i millîyemiz ve gerekse hükümetin tebeddülünde gösterdiğimiz bitarafılık cihan efkâr-ı umumiyesinde ihtirasat-ı sefileden ne kadar münezzeh olduğumuzu ispat etti. Bize ittihatçı deyenler unutuyorlar ki harekât-ı millîye bütün millet tarafından icra edilmektedir. Eğer işin içinde ittihatçılık olmak lâzım gelse bütün millet ittihatçılıkla itham edilmiş olur. Fazla olarak gerek şimdiye kadar neşrettiğimiz beyannamelerle ve gerekse umumî kongrede kabul edilen yemin suretiyle, hiçbir fırkaya mensup olmadığımızı ve ittihatçılıkla alâkamız bulunmadığımızı kâinata ilân ettik. Hattâ zat-ı şahane bile son beyannâme-i hümayunlarında teşkilât-ı millîyenin münhasıran esbab-ı millîyeden mütevellit olduğunu, ilân buyurmuşlardı. Fakat Ferit Paşa hükümeti yalnız millete değil, (Tan) gazetesi muhabirine de Anadolu harekâtının ittihatçı tahrikatından mütevellit olduğunu söyledi. Artık böyle bir iddiaya nasıl ehemmiyet verilebilir? Hattâ son zamanlarda Bolşevikliği de aleyhimizde bir silâh gibi kullanmak isteyen Ferit Paşa, Trabzon ve Samsun'dan Anadolu'ya akın akın Bolşevikler geldiğini de vilâyetlere resmî telgraflarla tebliğ ederek ilân etmek garabetinde bulunmuştu.

S — *Teşkilât-ı millîyenin anâsır-ı gayr-ı müslime aleyhinde birtakım temayülâtı olduğuna, dair de bir rivayet vardır. Bu husustaki fikr-i devletleri nedir ve teşkilât-ı millîye ile anâsır-ı gayr-ı müslimenin münasebatı ne merkezdedir?*

C — Her şeyden evvel şunu söylemek isterim ki teşkilât-ı millîyenin anâsır-ı gayr-ı müslime aleyhinde hiçbir fikr-i muzmeri yoktur. Filvaki birtakım gayr-ı müslim anâsırın devlet ve milletimiz aleyhinde bazı tahrikat ve teşebbüsata girişecek kadar temayülât-ı muzire besledikleri vaka ile sabit olmuşsa da hakk-ı meşruuna istinat eden milletimizin sükûn ve ciddiyeti karşısında hiçbir netice elde edemeyeceklerini hissetmeğe başladıkları memul addolunabilir. Bu takdirde arada hiçbir sebep-i ziddiyet kalmıyacaktır. Biz onların her türlü hukuk-u tabiiyetlerini tamamiyle temin ederek beynel anasır bir müvazenet ve ahenk ihyasını mekaasıd-ı esasiyemizden addedeceğiz.

S — *Ecnebilerle münasebetiniz nasıldır?*

C — Şimdiye kadar gerek tesadüfen ve gerekse Anadolu ahvalini tetkik için memuren bu havaliye gelen muhtelif milletlere mensup ecnebilerden bir çoklariyle temas edildi. Bunların bize söyledikleri ilk ihtisasat uzaktan müthiş bir heyula gibi tasavvur ettikleri Anadolu'yu bilâkis en şayan-ı dikkat bir sükûn ve asayiş içinde görmekten mütevellit hayretlerine dair oluyordu. Bilhassa teşkilât-ı millîyenin vüs'at ve ehemmiyetiyle milletin vahdet-i azimkârânesini gözleriyle görüp metalib-i umumiyemizi etrafiyle tetkik ettiklerinden âmal-i millîyemizin meşruiyeti ile teşkilâtımızın nezahet-i mâneviyesi hakkında mensup oldukları memleketler efkâr-ı umumiyesine mükerreren raporlar yazmaktan hâli kalmadılar. Bu suretle bugün Avrupa ve Amerika'da hakikatın inkişafa başladığını görmekte memnun oluyoruz.

S — *Alelumum Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin alelhusus Heyet-i Temsiliyenin intihabat esnasındaki vaziyeti ve tarzı faaliyeti ne olacaktır?*

C — Cemiyetimiz bir fırka-i siyasiye değildir. Bu sebeple intihabat esnasında ne alelumum cemiyetin ve ne de alelhusus Heyet-i Temsiliyenin doğrudan doğruya hiçbir faaliyet ve müdahalesi olmayacaktır. Bu sebeple bu meselede bize terettüp eden vazife hukuk-u medeniyeden müstefit olan evlâd-ı vatandan her ferde müterettep

vazife-i millîyenin tamamıyla aynıdır. Yalnız bizim bu hususta fazla olarak söyleyebileceğimiz yegâne bir söz varsa o da milletin heyet-i umumiyesini temsil edip en mühim mukadderat-ı millîyemiz hakkında muayyen birtakım esasata malik olduğumuzdan bu esasatı müdafaa edecek ve bunlara tarafdar olacak bir ekseriyet-i mebusan intihap edilmesini temenniden ibarettir.

S — *Zat-ı âliniz mebusluğa namzetliğinizi koyacak mısınız?*

C — Ben sırf vatan ve milletime böyle bir dakika-i tarihiyede tamamıyla hasr-ı vücut edebilmek gayesiyle meslek-i mukaddesimden ayrılıp sine-i millete tevdi-i mevcudiyet ettim. Bunu yaparken alelade bir ferd-i millet olarak elimden gelen her fedakârlıktan geri kalmamak azminde idim. Binaenaleyh tamamıyla milletimin irade-i umumiyesine tabi ve münkaadım. Eğer millet beni mebus intihap etmek arzusunu izhar ederse maalmemnuniye kabul ederim. Fakat kendiliğimden hiçbir teşebbüste bulunmayacağım.

*

*

*

KUVAY-İ MİLLÎYE'NİN VAZİYETİ HAKKINDA

(13. X. 1919)

Tasvir-i Efkâr gazetesi başmuharriri Velit Ebüzziya'nın telgrafla sorduğu sorular ve Mustafa Kemal Paşa'nın cevapları:

Deraliye, 13. 10. 1919

Sivasta Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Muhterem Paşam; kaç gündür zatı âlinizle matbuat heyeti namına muhabere ediyorduk. Bugün de Tasviri Efkâr namına tasdi edeceğim. Bervechizir bâzı sualler arzeyliyorum; maksat, Kuvayi Milliye'nin vaziyeti hakkında mümkün mertebe sarîh malûmat vermektir. Alınacak cevapların ajans vasıtasıyla Avrupaya çektilmesine çalışılacaktır. Bu suallerden münasip görülenlere yarınki nüshaya yetiştirilmek üzere mümkün mertebe çabuk cevap vermenizi rica ederim.

- 1 — Kuvayi Milliye'nin vücuda gelmesinin ilk sebepleri nedir?
- 2 — Teşkilâtı milliye ne vakit başladı?
- 3 — Bugün kaç vilâyete hükmü şamildir?
- 4 — Teşkilâtı Milliye'nin başlıca erkânı kimlerdir?
- 5 — Maksadı aslisi nedir?
- 6 — Maksadı aslisini istihsal için başlıca teşebbüsâtı nedir?
- 7 — İntihabat hakkında fikri nedir?
- 8 — Anadolu'da intihabat tamamiyle serbest yapılabilecek midir?
- 9 — İntihabı nisbî esası kabul olunur mu?
- 10 — Avrupaca teşkili mutasavver Ermenistan hududu hakkında ne düşünüyorsunuz?
- 11 — Sizce Ermenistan hududu ne olabilir?
- 12 — General Harbord ile ne mülakat ettiniz?
- 13 — Kuvayi Milliye'nin ikinci, üçüncü derecede uzviyetleri içinde bazı ittihatçılar vardır deniliyor, ne dereceye kadar doğrudur?
- 14 — İttihatçıların Kuvayi Milliye üzerine tesir etmesi kabilmidir?
- 15 — İntihabattan sonra Kuvayi Milliye ne şekilde kalacaktır?
- 16 — Müstakbel hudutlarımız sizce ne olabilir?
- 17 — Muhtasaran tercümei halinizi bildirir misiniz?
- 18 — Meb'us intihabı için namzetliğinizi vazedeceğiniz söyleniyor, doğru mudur? Nereden meb'us çıkmak istiyorsunuz?
- 19— Rûfekanız meyanında başka kimler meb'us olmak arzusundadır?
- 20— Şehrinizde itilâf mümessilleri var mı, onlarla hali temasta mısınız? Size karşı vaz'u tavırları nedir, harekâtı milliye hakkında ne düşünüyorlar ?
- 21— İstanbul'a mümessil tayin ettiğiniz Vasıf Bey ne vakit gelecektir, talimatı nedir?

Tasviri Efkâr Sermuharriri

Velit

Velit Beyefendiye

Paşa Hazretlerinin telgrafnameniz muhteviyatına numara sırasıyla berveçhiati not ettirdiği cevapları arz ediyorum.

Cevat

1— Milletin maruz kaldığı muamelâtı hakşikenane.

2— Akebi mütarekede ve vatanın her tarafında hemen aynı zamanda.

3— Bugün Anadolu ve Rumeli vilâyatında teşkilâtı milliyeden mahrum bir yer kalmamıştır. Hükmü umum vatana şamildir.

4— Teşkilâtı milliyenin erkânı masuniyet ve istiklâli vatan için kalpleri çırpınan milletin umum güzide evlâtlarıdır.

5— Maksadı aslı vatanın tamamisini ve milletin istiklâlini temin etmektir.

6— Kuvayi Milliyeyi âmil ve iradei mülkiyeyi hâkim kılmaya azmi kat'î ile karar vermiş olan ve bütün efradı milleti cami bulunan teşkilatımızdır. Nizamname ve beyannamemizde aynen musarrahtır.

7— İntihabata gayrimeşru bir gûna müdahalede bulunmayıp milleti serbest bırakmaktır. Yalnız cemiyetimiz, esasatını kabul edenlerin intihapta muvaffak olmalarını temenni eder.

8— Evet yapılacaktır.

9— Bu defaki intihabatın mevcut kanuna tevfiakan icrası zaruridir. Ve zaten bu yolda da başlanmıştır. Temsili nisbî usulü meclisi millinin halledeceği bir meseledir.

10, 11— 30 Teşrinievel 1918 tarihindeki hududumuz dahilinde kalan aksamı vatandan bir karış toprağın Ermenistan hükümetine ilhakına millet kat'iyen razı değildir.

13— Cemiyetimizde ittihatçı olarak kimse mevcut değildir. İttihatçılık tarihe karışmıştır Hükümeti merkeziyenin, garbın hatayı siyasisi onların ihyasına sebebiyet vermediği takdirde millet bunun ihyasını derhatır bile etmiyecektir. Buna dair Heyeti Temsiliyenin yeni bir beyannamesi bu gece Matbuat Cemiyeti Riyasetine keşide edilecektir.

14— Kuvayi Milliyemizin hâkimi müessiri ancak millet ve makasıdı âliyei milliyedir. Başka hiçbir fert veya cemaat müessir olamaz.

15— Kuvayi Milliyenin şekli atisi, meclisi millî, emniyet ve serbesti ile vazifei teşriye ve murakabesini ifaya muvaffak olduktan sonra bir kongre ile tayin edilecektir. Bu husus nizamnamemizin son maddesinde musarrahtır.

16— Müstakbel hudutlarımız bizce 30 Teşrinievel 1918 tarihinde mütareke aktedildiği günde fiilen sahip kaldığımız huduttur.

18— Meb'usluğa namzetliğimi vazetmedim ve etmiyeceğim ve fakat millet herhangi bir yerden beni meb'usluğa intihap ederse maalfitihar kabul ederim.

19— Rûfekam da aynen benim gibi düşünmektedirler.

20— Şehrimizde İtilâf mümessilleri yoktur. Ancak muvakkaten gelip geçen tekmil Avrupa ve Amerika devletlerine mensup memurini siyasiye ve askeriye ile vukubulan hususî mülakatlarda teşkilât ve harekâtı milliyemizin mahiyeti meşruasını tamamen tasdik ve takdir eylemişlerdir.

17— Paşanın tercümeihali muhtasaran berveçhi maruzdur:

Rumî 1296 (Milâdî 1881) tarihinde Selânikte tevellüt ederek rüşti tahsilini Selânikte, idadî tahsilini Manastırda, Harbiye ve Erkâniharbiye tahsillerini Dersaadette ikmal ile 1905 senesi Erkâniharbiye Yüzbaşılığı ile neş'et etmiş ve 1907 senesine kadar Suriyede ve Kolağası olduktan sonra 1911 senesine kadar Makedonyada bulunmuşlar; bu müddet zarfında Ordu Erkâniharbiyesinde, Redif Fırkası Erkâniharpliğinde, Ordu ve Kolordu Erkâniharbiyesinde ve Selanik Zabitan Talimgah Kumandanlığında ve Şimendifer Hattı Müfettişliğinde ifayı vazife eylemişlerdir. 31 Mart hâdisesi üzerine Selânikten Dersaadete hareket eden kuvvetlerin Erkâniharbiye

Reisliğinde ve 1910 da Arnavutlukta icra edilen harekâta, Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşanın Erkanıharbi olarak bulunmuş ve 1910 da Picardie (Pikardi) manevralarını takip için Fransaya azimet etmiştir. 1911 senesinde Erkânıharbiye-i Umumiye Dairesine memur edilmiş ve oradan İtalya muharebesi münasebetiyle Trablusgarbe giderek bu harbin nihayetine kadar Sirenaik mıntakasında Derne kuvvetleri Kumandanlığını ifa eylemiş ve bu esnada Balkan muharebesi başlamış ve Bulgarların Çatalca hattına geldikleri bir zamanda İstanbulla avdet ederek Geliboluda Kuvayı Mürettebe Erkânıharbiyesi Harekât Şubesi Müdürü ve Bolayir Kolordusu Erkânıharbiye Reisi olarak Balkan Harbine iştirakle Edirne üzerine mezkûr kolordu ile hareket etmiş ve Dimetoka havalisinin istirdadında bilfiil bulunmuşlardır. Balkan Harbini müteakip Sofya, Belgrat, Çetine Ataşemiliterliklerini ifa etmek üzere, Sofyaya memur ve orada Kaymakamlığa terfi edilmiştir. Harbi zailin ilânını müteakip Tekirdağında yeni teşekkül eden On Dokuzuncu Fırka Kumandanlığına tayin olunmuşlardır. Maydos ve havalisi mıntakası Kumandanlığını ifa ettikten sonra mezkûr fırka ile bu mıntakada buldukları sırada Arıburnu Kuvvetleri Kumandanlığını deruhde eylemiş ve bunun neticesinde Miralaylığa terfi etmişlerdir. Bilâhare Anafartalar Grupu Kumandanı olmuş ve İngilizlerin çekilmeleri üzerine On Altıncı Kolordu Kumandanı olarak Edirneye ve orada bir ay kaldıktan sonra Diyarbakir, Bitlis, Muş havalisine aynı numara ile Kolordu Kumandanı olarak gitmiş ve mezkûr cephe de mirlivalığa terfi ettirilmişlerdir. Tahaşşüt eden İkinci Ordu dahilinde Bitlis ve Muşu beş gün muharebeden sonra Ruslardan istirdat eylemiş ve bir müddet sonra İkinci Ordu Kumandanlığı Vekâletine ve az bir müddet sonra Hicaz Kuvvei Seferiyesine Ordu Kumandanı olarak tayin olunmuş ise de Şama kadar gittikten ve Sina cephesini teftiş eyledikten sonra Medineye gitmelerine hacet görülmediğinden İkinci Ordu Kumandanlığına asaleten tayin edilerek Diyarbakire avdet olunmuş ve 1917 senesinde Halepte tahaşşüt eden ve General Falkenhayn tahtı idaresinde bulunan gruba dahil olan Yedinci Ordu Kumandanlığına tayin edilmişlerdir. Müşarünileyh ile harekâtı harbiyede aralarında ihtilâfi nazar hâsıl olduğundan ye hükümet de noktai nazarlarını terviç etmediğinden mezkûr Ordu Kumandanlığından istifa ve müteakiben tayin kılındığı İkinci Ordu Kumandanlığını da kabul etmiyerek İstanbulla avdet etmişlerdir. Bu müddet zarfında veliaht bulunan zatın refakatinde olarak Almanya Karargâhı Umumisine ve Alman garp cephesine seyahat eylemişlerdir. Veliadın padişah olmaları üzerine şifahî ve musırrane irade ile Falkenhayn'ın mağlûp bıraktığı Nablus civarındaki Yedinci Orduya tekrar gitmiş ve vürudundan on beş gün sonra vukubulan umumî İngiliz taarruzunda bu orduyu Halebe kadar ricat ettirdiği sırada padişaha Fahri Yaver olmuştur. Halep muharebesini müteakip Yedinci ve Adana havalisinde bulunan İkinci Ordulardan mürekkep Yıldırım Grupu Kumandanlığını deruhde ve badelmütareke İstanbulla avdet eylediler. Son zamanda malûm olduğu veçhile Üçüncü Ordu Müfettişliğiyle Şarkî Anadolu da buldukları esnada 8 Temmuz 1919 da silki askeriden istifa etmişlerdir.

Nutuk, cilt: III (Vesikalar) s. 1084-1088, 1967

* * *

HAREKÂT-I MİLLÎYENİN KARAKTERİ

(24/25. X. 1919)

Harekâtı Millîyenin başında bulunanlar — Harekât-ı Millîye ve millet — Harekât-ı Millîye ve İttihat ve Terakki — Harekât-ı Millîyenin başında bulunanların maksadı — Dünya milletleri ve Harekât-ı Millîye — Türk halkının cevheri — Siyasî cidal ve içtimâî mesai.

Amasya'da Tasvir-i Efkar muhabiri Ruşen Eşref ile mülakat.

— “Dün akşam siz yorgunuz, biz de meşguldük, iyi görüşemedik. Bu harekâtın başından beri bizimle bulunmuş olsa idiniz çok mühim yerler ve hâdiseler görecektiniz. Sizin için faydeli bir tettebbu sahası olacaktı. Şimdilik ilk safha kapanmıştır” dedi.

— *Hakkınız var efendim. Bu yalnız benim için değil, harekât-ı millîyenin esasını bilmek ihtiyacında olan bütün millet için, bilhassa İstanbul için çok faydeli olurdu. Hem de böyle bir vakianın safhalarını tesbit edebilmek tarih için de lüzumlu olabilirdi. Fakat o vakit imkân bulunmadı. Bununla beraber yine bazı şeyler öğrenebilir, görülebilir!” dedim.*

— Doğrudur. Fakat daha evvelden anlaşılmalı ve anlatılsaydı, daha iyi olurdu. Meselâ bu hareketle alâkadar olduğumuz için bundan bir iki ay evvel bizi mâceraperestlikle itham eden bir iki İstanbul gazetesi, isterdim, yakından temas etseydi de işin hakikatini keşfedip ona göre tarif etseydi... Milletın, hakkını aramasına, bir iki kişi

maceraperestlik dediler. O hakkı istirdat için çalışanlar da maceraperest birer muhteris oldu. Fakat durup dururken macera yaratmağa, maceraperest olmağa, bilmem ki, lüzum ve ihtiyaç var mıydı? Bu maceraperest denen insanların rütbeleri mi eksikti ? Şahsî haysiyetleri mi haleldar olmuştu ? Aç mı kaldılardı, yoksa şahsî istikballeri kûsufa mı uğramıştı? Hayır, değil mi ya? Her şeyleri yerli yerinde idi. O halde, bilhassa bir harb yorgunluğundan sonra istirahata muhtaç bir kimsenin böyle kalkıp da maceralar, gaileler yaratmağa ihtiyacı yoktu. Halbuki milletin ve memleketin istikbal ve şerefi mevzuubahs oluyordu. Bu mesele her düşüncenin fevkindedir. Millet ve memleketin sayesinde kazanılan rütbe ve refahın bir ehemmiyeti, bir kudsiyeti vardır. Biz bunlardan ancak yine bu aziz millet ve memlekete borçlu olduğumuz son bir vazife-i namusu ifa için ayrıldık. Milletin kendi hayatını kurtarmak, kendi meşru hakkını müdafaa etmek için çıkardığı sese iştirak etmek her kendini bilen vatandaşın vazifesidir. Eğer bu millet, bu memleket parçalanacak olursa umumî şerefsizliğin enkazı altında şunun, bunun şahsî şerefi de parça parça olur. Biz o umumî şerefi kurtarabilmek için harekete gelen millete ruhumuzla iştirak ettik, iştirakimize mâni olabilecek şahsî rütbeleri, mevkileri de umumî şerefi kurtarmağa matuf bir gaye uğruna feda ettik. Milletin hakk-ı hayat ve istiklâlini talep etmesi birkaç kişi tarafından, âleme güya hükümete karşı bir isyan mahiyetinde yutturulmağa çalışıldı. Bir iki kişiyi de müşevvik olarak gösterdiler. Halbuki geçtiğiniz yerlerde de bizzat görmüşsünüzdür. Nufuz-u hükümet, kavânin-i hükümet her yerde muta değil midir?

Eğer konuştunuzsa ahalinin arzusu nedir? Bizzat kendi ağzından duymadınız mı? Şu halde bu, şahsî bir isyan, bir siyaset manevrası telâkki edilemez, değil mi ya? Bu hareket milletin bir arzusudur. Hattâ, bir ihtiyacıdır. Bu arzu ve ihtiyacı tevhit eden şey de eşhas değil, bizzat hâdisattır. Devletin vahdet ve istiklâlini tehdit eden nâmeşru birtakım ihtirasat, topraklarımıza, hiçbir hakka müstenid olmaksızın vuku bulan taarruzat, tehlike karşısında millete birleşmek lüzumunu duyurmuştur. Böyle bir harekete macera demek, bu hareketi takdir edenleri mâceraperestlikle telkip etmek gafillik, garazkârlık değil midir? Fakat böyle şahsî şeylerle uğraşılacak vakitlerde değiliz. Böyle birtakım âdi, bayağı şeylere zamanın nezaketi müsait değildir. Bence muhalefet şayan-ı hürmettir. Çünkü o da bir tettebbu, bir içtihad muhassasıdır. Fakat edilecek itirazlar makul ve mutedil ve meşru sebeplere müstenit olmazsa muhalefet müptezel olur” dedi.

Bir sigara yaktı. Bir kahve istedi. Elinden hiç düşürmediği tesbihi hızlı hızlı çekiyordu.

– *Fakat Paşa hazretleri, bu harekete itiraz edenler bunu bir fırka manevrası şeklinde görüyorlar. Onun için umuma şâmil kudsi bir mahiyette telâkki etmek istemiyorlar.*

– Böyle bir zamanda fırka manevrası yapmak caiz mi? Memleket olmazsa fırka kaç para eder. Evvelâ memleket selâmete çıkmalı ki fırkalar da ondan sonra bir siyasî, bir içtimaî esasa, içtihadta ibtina ederek teşekkül edebilsin. Fırka manevrası demek ne demek? Bu bir fırka manevrası olsaydı, Sivas kongresine memleketin her köşesinden, Ferit Paşa kabinesinin gayet sıkı tedabir-i muhafazakârenesine rağmen müntehap mümessiller iştirak eder miydi? Anadolu’nun arzu ve ihtiyacına tevafuk etmeyen bir harekette Anadolu’nun tâ göbeğinde barınmak, müzaheret görmek mümkün müydü? Hiçbir tarafta cebir ve tehdit alâimi görüldü mü? Karşıya geçip te gözlerini yumarak ve kim bilir hangi hasis ve merdut menafî uğruna bühtan savuranlardan bir ikisi Kongreye iştirak etseydiler fırkalarına, içtihadlarına bakılmaksızın aynı memleketin lüzumlu ve faydalı evlâdı gibi şükranla kabul edildiklerini görecektirdi. İtirazlar kemal-i hulûs ile dinlenecekti. Milletin umumen hakkını talep etmesine fırka manevrası denir mi?... Demek doğru mudur?

İhya edilmesinden en ziyade içtinap olunan şey İttihat ve Terakki fırkasıdır. Bir kere kongreye iştirak eden azanın her biri kat’iyen böyle bir teşebbüste bulunmayacağına dair yemin etmiştir. Yemin mukaddes bir taahhüt demektir. Sahib-i namus olan bir kimse verdiği sözden nükûl etmez. Diğer cihetten, İttihat ve Terakki siyaseti itibariyle de iflâs etmiştir, öyle değil mi? O fırkaya mensup olan zevat mevki-i iktidarda iken milletimizin ihtiyacına, mizacına teallük etmeyen istilâcûyâne bir politika takip ettiler. Kendi toprağı himmet ve itinaya muhtaç iken, bu milletin gözlerini başka noktalara tevcih etmeğe çalışan bir siyaset, tabii bir siyaset değildi. Binaenaleyh iflâsa mahkûm idi. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin emeli ise o siyasetten dolayı bu hale gelen zavallı memleketi ve toprakları nameşru emperyalizm ve kolonizasyon siyasetleriyle istilâyâ, parçalamaya çalışan yabancı ve mütecaviz kuvvetlere çiğnetmemek!... Bu düşünce ile hareket eden bir cemiyet ruh ve sebab-i mevcudiyeti itibariyle İttihat ve Terakki fırka-i münfesihasını tekrar diriltecek kabiliyette

değildir... Her hangi bir siyasî fırka bu fikrin ve bu programın adem-i lüzumunu iddia edebilir mi? Her hangi bir fırka memleketin vahdet ve istiklâlini düstur-ı hareketinin birinci maddesi olarak kabul etmez mi?

O halde öyle bir fırkanın, kendi emellerini tamamiyle muhafaza ederek bu gurupa dahil olması mümkündür... Bu kadar açık bir şeye de İttihatçılık ihyası, mevki-i iktidara gelmek hırsı gibi bühtanlar savurmak faziletkârlığa, vatandaşlığa yakışmıyacak bir izansızlıktır. Ben, kendi hesabıma, takip ettikleri siyasetin vatan ve millete muzır olduğunu yüzlerine karşı söyleyip alenen muhalefette bulunduğum insanların ve sistemlerinin tekrar mevki-i iktidar ve meriyete gelmesine ve binnetice avâkıb-ı fecâsı şu anda hepimizi dilhûn eden dünkü hallerin tekrar idamesine mi çalışacağım? Bunu hangi aklı başında ve insafı yerinde adam düşünebilir? Böyle bir düşünce mantıkla kabil-i telif değildir” dedi.

Bunları söylerken yüzü coşkunsuluktan kızarmıştı. Ses ve kaşları daha sert bir ifade almıştı:

— “Millete dost görünüp de ilk fırsatta iktidar mevkiine geçtikten sonra onun hakiki ihtiyaçlarını düşünecek yerde memleketi kendi istediği yolda götüren, lâf anlamayan, salâhiyettarların irşadına kulak asmayan, millette mevcut kuvvetleri şahsına bağlamağa çalışan kahraman yüzlü insanlardan hayli zarar çekildi. Onun için bazı kimselerin bu türlü tereddütlerde bulunması mazur görülür. Kâbusların teaddüt ve temadisi arzu edilir şey değildir. Netice itibariyle hem onlara zarar oluyor, hem de zavallı millete!.. Bunu siz de takdir edersiniz.

Ancak beyanatınız ve beyanatınızı takip edecek efaaliniz bu tereddütleri izale edebilir. Bugün hiç kimse inkâr edemez ki memlekete ve millete büyük hizmet görmek tehalükü içinde her fedakârlığı göze aldınız. Bu fedakârlığınız hemen hemen umumî bir muhabbet ve şükrana mazhar oldu. Gerek sizi, gerek rüfekanızı bir muhabbet ihata ediyor. Bunun temadisi ancak sizin elinizdedir. Millet pek çok zamandır kendisine hakikaten dost olacak halis insanlardan mahrum kaldığı için şu acıklı günlerde yardımına koşan insanları daima aynı fedakârlık, aynı feragat içinde görmek ister. Onları mânevi bir kuvvet halinde hıfz ve takdis etmek ihtiyacındadır. Bu kuvvetin muhafaza edilebilmesi de ancak şahsî menafiin istihkariyle mümkün olabilir, itikadındayım.

Hırs-ı cah nice samimiyetlerin ölmesine, nice iyi emellerin yarı yolda kırılmasına sebep olmuştur.

Hırs-ı cahtan anlaşılan mâna hükümette bir nezaret işgal etmekse onun için böyle şeyler yapmağa hacet yoktu. İstanbul’da oturup çalışmak o maksada vusul için daha kolaydı. Fakat millete hizmet etmek için en salim vasıtanın her türlü zahirî alâyişten vazgeçip ancak sine-i millette bulunmakla, mânevi mükâfatı maddî mükâfata tercih etmekle kabil olacağını takdir edenlerdenim. Binaenaleyh hayatta muvaffak olmak için, millete hizmet etmek için yalnız nezaret mevkiî tutmak icap edeceğini düşünmedim. Hırs-ı cah dedikleri bu ise, bende ve arkadaşlarımda böyle bir şey yoktur. Bunu herkesin alenen bilmesini isterim. Deruhte ettiğimiz vazife çok mukaddestir. Onun kudsiyetine birtakım ihtirasat-ı şahsiye ile hâle getirildiğini hiçbirimiz arzu etmeyiz. Bizim istediğimiz şey bugüne kadar hakkından mahrum yaşatılan, mevcudiyeti ehemmiyete alınmayan milletin hayata, refaha müstahak bir kuvvet olduğunu hükümetimize ve hükümetlere anlatmaktır. Bugün kâinat içtimaî inkılâbat geçirmektedir. Bu sahada ihraz olunan muvaffakiyat, cebbarlara veya lakaytlara teslim ettirilen haklar muharebe meydanlarındaki muzafferiyat kadar, hattâ daha mühimdir. Ancak bu ümniyeyi anlayan ve anladığım fiiliyatla da ispat eden hükümetler herhangi bir fırkaya mensup olurlarsa olsunlar milletin tevkîr ve şâpaşına liyakat kesbederler. Bunu anlamayıp ta milleti hâlâ kendi kafalarının keyfine göre idare etmeğe kalkışan kuvvetler artık birer belâdır. Belâ çekmeğe de bu milletin artık tahammülü kalmamıştır. Millet yapılan işlere bizzat murakabesini vazetmelidir: Hayata lâyık olduğunu âleme bu suretle ispat etmeli, sonra âlemden de hakk-ı hayatını niyaz etmemeli, talep etmelidir!

Dünya milletimizin hayatına ya hürmet edip onun vahdet ve istiklâlini tasdik edecektir, ya da son topraklarımızı son insanlarımızın kaniyle suladıktan sonra bütün bir milletin na’şî üstünde merdut hırs-ı istilâsını tatmin etmek mecburiyetinde kalacaktır. Bu türlü bir vahşete ise bugünkü insanların asabı artık tahammül edemez. Milletin bu arzusunu anlayan rical-i hükümetin vazifesi gayet vazıhtır: Milletin emniyetini celbetmek, samimiyetle, bilâtereddüt çalışmak, bizi masa başında hesaplaşmağa çağırarak ecnebi ricaliyle milletin arzusunu açıktan açığa münakaşa etmektir.”

Yemek vaktına kadar konuşulan şeylerin hulâsası işte budur. Bu adamın da siyasi cereyanlar arasında bugünkü istisnai mevkiini kaybetmemesini çok temenni ettim. Öğleden sonra Amasya panayırında pehlivan güreşi vardı. Oraya davetliydik. Meydanda büyük bir kütle kendisini alkışladı. Bu teveccühten çok müteessirdi :

— Bak birader, böyle milletten nasıl ayrılırsın ? Bu palasparelerin içinde perişan gördüğün insanlar yok mu? Onlarda öyle yürek, öyle cevher vardır ki olmaz şey! Çanakkale’yi kurtaran bunlardır.

Kafkas’ta, Galiçya’da, şurada burada arslan gibi çarpışan, mahrumiyete aldırmayan bunlardır. Şimdi bu adamcağızların seviyesini içtimaen yükseltmek her hangi bir hükûmetçilik hırs-ı cahundan daha iyi değil midir? Bu insanî mücadelelerin yanında siyasî mücadeleler bayağı kalırlar değil mi ya?

Siyasî cidallerin çoğu bisûddur. Fakat içtimaî mesai her vakit için müsmirdir. Bizim münevverler buna çalışmalı. Neden Anadolu’ya gelip uğraşmazlar ? Neden milletle doğrudan doğruya temasta bulunmazlar? Memleketi gezmeli, milleti tanımalı. Eksiği nedir görüp göstermeli. Milleti sevmek böyle olur. Yoksa lâfla muhabbet fayda vermez” dedi.

– *Hakkınız var...*

– Kongrenin beyannâmesini okudunuz mu?

– *Evet...*

– Bir defa daha tekrar edelim ki size iyice izah edebileyim. İstiklâlden ne murat ettiğimizi anlatayım. Yedinci maddeyi okuduk:

“Milletimiz insanî, asrî gayeleri tebcil ve fennî, sınaî ve iktisadî hâl ve ihtiyacımızı takdir eder. Binaenaleyh devlet ve milletimizin dahilî ve haricî istiklâli ve vatanımızın tamamıyeti mahfuz kalmak şartıyla altıncı maddede musarrah hudut dahilinde milliyet esaslarına riayetkar olan memleketimize karşı istilâ emeli beslemeyen her hangi devletin fennî, iktisadî, sınaî muavenetini memnuniyetle karşılarız. Bu şerait-i âdile ve insaniyeyi muhtevi bir sulhun da acilen tekarrürü selâmet-i beşer ve sükûn-ı âlem namına ahass-ı âmâl-i milliyemizdir.

Görüyorsunuz ki bu cihet ta kongrece nazar-ı dikkate alınmıştır. Yalnız milletin tasavvur ettiği muavenet, şûrâ-yı saltanatta birkaç kişinin “şimdilik idareimizi, her hangi bir ecnebiye teslim edip onun himayesine girmemiz lâzımdır” demesi kabilinden değildir. Altıyüz sene efendi yaşamış, tarihinin her sahifesi yoksa malî, sınaî, içtimaî birçok eksikimiz olduğunu kim inkâr eder? Fakat bu eksikliğı izale için de dipdiri bir milleti ortadan kaldırmak mı icap eder? Biz mağlûbiyetimizin bahasını çok ağır ödedik. Elimizden karyeler, vilâyetler değil, ülkeler alındı. Fakat son lokmasını da ağzından kapmak için bir milletin hayatına kıymak canice bir harekettir. Öldürülen bir adamınsa kendini son nefesine kadar cesaretle, mertlikle müdafaa etmesi tabî ve zaruridir. Bu sözlerim, yeniden mücadeleye gireceğiz ve girmek istiyoruz mânasını tazammun etmez, değil mi? Böyle bir emel besleyen yok ve buna şimdilik lüzum da yok, ihtiyaç da. Acûlâne hareketlerin netayic-i muzirresi meydana dururken, böyle ağır kararlara teşebbüs edilemez. Bilâkis seri ve âdilâne bir sulha müştakız. Milletimiz bugüne kadar çok metaibe ve çok haksızlığa maruz kalmıştır. Binaenaleyh devamlı bir sulhu ezcan-ü dil temenni eder.

Ancak tehlikenin boğaza sarıldığı yerde mücadele kendinden doğuyor. İzmir’de mücadeleyi kim açtı? Oraya haksızca hücum eden Yunanlıların zulmü değil mi? Yoksa durup dururken zavallı halkın, bilhassa medid bir musaraa devrinden sonra silâh patlatmağa istekleri mevcut değildi. Canına kıyılan bir millet her şeyi göze alır.. Kongrenin maksadı millî teşkilâtı yapıp makul ve meşru haklarını âleme dinletebilmek, hududunu ve hayatını kurtarabilmektir. Toplu bir milleti istilâ etmek darma dağınık bir milleti istilâ etmek gibi kolay değildir. Tabîdir ki hariçten gelecek sermayeye, irşada, usul-i sa’ye ihtiyacımız vardır. Fakat bu, vahdetimize, istiklâlimize nihayet verecek bir vesayet tarzı demek olamaz. Bize muavenet edecek insaniyetkâr menbalara biz de taahhüdât-ı müteakabile ile vahdetimiz ve istiklâlimiz dahilinde samimiyetle merbut oluruz.

Arzuya ve meşruiyete müstenid bir mukarenet de hem daha müsmir olur ve hem de daha payidar!.. Zira bu türlü tarz-ı tesviye milletimizin haysiyetini ve istiklâlini rahnedar etmez..”

Teşkilât-ı millîye hakkında da malûmat almak istiyordum. Fakat yerlilerden birkaç eşraf kendisini ziyarete geldi. Ben de sualimi başka bir zamana bırakmağa mecbur oldum.

* * *

KUVAY-İ MİLLÎYE’NİN VAZİYETİ

(25. X. 1919)

Dahilî ve haricî siyaset — Ermeni meselesi — Teşkilât-ı Millîye — Hükûmete karşı vaziyet — Manda meselesi — Boğazlar meselesi.

Tan muhabirine demeç.

(Tasvir-i Efkâr)

– Teşkilât-ı millîyenin siyaset-i dahiliye ve hariciye hakkındaki programı nedir?

– Teşkilât-ı millîye bir fırka-i siyasiye olmadığından siyaset-i dahiliye ve hariciyede teferruatlı bir programı yoktur. Teşkilât-ı millîyenin her husustaki nikat-ı nazarını, Sivas kongresinde tesbit olunup Eylül 335 tarihinde neşrolunan beyanname tamamen ihtiva etmektedir.

– Ermeni meselesi hakkında ne düşünüyorsunuz? Erzurum, Van, Bitlis vilâyetlerinden pek mahdut surette bir miktar arazi terkine muarız mıdır?

– Osmanlı hududu haricinde müteşekkil bir Ermenistanı memnuniyetle görürüz.

– İntihabattan sonra teşkilât-ı millîye ilga edilecek midir?

– Teşkilât-ı millîyenin irade-i millîyeyi hâkim kılmaktaki gayesi, Millet Meclisinin toplanarak hukuk-ı teşriye ve vazife-i murakabesine tam bir emniyet ve serbesti ile bilfiil sahip olmasıyla tehakkuk edecektir. Binaenaleyh Meclis-i Millî her türlü taarruz ve müdahaleden masun bir surette kemal-i ciddiyetle vezaif-i teşriyesini ifaya mübaşeret eyledikten ve bu da fiilen teyyüd ettikten sonra bu günkü tarz-ı faaliyette idame-i mevcudiyete sebep kalmamış olacağından teşkilât-ı millîye, nizamnâme-i dahilisi mucibince mesaisine nihayet verecektir.

– Rıza Paşa kabinesiyle vuku bulan 9 teşrinievvel itilâfına rağmen teşkilât Anadolu'daki idari kontrolü muhafaza edecek midir?

— Hükûmet-i haziranın umur-ı idaresine kat'iyen müdahalemiz yoktur.

– Salih Paşa'nın Amasya'ya gelmesi?

– Salih Paşa'nın Amasya'ya gelmesi hiçbir ihtilâftan mütevellit değildir, fer'î bazı hususat hakkında müdavele-i efkâr maksadına matuftur.

– Türkiye'nin müzaheret-i ecnebiye olmayarak ihyası mümkün olacağı kanaatında mısınız? Bu müzahereti ne tarzda anlıyorsunuz? Bir veya birkaç müzaheret hakkında nokta-i nazarınız nedir?

– Bu bapta içtihad ve nokta-i nazarımızı izah eden kongre beyannamesinin yedinci maddesini aynen zikretmekle iktifa ederiz:

(Yedinci madde) Milletimiz, insanî, asri gayeleri tebcil ve fennî, sınaî ve iktisadî hal ve ihtiyacımızı takdir eder. Binaenaleyh devlet ve milletimizin dahilî ve haricî istiklâli ve vatanımızın tamamîyeti mahfuz kalmak şartıyla altıncı maddede musarrah hudut dahilinde milliyet esaslarına riayetkar olan ve memleketimize karşı istilâ emeli beslemeyen herhangi devletin fennî, iktisadî, sınaî muavenetini memnuniyetle karşılıyoruz ve bu şerait-i âdile ve insanyeyi muhtevi bir sulhun da acilen tekarrürü selâmet-i beşer ve sükûn-ı âlem namına ahas-ı âmâl-i millîyemizdir.

– Boğazlar meselesi için nasıl bir suret-i hal teklif buyuruyorlar?

– Boğazlardan serbesti-i mürur ve ubur tabîîdir, ancak payitahtımızın bu güzergâh üzerinde olması hasebiyle onun da emin bir halde bulundurulması zaruridir. Mürur ve uburdaki serbestinin ve payitahtımızın temin-i mahfuziyeti için umuma emniyetbahş tedabir ittihazını mümkün görüyoruz. Mâhâza bu mesele hükûmete ait olduğundan tarafımızdan bir gûna teklif serdolunamaz.

* * *

EPOKA GAZETESİ MUHABİRİNİN YAZILI

SORULARINA CEVAP

(30. XII. 1919)

İtalyanca "Epoka" Gazetesi İstanbul Muhabirinin Mustafa Kemal Paşadan yazılı olarak sorduğu sorular ve verilen cevaplar:

- 1- Sulh Konferansı Türkiye meselesiyle meşgul olmaya koyulduğu şu zamanda sizin bu hususta mütalâat-ı şahsiyenizi öğrenmek ve Meclis-i Mebusan açılır açılmaz Kuvay-i Milliye'nin dağılıp dağılmıyacağını bilmek gazetemizi pek müstefit edecektir.
- 2- Sizin Meclis-i Mebusan'da Erzurum'u temsil etmekten istinkâf ettiğiniz doğru mudur?

Mustafa Kemal Paşanın Cevabı Şudur:

Ankara, 30. 12. 1919

Bu vesile ile size efkâr-ı şahsiyemi söylemek isterim: Millet'in bu husustaki arzuları Sivas Kongresinin resmî beyannamesinde musarrahtır. Teşkilât bu arzusu yerine gelinceye kadar ifay-ı vazifede, hatta tevessüde devam edecektir. Benim, Meclis-i Mebusan'da Erzurum'u temsilden istinkâf ettiğim hakkındaki haber yanlışır.

Mustafa Kemal

Vakit: 5. 1. 1920

* * *

MİLLİYETPERVERLER VE HARİCÎ YARDIM

(10. V. 1920)

Chicago Tribün muhabirine demeç.

(Hakimiyet-i Milliye)

"Bizim halen İngiltere ve müttefiklerinin sulh şeraitinin gülünç ve gayr-ı kabil-i icra olduğunu anlayacaklarına itimadımız vardır. Fakat bu ümidi kaybedersek haricî herhangi diğeri bir yardımı isteyerek kabule müheyyayız."

Mesleki muhafazakâr olmakla tanınmış diğeri Türk vatanperverleriyle olan mülakatlarımda onların dahi Türk milliyetperverlerine tamamen hak verdiklerini ve müttefiklerin programını bozabilecek herhangi bir müzaheretini milliyetperverlerin kabule mecbur olduklarını samimiyetle söylediler.

Bütün Anadolu'ya hâkim olan milliyetperverler Türkiye'nin bir imha siyaseti karşısında olduğuna kaanidirler. Türk hudutlarının şarka doğru nasıl gerilediğini ve (Sanremo) mukarreratının Asya-yı Suğra'yı nasıl tecavüz ettiğini haritaları üzerinde gösteriyorlar.

"İngiltere ve müttefiklerinin, bir millet sıfatıyla yaşayabilmek için lâzım olan şerait ve hududu bize verdikleri takdirde milliyetperverlerin haricî bir kuvvete istinad etmeyeceklerini anlarlar, zannediyorduk. İşte ondan dolayı biz bu vaziyeti muhafaza ettik. Aksi takdirde Bolşeviklerden yardım almak bizim için çok kolaydı."

Avrupa'nın istilâsına mukavemet etmeğe karar vermiş olan kavi adam mahall-i velâdeti olan Selanik üzerinden kurşun kalemini şarka doğru çekerek Ankara üzerine getirdi. Yine harita üzerinde Bolşeviklerin Kafkasya'ya doğru ileri harekâtını gösteren kırmızı bayraklar vardı. Kafkasya'da Bolşevik olmuş, olmamış birçok Müslüman kabilelerinden kendisine murahaslar gelmişti. Getirdikleri haberler mucib-i memnuniyetti.

Türkiye'de Amerika müzaheretini hakkında ne düşündüğünü paşaya sorduğum zaman dedi ki:

"Biz buna vaktiyle taraftardık. Fakat vaziyet-i hazıra şeraiti ilerledikçe tabî bu imkân kalmıyor. Milliyetperverlerin nokta-i nazarı şu idi: Türkiye Türkler içindir; ve Türkiye müstakil olmalıdır. Mütareke imza edildiği zamanki hududu esas addediliyor ve muahede şeraitinin bu nokta-i nazarla tehâluf eden kısımlarına karşı mücadele edilecektir. Bu bir halk harekâtıdır ve âlem-i İslâmın yardımına da istinad ediyoruz. Türklerin son müstakil Müslüman milleti olduğu gibi müstakil kalacaktır. Diğeri yerlerdeki Müslümanlar da düşmanlarımıza karşı mücadele edeceklerdir. Bunlar ekseriyetle İngiliz idaresindedirler. Biz bu salıp harekâtının en son savletine maruz bulunuyoruz. Fakat âlem-i İslâm mühlik bir surette uyanmıştır."

Mustafa Kemal Paşa İngilizlerin milliyetperverlerin harekâtına bidayette yardım ettiklerini tekzip etti.

* * *

SULH ŞARTLARI HAKKINDA

(Ocak 1921)

Mustafa Kemal, Daily Expres gazetesine cevaben gönderdiği mektupta “sulh şartlarından sadece kendisinin mesul olmadığını” kaydettikten sonra şunları yazmaktadır:

“Her şey Ankara Meclis-i Millî’sinin elindedir. Bu Meclisin gayesi millî hudutlar dahilinde istiklâl-i millîyi temindir. Türk kavmi bir mevcudiyet-i müstakile dairesinde hukukunun tasdikından başka bir şey istememektedir.”

Vakit: 10. I. 1921, s. 1

* * *

TÜRK İSTİKLÂL DÂVASININ MAHİYETİ

(17. I. 1921)

1 — İzmir meselesinin sulh yoluyla halli, 2 — İzmir ve Trakya meselelerinin halli hakkında Türk görüşü; 3 — Sevr muahedesinin tadili hakkında Türk nokta-i nazarı; 4 — Yunanlılarla sulh halinde, Türkiye’nin Yunanistan’a karşı takip edeceği siyaset; 5 — Türk-Ermeni meselesinin halli hakkında Türkiye’nin vaziyeti; 6 — Ermenilerin katledildiği hakkındaki uydurma haberler; 7 — Ermeniler tarafından yapılan kıtaller; 8 — Boğazlar ve İstanbul hakkında Türk görüşü; 9 — Türklerin Amerika ve İngiltere hakkındaki fikirleri; 10 — İstikbalde Türk siyaseti; 11 — Avrupa ve Amerika umumî efkârına bildirilmesi istenilen fikirler.

United Telgraph muhabirine demeç.

(Hakimiyet-i Milliye)

Kıral Konstantin ile kariben İzmir meselesi ve Şark politikası hakkında mülakatta bulunacağımızdan Türk vatanperverlerinin reisi bulunan sat-ı devletlerinin de fikirlerinin efkârı umumiye-i medeniyetçe bilinmesi için âtideki suallerin sorulmasına müsaade buyurmaklığınızı rica ederiz:

S — *Zat-ı devletleri, İzmir meselesinin suret-i muslihânedeki halli için yeni Yunan hükümetiyle doğrudan doğruya veyahut müttefiklerin veya Amerika’nın vesatıyla müzakerata girişmeyi arzu buyurur musunuz?*

C — İzmir minküllilvüch Türk memleketidir, Anadolu’nun lâyenfek bir cüzüdür. Yunanlılar İzmir’de hiçbir hakk-ı tarihî ve ırkîyi haiz değillerdir. Adalardan ticaret maksadiyle gelmiş ve nefsi-i şehirde bile akalliyet derecesini geçmemiş olan Rumların mevcudiyeti bahane edilerek İngiltere’nin Emperyalist amalini tatmin maksadiyle bin küsur seneden beri bir Türk memleketi olan bu feyiznâk topraklarımız Yunan kuvvetleri tarafından haydutça istilâ edilmiştir. Mora, Tesalya, Girid ve Makedonya’da yapmış oldukları gibi burada da Türk ahali hakkında enva-ı mezalim ve kıtal irtikâp ve imha siyaseti takip eylemişlerdir. Beynelmilel tahkikat ve komisyonunun raporu da bunu müeyyiddir.

Milletimiz bu haydutları er-geç vatanımızdan tardedecektir. Ancak kan dökmek taraftarı olmıyan milletimiz hakkı teslim ve vatani derhal tahliye edildiği takdirde sulh ve müsalemet müzakeratına hazırdır. Bu müzakeratın doğrudan doğruya Yunan hükümetiyle icrasını tercih ederiz. Amerika’nın tavassut-u hayırhahane ve insaniyetkâranesini dahi memnuniyetle karşılarız.

S — *İzmir ve Trakya meselelerini ne şekilde ve ne surette halletmeğe müheyyasınız?*

C — İzmir gibi Trakya dahi Türkiye’nin Türk ekseriyeti ile meskûn tarihî bir payitahtıdır. Millî âbidat ve hatıratını cami lâyenfek ecza-yi asliyesindedir. Vatanımızın bu iki muazzez kısmında mevzu bahs mesele haksız işgal ve tecavüzün derhal ref’inden ibarettir. Rum akalliyetleri hukukunun Saint-Germain âhidnâmesinde akalliyetler için mevzu hukuk derecesinde mahfuz kalacağı tabîdir. Kahir bir Türk ekseriyetini haiz olan Garbî Trakya’ya gelince bu kıt’anın taayün-i mukadderatı için ârâ-yı umumiyeye müracaatı kabul ederiz.

S — *Sevr ahidnâmesinin tâdili hakkında Türk milliyetperverlerinin fikirleri nedir? Muahede-i mezkûrede ne gibi tadilât yapılmasını arzu ediyorlar ?*

C — İstiklâl-i siyasî, adlî, iktisadî ve malîmizi imhaya ve binnetice hakk-ı hayatımızı inkâr ve iptale matuf olan Sevr ahidnâmesi bizce mevcut değildir. Levazım-ı istiklâl ve hâkimiyetimizi temin edecek bir sulhun akdi nuhbe-i âmâlîmidir.

S — *Sizinle Yunanlılar arasında hal-i sulhun teessüsü kaabil olduğu takdirde Yunanistan’a kaşı takip edeceğiniz siyaset ne olacaktır?*

C — Yunanlıların Türkiye'ye taallük eden âmâl-i istilâcûyânelerine hitam vermeleri şartıyla tarafımızdan takip edilecek siyasetin en hakikî dostluk esasına müstenid olacağına şüphe etmeyiniz.

S — *Türk Ermeni meselesinin halli hususundaki vaziyetiniz nedir? Bu hususta Amerika'nın vesatetini kabul buyuracak mısınız?*

C — Ermenilerle aramızda milletlerin bizzat tâyin-i mukadderat etmeleri esasına müsteniden akd-ı sulh edilmiş ve aramızda münasebat-ı dostâne cari olmakta bulunmuştur.

S — *Ahiren Türklerin Ermenilere katliâm yaptıkları hakkında neşredilen haberler doğru mudur?*

C — Türkler tarafından Ermeniler aleyhinde kıtal ikaaı rivayât ve işaât-ı ahîresi bir takım tezvîrat ve tasniattan ibarettir. Bunların kat'iyen doğru olmadığına emniyet edebilirsiniz. Bu hakikatin tevsiki için bitaraf heyetlerin memleketimizde kemal-i serbesti ile icra-yı tahkikat eylemelerini memnuniyetle kabul ederiz. Bu meseleye dair Ermenistan'daki Şark-ı karip Amerika muavenet heyetleri tarafından verilen en son raporların okunmasını tavsiye eyleriz.

S — *Ahiren Türklere Ermeniler tarafından katliâm yapılmış mıdır?*

C — Türk ahali hakkında Ermeniler tarafından irtikâp edilen mezalim ve kıtal ki Ermenistan üzerine ordularımız tarafından ihtiyar edilen harekâtı zarurî kılmıştır. Gayet vâsi miyasta vaki'dir. Buna dair vesaik-i kat'iyeye malikiz; bu vesaik suretlerini size ayrıca verdireceğim.

S — *İngiltere Bahr-i siyah ve Bahr-i sefid Boğazlarını bırakmak istemediğinden dolayı İstanbul meselesinin halli için ne gibi tadilât kabul edeceksiniz?*

C — İstanbul kemakân bilâkaydüşart Türk hâkimiyeti altında olmak ve emniyeti mahfuz kalmak şartıyla Karadeniz ve Çanakkale Boğazlarında serbestî-i seyrüsefer şeraiti tâyin olunabilir. Bu şeraitin tâyini İngiltere hükümetine değil Karadeniz'e sahili olan devletlere aittir.

S — *Türk milliyetperverlerinin bir taraftan Amerika ve diğer taraftan İngiltere hakkındaki fikirleri nedir?*

C — Türkiye halkı Amerika'yı hayırhah ve insaniyetperver ve müdafî-i hürriyet evsafıyla tanır. Memleketimiz dahilinde deruhte ettiğimiz medenî ve umranperverane mesaide Amerika menabiinden azamî surette istifade etmeyi temenni ederiz, İngiltere'ye gelince milletimiz bu devletin âmâl-i istilâcûyânesinden mütevahhiştir.

S — *İstikbalde ne gibi bir siyaset takip edeceksiniz?*

C — Memleketimiz haraptır, milletimiz fakirdir, maarifimiz dündür. İktisadiyatımız zayıftır, memleketimizi imar ve milletimizi tenvir ve terfih yegâne katî emelimizdir. Binaenaleyh sulh ve sükûn içinde mesai-i ciddiye-i medeniye muhtacız. Siyaseti müstakillemez bu ihtiyacı tatmine matuf bulunacaktır.

S — *Zat-ı devletleri Avrupa ve Amerika efkâr-ı umumiyesine daha ne gibi şeylerin bildirilmesini arzu buyurursunuz?*

C — Avrupa ve Amerika efkâr-ı umumiyesince hakayık-ı âtiyenin de bilinmesini arzu ederiz: Şarkta sulh çoktan beri teessüs edebilirdi. Padişahlık ve hilâfet makamından başlayarak memleketin küçük ve büyük bütün müessesatı İngilizler tarafından, milletimizi esarete ilka için bazıçe ittihaz edilmiştir. Millî topraklarımız dahilinde Fransızların, İtalyanların ve Yunanlıların mevzu bütün esasat-ı kavanin aleyhine olmak üzere vukua getirdikleri işgaller hiçbir şeyin mazur gösteremeyeceği kanlı bir mücadeleye yol açmıştır. Vesait-i müdafaadan tamamiyle mahrum birtakım şehirlerimiz ve bu meyanda bilhassa aylardanberi kendini kahramanane bir surette müdafa eden Ayıntap şehri Fransızların her türlü kavaid-i hukukiye ve insaniyeye mugayir olarak geceli gündüzlü icra ettikleri top ateşle mahv ve ifna ve birçok kadın ve çocuklar kati ve imha olunmaktadır. Bu mezalim ve fecayi hep Türk kalmak isteyen ahaliyi cebren Fransız mandası altına koymak için icra ve irtikâp edilmektedir, itilâf devletleri milletimizi bütün hukuk-u insaniyeden mahrum bir hayvan sürüsü ve memleketimizi sahipsiz açık arazi telâkki etmektedirler. Bu yanlış telâkkiler yüzünden her gün artan zulüm ve itisaflarını tatbik etmekle meşguldürler. Halbuki milletimiz hayatını ve bütün hukuk ve vezaif-i insaniyesini müdrîk ve vatanına tamamen sahip ve hürriyet ve istiklâline aşk ve sadakatle merbuttur. Ve ancak mevcudiyet ve mukaddesatını müdafaadan başka bir şey yapmıyor.

İstiklâl ve hürriyet için mücadele eden milletimiz dâva-yı muhikkini vicdan-ı umumî-i insaniyetin takdirine havale eder.

* * *

VAZİYET-İ UMUMÎYE

(6. II. 1921)

Vaziyet-i umumiye — Londra Konferansı ve Türkiye Büyük Millet Meclisi — Rusya Sovyet Cumhuriyeti ile mevcut münasebetler — Rus dostluğunun mahiyeti — Londra Konferansının Moskova Konferansı üzerindeki tesirleri — Türkiye Büyük Millet Meclisi ile İstanbul hükümetinin münasebetleri.

(Hâkimiyet-i Milliye)

– “Ne öğrenmek istiyorsunuz ?” diye sordu.

– *Vaziyeti umumiyeimizi nasıl görüyorsunuz efendim? dedim. Şöyle cevap verdi:*

– Vaziyet-i dahiliyemizdeki salâh ve salâbet sayesinde cihanın vaziyet-i umumiyesi her gün daha fazla lehimize inkişaf etmektedir. Bu inkişaftan, milletimizin bakasını ve istiklâlini temin edecek maddî netayicin istihracı zamanını pek uzak görmüyorum.

– *21 Şubatta Londra’da in’ikad edeceğinizi öğrendiğimiz konferans karşısında vaziyetiniz ne olacaktır?*

– Türkiye Büyük Millet Meclisi memleketimizi parçalanmaktan, istiklâlimizi ihlâl edilmekten tamamen mahfuz ve masun bulundurmak gayesini mutlaka silâhla, kan dökerek istihsâl etmeğe heveskâr ve hahişkâr değildir. Gayrı kaabil-i tebeddül olan millî maksadı temin edecek bir sulhu kemali memnuniyetle karşılırsınız. Buna binaen, İtilâf devletleri Türkiye meselesini, mevzubahs olan Londra konferansında ciddiyet ve samimiyetle halletmek istedikleri takdirde karşılırsınız bütün millet ve memleketi hakikî salâhiyetle temsil eden meşru muhatapları bulabilmeleri için Türkiye Büyük Millet Meclisi Londra’ya müteveccihen, bir heyeti yola çıkarmak üzeredir.

– *Rusya Sovyet Cumhuriyetiyle mevcut münasebatımız ne haldedir?*

– Ruslarla mevcut dostluğumuz daima hüsnühalde devam etmektedir. Moskova’da in’ikad etmek üzere olan konferansta hazır bulunacak heyet-i murahhasamız, tahminime göre Moskova’ya vasil olmak üzeredir. Bu konferansta bütün Kafkas mesailini millet ve memleketimizin menafime mutabık bir surette halli kat’îye iktiran ettirebileceğimizi ve Rus Sovyet Cumhuriyetiyle Türkiye arasında mevcut muhadeneti maddî esaslarla tarsin edeceğimizi kaviyyen ümit ediyorum.

– *Komünizm ile Rus dostluğu esasatı arasında bir münasebet var mıdır?*

– Komünizm içtimaî bir meseledir. Memleketimizin hali, memleketimizin içtimaî şeraiti, dinî ve millî ananelerinin kuvveti Rusya’daki komünizmin bizce tatbikine müsait olmadığı kanaatini teyid eder bir mahiyettedir. Son zamanlarda memleketimizde komünizm esasatı üzerine teşekkül eden fırkalar da bu hakikati bitticrübe idrak ederek tatil-i faaliyet lüzumuna kaani olmuşlardır. Hattâ bizzat Rusların mütefekkirleri dahi bizim için bu hakikatin sübûtuna kaail bulunuyorlar. Binaenaleyh bizim Ruslarla olan münasebat ve muhadenetimiz ancak iki müstakil devletin ittihad ve ittifak esaslarıyla alâkadardır.

– *Londra konferansına iştirakimiz Moskova konferansında ne türlü tesir icra edebilir?*

– Londra konferansına iştiraktan maksat millî gaye ve esaslarımız dairesinde millet ve memleketimizin menfaatini teinin ederek sulh ve sükûn-u cihanın iadesine hizmet etmektir. Bu insanî maksat ve hareketin, Türkiye’nin Ruslarla mevcut münasebat-ı dostanesini ve bu dostluğa müstenit revâbıtı ihlâl etmesi kat’iyyen mevzuubahs olamaz. Ve Moskova konferansında Rus Sovyet Cumhuriyeti ricali bizim samimiyetimizden şüphe etmeyeceklerinden bu hareketimiz oraca da pek tabîî telâkki edilecektir.

– *İstanbul ile câri olan muhaberat ne neticeye iktiran etti?*

— Tarafeynin teati ettiği bütün telgrafnâmeler Büyük Millet Meclisi huzurunda aynen okundu. Bunların müeddasına göre umumda hasıl olan kanaat şudur: İstanbul henüz düşman süngülerinin altında hakayik-i ahvali

ihataya, millet ve memleketin hakikî menfaatini temin edecek musip kararı ittihaza gayr-i müsait bir zihniyet-i meflûce halindedir. Türkiye Büyük Millet Meclisi milletin azim ve imanına istinaden İstanbul'u düşman tehdidinden ve işgalinden tahlis ederek kütle-i asliye-i vatana ilhak ve makam-ı hilâfet ve saltanatın hürriyetini iadeye matuf vazifesini ifa için çalışacaktır.

* * *

LONDRA KONFERANSI HAKKINDA

(Mart 1921)

Akşam gazetesi yazarına demec

“Anadolu her halde sulhperver bir sa’yi sakinane tesis edebilmek için hulus-i niyet ve samimiyetle vaki olacak her hangi bir teşebbüsü büyük bir memnuniyet ve sulhperver bir hiss-i samimiyetle karşılarız. Bundan naşidir ki Londra Konferansı’na iştirak etmek üzere bir heyet-i sulhiye izamı Büyük Millet Meclisi’nce pek muvafık görülmüştür. Büyük Millet Meclisi Hükümetini Londra Konferansı’na davet etmek maksadının ne olduğunu konferansta cereyan edecek müzakerat ve konferansın temayül-i hakikisi gösterecektir.

Anadolu’nun maksadı, her ne olursa olsun Misak-ı Millî’deki prensipleri elde etmektir. Bu gayelerinin her halde elde edileceğine Anadolu yine kuvvetle emindir.”

Vakit: 4. 3. 1921, s. 3

* * *

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİNİN KURULUŞU GÜNÜNE AİT HÂTIRALAR

22. IV. 1921

16 Martta İstanbul’un resmen işgali üzerine Ankara’da millî bir meclis toplamak lüzumu — M. Kemal’in şahsı aleyhine yapılan propagandalar ve hücumlar — Mustafa Kemal’in iş başından çekilmek hakkındaki düşüncesi — Mustafa Kemal için hürriyet ve istiklâlin mânası — Mütareke devrinde İtilâf devletlerinin durumu ve İstanbul’un psikolojisi — M. Kemal’in teşebbüsleri — Anadolu’ya geçmesi — Millet’in istiklâlini müdafaa için gösterdiği temayül.

(Hakimiyet-i Milliye)

S — *Paşa hazretleri, yarın Nisanın yirmi üçü... Büyük Millet Meclisini geçen sene bugün açmıştınız. Bu tarihin çok büyük kıymeti var; ve bu tarih, mazi-i millîmizin en kıymetli bir hâtırası olacak; bu münasebetle bazı sualler sormama müsaade buyrulur mu?*

C — Ne sormak istiyorsunuz ?

S — *Geçen 23 Nisan, meclisin ilk yevm-i küşadına ait hatırat ve ihtisasatınızı sormak istiyorum, Paşa hazretleri, bu hatırat ve ihtisasat tarih-i millîmiz için çok kıymetlidir.*

— Peki izah edeyim.

Mustafa Kemal Paşa koltuğuna gömüldü, birkaç dakika düşündü, sigarasından pencereye doğru giden helezoni dumanları bir müddet gözleriyle sakinane takip etti, ve hatıratını ağır ağır şöyle anlattı:

— 16 Mart vak’a-i fecâsı üzerine artık, İstanbul’a büsbütün kemend vurulmuş, millet ve memleket başsız kalmıştı. Onun istiklâlini düşünmek ve kurtarmak için Ankara’da milli bir meclis toplamak lâzım geldi. Bu kanaat üzerine lâzım gelen çarelere tevessül ettik. Böylece geçen Nisan evâsıtında millet vekilleri Ankara’da toplanmağa başladı. Ancak, memleket vâsi ve vesait-i münakalesi mahduttu. Bunun için vekillerin muvasalatı, daima teahhüre uğruyor ve bu teahhür beni tâzip ediyordu.

Bu azap içinde bütün rüfeka-i mesaim ile gece gündüz bilâarâm çalışarak vaziyete ait çareleri düşünüp tatbik ile meşgulduk. Millet’in beslediği aşk ve imanı yakından bildiğim için, bence bazı taraflarda âraz gösteren dalâlet hastalığına karşı, bütün millet ve memleketi siyanet edecek tedabir alınabildiği takdirde vaziyetteki vehamet’in bertaraf edileceğine şüphe yoktu. O esnada dahilde halkın efkârını tescim etmek ve hariçte efkâr-ı umumiye-i cihanı teşviş eylemek maksadiyle çalışanların kullandıkları vasıtalarından birisi de doğrudan doğruya benim

şahsiyetim idi; memleketimizdeki milli heyecanı, hak ve istiklâli müdafaa uğrunda gösterdiği kaabiliyet-i hayatiyeyi inkâr için bâzı kimseler, bütün hücumlarını bana tevcih ediyorlardı. Gerek millete ve gerek İstanbul'daki hükümete resmen diyorlardı ki "Mustafa Kemali tanımayınız; Mustafa Kemal'e emniyet ve itimad etmeyiniz. İtilâf devletlerinin Türkiye'ye karşı gösterdiği şiddet onun yüzündendir." Onlar böyle söylüyorlar ve ben bertaraf edildiğim takdirde, millet ve memleketin hariçten her türlü dostluğu ve iyiliği göreceğini ileri sürüyorlar, efkârı bu suretle, iğfale çalışıyorlardı. Ben bu teşebbüste ne kadar zahirî, fakat mahirane bir kasıt olduğunu bütün vuzuhiyle görüyordum. Ancak milletimin üstüne konan tazyik ve esaret yükünün benim yüzümden ileri geldiğini düşünebileceklerin mevcudiyetini zaman zaman düşündükçe kalbimin pek derin teessürat ile çarptığını hissediyordum. Hem kendimi bu teessürden kurtarmak hem de böyle düşünebilecekleri tevehhümden kurtarmak için, o güne kadar ihdas edilen vaziyet-i tarihiyenin ve bu vaziyetin o günden sonraki safahatına ait mesuliyeti diğer bir arkadaşa tevdi ederek kûşe-i nisyan ve inzivaya çekilmenin muvafık olacağını düşündüm; ve bu fikrimi, o zamanlar temasında bulunan rüfeka-i mesaimin kâffesine açık ve kat'î bir lisanla bildirdim. Fakat rüfekam, böyle bir hareketin düşman niyyat ve arzusunu terviçten başka semere vermiyeceği iddiasında bulundular.

Dahili isyan ateşi Ankara kapılarına kadar tekarrüp etmekte idi. Vaziyetin vehameti, meşguliyetin azameti tedhiş edici bir mahiyette idi. Bu vaziyet karşısında şöyle düşündüm: Hadis olan vaziyetten her ne mülâhazaya mebni olursa olsun çekilmek iki suretle tefsir olunabilirdi. Birincisi tutulan işte nevmidîye düşmüş olmak; ikincisi tutulan işin sıklet-i mes'uliyetine tahammül edememek. Filhakika bu gibi yanlış zehaplar hem maksad-ı mukaddesi rahnedar edebilir, hem de bu maksat etrafında toplanan kuvvetleri inhilâle uğrattırdı. Binaenaleyh arkadaşlarımla samimiyetine, milletimin azm-ü imanına ve düşmanlarımızı evvel ve âhır itiraf-ı acze mecbur edeceği hakkındaki kat'î kanaatıma ve Allah'ın tevfikına istinaden kemafissabık sonuna kadar mücadele-i milliyemizin şahsıma tahmil ettiği vazife-i namus ve vicdani ifade devama karar verdim. Ve artık harekât-ı umumiyenin bir şekl-i kanunîde tedvirine başlamak gününün daha ziyade teahhüre de müsaadesi kalmadığından (336) senesi nisanının 23 ncü günü meclisin küşadı münasip görüldü, işte 23 Nisan cuma günü, öğleden sonra takriben saat ikide meclis binasının kapısından girerken, günlerden ve gecelerden beri bütün mevcudiyetimi işgal eden efkâr ve ihtisasata müstağrak bulunuyordum. İçeriye girip meclis salonunu dolduran milletvekillerinin emniyet ve itimad-ı nazar ile bana müteveccih olduklarını gördüğüm zaman teşebbüsümüzün milletin amaline tamamen tevafukunu bir kere daha idrak ettim. Ve artık benimle fikir ve emelde müşterek milletin fikr ü emelini tamamen temsil eden bu kadar arkadaşla beraber çalışacağımdan mütevellit büyük bir bahtiyarlık hisseyledim.

Mustafa Kemal Paşa, şerefli mazisinin millî felah hazırlayan bu hâtıralarını tekrar düşünmüş olmaktan mütehassis gibi idi. Anadolu mukavemeti bu şekl-i kemaline gelinceye kadar millet kahramanının geçirdiği bazan muazzep ve mükedder, basan şad ve mesrur günleri ruhumda hissettim. Baştan başa muhalled bir tarih teşkil eden bu hâtıraları saran yüksek vatan heyecanı, bugün kendilerinden dinlerken ruhumdan kopan derin tehassür ve tehassüsü güç sakladım. Sonra tekrar sordum:

S — Paşa hazretleri, Türk milletinin bütün âleme gösterdiği bu necip ve asil mukavemet fikri zat-i devletlerine iptida nasıl lâyh oldu? Mukavemete ait ilk düşüncelerinizi sormama müsaade buyurulur mu?

C — Hürriyet ve istiklâl benim karakterimdir. Ben milletimin ve büyük ecdadımın en kıymetli mevrusatından olan aşk-ı istiklâl ile meftur bir adamım. Çocukluğumdan bugüne kadar ailevî, hususî ve resmî hayatımın her safhasına yakından vâkıf olanlarca bu aşkı malûmdur. Bence bir millette şeref, haysiyetin, namusun ve insanlığın vücut ve baka bulabilmesi mutlak o milletin hürriyet ve istiklâline sahip olmasıyla kaaimdir. Ben şahsan bu saydığım evsafa çok ehemmiyet veririm, ve bu evsafın kendimde mevcudiyetini iddia edebilmek için milletimin de aynı evsaf ile muttasıf olmasını şart ve esas bilirim. Ben yaşayabilmek için mutlaka müstakil bir milletin evlâdı kalmalıyım. Bu sebeple millî istiklâl bence bir hayat meselesidir. Millet ve memleketin menafii icabettirdiği takdirde beşeriyeti teşkil eden milletlerden her biriyle medeniyet muktezasından olan dostluk ve siyaset münasebatını büyük bir hassasiyetle takdir ederim. Ancak benim milletimi esir etmek isteyen herhangi bir milletin de bu arzusundan sarfınazar edinceye kadar bîaman düşmanıyım.

Meselâ: Harb-i umumî küre-i arz üzerinde infilâk ettiği zaman vaziyet-i coğrafiye, vekayi-i tarihiye ve muvazenet-i siyasiyenin icbarları karşısında muhafaza-i bîtarafiye adem-i imkân yüzünden Almanların bulunduğu zümreye dahil olduk; Almanlarla dost olduk. Almanlar memleketimize, ordumuza ve hükümetimize kadar

girdiler: Bunların hepsini hoş gördük; Fakat Almanlardan bâzıları haysiyet ve istiklâlimizi muhil vaz u tavur almağa başladıkları dakikadan en evvel ve hemen, hiçbir kayıt ve şarta bakmaksızın ruhan ve hattâ fiilen isyan ettim. Bu isyanım yüzünden idi ki harb-i umumînin cereyanı içinde bir seneye yakın bir zaman bu hareketimin mürevvici olmayanlarla muhalif ve muhasım vaziyette kaldım. Bilâhare hasbelicap tekrar Suriye’de kabul ettiğim kumanda, harbin son günlerine tesadüf etti. Harbin idâmesine taraftar olmadığım gibi harbin her fırsattan bilistifade hitama erdirilmesi lüzumuna da kaani bulunuyordum; ve bu kanaatimi hususî ve resmî beyandan hâli kalmamıştım. Netice-i harbin bizim için elemli olacağını tahmin ediyordum. Fakat İngilizlerin, Fransızların, İtalyanların bizim için elemli olabilecek olan bu neticeyi, memleketimizi parçalamak ve milletimizi terzil ve tahkir ederek hayvanat-ı vahşiye sürüsü haline sokmağa çalışacak kadar ileri götüreceklerini düşünemiyordum. Her halde mağlûp olursak cezasız ve zararsız bırakılmıyacağımıza şüphe etmiyordum. Fakat insanîyet, medenîyet ve adalet düsturlarının müdafii olmakla tanınan bu milletlerin hükümet adamları, ne zihniyet ve fitratta olurlarsa olsunlar, her halde Türkiye’nin ve Türkiye halkının tarihini, haysiyet ve mevcudiyetini, istiklâlîni yıkmak gibi vahi bir teşebbüse girişmeyeceklerini zannediyordum. Mütareke münasebetiyle Yıldırım Orduları Gurupu Kumandanı olarak bulunduğum Adana’dan ayrılıp İstanbul’a geldiğim zaman mütarekenâmenin tatbikatına ve onu takip edecek sulhun şeraitine müteallik mülâhazatımda âmil ve müessir olan fikir ve kanaatlar böyle idi. İstanbul’da İngiliz, Fransız, İtalyan rical-i siyasiye ve askeriyesinden bazılarıyla vuku bulan münasebat ve mülakatlarımda daima samimiyetle bu fikirleri söylüyor ve diyordum ki: “Harbe girmek ve harbe girdikten sonra müttefikin zümresine dahil olmak bizim için zarurî idi. Çünkü bitaraf bırakmazdınız. Çar Rusyası sizin tarafınızda idi. Mağlûbiyetin tabii olan icabatı elbette mevzubahs olur. Fakat milleti istiklâlinden mahrum ederek imha etmek, hiçbir vakit bu icabattan, addolunamaz.” Bütün bu temaslar, bende hayret ve istiğrap ile bir hakikati inkişaf ettiriyordu. Dinlediğim samimiyetsiz sözlerde gizlenen bu hakikat, düşmanların bizi behemehâl imhaya karar vermiş olmaları idi. İtilâf memurlarının, zabitlerinin, askerlerinin İstanbul’da en büyük müessesat ve mahafilden sokaklara kadar, her yerdeki tavır ve hareketleri, tecavüzleri, tahrikleri dahi keşfettiğim bu hakikati teyid eden birer delil oluyordu. Bu hakikate, herkesin gözü önünde cereyan eden bu tecavüzat ve tahrikâta karşı koca İstanbul içinde padişahından, rical-i hükümetinden, kumandanlarından, zabitlerinden en son neferine kadar bir buçuk milyon can, toplu, tüfenkli, zırhlı, kırılması müşkül ve kalın zincirlerle sım sıkı bağlandıklarını anlamaksızın, mebhut ve mütevekkil duruyordu. Ben de bu zincirle muhat ve kendime hemdert aramakla meşgul idim. O mebhut ve mütevekkil kütleler içinde zaman zaman müteşebbis görünen insanlar farkediyordum. Bunlar fenalığı alelittlak hissediyorlar ve ona çaresiz olmak istiyorlardı. Fakat nokta-i istinadlarını yine İstanbul kavâfil-i sûr’unun içindeki kütlede aradıklarını görüyordum. Lâyüad programlar ve bu programların etrafında zincirbend-i esaret olduklarının fâriki bulunmayan yine o insanlar, zümreler, fırkalar, cemiyetler, guruplar... Bütün bu teşekküllerin istikameti benim ruhumdaki tecelli ile tamamen tezad teşkil ediyordu. Çünkü bu teşekküllerin hiç birinde mevzubahs olan dâvanın hakikî mahiyetini idrak etmiş olmak isabetini göremiyordum. En münevver sayılan insanların manda meclûbiyeti ile âdeta milletin ruh-u istiklâlîni yıkmak için gaafilâne bir sây ve küşî-i mütemani içinde çırpındıklarını hayretle görüyordum. Ben artık şu noktaları gayet vazih mütalâa edebiliyordum: Düşmanlar istiklâlimizi imhaya karar vermişlerdir; bu hakikati millet henüz tamamiyle keşfetmemiştir. Çünkü İstanbul karanlık sisler içinde boğulmuştur. Oradaki zekâlar, oradaki vicdanlar bir taraftan doğrudan doğruya düşman tazyiki, diğer taraftan bilâvasıta düşman iğfaliyle bunalmış ve bunaltılmış bir halde idi. Hiçbir kudret bu muhit içinde, vaziyet-i hakikiyeye göre doğru hedef göstermeğe muvaffak olamaz ve hedefe milleti sevk için kuvvetli bir zemin-i istinad bulamazdı. Her halde nokta-i hareket İstanbul’un haricinde idi. Bu noktayı bulmak ve orada bütün milleti hakiki hedefe sevk etmek lâzım geliyordu. Bunun üzerinde günlerce düşündüm. Mahdut bâzı arkadaşlarımla müdavele-i efkâr ettim. Onlar da benimle hemfikir oldu. Ben evvelâ herhangi bir suretle Anadolu’ya geçmek ve orada milletin efkâr ve hissiyatını bir defa daha yoklamak ve menabi-i memleketi takip etmek istiyordum. İstanbul’dan infikâkim bir mesele idi. Bunun suret-i hallini düşündüğüm bir sırada Anadolu’da salâhiyeti oldukça vâsi ordu müfettişliğim kabul edip etmiyeceğim istimzaç olundu. Bilâtereddüt kabul ettim; ve Anadolu’ya bu şerait tahtında geçtiğim takdirde fazla hiçbir tetkik ve tettebbua lüzum kalmaksızın düşüncelerimin en müsait bir saha-i tatbikat bulabileceğine emin idim. Hemen hareket günü idi ki İzmir’i haydutçasına işgal etmek suretiyle millete büyük bir suikasd misali vermiş oldular. Artık gayrı kaabil-i tezelzül bir surette kararımı vermiştim: Anadolu’ya gideceğim; derhal bütün salâhiyet ve vesaitimle milleti hakikat-ı halden haberdar edeceğim ve istiklâl-i millîmize vurulmak istenen darbeye karşı esbab-ı mukavemet ve müdafaayı ihzara çalışacağım. Erkân-ı Harbiye-i Umumiye’de vicdanlarına emin olduğum rüesaya maksadımı anlattım ve

icraatımın suubete uğratılmaması için mümkün muavenetlerini rica ettim. Vapura binmeden evvel Babıâli'ye uğradığım zaman Yunanlıların bu tecavüzünü gaflet içinde haber alan heyet-i vükelâ hal-i içtimada bulunuyordu. Benim vürudumdan haberdar oldukları zaman müzakerelerini tatil ederek bir kısmı yanıma geldi:

Ne yapalım?" dediler.

"Celâdet gösteriniz!" dedim.

"Bunu burada nasıl yapabiliriz?" dediler, yine:

"Burada yapabildiğiniz kadarını yaptıktan sonra devam edebilmek için benim yanıma gelirsiniz" cevabını vererek ayrıldım. Samsun'a ayak bastıktan sonra derhal memleket ve milleti yokladım, gördüm ki memleketin ve milletin temayülâtı istiklâl müdafaasında tereddüt edenleri hacîl mevkiye bırakabilecek bir mahiyet-i âliyededir. Filhakika iki seneden beri bütün dünyanın şahit olduğu vekayi ve hâdisat düşüncelerimde isabet ve milletin azm ü imanında hakiki salâbet olduğunu ispat etti. Bundan dolayı cidden müftehirim.

* * *

ASKERÎ VAZİYET HAKKINDA

(15. V. 1921)

Hâkimiyet-i Millîye Muharririne beyanat

Ahiren cepheleri teftişten Ankara'ya avdet eden Mustafa Kemal Paşa Hazretleri, vaziyet-i askeriye hakkında mütalâalarını soran Hakimiyet-i Millîye muharririne beyanat-ı âtiyede bulunmuştur:

"Yunanlılar bir müddetten beri yeni bir taarruzda bulunacaklarından bahsediyorlar. Evvelce iki kere talihlerini tecrübe eden Yunanlılar talihlerini bir kere daha tecrübe edecekler mi, etmiyecekler mi bilmem. Fakat biz o suretle hazırız. Millî Ordunun istihzaratı mükemmel, kuvve-i mâneviyesi yüksek ve azmi her zamankinden kavidir."

Vakit: 16. 5. 1921

*

*

*

SAKARYA MUHAREBESİNE HAREKETİNDEN BİR GÜN EVVEL AMERİKAN MİLLETİNE BİR MESAJ İSTENMESİ ÜZERİNE

(Ağustos 1921)

Ankara'da eski Halkevinde Amerikalı Shaw Moore'a beyanat.

Hayatın mesud tezahürlerinden biri, bu tarihî mülakattan tam 34 yıl sonra beni, halen “Christian Science Monitör” gazetesinin muhabiri olan Mr. Lavrence Shaw Moore ile dün İstanbul'da karşılaştırdı. Halen 73 yaşında bulunan tecrübeli Amerikalı gazeteciye Mustafa Kemal'le mülakatından bahis açtığı zaman:

— Gazetecilik hayatımın en heyecanlı hâdiselerinden biri de budur, diye söze başladı ve devam etti:

— “1921 yılının Ağustos ayı içinde Ankara'ya geldiğim zaman gördüğüm manzara beni hayrete düşürdü. Şehirde tam bir harb havası esiyordu. Kalabalıktan halkın mühim bir kısmı sokaklarda, yatıp kalkıyordu.

O günlerde Ankara'da Ruşen Eşref, Yakup Kadri ve Ziya Gevher Etili tarafından İstanbul'dan binbir güçlükle kaçak olarak getirilen makinelerle “Hakimiyeti Milliye” gazetesi basılmağa başlamıştı. Atatürk'ün Başkomutanlığı “Hakimiyeti Milliye” vasıtasile ilân edilmişti. Bu gazete barakamsı bir yerde köhne bir makine ile basılıyordu.”

Amerikalı gazeteci bir an hâtırasını yokladıktan sonra izahatına devam etti:

— “Mustafa Kemal beni eski Halkevi binasında Sakarya'ya hareketinden bir gün evvel kabul etti. Şu anda mülakatın katî tarihi hatırımda yok, fakat 1921 yılının ağustos ayında Kurban Bayramından bir gün evveldi.

Mustafa Kemal beni evvelâ gayet resmî bir şekilde biraz da şüphe içinde karşıladı. Kendisine:

— Yakında memleketime döneceğim... Amerikan milletine bir mesaj göndermek istemez misiniz? dedim.

Kaşlarını çatarak kudretli gözleriyle beni iyice süzdükten sonra cevap verdi:

— Amerikan Milletinin Türklerin istiklâl mücadelesine karşı alâka duyması icabeder. Zira Türkiye'de bir Seferathaneniz, mektepleriniz, ve hastahaneleriniz mevcuttur. Biz bir ölüm kalım mücadelesine girişmiş bulunuyoruz. Ne gibi şartlar altında döğüştüğümüzü de gördünüz.”

Başkumandanın bu cevabı evvelâ beni şaşırttı. Fakat keskin zekâsı ile hüsnüniyetimi sezmiş olacak ki nihayet konuşmağa razı oldu.

Kendisi, gayesini ve idealini şu kısa cümlelerle izah etti:

— “Biz Türkiye'nin istiklâlini ve bütünlüğünü kurtarmağa çalışıyoruz. Allah'ın inayeti ve Türk milletinin yenilmez kuvveti sayesinde gayemize vasıl olacağız.”

Amerikalı gazeteci Mr. Moore bir aralık sözü ertesi sabah karşılaştığı muhteşem manzaraya intikal ettirdi:

— “Kurban bayramı sabahı kalktığı zaman Ankara camiinin önünde sokakta namaz kılan 5000 kişilik kalabalığı görünce makinemi alarak dışarı fırladım ve şayanı dikkat resimler çektim.

Başkumandan Mustafa Kemal o tarihî namazdan sonra, halkın muazzam tezahüratı arasında Sakarya harbine hareket etti.”

Mr. Moore'a “Ankara'da iken en fazla dikkatinizi çeken hâdise ne olmuştu?” diye sordum.

— “Mustafa Kemal'in hareketinden iki gün evvel Doğudan gelen kahraman Türk evlâdları Başkumandan huzurunda bir geçit resmi yapmışlardı. Bu kahramanların elbiseleri yırtık pırtık, silâhları derme çatma olduğu, hattâ bir kısmının ayağında postal bile bulunmadığı halde çelik gibi bir imanla resmigeçit yapıyorlardı. Bu heyecanlı manzarayı görünce hükmümü verdim:

— Böyle bir millet mağlûp olamaz!

Amerikalı meslekdaşıma sordum:

– Mustafa Kemal’le ilk görüşen ecnebilere biri sıfatıyla onun hakkındaki intibanız nedir?

– “Mustafa Kemal bende kendine ve Türk milletine son derece güveni olan ve sonuna kadar mücadeleye azmeden büyük bir lider intibamı bıraktı. Bakışları son derece tesirli idi. Kendisinde kuvvetli görünmek için, sun’i bir hal sezilmiyordu; bilâkis liderlik vasıflarına sahip bir insan olduğu belli idi. Onun dâvasına ben de inanmış ve bir işe girişeceği zaman müsait zeminini bulup önünde sonunda başaracağını anlamıştım. O kadar ki, Atatürk’ün inkılâplarını bile bilerek ve en müsait zamanda yaptığım ve verdiğim hükümle aldanmadığımı zaman gösterdi.”

Amerikalı gazeteci müteakiben sözü Mustafa Kemal hakkındaki makalelerine intikal ettirdi:

— “Asio dergisinde çıkan bu yazılar Amerika’da büyük alâka uyandırdı. Aynı günlerde Amerikalı meşhur gazeteci Clarence Streit da Mustafa Kemal’den bir mülakat aldı.”

Mr. Moore’un hürmetle elini sıkarak yanından ayrılırken, hepimiz tarafından ibretle okunması lâzım gelen şu sözleri söyledi:

— Bugünkü merhaleye 50 senelik daimî bir gelişme sonunda milletçe eriştiniz. Onun için kadrini biliniz. Ben bu memlekette üç devir yaşadım. Dinamo ve dinamit kelimesini kullandığı için tevkif edilenlere ve 1907 ilk otomobili getirdiği için hakkında tahkikat açılan kimselere bile rastladım!”

* * *

TÜRKİYE TÜRKLERİNDİR

(Ağustos 1921)

Associated Press muhabirine demec

Associated Press’in Ankara’da bulunan muhabiri berveçhi âti naklediyor:

“Senelerce mücadeleye mecbur olsak bile Yunanlıları Anadolu’dan tart etmeye suret-i katiyede azmettik.”

Ankara ovasına hâkim Çangal köyü civarındaki sayfiyede beni kabul eden Mustafa Kemal Paşanın ilk sözleri bunlar oldu. Müşarünileyh:

“Türkiye Türklerindir, diye ilâve etti; işte milliyetperverlerin umdesi budur. Biz, hukukumuzun müdafaası için mücadeleye devam etmeye karar verdik.

“Bizim harp çarelerimiz vazih surette muayyendir. Trakya’ya gelince: Şarkî Trakya hinterlandımızın gayrikabil-i fek bir kısmını teşkil etmekte ve Türk ekseriyetini haiz bulunmaktadır. Trakya’nın diğer aksamı için biz maalmemnuniye rey’-i âmm’a müracaat olunmasını kabul edeceğiz, İstanbul bizimdir. Mamafih Boğazlar ve Marmara Denizi için paytahtın emniyeti temin edilmek şartıyla bir tarz-ı hal kabul etmeye amade bulunmaktayız.

(Birkaç satır tayyedilmiştir)

“Her zamandan ziyade kaniim ki harp pahalı bir iştir. Harbin sürüklediği fecayi ve dehşetten müteessirim. Fakat bilâ harp elimizdeki silâhları bıraktığımız zaman nasıl tamamen harap olacağımızı da biliyorum.

“Eğer bizi rahat bırakırlarsa hareket-i milliyemizle Türkiye’nin inkişafına çalışacağız.

Meşrubat-ı küllüyenin men’i furuhtu için şedit kanunlar yaptık, kumar oyunlarını kaldırdık. Biz, Amerikanın bize dostluğunu göstermeye devam etmesini ve bizimle ticarî münasebette bulunmasını arzu ediyoruz. Amerika kadar demokrat olduğumuzu da zannediyoruz.

“Biz birleştik. Hükümeti devirmeye çalışacak Enver taraftarı bir firkanın mevcut olduğu doğru değildir. Bolşeviklerle münasebetimize gelince: Biz onlarla bir dostluk muahedesi akdettik. Başlıca şeraitten biri şu ki Ruslar memleketimizde propaganda ve tahrikat yapmayacaklar, çünkü Sovyet teşkilâtiyle bizim teşkilâtımız arasında esaslı ihtilâf vardır.”

Vakit: 2. 9. 1921

* * *

TÜRKİYE'NİN SULH ŞARTLARI HAKKINDA SORULAN BİR SUALE CEVAP

(11. I. 1922)

Entransigeant muhabirine demeç.

(Vakit)

Türk şerait-i sulhiyesi Misak-ı Millî'nin yevm-i ilânı olan 28 kânunusani 1920 tarihinden beri bütün cihana malûmdur. Bu şerait şu suretle hulâsa edilebilir: Türkiye'nin hudud-u millisi dahilinde siyasi ve iktisadî istiklâl-i tamminin tasdiki Fransa ile akdedilen 20 teşrinievvel itilâfı Türkiye'nin, istiklâline hürmet edildikçe sulhverver ve itilâfçı olduğunu ispat eder. Fransa'nın isrine iktifa edebilen herkes derhal Türkiye ile sulh akdedebilir. Temsil ettiğiniz gazetelerin bu hakikati bir defa daha ilân ettiklerini görmekle iktisab-ı bahtıyarı eylerim.

* * *

HAYATINA AİT HATIRALAR

(Ocak 1922)

Vakit Başyazarı Ahmet Emin'e verdiği mülakat

— Çocukluğuma dair ilk hatırladığım şey, mektebe girmek meselesine dairdir. Bundan dolayı annemle babam arasında şiddetli bir mücadele vardı. Annem, ilâhilerle mektebe başlamamı ve mahalle mektebine gitmemi istiyordu. Rüsümatta memur olan babam, o zaman yeni açılan Şemsi Efendi Mektebi'ne devam etmeme ve yeni usul üzerine okumama taraftardı.

Nihayet babam işi mahirane bir surette halletti: Evvelâ merasim-i mutade ile mahalle mektebine başladım. Bu suretle annemin gönlü yapılmış oldu. Birkaç gün sonra da mahalle mektebinden çıktım, Şemsi Efendinin mektebine kaydedildim.

Az zaman sonra babam vefat etti. Annemle beraber dayımın nezdine yerleştik. Dayım köy hayatı yaşıyordu. Ben de bu hayata karıştım. Bana vazifeler veriyor, ben de bunları yapıyordum. Başlıca vazife tarla bekçiliği idi. Kardeşimle beraber bakla tarlasının ortasındaki bir kulübede oturduğumuz ve kargaları koğmakla uğraştığımızı unutamam. Çiftlik hayatının diğer işlerine de karışıyordum.

Böylece biraz vakit geçince, annem, mektepsiz kaldığım için endişe etmeye başladı. Nihayet Selanik'te bulunan teyzemin evine gitmeme ve mektebe devam etmeme karar verildi: Selanik'te mülkiye idadisine kaydoldum. Mektepte Kaymak Hafız isminde bir hoca vardı.

Bir gün sınıfımızda ders verirken diğer bir çocukla kavga ettim. Çok gürültü oldu. Hoca beni yakaladı, çok dövdü. Bütün vücudum kan içinde kaldı. Büyük validem zaten mektepte okumama aleyhtardı, derhal mektepten çıkardı.

Komşumuzda Binbaşı Kadri Bey isminde bir zat oturuyordu. Oğlu Ahmet Bey Askerî Rüşdiyesi'ne devam ediyor ve mektep elbisesi giyiyordu. Onu gördükçe ben de böyle elbise giymeye hevesleniyordum. Sonra sokaklarda zabıtlar görüyordum. Bu dereceye vasıl olmak için takip edilmesi lâzım gelen yolun askerî rüşdiyesine girmek olduğunu anlıyordum.

O sırada annem Selânik'e gelmişti. Askerî rüşdiyesine girmek istediğimi söyledim. Valide, askerlikten mütehaşi idi. Asker olmama şiddetle mümanaat ediyordu. Kabul imtihanı zamanı ona sezdirmeden kendi kendime Askerî Rüşdiyesine giderek imtihan verdim. Böylece valideye karşı emr-i vaki ihdas edilmiş oldu.

Rüşdiyede en çok riyaziyeye merak sardım. Az zamanda bize bu dersi veren hoca kadar, belki de daha ziyade malumat sahibi oldum. Derslerin fevkında meselelerle iştilal ediyordum. Tahrirî sualler yazıyordum, Riyaziye muallimi de tahriren cevap veriyordu.

Hocanın ismi Mustafa idi. Bir gün bana dedi ki: “Oğlum, senin de ismin Mustafa, benim de... Bu böyle olmayacak. Arada bir fark bulunmalı. Bundan sonra adın Mustafa Kemal olsun.”

O zamandan beri adım filhakika Mustafa Kemal kaldı. Hoca sert bir adamdı. Sınıfta birinci, ikinci tanımıyordu. Bir gün bize:

“Aranızda kimler kendine güveniyorsa kalksınlar, onları müzakereci yapacağım.”

Dedi. Evvelâ tereddüt ettim. Ayağa öyleleri kalktı ki ben kalkmamayı tercih ettim. Bunlardan birinin müzakeresi altına girdim. Müzakerenin sonunda tahammülüm son dereceye geldi. Ayağa kalkarak:

“Ben bundan iyi yaparım” dedim. Bunun üzerine hoca beni müzakereci yaptı, eski müzakereciyi benim müzakerem altına verdi.

Askerî rüşdiyesini ikmal ettiğim zaman merakım epeyce ileri gitmişti. Manastır Askerî İdadisi’nde riyaziye pek kolay geldi. Bununla meşgul olmaya devam ettim. Fakat fransızcada geri idim. Muallim benimle çok meşgul olmuyor, acı ihtarlar da bulunuyordu. Bu ihtarlar benim pek gücümüne gitti, ilk sıra zamanında çare aradım. İki, üç ay gizlice Frerler mektebinin hususî sınıfına devam ettim. Böylece mektep derslerine nisbetle fazla derecede fransızca öğrendim.

O zamana kadar edebiyatla çok temasım yoktu. Merhum Ömer Naci, Bursa İdadisi’nden koğulmuş, bizim sınıfa gelmişti. Daha o zaman şairdi. Benden okuyacak kitap istedi. Bütün kitaplarımı gösterdim. Hiç birini beğenmedi. Bir arkadaşım kitaplarımdan hiç birini beğenmemesi gücümüne gitti. Şiir ve edebiyat diye bir şey olduğuna o zaman muttali oldum. Ona çalışmaya başladım. Şiir bana cazip göründü. Fakat kitabet hocası diye yeni gelen bir zat, beni şiirle iştigalden menetti:

“Bu tarz-ı iştil seni askerlikten uzaklaştırır.” dedi. Mahaza güzel yazmak hevesi bende baki kaldı.

İdadide iken muannidane bir surette çalışıyorduk. Sınıfta birinci ikinci olmak için hepimizde şiddetli bir gayret vardı. Nihayet idadiyi bitirdim, Harbiye’ye geçtim. Burada da riyaziye merakı devam ediyordu. Birinci sınıfta saf, gençlik hayallerine tutuldum. Dersleri ihmal ettim. Senenin nasıl geçtiğinin hiç farkında olmadım. Ancak dersler kesilince kitaplara sarıldım.

İkinci sınıfa geçtikten sonra askerlik derslerine merak sardırđım. Şiir yazmak hakkında îdadî hocasının vazettiğı memnuiyeti unutmuyordum. Fakat güzel söylemek ve yazmak hevesi baki idi. Teneffüs zamanlarında kitabet talimleri yapıyorduk. Saati ellerimize alıyor, “bu kadar dakika sen, bu kadar dakika ben söyleyeceğim” diye müsabaka ve münakaşalar tertip ediyorduk.

Harbiye senelerinde siyaset fikirleri başgösterdi. Vaziyet hakkında henüz nafiz bir nazar hâsıl edemiyorduk. Sultan Hamit devri idi. Namık Kemal Beyin kitaplarını okuyorduk. Takibat sıkı idi. Ekseriyetle ancak koğuşta, yattıktan sonra okumak imkânını buluyorduk. Bu gibi vatanperverane eserleri okuyanlara karşı takibat yapılması, işlerin içinde bir berbatlık bulunduğunu ihsas ediyordu. Fakat bunun mahiyeti gözlerimiz önünde tamamiyle tebellür etmiyordu.

Erkânıharp sınıflarına geçtik. Mutat olan derslere çok iyi çalışıyordum. Bunların fevkında olarak bende ve bazı arkadaşlarda yeni fikirler peyda oldu. Memleketin idaresinde ve siyasetinde fenalıklar bulunduğunu keşfetmeye başladık.

Binlerce kişiden ibaret olan Harbiye talebesine bu keşfimizi anlatmak hevesine düştük. Mektep talebesi arasında okunmak üzere mektepte el yazısıyla gazete tesis ettik.

Sınıf dahilinde ufak teşkilâtımız vardı. Ben heyet-i idareye dahildim. Gazetenin yazılarını ekseriyetle ben yazıyordum.

O zaman Mekâtip Müfettişi İsmail Paşa vardı. Bu harekâtımızı keşfetmiş. Takip ettiriyormuş. Mektebin Müdürü Rıza Paşa isminde bir zattı. Bu zat, padişah nezdinde İsmail Paşa tarafından tahtie edilmiş:

“Mektepte böyle talebe var. Ya farkında olmuyor, ya müsamaha ediyor” denilmiş. Rıza Paşa, mevkiini muhafaza için inkâr etmiş.

Bir gün, gazetenin icap eden yazılarından birini yazmakla meşguldük. Baytar dershanelerinden birine girmiş, kapıyı kapamıştık. Kapı arkasında birkaç nöbetçi duruyordu. Rıza Paşaya haber vermişler. Sınıfı bastı. Yazılar

masa üzerinde ve ön tarafta duruyordu. Görmemezliğe geldi. Ancak dersten başka şeylerle iştilal vesilesiyle tevkifimizi emretti. Çıkarken:

“Yalnız izinsizle iktifa olunabilir.” dedi. Sonra hiç bir ceza tatbikına lüzum olmadığını söylemiş. Böyle hareket etmesinde, kendine atfedilen kusuru meydana çıkarmamak gayretinin dahil olmakla beraber hüsn-i niyeti de inkâr edilemezdi.

Erkâniharbiye sınıflarının nihayetine kadar bu işlere devam ettik. Yüzbaşı olarak mektepten çıktıktan sonra İstanbul’da geçireceğimiz müddet zarfında bu işlerle daha iyi iştilal için bir arkadaş namına bir apartman tuttuk. Ara sıra orada toplanıyorduk. Bu hareketlerimizin hepsi takip olunuyor ve biliniyordu.

Bu sırada Fethi Bey namında eski arkadaşlardan zabıt iken askerlikten tardolunmuş bir zat karşımıza çıktı. Kendisinin sefalet-i halinden, muavenete muhtaç olduğundan, yatacak yeri bulunmadığından bahisle bize iltica etti. Biz de bu zatı malik olduğumuz apartmanda yatırmaya ve muavenet etmeye karar verdik.

İki gün sonra kendisinin talebi üzerine bir yerde mülâki olacaktık. Gittiğim zaman yanında Mabeyn’e mensup bir de yaver gördüm. Apartmanda yatan İsmail Hakkı Bey namında bir zat vardı, derhal götürmüşler. Bir gün sonra da bizi tevkif ettiler. Fethi Bey meğer İsmail Paşanın hafiyesi imiş. Bir müddet münferit surette hapis kaldım. Sonra Mabeyn’e götürdüler, isticvap edildim, İsmail Paşa, başkâtip, bir de sakallı bir adam hazır bulunuyordu, isticvaptan anladık ki gazete çıkardığımızdan, teşkilât yaptığımızdan, apartmanda çalıştığımızdan hulâsa bütün bu işlerden dolayı maznun bulunuyorduk. Daha evvelki arkadaşlar itiraflarda bulunmuşlar. Birkaç ay böyle mevkuf tutulduktan sonra bıraktılar.

Birkaç gün sonra Erkâniharbiye Dairesi’ne tekmil erkâniharp arkadaşları çağırdılar. Mütessaviyen Edirne ve Selanik’te, yani o zamanki İkinci ve Üçüncü ordulara gönderilmemiz mukarrerdi. Kur’a çekileceğini, fakat beynimizde anlaşsaks kur’aya lüzum kalmıyacağını söylediler. Ben arkadaşlara işaret ettim. Biraz konuştuk. Filhakika ufak bir anlaşma neticesinde ikinci ve Üçüncü ordulara gidecekleri ayırdık. Bu tarz-i hareketi aramızda teşkilât bulunduğuna delil diye telâkki ettiler. Beni Suriye’ye nefyettiler. Şam’da bir süvari kıtasına staj yapmaya memur olunmuşum. O sıralarda Dürzülerle birtakım meseleler vardı. Dürzüler üzerine kıtaat sevk olunuyordu. Ben de bu meyanda gittim. Dört ay orada kaldım.

“Hürriyet Cemiyeti” namında bir cemiyet vücade getirdik. Bunu tevsî için aldığımız tedbirler meyânında benim muhtelif sunuf-i askeriyede staj yapmak bahanesiyle Beyrut, Yafa ve Kudüs’e gitmem vardı.

Böylece hareket ettim, isimlerini saydığım yerlerde teşkilât yapıldı. Yafa’da daha fazlaca kaldım. Oradaki teşkilât daha kuvvetli oldu. Fakat Suriye’de arzu ettiğimiz derecede işi taazzuv ettirmek gayrimümkün görünüyordu. Bende işin Makedonya’da daha seri gideceği kanaati vardı. Oraya gitmek için çare düşünmekteydim.

Nefye dair hakkımda çıkan iradede: “Vesait-i sehile ile memleketine gidemeyecek bir yere gönderilmesi” kaydı vardı. Bu itibarla Makedonya’ya gitmek müşküldü. O esnada bir yanlışlık mahsulü olduğuna şüphe olmayan bir mezuniyet tezkeresi elimize geçti. Buna yanlışlık denebilir. Fakat bu yanlışlık şurada burada çalışan komite erkânının netice-i mesaisi olarak icat edilmişti.

Bu tezkereye nazaran mezunen İzmir’e gidebilecektim. İşin içinde bir yanlışlık olduğunun meydana çıkacağını takdir ediyordum. Fakat o esnada Selanik’te Topçu Müfettişi bulunan Şükrü Paşanın gayet vatanperver bir zat olduğunu hikâye ediyorlardı. Kendisine bir mektup yazdım. Kendimi ve maksadımı az çok açıkça anlattım. Bu maksatların seri surette yapılması Makedonya’ya gitmeme mütevakıftı. Kendi evsafı hakkında duyduğum şeyler doğru ise delâlet etmesini rica ettim. Doğrudan doğruya cevap vermedi. Fakat ne şekilde olursa olsun kendiliğinden Selânîk’e gidersem işi temin edeceğini bilvasıta bildirdi. Tezkereyi cebimize koyduk. Makedonya’ya gitmek üzere hareket ettim. Fakat hareketi müteakip meselenin meydana çıkması ihtimaline karşı izimizi kaybettirmek için evvelâ Mısır’a, sonra Yunanistan’a gittim. Şayet bir malumat olursa oralardan geçerken Yafa’dan bildireceklerdi. Hiç bir şey yazmadılar. Mütenekkiren Selânîk’e girdim. Bir gece Şükrü Paşayı gördüm. Benimle temastan tevahhuş ediyordu. Ben, ciddi bir nokta-i istinat bulmaksızın dört ay kadar Selanik’te kaldım. Bu esnada mektep müdürü Tahir Bey, Hoca İsmail Efendi, Ömer Naci, Husrev Sami, Hakka Baha gibi arkadaşlara maksatlarımı anlattım. Hürriyet Cemiyetinin bir şubesini tesis ettim.

Selanik'te bulunduğumu İstanbul haber alarak takibata başladı. Oradan tekrar mütenekkiren Yafa'ya geldim. O zaman bir Akabe meselesi vardı. Kendimi derhal hududa memur ettim. Arandığım zaman hudut üzerinde isbat-ı vücut ettim.

Ceman iki buçuk, üç sene Suriye'de kalmıştım. Bu müddet zarfında her şey unutulmuştu. Makedonya'ya nakil için resmen müracaat ettim. Maksadıma nihayet vasil oldum.

Selânik'e geldiğimde bizim Hürriyet Cemiyeti'nin "Terakki ve İttihat" namını aldığını duydum. Doktor Nazım Bey Paris'ten Selânik'e gelmiş. "Terakki ve İttihat Cemiyeti"nin tarihte yeri var. O nam altında çalışırsa daha iyi tesir eder" diye arkadaşları ikna etmiş. Cemiyet o nam altında çalışmaya devam elti. Resmî memuriyetim, maiyet müsir-i erkâniharbiyesinde idi. Ben bu vaziyette iken 1324 senesi geldi ve Meşrutiyet ilân edildi.

Meşrutiyetten sonra bütün eşhas meydana çıktı. O zamana kadar saf ve nezih çalışıyorduk. Ben herkesi böyle biliyordum. Şahsî nümayişleri çirkin buldum. Bazı arkadaşların harekâtım şayan-ı tenkit gördüm. Tenkitten içtinap etmedim.

Bu fenalıkları bertaraf etmek için ilk düşündüğüm tedbir, ordunun siyasetten çekilmesi nazariyesiydi. Bunu diğer arkadaşlar caiz görmüyorlardı. Nihayet 31 Mart Vakası oldu. Bu vaka üzerine Makedonya'dan giden kıtaatın ve ilk devirde Edirne'den bunlara iltihak eden kuvvetlerin Erkâniharbiye Reisi olarak İstanbul'a gittim. Bidayette kumandan Hüsnü Paşa idi. "Hareket Ordusu" ismini ben buldum. O zaman bunun manasını kimse anlamamıştı. Mesele şundan ibaretti:

İstanbul'a hitaben bir beyanname yazmak lâzım geldi. Bunu ben yazdım. Sonra sefirilere hitaben ikinci bir beyanname yazdık. Buna ne imza konması lâzım geldiğini düşündük. Bazı arkadaşlar, "Hürriyet Ordusu" dediler. Halbuki bütün ordu hürriyet ordusu vaziyetinde idi.

Hareket halinde olan orduların vaziyetini göstermek için "Hürriyet ordusunun operasyon kuvvetleri" denildi. Ben "operasyon" kelimesinin türkçeye tercümesini düşünerek "Hareket Ordusu" tabirini kullandım.

31 Mart meselesi halledilince tekrar Selânik'e döndüm. Ordunun Cemiyetten ayrılması ve siyasetle iştilal etmemesi nokta-i nazarını bu defa daha kuvvetle ileriye sürmeye başladım.

İlân-ı meşrutiyetten sonra teşkilât yapmak için Trablusgarb'e gönderilmiştim. Her defa orada İttihat ve Terakki Kongresi'ne murahhas intihap olunuyor, fakat gitmiyorduk. Bir defa yalnız bu maksadı anlatmak için gittim. Maksadımı kabul ettirdim. Fakat muvaffakiyet yalnız kongrenin nazarı kararında kaldı, tatbik edilmedi. İttihat ve Terakki'nin bazı eşhası ile aramızda Meşrutiyet'ten sonra başlayan ihtilâf-ı efkâr nihayet derecede şiddetlendi ve tamam bu ana kadar devam etti

Bundan sonra yeni ordu teşkilâtı yapıldı. İzzet Paşa erkâniharbiye reisi oldu. Ben bu teşkilâtta Selanik Kolordusu erkâniharbiyesine küçük rütbede bir zabıt sıfatıyla dahil oldum. Henüz kolağası rütbesinde idim. Ordunun talim ve terbiyesiyle uğraşıyordum. Bu itibarla şifahî ve tahrirî birçok tenkitler yapmak mecburiyeti hâsıl oluyordu. Bu tenkidat bilhassa eski kumandanları rencide ediyordu. Bunun, benim ameliyattan ziyade nazariyatçı olduğumdan ileri geldiğine zahip olarak mücazat kabilinden 38. Piyade Alayı'na kumandan yaptılar. Bu tayin gazap yüzünden rahmet oldu. Alay Kumandanlığını ifa ettiğim sırada Selanik'te bulunan tekmil garnizon kıtaatı, alayın tatbikatına kendiliklerinden iştirake başladılar. Verilen konferanslara diğer zabıtların iştiraki görüldü. O zaman Selanik'te bu faaliyetlerden şüphelendiler. Beni Mahmut Şevket Paşa marifetiyle İstanbul'a çağırıldılar. Erkâniharbiye Umumiye'de bir vazifeye tayin ettiler.

Selanik'te bulunduğum sırada Arnavutluk harekâtıyla meşgul olmuşum. Evvelâ Şevket Turgut Paşa memur iken Mahmut Şevket Paşa bizzat Arnavutluk harekâtını ele almıştı. Beni de Erkâniharbiye Reisi diye beraber götürdü.

İstanbul'a çağırıldığım zaman İtalyanlar Trablusgarb'e hücum ettiler. Ben de tebdil-i nam ve kıyafet ederek bazı arkadaşlarla beraber Mısır'a, oradan Bingazi taraflarına gittim. Bir sene kadar devam eden harp esnasında Bingazi kuvvetleri kumandanlığında buldum.

Asıl memlekette de Balkan Harbi başlamıştı. Bulgar ordusu Çatalca hattına ve Bolayır'ın şimaline geldiği bir sırada İstanbul'a avdet ettim.

Bu senenin nihayetinde Harb-i Umumî ilân olundu. Vaki olan müracaat ve talebim üzerine Tekirdağı'nda henüz teşkil edilen 19. Fırka'ya kumandan oldum. Arıburnu'nda, Anafarta'da bulundum. İngilizler çekilip gittikten sonra bir ay Edirne'de 16. Kolordu ile kaldım. Sonra kolordu kumandanı olarak Diyarbakir ve havalisine gittim. Orada yaptığımız mühim muharebelerden biri, Bitlis ve Muş'un Ruslardan istirdadıdır.

Harbin son safhasında bazı fikirlerim kabul edilmeyince kumandayı da ret ile İstanbul'a döndüm.

O sıralarda idi, Veliht ile birlikte Alman karargâh-ı umumisine gittik ve Alman garp cephesinin bazı aksamını gördük. Bu müşahadatımdan, Hindenburg ve Ludendorf ile mülakatlarımdan sonra mutâlebat-ı sabıkamdaki isabete daha ziyade kani oldum.

O zaman hâsıl ettiğim son kanaat, Harb-i Umumî'ye dahil olduğu ilk anda söylemiş olduğum fikrin aynı olarak tecelli etti.

Bu seyahatten hasta olarak İstanbul'a geldim, İstanbul'da bir iki ay tedavi gördükten sonra tedavi maksadiyle Viyana'ya gittim. Orada sanatoryumda bir ay yattım. Bir müddet de Karlsbat'ta kaldım.

Diğer taraftan Sina cephesinde, benim vaktiyle raporlarda tafsil ettiğim fecayi aynen vaki oldu.

Bunun üzerine Falkenhayn Almanya'ya çağırıldı, yerine Liman von Sanders memur edildi. Birkaç gün sonra iki Alman generalinin yanında huzura çağırıldım. Maksadın, beni tekrar Yedinci Ordu'ya göndermek olduğunu öğrenmiş bulunduğum için yalnızca kabul edilmek arzusunun izhar ettim, ilk şekli-i davette ısrar gösterildi ve bana Yedinci Ordu'ya kumandan tayin edildiğinden bahisle nev'ama ifa edeceğim hidemata dair talimat verildi. Bu talimat, bana tevdi edilen vazife ve salâhiyetle gayrikabil-i icra idi. Ancak, bunu anlatmaya da imkân yoktu. Binneticce vaktiyle istifa etmiş olduğum Yedinci Ordu Kumandanlığına tekrar başlamak üzere Nablus'a gittim.

Aynı sıralarda Mütareke imza edilmişti. Daha Halep'te iken derhal kabineyi tebdil etmek ve yerine isimlerini sarahaten söylediğim zevattan mürekkep bir kabine geçirmek lüzumunu ve aynı zamanda benim İstanbul'a celbim faydalı olacağını açıktan açığa İstanbul'a bildirmiştim. Vakaa kabine teşekkül etti, fakat benim İstanbul'a celbime lüzum görülmedi. Nihayet bu kabine de düştükten sonra İstanbul'a gittim.

İstanbul'a muvasalatımda benim nazarımda vaziyet şu idi: Meclis-i Mebusan nasıl hareket lâzım geleceğinde mütereddit bulunuyordu.

Yeni sukut etmiş zevatla ve mebuslarla ayrı ayrı görüşüm. O zaman düşündüğüm şey, her ciheti tatmin ederek müdafaa-i memleket için kuvvetli bir vaziyet ihdas olunabileceği merkezinde idi. Fakat bu düşünce üzerinde lüzumu kadar çalışmaya vakit kalmadan Meclis'in feshine şahit olduk.

İstanbul erbab-ı hamiyetince muhtelif namlar altında programlar ve fırkalar teşkil olunmak suretiyle çare-i halâs aranmakta idi. Bunların her birini ayrı ayrı tetkik ettim. Hiç biri bir kuvve-i teyidiyeye istinat etmiyordu. Binaenaleyh hiç biriyle teşrik-i mesaiden bir netice beklemedim. Kuvve-i teyidiyenin doğrudan doğruya millet olacağı kanaati bende pek kuvvetli idi.

İstanbul'da cereyan eden ahvalden, yapılan teşebbüslerden, bilhassa vaziyetin vahamet ve fecaatinden milletin haberi yoktu, İstanbul'da oturup milleti haberdar etmek imkânı da kalmamıştı. Binaenaleyh yapılacak şeyin İstanbul'dan çıkıp milletin içine girmek ve orada çalışmak olduğuna karar verdim. Bunun suret-i icrasını düşündüğüm ve bazı arkadaşlarla müzakere ettiğim sırada idi ki hükümet beni ordu müfettişi olarak Anadolu'ya göndermeyi teklif etti. Bu teklifi derhal maalmemniye kabul ettim ve tam Yunanlıların İzmir'e girdiği gün idi ki İstanbul'dan ayrıldım.

Benim düşündüğüm şu idi: Her tarafta muhtelif namlar altında birtakım teşekküller başlamıştı. Bunları aynı program ve aynı nam altında birleştirerek bütün milleti alâkadar etmek ve bütün orduyu da bu maksada hadim kılmak lâzımdı. Anadolu'ya girdiğim zaman daha Ordu Müfettişi sıfat ve salâhiyeti üzerimde iken bu noktadan işe başladım ve bu maksat az zamanda hâsıl oldu.

Takip ettiğim tarz-ı mesai İstanbulca malum olunca beni İstanbul'a celbetmek istediler. Gitmedim. Binneticce istifa ettim.

Bir ferd-i millet sıfatıyla Erzurum Kongresi'ne iştirak ettim. Erzurum Kongresi'nde tesbit edilen esasları bütün memlekete teşmil maksadiyle Sivas'ta da bir kongre aktolundu. Bu kongrelerin tevhit ettiği Heyet-i Temsiliye namındaki heyetle kongrelerin esasatını takip ettik.

Mebusanın tekrar intihabı ve Meclis'in İstanbul'da küşadı temin olunmuşsa da Meclisin duçar-ı tecavüz olması üzerine Türkiye Büyük Millet Meclisini vücuda getirmeye teşebbüs olunmuş ve bu suretle 23 Nisan tarihinde bu Meclis toplanıp işe başlamıştı. Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nda mevcut olup mezkûr kanunun ruhunu ifade eden ve ilk projede zikrolunan prensiplerin menşesine gelince: Esasen öteden beri hâkimiyet-i millîyenin en iyi temsili mümkün olacağına dair nazarî olarak bazı tetkikat ve tettebbuat-ı nazariyeden benim çıkarabildiğim netice şu idi: Hâkimiyet-i millîyenin tamamiyle mütecellî olması, bunun sahib-i aslîsi olan bütün insanların bir araya gelip bunu bilfiil istimal etmesiyle mümkündür. Fakat bütün Türkiye ahalisinin toplanması suretiyle bu maksadın teminine amelî bir çare olsa olsa bunların sahib-i salâhiyet vekillerinin biraraya gelip bu işi yapması olabilirdi. Hâkimiyet-i millîyemizin bir zat veyahut eşhası mahdud kabine gibi bir heyet tarafından temsil edilmesi yüzünden memleketi ve milleti istibdattan kurtaramadığımız vekayi-i tarihiye ile müsbit olduğundan her halde bu hakk-ı temsili mümkün olduğu kadar çok insanlardan mürekkep ve müddet-i vekâleti az bir heyetle temsil ve tecelli ettirmek bence yegâne çare idi. Memleket dahilinde ve millet içinde evvel ve âhır yapmış olduğum tetkikat ve tettebbuat da bana bu fikrin kabiliyet-i icraiyesinde büyük imkânlar ve isabetler olduğu kanaatini vermişti.

Her halde halkımızı idare ile yakından alâkadar etmek, yani idareyi doğrudan doğruya halkın eline verebilecek bir tarz-ı idareyi tesis etmek hem hakimiyet-i millîyenin hakikî olarak temsili ve hem de bu sayede halkın benliğini anlaması itibarıyla elzem idi. İşte bu düşüncelerin, bu tetkiklerin ilhamı olarak proje yapılmıştı.

Halkçılık teşkilâtı en ufak daireye kadar teşmil edildiği takdirde muhassalanın daha büyük ve feyznak olacağına şüphe yoktur. Memleket ve milletin içinde bulunduğu müşkülâtı ve hal-i harbi de düşünürsek Meclisin muhassala-i faaliyetini ve oradaki muvaffakiyetini takdir etmek mümkün değildir.

Misak-ı Millî, sulh akdetmek için en makul ve asgarî şeraitimizi ihtiva eder bir programdır. Sulha vâsıl olmak için temerküz ettireceğimiz esasatı ihtiva eder. Fakat memleket ve milleti kurtarmak için sulh yapmak kâfi değildir. Millet halâs-ı hakikisi için yapılacak mesai ondan sonra başlayacaktır.

Sulhtan sonraki mesaide muvaffak olabilmek milletin istiklâlinin mahfuziyetine vabestedir. Misak-ı Millînin hedefi onu temindir. Memleket ve milletin atisinden asıl emin olabilmesi, bir defa halkçılık esasına istinat eden teşkilât-ı idariyesinin bihakkın teşmil ve taazzuv ettirilmesi ve tatbik olunmasıyla beraber ahval-i iktisadiyemizin refah-ı millîmizi temin edecek tarzda ıslah ve ihyasına vabestedir.

Bu hakayiki akide-i millîye tanıyarak muhafaza edebilecek bir heyet-i içtimaiye olabilmemiz için de maarifimizi tamamen amelî ve ihtiyacat-ı hakikiyemize muvafık bir program dairesinde ihya etmek lâzımdır. Bu noktalarda muvaffakiyet sayesinde memleket imar edilebilecek ve millet zenginleştirilebilecektir.

Ufak bir program kadrosu söylemek lâzım gelirse: Teşkilât baştan nihayete kadar halk teşkilâtı olacaktır. İdare-i umumiyyeyi halkın eline vereceğiz. Bu heyet-i içtimaiyede sabib-i hak olmak, herkesin sahib-i sa'y olması esasına istinat edecektir. Millet sahib-i hak olmak için çalışacaktır.

Islah olunacak şeyler iktisadiyat ve maariftir. Bu sayede memleket imar edilecek, millet refah sahibi olacaktır.

Hiç bir millet ve memlekete karşı fikr-i tecavüz beslemeyiz. Fakat muhafaza-i mevcudiyet ve istiklâl için, bir de memleketimizin bu dediğimiz sahada müsterihane ve kemal-i itminanla çalışarak müreffeh ve mesut olmasını temin için her vakit memleket ve milletimizi müdafaaya kadir bir orduya malikiyet de nuhbe-i amalimizdir.

Teşkilât-ı idaremizde bütün bu esasların mahfuziyeti tabiidir. Buna nazaran hükümet doğrudan doğruya Büyük Millet Meclisi'nin kendisidir. Böyle umur-i idareyi memlekette sahib-i icraat olan bir heyetin, muhtelif fikir ve içtihatlar etrafında toplanmış partilerden ziyade müşterek nikat-ı esasiyeye riayetkar mümteziç ve mütesanit bir heyet olması şayan-ı arzudur. Ancak, içtimaî esaslarımızın membar olan millete henüz hayat ve saadet-i hakikiyelerini kâfil efkârıumumiye şamil bir surette gayrimütebariz olduğundan bundan istifade ederek kendi fikir ve içtihatlarının isabeti iddiasında bulunacak bazı insanların yine bazı kimseleri kendi nokta-i nazarlarına raptetmesi ve binnetice parti halinde teşekküller vücuda gelmesi baidül ihtimal değildir.

Buna mukabil bazı hususî içtihatların mevcudiyeti belki de müsademe-i efkâr için faydalı olabilir. Fakat eskisi gibi millet ve memleketten memba ve nokta-i istinat almayan ve onun menafi-i hakikiyesiyle hiç münasebeti olmayacak surette ya sırf nazârî veya hissî ve şahsî programlar etrafında parti teşkiline kalkışacak insanların millet tarafından hüsn-i telâkkiye mazhar olacağını zannetmiyorum.

Benini bütün tertibat ve icraatta düstur-i hareket ittihaz ettiğim bir şey vardır: O da vücade getirilen teşkilât ve tesisatın şahısla değil, hakikatle kabil-i idame olduğudur. Binaenaleyh her hangi bir program, filanın programı olarak değil, fakat ihtiyac-ı millet ve memlekete cevap verecek efkârı ve tedabiri ihtiva etmesi itibariyle haiz-i kıymet ve itibar olabilir.

Misak-ı Millî dairesinde temin-i mevcudiyet ettikten sonra gürültü çıkarıp fesatçılık edecek ve tevsî-i arazi fikrinde bulunacak adamlar ortaya çıkamaz. Bence buna imkân yoktur.

Vakit: 10. I. 1922, s. 1

* * *

ORDU İŞLERİNİN HIZLA YAPILMASI İÇİN KURULAN ENCÜMEN HAKKINDA

(22. I. 1922)

Ordu işlerinin hızla yapılması hakkında kurulan encümen toplantısından çıktıktan sonra gazetecilerin sorusuna cevap olarak:

“Encümenin teşkilinden maksat ordu işlerinin gerek Meclisçe, gerek Heyet-i Vekilece süratle ifasını temin etmektir.”

Vakit: 24. I. 1922, s. 1

* * *

İTİLÂF DEVLETLERİ’NİN TÜRKİYE İLE YUNANİSTAN İTİLÂFINDA TAVASSUTLARI

(23. I. 1922)

Petit Perisien muhabirine demec.

(Vakit)

Bu beyanat hissiyatımıza muarız olsa da Türkiye’nin takip ettiği siyasetin kıymettar bir delilidir.

Evvel emirde Mustafa Kemal Paşa’nın, devletler tarafından Türkiye’ye tebliğ edilen bazı şeraite ne derece ısrarla itiraz ettiğini kaydetmeliyim. Müşarünileyh dedi ki:

“Devletlerin gönderdikleri notada, Türkiye ve Yunanistan mümessillerinin anlaşmak üzere içtima etmek mecburiyetinde olduklarını ihbar ediyorlar ve bu içtimada hazır bulunmak için İstanbul’daki mümessillerine salâhiyet vermeğe âmâde olduklarını bildiriyorlar. Şerait-i sulhiyenin bir izahnâmesini ihtiva eden son notalarında da, teklifat-ı mezkûreyi evvel emirde muhasımların, sonra da efkâr-ı umumiye-i cihanın nazarı dikkatine vazeylediklerini yazıyorlar. Şu halde devletler burada dahi zahiren bitaraf görünmek istiyorlar.

Meseleleri yalnız Yunanistan ile mi müzakere edeceğiz? O halde Yunanlılara söylenecek yalnız iki kelimemiz vardır ki birincisi:

İstilâ ettikleri topraklarımızı derhal terketmeğe davettir.

İkinci kelime de bu istilâ esnasında yaptıkları vâsi tahribatın tamiri talebidir. Eğer devletler yeni fedakârlıklar ihtiyar ettirmeden ve yeni kan döktürmeden Yunanlılara topraklarımızı tahliye ettirmeğe cidden karar verdilerse bu tahliyenin teminini bizzat kendileri deruhte etmelidirler. İlk iki notanın ihtiva ettiği tenakuzlara rağmen devletlerin bu vazifeyi ifaya karar verdiklerine inanmak isterdik. Bu hareketle şerait-i nihaiye-i sulhiyenin müzakeresine başlamak ve ciddî neticeler elde etmek için sağlam bir zemin hazırlamış olacaktı, aynı zamanda bu hareketleriyle, Yunan ordusunu topraklarımızda bir vasıta-i tehdit olarak bulundurmadıklarına ve havali-i

müstevliyemizi ellerinde fazla bir rehine olarak tutmadıklarına dair bize parlak bir delil vermek niyetinde bulduklarına inanmış olurduk.

Bütün bunlara inanmak hakkımızdı. Çünkü devletler muhtelif vasıtalarla ve bilhassa son notalarıyla bize ve bütün dünyaya, kendisine ait hudutlar dahilinde müstakil ve kabiliyet-i hayatiyeyi haiz bir Türkiye'yi tasdik etmişlerdi. Fakat son nota bizi derin bir sukut-u hayale duçar etti. Müttelikler bu son notada, şerait-i sulhiyenin heyet-i umumîyesinin tarafımızdan kabulünden evvel hiçbir tahliyenin yapılmamasını teklif ediyorlar. Halbuki ilk notada Paris konferansının Yunanlılara Anadolu'yu tahliye ettirmek gayesiyle içtima ettiğini bildiriyorlar. İkinci notada ise, memleketi Yunanlılardan tahliye ettirmek niyetini bir defa daha suret-i mahsusada tekrar ediyorlardı.

Çünkü bize kalınca, bir suret-i mutlakada talep etmek mecburiyetinde bulunduğumuz, Anadolu'nun yeni tahribattan vikayesidir. Devletler memleketimizi mümkün olduğu kadar süratle tahliye ettirmek suretiyle müstakbel sulh müzakeratı için rehine elde etmiş olurlar. Mütteliklerin bizimle müzakerata giriştikleri zaman ellerinde her vakit kâfi derecede rehine bulunacaktır. Boğazlar, İstanbul ve Edirne gibi.

Eğer müttelik devletler Anadolu'nun tahliyesinden sonra serbest ve tam bir halde kalacak olan Türk ordusunun nihaî sulh şartlarının tesbitinden mukaddem harekete getirilmesinden korkuluyorsa, Türkiye bu hususta onlara ciddî teminat verebilir.

Binaenaleyh, sulhun tesisi ciddî bir surette arzu olunduğu takdirde en emin vasıta Türk topraklarının tahliyesi ve müzakerat-ı sulhiyenin küşadıdır. Yunan ordusu Anadolu'da kaldıkça müttelik devletlerin sulh yapabileceklerini zannetmem. Büyük Millet Meclisi hükümeti veya ben, Türk milletine her şeyden evvel, âmâl-i milliyesinin istihsal edileceği hakkında teminat vermeğe mecburuz. Bu teminat olmayınca, hiçbir meclis ve hiçbir hükümetin serbestçe hareket edebileceğini zannetmem. Eğer devletler Şark-ı karip'te tesis-i sulh etmeği cidden arzu ediyorlarsa, yanlış olan nokta-i harekette sarfınazar etmelidirler. Türk Milleti Yunanlıları koğmağa her ne bahasına olursa olsun karar vermiştir. Eğer müttelik devletler toprağımızı yeniden kan döktürmeden tahliye ettirirlerse Türk milleti onlara minnettar olacaktır. Fakat bu âli-cenabâne ve insanî hareketin tehir edilmemesini isterdik.”

Mustafa Kemal Paşa beyanatının sonunda, Türkiye ile Babiâli'yi yekdiğerinden tefrik ederek, muharebeye Babiâli'nin iştirak ettiğini, halbuki bu hatanın cezasını Türk milletinin çektiğini ve Türk milletinin diğer milletlere verilen asgari hakkın kendisinden reddolunmasına mebni silâha sarıldığını beyan etmiştir.

* * *

23 NİSAN MİLLÎ BAYRAMI

(23. IV. 1922)

Yeni Gün muharririne demeç

“23 Nisan Türkiye millî tarihinin başlangıcı ve yeni bir dönüm noktasıdır. Bütün bir cihan-ı husumete karşı kıyam eden Türkiye halkının, Türkiye Büyük Millet Meclisini vücade getirmek hususunda gösterdiği harikayı ifade eder.”

Vakit: 25. 4. 1922, s. 1

* * *

UMUMÎ VAZİYET

(18. VI. 1922)

İzmit'te Vakit muharririne beyanat.

Seyahatin maksat ve gayesi hakkındaki sualime cevaben demişlerdir ki:

– Daha evvel diğer cepheleeri teftiş etmiştim. Şimdiye kadar Kocaeli gurubuna gelememişim. Şimdi hem bu cepheyi teftiş ediyor, hem bu havalinin ahval-i umumîyesini gözden geçiriyorum.

– *Seyahatinizin halk ve cepheye müteallik intibaatı ne merkezdedir?*

– Zaten muttali olduğum gibi buldum. Şayan-ı takdir ve teşekkür.

– *Mösyö Klod Farer'in İzmit'e geleceği haber alındı; size mülâki olacaklar mıdır?*

– *Mösyö Klod Farer benimle görüşmek üzere gelmek arzusunu izhar etmiştir.*

– *Pontus tehciri namı altında birtakım muhayyelât kil ü kale sermaye ittihaz olunuyor?*

– *Hükûmet Türkiye aleyhinde teşvik olunan Rumları mülâhazat-ı askeriye binaen şimdilik harb mıntakalarından uzaklaştırmıştır. Bu gibi tedabir harb devam ettikçe bizzarure tatbik olunacaktır.*

– *Atina gazetelerine göre düşman donanması Karadeniz'de başladığı korsanlığa devam etmek tasavvurunda mıdır?*

– *Geçen sene İnebolu'yu bombardıman etmişlerdi; bu sene de Samsun'u... Biz bütün bunları daha evvel hesap ettik. Bu gibi canavarca harekât, milletin müdafaa-i vatan ve istiklâli yolundaki azim ve imanını takviyeden başka bir netice hasıl etmez.*

– *Ali Fuat Paşa'nın Moskova'dan Ankara'ya gelişi bazı taraflarca su-i tefsir olunmak istenilmiş midir?*

– *Buna kat'iyen mahal yoktur... Türkiye-Rusya dostluğu bildiğiniz surette devam ediyor. Münasebatımız samimî ve kuvvetlidir. Teşkilât-ı esasiye kanununda tadelât yoktur ve olmayacaktır. Heyet-i vekilenin salâhiyet ve mesuliyetine ait kanun hitam buldu. Karîben meclisçe de müzakeresine başlanacaktır. Nevâhi kanunu da öyledir. Bu sene zarfında memlekette tatbikata başlanacağını ümid ederim. Nota teâtîsi suretiyle yapılmak istenen işler muvaffakiyetle bitmediğinden şimdi yavelik isnadat ele alınmıştır. Bu yola girilmekle ne kadar yanlış hareket olduğunu cihan yakında anlayacaktır.*

* * *

UMUMÎ VAZİYET

(21. VI. 1922)

Adapazarı yolunda Vakit Başmuharririne beyanat.

– *Pontos tehcirinin saikleri neden ibarettir?*

– *Samsun ve havalisinde bazı anâsır-ı muzirrayı mülâhazat-ı askeriye icabı olarak harb mıntakasından uzaklaştırmağa bizi mecbur eden sevaik Yunanlıların oradaki teşebbüsleridir. Sevahili bombardıman etmek suretiyle yapmağa çalıştığı teşvikat dahi bu sevaiktendir. Bu baptaki mesuliyet Yunanlılara aittir.*

– *Samsun bombardımanı gibi hareketlerin iki taraf için tesiri ne olabilir?*

– *Diğer taraf için tesirini bilmem, fakat bizim için azim ve iman-i millîyi takviyeye, düşmanlarımızın ne kadar âdi, ne kadar sefil ve ne kadar hunhar olduklarını milletimize filen tanıtmaya vesile teşkil ediyor.*

– *Ordumuz ne haldedir? Münasip görüldüğü ve icabettiği saniyede her türlü harekâtı muvaffakiyetle icraya kaadir addolunabilir mi? Muhtelif teftişler arasında görülen fark ve ordunun kuvve-i mâneviyesi zat-ı devletleri üzerinde ne tesir bırakmıştır?*

– *Ordumuz istiklâl mücahedeşi yapan kahraman ve azimkar milletimizin âmâl-i meşrûasını emniyetle istihsâle kaadir bir haldedir. Ordumuz her türlü vazâif-i taarruziyeyi muvaffakiyetle ifaya hazır ve amadedir. Her teftişte gördüğüm müspet fark ve bilhassa orduda mevcut pek yüksek kuvve-i mâneviye, salâbet, azim ve iman, şevk ve şetaret çok defalar gözlerimi meserret yaşlariyle dolduracak derecede tesir bırakmaktadır.*

– *Son Kocaeli seyahatinin ve halkla sıkı temasın bıraktığı intibalar ne merkezdedir?*

– *Benimle beraber seyahat ettiğiniz için bunun ifade ve izahını size bırakıyorum.*

– *Farer dostumuzla olan mülakat ne gibi intibahlar bırakmıştır?*

– *Mösyö Klod Farer'i pek hassas ve pek âli ruhiyle, beşerden pek az kimseye nasip olan evsaf-ı mahsusasiyle nezahetin timsal-i müşahhası buldum. Kendisiyle mülakat, bende hiçbir vakit unutamayacağım mânevi hazlar, kıymetli hâtıralar bırakmıştır. Türkiye böyle vefakâr bir dosta malikiyeti ile müftehir olabilir.*

– Son Amerika notasında bizim eskiden beri müesses haklara riayet etmediğimiz, Amerika müesseselerinin faaliyetine imkân bırakmadığımız ve hukuk'u tasarrufiyeyi ihlâl ettiğimiz bir itham vardır. Amerikalılar ve Amerika müesseselerine karşı Büyük Millet Meclisi hükümeti şimdiye kadar nasıl hareket etmiştir?

– Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetinin Amerika hakkındaki nokta-i nazarı müspettir. Hükümetimiz Harb-i umumî esnasında Babîâlî'nin katetmiş olduğu münasebat-ı dostaneyi iade ve ihyaya teşebbüsten hâli kalmamıştı. Bu teşebbüse kendi taraflarından maddi bir mukabele görülmemiş olmakla beraber, memleketimizdeki Amerika müessesatı, Amerika heyetleri, birçok Amerikalılar tamamen bir dost memlekette olduğu gibi muhafaza edilmekte ve hürmet görmektedirler. Elan memleketimizin her köşe ve bucağında Amerikalılar ikamet etmekte, istedikleri gibi, istedikleri yerlerde geç-ü gûzar eylemektedirler.

– Şark komşularımızla münasebetimiz nasıldır? Rusya ile aramıza burudet girdiği rivayeti doğru mudur?

– Şark dostlarımızla münasebatımız, müstenid bulunduğu ciddi samimiyet dairesinde devam etmektedir. Rusya ile aramızda burudet tevlit edecek mahiyette bir hâdise olmamıştır. Rus-Alman itilâfına iştirakimiz hakkındaki rivayet doğru değildir.

– Memleketin iktisadî vaziyeti nedir? Bu seneki mahsûl hakkında alınan haberler ümit-bahş bir mahiyette midir?

– Memleketin vaziyet-i iktisadiyesi şayan-ı memnuniyettir. Bu seneki mahsulât fevkalâde feyizlidir.

– İstanbul halkının millî mücadeleye karşı olan vaziyeti hakkındaki hissiyatınız ne merkezdedir?

– İstanbul halkının vaziyeti hakkındaki hissiyatımı izhar için en kıymetli ve en şâmil kelimeleri kullanabilirsiniz.

* * *

SON TAARRUZ HAKKINDA

(21. IX. 1922)

Akşam muharriri Falih Rıfki'ya İzmir'de verilen beyanat,

İzmir denizi karşısında, millet ordularının Başkumandanından zafer menkıbelerini dinliyoruz. Evvelâ kendilerinden taarruz kararının ne zaman verildiğini istizah ettik:

— Sakarya meydan muharebesini intaç eden taarruzumuz, memleketi düşman ordusundan tathir edinceye kadar harekete devam etmek kararının mebdei idi.

Malûmdur ki, Sakarya harbinin son günlerinde Yunan sol cenahına ordumuz mukabil taarruzda bulundu, işte Yunan ordusunu ricata mecbur eden o mukabil taarruzdur ki, ordumuz İzmir'e gelinceye kadar devam etti.

– Taarruz kararının tatbikatında bir senelik bir teahhur var. Harekâtın bilâ inkıta niçin devam etmediği izah buyurulur mu?

– Bilâkis bilâ inkıta devam etti. Ancak, büyük bir taarruz kararının tatbikatı birtakım istihzaratı istilzam eder. Bu istihzaratın muhtaç olduğu bir zaman vardır. Ancak, teahhur ve intizar hiç olmadı denilemez, bunun sebeplerini de mülâhazat-ı siyasiyede aramak lâzımdır. Filhakika, ordularımız çok evvel bugünkü neticeye varmak kudretini iktisap etmişti.

– Bu son harekât-ı askeriye ile tahakkuk eden büyük muvaffakiyet, bilhassa düşman ordusunun seri bir surette imhası, esasen bu ordunun maddi ve mânevi kuvveti ile ahval-i dahiliyesindeki tezepzüpten mi ileri geldi? Trakya'ya nakledilmiş kuvvetlerin bıraktığı boşluk mühim mi idi?

– Bütün dünya bilir ki, Yunan ordusu (noktalı yerler İngiliz sansürü tarafından çıkarılmıştır) fennî ve askerî icabata tamamen muvafık surette teşkil ve tensik edilmiş kuvvetli bir ordu idi ve Yunan devletinin şimdiye kadar malik olduğu orduların hepsinden kuvvetli idi. Ahval-i mâneviyesinde, şayi olduğu gibi, bir tezepzüp olduğuna dair hakikî hiçbir emare yoktur. Yunan askerlerinin, askerlerimizle temas ettikleri vakit kendilerini gevşemiş gibi göstererek hakikatte bizi gevşetmeğe matuf telkinatta bulduklarına bakılırsa, bütün bu işaattan maksat ne olduğu tebeyyün eder. Bu suretle bize Yunan ordusunun inhilâlüne intizar ederek meselenin

halledileceği ümidini vermek istediler ve bu vahi intizar ile geçecek zamanın bizim ordumuzu inhilâle uğratacağı zannında bulundular. Son müsademelerde, bilhassa Afyonkarahisar, Dumlupınar büyük meydan muharebesi günlerinde düşmanın mukavemet, mücadele ve bütün teşebbüsleri ciddî ve ehemmiyetli idi. Düşman ordusundan Trakya'ya mühim bir kuvvet geçirilmemiştir. Mübalâğa ile bahsi geçen bu kuvvet, yeni teşekkül etmiş, yahut teşkilâtı henüz hitam bulmamış ve bir kısmı silâhsız iki üç alaydan ibarettir. Yunan ordusu bütün aksamı ve bütün vesaiti ile Anadolu'nun içinde milletin kalbine saplanmış bir hançer vaziyetinde idi.

– *Paşa hazretleri, Yunan ordusu daha iyi sevk ve idare edilseydi duçar olduğu bu akibetten kurtulamaz mı idi?*

– Düşman ordusu kumanda ve zabitan heyetinin Türkiye Büyük Millet Meclisi ordularının kumanda ve zabitan heyetinden dîn olduğuna şüphe yoktur. Ancak, Yunan kumandanları ve zabitleri ordularını kurtarmak için her çareye büyük gayretlerle tevessül ettiler.

– *İstanbul'da, ordularımızın düşmana baskın yaparak hücum ettiği söylendi, bu noktayı da istizaha müsaade eder misiniz?*

– Ordularımızın sevkulceysi ve tabiye harekâtı günlerce düşmanın gözü önünde ve tayyarelerinin keşfiyatı altında cereyan etti. Bu harekâtımızı baskın zannediyorlarsa söylediklerinin doğru olması lâzım gelir. Fakat, ben zannediyorum ki, Yunan kumandanlarıyla erkânı harbiyesi ordularımızın hazırlığından ve harekâtından haberdar idi. Ancak, ordularına ve bilhassa Afyonkarahisar, Seyitgazi, Eskişehir ve bütün cephelerde bir senedenberi çalışarak vücuda getirdikleri ve her nevi vesaitle takviye ve teçhiz ettikleri müstahkem mevzilerine, külliyyetli topçularına nihayetsiz cephaneye ve mühimmat menbalarına lüzumundan ziyade güveniyorlardı. Şu hakikatten tegafül ediyorlar ki, insanların mücadelesinde en kuvvetli istihkâm iman dolu göğüslerdir.

– *Taarruzdan iki gün evvel Ankara'da gazetecilere tarafı âlinizden bir çay ziyafeti verildiğini işitmiştik. Hattâ İstanbul gazeteleri bu ziyafete dair telgraflar neşrettiler. Buna nazaran, harekâtın başlangıcında zatîlilerinin Ankara'da bulunduğunuzu zannediyorum.*

– Filhakika bu ziyafetten bahsedildiğini ben de duydum. Fakat bu ziyafet değildi. Bazan insanlara mütenaim olmadıkları çok ziyafetler atfolunur.

Şimdi mülakatın asıl safhasına gelmiştik:

– *Taarruz harekâtı nasıl başladı ve nasıl inkişaf etti ? Bu muazzam Türk zaferinin hikâyesini, en yüksek müessirinin lisanından dinlemekte müheyyiç birşey var.*

– Taarruz harekâtı Afyonkarahisar cenup cephesinde düşmanın bir kısım hutut-u müstahkemesini ezip çiğneyerek tatbik edilmiş bir yarma harekâtı ile başladı. Bunu müteakip düşman ordusu kuvay-i asliyesinin bir araya gelerek hazır bulunduğu Afyonkarahisar—Dumlupınar—Altıntaş müsellesi içindeki harekâtı birçok kanlı mücadelelerle dolu meydan muharebesine inkılâp etti. Afyonkarahisar — Dumlupınar meydan muharebesi tesmiye olunan ve beş gün devam eden harbler neticesinde düşman ordusunun kuvay-ı asliyesi artık kuvvet olmaktan çıkarılmıştı.

– *(Başkumandan Muharebesi) namını alan harb hangisi idi?*

– Bu isim, büyük meydan muharebesinin son safhasını teşkil eden muharebeye verilmiştir. Düşman ordusu meydan muharebesi esnasında ikiye parçalanmıştı. Bunun büyük bir kısmı Dumlupınar şimalinde Adatepe civarında bir dereye sıkıştırıldı ve orada imha veya esir edildi.

– *Büyük meydan muharebesi cereyan ederken Eskişehir—Kocaeli—Menderes taraflarında nasıl hareketler vardı?*

– Ordularımız hemen aynı günde Marmara'dan Akdeniz sahillerine kadar imtidat eden bütün cepheler üzerinde her cephenin iltizam ettiği derecedeki kuvvetlerle taarruza geçtiler. Her taarruz gurubumuz büyük meydan muharebesindeki harekât ile mütenasip olmak üzere vazifesini muvaffakiyetle ifa etmekte idi. Düşman ordusunun kuvay-ı asliyesi İzmir yolunda imha edildiği esnada Eskişehir ve sair düşman gurupları da askerlerimizin süngüleri önünde ricat etmekte idiler.

– *Müsaade buyurulursa, tebliğ-i resmîlerimiz hakkında bir istizahta bulunacağım: Tebliğlerimizde muvaffakiyetlerimiz tamamiyle ifade edilmiyordu. Hattâ biz kendi zaferlerimizin derecesini Yunan tebliğlerinden öğreniyorduk.*

– Hakkınız var. Biz tebliğ-i resmîlerimizde sadece harekât-ı askeriyenin devam ve suret-i inkişafını göstermekle iktifa ettik. İstihsâl ettiğimiz muvaffakiyetlerin ehemmiyet ve azametini o kadar yakından anlamıştık ki, bunun ilânını düşmanlarımıza bırakmakta beis görmüyorduk. Muzafferiyetlerimizin düşman ağzından ifade edildiğini işitmek ayrıca bir zevk değil midir?

– *Akıncı denilen müteferrik kuvvetlerimizin vazifesi ne oldu?*

– Bu nam altında tebliğ-i resmîlerde gördüğünüz kuvvetler düşman gerilerinde faaliyette bulunmaya memur edilmiş süvari kıtalarıyla bir kısım atlı piyadelerimizdir. Bu kuvvetler mühim işler gördüler, ezcümle birçok kasaba ve köylerimizi yangın ve tahripten kurtarmışlardı.

Zaferin İstanbul’u ve bütün dünyayı hayrete düşüren muhayyirülûkul taraflarından biri de sürati idi. Askerlerimiz İzmir’e girdiği vakit, Yunan ordusunun bakiyetissüyufu henüz şehri terketmemiştir.

Bu süratin nasıl mümkün olduğunu paşa hazretlerinden sorduk:

— Ordumuzun seri ve şedit takibatı sayesinde... Filhakika daha taarruza başlamazdan evvel, dört yüz kilometreyi müteceviz mesafe üzerinde bilâ inkıta ve bütün ordularla, düşmana nefes aldirmayacak kadar seri bir takip icra etmek nokta-i nazarından esaslı hazırlıklarda bulunmuş ve tedbirler almıştık. Düşman kuvvetleri büyük meydan muharebesinde mağlûp olduktan sonra, Dumlupınar mevzilerinde, Uşak’ın şarkında Takmak, Alaşehir, Salihli civarında ve son defa olmak üzere İzmir’in yirmi beş otuz kilometre şarkındaki müstahzar müteaddit mevzilerde müdafaaya teşebbüs etti. Bu teşebbüslerin her birinde düşman ordusunun bakiyeleri bir defa daha mağlûp ve perişan edilerek ordumuz İzmir’e girdi. Görülüyor ki, 26, 27 ağustos günleri tatbik olunan yarma hareketi ile 28, 29, 30 ağustos günlerinde cereyan eden meydan muharebesi safahatı ve yukarıda saydığımız mevâzide düşmanı münhezim eden müteaddit taarruzlar dahil olduğu halde ordularımız kuvay-ı asliyeleri ve bütün vesait-i harbiye ile dört yüz kilometreyi on gün zarfında katettiler. Diyebilirim ki, süvari fırkalarımızla piyade kıtaatımız düşmanı ezip İzmir’e yürümekle birbirleriyle müsabaka etmişlerdir. İzmir rıhtımında süvarilerimizin kılıçları denizde teressüm ederken, piyadelerimiz Kadifekale’de Türk bayrağını semaya yükselttiler. T. B. M. Meclisi ordularının tarih-i harbe verdiği son harekât numunesinin kıymeti, bu harekât bütün safahâtıyla tetkik edildikten sonra ve belki bugün değil, yarın anlaşılacaktır. Büyük orduların yürüyüş vahid-i kıyasisi hâtırımızda aldanmıyorsak, günde 20, 25 kilometredir. Binaenaleyh, askerlerimize İzmir’e kavuşmak için hergün bu mesafeyi katettiren kuvvet menbainın ne ulvî bir vatan aşkı olduğunu anlamak müşkül değildir.

– *Harekâta istihdaf olunan gaye evvelâ yalnız İzmir’e girmek mi idi? Bursa’ya harekât nasıl tevcih edildi?*

– Tertibat-ı askeriyemiz ve tahsis olunan kuvvetlerimiz her iki hedefe kuvvet ve emniyetle vüsulu temin edecek derecede idi. Nitekim tasavvuratımızda isabet olduğu İzmir’in sabah, Bursa’nın akşam olmak üzere her ikisinin aynı günde istirdat edilmiş olmasından tezahür eder.

Paşa hazretlerinden bizim zayıtımızla düşman zayıtı hakkındaki rakamları istizah ettim.

— “Bu hususta tesbit olunan malûmatı son beyannamede bildirmiştim” dediler.

Bu beyannamenin İstanbul’da henüz neşredilmemiş olması ihtimaline nazaran, adetleri tekrar etmek istiyorum: Bizim zayıtımız, şehit, mecruh, hasta, zuafa dahil olmak şartıyla 10.000 kişiden ibarettir. Yunanlılar yalnız maktul olarak yüz bin neferden fazla zayıta uğramışlardır. Bugün yüz binden pek çok fazla Yunanistan çocuğu Venizelos’un hatalarını ödemek için Garbi Anadolu’nun topraklarının altında yatıyor.

Mülakat bundan sonra siyasî vaziyete intikal etti. Bu bahse ait Başkumandanımızın beyanatı şöyle hulâsa edilebilir:

Ordularımızın ilk hedefi Akdeniz’dir, ordularımız Misak-ı Millî ahkâmını tamamiyle temin ettiği vakit, ikinci ve üçüncü hedeflerine vasıl olmuş olacaklardır.

Paşa hazretleri son söz olarak dediler ki:

“Milletimiz neşve-i zaferle menafi-i hakikîye ve hayatiyesini unutacak kadar memnun olmamıştır”.

Mülakat nihayet bulunduğu vakit, hava kararmak üzere idi. Yakup Kadri ile beraber bu uzun hasbîhâlin geçiyeci havası içinden ayrılarak yerlerimize avdet ettik.

* * *

SULH ŞARTLARI

(22. IX. 1922)

İzmir’de İkdâm muharriri Yakup Kadri’ye verilen beyanat.

— *Paşa hazretleri, Dumlupınar meydan muharebesi kazanıldıktan sonra, ordulara ilk hedefin Akdeniz olduğunu söylemişsiniz “ilk hedef” tâbirini kullanmakla takibi lâzım gelen ikinci ve üçüncü hedefler mevcut olduğunu zımnen ihsas ettiğiniz anlaşılıyor. Lütfen bu hususta biraz malûmat verir misiniz?*

Bilâtereddüt cevap verdiler, dediler ki:

— Türkiye Büyük Millet Meclisi ordularının vazifesi “Misak-ı Millî” ahkâmını temin etmektir.

Türkiye halkı mütevazî, millî hudutları içinde bütün medenî insanlar gibi tam mâna ve şümüliyle hür ve müstakil yaşayacaktır. Fakat bilirsiniz ki, hareket-i askerîye, faaliyet-i siyasiyenin ümitsiz olduğu noktada başlar. Ümidin emniyetbahş bir surette avdeti orduların hareketinden daha seri hedeflere muvasalatı temin edebilir.

Başkumandanın şu son cümlesi bana âtideki suali iradetmek cesaretini verdi:

— *Herhalde, dedim, bu hedeflere ordu ile veya diplomasi tarikiyle vâsıl olmak hususlarındaki nokta-i nazarınızı bilmek pek faydeli olur zannındayım.*

Paşa hazretleri, aynı kafi eda ile:

— Hiçbir vakitte fuzûlî yere kan dökmek istemedik ve istemeyiz, dedi. Milletimizin ve Türkiye Büyük Millet Meclisinin hakikî zihniyeti böyledir. Şimdiye kadar dökülen kanların mes’ulleri cihan-ı medeniyetçe tanınmış ise facianın devamına mahal yoktur.

Mustafa Kemal Paşa hazretlerine tasavvur ettiği sulhun nev’i ve mahiyeti hakkında bir sual daha sormak istedim, dedim ki:

— *Yunan ordusunu, senelerce kendi topraklarını bile müdafaadan âciz bırakacak bir surette müzmahil ve perişan ettiniz, böyle büyük ve kahhar bir zaferden sonra sulhun tesisinde müzakerat-ı siyasiyeyi çetinleştirecek bazı yeni şartlar mevzuubahs olacak mıdır?*

Başkumandan tebessüm etti:

— Bu suali sormakla faydeli bir iş yaptığınızı zannederim. Yalnız sizin değil, bütün dünyanın bize böyle bir sual tevcih etmeğe hakkı var ve siz alacağınız cevapta bütün dünyayı tatmine delâlet etmiş olacaksınız. Evvelâ herkesin katiyetle bilmesi lâzımdır ki, Türkiye, halkının mukadderatına bizzat vâzî’ülyed olması suretiyle teessüs etmiş bulunan Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetidir. Ve yine herkesin sarîh olarak bilmesi lâzımdır ki, bugünkü Türkiye halkı asırlarca kendi iradesini ve kendi idaresini başkasının elinde görmeğe tahammül eden halk değildir ve asıl bilinmesi lâzımgelen cihet de, bugünkü Türkiye halkının ve hükümetinin tûl-i emel peşinde koşup kendi evini unutan ve harap bırakan sergüzeştî insanlardan olmadığıdır. Binaenaleyh, kemal-i kat’iyetle beyan edebilirim ki, hükümetimiz neşve-i zaferle menafi-i hakikîye ve hayatiyesini unutacak kadar mahmur olmamıştır. Biz yalnız hukuk-u sarihamızı emniyetle istihsâl etmekten ibaret olan esasları takip ederiz. Türkiye Büyük Millet Meclisi teessüs ederken hangi hususları hayatî ve lâzım-üt-temin görmüş ise, bugün dahi yine aynı şeyleri mevzuubahis eder.

Bunun üzerine nasıl oldu bilmiyorum, bahsimiz birdenbire ordularımızın istihsâl ettiği harikulade zafer ve bu zaferi temin eden muazzam muharebeye intikal ediverdi. Başkumandanımız, bazılarının zan ve iddia ettiği gibi taarruzumuzun nâgihani bir baskın şeklinde inkişaf etmediğini söylüyor. Ona göre, bu, geçen sene Sakarya’da yapılan mukabil taarruzun devamı gibidir. Ordumuz o zamandan beri bir an sekte vermemiştir ve bütün harekât ve istihzaratını düşmanın gözü önünde açıktan açığa yapmıştır. Yine bazılarının zannettiği gibi, düşmanın

kuvvetlerinden bir kısmını Trakya'ya çekmiş olması da taarruza geçişimize bir vesile teşkil etmemiştir, zira, paşa hazretleri, bu kuvvetlerin hesaba katılacak derecede mühim bir kemmiyet olmadığı fikrindedir. Bundan anlaşılır ki, ordularımız bir senedenberi, her an için vatani düşmandan tathir edecek bir kudreti haiz bulunuyordu ve şimdye kadar bu kudreti istimal etmemesinin yegâne sebebi, millî dâvamız belki siyaseten hallolunabilir, telâkki etmesinden ibaretti. Nitekim, taarruzdan evvel yapılan siyasî teşebbüsler de bunu ispat eder.

Mustafa Kemal Paşa hazretleri, zaferimizin büyük bir süratle istihsâl edilmiş olmasına rağmen pek o kadar kolay ve zahmetsizce inkişaf ettiğini de söylemiyor.

— Düşman, son derece şiddetle ve pek anûdane muharebe etmiştir, diyor.

* * *

SON ZAFER HAKKINDA

(24. IX. 1922)

İleri muharriri Celâl Nuri'ye İzmir'de verilen beyanat.

— Paşam bu zaferi havsalam ihata edemiyor. Ver elini öpeyim...

Karşımda asr-ı hâzırın en büyük sahib-i seyfi duruyor. Zafer-i nihaî kendisini her vakitten ziyade beşuş etmiş. Posa, bundan sonra her türlü âmâl-i millîyemize hem de pek yakında nail olacağımıza kaani. Başkumandan-ı âzamımız zaferin süratine hayran.

— Ne dersiniz? Piyade de İzmir'e süvarilerle beraber dahil oldu... Bu ne tayy-i mekân mucizesi?

Paşa söylüyor:

— Askere istirahat emrediyorum. Asker dinlenmiyor ve İzmir'de istirahat ederiz; mukabelesiyle cenk ediyorlar!..

İyice anladım ki, Mustafa Kemal Paşa bu muharebede yeni bir usul-i harb ihtiyar etmiş ve herkesi şaşürtmüştür.

Bu taarruz ve tecavüzde ittihaz edilen mektûmiyet bir şaheserdir. Bu kararı kumandanlar bile bilmiyorlardı. Bunun yalnız üç beş mahremi vardı. İşte o kadar...

Paşa söylüyor:

— “Artık Yunan ordusu namına hiçbir şey mevcut değildir. Hattâ Yunan devleti bile yoktur. Rumeli'deki bir iki firkadan maada Yunan'ın hiçbir kuvveti kalmamıştır.

Âteş-i mukaddes-i millî Mustafa Kemal Paşa'nın gözlerinde parlıyordu. Defaatle Paşa, âlemin bizi henüz anlayamadığını, ve bu harikayı ibrazda muvaffak olamayacağımızı zannettiğini söylüyordu.

Tevazu ve mahviyeti derece-i ifrata götüren paşa, zaferin âmili olmak üzere mukaddes ve mübeccel Mehmetçigimizi gösteriyor. Müşarünileyhin bu hakkını bir kayd-ı ihtirazi ile kabul ederiz: Mehmetçik ve Kumandanlarımız.

* * *

BÜYÜK ZAFER VE TRAKYA

(25. IX. 1922)

Reuter muhabinine demeç.

(Hâkimiyet-i Milliye)

Mustafa Kemal Paşa, kuvay-ı müttefika oralardan çekilmek ve Türk metalibi ve Trakya, Meriç hududuna müteallik olanlar da dahil olduğu halde tamamen tanınmak şartıyla bitaraf muntakaya riayete hazır bulunduğunu beyan etmiştir.

* * *

BÜYÜK ZAFERİN YARATTIĞI YENİ VAZİYET

(26. IX. 1922)

Daily Mail'in İzmir'deki muhabirine demeç.

(Öğüt)

Sulh şartlarının da taarruz plânları gibi tamamıyla hazır olduğunu söyledikten sonra dedi ki:

— Artık muharebeye devamı sebep kalmamıştır. Ben suret-i ciddiyede sulh arzu ederim. Son taarruzu yapmağa arzumu yoktu. Fakat, Yunanlıları Anadolu'dan tard için başka çare bulamadım. Avrupa'da Meriç hatt-ı hududundan fazla bir metalibimiz yoktur. Boğazların emniyet ve serbestisi için her türlü teminat iraesine hazırız. Boğazları tahkim etmemeği deruhte ederiz. Fakat, Marmara sahilinde İstanbul'u nagihanî bir tecavüzden vikaye için tedafüi tahkimat icrasından menedilmeyeceğimiz tabiidir.

Mustafa Kemal Paşa'nın Misak-ı Milli haricindeki sulh şartları Anadolu'daki tahribatın tazmininden ve Yunan filosunun Asya sahillerini tahrip edememesi için tesliminden ibarettir.

Sulh konferansına iştirake müheyya ise de, konferans Türk arazisinde içtima etmeyecek olursa, bizzat hazır bulunamayacaktır.

— Yunanlılar Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti teşkilâtını noksan addediyorlar. Halbuki bizim hükümetimiz Yunan hükümetinden daha sağlamdır.

Vaziyet-i maliyemiz fena değildir. Anadolu'da mebzul zahirelerimiz vardır. Her türlü müşkilât-ı dahiliyeye rağmen, ordumuzun teşkilât, teçhizat ve zapt u raptı mükemmeldir.

Muzafferiyette gösterdiğimiz itidalperverlik Yunanlıların tahribatperverliğiyle tezat teşkil ediyor. İngiliz milletinin artık Türkiye ile ticaret ve dostluk münasebatına şuru edeceğine eminim ve ümit ederim. İngiliz rical-i hükümeti vakayii müşahede ettikten sonra, hakkımızdaki mesleklerini tâdil edeceklerdir.

* * *

BÜYÜK ZAFERİN YARATTIĞI YENİ VAZİYET

(26. IX. 1922)

Chicago Tribün'ün İzmir'e gönderdiği muhabirine verilen demeç.

(Öğüt)

Kemal Paşa, ordunun muzafferiyetlerinden, Türklerin metalib-i millîyesinden, garp devletleriyle kariben bir konferansta toplanmak arzusunda bulunduğundan bahsetti. Dedi ki:

— Muzafferiyetimiz bize taleplerimizi değiştirtmemiştir. Evvelce istediğimiz şeylerden ne daha ziyade, ne daha az şey talep ediyoruz. Misak-ı Millîmizde sebat ediyoruz.

— *Müttefiklerle müzakereye hazır mısınız?*

— Onlarla bir arada toplanıp müzakere etmeğe ötedenberi âmâde bulunuyoruz.

Misak-ı Millînin muhteviyatı bir sahifeden daha az yer tutuyor. Bütün Türk arazisinde hakikî istiklâl istiyoruz. Bizim için artık kapitülasyonlar mevcut değildir. İstanbul'u, Edirne'yi ve Trakya'nın ekseriyeti Türk olan kısmını istiyoruz.

— *İstanbul'da iken, beş sene için adlî kapitülasyonların ibkasına razı olduğunuzu işitmiştim.*

— Kapitülasyonların hiçbir kısmında istisnayı kabul etmiyoruz. Adlî, malî veya askerî kapitülasyonların hiçbirini tanımıyoruz.

Bahis, ordunun İzmir'e duhulünden beri Türk askerinin ve sivillerinin harekâtına intikal etti:

— Görüyorsunuz ki, İzmir'de hiçbir katliâm vâki olmadı, münferit yağma ve katil vukuatını menetmek gayr-ı kaabildir. Bir ordu dört yüz elli kilometre yol yürüdükten sonra bir şehre girer bir de geçtiği yerler de kendi yerlerinin yakıldığını, yağmaya uğradığını akrabasının öldürüldüğünü gözleriyle görürse, böyle bir askeri zapt

etmek müşkildir. Mamafih intizamın ihlâl edilmediğini görüyorsunuz. Bir intikam ve mukabelei bilmisil fikrinde değiliz. Buraya eski hesapları araştırmağa gelmedik, bizim için mazi gömülmüştür.

* * *

SULH HAKKINDA

(4. X. 1922)

İzmir'den ayrılmazdan evvel Vakıt Başmuharririne verilen beyanat.

Başmuharrir kendilerini ziyaretle İstanbul ahalisine ne gibi bir haber götürebileceğini sormuştur. Bunun üzerine:

— İstanbul'a benden çok çok selâm.. Yakında birbirimizi derağuş ederiz. Âmal-i milliye dahilinde sulh istihsâl edilecektir. İstihsâli yakındır. Her şeyde orduyu istimale lüzum yoktur. Artık bütün cihan bizimle beraberdir. İnsaniyet bizimle beraberdir, İngiliz milletinin akl-ı selimi bizim tarafımızdadır. Hattâ şimdiye kadar yanlış yola gitmiş olan bazı garp ricali bile nihayet hakikati görmüşler, bizimle beraber olmuşlardır.

* * *

BÜYÜK ZAFERİN YARATTIĞI YENİ VAZİYET

(13. X. 1922)

İzmir'de Amerikan muharrirlerinden Richard Danin'e verilen ve Figaro'da intişar eden demeç.

(Açık Söz)

— *Devletmeab, dedim. İstanbul'u almak ve Üsküdar üzerine yürümek istediğinizi temin ediyorlar. İhras ettiğiniz muzafferiyetten sonra projelerinizin neden ibaret olduğunu sorabilir miyim?*

Paşa yavaş bir ifade ile cevap verdi:

- Bütün Türk toprakları halâs olmadıkça tevakkuf etmiyeceğim.
- Paşa hazretleri, Türk toprakları demekle ne murad ediyorsunuz?
- Avrupa'da, İstanbul ve Meriç'e kadar Trakya, Asya'da Anadolu, Musul arazisi ve Irak'ın nısfı.
- *Devletmeab, İngilizlerle aranızda bir harb ve cidal vukuundan korkmuyor musunuz?*

Mustafa Kemal Paşa güldü.

— “Ben İngilizlerle değil, Yunanlılarla harb ediyorum” dedi.

— *Fakat Trakya'yi, Boğazlarda İngiliz donanması ve İngiliz kıtaatı ile çarpışmaksızın, elde etmek hemen de gayri kaabil bir hareket-i askeriye değil midir?*

Bütün müddet-i mülakatımızda Başkumandan Paşa'nın tarz-ı muhaveresini tahvil ettiği yegâne bir dakikadayız. Müşarünileyh, ağır bir tavır ve vakar takındı:

— Trakya'ya gitmek için, Üsküdar ve Karadeniz'den geçeceğim. Bu bapta muayyen itilâflar akdetmişimdir. Yirmi dört saatta en iyi kıtaatımı Trakya'ya geçirmeğe kifayet edecek nakliye gemilerim de mevcuttur. Bu askerler bir işaretime muntazır bulunuyorlar.

Arzuma rağmen, 1453 senesinde İstanbul'un suret-i feth ve istilâsını düşündüm. Kemal Paşa da bu şehri Sultan Mehmet Han-ı Sâni gibi aksi cihetten almayı düşünüyordu.

— Ya padişah, dedim. Zat-ı devletinizle hemfikir midir?

— Padişah ehemmiyetsiz bir kukladır.

cevabını verdi ve sonra ilâve etti:

— Ben Türkiye Büyük Millet Meclisi ile bu meclis-i âlinin bana tevdi ettiği memuriyetten başka bir şeyle meşgul bile olamam.”

–Katliâmlar icrasını sizin emretmiş olmanız mümkün müdür?

– Hayır, bunları menetmek için bence kabil-i icra herşeyi yaptım. Eğer devriyelerim arasından geçmiş iseniz zabitlerimin başıbozuk halkı taarruzdan men için ellerinden geleni yaptıklarını öğrenmiş olmanız lâzım gelir. Ezcümle Amerikan Koleji Müdürüne taarruz etmiş olanlar idama mahkûm edilmişlerdir.”

– *Fransa'nın teşebbüsü üzerine müttefikin tarafından gönderilen davetname hakkında ne düşünüyorsunuz?*

– “Bunu tamamiyle tasvip ve kabul ediyorum. Türkler gayri kaabil-i içtinap birçok zayıata uğradı. Harb ve kan borçlarını ödedi. Makedonya'yı ve Suriye'yi terk ettik. Fakat, artık arkada kalan ve sırf Türk olan her yeri ve herşeyi isteriz. Bunları kurtarmağa azmettik ve kurtaracağız.”

Paşaya bunları ne bahasına kurtarabileceğini sordum. Bana kaçamaklı bir surette cevap verdi:

— Bu hususta herkesi, hattâ İngilizleri bile memnun edebilecek esaslar dairesinde anlaşma suretiyle.

* * *

TÜRKİYE'NİN SULH ŞARTLARI HAKKINDA

(24. X. 1922)

United Press muharririne demeç.

(Hâkimiyet-i Milliye)

– *Türkiye Büyük Millet Meclisinin sulh programındaki nukat-ı esasiyesi nelerdir?*

– Misak-ı Millî.

– *Boğazlar meselesinin halli için teklif buyurduğunuz suret-i hal nedir?*

– İstanbul ve Marmara'nın emniyeti masun kalmak şartıyla boğazların cihana açık bulunması esas maksadımızdır. Bu hususta alâkadar devletler ile beraber bulacağımız şekil makul ve muteber olacaktır.

– *Petrol arazisini talep edecek misiniz?*

– Musul vilâyeti hudud-u millîmiz dahilindedir.

– *Amerika Cemahir'i Müttehidesi hakkında ne türlü bir siyaset-i iktisadiye takip edeceksiniz?*

– Amerika'nın menafi-i millîyemizi âzami derecede tatmin edebilecek olan vâsi sermaye ve menâbiinden istifadeye ehemmiyet atfederiz.

– *Amerika ve Avrupa efkâr-ı umumiyesine daha bazı şeyler bildirmek arzu buyuruyor musunuz?*

– Amerika, Avrupa ve bütün cihan-ı medeniyet bilmelidir ki, Türkiye halkı her medenî ve kabiliyetli millet gibi, bilâkaydüşart hür ve müstakil yaşamağa kat'iyen karar vermiştir. Bu meşru kararı ihlâl müteveccih her kuvvet, Türkiye'nin ebedî düşmanı kalır. Bu hususta cihan-ı insaniyet ve medeniyetin vicdan-ı hâlisi muhakkak Türkiye ile beraberdir. Memleketimizin zulmen uğradığı tahribatı imar ve senelerden beri türlü türlü mevâni altında tazyik edilen hayat-ı iktisadiyemizin meşru küşayışını temin ve fen ve irfan içinde çalışkan bir hayata kavuşmak umde-i sulhiyemizdir.

* * *

SULH ŞARTLARI, İÇ VE DIŞ SİYASÎ MESELELER

(2. XI. 1922)

Türkiye ve Kapitülasyonlar — Türk-İngiliz münasebetleri— Türklerin Sulh şartları — Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetinin bünyesi — Türkiye ve padişahlık — Türkiye ve halifelik.

Petit Parisien muharririne Bursa'da verilen demeç.

(Tanin)

“Bana Avrupalıların ve bilhassa Fransızların Şark’taki menafimden bahsediyorsunuz. Her şeyden evvel şurası bilinmek lâzımdır ki, Büyük Millet Meclisi hükümeti kapitülasyonların ibkasını asla kabul etmeyecektir. Şayet tebaa-i ecnebiye eskiden olduğu gibi, bundan sonra da kapitülasyonlardan istifade etmeği düşünüyorlarsa, aldanıyorlar. Kapitülasyonlar bizim için mevcut değildir ve asla mevcut olmayacaktır. Türkiye’nin istiklâli her sahada tamamen ve kamilen tasdik olunmak şartıyla kapılarımız bütün ecnebilere genişçe açık kalacaktır.

Türkiye ile düvel-i muazzama arasında bilâhare akdolunacak mukaveleler mucibince biz ecnebililerle münasebat-ı hâsene tesis ve idame edeceğiz.

Size temin ederim ki, bu sebepten dolayı müttefikler mehafilinde beliren endişeler lüzumsuzdur. Biz memleketimizde bir hayli muamele yapmakta olan Fransızlarla, dost geçinmek istiyoruz.

Memleketimizde vücut bulan yeni vaziyetin netayicinden ecnebilileri tevahhuşa getirerek Avrupa’da aleyhimize bir cereyan-ı efkâr ihdas etmek isteyenler bizim düşmanlarımızdır. Halbuki Türkiye bize de, onlara da kâfi gelecek kadar vâsi ve zengindir.

Birtakım mesail-i iktisadiye vardır ki, biz bunları kendi menabiimizle ve yalnız kendi sermayemizle halledemeyiz. Bize yardım edecek dostlar aramağa mecburuz. Halkımızın Fransa hakkında hissiyat-ı dostane perverde etmesi pek tabiidir, çünkü Fransa efkâr-ı umumiyesinin Türklere müsait olduğunu gördük ve hergün görüyoruz.”

Bunun üzerine Gazi Mustafa Kemal Paşa’ya Ankara hükümeti ile İngiltere arasında bir itilâf akdi için eylevm müzakere cereyan edip etmediğini sordum.

– Loyd Georg düştü, mevki-i iktidara yeni bir kabine geldi, ancak biz henüz bununla münasebete girmedik, İngilizlerin Türklere karşı besledikleri hissiyat ve âmâli hakkında bir hüküm verebilmek için, herşeyden evvel İngiliz diplomatlarının açık kalb ile konuştuklarını görmek isteriz. Gerçi, İngiliz milletinin kısm-ı âzami şimdi Türkiye’ye karşı hasımane hissiyat perverde etmiyorlarsa da, siyasette bu kabil hissiyat müspet ve tarafeyn için mucib-i memnuniyet bir neticeye vasıl olmaya kâfi değildir.

– *Türklerin sulh konferansında serdedecekleri teklifatın hutut-u esasiyesini lütfen beyan buyurur musunuz?*

– Şeraitimiz çok açık ve çok sadedir, istiklâlimizin bilâkaydüşart tasdikini talep ediyoruz. Bu mücmel cümlede programımızın bütün hutut-u esasiyesi mündemcidir. Hudud-u millîmiz dahilinde bulunan toprakların bize verilmesinde ısrar edeceğiz. Ondan sonra, bu topraklar dahilinde tamamiyle müstakil, yani kapitülasyonsuz bir Türkiye yaşamasını istiyoruz, işte bütün istediklerimiz budur.

Şu aralık âlemşümül bir mesele ortaya çıkmıştır ki, bu da Boğazlar meselesidir. Boğazlardan serbestî-i mürurun temini bizim için bir esas olduğunu bütün âlem bilir. Boğazların küşadı ve serbestisi bizim tarafımızdan taht-ı temine alınmıştır.

Biz, bu meselede bir tek şart vaz ediyoruz. O da, İstanbul ve Marmara denizinin emniyeti meselesidir. Bu meselenin yalnız Türkiye’nin arzu ve menafi-i hususîyesi dairesinde hallolunamayacağını bilmez değiliz. Bu işte Avrupa’nın menafi-i umumiyesi de nazar-ı dikkate alınmak lâzım geldiğini biliyoruz ve bunun için konferansta tesbit edilecek bir şekli kabule biz de hazırız.

Paşa hazretlerine sordum:

— *Şu halde, Mösyö Poincare tarafından sulh konferansının iki sayfaya tefriki suretiyle ortaya atılan teklifi siz de kabul ediyorsunuz demektir?*

Gazi Mustafa Kemal Paşa cevap verdi:

— “Türkiye ve müttefikler ve Yunanistan arasında sulh akdi için tanzimi lâzımgelen mesâil bilhassa işbu devletleri alâkadar eder. Ancak, Çanakkale meselesinin halli için hususî bir konferans akdedilmesi ve bu konferansa bütün alâkadar devletlerin ve bilhassa Sovyet hükümetinin iştirak eylemeleri şayan-ı tercihtir.”

Bunun üzerine Gazi Mustafa Kemal Paşa hazretlerine şu suali iradettim:

— *Ankara Büyük Millet Meclisi hükümetinin Anadolu’da sakin ecnebilere karşı tarz-ı hareketi Bolşevikler tarafından ittihaz edilmiş olan tedabire pek benziyor, ezcümle İzmir ve bazı bankalarda ve hattâ Fransız bankalarındaki ecnebiye ait kasaların zorla açılması İstanbul’da müttefikin mahafilinde pek elim bir tesir hasıl etmiştir. Türkiye’de Komünist bir idare mi tesis etmek istiyorsunuz?*

Gazi Mustafa Kemal Paşa şu cevabı verdi:

— Yeni Türkiye’nin eski Türkiye ile hiçbir alâkası yoktur. Osmanlı hükümeti tarihe geçmiştir. Şimdi yeni bir Türkiye doğmuştur. Gerçi millet değişmemiştir. Aynı Türk unsuru bu milleti teşkil ediyor. Ancak, tarz-ı idare değişmiştir. Ankara’da hükümet-i millîye teessüs etmeden evvel İstanbul’da bir sultan ve bunun bir hükümeti vardı. Millet memleketin işlerine, vazifesi kanun yapmaktan ibaret olan bir meclis vasıtasıyla iştirak edebiliyordu. Bu tarz-ı hükümet, millete hahişkâr olduğu istiklâl ve hürriyeti vermeğe kâfi değildir. Bu tarz-ı hükümetin verdiği fena neticeler meydandadır.

Millet ölmek istemiyor, yaşamak ve bunun için de ne lazımsa onu yapmak istiyordu, işte bunun içindir ki, üç seneden beri tarz-ı idaresini değiştirdi, yukarıda izah ettiğim bir meşrutî hükümete bedel, doğrudan doğruya milletten çıkan bir hükümeti kabul etti.

Bu yeni hükümet taraf-ı milletten mansup ve aynı zamanda hem kuvve-i icraiye, hem de kuvve-i teşriye haiz mebuslardan teşekkül eder. Bu mebusların bazıları umur-u idarenin teferruatını tanzime ve halk komiserleri vazifesini ifaya memurdurlar. Hakikatta hâkim olan ve herşeyi idare eden merci, Millet Meclisidir. Zannıma göre, yeryüzünde buna benzeyen diğer bir hükümet de vardır.

Şurasını unutmamalı ki, bu tarz-ı idare, bir Bolşevik sistemi değildir. Çünkü, biz ne Bolşevikiz, ne de Komünist; ne biri, ne diğeri olamayız. Çünkü, biz milliyetperver ve dinimize hürmetkarız. Hulâsa, bizim şekl-i hükümetimiz tam bir demokrat hükümetidir. Ve lisanımızda bu hükümet “halk hükümeti” diye yadedilir.

Bu hükümet doğrudan doğruya milletin arzularını tatmine hadim ve millet ve memleketin idaresine bizzat sahiptir. Bu itibarla kendi mukadderatını kendisi tâyin eder. Şuabât-ı idaremizin kâffesinde tatbik edilecek olan usul de budur.”

— *İstanbul’a avdetinizde padişahı tanıyacak mısınız?*

— Hilâfeti muhafaza edeceğiz. Şu şartla ki, Büyük Millet Meclisi ve millet halifenin istinat edeceği bir mesnet ve kuvvet olacaktır.

— *Hilâfette şimdiki usul-i veraseti muhafaza edecek misiniz?*

Gazi Mustafa Kemal Paşa burada bir miktar tereddütten sonra:

— “Bu babda kat’î birşey söyleyemem. Mamafih şimdiki usulün muhafazası müreccah olacağı zannındayım. Çünkü, en sade ve en sehlütatbik usul budur. Esasen bu mesele yalnız Türkiye’ye ait olmayıp bütün âlem-i İslâmî alâkadâr eden bir meseledir.”

Muhaveremiz buraya geldiği zaman, Ankara’ya azimetten mukaddem, Bursa’nın Yeşil camiinde eda edilecek olan namazın vakti hulul ettiğini haber verdiler. Bunun üzerine Gazi Mustafa Kemal Paşa hazretlerinden müsaade almadan evvel kendilerine son bir sual iradettim:

— *Bazı mebusların bana İstanbul’da söyledikleri gibi İstanbul şehri badema Türkiye’nin payitahtı olmayıp merkez-i hilâfetin de Bursa veya Ankara’ya nakledileceği doğru mudur?*

— Bu babda hiçbir karar-ı kat’î ittihaz edilmemiştir. Müstakbel payitahtımızı intihap için sulhun akdini beklemeliyiz.

* * *

BARIŞTAN SONRA

(6. XII. 1922)

Mecliste, sulhtan sonra vazife ve emelleri hakkında gazetecilerin sorusuna karşılık olarak:

İstiklâl Mücadelesinde unutulmaz müzaheretlerine müteşekkir olduğum vatandaşlarımdan bu münevver kısmın gayretlerine istinaden halk fırkası teşkil ve ümran ve irfan mücadelesine devam edeceğim.

Vakit: 7. 12. 1922, s. 1

* * *

SULH VE İNKILÂP

(12. XII. 1922)

Lozan Konferansı — 10 Temmuz’la 1 Kasım İnkılâpları arasında fark — Meclisin yenilenmesi — Sulh programı — Vahidettin, İstanbul halkı, memurları ve gazetecileri.

Vakit Muhabirine demeç.

— Lozan konferansından henüz maatteessüf bir fikr-i sarîh edinemiyorum. Fazla hararet ve münakaşa görüyorum. Pek haklı olan nokta-i nazarlarımızı henüz tasvipkâr bulmuyorlar. Nokta-i nazarımızı tasvip ettirmek için bizim irademizin, ordumuzun kuvveti lâzımdı. İkinci sualim bu noktayı icmale müsaitti.

— Paşa hazretleri, hem 10 Temmuzun, hem 1 Teşrinisaninin muvaffak bir kahramanıdır. İki inkılâp arasındaki farkı lisan-ı devletlerinden işitmek isteriz, dedim.

— Bu iki inkılâp arasındaki fark tarif olunamayacak derecede büyüktür, zannedirim. Birincisi, milletin tabiaten aradığı hava-yi hürriyeti teneffüs ettiğini zannettiren bir harekettir. Fakat ikincisi, milletin hürriyet ve hâkimiyetini filen ve maddetten tesbit ve ilân eden bir inkılâb-ı mes’uddur; ve şüphe yok, yalnız Türkiye’de değil, bütün cihanda nazar-ı ehemmiyete alınmaya lâyık bir teceddüdüdür.

Paşa hazretlerinin izahatını teferruata nakletmek için İstanbul’da geçmiş bir münakaşayı hatırlatmağa lüzum gördüm:

— Bazıları iki inkılâbın tazammun ettiği şekl-i idare arasında bir fark olmadığına kaani görünüyorlar. Meselâ: “Meşrutiyette gayri mesul bir mevkide tutulan hükümdar, vakta kendiliğinden bir başvekil nasb eder görünmektedir. Fakat, bir tahlil ve tecrübesinden sonra bu başvekilî itimadıyla yerinde tutup tutmamak yine millet meclisinin elindedir. Bütün icra işlerinde sadr-ı âzâmin imzası olmadan hükümdarın imzası bir kıymet ifade etmez. Şu halde bu günkü icra vekilleri heyetini dünkü heyeti vükelâ ile karşılaştırırsak, iki şekl-i idarede büyük bir fark görmemek lâzımgelir” diyorlar, dedim.

Paşa hazretleri esasa irca-ı nazar ettiler, buyurdular ki:

— 10 Temmuz inkılâbı bir hükümdar-ı müstebidle millet arasında en nihayet kuyûd ve şurût ile muvazene arayan bir zihniyeti istihsâle matuf idi; Halbuki son inkılâp usûl-ü meşrutiyeti dahi hürriyet ve istiklâl-i millet için kâfi göremez ve bilâkaydüşart hâkimiyeti milletin uhdesinde tutan esaslı bir umdeye istinad eder. Bu umdenin teallûk seki hiçbir vakitte eski eşkâl ile mukayese kabul edemez.

Bugün Türkiye devleti doğrudan doğruya bir meclis, bir şûra hükümeti ile idare olunur; ve ilelebed böyle idare olunacaktır.

Türkiye devletinin ve Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetinin mahiyet-i asliyesini anlayabilmek için, teşkilât-ı esasîyesini dikkatle mütalâa etmek lâzımdır. Bu hususta benim tarafımdan verilen bir nutku gözden geçirmek de muvafık olur.

— Teşkilât-ı esasîye kanunumuzun mütalâası bazılarıncâ bir noktadan bir madde ilâvesine ihtiyaç hissettirdiği kanaatini hasıl etmişti; Meclisin iki seneden ibaret müddet-i içtimai bitmeden meclis haricindeki efrad-ı milletin ârasını yoklamak lüzumu hasıl olsa bunun icrasına nasıl imkân verilebilecektir?

— Bunun için bir madde ilâvesine lüzum yoktur. Vaziyet-i hakikîye muvacehesinde meclis buna dair usulü dairesinde bir karar ittihaz edecek mevkidedir.

— Paşa hazretleri, sulh müzakeresinde bulunuyoruz; bugünkü meclis müddet-i içtimainı, gaye-i millînin tahakkuku ile takviye ve tahdit etmiştir. Meclis heyet-i vekileyi sulh muahedesinin imzasına mezun kılmak gibi bir karar ittihaz edince kendisi gaye-i millîye vâsıl olmuş sayılabilecek midir?

– Şüphesiz meclis şayan-ı kabul göreceği sulh şeraitini tasdik ettiği gün, hikmet-i mevcudiyeti olan vezaif-i millîyeyi ikmal etmiş olacaktır ve teşkilât-ı esasiye kanununda musarrah olduğu üzere iki sene devam etmek üzere yeni intihabat icra olunacaktır.

– Paşa hazretleri memleketimizin her noktasını tanımış, ihtiyacına nüfuz ve vukufunu da muvaffakiyetleriyle ispat etmiştir. Bilhassa istilâdan kurtarılan yerleri nazar-ı dikkate alarak eğer faaliyet-i millîyeyi bir sıra numarası altına almak icap etse, en başa hangi nevi icraatı geçireceklerdir?

– Buna dair bad-es-sulh ilân edeceğim programda izahat-ı kâfiye göreceksiniz.

Paşa hazretlerini programın esasları hakkında söyletmek mümkün olmadı ve ikinci bir mülakat bu ketm ü imsakin sebebinden bir haber verdi. Dün bütün millî emeller misak üzerinde toplanarak müdafaa yolunda memlekete nasıl bir istinad noktası bulunmuş ve muvaffak olunmuşsa, Paşa hazretleri yarın da millî tekâmül için öyle bir istinad noktasını tâyin ederken, kendi tabirleriyle, memleketin münevverlerini “tahriri” bir kongreye iştirak ettirmeyi tasmin etmişlerdir. O cevaplar gelip toplandıktan sonra müntehap heyetin yardımıyla bunları gözden geçirecekler ve bütün halk kitlesini, yerden kaldıracak bir idare manivelasını o zaman harekete getireceklerdir.

Paşa hazretlerinde yeni bir menba keşfederek bunu kendi kendime bile unutturmak ister gibi sustum, ve sualimi Malta'nın yeni misafirine teallûk ettirdim; dedim ki:

– Vahidettin'in ilk hareketleri hakkındaki hükmünüzü meclisteki beyanat-ı devletleriyle öğrenmiştik. “Türkiye'nin idam kararını ayağa kalkarak bütün endamiyle kabul eden Vahidettin'in bu hareket-i denaetkâranesiyle yalnız kendisinin lâyük olduğu bir muameleyi kabul etmiş olmaktan başka hiçbir şey yapmış olmadığını” söylemişsiniz. O zaman kaçmamıştı; bu son şeniası üzerine hükmünüzü ne suretle ikmal ve ifade buyursunuz?

– Benim tarafımdan fazla söz söylemeğe hacet yoktur. Hareket-i vakıası, söylediğim sözleri müeyyit bulunuyor.

İradını tasarladığım sualler nihayet bulmuştu; içerdeki celsede, belki İstanbul memurlarının mukadderatı mevzuubahis oluyordu. Paşa hazretlerine son mesele olarak, İstanbul halkı, İstanbul memurları hakkındaki tehassusatını sordum ve İstanbul gazetelerinin milli müdafaadaki hizmetleri nasıl telâkki olunduğunu anlamak istedim. Cevap verdiler:

— Bunların hepsi bidayetinden beri çok fedakârane ve vatanperverane çalışmışlardır. Son zamanlardaki fiilî tezahürleri de sabık hareketlerini tetviç etmiştir.

İstanbul halkı ve memur ve gazetecilerini başlı başına şayan-ı istinad bir kuvvet telâkki edebiliriz.

Acaba meclis böyle mi düşünüyordu? ve İstanbul'un yedi mahallesi değil yedi büyük dağı bugün tâbir-i şerîsiyle “mefkud” ve ma'dut bir kötüler takımının narına yanmaktan bakalım nasıl kurtulacaktır. İstanbul'a avans müzakeresi mecliste hüküm süren hissiyat ve efkârı ortaya çıkaracaktır.

* * *

İNGİLTERE İLE İLİŞKİLER VE BARIŞ KONFERANSI

(22. XII. 1922)

Morning Post muhabiri Greys Elison'a demeç

— Hiç şüphe etmiyorum ki günün birinde İngiltere ile Türkiye arasındaki an'anevi dostluğa avdet edeceğiz. Buna karşı hiç bir engel görmüyorum. Yegâne arzumuz istiklâlimize riayet edilmesinden ibarettir. Ecnebilere nefret ettiğimiz hakkındaki rivayet esassızdır. Bizde bu gibi hisler yoktur. Ben, hükümet tarafından irtikâp edilen hatalardan dolayı o hükümetin ait bulunduğu millete husumet besleyecek bir adam değilim. Bonarlav hükümeti hakkında henüz bir şey söyleyemem. Muhafazakâr Hükümetin ne suretle hareket edeceğini görmeyi tercih ederim. Arzumuz gerek İngiltere ile gerek diğer devletlerle münasebat-ı dostaneye girişmektir.

— Konferansın iyi neticeler vereceğini zanneder misiniz?

— Konferans hararetli devreler geçirecektir. Fakat sulh ile neticelenecektir. Buna şüphe yoktur. Fakat biz namahdut surette bekleyemeyiz. Devletler metalibimizin meşru olduğunu hiç şüphesiz takdir edebilirler. Uğrunda bu kadar fedakârlıklarla üç buçuk sene döğüştüğümüz istiklâlimizi ihlâl edecek şartları kabul etmemize intizar edemezler. Bu cihetle hal-i harbin uzatılmayacağını ümit ederim. Büyük Millet Meclisi samimî olarak sulh istiyor. Cidden sulh istediğimizi herkes idrak edebilir. Çünkü memleketimizi imar edebilmek için sulha muhtacız.

Vakit: 27. 12. 1922, s. 2-3.

* * *

SULH GAYELERİ VE KONFERANS—KAPİTÜLÂSYONLAR— MUSUL MESELESİ (25. XII. 1922)

Le Journal muhabiri Faul Herriot'ya Çankaya'da verilen beyanat.

— Türkiye'ye karşı daima niyyat-ı hasene perverde etmiş olan Fransız kavminin Türkleri, içinde buldukları hal-i harbten çıkmış görmek arzusunda bulunduğuna ve Türk mutalebâtının haklı ve mâkul olduğunu takdir ettiğine samimî surette kaaniim. Binaenaleyh Lozan'daki murahhaslarımızın ihtiyar ettikleri hatt-ı hareketten derin surette mütehayyirim ve bu murahhasların memleketiniz efkâr-ı umumiyesinin hakiki tercümanı olduklarına inanamıyorum.

Konferansın bu kadar uzun müddet devamını da beklemiyordum. Konferans bir ayı müteceviz zamandan beri işe başladığı halde nazar-ı tetkikine arzolunan mesailden hiçbirini halletmedi. Beş hafta zarfında hiçbir noktada tamamen itilâf hasıl olmadığı cihetle bu konferansın ne zaman hitam bulacağı câ-yi sualdir. Halbuki Türkiye'nin mutalebâtı umum dünyaca ve bilhassa Lozan'da içtima eden hükümetlerin mümessilerince tâ evvelden malûmdu. Murahhaslarımız hiçbir yeni talepte bulunmadılar. Kendilerinin mutalebâtı memleketimizin yaşaması ve istiklâlini temin etmesi için lâzımgelen şeraitin hadd-i aşgarisini ihtiva etmektedir. Benim fikrimce konferanstaki murahhaslar bir parça hüsnüniyet perverde etseydiler müzakeratın bu kadar uzaması için ortada hiçbir sebep kalmazdı.

İstanbul ve Marmara denizinin selâmeti ve taarruzdan masuniyeti hakkında teminat-ı lâzime verilmek şartıyla Boğazlar serbestisini en evvel teklif eden biziz. Bugüne kadar bunu yapmadılar. Bu kabil teminat talebinde bulunduğumuzdan dolayı bizi ciddî surette tahtie edemezler. Bugün bizi Lozan'a davet eden zevatın konferansın küşadından mukaddem İstanbul'un bize iade edileceğini vadeden insanlar olduğunu derhatır edince bu vadin bize hülûs-u niyetle yapılmış olmasından şüphe etmeğe başlıyoruz. Çünkü, İstanbul'un selâmet ve emniyeti için elzem olan şerait hakkında bugün bizimle pazarlık yapılmak isteniliyor. Mamafih bu husustaki fikrimi beyan etmeyi Boğazlar meselesinin halledildiğini öğreneceğim güne talik ediyorum.

Musul vilâyetinin hudud-u millîmize dahil araziden olduğunu biddefeat ilân ettik. Lozan'da elyevm karşımızda ahz-ı mevki etmiş olanlar bunu pekâlâ bilirler. Vatanımızın hudutlarını tâyin ettiğimiz zaman büyük fedakârlıklara katlandık. Menafiimize mugayir olmakla beraber müsalemeterperverane hareket ettik. Artık millî arazimizden en ufak bir parçasını bizden koparmağa çalışmak pek haksız bir hareket olur. Buna kat'iyen muvafakat edemeyiz.

İngilizlerin bu hakikati tanımakta tereddüt ettiklerine mütehayyirim. Tereddüt ediyorlar cümlesini istimal ederken fikrimi natamam bir surette beyan etmiş oluyorum.

Diğer taraftan bu meselede Fransa ve İtalya'nın takibettiği pek bîtarafane tarz-ı hareket hayretimi celbetmekten hâli kalmıyor. Lâkin şimdiye kadar Lozan bize şayan-ı hayret ve taaccüp diğer manzaralar da ihzar etmekten geri durmadı. Kapitülâsyonların konferansta birçok içtimaları işgal etmiş olması sebebini bir türlü anlayamıyoruz. Bu meselenin mevzuubahs ve müzakere edilmesi bile izzet-i nefis-i millîmize tevcih olunmuş bir hakarettir. Kapitülâsyonların Türk milleti için ne derece menfur birşey olduğunu size tarife muktedir değilim. Bunları diğer şekil ve namlar altında gizleyerek bize kabul ettirmeğe muvaffak olacaklarını tasavvur ve tahayyül edenler bu bapta pek çok aldanıyorlar. Zira, Türkler kapitülâsyonların idamesi kendilerini pek az bir vakitte ölüme sevkedeceğini pek iyi anlamışlardır. Türkiye, esir olarak mahvolmaktansa, son nefesine kadar mücadele ve mücahedede bulunmağa azmetmiştir.

Ümit ederim ki, bizimle sulh yapmak istediklerini beyan edenler nokta-i nazarlarında ısrar etmiyerek, bu meselede Türk milletinin azim ve iradesi aleyhine yürümek kabil olamayacağını anladıklarını yakında göstermeğe müsaarat edeceklerdir.

Ekalliyetlere gelince, bu bapta mübadele meselesini derpiş etmiştik. Diğer devletlerin murahhasları da bu zeminde bizim fikrimizi takip ve tasvip eylemiştiler. Lâkin bir fesat ve hiyanet ocağı bulunan, memlekette tohm-u nifak ve şikak saçan, hıristiyan hemşehrilerimizin huzur ve rafahı için de mucib-i şeamet ve felâket olan Rum patrikhanesini artık topraklarımız üzerinde bırakamayız. Bu tehlikeli teşkilâtı memleketimizde muhafazaya bizi mecbur etmek için ne gibi vesile ve sebepler irae olunabilir?

Türkiye'nin Rum patrikhanesi için arazisi üzerinde bir melce göstermeğe ne mecburiyeti var? Bu fesat ocağının hakikî yeri Yunanistan'da değil midir?

Hükûmet-i merkeziyemiz bütün bu noktalar üzerinde heyet-i murahhasamıza Misak-ı Millî ahkâmı ile tevafuk eder surette talimat-i kat'îye vermiştir. İsmet Paşa hazretleri salâhiyet-i kâmileye maliktir ve Lozan konferansı mesaisinde meşhûr olan teahhuratın hiçbirinden hükümetimize tevcih-i mesuliyet ve atf-ı kabahat edilemez.

Devletlerin hüsn-ü niyetimizi anlıyarak şanlı, muzaffer ordumuzu harbte tutmak kaabil olamayacağını takdir ile mâkul bir müddet zarfında konferansa nihayet vermeğe şıtap edeceklerini hâlâ ümit ediyoruz.

— *Paşa hazretlerine Lozan konferansının müzakeratı sizi tamamen memnun edeceği fikrinde misiniz? diye sordum.*

Müşarünileyh âtideki cevap ile beyanatına hitam verdiler:

— Biz konferanstan yalnız müsait bir netice bekliyoruz. Mutalebât-ı millîyemizi tatmin etmiyecek bir neticeyi biz nazar-ı itibara almıyacağız. Lâkin şimdilik konferansın böyle menfi bir neticeye vâsıl olacağını farzetmek için meydanda birşey yoktur. Türk milleti de bütün dünya ile birlikte Lozan konferansının hitamını sabırsızlıkla bekliyor. Konferans temenni edilen sulhu getirmeyecek olursa, herhalde bundan dolayı bize hiçbir mes'uliyet teveccüh edemez.

Alem-i medeniyetin unutmaması lâzımgelen bir mühim nokta daha vardır. Büyük Millet Meclisi tarafından idare edilmekte olan yeni Türkiye, Babıâli'nin taht-ı idaresindeki eski Osmanlı imparatorluğu değildir. Yeni Türkiye şeref ve haysiyetini, kudret ve kuvvetini müdrük ve hukukunu muhafaza için mevcudiyetini tehlikeye ilka etmeğe de hazır ve âmadedir.

Hâkimiyet-i Milliye, 2 Ocak 1923

* * *

NAPOLYON, HARP VE SULH

(23. I. 1923)

Morning Post yazarı Grace Ellison'a demec

— *Size parlak tarihî zaferiniz hakkında tebriklerimden başka bir şey getirmedim. Keşke Napolyon'a ait bir eser getirseydim.*

— Ne diye getirecektiniz. Napolyon, beni başka askerlerden başka alâkadar etmez.

— *Sizin Napolyon'a çok muhabbetiniz olduğu söyleniyor.*

— Bu garip rivayet nereden çıktı? Napolyon ve sevkulceyi hakkında tetkikatta bulundum. Fakat diğer herkes hakkında aynı tetkikati icra ettim. Sakarya Muharebesi'ni Osterliç Muharebesi ile kıyas etmek bir iltifat sayılmaz. Ben, Napolyon'u hiç sevmiyorum. Çünkü Napolyon her şeye kendi şahsını sokardı. Mücadelesi muayyen bir dava için değildi; kendi şahsı içindi. İşte bu cihetle bu gibi adamlar için gayrikabil-i içtinap olan felâkete uğradı.

— *Muvaffakiyet ihraz edeceğinizde şüphe ettiğiniz oldu mu?*

— Hiçbir zaman... Henüz elimizde harp levazımı bulunmadığı zamanlarda bile işin bugünkü neticeleri alacağını hesap etmişim. Taarruzumuzu tehir etmemize sebep, kan dökmemektir. Bu maksatla taarruzdan evvel Fethi Beyi Londra'ya gönderdik. Sulhu kanla değil, mürekkeple imza etmek istiyorduk.

Vakit: 23. I. 1923, s. 2

* * *

LOZAN SULH KONFERANSI

(30. I. 1923)

İzmir'de İzmir basın mensuplarına beyanat.

— *Herkesin endişe ile alâkadar olduğu Lozan konferansının inkıtaa uğraması ihtimali var mıdır? Ve inkıtâdan ne gibi netayiç tevellüt edebilir, bu bapta fikr-i devletleri?*

— Biz de Lozan konferansını dikkatle takip ediyoruz. Çünkü biliyorsunuz, konferansa davet olduğumuz zaman ordularımız bütün cihanı hayrete ve takdire mecbur edecek çok parlak ve çok kat'î bir muzafferiyetin âmili bulunuyordu. Harekât-ı askeriyemizi tehir edebilecek karşımızda hiçbir mâni kalmamıştı. Buna rağmen, İtilâf devletlerinin hüsn-ü niyetine ve tekliflerinin samimiyetine inanarak, ordularımızı tevkif ederek pek insanî hislerle heyet-i Murahhasamızı Lozan'a gönderdik. Bizim bu harekâtımızı tenkit eden dostlarımıza İtilâf devletlerinin artık hüsn-ü niyetlerine emniyet edilebileceği kanaatini beyan ettik. Maatteessüf bütün samimiyetimize ve ciddiyetimize rağmen, bugüne kadar uzayıp gelen konferansın son safhası hakkında İtilâf devletlerinin zihniyetinde tebeddül olmadığını, hâlâ eski Osmanlı devletini boğazlayan ve milletimiz için en şedit ve en kahhar bir darbe-i intibah olan sabık tavr-u harekâtı başka şekil ve surette yeni Türkiye devletine kabul ettirmek istiyorlar, son dakikaya kadar İtilâf devletlerinin hak ve hakikati teslim etmelerine intizarla beraber bütün cihan-ı medeniyetin temayül-ü samimîsine rağmen, harbi idame etmek mesuliyetinden çekinmezlerse bilmeli ki, hükümetimiz vatan ve millete karşı taahhüt eylediği vazifeyi hüsn-ü ikmal edebilmek için tevessüle mecbur olduğu tedbirleri düşünmekten ve almaktan bir an geri kalmamıştır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti ricali eski Babıâli ricali ile mukayese edilmek istenilirse ve bundan çıkacak neticelere göre hareket olunursa, bu tarz-ı hareketin mutlaka hatâ-âlût olacağına şimdiye kadar bütün dünyanın şahit olduğu vekaayi ve hâdisat en yakın ve bariz delillerdir. Yeni Türkiye ricali miskin ve mütevehhim değildir. Kendini bildiği kadar muhataplarını da bilir. Kendi yapacağını takdir ettiği kadar muhataplarının da yapabileceğini nazar-ı dikkate alır.

— *Cemiyet-i Akvamın Paris'te içtima edeceği söyleniyor. Eğer Cemiyet-i Akvam Musul hakkındaki San-Remo kararını tâdil etmezse hükümetimiz ne yapmak niyetindedir?*

— Musul vilâyeti Türkiye devletinin hudud-u millisi dahilindedir, buralarını ana vatandan koparıp şuna buna hediye etmek hakkı kimseye ait olamaz. Cemiyet-i Akvam ile bu meselenin münasebeti yoktur.

— *Ötedenberi harekât-ı millîyeyi Fransa hariciye nezaretinin nim, resmî vasıta-i neşr-i efkârı olan Tan ve daha bazı Fransız gazeteleri terviç ettikleri halde, Lozan'da Fransız heyet-i Murahhasasının mutalebât-ı meşruamızın adem-i kabulü hususunda gösterdiği harekât-ı mütenakıza hakkında ne düşünüyorsunuz?*

— Filhakika Fransız heyet-i Murahhasalarının tavır ve hareketine bakılırsa, bu heyetin Fransız milletinin tercüman-ı efkâr ve hissiyatı olmadığına zâhip olunur. Bunun sebebini bulmak güç değildir. Hattâ suhuletle herkes tahmin edebilir, itiraf etmek lâzımdır ki, biz Fransız heyet-i Murahhasasından bu yolda bir harekete intizar eylemezdik.

— *İtilâf devletleri müzakeratı katederlerse, faaliyet-i askeriye olur mu? Yoksa vesait-i diplomatikiye ile çare-i hal aramakla mı vakit geçirilir?*

— Uzun müddet atalette kalmayı istilzam edecek olan diplomasi tariki şimdiye kadar mücerrep olduğuna göre hiçbir semere vaatmez.

Akşam, 6 Şubat 1923

* * *

TÜRKİYE’NİN İSTEDİĞİ SULH

(1. II. 1923)

Anadolu muhabirine demeç.

(Vakit)

Lozan konferansı müzakeratı son günlerde nahoş bir safha göstermektedir. Müttelikler Türkiye’nin, halkımızın mevcudiyet ve inkişafı için suret-i kat’iyede zaruri olan şartları henüz kabul ve tasdik edecek bir zihniyete gelmedikleri anlaşılıyor. Medenî milletler, memleketler için mevzubahs edilmeyecek birtakım muhîl-i istiklâl şerait ve metalibi Türkiye için caiz görmekte olan mütteliklerin inad ve ısrarı cihanın hayretle, istiğrapla karşılaması lâzımgelen bir hâdisedir.

Türkiye menafii aleyhindeki harekâta Fransız ve İtalyan murahhaslarının İngiliz murahhasları ile âdeta müsabaka ediyor gibi iştirak ettikleri görülmektedir.

Biz istiklâlimizi temin eden bir sulh istiyoruz. Bunu müemmen görmedikçe yaşayabilmek için muhtaç olduğumuz esbab-ı hayatiyeyi temin etmek üzere istiklâl-i tâmme erinceye kadar başladığımız işte devam edeceğiz. Millettin ciddî kararı budur. Milletimizin bu kararını behemehal tatbik için her türlü tedabir zaten itihaz edilmiş bulunuyor.

BARİŞ GÖRÜŞMELERİNİN KESİLMESİ HAKKINDA

(5. II. 1923)

Lozan’daki görüşmelerin kesilmesi üzerine sorulan bir soruya cevap olarak Vakit muhabirine:

Lozan’da mesail-i iktisadiyeden dolayı inkıta olmuştur. Bu haberi belki yarın okuyacaksınız. Zerre kadar hayrete düşmeyiniz. İdamesi mesuliyeti bize ait olmayan ve olmayacak olan muhasematın safahatı ne olursa olsun bizim hukuk-ı meşruamızı her suretle temine muvaffak olacağımıza mutmainiz. Milletimizin azmi, kuvvetimiz, kabiliyetimiz bunu kâfildir; zamindir.

Vakit: 6. 2. 1923, s. 3

LOZAN KONFERANSININ İNKITAI HAKKINDA

(6. II. 1923)

Vatan Muhabirine demeç

Lozan’da mesail-i iktisadiyeden dolayı inkıta olmuştur. Bu haberi yarın belki okuyacaksınız. Zerre kadar hayrete düşmeyiniz, idamesi mes’uliyeti bize ait olmayan ve olmayacak olan muhasematın safahatı ne olursa olsun bizim hukuk-u meşruamızı her suretle temine muvaffak olacağımıza mutmainiz. Millettin azmi, kuvvetimiz, kaabiliyetimiz bunu kâfildir, zâmindir.

* * *

YENİ SEÇİM VE İSTANBUL

(11. IV. 1923)

Vatan muhabirine demeç.

— İntihabat başlıyor, birkaç güne kadar her tarafta defterlerin tanzimi ikmal edilecek ve vatandaşlar reylerini vermeğe davet edileceklerdir. İntihabatta İstanbul da vazifesini yapmak için hazırlanmalıdır. İstanbul’un hususi mahiyeti vardır. Binaenaleyh ona göre vazifesini hakkiyle ifa etmelidir. Halk, son iki gün zarfında neşrettiğim umdeler etrafında toplanarak, vatana merbutiyetini göstermelidir. Umdelerimize sadık olmaya azmetmiş kimseleri seçerek kendini tahlise hizmet etmelidir.

İstanbul’un intihabatında entrikalar çevrildiğini biliyorum. Fakat İstanbullular, İstanbul’un henüz işgal altında bulunduğunu hatırlarından çıkarmamalıdır. İstanbul henüz kurtarılmış değildir; kurtarılmak için tesanüde

ihtiyaç vardır. Şimdiye kadar ihraz ettiğimiz zaferleri ancak vahdet ve tesanüt sayesinde temin ettik. Zaferin semeresini toplamak için de bu yolda devam etmek lâzımdır. Düşman elinde iken düşmana yardım etmemeliyiz.

Matbuatın umdelerimizi tahlil ederek halka anlatması lâzımdır. Ben peyderpey beyannameler neşrederek halkı tenvire gayret edeceğim.

İntihabatta namzetliklerinin vazedilmesi için müracaat edenler çoğalmaktadır. Bunların aralarından seçilerek isimler tesbit edilmektedir. Namzetlerin kâffesi henüz kararlaştırılmamıştır. Tetkikata devam edilmektedir.

Paşa bundan sonra bahsi başka bir mecraya sevketti ve şu sözleri söyledi:

— Deruhde ettiğim vazifeyi ikmal ettikten sonra siyasiyattan çekileceğimi evvelce söylemiştim. Bu fikrimde sabitim ve bu taahhüdümü tekrar ederim. Ancak, henüz sulh akdedilmemiş, âtimiz taayyün etmemiş iken milleti bir hal-i tezebzüpte nasıl bırakabilirim? Başladığım işi bitirmeliyim. Ondan sonra siyasiyattan çekilmek hakkındaki arzumu tatbik edeceğim.

Paşa ile muhaveremiz epeyce uzunca sürmüştü. Paşanın gözü saatine ilişti:

— Çalışmak vakti gelmiş, artık çalışmak lâzım...

dedi. Kendisine veda ettim. Çıkarken arkamdan bağırdı:

— Evvet çalışmak lâzımdır. Bilhassa gençler çalışmalıdır.

Paşa intihabat işlerinin milletin arzusuna muvafık surette cereyan edeceğinden emin bulunmaktadır.

* * *

İTTİHAD VE TERAKKİ FIRKASI HAKKINDA

(14. IV. 1923)

Anadolu Ajansı muhabirine demeç.

— *İstanbul gazetelerinden birisinde İttihad ve Terakki fırkası namına bazı zevatın, zat-ı devletlerine müracaat ederek, teşrik-i mesai teklifinde buldukları yazılmıştır. Bu husus hakkında lütfen tenvir buyurur musunuz?*

— İttihad ve Terakki fırkası namına teşrik-i mesai için hiçbir teklif almadım. Esasen bugün kimse İttihad ve Terakki Cemiyeti veya fırkası namına hareket etmek salâhiyetini haiz değildir ki böyle ve bu nama müracaat vâki olabilsin. Çünkü herkesçe malûm olduğu üzere, mezkûr cemiyet mütarekenin ferdasında o vakitki İttihad ve Terakki merkez-ı umumisinin davetiyle merhum Talât Paşa'nın riyaseti altında aktedilen kongresi karariyle Teceddüt Fırkasına inkılâp etmiş ve bütün hukuk ve emvalini mezkûr fırkaya devrederek İttihad ve Terakki namının tarihe tevdi edildiğini ilân etmişti. Vaktiyle zaten bir çoğumuz o cemiyetin müessis ve âzasından bulunuyorduk. Son kongresi karariyle tarihe intikal eden mezkûr cemiyetin müntesipleriyle bilâhare teşekkül eden Teceddüt fırkası mensuplarının kısm-ı küllisi büyük milletimizin azm-ı bülendinden doğan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetine iştirak veya iltihak etmiş ve bu cemiyetin programını kabul eylemiştir.

* * *

SULH MUTLAKA OLACAKTIR

(8. VII. 1923)

Gerçi henüz son raporları okumadım. Fakat sulh mutlaka olacaktır. Çünkü bütün dünya daha fazla hal-i harbte kalmaya tahammül edemez.

(Vakit)

* * *

SPORUN GAYESİNE DAİR

(16. VIII. 1923)

Ankara Türkocağı toplantısında Ali Sami (Yen) Beyin verdiği bilgi üzerine:

Biz henüz Avrupa derecesine gelmedik. Sporda tek ve sarıh bir gaye gözetmek lâzımdır. Sporu ya propaganda için yapacağız, yahut da bedenî tekâmülümüzü temin için yapacağız.

Vakit: 17. 8. 1923, s. 1

* * *

TÜRKİYE’DE CUMHURİYET VE ŞARKLILIK, GARPLILIK MESELESİ

(27. IX. 1923)

Neue Freie Preese muhabirine demeç.

(Hâkimiyet-i Milliye)

— Yeni Türkiye teşkilât-ı esasiye kanununun ilk maddelerini size tekrar edeceğim :

“Hâkimiyet bilâ-kayd ü şart milletindir. İcra kudreti, teşriî salâhiyeti milletin yegâne hakikî mümessili olan mecliste tecelli ve temerküz etmiştir”.

Bu iki kelimeyi bir kelimedede hulâsa etmek kaabildir: “Cumhuriyet”. Yeni Türkiye’nin emr-i teceddüdü daha nihayet bulmamıştır. Harbten sonra Türk teşkilât-ı esasiyesinin inkişafı henüz kat’i bir şekil almış addedilemez. Tadiât ve tashihat yapmak ve daha mükemmel bir hale getirmek elzemdir. İkmaline başlanan bu iş henüz bitmemiştir. Kısa bir zaman zarfında Türkiye’nin bugün filen almış bulunduğu şekil kanunen de tesbit edilecektir. Yakın bir âtide bu meseleye ait hükümet teklifatı meclise arz edilecektir. Bu teklifatın bütün mevaddı teşkilât-ı esasiye kanununun inkişaf ve ikmaline ait bulunacaktır. Bütün Avrupa ve Amerika’daki Cumhuriyetler nasıl esas itibariyle yekdiğerinden ayrı değilse, aralarındaki fark nasıl yalnız şekle ait bulunuyorsa, Türkiye’nin de bu cumhuriyetlerden farkı sırf bir şekil meselesidir. Diğer cumhuriyet usuliyle idare edilen memleketlerde olduğu gibi bizim de hâkimiyete malik bir parlâmentomuz vardır. Yalnız bizde Büyük Millet Meclisi hem teşriî hem de icraî salâhiyete maliktir. Başka yerde olduğu gibi bizde de vekiller kendi vekâletlerine ait işlerden mes’uldürler. Başka yerlerde yeni Türkiye devleti icra vekillerinin millet meclisi elinde bir oyuncak olduğu zannediliyor. Bu hatâdır, vekillerin mes’uliyetine ve vazifesine ait mesele de, teşkilât-ı esasiye kanununda yapılacak tadiât ile tesbit edilmiş olacaktır. Netice itibariyle reis-i cumhurdan, reis-i hükümetten ve mes’ul vekillerden müteşekkil bir hükümet teşkil edeceğiz.

Yeni Türkiye’nin payitahtı meselesine gelince, bunun cevabı kendiliğinden zahir olur: Ankara Türkiye Cumhuriyetinin payitahtıdır.

S — *Avrupa’da Türkiye’nin Avrupa’ya ve garplılığa husûmeti bulunduğu fikri vardır. Türk matbuatında da bu nokta hakkında bir münakaşa açılmıştı. Bu münakaşada garplılık müdafaa ediliyor, veya aleyhinde bulunuluyordu. Bu hususta ne düşünüyorsunuz?*

C — Asırlardan beri düşmanlarımız Avrupa akvamı arasında Türklere karşı kin ve husûmet fikirleri telkin etmişlerdir. Garp zihinlerine yerleşmiş olan bu fikirler, hususî bir zihniyet vücuda getirmişlerdir. Bu zihniyet hâlâ herşeye ve bütün hâdisata rağmen mevcuttur. Ve Avrupa’da hâlâ Türk’ün her türlü terakkiye hasım bir adam olduğu, manen ve fikren inkişafa gayrı müstait bir adam olduğu zannedilmektedir. Bu azîm bir hatâdır. Cevabımı basitleştirmek için size şu misali serdedeceğim: Farzediniz ki, karşınızda iki adam var; bunlardan biri zengin ve emrine her türlü vesait müheyya; diğeri de fakir ve elinde hiçbir vasıta mevcut değil. Bu vesait fıktanından başka ikincinin mânevi ruhu da diğerdinden hiç farkı ve mâduniyeti yoktur. İşte Avrupa ile Türkiye yekdiğerine karşı bu vaziyettedir. Bizi madun olmağa mahkûm bir kavim olarak tanımakla iktifa etmemiş olan garp, harâbimizi tacil için, ne yapmak lazımsa yapmıştır. Garp ve Şark zihinlerinde yekdiğerine muarız iki prensip mevzubahs olduğu vakit, bunun en mühim menbainı bulmak için Avrupa’ya bakmalı. İşte Avrupa’da mütemediyen mücadele ettiğimiz bu zihniyet mevcuttur.

İmparatorluk zamanında sultanın hükümetleri Türk milletinin Avrupa ile temasına mâni olmak için ellerinden geleni yapmışlar ve milletin arzu ve iradesinden uzak ve ayrı olarak icra-yı hükümet etmişler ve Türk milletini terakkiden hariç bırakmışlardır.

Biz milliyetperverler gözleri açık adamlarıdır. Gözlerimizi hergün daha ziyade açmaktayız ve gerek dahilde ve gerek hariçte olup biteni görüyoruz. Milletimizin mütemeddin milletlerle temasını teshil etmek menafimiz mukteziyatındandır.

Bu temasın, münasebetlerin yeniden tesisini yalnız arzu etmekle kalmıyoruz; onları inkişaf ettirmek için her şey yapıyoruz.

Matbuatla milliyetperver Türkiye'nin ecnebi düşmanı olduğu ilân edilirse, büyük bir hatâ irtikâp edilmiş ve hakikaten mevcut olan şeyin aksi iddia edilmiş olur.

İkinci noktaya gelince, yani Türk matbuatından da garplılık ve şarklılık münakaşası açıldığına gelince, matbuat istediği bahiste, istediği veçhile tefsiratta bulunabilir. Matbuat hiçbir veçhile tehâkküm ve nüfuza tâbi tutulamaz. Benim bu hususta şahsî nokta-i nazarım şudur ki, muhafazakâr olan ve bu hususta yalnız olan Tevhid-i Efkâr'ın karşısında, Türk matbuatının ekseriyeti var. Bu matbuat garplılaştırmak veçhesini müdafaa ediyor. Tevhid-i Efkâr'ın fikri bizim inkişafımızın garp usulünde vaki olmasını tadil edemez. Onun hareketi garp matbuatına karşı aksülâmel diye telâkki edilebilir. O garp matbuatı, ki ekseriyeti mukaddema bizim aleyhimizde bulunuyordu. Vaki olan tebeddülata rağmen, eski, metodlarını değiştirmiyorlar.”

S — *Lozan sulhu hakkındaki fikr-i devletleri?*

C — Lozan sulhu, heyet-i umumiyesi itibariyle bizi tatmin ediyor. Biz bu muahedeye tamamiyle riâyet edeceğiz. Buna rağmen, şunu söylemekten kendimizi menedemeyiz ki, daha düşmanlarımız vardır ve bunların kuvveden fiile çıktığını ahiren Avrupa akvamının zihinlerinde vâki olan Türkiye'ye müsait yeni bir temayül vasıtasıyla görmek istiyoruz.

Muallâk mesail için dostane tarz-ı tesviyeler bulunacağını ümit etmek istiyoruz. Uzak bir âtide değil, yakın bir istikbalde şimdiye kadar halledilemeyen mesâilin kat'i suret-i halle iktiran ettiğini görmek istiyoruz.”

* * *

KÜLTÜR HAKKINDA

(29. X. 1923)

Türkiye ve Fransa — Türkiye'deki Fransız mektepleri — Türkiye ve ecnebi düşmanlığı — Türkiye'yi asrileştirmek — Türkiye'nin din siyaseti.

Fransız muharriri Maurice Pernot'ya demeç.

Derhal mevzua geçerek Fransa'nın, istiklâlini kaybetmektense ölüme karar vermiş olan, bir milletin azm ü cehdini nasıl muhabbetli bir alâka ile takip ettiğini hatırlattım.

Mustafa Kemal Paşa:

— Türkler; memleketinizin muhabbetine itimat edebileceklerini bilirler. Her zaman Fransa hürriyet için kahramanâne mücadelede dünyaya misâl teşkil etmiştir.

dedi.

— *Fakat, dedim, zat-ı asilânelerine itiraf ederim ki, son aylar zarfında Fransızların Türklere hissiyatı daha az umumi idi. Türkiye'nin hasımları vatandaşlarımızın muhabbetini Türkiye'nin üzerinden çekip almağa çalıştılar. Ve evvelâ Türk hükümetinin Türkiye'de mekteplerimizin, lisanımızın, nüfusumuzun inkişafına mâni olacak tedabir ittihaz edeceğini, sonra Türk milliyetperverlerinin güya ecnebi düşmanı olduklarını ileri sürdüler. Bu iki nokta hakkında zat-ı asilâneleri bana tavzihatta bulunabilirler mi?*

Mustafa Kemal Paşa bir saniye düşündü, gözleri uzaklara daldı, dedi ki:

— Mektepleriniz için bu biraz da eski bir hikâyedir. Fransız mektepleri, Türk milletine büyük hizmetler etmiştir. Biz, hepimiz Fransa'nın hars menbaından içtik. Ben bile çocukken bir müddet bir Fransız mektebine gittim. Fakat, bazan ecnebi mekteplerinin vazife hudutlarını geçtiğini, rollerinden çıktıklarını, gayri fennî propaganda gayeleri takip ettiklerini ve bunun için halkımızın Türk olmıyan unsurlarına istinat ettiklerini gördük.

Bu ittihamı derhal kaydettim :

— *Bu şikâyet, belki bazı ecnebi mektepleri için varit olabilir. Merzifon'daki Amerikan mektebini kapattığınız için kimsenin size bir diyeceği yoktur. Fakat, Türkiye'de bir Fransız mektebine karşı gerek siyasî, gerek dinî herhangi bir propaganda isnat edildiğini biliyorum.*

Paşa, hafifçe güldü ve cevap verdi:

— Fransız mekteplerinin ekserisi rahipler ve hemşireler tarafından idare edilmektedir. Şu halde, meslekî bir mahiyeti vardır. Binaenaleyh, dinî bir propagandada bulduklarından endişe edebiliriz. Mamafih, istiyoruz ki mektepleriniz kalsın. Fakat, Türkiye'de bizim mekteplerimizin bile haiz olmadıkları imtiyazatı ecnebi mekteplerinin malik olması gayrikaabil-i kabuldür. Müesseseleriniz, aynı sınıfta Türk müessesatına mevzu olan kanun ve nizamata riâyet ettikçe bakî kalabilir. Zaten bu mesele Ankara murahhasları ile Fransız mümessilleri arasında müzakere edilmiş ve esaslı prensipler üzerinde itilâf hasıl olmuştur.

Bu sırada bir fasıla-i sükût oldu. Mustafa Kemal Paşa sıcağın başındaki astragan kalpağı çıkardı. Karşısında büsbütün başka bir adam gördüğümü zannettim. Sarışın ince saçları kalpak altında göremediğim geniş ve teazzuv etmiş alnını açık bırakıyordu. Kendi kendime karşımda bir Türk mü, yahut bir İslâm mı mevcut olduğunu düşündüm. Yavaş yavaş evvelâ bilihtiyar kapalı duran bu çehre canlandı, sesteki ihtizazlar değişti, Paşa devam etti:

— İkinci, ecnebi düşmanlığı, noktasına gelince: Şu bilinsin ki, biz ecnebilere karşı herhangi hasmane bir his beslemediğimiz gibi, onlarla samimîme münasebatta bulunmak arzusundayız. Türkler bütün medenî milletlerin dostlarıdır. Ecnebler memleketimize gelsinler; bize zarar vermemek, hürriyetlerimize müşkilât irasına çalışmamak şartıyla burada daima hüsn-ü kabul göreceklerdir. Maksadımız yeniden mukarenet peyda etmek, bizi başka milletlere bağliyan revabıtı tezyit etmektir. Memleketler muhtelifdir, fakat medeniyet birdir ve bir milletin terakkisi için de bu yegâne medeniyete iştirak etmesi lâzımdır. Osmanlı İmparatorluğu'nun sukutu, garbe karşı elde ettiği muzafferiyetlerden çok mağrur olarak, kendisini Avrupa milletlerine bağliyan rabitaları kestiği gün başlamıştır. Bu bir hatâ idi, bunu tekrar etmiyeceğiz.

Bu maksatlardan, Fransa'da pek büyük memnuniyetlerle malûm olacak şey, siyasetimizin, ananelerimizin, menafimizin bizi fikr ü temayül itibariyle bir Avrupa Türkiyesi, daha doğrusu garba teveccüh etmiş bir Türkiye arzu etmeğe meylettirmesi olacaktır.

Şüphe mi ediyorsunuz? Fakat siz, tarihimizi nazar-ı itibare almalısınız. Türklerin asırlardan beri takib ettiği hareket, devamlı bir istikameti muhafaza etti. Biz daima şarktan garba doğru yürüdük. Eğer bu son senelerde yolumuzu değiştirdikse, itiraf etmelisiniz ki, bu bizim hatâmız değildir. Bizi siz mecbur ettiniz. Ric'at arızî ve gayri ihtiyarî oldu. Takdir etmelisiniz ki, şarkta ikametgâh intihabına mecbur olduğumuz için, ırkımızın beşiği ile alâkadar olması itibariyle mümkün olduğu kadar yakın garbî bir ikametgâh intihap ettik. Fakat vücutlarımız şarkta ise fikirlerimiz garba doğru müteveccih kalmıştır.

Memleketimizi asrîleştirmek istiyoruz. Bütün mesaimiz Türkiye'de asri, binaenaleyh garbî bir hükümet vücade getirmektir. Medeniyete girmek arzu edip de, garba teveccüh etmemiş millet hangisidir? Bir istikamette yürümek azminde olan ve hareketinin ayağında bağli zincirlerle işkâl edildiğini gören insan ne yapar? Zincirleri kırar, yürür. Fakat, tahaddüs eden vakayi, Türkiye'nin bilâ-kaydû şart Türkiye'nin hâkimiyeti müstakillesine sahip olması neticesine vardı. Bundan sonra memleketimize gelecek ecnebler, samimiyetle bizi hükmü esaretlerine almaktan feragat ederlerse, hüsn-ü kabul göreceklerdir, ilga edilen uhûd-u atika, Türk milletinin bir hezimet neticesi değildir. Bu, Türkiye'ye zorla kabul ettirilmiş bir boyunduruk değil, padişahlarımızın birkaç ecnebi devlete kemali lûft ü mürüvvetle takdim ettikleri bir hediye idi. Devletler bu hediyeden aleyhimize istifade ettiler. Uhûd-u atika memleketimizi fakre düşürdü, harabetti. Eğer ecnebi düşmanlığından, o kadar pahalı elde edilen bir istiklâle hâle verecek herşeyden nefret mânası çıkarılırsa, evet, bizim ecnebi düşmanı olduğumuz söylenebilir. Size açıkça söyledim ve sonuna kadar açık sözlü olacağım. Henüz emniyetimiz yerinde değildir, evvelce Türkiye'de ecnebi teşebbüsünün, ecnebi maksatlarının bize telkin ettiği endişeler kamilen zail olmuş değildir. Eğer bazan ihtiyatkâr hareket ediyorsak, ifrat derecede şüpheli davranıyorsak, bize çok pahalıya malolan hürriyetimizi kaybetmek hususundaki korkumuzdandır. Bu hürriyetin bir küçük kısmını sakat etmektense, hepsini birden feda etmeğe tercih ederiz.”

Bu son sözler nazarı dikkatimi celbeden bir samimiyet ve azimle söylendi.

Mustafa Kemal Paşa, yeni bir suale intizar ediyordu. Dinî mesele muvacehesinde ittihaz ettiği tavr u hareketi bizzat tarif etmesini dinlemek merakında idim. Bu vadide ittihaz edilen bâzı tedabirden ne maksat takip edildiğini izah etmesini rica ettim.

— İttihaz ettiğimiz bütün tedbirler bir cümle ile hulâsa edilebilir: Hâkimiyet-i millîyeyi ilân ettik. Kelimeler üzerinde oynanmalı. Bugünkü Türk hükümeti az çok Cumhuriyettir. Bu bizim hakkımızdır, fenalık nerede? Menşelerimizi hatırlayınız. Tarihimizin en mesut devresi, hükümdarlarımızın halife olmadıkları zamandır. Bir Türk padişahı hilâfeti her nasılsa kendisine maletmek için nüfuzunu, itiyadını, servetini istimal etti. Bu sırf bir tesadüf eseridir. Peygamberimiz, tilmizlerine dünya milletlerine İslâmiyeti kabul ettirmelerini emretti, bu milletlerin hükümeti başına geçmelerini emretmedi. Peygamberin zihninden asla böyle bir fikir geçmemiştir. Hilâfet demek, idare, hükümet demektir. Hakikaten vazifesini yapmak, bütün Müslüman milletlerini idare etmek isteyen bir halife, buna nasıl muvaffak olur? İtiraf ederim ki, bu şerait dahilinde beni halife tâyin etseler, derhal istifamı verirdim.

Fakat tarihe gelelim, hakayiki tetkik edelim. Araplar Bağdat'da bir hilâfet tesis ettiler, fakat (Kurtuba) da bir hilâfet daha vücade getirdiler. Ne Acemler, ne Afganlılar, ne Afrika Müslümanları, İstanbul halifesini asla tanımadılar. Bütün İslâm milletleri üzerinde ulvî vazife-i ruhaniyesini ifa eden yegâne halife fikri, hakikatten değil, kitaplardan çıkmış bir fikirdir. Halife hiçbir zaman Roma'daki Papa'nın Katolikler üzerindeki kuvvet ve iktidarını gösterememiştir.

Son ıslahatımızın sebep olduğu tenkitler, gayri hakikî, mevhum bir fikirden, ittihad-ı İslâm fikrinden mülhemdir. Bu fikir asla hakikat olmamıştır.

Biz, halifeyi eski ve muhterem bir ananeye hürmeten ibka ettik. Halifeye hürmetimiz vardır, gerek kendi, gerek ailesinin ihtiyaçlarını temin ediyoruz. İlâve edeyim ki, İslâm âleminde Türkler halifenin maddî ihtiyaçlarını filen temin eden yegâne millettir. Cihanşümül bir hilâfeti terviç edenler şimdiye kadar her türlü iştirakten mücanebet etmişlerdir. O halde, ne iddia ediyorlar? Yalnız Türkler bu müessesenin hamulesine tahammül etsinler ve yine yalnız onlar halifenin nüfuz-ı hâkimesine riâyet ... bu iddia müfritanedir.

— *Şu halde yeni Türkiye'nin siyasetinde dine mugayir hiçbir temayül ve mahiyet olmayacak demek?*

— *Siyasetimizi dine mugayir olmak şöyle dursun, din nokta-i nazarından eksik bile hissediyoruz.*

— *Zat-ı asilâneleri, düşündüklerini bendenize daha iyi izah buyururlar mı?*

— Türk milleti daha dindar olmalıdır, yani bütün sadeliği ile dindar olmalıdır demek istiyorum. Dinime, bizzat hakikate nasıl inanıyorsam, buna da öyle inanıyorum. Şuura muhalif, terakkiye mâni hiçbir şey ihtiva etmiyor. Halbuki, Türkiye'ye istiklâlini veren bu Asya milletinin içinde daha karışık, sun'î, itikadat-ı bâtiladan ibaret bir din daha vardır. Fakat bu cahiller, bu âcizler sırası gelince, tenevvür edeceklerdir. Onlar ziyaya takarrüp edemezlerse, kendilerini mahv ve mahkûm etmişler demektir. Onları kurtaracağız.”

Tanın: 11 Şubat 1924

* * *

İSTANBUL HALKI VE CUMHURİYET

(4. XII. 1923)

Tercüman-ı Hakikat Başmuharririne demeç.

— İstanbul halkının bu kılıncı bana göndermekle, gösterdiği muhabbet ve teveccühe müteşekkirim. Tercüman-ı Hakikat'ın böyle bir iş için önyak olması, beni cidden mütehassis etmiştir.

İstanbul'un saf, samimî ve mütevazı kitlesine minnettarım. En müşkül dakikalarımızda kalbimiz onlarla beraber çarpmıştır. İstanbul ahali son senelerde çok elemli ve felâketli dakikalar geçirmişlerdir. Bir halde ki, elde ettikleri nimet-i istiklâl ve hürriyeti takdir etmiyecek vaziyette değillerdir. Her zaman masum insanları baştan çıkarmak için uğraşanlar olmuştur. Böylelerinin sözlerine kulak asmamak, onlara tertip olunacak en iyi cezadır.

Mücadele hayatımızda elîm dakikalar yaşadık. Konya'ya bir aralık gitmişim. Orada ahaliye, halka, kötü çobanlarının sözlerine kanmamalarını tavsiye ettim, fakat maatteessüf o zamanki tavsiyem müsmir olmadı ve bildiğiniz elîm akıbeti verdi. Emin olunuz ki, hiç kabahati olmıyan masumların düçar-ı gadr olması kadar beni müteessir eden bir hâdise yoktur.

Cumhuriyetimiz öyle zannolunduğu gibi zayıf değildir. Cumhuriyet bedava da kazanılmış değildir. Bunu istihsâl için mebzûlen kan döktük. Her tarafta kırmızı kanımızı akıttık. İcabında müessesatımızı müdafaa için lâzım olanı yapmağa amadeyiz.

Cumhuriyet serbestî-i efkâr taraftarıdır. Samimî ve meşru olmak şartıyla her fikre hürmet ederiz. Her kanaat bizce muhteremdir. Yalnız muarızlarımızın insafı olması lazımdır.

Bu memleket, dünyada hiçbir milletin başına gelmiyen bir badireden yıkık-dökük kurtulmuştur. Müşkülâtlarla ancak canımızı kurtardık. Şimdi, şu şerait dairesinde ve henüz resmen hal-i sulha bile girmemişken, hükümetleri hiçbir şey yapmamakla ittiham etmek, bilmem ne dereceye kadar haklıdır? Memleket baştan başa şûrezardır. Hain düşman, taş taş üstünde bırakmamıştır. Bütün buraları imara mecburuz. Memlekette şakavet vardır. Bunu tamamen kökünden halledeceğiz. Pek az zamanda memlekette tam emniyeti tesis edeceğiz.

Şöyle böyle pamuk ipliğine bağlanmış bir intizam ve asayiş değil, en müterakki addolunan memleketlerdeki kadar sükûn gelecektir. Bu noktada Fransa'ya veya İngiltere'ye gıpta etmiyecek bir hale behemehal geleceğiz. Zaten bu yoldan hayli yürüdük.

Memleket behemehal asri, medenî ve müteceddit olacaktır. Bizim için bu, hayat davasıdır. Bütün fedakârlığımızın semere vermesi buna mütevakkıftır. Türkiye, ya yeni fikirle mücehhez, namuslu bir idare olacaktır, veyahut olamayacaktır. Halk ile çok temasım vardır. O saf kitle, bilmezsiniz, ne kadar teceddüt taraftarıdır.

İcraatımızda hiçbir zaman bu mevânî, kesif tabakadan gelmiyecektir. Halk müreffeh, müstakil, zengin olmak istiyor; komşularının refahını gördüğü halde, fakir olmak pek ağırdır. İrticakâr fikirler perverde edenler muayyen bir sınıfa istinat edebileceklerini zannediyorlar. Bu, kat'iyen bir vehimdir, bir zandır. Terakki yolumuzun önüne dikilmek isteyenleri ezip geçeceğiz. Teceddüt vadisinde duracak değiliz. Dünya müthiş bir cereyanla ilerliyor. Biz bu ahengin haricinde kalabilir miyiz?

* * *

İNÖNÜ ZAFERİNİN YILDÖNÜMÜ DOLAYISIYLA

(10. I. 1924)

(Hâkimiyet-i Milliye) ye demeç.

İzmir — Birinci İnönü muharebesi 6 Kânunusani 337 günkü vaziyet üzerinden mütalâa olunmalıdır. O gün, Garp Cephesi kuva-yı asliyesi Gediz ve şarkında toplanmış bulunuyordu. Bu kuvvet, yeni Türkiye devletinin tesisine ve millet meclisinin mevcudiyet ve meşruiyetine isyan eden hain kuvvetleri tenkil vazifesini almıştı. Bursa istikamet-i umumiyesine karşı Bilecik-Pazarcık hattında zaif bir fırka terkedilmişti. Uşak-Afyon istikametinin temini için de müctemi kuva-yı asliyenin tesiri kâfi görülmüştü. Ankara'da henüz hal-i teşekkülde yalnız bir fırka vardı. Yunan ordusunun mühim kuvvetler ile Bursa'da ve Uşak'ta bulunduğu malûm idi. Âsi kuvvetler kısm-i küllisi ile Simav'da ve bir kısım kuvvetle Emed'de toplanmış duruyordu. İşte bu vaziyet içinde bulunduğumuz gün, düşman ordusunun mühim faaliyetinden haberdar olduk. Filhakika, üç kuvvetli düşman fırkası, Bursa'da İnegöl ve Yenişehir yollarıyla yürüyüşe girdi. Bu istikametteki münferid firkamıza temas etti. Uşak-Dumlupınar yolundan da iki düşman fırkası harekete başladı. Kânunusaninin altıncı günü öğleden sonra şu karar verildi: Gediz'ten bir fırka ve Ankara'daki fırka İnönü mevziinde tahşid edilecek Bilecik-Pazarcık hattındaki münferid fırka mezkûr mevzâta kadar çekilerek orada toplanacak olan firkalar ile birleşecek, Bursa'dan ilerliyen düşman kuvvetleriyle İnönü mevzâzında katî muharebe kabul olunacak, Gediz'te bırakılacak olan yalnız bir fırka Kütahya'ya kadar çekilerek Bilecik, Dumlupınar mevzâzından gelmiş olan kuvvetler tekrar oraya avdet edecek ve Afyonkarahisar istikametini müdafaa edecek. Zaten Garp Cephesi kuva-yı umumiyesi de bundan ibaretti. Bu plânın tatbikına 7 kânunusaniden itibaren başlandı. 8 kânunusani günü tarafeyn kuvvetleri İnönü mevzilerinde muharebe temasına geldi. 9 ncu ve 10 ncu günlerde İnönü mevzâzını ihtiva eden Gündüzbey,

Kavalca hatt-ı umumisinde kanlı ve buhranlı safhalar oldu. Meydan muharebesi tarafeyn kuvvetlerinin müteakiben yetişmesiyle bir tesadüfî meydan muharebesi şeklinde inkişaf etti. Dokuzuncu günü yalnız sol cenahta vukubulan ciddî muharebeler onuncu günü bütün cephe boyunca ve bütün şiddetiyle cereyan etti.

Hayat ve istiklâl gayemiz istilâ ve tecavüz hırsıyla çarpışıyordu. Nihayet ayın on birinci günü sabahı muharebe meydanı meşru gayenin muzafferiyet fecrine bir sâha-i tecelli oldu. Yeni Türkiye devletinin küçük, fakat millî mefkureli genç ordusu, en dar bir hesapla üç misli düşmanı İnönü meydan muharebesinde mağlûp etti. Sevkulceyş sanatının en nazik icabatını isabetle tatbik etti. Hutût-u dahile istimalinde tarih-i harba parlak bir misâl yazdı.

Yeni Türkiye devletinin hâris-i istiklâli, mütevazi bir mevcudiyet içinde gayrı kaabil-i itfa bir ateşin imha edici alevleriyle kendini ve yeni devletin bünyesindeki resanet-i ulviyeyi Birinci İnönü meydan muharebesinde cihana ispat etti.

*

*

*

HİLÂFETİN LAĞVI

(4. III. 1924)

Ankara'da istasyondaki hususî dairesinde İstanbul gazeteleri Başmuharrirlerine verilen demeç.

(Tanin, Vakit, Tevhid-i Efkâr)

Son günlerde meclisçe ittihaz olunan mukarrerat, milletçe tabîî ve hakikî bir surette zaten arzu edilmekte olan hususattır. Bunları fevkalâde olarak telâkkiye mahal yoktur. Millet bunları lisan-ı halile ve tabîî bir tarzda istiyordu. Hakikî halâs ve selâmete karar vermiş olan bir milletten de başka türlü temâyüle intizar edilemezdi. Bu mukarrerat millet ve memleket için herhalde çok hayırlıdır ve pek az zamanda bütün bu iyilikler tebarüz edecektir. Mazideki tarz-ı harekete ait nedametler bu suretle telâfi olunacaktır.

* * *

YUNUS NADİ'YE VERİLEN MÜLAKAT

(7. IV. 1924)

Ben Ankara'dan İstanbul'a gitmekte olduğum için ilk sözler dört sene evvel geldiğimiz Ankara ile dört sene evvel bıraktığımız İstanbul üzerinde ve bu iki şehrin şimdilik vaziyetleri üzerinde cereyan etmiştir. Bu bahiste Gazi'nin sözlerini aslına çok mutabık olabilmesine bilhassa itina ederek işte kaydediyorum:

— Doğrudur, az zamanda çok merhale. Şüphe yok. İstanbul'umuz güzeldir, fakat Ankaralımız bütün noksanlarına rağmen, daha az güzel değildir. Onu bilhassa bizler biliriz, değil mi? Hususiyile fazla olarak şimdi Ankara devletimizin merkezidir de. Filhakika Ankara, vaziyeti itibariyle memleketimizde merkez-i idare olmak nokta-i nazarından çok cazip ve emniyetbahş bir noktadır. Bu sebeple benim kararlarım, harekât ve teşebbüsâtım üzerinde tabîî olarak tehirlere göstermiştir. Hakikaten işe memleketin şarkında, şark hududundan, başladım. Sonra daha garbe gelmek zaruretini hissettim. Nihayet Ankara'da durdum ve memleket işlerini, milletin arzusu veçhile sevk ve idare etmek için başka yere gitmeye lüzum hissetmedim. Türkiye'nin ve Türk milletinin ve Türk milleti menafimin en emin müdafaası da ancak Ankara'dan olabileceği hâdiselerle sabit olmuştur. En müşkül şerait içinde, en az hazırlıklı olduğumuz halde en büyük derbelerin beraks yapılabilmesinin en kuvvetli âmilleri meyanında Ankara'nın mevki-i coğrafisi dahildir.

Ankara'nın mevki-i tabîî ve coğrafisine kıymet ilâve eden bir cihet daha vardır: Ankaralılar en acı ve felâketli günlerde millet her taraftan muhtelif vasıtalarla tesmim olunurken Ankaralılar, memleket ve milletin halâs-ı hakikisine müteveccih teşebbüs hakkındaki iman ve itimadlarını bir an dahi sarsmamışlardır.

Ankara'ya ilk kabul olduğum gün sadece bir vatandaş, bir ferd-i millet idim. Hiç bir sıfatım, salâhiyetim ve unvanım yoktu. Böyle olmakla beraber Ankara ve havalisi kamilen çocuklariyle, kadınlariyle, ihtiyarlariyle beraber Ankara şehrinden Dikmen tepesine kadar bütün sahrayı doldurmuş ve beni istikbal etmiştir. İstasyondan hükümet dairesine kadar uzayan caddenin iki tarafı eski Türk kıyafetine girmiş, bıçakları ve tabancaları ellerinde Ankara gençleriyle dolmuştu. Bu gençler ve onlarla beraber bütün halk: "Vatanı ve milleti düşmandan kurtarmak için hepimiz ölmeye hazırız, emrinizi bekliyoruz" diye bağırıyorlardı.

O zaman Ankara istasyonu ecnebi zabıt ve askerlerinin taht-ı işgalinde bulunuyordu. O güne kadar Ankaralıları ölü ve Ankara'yı bir harabe zanneden bu ecnebler, bu ulvî tezahür karşısında ilk endişelerini izhardan men'i nefis edememişlerdir.

Ben Ankara'yı coğrafya kitabından ziyade tarihte öğrendim ve cumhuriyet merkezi olarak öğrendim. Hakikaten Selçukî idaresinin inkısamı üzerine Anadolu'da teşekkül eden küçük hükümetlerin isimlerini okurken birtakım beylikler meyanında bir de Ankara Cumhuriyetini görmüştüm. Tarih sahifelerinin bana bir cumhuriyet merkezi olarak tanıttığı Ankara'ya ilk defa geldiğim o gün de gördüm ki orada geçen asırlara rağmen Ankara'da hâlâ o cumhuriyet kabiliyeti devam ediyor. Türkiye'nin hemen bütün menatıkını gezdiğim ve gördüğüm için hükmettim ki o zaman isimleri cumhuriyet olmyan diğer yerlerin bugünkü halkı da aynı kabiliyetten asla uzak değildir.

Beni, Türkiye'ye en münasip merkez Ankara olabileceğini düşünmeye sevkeden ilk vesile çok eskidir ve fennîdir. Bu noktaya ait mülâhazatım her İstanbul'da bulunduğum defalar -hayatımın pek az günleri İstanbul'da

geçmiştir- teyakkuz etmiştir. Bilhassa Harbi Umumîden sonra girdiğimiz Mütareke günlerinde İstanbul sokaklarını dolduran ecnebi süngüleri, Boğaziçi'nin sularını karartan düşman zırhlıları bu mülâhazatımı fikrisabit haline getirdi ve artık hiç bir şahsa, hiç bir fikre ve hiç bir programa zerre kadar iltifat etmeksizin bu boğucu havadan çıkmak hususundaki cihanca malûm kararımı verdim.

Beni İstanbul'dan Samsun'a götüren vapur Boğaziçi'ni terkederek Karadeniz'e girerken İstanbul afakına baktım. Orada her türlü müdafaadan menedilmiş, kalp ve vicdanları kan ağlıyan, dimağları yanan İstanbul halkı için ağladım, gözlerim yaşardı. Fakat bu sevgili kardeşlerin behemehal kurtulacağına o kadar emindim ki bu emniyet benim için medar-ı tesliyet oldu.

Bundan sonraki teşebbüsât ve vekayi hemen hemen cümlelizce malûm olmuştur zannediyorum. Maahaza İstanbul'u terkettiğim güne tekaddüm eden vaziyetleri ayrı bir safha olmak üzere, o günden bu güne kadar cereyan eden vakayii mazbut ve mahfuz olan vesaikini tasnif etmek suretiyle hatıratımı yazmak niyetindeyim. Bunu yapmayı nesl-i ati için, Türk Cumhuriyeti tarihi için bir vazife de telâkki ediyorum. Bilirsiniz ki, herhangi bir tarihi elinize aldığınız zaman onun mutabık-ı hakikat olup olmadığına emniyet için istinat ettiği menabî ve vesaiki araştırılır. Bizim şimdiye kadar doğru bir tarih-i milliye malik olamayışımızın sebebi tarihlerimizin, hakiki karilerin vesaika istinat etmekten ziyade, ya birtakım meddahların veya birtakım hodgâmların hakikat ve mantıktan âri sözlerinden başka memba bulamamak bedbahtlığıdır.

Mütarekenin kara günlerinde Paşa ile İstanbul'da defalarla konuşmuşuk. Anadolu'ya intikalleri harikamümun teşkilât ile teakup etmeye başlamıştı. Onlardan bahsettik, ezcümle kongrelerden konuşuk. Bu bahislerde buyurdular ki:

— İstanbul'u terketmek zarureti İstanbul'da hasıl olan şerait-i elimden idi. Anadolu'ya geçmekteki maksadım, Anadolu'nun ortasında ve Türk milletinin kütle-i azîmesi içinde Türk milletinin yüksek seciyesine ve sarsılmaz azim ve imanına istinat etmekte. Bundan başka hiçbir tedbirin memleket ve milletin derin yarasına devasaz olamayacağına kanaat-i katiyye hâsıl etmişim. Onun için Samsun'a ayak bastığım dakikada aldığım ilk tedbir, Samsun ve havalisine dair maiyetimde bulunanlara icabeden evamir ve talimatı vererek hemen cenuba yürümek oldu. Fakat maatteessüf o günlerdeki ahval-i sıhhiyem beni on beş yirmi gün Havza banyolarından istifadeye mecbur kıldı. Bu esnada idi ki İstanbul'a davet olundum. Artık temdid-i tedaviye mahal kalmadı. İlk merhale olmak üzere Amasya'ya hareket ettim. Bugüne kadar geçen zaman zarfında Erzurum ve Trabzonluların teşebbüsleriyle akdi tasmin olunan Erzurum Kongresi hakkında Erzurum'la muhabere edilmiş ve orada hazır bulunmak üzere Erzurum'a hareketim mukarrer bulunmuş idi. Vakaa ben Sivas'ta umumî bir kongre yapmaya karar vermişim. Fakat evvelâ Erzurum Kongresinde bulunmayı ve bade Sivas Umumî Kongresini yapmayı faydalı ve müreccah buldum. Amasya'da da birkaç gün kalmak lüzumu hâsıl oldu. Havsa'dan İstanbul'a davetim sebebiyle alelacele hareket etmişim. Samsun ve havalisi kumandanına uzun zaman için talimat vermek üzere kendisinin bana mülâki olmasını emretmişim. Bundan, başka Ankara'da Kolordu kumandanına da tebdil-i nam ve kıyafet ederek gelmesini rica etmişim, bu kumandan resmen, doğrudan doğruya taht-ı emrimde değildi. Buna rağmen davetime kemal-i necabet ve fedakârî ile icabet etti, bir yüzbaşı üniforması ile müşkilâtli bir seyahat yaptı ve beni buldu. Ankara Kolordu Kumandanı, bana keşide ettiği bir şifrede beni seven bir arkadaşın refakatinde birkaç kişi daha olduğu halde İstanbul'dan Ankara'ya geldiğini ve muvasalâtının bana bildirilmesini arzu ettiğini yazmıştı. Şifrede ismi zikredilmemiş olmakla beraber bu arkadaşın kim olabileceğini tahmin ettim ve onu da beraber getirmesini yazdım. Beklediğim zevat Amasya'ya geldiler. İcabeden hususatı kendileriyle görüşüm. Samsun ve Ankara kumandanları geldikleri yerlere avdet ettiler. Ben karargâhımla ve karargâhımda kalan arkadaşlarla beraber mukarrer olan seyahatime devam ettim. Sivas Umumî Kongresi'ne ait beyannameyi burada Erkân-ı Harbiye Reisime dikte ettim ve bunun müsveddesi altına bir hâtıra-i tarihiye olmak üzere hazır bulunanlara vaz'ı imza ettirdim. Buna vaz'ı imza etmekte tereddüt gösteren olduğunu söylersem istiğrap etmeyiniz. Yazılan beyanname Türkiye merkezlerine gönderdiğim bir davetnameden ibarettir.

Sivas mesaisi hassaten haiz-i ehemmiyet idi. Çünkü Damat Ferit Hükümeti oradan ıskat edilmiş ve İstanbul oradan Meclis-i Mebusan intihabatına icbar kılınmıştı. Paşanın bu bahisteki sözlerini bervechi âti kaydediyorum:

— Tokat, Sivas, Erzurum, temasları gönlümde büyük inşirahlar uyandırdı, Anadolu'nun bu temiz halkı ile, fakat halkı ile diyorum, dikkat buyurunuz, temas ettikçe teşebbüsümün isabetine dair kanaatim, her gün daha çok artıyordu. Erzurum'dan tekrar Sivas'a Umumî Kongre'yi küşat etmek üzere geldiğim zaman ve bütün Kongre esnasında biraz sıkıntı çektik ki, bunlar artık malûm olmuş şeylerdir. Fakat her şeye rağmen memnun idik, Çünkü İstanbul'u mebusan intihabına mecbur etmiş idi. Yalnız benim unutamıyacağım hazin bir mazhariyetsizlik vaki

olmuştur. Tabii malûmunuz olmuştur ki Sivas'ta bulunduğum sıralarda İstanbul'dan gönderilen İstanbul Hükümetinin Bahriye Nazırı ile Amasya'da bir protokol imza ettik. O protokolün muhteviyatı meyanında esaslı olarak şu vardı:

“Meclisi Mebusanın İstanbul'da inikadının mucib-i felâket olacağı hakikatini İstanbul Bahriye Nazırın teslim etmiştir. Meclisin Anadolu'da münasip bir mahalde temin-i içtimaina çalışacaktır. Buna muvaffak olamadığı takdirde kendisi behemehal nezaretten istifâ edecek ve bütün Kabinenin istifasını temine gayret edecektir.”

İşte bu olmamıştır. Bu noktai nazarımın isabetini maateessüf hemen hiç kimseye tasdik ettiremedim. İnsanlar gariptir. Bazan en akıllılarının bile, hakikatlerin besateti karşısında nazarları butlana gider.”

İstanbul'un 16 Mart işgalini takiben Kocaeli şibiceziresi içinde Anadolu'ya geçerken Kuşçalı mevkiinde tesadüf ettiğim seyyar bir telgraf merkezi vasıtasıyla o zaman Ankara'da bulunan Paşa ile muhabere etmiş, kendilerine bazı sualler sorarak inşirahbahş cevaplar almıştım. Altı gün sonra Ankara'ya vardığımda vaziyeti bu teminatla müterafik bulmamakla beraber Paşanın en kafî ve herkese emniyet veren bir huzur içinde olduğunu görmüştüm. Bu hatıraları yadettik. Onları Paşa da hatırladı ve izah etti:

— Evet, Kuşçalı'dan çektiğiniz telgrafi hatırladım. Bana bazı sualler soruyordunuz. Meselâ cihanla telsiz telgraf muhaberesi temin edilip edilmediğinden, cephaneye ve mühimmatın kâfi olup olmadığından, Yunan ordusunun vaziyetine nazar-ı dikkati celpten ibaretti zannederim. Suallerinizi cevapsız bırakmadım değil mi? Fakat bittabi Ankara'ya muvasalatınızda bütün hakayiki anladınız. Bugün de tekrar edeyim ki suallerinizin yalnız üçüncüsüne tam cevap vermiştim. Birinci ve ikinci sualinizi de cevapsız bırakamazdım. Erzurum merkezindeki telsizimizin faaliyete başladığını ve her şeyin düşmanı mağlup etmeye kifayet edeceğini söylemek suretiyle de hakikat haricinde cevap vermiş olmadığımı artık şimdi tasdik buyurursunuz. Hakikat-i halde sizin bana sorduğunuz telsiz telgraf merkezi mevcut değildi. Fakat bunun mevcut olmaması benim nazarımda zat-ı maksat için ikinci derecede idi. Mühimmat ve cephaneye de yoktu ve çok zamanlar tedarik dahi edilememişti. Siz buraya gelmeden kendi kendinize mutlaka bunu tahmin edebilirdiniz. Fakat böyle olmakla beraber çok mühim ve hayatî telâkki ettiğiniz bu noktayı bana sormaktan bir zarar gelmezdi. Benim ise düşmanı mağlup etmek için aslan azim ve iman-ı millînin mevcudiyetini gördükten sonra cephaneye vesairenin evvel ve âhır ve her halde kabil-i tedarik olacağına itimadım vardı. Size müsbet cevap vermekte haklı idim.

Düşmanı behemehal denize dökceğimize dair olan itminanım ise hakikaten gayr-i kabil-i tezelzül idi, daima o salâbeti muhafaza etti. Çünkü hissiyat ve tahayyülâta değil, müşahede, tetkik ve hesaba müstenid tedabirin kahraman milletimiz tarafından tatbikatı büyük bir feragat ve emniyetle deruhte edilmiş bulunuyordu.

Paşaya Sakarya zaferinden dönüşünde daha ayağının tozu ile hissiyatını “Bu Türk Milleti çok büyük millettir, ona lâıyk kumandan lâzım” demiş olduğunu hatırlattım. Bütün o melhameler ve milletin o zamanki çûş-u huruşu ve azm-i bülendi safha safha güz önünden geçmeye başladı. Gözleri ufka müteveccih bir müddet dalgın durduktan sonra Paşa anlattı:

— Hakikaten öyledir. Afyon, kat'i neticeyi teminde çok hesaplı ve belki bu itibar ile daha büyük harekâta sahne olmuş ise de Sakarya'nın kıymet ve azameti hiçbir zaman eksilmez. Gerçi Sakarya da hesapsız bir meydan muharebesi değildi. Fakat bunun hesabı yalnız muazzam milletimizin hamiyet ve ulviyetine bina edilmiş idi. Millet, kendisinde mevcudiyetine emin bulunduğumuz bu hamiyet ve ulviyeti fazlasiyle izhar etti. Büyük Millet Meclisi'nin tevdi ettiği salâhiyetlerle mücehhez Başkumandan bir iki beyanname ile millete vaziyeti ve vazifeleri ihtar etti. Bu hitap bütün bir milleti, bütün bir hükümet teşkilâtını ayaklandırmaya kifayet etti. O zaman her taraftan koşuldu ve koşuldu ve ancak böylelikle ki Sakarya'da Türk tarihinin hârikası tahakkuk etti.

Paşaya, Sakarya'dan evvel millete hitaben: “Düşman vatanın harim-i ismetinde boğulacaktır” demiş olduğunu hatırlattık.

— Evet öyle demiştik. Çünkü öyle olacaktı. Bunun başka türlüünü hatta tasavvur etmek bile bizlere göre ve Türk Milletine göre imkânsızdı.

Cumhuriyet; 7 Mayıs 1924, s. 1

* * *

HİLÂFET VE YABANCI DİNİ MÜESSESELER HAKKINDA

(4. V. 1924)

New-York Herald muhabetine verilen demeç

Hilâfetle beraber Türkiye’de mevcut olan Ortodoks ve Ermeni kiliseleri patrikhaneleri ile Musevi hahamhanelerinin ortadan kalkması lâzımdır. Hilâfet ve bu muhtelif patriklikler asırlardandan beri ruhanî daire-i salâhiyetleri haricinde muazzam imtiyazat topladılar. Halkın mütalâasına müsteniden bahşedilen hukuk haricinde imtiyazat ile Cumhuriyet idaresinin tatbiki kabil delildir. Mazide bilhassa Abdülhamit’in hal’inden sonra Kanun-i Esasimizi ve Meşrutiyet kavaninimizi Garp’ın medeniyet makinesine imtisalen tadil etmeye çok çalıştık. Fakat bu teşebbüsümüz akim kaldı. Zira her hatvede patrikhaneler ve hilâfet gibi siyasi, dinî müessesatın hukuku ile karşı karşıya geldik.

Asırlarca evvel Türk-Müslüman ecdadımız bu memlekette hükümler olduğu zamanlarda siyasi, dinî salâhiyeti haiz rüesa tarafından idare edilmekte olan cemaatler buldular. O devirde itikadat-ı diniyeleri fatihlerin itikadatından farklı olan anasır-ı mahkûme ile telif-i beyn lüzumu hissedilmişti. Bu sebeple bu ilk fatihler, zir-i hâkimiyetine aldıkları muhtelif milliyetleri kendi mutat reis-i dinîleri vasıtasıyla idare etmeyi münasip buldular ve bu reislere -dinî reislere- büyük bir salâhiyet verdiler.

Halifenin ve patriklerin bu imtiyazatı kavaninimizin esasını teşkil etmişti. Bu nizamat vaktinde müdebbirane bile olsaydı yine bir tehdit teşkil eylerdi. Zira terakkiyatımızı tehir ve işkâl eyledi ve bu sebeple yalnız Türkiye, Avrupa’da komşusu olan bütün milletler arasında geride kaldı. Hükümeti işlemiyordu. Patrikhanelerin veya hilâfetin itirazatına maruz olmaksızın hiç bir ıslâhat veya terrakkiperver fikr-i usul idaremize ithal edilemiyordu. Mamafî usullerimizden bazılarının tebdili zamanı geldi ve o vakit hilâfette bütün tebeddülata karşı şedit bir husumet keşfettik. Patriklerin hiddetini tahrik etmeden usul-i tedrisimiz tebdil edilemezdi. Bunlar muavenet maksadiyle daima ecnebi hükümetlere müracaat ediyorlardı.

Asırlardan beri Rusya, İstanbul Rum Patrikliği üzerindeki hegemonyası sayesinde işlerimiz üzerinde muzır bir nüfuz sahibi oldu. Rum, Ortodoks ve Ermeni patrikhaneleri vasıtasıyla idare usulümüz, diğer kilise idareleri ihdasını elzem kıldı. O vakit Rum-Katolik patrikini ve Yahudilerin hahambaşılarını tasdike mecbur olduk.

Protestanlık zuhur ettiği zaman, İstanbul’da bir Protestan kilisesi mümessilinin bulunması kabul zarureti karşısında kaldık ve Rum Patrikhanesinin imtiyazatına müşabih imtiyazlar verdik.

Son zamana kadar vergiler kiliseler vasıtasıyla tahsil edilirdi. Yani hükümet, servetleri üzerine vergi vazetmekle beraber, vergilerin tahsilini her mıntakada hususî reis-i ruhanîlere terkederdi.

Tabir-i diğerle meselâ beş yüz Protestandan mürekkep bir cemaatten bir kütle halinde vergi alınır ve bu vergilerin tevzi ve tahsili hakkında bir söz söylenemezdi. Sermaye vergileri de aynı suretle toplanmak lâzım gelirdi.

Patrikhanelerin ve hilâfetin imtiyazatına tevfikân, hükümet tedrisat usulünü ıslah edemezdi. Türkiye’de yerleşmiş olan her cemaat, ister resmen salâhiyet almış bulunsun, ister bulunmasın, kendi dinî mekteplerine ve liselerine malikti. İmparatorluk hududu dahilinde de her millet kendi lisanını ve dinini talim ederdi. Fakat bu mektepler ihanet projelerine hizmet ettiler. Ermeniler Türk hâkimiyeti altında, açıkça müstakil bir kraliyet lehinde çalışıyor, ecnebî anasırın fiilî muavenetiyle hayallerini hiz-i fiile isali için mütemadiyen entrikalarda bulunuyorlardı.

Bizimle dört yüz sene yaşamış olan yerli Rumlar, günün birinde kendilerini gayrimüstahlâs addederek Türklerin boyunduruğundan kurtulacakları günü düşünmeye başladılar. Mekteplerinde kendi lisanlarını ve dinlerini talim ettiler ve taht-ı hâkimiyetinde yaşadıkları hükümeti yabancı saydılar.

Diğer milletlerle aynı hal vaki oldu. Türkiye’de mektepler ve kiliseler tahrikatın ocağı idi. Gayrimüslim anasır, hatta imparatorluk hududu dahilindeki Müslüman Araplar, aynı maksatla mekteplerinde Türk lisanının talimini ihmal ettiler. Böyle bir vaziyete İngiltere, Fransa, Amerika veya her hangi bir milletin ne kadar zaman tahammül edebileceklerini sorarız.

Vakit: 4. 5. 1924, s. 1

* * *

TÜRKİYE-FRANSA İLİŞKİLERİ VE HİLAFETİN KALDIRILMASI HAKKINDA

(25. XI. 1924)

Maten gazetesini yazarı Madam Titiya'ya demeç

— Memleketim hakkında pek samimî sözler ihtiva eden nutkunuzu Büyük Millet Meclisi'nde iradettiğiniz gün Ankara'ya geldim. Bu sözleriniz memleketimde lâzım geldiği derecede takdir edilmiştir.

Cümlemi bitirmeme vakit bırakmadan Gazi Paşa dedi ki:

— Bu hususta daha vazih olmak islerim. Karilerinize söyleyiniz ki Türkiye ile Fransa arasındaki münasebet daima muhabbetkârane olmuş ise bunun sebebi basittir. Mezkûr muhabbet fikir ve tabiat birliğinden doğmuştur. Bugün Türkiye'nin vicdanına sahip olmasıyla eski muhabbetine bir yenisi inzımam etmiş oluyor. Bu his bir muhakeme mahsulü olup her iki cumhuriyet arasındaki rabitaları takviye edecektir. Ben de şahsan bu revabıtın daha ziyade kuvvetlenmesine çalışacağım.

Reisicumhur Hazretlerine:

— Bilhassa gazetelerin bahsettiği Fransa seyahati ile bu netice istihsal edilmiş olacaktır, dedim.

— Fransa seyahati mi! Filhakika bu hususta General Mougain ile görüşmüş ve ilk defa Türk toprağını terkettiğim zaman Fransa'yı ziyaret edeceğimi vaadetmişim. Esasen 15 sene evvel görmüş olduğum memleketinizi tekrar göreceğim.

— Ne vakit?

— Bu hususta zaman tayin etmek mümkün değil. Ortada halli lâzım gelen pek çok mesail var. Esasen bütün bunlar vaziyete bağlıdır; belki son zamanda Türkiye'nin pek batı bir surette terakki ettiğine dair hakkımızda serdedilen serzenişleri belki iştmişsinizdir. Acaba genç Türk Cumhuriyetinin bundan bir sene evvel doğduğu ve her şeyin tekrar yapılması lâzım geldiği bir memlekette azim işler karşısında bulunulduğu unutuluyor mu? Bize bu serzenişi yapanlar acaba sizin gibi buralara kadar gelerek rüfekay-i mesaim ve bütün Türk Milleti tarafından sarfedilen mesaiyi görmüşler midir ?

— Gerek sizin ve gerek Türk Hükümeti'nin efkâr-ı ahraranesi Fransa'da malûm bulunmakla beraber hilâfetin ilgası ufak bir hayret tevlit etmiştir.

— Bu sual bana müteaddit defalar sorulmuştur. Şimdiye kadar verdiğim samimî cevabı size de tekrar edeyim: Hilâfet, mazinin bir rüyası olup zamanımızda hikmet-i vücudu yoktu. Tunuslu, Mısırlı ve Hintlilerle sair Müslümanlar, hakikatte İngiliz tahakkümü altında veya Fransız tabiiyetindedirler. Yakında Mısır'da bir halife tayin edilecektir.

— Fakat her halde Türkiye mazi-i diniyesiyle katî surette rabitasını kesmiş ve her türlü manialardan azade olarak işe başlamıştır. Girişmiş olduğunuz iş de muazzam bir iştir.

— Evet, bu hususta fikir edinen nadir insanlardan biri bulunuyorsunuz. Ümit ederim ki ecnebilerin burada karşılaştıkları konfor fıkdanından siz de fazla müteessir olmamışsınızdır. Tekrar avdet ettiğiniz zaman -ki ümit ediyorum tekrar geleceksiniz- Ankara'yı tamamen değişmiş göreceksiniz. Büyük bir otel yapılmaktadır. Bu binanın vatandaşlarınızı buraya celbedeceğini ümit etmek istiyorum. Onların gelmelerinden memnun olurum. Türkiye'ye karşı beslemekte olduğunuz muhabbetin, nasıl doğduğunu sorabilir miyim?

— Bu hususta memleketimizin hareket ettiği gibi ben de şahsen böyle bir his duydum.

— Evet. İstanbul'u terkedip buraya geldikten sonra Türkiye'yi bir miktar görmüş oluyorsunuz. Gelecek seyahatinizde pek şayan-ı istifade olan şarkî Türkiye'yi de ziyaret etmeyi unutmayınız.

Vakit: 30. 11. 1924, s. 2

* * *

CUMHURİYETİN BİRİNCİ YILDÖNÜMÜ

MÜNASEBETİYLE

(31. X. 1924)

“Vakit” muhabirine Demeç.

— Türk milletinin tabiat ve şiarına en mutabık olan idare, Cumhuriyet idaresidir. Bir senelik hayat, bu hakikati bütün vuzuhiyle ispat etmiştir. Türk milleti hâkimiyetini en şümüllü surette tecelli ettiren yeni idareye kavuşuncaya kadar daima mevcut müessesat-ı siyasiyeye yabancı kalmıştır. Bunda ne kadar haklı olduğunu anlamamış kimse yoktur, zannederim. Çünkü, mazinin müessesatı başından nihayete kadar milletin başında yumruk tutan bir sürü müstebitler kadrosundan başka birşey değildir.

Cumhuriyetin ilk senesi beklediğimiz feyzi tamamen vermiş midir? Memleket o kadar harap, millet o kadar yıpranmış bir hale getirilmiştir ki, uzun bir mazinin açtığı bu rahneleri bir sene kadar kısa bir zamanda Cumhuriyet idaresinin dahi tamamen kapatabilmesine elbette imkân olamazdı. Fakat, Cumhuriyetin feyizleri bütün memleketin ufuklarında herhalde kuvvetli ümitler verebilecek kadar nurludur. Bunu memleketin en kuytu köşelerinde dahi suhuletle müşahede etmek mümkündür.

Mefkureyi dimağında daima canlı bulunduranların attığı kuvvetli ve maddî hatveler esersiz kalmamıştır. Fakat her hatveyi kısa ve nakâfi görmek, her an daha uzun ve mütevâlî esaslı hatvelerle ileriye yürümek bütün vatandaşlarca esas meslek addedildikçe, israf olunan uzun asırların zayıyatını nisbeten az zamanda telâfi kabil olacağı kanaatındayım.

— *Bugün gelen “ Vakit” de irticaî bazı temayülleri memnun ve ümidvar edebilecek hareketler karşısında, hükümetin ciddî davranacağını tahmin eden bir telgraf vardır. İrticaî temayüller denilmekle, galiba Cumhuriyet idaresinden başka bir idareye rücu değil, fakat o kabil idarelerde rol oynayan ve din perdesine bürünen tesvilâtı ümide düşürecek bazı politikacılar kasdolunuyor. Bu irtica sözleri hakkındaki mütalâa-i devletlerini rica edebilir miyim?*

— Türkiye’de esasen mürteci yoktu ve yoktur. Vehim vardı, vesvese vardı; Cumhuriyetin ilânı ve onun icabat-ı zaruriyesinden olan zait müessesatın lağvı üzerine herkesin vuzuh ile gördüğü manzara o mütevehhim ve müvesvisler için de inşirah-ı kalbi mucip olmuştur.

Bundan sonra, yalnız birşey varid-i hatır olabilir. O da, bazı âdi politikacıların, hasis menfaatperestlerin o vehim ve hayali uyandırmaya çalışması o yüzden tatmin-i hırs ve menfaat düşüncesinden ibarettir. Temin ederim ki, bütün mevcudiyetimle temin ederim ki, bu gibiler her ne şekil, suret ve vesile ile olursa olsun, mevcudiyetlerini ihsas ettikleri gün, Türk milletinin amansız kahrına hedef olmaktan kurtulamıyacaklardır.

Artık Türkiye, din ve şeriat oyunlarına sahne olmaktan çok yüksektir. Bu gibi oyuncular varsa, kendilerine başka taraflarda sahne arasınlar.

Mazinin gafletleri, paslı ataletleri, Türkiye halkının dimağından silinmiş olduğundan şüphe ve tereddüde mahal yoktur. Vâsıl olduğumuz mes’ut vaziyetten bir hatve geriye gitmek, kimsenin mevzuubahs etmeğe dahi salâhiyettar olmadığı kat’i bir hakikattir.

Türkiye’de Cumhuriyet vardır ve Cumhuriyetperverler vardır. Bu mukaddes mevcudiyetleri tahrip edici unsurlar artık Türkiye havasını —tesemmüm etmeden— teneffüs edemezler.

— *Reisicumhurumuza İstanbul’un iştiyakı ne kadar derin olacağına şüphesiz vakıf bulunuyorsunuz; ecnebi işgalleri en şiddetli bir zulüm ve itisaf ile devam ederken bile İstanbul, asıl İstanbul, Gazi Paşa hazretlerinin işaret buyurdıkları noktaya merbut kaldı. İstanbul dehanızın kurtardığı yurtlardan biridir ki, Türk’ün bütün bedî kudretine orada misaller bulabiliriz. Gazi Paşamızın İstanbul’u ziyaret imkânı hasil olduğu zamanlarda bu şereften mahrum kalışı, sebebi her ne olursa olsun, İstanbul’u dolduran perestişkârlarınızı şüphesiz mahzun etmiştir. İstanbul cemiyet-i umumiye-i belediyesi de son içtimaında bunu arza karar verdi. Bu karar belki yeni birşey de değildir. Dumlupınar’a gelen heyet reisi demişti ki:*

“O da ancak Afyonkarahisar mebusu Ali Bey’in delaletiyle orada hazır bulduklarını arza fırsat bulabilmişlerdi.”

— *İstanbul’un bu samimî iştiyakını tatmine inayet buyurmaz mısınız?*

— Dumlupınar’a gelen heyetin birgûna dâvetine muttali değilim. Herhalde İstanbul’a gelmemiş, gelememişsem, mutlaka henüz o ziyareti tehir edecek ciddî esbab ve işgalât olduğunu kabul etmek lâzımdır.

İstanbul'a behemehal gideceğim. Yalnız oraya ziyaretimin, oradaki huzurumun İstanbul için nafi olabileceği bir zamanı ihtiyar etmek istiyorum. Maksudı yalnız bir ziyarete münhasır olarak mütalâa etseydim, onu her vakit temin mümkün olabilirdi, tasavvur ettiğim zaman uzak olmayacaktır.

* * *

SİYASÎ FIRKALAR HAKKINDA

(11. XII. 1924)

Times'in İstanbul muhabirine yazılı sorularına verilen cevap.

(Hâkimiyet-i Milliye)

– *Bizde mer'i olan siyasî fırkalar sistemi karşısında ve Türkiye'ye kıyasen Gazi'nin vaziyeti nedir?*

– Hâkimiyet-i Millîye esasına müstenit ve bilhassa Cumhuriyet-i idareye malik bulunan memleketlerde siyasî fırkaların mevcudiyeti tabîdir. Türkiye Cumhuriyetinde de, yekdiğerini mürakip fırkalar tekevün edeceğine şüphe yoktur. Bu tabî olan vaziyet karşısında Gazi Paşa'nın da vaziyeti tabî olmaktan başka birşey olmayacaktır.

– *Gazi, Cumhuriyet Halk Fırkasının riyaseti asliesini hâlâ muhafaza etmekte midir? ve bunu muhafaza etmeyi düşünüyor mu?*

– Gazi, Cumhuriyet Halk Fırkasının Reis-i umumiliğini hâlen muhafaza etmektedir; ve bunu muhafaza edecektir. Yalnız, Riyaset-i Cumhura intihap olunduğundan beri olduğu gibi, Riyaset-i Cumhur makamında kaldıkça firkanın reisi umumiliği vazifesile bilfiil iştigal etmeyecektir. Bu vazife, vekâleten firkanın diğeri bir lideri tarafından ifa edilmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti kanun-ı esasisine göre, Reiscumhur olan Gazi aynı zamanda mebustur. Riyaset-i Cumhur müddetinin (Meclisin devre-i içtimaiyesile beraber) hitamında firkasının başında bilfiil çalışacaktır.

– *Gazi, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasını hakikî yeni bir siyasî fırka olarak kabul ediyor mu? değilse, niçin değil?*

– Türkiye'de yeni bir siyasî fırka teşekkülü bazı merasim-i kanuniyeye tâbidir ki, yeni fırka bu merasimi ifa etmiş olduğundan teşekkül etmiş sayılır.

– *Terakkiperver Fırkanın programını nasıl buluyor? Bilhassa, veto hakkı ve hakk-ı fesih hakkındaki fikirleri serbest-i dine, Hâkimiyet-i Millîyenin muhafazasına ve bir istibdadın mevcudiyetine dair olan ima ve telmihler hakkındaki fikirleri nedir?*

– Terakkiperver Fırkanın programında, mevcut firkanın umdelerinden hariç ve mevzu-u münakaşa olmağa değerli esaslı bir prensip ve fikir görülüyor. Teferruata ait görülebilen bazı noktalar erbab-ı ihtisasın hergün yeniden tetkik ve münakaşa edebileceği ve yeni neticelere vasil olabileceği hususattır.

Veto hakkı ve hakk-ı fesih, teşkilât-ı esasiye kanununun mevadd-ı mahsusasiyle tasrih ve tesbit olunmuştur.

Efkâr ve itikadâtı diniyeye hürmetkar olmak, ötedenberi tabî ve umumî bir telâkkidir. Bunun aksini düşünmek için sebep yoktur.

Hâkimiyet-i Millîyemiz, asla tehlikeye maruz değildir. Bütün millet, onun müdrik ve vefakâr muhafızdır. Bir istibdadın mevcudiyetine dair olan ima ve telmihler, bence kaabil-i izah değildir. Cumhuriyet Halk Fırkası ve onun bütün liderleri ve mensupları Türkiye'de her nevi istibdadı kökünden yıkmak için ve memleket ve millete tam bir hürriyet kazandırmak için bugüne kadar milletle beraber hayatlarını ortaya koymaktan çekinmemiş ve hiçbir vakit çekinmeyecek insanlar olduğuna göre, işaret olunan istibdat herhalde mevcut değildir. Limaksadin vukubulan bu yoldaki ima ve telmihlerin nazarı millette, hiçbir kıymeti yoktur.

– *Gazi, matbuatın bu kadar büyük bir kısmının, bilhassa İstanbul'da muhalefete teveccühkâr olmasını ve hükümeti bu kadar kuvvetle tenkit etmesini nasıl izah ediyorlar? Bu gazetelerin halkın ekseriyeti üzerinde bir tesiri var mıdır?*

– İstanbul’da ekseri gazetelerin Cumhuriyet Halk Fırkasını ve onun hükümetini tenkit etmesini ve muhalefete teveccühkâr olmasını Gazi’nin lisaniyle izaha hacet yoktur. Bu keyfiyeti izah eder esbab, Ankara’yı ve İstanbul’u yakından görüp anlamış olanlarca suhuletle kaabil-i tefehhümdür.

Maksad-ı mahsusla neşriyat yapan bazı gazetelerin, halkın ekseriyeti üzerinde yaptığı tesir her memlekette olduğu gibi o gazetelerin lehinde değildir.

* * *

KONYA VE KONYALILAR HAKKINDA

(22. X. 1925)

Babalık gazetesine demeç.

(Hâkimiyet-i Milliye)

Konya’yı bu defaki ziyaretimde, on ay evvelkine nazaran, pek çok âsâr-ı terakki gördüğümü kemal-i memnuniyetle zikir ve beyan ederim. Yapılan ve başlanılan imar teşebbüsleriyle Konya’nın pek yakın zamanda bütün mânasiyle medenî bir şehir, şayan-ı gıpta bir Türk mamuresi olacağına itimadım kavidir. Çalışkan ve uyanık Konyalıların, bilhassa medenî kisvenin iksasında gösterdikleri tehalük ve hassasiyet ayrıca şayan-ı kayıttır. Konya gençliğinde ve mekteplerinde gördüğüm eser-i hayat ve faaliyeti de takdir ederim. Konya’ya muvasalatımda ve dört günlük ikametim esnasında muhterem Konyalıların ve mümessillerinin büyük bir heyecanla müşahidi olduğum samimî tezahüratından, izhar buyurdıkları kalbi âsâr-ı hamiyetten pek mütehassisim.

* * *

FALİH RIFKI VE MAHMUT BEYE MÜLAKAT

(13. III. 1926)

-Uzun ve süreli mülakatın kısaltılarak sunulduğu-

— Arıburnu’nu, Anafartalar’ı yapmış bir kumandan idim. Zannediyordum ki, bilâhare dost düşman herkesin tarz-ı telâkkisi de benim bu zannımı teyit etti, memlekete bir hizmette bulunmuştum, o hareketle bilhassa payitahtı kurtarmıştım, insanlık hali, bu naçiz hizmeti ifa etmiş olmaktan memnun olabileceğini tahmin ettiğim Osmanlı ricâl-i mühimmesini ziyaret ediyordum ve bu ziyaretleri daha mühim bir vazife hissini şevkiyle yapıyordum. İlim, fen, sanat ve hadiseler itibariyle memleketim için ve milletimin mevzuubahs olmak lâzım gelen hayat ve memarı için düşüncelerim vardı, başta bulunanlara onları söylemek istiyordum. Hariciye nazır-ı muhteremini de görmek ve kendisiyle konuşmak faydalı olur itikadına saptım. Nezaretin bir müsteşar muavini vardı, Sofya sefaretinden tanırdım: Halil Bey... Evvelâ bu güzel kalpli adamı makamında buldum. Nazır Beyefendiye, kendilerini ziyaret için geldiğimi söylemesini rica ettim; intizar emri geldi. Bekledim, bilmem ne kadar sürdü, fakat intizar epey uzun oldu, bu aralık muhterem nazır bey çok enteresan zairleri kabul etmekle meşgul idi. Farkına vardım ki ben geldikten ve haber verdikten sonra gelmiş olanlar dahi nazır bey tarafından kabul olunmaktadır. Canım sıkılmadı değil, müsteşar muavinine:

— Beyefendi hazretleri galiba beni unuttular, dedim. Muavin, benim intizarda bulunduğumu tekrar hatırlattı.

— Beklesin, buyurmuş; kemal-i sükûn ile muavin beyin yanında oturdum. Kendisine dedim ki:

— Sizin nazırınız bütün zamanını böyle manasız ziyaretleri kabul etmekle mi geçirir?

Terbiyeli ve haluk muhatabım sualime cevap vermedi. Bir aralık nazır beyefendinin bürosunu salonla birleştiren kapı açıldı ve bir odacı:

— Buyurun efendim, dedi.

Muavin beyle ciddî bir mevzu üzerinde konuşuyordum:

— Nedir o? dedim.

Odacı:

“— Nazır beyefendi hazretleri sizi kabul buyuracaklar” cevabını verdi.

— Beklesinler, dedim.

Gazi devam etti:

— Filhakika müsteşar muavini ile olan mükâlememizin biraz uzatılmış safhasının neticesine kadar nazır beyefendinin davetine icabet edemedim.

— Nazır beyefendinin muhteşem bürosuna girdiğim vakit, müşarünileyh beni ayakta ve mültefitane kabul etti ve bana vaziyet-i askeriye, vaziyet-i dahiliye, vaziyet-i umumiye-i siyasiyenin çok parlak olduğundan parlak bir lisanla bahsetti. Nezaketen teşekkür ettim: Yalnız bazı mütalâat ve mülâhazatta bulunup bulunamayacağımı iztihaz ettim.

— Hay hay efendim, dedi.

Dedim ki: Vaziyet-i umumiye sizin izah ettiğiniz gibi olmasını çok temenni ederdim. Fakat ben en çetin ve en müşkül netice alınabilen bir harp sahasından ve o sahanın kumandanı olarak İstanbul’a geliyorum. Eğer lütfeder de beni bir saniye dinlerseniz minnettar olurum.

— Lütfen efendim, buyurdular. Devam ettim:

— Beyefendi, vaziyet sizin gördüğünüz gibi parlak değildir. Siz ki devletin idaresi mesuliyetlerinden bir kısmını üzerine almış bir zatsınız, eğer şunun bunun ifadesine itimat ederek siyaset kullanmakta devam ederseniz, mevcut tehlike umumî tahminin de fevkında olur.

Cevap verdi: — Beyefendi, (Bunu telâffuz ederken pek ciddî bir amir tavrı takındı) ne demek istediğinizi anlıyamadım.

Mütevazı bir lisanla izah ettim.

—Siz her şeyi biliyorsunuz da beni yabancı ve acemi bir adam telâkki ederek bu acı hakikatler üzerine benimle açık konuşmaktan tevakki ediyorsunuz. Muktedir bir nazıra yaraşan da budur. Fakat ben o adamım ki, benimle her şey konuşulur, müsaade buyurunuz, teati edeceğimiz fikirler aramızda kalacaktır, sizi diğer iki noktada tenvir edeyim: Hakikati konuşmaktan korkmayınız. Hakikat sizin dedikleriniz değil, benim dediklerimdir.

Çok sert ve ciddî tavrıyla şu mukabelede bulundu:

—Kumandan bey, biz size hürmet ettik, çünkü bize dediler ki, Arıburnu ve Anafartalar Kumandanı Mustafa Kemal hizmet etti, bunun için zatîalinizi hüsn-i kabul etmek istemiştım, fakat bugün bana bahsettiğiniz şeylerin başka manada olduğunu hisseder gibi oluyorum. Beyefendi, bu mübahase ve tenkidatın makam ve muhatabı ben değilim. Ben Ordu Başkumandanına, onun Erkân-ı Harbiyesine, bütün Heyet-i Vükelâ ile beraber derin ve sarsılmaz itimat taşıyan bin nazırım. Sizin tereddütleriniz olabilir; sizin vâkıf olmadığımız hakikatler bulunabilir. Ben size bunları izah etmekte mazurum. Eğer siz buraya şüphe ve tereddütlerinizi hal için gelmişseniz, yanlış yere geldiğinizi ihzar etmek mecburiyetindeyim. Başkumandanlığa ve erkân-ı harbiyesine müracaat ediniz. Hiç şüphe etmem ki orada sizi lüzumu kadar, ihtiyacınız kadar tenvire muktedir zevat vardır.

— Bana yol göstermek nezaketinde bulunduğunuz için size teşekkür ederim. Yalnız müsaadenizle şunu arz edeyim ki evvelâ ben Türk ordusunun yabancı bir adam değilim; ben ordu ile küçük zabıtlıktan beri derinden temasa gelmiş bir askerim. Ben hadısın şevki ile ordunun içinde zabıt, nihayet kumandan olarak iş görmüş ve zannıma göre muvaffak olmuş bir kumandanım. Türk ordusunu, onun faziletini, kıymetini ve bu ordu ile neler yapılabileceğini benim kadar anlayan az olmuştur. Beni acemi bir zabıt, tesadüfle kumandan olmuş bir adam gibi telâkki ettiğiniz için müteessirim. Mamafih sizi mazur görüyorum, zira bütün hayatınızda, hatta şimdiki vaziyet-i mühimme-i siyasiyenizde henüz hakikatle temasa gelmiş bir zat değilsiniz. Bana bir şey tavsiye ettiniz ki ben onu yapamam. Başkumandanlık Vekâletine erkânı harbiyesine müracaat etmek, tereddütlerimi orda izale etmek... Beyefendi: Farkında değil misiniz ki, artık bu memlekette millî bir erkân-ı harbiye heyeti yoktur, o Alman, erkân-ı harbiyesi ki Türk Ordusunda ilk icraat olarak benim gibi asî bir askeri taretmek kararına vardı, beni o heyete mi gönderiyorsunuz ?”

— Arkadaşlar, Selanik'te Hürriyet Meydanı denilen bir meydan vardır, maruf bâzı yerler de meydanı ihata eder: Olimpos Palas, Kristal, Yonyo, vesaire... Bir gece Yonyo'nun mahşer gibi kalabalık, büyük salonunun bir köşesinde, ufak merdivenle çıkılır; bir de hususî oda olduğunu haber aldım ve oraya çıktım. Ufak, zarif bir salonda ve ağız ağzına dolu idi. Salonda bir masaya yaklaştığımı hatırlarım; bu masada ihtilâlcî zevat varmış. Rakı ve bira içildiğine dikkat ettim; masayı işgal edenler çok vatanperverane konuşuyorlardı. İnkılâp yapabilmek için büyük adam olmaktan bahs olunmakta idi. Herkeste büyük adam olmak hevesi vardı. Fakat büyük olabilmek için insan nasıl ve kimin gibi olmalı?

İçlerinden biri bağırdı: “Cemal Paşa gibi olmak isterim!..” Sofrayı işgal edenlerin hepsi: “Bravo, dediler, Cemal gibi...” Sonra hiç birini yakından tanımadığım bu zevat hep birden bana döndüler. Ben durgun ve sabit nazarla kendilerine baktım. Benim tavrımdaki ve durgunluğumdaki mânaya dikkat eden yoktu. Benim onlardan daha çok, her gün ve her gece temas etmekte olduğum Cemal Bey hakkındaki nokta-i nazarlarını teyit etmecliğime muntazır idiler. Ben bilmem neden, bu zevatı tatmin edecek bir işarette bulunamadım. Fakat içimden şu mülâhaza geçti: “Bir adam ki, büyük olmaktan bahseder, benim hoşuma gitmez. Bir adam ki memleketi kurtarmak için evvelâ büyük adam olmak lâzımdır, der, ve bunun için bir de numune intihap eder, onun gibi olmayınca memleketin kurtulamıyacağı kanaatinde bulunur, bu, adam değildir.”

Bu mülâhazada bulunurken sofraya arkadaşlarımı memnun edemediğimi hissettim. Hiç şüphe etmem ki bana dair hükümleri menfi olmuştur ve bu hükümlerini makul bir surette izah edebilmek için demiş olsalar gerekir ki:

— Bu acemi efendi, galiba kendini o kadar büyük görüyor ki ve bu sebepten daire-i rüyeti o kadar daralmıştır ki artık büyüklüğü göremez hale gelmiştir. Bu adam arkadaşımız olamaz.

O gece, o sofranın mahmurluğu etrafında iki telâkki tebellür etti; Biri müsbet, bir menfi.

Bir telâkkiye göre, evvelâ büyük adam olmak, sonra memleketi kurtarmak lâzımdır. Diğer telâkkiye göre, büyük adam lâfla olmaz, evvelâ memleketi kurtarmalı, ondan sonra dahi büyüklük mevzuu bahis değildir.

Arkadaşlar, size bu hikâyeyi bugünkü duygumla, bugünkü tecrübemle söylemiyorum. “Yonyo”nun hususi odasındaki müşahedemin bana ilham ettiği fikir bu idi.

— Bir gün Cemal Bey Selanik gazetelerinden birine imzasız bir başmakale yazmış, beraber çalıştığımız daireden çıkıp tramvaya binmiş, Olimpos'a gidiyorduk. Cemal Bey'in elinde o gazete vardı, bana uzatıp dedi ki:

—Bu Başmakaleyi okudunuz mu?

—Hayır.

— Oku... dedi.

Okudum. “— Nasıl?” diye sordu.

— Alelade bir gazetenin alelade bir yazısı dedim.

— Amma yaptın ha, bunu ben yazdım.

Cevap verdim: “— Affedersiniz, bilmiyordum, yazmamış olmanızı temenni ederdim”. Ve ilâve ettim: “Cemal Bey, şu ve bu tarzda siz birtakım kuş beyinli kimselere kendinizi beğendirmek hevesine düşmeyiniz, bunun hiçbir kıymeti ve ehemmiyeti yoktur. Siz içinde bulunduğunuz vaziyeti mütalâa ediniz. Ve evvelâ kabul ediniz ki, biraz feragat sahibi olmak lâzımdır. Eğer şunun bunun teveccühünden kuvvet almıya tenezzül ederseniz, halinizi bilmem, fakat atınız çürük olur. Çünkü bizim henüz hakikatle hiç temasa gelmemiş vâsi muhitlerimiz vardır; bu muhitlerde henüz acemkârî hayalât ile meşbu olanlar çoktur. Büyüklük odur ki hiç kimseye iltifat etmiyeceksin, hiç kimseyi aldatmıyacaksın, memleket için hakikî mefkure neyse onu görecek, o hedefe yürüyeceksin, herkes senin aleyhinde bulunacaktır, herkes seni yolundan çevirmeye çalışacaktır. İşte sen bunda mukavemetsiz olacaksın, önüne namütenahi manialar yağacaklardır, kendini büyük değil, küçük, zayıf, vasıtasız, hiç telâkki ederek, kimseden yardım gelmiyeceğine kani olarak bu maniaları aşacaksın. Ondan sonra sana büyüksün derlerse, bunu diyenlere de güleceksin.”

Cemal Bey sözlerimi sükûnetle dinledi, bana hak verdi, imzasız makalesini tenkit ettiğim için hâsıl olan teessürü zail olmuş göründü.

“— Çocukluğumdan beri bir tabiatım vardır. Oturduğum evde ne kızkardeş, ne de ahbap ile beraber bulunmaktan hoşlanmazdım. Ben yalnız ve müstakil bulunmayı çocukluktan çıktığım zamandan itibaren daima tercih etmiş ve sürekli olarak öyle yaşamışımdır. Tuhaf bir halim daha var, ne ana—babam çok erken ölmüş—, ne kardeş, ne de en yakın akrabamın kendi zihniyet ve telâkkilerine göre bana şu veya bu tavsiye ve nasihatte bulunmasına tahammülüm yoktu. Aile arasında yaşayanlar pekâlâ bilirler ki sağdan soldan, pek saf ve samimî ihtarlardan masun bulunamazlar. Bu vaziyet karşısında iki tarz-ı hareketten birini intihap etmek zarurîdir. Ya itaat, yahut bütün bu ihtar ve nasihatleri hiçe saymak. Bence ikisi de doğru değildir. İtaat nasıl olur, en aşağı benimle yirmi, yirmi beş yaş farkı olan anamızın ihtarlarına itaat maziye ricat demek değil midir? İsyan etmek, faziletine, hüsnüniyetine, yüksek kadınlığına kaani olduğum anamın kalbini, telâkkilerini altüst etmektir. Bunu da doğru bulmam.

Maahaza size bu münasebetle anamın ve kızkardeşimin inkılâp işlerinde bana inandıklarını ve hizmet ettiklerini de zikretmeliyim. Biz Selanik'te tahmin edeceğimiz tarihlerde; zahirî mânası ne olduğunu bilmem, fakat fedakârane komitacılık yapıyorduk. Meşrutiyetin ilânından çok evvel, bir gece bizim evde bir içtima yapmıştım. Bu ev Selanik'te mektep karşısında pembe boyalı büyücek bir evdir. İşte bu evin bir odasında birtakım arkadaşlar toplanmıştık. Bu arkadaşlardan biri -ki şehit oldu veya vefat etti, kemal-i hürmetle yâdederim- Kâmil Bey isminde bir süvari zabiti idi, şişmanca bir zat... Çok paralar toplamışlardı, liralara, mecidiyeler ve gümüş madenî paralar... Bizim müzakere yaptığımız odaya bakan hizmetçi anama bunu haber vermiş. Yukarıda paralar, bahisler, münakaşalar ve planlar var mânasında birtakım sözler söylemiş, anam hasta, ihtiyar, yatağından kalkmış, bizim bulunduğumuz odanın kapısına kadar gelmiş ve kısmen ne konuştuğumuzu dinlemiş, tekrar odasına gitmiş.

İttihaz edilen mukarrerattan sonra arkadaşlar beni terkettiler, müteakiben, uyumakta olduğunu zannettiğimiz anam yanıma geldi, bana dedi ki: “— Çocuğum, bir şey anlamak istiyorum, sen ve senin arkadaşların yedi evliya kuvvetindeki padişaha isyan mı ediyorsunuz ?”

Anama ne düşündüğümü, ne yaptığımı söylemek istemiyordum. Fakat bizim o akşamki içtimamızı görmüş, her şeye vâkıf olmuş olduktan sonra, artık annemden ve kardeşimden hakikati gizlemeye lüzum görmedim, bilâkis onları tenvir etmeyi tercih ettim:

— Evet anne, dedim, senin yedi evliya kuvvetinde farzettığın adam biç bir kuvvete malik değildir. Biz burada toplanan insanlar, memleketi bu zalimlerden kurtarmak istiyoruz. Senin aklın buna ermiyebilir, yahut evlâdın olduğumu unutarak, gider, evliyalara kavuşursun!

Anam o vakit dedi ki:

“— Evlâdım siz acemisiniz, mademki böyle şeylerle uğraşıyorsunuz, beni yaptığınız işlerden haberdar ediniz ve gizli şeylerinizi bana veriniz. Çok dikkat etmelisiniz. Muvaffak olmak zordur; mahvolmak daha tabiî kabul edilmek lâzım gelir. Ne yapayım, yegâne erkek evlâdımsın, senin mahvolmanı istemiyorum, bu gücüme gidiyor.”

— “Anne, dedim, bu işler almış yürümüştür. Ben namuskâr bir adam olarak bu işlerin içinde bulunmak mecburiyetindeyim. Beni bundan meneder misiniz?”

— “Hayır, evlâdım, bir gün bu işler olduktan sonra seni namus ve haysiyet sahibi olanlarla beraber görmezsem, işte o zaman meyus olurum. Ben senin kadar okumadım, senin kadar bilmem, seni gördüğün, anladığın şeyleri yapmaktan menetmiye kalkışmam. Yalnız dikkat et, esas muvaffak olmaktır, muvaffak olmağa çalışınız.”

Milliyet: 13 Mart 1926

* * *

TÜRKOKAKLARI DELEGELERİNE

(26. IV. 1926)

Biz doğrudan doğruya milliyetperveriz ve Türk milliyetçisiyiz: Cumhuriyetimizin mesnedi Türk camiasıdır. Bu camianın efradı ne kadar Türk harsiyile meşbu olursa o camiaya istinat eden cumhuriyet de kuvvetli olur.

Türkocakları teessüsleri tarihinden itibaren çok yüksek hizmetler ifa etmişlerdir. Bu mesaide devam ediniz ve avdetinizde benim tarafımdan arkadaşlarınıza selâmlar söyleyiniz.

Vakit: 27. 4. 1926, s. 2

* * *

HAVA KUVVETLERİMİZİN KUVVETLENDİRİLMESİNE

DAİR

(8. VI. 1926)

Anadolu Ajansı muhabirine demeç

Türk Milletinin hava kuvvetlerimizin takviyesi lüzumunu idrak ve şayan-ı takdir fedakârlıklar ibraz etmesi rüşd-i siyasî ve medenisinin en büyük burhamıdır. Bu vadede delâlette bulunan Tayyare Cemiyeti'nin faaliyetini takdir ederim. Cemiyetin sabit ve muayyen varidat bulmak için memleketimizin, muhtelif mahallerinde akdetmekte olduğu kongrelerin müsmir bir surette neticelenmesi için bütün vatandaşların sarf-ı gayret edeceklerinden eminim.

Vakit: 9. 6. 1926, s. 1

* * *

İZMİR SUİKAST TEŞEBBÜSÜ HAKKINDA

(19. VI. 1926)

Anadolu Ajansına demeç

(Hâkimiyet-i Milliye)

Akim bıraktırılan suikast teşebbüsü münasebetiyle cemiyetlerden, müessesattan, memurlardan, kumandanlardan, zabitlerden, mebuslardan, bilumum arkadaş ve vatandaşlarımdan samimî teessürlerini muhtevi aldığım mektup ve telgrafnâmelerden dolayı pek mütehasis ve minnettarım.

Teşebbüs-i leîmin benim şahsımdan ziyade mukaddes Cumhuriyetimize ve onun istinat ettiği âli prensiplerimize müteveccih bulunduğuna şüphe yoktur. Bu sebeple, umumen izhar olunan hissiyatla Cumhuriyet ve prensiplerimize olan fart-ı merbutiyetin ne derece lâyezal olduğuna bir kere daha kaani oldum. Temeli büyük Türk milletinin ve onun kahraman evlâtlarından mürekkep büyük ordumuzun vicdanında akıl ve şuurunda teessüs etmiş olan Cumhuriyetimizin ve milletin ruhundan mülhem prensiplerimizin bir vücudun izalesi ile haleldar olabileceği zehabında bulunanlar, çok zayıf dimağlı bedbahtlardır. Bu gibi betbahtların, Cumhuriyetin adalet ve kudret pençesinde müstahak oldukları muameleye maruz kalmaktan başka nasibeleri olamaz. Benim naçiz vücudum birgün elbet toprak olacaktır, fakat Türkiye Cumhuriyeti ilelebet payidar kalacaktır. Ve Türk milleti emniyet ve saadetini zâmin prensiplerle medeniyet yolunda, tereddütsüz yürümeğe devam edecektir.

* * *

İZMİR SUİKAST TEŞEBBÜSÜ HAKKINDA

(27. VI. 1926)

Gazete muharrirlerine demeç.

İnsanlar daima yüksek, necip ve mukaddes hedeflere yürümelidirler. Bu tarz-ı harekettir ki insan olanın vicdanını, dimağını ve bütün mefhum-u insanisini tatmin eder. Bu tarzda yürüyenler, ne kadar büyük fedakârlık yaparlarsa, yükselirler ve bu tarz-ı hareket mutlaka açık olur.

Çünkü nâsiyesi açık, dimağı açık, kalb ve vicdanı açık insanlar tarafından idare olunabilen heyet-i içtimaiyeler ancak bu mânada hareketlerin muakkibi olabilirler. Efkâr, hissiyat ve teşebbüsünü gizli tutanlar, gizli vesait tatbikine müteşebbis olanlar mutlaka ar ve hicabı mucip, akıl ve mantığın haricinde hareket edenler olabilirler. Bu gibi müteşebbislerin akıbeti, evvel ve ahır hüsrandır.

* * *

TÜRK DEMOKRASİSİ HAKKINDA

(8. III. 1928)

Le Matin gazetesi muhabirine demeç.

(Hâkimiyet-i Milliye)

Fransa İhtilâli bütün cihana hürriyet fikrini nefheylemiştir ve bu fikrin hâlen esas ve menbaı bulunmaktadır. Fakat o tarihten beri beşeriyet terakki etmiştir. Türk demokrasisi Fransa ihtilâlinin açtığı yolu takip etmiş, lâkin kendisine has vasf-ı mümeyyizle inkişaf etmiştir. Zira her millet inkılâbını içtimaî muhitinin tazyikat ve ihtiyacına tâbi olan ve hal ve vaziyetine ve bu ihtilâl ve inkılâbın zaman-ı vukuuna göre yapar. Her zaman ve mekânda aynı hâdisenin tekerrürüne şahit değil miyiz? Her ne kadar milletlerin ve demokrasielerin teşrik-i mesai etmeleri lâzım ve mümkünse de, iştirak-i mesai ancak bir tek gayeye, yani sulhe müteveccih ise mümkün ve müfit olur. Bu noktayı idrâk ve tefehhüm etmeyenler vücutte getirdiğimiz eser hakkında bir fikir ve hüküm hasıl edemezler.

* * *

KENDİ HASTALIĞI HAKKINDA

(12. III. 1928)

Matin gazetesi muhabirine.

(Hâkimiyet-i Milliye)

Mezkûr matbuatın bir kısmının —filvaki bir kısım-i kailimin — hastalığımdan bahsetmelerinin mânasını anlıyamıyorum. Görüyorsunuz ki sıhhatim mükemmeldir, ölüme doğru en çok atılanlardan biriyim. Kurşun ve gülle yağmuru altında birçok muharebelere iştirak ettim. Hattâ ölüm bir defa kalbimin yanından sıyrarak geçti. Kalbimin üzerinde bir saat vardı ve bu saat mermi parçasının şiddetini kesretti. Sıhhatim tamamen yerinde, kuvvetim de hal-i inkişafta, ölmiye asla niyetim yok...

LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI DÖNÜM YILI NEDENİYLE

ŞÜKRANLARINI SUNAN ÜNİVERSİTE GENÇLİK

KURULUNA DEMEÇ

(24. VII. 1928)

Darülfünun gençliğimizin Lozan Sulh Muahedesinin imza olunduğu günü her sene tesit etmesi ve bu hissi yaşatmasını şayan-ı takdir bulmaktayım. İçtimada irad-ı kelâm eden gençlerimizin ve heyet-i müderrisinin hakkımda izhar ettikleri hissiyattan dolayı teşekkürlerimi talebe ve müderrislere iblâğını rica ederim.

Vakit: 25. 7. 1928

* * *

YENİ TÜRK HARFLERİ HAKKINDA

(23. VIII. 1928)

Anadolu Ajansı muhabirine.

(Hâkimiyet-i Milliye)

“İlk fırka kumandanı olduğum Tekirdağ’ımı da 14 sene sonra ziyaret edebildim. Bundan çok memnun ve mütehassisim. Fakat, daha çok memnun ve münşerih olduğum nokta şudur: Tekirdağlı vatandaşlarım daha şimdiden yeni Türk harflerini yazıp okumayı hemen öğrenmişlerdir diyebilirim. Memurların kâffesini bizzat imtihan ettim. Sokaklarda ve dükkânlarda halk ile temaslar yaptık. Arap harfiyle hiç yazmak okumak bilmiyenlerin Türk harfleriyle derhal ünsiyet etmiş olduklarını gördüm. Henüz ortada salâhiyattar makamatin tasdikinden geçmiş bir rehber olmadan, henüz mektep muallimleri delâlet faaliyetine geçmeden, yüce Türk milletinin hayırlı olduğuna kanâat getirdiği bu yazı meselesinde bu kadar yüksek şuur ve intikal ve bilhassa isticâl göstermekte olduğunu görmek, benim için cidden büyük, çok büyük saadettir.

Bu husus elbette ağyar için mucib-i hayret olacaktır.

Az zaman sonra, yeni Türk harfleriyle, gözler kamaştırıcı Türk mânevi inkişafının vâsıl olabileceği kudret ve itibarın beynelmilel seviyesini gözlerimi kapıyarak şimdiden o kadar parlak görüyorum ki; bu manzara beni gaşyediyor.

Ben yalnız bugün Tekirdağlılarda sezdiğim ruhî ve hissî hâlete, yalnız buna dahi istinaden kat'î olarak beyan edebilirim ki, bütün Türk milleti bu meselede benim gördüğümü, benim hissettiğimi aynen görmekte ve hissetmektedir. Bu kadar hassas ve şuurlu olan Türk milleti kendisinin refahına, itilâsına binlerce seneden beri haylûlet edegelmekte olduğunu, artık temyiz eylediği bütün maddî ve mânevi mânileri yıkacak, parça parça ederek ortadan kaldıracaktır. Bunda artık şüpheye mahal yoktur. Dimağını, vicdanını bu kadar azim ve kat'iyetle temizlemeğe karar vermiş olan büyük milletimin istikbalini tasavvur etmek hiç de güç değildir.

* * *

BÜYÜK ZAFER HAKKINDA

(30. VIII. 1928)

Basın Mümessillerine demeç.

(Hâkimiyet-i Milliye)

“30 ağustosta sevk ve idare ettiğim muharebe, Türk milletinin yanımda bulunduğu halde, idare ettiğim ilk ve son muharebedir. Bir insan kendini, milletle beraber hissettiği zaman, ne kadar kuvvetli buluyor bilir misiniz? Bunu tarif müşküldür. Eğer ben, izahta izhar-ı âcz edersem, beni mazur görünüz.

* * *

İSTANBUL HALKI VE YENİ TÜRK HARFLERİ

(16. IX. 1928)

İstanbul Belediye Reisine demeç.

(Hâkimiyet-i Milliye)

Beyefendi;

İstanbul'da geçirdiğim günler zarfında muhterem halkın, zat-ı âlinizin ve mülkî ve askerî makamâtın göstermiş oldukları muhabbet ve misafirperverlikten pek ziyade mütehasşis ve müteşekkirim. Büyük milletimizin bir kat daha inkişaf ve tealisini temin edecek olan yazı inkılâbının fiilen başlaması, buradaki ikametim zamanına tesadüf etti. Bu benim için kıymetli bir hâtıradır. Yeni yazımızı öğrenmek ve öğretmek için, muhterem halkın resmî ve hususî muhtelif makamât ve müessesat ve cemiyetlerin göstermiş oldukları tehalük, şevk ve gayrete yakından şahit oldum.

Bu meşkûr faaliyetin mesut semerelerini daha şimdiden iftiharla görüyorum. Bu hususta İstanbul matbuatının ve fikir âleminin de kıymetli muavenetini müteşekkirane yadedirim. Bu pek yerinde ve şuurlu mesainin yakın zamanda tam bir muvaffakiyetle neticlendiğini göreceğimize şüphe yoktur. Güzel İstanbul'un muhterem halkına, aziz hemşehrilerime saadetler temenni ederim.

* * *

ATATÜRK VE İNKILÂP

30. XI. 1929

1916'da Atatürk'ün askerliği — Mizacı — Dine karşı vaziyeti — Şahsı ve kumandanlığı ve liderliği — Hâkimiyet-i Milliye — Avrupa'ya karşı vaziyeti — Musiki inkılâbı.

Vossische Zeitung muhabinine demeç.

Bu demeç, 1916 senesinde Mustafa Kemal'in kendisi müstakil olarak faaliyete başlaması için fırsatı ne suretle elde edebileceğini tazammun eder. Kendisinde müftehirane bir vaziyet görülmeden şöyle demiştir:

— Ordugâhta, yalnız başıma iken sıçrayıp ateşe başlamıştım. Aynı zamanda İngiliz askerinin o dakikada hemen bize mukabil ateş açamayacaklarına kanaat ediyordum. Binaenaleyh, bundan bir tehlike hasıl olmayacağını biliyordum. Benim o vakitteki asıl gayem ve maksadım, vaziyete ve ahvale tamamen muttali' olmaktı.

Bu hâdise, Gazi'nin mümtaz olduğu cihetlerden birisini de, onun fahr ü mübahat hayalâtından uzak olduğunu da gösterir. Söz Napoleon'un mizaçına intikal edince, yüzünde Napoleon'a karşı ihtiram alâmeti görülürken, teessüf ve teessürle, Napoleon'un kendi hayalâtına kapıldığını ve tahta culûs ettiğini ve kendine kayser lâkabı verdiğini ve Hindistan'a göz diktiğini, akraba ve taallukatını yüksek makamlara isal ettiğini zikretmiştir.

— Gayelerimizin şahsî olmaması icabeder. Yerli olmıyan bir kimse, mensup olmadığı bir memleketi yükseltmek murad ettiği zaman, şahsî gazezlerden kendisini beraat ettiremez. Kendini eski kanunlara bağlayıp mazi ile ittisalini muhafaza etmek istiyen bir kimse, asrî bir devlet dahi tesis edemez. Napolyon polis nazırı "Fouchet"nin hayatını bildiği halde, onu mevkiinde ipka etmiştir, bundan maada kendisinin en büyük düşmanlarına itimat etmesi, cinnetten başka bir şeyle tefsir edilemez. Napolyon esaslı bir fikre istinat etmeden işe başlamış ve kendisine bir fırsat icat edeceğini zannettiği hâdisatın cereyanına tâbi olmuştur. Onun bu suretle hareketi, demokrasiciliğin vücudunun altmış senelik gecikmesine sebebiyet vermiştir; diyebiliriz. Napolyon hakkında telif ettiğiniz kitabın Türkçeye tercümesini ve altı aydır gazetemde (Hakimiyet-i Milliye) neşredilmesini emretmiştim. Bunun sebebi nedir biliyor musunuz?

İşte bunun sebebi şudur ki, bir cihetten onun kahramanlığından ve sabr-ı metanetinden asker bir ders alsın, diğer cihetten yerli olmıyan bir kimsenin, diğer bir memlekete girmesiyle, o memlekete hiyanet etmekle, akıbetin neye müncer olacağını millet anlasın.

Gazi'nin bu beyanati, onun bizzat kendisi için çizdiği programı bize gösteriyor. Dine karşı vaziyetini şöyle anlattı:

"Ahiren Kur'anın tercüme edilmesini emrettim. Bu da ilk defa olarak Türkçeye tercüme ediliyor. Muhammed'in hayatına ait bir kitabın tercüme edilmesi için de emir verdim. Halk, tekerrür etmekte bulunan birşey mevcut olduğunu ve din ricalinin derdi ancak kendi karınlarını doyurup, başka bir işleri olmadığını bilsinler. Camilerin kapanmasına hiçbir kimse taraftar olmamasına rağmen, bunların bu suretle boş kalmasına taaccüp ediyor musunuz?"

Çobanlar, güneş, bulut ve yıldızlardan başka birşey bilmezler. Yer yüzündeki köylüler de ancak bunu bilirler. Çünkü, mahsulât havaya tâbidir. Türk yalnız tabiatı takdis eder.

Gazi'ye dedim ki; kendisinin bu kanaati, en büyük akılların kanaatlerine tevafuk eder. "Goethe" de bu tabiate "Allahlar" namını vermiştir. Daha evvel bu memlekete aksettirilmesi uzak görülen bu sözleri Mustafa Kemal, Almanca ve onu yüksek sesiyle tekrar eylemiş ve bundan sonra şöyle demiştir:

"Ben bu muammayı kabul edemem, takdise lâıyk ancak cemiyet-i beşeriyenin reisi olan kimsedir.

İlahiyat bahsinden "kader" meselesine geçtim. Ve "'kaza ve kader" denilen bu iki kelimenin arasındaki farkı izah ettiğini ve bunların mânası "'talih ve tesadüf" kelimelerinin mânasına yakın olduğunu söyledim. Kelimeleri işittiği zaman, biraz tevakkuf ettikten sonra bu iki kelimenin arapça olduğunu ve Türkleri alâkadâr etmediğini söyledi:

— Talihten soruyorsunuz. Talihin esası, tatbiki mümkün olan mesailde tefekkür ve mülâhaza ettikten sonra işe başlamaktır. Kumandan olan bir kimsenin büyük bir azim ile fırsatları elden kaçırmaması icabeder. Aynı zamanda, akla muvafık olan şeyleri takip etmesi lâzımgelir. Tebeddülâtın sabit ve muayyen vaziyetleri yoktur. Şu kadar varki, bu tebeddülât hal ve faaliyette bulunan kimseler için de bir kolaylık verir.

İşte burada kendisine âtideki suali sordum:

— Şu halde siz, o vakitlerde kumandanlığı ele almamış olsaydınız, bu memleketin kurtarılmasını ve vasıflarının birleştirilmesini düşünecek diğer kimseler zuhur etmiyecek miydiler?

— Diğer kimselerin nasıl düşündüklerini bilmiyorum. Benim takip ettiğim hat ve hareket, ancak kendi fikrimin mahsulüdür.

Aramızda bulunan tercüman hariciye vekili idi. Mumaileyh, bu sözleri muzafferiyet nârasıyle karıştırılan bir sesle tercüme ediyordu. Halbuki, Gazi bunları söylerken, böyle hususî bir ahenk vermiyordu. Bu sebepten kendisini takdir ettim.

Gazi, ordu kumandanlarının liderlerden sayılmasını ve kendisine bir asker nazariyle bakılmasını arzu etmez. Hattâ, Avrupa'daki insanların, böyle bir asker kumandanı iken, Gazi'nin nasıl bir hükümet reisi olduğunu görünce, kendilerinde bir dehşet hasıl olduğunu Gazi'ye söylediğim zaman, birdenbire cevap vermeyip biraz sonra şöyle demiştir:

— Hakikaten bir kumandan, hükümet reisi olduğu zaman, bir tehlike hissedilir. Çünkü, onda bir asker kumandanlığından başka bir meziyet yoktur. Bundan maada onu hiçbir kimse murakabe altına alamaz. Bunu elbette Almanya'da tecrübe etmişsiniz. Harb zamanında reisiniz kimdi?

— *Ludendorf.*

— Bozgunluk gününde firar eden adam reis değildir.

Mustafa Kemal bunu söyledikten sonra, Kayseri'den bahsetmiş ve şiddetli bir surette aleyhinde bulunmuştur. Bundan sonra:

—Sizin hüsn-ü taliiniz vardır,

demiştir.

—Siz de Talât Paşa gibi, bir kumandana tâbi idiniz, dedim. Ve Talât Paşa'yı takdir edenlerden olduğumu gösterdim. Gazi, Talât Paşa'nın düşmanı olduğu halde benim bu takdirime muvafakat göstermiş ve Talât Paşa Selanik'te küçük memur iken onunla nasıl tanıştığını anlatmıştır. Talât Paşa'nın istidadının eksik olduğunu ve bunun sebebi de mumaileyhin Enver Paşa'ya karşı olan itimadı olduğunu, bu sebeple yoldan saptığını söylemiştir.

Gazi, bana karşı istifhamkâr bir nazarla baktı ve şöyle dedi:

— Daha evvel ihtiras meselesini zikretmişsiniz. Hakikat-i halde onsuz büyük bir iş meydana getirilemez. Fakat, onun herhalde millet yolunda bir hizmet gayesine matuf olması lâzımdır. Reis olan kimsenin, milletin mefkuresine göre hareket etmesi ve milletin ruhiyatına vakıf olduktan sonra, o milletin meyline tâbi olması icabeder. Ben de, padişahlardan kurtuluşumuz tamam olmadan evvel, hemen meclisi intihabata davet ettim. Ve riyaset hukukundan vazgeçerek, af bile kabul ettim. Hâkimiyet kamilen milletindir. Yâni, intihap olunan mebuslarıdır. Umur-u idareye sizin zannettiğiniz kadar müdahale etmiyorum.

İşte vekillerden birisi karşınızda bulunuyor, isterseniz kendisinden sorunuz ki, ben onun vazifesine müdahale ediyor muyum? Ben bugün riyasetten ve hattâ ordu kumandanlığından çekilmeğe ve kendi mütalâam için inzivaya hazırım.

— *Fırka riyasetinden de vazgeçer misiniz?*

diye sordum.

— Hayır... asla vazgeçmem, çünkü benim kanaatimce bu fırka, memleketin hakikî siyasî fikirlerini temsil ediyor...

Buralarda hayli senelerden beri ikamet eden ecnebilerin şehadet ettikleri gibi, hakikat-i halde Mustafa Kemal, bizzat o, asıl menşesine muvafık olan demokrasi esasatını bu memlekette vücade getirmek için var kuvvetiyle mesai sarfediyor. Padişahların sûiidarelerini tenkit ettiği halde Mustafa Kemal, 1924 senesinde, saltanat ve hattâ hilâfeti kabul etmesi için Ankara'ya gelen Müslüman heyetlerinin kendisine vaki olan tekliflerini reddetmiştir.

Çünkü, bu heyetlerin mezkûr tekliflerini kabul etmiş olsaydı, yüzlerce senelerden beri mabeyinlerde patlıyan ihtilâllere ve ihtilâlcî kumandanlarının mahlû hakanın tahtı üzerine cülus etmeleriyle neticelenen usûl ve âdâta muhalefet etmiyecekti. Esasen, bu cihetlerden Napolyon'u tenkit eden Mustafa Kemal'in, Müslüman heyetlerinin mârr-uzzikir tekliflerini redetmekle kendisine karşı bir muhalefet zuhur etmiyeceğinden emin bir halde kalmıştır.

Gazi'nin hayatı pek basit bir şekildedir, ötedenberi yanında, ancak onun büyük efalinden korkmak neticesi uzak kalan ve istirdadı müteakip İzmir'de ölen ihtiyar (muhterem valide) si bulunuyordu. Gazi, zevcesini tatlik ettikten sonra, bütün emvalinin Halk Fırkasına kalmasını tavsiye etmiştir. Kendisinde debdebe ve azamet eseri görülmez, rüşvetlere karşı şiddetli mücadelede bulunur. Bu sebepten, onun eski dostu bahriye vekilini hapse mahkûm etmekten geri kalmamıştır. Mustafa Kemal'in demokrasiye taraftarlığı ile beraber, kendisinin demokrat olduğu kanaatiyle mütemayizdir.

Gazi söylüyor:

– Kapıda duran nöbetçi bile benden korkmaz, isterseniz kendisinden sorunuz. Korku üzerine hâkimiyet bina edilmez. Toplara istinat eden hâkimiyet payidar olmaz. Böyle bir hâkimiyet ve hattâ diktatörlük, ancak ihtilâl zuhurunda muvakkat bir zaman için lâzım olur. Azaları pek fazla olan bir komisyon, büyük işler meydana getiremez. Memleketimize bakınız, sükûnet içindedir. Daima emniyet ve selâmete taraftarız, asıl aramızdan başka bir metre murabbai arazide gözümüz yoktur. Çünkü, aramız vâsi olup, kendi sekencesine dar değildir.

Bütün devletlerle emn ü selâmet muahedelerini akdettik. Ancak, yeni hücumlara maruz kalmamamız için orduyu bulunduruyoruz...

– *Şu halde, matbuata niçin serbestlik verilmiyor?*

— İdare ve hükümetin mezhebine taarruz etmemek şartıyla bütün matbuat serbesttir.

Gazi'nin Avrupa'ya karşı vaziyeti:

Gazi, Garp yolunda durabilmesi için, Türk'ün bütün ihtiyacatını yine garpten iktibas etmek lüzumunu görüyor. Milliyet mefkûresiyle Avrupa'dan iktibas etmek meselesi arasında bir tenakuz görüp görmediğine dair kendisinden sorduğum suale, şöyle cevap vermiştir:

— Asla... Çünkü asri olan milliyet prensibi beynelmilel tâammüm etmiştir. Biz de Türklüğümüzü muhafaza etmek için, gayetle itina edeceğiz. Türkler medeniyette asildirler. Yunandan evvel İzmir taraflarında sakin eski bir millet olduğumuzu ilmî bir surette ispat etmeğe çalışıyoruz.

Musiki inkılâbı:

Gazi hazretleri söylüyor:

— Montesquieu'nün “bir milletin musikicilikteki meyline ehemmiyet verilmezse, o milleti ilerletmek mümkün olamaz” sözünü okudum, tasdik ederim. Bunun için, musikiciliğe pek çok itina göstermekte olduğumu görüyorsunuz.

Biz garplılara göre şark musikiciliğinin kulaklarımıza gelen garabeti cihetinden bahsettim ve dedim ki; şarkın yegâne anlayamadığımız bir fenni varsa, o da onun musikiciliğidir. Gazi, itiraz ederek şöyle demiştir:

– Bunlar hep Bizans'tan kalma şeylerdir. Bizim hakikî musikimiz Anadolu halkında işitilebilir.

– *Bu nağmelerin ıslahiyle terakki ettirilmesi mümkün değil midir?*

– Garp musikiciliği bugünkü haline gelinceye kadar, ne kadar zamanlar geçti?

– *Dört yüz sene kadar geçti.*

– Bizim bu kadar zaman beklemeğe vaktimiz yoktur. Bunun için, garp musikiciliğini almakta olduğumuzu görüyorsunuz.

Ayın Tarihi: 1930, No. 73, s. 6049 - 6055

* * *

YUNAN GAZETECİLERİNE DEMEÇ

(30. X. 1930)

Ankara Türkocağındaki Cumhuriyet Balosunda, misafir Yunan gazetecilerinin ricası üzerine demeç:

— Yunan gazetecilerini görmekte bahtiyarım. Matbuat hükümetlerin siyaseti üzerinde vâsi miyasta icray-ı tesir eden büyük bir kuvvettir. Atina’da Balkan Konferansına giden Türk murahhasları avdetlerinde Yunan ahalisi ve matbuatı tarafından ne kadar hararetle bir istikbale mazhar olduklarını bana söylediler. Memleketinize avdet ettiğiniz zaman burada gördüğünüz Türk milletinin hissiyatı ve Türk milleti tarafından Yunan murahhaslarına yapılan hüsn-ü kabul ve hüsn-ü istikbal hakkındaki intibalarınızı yazmanızı rica ederim.

İki millet arasında vâsi bir teşrik-i mesai sahası vardır. Ben şahsan bu iki millet arasında teşrik-i mesaiye tamamen taraftarım. Nasıl ki siz de bizzat buna şahit oldunuz. Türk milleti de aynı arzu ve telâkkiye iştirak etmektedir.

Cumhuriyet Gazetesi, 31. X. 1930

* * *

SİVAS YOLUNDA

(19. XI. 1930)

Kayseri-Sivas tren yolculuğu esnasında Ruşen Eşrefin, intibalarını sorması üzerine söyledikleri:

— Bundan onbir sene evvel Sivas Konferansını yaptıktan sonra Ankara’ya giderken bu yolu çok müşkilât veren bir otomobil içinde geçirmiştım. Şimdi ise gayet rahat bir trende gidiyoruz, görüyorsunuz aradaki farkı izaha hacet var mı?

Cumhuriyet, 20. XI. 1930

* * *

TÜRK OCAKLARI HAKKINDA

(25. III. 1931)

Hâkimiyet-i Milliye muharririne demeç.

“Milletlerin tarihinde bazı devirler vardır ki, muayyen maksatlara erebilmek için maddî ve mânevi ne kadar kuvvet varsa hepsini bir araya toplamak ve aynı istikamete sevk etmek lâzımgelir. Yakın senelerde milletimiz böyle bir toplanma ve birleşme hareketinin mühim neticelerini idrâk etmiştir.

Memleketin ve inkılâbın içeriden ve dışarıdan gelebilecek tehlikelere karşı masuniyeti için, bütün milliyetçi ve cumhuriyetçi kuvvetlerin bir yerde toplanması lâzımdır.

Teessüs tarihinden beri ilmî sahada halkçılık ve miliyetçilik akidelerini neşir ve tamime sadakatle ve îmanla çalışan ve bu yolda memnuniyeti mucip hizmetleri sevk etmiş olan Türk ocaklarının, aynı esasları siyasî ve tatbikî sahada tahakkuk ettiren fırkama bütün mânasiyle yekvücut olarak çalışmalarını münasip gördüm.

Bu kararım ise, millî müessese hakkında duyduğum itimat ve emniyetin ifadesidir.

Aynı cinsten olan kuvvetler müşterek gaye yolunda birleşmelidir.

* * *

NEVYORK’TAN İSTANBUL’A UÇAN AMERİKALI

TAYYARECİLER HAKKINDA

(3. VIII. 1931)

Newyork’tan İstanbul’a açan Amerikalı tayyarecileri Yalova’da kabulden sonraki ihtisası.

(Hâkimiyet-i Milliye)

“Ben Amerika’nın bu kahraman çocuklarını, kahramanlığın bütün evsafına malik ve bütün cihan karşısında tatbika muannidane müteşebbis gördüm. Kendileri yüksek kahramanlıklarını, yüksek tevazu içinde gizliyorlar. Ümit ederim ki, beklerim ki, bu gençler, bugün yaptıklarından daha büyük fiilî eserler sahibi olacaklardır. Bununla, zaten çok yüksek olan Amerika camiası müftehir olacağı gibi, bütün insanlık yüksek heyecanlı

iftiharlarla mesrur olacaktır. Bu sevinçlerin en yükseğini en derin hassasiyetle Türk milletinin duyacağına şüphe yoktur. Çünkü Türk milleti, güzel her şeyi, her medenî şeyi, her yüksek şeyi sever, takdir eder.

Fakat muhakkaktır ki, herşeyin fevkinde tapındığı birşey varsa, o da kahramanlıktır. Bu sözlerim şüphesiz bugünkü müteyakkız Türk gençliğinin kulaklarında yüksek ve müessir akisler yapacaktır. Yüksek hasletlerine ehemmiyetle baktığım Türk çocuklarından daha az şey istemem.”

* * *

NEVYORK'TAN İSTANBUL'A UÇAN AMERİKALI TAYYARECİLERE DEMEÇ

(3. VIII. 1931)

Newyork'tan İstanbul'a uçan Amerikalı tayyarecilere Yalova'da demeçleri.

(Hâkimiyet-i Milliye)

“Harikulade seyahatinizi Türk milleti yüreklerden taşan takdir ve muhabbetle karşıladı. Amerika semasından yükselerek Türk semasında belirecek kıymetli misafirleri, oradan uçtukları andan itibaren Türkiye ufuklarına geldikleri ve topraklarımıza kondukları dakikaya kadar, alâka ve heyecanla takibetti. Muvaffakiyetini can ve gönülden diledi, ve kendi muvaffakiyeti gibi sevindi.

Filhakika muvaffakiyetiniz, hem fennin ve hem tekniğin ve hem de bilhassa maharet ve cesaret itibariyle, insan kudretinin emsalsiz bir zaferidir.

Kıt'aları birleştirirken, milletleri yaklaşıtıyorsunuz.

Sizin gibi kahramanlar; milletleri, birbirinin saadetleri ve kaderleriyle alâkadar olan bir aile efradı haline getirirler.

Şüphe etmem ki, siz medeniyetini hayranlıkla takip ettiğimiz yeni dünya'nın büyük diyarı ile eski dünya kıt'alarının mültekasında bulunan yeni Türkiye'yi böyle vasitasız birleştirirken, Amerikalıların ve Türklerin kalblerini de birbirine daha ziyade yaklaştırdınız.

Bugünün gençliği; zamanımıza kadar beşeriyetin tahayyül etmediği semavî yollardan insanlar arasında, milletler arasında yüksek dostlukların yüksek muhabbetlerin müessisleri oluyor. Bu ulvî hedeflerin ulvî işaretlerini veren Amerika'nın sizin gibi cesur ve idealist gençlerini karşımda görmekle, onlarla görüşmekle müftehir ve bahtiyarım.

Siz semadan güzel bir yol çizdiniz. Bu seyahatiniz Türk tayyarecilerine de hazırlanmak için büyük bir teşvik olacaktır.

Sizi hararetle tebrik ederim. Şahıslarınızda muhterem Amerika milletini, Amerika bilgi ve tekniğini ve Amerika tayyareciliğinin kahraman mümessillerini selâmlarım.

Yüksek camianızı dünyada yüksek bir surette temsil eden muhterem Reiscumhurunuzu, bu güzel münasebetle hürmetle ve muhabbetle yad ederim. Ve size iyi seyahatler ve daima böyle muvaffakiyetler temenni ederim.

* * *

KERİMAN HALİS'İN DÜNYA GÜZELİ SEÇİLMESİ

(3. VIII. 1932)

Cumhuriyet Başmuharririne demeç.

“Türk ırkının necip güzelliğinin daima mahfuz olduğunu gösteren dünya hakemlerinin bu Türk çocuğu üzerindeki hükümlerinden memnunuz. Fakat Keriman, hepimizin işittiğimiz gibi söylemiştir ki, o bütün Türk kızlarının en güzeli olmak iddiasında değildir. Bu güzel Türk kızımız ırkının kendi mevcudiyetinde tabîi olarak tecelli ettirdiği güzelliğini dünyaya, dünya hakemlerinin tasdikiyle tanıttırmasıyla elbette kendini memnun ve bahtiyar addetmekte haklıdır.

Türk milleti, bu güzel çocuğunu şüphesiz samimiyetle tebrik eder. Cumhuriyet gazetesi, bu meselede Türk ırkının diğer dünya milletleri içinde mümtaz olan asıl güzelliğini göstermek teşebbüsünü takip etmiş ve bunu dünya nazarında muvaffakiyetle intaç eylemiştir. Ondan dolayı bittabi bu vesile ile de takdir ve tebriklerimize hak kazanmıştır.

Şunu ilâve edeyim ki, Türk ırkının dünyanın en güzel ırkı olduğunu tarihi olarak bildiğim için, Türk kızlarından birinin dünya güzeli intihap olunmuş olmasını, çok tabii buldum. Fakat, Türk gençlerine bu münasebetle şunu tahattur ettirmeği lüzumlu görüyorum: Müftehir olduğumuz tabii güzelliğinizi fenni tarzda muhafaza etmesini biliniz ve bu yolda bir tekâmülün mütemadi tahakkukunu ihmâl etmeyiniz. Bununla beraber, asıl uğraşmağa mecbur olduğunuz şey, analarınızın ve atalarınızın oldukları gibi, yüksek kültürde ve yüksek fazilette dünya birinciliğini tutmaktır.

DÜNYANIN SİYASÎ DURUMU

27. IX. 1932

Washington 7 (T.H.A.) — Yarın neşredilecek “The Caucasus” mecmuası Atatürk’le Mac-Arthur arasında, bundan 20 sene evvel yapılan görüşmenin aşağıdaki şayanı dikkat tafsilâtını açıklayacaktır:

Avrupa’nın vaziyeti hakkında ne düşündüğünü kendisine soran Mac-Arthur’e, Atatürk şu cevabı vermiştir:

— Versailles muahedesi Birinci Dünya harbine sebebiyet vermiş olan âmillerden hiçbirini bertaraf edemediği gibi, bilâkis dünün başlıca rakipleri arasındaki uçurumu büsbütün derinleştirmiştir. Zira, galip devletler, mağlûplara sulh şartlarını zorla kabul ettirirlerken, bu memleketlerin etnik geo-politik ve iktisadî hususiyetlerini asla nazarı itibara almamışlar ve sadece husumet hislerinden mülhem bulunmuşlardır. Böylelikle bugün içinde yaşadığımız sulh devresi sadece mütarekeden ibaret kalmıştır. Eğer siz Amerikalılar, Avrupa işleriyle alâkadar olmaktan vazgeçmiyerek, Wilson’un programını tatbikte ısrar etseydiniz, bu mütareke devresi uzar ve bir gün devamlı bir sulha müncer olabilirdi. Bence, dün olduğu gibi yarın da, Avrupa’nın mukadderatı Almanya’nın alacağı vaziyete bağlı bulunacaktır. Fevkalâde bir dinamizme malik olan bu 70 milyonluk çalışkan ve disiplinli millet, üstelik milli ihtiraslarını kamçılıyabilecek siyasî bir cereyana kendisini kaptırdı mı, ergeç Versailles muahedesinin tasfiyesine tevessül edecektir.

Atatürk, Almanya’nın İngiltere ve Rusya hariç olmak üzere, bütün Avrupa kıtasını işgal edebilecek bir orduyu kısa bir zamanda teşkil edebileceğini, binaenaleyh harbin 1940—46 seneleri arasında başlayacağını, Fransa’nın kuvvetli bir ordu yaratmak için, lâzımgelen hassaları artık kaybettiğini ve İngiltere’nin, adalarını müdafaa etmek için, bundan sonra Fransa’ya güvenemeyeceğini söylemiş, İtalya hakkında da şöyle demiştir:

— İtalya, Mussolini’nin idaresi altında şüphesiz büyük bir kalkınmaya ve inkişafa mazhar olmuştur. Eğer Mussolini, müstakbel bir harbde, İtalya’nın zahiri heybet ve azametini, harb haricinde kalmak suretile, lâyıki veçhile istismar edebilirse, sulh masasında başlıca rollerden birini oynuyabilir. Fakat, korkarım ki, İtalya’nın bugünkü şefi, Sezar rolünü oynamak hevesinden kendisini kurtaramıyacak ve İtalya’nın askerî bir kuvvet yaratmaktan henüz çok uzak olduğunu derhal gösterecektir.

Atatürk, Amerika’nın geçen harbde olduğu gibi, bu harbde de bitaraf kalamıyacağını ve Almanya’nın ancak bu Amerikan müdahalesi dolayısıyla mağlûp olacağını da ilâve etmiş ve âdeta kehanet mesabesinde olan şu şayanı hayret sözleri söylemiştir:

— Avrupa devlet adamları, başlıca ihtilâf mevzuu olan mühim siyasî meseleleri, her türlü millî egoizmlerden uzak ve yalnız umumun nef’ine olarak, son bir gayret ve tam bir hüsnüniyetle ele almazlarsa, korkarım ki felâketin önü alınamıyacaktır. Zira, Avrupa meselesi İngiltere, Fransa ve Almanya arasındaki ihtilâflar meselesi olmaktan artık çıkmıştır. Bugün Avrupa’nın şarkında bütün medeniyeti ve hattâ, bütün beşeriyeti tehdid eden yeni bir kuvvet belirmiştir. Bütün maddî ve mânevi imkânlarını, topyekûn bir şekilde, cihan ihtilâli gayesi uğruna seferber eden bu korkunç kuvvet, üstelik Avrupalılar ve Amerikalılarca henüz malûm olmıyan yepyeni siyasî metodlar tatbik etmekte ve rakiblerinin en küçük hatalarından bile mükemmelen istifade etmesini bilmektedir. Avrupa’da vukubulacak bir harbin başlıca galibi ne İngiltere, ne Fransa, ne de Almanya’dır. Sadece

Bolşevizmdir. Rusya'nın yakın komşusu ve bu memleketle en çok harbetmiş bir millet olarak, biz Türkler, orada cereyan eden hâdiseleri yakından takip ediyor ve tehlikeyi bütün çıplaklığıyla görüyoruz. Uyanan Şark milletlerinin zihniyetlerini mükemmelen istismar eden, onların milli ihtiraslarını okşayan ve kinleri tahrik etmesini bilen Bolşevikler, yalnız Avrupa'yı değil, Asya'yı da tehdid eden başlıca kuvvet halini almışlardır.

Söz Asya'ya intikal edince, Mac-Arthur şöyle demiştir:

— *Fikrinize tamamiyle iştirak ediyorum. Avrupa ile Amerika devlet adamlarının asıl tehlikeyi görememeleri, bana da çok endişe veriyor. Böylelikle, hepimizi tehdid eden bir düşmanın büyük menfaatler temin edebileceği bir harbe doğru sürükleniyoruz. Bana öyle geliyor ki, Avrupa'da başlayacak bir harb behemehal Asya'ya da sirayet edecektir. Zira, büyük devletlerin Avrupa'daki mağlûbiyetlerini, Japonya, Asya'daki emellerini tahakkuk ettirmek için bir fırsat addedecektir. Amerika buna şüphesiz bigâne kalamıyacaktır. İster istemez sürükleneceğimiz böyle bir harbe ise, Rusya Asya'daki nüfuzunu genişletmeğe çalışacaktır. Eğer siyaset adamlarımız, o esnada, Rus yardımını ağır toprak tâvizleri pahasına satın almamak dirayetini gösterirlerse ne âlâ, aksi takdirde, biz bir tehlikeyi bertaraf etmeğe çalışırken onun yerine daha büyüğünü kaaim etmiş olacağız. Binaenaleyh Rusya ile müttefiklik yapacağımız bir harb, Avrupa meselelerini olduğu gibi Asya meselelerini de halletmekten çok uzak kalacaktır. Bitmez tükenmez insan malzemesine malik bulunan ve üstelik Avrupa ile Amerikan sanayicilerinin ihracat pazarı olan Asya Rusya'nın nüfuzu altına girdiği gün, dâva Bolşevizm için halledilmiş olacaktır. Ruslar, bunu bizden daha iyi anladıkları içindir ki Asya'da ekseriya gözümüzden kaçan büyük bir faaliyet gösteriyorlar. Bugün Çin'in mühim bir kısmı komünist ajanlarının kontrolü altında bulunmaktadır. Eğer Amerika ve Avrupa devlet adamları Çin'e lâzımgelen ehemmiyeti vermez ve oradaki komünist aleyhtarı devlet adamlarını desteklemezlerse, Japonların mağlûbiyeti komünistlerin Çin'deki zaferi olabilir. Aynı hal Mançurya, Kore, Hindistan, Hindicini, Birmanya için de variddir. Binaenaleyh bence, dünyanın mukadderatı Avrupa değil, Asya'da hallolunacaktır.*

İki büyük asker arasındaki fikir teatisi bittiği zaman, Atatürk gülerek Mac-Arthur'e şöyle demiştir:

— Görüşlerimizde tam bir mutabakat var. Fakat temenni edelim ki, vaziyeti biz yanlış görelim ve dünyanın mukadderatını ellerinde tutan devlet adamları haklı çıksınlar.

Cumhuriyet : 8- Kasım 1951

* * *

TÜRK KADINININ HAKLARI

(30. VI. 1933)

Hukuk Fakültesinde imtihanında bir talebe ile konuşma.

Profesör Sadri Maksudi'nin talebe Enise Hanıma sorduğu sual üzerine şu muhavere geçmiştir:

Profesör:

— *Gazi Hz. kadınlara ne verdi? Diye sormuş. Enise Hanımda Türk inkılâbının Türk kadınına verdiği hakları birer birer saymıştır.*

Gazi hazretleri bunun üzerine:

— *Pekâlâ, niçin mebusluk istiyorsunuz da, askerlik istemiyorsunuz? demiştir.*

Enise Hanım,

— *Bünyece zayıfız da, ondan efendim cevabını verince, Büyük Gazi, buna:*

— *Şehirlerde belki biraz... fakat köylerimizde kadınlarımızın hepsi gürbüz ve kuvvetlidir. Erkeklerle beraber çalışırlar...*

* * *

LOZAN SULHU

(24. VII. 1933)

(Hakimiyet-i Milliye)

Lozan muahedesi, Türk milleti aleyhine, asırlardan beri hazırlanmış ve Sevr muahedenâmesile ikmal edildiği zannedilmiş, büyük bir suikasdin inhidamını ifade eden bir vesikadır. Osmanlı devrine ait tarihte eşi geçmemiş bir siyasi zafer eseridir.

* * *

YENİ VAZİYET

(21. VI. 1935)

Yeni bir harb tehlikesi — Böyle bir harbte Amerika'nın durumu — Dünya sulhunun şartları — Türkiye ve Boğazların tahkimi.

Gladye Baker'e verilen demeç

— *Yakın bir atide harbin çıkması muhtemel olduğunu zannediyor musunuz ?*

Son zamanlarda kendilerine Atatürk ismi verilen Mustafa Kemal, asker inkılâpçının Türkiye Cumhuriyeti Reisi olmadan evvel sultanların ikametgâhı olan Dolmabahçe isimli beyaz mermer saraydaki yemek masasının altın sofra takımından dürüst mavi gözlerini kaldırdı, ve nazarları, Şam işi perdeli yüksek pencerelerden karanlık ve asude Boğaziçi'ni geçerek Anadolu sahilinin yanıp sönen ziyalarına gitti. Ağır ve ciddî bir sesle:

— Yakın âtiden bahsetmemeli, dedi, harb tehlikesi bulunduğumuz zaman da vardır.

Avrupa'daki vaziyetin birkaç ay evvelkisine nazaran daha gergin olup olmadığı sorulunca:

— Daha fenadır, daha çok fenadır. Harbin ciddiyetini nazar-ı dikkate almıyan bazı gayri samimî önderler, taarruzun vasıtaları “agent” ları olmuşlardır. Kontrolları altındaki milletlere, milliyetçiliği ve ananeyi yanlış bir şekilde göstererek ve suiistimal ederek aldatmışlardır. Bu buhranlı saatlerde hercümerce mâni olmak için, kütlelerin kendileri karar vermeleri ve mesuliyet mevkiini yüksek karakterli ve yüksek moralli, vicdanlı insanların eline tevdi etmeleri zamanı gelmiştir. Bu, gecikmeden yapılmalıdır.

Bundan sonra realist Atatürk, dünyanın en kuvvetli diktatörlüğüne çıkmak için hiçbir maniaya müsamaha göstermiyen Çanakkale'nin ve “çok uşak bir âtide olmiyan” Türk istiklâli harbinin askerî kahramanı, dedi ki:

— Eğer harb bir bomba infilâkı gibi birdenbire çıkarsa milletler, harbe mâni olmak için, müsellâh mukavemetlerini ve malî kudretlerini mütearrıza karşı birleştirmekte tereddüt etmemelidirler. En seri ve en müessir tedbir, muhtemel bir mütearrıza, taarruzun yanına kâr kalmıyacağını açıkça anlatacak beynelmilel teşkilâtın kurulmasıdır.

Atatürk, muntakavî misakların nihaî kıymetinin, bütün milletlere şâmil olacak umumî bir paktın aktinde olduğuna kaanidir.

— Maamafih, halihazırda en müstacel ihtiyaç, komşu memleketlerin, birbirlerinin hususî ihtiyaçlarını ve meselelerini görüşmeleridir. Bundan başka muntakavî misaklar, sulhun muhafazası için kıymetlerini şimdiden ispat etmişlerdir.

İnsanı teslim alıcı gözlerinde, Gazi'nin fevkalâde önderlik kuvveti vardır. Kalın kaşları sakin durmaz, yüksek entellektüel zirvelere kalkar ve şayan-ı hayret derecede geniş alnında derin çizgiler oyacak bir şekilde çatılır. Derisi açık renkli ve güneşten yanmıştır. Esmere değildir. Saçı sarımtırak kahve renginde ve kül rengindedir. Ağzının temiz kesilmiş hattı ve çenesi kararlarının katiyetini gösterir. O tetiktir, cevabı hazırdır, nazar-ı dikkati celbedecek derecede zekidir.

— *Harb çıktığı takdirde Amerika bitarafılık siyasetini muhafaza edebilir mi?*

— İmkânı yok, dedi, imkânı yok. Eğer harb çıkarsa, Amerika'nın milletler camiasında işgal ettiği yüksek mevki herhalde müteessir olacaktır. Coğrafi vaziyetleri ne olursa olsun, milletler birbirine bir çok rabitalarla bağlıdır.

Atatürk, dünyadaki milletleri bir apartmanın sakinleri telâkki ediyor:

— Birleşik Amerika Cumhuriyetleri bu apartmanın en lüks dairesinde oturmaktadır. Eğer apartman, sakinlerinden bazıları tarafından ateşe verilirse, diğerlerinin yangının tesirinden kurtulmasına imkân yoktur. Harb için de aynı şey varittir. Birleşik Amerika Cumhuriyetlerinin bundan uzak kalması gayrikaabilirdir.

Atatürk şu sözleri ilâve etti:

— Bundan başka, Amerika büyük ve kuvvetli ve dünyanın her yerinde alâkası olan bir devlet olduğundan kendisinin siyaset ve iktisadiyat cihetinden ikinci derecede bir mevkie düşmesine asla müsaade edemez.

“Fikrinizce Amerika adalet divanına iltihak etmeli mi idi?” sualini sordum, dedi ki:

— Adalet divanına iltihak etmekle Birleşik Amerika Cumhuriyetleri, şüphesiz umumî sulhun idamesine yardım etmiş olacaktı. Nüfuzu ve insanî idealleri o kadar büyük olan bir milletin, beynelmilel ihtilâfların muslihane hall-ü faslında aktif bir hisse almayı reddetmesi doğru değildir.

— *Öyle ise, Milletler Cemiyetinin, sulhun muhafazası için müessir bir vasıta olduğunu zannediyor musunuz? dedim.*

— Milletler Cemiyeti, henüz katî ve müessir bir vasıta olduğunu ispat etmemiştir. Diğer taraftan, Milletler Cemiyeti bugün, bütün milletlerin, müşterek gayenin tahakkuku için çalışabilecekleri yegâne teşkilâttır.

Ondört milyon Türk tarafından vatanlarının kurtarıcısı olmakla tanınan idealist Atatürk devam etti:

— Şuna da kaniim ki, eğer devamlı sulh isteniyorsa, kütlelerin vaziyetlerini iyileştirecek beynelmilel tedbirler alınmalıdır. İnsanlığın heyet-i umumiyesinin refahı açlık ve tazyikin yerine geçmelidir. Dünya vatandaşları, haset, aç gözlülük ve kinden uzaklaşacak şekilde terbiye edilmelidir.

Atatürk, bu sözlerini hassas elleriyle ekseriya yaptığı kuvvetli jestlerle tebarüz ettirmişti.

“Türkiye’de Bolşevikliğin yayılmasından korkuyor musunuz?” dedim. Şu cevabı verdi:

— Türkiye’de Bolşeviklik olmayacaktır. Çünkü, Türk hükümetinin ilk gayesi, halka hürriyet ve saadet vermek, askerlerimize olduğu kadar, sivil halkımıza da iyi bakmaktır. Türkiye’de işsizlik yoktur. Milletimiz efradı boş zamanlarında sıhhî dinlenme imkânlarına maliktir.

“Türkiye neden Boğazları tahkim etmek istiyor?” sualini sordum.

— Türkiye’nin Boğazları açık bırakmağa razı olduğu Lozan muahedesinden beri dünya vaziyeti ve bazı şerait değişmiştir. Boğazlar, Türk arazisini iki kısma ayırır. Bundan dolayı bu deniz geçidinin tahkimi Türkiye’nin emniyeti ve müdafaası için çok ehemmiyetlidir. O, aynı zamanda, beynelmilel münasebatın can alıcı bir unsurudur. Anahtar vaziyetinde böyle mühim bir yer herhangi sergüzeştçi bir mütearrızın keyfine ve merhametine bırakılmaz. Türkiye, muhtemel sulh bozucularının, birbirleriyle harbetmek için Boğazlardan geçmesine mâni olmaya mecburdur.

Kusursuz smokinin altında geniş omuzları doğruldu.

— Türkiye buna asla müsaade etmeyecektir.

dedi.

Kemal Atatürk’e neden diktatör diye çağırılmaktan hoşlanmadığını sordum:

— Ben diktatör değilim. Benim kuvvetim olduğunu söylüyorlar; evet, bu doğrudur. Benim arzu edip de yapamayacağım hiçbir şey yoktur. Çünkü, ben zoraki ve insafsızca hareket etmek bilmem. Bence diktatör, diğerlerini iradesine ramedendir. Ben, kalbleri kırarak değil, kalbleri kazanarak hükmetmek isterim.

O “Gazi” yani “muzaffer olmuş” unvanını da sevmez. Ona halk tarafından verilen ve “Türklerin babası” demek olan “Atatürk” diye çağırılmayı tercih eder. İstirahatte iken yüzü sert dudaklı ve trajiktir. Neşeli olduğu zaman bile gözleri çelik parıldamasını muhafaza eder.

Mes’ut olup olmadığını sordum:

— Evvet; çünkü muvaffak oldum.

Ayın Tarihi: 1935, sayı: 19, s. 260-262

* * *

TÜRK-YUGOSLAV DOSTLUĞU HAKKINDA

(29. X. 1936)

Yugoslav gazetecilerine Ankara'da verilen demeç.

“Görüyorsunuz ki ve müşahede etmişsinizdir ki, Türk devlet adamları ve Türk milleti Yugoslav milletine, Yugoslav devletine ve Yugoslav hükümetine karşı en samimî hisler beslemektedir.

Bu dostluk tezahürünün bütün Türkiye tarafından Yugoslavya hakkında beslenen hakiki hislere tercüman olduğuna eminim. Tahakkuk ettirdiğimiz müşterek dostluk devam edecektir. Bu dostluğun devamına ve daima daha ziyade resanet bulmasına çalışacağım. Bu dostluk bütün sulh dostları için remiz teşkil eder. Böyle bir dostluk ancak insanî ve kardeş hisleriyle istikrar bulabilir.

İki milletimiz arasındaki dostluk, ifadesini yalnız sözlerde bulmuyor. Bu söylediklerim, kuvvetine inananların bir ifadesi olarak telâkki edilmelidir.

Türkiye ile Yugoslavya arasında mevcut sağlam münasebetler, bütün Balkan milletleri arasında mevcut olması iktiza eden münasebetlerdendir. Balkanlar bu ideale doğru ne kadar fazla yükselirlerse, saadet ve terakkileri o nisbette artar.

Cumhur Reisimiz bunu müteakip Yugoslavya gazetecilerinden asil Yugoslav milleti hakkındaki dostluk hislerine tercüman olmalarını istemişlerdir.

Yugoslav gazetecileri namına cevap veren Politika gazetesinden Yossimoviç, Cumhur Reisimize minnettarlığını arzemiş ve Yugoslav matbuatının, dostluk ve kardeşlik hislerine devam edeceğini temin eylemiştir.

Bunun üzerine demiştir ki:

“Türk matbuatına da her zaman tekrarladığım gibi, bu dostluk hislerini ehemmiyetle kaydetmek, Yugoslav matbuatı için de mukaddes bir vazifedir. Bu, yalnız mukaddes bir vazife değil, aynı zamanda bir vatan borcudur.”

Ayın Tarihi: 1936, No. 35, s. 49

* * *

YENİ HÜKÛMET PROGRAMI HAKKINDA

(11. XI. 1937)

Başbakan Celâl Bayar'a demeç.

“Millete yepyeni bir program bildirdiniz. Bu program, benim millete vâdettiğim hususlardır. Celâl Bayar ve arkadaşları benim millete vâdettiklerimi yapacaklarını bana ve millete vâdettiler. Ben milletle beraber Celâl Bayar'ın ve arkadaşlarının programının nokta nokta tatbik edildiğini takip edeceğim. Daha iyi izah edeyim: Ben Türkiye Reiscumhuru Atatürk ve Türk milleti, Başvekil Celâl Bayar'ın ve onun hükümetinin programını takip ediyoruz. Ve fiilî neticesini görmek istiyoruz.”

Ayın Tarihi: 1937, sayı: 48, s. 63

* * *

HATAY İSTİKLÂLİ HAKKINDA

(1. XII. 1937)

Ulus Başmuharririne demeç.

— Bunlara dair henüz teferruatlı malûmat almadım. Eğer Suriye fevkalâde komiseri Bay Dö Martel sancağa gelerek, Hataylıların müstakil rejimine kavuştuklarını bizzat ilân etmedi ise ve bu münasebetle Hataylıların bayramlarına şeref vermekten kendini alakoymuşsa, buna diyeceğim yoktur. Hatay'da Fransız delegesi,

Hataylıların çok şevk ve heyecanla bayram yapmaları tabii olan bir günde, eğer Hatay Türklerini serbestçe bugünü kutlamaktan menedecek tedbirler almış ise, buna “yazık!” demekle iktifa ederim. Çünkü, böyle bir zihniyet devletler arasında yüksek dostluk münasebetlerinin hal ve istikbali için, müspet yolda yürümek lüzumunun, henüz anlaşılmamış olmasından ileri gelir. Maamafih herşeye rağmen. Türkiye Cumhuriyeti hükümeti ile Fransa Cumhuriyeti hükümeti arasında Cenevre’de imza olunan vesikaların tâyin ettiği rejimin birinci safhası, Hatay Türklüğünün yüksek azim ve enerjisi ile, başlamıştır. Başka türlü olmazdı ve bundan sonra da olamaz. Buna, Türkiye Cumhuriyetinin ve Türk milletinin olduğu kadar, bu meselede söz vermiş olan Fransa hükümetinin ve milletinin de şeref ve haysiyeti müsait değildir.”

* * *

AÇIKLAMALI DİZİN¹

Abbasi: Emevîlerin yerini alan halife hanedanı.

Abbasi Devleti: Emevîler'in yerini alan 750-1258 yılları arasında Bağdat'ta; 1261-1517 yılları arasında Mısır'da hüküm süren, aynı adı taşıyan hanedanın kurduğu devlet.

Abbasi Halifeleri: Bağdat'ta 750 yılında Ebulabbas'tan 1258 yılında Mu'tasım'a kadar geçen 36; Mısır'da 1261'de Mustansır'dan 1517'de Mütevekkil'e kadar geçen 23 halife.

Abdulhamit II (1842-1918): 31 Ağustos 1876 tarihinde tahta çıktı.23 Aralık 1876'da Kanun-i Esasi yayımlanarak I.Meşrutiyet dönemine geçildi. 1877-1878 Osmanlı-Rus harbinin sonunda, Rusların ileri sürdüğü barış şartlarının mecliste görüşülüp karara bağlanmasını istedi. Ancak meclis bu sorumluluğu üstlenmedi. 31 Ocak 1878'de Ruslarla mütareke imzalandı. Ardından II.Abdülhamit, Anayasanın kendisine verdiği yetkiyi kullanarak Meclis-i Meb'usan'ı süresiz olarak tatil etti (13 Şubat 1878). 3 Mart 1878'de imzalanan Ayastefanos Anlaşmasının yerine 13 Temmuz 1878'de Berlin Anlaşması imzalanarak Osmanlı-Rus savaşı sona erdirildi.

II.Abdülhamit, Meclis-i Meb'usan'ı tatil ettikten sonra devlet yönetimini tekeline aldı. Şahsî konutu Yıldız Sarayı'nı, devlet yönetiminin de merkezi haline getirdi. Sarayda oluşmaya başlayan yüksek ulemâ, bürokrasi ve paşalar aristokrasisini rütbelere, maaşlar ve ihsanlarla kendine bağladı. Sadrazam veya Başvekil unvanıyla atadığı hükümet başkanlarını, Kanun-i Esasî ile tanınan yetkileri yanında geleneksel yetkilerden de yoksun kıldı.

II.Abdülhamit'in dış siyasetinin temel amacı, var olanı korumak, yeni çatışmalardan kaçınmaktı. Tanzimatla başlayan yeni düzenlemeler, II.Abdülhamit zamanında da devam etti. Hukuk Mektebi, Sanayi-i Nefise, Ticaret Mektebi, Darülfünun açıldı. Polis teşkilâtı batılı örneklerine göre yeniden düzenlendi. Emekli Sandığı kuruldu. Ceza Usulü ve Ticaret Usulü kanunları çıkartıldı. Alman askerî uzmanlarının yardımıyla ordunun yenileştirilmesine çalışıldı.

Ülke içerisinde muhalif grupların gelişmesi karşısında 23 Temmuz 1908'de Kanun-i Esasî yürürlüğe konularak II.Meşrutiyet dönemine girildi. Mecliste çoğunluğu ele geçiren İttihat ve Terakki Fırkasının komitacı yöntemlerinin yarattığı tepki, Meşrutiyet karşıtı "Otuzbir Mart Vak'ası" na yol açtı. Rumeli'deki kuvvetlerden derlenen Hareket Ordusu, İstanbul'a yürüyerek ayaklanmayı bastırdı. Ayastefanos'ta toplanan Ayan ve Meb'usan Meclisi, Abdülhamit'in tahttan indirilmesine karar verdi (27 Nisan 1909)

II.Abdülhamit, yakınlarıyla birlikte Selânik'te Alâtîni Köşküne yerleştirildi. Balkan savaşı sırasında Selânik'in savunulamayacağı anlaşılınca İstanbul'a getirildi. Hayatının kalan kısmını Beylerbeyi Sarayında tamamladı. 1918 yılında karaciğer kanserinden öldü. Cenazesi Divanyolundaki II.Mahmut türbesine gömüldü.

Abdulkadir Kemali Bey: (Öğütçü, 1889-1948). TBMM I.dönem Kastamonu üyesi. 1924'te yayımladığı "Tokgöz" gazetesi, 1929'da oluşturduğu "Ahali Cumhuriyet Fırkası" ile muhalefet yapmış, partisi 1930'da kapatılmış ve yurt dışına çıkmıştır. Orhan Kemâl'in babası.

Abdullah Paşa (KÖLEMEN) (Trabzon 1846-İzmir 1937): Galatasaray Sultanîsini ve Harbiyeyi bitirdi. 1877-1878 Osmanlı-Rus harbine katıldı. Hicaz ve Mısır bölgesinde çıkan isyanları bastırdı. Anadolu'da çıkan Ermeni ayaklanmalarını bastırmakla görevlendirildi. Musul valiliği yaptı. Bazı diplomatik görevlerden sonra Balkan Savaşında Doğu ordusuna komuta etti. Yenilgi üzerine emekliye sevk edildi. Mütareke yıllarında İkinci Tevfik Paşa kabinesinde Harbiye Nazırlığı yaptı.

Abdurrahman Bin Avf: Sahabenin ileri gelenlerinden. Cennetle müjdelenen on kişiden (aşere-i mübeşşere) biri. Kureyş kabilesindedir. Habeşistan ve Medine göçlerine katıldı. Başta Bedir olmak üzere birçok savaşta Hz.Peygamberin yanında bulundu.

Abdülmalik Hamza: 8 Kasım 1930 tarihinde itimatnâmesini sunan Mısır ortaelçisi.

¹ Mehmet EVSİLE tarafından hazırlanmıştır.

Abdölmecit Efendi (İstanbul 1868-Paris 1944): Son Osmanlı halifesi. 1 Kasım 1922’de saltanatın kaldırılması üzerine sadece halife sıfatını taşıyan Vahdettin’in yurtdışına kaçması üzerine TBMM tarafından 18 Kasım 1922’de halife seçildi. Cumhuriyetin ilânından sonra, hilâfetin kaldırılması, Osmanlı hanedanının yurt dışına çıkartılmasına ilişkin yasa hükümleri uyarınca ailesiyle birlikte İsviçre’ye gönderildi (3 Mart 1924). Ekim 1924’e kadar İsviçre’nin Territet kasabasında oturdu. Daha sonra Nice’e (Fransa) yerleşti. Para sıkıntısı içinde yaşadı. Paris’te bir cami avlusuna gömüldü. Cenazesi Türkiye’ye getirilemeyince 1954’te Medine’ye götürüldü.

Abilof: 14 Ekim 1921 tarihinde Ankara’da Atatürk’e güven mektubunu veren Azerbaycan elçisi.

Acemistan: İran’ın Fars ırkından olmayan yerli halkının yaşadığı bölge.

Adalet Bakanlığı: Devlet teşkilâtı içinde adalet işlerinin bağlı olduğu en yüksek yönetim birimi. Adalet Bakanlığı, 1920 yılında TBMM İcra Vekillerine Dair Kanununun 1. maddesiyle kurulmuştur.

Adalet Reformları: Hukuk alanında yapılan düzenlemeleri ifade etmek için kullanılan bir tabir.

Adana: Kurtuluş savaşı yıllarında il merkezi. Atatürk, 15 ve 16 Mart 1923 tarihlerinde burada halka, esnaf ve çiftçilere hitaben konuşmalar yapmıştır.

Adana Esnafları: Atatürk’ün 16 Mart 1923’te Adana’da Türk Ocağında Esnaf Cemiyetinin çayında hitap ettiği topluluk.

Adanalılar: Atatürk’ün Adana’da yaptığı bir konuşmada halka hitaben kullandığı bir tabir.

Adapazarı: Sakarya ilinin merkezi. İstanbul’un 157 km. doğusunda, Ankara’nın 308 km. kuzeybatısında yer alır.

Adapazarı Olayı: 13 Nisan 1920’de İstanbul hükümetinin körüklemesi ile Bolu, Hendek ve Adapazarı’nda patlak veren olaylar. Millî kuvvetler 3 aylık bir çabadan sonra bu olayları bastırmıştır.

Adatepe: Çalköy’ün batısında büyük taarruz sırasında askerî harekâta sahne olmuş bir mevki.

Adem Aleyhisselam: Kutsal kitaplara göre ilk yaratılan insan ve ilk peygamber. Kur’ân, Tevrat ve İncil’de farklı anlatımlara konu olan Adem’in müslümanlıkta künyesi “Ebu’l beşer” (insanlığın babası), lâkabı ise, “Safiyullah” (Allah’ın seçtiği)dir. Allah, Adem’in eşi Havva’yı Adem’in sol kaburga kemiğinden yaratarak onlara bir ağaç dışında cennetteki bütün ağaçların meyvelerini yiyebileceklerini söyledi. Fakat, onlar şeytana aldanarak yasak meyveyi yediler ve cennetten çıkarıldılar.

Adetullah: Allah’ın kanunu.

Adil Bey: Damat Ferit Paşa hükümetlerinde Dahiliye Nazırı. Yüzellilikler listesiyle yurt dışına çıkarılmıştır. Erzurum ve Sivas kongreleri öncesinde aleyhte faaliyetleri olmuştur.

Afgan: Afganistan halkından olan, Afganlı.

Afgan Ortaelçisi Gulam Ceylâni Han: Bkz. Gulâm Ceylânî Han.

Afganistan: Batısında İran, güneyinde Pakistan, doğusunda Çin, kuzeyinde Tacikistan, Özbekistan ve Türkmenistan’la çevrili, başkenti Kâbil, resmî dili Peştü ve Farsça olan Ortaasya devleti.

Afganistan Elçisi: Atatürk, kurtuluş günleri dolayısıyla Afganistan Elçiliğinde verilen ziyafette 3 Mart 1921’de Afganistan Elçisinin söylevine cevap vermiştir.

Afrika: Yaklaşık olarak 30 milyon 200 bin kilometrekare alanı kaplayan, 648 milyon nüfuslu kıt’a. Afrika, Ekvatorun her iki yanında, Beyaz burundan İğne burnuna kadar uzanır. Sıcak bir kıt’a olan Afrika, hem dünyanın en büyük çölünü, hem de bütün yıl yağış alan bölgelerini kapsar. Kütlesel bir bütün oluşturması, yalnızca yükseltinin değiştirebileceği iklim tiplerinin ve biyocoğrafya ortamlarının kuşaklar biçiminde dizilişiyile açıklanır.

Afrika Müslümanları: Kuzey Afrika sahillerinde Osmanlı hakimiyeti ortadan kalktıktan sonra İngiliz, Fransız ve İtalyan sömürgesi haline gelen bölgelerde yaşayan müslüman unsuru ifade etmek için kullanılan bir tabir.

Afyonkarahisar: İç batı Anadolu'da Afyonkarahisar'ın merkezi olan kent.

Ağaçköy: Kütahya'nın merkez köyü. Çalköy'ün batısında büyük taarruz sırasında askerî harekâta sahne olmuş bir mevki.

Ahenk: Atatürk'ün 30 Ocak 1923'te İzmir'de gazetecilerle sohbeti sırasında demeç verdiği gazetelerden biri.

Ahmed Remzi Yüreğir: Atatürk'ün 16 Mart 1923 tarihinde Adana esnafı ile konuşma yaptığı sırada kendisine hitap eden Esnaf Cemiyeti İdare Hey'eti Başkanı.

Ahmed Süreyya: TBMM I. dönem Karesi (Balıkesir) milletvekili.

Ahmet Bey: Atatürk'ün Selânik'teki komşuları Binbaşı Kadri Bey'in oğlu.

Ahmet Emin (YALMAN) (1888-1971): Vatan gazetesi başyazarı. Atatürk'ün Ocak 1922'de bir mülâkat verdiği Vakıf gazetesi başyazarı.

Ahmet İzzet Paşa: (Furğaç, 1864-1937). Müşir. İstanbul hükümetlerinde nazır. Mondros Mütarekesi imzalandığı zaman sadrazam. TBMM hükümeti ile Bilecik görüşmesine gelen heyette yer almıştır. 1887'de kurmay yüzbaşı olarak Harp Akademisini bitirmiş, 1908'de Genelkurmay Başkanı olmuştur. Balkan Savaşından sonra padişah yaveri olmuştur. 1916 yılında Atatürk'ün komutanı olduğu 16. Kolordu'nun da bağlı olduğu 2.Ordu komutanıdır. Tevfik Paşa hükümetinde Dahiliye, daha sonra da Hariciye Nazırı olmuştur.

Ahmetli: Manisa'nın Turgutlu ilçesinin bir köyü iken bugün ilçe merkezidir. Büyük taarruz sırasında askerî harekâta sahne olmuş bir mevki.

Akabe: Ürdün'ün güneybatısında liman. Kızıldeniz'de, adını taşıyan körfezin kıyısındaki tek limandır. Tarihte Hz. Muhammed ile Medineliler arasında bir anlaşmanın yapıldığı yer.

Akarçay: Afyonkarahisar yöresinde dağlardan doğarak Eber gölüne dökülen akarsu.

Akçakoyunlu: Cerablus'un güneybatısında demiryolu hattı üzerinde bulunan bir yerleşim birimi.

Akçaşar: Afyon ili Sinanpaşa ilçesine bağlı bir köy. Batı cephesinde askerî harekâta sahne olan bir mevki.

Akçaşehir: Kütahya'nın Tavşanlı ilçesine bağlı, büyük taarruz sırasında askerî harekâta sahne olan bir köy.

Akdağ: Afyon Sandıklı'nın güneydoğusunda batı cephesindeki askerî harekâta sahne olan bir dağ.

Akdağmadeni İsyanı: : 5 Eylül-30 Aralık 1920 tarihleri arasında Yozgat Ortaköy, Akdağmadeni ve Sorgun dolaylarında Çapanoğullarından Celâl, Edip, Salih ve Hamit adlı kişilerle, Aynacıoğulları Deli Hacıhasan, Küçükkağa ve Postacı Nazım'ın başlattığı ayaklanma.

Akdam: Azerbaycan'da Gence'nin güneydoğusunda bir şehir.

Akdeniz: Atlas Okyanusunun Avrupa, Asya ve Afrika arasında kalan kenar denizi. Yüzölçümü yaklaşık 2,5 milyon kilometrekare, Cebelitarık boğazı ile Atlas Okyanusuna, İstanbul ve Çanakkale boğazlarıyla Karadeniz'e bağlanır.

Akdeniz Boğazı Kuvva-i Mürettebe Komutanlığı: Atatürk'ün 21 Kasım 1912'den itibaren Harekât Şubesi Müdürü olarak görev yaptığı birlik.

Akhisar: Manisa'nın ilçelerinden. 5 Şubat 1923 tarihinde Atatürk, burada halka hitaben bir konuşma yapmıştır.

Akıncı: Ankara Mürted hava üssünün bulunduğu mevki.

Akpınar: Birinci İnönü muharebesi sırasında askerî harekâta sahne olan stratejik bir mevki.

Aksaray: İç Anadolu'da, Niğde'nin batısında bugün bir il merkezi.

Akşam: İstanbul'da 1918'de kurulan, cumhuriyet döneminin önemli gazetelerinden biri.

Akşehir: İç Anadolu'da Konya iline bağlı ilçe.

Alacahöyük: Çorum'da, Alaca ilçesinin 15 km. kuzeybatısında önemli Hitit merkezlerinden biri.

Alâeddin Tepesi: 11 Ocak 1925 tarihinde Birinci İnönü Muharebesinin 4. yıldönümü dolayısıyla törenlerin yapıldığı Konya'da bir tepe.

Alancık: Denizli'nin Yenice ilçesine bağlı, Sakarya muharebesi sırasında askerî harekâta sahne olan bir köy.

Alaşehir: Manisa'nın ilçesi. Büyük taarruz takip hareketi sırasında askerî harekâta sahne olmuş bir mevki.

Ali ÇETİNKAYA: (1878-1949). TBMM I.dönem Afyonkarahisar milletvekili. Bayındırlık ve Ulaştırma Bakanlığı yapmıştır. Kurtuluş Savaşında alay komutanlığı ve İstiklâl Mahkemesi başkanlığı yapmıştır. Atatürk, 12 Kasım 1916 tarihinde Bitlis cephesinde Yarbay Ali Çetinkaya'nın komuta ettiği 14.Alayı denetlemiştir.

Ali Fethi Bey(OKYAR): (1880-1943). Harp Akademisini bitirip (1903) kurmay yüzbaşı olarak orduya katılan Fethi Okyar, Paris Ataşemiliterliğine atandı (1908). Rumeli'de görevlendirilince İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne üye olup, Trablusgarp Savaşına katıldı. Meclis-i Meb'usan'da Manastır milletvekilliği yaptı . Meclis kapatılınca Sofya elçiliği (1912), İstanbul milletvekilliği (1913), Dahiliye Nazırlığı (1917) yaptı. İttihatçıların tutuklanması sırasında (Mart 1920) Damat Ferit Paşa hükümeti tarafından tutuklanarak, İngilizler tarafından Malta'ya sürüldü. Serbest bırakılınca (1921), Anadolu'ya geçip Birinci TBMM'de İstanbul milletvekilliği, meclis başkanlığı, başbakanlık (21 Kasım 1924-4 Mart 1925) yaptı. Paris büyükelçiliğinde bulundu (1925-1930). Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurucuları arasında yer aldı. Partinin feshedilmesinden sonra Londra büyükelçiliğine atandı (1934). Milletvekilliği (1939-1942) ve Adalet Bakanlığı yaptı (1939-1941).

Ali Fuad Paşa (CEBESÖY): 1882 yılında İstanbul Salacak'ta doğdu. TBMM Hükümetinin kuruluşunda Bayındırlık Bakanı olan İsmail Fazıl Paşa'nın oğludur. 10 Ocak 1968'de İstanbul'da öldü. Geyve civarındaki Ali Fuat Paşa İstasyonunda aynı adı taşıyan camiin avlusunda gömülüdür.

13 Mart 1899'da Harp Okuluna girdi. 10 Ocak 1902'de Harp Okulunu bitirdi. 11 Ocak 1905'te Harp Akademisinden mezun oldu. Fransızca ve Almanca biliyordu.

11 Ocak 1905'te kurmay stajı için 5.Ordu emrinde ve 28.Süvari Alayı, 15.Topçu Alayında, 2 Aralık 1905'te 10.Nişancı Taburunda, 28 Haziran 1906'da 3.Ordu kurmaylığında, Karaferye Mıntıkası Komutanı, 13 Mart 1908'de 3.Süvari Tümeni Kurmay Başkanı, 9 Şubat 1909'da Roma Ataşemiliteri, 1 Ekim 1911'de Rumeli Garp Ordusu 1.Şube Müdürü, 20 Şubat 1912'de muvakkaten 1.Kolordu kurmaylığında, 7.Kolordu kurmaylığında görevlendirilmiş, İpek ve Yakova'nın asilerden kurtarılması için 7.Kolorduca teşkil edilen müfrezenin komutanı olmuştur. 24 Haziran 1912'de Trablusgarp'a yapılacak silâh ve cephane nakliyatı için görevli olarak Avrupa'ya gönderildi. 29 Eylül 1912'de Yanya Kolordusu kurmay başkanı, 10 Kasım 1912'de 23.Tümen Komutan Vekili, 15 Aralık 1913'te Genelkurmay Başkanlığı 2.Şube Müdürü, 8 Ocak 1914'te 8.Kolordu Kurmay Başkanı, 19 Eylül 1914'te 25.Tümen Komutanı (Sina ve Çanakkale cephesinde), 13 Şubat 1916'da 14.Tümen Komutanı (Kafkas cephesinde), 1 Ocak 1917'de 2.Ordu Kurmay Başkanı, 30 Nisan 1917'de 3.Tümen Komutanı, 30 Haziran 1917'de 20.Kolordu Komutanı ve aynı zamanda kısa bir süre 7.Ordu Komutan Vekili oldu. 28 Ağustos 1919'da İstanbul Hükümeti tarafından azledildi. 24 Haziran 1920'de 20.Kolordu Komutanlığı görevi saklı kalmak üzere Batı Anadolu Genel Kuvva-i Milliye Komutanı, 7 Temmuz 1920'de Batı Cephesi Komutanı ve aynı zamanda TBMM üyesi oldu. 9 Kasım 1920'de TBMM Hükümetinin Moskova Büyükelçisi, Nisan 1922'de TBMM üyesi, Meclis İkinci Başkanı oldu. 21 Ekim 1923'te görevleri saklı kalmak üzere 2.Ordu Müfettişi oldu.31 Ekim 1924'te Ordu Müfettişliğinden istifa ederek TBMM'deki görevine devam etti. 1 Ekim 1927'de yasama görevi sona erdiğinden ordu açığına alındı. 5 Aralık 1927'de emekliye ayrıldı.

TBMM IV.veVIII. dönemler Konya milletvekili, IX.dönem Eskişehir milletvekili, X.ve XI.dönemler İstanbul milletvekili oldu. 3 Nisan 1939-9 Mart 1943 arasında Bayındırlık Bakanı, 9 Mart 1943-5 Ağustos 1946 arasında Ulaştırma Bakanı, 30 Ocak 1948-1 Kasım 1948 arasında TBMM Başkanlığı yaptı. 1950'de Eskişehir, 1957-1960 arası İstanbul milletvekilliği yaptı.

Ali Galip Bey: Kurmay Albay. İstanbul hükümetinin Elazığ valisi. Sivas Kongresi öncesi Mustafa Kemâl'i tutuklamak, kongreyi dağıtmakla görevlendirilmiş, başaramayarak kaçmıştır. Yüzellilikler listesiyle yurt dışına çıkarılmıştır.

Ali İhsan Paşa (SABİS): 1882 yılında İstanbul Cihangir’de doğdu. Cemal Bey’in oğludur. 9 Aralık 1957’de öldü. Zincirlikuyu Mezarlığında gömülüdür. 18 Nisan 1899’da girdiği Harp Okulundan 10 Ocak 1902’de, Harp Akademisinden de 11 Ocak 1905’te mezun oldu. Almanca, İngilizce ve Fransızca biliyordu.

Çeşitli görevlerden sonra 6 Kasım 1915’te 9.Kolordu Komutanı, 13 Şubat 1916’da 13.Kolordu Komutanı (Bu kolorduyla Irak Cephesinde, 9-10 Mart 1916 Sabis muharebesini kazandı. Haziran 1916’dan itibaren kolordusuyla İran Harekâtında bulundu.), 21 Ekim 1917’de 4.Kolordu Komutanı (Kafkas Cephesinde), 30 Haziran 1918’de 6.Ordu Komutanı oldu. 1 Eylül’de Musul’a gelip görevine başladı. 2 Mart 1919’da 6.Ordu’nun lağvedilmesiyle, İstanbul’a çağrıldı. Mart 1919’da İngilizler tarafından İstanbul’da tutuklanıp Malta’ya sürgün edildi. 25 Eylül 1921’de esaretten döndü ve Kuşadasına çıkarak millî orduya katıldı. 7 Ekim 1921’de 1.Ordu Komutanlığına atandı. 20 Haziran 1922’de Millî Savunma Bakanlığı emrine alındı. 28 Haziran 1923’te emekliye ayrıldı.

Ali Kemâl Bey: (1867-1922). Gazeteci, yazar. Damat Ferit Paşa hükümetlerinde Maarif ve Dahiliye Nazırı. Posta ve Telgraf Genel Müdürlüğüne, Müdafaa-i Hukuk cemiyetlerinin telgraflarının kabul edilmemesi emrini vermiştir. “Peyam-ı Sabah” adlı gazetesiyile millî mücadeleye muhalif bir tutum almış, savaş bitiminde, Ankara’da yargılanmak üzere yola çıkarılmışken İzmit’te halk tarafından linç edilmiştir.

Ali Münif: 15 Mart 1923’te Adana’da lise binasında Atatürk’ün şerefine verilen bir yemekte konuşan Adana Belediye Başkanı.

Ali Nadir Paşa: Yunan işgalinde İzmir’de 17.Tümen Komutanı. Yüzellilikler listesiyle yurt dışına çıkarılmıştır.

Al-i Osman: Osmanoğulları, Osmanlı hanedanı.

Ali Rıza Bey: Bahriye miralayı.TBMM I.dönem Kastamonu milletvekili.

Ali Rıza Paşa: (1859-1933). Müşir (Mareşal). Damat Ferit Paşadan sonra sadrazam. Önceleri Âyan (Senato) üyeliği, nazırlığı vardır. 8 Mart 1920’de yerini Salih Paşa’ya bırakmıştır.

Ali Rıza Paşa Hükümeti: 2 Ekim 1919-8 Mart 1920 tarihleri arasında görev yapmış, Ali Rıza Paşanın başkanlığında kurulmuş olan hükümet.

Ali Saip Bey: (Ursavaş, 1887-1936). Subay, Urfa’da Fransızlara karşı yapılan savaşlarda komutan. TBMM I-VI. Dönemler Kozan, Urfa üyesi.

Ali Sami Bey: 16 Ağustos 1923 tarihinde Ankara’da Türkocağında Atatürk’ün de katıldığı bir toplantıda spor faaliyetleri hakkında bilgi veren yetkili (Ali Sami YEN).

Ali Şükrü Bey; (1884-1923). Emekli deniz binbaşısı. Osmanlı Meclisi ve TBMM I. dönem Trabzon milletvekili. Topal Osman tarafından öldürülmüştür.

Almanca Muallimi Cemal: 31 Ağustos 1925 tarihinde Atatürk’ün Kastamonu’dan ayrılırken kendisine hitaben bir konuşma yapan lise öğretmeni.

Almanya: Orta Avrupa’da bir devlet. Birinci Dünya Savaşında Osmanlı Devleti’nin müttefiki olan ülkelerden biri.

Alpı Köyü: Sakarya muharebesi sırasında askerî harekâta sahne olan bir mevki.

Altıntaş: Kütahya’nın bir ilçesi. Sakarya muharebesi sırasında askerî harekâta sahne olan bir mevki.

Amanullah Han: 20 Mayıs 1928 tarihinde Türkiye’yi ziyaret eden Afganistan kralı.

Amasya: Kurtuluş Savaşı sırasında Sivas’a bağlı sancak. 22 Haziran 1919’da Amasya Tamimi buradan yayımlanmış; 20-22 Ekim 1919 tarihlerinde Amasya Görüşmeleri burada yapılmıştır.

Amerika: Dünyanın altı kıtasından biri. Yüzölçümü 42 milyon kilometrekare, nüfusu yaklaşık 620 milyondur. Üç büyük parçaya ayrılır. Kıtanın büyük bölümünü oluşturan Kuzey Amerika ve Güney Amerika ile bunları birbirinden ayıran Orta Amerika bölümü.

Amerika Birleşik Devletleri: 4 Temmuz 1776 tarihli bağımsızlık bildirisinin yayımlanmasıyla İngiliz sömürgesi olmaktan kurtulup, bağımsızlığını ilân eden Kuzey Amerika ülkesi. Nüfusu ve yüzölçümü bakımından dünyanın dördüncü büyük ülkesi olan Amerika Birleşik Devletleri, 50 eyalet diye nitelenen 48 eyaletle Alaska ve Hawaii ile büyük okyanustaki adalardan oluşur.

Amerikan Koleji Müdürü: Atatürk'ün 13 Ekim 1922'de Richard Danin isimli bir Amerikalı gazeteciye verdiği mülâkatta adı geçen şahıs.

Amiral: Türk ve yabancı deniz kuvvetlerinde rütbe. (Kara ve hava kuvvetlerinde general)

Amr İbnül-Âs: (573-663). Arap komutan ve yönetici. 629'da müslüman oldu. Hz.Peygamber tarafından Oman'a gönderildi. Hz. Ebubekir zamanında Filistin ve Mısır seferlerinde komutanlık yaptı ve Mısır'ı aldı. Sıffin savaşında Suriye kuvvetlerine komuta etti. Askerlerinin mızraklarının uçlarına Kur'an-ı Kerim yaprakları taktırarak Hz.Ali kuvvetlerini durdurdu. Hakem olayında Muaviye'nin halife olmasını sağladı. Mısır'a döndükten sonra ölünceye kadar buranın valisi olarak kaldı.

Anadolu: Atatürk'ün 30 Ocak 1923'te İzmir'de gazetecilerle sohbeti sırasında demeç verdiği gazetelerden biri.

Anadolu Ajansı: Türkiye Cumhuriyeti'nin yarı resmî haber ajansı. 6 Ekim 1920 tarihinde Ankara'da, Hey'et-i Temsiliye Başkanı Mustafa Kemâl'in emriyle kuruldu. Amacı, millî kurtuluş savaşı ile ilgili haberleri bütün yurda ve dış dünyaya ulaştırmaktı. Bugün de bir haber ajansı olarak faaliyetine devam etmektedir.

Anadolu Demiryolu Taksitleri: 19.yüzyılın sonlarıyla 20.yüzyılın başlarında İstanbul-Bağdat arasında yapılan demiryolunun ödeme plânı içerisinde müteahhit firmaya verilen paralar.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti: Sivas Kongresinde müdafaa-i hukuk cemiyetlerinin birleştirilmesiyle kurulan ortak cemiyetin adı.

Anafartalar: Çanakkale savaşlarında şiddetli çarpışmaların yapıldığı bir mevki.

Anafartalar Grubu Komutanlığı: Atatürk'ün 8 Ağustos 1915 tarihinde komutan olarak atandığı grup.

Anayasa Kanunu: 20 Ocak 1921 tarihinde TBMM tarafından kabul edilen ilk anayasanın yürürlüğe girmesini sağlayan kanun.

Ankara: İl merkezi. 13 Ekim 1923'te çıkartılan bir kanunla Türkiye'nin başkenti olmuştur. Hey'et-i Temsiliyenin Ankara'ya gelişinde 28 Aralık 1919'da Atatürk'ün, Ankara ilergelenleriyle bir konuşması olmuştur.

Ankara Anlaşması: 20 Ekim 1921'de Türkiye ile Fransa arasında imzalanan ve iki ülke arasında silâhli çatışmaya son vererek Türkiye'nin güney sınırlarını tesbit eden anlaşma.

Ankara Cumhuriyeti: Selçuklu idaresinin çökmesi üzerine Ankara'da teşekkül eden beyliklerden biri.

Ankara Hukuk Mektebi: Ankara Adliye Hukuk Mektebi adıyla kuruldu (5 Kasım 1925). 1922'de Gazi Mustafa Kemâl Paşa, Anadolu'da bir hukuk mektebi kurulması gerektiğini belirterek bu konuda gerekli hazırlıklara başlanılmasını emretti. 1925'te Ankara Hukuk Mektebi açıldı.

Ankara Hükümeti: Kurtuluş Savaşı süresince TBMM Hükümetlerine verilen ad. 23 Nisan 1920-29 Ekim 1923 tarihleri arasında bu şekilde 5 tane hükümet görev yapmıştır.

Ankara Kolordu Komutanı: 20.Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa.

Ankara Kumandanlığı: Millî ordunun kuruluşu sırasında Genelkurmay Başkanlığına bağlı tümen yetkisinde 6. ve 7. Atlı Piyade Tümenleri ile 2.Kuvve-i Seyyare Atlı Takip Kuvvetleri ve bir kısım depo ve koruma birliklerinden oluşan komutanlık.

Ankara Palas: 20 Mayıs 1928 tarihinde Afganistan kralı Amanullah ve kraliçe Süreyya şerefine ziyafet verilen yer.

Ankara Zabıt Namzetleri Talimghahı: Atatürk, subay adaylarının diploma töreninde 1 Aralık 1920 tarihinde burada bir konuşma yapmıştır.

Antakya: Halep'in bir ilçesi iken 1918'de işgal edildi. 1938'de Fransızlardan geri alındı. 1939'da Hatay ili olarak Türkiye'ye katılan il merkezi.

Antalya: Kurtuluş Savaşı sırasında bağımsız sancak.

Antep: bkz.Gaziantep.

Anzavur: Ahmet, İstanbul hükümetinin paşalık vererek İzmit'e mutasarrıf yaptığı isyancı, 1921'de öldürülmüştür.

Arabistan: Arabistan yarımadasında, yarımadanın büyük bölümünü kaplayan başlıca devlet. Başkenti Riyad, resmî dili Arapça.

Arap: Arabistan halkından, dili Arapça olan bir ülke ya da topluluktan olan.

Arapören: Eskişehir'in Seyitgazi ilçesine bağlı, Sakarya muharebesi sırasında askerî harekâta sahne olan bir köy.

Araplar: Sami dili konuşan, Arap yarımadası kökenli halk.

Aras: Erzurum'un Horasan ilçesine bağlı bucak.

Ardahan: Kurtuluş Savaşı sırasında Kars'ın bir ilçesi. Bugün il merkezi.

Arıburnu: Gelibolu batısında, Çanakkale savaşlarının yapıldığı stratejik bir bölge.

Arıburnu Kuvvetleri Komutanlığı: Atatürk'ün Çanakkale cephesinde Anafartalar Grup Komutanlığından önceki görevi.

Arifiye: Sakarya'nın ilçesi. 16 Ocak 1923 tarihinde Atatürk burada halka hitaben bir konuşma yapmıştır.

Arjantin: Güney Amerika'da devlet. Kıtanın güney kesiminde, And dağları ile Atlas Okyanusu arasında uzanır. Başkenti Buenos Aires, resmî dili İspanyolca.

Arkiropulus: 6 Ağustos 1925 tarihinde itimatnâmesini sunan Yunanistan büyükelçisi.

Arnavutluk: Balkan yarımadasında kuzeyde ve doğuda eski Yugoslavya'ya, güneyde Yunanistan'a komşu olan devlet.

Arnavut: Arnavutluk halkından olan.

Aroloff: Seminyon İvançeviç. (1880-1960) 1921-1923 yılları arasında Sovyetler Birliği'nin Ankara büyükelçisi.

Arpalık: Büyük taarruz sırasında Başkomutan Mustafa Kemâl Paşa'nın düşmanı gözetlediği tepelerden birinin bulunduğu mevki.

Artvin: Karadeniz bölgesinin en doğusundaki il.

Asio Dergisi: Ağustos 1921'de Atatürk hakkında haberin yayımlandığı ABD'de bir dergi.

Askerî Rüstiye Mektebi: Atatürk'ün 1893-1895 yıllarında öğrenim gördüğü Selânik'teki askerî ortaokul.

Aslıhanlar: Kütahya ili Aslanapa ilçesine bağlı, Dumlupınar yakınlarında büyük taarruz sırasında askerî harekâta sahne olan bir köy.

Asrı Saadet: Hz.Peygamberin mutlu çağı.

Associated Pres: Ağustos 1921'de Atatürk'ün muhabirine demeç verdiği bir ajans.

Asurî: Asurlular, Irak'taki hristiyan Nesturîler, Keldanlılar, Doğu Nesturîlerini ifade eden bir tabir.

Aşar Vergisi: Toprak ürünlerinden onda bir ölçüsünde alınan ve 17 Şubat 1925 tarihinde kaldırılan vergi.

Aşir Bey (ATLD): 1881 yılında Kilis'te doğdu. Mehmet Beyin oğludur. 23 Ekim 1957'de öldü. Karacaahmet Mezarlığındaki naaşı, 1988 yılında Devlet Mezarlığına nakledildi. 14 Ocak 1901'de girdiği Harp Okulundan 22 Ağustos 1903'te, Harp Akademisinden ise 26 Eylül 1906'da mezun oldu. Almanca ve Fransızca biliyordu.

Çeşitli görevlerden sonra 27 Haziran 1918'de 2.Tümen Komutanı oldu. 14 Aralık 1919'da 23.Tümen, aynı zamanda Mart 1920'den itibaren İzmir Doğu Cephesi Kuvva-i Milliye Komutanı, 4 Ağustos 1920'de Antalya Valisi ve Bölge Komutanı, 1 Mart 1921'de 16.Tümen Komutanı, 19 Eylül 1923'te 2.Ordu Kurmay Başkanı, 15 Ağustos 1915'te Millî Savunma Bakanlığı Müsteşar Yardımcısı, 27 Ağustos 1928'de 23.Tümen Komutanı ve bu arada iki ay kadar 4.Kolordu Komutan Vekili, 13 Şubat 1931'de 7.Tümen Komutanlığına atandı. 28 Eylül 1931'de emekliye ayrıldı.

1942-1943 yılları arasında Kütahya, 1949-1950 yılları arasında Gaziantep milletvekilliği yaptı.

Atina: Yunanistan'ın başkenti.

Avam Kamarası: İngiltere'de halk tarafından seçilen temsilciler meclisi.

Avni Bey : TBMM I.dönem Canik (Samsun) milletvekili.

Avrupa Kavimleri: Avrupa kıtasının yerlisi olan milletleri ifade etmek için kullanılan bir tabir.

Avrupa Türkiyesi: Türkiye'nin Avrupa kıtası toprakları üzerinde olan kısmını ifade etmek için kullanılan tabir.

Avusturya: Orta Avrupa'da federal devlet. Başkenti Viyana, resmî dili Almanca.

Avusturya Cumhuriyeti: 12 Kasım 1918'de ilân edilen, 13 Aralık 1938'de Hitler tarafından Avusturya'nın, Almanya'nın bir ili olduğunu ilân ettiği tarihe kadar yaşayan devlet.

Ayan: Osmanlı Devletinde senato, senatörler.

Ayasofya: İstanbul'da en büyük ve en ünlü Bizans kilisesi. Sultanahmet meydanındadır. İstanbul'un fethinden sonra camie çevrilmiştir. 1934 yılından itibaren müze olarak değerlendirilmektedir.

Ayastefonos: İstanbul'un Avrupa yakasında, Bakırköy ilçesine bağlı Yeşilköy semtinin eski adı. 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşının sonundaki anlaşma burada imzalanmıştır.

Ayaş: Orta Anadolu bölgesinde, Ankara'ya bağlı bir ilçe.

Aydemir: Çalköy'ün batısında büyük taarruz sırasında askerî harekâta sahne olmuş bir mevki.

Aydın: Kurtuluş Savaşı sırasında İzmir'in de içinde bulunduğu bir il.

Aydın Türk Ocağı: Atatürk'ün 4 Şubat 1931 tarihinde Aydın'da bir konuşma yaptığı yer.

Aydoğdu Bey: Ertuğrul Gazi'nin oğlu ya da torunu (öl. 1302) Osman Gazi'nin emirlerinden birisidir. Muhtelif savaflara katılmış ve İznik savaşında şehit olmuştur.

Aydın Tarihi Gazetesi: Basın Yayın Genel Müdürlüğüne yayımlanan belgesel dergi. İlk sayısı Eylül 1923'te çıkmıştır. 1931-1934 yıllarında ara verilmiş, 1934-1957 yılları arasında yeniden yayımlanmıştır. Dergi, tekrar 1976 Kasımından başlayarak "Aydın Olayları" adıyla 3-4 aylık derlemeler biçiminde yayımlanmıştır. 1978 Eylülünde yeniden "Aydın Tarihi" adını almıştır. Dergide günlük olaylar döküm halinde verilmektedir.

Ayıntap : bkz.Gaziantep.

Aynalı-Karka Hattı: Büyük taarruz sırasında süvari birliklerimizin mevzi aldığı bir mevki.

Ayvalık: Balıkesir'in bir ilçesi.

Azerbaycan: Batı Asya'da Azerbaycan Cumhuriyeti ile İran arasında bölünmüş bölge.

Azerbaycan Hükümeti: 1917 Rus ihtilâlinden sonra bağımsız hale geldi (Mayıs 1918) ve İngilizler tarafından ele geçirildi. Daha sonra Kızılordu tarafından alınan Azerbaycan, 1920 Ağustosunda bir Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti oldu. SSCB'nin dağılmasından sonra istiklâlîne kavuştu.

Azeri Türkleri: Atatürk'ün 14 Ekim 1921'de itimat mektubunu veren Azerbaycan Elçisi İbrahim Abilof'un nutkuna cevap olarak verdiği nutukta geçen bir tabir.

Babalık : Atatürk'ün 22 Ekim 1925'te Konya'da bir demeç verdiği mahallî gazete.

Babâli: Osmanlı Devleti'nde sadrazamlık makamına verilen ad. Osmanlı devlet dairelerinin bulunduğu bina, Osmanlı hükümeti gibi anlamlar taşıyan bir tabir.

Bader: 24 Nisan 1926 tarihinde itimatnâmesini sunan Lehistan elçisi.

Bağdat: Bugünkü Irak'ın başkenti. Lozan Anlaşmasına kadar Osmanlı illerinden bir tanesi.

Bahr-i Sefid: Akdeniz.

Bahriahmer: Kızıldeniz.

Bahriumman: Umman Denizi.

Bakırcık: Büyük taarruz sırasında askerî harekâta sahne olan bir mevki.

Bakü: Azerbaycan'ın başkenti.

Balıkesir: Kurtuluş Savaşı sırasında Karesi adlı bağımsız sancak. Atatürk, 7 Şubat 1923 tarihinde burada Paşa Camiinde halka hitaben minberden bir konuşma yapmıştır.

Balkan Konferansı: 1930'dan itibaren her yıl Atina, İstanbul, Bükreş ve Selânik'te yapılan konferanslar. Bu konferanslarda Balkan Birliği konusunda çalışmalar yapılmıştır. 1932'de yapılan Üçüncü Balkan Konferansından sonra Balkan Paketi Tasarısı ortaya çıkmıştır.

Balkan Harbi: Osmanlı İmparatorluğu ile Balkan devletleri arasında iki safhalı savaş (Ekim 1912-Eylül 1913).

Balkanlar: Balkan dağları, Balkan yarımadasındaki ülkelerin tamamını ifade eden bir tabir.

Balmahmut: Afyonkarahisar'ın Sinanpaşa ilçesine bağlı, büyük taarruz sırasında askerî harekâta sahne olmuş bir köy (istasyon).

Baltalık Kanunu: Bir köy veya kasabaya, ihtiyaçları için tahsis edilmiş olan ve baltalık denilen koru ve ormandan istifade hakkı demektir. Bu haktan yalnız tahsis edilmiş olan köy ve kasaba halkı istifade ederdi.

Baltık Denizi: Atlas Okyanusunun kuzeybatı bölümünde iç deniz. Danimarka boğazları aracılığı ile Kuzey Denizi'ne, Aland denizi aracılığı ile Botni körfezine bağlanır. Alanı 384.700 kilometrekare , derinliği 65 metredir.

Bandırma: Balıkesir'in bir ilçesi.

Baron Aloisi : 12 Mart 1930 tarihinde itimatnâmesini sunan İtalya büyükelçisi.

Başbakan: Parlamenter rejimlerde hükümet başkanı.

Başkanlık Makamı: TBMM Başkanlığı.

Başkilise: Büyük taarruz sırasında askerî harekâta sahne olan bir mevki.

Başkomutanlık Kanunu: 5 Ağustos 1921 tarihinde kabul edilen ve Mustafa Kemâl Paşa'ya TBMM yetkilerini kullanma ve Türk ordusunun başkomutanlığını veren kanun.

Başkomutanlık Meydan Mütarekesi: 26 Ağustos 1922'de başlatılan Büyük Taarruz sırasında Dumlupınar'da Mustafa Kemâl Paşa'nın ateş hatları arasında bizzat idare ettiği savaş.

Batı Cephesi: Anadolu'daki askerî birliklerin, en yararlı bir şekilde kullanılmalarını sağlamak üzere Müdafaa-i Milliye Vekâleti ile Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyasetine bağlı olarak Ali Fuat Paşanın komutan olarak atandığı 25 Haziran 1920 tarihinde kurulan cephe. Bu cephede Yunan işgaline karşı mücadele edilmiştir.

Batı Roma İmparatorluğu: 395 yılında Büyük Roma'nın ikiye ayrılmasından sonra başkenti Roma olan kısmı. 476 yılında Cermen kavimlerin istilâsı sonucu yıkılmıştır.

Batum: Gürcistan'ın Karadeniz'de Türkiye sınırında liman kenti. İki ülke arasında el değiştirmiş, Moskova Anlaşması ile Gürcistan'a katılmıştır.

Beden Terbiyesi Kanunu: 1938 yılında 3530 sayılı kanunla Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü kurulmuştur. Bu genel müdürlük günümüzde de spor alanındaki en üst kuruluş olarak görevini sürdürmektedir.

Behçet Kemal (ÇAĞLAR): (1908-1969). Şair, yazar. Lise son sınıf öğrencisi iken sınavla Zonguldak Yüksek Maden Mühendisi Okuluna girdi (1925). Sanayi Vekâleti Maden Dairesi mühendisi oldu (1930). Türk Ocağı ve Halkevindeki çalışmalara katıldı. Cumhuriyetin 10.yıldönümünde Faruk Nafiz Çamlıbel ile yazdığı "Onuncu Yıl Marşı"yla ün kazandı. Erzincan milletvekilliği yaptı (1935-1941). Çeşitli dergilerde yayımlanan şiirleri içerik olarak Atatürk inkılâpları ve yurt sevgisi ve biçim olarak halk şiiri geleneği ile beslendi.

Bekir Efendi: İstanbul Fen Müfettişi.

Bekir Sami Bey: (Kunduk, 1862-1932). Eski valilerden. Sivas kongresinde seçilen temsil hey'eti üyesi. Muvakkat İcra Encümeninde görev almıştır. Osmanlı Meclisi, TBMM I-II. Dönemler Amasya, Tokat üyesi. Moskova görüşmelerinde, Londra Konferansında delege hey'etinde görev almıştır.

Belçika: Batı Avrupa'da 9 eyaletten oluşan devlet.

Belediye Başkanı Beyefendi: 8 Ekim 1925 tarihinde Atatürk'ün Balıkesir'de yaptığı bir konuşmada Balıkesir Belediye Başkanına hitaben kullandığı bir tabir.

Belediye Başkanı Emin Bey: Atatürk'ün 10 Ekim 1925 tarihinde Akhisar'da Türk Ocağında yaptığı bir konuşma sırasında söz alarak Atatürk'e hitaben konuşan Belediye Başkanı.

Belen Tepe: Afyonkarahisar'ın güneyinde, büyük taarruz sırasında askerî harekâta sahne olan bir mevki.

Belgrat : 1919'da Yugoslavya'nın başkenti. Atatürk, 11 Ocak 1914'ten itibaren Sofya Büyükelçiliğinde Ataşemiliter iken ek görevle Belgrat Ataşemiliterliğini de üstlenmiştir.

Belkahve: İzmir'in doğusunda büyük taarruz sonunda Mustafa Kemâl ve beraberindekilerin Türk askerlerinin İzmir'e girişini seyrettikleri bir mevki.

Bergama: İzmir'in bir ilçesi.

Besim Atalay Bey: (1882-1965). Dilbilimci , yazar. Uşak'ta medrese eğitimi gördü. Din öğrenimini İstanbul'da sürdürerek icazet aldı (1909). Öğretmenlik, millî eğitim müdürlüğü yaptı. Silifke Müdafaa-i Hukuk Cemiyetini kuranlar arasında yer aldı. Kurtuluş savaşını destekleme çalışmalarını Uşak'ta sürdürdü. Ankara'ya giderek Millî Eğitim Bakanlığında Kültür Müdürlüğü yaptı. Bu sırada halk ağzından söz derleme çalışmasını yaptı. 1920'de Kütahya milletvekili seçildi, bundan sonra yedi dönem milletvekili oldu. Türk Dil Kurumu yöneticisi olarak çalıştı (1932-1951). Birçok akademik çalışmaya imza attı.

Beşkardeş Tepeleri: Birinci İnönü muharebesi sırasında askerî harekâta sahne olan stratejik tepeler.

Beştepeler: Sakarya'nın doğusunda Duatepe-Kartaltepe civarında bulunan bir mevki.

Beyazıt (Doğubeyazıt): Ağrı iline bağlı ilçe merkezi. Birinci Dünya Savaşının başında 31 Ekim 1914'te Ruslar, Beyazıt'ın kuzeyinden Türk topraklarına girerek ilk önce bu şehre saldırdılar. Savaşın, Osmanlı Devleti için fiilen başlaması bu saldırı ile olmuştur. Savaşın sonlarına doğru Rus kuvvetleri çekildiği sırada Bayezit, bir süre de Ermeni çeteleri tarafından işgal edildi. Nihayet 14 Nisan 1918'de kesin olarak kurtarıldı.

Beylerbeyi: İstanbul'un Anadolu yakasında, Üsküdar ilçesine bağlı semt.

Beylikköprü:Ankara, Polatlı ilçesine bağlı, Sakarya muharebeleri sırasında askerî harekâta sahne olan bir köy.

Beyoğlu: İstanbul'un Avrupa yakasında bulunan ve bugün ilçe statüsünde olan semt.

Beypazarı: Ankara'nın ilçelerinden. TBMM'nin açıldığı ilk günlerde başlayan Bolu ve Düzce yöresindeki isyanlar, buraya kadar yayılmıştır.

Beyrut: Atatürk'ün Suriye'de görev yaptığı sırada, staj yapmak için gönderildiği şehir.

Biga: Çanakkale'nin bir ilçesi.

Bilecik: Kurtuluş Savaşı sırasında Bursa'ya bağlı Ertuğrul sancağı. 5 Aralık 1920 tarihinde İstanbul'daki Tevfik Paşa hükümetinin, Ankara ile yakınlaşmak amacıyla Ahmet İzzet ve Salih Paşaları buraya, Mustafa Kemâl ile buluşmaya göndermiş ve böylece Bilecik Mülâkatı gerçekleşmiştir.

Bingazi: Libya'nın kuzeybatı kesiminde kent. Büyük Sirt körfezinin kuzeydoğusunda yer alan, ülkenin ikinci büyük kenti. 1912'de Trablusgarp savaşı ile Osmanlı yönetiminden çıkıp, İtalyan yönetimine girmiştir.

Birecik: Urfa'nın bir ilçesi.

Birinci Dünya Harbi: 1914-1918 arasında, aralarında Osmanlı Devleti'nin de yer aldığı İttifak Devletleri ile İtilâf Devletlerini karşı karşıya getiren savaş. Almanya, Avusturya-Macaristan, Osmanlı Devleti ve Bulgaristan ile Sırbistan, Fransa, Rusya, Belçika, İngiltere, Japonya, İtalya, Romanya, Portekiz, ABD, Yunanistan, Çin ve birçok Güney Amerika devletinin karşı karşıya geldikleri, Avusturya veliahtı Franz Ferdinand'ın öldürülmesiyle patlak veren, gerçekte milliyetçilik uygulamaları ve ekonomik menfaat hesaplarından çıkan Birinci Dünya Savaşında 8 milyonu aşkın asker ölmüştür.

Birinci İnönü Muharebesi: 6-10 Ocak 1921 tarihleri arasında yaşanan ve Yunan birliklerinin geri çekilmeye mecbur bırakıldığı İnönü bölgesindeki savaş.

Birmanya: Güneydoğu Asya'da devlet. Çinhindi yarımadasındaki devletlerin en batıda olanı. Resmî dili Birmanca, başkenti Rangoon.

Bitlis: Doğu Anadolu bölgesinde şehir ve bu şehrin merkez olduğu il. Birinci Dünya Savaşı sırasında (1 Mart 1916) Rus işgali altına girmiştir. Atatürk'ün komutanı olduğu 16.Kolorduya bağlı 5.Tümenin taarruzu ile 7 Ağustos 1916'da Rus işgalinden kurtarılmıştır.

Bizans: 395-1453 yılları arasında yaşayan, merkezi İstanbul olan Doğu Roma İmparatorluğu.

Boğaziçi: Marmara Denizini Karadeniz'e bağlayan boğazın kıyıları ile, doğuda Anadolu, batıda Rumeli yakalarındaki platoları kapsayan alana verilen ad.

Boğazlar: İstanbul ve Çanakkale boğazları ile Marmara'nın oluşturduğu bütün.

Boizeau (Buazo): Kurtuluş savaşı sırasında Ankara'da Fransız temsilcisi, yüzbaşı.

Bolayır Kolordu Erkan-ı Harbiyesi: Mustafa Kemâl'in Balkan Savaşı sırasında görev yaptığı birlik.

Bolşevik: 1903 Brüksel Kongresinde Lenin ve Plahanov tarafından savunulan tezin taraftarları. 1918'den sonra Sovyetler Birliği Komünist Partisi ve üyeleri için kullanılan bir tabir olmuştur.

Bolşevik Hükümeti: Rusya'da 1918'den sonra Sovyetler Birliği Komünist Partisi tarafından kurulan yönetim.

Bolşevizm : Rusça Bolşe kelimesinden gelir. Daha fazla, daha çok manasındadır. Politika dilinde Rus Sosyal Demokrat Partisinin aşırı sol kanadının savunduğu fikre verilen addır.

Bolu: Kurtuluş Savaşı sırasında bağımsız sancak.

Bolu Olayı: 13 Nisan 1920'de İstanbul hükümetinin körüklemesi ile Bolu, Hendek ve Adapazarı'nda patlak veren olaylar. Millî kuvvetler 3 aylık bir çabadan sonra bu olayları bastırmıştır.

Borçka: Karadeniz bölgesinin Doğu Karadeniz bölümünde Artvin iline bağlı ilçe.

Bosna ve Hersek: Eski Yugoslavya federatif Sosyalist Cumhuriyetini oluşturan altı cumhuriyetten biri. Bir bölümü Osmanlı döneminde müslümanlığı kabul eden halkın yüzde 37'si Sırp, yüzde 21'i Hırvat ve yüzde 40'ını Boşnaklar oluşturmaktadır.

Bozüyük: Bilecik'in ilçesi. 19 Mayıs 1926 tarihinde Atatürk, burada bir kereste fabrikasını ziyaretinde bir konuşma yapmıştır.

Brest-Litovsk: Beyaz Rusya'da Polonya sınırında bir şehir. 3 Mart 1918'de Almanya, Avusturya-Macaristan, Bulgaristan ve Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki barış anlaşması burada imzalanmıştır.

Britanya Kralı: İngiltere Kralı.

Buchberger: 17 Ekim 1933 tarihinde itimatnâmesini sunan Avusturya ortaelçisi.

Buhara: Özbekistan'da bir şehir. Eski bir vahanın en önemli kenti, kervan yolları üzerinde eski bir Pazar yeri olan Buhara. Bugün bir yönetim merkezidir. Kızılkum'un kırsal bölgelerinin büyük bölümü Buhara'ya bağlıdır.

Buhara Halk Sovyet Cumhuriyeti: 7 Ocak 1922 tarihinde Türkiye'yi ziyarete gelen Buhara Hükümeti temsilcileri için yapılan kabul töreninde Atatürk tarafından yapılan konuşmada geçen bir tabir.

Buhran ve Muvazene Vergisi: 1932 yılında yürürlüğe konulan, harcama üzerinden alınan bir vergi.

Bulgaristan: Balkan yarımadasında bir devlet. Başkenti Sofya, resmî dili Bulgarca.

Burdur : Kurtuluş Savaşı sırasında Konya'ya bağlı sancak.

Bursa: İl merkezi. Atatürk, 22 Ocak 1923 tarihinde Batı Anadolu seyahati esnasında Şark sinemasında halka hitap etmiştir.

Bursa Türkocağı: Atatürk'ün 23 Eylül 1925 tarihinde Bursa'yı ziyareti sırasında halka hitaben bir konuşma yaptığı yer.

Bütçe Kanunları: Bir devletin gelecekteki bir yıllık dönem için tahmin edilen gelir ve harcamalarını gösteren ve bir yasa olarak çıkan belge.

Büyük Britanya: Britanya takımadasının en büyük adası. Üç ulusal birimi kapsar: İskoçya, Wales ve İngiltere.

Büyük Menderes: Anadolu'da Ege bölgesinde çok eski çağlardan beri ünlü, çizdiği buklümlerle bir akış biçimine (menderes) adını veren akarsu. Ege Denizine dökülür, toplam uzunluğu 584 km.dir.

Büyük Millet Meclisi: bkz.Türkiye Büyük Millet Meclisi.

Büyükçalış: Sakarya muharebesi sırasında askerî harekâta sahne olan bir mevki.

Büyükdere: Balıkesir Burhaniye'ye 4 km. mesafede bir belde.

Büyükgökgöz: Sakarya muharebesi sırasında askerî harekâta sahne olan bir mevki.

Camados : 4 Aralık 1926 tarihinde itimatnâmesini sunan Yunan ortaelçisi.

Canik Sancağı: Samsun yöresinin eski adı. Bağımsız sancak.

Cankusuğu: Büyük taarruz sırasında askerî harekâta sahne olmuş bir mevki.

Cannes: Fransa'da, Cote d'Azur'de kanton merkezi.

Cannes Konferansı: Avrupa'nın tamir ve ihyası, İngiltere ile Fransa arasındaki meselelerin halli için toplanmış; ancak Fransa başbakanının istifasıyla sonuca ulaşmadan dağılan bir konferans.

Cavit Bey: 14 Mayıs 1933 tarihinde itimatnâmesini sunan Arnavutluk ortaelçisi.

Cebeci: Ankara'da Çankaya ilçesine bağlı bir semt.

Celal Bey: (Arat). TBMM V.dönem Yozgat milletvekili.

Celal Nuri (İLERİ): (1881-1938) Atatürk'ün 14 Ocak 1923 tarihinde cepheyi teftişe çıkacağı bir sırada demeç verdiği İleri gazetesi başyazarı. Gelibolu (1920-1927) ve Tekirdağ (1927-1935) milletvekili. 1924 Anayasa komisyonunda başkan.

Celalettin Arif Bey: (Erzurum 1875-Paris 1930). Galatasaray Sultanîsi, Paris Üniversitesi Hukuk Fakültesini bitirdi. Son Osmanlı Mebuslar Meclisine Erzurum mebusu seçildi (12 Ocak 1920). Meclis başkanlığına getirildi. İstanbul'un işgali üzerine Ankara'ya gelerek TBMM'ye katıldı. Birinci ve İkinci İcra Vekilleri Hey'etinde Adliye Vekili (3 Mayıs 1920-31 Ocak 1921). Fevzi Paşa başkanlığındaki Üçüncü İcra Vekilleri Hey'etinde yine Adliye Vekili (12 Temmuz-16 Ağustos 1922) olarak görev yaptı. Daha sonra TBMM Hükümetinin Roma büyükelçiliğine atandı. Elçilik görevi sona erince Türkiye'ye dönmedi, Paris'e yerleşerek orada öldü (1930).

Cemal Bey (1862-?): İstanbul hükümetinin Konya valisi.Yüzelliliklerden.

Cemal Paşa: (Ahmet, 1870-1922). İkinci Meşrutiyet döneminin üç önderinden biri. Bahriye Nazırı. Birinci Dünya Savaşında Kanal (Mısır) Cephesi Komutanı. Tiflis'te Ermeni komitecileri tarafından öldürüldü.

Cemalettin Çelebi Efendi: (1862-1932). Hacıbektaş şeyhi. TBMM I.dönem üyesi, ilk başkan vekillerinden.

Cemil Bey (UYBADIN): (1880-1957). Asker. TBMM Kütahya milletvekili. Dahiliye Vekili.

Cenevizliler: İtalya'da bir liman kenti olan Cenova'da kurulmuş bir devlet. 1284'ten itibaren Ege adaları ve Karadeniz'e kadar yayılmıştır. Haçlı seferleri sırasında daha zenginleştiyse de doğu ticaretinde rakibi olan Venedik'e yenilince (1378-1380) gerilemeye başlamıştır. 1387'den sonra Osmanlılarla bir ticaret anlaşması yaptıysa da, İstanbul'un fethinden sonra Ege Denizindeki ve Karadeniz'deki sömürgeleri, Osmanlılar tarafından fethedilmiştir.

Cengiz Han: Moğol İmparatorluğunun kurucusu (1155-1227). Asıl adı Timuçin'dir.

Cenova Konferansı: Türkiye dışındaki bütün Avrupa ülkelerinin davet edildiği ve esas olarak, Almanya tarafından Fransa arazisine doğrudan bir taarruz meydana gelirse, İngiltere'nin deniz ve kara kuvvetleriyle Fransa'ya yardım edeceğinin açıklandığı. Bir garanti anlaşmasıyla sonuçlanan konferans (Nisan-Mayıs 1922).

Cerablus: 30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesinin imzalandığı gün, güney sınırlarımızın uzandığı Halep ile Katma arasından geçip gidilen Urfa'nın Birecik ilçesinin bir bucağı.

Cevat Paşa (ÇOBANLI): 1870'de İstanbul'da doğdu. Müşir Şakir Paşa'nın oğludur. 13 Mart 1938'de öldü. İstanbul Erenköy Sahra-i Cedit mezarlığındaki naaşı 1988'de Devlet Mezarlığına nakledildi. 1891 yılında Harp Okulunu, 20 Mart 1894'te Harp Akademisini bitirdi. Fransızca ve Almanca biliyordu.

Çeşitli görevlerden sonra 4 Şubat 1913'te 9.Tümen Komutanı oldu. 10 Ağustos 1914'te Akdeniz Boğazı Müstahkem Mevki Komutanı, 9 Ekim 1915'te 14.Kolordu Komutanı, 18 Kasım 1916'da 15. Kolordu Komutanı (Galiçya'da), 19 Ağustos 1917'de tekrar 14.Kolordu Komutanı, 8 Kasım 1917'de 8.Ordu Komutanı, 3 Kasım 1918'de Karargâh-ı Umumi Başkanı, 19 Aralık 1918'de Harbiye Nazırı, 14 Mayıs 1919'da Genelkurmay Başkanı, oldu. 16 Mart 1920'de İstanbul'un işgalinde, İngilizler tarafından tutuklanarak Malta'ya sürüldü. 31 Ekim 1921'de yurda döndü. 9 Şubat 1922'de Elcezire Cephesi Komutanı oldu. 21 Ekim 1923'te 3.Ordu Müfettişi ve aynı zamanda milletvekili oldu. 31 Ekim 1924'te Ordu komutanlığı görevini bırakarak milletvekilliğine devam etti. 25 Aralık 1924'te milletvekilliğinden istifa edince Yüksek Askerî Şûra üyeliğine atandı. 7 Ocak 1925'te Musul Sorunu ve 28 Kasım 1925'te Irak sınırı için Milletler Cemiyetine giden heyette askerî müşavir oldu. 28 Nisan 1926'da Generaller Askerî Mahkemesine atandı. 14 Eylül 1934'te Yüksek Askerî Şûra üyesi iken emekli oldu.

Cevdet Bey: Ahmet, Albay. Diyarbakır'da Onüçüncü Kolordu Komutan Vekili.

Cevdet Paşa (Ahmet): (Lofça 1822-İstanbul 1895). İlköğrenimini Lofça'da yaptı. 1839'da medrese eğitimi için İstanbul'a gitti. Mustafa Reşit Paşa ve Fuat Paşanın maiyetinde bulundu. Tarih ve hukuk alanında eserler verdi. Vak'anüvis unvanını aldı. Valilik ve Maarif, Adliye, Ticaret Nazırlıkları yaptı. Osmanlı hukuk mevzuatını teşkil eden "Mecelle"nin hazırlanmasında katkılarda bulundu. 26 Mayıs 1895'te öldü.

Ceyhan: Akdeniz bölgesinde, Adana'ya bağlı ilçe.

Ceza Mahkemeleri Usulü Kanunu: Almanya'dan alınarak 1929 yılında yürürlüğe konulan kanun.

Chicago Tribün: Atatürk'ün 10 Mayıs 1920 tarihinde milliyetçiler ve dış yardımlar konusunda bir demeç verdiği gazete.

Clarence Streit: Ağustos 1921'de Atatürk'ün mülâkat yaptığı bir Amerikalı gazeteci.

Claude Farrere: (1876-1957):Deniz subayı idi. Başlangıçta gözcü doğunun bir parçası olarak gördüğü Türkiye'yi, Balkan Savaşı öncesinden başlayarak Batıya karşı savunması, kendisine "Türk dostu" unvanını kazandırmıştır.

Clemenceau: (George b. 1841-1929). Fransa'nın 1917-1920 yıllarındaki başbakanı.

Cumhurbaşkanlığı Köşkü: bkz.Çankaya Köşkü.

Cumhuriyet: İstanbul'da yayımlanan günlük siyasî gazete. Başyazarlığını da üstlenen Yunus Nadi (Abalıoğlu) tarafından 7 Mayıs 1924'te kurulmuştur. Halen yayın hayatına devam etmektedir.

Cumhuriyet Halk Fırkası: 9 Eylül 1923'te Halk Fırkası adıyla kuruldu. Kurtuluş Savaşını yürüten Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, her türlü partililik akımlarının dışında bir dernek olarak kurulmuş, millî birliği bozacağı endişesiyle partilikten kaçınılmıştı. Zaferin kazanılmasıyla ARMHC'nin görevi tamamlandı. Daha sonra ARMHC'nin bir siyasal partiye dönüştürüleceği açıklandı ve Mustafa Kemâl'in genel başkanlığında Cumhuriyet Halk Partisi kuruldu.

Cumhuriyet Merkez Bankası: 11 Haziran 1930 tarih ve 1715 sayılı kanunla kurulan millî sermayeli banka. Temel amacı, ülkenin kalkınmasını desteklemektir.

Çal Dağı: Afyonkarahisar-Uşak sınırında, Sakarya muharebesi sırasında askerî harekâta sahne olan bir mevki.

Çal köyü: Büyük taarruz sırasında askerî harekâta sahne olan bir mevki.

Çanakkale: Kurtuluş Savaşı sırasında bağımsız sancak.

Çanakkale Boğazı: Marmara Denizini Ege'ye ve Akdeniz'e bağlayan boğaz.

Çangal Köyü: Batı Anadolu bölgesinde Sinop'un güneybatısında aynı adı taşıyan dağ civarında bir köy.

Çankaya: İç Anadolu bölgesinde, Ankara'ya bağlı cumhurbaşkanlığı köşkünün bulunduğu ilçe.

Çankaya Köşkü: Türkiye Cumhurbaşkanlığı konutu. Adını, Ankara'da Çankaya semtinden almaktadır. 1921 yılından itibaren Atatürk burada ikamet etmeye başlamıştır. 1921'den 1932'ye kadar çeşitli tadilatlarla kullanılan ilk köşk terk edilerek yeniden yapılan ikinci köşke geçilmiştir. Birçok tarihî olaylara tanıklık eden köşk, bugün de Cumhurbaşkanlığı konutu olarak kullanılmaktadır.

Çankırı: Kurtuluş Savaşı sırasında Kastamonu'ya bağlı sancak. Eski adı Kangırı.

Çapanoğulları: Yozgat'lı Âyan ailesi. Yozgat yöresine 17.yüzyıldan önce yerleşmişlerdir. Daha sonraki dönemlerde birçok siyasî olaylarda rol sahibi olmuşlardır. Millî mücadele döneminde Yozgat çevresinde çıkan ayaklanmalarda da yer almışlardır.

Çar : Bulgar ve Rus hükümdarlarının taşıdığı unvan.

Çarlık Rusya: Rusya ve Rus İmparatorluğunda 1917'ye kadar süren otokratik siyasal rejim.

Çatalca: İstanbul'un bir ilçesi. Kurtuluş Savaşı sırasında sancak. Balkan Savaşında Bulgar ordusunun geldiği askerî hat.

Çayhisar: Afyonkarahisar'ın batısında büyük taarruz sırasında askerî harekâta sahne olan bir mevki.

Çekoslovakya: Orta Avrupa'da bir devlet. Bugün Çek Cumhuriyeti ve Slovakya olmak üzere ikiye ayrılmıştır.

Çeltik: Sakarya muharebesi sırasında askerî harekâta sahne olan bir mevki.

Çerkez: 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesinin imzalandığı gün tesbit edilen millî sınırlar içinde bulunan müslüman unsurlardan biri.

Çerkez Ethem: (1885-1948). Küçük Zabit (Astsubay) Mektebinde okudu. Kurtuluş savaşı başlarında Kuvva-i Seyyare adıyla bilinen birliklerin komutanı oldu. Bu kuvvetler ile birçok ayaklanmaları bastırarak yararlı olmuş; ancak düzenli ordu komutanı İsmet (İnönü) Bey'e karşı gelmiş, ayaklanmış, üzerine gönderilen birliklerin önünden kaçarak 1921 yılının ilk günlerinde Yunan işgal sahasına sığınmıştır. Yüzellilikler listesi uyarınca yurt dışına çıkarılmış, bir daha Türkiye'ye dönmemiştir.

Çeşme: İzmir'in bir ilçesi. Büyük taarruz takip hareketi sırasında düşman askerlerinden temizlenen bir mevki.

Çetine: Atatürk'ün 11 Ocak 1914 tarihin den itibaren Sofya Ataşemiliteri iken ek görevle buranın da Ataşemiliterliğini üstlenmiştir.

Çiçerin: (Georgiy Vasiliyeviç, 1872-1936). Kurtuluş Savaşı sırasında Sovyetler Birliği dışişleri bakanı. Atatürk, 26 Nisan 1920 tarihinde Sovyet hükümetine harp malzemesi yardımı isteyen mektubunu yazmıştır. Bu mektuba 3 Haziran 1920 tarihinde Çiçerin cevap vermiştir. SSCB'nin uluslar arası siyasette yer almasını sağlamıştır. 1930'da görevinden ayrılmıştır.

Çiftçiler Yurdu: Atatürk'ün 18 Mart 1923 tarihinde Tarsus'ta çiftçilere hitap ettiği yer.

Çin Denizi: Büyük Okyanusta, Güney Asya kıyısıyla Taivan, Filipinler ve Borneo adalar topluluğu arasındaki kıyı denizi.

Çin İmparatorluğu: Çin'de 1644-1911 yılları arasında hüküm süren yönetim.

Çocuk Esirgeme Kurumu: Korunmaya, bakıma ve yardıma muhtaç aile, çocuk, yaşlı vb. kişilere götürülen hizmetlerle ilgili hedefleri tesbit etmek, bu hizmetleri düzenlemek için kurulmuş katma bütçeli kamu kurumu.

Çoruh Nehri: Doğu Karadeniz bölgesinin en önemli akarsuyu. Toplam uzunluğu 442 km.dir. Bunun en büyük bölümü Türkiye topraklarından, 24 km.lik bölümü Gürcistan topraklarından geçip, Batum'un güneyinde Karadeniz'e dökülür.

Çorum: Kurtuluş Savaşı sırasında Ankara'ya bağlı bir sancak.

Çürüksu: Gürcistan'da Batum yakınlarında bir istasyon. Mütareke döneminde İngiliz askerleri tarafından işgal edilmiştir.

Daday: Kastamonu'nun ilçesi. Atatürk bir yurt gezisinde 30 Ağustos 1925 tarihinde burada belediye binası önünde toplanan halka hitaben bir konuşma yapmıştır.

Dadaylılar: Atatürk'ün 30 Ağustos 1925 tarihinde Daday'da yaptığı konuşmada geçen bir tabir.

Dahiliye Vekâleti: Yurdun genel kolluk ve güvenliğini, kamu düzenini, kişi hak ve hürriyetlerini korumak, sınır ve karasularının güvenliğini sağlamak, kaçakçılığı önlemek, vatandaşlık işlerini yürütmek amacıyla 1920 yılında kurulmuş bakanlık.

Daily Express: Atatürk'ün Ocak 1921'de sulh şartları hakkında görüşlerini açıkladığı bir gazete.

Daily Mail: Atatürk'ün 26 Eylül 1922 tarihinde büyük zaferin yarattığı yeni vaziyet konusunda demeç verdiği bir gazete.

Damat Ferit Paşa: (1853-1923). Osmanlı Devleti'nin son sadrazamlarından. Sevres Anlaşmasını imzalayan heyette delege. TBMM'nin gizli oturumlarından birinde idamına hükmedilmiştir. 1922'de yurt dışına kaçmış, Nice'de ölmüştür.

Demirci: Manisa'nın bir ilçesi. Kurtuluş savaşı yıllarında sürekli işgal altında kalmamış ve özellikle Demirci kaymakamı İbrahim Efendi'nin örgütlediği akıncılarla Yunanlılara karşı başarılı bir direniş gösterilmiştir.

Demirci Kaymakamı Hilmi Bey: Çerkez Ethem ve kardeşlerinin isyan olayları sırasında Demirci kaymakamı.

Demirci Mehmet Efe: (1885-1959). Babası gibi demircilik yaparken askere alındı. Birinci Dünya Savaşı sırasında yaşadığı haksızlık yüzünden askerden kaçarak dağa çıktı. Ege bölgesinde eşkıyalığa başlayarak adını duyurdu. İzmir'in işgali üzerine Kuvva-i Milliyeye katıldı. Aydın Cephesi Umum Kuvva-i Milliye Kumandanı oldu (5 Ekim 1920). Çerkez Ethem olayı sırasında üzerine kuvvet gönderildi. Karargâhını basan Refet Beyin elinden kurtularak kaçtıysa da adamları teslim oldu. Daha sonra Kuvva-i Milliye yaptığı hizmetler gözönünde tutularak affedildi ve herhangi bir eylemde bulunmaması şartıyla köyünde yaşamasına izin verildi.

Demirci Olayı: Demirci'nin düşman işgaline girmesi ve buna karşı koyma faaliyetleri sırasında yaşanan olaylar. Bu olayların sonucunda düşman kuvvetleri Demirci dışına çıkarılmıştır.

Demiryolları Hattı Müfettişliği: 19 Temmuz 1920 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile Anadolu Demiryollarının Nafia Vekâletine bağlanmasından sonra ihdas edilen, özellikle askerî personelin yerine getirdiği bir görev.

Demokrasi: Egemenliğin halktan kaynaklandığı yönetim biçimi, siyasal sistem. Bu yönetim biçimine sahip devlet.

Denizli: Kurtuluş Savaşı sırasında Aydın'a bağlı sancak.

Derviş Bey (Ahmet): 1886 yılında Selânik'te doğdu. Tevfik Bey'in oğludur. 17 Ocak 1932'de öldü. Zincirlikuyu mezarlığındaki naaşı, 1988 yılında Devlet Mezarlığına nakledilmiştir. 14 Eylül 1203'te girdiği Harp Okulundan 26 Eylül 1906'da; Harp Akademisinden ise 26 Ağustos 1909'da mezun oldu.

Çeşitli görevlerden sonra 10 Ağustos 1921'de 7.Tümen Komutanı, 22 Ekim 1921'de 11.Tümen Komutanı, 30 Ocak 1922'de Levazımat-ı Umumiye Dairesi Başkanı, 16 Temmuz 1922'de Askerî Okullar Müfettişi, 1 Ağustos 1922'de tekrar 11.Tümen Komutanı oldu. 1 Ağustos 1922'de Tümen Komutanı yetkisiyle İstanbul Merkez Komutanı, 2 Ekim 1923'te Bursa'da Özel Askerî Mahkeme Başkanı, 2 Ocak 1924'te 1.Tümen Komutanı, 9 Haziran 1925'te 1.Kolordu Komutanı oldu. 8 Eylül 1930'da Millî Savunma Bakanlığı Müsteşarı, 3 Ocak 1932'de Askerî Yargıtay üyeliğine atandı ise de, hastalığı nedeniyle göreve başlayamadan öldü.

Deveboynu: Erzurum'un doğusunda dağ. 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşında Ruslar, burada Türk kuvvetlerini mağlup etmişlerdir.

Devidemir: Sakarya muharebesi sırasında askerî harekâta sahne olan bir mevki.

Devlet Demiryolları İşletmesi: Türkiye'de ilk millî demiryolları kuruluşu, 24 Mayıs 1924'de çıkartılan 506 sayılı yasa ile gerçekleşmiştir. Demiryolları İnşaat ve İşletme Umum Müdürlüğü kurulmuştur. Konu ile ilgili diğer müdürlükler birleştirilerek 23 Mayıs 1927 tarih ve 1042 sayılı yasa ile Devlet Demiryolları ve Limanları İdare-i Umumiyesi kurulmuştur. Daha sonra, 1 Ocak 1929 tarih ve 1483 sayılı yasaya göre adı değiştirilerek Devlet Demiryolları ve Limanları Umum Müdürlüğü, 8 Nisan 1931 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile Devlet Demiryolları Umum Müdürlüğü olmuştur.

Devlet-i Aliyye-i Osmaniye: Büyük Osmanlı Devleti.

Devlet Konservatuarı: Atatürk'ün direktifleri ile müzik ve sahne sanatlarının gelişmesi için Millî Eğitim Bakanlığı, bir konservatuar kurmak üzere 1934 yılında, Berlin'de öğrenci müfettişi olan Cevat Dursunoğlu'nu görevlendirdi. Yapılan çalışmalar sonunda konservatuar önce Musikî Muallim Mektebi içerisinde açıldı (1936). 1940 yılında müstakil yönetmeliği hazırlanarak yürürlüğe girdi.

Dışişleri Komiseri: SSCB'nin ilk yıllarında dışişleri bakanlığı görevini yürüten kişi.

Dikilitaş: Sakarya muharebesi sırasında askerî harekâta sahne olan bir mevki.

Dikmen: Ankara'nın kuzeybatı kesiminde Çankaya ilçesine bağlı bir semt.

Dikmen Tepesi: Temsil Hey'etinin 27 Aralık 1919'da Ankara'ya varışında, Ankaralıların karşılamaya geldikleri yer.

Dimetoka: Yunanistan'ın kuzeydoğusunda, Meriç kıyısında bir şehir.

Din işleri Bakanlığı: bkz.Şer'iyye ve Evkaf Vekâleti.

Dinar: Afyonkarahisar'ın bir ilçesi.

Diyanet işleri Başkanlığı: İslâm dininin inanç, ibadet ve ahlâk ilkeleriyle ilgili işlerini yürütmek, din konusunda toplumu aydınlatmak ve ibadet yerlerini yönetmek amacıyla kurulmuş kamu kuruluşu. Cumhuriyetin ilânı ve halefeliğin kaldırılmasından sonra 3 Mart 1924 tarihinde kurulmuştur.

Dir'izor: Deyrizor. Suriye'de bir şehir.

Divan-ı Harb: Askerler tarafından yapılan cürümlerin muhakemesine bakan askerî mahkemeye verilen ad.

Diyarbakır: Güneydoğu Anadolu bölgesinin en önemli şehri.

Doğu Anadolu Bölgesi: Doğu sınırlarımızdan batıya, Küçük Asya yarımadasının kıstağı hizasına kadar uzanan, kabaca üçgen biçiminde bölge. Türkiye'nin yedi coğrafi bölgesinden biri.

Doğu Roma İmparatorluğu: bkz.Bizans

Doktor Nazım Bey: (Resmer 1868-1921). TBMM I.dönem Tokat üyesi. Halk İştirakiyyun (Komünist) Fırkası kurucusu. Dahiliye Vekili seçilmişse de Mustafa Kemâl'in baskısıyla istifa etmiş. 1921'de milletvekilliği düşürülmüştür.

Dokuma Sanayi: Pamuk ipliği, pamuklu dokuma, yün ipliği, yünlü dokuma, yapay ve sentetik ipek ipliği ve dokuma, doğal ve yapay ipek ipliği ve dokuma, örme mamulleri, hazır giyim eşyası gibi alt üretim kollarından oluşan sanayi dalı.

Dolmabahçe Sarayı: İstanbul'da saray. Atatürk, 1 Temmuz 1927'de İstanbul halk temsilcileri ile; 7 Temmuz 1927'de İstanbul Öğretmenler Birliği heyetine hitaben burada birer konuşma yapmıştır. Atatürk, 10 Kasım 1938 tarihinde bu sarayda hayata veda etmiştir.

Döğër: Afyonkarahisar'da büyük taarruz sırasında askerî harekâta sahne olan bir mevki.

Dört Halife: İslâm tarihinde Hz.Muhammed'in ölümünden sonra halife seçilen Ebubekir ve onu takip eden Ömer, Osman, Ali'nin halifeliklerini kapsayan dönem (632-661).

Dumlupınar: Kütahya'nın Aslantaş ilçesinde bir köy. Büyük taarruz sırasında Atatürk'ün meydan muharebesi yönettiği mevki.

Dumlupınar Meydan Savaşı: bkz.Başkomutanlık Meydan Savaşı.

Durak Bey: TBMM I.dönem Erzurum milletvekili.

Dülükbaba Tepesi: Gaziantep'in kuzeyinde Beylerbeyi istikametinde Antep'e bakan bir tepe.

Düzce: Bolu'nun bir ilçesi.

Düzce Olayı: 13 Nisan 1920'de İstanbul hükümetinin körüklemesi ile Bolu, Hendek ve Adapazarı'nda patlak veren olaylar. Millî kuvvetler 3 aylık bir çabadan sonra bu olayları bastırmıştır. İkinci defa 8 Ağustos 1920'de başlayan Düzce isyanı ise 23 Eylül'de sona ermiştir.

Ebu Musa-El-Eş'ari: Sahabe, komutan (614-662). Yemen'den gelerek Hz. Peygamberin Uhut savaşına katıldı. Hz. Ömer zamanında Basra ve Kûfe'ye vali tayin edildi. Hz. Ali ile Muaviye arasındaki Sıffîn savaşında hakemlik yaptı.

Ebubekir: Hz. Muhammed'den sonra gelen dört halifeden birincisi.

Edirne: Marmara bölgesi Trakya bölümünün batı kesiminde, kuzeyde Bulgaristan, batıda Yunanistan'la komşu il.

Elazığ: Kurtuluş Savaşı sırasında Harput ilinin merkezi. Asıl adı Mamuretilâziz. O sıradaki isim Elaziz.

Elcezire Cephesi: : Anadolu'daki askerî birliklerin, en yararlı bir şekilde kullanılmalarını sağlamak üzere Müdafaa-i Milliye Vekâleti ile Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyasetine bağlı olarak Nihat (ANILMIŞ) Paşanın komutan olarak atandığı 27 Haziran 1920 tarihinde kurulan cephe.

Elhamra Sarayı: İspanya'da, Granada kentinde, 13.yüzyılda Emevîlerden Ahmeroğullarının yaptırdığı ünlü saray.

Elviye-i Selase: Eski Kars, Ardahan, Artvin livaları hakkında kullanılan bir tabir.

Emeviler: Dört halife devrinden sonra ilk islâm imparatorluğunu kuran arap hanedanı (661-750).

Emin Bey: (Gevecioğlu, 1889-1934). Osmanlı Meclisi, TBMM I., IV. Dönemler Samsun üyesi. 1922 yılı sonlarında Mustafa Kemâl'i milletvekili seçtirmemek amacıyla, seçim yasasında değişiklik önerisi veren milletvekillerinden biri.

Emir Paşa: (Marşan, 1860-1940). TBMM I.dönem Sivas milletvekili.

Emlak ve Eytam Bankası: 1926 yılında, ülkenin yapım işlerine yardımcı olmak , Eytam (yetimler) Sandığına toplanan yetimlere ait birikimlerin korunmasını sağlamak amacıyla kurulmuş banka.

Emperyalist: Bir devletin, başka bir devlet ya da devletler topluluğu üzerindeki iktisadî, askerî, kültürel vb. egemenliği demek olan emperyalizmden yana olanlar için kullanılan bir tabir.

Endülüs: İspanya'nın güneyindeki bir bölge. Emevî kırımından kurtulan Abdullah'ın burada kurduğu devlet.

Enise Hanım: 30 Haziran 1933 tarihinde Hukuk Fakültesinde Atatürk'ün huzurunda imtihan edilen öğrenci.

Entransigeant: Atatürk'ün 11 Ocak 1922 tarihinde demeç verdiği bir Fransız gazetesi.

Enver Aka: (1901-1968) Türk asker ve siyaset adamı. Kuleli Askerî Lisesindeyken Kurtuluş Savaşına katılmak üzere Anadolu'ya geçti (1920). Zabit Namzetleri Talimghâhını birincilikle bitirdi, Süvari subayı oldu. İnönü ve Sakarya savaşlarıyla Büyük Taarruza katıldı. Daha sonra Korgeneral rütbesine kadar yükseldi. Siyasî hayatında da Cumhuriyet Senatosu Başkanlığı yaptı.

Enver Paşa: Türk asker ve devlet adamı (1881-1922). Manastır Askerî Rüştîyesi (1894), İstanbul Soğukçeşme Askerî İdadisini (1897), Harp Okulunu (1899) ve Harp Akademisini (1902) bitirdi. Çeşitli askerî görevleri yürütürken İttihat ve Terakkî Cemiyeti'ne katıldı. İkinci Meşrutiyetin ilânından sonra, Makedonya Genel Müfettişi oldu. Trablusgarp ve Balkan savaşlarına katıldı. İttihat ve Terakki Cemiyetinin genel sekreteri oldu (1913). Rütbesi generalliğe yükseltilerek 1914'te Harbiye Nazırlığına getirildi. Sultan Reşat'ın yeğeni Naciye Sultan ile evlenerek saraya damat oldu (5 Mart 1914). Harbiye Nazırı olarak ordunun gençleştirilmesi işini başardı. Birçok Alman subayı Türk ordusunda danışman olarak görevlendirdi. Almanya'yla işbirliği doğrultusunda, Rusya'ya karşı gizli bir Türk-Alman ittifakının imzalanmasında başrolü oynadı (2 Ağustos 1914). Birinci Dünya Savaşında Harbiye Nazırı olarak komutasını üstlendiği 3. Ordunun doğu cephesinde Rus kuvvetlerine karşı giriştiği Sarıkamış kış harekâtı (Ocak 1915) bozgunla bitince komutayı devredip İstanbul'a döndü. 1918 sonbaharında askerî durum kurtarılamaz boyutlara ulaştı. Sadrazam Talât Paşa, görevinden ayrıldı. Başta Enver, Cemâl ve Talât Paşalar, bir Alman denizaltısına binerek (2 Kasım 1918), önce Odesa'ya, oradan da Berlin'e kaçtılar. Enver Paşa, 1920 yılında Moskova'yaggeçti. Sovyet yöneticilerin desteğinde İslâm İhtilâl Cemiyetleri İttihadı'nı kurduğunu açıkladı. Burada umduğu desteği bulamayınca tekrar Berlin'e döndü (Ekim 1920). Anadolu'ya gelip millî mücadeleye katılmak şeklindeki ısrarlı istekleri, Mustafa Kemâl tarafından reddedildi. Anadolu'ya bir kurtarıcı gibi girme ümidi boşa çıkınca, Orta Asya müslümanlarını sömürgeci İngilizlere karşı birleştirme ve Turan devleti kurma niyetiyle Buhara'ya gitti(Ekim 1921). Burada katıldığı savaşlardan birinde, süvari hücumu sırasında vurularak öldü (4 Temmuz 1922).

Epoka : 30 Aralık 1919 tarihinde kendisine yazılı olarak sorduğu bazı sorulara Atatürk tarafından yazılı cevap verilen Yunan gazetesi.

Erbaa: Orta Karadeniz bölgesinde Tokat'a bağlı bir ilçe.

Ereğli: İç Anadolu bölgesinde Konya'ya bağlı bir ilçe.

Erivan: Ermenistan'ın başkenti.

Erkan-ı Harbiye Umumiye Nazırı: Bakanlar Kurulu'unun önerisiyle, kuvvet komutanlığı yapmış orgeneral ya da oramiraller arasından başbakan tarafından atanan genelkurmay başkanı, görev ve yetkilerinden dolayı başbakana karşı sorumludur.

Erkmen Tepesi: Afyonkarahisar'ın batısında Kaleciksisvrisi'nin kuzeyinde 1310 rakımlı bir tepe. Büyük taarruz sırasında askerî harekâta sahne olan bir mevki.

Ermeni: Osmanlı Devletinin gayrimüslim teb'asından biri.

Ermeni Cumhuriyeti: Türkiye'nin doğusunda, Kafkasya'nın güneyinde, Türkiye, Gürcistan, Azerbaycan ve İran arasında yer alan devlet.

Ermeni Kilisesi: Aziz Gregoire'ın öncülüğünde hristiyanlığı benimseyen ve sadece ilk üç ökümenik konsili kabul eden Ermenilerin Katolik ve Ortodokslardan farklı olan mezheplerine verilen ad.

Ermeni Meselesi: Ermeni milletinin gerçek çıkarlarından ziyade dünya kapitalistlerinin ekonomik çıkarlarına göre halledilmek istenen bir mesele.

Ermeni Patrikhaneleri: İki tane Ermeni Patrikhanesi vardır. Bunlardan biri, İstanbul Kumkapı Gregoryen Ermeni Patrikhanesi, diğeri Kudüs Gregoryen Ermeni Patrikhanesidir. İstanbul'daki patrikhane, Fatih Sultan Mehmed'in emri ve izni ile kurulmuş, Kudüs'teki patrikhane ise, Osmanlı yönetimini Yavuz Sultan Selim'in Mısır Seferi sırasında tanımış ve onun izni ile varlığını sürdürebilmiştir.

Ermenistan: Kafkaslarda bir devlet. Mondros Mütarekesinden sonra doğu illerimizde bu adla bir Ermeni devleti kurma düşüncesi olmuştur.

Ermenistan Ermenileri: Yurt dışına (Avrupa ve Amerika) gitmemiş, anayurtlarında kalmış Ermeniler.

Ertuğrul Bölgesi: Bilecik merkez olmak üzere II.Abdülhamit tarafından, 1892'de kurulan sancak. Osmanlı Devleti'nin temelini atıldığı Söğüt, İnegöl, Yenişehir gibi ilçelerin katılmasıyla meydana getirilmiştir.

Erzincan: Kurtuluş Savaşı sırasında Erzurum'a bağlı bir sancak.

Erzurum: Doğu Anadolu bölgesinde il. Millî mücadele sırasında en önemli kongrelerden Erzurum kongresi burada toplanmıştır.

Erzurum Kongresi: Vilâyet-ı Şarkıyye Müdafaa-i Milliye Cemiyetinin 23 Temmuz-8 Ağustos 1919 tarihleri arasında Erzurum'da topladığı kongre. Bu kongreye Mustafa Kemâl ve Rauf Bey de katılmışlar, Mustafa Kemâl Kongre başkanı seçilmiştir.

Eskişehir: Kurtuluş Savaşı sırasında bağımsız sancak. Atatürk, 15 Ocak 1923 tarihinde ordu birliklerini teftiş etmek, halkla temasta bulunmak ve kuracağı parti hakkında aydınlatmak amacıyla burada bir konuşma yapmıştır.

Eyüb Sultan: Hz.Muhammed'in bayraktarı, sahabe. (?-İstanbul 672). İlk müslümanlar arasında yer aldı. Hz.Muhammed, Medine'ye göç ettiğinde, onun evine misafir oldu. Hz.Muhammed'in bütün savaşlarına bayraktar olarak katıldı. İstanbul kuşatmasında çarpışırken, dizanteriye tutularak öldü. Mezarı, İstanbul'un fethi sırasında Akşemsettin tarafından bulunup, hatırasına Fatih Sultan Mehmet tarafından Eyüp Camii ve Eyüp Türbesi yaptırıldı.

Fahrettin Paşa (ALTAY): 1880 yılında İşkodra'da doğdu. İsmail Beyin oğludur. 26 Ekim 1974'te İstanbul'da ölmüştür. Aşyan mezarlığındaki naaşı, 1988'de Devlet Mezarlığına nakledilmiştir. 14 Mart 1897'de girdiği Harp Okulundan 17 Ocak 1900'de, Harp Akademisinden de 6 Aralık 1902'de mezun olmuştur. Fransızca ve Almanca biliyordu.

Çeşitli görevlerden sonra 25 Şubat 1917'de 6.Tümen Komutanı oldu. 22 Nisan 1917'de Vehip Paşanın maiyetinde Almanya'ya gitti. 3 Haziran 1917'de 26.Tümen Komutanı, 1 Mart 1918'de 15.Kolordu Komutan Vekili, 10 Nisan 1918'de tekrar 26.Tümen Komutanı, 7 Mayıs 1918'de 12.Kolordu Komutanı, 12 Nisan 1919'da

3.Kolordu Komutanı, 13 Ekim 1919'da 12.Kolordu Komutanı, Temmuz 1921'de kolordu yetkisiyle 5.Süvari Grup Komutanı, 13 Eylül 1921'de 5.Süvari Kolordusu Komutanı ve bir ara 1.Ordu Komutan Vekili, 15 Mart 1923'de Konya'da 5. Kolordu Komutanı, 31 Ekim 1924'te 2.Ordu Müfettişi, 22 Kasım 1933'te 1.Ordu Komutanı, 17 Aralık 1943'te Yüksek Askerî Şûra üyeliği yaptı.14 Temmuz 1945'te Yüksek Askerî Şûra üyesi iken yaş haddinden emekli oldu.

1920'de o zamanki duruma göre hem komutan, hem de I.dönem Mersin milletvekili iken, 1923'te II.dönem İzmir milletvekilliği, 1946'da VIII.dönem Burdur milletvekilliği yaptı.

Falih Rifkî Atay: (1894-1971). Rehber-i Tahsil Rüşdiyesinde, Mercan İdadisinde ve Darulfünun Edebiyet Fakültesinde okudu. Yazı hayatına şiir ve küçük nesirler yazarak başladı. İstanbul'daki çeşitli gazetelerde yazdıktan sonra birinci dünya savaşına yedeksubay olarak katıldı. Mütareke döneminde birkaç arkadaşıyla birlikte Akşam gazetesini kurdu (1918). Burada yazdığı yazılarla kurtuluş savaşı aleyhinde bulunanlara karşı mücadele etti. İdam talebiyle tutuklandı ve divan-ı harbe verildi ise de İnönü zaferinden sonra kurtuldu. Kurtuluştan sonra TBMM'de Bolu milletvekilliği yaptı (1922). Siyasî makale ve fıkralarının dışında Türkçenin her türlü düşünceyi anlatmaya elverişli zengin bir dil haline gelmesi için çalışmalar yaptı. Türkiye'nin batılılaşması ve Atatürk inkılâplarının yayılma ve korunması konularında da çalışmalar yaptı ki bu konudaki en bilinen eseri, Çankaya isimli eserdir.

Falkenhayn (Eric Von): (1861-1922) Alman generali Birinci Dünya Savaşı sırasında Yıldırım Ordularının başına getirilmiştir.

Farabi: (870-950): Büyük bir Türk düşünürü. Yunan felsefesinden esinlenerek islâm felsefesini gerçek anlamda kuran Farabi'nin mantık ve felsefenin çeşitli türlerinde pek çok eseri vardır.

Felemenk: Hollanda-Belçika bölgesinin tarihî adı.

Ferit Celal: 15 Mart 1923 tarihinde Adana Türk Ocağında Atatürk'e hitaben gençler adına konuşma yapan şahıs.

Fethi Bey: Atatürk, Harp Akademisinde iken kendisini Askerî Okullar Komutanı İsmail Paşaya jurnal eden subay. İsmail Paşanın hafiyesi.

Fevzi Paşa (ÇAKMAK): 1876'da Anadolu Kavağında doğmuştur. Çakmakoğullarından Topçu Albayı Ali Sırrı'nın oğludur. 10 Nisan 1950'de ölmüştür. İstanbul Eyüpsultan mezarlığında gömülmüştür.

29 Nisan 1893'te Harp Okuluna girmiş, 28 Ocak 1896'da mezun olmuştur. 25 Aralık 1898'de Harp Akademisinden mezun olmuştur. Fransızca, İngilizce, Almanca, Rusça, Farsça, Arapça, Arnavutça ve Sırpça biliyordu.

25 Aralık 1898'de Harp Akademisini bitirince, Genelkurmay Dairesi 4.Şubeye, 11 Nisan 1899'da 3.Ordu 18. Tümen Kurmaylığına (Metroviça), 29 Aralık 1908'de Taşlıca Mutasarrıfı ve Komutanlığı görevlerinin de eklenmesiyle 35.Tugay Komutanlığına atandı. 19 Ocak 1910'da rütbesi tugay komutanlığına yeterli olmadığı için açığa alındı. 27 Nisan 1910'da Mürettep Kosova Kolordusu Karargâhında görevlendirildi. 27 Temmuz 1910'da Mürettep Kosova Kolordusu Kurmay Başkanlığına, 15 Ocak 1911'de Genelkurmay Dairesi 5.Şube Müdürlüğüne atandı. 18 Nisan 1911'de Mürettep İşkodra Kolordusu Kurmay Başkanı oldu. 2 Ekim 1911'de, İşkodra'da bulunurken, Batı Rumeliyi İtalya'ya karşı savunmak üzere teşkil edilmiş olan Garp Ordusu Komutanlığı Kurmay Başkanlığına ve 6 Ekim 1911'de İpek Sancağı Mutasarrıflığına atandı. 19 Ekim 1911'de İstanbul'a dönerek Genelkurmaydaki görevine devam etti. 11 Şubat 1912'de Arnavutluk ve üç Rumeli vilâyetindeki ıslahat kararlarının uygulanmasıyla görevli komisyonda yer aldı. 3 Temmuz 1912'de 21. Tümen Komutan vekilliği (Yakova), 6 Ağustos 1912'de Kosova Kuvva-i Umumiyesi Komutanlığı kurmay başkanlığına, 29 Eylül 1912'de Vardar Ordusu Komutanlığı 1.Şube Müdürlüğüne ,2 Ağustos 1913'te Ankara Redif Tümeni Komutanlığına, 6 Kasım 1913'te 2.Tümen Komutanlığına, 22 Aralık 1914'te 5.Kolordu Komutanlığına atandı. 6 Aralık 1915'te, Anafartalar Grubu Komutan Vekili olarak görevlendirildi. Nisan 1916'da Doğu Cephesinde 3.Mıntika Komutanlığına, 7 Eylül 1916'da 2.Kafkas Ordu Komutanlığına (Diyarbakır'da), 9 Ekim 1917'de 7.Ordu Komutanlığına atandı . 24 Aralık 1918'de Genelkurmay Başkanı oldu. 14 Mayıs 1919'da 1.Ordu Kıtaatı Müfettişliğine atandı. 3 Kasım 1919'da Bakanlar Kurulu kararıyla Anadolu'daki subayların durumunu tahkik için

gönderilecek heyette görevlendirildi. 31 Aralık 1919'da Askerî Şûra üyeliğine atandı. 3 Şubat 1920'de Harbiye Nazırı oldu .8 Nisan 1920'de kabinenin çekilmesiyle nazırlık görevi sona erdi. Bundan sonra millî orduda görev almak üzere Anadolu'ya geçip Ankara'ya geldi. 3 Mayıs 1920'de Kozan milletvekili sıfatıyla Millî Savunma Bakanı seçildi. 9 Kasım 1920'de ek olarak Genelkurmay Vekilliğine atandı. 24 Ocak 1921'de önceki görevlerinin yanısıra Hey'et-i Vekile Başkanı oldu. 5 Ağustos 1921'de Millî Savunma Bakanlığı görevinden çekilip, asaleten Genelkurmay Vekili oldu. 12 Temmuz 1922'de Hey'et-i Vekile Başkanlığı görevinden istifa ederek Genelkurmay Vekili olarak kaldı. 3 Mart 1924'te Genelkurmay Başkanlığına atandı. 31 Ekim 1924'te milletvekilliğinden istifa etti. 12 Ocak 1944'te yaş haddinden emekliye ayrıldı.

1946-1947'de İstanbul milletvekili (bağımsız), 1948'de Millet Partisi kurucularından ve şeref başkanı oldu.

Fırat Nehri: Türkiye'nin ve Suriye'nin doğu bölümlerinden doğup, Irak'ı geçerek, Basra körfezinde denize dökülen 2780 km. uzunluğunda nehir.

Figaro: 13 Ekim 1922 tarihinde Atatürk'ün büyük zaferin yarattığı vaziyet konulu bir demecinin yayımlandığı gazete.

Filibeli Halil Efendi (Halil Fevzi Efendi): Osmanlı alimi. Mecelle Cemiyeti üyesi. Filibe'de doğdu. Babası "ayaklı kütüphane" diye meşhur Mustafa Efendidir. Ahmet Halil Fevzi, tahsilini Filibe'de tamamladıktan sonra (1824), uzun süre ders vekâletinde bulunduğu için Filibeli Ders Vekili Hoca Efendi veya Filibeli Hoca Efendi olarak şöhret bulmuştur. İstanbul'da birçok medresede hocalık; Kayseri, Şam ve Medine'de kadılık yaptıktan ve diğer görevlerden sonra hac vazifesini yerine getirmek üzere Hicaz'a giden Halil Fevzi Efendi, 23 Mayıs 1884'te Taif'te vefat etmiştir. Geride birçok eser bırakmıştır.

Fouchet Napolyon'un polis nazırı.

Franklin Boullion: (Henri, 1870-1939). Fransız diplomatı. Ankara Anlaşması için yapılan görüşmelerde Fransız temsilcisi olarak görev almıştır.

Fransa İhtilali: (1789-1799). Fransa'da Ancien Regime'e son veren ihtilâlcî hareketlerin tamamına verilen ad.

Frenginin Bulaşmasını Önleme Kanunu: TBMM'nin birinci yasama yılı içerisinde halkın sağlığını koruma amacıyla çıkartılmış kanun.

Frunze: bkz. General Frunze

Fuat Bey: (1883-1921). TBMM I.dönem Çorum milletvekili.

Fuat Paşa: bkz.Ali Fuat Cebesoy.

Galata: İstanbul'un Avrupa yakasında bugünkü Karaköy, Tepebaşı, Kuledibi ve Tophaneyi kapsayan ve batıda Kasımpaşa'ya kadar uzanan kesim.

Galiçya: Doğu Avrupa'da bölge. Bugün Polonya ile Ukrayna arasında paylaşılmıştır.

Garbî Trakya: Trakya'nın Yunanistan'da kalan Türklerin yaşadığı bölgesi.

Gazi: Savaşta gösterdikleri yararlıklar nedeniyle bazı komutan ve kentlere devlet tarafından verilen unvan. Gazi Mustafa Kemâl, Gaziantep gibi.

Gaziantep: Ayıntab, Gaziyıntab. İl merkezi. 1918 sonunda İngilizlerin, 1919 sonunda Fransızların işgaline girdi. 1921 Şubatında, büyük bir mücadele sonunda teslim oldu. TBMM 8 Şubat 1921 günü kente"Gazi" unvanını verdi. 21 Ekim 1921 Ankara Anlaşması ile düşman işgalinden kurtuldu.

Gebze: Kocaeli'nin bir ilçesi.

Gediz:Kütahya'nın ilçelerinden, bu yörede bir akarsu adı. Büyük taarruz ve Gediz muharebelerinde askerî harekâta sahne olmuş bir mevki.

Gelibolu: Çanakkale'nin bir ilçesi ve üzerinde bulunduğu yarımadanın adı. Çanakkale savaşında kara muharebelerinin yapıldığı yer. Kurtuluş Savaşı sırasında Edirne'ye bağlı sancak.

Gemlik: Bursa'nın ilçesi. Büyük taarruz takip hareketi sırasında askerî harekâta sahne olmuş bir mevki.

Gence: Azerbaycan'da bir şehir.

Gençlik Yurdu: Atatürk'ün 18 Mart 1923 tarihinde Tarsus'ta gençlere hitaben bir konuşma yaptığı yer.

Genel Hıfzısıhha Kanunu: 1930 yılında yayımlanan 1593 sayılı kanun. Bu kanunla koruyucu sağlık hizmetleri düzenlenmiştir.

Genelkurmay: Silâhli Kuvvetlerin stratejik, teknik, lojistik, taktik vb. her türlü etkinlik ve hizmetlerinin yürütülmesiyle görevli en büyük askerî karargâha verilen ad.

General Frunse: 20 Aralık 1921 tarihinde itimat mektubunu veren Ukrayna'nın Ankara büyükelçisi. Ukrayna Sosyalist Sovyet Cumhuriyeti ile TBMM arasında imzalanan 2 Ocak 1922 tarihli anlaşmayı da ülkesi adına imzalamıştır.

General Goruand: 1867'de Paris'te doğdu. Sudan (1898) ve Fas'ta (1912) savaşlara katıldı. 1915'te Fransızların doğu kuvvetleri komutanı idi. Sonra Avrupa batı cephesinde 4.Kolordu komutanlığı yaptı. Antep Muharebesi sırasında Suriye Komutanı idi. 1946'da öldü.

General Harbord: (James G. 1866-1947). Amerika'nın Ermeni sorununu araştırmak için Anadolu'ya gönderdiği heyetin başkanı. Çalışmalarının sonunda Ermeni iddialarının yersiz olduğunu açıklamıştır.

General Mougain: Atatürk'ün Fransa gezisi sırasında bir görüşme yaptığı Fransız general.

General Pelle: (Maurice, Cesare Joseph, 1863-1924). Fransız generali. Mütareke döneminde İstanbul'da Fransa yüksek komiseri olarak görev yapmıştır.

Gerede: Bolu'nun bir ilçesi.

Gerede Olayı: 13 Nisan 1920'de İstanbul hükümetinin körüklemesi ile Bolu, Hendek ve Adapazarı'nda patlak veren olaylar. Millî kuvvetler 3 aylık bir çabadan sonra bu olayları bastırmıştır.

Geyve: Sakarya'nın ilçelerinden. O zamanlar İzmit'e bağlı idi.

Giresun: Kurtuluş Savaşı sırasında bir sancak. Atatürk, 19 Eylül 1924 tarihinde burada halka hitaben bir konuşma yapmıştır.

Girit: Ege denizinin güney sınırını belirleyen Yunan adası.

Glayds Baker: Atatürk'ün 21 Haziran 1935 tarihinde bir demeç verdiği gazeteci.

Goethe: (Johann Wolfrang (1749-1832). Alman yazar. 1771'de hukuk doktoru oldu. En bilinen eseri "Faust" adlı trajedidir.

Gördes: Ege bölgesinde Manisa'ya bağlı ilçe.

Göztepeliler: Atatürk'ün 11 Ekim 1925 tarihinde İzmir'de halka hitap ettiği bir konuşmaya özel vapur tutarak gelen Göztepe sakinleri. Onlara da özel olarak hitap etmiştir.

Greys Elison: Atatürk'ün 22 Aralık 1922 tarihinde İngiltere ile ilişkiler ve Barış Konferansı hakkında bir demeç verdiği Morning Post gazetesi muhabiri.

Gulam Ceylani Han: 24 Şubat 1926 tarihinde itimatnâmesini sunan Afganistan ortaelçisi. 25 Eylül 1928 tarihinde de büyükelçi olmuştur.

Gustave Adolph: Türkiye'yi ziyaret eden ve 3 Ekim 1934 tarihinde Çankaya köşkünde şerefine bir ziyafet verilen İsveç veliaht prensi.

Gümrü: Ermenistan'da bir şehir. 3 Aralık 1920 tarihinde TBMM Hükümeti ile Ermenistan arasındaki ilk anlaşma burada imzalanmıştır.

Gümrük Tarifeleri Kanunu: Ülkenin endüstrileşmesi için Teşvik-i Sanayi Kanunu ile birlikte yürütülen kanun.

Gündüzbey: Bilecik ili Söğüt ilçesine bağlı, Birinci İnönü muharebesi sırasında askerî harekâta sahne olan bir köy.

Gürcistan: Kafkasya'da, Karadeniz'in doğusunda, başkenti Tiflis olan devlet.

Gürcü: Gürcistan halkından veya bu halkın soyundan olan kimse, Gürcistanlı.

Hacı Ahmet Efendi: TBMM I.dönem Muş milletvekili.

Hacı Hayati Efendi: TBMM I.dönem Urfa milletvekili.

Hacı Şükrü Bey: (Aydındağ, 1883-1935). Binbaşı. 57.Tümen alay komutanlarından. TBMM I.dönem Diyarbakır üyesi.

Hacıbayram Mahallesi: Atatürk'ün Ankara hemşehrisi sıfatıyla 10 Ocak 1923 tarihinde muhtarlık seçimlerinde oy kullandığı mahalle.

Hacim Muhittin Bey: (Çarıklı, 1881-1965). Kurtuluş Savaşında, 1919'da Balıkesir ve Alaşehir kongrelerinin başkanı. Bursa'nın işgali sırasında vali idi. Osmanlı Meclisi, TBMM I-VIII. Dönemler Balıkesir ve Giresun üyesi.

Hafız Bekir Efendi: Atatürk'ün 23 Mart 1923 tarihinde Afyonkarahisar Belediye Meclisi üyelerine hitaben yaptığı konuşmadan önce söz alarak bir konuşma yapan belediye meclisi üyesi.

Hakimiyet-i Milliye: Atatürk'ün 6 Aralık 1922 tarihinde Halk Partisi kurma kararının açıklandığı gazetelerden biri.

Hakkari: Aynı adı taşıyan ilin merkezi. Büyük Zap nehrinin kuzeyinde kurulmuş olan Hakkâri, Osmanlı döneminde Van vilâyetine bağlı bir sancak merkezi idi ve Çölemerik adını taşıyordu.

Hakkı Baha: Atatürk'ün Selânik'te Hürriyet Cemiyetinin bir şubesini açarken kendisine yardımcı olan arkadaşlarından biri.

Hakkı Behiç Bey (BAYIÇ): (1886-1943).Mülkiyi Mektebini bitirdi. Çeşitli idarî görevlerden sonra, Sivas kongresinde Denizli delegeşi olarak bulundu. Temsil Hey'eti üyeliğine seçildi. İlk TBMM'ye katıldı. Maliye ve İçişleri Bakanlığı yaptı. Yeşilordu kurucuları arasında yer aldı. TBMM tarafından komünizmi yerinde görüp incelemek üzere Ali Fuat Paşa ile Moskova'ya gönderilen heyette yer aldı. Bu sırada Mustafa Kemâl'in emriyle kurulan Türkiye Komünist Fırkasının genel sekreterliğini yürütürken hastalanarak siyasetten çekildi.

Hakkı Bey: TBMM I. dönem Van milletvekili.

Halep: Suriye'de, Kuveyt kıyısında bir kent. Eskiden Mezopotamya ile Akdeniz arasındaki kervan yollarının kavşak noktası üzerinde olan Halep, günümüzde hem işlek bir karayolu ve demiryolu merkezi, hem de kuzey Suriye'nin ticaret merkezidir.

Halil Bey: Atatürk'ün Sofya Ataşemiliteri olduğu sırada Dışişleri Bakanlığı müsteşar yardımcısı olan kişi.

Halit Paşa: (1881-1925).1903'te Harp Okulu'ndan mezun oldu. Mondros Mütarekesinden sonra 9.Kafkas Tümen Komutanı oldu. Kars'ın alınmasında önemli rol oynadı (1919). Doğu cephesinden Batı cephesine aktarıldı (1921) ve Kolordu Komutanı yetkisiyle Kocaeli Grup Komutanı oldu (Eylül 1921). Rütbesi generalliğe yükseltildi (1922). Büyük taarruzdan sonra grubunun lâğvı üzerine Batı Cephesi Komutanlığı emrine verildi. TBMM II.dönem Ardahan milletvekili seçildi (1923-1925). Mecliste bir tartışma sonucunda silâhına davranınca Ali Çetinkaya tarafından tabanca ile vuruldu ve bir gün sonra öldü. Ailesi, sonradan Karsıalan soyadını almıştır.

Halk Bankası Sandıkları: Küçük esnafa ve küçük sanayicilere muhtaç oldukları kredileri temin etmek üzere kurulmuş sandıklardır.

Halkalı Ziraat Mektebi: İstanbul'un Bakırköy ilçesine bağlı semt. Halkalı Ziraî Üretim İşletmesi ve Tarım Meslek Lisesi.

Halk İştirakiyyun Fırkası: Gizli Komünist Partisi. 1920 Haziranında Ankara'da kurulmuş bir partidir. Sosyalizmi yaymak ve yerleştirmek için Üçüncü Enternasyonale bağlı olarak kurulmuştur. Kurucuları arasında Arif Oruç, emekli binbaşı Salih Zeki ve Şerif Manatof bulunmaktadır. Parti İstanbul ve Ankara hükümetlerine karşı faaliyet gösteren siyasî bir organ olarak Ruslara, Türkiye'de Bolşevik bir ihtilâl olabileceği ümidini vermek için ayaklanmalar çıkarmış, bölücülük yapmıştır.

Halkevi: Türk kültür ve sanat hayatına katkılarda bulunmak, araştırmalar yapmak, gençleri bir çatı altında toplamak amacıyla 19 Şubat 1932 tarihinden itibaren merkezi Ankara olmak ve gerektiğinde köylere kadar uzanarak kapsamak üzere kurulan teşkilâtın görev yaptığı yer.

Hamdi Namık Bey : TBMM I.dönem İzmit milletvekili.

Hamdullah Suphi Bey : (Tanrıöver, 1886-1966). TBMM I-III, VII-X. Dönemler Antalya, İstanbul, İçel üyesi. Maarif Vekili, Türkocağı'nın kurucularından, şair, yazar, büyükelçi kimlikleri ile de tanınmıştır.

Hamidiye: Sakarya muharebesi sırasında askerî harekâta sahne olan bir mevki.

Hamidiye Komutanı: 1924 yılında Atatürk'ün Karadeniz sahillerine seyahat ettiği Hamidiye kruvazörünün komutanı.

Hamidiye Kruvazörü: Atatürk'ün Karadeniz gezisi esnasında seyahat ettiği ve 19 Eylül 1924 tarihinde personeline hitaben bir konuşma yaptığı askerî gemi.

Hamza Hayati Bey: TBMM I.dönem Mentеше milletvekili.

Hamurköy: Afyonkarahisar'ın Düzağaç bucağına bağlı, büyük taarruz sırasında askerî harekâta sahne olan bir köy.

Harbiye: Harp Okulu'na eskiden verilen ad. Osmanlı Devleti'nde askerlik işlerinin yürütüldüğü en yüksek makam.

Hareket Ordusu: 31 Mart Olayı diye anılan ayaklanmayı (13 Nisan 1909) bastırmak üzere Selânik'ten İstanbul'a gelen, sivil asker gönüllülerden oluşan, kurmay başkanlığını Atatürk'ün yaptığı birliğin adı.

Harezmi: Batı Türkistan'da Amuderya nehrinin aşağı çığırında, Kızılıkum ve Karakum çölleri arasındaki tarihî bölge. Günümüzde toprakları Özbekistan ve Türkmenistan Cumhuriyetleri arasında paylaşılmıştır.

Hariciye Vekaleti: Bir ülkenin öteki devletlerle olan dış ilişkilerini yürütmekle görevli bakanlık. Türk Dışişleri Bakanlığının başlıca görevi, hükümetçe belirlenecek ilkelere göre dış politikayı uygulamak ve Türkiye Cumhuriyetinin yabancı devletler ve uluslar arası kuruluşlarla ilişkilerini yürütmektir. Bakanlığın merkez kuruluşlarında çeşitli genel müdürlükler ve daire başkanlıkları vardır. Yurtdışı kuruluşu büyükelçilikler, elçilikler, uluslar arası örgütlerdeki sürekli temsilcilikler, başkonsolosluklar, konsolosluklar ve özel temsilciliklerden oluşur.

Harp Okulu: Türk Silâhlı Kuvvetlerine subay yetiştirmek amacıyla kurulan askerî yüksek okullara verilen ad (Kara Harp Okulu, Deniz Harp Okulu, Hava Harp Okulu).

Hasan Bey : TBMM I.dönem Van milletvekili.

Hasandede: Afyon'un Dazkırı ilçesine bağlı, büyük taarruz sırasında askerî harekâta sahne olmuş bir köy.

Hasan Tahsin Bey: TBMM I.dönem Mardin milletvekili.

Hasankale: Erzurum'un Pasinler ilçesinin merkezi.

Haşim Bey: TBMM I.dönem Çorum milletvekili.

Haşimiler: Hicaz, Irak ve Ürdün'de egemen olan kral ailesi.

Havza: Orta Karadeniz bölümünde Samsun'a bağlı bir ilçe. Samsun'dan sonra buraya gelen Atatürk, 28 Mayıs 1919 tarihinde komutanlar, yöneticiler ve resmî kurumlar için buradan bir genelge yayımlamıştır.

Havza Hakkında Eser Yazan Fuat: Atatürk'ün 24 Eylül 1924 tarihinde Havza'da yaptığı bir konuşma sırasında ismini söyleyerek takdir ettiği kişi.

Haymana: Ankara'nın ilçelerinden biri. Sakarya muharebesi sırasında askerî harekâta sahne olan bir mevki.

Hendek: Marmara bölgesinde Sakarya iline bağlı ilçe.

Hendek Olayı: : 13 Nisan 1920'de İstanbul hükümetinin körüklemesi ile Bolu, Hendek ve Adapazarı'nda patlak veren olaylar. Millî kuvvetler 3 aylık bir çabadan sonra bu olayları bastırmıştır.

Heyet-i Temsiliye: Sivas Kongresinden sonra, kongre genel kurulu adına karar alma yetkisine sahip 16 kişiden oluşan hey'et. Başkanı Mustafa Kemâl'dir. TBMM açılıncaya kadar görevini sürdürmüştür.

Heyet-i Vükela: Vekiller Hey'eti, Bakanlar Kurulu. İlk TBMM'de bakanlar TBMM genel kurulunun tasvibi ile seçiliyor ve "vekil" sıfatını alıyorlar; TBMM genel kuruluna karşı da sorumlu oluyorlardı.

Hıristiyan: Hz.İsa'ya iman eden vaftiz olmuş kimse.

Hırvat: Güney Slavları grubuna dahil bir milletin mensuplarının adı.

Hırvatistan: Balkan yarımadasının kuzeybatısında yer alan 56538 kilometrekare alanı, 4.685.000 nüfusu ve başkenti Zagreb olan devlet.

Hıyanet-i Vataniye Kanunu: Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin, ülkenin içinde bulunduğu olağanüstü şartları aşmak için herşeyden önce kendi varlığının, hukukunun ülke çapında kabul edilmesini sağlayabilmek, buna karşı duranları engellemek için 29 Nisan 1920'de çıkardığı kanun.

Hicaz: Suudi Arabistan'ın Kızıldeniz kıyısında Akabe körfezi ve Ürdün'den güneyde Asir'e kadar dağlık bir şerit halinde uzanan tarihi bölge.

Hicaz Kuvvei Seferiyesi: Atatürk'ün 1917 yılında 2.Ordu Komutan Vekili iken Ordu Komutanı sıfatı ile görevlendirildiği ancak daha sonra 2.Orduya atanması dolayısıyla görevine başlamadan geri döndüğü birlik.

Hilafet Ordusu: Anadolu'daki millî mücadele hareketini sindirmek ve kuvva-i milliyeyi dağıtmak için İstanbul hükümetinin İngilizlerin desteğiyle kurduğu ordu. 4.Damat Ferit Paşa hükümeti İzmit, Hendek, Adapazarı yörelerinde kuvva-i milliyeye katılmayan çeteleri destekleme kararı aldı."Kuvva-i İnzibetiye" de denilen bu ordunun amacı kuvva-i milliyenin yöreye egemen olmasını önlemektir. Ahmet Anzavur yönetiminde kuvva-i milliyeye aleyhine bazı teşebbüslerde bulundu. Ankara hükümetinin üzerine gönderdiği düzenli birlikler marifetiyle dağıtıldı.

Hilâliahmer Cemiyeti: Türkiye Kızılay Cumhuriyeti

Hindenburg: (1847-1934). Atatürk'ün Vahdettin ile birlikte yaptıkları Almanya ziyareti sırasında (17 Aralık 1917-4 Ocak 1918) bir görüşme yaptıkları Alman ordusunun önde gelen komutanlarından, mareşal. Birinci Dünya Savaşı sırasında Almanların asker sayısından tasarruf etmek ve Fransa'da işgalleri altında bulunan topraklardaki konumlarını sağlamlaştırmak için kurdukları tahkimli mevzilerin tamamına da Hindenburg Hattı denir.

Hindikuş: Asya'da dağ sırası.

Hindistan: Güney Asya'da bir devlet. Başkenti Yeni Delhi'dir. Batısında Umman Denizi, doğusunda Bengal körfezi, kuzeyinde Çin, Nepal ve Bhutan, doğusunda ise Bangladeş ve Birmanya vardır. Resmî dilleri hindî ve ingilizcedir.

Hintli: İngiliz tahakkümü altındaki müslümanların bir bölümü.

Hisarköyü: Balıkesir Burhaniye'ye bağlı bir köy.

Hoca Harun Efendi: 16 Ocak 1923 tarihinde Arifiye'de Atatürk'ün huzurunda bir konuşma yapan kişi.

Hoca İsmail Efendi: Atatürk'ün Selânik'te Hürriyet Cemiyetinin bir şubesini açarken kendisine yardımcı olan arkadaşlarından biri.

Hoca İsmail Hakkı Efendi: 5 Şubat 1923 tarihinde Akhisar'da Atatürk'ün belediyeyi ziyareti üzerine Atatürk'e hitaben bir konuşma yapan şahıs.

Hristiyan Unsurları: Osmanlı Devletinde müslüman olmayan Rum, Ermeni vb. gibi gayrimüslim teb'ayı ifade etmek için kullanılan bir tabir.

Hukuk Öğrenci Cemiyeti Heyeti: Atatürk'ün 26 Temmuz 1927 tarihinde Dolmabahçe Sarayı'nda kabul ederek Lozan Barış Anlaşması hakkında açıklamalar yaptığı hey't.

Hulusi Bey: TBMM I.dönem Afyonkarahisar üyesi.

Hükümet Başkanı: Başbakan. I.TBMM'de üyeleri TBMM genel kurulu tarafından oylanarak tasvip edilmek suretiyle oluşturulan hükümetin başkanı. Başlangıçta (1921 yılına kadar) aynı zamanda TBMM başkanıdır.

Hükümet Konağı: İllerde valilik, ilçelerde kaymakamlık ve diğer müdürlüklerin bulunduğu binalar.

Hükümet Teşkilatı: I.TBMM'de üyeleri TBMM genel kurulu tarafından oylanarak tasvip edilmek suretiyle oluşturulan hükümet şekli (TBMM Hükümeti).

Hülagu: İlhanlı Devleti'nin kurucusu ve ilk hükümdarı (1256-1265).

Hürriyet Cemiyeti: Atatürk'ün Şam'da görevli iken arkadaşlarıyla birlikte kurdukları bir cemiyet.

Hürriyet Meydanı: Selânik'te bir meydan.

Hüseyin Avni Bey: (Ulaş, 1887-1948). Osmanlı Meclisi, TBMM I.dönem Erzurum milletvekili.

Hüsnü Paşa: Otuzbir Mart Olayında Selânik'ten İstanbul'a gelen Hareket Ordusu'nda Komutan.

Hüsrev Bey: (Gerede, 1888-1962). Kurmay subay. Mustafa Kemâl ile Samsun'a çıkanlardan. TBMM I, II ve V.dönemler Trabzon, Urfa, Sivas üyesi. Berlin büyükelçisi. Düzce ve Bolu isyanı sırasında isyancılar tarafından esir alınmış ve TBMM ile arabuluculuk yaptırılmıştır.

Hüsrevpaşa: Seyitgazi yakınlarında, büyük taarruz sırasında askerî harekâta sahne olan bir mevki.

Hüsrev Sami: (KIZILDOĞAN, 1884-1942). Atatürk'ün Selânik'te Hürriyet Cemiyetinin bir şubesini açarken kendisine yardımcı olan arkadaşlarından biri. Asker. TBMM I.dönem milletvekili.

Hüsrevler: Eski İran hükümdarlarının kullandığı unvan.

İlgın Ayaklanması: (2 Ekim-24 Kasım 1920). Konya, Çumra, Karaman, Akşehir, Seydişehir, Şarkikaraağaç, Akşehir, Ilgın, Kadınhanı ve çevresi gibi Orta Anadolu'nun hemen hemen yarısını kaplayan bu ayaklanma, TBMM'nin açılmasından sonra millî hükümete karşı olan en önemli ayaklanma hareketlerinden biridir.

İlca Vadisi: Sakarya muharebesi sırasında askerî harekâta sahne olan bir mevki.

Irak Kralı Faysal: (1883-1933) İlk Irak kralı. 7 Temmuz 1931 tarihinde Türkiye'yi ziyaret etmiş, şerefine Ankara Palas'ta bir ziyafet verilmiştir.

Iraklılar: 7 Temmuz 1931 tarihinde Ankara'da Kral Faysal şerefine verilen ziyafette Atatürk'ün konuşmasında kullandığı bir tabir.

İslahiye: Gaziantep'in bir ilçesi.

Isparta: Akdeniz bölgesinde, Antalya bölümünün iç kesiminde Göller yöresinde il merkezi.

İbni Rüşd (1126-1198): İslâm filozoflarından. Aristoteles'in en büyük açıklayıcısıdır.

İbni Sina (Ebu'l Ali Hüseyin, 980-1037): Tarihin en büyük bilginlerindedir. 100'den fazla eseri vardır. Tıp, Fizik, astronomi ve felsefe üzerine olan eserlerinin çoğu arapçadır.

İbrahim Bey: Atatürk'ün 19 Mayıs 1926 tarihinde Bozüyük'te ziyaret ettiği bir kereste fabrikasının sahibi.

İhsan Bey (Cebelibereket): (Eryavuz, 1887-1947). Topçu İhsan. TBMM I-III. Dönemler Cebelibereket üyesi. Cumhuriyetten sonra Bahriye Vekili iken Yavuz savaş gemisi ile ilgili bir yolsuzluğa adı karışmış, soyadı da bu olaya bağlanmıştır.

İkdam: Ahmet Cevdet (Oran)'ın 1894'te İstanbul'da kurduğu, 1929'a kadar yayımlanan gazete.

İkinci İnönü Muharebesi: 23 Mart 1921'den itibaren Bursa istikametinde ilerlemeye başlayan Yunan ordusunun 31 Mart 1921 akşamına kadar süren çarpışmalar sonucu geri çekilmeye mecbur edildiği İnönü bölgesinde yapılan ikinci savaş.

İkinci Kolordu Komutanlığı: Büyük Taarruz sırasında Albay Ali Hikmet Bey'in komutanı olduğu kolordu.

İkinci Ordu: Büyük Taarruz sırasında Yakup Şevki Paşanın komutanı olduğu ordu.

İkinci Sultan Mehmed (FATİH): (1432-1481). Manisa sancak beyliğinden sonra babasının çekilmesi üzerine ilk defa 1444 yılında tahta çıktı ise de iç ve dış gelişmeler sonunda 1446'da tahtı tekrar babasına bıraktı. Babasının ölümü üzerine 18 Şubat 1451 tarihinde ikinci defa tahta çıktı. Hükümdarlığının ilk iki yılında Anadolu'daki komşu beyliklerle barışı sağladıktan sonra bütün gücünü İstanbul'un fethine verdi ve sonunda 7 Nisan'da kuşattığı İstanbul'u 29 Mayıs 1453 tarihinde fethederek Bizans'ı tarihe intikal ettirdiği gibi kendisi de "Fatih" unvanını aldı. Balkanlardaki Sırbistan ve Mora fetihlerinden sonra Karadeniz'deki Ceneviz (Amasra), Candaroğlu (Sinop) ve Pontus (Trabzon) hakimiyetlerine son verdi. Yeniden Balkanlara dönerek Erdel, Eflâk ve Bosna'yı hakimiyetine almasıyla, buralarda iddia sahibi olan Venedik'le savaşa tutuşmak mecburiyetinde kaldı. Batı cephesinde bu işlerle uğraşırken doğuda Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan, Anadolu'da Osmanlı Devleti aleyhine hareketlere girişince, Fatih, buraya sefer düzenleyerek Otlukbeli Savaşında Uzun Hasan'ı yendi (1473). 1479'da kırım Hanlığı Osmanlı hakimiyetine girdi. Bundan sonra Balkanlarda ve Akdeniz'de Arnavutluk, Boğdan, Rodos gibi bölgelerde Osmanlı-Venedik mücadelesi devam etti. Yeni bir sefer hazırlığı içinde Üsküdar'dan Gebze yakınındaki Hünkâr çayırına geldiği bir sırada 3 Mayıs 1481 tarihinde gut hastalığından ya da zehirlenerek öldü.

Fatih'in saltanatı, Osmanlı Devleti'nin imparatorluk yönündeki dönüşümünde dönüm noktası oldu. İstanbul'un fethiyle O, bütün hristiyan batıya meydan okuyor ve Doğu Roma'nın mirasçısı olarak ortaya çıkıyordu. Öte yandan bu fetihle islâmiyetin ilk hayallerinden birini gerçekleştirmiş, islâm dünyasında "gaza"nın en büyük temsilcisi durumuna gelmişti. Hristiyan ve islâm dünyasını egemenliği altında toplayarak Osmanlı Devleti'ni bir dünya imparatorluğu durumuna getirmek istiyordu.

İç siyasetinde merkezî imparatorluk düşüncesinin doğal sonucu olarak, mutlak iktidarını sınırlama eğiliminde olan eski ailelerin nüfuzunu kırmaya yöneldi (Çandarlı ailesi), Çandarlı'dan sonra sadrazamlarını (Karamanî Mehmet Paşa hariç) devşirmeler arasından seçti ve yetkilerini artırarak onları merkezî yönetimin tam bir temsilcisi durumuna getirdi. Kendi adını taşıyan kanunnamesi ile (Fatih Kanunnamesi) devlet teşkilâtının temel nizamını tesbit etti. Bu arada taht kavgalarına son verebilmek için kardeş katlini yasalaştırdı.

İl Özel Yönetimleri: İl Özel İdarelerinin kuruluş ve görevlerine ilişkin ilk esaslı düzenleme 1913 yılında geçici bir kanun olarak yürürlüğe konan İdare-i Umumiye-i Vilâyet Kanunu Muvakkatıdır. 1987 yılında 3360 sayılı kanunla İl Özel İdaresi kanunu olarak değiştirilen bu yasa halen yürürlüktedir.

İmamı Gazali (1058-1111): Horasan'da yaşamıştır. 200 civarında eseri vardır. Tasavvufî eserlerinden en bilineni Mükâşefetü'l Kulûb'dur.

İnebolu: Kastamonu'nun ilçesi. Kurtuluş Savaşı yıllarında Anadolu'nun giriş kapısı olan liman kenti. Atatürk, 26 ve 28 Ağustos 1928 tarihlerinde burada halka hitaben iki konuşma yapmıştır.

İnebolulular: Atatürk'ün 26 Ağustos 1928 tarihinde İnebolu'da halka hitaben yaptığı konuşmada geçen bir tabir.

İnegöl: Marmara bölgesinde Bursa'ya bağlı ilçe.

İngiliz Muhipleri Cemiyeti: İngiliz Dostları Derneği. İngiltere Krallığı ile Osmanlı hilâfet ve saltanatı arasındaki mevcut samimiyeti kuvvetlendirmek ve devam ettirmek amacı ile kurulmuştur. Cemiyetin gizli amacı,

memleket dahilinde teşkilât yaparak isyan ve ihtilâl çıkarmak, millî şuuru felce uğratmak, yabancı müdahalesini kolaylaştırmak gibi hasmane teşebbüslerde bulunmaktır.

İnler: Ankara, Polatlı ilçesine bağlı, Sakarya muharebesi sırasında askerî harekâta sahne olan bir köy.

İskender: Makedonya kralı. Philippos ile Olympos'un oğlu.

İskenderun: Akdeniz bölgesinde Hatay'a bağlı ilçe.

İskenderun Körfezi: Akdeniz'in kuzeydoğu ucunda, İskenderun şehrinin bulunduğu körfez. Mondros Mütarekesinin imzalanmasından sonra İngilizler buraya asker çıkarmışlardır.

İsmail Fazıl Paşa: (1856-1921). Korgeneral. Sivas kongresi delegesi, Osmanlı Meclisi, TBMM I.dönem Yozgat üyesi. Ali Fuat Paşa (Ceibesoy)'nın babası.

İsmail Hakkı Bey: Atatürk'ün Harp Akademisine devam ederken ikamet ettiği apartman sakinlerinden biri.

İsmail Paşa: Atatürk Harp Akademisinde iken Askerî Okullar Müfettişi.

İsmail Suphi Bey: TBMM I.dönem Burdur milletvekili.

İsmet Bey (EKER, 1877-1962): TBMM I.dönem üyesi.

İsmet Paşa (İNÖNÜ): 1884 yılında İzmir'de doğdu. Malatya'nın Kürümlü ailesinden olup, Harbiye Nezareti Muhakemat Dairesi Birinci Mümeyyizliğinden emekli Hacı Reşit Bey'in oğludur. 25 Aralık 1973 yılında öldü. Anıtkabirde gömülüdür.

14 Şubat 1901'de Topçu Okuluna girmiş, 1 Eylül 1903'te mezun olmuştur. 26 Eylül 1906'da Harp Akademisinden mezun olmuştur. Fransızca, Almanca ve İngilizce biliyordu.

26 Eylül 1906'da 2.Ordu emrine verilerek askerî görevine başlamıştır. 20 Ekim 1906'da Edirne'deki 8.Topçu Alayında, 3.Batarya komutanı olarak kurmay stajını yaptı. Bu arada Osmanlı-Bulgar komisyonlarında da bulundu. Daha sonra 2.Ordu kurmaylığında görev aldı. 13 Ocak 1908'de 2.Süvari Tümen Kurmayı (1909'da Hareket Ordusu karargâhında görevli olarak İstanbul'a geldi.), 1910'da 4.Ordu Kurmaylığında, 26 Şubat 1911'de önce Yemen Kuvva-i Mürettebe Komutanlığı kurmayı, Şubat 1912'de Yemen Kuvva-i Umumiye Komutanlığı Kurmay Başkanı, 2 Nisan 1913'te Çatalca Ordusu Sağ Cenah Komutanlığı Kurmaylığına, 11 Haziran 1913'te Harbiye Nezareti'nde Büyük Genel Karargâh 1.Şubede, 8 Eylül 1913'te İstanbul Anlaşmasının imzalanmasında Bulgar delegeleriyle müzakereye memur heyete askerî danışman olarak görevlendirildi. 15 Aralık 1913'te Genelkurmay 3.Şubede, sonra 1.Ordu 1.Şube Müdürlüğü kurmaylığında, 3 Ağustos 1914'te 1.Ordu Kurmaylığında, 2 Aralık 1914'te Genel Karargâh 1.Şube Müdürü, 9 Ekim 1915'te 2.Ordu Kurmay Başkanı, 12 Ocak 1917'de 4.Kolordu Komutanı (Kafkas Cephesinde) oldu.1 Mayıs 1917'de 20.Kolordu Komutanı, 20 Haziran 1917'de 3.Kolordu Komutanı (Filistin ve Suriye Cephesinde) oldu. 24 Ekim 1918'de Harbiye Nezareti Müsteşarlığına getirildi.Bu görevde iken barış esaslarının askerî maddelerini görüşmek üzere teşkil edilen komisyona da başkanlık yaptı. 4 Şubat 1919'da Kolordu Komutanlığı yetki ve ödeneğiyle Askerî Şûrâ Genel Sekreterliğine atandıysa da sekiz gün sonra bu görevden affedildi. 19 Mart 1920'de İstanbul'dan ayrılarak 9 Nisan 1920'de Ankara'ya geldi. 23 Nisan 1920'den itibaren Edirne milletvekili olarak TBMM'ye girdi. 3 Mayıs 1920'de Genelkurmay Vekili oldu. 10 Kasım 1920'de aynı görevlerine ilâve olarak ordu komutanı yetkisiyle Batı Cephesi Kuzey Kesimi Komutanı, 4 Mayıs 1921'de Batı Cephesi Komutanı, 5 Ağustos 1921'de Mudanya Konferansında Türk Heyeti Başkanı, 27 Ekim 1923'te Dışişleri Bakanı ve Lozan Barış Konferansında Türkiye Başdelegesi, 30 Ekim 1923'te Başbakan oldu. 6 Mart 1925'te ikinci kez başbakan seçildi. 30 Haziran 1927'de askerlikten emekliye ayrıldı.

23 Nisan 1920'den itibaren 1972'ye kadar bütün dönemlerde milletvekili, 25 Ekim 1937 tarihine kadar başbakan, 11 Kasım 1938-14 Mayıs 1950 arasında Cumhurbaşkanı oldu. 20 Kasım 1961-5 Mart 1965 arasında başbakan olarak görev yaptı.

İspanya: Avrupa'nın güneybatısında Atlas Okyanusu ile Akdeniz ve Afrika arasında, başkenti Madrit, dili İspanyolca olan devlet.

İstanbul: 29 Mayıs 1453'ten 4 Kasım 1922'ye kadar Osmanlı Devletinin başkenti.

İstanbul Halkı: Atatürk'ün 31 Mayıs 1926 tarihinde Bursa'da İstanbul şehri temsilcilerine hitaben yaptığı konuşmada geçen bir tabir.

İstanbul Orman Okulu: 1872 yılında açılmış olan "Orman ve Maadin Mektebi".

İstanbul Öğretmenler Heyeti: 7 Temmuz 1927 tarihinde Atatürk'ün Dolmabahçe sarayında hitap ettiği bir topluluk.

İstanbul Rum Patrikliği: bkz. Patrikhane.

İstiklal Gazetesi: İstanbul'da 1919'da yayımlanan gazete.

İstiklal Mahkemeleri: Kurtuluş Savaşı süresince asker kaçaklarını ve TBMM yönetimine karşı çıkanları yargılamak üzere kurulan ve cumhuriyetin ilânından sonra da vatana ihanetle suçlananların yargılanması için varlığını sürdüren olağanüstü mahkemeler (1920-1927).

İstikraz Kanunu: 14 Kasım 1933 tarih ve 2094 sayılı kanun. Bu kanunla Fevzipaşa-Diyarbakır demiryolu hattının yapımı amacıyla borçlanmaya gidilmiştir.

İsveç: Kuzey Avrupa'da İskandinav yarımadasının doğu bölümünde bulunan; başkenti Stockholm olan devlet.

İş Bankası: Cumhuriyet döneminde özel sermaye ile kurulan ilk banka. 1924'te tasarrufları özendirerek millî sermaye birikimini sağlamak amacıyla 1 milyon TL sermaye ile kurulmuştur.

İş Kanunu: 1936 yılında çıkarılan 3008 sayılı kanun.

İtilaf Devletleri: Birinci Dünya Savaşında Almanya, Avusturya-Macaristan, Bulgaristan ve Osmanlı Devleti'nin karşısında olan İngiltere, Fransa, İtalya, Rusya ve daha küçük devletler topluluğu.

İttihat ve Terakki Fırkası: Türk cemiyet ve siyasal partisi. Cemiyet, ilk olarak İttihad-ı Osmanî adıyla İstanbul'da askerî tıbbiye öğrencilerinden Ohrili İbrahim Temo, Arapkirli Abdullah Cevdet, Diyarbakırlı İshak Sükûfî, Kafkasyalı Mehmet Reşit, Bakülü Hüseyinzade Ali tarafından 1889'da kuruldu. Bu cemiyetin padişahı tahttan indirmek niyetinde olduğu anlaşılınca dağıtıldı ve Ahmet Rıza Bey ve çevresindekiler, 1902 yılında Terakkî ve İttihat Cemiyeti adı altında tekrar kurdular. 1906 yılında Selânik'teki Osmanlı Hürriyet Cemiyeti ile birleşti. 1908'de toplanan gizli kongresinde cemiyetin parti şeklinde teşkilatlandırılmasına karar verildi. Yoğun bir propaganda kampanyasından sonra Aralık 1908'de yapılan seçimleri büyük çoğunlukla kazandı. II.Abdülhamid'in tahttan indirilmesinde etkili olan İttihat ve Terakki'nin aşırı uygulamaları İstanbul'da 31 Mart olayının patlak vermesine sebep oldu. Sultan Reşad'ın tahta çıkmasından sonra İttihatçı kişiler bakanlık görevlerine gelmeye başladılar. 1912 ve 1914 seçimlerinde yine çoğunluk elde etti. Birinci Dünya Savaşının yönetim sorumluluğu İttihat Terakkî önderleri tarafından üstlendi. Savaşın yenilgiyle sonuçlanması, İttihat ve Terakki'nin çöküşünü gündeme getirdi. Savaşın sorumluluğunu üstlenen cemiyet, savaştan sonra yeniden güç kazanan muhalefetin suçlamalarına hedef oldu. İttihatçı önderler yurt dışına kaçtılar. 14 Kasım 1918'de son kongresini yaparak fesih kararı alındı.

İzmir: Ege kıyılarının orta kesiminde il merkezi. Birinci Dünya Savaşı sonrası Yunan işgaline uğrayan kent (15 Mayıs 1919), Türk ordusunun 26 Ağustosta başlayan ve Büyük Taarruz diye anılan genel saldırısı karşısında Yunan kuvvetlerinin bozulması sonucu üç yılı aşkın bir süre kaldığı Yunan işgalinden kurtuldu (9 Eylül 1922).

İzmir Erkek Öğretmen Okulu: Atatürk'ün 14 Ekim 1925 tarihinde öğrenci ve öğretmenlere hitaben bir konuşma yaptığı yer.

İzmir İktisat Kongresi: bkz. Türkiye İktisat Kongresi.

İzmir Kız Öğretmen Okulu: Atatürk'ün 13 Ekim 1925 tarihinde İzmir'de bir konuşma yaptığı yer.

İzmir Suikast Teşebbüsü: Mustafa Kemâl Atatürk'e İzmir'de yapılması tasarlanan suikasti belirten tarih terimi. 7 Haziran 1926'da çıktığı yurt gezisi programı içinde 16 Haziran'da İzmir'e de uğrayacak olan Mustafa Kemâl'in öldürülmesi için tasarlanan suikast, Mustafa Kemâl'in o tarihte İzmir'i gitmemesi üzerine, 17 Haziran

1926'da suikastçılardan motorcu Giritli Şevki'nin, plânın ortaya çıkmasından korkuya kapılması ve girişimi İzmir Emniyet Müdürlüğüne ihbar etmesiyle öğrenildi. Geniş çaplı bir soruşturma ve tutuklama hareketi başlatılıp, olayla ilgili soruşturma ve yargılamaları sonuçlandırmak üzere bir İstiklâl Mahkemesi kurulmuştur. Sorumlu görülenler gereken cezalara çarptırılmışlardır.

İzmir Ticaret Odası: 31 Ocak 1931 tarihinde Atatürk'ün İzmir tüccar ve müteşebbislerine hitaben bir konuşma yaptığı yer.

İzmir Valisi İhsan Paşa: Atatürk'ün 14 Ekim 1925 tarihinde İzmir'i ziyaret ettiği sıradaki İzmir valisi. İzmir ilerigelenleri ve memurlarına hitaben yaptığı bir konuşma sırasında söz alarak Atatürk'e hitaben bir konuşma yapmıştır.

İzmir Yurdu Cemiyeti: 21 Ocak 1922 tarihinde Atatürk'e fahri başkanlığı verilen bir cemiyet.

İzmirliler: Atatürk'ün 11 Ekim 1925 tarihinde İzmir'de halka hitaben yaptığı konuşmada kullanılan bir tabir.

İzmit: Kurtuluş Savaşı sırasında bağımsız sancak. Atatürk, 18 Ocak 1923 tarihinde Batı Anadolu seyahati esnasında burada halka hitap etmiştir.

İznik: Bursa'nın ilçesi. Büyük taarruz takip hareketi sırasında askerî harekâta sahne olmuş bir mevki.

İznik Gölü: Büyük taarruz takip hareketi sırasında askerî harekâta sahne olmuş bir mevki.

İzzet Paşa: bkz. Ahmet İzzet Paşa.

İzzettin (ÇALIŞLAR): 1882 yılında Yanya'da doğdu. Ataullah Beyin oğludur. 20 Ağustos 1951'de öldü. Edirnekapı şehitliğindeki naaşı, 1988 yılında Devlet Mezarlığına nakledildi. 1 Eylül 1903'te Topçu Okulunu, 26 Eylül 1906'da Harp Akademisini bitirdi.

1 Temmuz 1920'de Mudanya'ya çıkarak millî orduya katıldı. 24 Temmuz 1920'de 20.Kolordu Komutan Vekili, 20.Kolordunun lâğvı üzerine 23.Tümen Komutanı, 23 Eylül 1920'de 61.Tümen Komutanı, 4 Mayıs 1921'de 1.Grup Komutanı, 15 Eylül 1921'de 1.Kolordu Komutanı ve 9 Eylül 1922'den itibaren İzmir Askerî Valisi, 23 Temmuz 1923'te İzmir Askerî Mahkeme Üyesi oldu. 13 Ocak 1923'te Aydın milletvekili oldu. 31 Kasım 1924'te milletvekilliğinden istifa etti. 20 Haziran 1925'te 3.Ordu Müfettişi, 22 Kasım 1933'te 2.Ordu Müfettişi oldu. 20 Aralık 1939'de emekliye ayrıldı.

Jean Jacques Rousseau (1712-1778): Fransız yazar ve fikir adamı. Fransız İhtilâlinde büyük etkisi olmuştur.

Kabil: Afganistan'ın başkenti ve en önemli şehri.

Kabotaj: Bir devletin, deniz ticareti hakkının kendisine ait olması. 1 Temmuz 1926 tarihli anlaşma ile bu hakkı elde ettiği için 1 Temmuz Kabotaj Bayramı olarak kabul edilmektedir.

Kadıze Ahmet Efendi: 20 Mart 1923 tarihinde Atatürk'ün Konya ziyareti sırasında esnaf ve tüccarlarla yaptığı konuşmadan önce kendisine Konya halkı adına hitap eden Konya Belediye Başkanı.

Kadifekale: 9 Eylül 1922'de Türk süvarileri İzmir'e girince Türk bayrağı çektikleri kale.

Kadri Bey: Atatürk'ün Selânik'teki mahalle komşularından bir binbaşı.

Kafkas Dağları: Karadenizin doğusu ile Hazar Denizi arasında dağ sırası. Rusya Federasyonu, Azerbaycan ve Ermenistan Cumhuriyetleri topraklarında 1200 km. boyunca uzanan Kafkas dağlarının en yüksek noktası, Elbruz dağında 5642 metreyi bulur.

Kafkasya: Hazar Denizi ile Karadeniz arasındaki coğrafi bölge.

Kafkasya Cumhuriyetleri: Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan ve Kafkaslardaki diğer özerk cumhuriyetleri ifade eden bir tabir.

Kalecik: Ankara'nın ilçelerinden biridir. 1928 yılındaki deprem olayları dolayısıyla bahsedilmiştir.

Kaleciksivrisi: Afyonkarahisar'ın batısında, büyük taarruz sırasında askerî harekâta sahne olan bir mevki.

Kandıra: Kocaeli'nin bir ilçesi.

Kanun-i Esasi: Osmanlı Anayasası.

Kanuni Sultan Süleyman:(1494-1666). 1512 yılında babasının yerine tahta geçti. Saltanatı boyunca Avrupa ve İran cepheleleri ile Akdeniz'de Osmanlı hakimiyetini genişleten seferler yapıldı. En önemlileri, Avrupa cephesinde 1526 Budin Seferi, 1529 Birinci Viyana Kuşatması, 1543 Belgrat, 1566 Zigetvar; İran cephesinde 1534 Bağdat, 1553 İran seferleri; Akdeniz'de ise, 1522 Rodos'un fethi, 1538 Preveze Zaferi ile Akdeniz bir Türk gölü haline getirildikten sonra Hint Körfezine de donanma gönderilmiştir. 46 yıl süren saltanat döneminde, Osmanlı Devleti'ni dünyanın en güçlü devleti haline getiren Kanunî Sultan Süleyman, uzun ve birbirini takip eden savaşlara karşılık, bayındırlık işlerine de önem vererek, Mimar Sinan'a pek çok anıt eser yaptırmış (Süleymaniye, Şehzade, Mihrimahsultan, Hasekisultan camileri, külliyeleler, Büyükçekmece köprüsü, medreseler, imaretler vb.gibi), çıkardığı kanunnamelerle meşhur olmuş ve Muhibbî mahlasıyla şiirler yazmıştır.

Kapiten Ponet: İngilizlerin İstanbul'daki özel memuru, yüzbaşı, casus.

Kapitülasyonlar: Osmanlı Devleti'nin 16.yüzyıldan başlayarak, önce Fransa'ya olmak üzere, yabancı devletlere verdiği ticaret, hukuk vb. ayrıcalıklar. Türkiye, bunları Birinci Dünya Savaşında kaldırmış, Sevres Anlaşması ile yenilenmişse de Lozan Anlaşması ile ortadan kaldırılmıştır.

Kapıdağı Yarımadası: İzmir yakınlarında büyük taarruz takip hareketi sırasında düşman askerlerinden temizlenen bir mevki.

Karaağaç: Birinci İnönü muharebesi sırasında askerî harekâta sahne olan stratejik bir mevki.

Karacaviran: Cerablus-Antep arasında bir yerleşim birimi. Fransız birlikleri tarafından işgal edilmiştir.

Karadeniz Gezisi: Atatürk'ün 16 Eylül 1924 tarihinde Trabzon'da başlayıp, Giresin, Ordu, Samsun, Havza'dan sonra 24 Eylül 1924'te Amasya'da sona eren yurt gezisi.

Karahisarı Sahip: Afyonkarahisar.

Karahisarlılar: Atatürk'ün Afyonkarahisar'da yaptığı bir konuşmada hitap ettiği topluluğa karşı kullandığı bir tabir.

Karakilis: Ermenistan'da bir yer adı.

Karaköy Sırtları: Domaniç ilçesine bağlı, Büyük taarruz sırasında askerî harekâta sahne olan bir mevki.

Karakurum: Moğolistan'da, Cengiz Han'ın başkenti olan tarihî bir şehir.

Karaman Ayaklanması: (2 Ekim-24 Kasım 1920). Konya, Çumra, Karaman, Akşehir, Seydişehir, Şarkikaraağaç, Akşehir, Ilgın, Kadınhanı ve çevresi gibi Orta Anadolu'nun hemen hemen yarısını kaplayan bu ayaklanma, TBMM'nin açılmasından sonra millî hükümete karşı olan en önemli ayaklanma hareketlerinden biridir.

Karasi: Balıkesir bölgesinin eski adı. Kurtuluş Savaşı yıllarında bağımsız sancak.

Karlsbat: Avusturya'da Batı Bohemya bölgesinde böbrek hastalıklarına iyi gelen kaplıcaları ile tanınan şehir. Atatürk, 30 Haziran-27 Temmuz 1918 tarihleri arasında tedavi amacıyla burada kalmıştır.

Kars: Doğu Anadolu'da il merkezi. Birinci Dünya Savaşının sonunda Rusların bölgeden çekilmeleri üzerine Ermeniler tarafından işgal edilmişse de Kâzım Karabekir Paşa komutasındaki ordunun hareketi sonucunda 30 Ekim 1920'de kurtarılmıştır.

Kars Antlaşması: 13 Ekim 1921'de imzalanmıştır. Bu anlaşma ile Moskova Anlaşmasının Kafkas devletleri ile ilgili yönleri yeniden tesbit edilmiştir. Türkiye, Azerbaycan, Gürcistan. Ermenistan tarafından imzalanmıştır.

Kasaba: Manisa'nın ilçelerinden Turgutlu'nun eski adı. Büyük taarruz takip hareketi sırasında askerî harekâta sahne olmuş bir mevki.

Karşıyaka: İzmir'in ilçesi. Atatürk'ün annesi Zübeyde Hanımın mezarının bulunduğu yer. Atatürk, 27 Ocak 1923 tarihinde Batı Anadolu seyahati esnasında burada bulunan annesinin mezarını ziyaret etmiştir.

Karşıyakalılar: Atatürk'ün 11 Ekim 1925 tarihinde İzmir'de halka hitaben ettiği bir konuşmaya özel vapur tutarak gelen Karşıyaka sakinleri. Onlara da özel olarak hitap etmiştir.

Kartaca: Kuzey Afrika'da Tunus kıyısında bir yer. Günümüzde Tunus kentinin banliyölerinden biri olan Kartaca, Eskiçağda Akdeniz havzasının en güçlü devletlerinden biri idi.

Kartaltepe: Sakarya muharebesi sırasında askerî harekâta sahne olan bir mevki.

Kastamonu: Batı Karadeniz bölgesinde il merkezi. Atatürk,şapka inkılâbını burada ilân etmiştir.

Kastamonu Çiftçiler Birliği: 24 Ağustos 1925 tarihinde Atatürk'ün Kastamonu'yu ziyareti sırasında hitap ettiği kitlenin mensup olduğu kuruluş. Bu birliğin fahrî başkanlığı da aynı gün Atatürk'e verilmiştir.

Kaşıkcızade Tahir: Atatürk'ün 20 Mart 1923 tarihinde Konya Esnaf ve tüccarlarıyla yaptığı konuşma sırasında söz alarak Atatürk'e bir soru soran Konya tüccarlarından biri.

Kaşkar: Çin'de kent. Doğu Türkistan özerk bölgesinde, Tarım havzasının batı kenarındaki bir vahada Kırgızistan sınırı yakınında yer alır. Divan-ı Lügaat it-Türk isimli eserin yazarı, Kaşgarlı Mahmut, buradan yetişmiştir.

Katıma İstasyonu: Halep'te demiryolu istasyonu. 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi imzalandığı gün, güney sınırimızın geçtiği bir bölge.

Katip Bey : TBMM I.dönem Kayseri milletvekili.

Katoliklik: Hristiyanlığın, papayı ruhanî önder tanıyanların bağlı olduğu temel mezhebi.

Katrançı: Sakarya muharebesi sırasında askerî harekâta sahne olan bir mevki.

Kirazoğlu: Sakarya muharebesi sırasında askerî harekâta sahne olan bir mevki.

Kavalca: Birinci İnönü muharebesinde askerî harekâta sahne olan bir mevki.

Kaymak Hafız: Atatürk'ün Selânik'te okuduğu mülkiye idadîsindeki hocalarından biri.

Kaymakam Arif (Mehmet): 1883'te Adana'da doğdu. Yusuf Beyin oğludur. Atatürk'e karşı suikast düzenlemek suçundan İstiklâl Mahkemesi kararıyla 13 Temmuz 1926'da İzmir'de idam edildi. 13 Mart 1899'da girdiği Harp Okulundan 10 Ocak 1902'de; Harp Akademisinden de 11 Ocak 1905'te mezun oldu. Almanca biliyordu.

Çeşitli görevlerden sonra 1919'da 11.Tümen Komutanı oldu. 4 Mayıs 1921'de 3.Grup Komutanlığına getirildi ise de, Sakarya muharebesinden biraz önce 14 Ağustos 1921'de Başkomutanlık Kalemine ve sonradan bu makamın lâğvı üzerine 16 Eylül 1921'de Başkomutanlık refakatine alındı. 14 Ocak 1922'de 3.Kolordu Komutanlığına atandı. 29 Haziran 1922'de bazı sebeplerden hakkında kanunî kovuşturma yapılmak üzere Ankara'ya getirildi ve açığa alındı. 13 Temmuz 1926'da idam edildi.

Kayser: Eski İran, Roma ve Bizans hükümdarlarının kullandığı bir unvan.

Kayseri: Kurtuluş Savaşı sırasında bağımsız sancak.

Kazancı Sırtları: Büyük taarruz sırasında askerî harekâta sahne olan bir mevki.

Kazım Paşa (İNANÇ): 1880 yılında Diyarbakır'da doğdu. Hakkı Beyin oğludur. 21 Eylül 1938'de öldü.İstanbul Edirnekapı Şehitliğindeki naaşı, 1988'de Devlet Mezarlığına nakledildi.17 Ocak 1900'de Harp Okulunu, 6 Aralık 1902'de Harp Akademisini bitirdi. Almanca biliyordu.

Çeşitli kıta hizmetlerinden sonra 27 Haziran 1920'de İstiklâl Harbine katılmak üzere Ankara'ya geldi. TBMM Başkanlığı emrinde olarak Batı Cephesi Komutanlığı bölgesinde emniyet, asayiş ve askeralma işlerini yürütmekle görevlendirildi. 12 Kasım 1920'de Millî Savunma Bakanlığı Müsteşarı, 8 Ağustos 1921'de Başkomutanlık Kalemi Başkanı, 21 Mart 1922'de 6.Ordu Komutanı, 7 Ekim 1924'te 9.Ordu Komutanı, 31 Ekim 1924'te 3.Ordu

Komutanı oldu. 20 Haziran 1925'te görevinden istifa etti. 22 Ağustos 1926'da Samsun valisi oldu. 21 Ekim 1928'de emekli oldu.

Kazuçuran: Afyonkarahisar'ın doğusunda, büyük taarruz sırasında askerî harekâta sahne olan bir mevki.

Keldaniler: Batı Sâmi kavimlerinden Ârâmîlerin bir kolu olup, isimlerini yaşadıkları bölgeden alan kabileler topluluğu. Keldaniler ve Nasturîler, hristiyanlık tarihinde oldukça marjinal kalmışlardır. Güneydoğu Anadolu bölgesinde belli ölçüde varlıklarını sürdürmektedirler.

Kelkit Çayı: Doğu Anadolu bölgesinde ırmak. Erzincan'ın kuzeyindeki Sipikür dağında doğan, Yeşilırmağın en uzun (313km.) kolu olan Kelkit çayı, Kuzey Anadolu dağlarının kıyı sıraları ile iç sıraları arasında açtığı vadide akar. Kelkit ilçesinin merkezinden, Koyulhisar ve Reşadiye'den geçip Yeşilırmağa karışır.

Kellog Antlaşması: İki dünya savaşı arası dönemde imzalanan barış ve silâhsızlanma amacına yönelik çok taraflı uluslar arası anlaşma (1928).

Kemalettin Sami Paşa (GÖKÇEN): 1884 yılında Sinop'ta doğdu. Abdurrahman Sami Beyin oğludur. 15 Nisan 1934'te öldü. Eyüpsultan mezarlığındaki naaşı Devlet Mezarlığına nakledilmiştir. 14 Aralık 1902'de girdiği Topçu Okulundan 27 Mayıs 1905'te mezun olmuştur. 1 Eylül 1908'de de Harp Akademisinden mezun olmuştur. Almanca ve Fransızca biliyordu.

Çeşitli görevlerden sonra 27 Ekim 1919'da 10.Kafkas Tümen Komutanı olmuştur. 22 Kasım 1920'de İstanbul'dan İstiklâl Harbine katılmak üzere Ankara'ya geldi. Ankara Komutanlığı ile görevlendirildi.18 Aralık 1920'de Ankara Komutanlığına ilâveten 1.Tümen Komutanı, 4 Mayıs 1921'de 4.Grup Komutanı, 13 Eylül 1921'de 4.Kolordu Komutanı oldu. 3 Ağustos 1924'te izinli addedilerek Berlin Büyükelçiliğine atandı. 24 Eylül 1928'de askerlikten emekli oldu.15 Nisan 1934'te Berlin Büyükelçisi iken vefat etti.

Kemalpaşa: Eski adı Nif olan İzmir'in ilçesi. Atatürk 12 Ekim 1925 tarihinde Türk Ocağında halka hitaben bir konuşma yapmıştır.

Keriman Halis: 31 Temmuz 1932'de Belçika'da düzenlenen yarışmada Dünya Güzeli seçilen Türkiye güzeli.

Kerkük: Irak'ta kent. Irak'taki Türk toplumunun en büyük kültür odaklarından biri olan Kerkük, Osmanlı Devleti zamanında Musul vilâyetine bağlı bir sancak merkeziydi.

Keşiş Dağı: İznik gölü yakınlarında büyük taarruz takip hareketi sırasında askerî harekâta sahne olmuş bir mevki.

Kılıçzade Hakkı Bey: Türk asker ve siyaset adamı (1872-1959). Topçu Okulunu bitirdi. Askerî öğretmenlik yaptı .Görev yaptığı Selânik'te İttihat ve Terakki Cemiyetine girdi. Lâik görüşleri ve lâtin harflerinin kullanılması tezlerini savundu.Bu konularda Abdullah Cevdet'in çıkardığı İttihat dergisinde yazılar yazdı. Bu görüşleri ve yazıları nedeniyle binbaşıyken emekli edildi. Cumhuriyet devrinde Kocaeli (1927-1931) ve Muş (1931-1946) milletvekilliği yaptı.

Kırım: Ukrayna'ya bağlı özerk bölge.

Kırkpınar: Büyük taarruz sırasında askerî harekâta sahne olmuş bir mevki.

Kırşehir: Kurtuluş Savaşı sırasında Ankara'ya bağlı sancak. Hey'et-i Temsiliyenin Sivas'tan Ankara'ya gelişi sırasında 24 Aralık 1919 tarihinde Atatürk, Kırşehir Gençler Derneğinde gençlere hitap etmiştir.

Kızılay Derneği:bkz.Türkiye Kızılay Cemiyeti.

Kızılcaköy: Eskişehir yakınlarında, büyük taarruz sırasında askerî harekâta sahne olmuş bir köy.

Kızıldağ: Gaziantep'te Karacaviran'ın kuzeybatısında bulunan bir yer.

Kızılırmak: Zara yöresinden doğarak Bafra'da Karadeniz'e dökülen ırmak.

Kızıldağ Deresi: Kütahya'nın Altıntaş ilçesine bağlı, büyük taarruz sırasında askerî harekâta sahne olmuş bir köy.

Kiepert: (Heinrich 1818-1899). Alman coğrafyacı ve haritacı. Harita çalışmaları arasında özellikle Küçük Asya haritası ve Ege denizi havzasının eski haritaları vardır.

Kilikya: Çukurova bölgesinin eski çağlardaki adı. Mondros mütarekesinden sonra Adana ve Kozan havalisinde “Kilikya” adında bir Ermeni idaresi kurma düşüncesi olmuştur.

Kilis: Kurtuluş Savaşı yıllarında Gaziantep’in bir ilçesi. Bugün il merkezi.

Kirazoğlu: Haymana’ya bağlı, Sakarya muharebesi sırasında askerî harekâta sahne olmuş bir köy.

Kocaeli: Marmara bölgesinin kuzeydoğu bölümünde, adını bu yöreyi Osmanlı hakimiyetine alan Akça Koca’dan alan il.

Kocaeli Grubu: 1921 yılı Temmuz ayından itibaren Batı Cephesinde Albay Kâzım (Özalp) Bey komutasında (17.Tümen, taburlar ve millî kuvvetler) Mekece-İznik hattında görevli askerî birlik.

Kocatepe: Dumlupınar yakınlarında, Mustafa Kemâl’in Büyük Taarruzu yönettiği tepe.

Koçgiri: Sivas ile Erzincan arasındaki bölgede ayaklanan aşiret. Erzincan’ın Refahiye ilçesi Gümüşsuyu bucağının eski adı da Koçgiri’dir.

Koçhisar (Şereflikoçhisar): İç Anadolu’da Ankara’ya bağlı ilçe.

Komünist: komünizm yanlısı veya komünist partisi üyesi olan kişi.

Komünizm: Maddî servetlerin ortak hale getirilmesini amaçlayan teori, üretim ve mübadele araçları üzerinde ortak mülkiyet, üretilen malların herkesin ihtiyacına göre bölüştürülmesi ve toplumsal sınıfların kaldırılması gibi ayırt edici özellikleri olan ekonomik ve sosyal yapı.

Konstantin: Kurtuluş Savaşı sırasında Yunanistan kralı.

Kont De Chambrun : 27 Eylül 1928 tarihinde itimatnâmesini sunan Fransa büyükelçisi.

Konya: İç Anadolu’da il merkezi.

Konya Askeri Nalbant Okulu: 3 Nisan 1922 tarihinde Atatürk’ün mezuniyet törenine katılarak bir konuşma yaptığı okul.

Konya Ayaklanması: (2 Ekim-24 Kasım 1920). Konya, Çumra, Karaman, Akşehir, Seydişehir, Şarkikaraağaç, Akşehir, Ilgın, Kadınhanı ve çevresi gibi Orta Anadolu’nun hemen hemen yarısını kaplayan bu ayaklanma, TBMM’nin açılmasından sonra millî hükümete karşı olan en önemli ayaklanma hareketlerinden biridir.

Konya Erkek Lisesi: 19 Ekim 1925 tarihinde Atatürk’ün Konyalı öğretmenlere hitaben bir konuşma yaptığı toplantıyı düzenleyen Öğretmenler Birliğinin üyesi olan okullardan biri.

Konya Erkek Öğretmen Okulu: 19 Ekim 1925 tarihinde Atatürk’ün Konyalı öğretmenlere hitaben bir konuşma yaptığı toplantıyı düzenleyen Öğretmenler Birliğinin üyesi olan okullardan biri.

Konya Esnaf ve Tüccarları: Atatürk’ün 20 Eylül 1923 tarihinde kendilerine hitaben bir konuşma yaptığı topluluk.

Konya Gençleri: Atatürk’ün 20 Eylül 1923 tarihinde kendilerine hitaben bir konuşma yaptığı topluluk.

Konya Hilaliahmer Kadınlar Şubesi: 21 Mart 1923 tarihinde Konya’da Atatürk’ün Konyalı kadınlara hitap etmesini sağlayan kuruluş.

Konya Kadınları: 21 Mart 1923’te Konya Hilaliahmer Kadınlar Şubesinin tertip ettiği bir çay ziyafetinde Atatürk’ün hitap ettiği topluluk.

Konya Kız Orta Okulu: 19 Ekim 1925 tarihinde Atatürk’ün Konyalı öğretmenlere hitaben bir konuşma yaptığı toplantıyı düzenleyen Öğretmenler Birliğinin üyesi olan okullardan biri.

Konya Kız Öğretmen Okulu: 19 Ekim 1925 tarihinde Atatürk'ün Konyalı öğretmenlere hitaben bir konuşma yaptığı toplantıyı düzenleyen Öğretmenler Birliğinin üyesi olan okullardan biri.

Konya Sultanisi: 21 Mart 1923 tarihinde verilen bir çay ziyafetinde Atatürk'ün lise öğretmen ve öğrencileriyle bir konuşma yaptığı yer.

Konya Türkocağı: Atatürk'ün 20 Mart 1923 tarihinde Konya geçlerine hitaben bir konuşma yaptığı yer.

Konyalılar: Atatürk'ün 20 Mart 1923 tarihinde Konya Esnaf ve Tüccarları ile yaptığı konuşmada geçen bir tabir.

Kop: Karadeniz bölgesinde dağ. Doğu Karadeniz dağlarının en iç sırasında, Bayburt'un güneyinde yer alan Kop dağı, Karadeniz bölgesi ile Doğu Anadolu bölgesi arasında doğu batı doğrultusunda uzanır. Dağdaki Kop geçidinden Bayburt-Aşkale karayolu geçer.

Kore: Doğu Asya'da yarımada. Sarı Deniz ile Japon Denizi arasında yer alan, karada kuzeyde Çin'le, kuzeydoğuda Rusya'yla sınırı olan Kore yarımadası, eskiden birleşik bir krallık iken, 1948 yılında Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti (Kuzey Kore) ve Kore Cumhuriyeti (Güney Kore) arasında ikiye ayrılmıştır.

Kozan: Adana'nın ilçelerinden biri.

Köprülü: Büyük taarruz sırasında askerî harekâta sahne olmuş bir mevki.

Köy Kanunu: 18 Mart 1924 tarih ve 442 sayılı kanun. Bu kanunla Köy Statüsü, Köy İşleri, İmece ve Köy Parası, Köy Muhtarı ve İhtiyar Hey'eti'nin Seçilmesi, Muhtarın Görevleri, İhtiyar Hey'eti'nin Yetkileri, Köy Koruyucusunun Görevleri, Köy İmamlarının statüsü ve diğer konularda düzenlemeler yapılmıştır.

Kristal: Selânik'te Hürriyet meydanının çevresinde bir mekân.

Kudüs: Atatürk'ün Suriye'de görev yaptığı sırada, staj yapmak için gönderildiği şehir.

Kumari Çiftiği: Büyük taarruz sırasında askerî harekâta sahne olan bir mevki.

Kursak: İznik gölü yakınlarında, Sakarya muharebesi sırasında askerî harekâta sahne olan bir mevki (dere).

Kurtuba: Emevîlerin İspanya'da kurduğu şehir. Sonradan İspanyollarca Cordoba şekline sokulmuştur. İspanyollar tarafından keşfedilen yeni dünyanın pek çok kesiminde yerleşim yerlerine verilmiş isim.

Kuvay-ı Tedibidiye: İsyân bölgelerine, çıkan olayları bastırmak görevi ile gönderilen kuvvetler.

Kuvva-i Seyyar: Kuvva-i Milliye döneminde Çerkez Ethem'in komutanı olduğu birlikler.

Kuva-yı İnzibatiye: bkz. Hilâfet Ordusu.

Kuva-yı Milliye: Millî kuvvetler. 1920 Kasımında düzenli ordu kuruluncaya kadar, düşmana karşı sivil ve asker görevlilerin, halkın, efelerin dağınk gruplar halinde Yunan işgaline karşı yaptıkları savaş ve bu savaşa katılan birlikler.

Küçük Asya: Anadolu yarımadası.

Küçük Menderes: Ege bölgesinde ırmak. Uzunluğu 175 km. olan Küçük Menderes ırmağı, Bozdağlarda doğar, Bozdağlar ile Aydın dağları arasında doğu batı doğrultusunda aynı adlı ovada akar. Bayındır ve Tire arasından geçip, Aydın dağlarının ucu ile Alaman dağı arasındaki bir boğazı aşar ve Selçuk önlerinde delta ovasına çıkıp, Kuşadası körfezinin kuzey kıyısında denize dökülür.

Kükürtlü: Erzurum-Erzincan demiryolu üzerinde linyit madeninin bulunduğu bir mevki.

Kürt: 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Mütarekesinin imzalandığı gün tesbit edilen millî sınırlar içinde bulunan müslüman unsurlardan biri.

Kütahya: Kurtuluş Savaşı sırasında bağımsız sancak. Eskişehir-Kütahya muharebelerinin yapıldığı bölge.

Latife: (Uşşakzade, 1898-1975). İzmir doğumlu. 29 Ocak 1923'te Atatürk ile evlenmiş ve bu evlilik 5 Ağustos 1925'te son bulmuştur.

Laz: 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Mütarekesinin imzalandığı gün tesbit edilen millî sınırlar içinde bulunan müslüman unsurlardan biri.

Lâsiztan: Kurtuluş Savaşı sırasında merkezi Rize olan sancak.

Le Journal : Atatürk'ün 25 Aralık 1922 tarihinde Sulh Gayeleri ve Konferans, Kapitülâsyonlar, Musul Meselesi hakkında bir demeç verdiği Fransız gazetesi.

Le Matin : Atatürk'ün 8 Mart 1928 tarihinde Türk demokrasisi hakkında bir demeç verdiği gazete.

Leh Milleti: 24 Nisan 1926 tarihinde itimatnâmesini sunan Lehistan elçisi Bader'e hitaben Atatürk'ün yaptığı konuşmada kullanılan bir tabir.

Lehistan: bkz.Polonya.

Lehistan Cumhuriyeti: 24 Nisan 1926 tarihinde itimatnâmesini sunan Lehistan elçisi Bader'e hitaben Atatürk'ün yaptığı konuşmada kullanılan bir tabir.

Liman Von Sanders: (1855-1929) Alman generali. Osmanlı ordularında önce I.Ordu Komutanı, daha sonra Çanakkale'de V.Ordu Komutanı oldu. 1917-1918 yıllarında Filistin Cephesinde IV. VII.ve VIII. Ordulardan oluşan Yıldırım Orduları Komutanlığına getirildi. Mondros Mütarekesinin imzalanmasından sonra Türkiye'den ayrıldı.

Londra: İngiltere'nin başkenti.

Londra Konferansı: Birinci İnönü Savaşının kazanılmasından sonra, 21 Şubat-12 Mart 1921 tarihleri arasında, İtilâf devletlerinin Londra'da topladıkları, İstanbul ve Ankara hükümetlerinin temsilcilerinin davet edildiği, Sevres Anlaşmasını hafifletme amacı güden, sonuçsuz kalmış konferans.

Loudendorf: (Eric, 1865-1937). Atatürk'ün Vahdettin ile birlikte yaptıkları Almanya ziyareti sırasında (17 Aralık 1917-4 Ocak 1918) bir görüşme yaptıkları Alman ordusunun önde gelen komutanlarından bir general.

Loyd George: (David, 1863-1945). Kurtuluş Savaşı sırasında İngiltere başbakanı. Türk zaferi üzerine başbakanlıktan ayrılmıştır.

Lozan: İsviçre'de bir şehir.

Lozan Barış Antlaşması: Kurtuluş Savaşından sonra TBMM Hükümeti ile İngiltere, Fransa, İtalya ve Yunanistan arasında 24 Temmuz 1923'te İsviçre'nin Lozan kentinde imzalanan anlaşma. Musul sorununun çözülemeyerek, karara bağlanmasının Milletler Cemiyeti'ne bırakılması dışında, Türk-Yunan sınırı Meriç ve Arda ırmakları temel alınarak çözülüyor, Gökçeada, Bozcaada ve Tavşan adaları dışındaki Ege adaları Yunanistan'a bırakılıyor, İstanbul'daki Rumlar ile Batı Trakya'daki Türkler dışındaki azınlıkların, Türkiye ile Yunanistan arasında değiştirilmesi kararlaştırılıyor, Yunanistan'ın, Karaağaç'ı savaş tazminatı olarak Türkiye'ye bırakması öngörülüyor; Türkiye'nin Suriye ile sınırları Ankara Anlaşmasına uygun şekilde belirleniyor, Irak sınırının ise Musul sorununa bağlı olarak çözümlenmesi kararlaştırılıyordu. Ayrıca, Boğazlardaki Türk egemenliği kesin bir biçimde kabul edilerek anlaşmanın onaylanmasından sonra altı hafta içinde yabancı kuvvetlerin boğazlar bölgesinden çıkmaları öngörülüyor, Türkiye'nin Bulgaristan'la sınırı Neuilly ve Sevr anlaşmalarındaki biçimiyle kabul ediliyordu.

Lozan Konferansı: Lozan'da, 21 Kasım 1922-4 Şubat 1923 ve 23 Nisan 1923-24 Temmuz 1923 tarihleri arasında barış görüşmelerinin yapıldığı ve anlaşma ile tamamlanan konferanslar.

Lyon: Fransa'nın Batı Akdeniz kıyılarında aynı adı taşıyan körfezde yer alan şehir.

M.Bbenston: 8 Kasım 1930 tarihinde itimatnâmesini sunan Norveç ortaelçisi.

M.Genaro Estrado: 17 Ekim 1933 tarihinde itimatnâmesini sunan Meksika ortaelçisi.

M.De Heidenston: 25 Ekim 1930 tarihinde itimatnâmesini sunan İsveç ortaelçisi.

M.Jean Camp: 16 Ekim 1930 tarihinde itimatnâmesini sunan Romanya ortaelçisi.

M.Kammerer: 17 Ekim 1933 tarihinde itimatnâmesini sunan Fransız büyükelçisi.

M.Kazimir Olszewski: 8 Kasım 1930 tarihinde itimatnâmesini sunan Lehistan büyükelçisi.

M.Nechitch: 16 Ekim 1930 tarihinde itimatnâmesini sunan Yugoslavya ortaelçisi.

M.Polohronyadis: 30 Kasım 1929 tarihinde itimatnâmesini sunan Yunan elçisi.

Macar Krallığı Governörü: Macar Kralı. 11 Mayıs 1924 tarihinde itimatnâmesini sunan Macar elçisine cevaben Atatürk'ün yaptığı konuşmada geçen bir tabir.

Macar Milleti: 11 Mayıs 1924 tarihinde itimatnâmesini sunan Macar elçisine cevaben Atatürk'ün yaptığı konuşmada geçen bir tabir.

Macaristan: Orta Avrupa'da denize kıyısı olmayan ülke. Batıda Avusturya, kuzeyde Slovakya Cumhuriyeti, kuzeydoğuda Ukrayna, doğuda Romanya, güneyde Hırvatistan ve Sırbistan'la sınırı olan Macaristan, 1948-1989 arasında tek partili komünist bir devlet olmuş, o tarihte çok partili demokratik rejime geçilmiştir.

Mac Arthur: (Douglas, 1880-1964). ABD'li general. İstihkâm subayı olarak (1903) orduya katılıp, albaylığa yükselen Douglas Mac Arthur, Birinci Dünya Savaşına katılmıştır. 1918'de general olmuştur. İkinci Dünya Savaşından sonra Japonya'da beş yıl süreyle işgal birlikleri komutanı olarak kalıp, Kore Savaşında Birleşmiş Milletlerin başkomutanlığına atandı (1950). Ama sürekli saldırıların savaşın genişlemesine yol açacağından korkan Truman tarafından görevinden alındı(1951).

Madam Titaniya: Atatürk'ün 25 Kasım 1924 tarihinde Türkiye-Fransa ilişkileri hakkında demeç verdiği Fransız Maten gazetesi yazarı.

Maden Bankası: 19 Nisan 1925 tarihinde TBMM'de Sanayi ve Maadin Bankası kanunu kabul edilmiştir. Banka, devlete ait sanayi kuruluşlarını işletmek, yenilerini kendi başına veya iştirakler yoluyla kurmak, madenleri işletmek, sanayicilere ve maden işletmecilerine kredi vermek ve her türlü bankacılık işlemlerini yapmakla görevlendirilmiştir.

Maden Tedkik ve Arama Dairesi: Madenlerimizin daha rasyonel bir şekilde aranması, bulunan rezerv ve kalite tesbiti amacıyla 1935 yılında kurulmuş olan kurum.

Mahmudiye: Eskişehir'in güneydoğusunda, Eskişehir-Afyonkarahisar yolu üzerinde Sakarya muharebesi sırasında askerî harekâta sahne olan bir köy. Bugün ilçe merkezi.

Mahmut Bey: 13 Mart 1926 tarihinde Atatürk'ün mülâkat verdiği gazetecilerden biri.

Mahmut Şevket Paşa: (Bağdat 1856-İstanbul 1913). İlköğrenimini Bağdat'ta tamamladıktan sonra, İstanbul'da askerî okulu bitirip kurmay olarak Almanya ve Fransa'ya (1894) gönderilen, 1905'te Kosova valiliğine atanan Mahmut Şevket Paşa, İkinci Meşrutiyetin ilânından sonra (1908) 3.Ordu Komutanlığına atandı. 31 Mart olayının sorumlularını cezalandırmak için İttihat ve Terakki tarafından gönderilen Hareket Ordusunun başında İstanbul'a girip, II.Abdülhamit'in tahttan indirilmesinde rol oynadı. Hakkı Paşa hükümetinde Harbiye Nazırı oldu. Enver, Talât, Mümtaz, Mustafa, Necip ve Yakup Cemil beylerin düzenledikleri Babîâlî baskınından sonra sadrazamlığa atandı (23 Ocak 1913). 11 Haziran 1913 günü Harbiye Nezareti'nden Babîâlî'ye giderken Divanyolu'nda arabası içinde bir suikaste uğradı ve 5 kurşun yarası alarak öldü.

Makedonya: Balkan yarımadasında tarihî bölge. 1448 yılında girdiği Osmanlı hakimiyetinden Balkan savaşının sonunda çıktı (1912). Paylaşılması sırasında çıkan anlaşmazlıklardan dolayı İkinci Balkan Savaşının çıkmasına yol açıp (1913), savaştan sonra büyük bölümü Yunanistan ve Sırbistan'a, Strumica vadisi de Bulgaristan'a verildi. Birinci Dünya Savaşından sonra yapılan sınır değişiklikleri ile Bulgaristan parçasının bir bölümü daha Yugoslavya'ya verildi.İkinci Dünya Savaşından sonra Yugoslavya'daki bölümü, eski Yugoslavya'yı oluşturan cumhuriyetlerden birine dönüştürüp, 1991'de bağımsızlığını ilân etti.

Malatya: Kurtuluş Savaşı sırasında Elazığ'a bağlı sancak.

Maliye Bakanlığı: Maliye politikalarını hazırlamak, uygulamak ve denetlemek amacıyla 1920 yılında kurulan bakanlık.

Malta: Akdeniz’de, mütareke döneminde İngiltere’ye bağlı iken 1964’te bağımsız olmuş bir ada ülkesi.

Manastır: Makedonya’da bir şehir.

Manastır Askeri Lisesi: Atatürk’ün 1895-1899 yılları arasında öğrenim gördüğü askerî lise.

Mançurya: Çin’de Dung Bey (kuzeydoğu) denilen bölgenin eski adı.

Mangaldağı: Afyonkarahisar, Kocatepe bölgesinde, Sakarya muharebesi sırasında askerî harekâta sahne olan bir mevki.

Manisa: Kurtuluş Savaşında Aydın iline bağlı sancak. Atatürk, 26 Ocak 1923 tarihinde Batı Anadolu seyahati sırasında burada halka hitap etmiştir.

Manisalılar: Atatürk’ün 10 Ekim 1925 tarihinde halka hitaben yaptığı konuşmada kullanılan bir tabir.

Maraş: Kurtuluş Savaşı sırasında bağımsız sancak. Mondros Mütarekesinin imzasından sonra 22 Şubat 1919 tarihinde İngilizler, 1 Kasım 1919 tarihinden itibaren Fransızlar tarafından işgal edilmiş; 11 Şubat 1920’de düşman işgalinden kurtulmuştur.

Mardin: Kurtuluş Savaşı sırasında Diyarbakır’a bağlı sancak.

Mareşal Foch: 1851’de Tarbes’te doğdu. 1907’de Harp Okulu Komutanı idi. 1914’te Flondros cephesinde komutanlık yaptı. 1916’da Somme savaşını idare etti. 1918’de batı cephesindeki müttefik orduların başkomutanı oldu.

Mareşal Paşa: Atatürk’ün çeşitli konuşmalarında Fevzi ÇAKMAK’ı ifade etmek için kullandığı bir tabir.

Marmara Denizi: Türkiye topraklarıyla çevrili iç deniz. Avrupa ve Asya topraklarının birbirine çok yaklaştığı kesimde doğu batı doğrultusunda uzanan, İstanbul boğazıyla Karadeniz’e, Çanakkale boğazıyla Ege ve Akdeniz’e bağlanan iç deniz.

Matbuat Cemiyeti Reisliği: Basın mensupları arasında dayanışma ve sosyal yardımlaşma amacıyla 1908 yılında İstanbul’da kurulmuş bir cemiyet.

Matbuat ve İstihbarat Genel Müdürlüğü: 7 Haziran 1920 tarihinde Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi kuruldu. Bu kuruluşun adı, daha sonra Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü olarak değiştirildi.

Matbuat ve İstihbarat Umumiyesi: Devletin haberalma, basın ve yayın işlerini yürütmekle görevli, 7 Haziran 1920 tarihinde “Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi” adı ile kurulmuş kurum. Bugün Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü adını taşımaktadır.

Maten : Atatürk’ün 25 Kasım 1924 tarihinde Türkiye-Fransa ilişkileri hakkında bir demeç verdiği Fransız gazetesi.

Maurice Pernot: Atatürk’ün 29 Ekim 1923 tarihinde kültürel konularda demeç verdiği bir Fransız yazar.

Maveraünnehir: Ceyhun (Amuderya) ırmağının doğusunda kalan ülkelere islâm coğrafyacılarının verdiği ad.

Maydos: Çanakkale’nin ilçelerinden, Eceabat’ın eski adı.

Mecelle: Tazminattan sonra hazırlanmış islâm hukukundan alınmış yargı kararlarının derlendiği kitap.

Meclis-i Mebusan: Osmanlı Mebuslar Meclisi. 1876’da ilk kez kurulmuş, iki ay sonra Sultan Abdülhamit tarafından kapatılmış; 1909’da yeniden açılmış, 16 Mart 1920’de İstanbul’un İngilizlerce işgali ile dağıtılmıştır. Üyelerinin bir kısmı Malta adasına sürgün edilmiş, kaçabilenler daha sonra TBMM’ye katılmışlardır.

Medeni Kanun: İsviçre’den alınarak 1926 yılında yürürlüğe konulan kanun.

Mehmet Fuat Bey: TBMM I.dönem Kastamonu milletvekili.

Mehmet Şükrü Bey: (Koç, 1887-1938). Sivas Kongresi, TBMM I. dönem Afyonkarahisar üyesi.

Mekke: Suudi Arabistan'da Kâbe'nin bulunduğu ve Hz.Muhammed'in doğduğu kutsal kent.

Meksika: Kuzey Amerika'nın güney kesimindeki ülke.

Melikşah: (1055-1092) Büyük Selçuklu hükümdarı. Sultan Alparslan'ın oğlu. 1072'de tahta çıktı. 20 yıllık hükümdarlığı sırasında Büyük Selçuklu İmparatorluğu topraklarını Kaşgar'dan İstanbul boğazına, Kafkaslardan Yemen ve Aden'e kadar genişleten Melikşah, hazırlattığı mülkiyet ve kadın hukukuna ilişkin yasalardan dolayı es Sultan el Adil diye anılmış, adaletli bir hükümdardır.

Memduh Bey: TBMM I.dönem Karahisar-ı Şarkî milletvekili.

Menderes: Batı Anadolu'da ırmak ve bölge adı. Büyük taarruz sırasında askerî harekâta sahne olan bir mevki.

Menteşe: Muğla'nın eski adı. Kurtuluş Savaşı sırasında Aydın'a bağlı sancak.

Meriç: Edirne'nin bir ilçesi.

Meriç Nehri: Bulgaristan'dan çıkarak Türk-Yunan sınırını oluşturan, Ege Denizine dökülen akarsu.

Merkezi Hükümet: İstanbul'daki hükümeti ifade etmek için kullanılan bir tabir.

Mersin : İçel ilinin merkezi. Kurtuluş Savaşı yıllarında sancak. Atatürk, 17 Mart 1923 tarihinde burada halka hitap etmiştir.

Mersin Halkı: Atatürk'ün 17 Mart 1923 tarihinde halka hitap ederken kullandığı bir tabir.

Merzifon : Amasya'nın ilçesi. Damat Ferit Paşa hükümetinin müsamahası ve gerekli tedbirleri almamış olmasından dolayı Samsun'a çıkan İngiliz birliklerinin ulaştığı yerlerden biri.

Meşrutiyet: Hükümdarın bazı yetkilerini meclis ve öteki anayasal kurumlara devrettiği, sınırlandırılmış monarşi yönetimi, anayasal monarşi. Türk tarihinde Birinci Meşrutiyet, Anayasa'nın II.Abdülhamit tarafından onaylanmasıyla (23 Aralık 1876) başlamış, Meclis-i Mebusan'ın süresiz olarak kapatıldığı 13 Şubat 1878 tarihinde sona ermiştir. İkinci Meşrutiyet ise, 23 Temmuz 1908'de başlayıp, saltanatın kaldırılmasına kadar (1 Kasım 1922) sürmüştür.

Metris: Bilecik'in Bozüyük ilçesine bağlı, İnönü muharebeleri sırasında askerî harekâta sahne olan stratejik bir tepe. Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa, İkinci İnönü Zaferini buradan bildirmiştir.

Mezit Vadisi:Bursa, İnegöl ilçesi, Tahtaköprü Kasabasına bağlı, Birinci İnönü Muharebesi sırasında askerî harekâta sahne olan bir mevki.

Mısır: Afrika'nın kuzeydoğu köşesinde ülke. 1517-1517 yılından 18.yüzyılın sonuna kadar Osmanlı hakimiyeti kesintisiz sürdü. Birinci Dünya Savaşında İngiltere himayesine girdi. 1922'de İngiliz himayesinden çıktı.

Mısırlı: İngiliz tahakkümü altındaki müslümanların bir bölümü.

Mihalççık: Eskişehir'in bir ilçesi. Sakarya muharebesi sırasında askerî harekâta sahne olan bir mevki.

Milletler Cemiyeti: Cemiyet-i Akvam. 1919'da Birinci Dünya Savaşının sonunda kurulmuş, İkinci Dünya Savaşında bir fonksiyonu kalmamış, 1947'de fiilen sona ererek yerini bugünkü Birleşmiş Milletler'e bırakmış uluslar arası kuruluş.

Milletler Cemiyeti Meclis: Adı geçen cemiyetin karar organı.

Milli Eğitim Bakanlığı: Eğitim ve öğrenim hizmetlerinin yürütülmesini sağlamak, bu hizmetlere yönelik kurum ve kuruluşların açılmasıyla ilgili çalışmalar yapmak amacıyla kurulmuş olan bakanlık.

Milli Meclis: Çeşitli metinlerde TBMM'yi ifade etmek için kullanılan bir tabir.

Milli Savunma Bakanlığı: Millî güvenliğin sağlanması, Silâhlı Kuvvetlerin ihtiyaçlarının karşılanması, barışta ve savaşta askere alma, savaş sanayi hizmetlerinin yerine getirilmesini sağlamak amacıyla kurulan bakanlık.

Milne: (George Francis, 1866-1948), Sir. İngiliz generali. İngiltere Karadeniz Kuvvetleri Başkomutanı.

Miralay İsmet Bey:bkz.İsmet İNÖNÜ.

Miralay Refet Efendi: bkz.Refet BELE.

Misak-ı Milli: Ahd-ı Millî. Millî ant. Erzurum ve Sivas kongrelerinde oluşan, yurdun bütünlüğü, milletin istiklâli ilkelerini ve millî sınırları tesbit eden altı maddelik belge. Son Osmanlı Mebuslar Meclisinde 28 Ocak 1920 tarihinde kabul edilmiş, 17 Şubat 1920'de ilân edilmiş, TBMM'nin 18 Temmuz 1920 günlü gizli toplantısında bu belgeye bağlı kalınacağına ant içilmiştir.

Mondros Mütarekesi: Birinci Dünya Savaşından müttefikleriyle birlikte mağlûp çıkan Osmanlı Devleti'nin 30 Ekim 1918 tarihinde Limni adasının Mondros limanında, Agamemnon isimli savaş gemisinde 25 maddelik ateşkes anlaşması.Bu mütareke ile her ne kadar Osmanlı Devleti ile müttefikler arasında savaş haline son verilmişse de uygulama sonuçları itibarıyla Anadolu'da millî mücadelenin başlamasına sebep olmuştur.

Montesquieu: (Carls de 1689-1755). Fransız düşünür. Dünyaya demokrasi düşüncesinin yayılması için çalışan düşünürlerden biridir.

Morning Post: Atatürk'ün 22 Aralık 1922 tarihinde İngiltere ile ilişkiler ve Barış Konferansı hakkında bir demeç verdiği İngiliz gazetesi.

Moskova: Rusya'nın başkenti.

Moskova Anlaşması: TBMM Hükümetiyle SSCB arasında, 16 Mart 1921'de imzalanan dostluk anlaşması.Birinci maddesiyle SSCB, Türkiye'nin Misak-ı Millî ile belirlenen sınırlarını kabul ediyor, beşinci maddesiyle Türkiye'nin güvenliği zedelenmemek şartıyla boğazlardan bütün ülkelerin ticaret gemilerinin serbestçe geçmelerine imkân sağlanıyordu.

Mösyö Briand: (Aristide, 1862-1932). Birinci Dünya Savaşı sonrası yıllarda görev yapan ve Cannes Konferansı sırasında istifa eden Fransa başbakanı.

Mösyö Luklarni: 19 Mayıs 1928 tarihinde itimatnâmesini sunan Belçika ortaelçisi.

Mösyö Papa: 29 Mart 1928 tarihinde itimatnâmesini sunan Yunanistan elçisi.

Mr. Robert Pect Skinner: 16 Ekim 1933 tarihinde itimatnâmesini sunan ABD büyükelçisi.

Muallimler Birliği: Atatürk'ün 18 Ekim 1925'te Konya'da öğretmenlere hitaben bir konuşma yaptığı toplantıyı düzenleyen kurum. Kız Muallim Mektebi, Kız Orta Mektebi, Erkek Lise ve Erkek Muallim Mektebinden oluşmuştur.

Muaviye: (610-680). Emevî saltanatının kurucusu.

Mudanya: Bursa'nın bir ilçesi.

Mudanya Konferansı: Büyük zaferden sonra İtilâf Devletleri ateşkes teklifinde bulunmuşlar, bunun üzerine 3-11 Eylül 1922 tarihleri arasında Fransız, İngiliz, İtalyan delegelerinin katıldığı İsmet Paşa (İnönü)'nin başkanlığındaki konferans.

Mudurnu :Bursa'nın ilçelerinden. Bolu ve Düzce isyancıları, esir aldıkları Trabzon milletvekili Hüsrev Bey ile Rize milletvekili Osman Bey'e TBMM ile arabuluculuk telgrafını buradan çektirmişlerdir.

Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye: Trabzon'un Pontuscu Rumlara verilmesi yolunda Avrupa'da başlayan gelişmeler üzerine Şubat 1919'da kurulmuş bir cemiyet. Erzurum kongresinden sonra Doğu Vilâyetleri Müdafaa-i Hukuk Cemiyetiyle birleşmiştir.

Muhittin Bey: Atatürk'ün 31 Mayıs 1926 tarihinde Bursa'da İstanbul şehri temsilcileriyle yaptığı bir konuşmaya katılan hey'ette bulunan İstanbul Belediye Başkanı.

Muhittin Paşa: (Akyüz, 1870-1940). Tümgeneral. Kastamonu vali ve komutanı. TBMM IV-VI. Dönemler Kars üyesi. Ali Galip olayı sırasında Mustafa Kemâl tarafından Sivas'a davet edilmiştir.

Muktedibillâh: Muktedi. Ebulkasım Abdullah (1056-1094). Abbasi halifesi. Selçuklu sultanı Melikşah'a bağımlılığını bildirdi. Selçukluların desteğiyle Abbasi etkisini genişletti. Bir Selçuklu melikesi ile evlenerek, Selçuklu devletinin din işleri yönetimini ele geçirdi. Melikşah'ın ölümünden sonra Bağdat'a giderek kendi adına hutbe okuttu.

Murat Bey: TBMM I.dönem Kastamonu milletvekili.

Muratdağı: Kütahya'nın Gediz ilçesine bağlı. büyük taarruz sırasında askerî harekâta sahne olan bir köy.

Musevilik: bkz.Yahudilik.

Mussolini: (Benito, 1883-1945). 25 Kasım 1925'te İtalya'da diktatörlüğünü ilân etti. 24 Temmuz 1943'te İtalyan Meclisi tarafından istifaya zorlandı. Kuzey İtalya'da Badoglio'nun hükümetine düşman bir "Faşist Cumhuriyet" kurdu. Muhafızları tarafından tutuklanıp kurşuna dizilerek öldürüldü ve cesedi Milano'da halka teşhir edildi.

Mustafa: Atatürk'ün Askerî Rüştiyedeki matematik öğretmeninin adı.

Mustafa Bey : TBMM I.dönem Karahisar-ı Şarkî milletvekili.

Mustafa Kemal ATATÜRK: 1881 yılında Selânik'te doğdu. Babası, önceleri Selânik Vakıflar İdaresi kâtipliğinde ve bir ara gümrük memurluğunda çalışmış olan, daha sonra kereste ticareti yapan Ali Rıza Bey'dir. Annesi, Sofu ailesinden Feyzullah Ağa'nın kızı Zübeyde Hanımdır. 10 Kasım 1938'de hayata gözlerini yumdu. Ankara'da Anıtkabirde yatmaktadır.

Selânik'te Şemsi Efendi Okulu'nda öğrenime başladı. 1893'te Selânik Askerî Rüştiyesine (Askerî ortaokul), 1895'te Manastır Askerî Lisesine, 13 Mart 1899'da Harp Okuluna girdi. 10 Şubat 1902'de Harp Okulunu, 11 Ocak 1905'te Harp Akademisini bitirdi. Almanca ve Fransızca biliyordu.

11 Ocak 1905'te kurmay stajı için 5.Kolordu 30.Süvari Alayına atandı. 13 Ekim 1907'de Selânik'te 3.Ordu karargâhına, 22 Haziran 1908'de Rumeli Şark Demiryolları Müfettişliğine, 13 Ocak 1910'da 3.Ordu Redif, 17.Selânik Tümeni Kurmaylığına ve bu arada Hareket Ordusunun birinci kademesinde Kurmay Başkanlığına getirildi. 5 Kasım 1909'da 3.Ordu karargâhına, 6 Eylül 1910'da 3.Ordu Subay Talimgâh Komutanlığı'na, 1 Kasım 1910'da tekrar 3.Ordu karargâhına, 15 Ocak 1911'de 5.Ordu karargâhına atanmış ve sonra kıdemli yüzbaşı rütbesinde bulunmasına rağmen, 38. Piyade Alay Komutanı olarak görevlendirilmiştir. 13 Eylül 1911'de Genelkurmay karargâhında görev aldı. 1 Ocak 1912'de Bingazi ve Derne bölgesinde Şark Gönüllüleri Komutanı, 11 Mart 1912'de Derne komutanı oldu. 24 Ekim 1912'de İstanbul'a döndü . 21 Kasım 1912'de Karargâh-ı Umumî emrine verildi ve Akdeniz Boğazı Kuvve-i Mürettebe Komutanlığı Harekât Şubesi Müdürü, daha sonra Bolayır Kolordusu Kurmay Başkanı olarak görevlendirildi. 27 Ekim 1913'te Sofya Ataşemiliteri, aynı zamanda ek görevle 11 Ocak 1914'ten itibaren Belgrat ve Çetine Ataşemiliteri, 28 Ocak 1915'te 19.Tümen Komutanı, 28 Temmuz 1915'te 15.Kolordu Komutanı, 8 Ağustos 1915'te Anafartalar Grubu ve 19 Ağustos'tan itibaren Grup Komutanlığı uhdesinde kalmak üzere, 16.Kolordu Komutanı (Bu göreve katılmadı, hava değişimi alarak ayrıldı.), 27 Ocak 1916'da karargâhı Edirne'de olan ve 25 Kasım 1916'da Diyarbakır'a nakledilen 16.Kolordu Komutanlığına atandı. 7 Mart 1917'de 2.Ordu Komutanı, 5 Temmuz 1917'de 7.Ordu Komutanı, 9 Ekim 1917'de becayiştan 2.Ordu Komutanı (bu göreve katılmadı) oldu. 7 Kasım 1917'de genel karargâh emrine alındı. 20 Aralık 1917'de Veliht Şehzade Vahdettin ile birlikte Almanya'ya gitti. 7 Ağustos 1918'de 7.Ordu Komutanı, 31 Ekim 1918'de 7.Ordu Komutanlığı ile birlikte Yıldırım Ordular Grubu Komutanı oldu. 7 Kasım 1918'de Yıldırım Ordular Grubu lâğvedildi, Mustafa Kemâl Paşa İstanbul'a çağırılarak Harbiye Nezareti emrine alındı. 30 Nisan 1919'da askerî ve mülkî yetkilerle 9.Ordu kıtaatı (15 Haziran'dan sonraki adı 3.Ordu) Müfettişi oldu. Bu görevle 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıktı. 8 Temmuz 1919'da İstanbul hükümetince memuriyetine son verildi. Kendisi de Ordu Müfettişliği ile askerlikten istifa etti. 5 Ağustos 1921'de TBMM Hükümeti Orduları Başkomutanı (Bu görevi üçer aylık süreyle üç defa uzatılmış, 20 Temmuz 1922'de olağanüstü yetkiler kaldırılarak, Başkomutanlığı 29 Ekim 1923'e kadar sürmüştür). 30 Haziran 1927'de askerlikten emekliye ayrılmıştır.

23 Temmuz 1919'da Erzurum Kongresi ve Doğu İlleri Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Temsil Heyeti Başkanı, 4 Eylül 1919'da Sivas Kongresi ve Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Temsil Heyeti Başkanı, Mart

1920’de Ankara milletvekili, 23 Nisan 1920’de TBMM Başkanı oldu. 29 Ekim 1923-10 Kasım 1938 yılları arasında Cumhurbaşkanlığı yaptı.

Mustafa Necip Paşa: (1879-1913). 1903’te Harp Okulunu bitirdi. İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin ilk etkin üyelerinden biri olarak gönderildiği Selânik’te merkez yönetiminde yer aldı. İkinci Meşrutiyetten sonra (1908) hatip Ömer Naci ile birlikte İttihat ve Terakki Müfettişi olarak Anadolu’ya gönderildi ve orada partinin örgütlenmesi için çaba harcadı. Balkan bozgunu üzerine barışa zorlanan Sadrazam Kâmil Paşa ile ittihatçılar adına bir diyalog kurup anlaşma zemini oluşturmaya çalıştıysa da başarılı olamadı. Yakup Cemil, Enver ve Talât Baylar ile öteki ittihatçılarla birlikte katıldığı Babiâli baskını sırasında meydana gelen silâhli çatışmada sadaret yaveri yüzbaşı Nafiz Bey tarafından vurularak öldürüldü.

Musul: Irak’ta bir şehir. Osmanlı Devleti’nde eyalet merkezi. 1918’in sonundan itibaren İngiliz işgali altına girmiştir. İngiltere ile 1926’da yapılan anlaşma ile, İngiltere himayesinde bırakılmıştır.

Muş: Kurtuluş Savaşı sırasında Bitlis’e bağlı bir sancak. 1926 yılının başlarında Rus işgaline girmiş, ancak 8 Ağustos 1916 tarihinde Atatürk’ün komutanı olduğu 16.Kolorduya bağlı 8.Tümenin taarruzu sonunda işgalden kurtulmuştur.

Mu’tasım:Hülâgü’nün hicrî 656 yılında Bağdat’ı zaptettiği zaman idam ettirdiği son Abbasî halifesi.

Muvahhit Bey: Atatürk’ün 10 Haziran 1926 tarihinde Bursa’da kendisine hitap ettiği tiyatro sanatçısı.

Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye: Millî mücadele sırasında işgallere karşı millî hakları korumak için kurulmuş millî cemiyetlerin genel adı. Sivas kongresinden sonra Anadolu’da bu adı taşıyan cemiyet şubelerinin sayısı 120’yi bulmuştur.

Müdafaa-i Vatan: bkz. Müdafaa-i Hukuk u Milliye.

Müdafa-i Hukuk Cemiyeti: bkz. Müdafaa-i Hukuk u Milliye.

Müfit Efendi: (Hoca, Kurutluoğlu, 1879-1958). TBMM I.dönem Kırşehir milletvekili.

Müftü Kamil Efendi: Abdurrahman Kâmil Efendi (1850-1941). 12 Haziran 1919 tarihinde Atatürk’ün Amasya’ya gelişinde kendisini karşılayanlar arasında bulunan Bayezid Camii Vaizi. Daha sonraki yıllarda Atatürk’ün Amasya’ya gelişinde yine yanında olmuştur.

Mümtazüddeve İsmail: 30 Haziran 1922 tarihinde itimatnâmesini sunan İran elçisi.

Mütareke Dönemi: 30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesinin imzasından sonra başlayan dönemi ifade eden bir tabir.

Nablus: Ürdün’de bir şehir. Atatürk’ün 7.Ordu Komutanı olduğu sırada sorumluluk sahası içerisinde bulunan bir bölge.

Naci Şevket Bey: 25 Ekim 1930 tarihinde itimatnâmesini sunan Irak ortaelçisi.

Nadir Efendi: TBMM I.dönem Isparta milletvekili.

Nafia Vekaleti: Altyapı ihtiyaçlarını karşılamak üzere kamu yapıları, karayolları, demiryolları, hava limanları vb.nin yapımı, onarımı ve doğal afetlerle ilgili çalışmalar gibi bayındırlık ve iskân hizmetlerinin görülmesi amacıyla kurulmuş bakanlık.

Nafiz Bey : TBMM I.dönem Canik (Samsun) milletvekili.

Nahcivan: Kafkasya’da Azerbaycan’a bağlı özerk cumhuriyet.

Nallıhan: Ankara’nın bir ilçesi.

Namık Kemal: (1840-1888).Müneccimbaşı Mustafa Asım Beyin oğludur. Çocukluğu ülkenin çeşitli bölgelerinde geçmiştir. Eğitimini tamamladıktan sonra 1863 yılında Tercüme Odasında memur olmuştur. Şinasi ile tanıştıktan sonra Tasvir-i Efkar gazetesinde yazmaya başlamıştır. Yazıları mevcut yönetim tarafından hoş karşılanmadığı zamanlarda İstanbul dışında görevlendirilmiştir. Erzurum Vali Muavinliği, Gelibolu

Mutasarrıflığı gibi idarî görevler yapmıştır. Daha sonra zararlı yayınlarda bulunmak suçu ile Kıbrıs adasına sürülmüştür (9 Nisan 1873). Serbest kalınca İstanbul'a döndü. (Mayıs1876). Birinci Meşrutiyet döneminde Anayasa hazırlamakla görevli heyette Ziya Paşa ile birlikte çalıştı. 93 Harbinden sonra II.Abdülhamid'e verilen bir jurnal üzerine, yeniden tutuklandı. Beş buçuk ay hapistede kaldı. Yargılamada aklandıysa da, "ikamete mecbur" olarak Midilli adasına sürüldü (1877), daha sonra Rodos (1884), ondan sonra da Sakız (1887) adalarına mutasarrıflıkla görevlendirildi.Sakız'da öldü. Mezarı Gelibolu'dadır. İntibah, Vatan Yahut Silistre, Osmanlı Tarihi gibi daha pek çok siyasî, edebî ve tarihî eserleri vardır.

Napolyon (Bonapart): (1769-1821). Fransızların ünlü imparatoru. Birçok askerî ve siyasî görevlerde bulundu. 1804'te imparatorluğunu ilân etti. Koalisyon savaşları sırasında diğer Avrupa ülkelerine karşı başarılar elde etti. Moskova Seferinden bozgunla döndü (1812). Senato tarafından iktidardan düşürüldü ve Elbe Adasına gönderildi (1814). Buradan kaçıp yönetimi yeniden ele aldıysa da (20 Mart-22 Haziran 1815), başarılı olamadı.Bu defa Saint Helen adasına gönderildi ve orada öldü.

Nazım (Binbaşı, Şehit 1877-1921): Anzavur ayaklanmasında adı geçmektedir.

Nazıfpaşa: İnegöl'ün doğusunda bir mevki.

Nemlioğulları: 21 Eylül 1924 tarihinde Atatürk'ün de katıldığı bir törenle inşasına başlanan Samsun-Çarşamba demiryolu hattının yapımını gerçekleştiren aile.

Nesturi: Nesturilik, Bizanslı patrik Nestorius'un kurduğu bir tarikat ve bu tarikatin mensubu. Musul'da bir hristiyan topluluğu.

Nesturî Eşkiyası: Hakkâri bölgesinde 1924 yılında aynı adı taşıyan bir hristiyan tarikati mensupları tarafından gerçekleştirilen ayaklanma ve bu ayaklanmaya katılanlar.

Neşet Bey: TBMM I.dönem Üsküdar milletvekili.

Neue Freie Preese: 27 Eylül 1923 tarihinde Atatürk'ün çeşitli konularda demeç verdiği bir gazete.

New-York Herald: Atatürk'ün 4 Mayıs 1924 tarihinde hilâfet ve yabancı dinî müesseseler hakkında demeç verdiği Amerikan gazetesi.

Nif: İzmir'in ilçelerinden Kemâlpaşa'nın eski adı. Büyük taarruz takip harekâtı sırasında askerî harekâta sahne olmuş bir mevki.

Niğde: Kurtuluş Savaşı sırasında bağımsız sancak.

Nihat Paşa (ANILMIŞ): 1878 yılında Filibe'de doğdu. İbrahim Ethem Bey'in oğludur. 31 Mayıs 1954'te öldü. Zincirlikuyu mezarlığında olan naaşı, 29 Kasım 1988'de Devlet Mezarlığına nakledildi. 28 Mayıs 1894'te girdiği Harp Okulu'ndan 17 Ağustos 1896'da mezun oldu. 17 Ocak 1900'de Harp Akademisinden mezun oldu.

17 Ocak 1900'de Genelkurmay 1.Şubede göreve başladı. 18 Mart 1900'de çeşitli kurmay stajlarını ikmal etmek için 4.Ordu emrine verildi. Çeşitli görevlerden sonra 1 Kasım 1907'de Manastır Harp Okulu Komutanı oldu, 4 Mayıs 1909'da Genelkurmay Merkez Şubesinde görevlendirildi. 29 Ağustos 1909'da Topçu Okulu Komutanı oldu. 15 Mart 1910'da Genelkurmay 5.Şubede, 28 Mart 1912'de Levazımat-ı Umumiye 5.Şubesinde, 26 Nisan 1912'de 3.Kolordu Komutanlığı karargâhında, 1.Şube Müdürü olarak görev yaptı.1 Kasım 1913'te Pınarhisar Muharebelerinde yaralanıp Bulgarlara esir düştü, 7 Ocak 1914'te esaretten İstanbul'a döndü, İstanbul Muhafız Komutan Yardımcılığına ve daha sonra Harbiye Nezareti Personel Şube Müdürlüğüne atandı. 3 Ağustos 1914'te Başkomutanlık Karargâhı Menzil Genel Müfettişi, 21 Mart 1915'te 2.Ordu Kurmay Başkanı, 3 Ekim 1915'te Akdeniz Boğazı Müstahkem Mevki Komutanı, 1917'de Gelibolu Güney Grubu Komutanı ve 2.Ordu Komutan Vekili, 8 Kasım 1917'de 7.Ordu Komutan Vekili, 6 Aralık 1917'de 2.Ordu Komutanı, aynı zamanda Adana Valisi ve Bölge Komutanı, 7 Eylül 1922'de Elcezire Cephesi Komutanı oldu. 7 Eylül 1922'de Askerî Yargıtay Başkanlığına atandı. 16 Mayıs 1942'de emekli oldu.

Niksar: Tokat'ın ilçesi.

Nil: Kuzeydoğu Afrika'da ırmak. Dünyanın en uzun ırmağı olan (6650 km.) Nil ırmağı, Burundi'de Koçuma ırmağından kaynaklanıp, Ruanda, Uganda, Sudan ve Mısır'da aktıktan sonra, Kahire'nin kuzeyinde 160 km. uzunluğunda Nil deltasını oluşturur ve Reşit ile Dimyat kollarına ayrılarak Akdeniz'e dökülür.

Nilüfer Çayı: Bursa'da bir akarsu.

Nahçıvan: Kafkasya'da, bugün Azerbaycan'a bağlı özerk cumhuriyet.

Noel: (E.W.C. 1886-?). İngiliz binbaşı Ali Galip olayında adı geçer. Malatya'ya gelmiş ve Sivas kongresini önlemek için Ali Galip Beyle birlikte çalışmıştır.

Norveç: Kuzey Avrupa'da İskandinav yarımadasında devlet.

Nuh Aleyhisselam: Tevrat'taki peygamberlerden biri. Adem peygamberden sonra gelen üçüncü peygamber.

Nuh Tufanı: Kur'an'a göre Nuh, sapıklığa düşerek putlara tapan kavmini doğru yola getirmeyi başaramayınca, Allah ona bir gemi yapmasını, gemiye her canlıdan bir çift almasını ve Allah'a inananlarla ailesini bindirmesini bildirdi. Büyük bir tufan sonunda her yer su altında kalınca Allah'a inanmayanlar boğuldular. Bir süre sonra, Allah'ın buyruğuyla sular çekilerek Nuh'un gemisi Cudi dağı'nın tepesine oturdu ve tufandan kurtulanlarla yeni bir kuşak yaratıldı.

Nureddin Paşa : 1873 yılında Bursa'da doğdu. Müşir İbrahim Paşanın oğludur. 18 Şubat 1932'de İstanbul'da öldü. 1 Haziran 1890'da girdiği Harp Okulunu 23 Mart 1893'te bitirdi. Almanca, Fransızca, Rusça ve Arapça biliyordu.

Çeşitli görevlerden sonra 29 Nisan 1914'te 4.Tümen Komutanı oldu. 20 Nisan 1915'te Irak ve Havalisi Komutanı (aynı zamanda Basra, sonra da Bağdat valisi), 3 Ocak 1916'da 9.Kolordu Komutanı ve 3.Ordu Komutan Vekili, 5 Temmuz 1916'da Muğla ve Antalya Havalisi Komutanı, 6 Şubat 1916'da 21.Kolordu, 14 Ekim 1918'de 11.Kolordu , 30 Aralık 1918'de 25.Kolordu Komutanı, 20 Ocak 1919'da Aydın Valisi oldu. 29 Ocak 1919'da İzmir Valiliği ve Bölge Komutanlığına atandı. Temmuz 1920'de Anadolu'ya geçerek İstiklâl Savaşına katıldı. 90 Aralık 1920'de Merkez Ordusu Komutanı, 30 Haziran 1922'de 1.Ordu Komutanı oldu. 1 Mart 1924'te Yüksek Askerî Şûra üyeliğine atandı. Bursa milletvekilliğine seçilmesi dolayısıyla 18 Ocak 1925'te Şûra üyeliğinden çekildi. 29 Ocak 1925'te emekli oldu.

Nuri Bey : TBMM I.dönem Bolu milletvekili.

Nuri Paşa: Azerbaycan'da, Sovyet ihtilâline muhalif olan ancak İngilizlerle birlikte hareket ettiği için üzerine kuvvet gönderilerek mağlup edilen komutan.

Nusret Efendi : TBMM I.dönem Erzurum milletvekili.

Obana: 23 Kasım 1925 tarihinde itimatnâmesini sunan Japon elçisi.

Oğlanmezarı: Büyük taarruz sırasında askerî harekâta sahne olmuş bir mevki.

Olimpos Palas: Selânik'te bir otel.

Olsini Barone : 3 Kasım 1925 tarihinde itimatnâmesini sunan İtalya elçisi.

Oltu: Erzurum'un bir ilçesi.

Oltu Şurası: Kafkaslar ve Doğu Anadolu'da Ermeni tehdidine karşı silâhla mücadele eden bir grup. 25 Mayıs 1919-17 Mayıs 1920 tarihleri arasında kurdukları hükümet ile bölgenin yönetimini ellerinde tutmuşlar, daha sonra TBMM Hükümeti yönetimine katılmışlardır.

Olucak: Kütahya'nın büyük taarruz sırasında askerî harekâta sahne olan bir köyü.

Onaltıncı Kolordu : Atatürk'ün 19 Ağustos 1915-5 Mart 1917 tarihleri arasında komutanlığını yaptığı ve Kafkas Cephesinde görevli olduğu sırada 7 ve 8 Ağustos 1916 tarihlerinde Bitlis ve Muş'u Rus işgalinden kurtaran 2.Orduya bağlı kolordu.

Onbirinci Fırka: Yirminci Kolordu'ya bağlı, Niğde bölgesinde görevli tümen.

Ondokuzuncu Tümen : Atatürk'ün 20 Ocak 1915-28 Temmuz 1915 tarihleri arasında komutanı olduğu ve Çanakkale savaşlarına katıldığı tümen.

Ondördüncü Kolordu: İstanbul'a bağlı, karargâhı Bandırma olan kolordu.

Operatör Eyüp Sabri: 20 Mart 1923 tarihinde Konya'da Türk Ocağında verilen bir çay ziyafetinde Atatürk'ün gençlere hitaben bir konuşma yaptığı sırada söz isteyerek bir soru soran Türk Ocağı üyesi bir kişi.

Ordu: Kurtuluş Savaşı sırasında Giresun'a bağlı kaza. Atatürk 19 Eylül 1924 tarihinde burada halka hitaben bir konuşma yapmıştır.

Ortodoksluk: Ortodoks kilisesinin öğretilerini topluca belirten terim. Vahiy ve yasal kilisenin resmî kararlarına uygun öğretilerin tümü anlamına gelen, ama sonradan Roma kilisesinden ayrılan Ortodoksluğun inanç ve temel düşüncesi, birincisi 375'te toplanan yedi din meclisi tarafından belirlenmiş, bu ilkelerin temeli Kutsal Üçlünün özellikleri, söz konusu meclislerde kararlaştırılmıştır.

Ortodoks Kiliseleri: Ortodoks kilisesi topluluğu. İstanbul (Fener) ökümenik patrikliğinin yanısıra, İskenderiye, Antakya ve Kudüs'te birer melkit patrikliği, Moskova, Sırbistan, Romanya ve Bulgaristan'da birer patriklik, Yunanistan, Kıbrıs ve Tiran'da birer başpiskoposluk içerir. Ayrıca Polonya, Çekoslovakya ve Japonya'daki ortodoks kiliseleri ile Petersburg'lu göçmenlerin Finlandiya'daki özerk kilisesini de içine alır. İstanbul patrikliği, bütün ortodoks kiliselerinin başpatriğidir.

Osman: Hz.Muhammed'den sonra gelen dört halifeden üçüncüsü.

Osman Bey: (Özgen, 1890-1943). TBMM I.dönem Rize üyesi. Bolu ve Düzce isyanı sırasında isyancılar tarafından esir alınmış ve TBMM ile arabuluculuk yaptırılmıştır.

Osmancık: Karadeniz bölgesinin iç kesiminde Çorum'a bağlı ilçe.

Otalbalı Tepesi: Birinci İnönü muharebesi sırasında askerî harekâta sahne olan bir tepe.

Otuzbir Mart Olayı: 1908 Genç Türkler ihtilâli ile tekrar kazanılan meşrutiyet rejimi ilânı üzerine 1909 Nisanında (eski tarihle 31 Mart 1325) İstanbul'da ortaya çıkan ve Hareket Ordusu tarafından bastırılan olaylar.

Otuzsekizinci Piyade Alayı: Atatürk'ün 1911 yılında yüzbaşı iken komutanlığını yaptığı 5.Kolorduya bağlı bir alay.

Ödemiş: İzmir'in bir ilçesi.

Öğretmen Hayriye: Atatürk'ün 18 Ekim 1925'te Konya'da öğretmenlere hitaben yaptığı bir konuşmadan önce söz alan öğretmenler birliği üyesi öğretmenlerden biri.

Öğrenci Behçet Kemal Efendi: 13 Ekim 1924 tarihinde Kayseri'de Atatürk'ün şerefine düzenlenen bir fener alayında Atatürk'e hitaben bir konuşma yapan öğrenci. Meşhur şair Behçet Kemâl ÇAĞLAR.

Öğrenci Muallâ: Atatürk'ün 13 Ekim 1925 tarihinde İzmir Kız Öğretmen Okulu'nu ziyaret ettiği sırada Selim Sırrı Beyle zeybek dansı yapan bir öğrenci.

Öğretmen Kemal Emin: Atatürk'ün 14 Ekim 1925 tarihinde İzmir Erkek Öğretmen Okulunda şerefine verilen bir çay ziyafetinde söz alarak bir konuşma yapan öğretmen.

Öğretmen Sabri: 30 Ağustos 1925 tarihinde Atatürk'ün Kastamonu'da CHP binasında halka hitaben bir konuşma yaptığı sırada söz isteyerek şapka inkılâbına destek olduğunu açıklayan öğretmen.

Öğüt: Atatürk'ün 6 Aralık 1922 tarihinde halk partisini kurma kararının açıklandığı gazetelerden biri.

Ömer Naci (1878-1916): Atatürk'ün Selânik'te Hürriyet Cemiyetinin bir şubesini açarken kendisine yardımcı olan arkadaşlarından biri. Subay olarak Kafkas cephesinde bulundu.

Ömer Naci Bey: Atatürk'ün Manastır Askerî Lisesindeki edebiyat hocası.

Panislamizm (İslâm Birliği): 19.yüzyılın ikinci yarısında müslümanların, halife çevresinde birlik olarak hristiyan emperyalizmini kovacağını ve yüksek uygarlık seviyesine erişeceğini savunanların görüşü. Rus

yayılmaya karşı Orta Asya'daki Türk halklarının Osmanlılardan yardım istemeleri, Hindistan'daki İngiliz yönetiminin müslüman halkı öndersiz bırakması gibi olaylar, islâm aydınları arasında "birlik" fikrinin gelişmesine yol açtı. İslâm birliği görüşünü savunanların dayandığı temel fikirler şunlardı: Hilâfet yalnız dinî bir önderlik değil, siyasal bir egemenliktir. Bütün müslümanlar aralarında ülke, dil, renk farklarına rağmen, bir "millet" oluştururlar. Kendine has bir islâm medeniyeti vardır. Bu medeniyetin Avrupa'ya oranla geri kalması, islâm topluluğunun parçalanması yüzündendir. Siyasal güçlerini kaybeden müslümanlar, dinlerinden de uzaklaşmak tehlikesiyle karşılaşmışlardır. Çağdaş bir varlık olabilmeleri için dine dayalı birliklerini yeniden kurmaları gerekir. Bu birliğin simgesi de halifedir. II. Abdülhamit, bu ideolojiyi siyasetinin bir parçası olarak kullanmak istemişse de, Birinci Dünya Savaşından sonra islâm birliği ideolojisi çökmüştür. İslâm ülkelerinin birleşmesi bir yana, Osmanlı Devletine bağlı topraklardaki islâm toplulukları ayrı ayrı devletler kurmuşlardır.

Panturanizm (Turancılık): Yeryüzünün çeşitli ülkelerinde yaşayan bütün Türkleri tek bir yurt ve tek bir bayrak altında birleştirmeyi amaçlayan, ırkçılığa dayalı fikrî ve siyasî akım. Turancılık, İkinci Meşrutiyetten sonra Osmanlı aydınları arasında çok sayıda taraftar topladı ve iktidarı ele geçiren İttihat ve Terakki Partisi tarafından yakın ilgi gördü. Balkan ve Birinci Dünya Savaşı yenilgilerinden sonra, dünyanın hemen her yerinde Türklere karşı yapılan baskı ve takınılan olumsuz tavırlar, turancılık akımının daha da güçlenip yayılmasına sebep oldu. Türk Ocakları, Rusların çeşitli yörelerinde yaşayan Türkleri, Türkiye ile birleştirmeyi amaçlayan çalışmaları yürüten bir kuruluş durumuna geldi. Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı yıllarında bu akımı bir resmî doktrin gibi benimsedi. Başkomutan Vekili Enver Paşa da imparatorluğu çöküşten kurtarma çarelerini turancılık akımının benimsenip uygulanmasında bulanlar arasında yer aldı.

Pantürkizm (Türkçülük): 19.yüzyıl sonlarında, özellikle İkinci Meşrutiyet sonrasında gelişen Türk milliyetçiliği akımı (bkz. Panturanizm).

Papulas: Anastasios, Yunan subayı (1857-1935). 1897 Türk-Yunan savaşında görevli olan Anastasios Papulas, Balkan savaşında generalliğe yükselmiştir. Anadolu'yu işgale başlayan Yunan ordularının başkomutanlığına getirilip, 1922'de görevinden alındı. İç siyasete karıştığından dolayı askerî mahkeme tarafından yargılanıp kurşuna dizildi.

Paris: Fransa'nın başkenti.

Paris Barış Konferansı: Birinci Dünya Savaşından sonra Osmanlı Devleti ile yapılacak barışın şartlarını tesbit etmek üzere İtilâf Devletlerince Şubat 1919'da açılan; İngiltere, Fransa, İtalya, ABD'nin katıldığı Dörtler Konferansı.

Paşaeli: Trakya'nın, Balkan savaşından sonra kullanılan bir başka adı.

Patrik: Ortodoks ve doğu kiliselerinin başkanları. Osmanlı Devleti'nde hristiyan teb'anın dinî işlerine bakan görevliler.

Patrikhane: Ortodoks mezhebinin merkezi. 4.yüzyılda Büyük Konstantin tarafından kurulmuş, Fatih'in İstanbul'u fethinden sonra da varlığını sürdürmüş, Lozan Anlaşması ile yerinde bırakılmışsa da ayrıcalıkları kaldırılmıştır.

Paul Herriot: Atatürk'ün 25 Aralık 1922 tarihinde çeşitli konularda bir demeç verdiği Le Journal gazetesi muhabiri.

Pazarcık: Kütahya, Aslanapa ilçesine bağlı, Birinci İnönü muharebesi sırasında askerî harekâta sahne olan bir köy.

Pehlivanzade: Pehlivan Ağa. Kuvva-i Seyyareden Parti Pehlivan.

Petit Parisien: Atatürk'ün 23 Ocak 1922 tarihinde demeç verdiği bir Fransız gazetesi.

Petro: (1672-1725) İlk Rusya İmparatoru Büyük Petro I, Rusya'nın genişletilmesi ve çeşitli kurumların batılılaştırılması yolunda büyük çabalar harcamış, böylece Rusya'nın Avrupa'nın en güçlü devletleri arasına girmesinde önemli katkılarda bulunmuştur.

Picardie: Mustafa Kemâl'in, Fransa'nın kuzeyinde bu bölgede yapılan manevraları seyretmek üzere 1910 yılında gittiği yer.

Poincare: (1860-1934). Fransız devlet adamı olan Raymond Poincare, Birinci Dünya Savaşı ve sonrasında da önde gelen Fransız siyasetçilerindendir. Yedi yıllık cumhurbaşkanlığı (1913-1920) dönemini, Alsace Lorraine'in Fransa'ya katılmasını sağlayarak parlak bir biçimde noktalamıştır.

Polonya: Doğu Avrupa'da ülke.Kuzeyde Baltık Denizi ve Rusya, doğuda Litvanya, Beyaz Rusya ve Ukrayna, güneyde Slovak Cumhuriyeti ve Çek Cumhuriyeti, batıda Almanya ile sınırı olan Polonya (Osmanlı döneminde Lehistan), 14.-17. yüzyıllar arası Doğu Avrupa'ya egemen olmuş, 18.yüzyılda komşuları tarafından bölüşülmüş, 1918'de yeniden kurulup, İkinci Dünya Savaşında Almanya ve SSCB arasında yeniden bölüşüldükten sonra, 1945'te bir Halk Cumhuriyeti olarak bir kez daha kurulmuş, 1989'da komünizmden vazgeçerek Pazar ekonomisine geçmiştir.

Pontus: Mütareke döneminde İstanbul'da yayımlanan Rumca bir gazete.

Pontus Hükümeti: Kuzeyde Karadeniz'in en güzel ve en zengin sahilleri üzerinde kurulmak istenen devlet.

Porsuk: Sakarya ırmağının bir kolu.

Posta-Telgraf Genel Müdürlüğü: Osmanlı İçişleri Bakanlığına bağlı bir genel müdürlük. Posta ve Telgraf Genel Müdürüne, Müdafaa-i Hukuk cemiyetlerinin telgraflarının kabul edilmemesi hakkında emir verilmiştir.

Potocki: 14 Haziran 1933 tarihinde itimatnâmesini sunan Polonya büyükelçisi.

Pozantı: Adana'nın bir ilçesi. Millî mücadele yıllarında, 5 Ağustos 1920 tarihinde birinci, 8 Ekim 1920 tarihinde ikinci olmak üzere iki kongre toplanmıştır.

Protestan Kilisesi: Reformdan bu yana varlıklarını sürdüren Protestan kiliseleri, başlıca üç grupta toplanmışlardır: Özellikle Almanya, İskandinav ülkeleri ve ABD'de yaygın olan Lutherci kiliseler; İskoçya, İsviçre, Orta Avrupa ve ABD'de güçlü Presbiteryen kiliseleri; İngiltere ve ABD'de yaygın olan Angilikan kiliseleri. Ayrıca, bunların kendi içlerinde bölünmeleriyle ortaya çıkmış olan vaftizci kiliseleri, metodist kiliseleri vb. protestan toplulukları vardır.

Protestanlık: Reformdan kaynaklanan dinî öğretisi ve kiliselere topluca verilen ad. Birçok bakımdan katoliklikten farklıdır. Her kişi sevgiyle yaklaşmak suretiyle Kutsal Kitabı yorumlayabilir. Dolayısıyla rahiplerin kutsal kitabı yorumlama konusunda özel bir yetkileri yoktur. Kişi, İsa'nın izinden yürüyerek, dinin gereklerini yerine getirerek, insanlığa hizmet ederek, Tanrıya şükranını göstermelidir.

Rafet Bey: 28 Aralık 1929 tarihinde itimatnâmesini sunan Irak elçisi.

Rahmiye Nazırı: Osmanlı Devletinde Bahriye Nezareti diye ifade edilen bakanlık.

Ramazan Ağa: Atatürk'ün 16 Mart 1923 tarihinde Adana çiftçileriyle yaptığı konuşma sırasında adını zikrettiği bir çiftçi.

Raşit Rıza Bey: Atatürk'ün 10 Haziran 1926 tarihinde Bursa'da kendisine hitap ettiği tiyatro sanatçısı.

Rauf Bey: 13 Mart 1926 tarihinde itimatnâmesini sunan Arnavutluk ortaelçisi.

Rauf Bey (ORBAY): (Hüseyin, 1881-1967). Emekli Deniz Albayı. Mondros Mütarekesini imzalayan heyetin başkanı Bahriye Nazırı. Daha sonra Anadolu'ya geçerek Amasya'da Mustafa Kemâl ve Ali Fuat Paşa ile birlikte Amasya Tamiminin yayımlanmasında bulundu, Erzurum ve Sivas kongrelerinde ve Temsil Hey'etlerinde yer aldı. Nafia Vekilliği, İcra Vekilleri Hey'eti Reisliği yapmıştır. Daha sonra büyükelçi olarak hizmet etmiştir.

Redd-i İlhak : İzmir'in işgalinden bir gün önce 14 Mayıs 1919'da İzmir'de kurulmuş millî cemiyetlerin birleşerek oluşturdukları ortak cemiyetin adı.

Redif Tümeni : Terhis edilip yedeğe alınan erlerin birliği.

Redingot: Arkası yırtmaçlı, uzun, çift düğmeli ceket.

Refet Paşa (BELE): 1881 yılında Selânik'te doğdu. Servet Bey'in oğludur. 2 Ekim 1963'te öldü. Zincirlikuyu mezarlığında gömülüdür.

13 Mart 1896'da girdiği Harp Okulunu, 13 Ocak 1899'da bitirmiştir. 13 Eylül 1909'da girdiği Harp Akademisini de 1 Kasım 1912'de bitirmiştir.

13 Ocak 1899'da 3.Ordu 67.Alay 2.Bölük Komutanı, 6 Eylül 1899'da 65.Alay 2.Tabur emrinde, 29 Aralık 1903'te 107. Redif Alayı 3.Tabur 3.Bölük Takım Komutanı, 12 Şubat 1905'te Selânik Merkez Jandarma Taburu Vodina bölüğünde görev yapmıştır. 26 Şubat 1910'da 3.Ordu 9.Alay 3.Tabur 4.Bölük Komutanı, 1 Kasım 1912'de Genel Karargâh Kurmaylığında bulunmuş, 5 Eylül 1913'te Edirne Jandarma Alay Komutanı, 20 Aralık 1913'te Alman Askerî İslah Hey'eti refakatinde kurmay başkanı, 18 Şubat 1913'te 2.Ordu Müfettişliği Kurmay Başkanlığında bulunmuştur. 29 Kasım 1914'te 4.Ordu karargâhında İstihbarat Şube Müdürü, 7 Mart 1915'te 10.Tümen Komutanı, 30 Aralık 1915'te 3.Tümen Komutanı, 13 Aralık 1916'da 11. Tümen Komutanı, 18 Ocak 1917'de 43.Tümen Komutanı, 3 Nisan 1917'de 53.Tümen Komutanı, 17 Ağustos 1917'de 22.Kolordu Komutan Vekili, 9 Ekim 1917'de 22.Kolordu Komutanı, 17 Ekim 1918'de Jandarma Genel Komutanı, 17 Mayıs 1919'da 3.Kolordu Komutanı oldu. 13 Temmuz 1919'da görevinden istifa ederek , Mustafa Kemâl'in yanında kurtuluş savaşı hazırlıklarına katıldı. 6 Eylül 1920'de İçişleri Bakanı oldu. 9 Ekim 1920-15 Nisan 1921'de İçişleri Bakanlığı görevini bir vekille sürdürerek Batı Cephesi Güney Kesimi Komutanı olarak hizmet etti. 30 Haziran 1921'de tekrar İçişleri Bakanı seçildi 5 Ağustos 1921'de ek görevle Millî Savunma Bakanlığına getirildi. 10 Ekim 1921'de İçişleri Bakanlığından ayrıldı. 10 Ocak 1922'de Millî Savunma Bakanlığından istifa ile milletvekilliğine devam etti. 9 Ekim 1922'de TBMM Hükümetinin İstanbul Mümessilliğine atandı ve Doğu Trakya'yı teslim almakla görevlendirildi. 8 Ekim 1923'te Trakya Komutanlığı görevi sona erdiğinden İstanbul milletvekili sıfatıyla TBMM'deki hizmetine devam etti. 8 Aralık 1926'da askerlikten emekli oldu. Daha sonra V.ve VIII.dönemler İstanbul milletvekilliği yaptı.

Refik (SAYDAM) Bey: (1882-1942). Askerî doktor. Mustafa Kemâl ile Samsun'a çıkanlardan. Cumhuriyetten sonra Sıhhiye, Dahiliye Vekilliği yaptı. 1939'dan ölümüne kadar da başbakanlık yaptı. TBMM I, II ve VI.dönemlerde milletvekili.

Resul Baba Sırtları: Büyük taarruz sırasında askerî harekâta sahne olan bir mevki.

Reşat ÇİYİLTEPE: 1879 yılında İstanbul'da doğdu. Ziya Paşanın oğludur. 27 Ağustos 1922'de Çiyiltepe bölgesinin alınmasında, birliğinin emredilen saatte hedefine varamaması dolayısıyla intihar etmiştir. Sandıklı'da anıt mezarda gömülü idi. Naaşı 31 Ağustos 1988'de Devlet Mezarlığına nakledildi.

29 Nisan 1893 tarihinde girdiği Harp Okulu'ndan 28 Ocak 1896 tarihinde mezun olmuştur.

29 Ocak 1896'da 3.Ordu 65.Alay 2.Tabur 2.Bölük Takım Komutanı, 20 Mayıs 1899'da 68.Alay 4.Tabur 2.Bölük Takım ve sonra 28.Nizamiye Alayı 1. Taburda Takım Komutanı, 17 Ağustos 1903'te 55.Redif Alayı 2.Taburda Takım Komutanı, 14 Ağustos 1904'te 76.Alay 1.Tabur 1.Bölük Komutanı, 19 Aralık 1904'te 4.Ordu 26.Nizamiye Alayı 2.Tabur 4.Bölük Komutanı, 10 Eylül 1907'de 53.Redif Alayı 1.Tabur 4.Bölük Komutanı, 31 Ocak 1909'da 2.Ordu 12.Alay 4.Tabur 4.Bölük Komutanı, 6 Nisan 1914'te İşkodra Tümeni 70.Alay 3.Tabur Komutanı, 16 Mart 1916'da 17.Alay Komutanı, 5 Mart 1917'de 8.Tümen Komutan Vekili, 3 Eylül 1917'de 17.Alay Komutanı, 1918'de Yıldırım Ordu Grubu emrinde 53.Tümen Komutanı oldu. 22 Eylül 1918'de Şeria'da karargâhıyla birlikte İngilizlere esir düştü. 23 Kasım 1919'da esaretten döndü. 14 Aralık 1919'da İstanbul'da İkinci Sıkıyönetim Mahkemesi üyeliğine atandı ise de, millî mücadeleye katılmak üzere Anadolu'ya geçti. 6 Ocak 1921'de 20.Kolordu emrine verildi. 1921'de Doğu Cephesinde Mürettep Tümen ve daha sonra 11. Kafkas Tümen Komutanı, Haziran 1922-27 Ağustos 1922'da 57.Tümen Komutanı oldu.

Reşit Bey: (Çerkez, 1877-1951). Çerkez Ethem'in ağabeyi. TBMM I.dönem Saruhan milletvekili iken düşürüldü. Yüzellilikler listesiyle yurt dışına çıkarıldı.

Reşit Galip: Atatürk'ün Mersin'i ziyaret ettiği sırada (17 Mart 1923) Millet bahçesinde Mersinliler adına kendisine hitap eden doktor. Milletvekili, Millî Eğitim Bakanı. Şeyh Sait ayaklanması sırasında İstiklâl Mahkemesi üyesi. Atatürk, 28 Ocak 1928 tarihinde İstanbul'da Dolmabahçe Sarayında Reşit Galip Bey'in bir konuşmasına müdahalede bulunmuştur. Reşit Galip Bey'in sofradan kalkmaması üzerine Atatürk sofrayı

terketmiştir. Daha sonra Reşit Galip'in Atatürk'ten affını isteyen mektubu üzerine Atatürk, kendisini affetmiş ve 19 Eylül 1932 tarihinde Maarif Vekilliğine atamıştır.

Reşit Paşa: (Mehmet, 1868-1924). Kurtuluş Savaşı başlarında Sivas vali vekili. TMBB I.dönem Kozan üyesi.

Reşit Rıza: (1868-1924). Mülkiyeyi bitirdi. Mutasarrıflık yaptı. İttihat ve Terakkinin gizli çalışmalarına katıldı. Meşrutiyetin ilânından sonra Edirne, Cezair-i Bahr-i Sefid, Manastır, Ankara, Kastamonu valiliklerinde bulundu. Meclisin dağılmasından sonra Sivas valiliğine atandı (Mayıs 1919). Ancak yerine Ali Galip atanınca geri döndü. Valiliği sırasında Damat Ferit hükümetinin baskılarıyla Sivas kongresini engellemeye çalıştı. Ancak bunu başaramayacağını anlayınca, Mustafa Kemâl ile işbirliği yaptı. TBMM seçimlerinde Kozan sancağından milletvekili seçilen Reşit Paşa, izinli olarak valilik görevini sürdürdü. Bu izni kalktıktan sonra da valiliği tercih etti. Ekim 1920'de Kastamonu valiliğine geçti. Eylül 1921'de emekli oldu.

Retip Bey: 25 Ekim 1928 tarihinde itimatnâmesini sunan Mısır elçisi.

Reuter: Atatürk'ün 25 Eylül 1922 tarihinde bir demeç verdiği ajans.

Rıza Paşa: Atatürk Harp Akademisinde iken Okul Komutanı.

Richard Danin: 13 Ekim 1922 tarihinde Atatürk'ün büyük zaferin yarattığı yeni vaziyet hakkında bir demeç verdiği Amerikalı yazar.

Roma: İtalya'nın başkenti.

Romanya: Avrupa'nın güneydoğu kesiminde, Tuna ırmağının aşağı kesimi kıyısında ülke. Doğuda Karadeniz, kuzeydoğuda Ukrayna ve Moldovya, kuzeyde Ukrayna, batıda Macaristan ve Sırbistan, güneyde Bulgaristan'la sınırı olan Romanya'nın adı ilk olarak 1862'de, o döneme kadar Osmanlı egemenliği altında olan Boğdan (Moldavya) ve Eflâk prensliklerinin 1859'da birleşmelerinin ardından bir devlete dönmesiyle ortaya çıkmıştır.

Rum: Osmanlı Devletinin gayrimüslim teb'asından biri.

Rum Selçukluları: Anadolu Selçuklu Devleti (1078-1308). Kutalmışoğlu Süleyman Şah tarafından kurulan Selçuklu hanedanının Anadolu'da hüküm süren kolu.

Rum Sındığı Meydan Savaşı: Dumlupınar Meydan Savaşı.

Rumeli: Osmanlı Devletinin Avrupa'daki topraklarına verilen ad.

Rus: Avrupa'nın kuzey bölümünde devlet. Batıda Baltık denizinden doğuda Büyük Okyanusa kadar uzanan ve Avrasya'nın yarısından çoğunu kaplayan Rusya, 1912'den 1991'e kadar SSCB'nin ana ögesini, ondan önce de Rusya İmparatorluğunun başlıca ögesini oluşturmuştur. **Ruşen Eşref (Ünaydın):** (1892-1959). 24/25 Ekim 1919 tarihinde Amasya'da Mustafa Kemâl Paşa ile harekât-ı milliye'nin karakteri konusunda bir mülâkat yapan Tasvir-i Efkâr gazetesi muhabiri. Daha sonra İstanbul milletvekilliği (1923-1933), Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği (1933-1934), Elçi (1934-1946), Balkan Birliği ve Türk Dil Kurumu Genel Sekreterliği yapmıştır.

Sabih Bey: Irak'ın ilk Ankara elçisi.

Sacursuyu: Gaziantep Oğuzeli ilçesinden geçen bir çay.

Sadık Bey: (Şehreküstü, 1860-1940). Hürriyet ve İtilâf Partisi başkanı. Millî mücadele yıllarında gazetelerde İngiliz mandası isteyen yazılar yazmıştır. Yüzellilikler listesiyle yurt dışına çıkarılmış, yurda döndüğü gün ölmüştür.

Sadrazam: Osmanlı Devletinde başbakan.

Sadrazam Kara Mustafa Paşa: Merzifon'lu Kara Mustafa Paşa, 1634 yılında Merzifon'un Marınca köyünde doğdu. Babasının yakın arkadaşı Köprülü Mehmet Paşa tarafından korunup yetiştirildi. 1676 yılında Fazıl Ahmet Paşa'nın ölümü üzerine 41 yaşındayken sadrazamlığa getirildi. En büyük hayali, Kanunî devrinin güç ve itibarını Osmanlı Devletine yeniden kazandırmak olan Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, hayatını bu amaca adadı. Osmanlı-Rus savaşında padişahla birlikte sefere katıldı. Zamansız girdiği ve sorumluluğunu tek başına yüklediği İkinci Viyana Kuşatması, büyük bir bozgunla sonuçlandı. Bu bozgunun ardından idam edildi (1683).

Sadrazam Paşa: Sadrazamlık görevini yürüten kişinin şahsını ifade eden bir kavram.

Sadri Maksudi (ARSAL): (1882-1957). İlk ve orta öğrenimini Kazan'da yaptı. 1906'da Paris Hukuk Fakültesini bitirdi. Rus Dumasında iki dönem Kazan Türklerini temsil etti. 1917 Rus İhtilâlinde sonra İdil-Ural Devleti'nin ilk cumhurbaşkanı oldu. 1918'de İdil-Ural Devleti dağılınca önce Finlandiya'ya, sonra Paris'e gitti. Sorbonne Üniversitesinde Orta Asya Türk Tarihi dersleri verdi (1923-1925). Ankara Hukuk Mektebi'nin çağrısı üzerine Ankara'ya geldi. Türk vatandaşlığına geçti (1925). Şebinkarahisar (1931-1935), Giresun (1935-1939), DP'den Ankara (1950-1954) milletvekilliği yaptı.

Safer Bey: Bolu ve Düzce isyanı sırasında Adapazarı baskını üzerine Sapanca'dan Refet Bey tarafından isyan bölgesine gönderilen kişi.

Saint Germain Antlaşması: 10 Eylül 1919'da Avusturya'da imzalanan Saint Germain Barış Antlaşması ile Avusturya-Macaristan İmparatorluğu parçalanmakta ve toprakları bölüşülmektedir. Bu anlaşmaya göre, Avusturya ve Macaristan birbirinden ayrı iki devlettir. Avusturya ve Macaristan toprakları üzerinde yeni bir devlet, Çekoslovakya kurulmuştur. Avusturya, Macaristan, Çekoslovakya ve Yugoslavya'nın bağımsızlığını tanımaktadır.

Sakarya: İl merkezi. Afyon'un Bayat yaylasından doğarak Karadeniz'e dökülen ırmak.

Sakarya Meydan Muharebesi: Kurtuluş Savaşında Türk ve Yunan orduları arasında 1921 yılında yapılan meydan savaşına verilen ad. Yunanlıların 14 Ağustos 1921 günü yürüyüşe geçmeleriyle başladı. 100 kilometre uzunluğundaki cephe boyunca, 23 Ağustostan başlayarak 22 gün 22 gece aralıksız süren şiddetli çarpışmalarda, Yunan birlikleri Türk cephesini yardırsa da ilerleyemediler ve 5 Eylülde çözülerek geri çekilmeye başladılar. 12-13 Eylül gecesi, Sakarya ırmağının doğusundaki toprakların geri alınmasıyla ve çekilmekte olan dağılmış Yunan birliklerinin peşine düşülmesiyle, Türk ordusu savaşı kesin bir şekilde kazanmıştır.

Sakarya Zaferi: Sakarya meydan savaşının sonunda elde edilen zafer.

Salâhaddin Bey: TBMM I.dönem İstanbul milletvekili. 1 Ağustos 1920'de meclise katılmıştır. 18 Nisan 1921 tarihinde intihar ederek ölmüştür.

Salahattin Beyefendi : (Hüseyin Selâhattin Bey, Köseoğlu, 1882-1949). 1882'de İstanbul'da doğdu. Ahmet Vehbi Bey'in oğludur. Askerî eğitim aldı. 1902'de kurmay yüzbaşı rütbesi ile mezun oldu. Ordunun çeşitli kademelerinde görev yapmış ve çeşitli cephelerde savaşmıştır. 13 Temmuz 1918'de 3.Kolordu Komutanlığına atandı. Bu sıfatla Sivas Kongresinde bulundu. TBMM I.dönem Mersin milletvekili seçildi. 6 Ekim 1949'da öldü.

Salih Efendi: (Mehmet, Yeşiloğlu, 1877-1945). TBMM I. dönem Erzurum üyesi.

Salih Paşa: (Hulûsi, Kezrak, 1864-1939). Nazır. Sadrazam, Bahriye Nazırı olarak ünlüdür. Amasya görüşmelerine gelen heyette de yer almıştır.

Salihli: Manisa'nın bir ilçesi. Büyük taarruz takip hareketi sırasında askerî harekâta sahne olmuş bir mevki.

Saltanat meclisi: Saltanat Şûrâsı. Sevr Antlaşmasının imzasından önce, İstanbul'da Sultanın başkanlığında toplanan padişahlığın büyük memurlarının katıldığı olağanüstü meclis.

Samsun: Kurtuluş Savaşı sırasında Canik adı ile anılan sancak merkezi. Atatürk, 19 Mayıs 1919'da buradan millî mücadeleyi başlatmıştır.

Samsun Belediyesi: Atatürk'ün Samsun'u ziyareti sırasında 20 Eylül 1924 tarihinde halka hitaben bir konuşma yaptığı yer.

Samsun İstiklal Ticaret Okulu: Atatürk'ün Samsun'u ziyareti sırasında 22 Eylül 1924 tarihinde Samsun öğretmenlerine hitaben bir konuşma yaptığı yer.

Sanatoryum: Değişik verem çeşitlerinin tedavi edildiği sağlık kurumu.

Sanremo Konferansı: Birinci Dünya Savaşının sonunda Osmanlı Devleti'nin topraklarının geleceğini kararlaştırmak için yapılan konferans (19-26 Nisan 1920) Konferansa İngiltere, Fransa ve İtalya başbakanları, Japonya, Belçika ve Yunanistan temsilcileri katılmıştır.

Sapanca: Sakarya'nın ilçelerinden. Bolu ve Düzce isyanlarını bastırmak için giden kuvvetlerin geçtiği yerlerden biri.

Sarayburnu Parkı: 9/10 Ağustos 1928 tarihli gece toplantısında Türk yazı inkılâbı hakkında İstanbul halkına hitaben Atatürk'ün bir konuşma yaptığı yer.

Sarıhalil:Ankara, Polatlı ilçesine bağlı, Sakarya muharebesi sırasında askerî harekâta sahne olan bir köy.

Sarıkamış: Kars'ın bir ilçesi.

Saruhan: Manisa ve çevresinin eski adı.

Saruhan Mutasarrıfı Aziz Bey: Çerkez Ethem ve kardeşlerinin isyan olayları sırasında Saruhan Mutasarrıfı.

Sayım Vergisi: Atatürk'ün, 1 Kasım 1924 tarihinde TBMM'de 2.Yasama yılını açış konuşmasında ifade ettiği koyun, keçi, inek, öküz gibi hayvan sahiplerinden, hayvan sayısı hesabına göre alınan bir vergi.

Seda-i Hak: Atatürk'ün 30 Ocak 1923'te İzmir'de gazetecilerle sohbeti sırasında demec verdiği gazetelerden biri.

Selahattin Bey: (Çolak, Hüseyin, Köseoğlu 1882-?). Albay. İstanbul'da Harbiye Nezareti Harbiye Dairesi Başkanı iken Refet Bey'in yerine 3.Kolordu Komutanlığına getirilmiştir. TBMM I.dönem Mersin milletvekili.

Selanik: Yunanistan'ın Ege'nin kuzey kıyısında, eski bir Türk kenti. Atatürk'ün doğduğu yer.

Selçuk Devleti: 11.yüzyılın başından 14.yüzyılın başlarına kadar İran, Irak, Kirman, Suriye ve Anadolu'ya egemen olan Türk sülâlesine ve kurdukları devlete ortak olarak verilen ad. Büyük Selçuklular, Anadolu Selçukluları, Kirman Selçukluları, Irak Selçukluları gibi kolları vardır.

Selim Sırrı Tarcan Bey: Atatürk'ün 13 Ekim 1925 tarihinde İzmir Kız Öğretmen Okulunu ziyaret ettiği bir sırada bir kız öğrenciyle zeybek dansı yapan kişi.

Serbest Cumhuriyet Partisi: Atatürk'ün arzusu ile çok partili hayata kavuşmak lüzum ve inancı ile 12 Ağustos 1930 tarihinde Fethi Okyar tarafından kurulmuştur. Cumhuriyet Halk Partisi mensupları ile yaşanan çok sert tartışma ve mücadelelerden sonra 18 Aralık 1930 tarihinde kendi kendini feshetmiştir.

Sevr Antlaşması: Osmanlı Devleti ile İtilâf Devletleri arasında Paris'in banliyölerinden Sevres'te imzalanan anlaşma. Birinci Dünya Savaşının Osmanlı İmparatorluğu ve müttefiklerinin yenilgisiyle sonuçlanıp, Mondros Mütarekesinin imzasından (1918) sonra, Osmanlı topraklarını paylaşmak isteyen İtilâf Devletleri, Sevres'te toplanarak, Osmanlı Devleti'ne delege göndermelerini bildirdiler. Eski sadrazamlardan Ahmet Tevfik Paşa başkanlığında Dahiliye Nazırı Reşit Bey, Maarif Nazırı Fahrettin Bey ve Nafia Nazırı Cemâl Paşa'dan oluşan Osmanlı hey'eti, 10 Mayıs 1920'de kendilerine bildirilen barış şartlarını, çok ağır bularak reddetti ve İstanbul'a döndü. Bu arada Mustafa Kemâl Paşa, TBMM Hükümetinin kurulduğunu, Avrupa devletlerine bildirip (30 Nisan 1920), Osmanlı Devletiyle yapılacak barışın yeni yönetimi etkilemeyeceğini duyurmuştu. İtilâf Devletlerinin işgalci Yunan birliklerini saldırıya geçirterek Balıkesir, Bursa ve Uşak'ı işgal ettirmeleri üzerine Sadrazam Damat Ferit Paşa, İtilâf Devletlerinin ileri sürdükleri şartları İstanbul Hükümetinin kabul edeceğini bildirdi. Bağdatlı Halil Paşa, Rıza Tevfik ve Bern büyükelçisi Reşat Halis'ten oluşan hey'et, 10 Ağustos 1920'de anlaşmayı imzaladı. Sevr Anlaşması, Kurtuluş Savaşının zaferle sonuçlanmasıyla, hiçbir zaman yürürlüğe konulamadı ve Lozan Anlaşmasıyla ortadan kaldırıldı.

Seydiköy: İzmir yakınlarında büyük taarruz takip hareketi sırasında askerî harekâta sahne olan bir mevki.

Seyhan: Akdeniz bölgesinde ırmak. Samantı suyu ve Göksu'nun Güllüce dağının güneyinde birleşmesiyle oluşan Seyhan ırmağı (560 km.), Adana ovasında Çakıt suyunu alıp, Adana kentinden geçer; güneydoğuya doğru yönelerek Akdenize dökülür.

Seyhun: Orta Asya'nın en uzun ırmağı.

Seyitgazi: Eskişehir'in bir ilçesi. Sakarya muharebesi sırasında askerî harekâta sahne olan bir mevki.

Shaw Moore: Atatürk'ün Ağustos 1921'de Amerikan milletine iletmek üzere bir beyanatta bulunduğu Amerikalı gazeteci.

Sıffin Olayı: Halife Ali ile Muaviye arasında yapılan savaş (657). Halife Osman ölünce (656) yerine Ali'nin geçirilmesine rağmen Şamlılar tarafından halife olarak tanınan Muaviye'nin Osman'ın katillerinin kendisine teslim edilmesi isteğini kabul etmeyen Ali'nin üstüne yürümesiyle, iki ordu Fırat'ın kenarında Sıffin denilen alanda karşı karşıya geldi. Savaştan bir sonuç alınamayınca, kimin halife olacağına hakemler aracılığıyla belirlenmesi kabul edildi. Ezruh'ta yapılan görüşmelerin sonunda Muaviye'nin hakemi Amr İbnü'l As'ın Ali'nin hakemi Ebu Musa el Eş'ârî'yi bir hile ile oyuna getirmesi sonucunda, Muaviye halife ilân edildi.

Sındırgı: Marmara bölgesinin güney kesiminde Balıkesir iline bağlı ilçe.

Sırbistan: Balkanlarda cumhuriyet. 1389'da başlayan Osmanlı hakimiyeti,1830'da sona ermiştir. Birinci Dünya Savaşı sırasında Almanlar ve Bulgarlar tarafından işgal edildi. İkinci Dünya Savaşından sonra Yugoslavya'ya bağlandı ve Yugoslavya'nın parçalanmasıyla Karadağ'la birlikte yeni Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'ni oluşturdu (1992).

Sırrı Bey : (Bellioğlu, 1876-1958). Osmanlı Meclisi, TBMM I-II. Dönemler İzmit, Kocaeli milletvekili.

Simav: Kütahya'nın ilçelerinden biri.

Sina Cephesi: Birinci Dünya Savaşında Mısır'daki Osmanlı egemenliğini yeniden kurmak için Süveyş kanalına karşı girişilen askerî harekâtın yapıldığı cephe (14 Ocak 1915-30 Ekim 1918).

Sina Çölleri: 1517'de Yavuz Sultan Selim'in Memlukululara karşı kazandığı Ridaniye savaşı sırasında geçtiği çöller.

Sinop: Karadeniz bölgesinin Batı Karadeniz bölümünde il. Anadolu Selçuklu Sultanı İzzettin Keykavus tarafından fethedildi. Pervaneoğulları, Candaroğulları ve Osmanlı hakimiyeti altında yaşadı.

Sivas: Millî mücadele ve cumhuriyet dönemlerinde il merkezi. Millî mücadelenin en önemli olaylarından Sivas Kongresi burada toplanmıştır.

Sivas Kongresi: Sivas'ta 4-11 Eylül 1919 tarihleri arasında İstanbul ve Anadolu'nun değişik bölgelerinden gelen 38 delegenin katılmasıyla toplanan millî kongre.

Sivrihisar: Eskişehir'in ilçesi. Sakarya muharebesi sırasında askerî harekâta sahne olan bir mevki.

Slav: Rusların ve Bulgarların da içinde bulunduğu Slav dilleri alanında yaşayan etnik grubun mensubu olan.

Sloven: Slovenya halkından olan.

Slovenya: Avrupa'da devlet. Eski Yugoslavya Federalist Sosyalist Cumhuriyetini oluşturan cumhuriyetlerden biri olan Slovenye, 1991'de bağımsızlığını ilân etmiştir.

Sofya: Bulgaristan'ın başkenti. 27 Ekim 1913-20 Ocak 1915 tarihleri arasında Atatürk, buradaki Türk elçiliğinde askerî ataşe olarak görev yapmıştır.

Soğanlı Dağı: Bayburt Aydın-tepe'nin kuzeyinde, Harşit suyunun doğduğu Doğu Karadeniz silsilesi üzerinde bir dağ.

Söğüt: Bilecik'in ilçesi. Osmanlı Devleti'nin ilk başkenti. Birinci İnönü muharebesi sırasında askerî harekâta sahne olan bir mevki.

Sultan Ahmet Han: Afganistan'ın Ankara elçisi.

Sultan İkinci Mahmut: (1784-1839). III.Selim'i yeniden tahta çıkarmak için İstanbul üzerine yürüyen, ama, sarayda onun ölüsüyle karşılaşan Alemdar Mustafa Paşa tarafından tahta çıkarıldı (1808).Sadrazamlığa atadığı Alemdar ve onun çevresindeki Rusçuk yaranı aracılığıyla gericiliği tasfiye ve ıslahat programını uygulamaya

koydu. Önce ülkede düzeni kurmak için, taşrada büyük otorite kazanan derebeyleriyle geçici uzlaşmaya gitti (Sened-i İttifak). 1821’de başlayan Yunan ayaklanmasını sert bir biçimde bastırdı. Yeniçeri Ocağını ortadan kaldırdı (Vak’a-i Hayriye, 1826). Yeniden başlayan 1812 Osmanlı-Rus savaşını bitirmek için Rusya ile 8 Temmuz 1833 Hünkâr İskeleyi Anlaşmasını imzaladı.

Gericiliğe boyun eğmek zorunda kaldığı Alemdar Vak’ası (1808) ile, Vak’a-i Hayriye (1826) arasındaki dönemde başlıca kaygısı, başkentte ve taşrada bütün aracı otoriteleri ortadan kaldırıp, bütün iktidarı kendi elinde tutmaktı. Veraset, gelenek ya da halk desteğinden gelen bütün iktidar odakları ortadan kaldırılacak ve padişahın iradesi ülkede tek otorite kaynağı olacaktı. 1815’te II.Mahmut, eyaletlerde merkezî otoriteyi yerleştirme işine koyuldu ve derebeylerin, yerel hanedanların ve asi paşaların hakkından gelmeyi büyük ölçüde başardı .Reformun önündeki başlıca engeli, Yeniçeri Ocağını kaldırdıktan sonra sultanın iradesine karşı koyabilecek hiçbir güç kalmamıştı. Bundan sonra büyük bir reform programını gerçekleştirmeye girişti.

Kaldırılan Yeniçeri Ordusu yerine Asakir-i Mansure-i Muhammediye adıyla yeni bir ordu kuruldu. Subay yetiştirmek için Mekteb-i Ulûm u Harbiye (1834), daha çok ordunun hekim ihtiyacını karşılamak üzere de Tıbbiye açıldı (1838). Sadrazamlık Başvekilliğe, Sadaret Kethüdalığı Dahiliye Nezaretine, Reisülküttaplık Hariciye Nezaretine, Darphane-i Amire ile Hazine-i Amire Maliye Nezaretine dönüştürüldü. Dâr-ı Şûrâ yı Askerî (1836) ve Meclis-i Vâlâ yı Adliye (1838) kuruldu. II. Mahmut, 1831’de Anadolu ve Rumeli’de bir nüfus sayımı , mülk yazımı yaptırdı. Aynı yıl kalan bütün tımarları kaldırarak eyaletler üzerindeki denetimi sağlamaştırdı. Toplum hayatında meydana getirmek istediği yeniliklere doğrudan kendisi örnek oldu. Mısırlı kıyafetini benimsedi ve sokağa bu kıyafetle çıkmaya başladı. Teşrifat kurallarını değiştirerek padişahın önünde eğilinmesini kaldırdı. Ulema ve nazırların huzurunda oturmalarına izin verdi. Yabancı diplomatları Osmanlı protokolüne göre değil, Avrupa protokolüne göre kabul etti. Devlet dairelerine portresini astırdı. Avrupa hükümdarları gibi doğum yıldönümlerini törenle kutlamayı gelenekleştirdi. Bu tutumu nedeniyle, mutaassıp halk kesimlerinde “gâvur padişah” diye adlandırıldı.

Sultan Reşat (V.Mehmet): (1844-1918). İkinci Meşrutiyet’in ilânından sonra patlak veren 31 Mart Vak’ası üzerine tahtta indirilen ağabeyi II.Abdülhamid’in yerine tahta çıktı (27 Nisan 1909). Meşrutî bir hükümdar olarak dokuz yıl süren saltanatında devlet, güç şartlar altında varlığını koruma ve sürdürme mücadelesi verdi. Trablusgarp ve Balkan savaşlarında büyük toprak kayıpları oldu. İçerde de İttihat ve Terakki Partisinin çok güçlenmesi dolayısıyla, devlet yönetiminde giderek etkisizleşen Sultan Reşat, daha çok protokol gereklerini yerine getiren bir hükümdar durumuna düştü. İttihat ve Terakki Hükümeti’nin Almanlarla imzaladığı bir savunma anlaşması sonucu olarak, 1914 sonunda Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşına girmek zorunda kaldı. Sultan Reşat, bu savaşta müslümanların halifesi sıfatıyla dünya müslümanlarını Türkiye’nin yanına çekebilmek için cihat çağrısı yaptıysa da etkili olmadı. Enver Paşanın askerî diktatörlüğü altında yürütülen Birinci Dünya Savaşında Sarıkamış ve Kanal bozgunlarına da tanık olan Sultan Reşat, savaşın sonunun yaklaştığı bir dönemde hastalandı ve 3 Temmuz 1918’de öldü.

Suphi Bey: 25 Ekim 1928 tarihinde itimatnâmesini sunan Irak ortaelçisi.

Suphi Nuri (İleri) Bey: Atatürk’ün 5 Eylül 1923 tarihinde Çankaya köşkünde bir sohbet esnasında demeç verdiği bir gazeteci.

Suriye: Ortadoğuda ülke. Asya’nın kuzeybatı kesiminde yer alan, kuzeyde Türkiye, doğuda Irak, güneyde Ürdün, İsrail ve Lübnan’la sınırı olan, batıda Akdeniz’e açılan Suriye’nin günümüzdeki sınırları Birinci Dünya Savaşından sonra çizilmiştir. Buna karşılık Suriye adı, yüzyıllar boyunca Akdeniz’in doğusunda kalan çok daha geniş toprakları belirtmek için kullanılmıştır.

Süleyman Necati: (Güneri, 1892-1944). Vilâyât-ı Şarkıyye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Osmanlı Meclisi, TBMM I. ve V. dönemler Erzurum ve Zonguldak üyesi. Erzurum’da Albayrak gazetesi sahibi.

Süleyman Sırrı Bey: (İçöz, 1878-1963). TBMM I-VII. Dönemler Yozgat (Bozok) üyesi.

Süreyya: 20 Mayıs 1928 tarihinde Türkiye’yi ziyaret eden Afganistan Kralı Amanullah Han’ın eşi, kraliçe.

Süveyş Kanalı: Süveyş körfezi (Kızıldenizin batı ucu) ile Akdeniz'i birbirine bağlayan kanal. 1869'da hizmete açılmıştır. Süveyş kanalının trafiği İkinci Dünya Savaşından sonra, Ortadoğu'dan Batı Avrupa'ya petrol taşımacılığına paralel olarak bir artış göstermiş, özel çalışmalardan sonra 1975 yılında yeniden trafiğe açılmıştır.

Şahin Efendi: TBMM I.dönem Gaziantep milletvekili.

Şam: Suriye'nin başkenti, eski bir Osmanlı şehri.

Şark : Atatürk'ün 30 Ocak 1923'te İzmir'de gazetecilerle sohbeti sırasında demec verdiği gazetelerden biri.

Şark Cephesi: : Anadolu'daki askerî birliklerin, en yararlı bir şekilde kullanılmasını sağlamak üzere Müdafaa-i Milliye Vekâleti ile Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyasetine bağlı olarak Kâzım Karabekir Paşa'nın komutan olarak atandığı 22 Haziran 1920 tarihinde kurulan cephe. Bu cephede Ermeni harekâtı yapılmıştır.

Şark Meselesi: 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, Osmanlı Devleti'nin hakimiyeti altındaki Doğu Anadolu bölgesinin, coğrafi, dinî ve etnik bakımdan milletlerarası politika ve diplomasi sahnesinde tartışıldığı bilinmektedir. Bu konu Şark Meselesi içinde değerlendirilmelidir. Zira Doğu Anadolu meselesinin özellikle 1878'den sonra ortaya çıkması, onun, ne yeni bir politikanın başlangıcı, ne de eski bir politikanın sonucu olduğunu göstermektedir. Gerçekte, Doğu Anadolu meselesi, Avrupa'nın veya Hristiyan aleminin 1071 tarihinden itibaren Türklere karşı Şark Meselesi halinde sürdürmüş olduğu eski bir politikanın sadece bir halkasından ibarettir. Türkler, islâmiyetin hamisi ve islâm aleminin önderi durumuna geçmekle, Avrupa için Şark Meselesi, Türk veya Osmanlı meselesi halini almıştır. Durum bu olunca, artık islâmiyetle Türklük aynı anlamı ifade eder olmuştur. Böylece Türk-İslâm ve Avrupa-Hristiyan mücadelesi Şark Meselesinin temelini teşkil etmiştir. Bu safhada Şark Meselesinden Avrupalının anladığı Türk-İslâm fütuhâtını mutlaka durdurmak ve hristiyanlarla meskûn toprakların fethini engellemektir. Avrupalı bu hedefine ancak 1699 Karlofça Anlaşmasıyla ulaşabilmiştir. Bu tarihten sonra, Osmanlı İmparatorluğunda yaşayan hristiyanları kurtarmak, Şark Meselesinin temelini oluşturmaya başlamıştır. Ancak, Avrupa'nın ilim ve teknolojiadaki başarısı, sanayi inkılâbını başlatması ve nihayet sömürgecilik hareketine girişmesiyle Şark Meselesinin itici güçleri veya faktörleri arasına yeni unsurlar girmeye başlamıştır. Nitekim 19.yüzyılda Şark Meselesinin çehresi tamamen değişerek, dinî faktörlerin yanında ekonomik ve stratejik menfaatler, milliyet faktörleri ağırlık kazanmaya başlamıştır. Bunlara 20.yüzyılda politik ve ideolojik menfaatler de eklenince Şark Meselesinin şekli ve muhtevası tamamen değişerek, Türklere karşı yürütülen çok yönlü ve zararlı bir politika haline dönüşmüştür.

Şark Trakya: Trakya'nın Türkiye'de kalmış olan kısmı.

Şefik Paşa: (Süleyman, 1864-?). Damat Ferit Paşa kabinesinde Harbiye Nazırı. Hilâfet Ordusu komutanı. Yüzelliliklerden.

Şemsi Efendi Okulu: Selânik'te Atatürk'ün ilköğretime başladığı okul.

Şerif Bey: (Güralp). Kastamonu piyade tabur komutanı.

Şeri'ye ve Evkaf Vekaleti: TBMM Hükümeti zamanında (23 Nisan 1920-29 Ekim 1923) Dinişleri ve Vakıflardan sorumlu bakanlık. 3 Mart 1924 tarihli yasa ile kaldırılmıştır.

Şevket Bey: Süvari Albay. İstanbul'da Yirmibirinci Kolordu Komutanı.

Şevket Turgut Paşa: (?-1924). Damat Ferit Paşa kabinelerinde Harbiye Nazırı. 8 Haziran 1919'da Atatürk'ün Anadolu'dan İstanbul'a dönmesini istemiştir.

Şevki Paşa: bkz. Yakup Şevki Paşa.

Şile: İstanbul'un ilçelerinden. Düzce ve Bolu isyanları sırasında bunlara destek sağlamak için İngilizler Şile'ye asker çıkarmışlardır.

Şura-i Devlet: Yüksek İdare Mahkemesi. Danıştay, ilk kez Şûra-i Devlet adı ile 1868'de kurulmuştur. Cumhuriyetin ilânından sonra 1924 Anayasasında yer almıştır. Bugün de görevine devam etmektedir.

Şükrü Naili (GÖKBERK) Paşa: 1876 yılında doğdu. Mustafa Beyin oğludur. 26 Ekim 1936'da öldü. 1899 yılında Harp Okulu'nu, 1902'de Harp Akademisini bitirdi. Almanca, İngilizce ve Fransızca biliyordu.

Çeşitli görevlerden sonra 7 Ekim 1915'te 50.Tümen Komutanı, 1 Haziran 1918'de 49. Tümen Komutanı oldu. 1 Mayıs 1921'de Anadolu'ya geçti ve 15.Tümen Komutanı oldu. 17 Eylül 1921'de Ankara Komutanı, 26 Kasım 1921'de Adana Bölgesi İşgal ve Tesellüm Hey'eti Başkanı, 4 Ocak 1922'de Mersin Bölgesi Komutanı, 29 Temmuz 1922'de 3.Kolordu Komutanı oldu. Başkomutan Meydan Muharebesine katıldı. 6 Ekim 1923'te Kolordusu ile İstanbul'a girdi. 8 Ekim 1934'te 3.Kolordu Komutanı iken emekli oldu.

Tahir Bey: Atatürk'ün Selânik'te Hürriyet Cemiyetinin bir şubesini açarken kendisine yardımcı olan arkadaşlarından biri.

Tahsin Bey: (Uzer, 1879-1938). Osmanlı Meclisi, TBMM I-V. Dönemler milletvekili. Genel müfettiş.

Takamatsu: 13 Ocak 1931 tarihinde Marmara Köşküde Atatürk tarafından kabul edilen Japon prensi.

Takrir-i Sükun Kanunu: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Şeyh Said isyanının yarattığı tehlikelerin ve olağanüstü şartların ortaya koyduğu engelleri kaldırmak amacıyla 4 Mart 1925 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Önce iki yıl için çıkarılan kanun, iki yıl daha uzatıldıktan sonra 4 Mart 1929'da yürürlükten kaldırılmıştır.

Talat Paşa: Kırcaali'li Ahmet Vasıf Efendi'nin oğludur. 1874'te doğdu. Rüştüye öğreniminden sonra Selânik Hukuk Okuluna bir süre devam etmiştir. Meşrutiyetten önce Selânik Posta Başkâtipliği yapmıştır. Bu sırada İttihat ve Terakki Cemiyetinde önemli rol almıştır. İçişleri Bakanı, 4 Şubat 1917'de Sadrazam olmuştur. Mütareke sırasında Almanya'ya giden Talât Paşa, 15 Mart 1921 günü bir Ermeni komitacısı tarafından Berlin'de öldürülmüştür.

Tan: 1919 yılında yayımlanmış 48 sayısı bulunan gazete.

Tanin: İstanbul'da, Hüseyin Cahit (Yalçın)in çıkardığı, cumhuriyetin ilk yıllarında muhalif gazete. 1908'de yayına başlamış, 1923'te kapanmış, 1943-1947 yıllarında yeniden yayıma girmiştir.

Tanzimat Devri: Osmanlı tarihinde 1839 yılında Tanzimat Fermanı'nın okunmasıyla başlayan ve Meşrutiyet'e kadar devam eden dönem.

Taraklı: Sakarya ilinin en güney ucunda yer alan, evleriyle ünlü bir ilçe.

Tarım Okulları: 1891 yılında Halkalı Ziraat Yüksek Okulu açılmıştır. 1928 yılına kadar eğitim ve öğretimini sürdürerek ziraat mühendisi yetiştirmiştir. Bu okulun kapatılmasıyla meydana gelen boşluğu doldurmak amacıyla 1930 yılında Ankara Yüksek Ziraat Okulu açılmıştır.

Tarsus: İçel'in ilçelerinden biri. Atatürk, 18 Mart 1923 tarihinde burada çiftçilere hitaben bir konuşma yapmıştır.

Tasvir-i Efkâr: İstanbul'da 1909'da Ebuzyia Tevfik'in "Yeni Tasvir-i Efkâr" adı ile kurduğu, oğlu Velid Ebuzyia'nın 1925'e kadar önce bu adla, sonra "Tevhid-i Efkâr" adıyla yayımladığı gazete.

Taşnaklar (Taşnaksutyun): 1890'da Tiflis'te kurulan Ermeni ihtilâl cemiyetleri birliği. Rus sosyal devrimcileri örnek alarak Osmanlı İmparatorluğu, Rusya, İran'da ve çetecilik ve terör yöntemlerini benimseyen Taşnaksutyun, Birinci Dünya Savaşında Osmanlı İmparatorluğuna karşı Rusya ile işbirliği yaptı. Mayıs 1918'de Taşnaklar, Kafkaslarda kurulan geçici Ermeni Cumhuriyetinin başına geçtiler. 2 Aralık 1920'de Ermenistanı Sovyetleştiren Kızılordunun müdahalesiyle iktidardan, çok geçmeden de ülkeden kovuldular.

Tayyare Cemiyeti (Türk Hava Kurumu): Sivil havacılığın geliştirilmesine çalışmak, askerî ve sivil havacılığa destek ve yardımcı olmak, yurtiçi ve yurtdışı hava taşımacılığı yapmak amacıyla kurulmuş, kamuya yararlı dernek. 16 Şubat 1925 tarihinde kurulmuştur.

Tazılar: Büyük taarruz sırasında askerî harekâta sahne olan bir mevki.

Tekirdağ: Kurtuluş Savaşı sırasında Edirne'ye bağlı sancak.

Temyiz Mahkemesi Heyeti: Atatürk'ün 5 Ağustos 1929 tarihinde Eskişehir'de halka hitaben bir konuşma yaptığı ziyareti sırasında istasyonda kendisini karşılamaya gelen bir hey'et.

Terakkiperver Cumhuriyet Partisi: CHP'nin ülke yönetimi ile ilgili politikalarını benimsemeyen milletvekillerinin CHP'den ayrılarak 17 Kasım 1924'te Ankara'da kurdukları parti. Genel başkanı Kâzım Karabekir, İkinci başkanı Rauf Orbay ve genel sekreteri Ali Fuat Cebesoy olmuştur. 3 Haziran 1925 tarihinde hükümet, Takrir-i Sükûn Kanununa dayanarak bu partinin kapatılması kararını vermiştir.

Tercüman-ı Hakikat: İstanbul'da kurtuluş savaşı yıllarında çıkan gazete. Bu adla ilk gazete 1878'de Ahmet Mithat Efendi eliyle kurulmuş, 1921'de ölümü üzerine sahip değiştirmiştir.

Tesalya: Yunanistan'da bir bölge.

Teşvik-i Sanayi Kanunu: 28 Mart 1927'de çıkartılan kanun. Bu kanunla devlet, endüstri tesislerinin kuruluşunu teşvik etmiştir.

Tevfik Bey (BIYIKLIOĞLU): Büyük Taarruz sırasında Batı Cephesi Komutanlığı Harekât Şube Müdürü.

Tevfik Bey: (Çerkez, Mehmet 1879-1946). Yüzbaşı. Çerkez Ethem'in büyük ağabeyi, onun yokluğunda Kuvva-i Seyyare komutan vekili. Yüzellilikler listesiyle yurt dışına çıkarıldı. 1938'de affedilerek Türkiye'ye döndü.

Tevfik Fikret: (1867-1915). Mutasarrıf Hüseyin Efendi'nin oğlu olan Tevfik Fikret (asıl adı Mehmet Tevfik), Aksaray Valide Rüştüyesinde başladığı öğrenimini, Galatasaray Lisesinde tamamladı (1888). Hariciye Nezareti İstişare Odasına girip, bir süre sonra ayrılarak Gedikpaşa Ticaret Mektebinde yazı ve Fransızca, Galatasaray'da Türkçe öğretmenliği yaptı. Bütçe açığını kapatmak için memur aylıklarından kesinti yapılırken istifa edip, Servet-i Fünun dergisinin yönetimini üstlendi. Bir yandan da Robert Kolej'de Türkçe öğretmenliği yaptı. Meşrutiyetin ilânından sonra Hüseyin Cahit'le Tanin gazetesini çıkarıp, gazetenin İttihat ve Terakkiyi tutması üzerine kısa süre sonra ayrıldı. Galatasaray Lisesinin müdürlüğüne getirildi ise de (1909) Maarif Vekili ile görüş ayrılığına düşünce ayrıldı (1910). Robert Kolejdeki öğretmenliği dışında başka görev almadı. Mezarı İstanbul Rumelihisarında, günümüzde müze olan evi Aşiyandır.

Tevfik Paşa: (Ahmet, Okday, 1845-1936). İstanbul hükümetinde Hariciye Nazırlığı, beş kez de sadrazamlık yapmış, son Osmanlı sadrazamı.

Tevfik Paşa Hükümeti: Tevfik Paşa başkanlığında kurulmuş olan hükümetler.

Tevhid-i Efkâr: Babası Ebuzziya Tevfik'in başlattığı, ilk adı "Tasvir-i Efkâr" olan Velit Ebuzziya'nın gazetesi. 1915'te kapanmış, 1940'ta yeniden "Tasvir-i Efkâr" adı ile yayımlanmıştır.

The Caucasus: Atatürk'ün Mac Arthur'la yaptığı görüşmenin ayrıntılarını yayımlayan bir Amerikan mecmuası.

Tınaztepe: Afyonkarahisar'da Kaleciksisivrisi'nin on kilometre batısında, büyük taarruz sırasında askerî harekâta sahne olan bir mevki.

Ticaret Kanunu: Çeşitli ülkelerin mevzuatından iktibas edilerek hazırlanmış, Kara Ticareti bölümü 1926'da, Deniz Ticareti bölümü 1929'da yürürlüğe girmiş olan kanun.

Tiflis: Eski Gürcistan Krallığının merkezi olup (1122), Moğollar (1234) ve Timur(1396) tarafından yakılıp yıkıldı. Safevîler ve Osmanlılar arasında el değiştirip, 1801'de Ruslar tarafından ele geçirildi. Mayıs 1918-Şubat 1921 arasında bağımsız Gürcistan'ın, 1922-1936 arasında Kafkas Cumhuriyeti'nin, o tarihten sonra da Gürcistan'ın başkenti olmuştur.

Times: Atatürk'ün 11 Aralık 1924 tarihinde siyasî partiler hakkında yazılı sorularına cevap verdiği gazete.

Tokat: Kurtuluş Savaşı yıllarında Sivas'a bağlı sancak.

Toklusivrisi: Büyük taarruz sırasında askerî harekâta sahne olan bir mevki.

Torbali: İzmir'in ilçelerinden biridir. 1928 yılındaki deprem olayları dolayısıyla bahsedilmiştir.

Toros: Anadolu yarımadasının güney kesiminde batı doğu doğrultusunda uzanan dağ sırası. Doğu Anadolu'nun iç kesimi ile Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri arasında rastlanan Toros dağları, Batı, Orta ve Güney Toroslari diye üç bölümde incelenir.

Tosya: Batı Karadeniz bölümünde Kastamonu iline bağlı ilçe.

Trablusgarp: Libya'nın başkenti. 1554'te Hadım Süleyman Paşa tarafından Osmanlı yönetimine geçirildi. 1911'de İtalyanlar tarafından işgal edilip, Trablusgarp Savaşından sonra İtalya'ya bırakıldı ve adı Tripoli'ye çevrildi. İkinci Dünya Savaşı sırasında Fransız ve İngiliz birlikleri tarafından ele geçirildi. 1951'de bağımsız Libya'nın başkenti oldu.

Trabzon: Karadeniz bölgesinin doğu Karadeniz bölümünde il merkezi. Osmanlı döneminde doğu ve orta Karadeniz şeridini kapsayan büyük bir eyaletin (Trabzon eyaleti) merkezi olan Trabzon, doğu ülkeleriyle ticaret yapılan işlek bir liman kentine dönüştü. Birinci Dünya Savaşında Rus kuvvetleri tarafından işgal edilip (14 Mayıs 1916), 24 Şubat 1918'de boşaltıldı. Erzurum Kongresine delege gönderip, orada alınan kararlara katılmıştır.

Trabzonlular: 16 Eylül 1924 tarihinde Trabzon Belediyesinin verdiği bir ziyafette Atatürk'ün hitap ettiği kitle.

Trakya: Türkiye'nin Avrupa yakasında kalan bölümü Doğu Trakya, Yunanistan'da kalan bölümü Batı Trakya olmak üzere Türk unsurun yaşadığı bölge.

Trikopis: Nikolas, 1868-1959. Kurtuluş Savaşı sırasında Batı Anadolu'ya giren Yunan ordusunda kolordu komutanlığı yapan Nikolas Trikopis, savaşın sonuna doğru başkomutanlığa atandı (22 Ağustos 1922). Başkomutan Meydan Savaşından sonra İzmir'e doğru çekilirken kuşatılarak esir alındı (3 Eylül 1922). Daha sonra serbest bırakıldı ve Yunanistan'da tümgeneralliğe yükseltildi.

Tunalı Hilmi Bey: Türk siyaset adamı ve yazar (1871-1928). Kuleli askerî tıbbiye idadisinde öğrenci iken el yazısıyla çoğaltılan Teşvik adlı gizli bir gazete çıkardığı için tutuklandı. Daha sonra Gülhane Tıbbiyesinde Mektepliler Cemiyet-i Hafiyyesi adlı bir örgüt kurdu. Avrupa'ya kaçtı (1895). Jön Türkler hareketinin önde gelen kişileri arasında yer aldı. İkinci Meşrutiyetten sonra 1909'da İstanbul'a döndü. Türkçülük hareketlerini destekledi. Son Osmanlı Meclis-i Meb'usana Bolu milletvekili olarak katıldı. Bu meclisin dağıtılması üzerine Ankara'ya giderek TBMM'ye katıldı (1920-1923). 1923-1928 yılları arasında Zonguldak milletvekilliği yaptı. Yeni Türk devletinin gerçekleştirmeye çalıştığı inkılaplara destek oldu, yenilikleri savundu. Özellikle köy kalkınması, Türk dilinin yabancı unsurlardan arınması ve kadın hakları konularında katkılarda bulundu.

Tunceli: Eski adı Dersim. Kurtuluş savaşı sırasında Elâziz'e bağlı sancak.

Tunus: Kuzey Afrika'da Akdeniz kıyısında ülke. Aynı adı taşıyan başkenti, Barbaros Hayrettin Paşa tarafından fethedilip, Tunus vilâyetinin merkezi oldu. 1881'de Fransızlar tarafından işgal edildi. 1942-1943 arasında Almanlar tarafından işgal edilip, yeniden Fransızlara verilerek bağımsızlıktan sonra ülkenin başkenti oldu.

Tunuslu: Fransız tahakkümü altındaki müslümanların bir bölümü.

Türbetepe: Sakarya muharebesi sırasında askerî harekâta sahne olan bir mevki.

Türk: 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesinin imzalandığı gün tesbit edilen millî sınırlar içinde bulunan müslüman unsurlardan biri.

Türk Kadını: Atatürk'ün 14 Ekim 1925 tarihinde İzmir Kız Öğretmen Okulunda öğrencilere hitaben yaptığı konuşmada geçen bir tabir.

Türk Ocağı: 1911'de kurulmuş, 1931'd ekapanarak Halkevlerine katılmış, 1951'de yeniden kurulan Türkçü dernek.

Türk Ocağı Başkanı Dr. Şemsettin Bey: Atatürk'ün 10 Ekim 1925 tarihinde Türk Ocağında bir konuşma yaptığı sırada söz alarak kendisine destek olan Akhisar Türkocağı Başkanı.

Türkiye Büyük Millet Meclisi: Türkiye’de başlangıçta hem yasama, hem yürütme; daha sonra da sadece yasama yetkisini elinde bulunduran siyasi organ. Osmanlı Devleti’nin başkenti İstanbul işgal edildikten sonra 19 Mart 1920’de Mustafa Kemâl, Ankara’da yeni bir meclisin toplanması için bir genelge yayımladı. Bunun üzerine ilk TBMM 23 Nisan 1920 Cuma günü, en yaşlı üye olan Sinop milletvekili Şerif Bey başkanlığında açıldı. Yapılan oylama sonucu, başkanlığı Mustafa Kemâl getirildi.

Türkiye Cumhuriyeti: Saltanatın kaldırılmasından ve Lozan Barış Anlaşmasının ardından, TBMM’de en çok tartışılan konulardan biri, yeni devletin niteliği sorunuydu. Kendisi bir hükümet olan TBMM’nin, bu hükümeti yönetecek bir başbakanı bulunmaması, meclis içinden bakanların seçiminde adayların gerekli oyu sağlamakta güçlük çekmeleri, sürekli sorunlara yol açmaktaydı. 27 Ekim 1923’te Ali Fethi (Okyar) Bey başkanlığındaki hükümetin istifası ve CHP grubunun yeni hükümet listesi üstünde anlaşmaya varamaması üzerine, Atatürk 28 Ekim gecesi arkadaşlarını toplayarak sorunun gerçek çözümüyle ilgili düşüncesini açıkladı ve İsmet İnönü ile o gece devletin niteliğini tesbit eden bir yasa tasarısı hazırladı. Ertesi gün TBMM’de milletvekillerine yapılan açıklamalardan sonra saat 20.30’da anayasa değişikliği oybirliğiyle kabul edilerek cumhuriyet ilân edildi (29 Ekim 1923). Sonra cumhurbaşkanlığı seçimine gidilerek yine oybirliğiyle Gazi Mustafa Kemâl, Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk cumhurbaşkanı seçildi.

Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı: Selim Sırrı Tarcan, Ali Sami Yen ve arkadaşları tarafından 22 Mayıs 1922 tarihinde kurulmuş, 1936 yılına kadar varlığını sürdürmüştür. 30 Eylül 1926 tarihinde Atatürk’ün Çankaya köşkünde kabul ederek bir konuşma yaptığı Türk sporcularını temsil eden bir kuruluş.

Türkiye İktisat Kongresi: 17 Şubat-4 Mart 1923 tarihleri arasında 1135 delegenin katılımı ile toplanan ve Yeni Türkiye’nin ekonomik sorunlarının tartışıldığı Birinci İktisat Kongresi.

Türkiye Kızılay Cemiyeti: Savaş, deprem, yangın, salgın hastalık ve su baskını gibi yıkımlarda zarar görenlere yardım amacıyla kurulmuş dernek. Türkiye Kızılay Derneği’nin geçmişi, 19. yüzyılın ikinci yarısına dayanır. 1861’de Cenevre’de toplanan kongrede, savaş ve barış zamanında zarar görecekt kişilere yardım edecek dernekler kurulması için yapılan anlaşmalardan sonra, 14 Nisan 1877’de kurulan Osmanlı Hilâliahmer Cemiyeti, 1923’te Türkiye Hilâliahmer Cemiyeti adını almış, 1935’te Atatürk’ün önerisiyle Türkiye Kızılay Cemiyetine çevrilen adı, 1947’de Türkiye Kızılay Derneğine dönüşmüştür. 1925’e kadar İstanbul’da olan genel merkezi, o tarihte Ankara’ya taşınmıştır.

Ukrayna: Doğu Avrupa’da devlet. Kuzeyde Beyaz Rusya, kuzeyde ve doğuda Rusya, güneybatıda Romanya ve Moldova Cumhuriyeti, batıda Macaristan, Slovakya ve Polonya ile sınırı olan Ukrayna, güneyden Azak Denizi ve Karadeniz’e açılır. Eski SSCB’yi oluşturan cumhuriyetlerden biri iken 1991’de bağımsız olmuştur.

Ulukışla: Niğde’nin ilçelerinden biri.

Umman Denizi: Hint Okyanusunun, Asya’nın güneybatısındaki kolu.

Umumi Müfettişlik: 1927 yılında hükümet, idarî mekanizmanın tam bir randımanla çalışmasını sağlamak düşüncesiyle, illeri doğal, sosyo ekonomik vb. gerekçelerle gruplara ayırmayı düşünmüştür. Bu nedenle 25 Haziran 1927 tarih ve 1164 sayılı “Umumî Müfettişlik Teşkiline Dair Kanun”u çıkardı. Bu kanunla, çeşitli illeri ilgilendiren ve bu illerin ortak çalışmaları ile giderilmesi mümkün olan ihtiyaçlar hususunda, o iller üzerinde kanun ve yönetmeliklerde yazılı yetkileri haiz olmak üzere Genel Müfettişliklerin teşkili için hükümete yetki verilmiştir. Buna göre merkezi Diyarbakır olan Birinci Genel Müfettişlik, 1 Ocak 1928 tarihinde faaliyete başlamıştır. Sonradan üç merkezde daha genel müfettişlik kurulmuştur.

United Press: Atatürk’ün 24 Ekim 1922 tarihinde Türkiye’nin barış şartları hakkında bir demeç verdiği gazete.

United Telgraph: Atatürk’ün 17 Ocak 1921 tarihinde Türk istiklâl davasının mahiyeti hakkında sorularını cevaplandırdığı bir gazete.

Urfa: Kurtuluş Savaşı sırasında bağımsız sancak. Mondros Mütarekesinin imzasından sonra 24 Mart 1919’da İngiliz, 1 Kasım 1919 tarihinden itibaren Fransız işgaline girmiş, 10 Nisan 1920’de düşman işgalinden kurtulmuştur.

Urla: İzmir'in bir ilçesi. Büyük taarruz takip hareketi sırasında askerî harekâta sahne olmuş bir mevki.

Uşak : Uşak ilinin merkezi. İç Batı Anadolu'da bir şehir. 29 Ağustos 1920'de Yunan kuvvetleri tarafından işgal edilip, kaçan Yunanlılar tarafından ateşe verildikten sonra, 2 Eylül 1922'de kurtarıldı.

Üniversite Gençlik Kurulu: 24 Temmuz 1928 tarihinde Lozan Barış Anlaşması dönüm yılı nedeniyle Atatürk'e şükranlarını sunan üniversite öğrencilerinden oluşan bir grup.

Üsküdar: İstanbul'un Anadolu yakasında ilçe. Kurtuluş savaşı sırasında sancak.

Vahidettin (VI.Mehmet): (1861-1926). Birinci Dünya Savaşı, Osmanlı İmparatorluğu ve müttefiklerinin yenilgisiyle sona ermek üzereyken 4 Temmuz 1918'de son Osmanlı padişahı olarak tahta çıktı. Bir taraftan Birinci Dünya Savaşı mağlûbiyetinin getirdiği problemlerle (Mondros Mütarekesi, Sevr Anlaşması ve sonuçları) uğraşırken, bir taraftan da İttihat ve Terakki Partisi mensuplarının işbaşından uzak tutulması ile uğraşmak mecburiyetinde kalmıştır. Bu arada Mustafa Kemâl önderliğinde Anadolu'da başlayan millî mücadele hareketine de dört defa sadrazamlığa getirdiği Damat Ferit Paşa ile karşı koymaya çalışmıştır. TBMM'de, 1 Kasım 1922 'de saltanatla hilâfetin ayrılmasına ve saltanatın kaldırılmasına karar verildiği zaman, istifasını veren sadrazam Tevfik Paşa'nın yerine yeni bir sadrazam atama girişiminde bulunmayan Sultan Vahdettin, 17 Kasım 1922'de halife sıfatı üzerinde olduğu halde bir İngiliz gemisiyle Türkiye'yi terketti. 18 Kasım'da halifelikten düşürülen Vahdettin, önce Malta'ya, oradan da Mekke'ye gitti. Daha sonra San Remo'ya yerleşti.

Vakıflar Bakanlığı: bkz.Şer'iyye ve Evkaf Vekâleti.

Vakit: İstanbul'da 1917'de kurulan, cumhuriyet döneminde Asım, Hakkı, Tarık, Rasim Us kardeşler yönetiminde uzun süre yayın hayatında kalan gazete.

Van: Doğu Anadolu bölgesinde Van ilinin merkezi. Birinci Dünya Savaşı sırasında Rus işgaline uğrayıp, savaşın sonuna doğru Ruslar çekilince Ermeniler tarafından yakılıp yıkıldı. 2 Nisan 1918'de Türk birlikleri tarafından geri alındı.

Vasıf Çınar: (1895-1935). İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakaltesini bitirdi. İzmir'de öğretmenlik yaptı. İzmir'in işgalinde Redd-i İlhak Cemiyeti saflarında çalıştı. İzmir'in kurtuluşundan sonra Millî Eğitim Müdürlüğüne atandı. 1923'de Saruhan, 1927'de İzmir milletvekili oldu. 1924 ve 1927-1930 yılları arasında iki defa Millî Eğitim Bakanlığı yaptı. 1931'den sonra Türkiye'nin Prag, Budapeşte elçilikleriyle, Roma ve Moskova büyükelçiliklerinde bulundu.

Vatan ve Hürriyet Cemiyeti: Mustafa Kemâl ve arkadaşlarının 1906'da Şam'da kurdukları gizli dernek.Yüzbaşı rütbesiyle Şam'da görev yapan Mustafa Kemâl'in, güvendiği arkadaşlarıyla kurduğu Vatan ve Hürriyet Cemiyeti, çok geçmeden Beyrut, Yafa ve Kudüs'te şubeler açtı. Mustafa Kemâl'in Selânîk'te bir şube açmasından sonra, İttihat ve Terakki Cemiyetiyle birleşti.

Vehbi Bey: (Bolak, Mehmet, 1882-1948). Osmanlı Meclisi, TBMM I-II. Dönemler Karesi (Balıkesir) üyesi. Maarif (Millî Eğitim) Vekili.

Velit Ebuziya: 13 Ekim 1919 tarihinde Atatürk'e kuvva-i milliyenin vaziyeti hakkında soru gönderip onların cevaplarını yayımlayan Tasvir-i Efkâr gazetesi başyazarı.

Venedikliler: İtalya'nın kuzeydoğu kesiminde kent. 1204'ten itibaren Yunan adalarının çoğunu, Mora yarımadasının ve Trakya'nın bir bölümünü alarak, doğuya giden ticaret yolları üzerindeki iskeleleri ele geçirdi. 18.yüzyıldan başlayarak hızla geriledi. Napolyon ordularına pek fazla direnmeden teslim oldu. 1797'de Avusturya İmparatorluğuna bağlandı ve devlet olarak tarihten silindi.

Venizelos: (Elefterios, 1864-1936). Kurtuluş Savaşı başında Yunanistan başbakanı. 1920'de seçimi kazanamadı. Lozan Konferansında Yunan başdelegesidir. Daha sonra da başbakanlık yapmıştır. Girit'te isyan edip yenilerek yurt dışına kaçmıştır.

Versailles Antlaşması: Almanya ile İttifak devletleri arasında birinci dünya savaşının sonunda imzalanan barış anlaşması (28 Haziran 1919).

Vikont Kintoma Mushkoji: 16 Ekim 1933 tarihinde itimatnâmesini sunan Japonya büyükelçisi.

Viyana: Avusturya'nın başkenti. Pannonio sınırını koruyan bir Roma kalesi olarak gelişen Viyana, 16.yüzyılda Habsburg sülalesinin merkezi olmasından sonra önemli ölçüde büyüdü. Osmanlı döneminde Birinci (1529) ve İkinci (1683) Viyana kuşatmalarına direndikten sonra gelişerek Avrupa'nın önemli kültür ve sanayi merkezlerinden biri haline geldi.

Vossiche Zeitung: Atatürk'ün 30 Kasım 1919 tarihinde bir demeç verdiği Alman gazetesi.

Washington: George (1732-1799), Amerika Birleşik Devletleri'nin ilk başkanı. Onun adı verilen ABD başkenti.

Washington Konferansı: Deniz nakliyatının sınırlandırılması, İngiltere-Japonya ittifakının feshedilmesi, Çin'in açık kapı siyaseti konularını görüşmek üzere toplanan konferans (12 Kasım 1921-6 Şubat 1922).

Wilson: Thomas Woodrow (1856-1924). Amerika Birleşik Devletlerinin 1913-1920 yıllarında başkanı. Birinci Dünya Savaşı sonunda, dünyaya yeni bir düzen verilmesini amaçlayan on dört maddelik prensipleriyle gündeme gelmiştir.

Withall: Kurtuluş savaşı sırasında Ankara'da İngiliz temsilcisi.

Yafa: Atatürk'ün Suriye'de görev yaptığı sırada, staj yapmak için gönderildiği şehir.

Yafes: İbranî peygamberlerinden biri. Nuh'un oğlu, Sam ile Ham'ın kardeşi. Kutsal kitaplara göre insanlığın tufandan sonraki atalarından biri. Nuh'un oğullarından Türklerin atası sayılanı.

Yahşihan: Bugün Kırıkkale'nin ilçesi. 17 Nisan 1925'te Ankara-Yahşihan demiryolu işletmeye açılmıştır.

Yahudi: İsrail dinî ve kültürel topluluğundan olan.

Yahudi Hahamları: Bir yahudi topluluğunun dinî, ruhanî önderi ve dinî ayin yöneticisi. Ortaçağ Yahudi topluluklarında talmud biliminde uzmanlaşmış bazı kimseler, kendilerini, başvurulması gereken üstadlar olarak kabul ettirdiler. Ancak giderek bunların rolleri yavaş yavaş dinî sorunların sınırlarını aştı ve günlük hayata girdi. Birçok ülkede (İspanya, Portekiz, Avusturya, Almanya) millî makamlar için, yahudi topluluklarının resmî temsilcisi oldular ve kamu düzeninin sağlanması, dolaylı ve dolaysız vergilerin tahsil edilmesi görevi bunlara verildi. 18.yüzyılda Yahudilere vatandaşlık hakları tam olarak verildikten sonra, hahamlar yalnızca dinî ve toplumsal görevlerle yetindiler.

Yahudilik: İsrail halkının dini düşünce ve kurumlarının tümü. Yahudi geleneğine göre, yahudiliğin kurucuları İbrahim ve İsrailoğullarına yahudiliğin (Musevilik de denir) inanç ve kurallarını öğreten Musa'dır. Tevrat ya da Eski Akit, büyük bölümü Musa'ya Sina dağında inmiş olan yazılı yasaları içerir. Musa'dan sonra süregelen sözlü yasalar, kuşaktan kuşağa aktarıldıktan sonra, 200 yılına doğru Haham Rabi Yuda Hannassi tarafından Mişna adı altında yazıya dökülmüştür. Mişna'nın Babilli ve Filistinli hahamların yaptıkları yorumları bir araya getirilmiş yazılı biçimi ise Talmud'u oluşturmuştur.

Yahya Galip Bey: (Kargı, 1874-1942). İstanbul hükümetinin Ankara'ya gönderdiği Ziya Paşayı istemeyen halkın vali vekili olarak seçtiği defterdar. TBMM I-VI. Dönemler Kırşehir, Ankara üyesi.

Yakup Kadri (KARAOŞMANOĞLU): (1889-1974). Babası Abdülkadir Bey, Batı Anadolu'da 17.yüzyıl sonlarından beri adı geçen Karaoşmanoğulları ailesinden. Altı yaşında iken ailesiyle birlikte Kahire'den Manisa'ya geldi. Tahsilini tamamladıktan sonra İstanbul'a gelerek (1908) arkadaşı Şehabettin Süleyman aracılığı ile Fecr-i Âtî topluluğuna katıldı. Mütareke döneminde İkdâm, Dergâh gibi gazete ve dergilerde yazdığı makale ve hikâyeleriyle kurtuluş savaşını destekledi. Anadolu'ya geçerek (1921), kurtuluş savaşını ve zaferden sonra da kalemiyle inkılâp hareketlerini destekledi. Cumhuriyet döneminde Mardin (1923-1931) ve Manisa (1931-1934) milletvekilliği yaptı. Yöneticisi olduğu, devletçi ekonomi anlayışını savunan Kadro Dergisi kapatıldıktan sonra yurtdışına gönderildi. Tiran, Prag, Lahey, Bern elçiliği yaptı (1934-1954). Kurucu Meclis üyesi oldu (1960). Milletvekili (1961-1965) ve Ulus gazetesi yazarı olarak siyasî hayatını noktaladı. Hikâye, roman, mensur şiir, deneme ve oyun tarzında pek çok eseri vardır.

Yakup Şevki Paşa (SÜBAŞI): 1876 yılında Harput'ta doğdu. Mehmet Beyin oğludur. 20 Aralık 1939'da İstanbul'da ölmüştür. Karacaahmet Mezarlığındaki kabri 27 Eylül 1988'de Devlet Mezarlığına nakledilmiştir. 28 Mayıs 1894'te girdiği Harp Okulundan 17 Ağustos 1896'da, Harp Akademisinden de 17 Ocak 1900'de mezun olmuştur.

17 Ocak 1900'de Genelkurmay 5.Şubede göreve başlamıştır. 18 Mart 1900'de kıta stajını yapmak üzere 4.Ordu birliklerinde, 5 Mayıs 1900'de 8.Nişancı Taburu 1.Bölük Komutanı, 2 Ocak 1902'de 21.Süvari Alayı 5.Bölük Komutanı, 23 Şubat 1904'te 4.Ordu Kurmay Hey'etinde, 9 Eylül 1905'te 3.Ordu Kurmay Hey'etinde görev almıştır. 10 Ağustos 1906'da Erzincan Harp Okulu Ders Nazırı Yardımcısı, 31 Aralık 1908'de 2.Ordu Kurmay Başkanlığına, 8 Temmuz 1909'da 4.Ordu karargâhında 1.Şube Müdürü olmuş, 14 Aralık 1909'da Süvari Tümeni kurmaylığında bulunmuş, 25 Ocak 1910'da İstanbul Harp Okulu Tabiye öğretmeni olmuş, 25 Nisan 1912'de 2.Ordu kurmaylığında, 25 Aralık 1912'de 2.Ordu kurmaylığında bulunmuş, 4 Şubat 1913'te Çatalca Ordusunda Topçu Komutanlığı Kurmay Başkanı olmuştur. 14 Mart 1914'te Karadeniz Boğazı Müstahkem Mevki Komutanı, 31 Ağustos 1915'te 19.Tümen Komutanı, 15 Ekim 1915'te 3.Kolordu Komutan Vekili, 21 Ekim 1915'te 15.Kolordu Komutan vekili, 18 Mart 1916'da 15.Kolordu Komutanı (Galiçya'da), 18 Kasım 1916'da 14.Kolordu Komutanı, 10 Ağustos 1917'de 2.Kafkas Kolordu Komutanı, 11 Ekim 1917'de 2.Ordu Komutan Vekili, 8 Haziran 1918'de 9.Ordu Komutanı olmuştur. 17 Aralık 1919'da Tetkik ve Tasnif Komisyon Başkanı, 31 Aralık 1919'da Yüksek Askerî Şûra üyesi olarak görev yapmıştır. 16 Mart 1920'de İngilizler tarafından tutuklanarak Malta'ya sürülmüştür. 31 Ekim 1921'de Malta'dan İnebolu'ya gelerek İstiklâl Harbine katılmıştır. 18 Kasım 1921'de 2.Ordu Komutanı olmuş, 20 Nisan 1924-20 Aralık 1939'da Yüksek Askerî Şûra üyesi iken ölmüştür.

Yamak: Sakarya muharebesi sırasında askerî harekâta sahne olan bir mevki.

Yargıtayın Kurulmasıyla İlgili Kanun: 6 Mart 1868 tarihinde "Divan-ı Ahkâm-ı Adliye" adıyla kurulan Yargıtay, 18 Haziran 1879 tarihli Nizamî Mahkemeler kuruluş kanunu ile "Mahkeme-i Temyiz" adını almış, 20 Nisan 1924 tarih ve 491 sayılı Teşkilât-ı Esasiye Kanunu ile adı "Temyiz Mahkemesi", 10 Ocak 1945 tarih ve 4695 sayılı kanun ile, Yargıtay olmuştur.

Yasin Bey: TBMM I.dönem Oltu milletvekili.

Yedinci Ordu: Atatürk'ün 7 Ağustos 1918-7 Kasım 1918 tarihlerinde komutanı olduğu ordu.

Yemen: Arap yarımadasında eski bir Osmanlı ili. Bugün bağımsız bir ülke.

Yenidünya: 1920 yılında Eskişehir'de yayımlanan İslâmcı Bolşevik bir gazete.

Yenihan: Sivas'ın Yıldızeli ilçesinin eski adı. TBMM açıldıktan sonraki isyan bölgelerinden biri.

Yenişehir: Bursa'nın ilçelerinden. Birinci İnönü Savaşı sırasında askerî harekâta sahne olan bir mevki.

Yeni Turan : Atatürk'ün 30 Ocak 1923'te İzmir'de gazetecilerle sohbeti sırasında demeç verdiği gazetelerden biri.

Yenigün: Atatürk'ün 6 Aralık 1922 tarihinde halk partisini kurma kararının açıklandığı gazetelerden biri.

Yeşil Cami: Bursa'da bir cami.

Yıldırım Orduları Grubu: Birinci Dünya Savaşında Suriye cephesindeki ordular grubu. 31 Ekim 1918 tarihinden itibaren Mustafa Kemâl, bu grubun komutanı olmuştur. 7 Kasım 1918'de lâğvedilmiştir.

Yıldız: Sakarya muharebesi sırasında askerî harekâta sahne olan bir mevki.

Yıldız Sarayı: İstanbul'da Beşiktaş ile Ortaköy arasında, İkinci Abdülhamit'in oturmuş olduğu saray.

Yıldızdağı: Sakarya muharebesi sırasında askerî harekâta sahne olan bir mevki.

Yol Kanunu: 1923 yılında çıkarılan 1525 sayılı Şose, Köprüler Kanunu. Bu kanun, cumhuriyet hükümetinin esaslı yol çalışmalarının başlangıcı olmuştur. Bu yasa ile yollar, devlet yolu ve il yolu olarak ikiye ayrıldı ve iller,

yararlı ve devamlı trafik istikametlerini, üç yıllık programlar halinde harita üzerinde göstererek uygulamaya geçti. Böylece il yollarının gelecekteki ağının özü oluşturuldu.

Yozgat: Kurtuluş Savaşı sırasında Ankara'ya bağlı, merkezi Bozok olan sancak.

Yozgat İsyanı: 5 Eylül-30 Aralık 1920 tarihleri arasında Yozgat Ortaköy, Akdağmadeni ve Sorgun dolaylarında Çapanoğullarından Celâl, Edip, Salih ve Hamit adlı kişilerle, Aynacıoğulları Deli Hacıhasan, Küçükağa ve Postacı Nazım'ın başlattığı ayaklanma.

Yörük Ali Efe (1896-1957): Nazilli'nin Kavaklı yöresinde efelik yaparken, Yunanlıların İzmir'e çıkmaları karşısında, zeybekleriyle silâhlı direnişi başlattı. Balıkesir Kongresinin kararları doğrultusunda Nazilli Cephesinde savaştı. Yeni katılımlarla giderek genişleyen birliklerine, "Millî Aydın Alayı" adı, kendisine de milis albayı rütbesi verildi. 1920 Kasımında düzenli ordu saflarına katıldı. Kurtuluştan sonra istiklâl madalyası verildi.

Ysaburo Yosbida : 19 Nisan 1930 tarihinde itimatnâmesini sunan Japonya büyükelçisi.

Yugoslavya: Güney Avrupa'da eski devlet. Birinci Dünya Savaşından sonra kurulmuştur. 1946'da yeniden kurularak 6 cumhuriyetten oluşan Yugoslavya Federalist Cumhuriyeti, eski SSCB'nin Gorbaçov'un başlattığı reformların etkisinde kalarak parçalanması ve federasyonu oluşturan devletlerden Karadağ ve Sırbistan Yugoslavya Federal Cumhuriyetinde yeni bir ikili federasyon oluşturmuşlardır.

Yunanistan: Batıda, güneyde ve doğuda Akdeniz ve Ege Deniziyle, kuzeybatıdan doğuya doğru sırasıyla Arnavutluk, Makedonya, Bulgaristan ve Türkiye ile sınırı olan Yunanistan'a Ege Denizi ve İyon Denizindeki adalar da bağlıdır. 1439'da Osmanlılar tarafından fethedilmiş, 1830'da bağımsız olmuştur. Birinci Dünya Savaşından sonra Batı Anadolu'yu işgal etti ise de Türk millî mücadele hareketi sonunda çıkmak mecburiyetinde kalmıştır.

Yunus Nadi: Atatürk'ün 7 Nisan 1924 tarihinde bir mülâkat verdiği Cumhuriyet gazetesi yazarı.

Yusuf İzzet Paşa (MET): 1876 yılında Yozgat'ta doğdu. İbrahim Beyin oğludur. 14 Nisan 1922 yılında ölmüştür. 28 Nisan 1894'te Harp Okuluna girmiş, 17 Ağustos 1896'da mezun olmuştur. 17 Ocak 1900'de Harp Akademisinden mezun olmuştur. Almanca, Fransızca, Rusça biliyordu.

17 Ocak 1900'de kurmay stajları için Genelkurmay 2.Şubede göreve başlamış, 5 Mayıs 1900'de 21.Süvari Alayında 4.Bölük Komutanı, 16 Aralık 1900'de 22.Topçu Alayında 1.Batarya Komutanı, daha sonra 4.Nişancı Taburu Pülümür Bölüğü Komutanı, 1901'de Aşiret Süvari Tümeni Kurmay Başkanı, 23 Ekim 1901'de 4.Ordu Kurmay Hey'etinde görev almıştır. 17 Mayıs 1907'de Sivas Redif Tümeni Kurmay Başkanı, 8 Temmuz 1907'de 24. Süvari Alayında görevli, 31 Aralık 1907'de Erzincan Harp Okulunda öğretmen, 5 Ocak 1909'da Genelkurmay 3.Şubede görevli, 16 Mayıs 1909'da Divan-ı Harp üyesi olmuş, 15 Ocak 1910'da tekrar Genelkurmay 3.Şubeye atanmıştır. 11 Şubat 1912'de Yanya Demiryolu Komisyonu üyesi, 9 Kasım 1912'de Bağımsız Süvari Tümen ve 2.Kolordu Kurmay Başkanı, 7 Ocak 1914'te 3.Ordu Süvari Müfettişi, Temmuz 1914'te Süvari Tümen Komutanı, 10 Ocak 1915'te 10.Kolordu Komutanı, 6 Aralık 1917'de 14.Kolordu Komutanı, 9 Eylül 1916'da 1.Kafkas Kolordusu Komutanı, 6 Aralık 1917'de 14.Kolordu Komutanı, 28 Temmuz 1918'de Kuzey Kafkas Komutanı ve Askerî Temsilcisi, 8 Ağustos 1918'de tekrar 14.Kolordu Komutanı, 23 Temmuz 1921'de Batı Cephesinde İhtiyat Grubu ve sonra 3.Grup Komutanı oldu. 13 Eylül 1921-14 Nisan 1922 tarihleri arasında Bolu milletvekili sıfatıyla ölümüne kadar TBMM'deki görevine devam etti.

Yusuf Kemal: (Tengirşek, 1878-1969). Osmanlı Meclisi, TBMM I-VI, VIII. Dönemler Kastamonu, Sinop üyesi. İktisat, Adliye, Hariciye Vekili ,Profesör.

Yusuf Ziya Bey: (1882-1925). Bitlis'te doğdu. Bitlis Sultanîsinde eğitimini tamamladıktan sonra ticaretle meşgul oldu. Bitlis'ten TBMM I.dönem milletvekili seçildi. 25 Kasım 1920'de Kastamonu İstiklâl Mahkemesi üyeliğine seçildi. Milletvekilliği bitince memleketine geri döndü. Bir süre sonra doğu illerinde başgösteren ayaklanmaların hazırlık safhasında bulunduğu tesbit edilerek Bitlis Divan-ı Harbinde yargılanarak ölüm cezasına çarptırılmıştır. Cezası 14 Nisan 1925'te infaz edilmiştir.

Yüksek Askeri Şûra: Genelkurmay Başkanlığına bağlı, silâhlı kuvvetlerle ilgili konuları inceleyen kurul.

Yüksek Ziraat Enstitüsü: Atatürk'ün direktifleriyle 2524 sayılı kanunla Cumhuriyetin 10. yılında kurulan ve 30 Ekim 1933 tarihinde öğrenime açılan Yüksek Ziraat Enstitüsü, 1948 yılına kadar öğrenime devam etmiş, o tarihte Ankara Üniversitesine bağlanmıştır.

Zekai Bey: TBMM I.dönem Adana milletvekili.

Zengisar Şurası: Kafkaslar ve Doğu Anadolu'da Ermeni tehdidine karşı silâhla mücadele eden bir grup.

Zeybek: Bir efenin yanında bulunan, yiğitliği ve gözü pekliğiyle öne çıkmış, kızanların eğitimiyle ilgili kişi. Zeybeklerden kaynaklandığı öne sürülen, özellikle Batı Anadolu'da yaygın bir halk oyunudur.

Zile : Tokat'ın bir ilçesi.

Zile İsyanı: 5 Eylül-30 Aralık 1920 tarihleri arasında Yozgat Ortaköy, Akdağmadeni ve Sorgun dolaylarında Çapanoğullarından Celâl, Edip, Salih ve Hamit adlı kişilerle, Aynacıoğulları Deli Hacıhasan, Küçükağa ve Postacı Nazım'ın başlattığı ayaklanma.

Ziraat Bankası: Mithat Paşa tarafından 1863 yılında Pirot kasabasında ilk Memleket Sandıkları oluşturulmuştur. 1867 yılında Memleket Sandıkları Nizamnamesinin yürürlüğe girmesiyle Osmanlı Devletinin her yerinde sandıklar kurularak faaliyete geçmiştir. 15 Ağustos 1888'de bu sandıkların görevini üstlenecek modern bir finans kuruluşu olarak Ziraat Bankası resmen kurulmuş ve bugün de hizmetlerine devam etmektedir.

Ziraat Okulu: Ankara'da Temsil Hey'etinin bir süre kaldığı yer.

Ziya Gevher Etili: 1892'de İstanbul'da doğdu. Hukuk okumuştur. İstanbul'da çeşitli gazetelerde çalışmış, Birinci Dünya Savaşında silâh altına alınmıştır. Kasım 1921'de Ankara'ya gelerek Ankara Sultanisinde Fransızca öğretmenliği yapmıştır. Hakimiyet-i Milliye gazetesinde de görev almıştır. III,V ve VI.dönemler Çanakkale milletvekili seçilmiştir. Daha sonra Anadolu Ajansında da çalışmış ve 16 Ekim 1968'de ölmüştür.

Zonguldak: Karadeniz bölgesinin Batı Karadeniz bölümünde il.

Zonguldak Amele Kanunu: Çalışanların rahat yaşamalarını sağlamak amacıyla 10 Eylül 1921 tarihinde çıkartılan Havza-i Fahmiye (Kömür Havzası) Amele Kanunu.